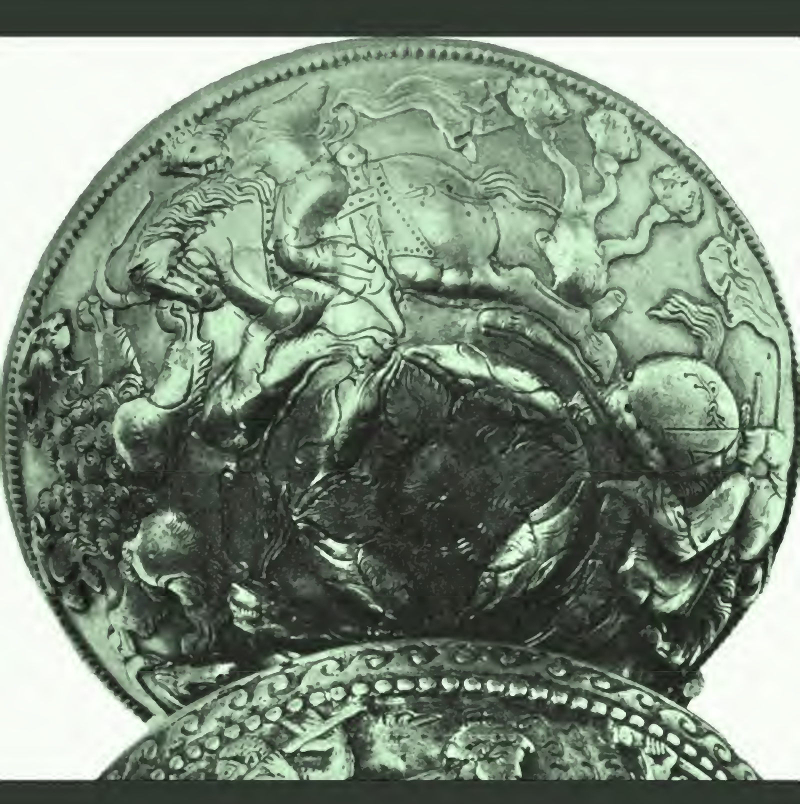

Dritte asiatische Forschungsreise des Grafen ...

Jenö Zichy (Gróf), János Jankó,
Géza Horváth, Béla Pósta, József Pápay

ZICHY JENŐ GRÓF

HARMADIK ÁZSIAI UTAZÁSA

DRITTE ASIATISCHE FORSCHUNGSREISE

DES

GRAFEN EUGEN ZICHY.

DRITTE ASIATISCHE

FORSCHUNGSREISE DES GRAFEN EUGEN ZICHY.

BAND III.

ARCHAEOLOGISCHE STUDIEN

AUF

RUSSISCHEM BODEN.

VON

BÉLA PÓSTA

MIT 340 ABBILDUNGEN

ERSTER THEIL

BUDAPEST • • 1905 • • • LEIPZIG
VICTOR HORNYÁNSZKY KARL W. HIERSEMANN

ZICHY JENŐ GRÓF

HARMADIK ÁZSIAI UTAZÁSA.

III. KÖTET.

3

RÉGÉSZETI TANULMÁNYOK

AZ

OROSZFÖLDÖN.

IRTA

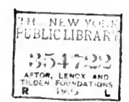
PÓSTA BÉLA

340 ÁBRÁVAL

ELSŐ RÉSZ

BUDAPEST • • 1905 • • • LEIPZIG
HORNYÁNSZKY VIKTOR KARL W. HIERSEMANN

HORNYÁNSZKY VIKTOR
császári és királyi udvari
könyvnyomdája
Budapest

II. MIKLÓS

minden oroszok czárja

Ő FELSÉGÉNEK

a müvészet és tudomány hatalmas pártfogójának és előmozdítójának

legmélyebb hódolata jeléül

ZICHY JENŐ GRÓF.

SEINER MAJESTÄT

NICOLAUS II.

Kaiser aller Reussen

dem erhabenen Beschützer und mächtigen Förderer der Kunst und Wissenschaft

in tiefster Ehrfurcht gewidmet vom

GRAFEN EUGEN ZICHY.

BEVEZETÉS.

Hazai archaeologiánk művelése közben elég korán észre kellett vennem azt a sajátságos helyzetet, a melyet hazánk régészete a keleti és nyugati területek szempontjából elfoglal. Látnom kellett azt, hogy régészeti emlékeink speczifikusan nemzeti elemeinek javarészét már a legkorábbi időktől kezdve nem magyarázhatjuk és meg nem érthetjük a keleti világ emlékeinek tüzetes ismerete nélkül; sőt azt is, hogy bizonyos csoportok szempontjából reánk nézve még a keleti területek közül is, nem az ősrégi, nagy művelődési középpontok bírnak közvetetlen fontossággal, hanem inkább azon óriási steppe-területek régészeti hagyatéka, mely a keleteurópai és nyugatázsiai orosz területeket foglalja magában. Másrészt a nyugati területekkel szemben úgy állott a dolog, hogy azoknak hazai leleteink most említett csoportjával rokonságokat mutató részét csak akkor magyarázhatjuk, hogy ha megértenünk sikerül a szóban forgó magyarországi leleteket, mert úgy látszott, hogy ezen emlékeknek kezdetei a Keleten vannak, közbeeső továbbfejlődéseivel hazánk területén találkozunk, míg a Nyugat hasonló emlékei csak a végső kifejlést, az elhaló formákat mutatják. És ez nemcsak olyan kérdésekben volt így, mint pl. a bizonyosan s már kezdettől

EINLEITUNG.

Während ich mich mit unserer heimischen Archäologie beschäftigte, musste mir schon frühzeitig jene eigenthümliche Situation auffallen, welche die Archäologie unseres Vaterlandes mit Hinsicht auf die östlichen und westlichen Gebiete einnimmt. Ich musste einsehen, dass die Mehrzahl unserer archäologischen Denkmäler und speziell deren nationale Elemente, schon jene der frühesten Zeiten mitinbegriffen, von uns nicht erklärt und verstanden werden können, ohne genaue Kenntniss der Denkmäler der östlichen Welt. Ja, ich musste erkennen, dass hinsichtlich gewisser Gruppen, für uns, auch von den östlichen Territorien, nicht die uralten, grossen Kulturzentren unmittelbare Wichtigkeit besitzen, sondern vielmehr das archäologische Erbtheil jener riesigen Steppengebiete, welche sich im osteuropäischen und westasiatischen Russland erstrecken. Andererseits stand den westlichen Gebieten gegenüber die Sache so, dass wir jenen Theil der dortigen Funde, der mit der eben erwähnten Gruppe unserer heimischen Funde Verwandtschaft zeigt, nur dann erklären können, wenn es uns gelingt, die eben erwähnten ungarländischen Funde zu verstehen, denn es schien, dass die Anfänge dieser Denkmäler sich im Osten befinden, und wir eine Zwischenstufe der Weiterentwicklung derselben auf dem Gebiete unseres Vaterlandes finden, während die ähnlichen Denkmäler des Westens nur das letzte Entwicklungsstadium, die schon

legalább is keletrómainak tartott gránátos rekeszötvösség kérdésében, de még olyan kérdésekben is, mint az aláhajtott lábú fibula (Fibel mit umgeschlagenem Fuss) eredetének kérdésében, a mely fibula az I—V. századbeli római provinciális fibulák fejlődésében oly kiváló szerepet játszik, s a melyről Tischler, Hildebrand és Montelius kiemelték, hogy az ú. n. La Téne fibulával félreismerhetetlen rokonságban van. Vagyis egy speczifikusan nyugati fejlődmény kérdésében is Montelius kénytelen volt arra a feltevésre jutni, hogy a La Téne izlésű fibulával ilyen szoros rokonságban álló aláhajtott lábú fibula kiindulási pontját valószinűleg Déloroszországban kell keresni.[1] Ezen ténynyel szemben kénytelen voltam mindannak utána nézni, a mit idehaza az oroszországi régészeti leletek felől irodalmi adatokban kaphattam. Fájdalom, ez nem volt közel sem kielégítő. A mi nagyobb és részletesebb publikáczió e nemben a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Nemzeti Múzeum és a budapesti Egyetem Könyvtárában megvolt, az egyrészt inkább az antik művészet körébe tartozott, másrészt orosz nyelven volt irva, a melynek nem lévén birtokában, épen a részletkérdések tekintetében nem tájékozódhattam. Más nemét képezték reám nézve a forrásoknak a nyugateurópai nevezetesebb régészeti folyóiratok, a melyekben elszórva kaptam egyes, az orosz földön lelt régiségekre vonatkozó czikkeket, legtöbbször pedig orosz régészeti munkáknak könyvismertetéseit. Hogy ezek mit nyujtanak olyan kutatónak, a ki részletkérdések iránt akar tájékozódni régészeti dolgokban, azt szakemberek előtt nem szükséges magyaráznom. De, hogy az igen

[1] Sv. Fornm.-fören tidskr. IX. 220. lap

ersterbenden Formen zeigen. Und dies gilt nicht nur für solche Fragen, wie zum Beispiel jene der Zellengoldschmiedekunst mit Granateinlagen, die mit Sicherheit und schon von Anfang an wenigstens für oströmisch gehalten wurde, sondern auch für solche Fragen, wie jene hinsichtlich des Ursprungs der Fibel mit umgeschlagenem Fuss, welche in der Entwicklung der römischen Provinzialfibeln des I.—V. Jahrhunderts eine so hervorragende Rolle spielt und von der Tischler, Hildebrand und Montelius hervorgehoben haben, dass sie mit der sogenannten La Téne-Fibel unverkenntlich in Verwandtschaft steht. Kurzum, auch in der Frage einer spezifisch westlichen Entwicklung musste Montelius zu der Voraussetzung kommen, dass der Ausgangspunkt der Fibel mit umgeschlagenem Fuss, die doch in so enger Verwandtschaft mit der Fibel im La Téne-Styl steht, wahrscheinlich in Südrussland gesucht werden müsse.[1] Mit Rücksicht auf diese Thatsache war ich gezwungen, alle jene literarischen Daten, welche ich bei uns zuhause über die russischen archäologischen Funde erhalten konnte, zu sammeln. Leider war dieses Material durchaus nicht genügend. Denn jene grösseren und eingehenderen Publikationen solcher Art, welche die ungarische Akademie der Wissenschaften, das ungarische Nationalmuseum, die budapester Universitätsbibliothek besassen, bezogen sich einerseits eher auf die antike Kunst, und andererseits waren sie in russischer Sprache geschrieben. Da ich aber dieser Sprache nicht mächtig war, konnte ich mich eben hinsichtlich der Detailfragen nicht orientiren. Eine andere Art von Quellen bildeten für mich die hervorragenderen westeuropäischen, archäologischen Zeitschriften, in welchen ich zerstreut einzelne Artikel fand, die sich auf in russischem Boden gefundene Alterthümer bezogen, sowie auch vielfache Besprechungen russischer, archäologischer Werke. Wie wenig damit einem solchen Forscher geboten ist,

[1] Sv. Fornm. fören. tidskr. IX. S. 220.

kevés és hogy rendesen hamis képet nyujt, arról egyetlen tény is világos bizonyitékot nyújt. A nyugati folyóiratokban pl. begyökerezett állítás, hogy Oroszország őstörténetére nézve még nincsenek rendszeres kutatások. Almgren Oszkár még 1897-ben megjelent jeles tanulmányában is, a délorosz területről szólva, szóról-szóra ezt mondja: «De hiszen mind ez ideig csak egyes töredékeket ismerünk ezen területek történelemelőtti idejéből: a kaukázusi bronzkor, a krymi gazdag görög leletek és aztán egy nagy űr egészen a germán műveltségnek felléptéig; és ez az utóbbi is csak szórványos leletekből, nem pedig rendszeres kutatásokból (legalább nem nagyobb mérvben foganatosítottakból) vált ismeretessé.[1]

Almgren egyike a leglelkiismeretesebb kutatóknak, a ki maga is járt a délorosz területen és így lehetetlen, hogy tudomással ne bírt volna arról, hogy egy hatalmas orosz nyelvű régészeti irodalom létezik és így csak azt hihetjük, hogy mikor így nyilatkozott, akkor tulajdonképen csak azt akarta mondani, hogy általa megközelíthető nyelven nem léteznek Oroszország őstörténetére vonatkozó kutatások, vagy talán azt, hogy ezen kutatásokban az általa akkor tüzetesebben tanulmányozott La Téne-ízlés emlékei nem szerepelnek nagyobb mértékben. Fel kell ezeket tételeznünk, mert Almgren általános hangon tartott fenti állításával szemben tény az, hogy épen Déloroszország területén foganatosította gróf Bobrinszkij a szmjelai kutatásokat, a melyeknél sem terjedelmesebbet, sem körültekintőbbet valóban kivánni nem lehet, s a melyeknek eredményeiről Alm-

[1] Oscar Almgren: Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderten, I. Text. 73. lap.

der sich über Detailfragen in archäologischen Dingen orientiren will, muss ich den Fachleuten wohl nicht erklären. Dass es aber thatsächlich wenig ist und gewöhnlich ein falsches Bild gibt, dafür bietet schon eine einzige Thatsache genügenden Beweis. So ist es zum Beispiel eine festgewurzelte Behauptung in den westlichen Zeitschriften, dass es noch keine systematischen Forschungen über die Urgeschichte Russlands gibt. Noch im Jahre 1897 erklärte Oskar Almgren in seiner damals erschienenen vorzüglichen Studie hinsichtlich des südrussischen Gebietes Folgendes: «aber man kennt ja bisher nur Bruchstücke aus der Vorgeschichte dieser Gegenden: die kaukasische Bronzezeit, die reichen griechischen Funde der Krim — und dann eine grosse Lücke bis zum Auftreten der germanischen Kultur; und die letztere ist übrigens nur durch zufällige Funde, nicht aber durch systematische Untersuchungen (wenigstens keine in grösserem Massstab) bekannt geworden.»[1]

Almgren ist einer der gewissenhaftesten Forscher, der auch selbst in Südrussland gewesen, es ist also unmöglich, dass er keine Kenntniss davon gehabt haben soll, dass es eine mächtige archäologische Literatur in russischer Sprache gibt, so dass wir schier glauben müssen, er habe mit der oben zitirten Aeusserung nur sagen wollen, dass es in keiner ihm gangbaren Sprache Forschungen über die Urgeschichte Russlands gibt, oder dass in diesen Forschungen die von ihm damals noch sehr eifrig studirten Denkmäler im La Téne-Styl keine grössere Rolle spielen. Wir müssen dies voraussetzen, weil es Thatsache ist, dass Graf Bobrinski auf südrussischem Gebiete die smejlaer Forschungen durchführen liess, die an Umfang und Umsicht nichts zu wünschen übrig lassen und über deren Resultate, schon vor dem Erscheinen des Almgren'schen Werkes, Bob-

[1] Oskar Almgren: Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte. I. Text, S. 73.

gren munkájának megjelenése előtt már két hatalmas kötetet adott ki Bobrinszkij.[1] Ezekben a kötetekben pedig az orosz régészek által encolythikusnak (fém-kőkornak) nevezett kor emlékeitől kezdve, bőségesen találhat bárki azon területek történelemelőtti korára vonatkozó, rendszeresen föltárt leleteket.

Így állván a dolgok, nagyon természetesnek fogja találni mindenki, hogy Zichy Jenő gróf úr ő nagyméltóságának azon megtisztelő felszólítását, hogy az általa rendezni szándékolt harmadik expedeczióban, melyet éppen az általam is fontosnak tartott területeknek kutatására tervezett, az archaeologiai feladatokat magamra vállaljam, kész örömmel fogadtam el. Azonban az is természetes, hogy ezen feladat elvállalásához bizonyos lényeges feltételeket voltam kénytelen kötni. Előttem ugyanis követendő példaként Reguly Antal állott. Mint ő, úgy én sem képzeltem azon az óriási területen sikeres működést szakmámban — mely a nyelvészetinél jóval nehezebb feladatok elé állítja az embert — a nélkül, hogy a kutatandó terület eddig föltárt emlékeivel pontosan meg ne ismerkedjem és ki ne aknázzam azt az orosz nyelvű irodalmat, a mely ezen emlékekről szól s a melynek létezéséről eladdig csak a fentebb vázolt úton bírtam tudomással. Az első feltételem tehát az volt, hogy tétessék számomra lehetővé, miszerint egy évet Oroszországban az orosz gyűjtemények és irodalom tanulmányozásával tölthessek el és csak ezen egy év elmultával legyen jogomban kijelölni azon területeket, a melyeken a részletes kutatás, az orosz

[1] Гр. А. Бобринскій: Курганы и случайныя археологическія находки близъ мѣстечка Смѣлы Спб. I 1887. II. 1894. III. 1901

rinski zwei mächtige Bände herausgab.[1] In diesen Bänden kann man aber von den Denkmälern jener Epoche angefangen, welche die russischen Archäologen die encolythische nennen (Metall-Steinzeit), reichlich die systematisch vorgeführten Funde finden, welche sich auf die prähistorische Zeit jener Gebiete beziehen.

Unter solchen Verhältnissen wird es wohl Jedermann für sehr natürlich finden, dass ich der ehrenden Aufforderung Sr. Exellenz des Grafen Eugen Zichy, ich möge bei der von ihm geplanten dritten Expedition, welche eben berufen sein sollte, die auch von uns für wichtig gehaltenen Gebiete zu durchforschen, die archäologischen Aufgaben übernehmen, mit Freude Folge leistete. Es ist aber auch natürlich, dass ich gezwungen war die Uebernahme dieser Aufgaben an bestimmte, wesentliche Bedingungen zu knüpfen. Vor mir stand das Beispiel Anton Reguly's. Wie er, konnte auch ich in meinem Fache — welches den Forscher vor viel schwerere Aufgaben stellt, als das linguistische — ein erfolgreiches Wirken auf diesem grossen Territorium mir nicht vorstellen, ohne vorher die bisher aufgedeckten Denkmäler des zu durchforschenden Gebietes genau kennen zu lernen und jene Literatur in russischer Sprache, die sich mit diesen Denkmälern befasst und von deren Dasein ich bis dahin nur auf dem obgenannten Wege Kenntniss hatte, vollständig auszubeuten. Meine erste Bedingung war also, man solle mir ermöglichen, ein Jahr in Russland verbringen zu können, zwecks Studiums der dortigen Sammlungen und Literatur, und erst nach Verlauf dieses Jahres möge mir das Recht zustehen, jene Territorien zu bezeichnen, auf welche, im Einverständnisse mit den russischen Fachkreisen, die Spezialforschung sich erstrecken soll. Meinerseits verpflichtete ich mich demgegenüber, die russische Sprache so weit zu erlernen, als

[1] Гр. А. Бобринскій: Курганы и случайныя археологическія находки близъ мѣстечка Смѣлы Спб. I. 1887. II. 1894. III. 1901.

szakkörökkel egyetértőleg, megindíttassék. Ezzel szemben vállalkoztam az orosz nyelv olyan mérvű elsajátítására, mely az orosz nyelvű irodalom használatához szükséges. Ezen feltételem, mely kezdetben teljes mértékben elfogadtatott, később, mint ez már a praktikus kivitelnél, a hol sok mindenféle egyéb szempont játszik közbe, oda zsugoríttatott öszsze, hogy a nyugodt tanulmányozásra mindöszsze hét hó jutott, 1897 szeptemberétől 1898 márczius végéig az európai területen, a zaklatott munkára pedig három hó, 1898 április 1-től augusztus 31-ig az ázsiai területen, s még hozzá az ily módon eltöltött egy év, a mely tulajdonképen az előkészítésnek volt szánva, a köztudatban megtétetett expediczionak, s éppen azért lelkes társamnak, Jankó Jánosnak, ki az ethnographiai részt vállalta magára, kezdetben ugyanilyen, később hasonlóan összezsugorított feltételek mellett, — olyan szemrehányásokat tett munkája megjelenése alkalmából a kritika, mely a mennyire igaztalan és jogosulatlan volt mindazok szemében, a kik a való tényeket ismerték, ép oly jogosultnak látszott azon kritikusok előtt, a kik bár teljesen jóhiszeműen, de a belső dolgok ismerete nélkül, a külső füst és káprázat után ítélték meg azt.

Mindazoknak tehát, a kik munkámat lapozgatni érdemesnek tartandják, kiemelni óhajtom, hogy az orosz területre azért tettem lábamat, hogy tanuljak; hogy tüzetesebben megismerkedjem azon régészeti csoportokkal s azon csoportokra vonatkozó irodalommal, a melyek hazánk föntebb kiemelt speczifikus régészeti emlékei szempontjából fontosak; hogy lássam, melyek azon kérdések, a melyek ezen csoportok szempontjából már megoldottaknak tekinthetők, melyek azok, a melyek még meg-

es zur Benützung der russischen Literatur nöthig. Diese meine Bedingung wurde wohl in vollem Masse angenommen, erlitt aber später bei der praktischen Ausführung, wo doch naturgemäss verschiedene Rücksichten mit dazwischenspielten, eine solche Einschränkung, dass mir fürs ruhige Studium insgesammt sieben Monate blieben, vom September 1897 bis Ende März 1898, auf europäischem Gebiete und zur überstürzten Arbeit fünf Monate, vom 1. April 1898 bis August desselben Jahres, auf asiatischem Gebiete. Trotzdem wurde dieses nur der Vorbereitung gewidmete Jahr von der Oeffentlichkeit als zur Expedition gehörig angesehen. Mein begeisterter Genosse Johann Jankó, der den ethnographischen Theil übernommen hatte, stellte anfangs dieselben Bedingungen wie ich und musste sich nachträglich dieselben Einschränkungen gefallen lassen. Und deshalb sind die Vorwürfe, die ihm die Kritik beim Erscheinen seines Werkes machte, in den Augen aller Jener, welche die Thatsachen kennen ungerecht und ungerechtfertigt, während sie jenen Kritikern gerecht schienen, die wohl vollständig in gutem Glauben waren, aber ohne Kenntniss der inneren Verhältnisse nur nach dem äusseren Schein urtheilten.

All' Jene, die es der Mühe werth halten werden, in meinem Werke zu blättern, möchte ich deshalb daran erinnern, dass ich nach Russland ging, um dort zu lernen und um dort eingehender bekannt zu werden mit jenen archäologischen Gruppen, die wichtig sind mit Hinsicht auf die oben hervorgehobenen spezifischen, archäologischen Alterthümer unseres Vaterlandes. Dann wollte ich mit der auf diese Gruppen bezüglichen Literatur bekannt werden, weil ich erkennen wollte, welches jene Fragen sind, die mit Hinsicht auf diese Gruppen schon als gelöst betrachtet werden können und welche noch einer Lösung harren; welche Fragen bisher schon aufgeworfen worden sind, ohne dass aber hinsichtlich der Lösung derselben bisher etwas geschehen sei, und welche Fragen

oldásra várnak; melyek azok, a melyek már fölvettettek, de megoldásuk szempontjából eddig mi sem történt s végül, melyek azok, a melyeket még ezután lesz szükséges felvetni? Nem azért mentem oda, hogy már most bizonyos kérdéseket végleg megoldjuk, hogy az óriási orosz terület régészetét egy év alatt magam felfaljam, hanem azért, hogy egyengessem az útját a rendszeres alapon szervezendő ez irányú kutatásoknak és ezt úgy maga a nemes gróf, mint minden illetékes tényező előtt mindenkor nyíltan meg is mondottam. Miután pedig nem mentem ki pusztán azért, hogy az európai hármas ősmagyar haza kérdéseit az archaeologiai leletek segélyével tisztázzam, hanem tekintetemet szélesebb körökre irányítottam, ennélfogva, bár főfigyelmem tagadhatatlanul a hazai honfoglaláskor oroszföldi analogiáira irányult, mindazonáltal kiterjesztettem megfigyeléseimet először azon emlékekre, a melyek hazai népvándorláskorunk emlékeivel függenek egybe, valamint azokra is, a melyek a történelmi népvándorlás korát megelőzik, de hazai csoportjaink megérthetésére szükségesek. Világos, hogy ily programm mellett belé kellett mennem első sorban

1. *a magyar honfoglalás*, IX—X. sz. Kr. u.,
2. *a népvándorlás*, IV—IX. sz. Kr. u.,
3. *a római császárkor*, I—III. sz. Kr. u.,
4. *az ú. n. scytha-periodus*, Kr. e. V—I. sz., s végül
5. *a praehistorikus idők* tanulmányozásába is, persze mindig csak abból a szempontból és csak olyan mértékben, a mily szempontból s a mily mértékben ezt hazai honfoglaláskori és népvándorláskori emlékeink szükségessé tették, mert hiszen ezen utam alatt e két hazai emlékcsoport megvilágosítására törekedtem. Ilyen tanulmá-

noch aufgeworfen werden müssen. Nicht deshalb ging ich dorthin, um jetzt schon gewisse Fragen endgiltig zu lösen, um die Archäologie des riesigen russischen Gebietes förmlich zu verschlingen, sondern ich ging zu dem Zwecke hin, um den auf systematischer Basis zu organisirenden, hierauf bezüglichen Forschungen einen Weg zu bahnen, wie ich dies auch sowohl vor dem edlen Grafen, wie vor allen kompetenten Faktoren offen erklärte. Nachdem ich aber nicht blos hinausging, um mit Hilfe der archäologischen Funde die Fragen des dreifachen europäischen urungarischen Vaterlandes zu lösen, sondern meinen Blick auch auf weitere Kreise gerichtet habe, erweiterte ich meine Beobachtungen, wenn auch meine Aufmerksamkeit ohne Zweifel hauptsächlich auf die aus russischem Boden stammenden Analogien zu den Funden aus der Epoche der ungarischen Landnahme gerichtet war, auch auf jene Denkmäler, die mit den Denkmälern der vaterländischen Völkerwanderungsepoche im Zusammenhange stehen, sowie auf jene, welche wohl der historischen Völkerwanderungsepoche vorangehen, jedoch zum Verstehen der vaterländischen Gruppen nöthig sind. Es ist natürlich, dass ich bei diesem Programm in erster Reihe in das Studium

1. *der Zeit der ungarischen Landnahme*, IX.—X. Jhd. n. Chr.,
2. *der Völkerwanderungsepoche*, IV.—IX. Jhd. n. Chr.,
3. *der römischen Kaiserzeit*, I.—III. Jhd. n. Chr.,
4. *der sogenannten skythischen Periode*, V.—I. Jhd. v. Chr., und endlich
5. *der prähistorischen Zeiten* mich vertiefen musste. Ich musste das nämlich immer nur von dem Standpunkte und in solchem Masse thun, von welchem Standpunkte aus und in welchem Masse dies die Denkmäler der vaterländischen Landnahme und Völkerwanderungsepoche nöthig machten, da ich doch bei dieser Reise die Beleuchtung dieser beiden vaterländischen Denkmälergruppen anstrebte. Bei einem solchen

nyozásnál, minden egyéb gátló körülménytől eltekintve, egyenesen nevetséges lett volna, ha egyébre gondoltam volna, mint a már meglevő muzeális és irodalmi anyag tanulmányozására. A saját magam által eszközlendő ásatásokra csak az esetben gondolhattam, ha ezt az orosz gyűjtemények számára s az orosz szakkörökkel kezet fogva tehetem, de még így is csak akkor, ha azt valamely részletes kutatás, a mely persze csak a tanulmányozás befejezte után következhetett volna, megkívánandja. Ilyen részletes kutatásra, a mint fentebb is mondottam, sor nem került, a menynyiben pedig mégis két helyütt részt vettem ily ásatásokban, az csak a már meglevő muzeális anyag pontosabb megismerésére szolgált.

Mindezekből világosan látszik, hogy Zichy Jenő gr. harmadik expediocziója az archaeologiai rész szempontjából tisztán és egyedül tanulmányút, s ha mint ilyen, mégis bizonyos eredményekre vezetett, az tisztán csak a terület gazdagságának, az orosz múzeumok helyes berendezésének, a gazdag és becses orosz nyelvű irodalomnak, az orosz szaktársak végtelen előzékenységének és szabadelvűségének tulajdonítható. A menynyiben pedig ezen eredmények hiányosak s bizonyos mértékig ingadozók lesznek, az bizonyára csak annak tulajdonítható, hogy erőim és előképzettségem nem állottak arányban a feladat nagyságával. S most hadd számoljak be röviden magáról az útról, mely 1897 szeptember elején vette kezdetét s abban állott, hogy a jelzett szempontokból áttanulmányoztam Varsó, Helsingfors, Szentpétervár, Moszkva, Tver, Kiev, Odeszsza, Kercs, Tiflisz, Asztrachán, Szamára, Szimbirszk, Kazán, Perm, Jekatyerinburg,

Studium wäre es, abgesehen von allen anderen hemmenden Umständen, geradezu lächerlich gewesen, wenn ich an etwas Anderes gedacht hätte, als an das Studium des schon vorhandenen musealen und literarischen Materials. An die durch mich vorzunehmenden Ausgrabungen konnte ich nur in dem Falle denken, wenn ich dies für die russischen Sammlungen und mit den russischen Fachkreisen Hand in Hand ausführen könnte. Aber auch in diesem Falle nur dann, wenn eine detaillirte Forschung, welche jedenfalls nur nach Beendigung der Studien hätte folgen können, dies wünschenswerth gemacht hätte. Hiezu kam es aber, wie schon gesagt, nicht, wenn ich aber trotzdem an zwei Plätzen bei solchen Ausgrabungen theilgenommen, diente dies nur zur genauen Erkenntniss des vorhandenen musealen Materials.

Aus alldem ist es klar ersichtlich, dass die dritte Expedition des Grafen Eugen Zichy mit Rücksicht auf den archäologischen Theil rein eine Studienreise war, und wenn sie als solche doch einige Resultate ergab, so ist das durchaus nur dem Reichthum jenes Gebietes, der entsprechenden Einrichtung der russischen Museen, der reichen und werthvollen russischen Literatur und der unendlichen Liebenswürdigkeit und Liberalität der russischen Kollegen zu verdanken. Insofern aber diese Resultate mangelhaft oder bis zu einem gewissen Masse schwankend sein sollten, so ist das jedenfalls nur dem Umstande zuzuschreiben, dass meine Kräfte und meine Vorbildung mit der Grösse der Aufgabe nicht im Verhältniss standen. Und jetzt möchte ich kurz von jener Reise selber Rechenschaft ablegen, welche Anfangs September des Jahres 1897 begann und darin bestand, dass ich von den oben gekennzeichneten Gesichtspunkten aus die öffentlichen und Privatmuseen der Städte Warschau, Helsingfors, Skt.-Petersburg, Moskau, Twer, Kiew, Odessa, Kertsch, Tiflis, Astrachan, Samara, Simbirsk, Kasan, Perm, Jekatherinenburg, Tjumen, Tobolsk, Tomsk, Krasnojarsk und

Tyumen, Tobolszk, Tomszk, Krasznojarszk és Minuszinszk nyilvános és magánmúzeumait. A menynyire lehetséges volt, áttanulmányoztam az e múzeumokban található tárgyakra vonatkozó irodalmi anyagot.

Miután a magyarság ősi lakóhelyeit kutató historikusaink, Jordanes adataira támaszkodva,[1] különös súlyt helyeznek a Volga és Don közére, a hol is, különösen ott, hol a két folyó legközelebb ér egymáshoz (tehát Czariczin, illetve Szarepta táján), keresik a szabir vagy hunugur nevek alatt a VI. századbeli magyarságot s miután azon a vízválasztón, mely a Volga és Don között húzódik, csapatostul vannak kurgánok, Szarepta mellett meglátogattam e kurgánok egy csoportját, azt feltérképeztem s róla fényképi felvételeket készítettem. Még pedig abban a reményben, hogy valamelyik volgamenti múzeumban akadni fogok oly leletekre, melyek ily typusú kurgánból származnak s így e kurgánok korára felvilágositást nyerendek, s csakugyan a Szaratovi Tudós Bizottság múzeumában egy leletre akadtam, a mely a Czarevscsina táján található hasonló typusú kurgánokból ered. Minthogy a czarevscsinai kurgánok egy része Nesselrode gróf birtokára esik, s miután a gróf szíves volt alkalmat adni arra, hogy egy czarevscsinai kurgánt megnyittassunk, ezt meg is tettük. Egy másik ásatást Kuznyeczov úrnak, a tomszki egyetem könyvtárosának társaságában azon Tomszk vidéki sírmezőben foganatositottunk, a melyet korábban ő már ásatott volt és ez alkalommal három sírt bontottunk fel. Ezekben jellemezvén és röviden vázolván az utat, áttérhetünk tulajdonképeni tanulmányainkra.

[1] Getica ed. Mommsen V. fej. 63. lap.

Minusinsk durchstudirte. Soweit möglich, arbeitete ich auch das literarische Material durch, welches auf die dort befindlichen Denkmäler Bezug hat.

Nachdem unsere, nach den ursprünglichen Wohnsitzen des Magyarenthums forschenden Historiker, die sich auf die Daten des Jordanes stützen,[1] besonderes Gewicht auf die Gegend zwischen Wolga und Don legen und dort, besonders wo die zwei Flüsse sich einander am meisten nähern (also in der Gegend von Zarizin, respective Sarepta), die Magyaren des VI. Jahrhunderts unter den Namen Sabir oder Hunugur suchen und da auf jener Wasserscheide, welche sich zwischen dem Don und der Wolga hinzieht, haufenweise Kurgane vorzufinden sind, suchte ich bei Sarepta eine Gruppe solcher Kurganen auf, mappirte dieselbe und machte von derselben photographische Aufnahmen. Ich that dies in der Hoffnung, dass ich in irgend einem der Museen längs der Wolga auf Funde stossen werde, welche aus Kurganen von solchem Typus herstammen und ich dann mit Hilfe derselben über das Alter dieser Kurgane eine Aufklärung erhalten werde können. Und thatsächlich stiess ich auch im Museum der saratower gelehrten Kommission auf einen Fund, der aus einem Kurgan von ganz ähnlichem Typus aus der Gegend von Zarewstschina stammte. Nachdem ein Theil der Kurgane in der Zarewstschina-Gegend auf den Gütern des Grafen Nesselrode liegt und nachdem der Graf so liebenswürdig war und uns erlaubte, einen zarewstschinaer Kurgan öffnen zu lassen, thaten wir dies auch. Eine andere Ausgrabung unternahmen wir in Gesellschaft des Bibliothekars der tomsker Universität Herrn Kusnjezow in jenem Grabfelde in der Gegend von Tomsk, wo er schon früher Ausgrabungen vorgenommen hatte. Hiebei öffneten wir drei Gräber. Nach dieser Charakteristik und kurzen Skizzirung unserer Reise gehen wir auf unsere eigentlichen Studien über.

[1] Getica ed. Mommsen. Kap. V. S. 63.

I. A MAGYAR HONFOGLALÁSKOR EMLÉKEI ÉS AZ OROSZFÖLDI LELETEK.

A) *A bjelimeri lelet.*

A magyarországi leletek között van egy szorosan összetartozó csoport, a melyet a hazai archaeologiában a honfoglalási kor emlékeinek nevezünk. Ezen emlékeknek 1900. évig terjedő teljes sorozatát Magyarország ezeréves fennállásának alkalmából dr. Hampel József adta ki azon műben, a melyet a Magyar Tudományos Akadémia «A magyar honfoglalás kútfői» czím alatt bocsátott közre. Ebben a munkában Hampel a mondott emlékeknek nemcsak addig ismert egész öszszeségét nyújtja, hanem pontosan egybeállítja az egész irodalmat is, a mely azokra vonatkozik. Ezenfölül jellemzi is a csoportban található egyes typusokat. Ez a körülmény felment bennünket attól, hogy a Hampel által felhasznált irodalmat idézgessük s lehetővé teszi, hogy mindenütt megelégedjünk az ezen munkára való hivatkozással.

A mi magát a csoportot illeti, az három alcsoportra szakad,[1] ú. m.: olyan leletekre, a melyek érmekkel datálhatók;

[1] Hampel: A honfoglalási kor hazai emlékei. (A magyar honfoglalás kútfői. Budapest, 1900. VI. fej. 513—514. l.)

I. DIE DENKMÄLER AUS DER EPOCHE DER UNGARISCHEN LANDNAHME UND DIE RUSSLÄNDISCHEN FUNDE.

A) *Der bjelimerer Fund.*

Unter den ungarländischen Funden gibt es eine streng zusammengehörige Gruppe, die wir in der heimischen Archäologie die Denkmäler aus der Epoche der Landnahme nennen. Die vollständige, bis zum Jahre 1900 sich erstreckende Serie dieser Denkmäler publizirte aus Anlass des tausendjährigen Bestandes Ungarns Dr. Josef Hampel in jenem Werke, welches die Ungarische Akademie der Wissenschaften unter dem Titel «A magyar honfoglalás kútfői» («Die Quellen der ungarischen Landnahme») edirte. In diesem Werke bietet Hampel nicht nur die gesammte bisher bekannte Summe dieser eben erwähnten Denkmäler, sondern stellt auch sehr genau die ganze, auf dieselben bezügliche Literatur zusammen. Ueberdies charakterisirt er auch die in der Gruppe befindlichen einzelnen Typen. Dieser Umstand befreit uns von der Verpflichtung, die von Hampel berührte Literatur zu zitiren und macht es vollkommen genügend, wenn wir uns überall, wo nöthig, nur auf dieses Werk berufen.

Die Gruppe selbst zerfällt in drei Untergruppen,[1] u. zw. erstens in solche Funde, welche durch Münzen datirbar, zweitens

[1] Hampel: A honfoglalási kor hazai emlékei. (Die heimischen Denkmäler der Epoche der Landnahme.) (A magyar honfoglalás kútfői. Budapest, 1900. Kap. VI. S. 513—514.)

másodszor olyanokra, a melyekkel érmet nem találtak, de legalább lelőhelyűk és sok esetben a lelet körülményei is ismeretesek; harmadszor olyanokra, a melyek egyes szórványosan előfordult darabokból állanak, azonban ízlésbeli rokonságuknál fogva kétségtelenűl ide tartoznak.

Az ú. n. honfoglaláskori csoport kormeghatározói azok a sírok, a melyekben érmeket találtak és pedig egyrészt nyugati érmeket, a melyek 814-től 1095-ig terjednek, a legkorábbi Kegyes Lajos császár aranya, a legkésőbbi Szent László magyar királyé, másrészt keleti érmeket, nevezetesen perzsa területről származó és byzanczi érmeket, a melyek 906-tól 1078-ig terjednek s köztük a legkorábbi Izmael ben Achmednek Balkhban vert dirchemje, a legkésőbbi Dukász Mihály aranya. A leletek legnagyobb része sírleleteket képez, a melyeknek jellemző vonásai, hogy a halottakat nem égetik el, hanem a földbe ássák. Csak egy esetben van tudomásunk mesterségesen rakott sírhantokról. A temetkezésre szánt helyet legtöbbször lankás emelkedésű tájakon választják, de igen sok esetben a sírok dombokon vannak. Ugyanegy helyen rendszerint csak egy vagy csekély számú, legfeljebb öt sírt leltek a kutatók. Mindössze öt helyen konstatáltak sűrűbb, tehát temetőszerű temetkezést. A megholtat puszta földbe temették, váltakozó mélységű gödrökbe, melyet némelykor kitapasztottak, máskor padmalyszerűen aláástak. Hogyha egy helyen több sír akadt, az egyes sírok távolsága egymástól különböző volt, úgy hogy e részben semmi általános tervszerűség nem tételezhető föl. Az elhunytat kiterítve, szorosan a testhez záródó karokkal rakták a sírba, úgy, hogy a halott keletnek fordult arczczal. Néhány esetben famaradványok

in solche Funde, bei denen keine Münzen mitgefunden wurden, bei denen aber wenigstens der Fundort und in vielen Fällen auch die Fundumstände bekannt sind, drittens in solche Funde, welche aus vereinzelten Stücken bestehen, in Folge ihrer stylistischen Verwandtschaft aber unzweifelhaft hieher gehören.

Bestimmend für die Zeit der Gruppen aus der Epoche der sogenannten Landnahme waren jene Gräber, in welchen Münzen gefunden worden sind, und zwar erstens westeuropäische Münzen, welche sich von 814 bis zum Jahre 1095 erstrecken. Die früheste derselben ist ein Dukaten des Kaisers Ludwig des Frommen, die späteste ein Dukaten des ungarischen Königs Ladislaus des Heiligen. Zweitens orientalische Münzen, insbesondere solche, welche aus persischem Gebiet stammen, sowie byzantinische, die sich von 906 bis zum Jahre 1078 erstrecken, von denen die älteste ein in Balkh geprägter Dirchem des Ismael Ben Achmed ist und die späteste ein Dukaten des Michael Dukas. Den grössten Theil der Denkmäler bilden Gräberfunde, für die es charakteristisch ist, dass die Todten nicht verbrannt, sondern in die Erde vergraben wurden. Nur in einem einzigen Falle haben wir von künstlich errichteten Grabhügeln Kenntniss. Die für Gräber bestimmten Plätze wählte man gewöhnlich an sanft sich erhebenden Orten, sehr häufig sind die Gräber aber auch auf Hügeln. Für gewöhnlich fanden die Forscher auf demselben Platze nur ein oder doch nur wenige — höchstens fünf Gräber. Nur an fünf Plätzen fand man mehr Gräber, also friedhofartige Begräbnissstätten. Der Verstorbene wurde in die blosse Erde begraben, die Gruben haben verschiedene Tiefen und wurden manchesmal ausgestrichen oder auch grottenartig untergraben. Wenn sich an einem Platze mehrere Gräber befanden, so war die Entfernung der einzelnen Gräber von einander verschieden, so dass in dieser Hinsicht keinerlei allgemeine Planmässigkeit vorausgesetzt werden kann. Der Verstorbene wurde ausgestreckt, mit eng an

korbadékai arra látszottak utalni, hogy a holtat koporsóba vagy deszkára helyezték. Legtöbbször nincs nyoma deszkának vagy koporsónak. A sírmellékletek arról győznek meg, hogy a holtakat ruhástól, ékszerestől és fegyverestől tették a sírba. A leggazdagabb sírokban a holtat lovastól együtt temették el, más esetekben a ló helyett csak egyes lócsontokat találunk. Előfordult az is, hogy a sírban kutyacsontokat is találtak.

den Körper geschlossenen Armen in das Grab gelegt, so dass der Leichnam mit dem Antlitze gegen Osten gewendet war. In einigen Fällen schienen verfaulte Holzüberreste darauf zu deuten, dass der Leichnam in einen Sarg oder auf Bretter gelegt war. In den meisten Fällen aber findet sich keine Spur von einem Sarg oder Brettern. Die in den Gräbern gefundenen Gegenstände beweisen, dass die Leichen mit sammt ihren Kleidern, Geschmeiden und Waffen ins Grab gelegt worden sind. In den reichsten Gräbern findet man den Leichnam mit sammt dem Pferde begraben, in anderen Fällen aber wurden statt des Pferdes nur einzelne Pferdeknochen ins Grab gelegt. Es gibt auch Gräber, in denen Hundeknochen gefunden wurden.

A honfoglaláskor oroszföldi analogiáit kutatván, nagyon természetes várakozásom volt, hogy a menynyiben orosz földön ilynemű leletek kerülnek elő azokat hasonló vagy legalább is rokon temetkezési szokások kiséretében fogom feltalálni. Ebben a várakozásomban az egyik legjellemzőbb leletnél felette csalódtam. Az első sírlelet ugyanis, a melylyel az orosz földön találkoztam és a melyet honfoglaláskori leleteink kétségtelen analogiájának minősíthettem, épen a temetkezési mód tekintetében lényegesen különbözött hazai e nemű leleteinktől. Míg ugyanis, mint a fentebbiekből kitetszik, hazai honfoglaláskori leleteinknek legjellemzőbb vonása az, hogy a holtak égetetlenül temettetnek el, addig az orosz földön talált első analog lelet, t. i. a *bjelimeri*, épen azáltal jellemeztetett, hogy a holt meg volt *égetve*.

Als ich nach russischen Analogien zu unseren Funden aus der Zeit der Landnahme forschte, war meine sehr natürliche Erwartung, dass wenn auch auf russischem Boden solche Funde vorkommen sollten, ich dieselben in Begleitung ähnlicher oder doch wenigstens verwandter Bestattungsgewohnheiten finden werde. In dieser Erwartung hat mich aber einer der charakteristischesten Funde überaus enttäuscht. Der erste Grabfund nämlich, dem ich auf russischem Gebiete begegnete und den ich unzweifelhaft als eine Analogie unserer heimischen Funde aus der Zeit der Landnahme hätte qualifiziren können, unterschied sich eben hinsichtlich der Art der Bestattung wesentlich von unseren heimischen Funden dieser Art. Während nämlich, wie aus dem oben Erwähnten ersichtlich, es einer der charakteristischesten Züge unserer heimischen Funde aus der Zeit der Landnahme ist, dass die Leichname unverbrannt beerdigt wurden, ist der erste analoge Fund auf russischem Territorium, der mir begegnete, nämlich der bjelimerer, eben dadurch charakterisirt, dass der Leichnam verbrannt war.

Bjelimer, vagy más átírásban Bulimer község a kazáni kormányzóság szpaszki kerületében fekszik. E község határában,

Die Gemeinde Bjelimer, oder nach einer anderen Schreibweise Bulimer, liegt im spasker Bezirk des Gouvernements Kasan. Auf dem Territorium der Gemeinde wur-

mint Stuckenberg A. A. írja,[1] már korábban is ástak fel kurgánokat. 1870-ben dr. Sztojanov J. A. ásatott meg egy-kettőt, de eredmény nélkül.[2] Sztojanov úr jelentése szerint, az általa megásatott kisebbszerű kurgánokból álló csoport Bjelimer községtől északnyugatra feküdt, emelkedett és tölgyerdővel benőtt helyen. E kurgánoknak kupolaalakja volt és Sztojanov úr mérései szerint a legnagyobbnak kerülete 34 m., átmetszete átmérőben 8·5 m. volt. Hat kurgánt ásatván fel, ezekből arról győződött meg, hogy azok fekete humussal kevert homokból állanak. Minden kurgánban 0·8 – 0·9 mélységben hamut, szenet és háziállatok körülégetett csontjait találta, de ezekenkívül, daczára a legmeszszebb menő kutatásoknak, semmi mást.

Panamarjov A. P. szintén ásatott e kurgánok közt és az ő ásatásai, melyeket Lichacsov J. N. társaságában foganatosított, nagyobb eredménynyel jártak, a menynyiben az általa felásott kurgánok egyikében hamu, szén, agyagsalak és körülégetett csontokon kívül azon sírmellékleteket is találta, a melyek most a kazáni egyetemmel kapcsolatos régészeti, történelmi és ethnographiai társaság múzeumában őriztetnek (Музей общества археологіи, исторіи и этнографіи при имиер. Казанскомъ университетѣ) s a melyeket Stuckenberg föntidézett művében közölt is, fájdalom, olyan fényképészeti reprodukczióban, a melyen épen a lelet megítélésére legfontosabb és legjellemzőbb darabok vesznek el. Stuckenbergnek magának, minthogy az ásatást nem

den, wie A. A. Stuckenberg mittheilt,[1] auch schon früher Kurgane aufgeschlossen. Im Jahre 1870 grub Dr. J. A. Stojanow ein oder zwei auf, aber ohne Resultat.[2] Nach dem Berichte des Herrn Stojanow lag die von ihm aufgeschlossene, aus kleineren Kurganen bestehende Gruppe nordwestlich von der Gemeinde Bjelimer, auf einem erhobenen, mit Eichen bewachsenen Platze. Diese Kurgane hatten Kuppelform und betrug nach den Messungen des Herrn Stojanow ihr grösster Umfang 34 M., ihr Durchmesser im Durchschnitt 8·5 M. Nachdem er sechs Kurgane aufgeschlossen hatte, überzeugte er sich davon, dass dieselben aus mit schwarzem Humus gemengtem Sand bestehen. In jedem dieser Kurgane fand er in einer Tiefe von 0·8—0·9 M. Asche, Kohle und ringsum angebrannte Knochen von Hausthieren, weiter aber gar nichts, trotz der weitestgehenden Untersuchungen.

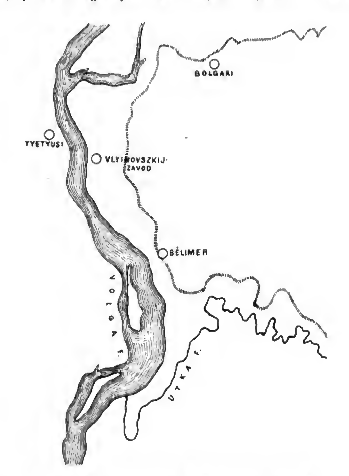
A. P. Panamarjow veranstaltete ebenfalls in diesen Kurganen Grabungen, und waren dieselben — er vollführte sie in Gesellschaft des J. N. Lichatschow — von einem ergiebigeren Resultate begleitet, indem er in dem einen der von ihm aufgeschlossenen Kurgane ausser Asche, Kohle, Thonschlacken und ringsum verbrannten Knochen auch jene Grabbeilagen fand, die jetzt im Museum der mit der kasaner Universität verbundenen archäologischen, historischen und ethnographischen Gesellschaft aufbewahrt werden. (Музей общества археологіи, исторіи и этнографіи при импер. Казанскомъ университетѣ) und die auch Stuckenberg in seinem oben zitirten Werke publizirt hat, aber leider in solchen photographischen Publikationen, auf denen eben die zur Beurtheilung des Fundes wichtigsten und charakteristischesten Stücke verloren gehen. Stuckenberg besass, nachdem er ja nicht selbst die Ausgrabungen besorgt

[1] Матеріалы для археологіи казанской губерніи [1]) Древняя курганная могила около деревни Бѣлимеръ (Булимеръ) въ спасскомъ уѣздѣ казанской Губерніи (съ фотографіей) А. А. Штукенберга; Извѣстія Общества Археологіи Исторіи и Этнографіи при Императорскомъ казанскомъ университетѣ Томъ X. стр. 155–160.

[2] О раскопкахъ древнихъ могилъ и кургановъ въ Лаишевскомъ и спасскомъ уѣздахъ Казанской губерніи въ приложеніяхъ къ протоколамъ засѣданій Общества Естествоиспытателей при Императорскомъ Казанскомъ Университетѣ, за второй (1870—71) годъ его дѣятельности.

ő végezte, a lelet körülményeiről csak elbeszélés után volt tudomása. Minthogy pedig e lelet hazai honfoglaláskorunknak az orosz földről eleddig ismert első és legfontosabb analogiája, nagyon természetes, hogy igyekeztem a lelet körülményeinek és szinterének a lehetőleg pontos megállapítására.

hatte, nur durch Hörensagen Kenntniss von den Fundumständen. Nachdem aber dieser Fund die erste und wichtigste der aus russischem Gebiete bisher bekannten Analogien zu unseren heimischen Funden aus der Zeit der Landnahme ist, ist es nur natürlich, dass ich nach einer möglichst genauen Bestimmung sowohl

1. rajz. A Volga-Utka-köz térképe Bjelimer faluval.
Abb. 1. Plan der Gegend zwischen Wolga und Utka mit dem Dorfe Bjelimer.

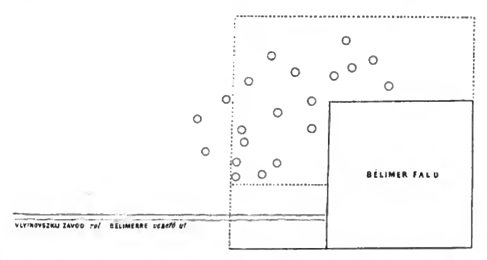
Ebből a czélból fölkerestem Kazánban Panamarjov urat, a ki szíves volt velem közölni úgy a helyszini, mint a lelet-körülményeket. Panamarjov úr előadása nyomán késziteltem azon vázlatos térképet, a melyet 1-ső számú rajzunkon közlök és a mely feltünteti Bjelimer falu fekvését és egyúttal azon magaslatot vagy helyesebben

der Fundumstände, als auch des Fundortes strebte. Zu diesem Zwecke suchte ich Herrn Panamarjow in Kasan auf, und war derselbe auch so liebenswürdig, mir sowohl die lokalen wie die Fundumstände mitzutheilen. Auf Grund der Mittheilungen des Herrn Panamarjow verfertigte ich die Kartenskizze, die unter Nr. 1 unserer Abbildungen wiedergegeben ist und sowohl

dombos terraszt, a mely a Volga és annak egyik mellékfolyója, az Utka közé esik s a mely körülbelül Bjelimer és Bolgári község között terül el. Ezen dombos terrasz Bolgári felé lejt és azon túl ellaposodik. 2-ik számú tervrajzunk mutatja azon kurgán-csoport fekvését, a melyből a lelet származik s a mely kurgáncsoport részben az ásatások, részben a falu hővülése alkalmával eszközölt építkezések folytán már teljesen megsemmisült, minthogy az új építkezések épen a kurgán-csoport terü-

die Lage des Dorfes Bjelimer zeigt, wie auch jene Höhe oder, richtiger gesagt, jene hügelige Terrasse, welche zwischen der Wolga und einem der Nebenflüsse derselben, der Utka liegt, so in der Mitte ungefähr zwischen den Gemeinden Bjelimer und Bolgari. Gegen Bolgari zu senkt sich die hügelige Terrasse und verflacht sich dann über dieses Dorf hinaus vollständig. Unsere Planskizze Nr. 2 zeigt die Lage jener Kurgangruppe, aus welcher der oben besprochene Fund stammt. Diese Kurgangruppe ist jetzt schon vollständig vernichtet, zum Theil in Folge von Ausgra-

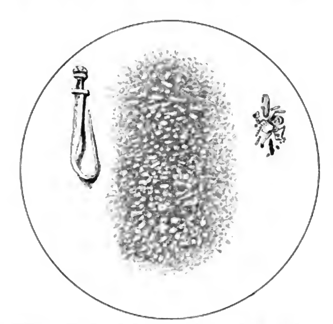

2. rajz. A bjelimeri kurgánok helyszínrajza. — Abb. 2. Situationsplan der bjelimerer Kurgane.

letén mentek végbe. Épen azért, bármenynyire óhajtandó is lett volna ezen a helyen tovább kutatni, már nem volt lehetséges. 3-ik számú rajzunkon közlöm Panamarjov úr előadása után a kurgán alaprajzának keresztmetszetét, a mely egyúttal feltünteti a sírmellékletek helyzetét is. E sírmellékletek közül első sorban egy kard válik ki, melyet 4-ik számú rajzunkon közlünk. A kardot öszszegörbített állapotban találták, markolatgombja pedig, mintán a markolat-nyúlvány vége erősen el van görbítve, nemcsak hogy lejebb csúszott és azért a markolatot rövi-

bungen, zum Theil aber auch durch jene Bauten, welche eben auf dem Gebiete dieser Kurgangruppe, bei der Vergrösserung des Dorfes ausgeführt wurden. Deshalb waren auch an diesem Platze keine weiteren Forschungen mehr möglich, so wünschenswerth dieselben auch gewesen wären. In unserer Abbildung Nr. 3 publizire ich den nach der Mittheilung des Herrn Panamarjow gefertigten Grundriss des Kurgans, der gleichzeitig die Lage der einzelnen Grabbeilagen zeigt. Unter den Grabbeilagen fällt in erster Reihe ein Schwert auf, welches wir in unserer Abbildung Nr. 4 reproduziren. Man fand das Schwert in verbogenem

debbnek tünteti föl, mint a minő eredetileg volt, de ezenfelül maga is szét van görbítve, a mi azt jelenti, hogy az a két tag, a melyből a markolatgomb áll, szét van nyitva (l. 4. sz. rajz *b*). A kard keresztvasát és markolatgombját apró beütött rhombusalakú pontokból szerkesztett, szintén rhombusalakokat képező diszítménymínta ékíti, mely mintának mélyedései

Zustande. Der Griffknopf darauf war, nachdem das Ende des Griffdornes stark verbogen ist, nicht nur ziemlich nach unten gerutscht, wodurch der ganze Griff kürzer erscheint als er ursprünglich war, sondern der Knauf ist auch selber auseinandergebogen, beziehentlich jene beiden Theile, aus denen der Knauf besteht, stehen von einander ab. (Abb. 4 Zeichnung b.) Das Quereisen und der Griffknauf des Schwertes

3. rajz. A bjelimeri kurgán alaprajza. — Abb. 3. Grundriss des bjelimerer Kurgans.

valószinűleg ezüsttel voltak kitöltve, bárha ennek semmi nyoma nem maradt. Ezenfelül a felső részt mindkét oldalon két elég mély, az alap felé öszszehajló barázda három részre tagolja, a melyek közül a középső az oldalsóknál nagyobb. Hoszsza 90 cm., a melyből 13 cm. esik a markolatra. A kétélű penge szélessége a markolat alatt 5 cm., lefelé fokozatosan keskenyül s végén csúcsba fut. Markolatnyúlványa lapos, tövénél 3, felső végén 1—5 cm. széles. Keresztvasa csúcsosodó szegletes végű (l. 4. sz. rajz *c*), 9 cm. hoszszú, magassága a tengelyén 2 cm.; középrészének vastagsága

sind mit rhombusförmigen Ornamenten geschmückt, die aus kleinen, eingepunzten, ebenfalls rhombusförmigen Punkten construirt sind. Die Vertiefungen der Ornamentation waren wahrscheinlich seinerzeit mit Silber ausgefüllt, aber von demselben ist jetzt keinerlei Spur mehr vorhanden. Ueberdies gliedern den oberen Theil auf beiden Seiten zwei ziemlich tiefe, nach unten zu einander zustrebende Rillen in drei Theile, deren mittlerer grösser ist als die Seitentheile. Das Schwert ist 90 Centimeter lang, wovon 13 Centimeter auf den Griff fallen. Die zweischneidige Klinge ist unterhalb des Griffes 5 Ctm. breit, verjüngt sich allmälig nach unten

4. rajz. Kard a bjelimeri kurgánból.
Abb. 4. Das bjelimerer Schwert.

und läuft in eine Spitze aus. Der Griffdorn ist flach, an der Wurzel 3 Ctm., am oberen Ende 1·5 Ctm. breit. Die mit zugespitzten eckigen Enden versehene Parirstange (Abb. 4 Zeichnung c) ist 9 Ctm. lang, bei der Mittelaxe 2 Ctm. hoch. Der Mitteltheil ist 1·5 Ctm. dick. Von den beiden Theilen des Griffknaufes hat der untere genau dieselbe Form wie das Quereisen, nur dass er kleiner ist (Länge 7 Ctm.), während der obere Theil die Form eines halben Eies hat. Herr Stuckenberg glaubt, dass die Verkrümmung des Schwertes durch das Feuer bei der Verbrennung des Leichnams hervorgerufen wurde und liegt seiner Ansicht nach hiefür auch in der Thatsache, dass die Holz- oder Beinbestandtheile des Griffes vollständig fehlen, ein Beweis. Dieser Voraussetzung widerspricht jedoch der Umstand, dass die Schwertränder sehr scharf sind und keine Spuren von Schmelzung zeigen, sowie auch der Umstand, dass in dem Grabe, wie dies der Grundriss Nr. 3 zeigt, die gebrannten Knochen ganz abgesondert rechts, lagen, während die übrigen Grabbeilagen links von den gebrannten Knochen in einem Haufen ganz abgesondert vom Schwerte waren. All dies spricht dafür, dass die Grabbeilagen nach der Verbrennung ins Grab gelegt wurden, was übrigens auch der Umstand beweist, dass die in einem Haufen gefundenen Bronze-, Silber- und Eisengegenstände keinerlei Spur des Feuers zeigen. Das Schwert wurde also offenbar in schon verbogenem Zustande ins Grab gelegt und hatte dieses Verbiegen wohl kaum einen anderen Zweck, als dass diese Waffe des Verstorbenen nach seinem Tode Niemand solle benützen können. Es ist dies eine Gewohnheit, die wir bei jenen Grabfunden in Mittel-Europa, welche zur sogenannten La Téne-Periode gehören, in überaus grosser Zahl konstatiren können, wobei wir auch konstatiren müssen, dass sich hier Grabbeilagen vom Typus der sogenannten Epoche der Landnahme in Begleitung einer solchen Bestattungsart finden, welche sowohl bei uns in Ungarn, wie an mehre-

1·5 cm. A markolatgomb két részéből az alsó alakjára nézve teljesen egyező a keresztvassal, csakhogy kisebb méretű (hoszsza hét centiméter), a felső féltojás alakú. Stuckenberg úr azt hiszi, hogy a kard görbített állapotát a holttest elégetése alkalmával rakott máglya tüzének köszöni, a mit szerinte az is bizonyítana, hogy a markolat borítékának fa- vagy csontalkatrészei teljesen hiányzanak. E föltevésnek világosan ellentmond egyrészt az a körülmény, hogy a kard szegletei igen élesek és olvadás nyomait nem mutatják; másrészt az, hogy a sírban, mint azt a 3. sz. alaprajz mutatja, az égetett csontok jobboldalára volt letéve, egészen külön, míg a többi sírmellékletek az égetett csontok baloldalán egy csomóban, a kardtól elkülönítve feküdtek. Mindez a mellett szól, hogy a sírmellékleteket az égetés után rakták a sírba, a mit még az a körülmény is bizonyít, hogy az egy csomóban talált bronz-, ezüst- és vassírmellékleteken sem látszik a tűz behatásának semmi nyoma. A kardot tehát világosan összegörbített állapotban tették a sírba, s az összegörbítés czélja aligha lehetett más, mint az, hogy az elhunytnak e fegyverét holta után senki más ne használhassa. Olyan szokás ez, a melyet Közép-Európa azon sírleleteinél, a melyek az ú. n. La Téne-periódushoz tartoznak, feles számmal konstatálhatunk és konstatálnunk is kell, mikor azt látjuk, hogy itt ú. n. honfoglalás kori typusú sírmellékleteket találunk olyan temetkezési mód kiséretében, a mely hazánkban épp úgy, mint Közép-Európa több más helyén, az ú. n. kelta uralom idejében divatos, míg az ú. n. honfoglalási korban ismeretlen.

Ehhez a körülményhez csatlakozik az, hogy a kard typusa szerint, mint Stuckenberg úr megjegyzi, olyan körhöz tartozik,

ren anderen Orten in Mittel-Europa zur Zeit der sogenannten Keltenherrschaft wohl Sitte, zur Zeit der Landnahme aber schon unbekannt war.

Hiezu gesellt sich noch der Umstand, dass, wie Herr Stuckenberg bemerkt, das Schwert seinem Typus nach einem solchen Kreise zugehört, der einen scharf ausgesprochen skandinavischen (normannischen) Charakter hat[1] und dessen Blüthezeit die nordischen Archäologen in die Epoche zwischen 700 und 1000 n. Chr. setzen. Es ist also klar, dass auch das Schwert auf jene europäischen Gebiete hinweist, auf welchen auch diese Bestattungsart allgemein üblich war, allerdings in einer Zeit, die viel weiter zurückgeht, als die Blüthezeit dieses Schwerttypus. Das Zusammentreffen dieser beiden Umstände ist aber kein solches Problem, dessen Lösung man auf Grundlage eines einzigen Fundes versuchen könnte. Jedenfalls müssen wir aber als Richtschnur für weitere Beobachtungen bemerken, dass man erstens: Funden im Charakter der La Téne-Periode auf südrussischem Gebiete begegnet, wenn auch nicht allzu häufig, zweitens: dass das russische Steppengebiet eigenthümlich charakterisirt wird durch einen gewissen, in Mittel-Europa beinahe beispiellosen Conservativismus, der darin besteht, dass die Denkmäler oder ethnographischen Charaktere von einander oft sehr weit abliegender Epochen, gemeinsam vorkommen. Es liegt keinerlei Unmöglichkeit in der Voraussetzung, dass in diesem Gebiete eine gewisse Art der Bestattungsgewohnheiten sich viel längere Zeit erhalten hat, als anderswo.

Thatsache ist es auch, dass die Denkmäler im La Téne-Styl in Südrussland möglichst spät auftreten, beinahe damals erst, als ihre späteren Umwandlungen schon beginnen, wie es auch unleugbar ist, dass wir jenen Zeitpunkt nicht genau bestim-

[1] Herr Stuckenberg denkt offenbar an jene Epoche, die man in Skandinavien als die späteste Eisenzeit zu bezeichnen pflegt und die in die Jahre 800 bis 1000 n. Chr. fällt.

a melynek élesen kifejezett skandináv (norman) jellege van[1] és a melynek virágzási korát az északi régészek a Kr. u. 700. és 1000. év közé teszik. Világos tehát, hogy a kard is ugyanazon európai területekre utal, a melyeken maga a temetkezési mód is, már a kardtypus virágzási korát jóval megelőzött időkben, általános divatban volt. E két körülmény egybetalálkozása nem olyan probléma, a melynek megoldását egyetlen lelet alapján megkisérthetnők; azonban a további megfigyelésekre iránytásul meg kell jegyeznünk először azt, hogy a La Téne-ízlés jellemző leleteivel, ha nem túlságos gyakran is, de találkozunk a délorosz földön; másodszor, hogy az orosz steppe-területet sajátságosan jellemzi bizonyos a középeurópai területeken szinte példátlan állandóság a mely abban áll, hogy egymástól sokszor igen távol fekvő korok emlékei, vagy néprajzi jellegei együttesen fordulnak elő. Nincs tehát abban semmi lehetetlenség, hogy a temetkezési szokások bizonyos módja sokkal hoszszabb ideig éljen ezen a területen, semmint egyebütt.

Az is tény, hogy a La Téne-ízlés déloroszföldi emlékei meglehetős későn lépnek föl, szinte akkor, mikor már későbbi átalakulásai megkezdődnek, valamint tagadhatatlan az is, mikép nem tudjuk pontosan megjelölni azt az időpontot, a mikor az északi germánságnak a délorosz terület felé való terjeszkedése megkezdődött. Általánosságban a Kr.sz. körüli századokat szoktuk ennek időpontjául megjelölni, de hogy Kr. születését egy vagy két századdal meg nem előzik-e ezen terjeszkedések, azt mai isme-

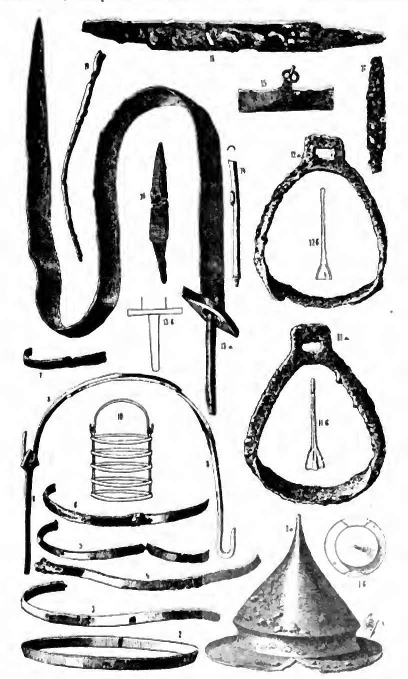
[1] Stuckenberg úr valószinűleg azon korszakra gondol, a melyet Skandináviában a legkésőbbi vaskornak szokás nevezni s mely Kr. u. 800—1000-ig tartott.

men können, in welchem das nordische Germanenthum begonnen hat sich gegen das südrussische Gebiet hin auszubreiten. Im Allgemeinen pflegt man die Jahrhunderte um Christi Geburt als diese Epoche zu bezeichnen, aber ob diese Ausbreitungen nicht der Geburt Christi um ein-zwei Jahrhunderte vorausgehen, können wir auf Grundlage unserer heutigen Kenntnisse nicht entscheiden. Solcherart wäre es nicht ausgeschlossen, dass etwa diese Bestattungsgewohnheit und das in Bjelimer gefundene Schwert die Zeichen einer, auf lange Zeit hin sich erstreckenden, ethnischen oder doch wenigstens kulturellen Kontinuität bilden. So viel ist aber zweifellos, dass das Schwert aus dem bjelimerer Fund ein solches germanisches Element repräsentirt, dessen Fortsetzungen wir in jenen Schwertern bekommen, die Herr Stuckenberg aus russischen Funden zitirt, namentlich in dem Schwert aus dem Kurgan von Gnjesdowsk (Gouvernement Smolensk), welches wohl etwas kleiner ist, sonst aber mit dem bjelimerer bis in die kleinsten Details übereinstimmt, ferner in den in den Gouvernements Tschernigow (Gulbischtscheer Kurgan) und Orlow gefundenen Schwertern.[1] Wenn wir nun unsern Blick nach den heimischen Gebieten wenden, so erregt in erster Reihe unsere Aufmerksamkeit der Fund von Horgos, weil wir in diesem Funde einer strengen Analogie des bjelimerer Schwertes begegnen.[2] Das Schwert aus dem horgoser Funde (Abbildung 5, Nr. 13 *a—b*) ist zwar unvollständig, indem der Griffknauf fehlte, aber sowohl die Form der Klinge, wie des Quereisens, wie besonders der Umstand, dass dieses Schwert ebenso wie das bjelimerer zusammengebogen ist, lassen zwischen diesen beiden Schwertern die engste Analogie konstatiren. Den Inhalt des horgoser Fundes bilden ebenso wie den des bjelimerer Fundes zwei scharf unterschiedene Elemente.

[1] „О нѣкоторыхъ формахъ древнѣйшихъ русскихъ мечей“, Труды VI. Археол. съѣзда въ Одессѣ 1884. 2. томъ I. стр. 243. таб. I. рис. 1. Одесса 1886. 2.

[2] Hampel. L. c. S. 627. Taf. LV.

reteink alapján el nem dönthetjük. Úgy, hogy az sincs kizárva, mikép e temetkezési

5. rajz. A horgosi lelet. — Abb. 5. Der horgoser Fund.

szokás és az annak kiséretében előfordult bjelimeri kard nem képeznek-e egy hoszszú időre kinyuló ethnikus vagy legalább kul-

Das Eine, welches wir vielleicht am geeignetesten ein westgermanisches Element nennen könnten, ist durch drei Stücke in den Funden vertreten. Nämlich durch das schon erwähnte Schwert, ferner durch

turális folytonosságot. Annyi azonban kétségtelen, hogy a bjelimeri lelet kardja oly germán elemet képvisel, a melynek folytatásait megkapjuk azon kardokban, a melyeket Stuckenberg úr idéz az orosz földről; nevezetesen: először a gnyeszdovszki kurgán (szmolenszki korm.) kardjában, mely a bjelimerivel a legkisebb részletig egyezik, mindöszsze, hogy valamivel kisebb méretű; továbbá a csernigovi (gulbiscsei kurgán) és orlovi kormányzóságban talált kardokban.[1] Ha már most hazánk területe felé fordítjuk tekintetünket, úgy első sorban a horgosi lelet hívja föl figyelmünket, minthogy ez a lelet az, a melyben a bjelimeri kard szoros analogiájával találkozunk.[2] A kard, a mely a horgosi leletben előfordult (5. sz. rajz 13*a*—*b* sz.), hiányos ugyan, a mennyiben markolatgombja elveszett, de úgy pengéjének, mint keresztvasának formája és különösen az a körülmény, hogy ép úgy, mint a bjelimeri, öszsze van görbítgetve, a legszorosabb analogiát állapítja meg a két kard között. A horgosi lelet tartalmát ép úgy, mint a bjelimeri leletét, két egymástól élesen elválasztható elem alkotja. Az egyik, a melyet talán nyugati germán elemnek nevezhetnénk legalkalmasabban, három darabbal van a leletben képviselve; ú. m.: a már említett karddal, továbbá egy faveder vaspántjaival (5. sz. rajz 2—9; e veder-pántok összeállítását mutatja az 5. sz. rajz 10. sz. vázlat) és végül egy vas pajzsdudorral (5. sz. rajz 1. *a*—*b*) A keleti elemet két kengyel képviseli (5. sz. rajz 11. *a*—*b*; 12. *a*—*b*); a lelet többi tárgyai pedig közömbös jellegűek. A kardot Hampel hazai honfoglaláskorunk-

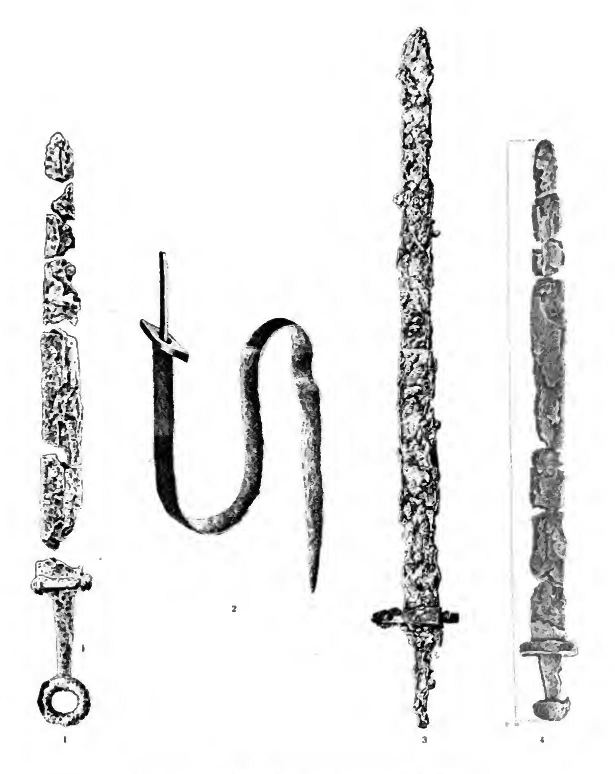
[1] „О нѣкоторыхъ формахъ древнѣйшихъ русскихъ мечей", Труды VI. Археол. съѣзда въ Одессѣ 1884 2. томъ I. стр. 243. табл. I. рис. 1. Одесса 1886. 2.

[2] Hampel: i. m. 627 lap. LV. tábla.

einen Holzeimer mit Eisenbändern (Abb. 5, Nr. 2—9; eine Zusammenstellung der Eisenbänder zeigt die Skizze Abb. 5, Nr. 10) und schliesslich ein Eisenschild mit Buckel (Abb. 5, Nr. 1 *a*—*b*). Das orientalische Element repräsentiren zwei Steigbügel (Abb. 5, Nr. 11 *a*—*b*, Nr. 12 *a*—*b*). Die übrigen Gegenstände des Fundes sind von gleichgiltigem Charakter. Das Schwert reiht Hampel unter jene ungarische Typen aus der Zeit der Landnahme, von denen er glaubt, dass sie nicht aus dem Osten stammen, sondern mittelalterliche Entwicklungsformen des antiken Schwertes darstellen.[1] Der Klarheit wegen reproduziren wir hier auf Abb. 6 nach dem Werke Hampel's diese Schwerttypen, von denen Hampel behauptet, dass sie zwischen der römischen Spatha und der durch die Kreuzritter in der ganzen Welt berühmt gewordenen Schwertform in der Mitte stehen. Seiner Ansicht nach zeigt Abb. 6, Nr. 4 (Fundort Szentes) vielleicht am treuesten den antiken Typus. Diesem zunächst steht (ebenfalls seiner Ansicht nach) zufolge seiner kurzen Parirstange das Schwert Nr. 1 (Fundort Gáva), trotzdem bei diesem Schwerte der Griff schon bedeutend gestreckt ist und er für den ringartigen Abschluss desselben kein antikes Beispiel beibringen kann.

Das horgoser (Nr. 2) und das kecskeméter Schwert (Nr. 3) weichen nach Hampel von den vorerwähnten zwei Schwertern hauptsächlich in der Länge der Parirstange und der Klinge ab, und eröffnen auch die Schwerttypen des späteren Mittelalters. Unsererseits bemerken wir vor Allem, dass das gávaer Schwert mit dem Zeitalter der Landnahme nichts Gemeinsames hat, weil das Schwert, wie wir das in einem späteren Kapitel sehen werden, einen solchen Fund bildet, welcher der Epoche der Landnahme um Vieles vorangeht. — Die übrigen drei Schwerttypen betrachten wir selbst wohl auch als westliche Elemente, doch können wir uns betreffs des Ausgangspunktes der Meinung Hampel's nicht anschliessen, wo-

[1] Hampel. L. c. S. 754—756.

6. rajz. Honfoglaláskori kardtypusok magyarországi leletekből.
Abb. 6. Schwerttypen der Landnahmezeit aus ungarländischen Funden.

nak azon typusai közé sorozza, a melyekről azt hiszi, hogy nem keletről származnak, de az antik kard középkori fejleményei gyanánt jelentkeznek.[1] Világosság okáért 6. sz. rajzunkon ismételjük Hampel műve után ezen kardtypusokat, a melyekről Hampel azt mondja, hogy közepette állanak a római spatha és a keresztes vitézekről világszerte hírre emelkedett kardforma között. Szerinte a 4. sz. (lelőhelye: Szentes) talán leghivebben mutatja az antik typust. Ehhez szerinte a legközelebb áll az ő rövid ellenzőjével az 1. sz. (lelőhelye: Gáva), bár itt is már jelentékenyen megnyúlt a markolat és annak gyűrűs befejezésére antikmintát nem tud idézni.

A horgosi (u. o. 2. sz.) és kecskeméti (u. o. 3 sz.) Hampel szerint az előbbi kettőtől leginkább az ellenző és penge hoszszabb voltában tér el és a későbbi középkor kardtypusait is nyitja meg. Részünkről mindenekelőtt megjegyezzük, hogy a gávai kardnak a honfoglalás korához semmi köze, mert a kard, a mint azt egy későbbi fejezetben látni fogjuk, oly leletet képez, mely a honfoglalás korát jóval megelőzi. A többi három kardtypust ugyan magunk is nyugati elemnek tekintjük, mégis kiindulási pontjuk tekintetében nem csatlakozhatunk Hampel azon véleményéhez, hogy a fejlődés a római spathától indult volna meg. Annak a kardtypusnak alapformájával ugyanis, a melyet Hampel a keresztes vitézekről világszerte hírre emelkedett kardformának nevez, alaptypusával a szaszszanida művészet emlékein találkozunk. Idemellékelt 7. sz. rajzunkon ennek igazolására a pétervári csász. arch. intézet fényképi felvétele után közöljük annak a szaszszanida ízlésű ezüstcsészének egy részletét, a mely Szentpéterváron a

[1] Hampel: i. m. 754—756. lap.

nach die Entwicklung derselben von der römischen Spatha ausgegangen wäre. Der Grundform jenes Schwerttypus nämlich, welchen Hampel die durch die Kreuzfahrer zu Weltberühmtheit gelangte Schwertform nennt, begegnen wir auch an den Denkmälern der Sassanidenkunst. Als Beweis hiefür reproduziren wir auf unserer beigefügten Abbildung Nr. 7 nach einer photographischen Aufnahme des petershurger kais. arch. Instituts einen Theil jener im Sassanidenstyl gehaltenen Silberschale, welche in St.-Petersburg in der Stroganowschen Sammlung aufbewahrt wird.[1] Auf dieser Schale sehen wir drei auf Löwen jagende Reiter, von denen der eine mit einem Speer auf den angreifenden Löwen stürmt, die anderen zwei aber mit Pfeilen, wobei dem einen der letzteren Jäger an der linken Seite ein Schwert von jenem geraden Typus hinabhängt, welchen wir als den Sassaniden-Grundtypus der in Frage stehenden Schwerter betrachten. Bei diesem Schwerttypus stossen wir, sei es, dass wir die Form des Schwertknaufes und der Parirstange, sei es, dass wir deren Verzierungen in Betracht ziehen, auf solche charakteristische Merkmale, welche beinahe entwickelt all das zeigen, was wir an den erwähnten Schwerttypen der Landnahmezeit bemerken können.

Das kann nun jetzt allenfalls eine Frage bilden, auf welchem Wege dieser östliche Schwerttypus ein charakteristischer westlicher Schwerttypus geworden ist? Die engen Verbindungen der Sassanidenkunst mit der byzantinischen schliessen nicht aus, dass dieser Typus, nachdem er in die byzantinische Waffenfabrikation hineingerathen war, dort eine seiner späteren Entwicklungen fand, und dermassen ist es nicht unmöglich, dass ein Theil der jetzt behandelten Schwerter aus der Landnahmezeit sich, wie Hampel[2] meint, viel-

[1] Die Schale publiziren Tolstoj und Kondakow: Русскія древности въ памятникахъ искусства. Спб. 1890. вып. 3. стр. 87. фиг. 91.

[2] Hampel: L. c. S. 756.

Sztroganov-féle gyűjteményben őriztetik[1]. E csészén három oroszlánra vadászó lovast látunk, kik közül az egyik kópjával tör a támadó oroszlánra, a másik kettő nyíllal s ez utóbbiak közül az egyiknek baloldaláról az az egyenes kardtypus lóg le, a

leicht eher den byzantinischen Schwertern anschliesst. (Obgleich wir diese zwei Formen [Abb. 6, Nr. 2 und 3], welche Hampel in dieselbe Reihe zählt, unsererseits nicht für zusammengehörig erachten können.) Mit Rücksicht jedoch auf die allgemein bekannte Thatsache, dass der Sassaniden-

7. rajz. Részlet egy szaszszanida ezüst csészéről. — Abb. 7. Detail einer sassanidischen Silberschale.

melyet mi a szóban forgó kardok szaszszanida alaptypusának tekintünk. Ezen a kardtypuson akár a markolatgomb és keresztvas formáját, akár annak diszítményeit veszszük tekintetbe, olyan jellegekkel

[1] A csészét közli Tolsztoj és Kondakov: Русскія древности въ памятникахъ искуства. Спб. 1890 вып 3. стр. 87. фиг. 91.

Welthandel die Erzeugnisse der persischen Industrie in grossen Quantitäten durch Russland nach Nordeuropa brachte, müssen wir jedenfalls annehmen, dass der in Rede stehende Schwerttypus frühzeitig nach Nordeuropa gelangt sein könne und dort vielleicht jene zweite, durch Hampel als westlich bezeichnete Ausbildung gewann, von welcher er der Meinung ist, dass sie sich auf dem fränkischen Gebiete am Rhein aus der

találkozunk, a melyek szinte kifejletten mutatják mindazt, a mit a jelzett honfoglaláskori kardtypusokon észlelhetünk.

Már most az mindenesetre kérdés tárgyát képezheti, hogy minő úton vált ez a keleti kardtypus jellemző nyugoti kardtypussá? A szaszszanida művészetnek a byzanczival való szoros kapcsolatai nem zárják ki azt, hogy ezen typus beléjutván a byzanczi fegyvergyártásba, egyik későbbi kifejlését ott nyerte és ilyenformán nem lehetetlen az, hogy a most tárgyalt honfoglaláskori kardok egyrésze Hampel szerint[1] talán inkább a byzanczi kardokhoz csatlakozik. (Bár azt a két formát (6. sz. rajz 2. és 3. sz.), a melyeket Hampel együvé sorol, részünkről nem tekinthetjük együvé tartozóknak.) Tekintetbe véve azonban azt a közismeretű tényt, hogy a szaszszanida világkereskedelem a perzsa ipar gyártmányait Oroszországon át nagy menynyiségben vitte Észak-Európába, mindenesetre fel kell téteteleznünk, hogy a szóban forgó kardtypus korán eljuthatott Észak-Európába is és ott nyerhette azt a másik — Hampel által nyugotinak nevezett — jellemző kifejlését, a melyről ő azt hiszi, hogy a Rajna melletti frank területen a római spathaból fejlett ki és a melyhez a 6. sz. rajzunkon közlött 1. és 4. számú kardokat sorolja.[2] Hampel e nézetében részben Undset-Ingwald nézetével egyezik, a ki viszont Lorange nézetéhez csatlakozva, azt mondja, hogy bár egyelőre még bizonytalan, hogy hol keresendő a műhely, melyből e kardok származtak, mégis megengedi, hogy talán frank műhelyekből valók s ez esetben leginkább a keleti frankok Közép- és Alsó-Rajna menti telepeire utal, a hol még mai nap is a

[1] Hampel: i. m. 756.

[2] Ugyanott.

römischen Spatha entwickelte, und zu welcher er auch die auf unserer Abb. 6 reproduzirten Schwerter Nr. 1 und 4 zählt.[1] Hampel stimmt in dieser seiner Meinung theilweise mit der von Ingwald-Undset überein, welcher sich wiederum der Meinung Lorange's anschliessend, sagt, dass wohl einstweilen noch unbestimmt sei, wo die Werkstätte zu suchen ist, aus welcher diese Schwerter stammen, doch gibt er zu, dass dieselben vielleicht aus einer fränkischen Werkstätte kommen und weist in diesem Falle hauptsächlich auf die Niederlassungen der Ostfranken am Mittel- und Niederrhein hin, wo auch heutzutage noch als Folge der natürlichen Vorbedingungen eine bedeutende Metallindustrie und hauptsächlich die Fabrikation des Schmiedeeisens blüht.[2]

Bezüglich der auf Abb. 6 reproduzirten Schwerter können wir die Gruppirung Hampel's nicht acceptiren. Abgesehen davon, dass wir auf Grund des oben Gesagten, das Schwert Nr. 1 überhaupt nicht als aus dem Zeitalter der Landnahme stammend erachten können, finden wir *wesentliche Unterschiede* nur zwischen den Beispielen Nr. 2, Nr. 3 und Nr. 4, d. h. wir betrachten die Beispiele Nr. 3 und Nr. 4 als Variationen eines und desselben Typus. Die wesentlichen Unterschiede bezüglich der Form der Klinge, des Griffknaufes, sowie der Gestaltung des Quereisens können wir in Folgendem festsetzen:

Die Klinge bei dem Stücke Nr. 2 läuft ebenso, wie bei dem eine enge Analogie bildenden bjelimerer Schwert *in eine Spitze aus*, während sie bei den Exemplaren Nr. 3 und 4 *rund abschliesst.*

Der Griffknauf fehlt zwar bei dem Exemplare Nr. 2, aber das bjelimerer Schwert zeigt klar, dass jener *zweigliedrig* war; der Griffknauf des Exemplares Nr. 3 fehlt, aber auf Grund des bezüglich der Klingenform mit ihm eng übereinstimmenden

[1] L. c.

[2] J. Undset. Ein Fund im Turóczer Komitat (Egy turóczmegyei leletről.) Arch. Ért. Neue Folge X. Band. S. 161—167.

természetes előfeltételek következménye gyanánt jelentékeny fémipar, különösen a kovácsolt vas gyártása virágzik.[1]

A 6. sz. rajzon közlött kardokra nézve nem fogadhatjuk el Hampel csoportosítását. Eltekintve ugyanis attól, hogy — a fentebb mondottak alapján — az 1-ső számú kardot egyáltalán nem tekintjük honfoglaláskorinak, *lényegbeli különbségeket* csak a 2-ik, a 3-ik és 4-ik számú példák közt találunk, vagyis a 3-ik és 4-ik számú példákat egyazon typus változatainak veszszük. A lényegbeli különbségeket a penge formája, a markolat gombja és a keresztvas formája tekintetében, a következőkben állapitjuk meg:

A penge a 2-ik számú példánál ép úgy, mint a szoros analogiáját képező bjelimeri kardnál, *csúcsba fut*, a 3-ik és 4-ik számúnál *kereken záródik*.

A markolat gombja a 2-ik számú példánál hiányzik ugyan, de a bjelimeri kard világosan mutatja, hogy az *kéttagú* volt; a 3-ik számú példa markolatgombja hiányzik, de a vele penge-formára szorosan egyező 4-ik számú példa alapján alig kétséges, hogy az is *egytagú* volt.

A keresztvas a 2. számú példánál *domború lencseszelet alakú*, ép úgy, mint a bjelimeri kardnál, mig a 4. és 3. számúaknál kerek, illetve egyenes záródású *hasábalakú*. Az a körülmény, hogy a 3. számúnak keresztvasa, pengéje és a markolatnyúlványa valamivel hoszszabb, mint a 4. számú példáé, — tekintetbe véve azon synchronistikus jellegű sírmellékleteket, melyeknek társaságában e két példa napfényre került — mindöszsze olyan eltérést képez, a minő egyazon typus két változatánál mindig előfordulhat.

[1] J. Undset. Egy turóczmegyei leletről. Archaeologiai Értesitő. Uj folyam, X. köt. 164—167. l.

Exemplares Nr. 4 ist es kaum zweifelhaft, dass auch dieser *eingliedrig* war.

Das Quereisen bei dem Exemplar Nr. 2 ist ebenso wie bei dem bjelimerer Schwert *convex, linsenschnittförmig*, während es bei Nr. 3 und 4 *rund*, beziehungsweise *geradeabschliessend, spaltenförmig* ist. Der Umstand, dass das Quereisen, die Klinge und die Griffzunge bei Nr. 3 etwas länger sind, als bei dem Exemplar Nr. 4, bildet, wenn man jene, einen synchronistischen Charakter tragenden Grabbeilagen, in deren Gesellschaft die beiden Exemplare ans Tageslicht kamen, berücksichtigt, eine solche Abweichung, wie sie bei zwei Abarten eines und desselben Typus stets vorkommen kann.

Wenn nun jetzt irgend ein Zusammenhang zwischen dem antiken Schwert und den jetzt in Rede stehenden Schwerttypen der Epoche der Landnahme besteht, so kann derselbe nur bezüglich der Exemplare Nr. 3 und 4 gedacht werden, weil die Klinge der römischen Spatha in keine Spitze auslief, sondern die Spitze bei ihr ein durch das schiefe Abschneiden des Klingenendes gebildetes, besonderes Glied war. Die Form des Quereisens, sowie des Griffknaufes spricht in dieser Beziehung weder für, noch gegen, weil Byzanz dieselbe ebenso aus persischem Gebiete erhielt, wie Nordeuropa, welch' letzteres Gebiet übrigens vom V. Jhd. n. Ch. angefangen in eben solch lebhafter Handelsverbindung mit Byzanz, wie mit dem persischem Gebiet war, und so ist auch die kombinirte Wirkung nicht ausgeschlossen.

Nichts rechtfertigt die byzantinisch-genetischen Verbindungen des durch das Exemplar Nr. 2 vertretenen Schwerttypus, während im Gegentheile alle seine charakteristischen Eigenschaften darauf hinweisen, dass er sich entweder auf nordwestlichem Gebiet entwickelte oder wenn — was ebenfalls nicht ausgeschlossen ist — Südrussland seine Heimat ist, so stand er jedenfalls unter dem Einflusse solcher kultureller Strömungen, als deren charakteristische Gebiete wir bisher nördliche und westliche Gebiete kennen.

Már most, ha van valami öszszefüggés az antik kard és most szóban forgó honfoglaláskori kardtypusaink között, úgy az csak a 3-ik és 4-ik számú példákra nézve képzelhető, mert a római spatha pengéje nem csúcsba futó, hanem a csúcs a penge végének harántos lemetszése által képzett külön tag volt annál. A keresztvas és markolatgomb formája e tekintetben se nem oszt, se nem sokszoroz, mert azt Byzancz ép úgy perzsa területről kapta, mint Észak-Európa, mely utóbbi terület egyébként a Kr. u. V-ik századtól kezdve ép oly élénk kereskedelmi öszszeköttetésben volt Byzanczczal, mint a perzsa területtel s így a kombinált hatás sincs kizárva.

A 2-ik számú példa által képviselt kardtypusnak genetikus byzanczi öszszeköttetéseit semmi sem igazolja, ellenben minden jellemző vonása azt mutatja, hogy vagy északnyugati területen fejlett, vagy ha — a mi szintén nincs kizárva — Dél-Oroszország a hazája, úgy mindenesetre oly kulturális áramlatok behatása alatt, melyeknek jellemző területeiül eddig északi és nyugoti területeket tudunk.

E typusnak pengéje semmi esetre sem fejlődhetett másból, mint a La Téne-izlésű kard pengéjéből, mely szintén csúcsba fut s épen olyan, hogy úgy mondjuk, választékosan karcsú alkotású, mint a 2-ik számú honfoglaláskori példa. És itt jó lesz figyelemmel lennünk arra a körülményre is, hogy a sírba tett kardok elgörbítgetése is olyan szokás, melyet míg egyrészt a bjelimeri és a szóban forgó horgosi kardnál feltűnőnek találunk, másrészt épen a La Téne-izlésű sírleletekben gyakori. Azt sem szabad elfelednünk, hogy a La Téne-izlésnek az antik iparra gyakorolt erős befolyása nem oly jelenség, melyet egyéb téren is észlelni nem lehetne. Bevezetésünk-

Die Klinge dieses Typus konnte sich keinesfalls aus etwas Anderem entwickelt haben, als aus der Klinge des Schwertes im La Téne-Styl, welche ebenfalls in eine Spitze ausläuft und sozusagen von eben solch' gewählt schlanker Gestalt ist, wie das Exemplar Nr. 2 aus der Epoche der Landnahme. Und hier wird es gut thun, auch den Umstand zu berücksichtigen, dass auch die Verbiegung der ins Grab gelegten Schwerter ein solcher Brauch war, welchen wir einerseits bei den bjelimerer und den in Frage stehenden horgoser Schwertern auffallend finden, während derselbe andererseits gerade bei den Gräberfunden im La Téne-Styl häufig ist. Auch dürfen wir nicht vergessen, dass der starke Einfluss des La Téne-Styls auf die antike Industrie keine solche Erscheinung ist, auf welche wir nicht auch auf anderem Gebiete stossen würden. In unserer Einleitung[1] haben wir bereits darauf hingewiesen, dass die Fibel im La Téne-Styl zweifellos in Verwandtschaft steht mit der sogenannten Fibel mit umgeschlagenem Fuss, welch' letztere jedoch in genetischer Hinsicht eine so hervorragende Rolle in der Entwicklung der römischen Provinzialfibeln im I.—V. Jhd. n. Chr. spielt, und ich selbst habe schon im Jahre 1895 darauf hingewiesen, wie stark sich der Einfluss des La Téne-Styles in den Thonarbeiten[2] der römischen Provinzen widerspiegelt. Der La Téne-Styl ist thatsächlich eine solche kulturelle Strömung, welche nach unseren bisherigen Kenntnissen auf westlichen und nördlichen Gebieten blüht. Wenn also der Ausgangspunkt einer unserer Schwerttypen dieser Art auf fränkischem Gebiete am Rhein liegt, so kann das schon aus diesem Grunde nur beim Schwerttypus Nr. 2 der Fall sein.

Wenn wir aber die Sache vom Gesichtspunkte des Griffknaufes aus prüfen, so sehen wir, dass der zweigliedrige Griff-

[1] Seite 2.

[2] Hatvan-Boldoger Ausgrabungen. (Hatvan-boldogi ásatások.) Arch. Ért. Neue Folge. Band. XV. S. 12—14.

ben[1] már utaltunk arra, hogy a La Téne-ízlésű fibula kétségtelen rokonságban van az ú. n. aláhajtott lábú fibulával, mely utóbbi pedig genetikus szempontból oly kiváló szerepet játszik az I—V. Kr. u. századokbeli római provincziális fibulák fejlődésében s jó magam már 1895-ben utaltam arra, hogy mily erősen jelentkezik a La Téne-ízlés hatása a római provincziális agyagművességben.[2] A La Téne-ízlés pedig csakugyan olyan kulturális áramlat, mely eddigi tudásunk szerint nyugoti és északi területeken virágzik. Ha tehát e nemű kardtypusaink közül valamelyiknek kiindulási pontja a rajnavidéki frank terület, úgy az csak a 2-ik számú kardtypusé lehet, már csak ez okból is.

De ha a markolatgomb szempontjából vizsgáljuk a dolgot, úgy azt látjuk, hogy a kéttagú markolatgomb skandináv területen van meg már az ottani fiatalabb (a La Téne-ízlés virágkorát követő) vaskor első felében, mely a Kr. u. V-ik század kezdetétől a VIII-ik század elejéig tart. Elegendő lesz e tekintetben hivatkoznunk a Montelius elég régi művében közlött azon két kardra, melyek közül az egyik Gotlandból, a másik Uplandból származik.[3] (8. és 9. sz. rajz.) Mindkettőnek markolatgombja kéttagú s ezenfelül a kéttagú markolatképzésnek ugyanazon elvével találkozunk rajtok, a melyet a bjelimeri kardnál megfigyeltünk s a mely abban áll, hogy a markolatgomb alsó tagja formájára nézve nem más, mint a keresztvas egyszerű megismétlése. A markolatgomb felső, azaz máso-

[1] 2. lap.

[2] Hatvan-boldogi ásatások. Archaeologiai Értesítő. U. f. XV. k. 12—14. l.

[3] Die Kultur Schwedens in vorchristlicher Zeit, übersetzt von Carl Appel, nach der zweiten Auflage. Berlin, 1885. 131. és 132. lap, fig. 133., 134.

knauf auf skandinavischem Gebiete schon in der ersten Hälfte der dortigen jüngeren (der Blüthezeit des La Téne-Styles unmittelbar folgenden) Eisenzeit, welche vom Anfang des V. Jahrhundertes n Chr. bis zum Anfang des VIII. Jahrhundertes dauert, vorkommt. In dieser Beziehung wird es genügen, wenn wir uns auf die zwei in

8. rajz. Skandináv kard Gotlandból.
Abb. 8. Skandinavisches Schwert aus Gotland.

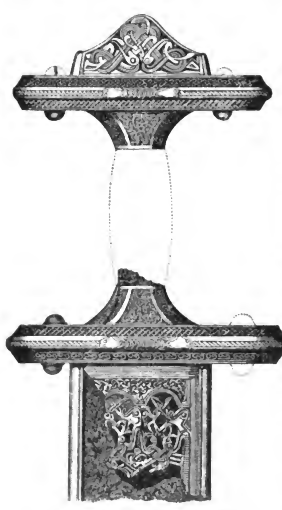
dem ziemlich alten Werke des Montelius reproduzirten Schwerter berufen, von denen das eine aus Gotland, das andere aus Upland stammt.[1] (Abb. 8 und 9) Der Griffknauf beider ist zweigliedrig und wir treffen bei beiden dasselbe Prinzip der zweigliedrigen Griffbildung, welches wir auch bei dem bjelimerer Schwert beobachteten und welches darin besteht, dass das untere Glied des Griffknaufes der Form nach nichts

[1] Die Kultur Schwedens in vorchristlicher Zeit, übersetzt von Karl Appel nach der zweiten Auflage. Berlin, 1885. S. 131, 132. Fig. 133, 134.

dik tagja már ezen skandináv példáknál, tehát első fellépésük korában is körülbelül azt a formát mutatja, a melyet a bjelimeri kardnál láttunk. Mindazonáltal van egy lényeges és a kezdő korra jellemző eltérés,

9. rajz. Skandináv kard Uplandból.
Abb. 9. Skandinavisches Schwert aus Upland.

mely abban áll, hogy az idézett svédországi példáknál a felső, vagyis második tag talpa keskenyebb, mint az alsó tag. Ez az eltérő vonás a skandináv területen az ottani fiatalabb vaskor második szakaszában, mely a Kr. u. VIII-ik század kezdetétől a XI-ik század második feléig tart — megszűnik s az e fajta kardok markolatgombja azt

Anderes ist, als die einfache Wiederholung der Parirstange. Das obere, d. i. das zweite Glied des Griffknaufes zeigt schon bei diesen skandinavischen Stücken, also schon zur Zeit ihres ersten Auftretens, ungefähr die Form, welche wir bei dem bjelimerer Schwert gesehen haben, dessenungeachtet gibt es eine wesentliche und für die Anfangsperiode charakteristische Abweichung, welche darin besteht, dass bei den zitirten schwedischen Stücken die Unterseite des oberen, d. h. zweiten Gliedes schmäler ist, als das untere Glied. Dieser abweichende Zug hört auf skandinavischem Gebiete im zweiten Abschnitte der dortigen jüngeren Eisenzeit, welcher vom Anfange des VIII. Jahrhundertes bis zur zweiten Hälfte des XI Jahrhundertes dauert, auf und der Griffknauf der Schwerter dieser Art erhält die Form, welche das bei Montelius reproduzirte uplander Stück[1] (Abb. 10) aufweist und welche in prinzipieller Hinsicht mit dem Griffknauf des bjelimerer Schwertes vollständig übereinstimmt.

Die Form des Griffknaufes führt also ebenfalls auf jene Gebiete, bezw. auf jenen Kulturkreis hin, wie die Form der Klinge und deren verbogener Zustand. Die Form des Quereisens zeigt bei den erwähnten skandinavischen Schwertern sowohl in dem ersten, wie in dem zweiten Abschnitte der dortigen Eisenzeit eher jene Spaltenform mit rundem Abschluss, welche wir bei den Schwertern Abb. 6, Nr. 3 und 4 für charakteristisch fanden, als jene convexe linsenschnittförmige Gestalt, welche das bjelimerer und horgoser Schwert charakterisirt, d. h. es gibt zwischen den östlichen und westlichen Elementen der durch Hampel aufgestellten zwei Gruppen einen beiden gemeinsamen Zug. Diese Erscheinung bekräftigt nur jene unsere Behauptung, dass ihr Ausgangspunkt gemeinsam ist, d. h. dass die Mischung des vom persischen Gebiete stammenden Schwerttypus mit dem oströmischen den einen Schwerttypus (Abbildung 6, Nr. 3 und 4) und die

[1] L. c. S. 169. Fig. 164.

a jellemző formát kapja, melyet a Monteliusnál közlött upplandi példa[1] (10. sz. rajz) mutat s mely az elv tekintetében teljesen egyezik a bjelimeri kardmarkolatgombjával.

A markolatgomb alakja tehát szintazon területek, illetve művelődési kör felé vezet bennünket, mint a penge alakja s annak összegörbítgetett állapota. A keresztvas alakja az idézett skandináv kardoknál az ottani vaskor úgy első, mint második szakaszában inkább azon kerekvégű hasábalakot mutatja, melyet a 6. sz. rajz 3. és 4-ik számú kardjainál találtunk jellemzőnek, semmint azon domború lencseszeletalakot, mely a bjelimeri és horgosi kardot jellemzi, vagyis a Hampel által felállított két csoport keleti és nyugati eleme között van olyan vonás, mely közös mindkettővel. Ez a jelenség csak megerősíti azon állításunkat, hogy kiindulási pontjuk közös, azaz a perzsa területről származó kardtypus vegyülése a keletrómaival hozza létre az egyik kardtypust (6. sz. rajz 3. és 4. sz.) ugyanazon perzsaföldi typus vegyülése a La Téne-nel szüli a másikat (6. sz. rajz 2. sz.). Hogy két külön fejlemény olyan területeken, a hol a két nagy áramlás egymásra talál, mint hazánkban is, újabb keveredéseket idéz elő, az egészen természetes.

A horgosi lelet nyugoti germán elemei közül az 5. sz. rajz 1a—b. sz. a. közlött vas paizsköldök (umbo) szintén azon északi és nyugati művelődési körbe vezet bennünket, a melyben a bjelimeri és horgosi kardtypus kifejlődésénél szereplő nyugoti kardformát t. i. a La Téne-kardot feltaláltuk. E paizsköldöknek a horgosi leletben is jellemző formája legkorábban a La Téneízlés leletei közt van meg s e forma szinte alig észrevehető formabeli változással meg-

[1] I. m. 169 l. 164. ábra.

Mischung dieses selben persischen Typus mit dem La Téne'schen den anderen (Abb. 6, Nr. 2) erzeugt. Dass zwei gesonderte Entwicklungen auf solchen Gebieten, wo die beiden grossen Strömungen auf einander stossen, wie auch in unserem Vaterlande, neue Mischungen hervorrufen, ist ganz natürlich.

Von den westgermanischen Elementen des horgoser Fundes führt uns der auf

10. rajz. Skandináv kard Uplandból.
Abb. 10. Skandinavisches Schwert aus Upland.

Abb. 5, Nr. 1 *a—b* reproduzirte Eisenschildnabel (Umbo) ebenfalls in jenen nördlichen und westlichen Kulturkreis, in welchem wir die bei der Ausbildung des bjelimerer und horgoser Schwerttypus eine Rolle spielende westliche Schwertform, d. i. das La Téne-Schwert gefunden haben. Die auch beim horgoser Funde charakteristische Form dieses Schildnabels ist am frühesten in den Funden des La Téne-Styles vorhanden, und diese Form finden wir mit einer kaum merklichen Formveränderung

van a nyugoti és északi európai leletekben azon periodusokban is, a melyeket e területeken az antik ipar műveinek benyomulása jellemez.

Végül csak röviden emlékezünk meg azon veder (cista) pántokról (5. sz. rajz 2. 9.), melyeket a horgosi leletben szintén nyugati elemnek mondottunk, s melyekről — helyesebben azon favederről, melyhez egykor tartoztak — szintén nem lesz nehéz kimutatni, hogy ugyanazon művelődési kört jellemzik, a melyből a kard és paizsköldök is erednek. Hasonló favedreket, illetve vederpántokat több ízben találtak hazai ú. n. népvándorláskori leleteink azon csoportjában, melyet alkalmasabb megjelölés híjában hunn-germán csoportnak (IV—VI. század Kr. u.) nevezünk,[1] mindezek azonban oly szegényesek, hogy egyebet, mint magát a vedreknek jelenlétét nem bizonyítják. Fontosabb e tekintetben a második osztropatakai sírleletben talált facista 11. sz. rajz 1. sz.[2] és pedig nemcsak azért, mert ez a lelet Herennia Etruscillának, Decius Trajanus (249—252) feleségének érmével van datálva, tehát az előbb említetteknél korábbi periodusból ered, de főleg azért, mert elég épségben megmaradt és így diszítményeinek elrendezésében, de különösen fültartó pántjainak alakjában első pillanatra megállapíthatjuk a formabeli rokonságot a hallstatti periodus emlékeinek formáival.

Az osztropatakai lelet fa-cistájának két-

[1] Szilágy-nagyfalusi leletben egy fogantyú Hampel J. A régibb középkor emlékei Magyarhonban LXVII. tábla, a bölcskei leletben egy fogantyú. U. o. LXXX. tábla, 17. sz.; a keszthelyi leletben egy fogantyú, pántok és farészek, u. o. XCV. tábla, 1. sz; a czikói leletben egy fogantyú és pántok, u. o. CCXXII. tábla, 1. sz.; a závodi leletben egy fogantyú és pántok, u. o. CCLV. tábla, 1. 2. 16. sz.; s a budapest-lóversenytéri leletben u. o. CCXC. tábla.

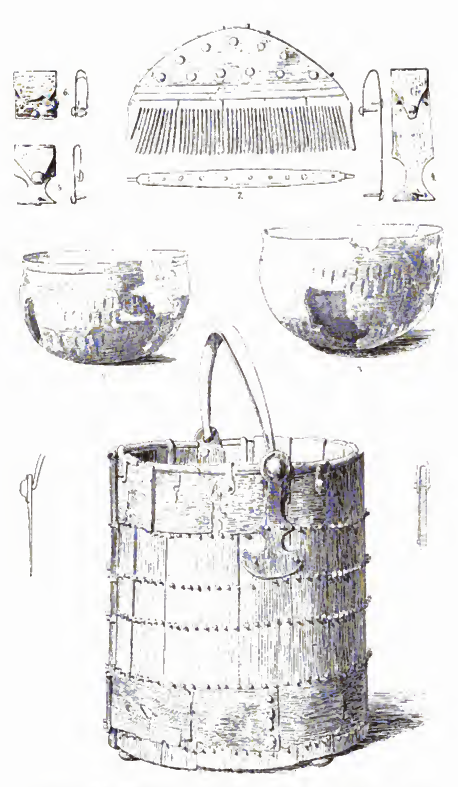
[2] Archaeol. Ért. Új folyam. XIV. kötet 399. lap.

in den west- und nordeuropäischen Funden, u. zw. auch in jenen Perioden, welche durch das Eindringen der Werke der antiken Industrie auf diese Gebiete charakterisirt sind.

Schliesslich machen wir auch kurz von jenen Eimer(cista)-Bändern (Abb 5, Nr. 2 u. 9) Erwähnung, die wir bei dem horgoser Funde ebenfalls für ein westliches Element erklärt haben und von denen es — richtiger gesagt, von dem Holzeimer, zu dem sie ehemals gehört haben — ebenfalls nicht schwer sein wird zu beweisen, dass sie denselben Kulturkreis charakterisiren, aus welchem auch das Schwert und der Schildnabel stammen. Aehnliche Holzeimer, bezw. Eimerbänder fand man in mehreren Fällen bei unseren heimischen, der sogenannten Völkerwanderungsperiode angehörenden Funden, u. zw. bei jener Gruppe, welche wir in Ermangelung einer geeigneteren Bezeichnung die hunnisch-germanische Gruppe (IV.—VI. Jhd. n. Chr.) nennen,[1] alle diese sind jedoch so armselig, dass sie etwas Anderes, als eben das Vorhandensein dieser Eimer nicht beweisen. Wichtiger in dieser Beziehung ist die im zweiten osztropatakaer Grabfunde aufgefundene Holzciste (Abb. 11),[2] und zwar nicht nur deshalb, weil dieser Fund durch eine Münze der Herennia Etruscilla, der Gemahlin des Decius Trajanus (249—252) datirt ist, also aus einer früheren Periode, als die vorerwähnten stammt, sondern hauptsächlich deshalb, weil sie ziemlich unbeschädigt geblieben ist und wir so in der Anordnung ihrer Ornamente, aber hauptsächlich in der Form ihrer Bänder auf den ersten Augenblick die formale Verwandt-

[1] Im szilágy-nagyfaluer Funde ein Griff. J. Hampel: (A régibb középkor emlékei Magyarhonban.) Die Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. Taf. LXVII; im bölcskeer Funde ein Griff l. c. Taf. LXXX. Nr. 17; im keszthelyer Fund ein Griff, Bänder und Holztheile, l. c. Taf. XCV. Nr. 1; im czikóer Funde ein Griff und Bänder, l. c. Taf. CCXXII. Nr. 1; im závoder Funde ein Griff und Bänder, l. c. Taf. CCLV. Nr. 1, 2, 16 und im Funde vom budapester Pferderennplatz, l. c. Taf. CCXC.

[2] Arch. Ért. Neue Folge. Band XIV. S. 399.

11. rajz. Az osztropatakai sírlelet. — Abb. 11. Der osztropatakaer Grabfund.

ségtelenül rokonai és megelőzői azok a bronzcisták, a melyek épen a hallstatti ízlés jellemző emlékei,[1] s a melyekből hazánkban a tolnamegyei Kurdon[2] fordultak elő a legszebb példák. E cisták félkörű, csavart fogantyúját még a fent idézett népvándorláskori példák is megtartják. De az osztropatakai facista fültartó pántjainak alakja első pillantásra is a hallstatti ízlés azon jellemző fityegőit hozza emlékezetünkbe, a melyeket ezen ízlés emlékei nemcsak fibulákon,[3] hanem bronzcisták fülein is megtalálunk. A formai módosulás, a melylyel az osztropatakai facista fültartó pántjánál találkozunk, épen csak anynyi, a menynyit a hallstatti leleteknek az osztropatakaitól való időbeli távolsága indokol. Az osztropatakai facista fülszorító pántjainak alakjával egyébként az első osztropatakai lelet onyxos aranyfibuláján[4] éppen olyan lánczra akasztott csüngő formájában találkozunk, mint a minő alakúak hallstatti analogiáik az egyik Sacken tábláin közlött bronzcistán lévők.[5] A hallstatti ízlés hanyatló kora és a La Téne kezdetei szoros összefüggésben vannak és ez utóbbi ízlés az az előbbinek számos vonását tartotta meg és adta át annak a periodusnak, a melyben viszont a hanyatló La Téne a provincziális rómaival ölelkezik s így a horgosi lelet facistája szorosan csatlakozik ahhoz a művelődési körhöz, a melyet ugyanazon lelet kardja és paizsköldöke képviselnek.

[1] Sacken: Das Grabfeld von Hallstatt. Tafel XX, XXII.

[2] Vosinszky Mór: Etruszk bronzedények Kurdon. Archaeol. Ért. Új f. V. kötet 76—77 l. 1—2, 80—81 l. 1—10.

[3] Sacken i. m. Tafel XV, 2., XIV, 15. 17; XV, 2; XX. 2.

[4] Archaeol. Értes. Uj foly. IV. k. 143. l. 67. ábra.

[5] Tafel XX. 2.

schaft mit den Funden der hallstätter Periode feststellen können.

Mit der Holzciste des osztropatakaer Fundes sind zweifellos jene noch aus früherer Zeit stammenden Bronzecisten verwandt, welche gerade charakteristische Denkmäler des hallstätter Geschmackes[1] bilden, und deren schönste Exemplare in unserem Vaterlande in Kurd[2] (Komitat Tolna) gefunden wurden. Den halbkreisförmigen gewundenen Griff dieser Cisten haben auch die oben zitirten Stücke aus der Zeit der Völkerwanderungen bewahrt. Aber die Form der Henkelbänder der ostropataker Holzciste bringt uns in dem ersten Augenblick jene charakteristische Gehängsel des hallstätter Geschmackes in Erinnerung, welche wir nicht nur an den Fibeln,[3] sondern auch an den Henkeln der Bronzecisten finden. Die formale Variation, welcher wir beim Henkelband der osztropatakaer Holzciste begegnen, ist eben nur eine solche, wie sie durch die zeitliche Entfernung von den hallstätter Funden begründet ist. Die Form der Henkelbänder der osztropatakaer Holzciste finden wir übrigens auch auf der Onyx-Goldfibel des ersten osztropatakaer Fundes,[4] und zwar in derselben an einer Kette niederhängenden Form, wie wir sie als hallstätter Analogien ganz ebenso auf einer von Sacken publizirten Bronzeciste finden.[5] Die Verfallzeit des hallstätter Geschmacks und die Anfänge des La Téne-Styls sind in engstem Zusammenhang und hat der letztere zahlreiche Züge des ersteren beibehalten und auch seinerseits wieder jener Periode überantwortet, in welcher sich der verfallende La Téne-Styl mit dem römischen Provin-

[1] Sacken: Das Grabfeld von Hallstadt. Tafel XX, XXII.

[2] Maur. Vosinszky. Etruskische Bronzegefässe in Kurd (Etruszk bronzedények Kurdon.) Arch. Ért. N. F. Bd. V. S. 76—77. Abb 1—2; S. 80—81. Abb. 1—10.

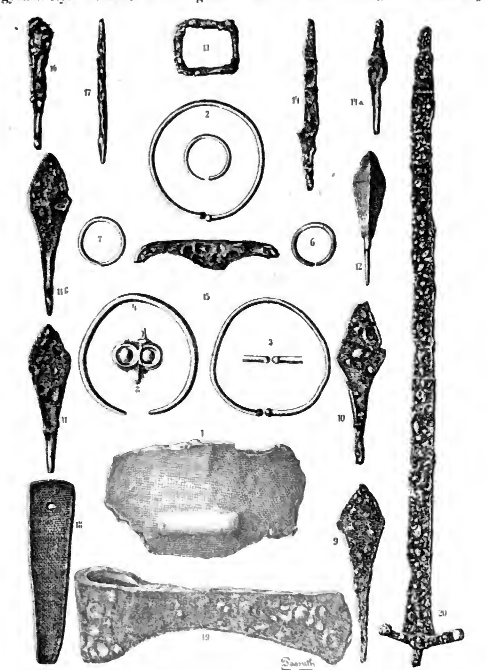
[3] Sacken. l. c. Taf. XV. 2. XIV. 15. 17, XV. 2. XX. 2.

[4] Arch. Ért. N. F. B. IV. S. 143. Abb. 67. (Új foly. IV. k. 143. l. 67. ábra.)

[5] Taf. XX. 2.

A horgosi lelet cistája egyébként nem az egyetlen olyan sírmelléklet honfoglaláskori sírjainkban, a melyről kimutatható, hogy a hallstatti ízlés korában már divatozó forma volt és keresztülélvén hosszú századokat, fenntartotta magát azon idő-

zialgeschmack verquickt, so dass sich die Holzcistc des horgoser Fundes an jenen Kulturkreis eng anschliesst, welchen das Schwert und der Schildnabel desselben Fundes repräsentiren. Die Ciste des horgoser Fundes ist übrigens nicht der ein-

12. rajz. A gombási sírlelet. — Abb. 12. Der gombaser Grabfund.

ben is, a melyben a magyar honfoglalók sírjai vagy legalább azokhoz időben igen közel álló sírleleteink kerültek a földbe. Ennek bizonyítására hivatkozunk a gombási sírleletre, melyet Hampel idézett műve után itt 12. sz. rajzunkon közlünk. E sírleletet Hampel az érmekkel datált honfoglaláskori leletek inventáriumának analogiái révén a honfoglalás koráha sorolja s ebben valószinűleg igaza is van, mert a leletben előforduló kardtypus a tulajdonképeni ősmagyar szablya typusát tünteti föl, a melynél a markolat nem egyenes, hanem ferde állásban van a penge tengelyével, a keresztvas hosszabb, közepén kissé kiszélesedik, szárai lefelé konyulnak s végükön gömbbel vannak ellátva, a penge pedig egyélű, meglehetős keskeny.[1] A gombási leletben (12. sz. rajz 2. és 3. sz.) két karpereczet látunk, a mely egyenletes vastagságú, kerek sodronyból készült és végein félgömb-alakú gombokkal záródik. Ez a karpereczty pus a piskii leletben,[2] mely hallstatti izlésű temetkezéseket tartalmaz, kígyófibulával (Schlangenfibel) együtt fordul elő. Ugyanezt a karpereczet Dél-Oroszországban a tavri kormányzóság területén Szimferopol mellett, Kulakovszkij A. J. kollektivus temetkezésekben római fibulák társaságában lelte,[3] a mi kétségtelenné teszi ezen karperecz-formának a római korban is divatozó voltát. A gombási lelet pedig bizonyságul szolgál arra, hogy e karperecz formának divatban léte később sem szűnt meg.

Mindezen jelenségekhez vegyük még hozzá, hogy azon jellemző temetkezési

[1] Nagy Géza. Hadtörténelmi emlékek az ezredéves kiállításon, Archaeologiai Értesítő, Uj folyam, XVI. kötet. 350. lap.

[2] Erdélyi Országos Múzeum érem- és régiségtára, VI. szekrény, A. tárló.

[3] Отчетъ императорской археологической коммисіи за 1897. годъ. Спб. 1900. стр. 36—38.

zige aus unseren Gräbern aus der Zeit der Landnahme stammende Gegenstand, von dem nachgewiesen werden kann, dass seine Form schon in der Zeit des hallstätter Geschmacks in Mode war und dass er nach mehrere Jahrhunderte langem Leben sich auch in jenen Zeiten erhielt, als die Krieger der ungarischen Landnahme bestattet wurden oder doch unsere, denselben zeitlich nahe stehenden Grabfunde in die Erde kamen. Zum Beweise hiefür berufen wir uns auf den gombáser Grabfund, den wir hier auf Abbild. 12 nach Hampel's oben zitirtem Werke reproduziren. Hampel reiht diesen Fund wegen seiner Analogie mit dem Inventarium der durch Münzen datirten Funde aus der Zeit der Landnahme ebenfalls in diese Zeit und hat damit wahrscheinlich auch Recht, weil der im Funde vorkommende Schwerttypus den Typus des eigentlichen urmagyarischen Säbels zeigt, bei dem der Griff nicht gerade, sondern schief zu der Achse der Klinge steht, dessen Quereisen länger ist, der Mitte zu sich ein wenig verbreitert, an den Enden nach unten sich krümmende Seitentheile und einen Knopf an jedem Ende hat, und dessen Klinge einschneidig und ziemlich schmal ist.[1] Im gombáser Fund befinden sich zwei Armbänder (Abb. 12, Nr. 2 u. 3) aus gleichmässig dickem, rundem Draht mit halbkugelartigen Knöpfen an den Enden. Dieser Armbandtypus kommt in dem Funde von Piski,[2] welcher Gräberbeilagen im hallstätter Geschmack enthält, gemeinschaftlich mit der Schlangenfibel vor. Ein gleiches Armband fand A. J. Kulakovskij in Südrussland im taurischen Gouvernement bei Simferopol in Kollektivbegräbnissstätten gemeinsam mit römischen Fibeln,[3] wodurch es zweifellos wird,

[1] Géza Nagy: Kriegsgeschichtliche Denkmäler auf der Millenniums-Ausstellung. (Hadtörténelmi emlékek az ezredéves kiállításon.) Arch. Ért. N. F. Bd. XVI. S. 350.

[2] Münz- und Antiquitäten-Abtheilung des siebenbürgischen Landesmuseums. Kasten VI, Abth. A.

[3] Отчетъ императорской археологической коммисіи за 1897. годъ. Спб. 1900. стр. 36—38.

szokás, a melyet a La Téne-ízlés korából konstatáltunk — s a mely egyrészt abban áll, hogy a kardot összegörbítgetve teszik az elhunyt sírjába, másrészt abban, hogy az ilyen temetkezések rendszerint égetett temetkezések — megvan nemcsak a La Téne-ízlés korában, hanem az éjszaki germán területen abban a periodusban is, a melyet azon területre nézve a skandináv régészek a régibb vaskor második részének neveznek és a mely időszámításunk kezdetétől egészen a Kr. u. V. századig tart. Bizonyítja ezt az a sírlelet, a melyet Montelius közöl[1] és a melyben az összegörbítgetett kardnak olyan typusát találjuk, a mely már igen közel áll a horgosi és bjelimeri kardtypushoz, átmenetet képezvén a La Téne-kard és annak azon fejleményei között, a melyeket a bjelimeri és horgosi kardban ismertünk föl.

Mindezek alapján, ha nem is véglegesen, de megközelítő biztossággal vonhatunk következtetést azon okokra, a melyek a bjelimeri temetkezés és a horgosi között, daczára azon szoros analogiának, a mely közöttük úgy a forma, mint a sírbatétel módja tekintetében fennáll, megállapíthatók. Alig vonható kétségbe ugyanis, hogy e kardtypus és a vele egybekötött sírbatételi mód, ha előbb nem, de akkor eljutott a Volga vidékére, a mikor az éjszaki germánság első nagy mozgalmai délkelet felé megindultak s a melytől számíthatjuk a germánság s a turániság azon öszszeköttetéseit, a melyeknek oly nagy jelentősége van a kezdőközépkor mozgalmaiban. Ez az öszszeköttetés mindenesetre megvolt már a mithridatesi háborúk idejében (az első 88—84, a második 74—65. Kr. e.) a mely háborúkban a jazygokat és a velük rokon

[1] I. m. 102. lap.

dass diese Armbandform auch in römischer Zeit noch in Mode war, während der gombáser Fund den Beweis gibt, dass dieselbe auch später nicht aus der Mode kam.

Zu all dem kommt, dass die von uns für die La Téne-Zeit als charakteristisch konstatirte Bestattungsart — dass nämlich das Schwert zusammengebogen in das Grab des Verstorbenen gelegt wird und dass die Leichen zumeist verbrannt werden — nicht blos in dieser Periode vorkommt, sondern auf nordgermanischem Gebiete auch in jener Periode, welche die skandinavischen Archäologen für jenes Gebiet als zweiten Theil der älteren Eisenzeit bezeichnen, die sich von Beginn unserer Zeitrechnung bis zum V. Jhd. n. Ch. erstreckt. Es beweist dies ein von Montelius publizirter Grabfund,[1] in welchem wir einem solchen Typus des zusammengebogenen Schwertes begegnen, der dem horgoser und bjelimerer Schwerttypus schon sehr nahesteht und einen Uebergang bildet zwischen dem La Téne-Schwert und jenen Entwicklungsformen desselben, welche wir im horgoser und im bjelimerer Schwert erkannten.

Auf Grund all dessen können wir, wenn auch nicht mit endgiltiger, so doch mit annähernder Sicherheit auf jene Gründe schliessen, welche zwischen der bjelimerer und horgoser Bestattung konstatirt werden können, trotz jener genauen Analogie, welche zwischen ihnen sowohl hinsichtlich der Form, wie der Art der Bestattung besteht. Es kann kaum bezweifelt werden, dass dieser Schwerttypus und die damit verbundene Bestattungsart, wenn nicht früher, so doch damals in die Wolgagegend kamen, als die ersten grossen Bewegungen des nordischen Germanenthums gegen Südosten begannen, von wo ab wir auch jene Verbindungen des Germanentums mit den Turaniern rechnen können, die in den Bewegungen des beginnenden Mittelalters eine so grosse Bedeutung haben. Diese

[1] L. c. S. 102.

törzseket együtt találjuk a pontusi király segédcsapatai között a visztulai germánok legkeletibb ágát képező bastarnakkal, a kik akkor a Kárpátok éjszakkeleti oldalán s a Dnyeszter vidékén tanyáztak. Lehet azonban, hogy ezen történelmi dátumot jóval megelőzi az éjszaki germánság első délkeleti szereplésének dátuma, mert a mint fentebb is emlitettük, Dél-Oroszországban vannak La Téne-ízlésű leletek. De ha nem előzi is meg, tekintve, hogy a most említett történelmi dátum, egybevetve azzal a ténynyel, hogy e kardtypus és a vele járó temetkezési szokás megvan az éjszaki germán területen az időszámításunk első öt századát képező periodusban, akkor sem kételkedhetünk, hogy e typust és temetkezési szokást az éjszaki germán áramlás honosította meg a Volga mellett. Hazánkban ez a temetkezési mód megvolt, azt tehát ez az áramlás csak megerősíthette. Az égetetlen és égető temetkezés az éjszaki germán területen az időszámításunk I—V. századaira eső periodusban egymás mellett fennáll s ha a bjelimeri leletben égető, a horgosiban égetetlen temetkezésre találunk, úgy a magyarázat az lenne, hogy a Volga mentén is más és Magyarország területén is más germán törzs szokásával van dolgunk.

Már most annyi tény, hogy Magyarország területén a Kr. születése körüli századoktól kezdve úgy az I—III. században, mint az egész népvándorlási koron keresztül egészen annak befejeztéig, vagyis a magyar honfoglalásig az égetetlen temetkezési mód van túlsúlyban. Azon tehát nem csodálkozhatunk, hogy azon honfoglaláskori leletben, t. i. a horgosiban, a melyben a bjelimerihez hasonlóan összegörbítgetett kardot találunk, égetetlen temetkezésre akadunk.

Verbindung bestand jedenfalls schon zu Zeiten der mithridatischen Kriege (der erste 88—84, der zweite 74—65 v. Ch.), da wir in denselben schon die Jazygier und ihnen verwandte Stämme unter den Hilfstruppen des Königs von Pontus finden gemeinsam mit den Bastarnen, welche den östlichsten Zweig der Weichselgermanen bilden, die damals an den Nordostabhängen der Karpathen und in der Gegend des Dniester hausten. Möglicherweise aber spielten die nördlichen Germanen in noch früheren Zeiten zum ersten Male im Südosten eine Rolle, da ja, wie wir oben erwähnten, auch in Südrussland Funde im La Téne-Styl vorkommen. Aber selbst wenn dies nicht der Fall gewesen wäre, können wir mit Rücksicht auf das eben erwähnte historische Datum in Verbindung mit der Thatsache, dass dieser Schwerttypus und die damit parallel gehende Bestattungsart auf dem nördlichen, germanischen Gebiete in den ersten fünf Jahrhunderten unserer Zeitrechnung sich finden, nicht zweifeln, dass die nordgermanische Strömung diesen Typus und diese Bestattungsart in der Wolgagegend heimisch machten. In unserem Vaterlanbe gab es diese Bestattungsart schon früher und konnte dieselbe durch jene Strömung nur unterstützt werden. Die Bestattungsarten mit Verbrennung und ohne Verbrennung bestanden in den ersten fünf Jahrhunderten unserer Zeitrechnung auf nordgermanischem Gebiete nebeneinander, und wenn wir im bjelimerer Funde eine Bestattung mit, im horgoser aber ohne Verbrennung finden, so liegt die Erklärung dafür darin, dass wir einerseits längs des Laufes der Wolga und andererseits auf dem Gebiete Ungarns mit den Gewohnheiten je eines anderen germanischen Stammes zu thun haben.

Thatsache ist also, dass wir auf dem Gebiete Ungarns in der Zeit von ungefähr nach der Geburt Christi an, sowohl im I.—III. Jahrhunderte, wie auch während der ganzen Völkerwanderungszeit bis zu deren Beendigung, also bis zur ungarischen Landnahme, die Bestattungsart ohne Ver-

Ha azonban Oroszország területét vizsgáljuk ugyanebből a szempotból, úgy ott azt látjuk, hogy nagy különbség van az éjszaki és a déli Oroszország területe között. Déli Oroszországban ugyanis a Kr. születése körüli századoktól kezdve túlnyomó az égetetlen temetkezés. Az e tekintetben vett déli területek pedig magosan felnyúlnak éjszak felé is, így az ú. n. mordvin régiségek, a melyek Tambov és Murom szomszédságában kerültek elő, csupa égetetlen temetkezéseket tartalmaznak; azonban már a méri régiségek a rosztovi és pereszlávi tavak körül a jaroszlávi és vlagyimiri kormányzóságok területén olyan sírmezőkből eredtek, a melyek majd égetetlen, majd égetett temetkezésekből állanak. A csud régiségek között a Pasa és Ojad folyók mellett a Ladogától délkeletre szintén azt találjuk, hogy az égetetlen temetkezések égetett temetkezésekkel váltakoznak. E sírokban X. századbeli nyugati és keleti érmeket találtak. Ezen sírmezők korát a velük talált keleti és nyugati érmek nyomán a Kr. u. VIII. század tájára lehet helyezni. A finnlandi vaskor régibb szakaszából származó temetkezések, melyek Finnland egész hoszszában éjszakról Kolajokitól egészen Viborgig nyúlnak, behatolnak az ország belsejébe a Kumo völgyén keresztül és gyakran fordulnak elő a Tavastie-tó partjai mentén, csupa égetetlen temetkezéseket tartalmaznak. E sírok Kr. születése tájától a VII. századig terjedő érmekkel datáltatnak. A finnlandi vaskor újabb szakaszából származó sírmezőkben, melyek a VII—VIII. századtól a XII—XIII. századig terjednek, a temetkezések egy része szintén égetett. A balti tartományokban, a hol a bronzkori leletek igen ritkák s a mely tartományok, úgy látszik, csak a Kr. u. II. század folyamán

brennung im Uebergewichte finden. Wir dürfen uns also nicht wundern, dass wir in jenem Funde aus der Zeit der Landnahme, nämlich im horgoser, in dem wir so wie im bjelimerer Fund ein zusammengebogenes Schwert finden, auf eine Bestattung ohne Verbrennung stossen.

Wenn wir jedoch das Gebiet Russlands von diesem selben Gesichtspunkte aus prüfen, so finden wir, dass es dort einen grossen Unterschied gibt zwischen dem Gebiete des nördlichen und des südlichen Russland. Im südlichen Russland überwiegt nämlich seit den Jahrhunderten um Christi Geburt die Bestattung ohne Verbrennung. Übrigens reichen die in dieser Hinsicht als südlich genommenenen Gebiete ziemlich tief in den Norden hinein und enthalten z. B. die mordwiner Alterthümer, welche in der Nachbarschaft von Tambow und Murom zum Vorschein kamen, nur Bestattungen ohne Verbrennung; die merischen Alterthümer hingegen aus der Umgebung der rostower und pereslawer Seen auf dem Territorium der Gouvernements Jaroslaw und Wladjimir stammen aus solchen Grabfeldern, in denen Bestattungen sowohl ohne, als mit Verbrennung vorkommen. Bei den Tschud-Alterthümern zwischen den Flüssen Pascha und Ojad, südöstlich vom Ladoga finden wir ebenfalls, dass Bestattungen ohne Verbrennung und Bestattungen mit Verbrennung mit einander wechseln. In diesen Gräbern fand man auch aus dem X. Jahrhunderte stammende, westliche und östliche Münzen. Die Zeit dieser Gräberfelder kann man auf Grundlage der in ihnen gefundenen östlichen und westlichen Münzen in die Zeit um das VIII. Jhd. n. Ch. ansetzen. Die aus der älteren Epoche der finnländischen Eisenzeit stammenden Gräber, welche sich durch ganz Finnland der Länge nach ziehen, von Kolajoki im Norden ganz bis nach Wiborg und die auch in das Innere des Landes durch das Thal Kumo eindringen, sowie auch häufig an den Ufern des Tavastie-Sees vorkommen, enthalten blos Bestattungen ohne Verbrennung. Diese

jutottak a germánsággal öszszeköttetésbe, igen csekély számú sír van égetetlen temetkezésekkel, míg azon temetkezések, a melyek Augustustól Valentinianusig terjedő érmekkel találtattak, csupa égetett temetkezések voltak. Az észt temetkezési helyeken az Aspelin munkájáig felkutatott sírokban csak egyszer találtak égetetlen, máskor mindig égetett temetkezéseket byzanczi, arab, német és angolszász érmek társaságában. A livlandi ú. n. vaskorban a híres ascheradeni temetőnek 911—1040-ig terjedő érmekkel datált sírjaiban égetetlenek voltak ugyan a temetkezések, de a Dúnától éjszakra eső temetkezési halmokban majd égetetlenek, majd égetettek voltak.

Ezen adatokat Aspelin művének[1] átlapozásából hárki megnyerheti s mindenki előtt tisztában állhat az az éles különbség, a mely Oroszország déli területeit ebben a tekintetben az éjszakitól elválasztja. Már most annyi tény, hogy Oroszország éjszaki területeit a jelzett időkben lapp és finn törzsek lakták, az égető temetkezés szokása tehát a finn területen erős. Fájdalom, ennek a területnek korábbi temetkezési módját meglehetős hiányosan ismerjük, de annyit a Volga menti ananyinoi sírmezőből mindenesetre megállapithatunk, hogy a jelzett éjszaki terület délkeleti szélén a bronzkorból a vaskorra való átmeneti időben az égetetlen temetkezés divatozik. Ilyenformán nem gondolhatunk másra, mint hogy az égető temetkezés szokása olyan éjszaki germán törzstől ered, a melynek hatása keletre egészen a Volgáig tart s ezen hatás déli határául körülbelül a Volga felső folyásának Kazánig terjedő vonala jelölhető meg. A bjelimeri sírlelet ennek a területnek délkeleti csú-

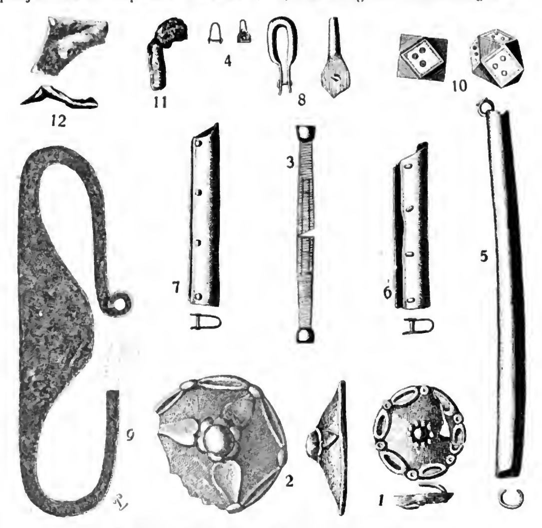
[1] Antiquités du Nord Finno-Ougrien.

Gräber werden durch Münzen datirt, welche ungefähr von der Geburt Christi bis zum VII. Jahrhundert reichen. In den Gräberfeldern, welche aus der neueren Epoche der finnischen Eisenzeit stammen, die sich vom VII.—VIII. Jahrhundert bis zum XII.—XIII. Jahrhundert erstrecken, ist ein Theil der Bestattungen ebenfalls mit Verbrennung. In den baltischen Provinzen, wo die Funde aus der Bronzezeit sehr selten sind und welche Provinzen, wie es scheint, erst im Verlaufe des II. Jahrhundertes nach Christi mit den Germanen in Verbindung kamen, gibt es nur sehr wenige Gräber mit Bestattungen ohne Verbrennung, während jene Gräber, in welchen man von Augustus bis Valentinianus sich erstreckende Münzen fand, nur Bestattungen mit Verbrennung aufweisen. In den bis zur Arbeit Aspelins' durchforschten Gräbern auf den esthnischen Begräbnissstätten fand man nur einmal eine Bestattung ohne Verbrennung, sonst aber immer nur mit Verbrennung, in Begleitung von byzantinischen, arabischen, deutschen und angelsächsischen Münzen. In der livländischen, sogenannten Eisenzeit zeigten wohl die Gräber des berühmten ascheradener Friedhofes, die durch Münzen aus den Jahren 911—1040 datirt waren, Bestattungen ohne Verbrennung, aber in den von der Düna nördlich gelegenen Grabhügeln waren sie schon zum Theile ohne, zum Theile mit Verbrennung.

Diese Daten kann sich Jedermann aus dem Werke Aspelins'[1] beim Durchblättern verschaffen, und Jedermann kann im Klaren sein über die scharfe Differenz, welche in dieser Hinsicht die südlichen Gebiete Russlands von den nördlichen trennt. Nun ist es Thatsache, dass in den hier fraglichen Zeiten die nördlichen Gebiete Russlands lappländische und finnische Stämme bewohnten, also die Gewohnheit der Bestattung mit Verbrennung auf finnischem Gebiete stark war. Leider kennen wir jedoch die frühere Bestattungsart die-

[1] Antiquités du Nord Finno-Ougrien.

csába esik és így érthető az ott talált égetett temetkezés, a melyet, ha ethnikus szempontból akarunk megjelölni, legalkalmasabban finn-germánnak mondhatunk, mert hiszen archaeologiai jellege szempontjából azon csoporthoz csatlakozik,

13. rajz. A bjelimeri lelet. — Abb. 13. Der bjelimerer Fund.

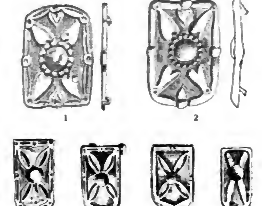
a mely a germán hatás által átitatott finn területet jellemzi. A horgosi lelet a délorosz területen uralkodó temetkezési módot tünteti föl, vagyis a Volga felső folyása és a Fekete-tenger éjszaki partja közé eső területét. Ezen a területen a Kr. szül. körüli századoktól kezdve turáni

ses Gebietes nur sehr mangelhaft, können aber aus dem längs der Wolga gelegenen Grabfelde von Ananjino jedenfalls constatiren, dass am Südostrande des bezeichneten nördlichen Gebietes, in der Uebergangsperiode von der Bronze- zur Eisenzeit, die Bestattung ohne Verbrennung in Mode

war. Solcherart können wir an nichts Anderes denken, als dass die Gewohnheit der Bestattung mit Verbrennung von einem solchen nordgermanischen Stamme herrührt, dessen Einfluss auf den Osten bis hin zur Wolga reichte, während die südliche Grenze dieses Einflusses ungefähr durch eine, vom oberen Laufe der Wolga

és germán népek viszik a szerepet s azért, bárha a finnt is a turániak közé számítják, mégis, hogy az előbbitől elkülönözzük, turán-germán jellegűnek nevezzük.

A finn-germán csoport délkeleti szélén előfordult bjelimeri lelet honfoglaláskori elemeit alkotják azon ékszerek és egyéb tárgyak, a melyeket 13. sz. rajzunkon közlünk. Ezen a rajzon mindenekelőtt ki kell emelnünk két boglárt (1. és 2. sz.), a melyek rossz ezüstből készültek, előlapjukat domború díszítés élénkíti. Az előlap alapfelülete, a melyből a domború díszítmények kiemelkednek, aranyozva van, míg a domború díszítményeken aranyozás nyoma nem látszik. Mind a két példa öntve van és úgy technikájuk, mint díszítményeik tekintetében szorosan csatlakoznak azon készítményekhez, a melyeket hazai honfoglaláskorunkban a szaszszanidák és szamanidák ötvösművessége termékeiül szoktunk tekinteni, vagy legalább olyan iparművesség termékeiül, a melyekre a perzsa iparművészet a mondott dinasztiák korában befolyással volt.

14. rajz. Honfoglaláskori szíjvégek különböző magyarországi leletekből.
Abb. 14. Gürtelbeschläge der Landnahmezeit aus verschiedenen ungarländischen Funden.

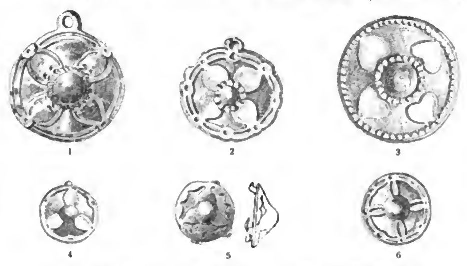
bis Kasan gezogene Linie bezeichnet werden kann. Der bjelimerer Grabfund fällt in die Südostspitze dieses Gebietes, und so ist die dort gefundene Bestattungsart mit Verbrennung verständlich, die, wenn wir sie vom ethnischen Standpunkt aus bezeichnen wollen, am passendsten die finnisch-germanische genannt werden kann, da sie sich ja hinsichtlich ihres archäologischen Charakters jener Gruppe anschliesst, welche das von germanischem Einfluss durchtränkte, finnische Gebiet charakterisirt. Der horgoser Fund zeigt jene Bestattungsart, welche auf südrussischem Gebiete, nämlich auf dem Territorium zwischen dem Oberlaufe der Wolga und dem nördlichen Ufer des Schwarzen Meeres üblich war. Auf diesem Gebiete spielten seit den ersten Jahrhunderten unserer Zeitrechnung turanische und germanische Völker die erste Rolle und trotzdem auch der Finne unter die Turanier gezählt wird, sprechen wir doch hier, um die Letzteren von den Ersteren zu unterscheiden von einem turanisch-germanischen Charakter.

Die die Epoche der Landnahme charakterisirenden Elemente des bjelimerer Fundes, welcher am südöstlichen Rande der finnisch-germanischen Gruppe vorkam, bilden jene Schmuckgegenstände, welche wir auf unserer Abbildung 13 reproduziren. Auf dieser Abbildung müssen wir vor allererst zwei Rosetten (Nr. 1 und Nr. 2) hervorheben. Dieselben sind aus schlechtem Silber und ihre Vorderblätter sind mit Reliefornament verziert. Die Grundfläche des Vorderblattes, von der sich die Reliefornamente abheben, ist vergoldet, während die Reliefornamente keine Spur von Vergoldung zeigen. Beide Exemplare sind gegossen und schliessen sich sowohl hinsichtlich ihrer Technik, als auch ihrer Ornamente an jene Arbeiten an, die wir in unseren heimischen Funden aus der Zeit der Landnahme als Produkte der Goldschmiedekunst der Sassaniden und Samaniden zu betrachten pflegen, oder doch wenigstens als Produkte einer solchen Gewerbekunst, auf welche das

A 2. számú boglárt jellemzi egyrészt a felületét tagoló virág, mely egy középső rosettából kinövő három szivalakú szirom-ból alakul; másrészt a keretét képező díszítmény, mely gömbkétszögekből és e gömbkétszögek közé helyezett körökből alakul. Úgy a virág, mint a keret honfoglaláskori boglárainknak jellemző analogiáját mutatja, mely előfordul a pilini, csornai, csorna-sülyhegyi, kistengeliczi, mándoki, oroszlámosi, tolna-szántói, törteli, jász-dózsai leletekben és a szolyvai lelet kardmarkolatán[1] alban a jellemző formában, a melyet Hampel i. m. után ide mellékelt 14. sz. rajzunk 1—6. számai és 15. sz. rajzunk 1—6. számai mutatnak. Ezen boglárokon a virág hol három szirmú, vagyis a bjelimeri példával teljesen azonos, de a hol négyszirmú is, az analogia ott is kétségtelen. A bjelimeri 1. sz. boglár a virágból csak a középső rosettát mutatja, míg a keretnek gömbkétszögei

persische Kunstgewerbe zur Zeit der genannten Dynastien von Einfluss war.

Die Rosette Nr. 2 wird einerseits durch die die Oberfläche gliedernde Blume charakterisirt. Diese Blume besteht aus drei, aus einer mittleren Rosette herauswachsenden herzförmigen Blättern. Andererseits charakterisirt die Rosette die den Rand bildende Ornamentation, welche aus Ellipsoiden und zwischen dieselben gelagerten, kleinen Kreisen besteht. Sowohl die Blume wie der Rand sind charakteristische Analogien unserer Rosetten aus der Zeit der Landnahme, wie sie in den Funden von Pilin, Csorna, Csorna-Sülyhegy, Kis-Tengelicz, Mándok, Oroszlámos, Tolna-Szántó, Törtel und Jász-Dózsa und an dem Schwertgriff[1] des szolyvaer Fundes in jener charakteristischen Form, wie sie die nach dem Werke Hampel's hier beigefügten Abb. 14, Nr. 1—6 und Abb. 15, Nr. 1—6 zeigen. Bei diesen Rosetten ist die Blume entweder dreiblättrig d. i. vollkommen identisch mit dem bjelimerer Exemplar, aber auch wo sie vierblättrig, ist die Analogie zweifellos. Die Rosette

15. rajz. Honfoglaláskori boglárok különböző magyarországi leletekből.
Abb. 15. Rosetten der Landnahmezeit aus verschiedenen ungarländischen Funden.

[1] Hampel i. m. I. 1, 2, 6, 7, 13, 14, 15, 16, XXI. tábla 9—11; XLVIII. tábla 13—15; LXV. tábla 5—12; LXVI. tábla 1—7. és 10—17; C. tábla 8; CI. tábla 2—7, 9; CIV. tábla 1—4.

[1] Hampel l. c. I. 1, 2, 6, 7, 13, 14, 15, 16, Taf. XXI. 9—11; Taf. XLVIII. 13—15; Taf. LXV. 5—12; Taf. LXVI. 1—7 und 10—17; Taf. C. 8; Taf. CI. 2—7, 9; Taf. CIV. 1—4.

tojásdad karikákká vannak kiképezve. Jóllehet ez utóbbinak szoros analógiáját hazai leleteinkből nem idézhetjük, mégis egészen kétségtelen, hogy úgy technikai előállítása, mint díszítményei tekintetében szorosan a bjelimeri 2. sz. boglárhoz és annak analogiáihoz csatlakozik.

E boglárok, a mint föntebb is mondottuk, olyan elemét képezik a bjelimeri leletnek, a melyet honfoglaláskori emlékeink között a perzsa kulturkörből eredőnek szoktak mondani, vagy a mint Hampel mondja, az V-ik századtól a X. századig uralkodott azon stylusok köréből, a melyben mind a három nagy művészet, a byzanczi, szaszszanida és az annak nyomdokain haladó szaraczén művészet körében fejlődött stylisztikus-mintákra találunk példákat. Ezen kör három alkateleme tehát lehetőség szerint mindig szétválasztandó, annál is inkább, mert mint Hampel megjegyzi, a keleti művészet jelzett három nagy ágának főhelyeiről a félezeréves korszakban t. i. Byzancz, Ktesiphon, Bagdad (és Damascus), illetve ezen helyek művészeti fejlődéséről eleddig nem tudunk minden irányban kimerítő képet adni, sőt minden egyes ornamentummal szemben e három csoport szerinti elkülönítés gyakran már azért sem lehetséges, mert mind a három művészet nagyobbára közös hatás alatt fejlődött, részben kölcsönösen egymásra is hatott és azért az ötvösségben is, melyről itt első sorban szó van, alig megkülönböztethető jellemvonásokat mutat. Az is nehézséget képez a stylisztikus különválasztásnál, hogy az ékszerek, a melyek a jelzett időszakban Oroszországot lakó népek, köztük a magyarok hagyatékában fönmaradtak, többféle eredetűek. Lehetnek olyanok, melyeket e népek mintegy első kézből kaptak, t. i. a kereskedés hozta

Nr. 1 zeigt von der Blume nur die mittlere Rosette, während die Segmente des Randes zu eiförmigen Ringen ausgebildet sind. Trotzdem es für diese letzteren keine strenge Analogie in unseren heimischen Funden gibt, so reiht sich doch diese Rosette sowohl in technischer wie in ornamentaler Hinsicht ganz zweifellos an die Rosette Nr. 2 und deren Analogien.

Diese Rosetten bilden, wie schon bemerkt, ein solches Element des bjelimerer Fundes, welches man bei unseren Denkmälern aus der Zeit der Landnahme, als aus dem persischen Kulturkreise stammend zu bezeichnen pflegt oder, wie dies Hampel sagt, aus dem Kreise jener vom V—X. Jahrhundert stammenden Style, in welchen alle drei damaligen grossen Kunstrichtungen repräsentirt sind, nämlich die byzantinische, die sassanidische und die auf den Spuren dieser einhergehende sarazenische Kunst. Die drei Bestandtheile dieses Kreises sind also immer möglichst auseinanderzuhalten, zumal, wie Hampel bemerkt, wir von den Hauptplätzen dieser drei Hauptzweige der orientalischen Kunst, nämlich von Byzanz, Ktesiphon, Bagdad (und Damaskus), beziehungsweise von der künstlerischen Entwicklung dieser Orte, für das hier in Frage stehende halbe Jahrtausend bisher noch kein, nach jeder Richtung hin erschöpfendes Bild geben können, ja es ist vielmehr bei jedem einzelnen Ornament die Scheidung nach diesen drei Gruppen oftmals auch deshalb schon nicht möglich, weil ja in der Hauptsache diese drei Kunstrichtungen sich unter ein und demselben Einflusse entwickelten, zum Theil auch gegenseitig auf einander einwirkten und deshalb auch in der Goldschmiedekunst, von welcher hier in erster Reihe die Rede ist, sich oft Charakterzüge zeigen, die nicht von einander zu unterscheiden sind. Eine Schwierigkeit bei der stylistischen Absonderung bildet auch, dass jene Schmucksachen, welche in der Hinterlassenschaft der damals Russland bewohnenden Völker, unter welchen sich auch die Ungarn befanden, erhalten geblieben

nekik a Byzanczban, Ktesiphonban vagy Bagdadban készült holmikat; de talán még sűrűbben a közeli Chersonban, Bolgariban, Itelben vagy Derbentben székelő ötvösök elégítették ki szükségleteiket oly iparczikkekkel, a melyekre a kevéssé tisztult ízlésű helyi iparosok is ráadták a magnk felfogását. Végül az is lehet, hogy maguknál e népeknél is, melyek közül csak egy párnak ismerjük sajátos ízlését, gyakorlatban volt az ötvösség.[1]

Ilyen körülmények között nem lehet közönyös a bjelimeri lelet boglárainak stylisztikus vizsgálata. A mi mindenekelőtt a főmintát, vagyis a virágot illeti, ennek különböző átalakulásait Hampel a lehető legrészletesebben méltatja, azonban eredetét nem kutatja, csak mellesleg jegyzi meg, hogy chrysanthemum-félének benyomását nyujtja,[2] a nélkül, hogy azt lehetne állítani, hogy a mustra e virágnak valóságos szemléletéből származott. Részünkről nem mulaszthatjuk el, hogy utaljunk azon körülményre, a melyet már Perrot az ő nagy művében olyan erőteljesen emelt ki, hogy mindazon népek művészetében, a kik akár első, akár másodkézből Egyptomnak és Chaldeának egyszerre voltak tanítványai, Mezopotamia befolyását egyrészt a virág-guirlandok, gombsorok, rosetták és palmettákon, másrészt az egymásnak szemközt állított alakok alkalmazásában megnyilatkozó szimmetria iránti érzékben lehet fölismerni. Részünkről ezt az alapjában egy közbülső rosettából és négy sziromból alakuló virágot legrégibb, előttünk eddig ismert formájában a mezopotamiai művészetből ismerjük abban a leletben, a melyet 1895-ben Veszelovszkij I. N. a Kubán vidékén, egy majkopi kur-

[1] Hampel i. m. 802—803. l.
[2] U. o. 804

sind, verschiedenen Ursprung haben. Da gibt es solche, welche diese Völker eventuell aus erster Hand erhielten, d. h. der Handel brachte ihnen die in Byzanz, Ktesiphon oder Bagdad gearbeiteten Gegenstände. Noch häufiger aber mögen vielleicht die in dem nahen Cherson, Bolgari, Itel oder Derbend ansässig gewesenen Goldschmiede die Bedürfnisse dieser Völker mit Waaren befriedigt haben, die zum Theile auch die Auffassung der lokalen Gewerbetreibenden und ihres weniger reinen Geschmackes trugen. Schliesslich mag auch bei diesen Völkern, selbst wenn wir nur bei einigen von einem besonderen Geschmacke Kenntniss haben, die Goldschmiedekunst in Uebung gewesen sein.[1]

Unter solchen Umständen kann uns die Prüfung der Rosette des bjelimerer Fundes vom stylistischen Standpunkte nicht gleichgiltig sein. Was vor allererst die Hauptsache, nämlich die Blume betrifft, würdigt Hampel die verschiedenen Umgestaltungen derselben möglichst detaillirt, nach ihrem Ursprunge aber forschte er nicht und bemerkt nur beiläufig, dass sie den Eindruck eines Chrysanthemums bieten,[2] ohne dass man aber behaupten könnte, dass ihnen die Beobachtung einer wirklichen Blume zu Grunde liege. Unsererseits können wir nicht verabsäumen auf den Umstand hinzuweisen, den schon Perrot in seinem grossen Werke so kräftig hervorgehoben, dass in der Kunst aller jener Völker, die, sei es unmittelbar, sei es mittelbar die Schüler von Egypten und Chaldea zugleich waren, sich der Einfluss Mesopotamiens einerseits in den Blumengewinden, Knopfreihen, Rosetten und Palmetten erkennen lässt, andererseits aber in dem Gefühl für Symmetrie, welche sich in der Verwendung der einander gegenübergestellten Gestalten äussert. Wir unsererseits finden diese im Grunde aus einer mittleren Rosette und vier Blättern gebildete Blume in ihrer ältesten, uns bisher bekannten Form, in der

[1] Hampel: L. c. S. 802—803.
[2] L. c. S. 804.

gánban fedezett fel.[1] A lelet korát körülbelül az asszir birodalom emelkedésének idejével tehetjük egykorúnak. Ebben a leletben egy ezüstcsésze alján látjuk azt a virágot, a melyet 16. sz. rajzunkon közlünk. A rajz meggyőz bennünket arról, hogy a virágdíszítmény elve itt is az, a mi szóban forgó honfoglaláskori boglárainknál, t. i. egy középső gombalakú tag körül csoportosított négy szirom. Ez az elv a majkopi előképen háromszor ismétlődik olyformán, hogy a második virágnak

16. rajz. Aszszir ezüstcsésze fenekének díszítménye.
Abb. 16. Ornamentation des Bodens einer assyrischen Silberschale.

közepét az első, a harmadiknak közepét pedig a második képezi, vagyis a majkopi díszítmény tizenkét szirmú valóságos rózsát mutat. Nézetünk szerint tehát szóban forgó honfoglaláskori boglárainkvirágja sem más, mint az asszir rózsa késő formája és meg vagyunk győződve, hogy a további kutatások fel fogják fedni azon közbeeső alakulásokat, a melyek az általunk közlött asszir ősi typus és annak honfoglaláskori leleteinkben jelentkező késő szamanida formájához vezetnek.

Sokkal fontosabb elem a bjelimeri és azzal analog hazai honfoglaláskori boglárainkdíszítésében az a motivum, a melyet ezen boglárok szegélydíszítéseképen alkal-

[1] Отчеть имп. археол. коммиссiи за 1897. годъ. Спб. 1900. Стр. 8.

mesopotamischen Kunst, und zwar in jenem Funde, welchen J. N. Wesselowskij in der Gegend des Kuban in einem Kurgan von Majkop aufdeckte.[1] Diesen Fund können wir ungefähr in die Epoche des Aufstieges des assyrischen Reiches versetzen. Auf dem Boden einer Silberschale dieses Fundes sehen wir jene Blume, die wir auf unserer Abbildung Nr. 16 reproduziren. Die Zeichnung überzeugt uns davon, dass das Prinzip der Blumenornamentation hier dasselbe ist, wie bei den ungarischen Rosetten aus der Zeit der Landnahme, dass sich nämlich auch hier um ein mittleres, knopfförmiges Glied vier Blätter gruppiren. Dieses Prinzip wiederholt sich auf dem majkoper Funde dreimal, und zwar so, dass die erste Blume die Mitte der zweiten und die zweite Blume die Mitte der dritten bildet, so dass das majkoper Ornament eine zwölfblätterige wahrhaftige Rose zeigt. Unserer Ansicht nach ist also auch die Blume unserer in Frage stehenden Rosetten aus der Zeit der Landnahme nichts Anderes, als eine späte Form der assyrischen Rose und wir sind überzeugt, dass die weiteren Forschungen jene Zwischenbildungen aufdecken werden, welche von dem von uns publizirten assyrischen Urtypus bis zu seiner späteren, in unseren Funden aus der Zeit der Landnahme sich zeigenden samanidischen Form führen.

Ein viel wichtigeres Element in der Ornamentation der bjelimerer und der analogen ungarischen Rosetten aus der Zeit der Landnahme ist das bei der Randverzierung derselben verwendete Motiv. Wir sagten von diesem Motiv, dass es ein aus Ellipsoiden und kleinen Kreisen zusammengestelltes Ornament ist und das Ueberbleibsel verschiedener Ornamente sein kann. Am nächsten liegt jedenfalls die Vermuthung, dass dieses Randornament von den Blättern und dem Mitteltheile jener selben Rose hergenommen

[1] Отчеть имп. археол. коммиссiи за 1897. годъ. Спб. 1900. Стр. 8.

maznak. Ezt a motivumot mi gömbkétszögből és körből összeállitott díszítménynek neveztük és többféle díszitmény maradványa lehet. A legközelebb áll mindenesetre az a feltevés, hogy e szegélydísz ugyanazon rózsa szirmaiból és középrészéből van véve, a mely a boglárok közepét is díszíti, azaz mindig egy középrész kétkét szirommal alkalmaztatik. Lehetséges azonban az is, hogy ez a díszítmény tulajdonképen azon erősen kifejlett csőrű ragadozó madár fejének ismétléséből alakul,

ist, welche auch die Mitte der Rosetten schmückt, das heisst, dass stets ein Mittelheil mit je zwei Blättern verwendet wird. Möglich ist aber auch, dass dieses Ornament aus der Wiederholung des Kopfes jenes Raubvogels mit kräftig entwickeltem Schnabel gebildet ist, der so charakteristisch ist für eine grosse Gruppe sibirischer Alterthümer sowohl, wie auch für die sogenannten germanischen Fibeln. Den Charakter dieses kräftig geschnabelten Raubvogelkopfes auf den sibirischen Funden zeigt unsere Abbildung 17, auf den aus unseren heimischen Funden stammenden

17. rajz. Aranyékszer a szentpétervári csász. Eremitage gyűjteményéből.
Abb. 17. Goldschmuck aus der Sammlung der petersburger kais. Eremitage.

mely olyan jellemző a szibériai régiségek egy nagy csoportjában egyrészt és az ú. n. germán fibulákon másrészt. Ezen erős csőrű ragadozó madárfej jellegét a szibériai leletekben 17. sz. rajzunk, az ú. n. germán csattokon pedig hazai leleteinkből a 18. sz. rajz mutatja, megjegyezvén, hogy e két emlékcsoport között úgy területileg, mint idő szerint az összeköttetés kimutatható.

Hogy ez a feltevés sem lehetetlen, azt a 19. sz. rajzunkon közlött övboglár igazolja, mely boglárnak eredetije a szentpétervári császári Eremitage középkori osz-

sogenannten germanischen Schnallen aber unsere Abbildung 18, wobei zu bemerken ist, dass die Verbindung zwischen diesen zwei Denkmälergruppen sowohl hinsichtlich des Gebietes, wie hinsichtlich der Zeit nachweisbar ist.

Dass auch diese Voraussetzung nicht zu den Unmöglichkeiten gehört, rechtfertigt der in der Abbildung 19 publizirte Gürtelbeschlag, dessen Original in der mittelalterlichen Abtheilung der kaiserlichen Eremitage in St. Petersburg, unter den kaukasischen Funden aufbewahrt wird. Das Exemplar ist aus schlechtem Silber gegossen, der Untergrund ist vergoldet, die reliefirten Ornamente sind nicht ver-

tályán őriztetik, a kaukázusi leletek közt. E példa rossz ezüstből készült öntött, alapja aranyozva van, domború díszítményei nincsenek aranyozva, tehát úgy technikai előállítása, mint díszítményei tekintetében honfoglaláskori boglárainkkal egyezik. Ezen a példán a szegélydísz azon része, a melyet

18. rajz. Övcsatt a magyar nemzeti múzeumból.
Abb. 18. Gürtelschnalle a. d. ung. Nationalmuseum.

gömbkétszögnek neveztünk, egyik végén gömbölyű, a másik végén hegyes és kissé görbülő, vagyis elég élénken hozza emlékünkbe az általunk említett erős csőrű ragadozó madár fejét. Nem akarjuk állítani, hogy tényleg ezzel a motivummal van dolgunk, de azt tagadni szintén bajos lenne. A széldíszítmény egészének megítélése szempontjából azonban az a kérdés,

goldet. Dieselbe stimmt also sowohl hinsichtlich der technischen Herstellung, wie hinsichtlich der Ornamente mit unseren Rosetten aus der Zeit der Landnahme überein. Auf diesem Exemplare ist jener Theil des Randornamentes, den wir als Ellipsoid bezeichneten, an dem einen Ende rundlich, an dem andern spitz und ein wenig gebogen und bringt so den von uns erwähnten Kopf des Raubvogels mit kräftigem Schnabel ziemlich lebhaft ins Gedächtniss. Wir wollen nicht direkt behaupten, dass wir es hier thatsächlich mit diesem Motiv zu thun haben, aber es direkt zu leugnen, wäre ebenfalls schwer. Bei der Beurtheilung des Randornamentes in seiner Gänze ist übrigens die Frage, als Verkümmerung welchen Motives die dasselbe bildenden Elemente zu betrachten seien, von nur untergeordneter Bedeutung, umso mehr, da ja, wie wir sehen werden, dieses Randornament auch aus einer Reihe lanzenförmiger Blätter, aus einer Wiederholung von Säugethierohren oder aus mehreren solchen Gliedern sich entwickeln kann, welche sich nach der Stilisirung in Kreise, Ellipsoide oder ähnliche Figuren auflösen lassen. Wichtig aber ist eine andere Eigenthümlichkeit dieses Randornamentes, die darin besteht, dass sich immer in der Mitte des Kreises sowohl, wie des ellipsoidförmigen Gliedes eine Vertiefung befindet. Was kann nun Ursache und Ursprung dieser Vertiefung sein?

Hierauf können wir, wenn wir von den Denkmälern der Zeit der Landnahme ausgehend zurückforschen, Antwort erhalten. Beim ersten Schritt rückwärts, d. i. bei unseren Denkmälern aus der Zeit der Völkerwanderung, finden wir, dass die Stelle eines Theiles dieser Vertiefungen Edelsteine, gewöhnlich Granaten oder Email ausfüllen; der andere Theil dieser Vertiefungen ist nicht ausgefüllt, und zwar ist dies so zu verstehen, dass dieselben auch niemals ausgefüllt waren, so dass also das Fehlen des Emails oder Steines nicht dadurch verursacht worden ist, dass im Laufe der Zeiten das Email oder der Stein aus

hogy annak alkotó elemei milyen motivum csökevényeiűl tekintendők, alárendelt jelentőségű, annál is inkább, mert mint látni fogjuk, ez a szegélydísz kifejlődhetett lándsás levélsorból, emlős állatok fülének ismétléséből és több olyan tagból, a mely a stylizálás útján körre és gömbkétszögre, vagy azokhoz hasonló idomokra feloldható. Fontos azonban ezen szegélydíszítménynek egy másik sajátossága, a mely abban áll, hogy úgy a kör, mint a gömbkétszög alakú tagnak közepe mindig mélyítést, horpasztást mutat. Mi lehet e mélyítés oka és eredete?

Erre nézve feleletet kaphatunk, hogyha honfoglaláskori emlékeinktől elindulva, visszafelé kutatunk. A legelső lépésen visszafelé, vagyis népvándorláskori emlékeinknél azt találjuk, hogy e mélyítések egy részének helyét ékkövek, rendesen gránátok vagy zománcz töltik ki; a mélyítések más része kitöltetlen, még pedig úgy értve ezt, hogy azok kitöltve sohasem is voltak, vagyis a zománcz vagy kő hiányát nem az okozza, hogy az idők folyamán a zománcz vagy kő abból kiesett volna. Ha a szibériai emlékekhez fordulunk, ott is azzal a jelenséggel találkozunk. Nevezetesek e tekintetben a szentpétervári császári Eremitageban őrzött gazdag leletek, a melyeknek legnagyobb érdeme abban áll, hogy motivumaik a feldolgozásban sokkal kevesebb merevséget és sematikusságot mutatnak, mint hazai népvándorláskori leleteink. Felfogásuk és kidolgozásuk sokkal életteljesebb, a mi annak következménye, hogy népvándorláskori leleteinknél jóval korábbiak, vagyis olyan időből erednek, a mikor azok a művészeti irányok, a melyekből hazai népvándorláskorunk is merített, nemcsak sokkal bővebb motivumkészlettel rendelkeztek, hanem a feldolgozásban is az ifjúság erejét és hősé-

den Vertiefungen herausgefallen wären. Wenn wir die sibirischen Denkmäler betrachten, finden wir dieselben Erscheinungen. Hervorzuheben sind in dieser Beziehung die in der petersburger kaiserlichen Eremitage aufbewahrten reichen Funde, deren grösstes Verdienst darin besteht, dass ihre Motive in der Ausführung viel weniger Steifheit und schematische Art zeigen, als unsere heimischen Funde der Völkerwanderungszeit. Die Auffassung, sowie Ausarbeitung derselben ist viel lebensvoller, was auf den Umstand zurückzuführen ist, dass sie viel früher entstanden sind, als unsere Funde aus der Völkerwanderungsepoche, dass sie also aus einer solchen Zeit stammen, wo jene Kunstrichtungen,

19. rajz. Övboglár. — Abb. 19. Gürtelbeschlag.

aus denen auch unsere Völkerwanderungsepoche schöpfte, nicht nur über einen viel reicheren Vorrath an Motiven verfügten, sondern auch in der Bearbeitung die Kraft und den Reichtum der Jugend zeigen. In der Reihe dieser Denkmäler finden wir einen fliegenden Adler, der einen Steinbock in die Höhe emporhebt.[1] Bei dieser Komposition finden wir an allen jenen Stellen Vertiefungen, welche die Muskeln des Säugethieres und des Vogels, sowie das Gefieder des letzteren darstellen. Besonders erwähnenswerth sind jene Vertiefungen, welche an dem Hinterschenkel des Steinbockes sichtbar sind und welche zwei an den beiden Seiten einer kreisförmigen Vertiefung untergebrachte, schiefwinkelige Dreiecke zeigen (Abbildung 20) und welche ganz klar in Verwandtschaft

[1] И. Толстой и Н. Кондаковъ: Русскія древности въ памятникахъ искусства. Спб. 1890. Вып. III. Ст. 44—45, Fig 43, 44

gét mutatják. Ezen emlékek sorában találunk repülő sast, mely kőszáli zergét emel a magasba.[1] Ennél a kompozíciónál mélyedéseket találunk mindazon helyeken, a melyek a szárnyas- és emlősállat izmait s a szárnyasállat tollazatát tüntetik fel. Különösen nevezetesek azok a mélyedések, a melyek a zerge hátsó czombján látszanak és a melyek egy köralakú mélyedés két oldalán elhelyezett két ferde csúcsú háromszöget mutatnak (l. 20. sz. rajz) s a melyek világos rokonságban vannak honfoglaláskorunk kör és gömbkétszögből alakuló szegélydíszeivel. Ép oly fontos az a mélyedéssor, a mely a zerge szarvait díszíti s a mely szívalakú levélsor képét adja. Hasonló mélyedéssor van a zerge első lábán is. A sason levő mélyedések közül a testen levő rekeszek csak a gránátos rekeszötvösség szempontjából jöhet-

[1] И. Толстой и Кондаковъ: Русскія древности въ памятникахъ искусства. Спб. 1890 томъ III. 44–45. lap, 43, 44. ábra.

stehen mit den aus einem Kreise und einem Ellipsoid gebildeten Randornamenten unserer Landnahmeepoche. Ebenso wichtig ist jene Reihe von Vertiefungen, welche die Hörner des Steinbockes schmückt und die Gestalt einer herzförmigen Blattreihe hat. Eine ähnliche Reihe von Vertiefungen ist am Vorderfusse des Bockes zu sehen. Von den am Adler sichtbaren Vertiefungen können die am Körper befindlichen Zellen nur vom Gesichtspunkte der Granatgoldschmiedekunst in Betracht kommen, aber an den Enden der in die Höhe gehobenen Schwanzfedern finden wir wieder eine solche Reihe von Vertiefungen, welche aus eingedrückten Kugeln besteht und deren zwei äusserste Kugeln sich nach aussen zuspitzen. Das aus den Vertiefungen gebildete Muster, welches wir an dem Hinterschenkel des Steinbockes gesehen haben, finden wir nun sowohl an den Vorderwie an den Hinterschenkeln der Thiergestalten der in der sibirischen Sammlung der Eremitage befindlichen Schmuckgegenstände.[1] Ausserdem finden wir das aus Kugel-

[1] L. c. S. 48. Abb. 50, S. 51 Abb. 56, S. 55 Abb. 62, S. 56 Abb. 63.

20. rajz. Aranyékszer a szentpéterpári császz. Eremitage szibériai gyűjteményéből.
Abb. 20. Goldschmuck aus der sibirischen Sammlung der petersburger kais. Eremitage.

nek tekintetbe, de felemelt farktollainak végein ismét olyan mélyedéssort találunk, a mely horpasztott gömbökből alakul s a melynek két szélső gömbje kifelé csúcsosodik. Már most azt a mélyedésekből alakult mintát, a melyet a zerge hátsó czombján láttunk, megtaláljuk az Eremitage szibériai gyűjteményében lévő ékszerek állatalakjainak úgy első, mint hátsó czombjain.[1] De ezenkívül megtaláljuk a gömb és szívalakból kombináló mintát egy aranylemezen alkalmazott ló fülének stylizálásán is. (Lásd 21. sz. rajz.)

21. rajz. Elektronékszer a szentpétervári csász. Eremitage szibériai gyűjteményéből.
Abb. 21. Elektronschmuck aus der sibirischen Sammlung der petersburger kais. Eremitage.

Az Eremitage gyűjteményében lévő ékszereken a szívalakú levélsorból álló mélyített diszítményeket, mint szegélydíszt is megtaláljuk,[2] sőt a 17. rajzunkon közlött ékszer szarvasa megmutatja azt is, hogy miként alakulhatott át az erős csőrű ragadozó madárfej körből és gömbkétszögből alakított díszítménynyé.

Ezen emlékeken tehát ifjúi gazdagságban látjuk egy olyan motivum változatos kezelését, a melynek alapelvéül az izmok és testrészek feltüntetése szolgál s a melynél a feltüntetés módját oly mélyítések

[1] U. o. 48. lap 50, 51. lap 56., 55. lap 62., 56. lap 63. rajzok.

[2] U. o. 52. lap 57—58., 60—61. lap 69—70. rajz.

und Herzform kombinirte Muster auch bei der Stylisirung eines an einer Goldplatte angebrachten Pferdeohres. (S. Abb. 21.)

Die vertieften Ornamente, welche sich an den in der Sammlung der Eremitage befindlichen Schmuckgegenständen befinden und aus einer Reihe herzförmiger Blätter bestehen, finden wir auch als Randornamentation,[1] ja der Hirsch auf dem in unserer Abb. 17 reproduzirten Schmuckgegenstande zeigt sogar auch, wie sich der Raubvogelkopf mit kräftigem Schnabel in ein aus Kreisen und Ellipsoiden gebildetes Ornament umwandeln konnte.

An diesen Denkmälern sehen wir also in seinem jugendlichen Reichthume die wechselvolle Behandlung eines solchen Motives, dem die Darstellung der Muskeln und Körpertheile als Grundprinzip dient und bei dem durch die Darstellungsart solche Vertiefungen gebildet werden, die zur Aufnahme von Edelsteinen geeignet sind und hiefür auch häufig verwendet wurden. Wir sehen auch, dass dieses Grundprinzip so hypertrophisch ist in dieser Stylrichtung, dass dasselbe auch auf Blätter übertragen wird, ja wir können sogar auf Grundlage des in der Eremitage durchgearbeiteten Materials hinzufügen, dass dasselbe auch auf Bäume, Waffen, Kleidungsstücke u. s. w. übertragen wird, kurzum, diese Manier ist so stark, dass

[1] L. c. S. 52, 57—58, S. 60—61, Abb. 69—70.

képezik, a melyek ékkövek elhelyezésére alkalmasak és arra gyakran föl is használtatnak. Látjuk azt is, hogy ezen alapelv anynyira túltengő e stylisztikus irányban, hogy az átvitetik levelekre, sőt hozzátehetjük az Eremitage gyűjteményében áttanulmányozott anyag alapján azt is, hogy átvitetik fákra, fegyverekre, ruházati darabokra stb., szóval olyan erős ez a modor, hogy a tagolást csaknem minden részletben ezzel törekszenek kifejezni.

22. rajz. Aranyékszer a szentpétervári császári Eremitage szibériai gyűjteményéből.
Abb. 22. Goldschmuck aus der sibirischen Sammlung der petersburger kais. Eremitage.

Az izmoknak határozott, csaknem zsinórszerű vonalakkal való olyan kifejezése, a melynél az izomzat vonallal körülhatárolt kidomborodó felületet képez, olyan sajátosság, a mely már az aszszir művészetben erőteljesen jelentkezik. A szibériai emlékekben most megfigyelt sajátosság tehát nézetünk szerint nem lehet más, mint a már az aszszir művészetben észlelhető elvnek iparművészeti késő átalakulása. Ezen átalakulás előzőivel is találkozunk a szibériai régiségek között, vagyis olyan állatalakokkal, a melyeknek izomzatát értelmetlenül alkalmazott, de vonalak által körülzárt domborodások képezik. Ennek igazolására a sok közül csak egyetlen példát mutatunk be, egy rénszarva alakot az Eremitage gyűjteményéből 22. sz. rajzunkon.

man die Gliederung beinahe in jedem Detail mit derselben auszudrücken sucht.

Diese Darstellung der Muskeln durch bestimmte, beinahe schnurartige Linien, bei der die Muskulatur eine mit einer Linie umgrenzte reliefirte Fläche bildet, ist eine Eigenthümlichkeit, die sich schon in der assyrischen Kunst sehr stark zeigt. Diese jetzt an den sibirischen Denkmälern beobachtete Eigenthümlichkeit kann also unserer Ansicht nach nichts Anderes sein, als eine spätere kunstgewerbliche Ausgestaltung des schon in der assyrischen Kunst bemerkbaren Prinzipes. Auch den Vorläufern dieser Ausgestaltung begegnen wir auf den sibirischen Alterthümern, nämlich solchen Thierfiguren, deren Muskulatur durch sinnlos angewendete, aber von Linien begrenzte Erhöhungen gebildet wird. Zum Beweis hiefür berufen wir uns, um von vielen Beispielen nur eines anzuführen, auf die in unserer Abb. 22 reproduzirte Rennthiergestalt aus der Sammlung der Eremitage.

Aus all dem ist es klar, dass, gleichviel aus welcher dieser lebhaften und reichen Motivengruppe sich die Randornamentation der bjelimerer Rosetten und der mit ihnen verwandten heimischen Rosetten aus der Zeit der Landnahme entwickelt haben mag, es zweifellos ist, dass sie mit den künstlerischen Traditionen des persischen Gebietes in engem Zusammenhange steht und hinsichtlich der Zeit zu den Ueberbleibseln der Goldschmiedekunst der Samaniden gehört. Stuckenberg glaubt, dass die auf unserer Abb. 13 reproduzirten Beilagen des bjelimerer Fundes mit Ausnahme des Feuerzeuges allesammt zum Gürtel des dort begrabenen Helden gehören oder zu seiner Umhülle gehörige Metallbestandtheile sind. Wir unsererseits können auf Grundlage von Analogien nur die beiden Rosetten Nr. 1 und 2 als zum Gürtel gehörige Details betrachten, sowie die, an den beiden Enden mit einem Knopf abgeschlossene Bronzeplatte Nr. 3. Denn die Halbcylinder Nr. 5, 6 und 7 gehören klar zur Bronzeausrüstung des unteren Theiles eines solchen Messerfutterals, wie sie auf jenem

Mindezekből világos, hogy azon eleven és gazdag motivumcsoport bármelyikéből fejlődött is a bjelimeri s azzal rokon hazai honfoglaláskori bogláraink szegélydíszítménye, kétségtelenül a perzsa terület művészeti hagyományaival áll szoros öszszeköttetésben és korát véve tekintetbe, a szamanida ötvösség maradékához tartozik. Stuckenberg úr azt hiszi, hogy a bjelimeri leletből 13. sz. rajzunkon közölt sírmellékletek a csiholó vas kivételével mind az ott eltemetett vitéz övéhez, vagy általvetőjéhez való fémalkatrészek. Részünkről az analógiák nyomán övhöz tartozó részleteknek nem tekinthetjük csak az 1. és 2. sz. boglárt, továbbá a 3. sz. bronzlemezkét, mely két végén gombbal záródik, mert az 5., 6. és 7. sz. félhengerek világosan olyan késtok alsó részének bronzfelszereléséhez tartoznak, a minők azon éjszaki orosz területen, a melyet mi finn-germánnak jellemeztünk és különösen magában Finnországban az egykorú leletekben igen gyakori.

Ennek igazolására 23. sz. rajzunkon mutatjuk be egy ilyen késtok aljának fémfölszerelését a szentpétervári kormányzóságban fekvő manilovoi sírmező leleteiből, a mely sírmezőt Ivanovszkij K. L. ásatott ki s a mely javarészben a VIII—XI. századból származó leleteket tartalmaz.[1] A manilovoi sírmezőből bemutatott késrészlet azt is megmondja, hogy a 13. sz. rajz 8. sz. alatt közlött két nagyobb bronzhurok szintén kés felszereléséhez tartozott és hogy e felszerelésnek milyen alkotórészét képezte. A 13. sz. rajzunkon közlött (4. sz.) 18 apró hurok rendeltetéséről a moszkvai Történelmi Múzeumban őrzött és alább tárgyalandó zagrebinyi leletnél fogunk szólani.

[1] Матеріалы по археологіи Россіи No. 20, 1896. XVIII. tábla 10 sz.

nordrussischen Gebiete, welches wir als finnisch-germanisch charakterisirten, und ganz besonders in Finnland selbst in den gleichzeitigen Funden sehr häufig sind.

Zum Beweise hiefür reproduziren wir in unserer Abb. 23 die Metallausrüstung des unteren Theiles eines solchen Messerfutterals, welches aus den Funden des im petersburger Gouvernement gelegenen manilowoer Grabfeldes stammt, welches von K. L. Iwanowskij ausgegraben wurde und welches zum grössten Theile aus dem VIII—XI. Jahrhundert stammende Gegenstände enthält.[1] Dieses Messerstück aus dem manilowoer Grabfelde besagt auch, dass die auf Abb. 13, Nr. 8 reproduzirten zwei grösseren Bronzeschlingen ebenfalls zur Ausrüstung eines Messers gehörten und welchen Bestandtheil der Ausrüstung sie bildeten. Von der Bestimmung der auf unserer Abb. 13, Nr. 4 reproduzirten 18 kleineren Schlingen aus dem moskauer Historischen Museum werden wir bei dem noch später zu behandelnden zagrebinjer Funde sprechen. Für wichtig halten wir es aber, hervorzuheben, dass nach dem Gebiete zu beurtheilen, auf welchem diese Messerform mit Futteral vorkommt, dieselbe in dem Funde das finnisch-ugrische Element repräsentirt, sowie auch hervorgehoben werden muss, dass in den Gräberfeldern des petersburger Gouvernements, aus denen das reproduzirte Messer stammt, auch ein solcher Schildbuckel

23. rajz. Késtok fémfelszerelése a manilovoi sírmezőből.
Abb. 23. Metallzubehör eines Messerfutterals aus dem manilowoer Grabfelde.

[1] Матеріалы по археологіи Россіи Nr. 20, 1896 Taf. XVIII. Nr. 10.

Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy e tokos késforma előfordulási területe szerint finn-ugor elemet képez a leletben és azt is, hogy a szentpétervári kormányzóság azon sírmezőiben, a melyekből a bemutatott kés származik, olyan paizsköldök is fordult elő, a minő a bjelimerivel rokon horgosi leletből ismeretes,[1] s ez a körülmény is ugyanazon finn-germán jelleget kölcsönzi a bjelimeri leletnek, a melyet arról már fentebb megállapítottunk.

A 13. sz. rajz 9. sz. csiholóvasa olyan elem, a mely, míg egyrészt hazai népvándorláskorunkban már a Kr. u. IV. század végén jelentkezik, másrészt úgy a déli, mint éjszaki orosz területen egyképen megvan, tehát közömbös jellegű. Ép úgy közömbös a 10. sz. csontból készült csonkított csúcsú koczka, mely, tekintve azt, hogy minden rhombusalakú lapján három-három köröcske van, játékkoczkának nem minősíthető, ellenben alakjára nézve egyezik azon függőink gombjával, a melyek már a Kr. u. III. századtól kezdve úgy a délorosz, mint a magyarországi leletekben sűrűn jelentkeznek. A 13. sz. rajz 11. és 12. számú töredékek épen jelentéktelenségüknél fogva számba nem jöhetnek.

zum Vorschein kam, wie er aus dem mit dem bjelimerer Funde verwandten horgoser Funde bekannt ist[1] und dieser Umstand verleiht dem bjelimerer Funde jenen selben finnisch-germanischen Charakter, den wir schon weiter oben konstatirt haben.

Das Feuerzeug auf Abb. 13, Nr. 9 ist ein solches Element, das, während es sich einerseits in unserer heimischen Völkerwanderungszeit schon am Ende des IV. Jhd. n. Chr. zeigt, andererseits ebenso auf süd-, wie auf nordrussischem Gebiete vorkommt, also von indifferentem Charakter ist. Von ebenso indifferentem Charakter ist auch der aus Bein verfertigte Würfel mit abgestumpfter Spitze Nr. 10, der mit Rücksicht darauf, dass auf jeder seiner rhombusförmigen Seiten sich je drei Kreise befinden, nicht als Spielwürfel qualifizirt werden kann, aber wohl hinsichtlich seiner Gestalt mit jenen Knöpfen unserer Ohrgehänge übereinstimmt, die schon von dem III. Jahrhundert n. Ch. angefangen, sowohl in den südrussischen, wie in den ungarländischen Funden sehr häufig vorkommen. Die Bruchstücke Nr. 11 und 12 auf Abb. 13 können gerade in Folge ihrer Bedeutungslosigkeit nicht in Betracht gezogen werden.

B) *A Krasinszki-könyvtárban őrzött kard.*

A mint a bjelimeri lelet és annak szoros analogiája a horgosival megmutatta azt, hogy hazai honfoglaláskori leleteinkben egy folyton-folyvást meglévő germán vagy finn-germán elemmel van dolgunk, úgy ezen elem jelentkezik hazai honfoglaláskorunk egyéb leleteiben is és azért mindenekelőtt azon oroszországi leleteket kell tárgyal-

B) *Das in der Krasinski-Bibliothek aufbewahrte Schwert.*

So wie der bjelimerer Fund und dessen genaue Analogie, der horgoser Fund, gezeigt haben, dass wir es in unseren heimischen Funden aus der Zeit der Landnahme mit einem fortwährend sich meldenden germanischen oder finnisch-germanischen Element zu thun haben, so zeigt sich dieses Element auch in anderen heimischen Funden aus der Zeit der Land-

[1] U. o. XVIII., 16.

[1] L. c. XVIII. 16.

nunk, a melyek ezeket a jellegeket mutatják. E tekintetben első helyen áll az a bronzmarkolatú vaskard, a melyet Varsóban a Krasinszki-könyvtárban találtam és a melyet a 24. sz. rajzunkon közlök. Pontos lelőhelyét a könyvtáros úr megmondani nem tudta, azonban anynyit mégis mondhatott, hogy az egyik Krasinszki-féle birtokon, tehát mindenesetre a varsói kormányzóságban került elő.

Ezen vaskardnak szoros analogiája azon magyarországi példa, a melyet a Magyar Nemzeti Múzeum báró Révay Ferencztől kapott s a melyről, mintán régóta őrizték már azt a blatniczai várban, azt hiszik, hogy Turóczmegyében találtatott és épen azért Hampel blatniczai lelet név alatt is közli.[1] Ezen kardot 25. sz. rajzunkon közöljük s megjegyezzük, hogy azzal legbehatóbban eleddig Undset-Ingwald foglalkozott,[2] a ki az Arch. Értesítőben írt czikkében öszszegyűjti annak analogiáit, említvén, hogy pl. Norvégiában magában két hasonló díszítésű vaskard került elő, melyeknek markolata vasbélésű, de fölületük bronzzal és ezüsttel ékített, felhozván a christianiai múzeumban 1977. sz. alatt őrzött hasonló kardmarkolatot (lelőhelye Wang, Hedenmarken kerületben), a mely Rygh művében[3] van közölve, továbbá egy más csonka példányt Waageről (Gudbrandsdalen), mely technikában és rajzban anynyira öszszevág a turóczi példával, hogy mind a kettő ugyanabból a műhelyből, sőt művésztől ered. Említi, hogy ezen kardok analogiái a brit szigeteken, valamint keleti Poroszországban is fordulnak

[1] A régibb középkor emlékei Magyarhonban. CLXXXVIII. tábla.

[2] Ingwald-Undset. Egy turóczmegyei leletről. Arch. Értesítő. Új folyam. X. köt., 164—167. l.

[3] Antiquités Norvegiens. 506. ábra.

nahme, und deshalb müssen wir vor allererst jene russischen Funde behandeln, welche diese Charakteristiken zeigen. In dieser Hinsicht steht an erster Stelle jenes Eisenschwert mit Bronzegriff, welches ich in Warschau, in der Krasinski-Bibliothek fand, und welches wir in unserer Abb. 24 reproduziren. Den genauen Fundort konnte mir der Herr Bibliothekar nicht angeben, doch so viel wusste er, dass das Schwert auf einem der Krasinski'schen Güter, also jedenfalls im Gouvernement Warschau gefunden worden ist.

Eine genaue Analogie dieses Eisenschwertes ist jenes von ungarischem Territorium stammende Schwert, welches das ungarische Nationalmuseum vom Baron Franz Révay erhielt, und von dem man, nachdem es schon lange vorher im blatniczaer Schlosse aufbewahrt worden ist, glaubt, dass es im Komitate Turócz gefunden worden ist, und welches deshalb Hampel auch unter dem Titel eines blatniczaer Fundes[1] publizirt. Wir reproduziren dieses Schwert auf unserer Abb. 25, und bemerken, dass sich mit demselben bisher am eingehendsten Ingwald-Undset beschäftigt hat, der in seinem Artikel im Archäologiai Értesítő[2] die Analogien desselben gesammelt hat und auch bemerkt, dass z. B. in Norwegen selbst zwei ähnlich ornamentirte Eisenschwerter zum Vorschein kamen, deren Griff mit Eisen gefüttert, während die Oberfläche mit Bronze und Silber geschmückt ist. Er erwähnt auch den ähnlichen Schwertgriff im Museum von Christiania Nr. 1977 (Fundort Wang, Kreis Hedenmarken), den Rygh publizirt hat,[3] sowie ein Bruchstück eines solchen Schwertes aus Waage (Gudbransdalen), welches in der

[1] Die Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban). Taf. CLXXXVIII.

[2] Ingwald-Undset. Ein Turóczer Fund. (Egy turóczmegyei leletről.) Archäologiai Értesítő. Neue Folge, Band X. S. 164—167. (Új folyam X. köt. 164—167. lap.)

[3] Antiquités Norvegiens. Abb. 506.

24. rajz. Vaskard bronzmarkolattal.
Abb. 24. Eisenschwert mit Bronzegriff.

Technik und in der Zeichnung so sehr mit dem turóczer Exemplar übereinstimmt, dass wohl beide aus derselben Werkstätte, ja von demselben Künstler stammen. Er erwähnt auch, dass Analogien dieser Schwerter auf den britischen Inseln und im östlichen Preussen vorkommen und es ist wahrscheinlich, dass jenes Schwert, welches unter dem Namen eines Schwertes des Heiligen Stefan in der prager Schatzkammer aufbewahrt wird, von demselben Fabrikanten herstammt.[1]

Die Zeit des blatniczaer Schwertes, welche Undset in dem zitirten Artikel erst ins IX. (S. 164) und dann ins VIII. Jahrhundert (S. 167) ansetzt, entscheidet unseres Erachtens nach der Umstand, dass die Basis des oberen Theiles seines zweigliedrigen Griffknaufes mit dem unteren Theile gleich lang ist. Es ist dies eine Erscheinung, die wir, wie wir schon nachgewiesen haben, auf nordischem Gebiete nur im zweiten Theile der jüngeren Eisenzeit, also diesseits des VIII. Jahrhundertes begegnen. Ein bemerkenswerthes Charakteristikon des Griffknaufes dieses Schwertes ist aber auch, dass der obere Theil dieses Knaufes plastisch in drei Theile gegliedert ist. Diese plastische Gliederung ist auch von dem Gesichtspunkte überaus charakteristisch, dass der mittlere Theil sich von den beiden äussern Theilen stark hervorzuheben scheint. Das Vorbild dieser Gliederung finden wir auf den Fibeln des bakoder Grabfundes, in den drei Knöpfen, welche die Kopfscheibe zieren, und die in ihrer Form am ehesten einer aufspringenden Knospe ähneln. (Abb. 26.) Die Zeit des bakoder Grabfundes können wir genauer nicht bestimmen, doch stammt derselbe wahrscheinlich aus dem VII—VIII. Jahrhundert. Mit Beziehung auf das blatniczaer Schwert ist es zweifellos, dass einige Jahrhun-

[1] Die Zeichnung desselben reproduzirt er nach Bock (Mittheil. der k. k. Central-Komm. Band XV 1870. S. 14) und erwähnt, dass dasselbe seit Bock auch Henszlmann (Ungarische archäologische Denkmäler [Magyar régészeti emlékek] II. 125) und Ipolyi publizirt haben.

elő és valószinű, hogy az a kard, melyet Szent István kardja czimén a prágai kincstárban őriznek, szintén ugyanazon gyárostól való.[1]

A blatniczai kard korát, a melyet Undset idézett czikkében előbb (164. lap) a IX-ik, utóbb (a 167. lapon) a VIII. századból valónak mond, nézetünk szerint az a körülmény dönti el, hogy kéttagú markolatgombján a felső tagnak alapja az alsó taggal egyenlő hoszszú. Olyan jelenség ez, a melylyel, mint fentebb kimutattuk, az éjszaki területen csak a fiatalabb vaskor második részében, vagyis csak a VIII. századon túl találkozunk. Nevezetes jelensége azonban e kard markolatgombjának az, hogy a markolatgomb felső része plasztikusan van három részre tagolva. E plasztikus tagolás még abból a szempontból is rendkívül jellemzővé válik, hogy a középső tag a két szélsőből erélyesen kiemelkedni látszik. Ennek a tagolásnak előképét a bakodi sírlelet fibuláin a fejkorongot díszitő három gombban látjuk, a melyek alakjukra nézve legjobban a feslő bimbóhoz hasonlítanak (l. 26. sz. rajz). A bakodi sírlelet korát pontosabban meg nem határozhatjuk, azonban valószinű, hogy a VII—VIII. századból ered. A blatniczai kardra vonatkozással anynyi kétségtelen, hogy pár századnak kellett elmulnia addig, míg a bakodi lelet feslő bimbómotivuma, mely ebben a leletben világosan érthető életteljességében jelentkezik, úgy átváltozott és anynyira értelmetlenné vált, mint a minőnek azt a blatniczai kardon látjuk. A bakodi lelet e motivuma kétségtelenül az antik művelődési körből ered, a melylyel a ger-

[1] Rajzát Bock közleménye (Mittheil. der k. k. Central-Comm. XV. k. 1870, 14. lap) után közli, említi, hogy Bock óta Henszlmann (Magyar régészeti emlékek. II. 125.) és Ipolyi is közzétették.

derte vergehen mussten, ehe das Motiv einer aufspringenden Knospe, welches am bakoder Fund in einer klar verständlichen Lebensvollständigkeit erscheint, sich so veränderte und so unverständlich wurde, wie wir dies auf dem blatniczaer Schwerte sehen. Dieses Motiv des bakoder Fundes stammt zweifellos aus dem Kreise der antiken Kultur, mit welcher das Germanenthum, wie wir dies weiter oben hervorgehoben haben, schon zeitlich in Berührung kam.

Es gibt aber unter den Ornamenten des blatniczaer Schwertes noch ein wichtiges Element, dass nämlich der Griff des Schwertes mit Masken geziert ist. Die Rolle der Masken in der antiken Kunst ist allgemein bekannt, aber der Zusammenhang zwischen den Masken der antiken Zeiten, selbst wenn man die schwächsten nimmt, und jenen des blatnitzaer Schwertes ist so lose, dass wir zwischen den beiden höchstens hinsichtlich des Prinzipes eine Übereinstimmung finden können. Dies gilt aber nicht blos für die Masken des blatniczaer Schwertes, sondern auch für die ähnlich gearteten Masken, welche den Rand der im ersten szilágy-somlyóer Fund vorgekommenen Medaillen schmücken[1] und auch für jene niedersächsischen Analogien zu diesen Medaillons, welche Lindenschmit vorbringt.[2]

31½ cm
3 cm
9 cm
3 cm
3½ cm

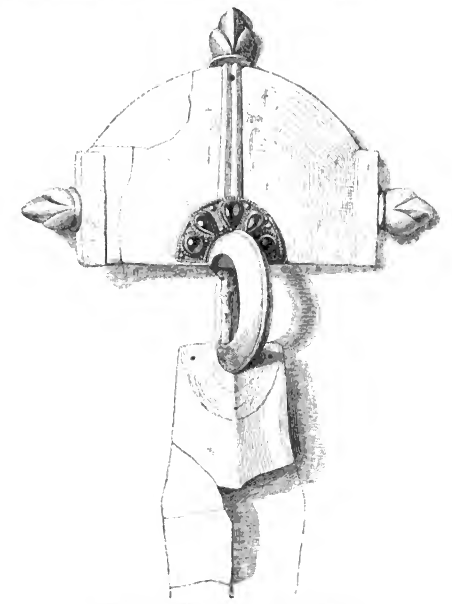
25. rajz. A blatniczai kard.
Abb. 25. Das blatniczaer Schwert.

[1] Hampel l. c. Taf. XIX, Nr. 2.

[2] Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit. Bd. III, Heft 9; Bd. III, Heft 5; Taf. 6—7.

mánság, mint fentebb is kiemeltük, jó korán érintkezésbe jutott.

Van aztán a blatniczai kard díszítéseiben

26. rajz. Ezüst fibula a pusztabakodi sírleletből.
Abb. 26. Silberfibel aus dem pusztabakoder Grabfunde.

még egy fontos elem, a mely abban áll, hogy a kard markolata emberarczokkal (maszk) van díszítve. A maszkok szerepe az antik művészetben közismeretű tény, azonban az antik idők maszkjainak leg-

Lindenschmit sieht in der Verwendung dieser Masken Versuche der beginnenden barbarischen Kunst, römische Arbeiten nachzuahmen[1], während Hampel in denselben auch schon barbarischen Geschmack sieht, obgleich er hinzufügt,

[1] L. c. Bd. III, Heft 9. Beilage zur Tafel IV, Seite 8

gyöngébbje és a blatniczai kard maszkjai közt az öszszefüggés oly végtelen laza, hogy a kettő között legfölebb az elvre nézve találhatunk egyezéseket; sőt nemcsak a blatniczai kard maszkjaira nézve áll ez a tény, de áll az első szilágysomlyói leletben előfordult medaillonok keretét díszitő hasonló ízlésű maszkokra nézve[1] ép úgy, mint a szilágysomlyói medaillonoknak Lindenschmit művében felhozott alsószászországi analogiáira.[2] Lindenschmit ezen maszkok alkalmazásában a római munkáknak a kezdő barbár művészet által való utánzási kisérleteit látja,[3] Hampel ellenben már ezekben is barbár izlést lát, bár hozzáteszi, hogy azért nem tagadja a későbbi utánzást.[4]

Részünkről nem térhetünk ki azon jelenség elől, hogy a maszkok alkalmazása az említett népvándorláskori műveken nem magára álló jelenség, vagyis ezen műveken az emberből nemcsak az arcz, de az emberi test egyéb részei is, nemkülönben állatok és állati részek is szerepelnek, még pedig fantasztikusan elcsavart és önkényes felfogású primitivus népekre valló felfogásban és hogy egy ilyen díszítési mód elvével már a La Téne-ízlés korában találkozunk. Ezzel a körülménynyel kapcsolatban utalnunk kell azon aranyleletre, a mely a tolnamegyei Regölyön fordult elő és a melyet 27. sz. rajzunkon közlünk.[5] Az ebben a leletben előforduló gyöngyökön találkozunk már ugyanolyan filigránnos környezetbe tett maszkokkal, mint a

[1] Hampel i. m. XIX. tábla 2. sz.

[2] Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit. III. k. 9. füz. III. k. 5. füz. 6—7. tábla.

[3] I. m. III. k. 9. füz. Beilage zur IV. Tafel S. 8.

[4] A nagyszentmiklósi kincs. Archaeol. Ért. Új f. IV. k. 154. l.

[5] E leletek «Szárazdvidéki leletek» czim alatt is szerepelnek az irodalomban. L. Archaeol. Ért. Új f. XI. k. 279. l.

dass er deshalb die spätere Nachahmung nicht leugne.[1]

Wir unsererseits können vor der Erscheinung nicht ausweichen, dass die Verwendung der Masken auf den erwähnten Werken der Zeit der Völkerwanderung keine isolirt dastehende Erscheinung ist, dass nämlich auf diesen Arbeiten nicht blos das Gesicht, sondern auch andere Körpertheile des Menschen und auch Thiere und thierische Theile vorkommen, in einer phantastisch verdrehten und für die willkürliche Anschauung primitiver Völker zeugenden Auffassung und dass wir dem Prinzipe einer solchen Ornamentationsart auch schon in der Zeit des La-Tène-Geschmackes begegnen. Im Zusammenhange mit diesem Umstande müssen wir auf jenen Goldfund hinweisen, der in Regöly im Komitate Tolna gemacht wurde und den wir hier auf unserer Abb. 27 reproduziren.[2] Auf den in diesem Funde vorkommenden Perlen finden wir schon ebensolche in Filigranumrahmung gefasste Masken, wie sie den Rahmen des hier reproduzirten Gratianus-Medaillons im ersten szilágysomlyóer Funde schmücken (Abb. 28) und die Verwandtschaft zwischen den beiden erstreckt sich sogar auch auf die Verwendung des Kügelchen-Ornamentes und der Spirale.

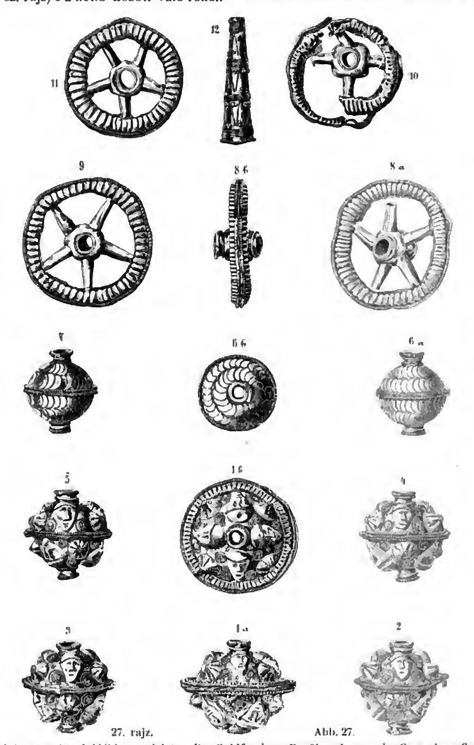
Wie lose nun auch immer der Zusammenhang sein mag zwischen welcher Form immer der antiken Masken und den Masken der erwähnten Arbeiten aus der Völkerwanderungszeit, sowie jenen des blatnitzaer Schwertes, ebensoeng ist er zwischen den Masken der regölyer Perlen und den Masken auf den hier in Frage stehenden Denkmälern. Auch auf den Masken der regölyer Perlen sehen wir keine andere Gliederung, als dass auf der Stirne eine

[1] Der nagy-szent-miklóser Schatz. (A nagyszentmiklósi kincs). Archäologiai Értesítő. Neue Folge, Bd. IV, S. 154 (Uj folyam. IV. köt. 154. l.)

[2] Diese Funde kommen auch unter dem Titel: Funde aus der szarazder Gegend (Szárazvidéki leletek) in der Literatur vor. Siehe Arch. Ért. Neue Folge, Bd. XI, S. 279.

minők a szilágysomlyói első leletben levő Gratianus-féle medaillon keretét díszítik (l. 28. sz. rajz) s a kettő között való rokon-

Linie die Mütze anzeigt, und Nase, Auge und Mund ebenso angezeigt sind wie auf den erwähnten Arbeiten aus der Völker-

27. rajz. Abb. 27.

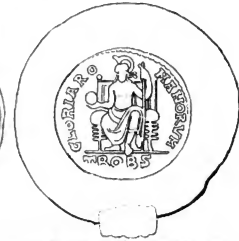
A regölyi vagy szárazdvidéki aranylelet. — Der Goldfund von Regöly, oder von der Gegend von Szárazd.

ság még a gömböcsdísz és a spirális alkalmazására is kiterjed.

Már most, a milyen laza az összefüggés az antik maszk akármelyik formája és az említett népvándorláskori művek meg a blatniczai kard maszkjai között, épen olyan szoros az a regölyi gyöngyök maszkja és a szóban forgó emlékeken alkalmazott maszkok közt. A regölyi gyöngyök maszkjain sem látunk egyéb tagolást, mint hogy a homlokon egy vonal jelzi a sapkát és az orr, szemek és a száj jelezve vannak

wanderungszeit und auf dem blatniczaer Schwert. Nachdem wir aber schon öfterermalen auf die Verquickungen hingewiesen haben, welche zwischen den Arbeiten des La-Tène-Styles und römischen Provinzialarbeiten bestehen, können wir kaum daran zweifeln, dass wir auch in der Verwendung dieser Masken einer solchen Erscheinung gegenüber stehen, welche ein erhaltenes Erbstück des Germanenthums aus der Zeit des La-Tène-Geschmackes ist, und mit den Inhalt dessen bildet, was wir in der Kunst der Völkerwanderungszeit als westgermanisches Element betrachten können und

28. rajz. Gratianus arany medaillonja. — Abb. 28. Goldmedaillon des Gratianus.

ép úgy, mint az említett népvándorláskori műveken és a blatniczai kardon. Mintán pedig már több ízben utaltunk azon egybefonódásokra, a melyek a La Téne-ízlés művei és a provincziális római művek között fennállanak, alig lehet kétségünk az iránt, hogy e maszkok alkalmazásában is olyan jelenséggel állunk szemben, a mely a germánságnak a La Téne-ízlésből fennmaradt öröke s egyik tartalmát képezi annak, a mit a népvándorláskori művészetben nyugoti germán elemnek tekinthetünk s a mit Hampel barbár ízlésnek mond A blatniczai kard markolatgombjának alakján az antik, vagyis a kard korát

was Hampel barbarischen Styl nennt. Am blatniczaer Schwert ist die Form des Griffknaufes das antike Element, d. h. mit Berücksichtigung der Zeit des Schwertes bemerken wir einen Einfluss der byzantinischen Kunst. In den Ornamenten des Griffes aber begegneten wir der Erbschaft des westgermanischen Elementes, wozu wir noch hinzufügen, dass die Form der Klinge mit jener Klingenform unserer heimischen Schwerttypen aus der Zeit der Landnahme übereinstimmt, von der wir weiter oben sagten, dass sie durch eine Vermengung des aus persischem Gebiete stammenden Schwerttypus, mit dem oströmischen zuwege kam.

Wenn wir nun das im warschauer

véve tekintetbe, a byzanczi művészet befolyását észleltük; a markolat díszítései tekintetében a nyugoti germán elem hagyatékával találkoztunk s ehhez hozzáteszszük, hogy a penge formája azon honfoglaláskori kardtypusaink pengéjének formájával egyez, melyekről föntebb azt mondottuk, hogy azt a perzsa területről származó kardtypusnak a keletrómaival való vegyülése hozta létre.

Ha már most a Krasinszki-könyvtárban őrzött s a varsói kormányzóság területén talált kardot veszszük figyelembe, úgy az első, a mit konstatálhatunk az, hogy markolatgombja bronzból van, vagy legalább vastag bronzlemez takarja, markolatnyulványán ráhúzott vastag bronzhüvely van, keresztvasa szintén bronz. Az egész markolatot vésett lombdísz borítja, a melynek a byzanczi styluskörbe való tartozása első pillanatra kiviláglik; pengéjének formája a blatniczaival egyez, s ennek folytán kétségtelen, hogy ugyanazon csoportba sorolandó, mint a blatniczai. Van azonban egy lényeges eltérés ezen kard és úgy a blatniczai, mint annak összes fentebb tárgyalt skandináv rokonai között és ez abban áll, hogy a Krasinszki-könyvtárban őrzött kardnak keresztvasa egyrészt jóval hoszszabb, mint a markolatgomb alsó tagja, másrészt körszeletalakú és végei lefelé hajlanak.

Láttuk, hogy a skandináv kardok egyik jellemző vonása, hogy a markolatgomb alsó tagja mindig ismétlése a keresztvasnak s ezzel együtt jár az a jelenség is, hogy a markolatgomb alsó tagja épen olyan hoszszú, mint a keresztvas és ezt a két jelenséget a skandináv kardoknál egyképen konstatálhattuk úgy az ezen kardok felléptének első periodusában (V—VIII. század), mint azoknak második periodusában (VIII—XI. század).

Gouvernement gefundene und in der Krasinski-Bibliothek aufbewahrte Schwert in Betracht ziehen, so ist das Erste, was wir konstatiren können, dass der Griffknauf aus Bronze ist oder doch wenigstens von einer dicken Bronzeplatte bedeckt ist, dass der Griffdorn mit einer dicken Bronzescheide überzogen ist und dass auch die Parirstange aus Bronze ist. Der ganze Griff ist mit eingraviertem Laubornament bedeckt, von dem es gleich auf den ersten Blick hin klar wird, dass es in den byzantinischen Stylkreis gehört; die Form der Klinge stimmt mit der des blatnizaer Schwertes überein, und gehört dasselbe zweifellos auch in dieselbe Gruppe wie das blatnizaer Schwert. Es gibt aber auch eine wesentliche Abweichung zwischen diesem, und dem blatnizaer Schwert, und allen weiter oben behandelten skandinavischen Verwandten desselben. Und dieser Unterschied besteht darin, dass das Quereisen des Schwertes in der Krasinski-Bibliothek einerseits viel länger ist, als der untere Theil des Griffknaufes, andererseits Segmentform und nach unten gebogene Enden hat.

Wir sahen, dass es ein charakteristischer Zug der skandinavischen Schwerter ist, dass der untere Theil des Griffknaufes stets eine Wiederholung des Quereisens ist und parallel damit geht die Erscheinung, dass der untere Theil des Griffknaufes ebenso lang ist wie das Quereisen. Diese zwei Erscheinungen können wir durchgängig bei den skandinavischen Schwertern konstatiren, sowohl in der ersten (V.—VIII. Jahrhundert), wie in der zweiten Periode (VIII—XI. Jahrhundert) des Auftretens dieser Schwerter.

Das Schwert der Krasinski-Bibliothek weicht also von den erwähnten skandinavischen Schwertern hinsichtlich der Form des Quereisens prinzipiell ab: erstens darin, dass das Quereisen keine Wiederholung des unteren Theiles des Griffknaufes ist; zweitens darin, dass das Quereisen bedeutend länger als der Griffknauf ist, drittens darin, dass das Quereisen kreisbogenför-

A Krasinszki-könyvtárban őrzött kard az említett skandináv kardoktól tehát eltér a keresztvas formájára nézve elvileg először abban, hogy a keresztvas nem ismétlése a markolatgomb alsó tagjának; másodszor abban, hogy a keresztvas a markolatgombnál jóval hoszszabb; harmadszor abban, hogy a keresztvas lefelé hajló végű körívalakú. Ha ezen szempontokat szem előtt tartva vizsgáljuk, hogy milyen területen van elterjedve a Krasinszki-könyvtárban őrzött kard markolatának megfelelő typus, a melyet a varsói kormányzóságban találtak, úgy mindenekelőtt a szomszédos liv területen találunk egy olyan kardot a ronneburgi temetőből,[1] a melynek keresztvasa bronzból készült, lefelé hajló ívalakú és a markolatgombnál jóval hosszabb; azután ugyancsak Livlandhól idézhetünk egy kardot, a melynek keresztvasa nemcsak hogy hoszszabb a markolatgombnál, hanem nem is anynyira ív, mint már szögalakú és lefelé hajló végű. Ennél a kardnál a markolatgomb alsó tagja rövidebb és megfordított szögben hajló ismétlése a keresztvasnak, felső tagja pedig a fesló bimbómotivumot mindkét szélen még egy-egy szironmal toldja meg.[2] A finn területen Satakuntából idézhetünk egy kardot a finn vaskor legfiatalabb szakából, a melynek keresztvasa ugyan nincs bronzból, mégis lefelé hajló körszelvényalakú.[3] Végül a muromai kormányzóság területéről idézünk egy kardot,[4] a melynek bronzkeresztvasa szintén szögben lefelé hajló. Ez utóbbi azonban markolatgombja tekintetében igen késő fejlemény, a menynyiben a fesló bimbómotivum legyezőszerű tagokban oldódik föl és

[1] Aspelin i. m. 2115
[2] Aspelin i. m. 2050.
[3] U. o. 1454.
[4] U. o. 890.

mig ist, und nach unten gebogene Enden hat. Wenn wir uns diese Gesichtspunkte vor Augen halten und prüfen, auf welchem Gebiete jener Typus verbreitet ist, welcher dem Griffe des Schwertes in der Krasinski-Bibliothek entspricht, welches Schwert wie schon erwähnt im warschauer Gouvernement gefunden wurde, so begegnen wir vor allererst einem solchen Schwert auf dem benachbarten livländischen Gebiete, wo ein solches im ronneburger Friedhof gefunden wurde,[1] dessen Parirstange aus Bronze ist, kreisförmig und nach unten gebogen und viel länger als der Schwertknauf. Ebenfalls aus Livland können wir ein anderes Schwert zitieren, dessen Quereisen nicht blos länger ist als der Griffknauf und das nicht einmal mehr ganz bogen-, sondern vielmehr winkelförmig ist, und mit nach unten gebogenen Enden. Bei diesem Schwerte ist der untere Theil des Griffknaufes eine kürzere und im komplementären Winkel gebogene Wiederholung des Quereisens, das obere Glied aber ergänzt das Motiv der aufspringenden Knospe an beiden Rändern mit je noch einem Blatte[2]. Vom finnischen Gebiete können wir ein Schwert aus Satakunta zitieren, aus der jüngsten Epoche der finnischen Eisenzeit, dessen Parirstange wohl nicht aus Bronze, aber doch kreissegmentförmig nach unten gebogen ist.[3] Schliesslich können wir ein Schwert vom Gebiete des Gouvernements Muroma zitiren,[4] dessen Parirstange aus Bronze und ebenfalls im Winkel nach unten gebogen ist. Dieses letztere Schwert repräsentiert aber hinsichtlich des Griffknaufes eine sehr späte Entwicklung, indem das Motiv der aufspringenden Knospe in fächerförmige Glieder aufgelöst wird und am oberen Rande, in der Mitte und an den beiden Ecken in drei Arten wiederholt wird.

Die Analogien des Griffes des Krasinskischen Schwertes, speziell hinsichtlich der

[1] Aspelin l. c. 2115.
[2] Aspelin l. c. 2050.
[3] L. c. 1454.
[4] L. c. 890.

felső szélén, a középen és két sarkon három hurokban ismételtetik.

A Krasinszki-féle kard markolatának analogiáit különösen a keresztvas szempontjából a Lengyelországhoz legközelebb eső lett, liv, finn, tehát nyugoti finn területeken találtuk föl, olyan időben, a mikor ott finn törzsek már kétségtelenül laktak, de a melyek ép oly kétségtelenül ugyanakkor a keleti germánság erős hatásának voltak kitéve. Így tehát ismét olyan jelenséggel találkozunk, a melyet alkalmasan csak finn-germán közös kincsnek minősíthetünk, annál is inkább, mert a liv területen a blatniczai kardnak szoros analogiáját ismerjük,[1] ugyanazon időből, a melyből a Krasinszki-féle kard analogiáját ugyanazon területről idézhettük és a melynél nem nehéz eldönteni, hogy keletről származott elemmel van-e dolgunk, avagy nyugot felől terjedővel?

Részünkről, miután a Nyugaton ezen kardtypusok fejlődésében az egyenes keresztvas uralmát látjuk, míg Keleten, a mint azt később még látni fogjuk, a lefelé görbülő keresztvasnak jut erősebb szerep, hajlandóbbak vagyunk azt hinni, hogy a lefelé görbülő keresztvas a Krasinszki-féle kardnál is keleti elemet képez.

C) *Az isztyeczki lelet.*

A germán jellegű leletek között második helyen egy sajátságos leletet kell említenünk, a mely a tobolszki kormányzósági múzeum régészeti osztályának tulajdona (Археологическій отдѣлъ Тоболскаго губернскаго музея). Ezen lelet, a mely legelőször a múzeum katalógusában[2] van felemlítve,

[1] U. o. 2039.

[2] Н. А. Лыткинъ: Археологическій отдѣлъ тобольскаго губерискаго музея. 367—456, 461—484, 612, 613.

Parirstange, fanden wir in den Polen zunächst liegenden lettischen, livländischen, finnischen, kurzum in den westfinnischen Gebieten zu einer Zeit, in welcher dort zweifellos schon finnische Stämme wohnten, die aber ebenso zweifellos damals sehr stark dem Einflusse der östlichen Germanen ausgesetzt waren. Wir haben also hier wieder eine solche Erscheinung, die wir passend als gemeinsamen finnisch-germanischen Schatz qualifizieren können, umsomehr, da wir aus livländischem Gebiete eine genaue Analogie des blatniczaer Schwertes kennen,[1] die aus derselben Zeit stammt, aus welcher die von uns zitirte aus demselben Gebiete stammende Analogie des Krasinski'schen Schwertes stammt und bei der es nicht schwer ist, zu entscheiden, ob wir es mit einer aus dem Osten stammenden, oder mit einem sich vom Westen her verbreitenden Elemente zu thun haben.

Nachdem wir im Westen in der Entwicklung dieser Schwerttypen die Herrschaft der geraden Parirstange sehen, während im Osten, wie wir dies noch später sehen werden, die sich nach unten biegende Parirstange eine grössere Rolle spielt, sind wir unsererseits auch sehr geneigt zu glauben, dass auch bei dem Krasinski'schen Schwerte die nach unten gebogene Parirstange ein orientalisches Element bildet.

C) *Der Istjezker Fund.*

Unter den Funden mit germanischem Charakter müssen wir an zweiter Stelle einen eigenthümlichen Fund erwähnen, der der archäologischen Abtheilung des tobolsker Gouvernements-Museums gehört. (Археологическій отдѣлъ Тоболскаго губернскаго музея). Dieser Fund, der zum ersten Male im Kataloge[2] des Museums erwähnt

[1] L. c. 2039.

[2] Н. А. Лыткинъ: Археологическій отдѣлъ тобольскаго губернскаго музея. 367—456, 461—484, 612, 613.

1894-ben közöltetett Axel Heikel munkájában is, melyet a szibériai múzeumokról adott ki.[1] Áll pedig egy vassisakból, a melyen aranylemezek maradványait találták s így valószinű, hogy egészben vagy részben aranylemezzel volt borítva. Alakja csonka kúpidom és három öszszenittolt lemezből áll, elülső oldalán az egyenes orrvédő van felerősítve, a melynek felső záródása szemöldökalakban kétfelé hajlik, magassága 27 cm., az orrvédő hoszsza 10 cm. (lásd 29. sz. rajz)[2] s egy másik hasonló sisak maradványaiból, a melyen aranydiszítmények nyomai látszanak.[3]

E két sisakot 1886-ban találta egy földműves tiz versztnyire az isztyeczki jurtáktól (tobolszki kerület), a Tobolszkból Omszkba vezető póstaút mellett. E jurták Tobolszktól 170 versztnyi távolságra vannak. A sisakokon kívül ugyanott találtattak még a következő tárgyak: 78 drb kerek tükör, melyek enyhe domborodású bronzlapokból készítvék, ezek közül több darabon állati és emberi alakok vannak egyszerű vonalakkal bekarczolva. Heikel e karczolatos darabok közül művének 18-ik tábláján 12 példát közöl, melyek közül az elsőn hét emberi maszkot, a másodikon egy medvét, a harmadikon rénszarvast, a negyediken három hódot, az ötödiken egy lovast, a 6. és 7-iken azt a mythologikus jelentőségű sast látjuk, mellén emberarczczal, mely a permi leletekben oly gyakori, a 8-ikon egy ló, a 9-iken egy ragadozó állat, mely egy félhold alakú tárgyra támad, a 10-iken és 11-iken egy-egy harczos, a 12-iken a már említett, de háromfejű mythologikus sas, jobbján egy hóddal, balján

[1] Antiquités de la Sibérie occidentale dans les Mémoires de la Société Finno-Ougrienne VI. Helsingfors 1894.

[2] Лыткинъ, 612, Heikel 70. l. 1.

[3] Лыткинъ, 613, Heikel 1.

ist, wurde auch 1894 publizirt in dem Werke von Axel Heikel über die sibirischen Museen.[1] Derselbe besteht aus einem Eisenhelm, auf welchem noch Ueberbleibsel von Goldplatten gefunden wurden, so dass man annehmen darf, dass er im Ganzen oder zum Theile mit solchen bedeckt war. Er hat die Form eines abgestumpften Kegels und besteht aus drei zusammengenieteten Platten. An der Vorderseite ist der gerade Nasenschutz angebracht, dessen oberer Abschluss in Augenbrauenform sich nach beiden Seiten zieht. Derselbe ist 27 Cm. hoch, der Nasenschutz 10 Cm. lang (Abbildung 29).[2] Ferner gehören hieher die Ueberbleibsel eines anderen ähnlichen Helmes, auf denen ebenfalls Spuren von Goldornamenten zu sehen sind.[3]

Diese beiden Helme fand 1886 ein Feldarbeiter 10 Werst von den istjezker Jurten entfernt (Kreis Tobolsk) an dem Postwege von Tobolsk nach Omsk. Diese Jurten sind 170 Werst von Tobolsk entfernt. Ausser den beiden Helmen wurden dort noch folgende Gegenstände gefunden: 78 runde Spiegel, welche aus nur schwach convexen Bronzeplatten gearbeitet sind und von denen mehrere thierische und menschliche Gestalten mit einfachen Linien eingeritzt zeigen. Heikel reproduzirt auf Taf. XVIII seines Werkes 12 solche eingeritzte Stücke, von denen das erste sieben menschliche Masken, das zweite einen Bären, das dritte ein Rennthier, das vierte drei Biber, das fünfte einen Reiter, das sechste und siebente einen mythologischen Adler mit einem Menschengesicht an der Brust, wie er in den permer Funden so häufig vorkommt, das achte ein Pferd, das neunte ein auf einen halbmondförmigen Gegenstand sich stützendes Raubthier, das zehnte und elfte je einen Krieger, das zwölfte aber den schon erwähnten mythologischen Adler zeigt, der aber diesesmal dreiköpfig ist,

[1] Antiquités de la Sibérie occidentale dans les Mémoires de la Société Finno-Ougrienne VI. Helsingfors 1894.

[2] Лыткинъ, 612. Heikel 70. l. 1.

[3] Лыткинъ, 613, Heikel 1.

egy kisebb állattal. Ezeken kívül vannak még más hal és emberfigurák, a melyeket Heikel sem közöl.[1]

29. rajz. Vassisak az isztyeczki leletből. — Abb. 29. Eisenhelm aus dem istjezker Funde.

Két bronztükör, 0·12 és 0·175 átmérővel, abból a typusból, a melynek közepén bütyökalakú átfúrt füle van. Az egyiken a domború szegélyt leszámítva, díszítés nincs, mindöszsze három röpülő madáralak

[1] Лытинъ, 367—439, 441—446, Heikel 70, 71. 1. 2.

mit einem Biber in der rechten und einem kleineren Thier in der linken Kralle. Ueberdies gibt es auf diesen Spiegeln auch noch andere Menschen- und Fischfiguren, die aber auch Heikel nicht reproduzirt.[1]

Zwei Bronzespiegel mit 0·12 und 0·175 Durchmesser von jenem Typus, der in der Mitte ein beulenartiges, durchbohrtes

[1] Лытинъ, 367—439, 441—446, Heikel 70. 71. 1. 2.

van rajta bekarczolva. A másikon konczentrikus körökből és körszeletekből alakított, csillagból álló domború díszítményminta van s ezen fölül egy hód és két más állatalak körvonalai vannak rákarczolva. Ezen tükör másik lapján fáknak és állatoknak bizonytalan körvonalai látszanak.[1]

Egy hasonló tükör töredéke.[2]

Kerek ezüstlemez, a melyen az íjat feszítő Diana busteje van vert műben[3] átmérője 0·095.

Bronzból öntött háromfejű mythologikus sas alakocskája, magassága 0·10, hátsó lapján füllel van ellátva.[4]

Hasonló madáralak, de egy fejjel, magassága 0·10; egy része hiányzik.[5]

Hasonló madáralak egy fejjel, magassága 0·7.[6]

Hasonló madáralak, de emberfejjel, fején modiusalakú díszítéssel, mind a két vállából állatfej nő ki.[7]

Hasonló madáralak egy szárnynyal, de két fejjel, magossága 0·095, hátlapján egy füllel ellátva.[8]

Öt lovast ábrázoló bronzalakocska, részben töredékesek, magasságuk 0·08—0·10-ig váltakozik.[9]

Tizenkét, többé-kevésbbé ép bronzállatalak, melyek legjobban futó kutyákhoz hasonlítanak.[10]

Két bronz áttört díszítmény, a melyek

[1] Лыткинъ, 440 u 447, Heikel 71. l. 3. pl. XVII. 5., 6.
[2] Лыткинъ, 483, Heikel 71. l. 3.
[3] Лыткинъ, 448, Heikel 71. l. 4. pl. XVII. 4.
[4] Лыткинъ, 449, Heikel 71. l. 5. pl. XIX. 5.
[5] Лыткинъ, 456, Heikel 71. l. 5. pl. XIX. 2.
[6] Лыткинъ, 461, Heikel 71. l. 5. pl. XIX. 1.
[7] Лыткинъ, 450, Heikel 71. l. 5. pl. XIX. 3.
[8] Лыткинъ, 452, Heikel 72. l. 5. pl. XIX. 8.
[9] Лыткин, 451, 457—460, Heikel 72. l. 6. pl. XIX. 6—9.
[10] Лыткинъ, 453—455, 462—480, Heikel 72. l. 7, pl. XIX. 10—17.

Ohr hat. Der eine, der, abgesehen vom gewölbten Rand, nicht ornamentirt ist, zeigt blos drei fliegende Vögel eingeritzt. Der andere zeigt aus konzentrischen Kreisen und Segmenten gebildete Sternornamentmuster en relief, und überdies noch eingeritzte Konturen eines Bibers und zweier anderer Thiere. Auf der anderen Seite dieses Spiegels sieht man die unbestimmten Konturen von Bäumen und Thieren.[1]

Bruchstück eines ähnlichen Spiegels.[2]

Runde Silberplatte mit der Büste der bogenspannenden Diana in getriebener Arbeit. Durchmesser 0·095.[3]

Kleine Figur eines aus Bronze gegossenen dreiköpfigen, mythologischen Adlers mit einem Griff auf der rückwärtigen Seite, Höhe 0·10.[4]

Aehnliche Thierfigur, aber nur mit einem Kopfe. Ein Theil fehlt. Höhe 0·10.[5]

Aehnliche Thierfigur mit einem Kopfe. Höhe 0·7.[6]

Aehnliche Thierfigur, aber mit Menschenkopf. Auf dem Kopfe trägt sie eine modiusförmige Verzierung. Aus jeder der beiden Schultern wächst ein Thierkopf heraus.[7]

Aehnliche Thierfigur mit einem Flügel, aber mit zwei Köpfen und einem Griff auf der Rückseite. Höhe 0·095.[8]

Kleine Bronzefigur, welche fünf Reiter darstellt. Zum Theile zerbrochen. Die Höhe wechselt von 0·08 bis 0·10.[9]

Zwölf, mehr-weniger gut erhaltene Thierfiguren in Bronze, die noch am ehesten laufenden Hunden ähneln.[10]

Zwei durchbrochene Ornamente aus Bronze, welche in einem viereckigen Rah-

[1] Лыткинъ, 440 u. 447, Heikel 71. l. 3. pl. XVII. 5., 6.
[2] Лыткинъ, 483, Heikel 71. l. 3.
[3] Лыткинъ, 448, Heikel 71. l. 4. pl. XVII. 4.
[4] Лыткинъ, 449, Heikel 71. l. 5. pl. XIX. 5.
[5] Лыткинъ, 456, Heikel 71. l. 5. pl. XIX. 2.
[6] Лыткинъ, 461, Heikel 71. l. 5. pl. XIX. 1.
[7] Лыткинъ, 450, Heikel 71. l. 5. pl. XIX. 3.
[8] Лыткинъ, 452, Heikel 72. l. 5. pl. XIX. 8.
[9] Лыткинъ, 451, 457—460, Heikel 72. l. 6. pl. XIX. 6—9.
[10] Лыткинъ, 453—455, 462—480, Heikel 72. l. 7. pl. XIX. 10—17.

négyszögű keretben jobbra haladó rénszarvast mutatnak.[1]

Ivelt ezüstlemez 0·25 hoszszú, 0·3 széles, egyik oldala díszítve van.[2]

A földműves, a ki ezeket a tárgyakat találta, elbeszélte, hogy a póstaút mentén húzódó árkot lapáttal mélyítgetvén, nagy rézedényre (valószinűleg scytha üst) akadt, a mely mellett két vassapkára (sisak) talált és azokban voltak a bronzkorongok (tükrök). Az egyik sapkában feküdt az «angyal» (az ezüst Diana dombormű). Ezenkivül az üst mellett régi vaskópja, a melyet eldobott. A többi tárgyat átadta — az angyal kivételével — annak a vállalkozónak, a kitől az útmunkát kapta s az angyalt magához vevén, a házi kegyképfülkébe tette el. Később ezt meglátván a pap, megmagyarázta neki, hogy az nem szentelt tárgy s a földműves átadta a vállalkozónak, ki az öszszes tárgyakat, az üst kivételével, az isztyeczki hatósághoz beszállította A tárgyak lelőhelye sűrű fenyves. A föld tisztán homokos. Kurgán- vagy váradnak semmi nyoma. A megejtett helyszini vizsgálat és a tárgyakat találó falusinak vallomása megengedik annak feltevését, hogy e lelet nem helyi származású, hanem szétdult kurgánból került az isztyeczki jurták fenyvesébe. A tárgyak a múzeumba 1888 telén kerültek be.

Szószerint idéztük ez utóbbiakban Lytkin felfogását a leletre vonatkozólag,[3] a melyből kiviláglik, hogy ő az elveszett üstöt u. n. scytha üstnek tartja. A területen, a melyről szó van, valóban nem is lehet másról szó, mert a szóban forgó területen más fajtárúl tudomásunk nincs; sőt any-

[1] Лыткинъ, 481, 482, Heikel 72. l. 8. pl. XVII. 3.

[2] Лыткинъ, 484, Heikel 72, 9.

[3] Lytkin i. m. 13. l. a 612–613. számhoz fűzött jegyzetben.

men ein nach rechts schreitendes Rennthier zeigen.[1]

Convexe Silberplatte, deren eine Seite ornamentirt ist. 0·25 lang, 0·03 breit.[2]

Der Feldarbeiter, der diese Gegenstände fand, erzählte, dass er den längs der Poststrasse sich hinziehenden Graben mit einer Schaufel vertiefen wollte und da sei er auf ein grosses Kupfergefäss (wahrscheinlich ein scythischer Kessel) gestossen, neben dem er zwei Eisenmützen (Helme) fand und in diesen befanden sich die Bronzescheiben (Spiegel). In der einen Mütze sei der «Engel» gelegen (die silberne Diana in Reliefarbeit), überdies sei neben dem Kessel eine alte Eisenlanze gelegen, die er aber wegwarf. Die übrigen Gegenstände übergab er — mit Ausnahme des «Engels» — dem Unternehmer, von dem er die Arbeit bekam. Den «Engel» aber habe er nach Hause genommen und in die Heiligenbildnische gestellt. Als später der Pope den «Engel» sah, habe er ihm erklärt, dass dies kein geheiligter Gegenstand sei und deshalb habe er, der Feldarbeiter, ihn ebenfalls dem Unternehmer übergeben, der dann sämmtliche Gegenstände, mit Ausnahme des Kessels, der istjezker Behörde ablieferte. Der Fundort der Gegenstände befindet sich in einem dichten Eichenwalde, die Erde ist rein sandig. Von einem Kurgan oder einer Befestigung ist keine Spur. Die eingeleitete Lokalprüfung und das Verhör des Finders der Gegenstände gestatten die Annahme, dass dieser Fund nicht lokaler Abstammung ist, sondern aus irgend einem zerstörten Kurgan in den Eichenwald der istjezker Jurten kam. Die Gegenstände kamen im Winter 1888 ins Museum.

Wir haben hier die Auffassung Lytkin's bezüglich des Fundes wortgetreu zitirt.[3] Aus derselben geht hervor, dass er den verlorenen Kessel für einen scythischen Kessel hält. Auf dem Gebiete, von wel-

[1] Лыткинъ, 481, 482, Heikel 72, S. 8. T. XVII. 3.

[2] Лыткинъ, 484, Heikel 72, 9.

[3] Lytkin l. c. S. 13 in der zu Nr. 612 und 613 beigefügten Bemerkung.

nyira kizárólagos ott ennek a formának uralma, hogy még a legkésőbbi vasból öntött példák is, a minők a tomszki múzeumban láthatók, szorosan csatlakoznak az alaptypushoz. Arról volna tehát ez esetben szó, hogy az ú. n. scytha typusú bronzüstök a X. és XI. században divatos normann sisakkal együtt fordulnak elő. Miután, mint Lytkin kiemeli, azon terület közelében, a hol a lelet előkerült, sem kurgánoknak, sem erődítménynek nyoma nincs, semmiesetre sincs kizárva az a lehetőség, hogy az egy tömegben előkerült tárgyak esetleg nem egykorúak, így hát nem egészen mellékes pontos megfigyelések útján e kérdést, a menynyire lehet, tisztába hozni. Annál szükségesebb ez, mentől eltérőbb vélemények nyilváníttattak az ú. n. scytha üstök kora tekintetében. A magyarországi egyik példának, a czakói vagy másként törteli üstnek[1] korát Pulszky Ferencz a honfoglalás korába teszi, támaszkodva arra, hogy ezen maszszívus emléknek, bár eltörve feküdt a földben, mégis minden darabja megvolt, a második fül egy levelének kivételével. Minthogy a törés csak nagy erőkifejtéssel történhetett és készakarva, Pulszky azt hiszi, hogy nem azért törték össze, hogy beolvaszszák, hanem azért, mert az pogány vallási czélokra szolgált, midőn tehát az új vallás, a kereszténység, a régi pogányságot felváltotta, az üstöt, mint a pogány vallás szertartásainak eszközét, el kellett pusztítani. Hogy az értékes fémet az edény öszszetörése után be nem olvasztották, azt Pulszky azzal magyarázza, hogy a régi vallás hívei az üstöt eltemették.[2]

[1] Először közölte Rómer Floris: A czakói bronzedény, Arch. Ért. Régi f. II. köt. 1870 291. l.
[2] A magyar pogány sirleletek. Értekezések a történeti tudományok köréből, kiadja a M. Tud. Akadémia XIV. k. 10. sz. 1891. 15. és 16. l.

chem hier die Rede ist, könnte von einer anderen Art auch gar nicht die Rede sein, weil wir dort von einer anderen Art nicht einmal Kenntniss haben; ja so ganz ausschiesslich ist dort die Herrschaft dieser Form, dass selbst die spätesten, aus Eisen gegossenen Exemplare, welche man im tomsker Museum sehen kann, sich eng an den Grundtypus anschliessen. In dem vorliegenden Falle handelt es sich also darum, dass der Bronzekessel von sogenanntem scythischen Typus gemeinschaftlich vorkam mit den im X. und XI. Jahrhundert in Mode gewesenen normannischen Helmen. Nachdem, wie Lytkin hervorhebt, es in der Nähe des Fundgebietes keine Spur von Kurganen und Befestigungen gibt, ist die Möglichkeit durchaus nicht ausgeschlossen, dass die zusammen gefundenen Gegenstände eventuell nicht alle aus der gleichen Epoche stammen, und ist es deshalb nicht ganz nebensächlich, diese Frage durch genaue Beobachtungen so weit als möglich ins Klare zu bringen. Es is dies umso nothwendiger, je mehr von einander abweichende Meinungen hinsichtlich der Zeit der sogenannten scythischen Kessel geäussert worden sind. Die Zeit eines ungarländischen Exemplares, des czakóer oder auch sogenannten törteler Kessels[1], versetzte Franz Pulszky in die Epoche der Landnahme, gestützt darauf, dass, trotzdem dasselbe zerbrochen in der Erde gelegen war, jedes Stück dieses massiven Denkmals doch vorhanden gewesen ist, mit Ausnahme eines Blattes des zweiten Ohres. Nachdem der Bruch nur mit grosser Kraftanstrengung und mit Absicht erfolgt sein konnte, so glaubt Pulszky, dass dasselbe nicht zum Zwecke des Einschmelzens zusammengebrochen worden sei, sondern weil dasselbe für heidnische religiöse Zwecke gedient habe. Als nun die neue Religion, nämlich das Christenthum, das Heidenthum ablöste, sei dieser Kessel, als

[1] Zuerst publizirt von Florian Rómer: Das czakóer Bronzegefäss. (A czakói bronzedény.) Arch. Ért. A. F. Bd. II. 1870, S. 291. (Régi f. II. köt. 1870. 291. l.)

A berlini múzeumban őrzött azon példának koráról, a melyet Höckerich községben (Szilézia, ohlaui kerület) találtak, Voss a vele együtt lelt régiségek alapján azt hiszi, hogy úgy ez, mint a vele rokonságban álló két magyarországi példa a népvándorlás korából, sőt talán még későbbi korhól való.[1] Hampel e fölfogást megengedi, mint lehetőséget, de támaszkodva arra, hogy ilyen üstöket a magyarországi népvándorláskorabeli sirokból vagy temetőkből nem ismerünk, a chronologiai hiztos meghatározást a jövő feladatai közé sorolja.[2] Az orosz szakirodalomban általánosan elfogadott nevük a scytha üst és ott azon leletek alapján, a melyekben más kormeghatározási tárgyakkal[3] kerültek elő, az ú. n. scytha-sarmata periodusba sorolják (Kr. e. VI—II. század).

Az isztyeczki lelet általános jellege szempontjából azon leletek közé tartozik, a melyek magasabb iparművészetekből került tárgyak és primitivus ízlésű helyi készitmények együttes előfordulása által jellemeztetnek s a mely leletek az orosz földön ép úgy, mint hazánkban igen gyakoriak. A két vassisak és a Diana-dombormű képezik annak magasabb műveltségekből került elemét, a melyekhez talán még az egyik tükröt,[4] mely valószinűleg kinai import, lehetne sorolni. A lelet többi tárgyai vagy primitivus helyi készitmények, vagy legfeljebb alacsony fokon álló kinai importnak tekinthetők. Kormeghatározóul csak a legkésőbbi darabok szolgálhatnak, vagyis

[1] Voss czikkét nem volt alkalmam látni s ide vonatkozó véleményét csak Hampel czikkéből ismerem: Scythiai emlékek Magyarországban, Arch. Ért. Uj f. XIII. k. 399. is 400. l.

[2] Most idézett czikke 400 l.

[3] Pl. a kulobai lelet. Древности труды московскаго археол. общества 1886. табл. VII.

[4] Lytkin i. m. 447. Heikel XVII. 6.

eine Kultgeräthschaft der heidnischen Religion, vernichtet worden. Dass nach dem Zusammenbrechen des Gefässes das werthvolle Material desselben nicht eingeschmolzen worden ist, erklärt Pulszky damit, dass die Anhänger der alten Religion den Kessel vergraben haben.[1]

Hinsichtlich der Zeit jenes im berliner Museum befindlichen Exemplars, welches in der Gemeinde Höckerich (Schlesien, Bezirk Ohlau) gefunden wurde, meint Voss auf Grundlage der mit ihm gemeinsam gefundenen sonstigen Alterthümer, dass dasselbe, sowie auch die beiden mit ihm verwandten ungarländischen Exemplare aus der Völkerwanderungszeit, ja vielleicht aus noch späterer Zeit stammen.[2] Hampel gibt die Möglichkeit dieser Auffassung zu, verweist aber,[3] gestützt darauf, dass wir aus jenen ungarischen Gräbern oder Begräbnissstätten, die in die Völkerwanderungszeit gehören, keine solche Kessel kennen, ihre sichere chronologische Bestimmung unter die Aufgaben der Zukunft. In der russischen Fachliteratur ist für dieselben die Bezeichnung «scythischer Kessel» allgemein acceptirt und werden sie dort auf Grundlage jener Funde, in denen sie mit solchen Gegenständen vorkamen, deren Zeit bestimmbar war, in die sogenannte scythisch-sarmatische Periode[4] (VI.—II Jhd. v. Chr.) verlegt.

Hinsichtlich seines allgemeinen Charakters gehört der istjezker Fund zu jenen,

[1] Die ungarischen heidnischen Grabfunde. (A magyar pogány sirleletek.) Értekezések a történeti tudományok köréből, kiadja a M. Tud. Akadémia XIV. k. 10. sz. 1891. 15. és 16. l. (Abhandlungen aus dem Kreise der historischen Wissenschaften, herausgegeben von der ung. Akademie der Wissenschaften.) Bd. XIV. Nr. 10. 1891. S. 15 und 16.

[2] Ich hatte keine Gelegenheit, den Artikel von Voss zu sehen und kenne seine Meinung nur aus einem Artikel Hampel's: Scythische Denkmäler in Ungarn. (Scythiai emlékek Magyarországon.) Arch. Ért. N. F. Bd. VIII. S. 399—400. Új f. VIII. k. 399—400 l.

[3] Zitirter Artikel S. 400.

[4] Z. B. der kulobaer Fund. Древности труды московскаго археол. общества 1886. табл. VII.

a két vassisak, a melyeknek korát az ezüst Diana-dombormű mindenesetre megelőzi.

Már most az a kérdés, megállapítható-e e sisakoknak a lelet primitivus darabjaival való egykorúsága? Erre a kérdésre igennel válaszolhatunk azon karczolatok segélyével, a melyek a leletben előforduló 78 darab sekély csészealakú kerek tükrök két darabján vannak. Nevezetesen a Heikel XVIII. tábláján 10. és 11. szám alatt közlött két példán, a melyet 30. és 31. sz.

30. és 31. rajz. Bronztükrök az isztyeczki leletből.
Abb. 30. und 31. Bronzespiegel aus dem Istjezker Fund.

rajzunkon közlünk, a karczolatok egy-egy lovast mutatnak és ezen lovasok fején megtaláljuk a sisakoknak bármily primitivus, de főbb jellemző részeikben szinte aggodalmas pontossággal rajzolt mását. A karczolatokon látható sisak különösen a 30. sz. rajzon pontosan jelzi a leletben előfordult sisakok kúpos formáját és a hosszú előrenyúló orrvédőnek egyenes vasát. Már ez alapon is megállapíthatjuk tehát, hogy a leletek közt előforduló primitivus ízlésű tárgyak a sisakokkal együtt s egy időben voltak használatban s így a felől se lehet kétségünk, hogy a leletből elveszett üst szintén egykorú volt a sisa-

welche dadurch charakterisirt sind, dass unter ihnen Arbeiten eines höheren Kunstgewerbes und Gegenstände von nur primitivem, lokalem Geschmack gemeinschaftlich vorkommen. Diese Funde sind auf russischem Gebiete, ebenso wie bei uns zuhause, recht häufig. Die beiden Eisenhelme und die Reliefarbeit der Diana bilden in diesem Funde das einer höheren Kultur entstammende Element, zu dem man vielleicht auch noch den einen Spiegel rechnen kann,[1] der wahrscheinlich chinesische Importwaare ist. Die übrigen Gegenstände sind entweder primitive Lokalarbeiten oder höchstens auf tiefer Stufe stehende chinesiche Importwaare. Für die Zeitbestimmung können nur die spätesten Stücke dienen, nämlich die beiden Eisenhelme, denen die silberne Reliefarbeit der Diana jedenfalls zeitlich vorangeht.

Die Frage ist nun, ob die Helme und die primitiven Gegenstände des Fundes als gleichzeitig konstatirt werden können? Diese Frage können wir mit Ja beantworten mit Hilfe jener Einritzungen, welche wir auf zweien jener 78 runden Spiegel in Form einer flachen Tasse, welche in dem Funde vorkamen, sehen. Namentlich auf den von Heikel Taf. XVIII Nr. 10—11 publizirten zwei Exemplaren,

[1] Lytkin l. c. 447. Heikel XVII. 6.

kokkal. Az egykorúságot egyébként bizonyítják magük a karczolatok is. Efféle karczolatok alkalmazása különösen a permi vidéken a IX—X. század táján általános divatban van. Azok a karczolatok pl., a melyeket az Aspelin művében közlött egyik szaszszanida eredetű permi tálon találunk,[1] teljesen ugyanazon ízlésben készültek, mint az isztyeczki lelet most bemutatott karczolatai; s ugyanolyan az állatvilág is, melyet az emberalakok kiséretében látunk. Szorosan azonos egy másik permi tál elülső és hátsó lapján alkalmazott karczolatok jellege is.[2] Ezen két tál karczolatainak korát megmondják azok a szablyák, melyeket ott a samán tánczot járó férfialakok

32. rajz. Karczolattal diszített bronzlemez.
Abb. 32. Bronzeplatte mit eingeritztem Ornament.

tartanak kezükben s a melyeknek honfoglaláskori szablyatypusainkkal való rokonságát már Hampel eléggé kiemelte.

Azon ásatások alkalmával, a melyeket Szergjejev I. Sz. 1895-ben a permi kormányzóság területén fekvő bobyki barlangban és egyebütt foganatosított, származik egy lemez, a melynek felületébe halra lépő medvealak van bekarczolva. Ezt a lemezt 32. sz. rajzunkon közöljük és pedig azért, mert a környezet, a melyben előfordult, szintén a X—XI. századokat jelöli

[1] I. m. 612. ábra. Utóbb közölte Odobesco Gazette archeologique 1886. II. tábla. Hampel Odobesco után ismétli: A honfoglaláskor hazai emlékei. CXXXV. tábla.

[2] Gazette archeologique 1886. 82—83. l. E tálak rajzát ismétli Hampel. A honfoglaláskor hazai emlékei. 754. l.

welche wir in unseren Abbildungen 30 und 31 reproduziren, zeigen die Einritzungen je einen Reiter und auf dem Haupte dieser Reiter finden wir eine, wenn auch noch so primitive, so doch in den wichtigen charakteristischen Details mit beinahe ängstlicher Genauigkeit gezeichnete Kopie der Helme. Der in diesen Einritzungen sichtbare Helm, besonders der unter Nr. 30 abgebildete, zeigt genau die Kegelform der in dem Funde vorgekommenen Helme und das gerade Eisen des langen vorgestreckten Nasenschutzes derselben. So können wir schon auf dieser Grundlage konstatiren, dass die primitiven Gegenstände der Funde mit dem Helm gleichzeitig und gemeinsam in Gebrauch waren, wodurch es auch unzweifelhaft wird, dass auch der, aus dem Funde verloren gegangene Kessel mit dem Helm gleichzeitig war. Die Gleichzeitigkeit beweisen übrigens auch die Einritzungen selbst. Solche Einritzungen waren besonders in der Gegend von Perm im IX.—X. Jahrhundert in Mode. Jene Einritzungen z. B., welche wir auf einer in Aspelin's Werke publizirten permer Schale von sassanidischem Ursprunge finden,[1] sind in demselben Geschmacke gefertigt, wie die Einritzungen des istjezker Fundes und die Thierwelt, welche die Menschengestalten begleitet, ist auch dieselbe. Vollkommen identisch ist auch der Charakter der Einritzungen mit der Vorder- und Rückseite einer andern permer Schale.[2] Die Zeit dieser beiden Einritzungen bekunden jene Säbel, welche dort die den Schamantanz tanzenden Männer in Händen halten und deren Verwandtschaft mit den Säbeln aus der Zeit der Landnahme schon Hampel genügend hervorgehoben hat.

[1] L. c. Abb. 612. Zuletzt publizirt von Odobesko: Gazette Archeologique 1886. Taf. II. Danach von Hampel reproduzirt: Die heimischen Denkmäler aus der Zeit der Landnahme. (A honfoglaláskor hazai emlékei.) Taf. CXXXV.

[2] Gazette Archeologique 1886. S. 82—83. Die Zeichnung der Schüsseln wiederholt Hampel: Die heimischen Denkmäler aus der Zeit der Landnahme. (A honfoglaláskor hazai emlékei.) S. 754.

meg annak korául. Ez a környezet ugyanis, eltekintve a permi typusú csüngőktől, az övekhez tartozó fémtagoktól, mint legjellemzőbb leleteket azon permi typusú, rossz ötvözetű, bronzból készült idolokat is tartalmazza, a melyeket Aspelin[1] a permi vaskorba sorozott be. Aspelin a permi vaskor leleteit egy régibb és egy újabb csoportba osztja és azon idolok analogiáit, a melyek a Szergjejev-féle kutatásokból származó lemez társaságában fordultak elő, a régibb csoportba sorolja; bár megengedi, hogy az újabb csoport leletei közt is, a hová a görög, baktriai, szaszszanida és byzanczi készítmények és érmek tartoznak, előfordulhatnak a régibb csoportot képező typusok. Tyeplouchov 1892-ben nagyobb monografikus tanulmányban[2] foglalkozik ezen idolokkal és azon eredményre jut, hogy előképeik valahonnan máshonnan hozattak be a Káma vidékére, minthogy egyetlen olyan typus sincs közöttük, mely a bronzkori kulturáról az ú. n. csud kulturára való átmenetet mutatná. Tyeplouchov is egy régibb és egy újabb csoportot különböztet meg közöttük s miután a régibb csoport alakjai és a nyugot-szibériai hasonló idolok közt feltűnő hasonlóság van, azt hiszi, hogy a permi csud keletről hozta magával ezen idolok korábbi csoportját s a Káma mentén csak az újabb csoporthoz tartozó helyi formák fejlettek ki. A régebbiek szerinte azok, a melyek a permi kerületben a Káma és mellékfolyói, az Obva és Koszva mentén felfedezett kosztyisesákból (nagymennyiségű állati csontot tartalmazó barlangi leletek) származnak. Egykorúak ezekkel némely oly

[1] I. m. 516—590.

[2] „Древности Пермской Чуди въ видѣ баснословныхъ людей и животныхъ. Пермскій край, томъ II. 1–74.

Bei jenen Ausgrabungen, welche J. S. Sergjejew im Jahre 1895 in der im permer Gouvernement gelegenen Bobyker-Höhle und anderswo vornahm, kam eine Platte zum Vorschein, in deren Oberfläche eine nach links schreitende Bärengestalt eingeritzt ist. Diese Platte reproduziren wir auf unserer Abbildung Nr. 32 deshalb, weil die Umgebung, in welcher dieselbe vorkam, ihr das X.—XI. Jhd. als Zeit bestimmt. Diese Umgebung enthält nämlich, abgesehen von den Anhängseln vom permer Typus und den zu den Gürteln gehörigen Metalltheilen, als charakteristische Funde auch jene schlecht gearbeiteten, aus Bronze gefertigten Idole vom permer Typus, welche Aspelin[1] in die permer Eisenzeit eingereiht hat. Aspelin theilt die Funde der permer Eisenzeit in eine ältere und eine jüngere Gruppe und reiht die Analogien jener Idole, welche in Gemeinschaft mit jener Platte vorkamen, die aus den Sergjejew'schen Ausgrabungen stammt, in die ältere Gruppe, trotzdem er zugibt, dass auch unter den Funden der jüngeren Gruppe, wohin die griechischen, baktrischen, sassanidischen und byzantinischen Arbeiten uno Münzen gehören, zur älteren Gruppe gehörige Idole vorkommen können. Tjeplouchow befasste sich 1892 in einer grösseren Monographie[2] mit diesen Idolen und kommt zu dem Resultate, dass die Vorbilder derselben von irgend anderswoher in die Gegend der Kama eingeführt worden seien, nachdem es unter denselben keinen einzigen solchen Typus gebe, welcher einen Uebergang von der Kultur der Bronzezeit bis zu der sogenannten Tschudkultur nachweisen oder zeigen würde Tjeplouchow unterscheidet unter denselben eine ältere und eine jüngere Gruppe, und nachdem zwischen den Figuren der älteren Gruppe und den ähnlichen westsibirischen Idolen eine auffallende Aehnlichkeit besteht, glaubt

[1] L. c. 516—590.

[2] „Древности Пермской Чуди вы видѣ баснословныхъ людей и животныхъ. Пермскій край, томъ II. 1–74.

telepekből származó példák, a melyekben a velük együtt talált tárgyak charaktere, valamint az érmek a kosztyiscsákból származó leletekkel egyeznek. Ezt a régibb csoportot az jellemzi, hogy túlsúlyban vannak köztük az olyan darabok, a melyeknek anyaga helyes ötvözetű bronz; jellemzí az is, hogy közöttük állat- és emberalakok csak szórványosan fordulnak elő. Társaságukban teljesen hiányzanak a vas és a csüngők meg a lánczocskák, ellenben gyakori kisérőik a színes és aranyozott üveg és gránátgyöngyök és a kovinyai leletben (a Tuj mellett) az V. és VI. századbeli szaszszanida érmek. Az újabb csoportot jellemzi először az, hogy anyagukban mindinkább túlnyomóvá válik a réz, környezetükben pedig a vas, csüngők és lánczocskák és hogy igen gyakoriak köztük az ember- és állatalakok. Ez az újabb csoport, mint a rozsgyesztveni gorodistye (sánczos földvár) leletei mutatják, lenyúlnak a XIII. századon túl, mert az említett gorodistyében Batu vagy Berke khán (1251—1259) érme fordult elő. A Szergjejev-féle leletek közt előforduló mindkét idol azt a typust mutatja, a mely sárkányok és gyík kiséretében ábrázolt emberalakokból alakul. A permi csudok körében, úgy látszik, legnagyobb tiszteletben állott az az istenség, a melynek kíséretében két emberalakú állatfejű lényt (Tyeplouchov sárkánynak nevezi) és egy gyíkot képzeltek. Ez mindenütt előfordul, úgy a régibb, mint az újabb telepeken. Az istenséget emberalakban ábrázolták s ennek oldalain voltak elhelyezve ezen sárkányok, néha az istenség magasságával egyező magasságú embertesttel, néha pedig csak jellemző állatfejeik vannak meg, testük pedig keretforma állvány által helyettesíttetik; de egyik mindig ott van alul és mindig

er, dass der permer Tschud die ältere Gruppe dieser Idole aus dem Osten mit sich gebracht habe und dass nur die zur jüngeren Gruppe gehörigen lokalen Formen sich längs des Laufes der Kama entwickelt haben. Die älteren sind seiner Ansicht nach jene, welche im permer Bezirke längs des Laufes der Kama und deren Nebenflüssen, der Obwa und Koswa, in den dort aufgedeckten Kostjischtschen gefunden worden sind. (Höhlenfunde, welche sehr viele Thierknochen enthalten.) Gleichzeitig mit diesen sind einige aus solchen Ansiedlungen stammende Exemplare, in denen der Charakter der mit ihnen gemeinsam gefundenen Gegenstände, sowie die Münzen mit den aus den Kostjischtschen stammenden Funden übereinstimmen. Für diese ältere Gruppe ist charakterisirend, dass in derselben jene Stücke in der Mehrzahl sind, deren Material korrekt legirte Bronze ist. Ferner ist für dieselbe charakteristisch, dass unter den Gegenständen derselben Thiere und Menschen nur verstreut vorkommen. Aus der Gesellschaft derselben fehlen vollständig das Eisen, die Anhängseln und die Kettchen, während färbiges und vergoldetes Glas und Granatperlen häufig ihre Begleiter sind und im Funde von Kowinja (beim Tuj) auch aus dem V. und VI. Jh. stammende Sassanidenmünzen. Die jüngere Gruppe wird in erster Linie dadurch charakterisirt, dass im Material derselben immer mehr das Kupfer zu überwiegen beginnt, in ihrer Umgebung Eisen, Anhängseln und Kettchen vorkommen und Menschen- und Thierfiguren bei ihnen sehr häufig werden. Diese jüngere Gruppe reicht, wie dies die Funde der Gorodischtje (eine verschanzte Erdfestung) von Rosdjestwensk zeigen, bis über das XIII. Jhd. hinaus, denn in der erwähnten Gorodischtje kam eine Münze des Khan Batu oder Berke (1251—1259) vor. Beide, hier erwähnten, in den Sergjejew'schen Funden vorkommenden Idole zeigen jenen Typus, der aus Menschenfiguren gebildet ist, die in Begleitung von Drachen und Eidechsen dargestellt

jobbra fordul, tehát ennek van legfontosabb jelentősége.

A sárkányforma állatok feje legjobban a szarvasséra emlékeztet, füleik azonban a farkas füleit hozzák emlékezetünkbe. A kezeket ezen sárkányoknál néha szárnyak helyettesítik, úgy, hogy az ilyen szárnyas alakok egészen elvesztik az emberhez való hasonlatosságukat. Vannak köztük olyanok, a melyekben az ember egész nagyságban ábrázoltatik s vannak olyanok, a melyeken az ember alakja csak övig van meg. A Szergjejev-féle lemez kiséretében előforduló idolok épen ez utóbbiakhoz tartoznak és anyagukat, nemkülönben azt a körülményt tekintetbe véve, hogy kiséretükben már lánczos csüngők is előfordulnak, ha nem is tehetjük az újabb csoport legvégére, semmiesetre sem sorolhatjuk már a régebbiekhez sem; vagyis korukat a VI. és XIII. század közé a X.—XI. századra tehetjük, a mi megerősíti azt a tényt, hogy a karczolatoknak azon stylusa, a melylyel az isztyeczki leletben találkoztunk, ezen századok sajátosságát képezi.

Végül ezen tény megerősítésére szolgál: az Aspelin többször idézett munkája II. kötetének I. fejezete élén közlött korong, a melynek czápás alapon karczolt díszítményeit byzanczi ízlésű lombdísz kereteli. Miután pedig e karczolatok legrégibb és legalább hozzávetőleg datálható emlékeivel a Kr. e. IV. század végét mindenesetre megért ananyinói sírmezőből származnak,[1] alig lehet kétségünk a tekintetben, hogy a karczolatok alkalmazásának szokása a Káma mentén meglehetősen régi és hogy az az isztyeczki leletekben mindenesetre barbár elemet képez. Ha már most egybevetjük

[1] Aspelin i. m. 402–403. l.

sind. Im Kreise der permer Tschuden stand, wie es scheint, jene Gottheit in grösster Verehrung, in deren Begleitung man sich zwei Wesen von Menschengestalt mit Thierköpfen (Tjeplouchow nennt dieselben Drachen) und eine Eidechse vorstellte. Dies kommt überall vor, sowohl in den älteren, als in den neueren Ansiedlungen. Die Gottheit stellte man in Menschenfigur dar und zu den Seiten derselben waren die erwähnten Drachen placirt. Manchesmal haben dieselben einen menschlichen Körper, der an Höhe mit jener der Gottheit übereinstimmt, manchesmal aber haben sie nur charakteristische Thierköpfe und an Stelle des Körpers nur ein rahmenförmiges Gestell. Aber der eine ist immer dort, u. zw. unten und immer nach rechts gekehrt, also hat dieser die grösste Bedeutung.

Der Kopf der drachenförmigen Thiere erinnert am ehesten an jenen eines Hirschen, die Ohren jedoch bringen jene eines Wolfes in Erinnerung. Die Hände sind bei diesen Drachen manchesmal durch Flügel ersetzt, so dass diese geflügelten Gestalten hiedurch die Menschenähnlichkeit gänzlich verlieren. Es gibt unter ihnen solche, in denen der Mensch in seiner ganzen Figur dargestellt ist, und wiederum auch nur solche, in welchen er nur bis zum Gürtel dargestellt ist. Die Idole, welche mit der Sergjejew'schen Platte gemeinschaftlich vorkamen, gehören eben zu diesen Letzteren und können wir dieselben mit Rücksicht auf das Material derselben und auf den Umstand, dass mit denselben gemeinschaftlich auch schon Kettengehänge vorkommen, wenn wir sie auch nicht an das Ende der jüngeren Gruppe setzen, so doch keineswegs zu den älteren Gruppen zählen. Wir können also ihre Zeit zwischen das VI. und XIII. Jahrhundert setzen, und zwar ins X—XI. Jahrhundert, wodurch auch die Thatsache bekräftigt wird, dass jener Styl der Einritzungen, dem wir im istjezker Funde begegnen, eine Eigenthümlichkeit dieser Jahrhunderte bildet.

Schliesslich dient noch Folgendes zur Bekräftigung dieser Thatsache: zu Beginn

e tényt azzal, hogy az éjszaki területen a germán elem kapcsolódását a finn-ugor elemmel egyéb leletekben is konstatálhattuk, úgy az istyczeki leletet ezen két elem kapcsolatának X—XI. századbeli emlékéül tekinthetjük és itt hazai archaeologiánkra nézve nem jelentéktelen az a tény, hogy az ú. n. scytha üstöknek előfordulását az istyeczki lelet elveszett üstjében elég későn állapithattuk meg.

Egyébiránt hiányos lenne az ezen üstök késői használatára vonatkozó előadásunk, ha meg nem emlékeznénk arról, hogy apró

33 rajz. Szolga füstölő edénynyel.
Abb. 33. Diener mit Räuchergefäss.

és lényegtelen módosulással találkozunk ezen üstformával, mint keresztény egyházi szerelvénynyel a keleti egyházban a XIII—XIV. századokban is. Chludov J. A. könyvtárában őriznek ugyanis egy a XIII—XIV. századból származó psalteriumot,[1] a melynek miniaturjei között a 26. lapon a II. kaftizma tanítás után az Úr megfeszítését ábrázolta a művész. A kereszt baloldalán Longinus százados áll katonáival, ezek mellett pedig a szolgák egyike füstölgő

[1] Древности. Труды Московскаго археологическаго общества. Томъ III. таб. II. ст. 1—28.

des I. Kapitels des II. Bandes der wiederholt zitirten Arbeit von Aspelin ist eine Scheibe publizirt, deren auf geschupptem Grunde eingeritzte Ornamente von Laubornament in byzantinischem Geschmack umrahmt werden. Nachdem diese Einritzungen mit ihren ältesten und wenigstens annähernd datirbaren Denkmälern aus dem, jedenfalls bis an das Ende des IV. Jhd. v. Ch. zurückreichenden ananjinoer Grabfelde stammen,[1] kann es kaum einen Zweifel darüber geben, dass die Gewohnheit, solche Einritzungen zu verwenden, längs des Laufes der Kama möglichst alt war und dass dieselbe in den istjezker Funden jedenfalls ein barbarisches Element repräsentirt. Wenn wir nun diese Thatsache mit jener anderen zusammenstellen, dass wir auf dem nördlichen Gebiete die Verbindung des germanischen Elementes mit dem finnisch-ugrischen auch in anderen Funden konstatiren können, so können wir den istjezker Fund als ein Denkmal der Verbindung dieser beiden Elemente im X.—XI. Jh. betrachten, und hiebei ist für unsere heimische Archäologie die Thatsache nicht ohne Bedeutung, dass wir mit dem verloren gegangenen Kessel des istjezker Fundes noch ziemlich spät das Vorkommen des sogenannten scythischen Kessels konstatiren können.

Uebrigens wäre unsere Mittheilung über den späteren Gebrauch dieser Kessel mangelhaft, wenn wir nicht daran erinnern würden, dass wir dieser Kesselform — mit einer geringen und unwesentlichen Modifikation — auch unter den christlichen Kirchengeräthen begegnen, deren sich die orientalische Kirche im XIII—XIV. Jhd. bediente. In der Bibliothek des I. A. Chludow befindet sich ein aus dem XIII.—XIV. Jhd. stammendes Psalterium,[2] unter dessen Miniaturen auf S. 26 nach dem zweiten Kaftisma-Unterricht der Künstler die Kreuzigung des Herrn darstellte; zur Linken des Kreuzes steht der Hauptmann Longinus

[1] Aspelin l. c. S. 402—403.
[2] Древности. Труды Московскаго археологическаго общества. Томъ III. таб. II. ст. 1—28.

edényt tart kezében. A psalterium orosz magyarázója ezt mécsnek mondja, melynek az a rendeltetése, hogy a nap elsötétülése következtében beállott sötétségben világosságot terjeszszen. Ezen magyarázat indokát a szolga és a kereszt között levő következő ó-szláv betűs felirat képezi: «Az nap délben az egész világon kialudt a világosság».

33. sz. rajzunkon közöljük e psalterium miniaturjeiből azt a részt, mely ezen edényt tartó szolgát ábrázolja. A rajz minden magyarázatnál jobban tünteti ki, hogy az edény teljesen az ú. n. scytha-üstök jellemző formájával bír. Lényegtelen eltérés az, hogy az edénynek — a szokott félkúpalakú talp helyett — három lába van. Efféle alakú füstölőt a keleti egyház paramentumai nem ismernek s így kétségtelen, hogy ez oroszföldi helyi vonatkozású sajátosság s ezen nem is csodálkozhatunk, mert a betűk felrakásából kétségtelenül bizonyos, hogy a miniaturöket készítő művész nem görög, hanem orosz volt.

mit seinen Soldaten und einer der neben ihnen stehenden Diener hält ein Räuchergefäss in der Hand. Der Erklärer des russischen Psalteriums bezeichnet dasselbe als eine Lampe, die die Bestimmung hat, in der Dunkelheit, welche in Folge der Verdunkelung der Sonne eintritt, Licht zu verbreiten. Die Ursache für diese Erklärung bietet eine zwischen dem Diener und dem Kreuze befindliche Aufschrift, welche besagt: «In der Mitte jenes Tages verlöschte auf der ganzen Welt das Licht».

Auf Abbildung 33 reproduziren wir jenen Theil der Miniatur dieses Psalteriums, auf welchem der dieses Gefäss haltende Diener dargestellt ist. Diese Zeichnung zeigt besser wie jede Erklärung, dass das Gefäss vollkommen das Charakteristische der sogenannten scythischen Kessel hat. Eine nur unwesentliche Abweichung ist es, dass das Gefäss statt der gewohnten halbkegelförmigen Basis hier drei Füsse hat. Räuchergefässe von dieser Gestalt sind in der orientalischen Kirche nicht bekannt und so ist es zweifellos, dass dies nur eine lokal-russische Eigenthümlichkeit ist, und darüber können wir uns auch nicht wundern, denn aus dem Auflegen der Buchstaben geht es zweifellos hervor, dass der Künstler, der diese Miniaturen verfertigte kein Grieche, sondern ein Russe war.

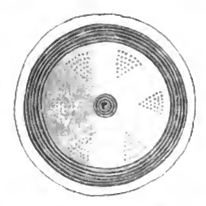
D) *A zagrebinyi lelet.*

A bjelimeri lelet oly területtel ismertetett meg bennünket, a melyen honfoglaláskori boglárjaink kétségtelen analogiáit égetett temetkezés kíséretében germán typusú és nyugoti germán szokás szerint összegörbítgetett kard társaságában találtuk. Ez a lelet alkalmat szolgáltatott arra, hogy a temetkezési módban az Oroszország éjszaki területein divatozott finn-germán temetkezési móddal ismerkedjünk meg. Ennek a temetkezési módnak bjelimeri példájában a szaszszanida elemeknek olyan nyugoti

D) *Der zagrebinjer Fund.*

Der bjelimerer Fund machte uns mit einem solchen Gebiete bekannt, auf welchem wir zweifellose Analogien unserer Rosetten aus der Zeit der Landnahme in Begleitung der Bestattung mit Verbrennung fanden und gemeinsam mit Schwertern von germanischem Typus, welche auch nach westgermanischer Gepflogenheit zusammengebogen waren. Dieser Fund bot uns Gelegenheit, mit der in den nördlichen Bezirken Russlands Mode gewesenen finnisch-germanischen Bestattungsart bekannt zu werden. In dem bjelimerer Beispiele für diese Bestattungsart finden

germán elemekkel való keveredését láttuk, a melyet legélesebben a kard formája és sírbatételi módja jellemeznek. A bjelimeri

34. rajz. Ponczolt bronzkorong a zagrebinyi leletből. (vjátkai kormányzóság).
Abb. 34. Gepunzte Bronzescheibe aus dem zagrebinjer Funde. (Wjatkaer Gouvernement.)

lelet a kazáni kormányzóság területére esik. Ezen területnek közbevetetlen folytatását képezi a permi terület, a melyhez az archaeologiai leletek alapján szorosan csatlakozik a vjatkai kormányzóság délkeleti része, a honnan egy hazai honfoglalás korunkra nézve szintén nevezetes lelet származik, mely szétosztva, részben a szentpétervári csá-

35. rajz. Bronz karperecz a zagrebinyi leletből.
Abb. 35. Bronzearmband aus dem zagrebinjer Funde.

szári Eremitageban, a még ki nem állított régiségek között, részben a moszkvai történelmi múzeumban (Императорскій Россійскій

wir eine Vermengung der sassanidischen Elemente mit solchen westgermanischen Elementen, welche am lebhaftesten oder schärfsten durch die Form des Schwertes und die Art der Grablegung charakterisirt wird. Der bjelimerer Fund fällt in das Gebiet des kasaner Gouvernements. Die unmittelbare Fortsetzung dieses Gebietes bietet das permer Gebiet, an welches sich, auf Grundlage der archäologischen Funde, der südöstliche Theil des wjatkaer Gouvernements enge anschliesst, woher ebenfalls ein für die Epoche der heimischen Landnahme bemerkenswerther Fund stammt, der zerstreut, zum Theile in Petersburg in der kais. Eremitage unter den noch nicht ausgestellten Alterthümern, zum Theile aber im moskauer historischen Museum aufbewahrt wird.[1] (Императорскій Россійскій историческій музей.) Dieser Fund ist zum Theile auch schon publizirt,[2] aber einerseits ist der wichtigste Theil desselben, nämlich ein Säbel, nicht in jenem Zustande reproduzirt, in welchem derselbe gefunden worden ist, sondern in einer durch Herrn A. A. Spizyn, der die Ausgrabungen vorgenommen hat, rekonstruirten Form, und andererseits sind sehr wichtige und zum Verständniss des Charakters des Fundes nothwendige Stücke nicht reproduzirt.

Im Juli des Jahres 1891 erhielt die kaiserl. archäologische Kommission eine kleinere Sendung, welche aus verschiedenen Gegenständen von sogenanntem Tschudtypus bestand und die man in der Nähe des Dorfes Zagrebinj, beim Flusse Jum fand, welches im Bezirke Katjolnjik des Gouvernements Wjatka liegt. In der Sammlung befanden sich zwei Silberscheiben (Abb. 34), zwei zusammengebogene Halsreifen, sechs Armbänder, deren Ornamentation aus Reihen besteht, die aus eingeschlagenen kleinen Kreisen gebildet sind (Abb. 35), zwei kleine Ketten, Bronzeperlen, Schellen, fünf runde Bronzerosetten mit Anhängseln,

[1] Отчетъ импер. археол. коммиссіи за 1891 годъ. Спб. 1893. стр. 176. Дѣло Но. 1891/111.

[2] L. c. стр. 103—106.

историческій музей) őriztetik.[1] A lelet részben közölve is van,[2] azonban egyrészt annak legfontosabb alkateleme, t. i. egy szablya nem abban az állapotban ábrázoltatik, a melyben találták, hanem egy az ásató Szpiczyn A. A. úr által rekonstruált formában, másrészt a leletből nem közöltetnek ott igen fontos és a lelet jellegének megértésére szükséges darabok.

1891 július havában a császári archaeologiai commissio egy kisebb küldeményt kapott, a mely különböző ú. n. csúdtypusú tárgyakból állott s a melyeket a vjatkai kormányzóság katyolnyiki kerületében fekvő Zagrebiny falu közelében a Jum-folyó mellett találtak. A küldeményben volt két ezüstkorong (l. 34. sz. rajz), két összegörbítgetett nyakperecz, hat karperecz, melyeknek díszítését beütött köröcskékből alakított sorok képezik (l. 35. sz. rajz), két lánczocska, bronz-gyöngyök és csörgők, öt kerek bronzboglár vízimadár talpalakú csüngőkkel (l. 36. sz. rajz)[3] stb. Ennek folytán a commissio Szpiczyn A. A. urat, a commissio tagját, a ki akkor a vjatkai gimnázium tanára volt, megbízta, hogy a lelet helyén ásatásokat foganatosítson. Szpiczyn ásatásai tényleg egy sírmező, helyesebben egy csoport sír felfedezésére vezettek, melyben a következő temetkezési módot konstatálta. Az elhunytnak szétszakgatott sírmellékletei mintegy egy arsin mélyen a fölszín alatt rakásonként fordultak elő szövetekbe burkolva, mely utóbbiak lassanként tönkremenvén, a sírmellékletek a földdel elegyültek. Az ily módon elföldelt sírmellékletek körül emberi csontváz nem volt, a miből Szpiczyn azt következteti, hogy a holtat valahol más

[1] Отчетъ импер. археол. коммиссіи за 1891 годъ. Спб. 1893. стр. 176. „Дѣло No. 1891/111.

[2] U. o. стр. 103—106.

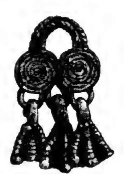
[3] Отчетъ за 1891. 104. lap. 86. ábra.

die die Form des Fusses eines Wasservogels haben (Abbild 36)[1] u. s. w. In Folge dessen betraute die Kommission

36. rajz. Bronz csüngő a zagrebinyi leletből.
Abb. 36. Bronzegehänge aus dem zagrebinjer Funde.

eines ihrer Mitglieder, den Herrn A. A. Spizyn, der damals Professor des wjatkaer Gymnasiums war, damit, am Fundorte Ausgrabungen vorzunehmen. Die Ausgrabungen des Herrn Spizyn führten thatsächlich zur Aufdeckung eines Gräberfeldes, besser gesagt eines Massengrabes, in welchem die folgende Bestattungsart konstatirt wurde. Die auseinandergerissenen

37. rajz. Bronz csüngő a zagrebinyi leletből.
Abb. 37. Bronzegehänge aus dem zagrebinjer Funde.

Grabbeilagen des Verstorbenen befinden sich in Stoff eingewickelt auf einem Haufen, ungefähr einen Arschin tief unter der Ober-

[1] Отчетъ за 1891. S. 104. Abb. 86.

helyen égették meg s a csontmaradványokat vagy a máglyán hagyták, vagy pedig belevetették a folyóba avagy vízmosásba, vagy más alkalmas helyen takarították el s ennek folytán azt hiszi, hogy ez esethen valószínűleg olyan temetkezési móddal van dolgunk, a hol a távolban elhunytnak tiszteletére csak képlegesen temetkeztek s hajlandó

38. rajz. Bronz csüngő a zagrebinyi leletből.
Abb. 38. Bronzegehänge aus dem zagrebinjer Funde.

feltenni, hogy mindazon hasonló typusú leletek, a melyek az ú. n. szórványos leletekből származnak, hasonló temetkezési mód maradványaiul tekinthetők.

Részünkről ezt valószínűnek nem tartjuk, minthogy a tárgyaknak csomónként való sírbatételével a bjelimeri leletnél is találkoztunk. Nem tudjuk ugyan, hogy milyen alapon, de Szpiczyn maga is mondja, hogy a halottakat ebben a sírmezőben is megégették s így nem lehetetlen, hogy az égetés

fläche. Da die Stoffe jedoch langsam vermoderten, so sind die Grabbeilagen mit der Erde vermengt. Neben den so vergrabenen Grabbeilagen gibt es aber kein menschliches Skelett, woraus Spizyn folgert, dass man den Todten an irgend einem andern Ort verbrannt habe und die Knochenüberreste entweder auf dem Scheiterhaufen liess oder dieselben in den Fluss oder in den Wasserriss warf, oder sie an irgend einem andern Orte vergraben habe, und meint er in Folge dessen, dass wir in diesem Falle wahrscheinlich mit einer solchen Bestattungsart zu thun haben, wo zur Ehre des in der Ferne Verstorbenen nur eine Bestattung in effigie stattfand, und ist er geneigt anzunehmen, dass alle jene Funde von ähnlichem Typus, welche aus den sogenannten sporadischen Funden stammen, als Ueberbleibsel einer ähnlichen Bestattungsart zu betrachten sind.

Wir unsererseits halten dies jedoch nicht für wahrscheinlich, nachdem wir auch beim bjelimerer Fund der Gepflogenheit begegnen, die Gegenstände auf einen Haufen ins Grab zu legen. Spizyn selbst sagt auch, ohne dass wir allerdings wüssten auf welcher Grundlage, dass auch in diesem Gräberfelde die Todten verbrannt worden seien, so dass es nicht unmöglich ist, dass die Verbrennung eine so vollständige war, dass die kleinen gebrannten Knochenüberbleibsel sich mit der Erde vollständig vermengten. (Herr Spizyn ist ein so gewissenhafter Ausgraber, dass die Knochenüberbleibsel wohl kaum seiner Aufmerksamkeit entgangen wären.) Es ist auch nicht unmöglich, wie dies Herr Spizyn voraussetzt, dass die gebrannten Knochen auf dem Scheiterhaufen gelassen oder anderswohin zerstreut worden sind, aber auch in diesem Falle hätten wir es nur mit einer Variation der bjelimerer Bestattungsart zu thun, denn dass die Gegenstände auf einem Haufen ins Grab gelegt werden, stellt eine strenge Analogie zwischen den beiden fest.

Jener Feldarbeiter, der die erste Sen-

oly tökéletes volt, hogy az apró égetett csontmaradványok teljesen elvegyültek a földdel. (Szpiczyn úr olyan lelkiismeretes ásató, hogy az ő figyelmét a csontdarabkák aligha kerülték volna el.) Az sem lehetetlen, a mit Szpiczyn úr föltételez, hogy t. i. az égetett csontokat a máglyán hagyták vagy máshová szórták el; de ez esetben is csak a bjelimeri temetkezési módnak egyik változatával lehet dolgunk, mert a tárgyaknak rakásonként való sírbatétele a kettő között szoros analogiát állapít meg.

Az a földmíves, a ki az első küldeményt kiásta, két rakást talált, Szpiczyn úr pedig ásatásai közben még hármat fedezett fel, melyeket, minthogy ruhába voltak göngyölve, talán batyunak nevezhetünk. E batyukban ruházati részletek, fegyverhez tartozó darabok, 'fémékszerek és mint Szpiczyn úr hiszi, lószerszám-ékítmények találtattak. A ruházati darabok közül említ Szpiczyn úr egy szőrméből készült női fejkendőt, vászondarabokat, bőrből készült mellényt fémboglárokkal, számos bőrövrészletet különböző vékony ezüstlemezből készült boglárokkal. Az egyik batyuban fordult elő a leletek legfontosabb alkateleme az ezüstpántolású tokba hujtatott kard, melyet Szpiczyn úr, mint fentebb is említettük, közölt.[1] Legnagyobb menynyiségben találtak ékszereket, a melyek közül Szpiczyn úr különösen kiemeli a két fentebb is említett, csavart díszítésű, végein hurokkal és kampóval ellátott ezüst-nyakpereczet, továbbá a nagyszámú, csúd-typusú boglárt, a melyek víziszárnyas talpához hasonló fityegőkkel vannak ellátva s a melyek között ő két főtypust különböztet meg. Az egyik typust kidomborodó kereknek mondja, ennek alakját a 36. sz. rajzunkon közöltük;

[1] Отчеть за 1891. 104. lap. No 87.

dung ausgrub, fand zwei Haufen und Herr Spizyn deckte bei seinen Ausgrabungen noch drei auf, die wir, da sie in ein Kleid gewickelt waren, vielleicht als Bündel bezeichnen können. In diesen Bündeln befanden sich Theile von Kleidungsstücken, zu Waffen gehörige Stücke, Metallschmuckgegenstände und, wie Herr Spizyn glaubt, auch Verzierungen von Pferdegeschirren. Unter den Kleidungsstücken erwähnt Herr Spizyn ein aus Pelz gefertigtes weibliches Kopftuch, Leinwandstücke, ein Gilet aus Leder mit Metallrosetten, zahlreiche Ledergürteltheile mit aus verschiedenen dünnen Silberplatten gefertigten Beschlagen. In dem einen Bündel befand sich der wichtigste Bestandtheil der Funde, nämlich das in ein silberbebändertes Futteral gesteckte Schwert, welches Herr Spizyn, wie auch schon erwähnt wurde, publizirt hat.[1] In grösster Menge wurden Schmuckgegenstände gefunden, unter denen Herr Spizyn ganz besonders jene beiden, schon oben erwähnten, gewunden ornamentirten, an den Enden mit einer Schlinge und einem Haken versehenen silbernen Halsreifen hervorhebt, ferner die zahlreichen Rosetten von tschudischem Typus, welche mit den, dem Fusse eines Wasservogels ähnlichen Anhängseln versehen sind und unter denen er zwei Haupttypen unter-

39. rajz. Bronz csüngő a zagrebinyi leletből.
Abb. 39. Bronzegehänge aus dem zagrebinjer Funde.

[1] Отчеть за 1891. S. 104. Nr. 87.

a másik kettős korongból alakul, a melyeket felül egy fülalakú tag kapcsol egybe (37. rajz).[1] A boglárok legtöbb esetben a ruházat bőrrészeire vannak felerősítve s lánczocskákkal voltak egymással öszszekötve. Közöl még egy csüngőt, mely négy fityegős végű lánczból és egy egyenszárú háromszögalakú tagból alakul.[2] (38. rajz.) Egy másik csüngős ékszert (39. rajz) s végül két ezüstfüggőt, a melyet alább mi is közlünk.[3] A lószerszámrészletek közül említ két kengyelt, zablát és számos bőrszíjat, a melyek fémboglárokkal vannak díszítve A tárgyak rendesen nyirfakérgen vagy deszkán nyugodtak.

Nem hagyhatjuk megemlítés nélkül, hogy a Szpiczyn úr ásatásairól szóló ezen jelentésben utalás történik arra, hogy a zagrebinyi sírleletek leginkább a gróf Uvarov T. A. által kiásott kurmáni sírmező leleteivel mutatnak egyezéseket, mely egyezések azonban meglehetősen távoliak. A kurmáni leletek a volgai s nem a kámai csúdság maradványai. Minthogy pedig a Pizsmafolyón felül, a melybe a Jum szakad, a volgaiakhoz hasonló régiségeket nem találtak, Szpiczyn úr azt hiszi, hogy itt van ezek (t. i. a volgaiak), elter-

[1] U. o. 105. l. No 88.
[2] U. o. 105. l. No 89.
[3] U. o. 105. l. No 90.

scheldet. Den einen Typus nennt er: sich heraushebend rund und reproduzirten wir in Abbildung 36 die Form desselben; der andere ist aus einer Doppelscheibe gebildet, die oben durch ein ohrförmiges Glied zusammengefasst.[1] (Abb. 37.) Die Rosetten sind in den meisten Fällen auf die Ledertheile der Gewandstücke befestigt und waren durch Kettchen mit einander verbunden. Er publizirt noch ein Gehänge, dass aus einem Gliede in Form eines gleichschenkeligen Dreieckes besteht, an welchem vier in kleine Anhängsel endende Ketten hängen[2] (Abb. 38) ein zweites gehängeartiges Schmuckstück (Abb. 39), und schliesslich ein Silberanhängsel, das wir auch weiter unten publiziren.[3] Unter den Pferdegeschirrtheilen erwähnt er zwei Steigbügel, eine Trense und zahlreiche Lederriemen, die mit Metallbeschlägen verziert sind. Die Gegenstände ruhten gewöhnlich auf einem Stück Birkenrinde oder einem Brett.

Wir können auch nicht unerwähnt lassen, dass in diesem Berichte über die Ausgrabungen des Herrn Spizyn auch darauf hingewiesen wird, dass die zagrebinjer Funde am ehesten mit den durch den Grafen T. A. Uwarow ausgegrabenen Funden des kurmaner Grabfeldes Uebereinstimmungen zeigen, welche Uebereinstimmungen aber von einander ziemlich entfernt sind. Die kurmaner Funde sind Ueberreste des wolgaer und nicht des kamaer Tschudenthums. Nachdem aber oberhalb des Flusses Pižma, in den sich der Jum ergiesst, keine den wolgaer ähnliche Alterthümer gefunden worden sind, glaubt Herr Spizyn, dass hier die nördliche Grenze des Vorkommens derselben, nämlich der wolgaer, liegt. Längs des Laufes des Pižma sind auch früher schon dem zagrebinjer analoge Funde vorgekommen.

Dass die zagrebinjer Funde mit unseren Funden aus der Zeit der Landnahme

[1] L. c. S. 105. Nr. 88.
[2] L. c. S. 105. Nr. 89.
[3] L. c. S. 105. Nr. 90.

40. rajz. Szablyapenge a zagrebinyi leletből. Abb. 40. Säbelklinge aus dem zagrebinjer Funde.

jedésének éjszaki határa. A Pizsma mentén a zagrebinyivel analog leletekre korábban is találtak.

Hogy a zagrebinyi leletek honfoglaláskori leleteinkkel összefüggnek, azt mindenekelőtt azon szablya bizonyítja, a mely a leletek közt előfordult. Ezen szablya jelenleg a szentpétervári császári Eremitage gyűjteményében, a ki nem állított régiségek között őriztetik és ott a következő állapotban van. Egy darabban van a penge, a keresztvas, a markolat egy része, s ezen a darabon és pedig annak markolatnyúlványrészletén megvan a markolatnyúlvány díszítéséül szolgáló két bütykös ezüstpikkely, a markolatnyúlvány tövét szegélyző ezüstsejt, a penge tövén a tok egyik szíjszorító sejtje, ezen sejt alatt egy hozzározsdásodott csigavonalas hajlású ezüst sodronycsöveeske, a penge középrészén és

zusammenhängen, beweist vor allererst jener Säbel, der in diesen Funden vorkam. Derselbe befindet sich in der Sammlung der kaiserlichen Eremitage in Petersburg unter den noch nicht ausgestellten Alterthümern in folgendem Zustande: Die Klinge, die Parirstange und ein Theil des Griffes sind in einem Stück und an diesem und zwar am Reste des Griffdornes befinden sich zwei buckelförmige Silberschuppen, welche zur Verzierung des Griffdornes dienen, und die Silberhülse, in welcher das untere Ende des Griffs steckt. Am unteren Ende der Klinge befindet sich eine zur Aufnahme des Riemens bestimmte Hülse der Scheide, darunter ein durch Rost aufgeklebtes, spiralförmig gewundenes, silbernes Drahtröhrchen, in der Mitte der Klinge und etwa in ein Viertel Höhe der Klinge, von der Spitze aus gerechnet, ebenfalls je eine durch Rost aufgeklebte Silberplatte (Abb. 40). In gesonderten Stücken befinden sich die von dem unteren Theile

41. rajz. A zagrebinyi szablya ezüst felszereléséhez tartozó részletek.
Abb. 41. Silberbeschläge des zagrebinjer Säbels.

42. rajz. A zagrebinyi szablya felső része.
Abb. 42. Der obere Theil der zagrebinjer Säbels.

des Silberbeschlages der Scheide stammenden zwei Silberhülsen, von denen die eine (Abh. 41 Nr. 1) unten angebracht war und an dieser war auch das Orthand angebracht, dessen oberer Theil stark ruinirt ist. Die zweite Hülse (Abb. 41 Nr. 2) folgt unmittelbar über diesem mit dem Orthand versehenen Gliede. Die innere Seite derselben und der untere Theil sind stark ruinirt. An dem oberen Ende aber ist das glatte Saumband angebracht, welches Nr. 3 auf Abb. 41 zeigt. Gesondert befinden sich auch: der untere Theil des halbkreisförmigen Ausläufers von der oberen zur Aufnahme des Riemens bestimmte Hülse der Scheide (Abb. 41, Nr. 4), das obere und untere Blatt, welches den halbkreisförmigen Ausläufer von der unteren zur Aufnahme des Riemens bestimmte Hülse der Scheide bildet (Abb. 41 Nr. 5—6), das untere Saumband der oberen zur Aufnahme des Riemens bestimmte Hülse der Scheide (Abb. 41 Nr. 7), Silberplatten-Bruchstücke, welche von dem unteren Theile der unteren zur Aufnahme des Riemens bestimmten Hülse herstammen (Abb. 41, Nr. 8—9), die dritte bucklige Silberschuppe, welche zum Schmucke des Griffdornes dient (Abb. 41, Nr. 10), das Bruchstück von zwei ähnlichen, auf die Klinge hingeklebten, spiralförmig gewundenen silbernen Drahtröhrchen aus prismatischem Draht (Abb. 41 Nr. 11 und 12), schliesslich ein Theil vom oberen Ende des Griffdornes mit der dazu gehörigen Silberhülse, deren obere Deckplatte abgesondert steht. (Abb. 42 Nr. 1 und 2.)

Bevor wir uns in eine nähere Würdigung dieses Säbels einlassen, halten wir es für nothwendig, hier jene Rekonstruktion zu reproduziren (Abb. 43), welche Herr Spizyn in dem Berichte über den Fund publizirte.[1] Zwischen dieser Rekonstruktion und der Wirklichkeit ist die erste und wesentlichste Differenz, dass jene Rekonstruktion einen Säbel mit vollständig gerader Klinge zeigt, während die nach einer von uns gemachten photographischen

[1] Отчетъ за 1891. годъ стр. 104, No. 87.

a pengecsúcstól mintegy a penge egész hosszának egynegyedrésznyi magasságában egy-egy rározsdásodott ezüst-lemez (l. a 40. sz. rajz). Külön darabban áll a tok ezüstborítékának alsó részéről származó két ezüstsejt, melyek közül az egyik (41. sz. rajz 1. sz.) alul volt elhelyezve s ezen foglalt helyet a sarú is (Ortband), ennek felső része erősen sérült. A másik (41. sz. rajz 2. sz.) ezen sarúval ellátott tag fölött közvetlenül következett. Ennek belső oldala és alsó része erősen megrongálódott, felső végén pedig az a sima szegőpánt volt elhelyezve, a melyet 41. sz. rajzunk 3. száma mutat. Szintén külön állanak: a tok felső szíjszorító sejtjének félköralakú nyúlványáról való alulsó tag (41. sz. rajz 4. sz.); a tok alsó szíjszorító sejtjének félkőralakú nyúlványát képezett felső és alulsó lap (41. sz. rajz 5. és 6. sz.): a tok felső szíjszorító sejtjének alsó szegőpontja (41. sz. rajz 7. sz.), a tok alsó szíjszorító sejtjének alsó részéből származó ezüstlemez-töredékek (41. sz. rajz 8. és 9. sz.), a markolatnyúlvány díszítéséül szolgált harmadik bütykös ezüstpikkely (41. sz. rajz 10. sz.); két a pengére tapadthoz hasonló, csigavonalas hajlású ezüst sodronycsöveeske töredéke három lapú s ugyanannyi élű prizmás sodronyból (41. sz. rajz 11. és 12 sz.). Végül a markolatnyúlvány felső végének egy részlete a hozzátartozó ezüstsejttel, a melynek felső borítólemeze külön áll. (42. sz. rajz 1. és 2. sz.)

Mielőtt e szablya közelebbi méltatásába bocsátkoznánk, szükségesnek tartjuk azt, hogy mellékeljük 43. sz. rajzunkon azt a rekonstrukcziót, a melyet Szpiczyn úr a leletről szóló jelentésben közölt.[1] Szpiczyn úr ezen rekonstrukcziója és a valóság között

[1] Отчетъ за 1891. годъ стр. 104, No. 87.

Aufnahme getreu gefertigte Zeichnung (Abb. 40) zeigt, dass das Original eine schwach gebogene Klinge hat. Eine weitere wesentliche Abweichung betrifft das Verhältniss der Klinge zum Griffdorn. In der Rekonstruktion des Herrn Spizyn bildet der Griffdorn die gerade Fortsetzung der geraden Klinge, d. h. Griffdorn und Klinge liegen in einer Achse. Thatsächlich aber weicht, wie Abb. 40 zeigt, die Achse des Griffdornes von der Achse der Klinge in solcher Weise ab, dass dieselbe gegen die Schneide der Klinge zu einen spitzen Winkel von weniger als 90°, gegen den Rücken der Klinge zu aber einen stumpfen von mehr als 270° bildet. Von diesen wesentlichen Abweichungen abgesehen, können wir aber auch das Arrangement der Silberbeschläge der Scheide in der Rekonstruktion des Herrn Spizyn nicht billigen. Speziell lässt Herr Spizyn die zweite, nämlich untere zur Aufnahme des Riemens bestimmte Hülse fort, während, wie dies die auf Abb. 41 Nr. 5, 6, 8 und 9 publizirten Stücke beweisen, am Säbel sich thatsächlich auch eine zweite solche Hülse befand. Jener Raum, der sich zwischen der oberen Riemenhülse und den beiden Hülsen am unteren Theile des Säbels befindet, ist in der Rekonstruktion zu gross ausgefallen und sind in derselben dort drei Bänder placirt, nämlich jene zwei Bänder, welche an die Klinge des Säbels angerostet sind (Abb. 40), und noch ein drittes, von dem ich aber unter den Fundgegenständen keine Spur fand, so dass ich glauben muss, Herr Spizyn habe als drittes Band das unter Abb. 41 Nr. 3 publizirte Band betrachtet, während doch, wie wir dies schon weiter oben gesagt haben, dies zweifellos nichts anderes ist, als jenes glatte Band, welches den oberen Rand der in der Abb. 41 Nr. 2 publizirten Silberhülse besäumte. Durch diesen Irrthum wurde die unverständliche Anordnung der Bänder verursacht, die auch nicht durch die Lage der auf die Säbelklinge hingerosteten Bänder begründet ist. Wir unsererseits placirten das eine Band, und zwar jenes, welches in etwa ein Viertel Höhe der ganzen Klinge von

az első és leglényegesebb különbség az, hogy Szpiczyn úr rekonstrukcziójában tökéletesen egyenes pengéjű szablyát ad, holott, mint a saját fényképi felvételünk után 40. sz. rajzunkon híven közölt rajz mutatja, az eredetinek enyhén görbülő pengéje van. A másik lényeges eltérés a penge és markolatnyúlvány egymás közti viszonyára vonatkozik. Szpiczyn úr rekonstrukcziójában ugyanis a markolatnyúlvány az egyenes pengének egyenes folytatását képezi; vagyis a markolatnyúlvány és a penge egy és ugyanazon tengelyben feküsznek. A valóságban, mint azt 40. sz. rajzunk mutatja, nem így áll a dolog, mert a markolatnyúlvány tengelye a penge tengelyétől olyan módon hajlik el, hogy a penge éle felé hegyes, azaz 90°-nál kisebb; a penge háta felé domború, azaz 270 foknál nagyobb szöget képez. Ezen lényeges eltérésektől eltekintve, nem oszthatjuk Szpiczyn úr rekonstrukczióját a tok ezüstfelszerelésének elrendezése tekintetében sem. Nevezetesen Szpiczyn úr rekonstrukcziójában elhagyja a második, vagyis alsó szíjszorító sejtet, holott pedig, mint a 41. sz. rajzunk 5., 6., 8. és 9. sz. alatt közlött darabok bizonyítják, a kardon tényleg ilyen második sejt is volt. Azt a teret, a mely a felső szíjszorító sejt és a kard alsó részét borító két sejt között van, túlnagynak tünteti fel és ezen a téren három pántot helyez el, t. i. azt a két pántot, a mely a kard pengéjére rá van rozsdásodva (40. sz. rajz) s ezenkívül még egy harmadikat, a melynek nyomát én a leletek között nem találtam s így azt kell képzelnem, hogy Spiczyn úr harmadik pántul a 41. sz. rajzunk 3. sz. alatt közlött pántot tekintette, holott ez, mint föntebb is mondottuk, kétségtelenül nem más, mint azon sima pánt, a mely a 41. sz. rajzunk 2. sz. alatt közlött ezüstsejt felső szélét szegte be.

der Spitze gerechnet, an dieselbe angerostet war, an jenen Theil, wo die beiden grossen Silberhülsen (Abb. 41 Nr. 1—2), welche den unteren Theil der Scheide bedecken, einander begegnen. Das zweite Band, welches ebenfalls auf die Klinge hingerostet ist, brachten wir in der Mitte jenes Theiles an, welcher zwischen den beiden Riemenhülsen (nämlich der oberen und unteren) liegt, der nun naturgemäss durch dieses Band in zwei Theile gegliedert wird. Dieser Lage entspricht auch ungefähr jene Lage, in welcher wir das Band auf die Klinge gerostet finden. Jener Raum, der zwischen der oberen und der unteren Riemenhülse der Scheide liegt, sowie auch der Griffdorn selbst waren nicht mit Silberhülsen und buckligen Schuppen bedeckt. Dieselben waren gewiss mit getüpfeltem Leder überzogen, dessen Ueberbleibsel wir noch genau sehen können an den vorhandenen Theilen des Säbelgriffes, wie es unsere Abbildung 42 klar zeigt, welche den oberen Theil des Schwertes in Vergrösserung reproduzirt. Die auf die Säbelklinge gerosteten und auch in besonderen Stücken erhaltenen, spiralförmig gewundenen silbernen kleinen Drahtröhrchen dienten wahrscheinlich zur Verzierung des Schwertriemenzeuges.

Jene Rekonstruktion, welche wir nach genauer Untersuchung der Originalstücke des Fundes, abweichend von der Rekonstruktion des Herrn Spizyn vorgenommen haben, ist auf unserer Abb. 44 ersichtlich. Ein Blick auf dieselbe überzeugt uns davon, dass der zagrebinjer Säbel bezüglich der Form und der Eintheilung der Dekoration der Scheide ein vollständiges Ebenbild jenes Säbels bietet, welcher nach einer verhältnissmässig späten Tradition durch den Khalifen Harun al Raschid an Karl den Grossen[1] gesendet wurde und welchen wir

[1] Dieses Schwert stammt jedoch jedenfalls aus einer späteren Epoche. S. k.—l: Der sogenannte Säbel Carls des Grossen. Zeitschrift für historische Waffenkunde

Ebből a tévedéséből származik a pántok értelmetlen elhelyezése is, a melyet nem indokol a szablyapengére rozsdásodott pántok helyzete sem. Részünkről az egyik pántot vagyis azt, a mely a szablya-penge egész hosszának alulról számitva mintegy ¼ rész magasságában van a pengére rozsdásodva, azon a részen helyeztük el, a hol a tok alsó részét boritó két nagy ezüstsejt (41. sz rajz 1. és 2. sz.) egymással találkozik. A másik pántot pedig, mely szintén a pengére van rozsdásodva, azon tér középére tettük, a mely a két szíjszorító (t. i. felső és alsó) között támad és a mely tért ez a pánt természetes módon tagol két részre. Ennek a helyzetnek körülbelül megfelel az a helyzet is, a melyben a pántot a pengére rozsdásodva találjuk. Az a tér, a mely a tok felső és alsó szíjszorító sejtje közt van, valamint a markolat nyúlványa ezüstsejttel és bütykös pikkelylyel borítva nem volt, bizonyára czápás bőr képezte boritékát, a melynek maradványai a szablyamarkolat meglévő részein, a mint azt 42. sz. rajzunkon, mely a kard felső részének nagyobbitott képét mutatja, világosan láthatjuk. A szablyapengére rozsdásodott és különálló darabokban is fennmaradt (41. sz. rajz 11., 12. sz.) csigavonalas hajlású ezüst sodronyhengerkék valószinüleg a kardszíj diszitésére szolgáltak.

Az a rekonstrukczió, a melyet a lelet eredeti darabjainak pontos vizsgálata után, Spiczyn úr rekonstrukeziójától eltérőleg, magunk eszközöltünk, 44. sz. rajzunkon van feltüntetve. Egy tekintet a rekonstrukczióra meggyőz bennünket arról, hogy a zagrebinyi szablya az alak és a tok diszítésének beosztása tekintetében tökéletes mása annak a szablyának, a mely egy meglehetős késői hagyomány szerint Harun al Rasid kalifa által küldetett Nagy Károly-

nach dem Werke Hampel's auf unserer Abbildung 45 reproduziren. Die Abweichung, welche zwischen diesem Schwert und dem zagrebinjer Stücke zu finden ist, bezieht sich insgesammt nur auf eine stärkere Biegung des Griffdornes, auf die nach abwärts gebogene Richtung der Enden des Quereisens, auf die eher knopfförmige Ausbildung des Ortbandes der Scheide, auf den Mangel des zwischen den zwei Riemenhülsen angebrachten Bandes und auf die in dem Muster des Ornamentes bemerkbaren Unterschiede, welche wir kaum für wesentlich erachten können, umso eher, da wir Gelegenheit haben werden, auch auf einen solchen Säbelgriff hinzuweisen, welcher fast vollständig die Krümmung des sogenannten Säbels Karl's des Grossen zeigt. Letzterer weist den Typus des eigentlichen urmagyarischen Säbels vollständig auf, dessen wesentlich charakteristische Züge die folgenden sind:[1]

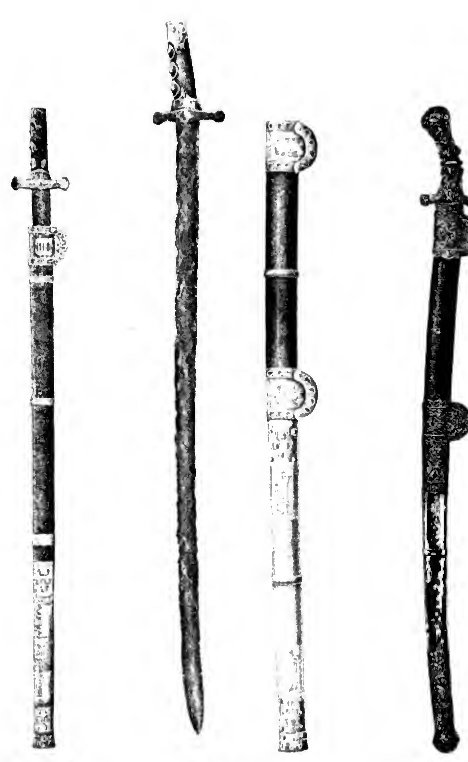
1. Die Klinge ist einschneidig und sanft gekrümmt.

2. Der Griffdorn und die Klinge liegen nicht in einer und derselben Achse, sondern die Achse des Griffdornes biegt von der Achse der Klinge derart ab, dass sie gegen die Schneide der Klinge einen spitzen, d. h. kleineren als 90°, gegen den Rücken der Klinge hin aber einen stumpfen, d. h. grösseren Winkel als 270° bildet.

3. Das Quereisen ist entweder bogenförmig oder in einem Winkel sich brechend, aber in beiden Fällen mit dem Ende nach unten gebogen.

4. Zur Befestigung des Säbelriemens dienen nicht Ringe, sondern Doppelplatten, zwichen welche die Nebenriemen des Säbelgürtels mit Nieten befestigt waren. Letztere Erscheinung kann nur an den unversehrtesten Exemplaren, namentlich an dem sogenannten Säbel Karl's des Grossen, sowie unter den ungarländischen Stücken an dem Nemesócsaer konstatirt werden. (Abb. 46.)

[1] Hampel: (A honfoglalási kor hazai emlékei.) Die heimischen Denkmäler der Zeit der Landnahme. S. 746—754.

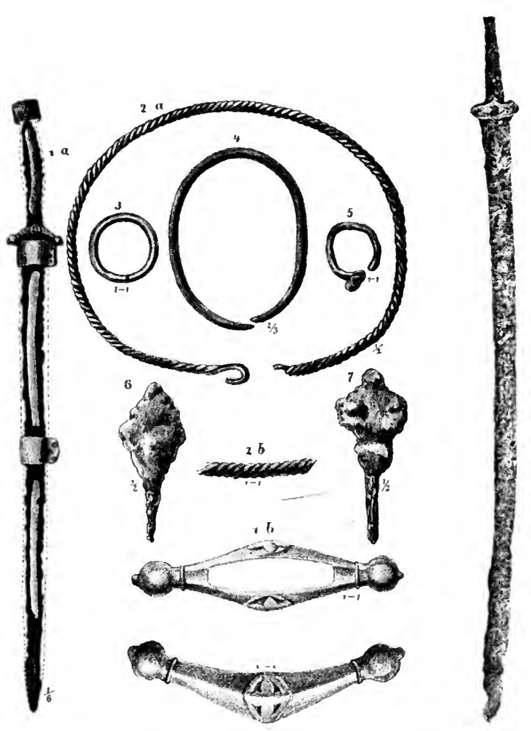

43. rajz. — Abb. 43.
Spicyn A. A. szerint.
Nach A. A. Spizyn.

44. rajz. — Abb. 44.
A szerző szerint.
Nach dem Autor.

A zagrebinyi szabla rekonstrukcziója.
Die Rekonstruktion des zagrebinjer Säbels.

45. rajz. — Abb. 45.
Az u. n. Nagy Károly-féle szablya.
Der sogenannte Säbel Karl's des Grossen.

46. rajz. A nemesócsai lelet.
Abb. 46. Der nemesócsaer Fund.

47. rajz. — Abb. 47.
A kassai (Baranya-m.) szablya.
Der kassaer (Kom. Baranya) Säbel.

nak[1] s a melyet Hampel müve után 45. sz. rajzunkon közlünk. Az eltérés, a mi ezen kard és a zagrebinyi példa között van, mindöszsze a markolatnyúlvány erősebb hajlására, a keresztvas végeinek lefelé konyuló iránya tekintetében, a tok sarujának inkább gombalakú kiképzésére, a két szíjszorító sejt közt elhelyezett pánt hiányára és a diszitmények mintájában észlelhető különbségekre vonatkozik, a melyeket lényegeseknek alig tekinthetünk, annál is inkább, mert lesz alkalmunk olyan szablyamarkolatra is rámutatnunk, mely csaknem teljesen az úgynevezett Nagy Károly-félének görbülését mutatja. Az úgynevezett Nagy Károly-féle szablya a tulajdonképeni ősmagyar szablya typusát egész teljességében tünteti föl, a melynek lényegesen jellemző vonásai a következők:[2]

1. A penge egyélű és enyhén görbülő.

2. A markolatnyúlvány és a penge nem feküsznek egy és ugyanazon tengelyben, hanem a markolatnyúlvány tengelye a penge tengelyétől oly módon hajlik el, hogy a penge éle felé hegyes, azaz 90°-nál kisebb, a penge háta felé domború, azaz 270°-nál nagyobb szöget képez.

3. A keresztvas vagy ívalakú, vagy szögbe törő, de mindkét esetben lefelé hajló végű.

4. A szablyaszíj megerősitésére nem karikák, hanem szijszorító lemezek szolgálnak, a melyekbe a szablyaöv mellékszijai belé voltak nittolva. Ez utóbbi jelenség csak a legépebb szablyákon, nevezetesen az úgynevezett Nagy Károly-félén s a magyarországiak közül a nemesócsai pél-

Diese charakteristischen und wesentlichen Eigenschaften können nicht an allen Stücken entschieden und zusammen gefunden werden und deshalb unterscheidet Hampel unter den Säbeln der Landnahmezeit drei Gruppen.

Bei der ersten Gruppe, zu welcher der kassaer (Kom. Baranya),[1] der szolyvaer[2] und der kecskeméter[3] Säbel gehören, ist von den oben erwähnten wesentlich charakteristischen Eigenthümlichkeiten nur eine einzige vorhanden, nämlich die einschneidige, sanft gekrümmte Klinge; der Griffdorn ist jedoch hier eine derartige gerade Fortsetzung der Klinge, dass die Klinge und der Griffdorn zusammen das Bild eines Kreisbogens bilden; das Quereisen ist jedoch gerade und eine weniger wesentliche Eigenthümlichkeit desselben ist es, dass die Seitenblätter rhombusförmig sind. Nur müssen wir jetzt in Betracht ziehen, dass man eine der charakteristischesten Eigenschaften der Säbel aus unserer Landnahmezeit, nämlich die sanfte Krümmung und den einschneidigen Charakter der Klinge, auf ungarischem Gebiete in der Gesellschaft solcher Grabfunde antraf, welche nicht der Landnahmeepoche angehören, sondern derselben mindestens um zwei Jahrhunderte zuvorgehen. Bei dieser Thatsache müssen wir nun vor Allem konstatiren, dass gegenüber dem oben näher begrenzten, von uns finnisch-germanisch genannten Gebiete, Ungarn ein solches südliches Gebiet bildet, welches mit dem durch uns in Ermangelung einer besseren Bezeichnung turanisch-germanisch benannten südrussischen Gebiete zusammenhängt; zweitens müssen wir auch noch feststellen, dass auf dem sogenannten finnisch-germanischen Gebiete der kassaer Säbeltypus vollständig unbekannt ist. Aus diesen beiden Feststellungen würde folgen,

[1] E kard azonban mindenesetre későbbi korból való. L. k—l—: Der sogenannte Säbel Carls des Grossen. Zeitschrift für historische Waffenkunde.

[2] Hampel: A honfoglalási kor hazai emlékei. 746—754. l.

[1] Hampel: Die Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban.) Taf. CXLVII.

[2] Hampel: Die heimischen Denkmäler der Zeit der Landnahme. (A honfoglalási kor hazai emlékei.) Taf. CVII. 5.

[3] L. c. Taf. CVI. 3.

dán (46. sz. rajz) konstatálható. E jellemző és lényeges tulajdonságok határozottan és együtt nem minden példán találhatók fel és azért Hampel a honfoglaláskori szablyák között három csoportot különböztet meg.

Az első csoportnál, a melybe a baranyamegyei kassai[1] (47. sz. rajz), meg a szolyvai[2] és kecskeméti[3] tartoznak, a fent említett lényeges jellemző sajátságok közül csak egyetlenegy van meg, t. i. az egyélű, enyhén görbülő penge; a markolatnyúlvány azonban itt a pengének oly egyenes folytatása, hogy a penge és markolatnyúlvány együtt egy körív képét nyújtja, a keresztvas pedig egyenes s kevésbbé lényeges sajátossága, hogy oldallapjai rhombusalakúak. Már most tekintetbe kell vennünk, hogy honfoglaláskori szablyáink egyik legjellemzőbb sajátosságát, t. i. a penge enyhe görbülését és egyélű voltát a magyar területen olyan sírleletek társaságában lelték, a melyek a honfoglalás korába nem tartoznak, de azt legalább két századdal megelőzik. Ennél a ténynél meg kell állapítanunk először azt, hogy a fentebb közelebbről körülhatárolt és általunk finn-germánnak nevezett területtel szemben Magyarország oly déli területet képez, a mely az általunk jobb elnevezés híjában turán-germánnak nevezett délorosz területtel öszszefügg; másodszor meg kell állapítanunk azt is, hogy az úgynevezett finn-germán területen a kassai szablyatypus teljesen ismeretlen. Ebből a két megállapításból az következnék, hogy miután a penge görbítését, még pedig a honfog-

[1] Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban. CXLVII. tábla.

[2] Hampel: A honfoglaláskor hazai emlékei. CVII. tábla 5.

[3] U. o. CVI. tábla 3.

dass, nachdem wir die Krümmung der Klinge, u. zw. ohne Ausbildung der übrigen Charaktereigenschaften der Säbel der Landnahmezeit, am frühesten auf ungarischem Gebiete gefunden haben, auf dem sogenannten finnisch-germanischen Gebiete aber überhaupt nicht, die sanfte Biegung der Säbelklinge eine Eigenthümlichkeit des turanisch-germanischen Gebietes bildet.

Unter den Säbeln unserer Landnahmeepoche gibt es auch einen anderen Säbeltypus, welchem, während er den zweiten und dritten Charakterzug des eigentlichen und vollständig entwickelten Säbeltypus der Landnahmezeit vollständig aufweist, das erste wesentliche Charakteristikon dieses Säbeltypus, nämlich die sich mässig krümmende Klinge, fehlt, da dieser zweite Säbeltypus der Landnahmeepoche zwar eine einschneidige, aber vollkommen gerade Klinge besitzt. (S. Abb. 12, Nr. 20, welche in Gombás gefunden wurde). Wenn wir nun suchen, wo und in welcher Form dieser geradeklingige Säbel, Ungarn ausgenommen, vorkommt, gelangen wir zu folgendem Resultat:

Wir finden einen geradeklingigen, aber einschneidigen Säbeltypus erstens: auf mordwinischem Gebiete[1] im tambower Gouvernement aus den ljadaer Gräbern. Dieser Schwerttypus, den wir auf Abb. 48 reproduziren, zeigt sowohl betreffs der Gestalt der Klinge, wie des Griffdornes den Typus jener geraden Schwerter, die, wie wir gezeigt haben, aus der Mischung des sassanidisch-germanischen Elementes entstanden sind und in der Form dem szenteser Schwerte am nächsten stehen (Abb. 6, Nr. 4). Von diesem Typus weicht er nur darin ab, dass seine Klinge einschneidig ist, weil sein Griffdorn die einfache Fortsetzung der Klinge bildet, d. h. er liegt mit derselben in einer und derselben Achse. Auf dem Gebiete von Meri treffen wir einen solchen Säbel, dessen Klinge ebenfalls einschneidig und gerade, aber

[1] Aspelin l. c. S. 834.

laláskori szablya többi karaktereinek kifejlesztése nélkül, legkorábban Magyarország területén találtuk, az úgynevezett finngermán területen pedig épen nem, ennélfogva a szablyapenge enyhe görbítése a turán-germán terület sajátosságát képezi.

De honfoglaláskori szablyáink között van egy más szablyatypus is, a mely, míg a tulajdonképeni és teljesen kifejlett honfoglaláskori szablyatypusnak második és harmadik jellemvonását teljesen feltünteti, addig viszont hiányzik belőle ezen typusnak első lényeges jellemzője, t. i. az enyhén görbülő penge, mert ennek a másik honfoglaláskori szablyatypusnak, bár egyélű, de teljesen egyenes pengéje van (12. sz. rajz 20. sz., melyet Gombáson találtak). Ha már most azt keressük, hogy az egyenes pengéjű szablya, Magyarországtól eltekintve, hol és milyen formában fordul elő, akkor a következő eredményre jutunk.

Találunk egy egyenes pengéjű, de egyélű kardtypust, először a mordvin területen[1] a lyadai sirokból a tambovi kormányzóságban. Ez a kardtypus, a melyet 18. sz. rajzunkon közlünk, úgy a penge, mint a markolatnyúlvány alakja tekintetében azon egyenes kardok typusát mutatja, a melyeket mi a szaszszanida-germán elem keveredéséből eredettnek mutattunk ki s a mely legközelebb áll a szentesi kard formájához (6. sz. rajz 4. sz.). Ettől a typustól csakis abban tér el, hogy pengéje egyélű, mert markolatnyúlványa a pengének egyenes folytatása, vagyis azzal egyazon tengelyben fekszik. A méri területen ismét egy olyan szablyával találkozunk, a melynek pengéje szintén egyélű és egyenes, de már sokkal keskenyebb, mint a mordvin területről idézett példáé (l. 19. sz.

[1] Aspelin i. m. 834.

schon um Vieles schmäler ist, wie die des vom mordwinischen Gebiete zitirten Stückes (Abb. 19), und der hinsichtlich seiner Form mit dem zu diesem Typus gehörigen aus Ungarn zitirten Stücke eng übereinstimmt. Der Griffdorn dieses merischen Stückes ist jedoch ebenfalls eine gerade Fortsetzung der Klinge, auch das Quereisen zeigt nicht die den Typus der Landnahmezeit charakterisirende Biegung nach abwärts, sondern jene Linsenschnittform, welche wir bei dem Quereisen der geraden skandinavischen Schwerter aus dem VIII.—XI. Jhd. angetroffen haben.

Wir müssen also auf dem von uns finnisch-germanisch genannten Gebiete die Thatsache konstatiren, dass wir die geradeklingigen Säbel auf mordwinischem und merischem Gebiete gefunden haben, und zwar in einer Form, welche von den Eigenschaften des in Frage stehenden Schwerttypus aus der Landnahmezeit allein nur die einschneidige, gerade Klinge aufweist, dagegen jedoch jener zwei charakteristischen Züge des zweiten Säbeltypus der Landnahmezeit entrâth, welche sich auf den Griffdorn und das Quereisen beziehen. Aus dieser Feststellung folgt, dass dieser auf merischem und mordwinischem Gebiete konstatirte Typus eine solche Form repräsentirt, welche auf den genannten Theilen des sogenannten finnisch-germanischen Gebietes eine unverändert erhaltene, ursprüngliche Form bildete, welche aber in unserer Heimath, in Folge des Einflusses eines anderen Säbeltypus, hinsichtlich des Griffes und des Quereisens eine Abänderung erlitt.

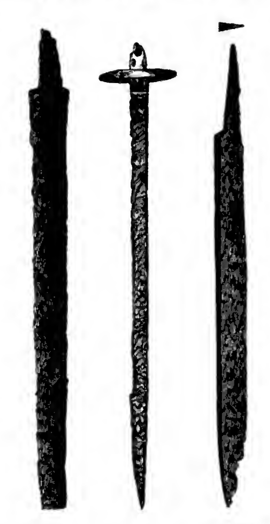
Wenn wir jetzt nun einerseits in Betracht ziehen, dass das aus dem mordwinischen Gebiete zitirte Stück dem nordgermanischen am nächsten steht, so können wir in diesem Säbeltypus die finnisch-germanische Entwicklung nicht verkennen, andererseits beweist dasselbe das Quereisen des aus dem merischen Gebiete zitirten Stückes. Schliesslich dürfen wir nicht vergessen, dass das ungarische Wort für Schwert (kard) persischer Abstammung

rajz) és alakjára nézve szorosan egyezik az ezen typusból Magyarország területéről idézett példával. Azonban ezen méri példának markolatnyúlványa is egyenes folytatása a pengének, keresztvasa sem mutatja a kifejlett honfoglaláskori typusnál jellemző lefelé hajlást, hanem azt a lenceszeleteidomot, a melyet a VIII—XI. századbeli skandináv egyenes kardok keresztvasánál megszoktunk.

Az általunk finn-germánnak nevezett területen tehát konstatálnunk kell azt a tényt, hogy az egyenes pengéjű szablyákat a mordvin és méri területen megtaláltuk, még pedig olyan formában, a mely a szóban forgó honfoglaláskori typusú kard jellegeiből egyedül az egyélű egyenes pengét mutatja föl, ellenben nincs meg benne a szóban forgó honfoglaláskori második szablyatypusunknak azon két jellemző vonása, a mely a markolatnyúlványra és a keresztvasra vonatkozik. Ezen megállapításból következik, hogy a méri és mordvin területen megállapított ezen szablyatypus olyan formát képvisel, a mely az úgynevezett finn-germán terület nevezett részein változatlanul fönnállott eredeti forma, de a mely hazánkban egy más szablyatypus hatása következtében a markolat és keresztvas tekintetében módosult.

Ha már most tekintetbe veszszük egyrészt azt, hogy a mordvin területről idézett példa az északi germánhoz legközelebb áll, úgy ebben a szablyatypusban lehetetlen félreismernünk a finn-germán fejleményt, másrészt ugyanezt bizonyítja a méri területről idézett példának keresztvasa. Végül pedig nem kell elfeledünk, hogy a magyar kard szó perzsa eredetű és hosszú kést jelent. Azoknak a hosszú késeknek jellemző formáit pedig, a melyekből a legtermészetesebben fejlődhetett ki az idézett méri

ist und ein langes Messer bedeutet. Die charakteristischen Formen jener langen Messer aber, aus welchen das zitirte merische Stück ebenso, wie dessen Weiter-

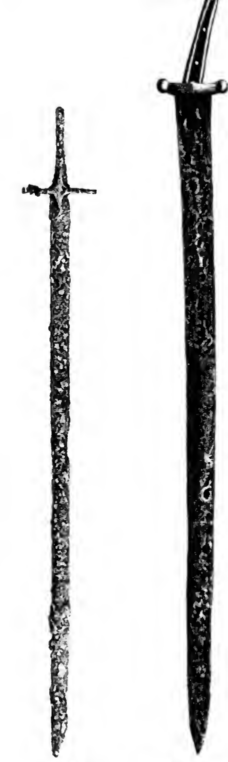

48. rajz. Szablya a lyádai sírmezőről. Abb. 48. Säbel aus dem lyadaer Grabfelde.

49. rajz. Szablya a méri sírmezőkről. Abb. 49. Säbel aus den merischen Grabfeldern.

50. rajz. Vaskés az ascheradeni sírmezőről. Abb. 50. Eisenmesser aus dem ascheradener Grabfelde.

entwicklung, das gombáser Schwert, sich am natürlichsten entwickelt haben konnte, finden wir auf livländischem Gebiete. So z. B. reproduziren wir aus dem berühmten ascheradener Grabfelde auf Abb. 50 ein Messer (ein Viertel der natürlichen Grösse),

51. rajz. A csúnyi szablya.
Abb. 51. Der csunyer Säbel.

52. rajz. Szablyapenge a vjátkai kormányzóságból.
Abb. 52 Säbelklinge aus dem wjatkaer Gouvernement.

dessen Länge 55 Cm. beträgt, wogegen das gombáser Schwert nur 76 Cm. lang ist.

Der kassaer Säbeltypus aus dem Komitate Baranya einerseits und der auf finnisch-germanischem Gebiete gefundene merische Säbeltypus andererseits stimmten darin überein, dass ihr Griffdorn und ihr Quereisen, wenn dieselben mit einander auch nicht übereinstimmen, doch sich beide von dem eigentlichen, entwickelten Säbelgriff und Quereisen der Landnahmezeit unterscheiden. Dieser Unterschied ist beim kassaer Säbel dadurch motivirt, dass dieses Stück, nach den mit demselben gemachten Funden zu urtheilen, der Landnahme mindestens um zwei Jahrhunderte zuvorgeht. Betreffs des merischen Säbels lässt der Umstand, dass das Quereisen und die Gestaltung des Griffes ebenso wie bei dem kassaer Säbel, vom Quereisen und der Gestaltung des Griffes der entwickelten Säbeltypen der Landnahmeepoche abweichen, die Behauptung aufstellen, dass auf dem sogenannten finnisch-germanischen Gebiete, auf welchem in den Ijadaer Gräbern[1] der eigentliche Säbeltypus der Landnahmezeit ebenfalls vorhanden ist (und zwar mit der charakteristischen Bildung des Quereisens und des Griffes), der merische Säbeltypus ebenfalls um mindestens zwei Jahrhunderte der Epoche der ungarischen Landnahme zuvorgeht, wiewohl er auf dem merischen Gebiete in seiner unveränderten Form auch späterhin bestand, ja es blieb seine spätere Bildung in dem csunyer Säbel, dessen Quereisen eine der spätesten Bildungen ist, auch auf ungarischem Gebiete bestehen. (Abb. 51.)

Wenn wir nun den zagrebinyer Säbel vom Gesichtspunkte der Gestalt des Quereisens prüfen, so finden wir, dass dieses Exemplar ein gerades Quereisen besitzt, d. h. dasselbe ist weder kreissegmentförmig, noch in der Form eines stumpfen Winkels nach unten gebogen. In dieser Beziehung weicht es nicht nur von dem sogenannten

[1] Матеріалы по археологіи Россіи No. 10, ст. 17, рис. 21.

példa épp úgy, mint annak fejleménye a gombási kard, a liv területen találjuk meg. Így pl. az ascheradeni híres sírmezőről 50. sz. rajzunkon közlünk egy kést egynegyed nagyságban, a melynek hossza 55 cm., a melylyel szemben a gombási kard csak 76 cm. hosszú.

A baranyamegyei kassai szablyatypus egyrészről s a finn-germán területen talált méri szablyatypus másrészről abban egyeztek meg, hogy markolatnyúlványuk és keresztvasuk, bár egymással meg nem egyezik, de a tulajdonképeni kifejlett honfoglaláskori szablyamarkolat és keresztvastól mind a kettő különbözik. E különbség a kassai szablyánál indokolva van az által, hogy ez a példa, a vele talált leletek bizonysága szerint, a honfoglalást legalább két századdal megelőzi. A méri szablyára nézve az a körülmény, hogy keresztvas és markolatalakulása épp úgy, mint a kassai szablyáé, a kifejlett honfoglaláskori typusu szablyák keresztvas és markolatalakulásától eltér, azt a vélelmet állapitja meg, hogy az úgynevezett finn-germán területen, a melyen a lyádai sírokban[1] a tulajdonképeni honfoglaláskori szablyatypus is megvan (még pedig a jellemző keresztvas és markolatképződéssel), a méri szablyatypus szintén legalább két századdal megelőzi a magyar honfoglalás korát, bárha a méri területen változatlan formájában később is fennmaradt, sőt fennmaradt annak későbbi fejleménye a magyar területen is, a csúnyi szablyában, a melynek keresztvasa egyike a legkésőbbi fejleményeknek. (51. sz. rajz.)

Ha már most a keresztvas alakja szempontjából vizsgáljuk a zagrebinyi szablya-

[1] Матеріалы по археологіи Россіи No. 10, стр. 17, рис. 21.

Säbel Karl's des Grossen, sondern von sämmtlichen bisher bekannten und wirklich ausgebildeten Schwerttypen unserer Landnahmezeit ab. Dieses Quereisen weist nur mit dem bei Hampel (A honfoglalási kor hazai emlékei [Die heimischen Denkmäler der Landnahmezeit] Taf. CVI Nr. 1) veröffentlichten szolyvaer Säbel Verwandtschaft auf, dem wiederum in dieser Beziehung, wie Hampel[1] es klarlegt, die kassaer, kecskeméter und csúnyer Stücke verwandt sind. Von dem Quereisen seines nächsten Verwandten, des szolyvaer Schwertes, behält er die an den beiden Enden angebrachten Knöpfe, aber das Quereisen selbst ist viel länger; und der die Mitte des Quereisens am szolyvaer Säbel bildende Rhombus ist am Quereisen des zagrebinjer Stückes durch eine vierblättrige Blume ersetzt. In dieser Beziehung steht ihm am nächsten das nemesócsaer Schwert (Abb. 46, Nr. 1 *a*, *b*, *c*), von dem jedoch das Quereisen des zagrebinyer Stückes durch seine Geradheit abweicht. Diese Geradheit des Quereisens des zagrebinjer Exemplars kann aus anderen, wie aus finnisch-germanischen Traditionen nicht erklärt werden. Die an der Mitte angebrachte vierblättrige Blume, welche die Gestalt des früheren Rhombus bewahrt, stammt aus der Mischung zweier Elemente. Die Rhombusgestalt selbst, welche wir an der Seite der Oeffnung des Quereisens finden, entspricht jenen, die Oeffnung der Griffscheide umsäumenden und in den rhombischen Kreis gehörigen Fortsätzen, welche wir in der skandinavischen Eisenzeit[2] und auf dem damit zusammenhängenden finnischen Gebiete antreffen, so dass wir dieses Element aller Wahrscheinlichkeit nach als aus diesem Kreise herstammend erachten müssen. Dass die den Rhombus bezeichnende vierblättrige Blume vom persischen Gebiete aus Verbreitung fand, darauf wies schon Hampel beim nemesócsaer Schwert hin.[3] In der Biegung des Griff-

[1] Hampel: L. c. S. 748.
[2] Montelius: L. c. S. 168. Fig. 163
[3] Hampel: L. c. S. 751.

példát, azt találjuk, hogy ezen példa egyenes keresztvasú, azaz se nem körszelet, se nem tompaszög alakban lefelé hajló. Ebben a tekintetben nemcsak az ú. n. Nagy Károly-féle szablyától, de öszszes eddig ismert és valóban kifejlett typusú honfoglaláskori kardjainktól eltér. Rokonságot ezen keresztvas csak a Hampelnél (A honfoglalási kor hazai emlékei, (VI. tábla 1. sz.) közlött szolyvai szablyával mutat, melynek rokonai e tekintetben, mint már Hampel kimutatta,[1] a kassai, kecskeméti és csúnyi példák (47. és 51. sz. rajz). Legközelebbi rokona a szolyvai kard keresztvasából megtartja a két végére alkalmazott gombot, de maga a keresztvas sokkal hoszszabb, a szolyvai szablya keresztvasának közepét alkotó rhombust pedig egy négyszirmú virág helyettesíti a zagrebinyi példa keresztvasán. Ez utóbbi tekintetben legközelebb áll hozzá a nemesócsai kard (46. sz. rajz, 1 *a*, *b*, *c* sz.), melytől azonban a zagrebinyi példa keresztvasa egyenes voltával tér el. A zagrebinyi példa keresztvasának egyenes volta másból, mint a finngermán hagyományokból nem magyarázható. A közepén alkalmazott négyszirmú virág, mely a korábbi rhombus alakját őrzi, két elem keveredéséből származik. Maga a rhombusalak, a melyet a keresztvas nyílásának két oldalán találunk, megfelel azon nyéltoknyílást szegélyző s a rhombikus körbe tartozó nyúlványoknak, a melyet a skandináv vaskorban[2] és az azzal egybefüggő finn területen mindenütt megtalálunk, úgy hogy ezt az elemet alighanem ebből a körből származottnak kell tekintenünk. Hogy a rhombust jelző négyszirmú virág a perzsa terület felől terjedt,

[1] Hampel: A. honfogl. hazai emlékei. 748. l.

[2] Montelius i. m. 168. l. 163. ábra.

dornes stimmt der zagrebinjer Säbel mit der Biegung des Griffdornes bei dem entwickelten Säbeltypus unserer Landnahmezeit überein, und in Folge dessen zeigt gerade diese Erscheinung insgesammt nur so viel, dass dieser Säbel auch auf dem wjatkaer Gebiet jene Epoche bezeichnet, wie in unserer Heimath die Säbel der sogenannten Landnahmezeit.

Wenn wir nun unsere Säbel der Landnahmezeit im Lichte der oben vorgebrachten Erläuterung vom Standpunkte der Gestalt der Klinge untersuchen, so finden wir, dass die Krümmung der Klinge auch vom Gesichtspunkte unserer sogenannten sich krümmenden Klingen eine verschiedene ist. Bemerkenswerth ist besonders eine Klingenkrümmung und gerade diese ist es, welche durch die Krümmung der Klinge des zagrebinjer Säbels charakterisirt wird. Es ist dies eine Krümmung, welche von der geraden Linie kaum abweicht und dadurch charakterisirt werden kann, dass die Wurzel und der untere Theil des Klingenrückens in ein und dieselbe Vertikale fallen. Diese Krümmung findet sich unter den bisher bekannten Säbeln der Landnahmezeit nur an dem Säbel von Székesfehérvár-Demkóhegy. (Hampel: L. c. Taf. CVII Nr. 3.) Es kann kaum einem Zweifel unterliegen, dass diese Klingenkrümmung sich direkt in dem merischen Exemplar unmittelbar aus dem vom finnisch-germanischen Gebiete bekannten geraden Säbel unter dem Einflusse jener anders gekrümmten krummen Klingen entwickelte, von denen wir sofort sprechen werden. Wir zögern also nicht, diesen Typus als die eigenthümlichste Entwicklung des finnisch-germanischen Gebietes zu betrachten. Einen Säbel von diesem Typus fanden wir unter den nicht ausgestellten Alterthümern der mittelalterlichen Abtheilung der petersburger kaiserlichen Eremitage, von dem der damalige Kustosstellvertreter der genannten Abtheilung nur so viel sagen konnte, dass derselbe wahrscheinlich vom Gebiete des wjatkaer Gouvernements stammt. Wir reproduziren diesen Säbel auf unserer Abbildung 52. Hin-

arra már Hampel utalt a nemesócsai kardnál.[1] Markolatnyúlványának elhajlása tekintetében a zagrebinyi szablya egyezik fejlett typusú honfoglaláskorabeli szablyáink markolatnyúlványának hajlásával s épen azért ez a jelenség mindöszsze csak anynyit mutat, hogy e szablya a vjatkai területen is körülbelül azt a kort jelzi, a melyet hazánkban az ú. n. honfoglaláskori szablyák.

Ha már most honfoglaláskorabeli szablyáinkat a fentebb elmondottak világításában a penge alakjának szempontjából vizsgálgatjuk, úgy azt találjuk, hogy a penge görbülete még ú. n. görbülő pengéink szempontjából is más és más. Nevezetesen van egy pengegörbülés és ez épen az, a melyet a zagrebinyi szablya pengéjének görbülete jellemez. Olyan görbülés ez, a mely az egyenes vonaltól alig tér el s azáltal jellemezhető, hogy a penge hátának töve és alsó része egy ugyanazon függélyesbe esik. Ez a görbülés eddig ismert honfoglaláskori szablyáinkon csak a székesfehérvárdemkóhegyi szablyán van meg (Hampel most idézett műve CVII. tábla 3. szám). Alig lehet kétséges, hogy ez a pengegörbülés egyenesen a méri példában a finn-germán területről megismert egyenes szablyából közvetlenül fejlődött azon más görbületű görbe pengék hatása alatt, a melyekről azonnal szólani fogunk. Ezt a typust tehát nem hozzuk a finn-germán terület legsajátosabb fejlődményének tekinteni. Ebből a typusból találtunk egy szablyát a szentpétervári császári Eremitage középkori osztályának ki nem állított régiségei között, a melyről a nevezett osztály akkori custoshelyettese csak anynyit tudott mondani, hogy valószínűleg a vjatkai kormányzóság területéről származik és a

[1] Hampel i. m. 751. l.

sichtlich des Fundortes desselben können wir kaum irgend welchen Zweifel haben, weil seine Uebereinstimmung in der Klingenform und in dem Quereisen mit dem zagrebinjer Exemplar genug klar ist, sein Griffdorn aber ebenfalls dieselbe Biegung zeigt.

Das zagrebinjer und das jetzt reproduzirte wjatkaer Exemplar erklären zugleich auch den Umstand, warum sich dieser Biegung jene Stücke so enge anschliessen, welche von dem mit dem finnisch-germanischen Gebiet eng zusammenhängenden slavischen Gebiete aus bekannt sind und von denen Hampel das czechowitzer Stück zitirt und reproduzirt.[1]

Eine andere charakteristische Krümmung unserer Säbel aus der Zeit der Landnahme zeigen der kassaer (Abb. 47) und der ihm verwandte kecskeméter Säbel. Diese Krümmung ist viel stärker, auch wenn der untere und obere Theil des Rückens der Klinge in eine Vertikale fallen. In vielen Fällen, wie eben auch bei dem kassaer und dem kecskeméter Exemplare, wird die Krümmung auch dadurch charakterisirt, dass der untere Theil des Rückens der Klinge über jene Vertikale hinausgeht, welche in die Ebene des oberen Theiles des Klingenrückens gelegt wird. Gerade die kassaer Grabbeilagen machen es sicher, dass diese starke Krümmung in den südlichen Gebieten früher herrschte, und dass also dieselbe nicht als eine stufenweise Fortentwicklung des geraden Säbels betrachtet werden kann. Unserer Ansicht nach stammt nämlich diese Krümmung aus den südlichen Gebieten, was auch eine Erklärung für die Frage ist, weshalb dieser Krümmung die Klingen aller jener Säbeltypen viel näher stehen, die südlich der Wolga zum Vorschein kamen, zu denen auch jene kobaner Exemplare gehören, die Dr. Grempler in Tiflis für das Berliner Museum erworben hat und die auch von Hampel publizirt worden sind.[2] Die kobaner Exemplare sind in dieser Hinsicht

[1] Hampel: L. c. Taf. CVIII. 1.
[2] L. c. Taf. CVIII. 2—3.

melyet 52. sz. rajzunkon közlünk. A lelőhely tekintetében erre a szablyára nézve csakugyan alig lehet kétségünk, mert egyezése a pengeforma és a keresztvas tekintetében a zagrebinyivel elég világos, markolatnyúlványa pedig szintén ugyanazt a hajlást mutatja.

A zagrebinyi és a most közlött vjatkai példa egyúttal megmagyarázzák azt a körülményt is, hogy miért csatlakoznak olyan szorosan épen ehhez a hajláshoz azok a példák, a melyek a finn-germán területtel szorosan egybefüggő szláv területről ismeretesek, s a melyekről Hampel a czechowitzi példát idézi és közli.[1]

Honfoglaláskori szablyáink másik jellemző görbülését a kassai (l. 47. számú rajz) és a vele rokon kecskeméti szablyák mutatják. Ez a görbülés sokkalta mélyebb, még akkor is, mikor a penge hátának felső és alsó része egyetlen függélyesbe esik. De sok esetben, mint épen a kassai és kecskeméti példáknál, az is jellemzi a görbülést, hogy a penge hátának alsó része a pengehát felső részének síkjára fektetett függélyes irányán túl megy. Bizonyos, épen a kassai sírmellékletek következtében, hogy ez az erős görbülés a déli területeken előbb volt meg, tehát nem tekinthető az egyenes szablya fokozatos továbbfejlődésének, vagyis nézetünk szerint e görbülés déli területekről származik, a mi megmagyarázza azt a körülményt is, hogy miért állanak közelebb ehhez a görbüléshez mindazon szablyatypusok pengéi, a melyek a Volgától délre kerültek elő, a melyek közé tartoznak azon kobáni példák is, a melyeket dr. Grempler Tifliszben szerzett a berlini múzeum számára s a melyeket Hampel

[1] Hampel i. m. CVIII. tábla 1.

keine ganz reinen Analogien, wir werden aber Gelegenheit haben, mit einem andern Funde, der sich im moskauer Museum befindet, solche kaukasische Exemplare zu reproduziren, die unsere Behauptung noch klarer machen werden. Dass in der Entwicklung dieser Säbel die südlichen Gebiete eine wichtige Rolle spielten, können wir mit nichts kräftiger beweisen, als mit der Form, welche das Quereisen bei jenen Säbeln der Zeit der Landnahme hat, welche von entwickeltem Typus sind. Wir haben schon erwähnt, dass die Form des Quereisens dadurch charakterisirt wird, dass dasselbe entweder bogenförmig oder in stumpfem Winkel gebrochen, und mit beiden Enden nach unten, nämlich der Klinge zu gebogen ist. Wenn wir die ältesten und ausgesprochensten Vertreter dieser Eigenthümlichkeiten suchen, müssen uns zweifellos die charakteristischen Quereisen der sibirischen Bronzedolche in Erinnerung kommen.[1] Das Prinzip des im Winkel gebrochenen Quereisens, dessen Enden sich der Klinge zu hin biegen, kommt in diesen Dolchen kräftig zum Ausdruck. Die Tradition dieses Quereisens verschwindet auch in den südlichen Gebieten nicht, wofür das von uns reproduzirte aldobolyer Schwert[2] (Abb. 53) ein klares Beispiel ist. Géza Nagy, der dasselbe zuerst publizirte, hielt es für ein arabisches Schwert aus dem XIII. Jahrhunderte, während Hampel damals meinte, dass es aus der Zeit der Völkerwanderung stamme. Später behandelte es aber Hampel unter den skythischen Denkmälern.[3]

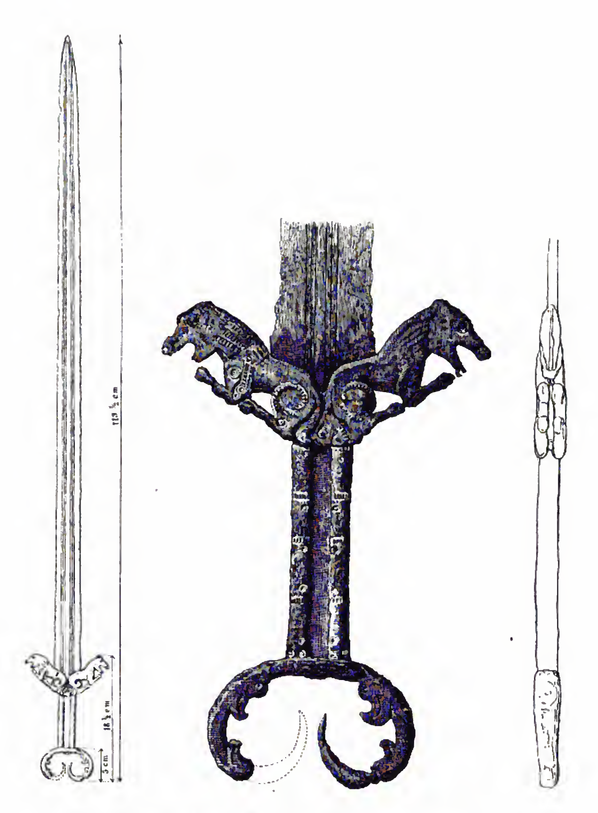
Hampel, der auf die aus dem Kurgan von Nikopolis[4] zum Vorschein gekomenen Analogien zu den Thieren auf dem Quereisen des Schwertes verweist, bemerkt hiezu nur Folgendes: «Man pflegt diese

[1] Радловъ. L. c. Taf. VII–XIV.

[2] Das aldobolyer Schwert. (Az aldobolyi kardról.) Arch. Ért. N. F. Bd. VI. S. 238. (Uj f. VI. köt. 238. l.)

[3] Arch. Ért. N. F. Bd. XIII. S. 385—407. (Uj f. XIII. köt. 385–407. l.)

[4] L. c. S. 388—390

53. rajz. Az aldobolyi kard. — Abb. 53. Das aldobolyer Schwert.

is közölt.[1] A kobáni példák e tekintetben nem egészen tiszta analogiák, de lesz alkalmunk egy másik leletben, mely a moszkvai múzeumban őriztetik, bemutatni olyan kaukázusi példákat, a melyek állításunkat világosabban teszik szemlélhetővé. Hogy e szablyák kifejlődésében déli területeknek volt fontos szerepe, azt semmivel sem bizonyíthatjuk erősebben, mint a kifejlett typusú honfoglaláskori szablyák keresztvasának alakjával. Említettük ugyanis, hogy e keresztvas alakját az jellemzi, hogy vagy ív- vagy tompaszög alakban törve, végeivel lefelé, vagyis a penge felé hajlik. Ha e sajátosság legősibb és legkifejezettebb példáit keressük, úgy kétségtelenül a szibériai bronz tőrök jellemző keresztvasai kell ,hogy eszünkbe jussanak.[2] A szögbe tört és a penge felé lehajló végű keresztvas elve ezekben a tőrökben erőteljesen jut kifejezésre. Ennek a keresztvasnak hagyománya a déli területeken nem is szűnik meg, a minek világos példája a 53. sz. rajzunkon közölt aldobolyi kard, a melyet első ismertetője, Nagy Géza, XIII. századbeli arab kardnak tartott s ugyanakkor Hampel népvándorláskorinak hitt,[3] s a melyet később Hampel a szkitiai emlékek során tárgyalt.[4] Hampel utalván e kard keresztvasán levő állatoknak a nikopolisi kurgánból került analogiáira,[5] csak anynyit mond, hogy «ezen oroszföldi analogiák korát a Kr. e. V—VI. századba szokás helyezni, az aldobolyi kard azonban aligha vihető föl ily magas korba».

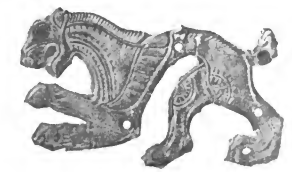
Részünkről nem térhetünk ki az elől, hogy utaljunk először arra, hogy az al-

[1] Hampel i. m. CVIII. tábla 2–3.
[2] Радловъ i. m. VII–XIV. tábla.
[3] Az aldobolyi kardról. Arch. Ért. Uj f. VI. k. 238. l.
[4] Arch. Ért. Új f. XIII. k. 385–407.
[5] U. o. 388–390. l.

russischen Analogien in das V—VI. Jahrhundert vor Christi Geburt zu verlegen. Das aldobolyer Schwert dürfte aber kaum in eine so frühe Zeit zurückgeführt werden können.»

Wir unsererseits können nicht umhin, vorerst darauf hinzuweisen, dass zwischen den Thieren des Quereisens des aldobolyer Schwertes und den von Hampel zitirten, aus einer Goldplatte gepressten Thieren von Nikopolis, die Analogie nicht so streng ist, wie Hampel es glaubt. Zur Bekräftigung dessen reproduziren wir hier zwei Platten von Nikopolis (Abb. 54). Aus der Vergleichung geht zu allererst hervor, dass auf dem Quereisen des aldobolyer Schwertes die Thiere hocken, während sie auf der nikopoliser Platte entweder einherschreiten oder zum Sprunge bereit sind. Die Thiere des aldobolyer Schwertes haben unverhältnissmässig grosse Köpfe und weichen auch in den Details von den nikopoliser Thierköpfen ab. Überdies gibt es unter den Ornamenten der Thiere des aldobolyer Schwertes ein Element, nämlich das aus konzentrischen Kreisen bestehende Ornament, welches wohl eine kräftige Eigenthümlichkeit des Kunstgewerbes jener Jahrhunderte ist, die um Christi Geburt liegen, im VI—V. Jahrhundert vor Christi aber durchaus kein gewohntes Motiv ist. Diese Ornamentation kommt aber auch am Saume des Griffdornes vor. Hiezu kommt noch eine andere, nicht minder wichtige Erscheinung, dass nämlich die beiden Thiere (jedenfalls Löwen) einander mit dem Rücken zugekehrt sind und das Maul kräftig aufreissen. Solche kauernde Löwen mit stark aufgerissenem Maul, die einander den Rücken kehren sind überall in den römischen Provinzen, wo der Mithraskult verbreitet war, zu finden, und gehören offenbar zum Mithraskult. Für diese Löwen ist es immer charakteristisch, dass sie kauern und einander den Rücken kehren und auf den charakteristischen Beispielen halten die Löwen einen Hirschkopf in den Klauen. (Abb. 55—56.) Diese Löwen sind aus dem Thierreiche des Sonnenkult genommen und

dobolyi kard keresztvasának állatai és a Hampel által idézett nikopolisi aranylemezből préselt állatok között az analogia nem olyan szoros, mint Hampel hiszi. Ennek megvilágosítása végett ide mellékeljük 54. sz. rajzunkon két nikopolisi lemeznek képét. Az összehasonlításból azonnal kitetszik először az, hogy az aldobolyi kard keresztvasának állatalakjai guggolnak, míg a nikopolisi állat lép vagy ugrásra készül; az aldobolyi kard állatainak aránytalanul nagy fejük van, s a részletekben is igen jelentékenyen térnek el a nikopolisi állat-tól. De van az aldobolyi kard állatainak díszítményei között egy olyan elem is, t. i. a konczentrikus körökből álló díszítés, mely, a milyen erős sajátossága a Kr. sz. körüli századok iparművességének, épen anynyira nem szokott motivuma a Kr. e. VI. és V. századénak. Ez a díszítő motivum pedig a kard markolatnyúlványának szélein is szerepel. Ehhez aztán még egy más, nem kevésbbé fontos jelenség csatlakozik, nevezetesen az, hogy a két állat (mindenesetre oroszlán) egymásnak háttal fordul és száját erősen tátja fel. Az ilyen egymásnak háttal fordult guggoló és erősen feltátott szájú oroszlánok a római provincziákban mindenütt, a hol a Mithras-kultusz elterjedt, nagy

54. rajz. Aranylemezek a nikopolisi kurgánból. — Abb. 54. Goldplatten aus dem nikopoliser Kurgan.

der Hirsch gehört, wie dies Julius Sebestyén nachgewiesen,[1] ebenfalls dorthin und wurde aus demselben nur durch das Missverständniss der griechischen Kalendermacher ein Widder. Diese Auffassung der Löwen auf dem aldobolyer Schwerte führt also wieder in die Jahrhunderte um Christi Geburt und wollen wir hier nur noch bemerken, dass dieses Schwert in konstruktiver Hinsicht unter jenen Dolchformen seine Analogien findet, von denen Furtwängler und von ihm unabhängig auch andere Fachmänner konstatirt haben, dass dies die bei Skythen und Persern gleichmässig in Mode gewesenen acinaces (ἀκινάκης) seien, von denen Herodot sagt, dass die Skythen diese Dolchform als Symbol des Kriegsgottes verehrten.[2] Damit stimmt der Umstand überein, dass wir auf dem Quereisen des aldobolyer Schwertes eine solche Darstellung eines zum Thierkreis des Sonnenkult gehörigen Thieres finden, welche auf den bekannten Mithrasdenkmälern der römischen Provinzen fast alltäglich ist.

Wir können aber Hampel auch darin

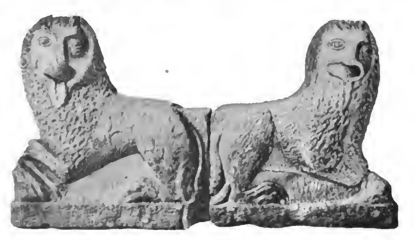
[1] Regös énekek (Märchen-Gesänge). Magyar Népköltési gyüjtemény. Bd. IV. S. 12.

[2] Hampel beruft sich in seinem Artikel: «Skythische Denkmäler in Ungarn» (Skythiai emlékek Magyarországon) auf jene Literaturquellen, auf denen diese auch von ihm betonte Behauptung basirt, so: Dict. des Ant. gr. et rom. Paris 1873, S. 31–32. Dahrenberg Saglio; ferner Furtwängler: Der Goldfund von Vettersfelde. Berlin 1883.

számmal találhatók és világosan a Mithras-kultuszhoz tartoznak. Mindig jellemzi ez oroszlánokat az, hogy guggolnak és egymásnak hátat fordítanak és legjellemzőbb példányaikon az oroszlánok szarvasfejet markolnak. (L. 55—56. sz. rajzok.) Ezen oroszlánok a napkultusz állatjegyeiből vannak véve s a szarvas, a mint azt Sebestyén Gyula[1] kimutatta, szintén oda tartozik

[1] Regős énekek. Magyar népköltési gyűjtemény. IV. köt. 12. l.

nicht zustimmen, dass das halbmondförmige Glied mit eingebogenem Ende, welches den Schwertknauf bildet, zwei Delphinfiguren darstellt, denn das ist nur ein solches Stabglied, aus dem vier Raubthierköpfe mit stark gebogenem Schnabel herauswachsen. Von der Verwendung dieses Raubthierkopfes als Ornamentationsmotiv, beziehentlich von der Rolle, welche derselbe bei den sibirischen und südrussischen Alterthümern, sowie bei unsern Alterthümern aus der Völkerwanderungszeit spielt,

55. rajz. — Abb. 55.

56. rajz. — Abb. 56.

Mithras kultuszához tartozó oroszlánszobrok. — Zum Mithraskult gehörige Löwenstatuetten.

és csak a görög naptárcsinálók félreértése folytán változott át kossá. Az aldobolyi kard oroszlánjainak ezen felfogása tehát ismét a Kr. sz. körüli századokhoz vezet s itt még csak azt akarjuk megjegyezni, hogy e kard azon tőralakok közt találja szerkezeti analogiáit, a melyekre nézve Furtwängler és tőle függetlenül más szakemberek is azt állapították meg, hogy ez a szkiták és perzsák közt egyaránt divó acinaces (ἀκινάκης), melyről Herodotos azt mondja, hogy a szkiták e tőrformát a Hadur jelképe gyanánt tisztelték.[1] Ezen Herodotos-féle állítással mindenesetre egybehangzik az a körülmény, hogy az aldobolyi kard keresztvasán a napkultuszhoz tartozó állatkör egyik állatának olyan előállításával találkozunk, a mely a római provincziák területéről ismert Mithras-emlékek között csaknem mindennapos.

De nem érthetünk egyet Hampellel a tekintetben sem, hogy a markolatgombját képező, bekanyarodó végű, félholdalakú tag két Delphin-idom lenne, mert az nem egyéb olyan pálczatagnál, a melyből négy erősen meghajló csőrű ragadozó madárfej nő ki. Ennek a ragadozó madárfejnek, mint diszítő motivumnak, alkalmazásáról s illetve annak szerepéről úgy a szibériai és a közbeeső délorosz terület régiségei, mint hazánk népvándorláskori régiségei között már föntebb említést tettünk, a mikor a honfoglaláskori boglárok szegélydíszitményéről szólottunk. Ezen ragadozómadárfej a szibériai régiségekben

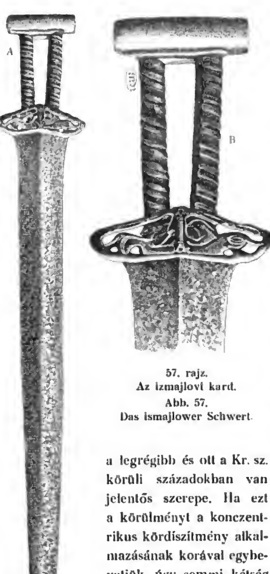
[1] Hampel: Skythiai emlékek Magyarországban czímű czikkében hivatkozik azon irodalmi forrásokra, a melyeken ezen általa is hangoztatott állítás alapszik, nevezetesen Dict. des Ant. gr. et rom. Paris, 1873. 31—32. l. Dahrenberg Saglio; továbbá Furtwängler: Der Goldfund von Vettersfelde. Berlin, 1883.

sprachen wir schon früher, als von den Randornamenten der Roselten aus der Zeit der Landnahme die Rede war. Am frühesten kommt dieser Raubthierkopf an den sibirischen Alterthümern vor, bei denen er in den Jahrhunderten um Christi Geburt eine bedeutende Rolle spielt. Wenn wir diesen Umstand mit der Epoche der Verwendung des konzentrischen Kreisornamentes zusammenhalten, so ist es zweifellos, dass Hampel schon damals der Wahrheit nahe kam, als er dieses Schwert in die Völkerwanderungszeit ansetzte, aber auch damals, als er bemerkte, dasselbe könne nicht in das VI—V. Jhd. vor Christi hinaufgesetzt werden. Wir unsererseits müssen dieses Schwert in die Jahrhunderte um Christi Geburt verlegen, und auch das schon weist darauf hin, dass das in der Form der Quereisen der sibirischen Dolche sich zeigende Prinzip in den südlichen Gebieten ohne Unterbrechung weiter lebte. Die Frage ist, ob wir Vorgänger und Analogien des aldobolyer Schwerttypus auf südrussischem Gebiete oder in Sibirien nachweisen können.

Auf diese Frage können wir mit Ja antworten. Wir müssen uns nicht mit jenen Dolchen begnügen, die schon Hampel aus dem Tschertomlyker Fürstengrabe bei Nikopol, aus Kuloba und aus anderen Orten der am Dnjeper gelegenen Steppen anführt,[1] denn mehr als die sibirischen Bronzedolche im allgemeinen, beweisen auch diese Dolche nicht. Speziell füllen sie nicht jene Zeit aus, welche zwischen den sibirischen Bronzedolchen und ihren südrussischen Analogien, sowie dem aldobolyer Schwert, also zwischen dem VI—V. Jahrhunderte vor Christi Geburt und den Jahrhunderten um Christi Geburt liegen. Diese Zwischenzeit wird in erster Linie von einem Schwerte des samaraer Museums (Самаркій Публичный Музей)[2] ausgefüllt, das zuerst N. Avenarius im Jahre 1896

[1] Oben zitirter Artikel S. 386.

[2] К. М. Өеодоровъ: Указатель предметовъ, хранящихся въ Самарскомъ Публичномъ Музеѣ. Самара, 1898 ст. 4. No. 2.

57. rajz.
Az izmajlovi kard.
Abb. 57.
Das ismajlower Schwert.

57. rajz.
Az izmajlovi kard.
Abb. 57.
Das ismajlower Schwert.

a legrégibb és ott a Kr. sz. körüli századokban van jelentős szerepe. Ha ezt a körülményt a konczentrikus kördíszítmény alkalmazásának korával egybevetjük, úgy semmi kétség nem lehet, hogy Hampel akkor is közel járt az igazsághoz, mikor a kardot a népvándorlás korába helyezte s akkor is, mikor megjegyezte, hogy annak kora a Kr. e. VI—V. századba föl nem vihető. Részünkről ezt a kardot a Kr. sz. körüli századokba kell helyeznünk s már ez is arra mutat, hogy a szi-

publizirte,[1] aber in einer solchen Reproduktion, welche gerade nur die Silhouette der Hauptformen des Schwertes gibt. Da über die Details weder die Reproduktion, noch der Text Aufklärung geben, reproduziren wir ein genaueres Bild dieses Schwertes (Abb. 57) nach einer im samaraer Museum aufbewahrten Aufnahme. Dieses Schwert fand man bei der im Bezirk Buguruslan des samaraer Gouvernements gelegenen Gemeinde Ismajlow, also an der Wolga, und ein Blick auf unsere Reproduktion überzeugt uns davon, dass das Prinzip der Ausgestaltung des Griffes und des Quereisens vollkommen identisch ist mit jenem beim aldobolyer Schwert. Eine Abweichung in der Ausgestaltung besteht nur darin, dass während der obere Abschluss (Griffknauf) des Griffes des aldobolyer Schwertes ein halbmondförmiger Stab mit eingebogenem Ende ist jener des samaraer Schwertes nur ein kurzer gerader Stab ist. Der Griffdorn des samaraer Schwertes stimmt mit jenem des aldobolyer darin überein, dass derselbe aus einer geritzten in ein halbzylinderförmiges Ornament geschlossenen Platte besteht. Darin aber unterscheiden sich die Schwerter, dass das samarer Exemplar beim Dorn schmäler ist und nach dem oberen Ende hin sich verbreitet. Es ist dies eine Erscheinung, die wir nur bei den spätesten Typen der sibirischen Eisendolche bemerken, nämlich bei jenen, bei denen der Raubthierkopf mit stark gebogenem Schnabel als Ornament[2] vorkommt. Diese Erscheinung bringt das samaraer Schwert den sibirischen näher, entfernt es aber vom aldobolyer.

Auf dem Quereisen des samaraer Schwertes sehen wir zwei einander gegenüber kauernde Thiere, deren eines wahrscheinlich ein Greif ist, das andere ein Löwe. Diese Thiere sind in einen Rahmen

[1] Обозрѣніе нѣкоторыхъ губерній и областей Россіи въ археологическомъ отношеніи. Записки Императорскаго Русскаго Археологическаго общества, новая серія, томъ VIII, выпускъ I и II, стр. 166., рис. 40.
[2] Radlow: L. c. Taf. XIV. Nr. 9.

bériai bronztőrök keresztvasának formájában jelentkező elv a déli területeken megszakítás nélkül tovább élt. Az a kérdés, hogy az aldobolyi kardtypus megelőzőit és analogiáit a délorosz földön vagy Szibériában ki tudjuk-e mutatni?

Erre a kérdésre igennel felelhetünk. Nem kell ugyanis megelégednünk azon tőrökkel, melyeket Hampel már idézett a Nikopol melletti csertomlyki fejedelmi sírból, Kulobából s a Dnyeper menti pusztaság egyéb helyéről,[1] mert többet ezek a tőrök sem bizonyítanak, mint általában a szibériai bronztőrök. Nevezetesen nem töltik ki azt az időt, a mely a szibériai bronztőrök és déloroszországi analogiáik, meg az aldobolyi kard, vagyis az V—VI. Kr. e. század és a Kr. sz. körüli századok közt van. Ezt az űrt kitölti először az a kard, a melyet a szamarai múzeum őriz (Самарскій Публичный Музей)[2] és a melyet először 1896-ban Avenarius N. közölt,[3] azonban olyan illusztráczióban, a mely épen csak a kard főbb formáinak silhouettejét adja, a részletekre nézve azonban fölvilágosítást sem a közlött illusztráczió, sem pedig a szöveg nem nyújt s épen azért közöljük annak pontosabb képét 57. sz. rajzunkon a szamarai múzeumban őrzött felvétel után. E kardot a szamarai kormányzóság bugurusztáni kerületében fekvő Izmajlov község mellett lelték, tehát a Volga mentén és egy pillantás rajzunkon közlött képére meggyőz bennünket arról, hogy a markolat és kereszt-

[1] Idézett czikke 386. lap.

[2] К. М. Θеодоровъ: Указатель предметовъ, хранящихся въ Самарскомъ Публичномъ Музеѣ. Самара, 1898. ст. 4. No. 2.

[3] Обозрѣніе нѣкоторыхъ губерній и областей Россіи въ археологическомъ отношеніи. Записки Императорскаго Русскаго Археологическаго общества, новая серия, томъ VIII, выпускъ I и II, стр. 166. рис. 40.

gefasst, der ganz ebenso wie bei unseren Rosetten aus der Zeit der Landnahme, aus einem in der Mitte vertieften Kreise und einem Ellipsoid gebildet ist. Die Placirung dieser Thiere des Quereisens unterscheidet sich nicht nur darin von den Thieren des aldobolyer Schwertes, dass die ersteren einander mit dem Gesicht zugekehrt sind, sondern auch darin, dass sie mit den Füssen der Klinge zu stehen, während sie auf dem aldobolyer Schwerte sowohl der Klinge, wie auch einander mit dem Rücken zugekehrt sind. Während wir so einerseits auch hier konstatiren können, dass wir es mit einem Löwen, d. h. mit einem Thierzeichen des Sonnenkreises zu thun haben und auch hervorheben können, dass diese Thiere sich in einem Rahmen befinden, von dem wir schon so oft nachgewiesen haben, dass er aus persischem Gebiete stammt, ist es andererseits auch sicher, dass die Ausführung dieser Thiere in stylistischer Hinsicht jener der aldobolyer vorangeht, wodurch es zweifellos wird, dass das samaraer Schwert wohl älter ist als das aldobolyer, aber eine spätere Entwicklung als die sogenannten skythischen Dolche. Zu demselben Resultate gelangen wir, wenn wir die Klinge des samaraer Schwertes mit jener des aldobolyer vergleichen. Der auffallendste Unterschied zwischen den beiden Klingen ist, dass die des aldobolyer Schwertes 97 cm., die des samaraer aber nur 54 cm. misst, also bedeutend kürzer ist. Der zweite wesentliche Unterschied ist, dass neben dem Mittelgrat der Klinge des samaraer Schwertes sich nicht jene zwei dreilinigen Blutrinnen hinziehen, die wir auf dem aldobolyer Schwerte sehen, sondern dass die glatte Klinge desselben, ganz die Form der Klingen der sibirischen Bronze- und Eisendolche zeigt. Alldem zufolge müssen wir das samaraer Schwert als ein Zwischenglied betrachten, welches in Hinsicht der Entwicklung zwischen den sogenannten skythischen Dolchen und dem aldobolyer Schwert steht und zwar hinsichtlich der Zeit näher dem Aldobolyer.

vas kiképzésének elve tökéletesen azonos az aldobolyi kardéval; eltérést a kiképzés tekintetében csak az képez, hogy míg az aldobolyi kard markolatának felső záródása (markolatgomb) bekanyarodó végű félholdalakú pálcza, addig a szamarai kardé csak rövid egyenes pálcza. A szamarai kard markolatnyúlványa az aldobolyiéval egyezik abban, hogy azt rovátkos félhengeralakú szegélydíszítménybe zárt lemez képezi; eltér azonban tőle abban, hogy tövénél keskenyebb és felső vége felé szélesedő. Olyan jelenség ez, a melyet csak a legkésőbbi typusú szibériai vastőrökön észlelünk, azokon t. i., a melyeken az erősen hajlott csőrű ragadozó madárfej szerepel díszítés gyanánt.[1] Ez a jelenség a szamarai kardot közelebb hozza a szibériai bronztőrökhöz s távolabb helyezi az aldobolyitól.

A szamarai kard keresztvasán két egymásnak szemközt fordult guggoló állatot látunk, a melyek közül egyik valószínűleg griff, a másik oroszlán. Ezek az állatok olyan keretbe vannak foglalva, a mely ugyanúgy, mint azt honfoglaláskori boglárainkon láttuk, mélyített közepű körből és gömbkétszögből alakul. A keresztvas ezen állatainak elhelyezése nemcsak abban a tekintetben különbözik az aldobolyi kard keresztvasán levőktől, hogy a szamarai kard állatai egymásnak szemközt fordulnak, de abban is, hogy lábaikkal a penge felé állanak, míg az aldobolyin hátukkal fordulnak a penge felé s egymásnak hátat fordítanak. Ilyenformán, míg egyrészt itt is megállapíthatjuk, hogy oroszlánnal, vagyis a napkör állatjegyével van dolgunk és kiemelhetjük azt is, hogy ezen állatok olyan keretbe vannak helyezve, a melynek perzsa területről való százma-

[1] Radlov i. m. XIV. tábla. 9. sz.

Die natürliche Fortsetzung jenes Wolgagebietes, aus welchem das eben besprochene samaraer Schwert stammt, bildet nach Nordosten hin jene, jenseits des Uralgebiets liegende Gegend in der Jekatjerinburg liegt. Die Verbindung zwischen der Gegend der Wolga, der der unteren Kama und diesem Gebiete bildet jener natürliche Steig, auf dem auch heute die Eisenbahn über den Ural führt. Aus diesem Gebiete, speziell aus dem jekatjerinburger Bezirke stammt das Eisenschwert, welches wir hier reproduziren (Abb. 58.) Dasselbe wurde am 15. September 1892 in einer Tiefe von 1·1 Meter gefunden, 15 Werst entfernt von der im jekatjerinburger Bezirke gelegenen Gemeinde Rewda und befindet sich gegenwärtig im jekatjerinburger Museum der Uralgesellschaft der Freunde der Naturwissenschaften. (Музей Уральскаго Общества Любителей Естествознанія въ Екатеринбургъ.)[1] Hinsichtlich der Form der Klinge schliesst sich dieses Schwert weder an die Form des aldobolyer, noch an das diesem entwicklungs-geschichtlich vorausgehende samaraer Schwert, denn die Klinge zeigt jene Lilienblattform, die wir schon von den, aus dem egyptisch-phönizischen Kulturkreise stammenden, prähistorischen Bronzeschwertern kennen, die wir aber auch aus Sibirien und zwar von den Eisendolchen kennen.[2] Wenn aber auch die Klinge von jener der beiden bisher behandelten abweicht, so zeigt doch der Griff zwei solche charakteristische Züge, welche eine Verbindung mit den beiden herstellen. So ist der Griffabschluss, ähnlich wie bei dem Aldobolyer bogenförmig, nur dass die Bogenenden nicht nach oben gewunden sind. Das Quereisen aber zeigt eine zur Klinge zugeneigte Bogenform, die wir schon bei dem Krasinski'schen Schwerte gefunden haben. Die Verwandtschaft dieser nach unten, der Klinge zu, geneigten Bogenform, mit dem ebenfalls nach unten geneigten, im Winkel

[1] Записки уральскаго общества Любителей Естествознанія, томъ XX. выпускъ I. 368. S. 6696., 57.

[2] Radlow: L. c. Taf. XIII. Nr. 8—9.

zását már korábban kimutattuk, másrészt az is bizonyos, hogy ezen állatok kezelése stylisztikus szempontból az aldobolyi állatok kezelését megelőzi, a mi kétségtelenné teszi, hogy a szamarai kard az aldobolyinál korábbi, de az úgynevezett szkita tőröknél későbbi fejlemény. Ugyanerre az eredményre jutunk akkor, ha a szamarai kard pengéjét hasonlítjuk öszsze az aldobolyi kardéval. A legfeltűnőbb különbség a kettő között az, hogy míg az aldobolyi kard pengéje 97 cm., addig a szamaraié csak 54 cm., tehát ez utóbbi jelentékenyen rövidebb. A másik lényeges különbség az, hogy a szamarai kard pengéjének középgerincze mellett nem húzódik az a hármas vonalú két vércsatorna, a melyet az aldobolyi kardén látunk, hanem sima pengéje teljesen a szibériai bronz- és vastőrök pengéjének formáit mutatja. Mindezek alapján a szamarai kardot olyan közbeeső tagnak kell tekinteni, mely a fejlődés szempontjából az úgynevezett szkita tőrök és az aldobolyi kard között áll és pedig korra nézve az aldobolyihoz van közelebb.

Azon volgai területnek, a melyről a szamarai kard való, éjszakkelet felé természetes folytatását képezi azon uralontúli vidék, a hol Jekatyerinburg fekszik. Az összeköttetést a Volga és alsó Káma vidéke meg ezen terület közt azon természetes hágó közvetíti, a melyen ma is keresztüljut a vasút az Uralon. Erről a területről, nevezetesen a jekatyerinburgi kerületből származik az a vaskard, a melyet 58. sz. rajzunkon közlünk.

Egy méter és tíz cm. mélységben találták 1892-ben szept. 15-ikén a jekatyerinburgi kerületben fekvő Revda községtől 15 versztnyire s jelenleg a Természetrajzkedvelők Urali Társaságának jekatyerinburgi múzeumában őrzik (Музей Уральскаго Об-

gebrochenen Quereisen zeigt sich bei der Entwicklung der sibirischen Eisendolche ganz klar, denn es gibt dort Eisendolche, deren Klinge identisch ist mit der Klinge des samaraer Schwertes, nämlich von der Form eines gleichschenkeligen Dreieckes, während ihr Quereisen nach unten geneigte Bogenform hat.[1] — Ebendort sahen wir ein nach unten geneigtes, bogenförmiges Quereisen mit einer lilienblattförmigen Klinge.[2] Und schliesslich sahen wir sowohl an Klingen von Lilienblattform, wie an solchen in Form eines gleichschenkeligen Dreieckes Quereisen, die einen Übergang bilden zwischen den bogenförmigen und den im Winkel gebrochenen Quereisen und unter den Letzteren zeigt ein Exemplar das halb im Winkel gebrochene, halb im Bogen geneigte Quereisen mit Knöpfen am Ende, von unseren Säbeln aus der Zeit der Landnahme, in fast vollständiger Entwicklung.[3]

Das redwaer Schwert hängt also zweifellos mit dem Aldobolyer und dem Samaraer zusammen und ist trotz der Abweichung in der Klingenform mit Rücksicht darauf, dass seine Maasse mit jenen des samaraers übereinstimmen, mit dem Letzteren gleichzeitig; d. h. das redwaer Schwert ist ein ebensolcher Vorgänger des Aldobolyer, wie das Samaraer, nur führt es hinsichtlich des Ursprungs des Schwerttypus von der Wolgagegend mehr nach Osten zu. Noch

58. rajz. Kard a jekatyerinburgi kerületből.
Abb. 58. Schwert aus dem jekatjerinburger Bezirk.

[1] L. c. Taf. XIII. Nr. 7., Taf. XIV. Nr. 6.
[2] L. c. Taf. XIII. Nr. 8.
[3] L. c. Taf. XII. Nr. 9, Taf. XIV. Nr. 12.

щества Любителей Естествознанія въ Екатеринбургѣ.)[1] Ez a kard a pengeforma tekintetében nem csatlakozik sem az aldobolyi, sem az azt fejlődéstanilag megelőző szamarai kardhoz, mert pengéje azt a liliomlevél-idomot mutatja, a melyet már az egypto-phoinikéi művelődési körből származó prehisztorikus bronzkardokról ismerünk, de ismerünk Szibériából is, még pedig vastőrön.[2] De ha pengéje elüt is az eddig

59. rajz. Kardmarkolat a kurgánszki kerületből.
Abb. 59. Schwertgriff aus dem kurgansker Bezirk.

tárgyalt két kardétól, megvan a markolaton két olyan jellemző vonás, a mely ezekkel is öszszeköti. Nevezetesen markolatzáródása ívalakú, mint az aldobolyié, csakhogy az ív végei nem kanyarodnak föl, keresztvasa pedig azt a penge felé lehajló ívalakot mutatja, a melyet már a Krasinszki-féle kardnál megtaláltunk. A penge felé lehajló ezen ívalak rokonsága a szegletbetört lefelé hajló keresztvasakéval a szibériai vastőrök fejlődésénél egészen világos, mert ezen a területen látunk olyan vastőröket, a melyek-

[1] Записки уральскаго общества Любителей Естествознанія, томъ XX. выпускъ I. 868. l. 6696., 57.
[2] Radlov i. m. XIII. tábla, 8–9. sz.

weiter nach Osten führt das Bruchstück des Griffes eines Eisenschwertes im tobolsker Museum,[1] welches wir hier auch reproduziren (Abb. 59.) Dieser Griff wurde in der im kurgansker Bezirke der kamyschewer Gegend gelegenen Gemeinde Kljutschew gefunden und weicht in der Form nur darin ab, dass das Quereisen gerade ist. Auf die sibirischen Analogien dieser Abweichung werden wir aber noch später Gelegenheit haben hinzuweisen.

Bei diesem Schwerte müssen wir zur Vermeidung von Missverständnissen feststellen, dass die Entwicklung der geraden Schwerttypen auf sibirischem Gebiete bei den Eisenschwertern von zwei Klingenformen ihren Ausgang genommen hat, nämlich von den Klingen in Lilienblattform und von jenen in Form eines gleichschenkeligen Dreieckes. Wobei jedoch die Ausgestaltung des Griffes und Quereisens das Nebeneinanderbestehen dieser beiden Klingentypen zweifellos macht.

Jetzt können wir es für ungefähr bewiesen annehmen, dass die Kontinuität der Verbindung zwischen den sibirischen Dolchen und dem aldobolyer Schwert hergestellt ist, nachdem wir auf die dazwischenliegenden Entwicklungsstücke in der Gegend der Wolga und jenseits des Urals hinweisen konnten. Um aber die Wirkung des durch die sibirischen Dolche repräsentirten Formenkreises zweifellos zu machen, ist es nothwendig, auf jene russischen Analogien des aldobolyer Schwertes hinzuweisen, die mit ihm nur hinsichtlich des Maasses der Klinge und des oberen Abschlusses des Griffes übereinstimmen.

Beim aldobolyer Schwert ist die schmale, lange Klinge jedenfalls sehr charakteristisch. Im samaraer Museum befindet sich ein Schwert mit einer solchen schmalen langen Klinge.[2] Dasselbe wurde im samaraer Bezirke gefunden (Abb. 60) und zuerst ebenfalls von Avenarius publizirt.[3] Ein Blick

[1] Lytkin: L. c. S. 361.
[2] К. М. Өеодоровъ: L. c. S. 4, Nr. 1.
[3] L. c. S. 166. Abb. 40.

nek pengéje a szamarai kardéval azonos, azaz egyenszárú háromszög idomú, keresztvasuk pedig lefelé hajló ívalakú.[1] Ugyanott látunk lefelé hajló ívalakú keresztvasat liliomlevél-alakú pengén[2] és végül látunk úgy liliomlevél-alakú, mint egyenszárú háromszög-alakú pengén olyan keresztvasat, mely átmenetet képez az ívalakú és a szögbetört keresztvas között s ez utóbbiak közül az egyik példa honfoglaláskori szablyáink félig szögbetörő, félig ívben hajló gombosvégű keresztvasát csaknem teljes kifejlésében mutatja.[3]

A revdai kard tehát az aldobolyival és a szamaraival kétségtelenül öszszefügg és azon eltérés daczára is, a mely a pengeforma tekintetében fennáll, tekintve azt, hogy méretei a szamaraiéval egyeznek, ez utóbbival egykorú, vagyis az aldobolyi kardnak olyan megelőzőjét képezi, mint a szamarai, csakhogy a kardtypus eredete szempontjából a volgai vidéktől közvetetlenül távolabb keletre vezet. Még tovább keletre visz egy vaskardmarkolat-töredék, a melyet a tobolszki múzeum őriz[4] s a melyet 59. sz. rajzunkon közlünk. E markolatot a kamysevi vidék kurgánszki kerületében fekvő Klyucsev községben találták és alakjára nézve csak abban tér el, hogy keresztvasa egyenes, de ezen eltérés szibériai analogiáira alább lesz alkalmunk rámutatni.

Ennél a kardnál szükséges a félreértések elkerülése végett megállapítanunk, hogy a szibériai területen az egyenes kardtypusok fejlődése a vaskardoknál két pengeidomból indul, t. i. a liliomlevélalakú és az egyenesszárú háromszögalakú pengéből, de a két

[1] U. o. XIII. tábla 7, XIV. tábla 6. sz.
[2] U. o. XIII. tábla 8.
[3] U. o. XII. tábla 9., XIV. tábla 12.
[4] Lytkin i. m. 361. l.

auf die Abbildung dieses Schwertes überzeugt uns, dass es sich hier um ein in den Verhältnissen dem Aldobolyer verwandtes Schwert handelt, das ihm aber auch in der Form der Schwertklinge, in der Umsäumung des Griffdornes mit zwei halbcylinderförmigen Gliedern, sowie schliesslich im oberen Abschluss des Griffes, der die Form eines, allerdings nicht mehr intakten, halbmondförmigen Stabgliedes hat, verwandt ist. Um dieses gerade Quereisen zu bekommen, müssen wir nicht das sibirische Gebiet verlassen. Wir finden dasselbe dort schon auf den Bronzedolchen,[1] aber als noch charakteristischere Eigenthümlichkeit bei den Eisendolchen.[2] Nachdem wir also dem Grundprinzipe eines jeden einzelnen Theiles der Klinge und des Griffes dieses Schwertes auch auf sibirischem Gebiete begegnen, müssen wir auch diesen Schwerttypus für eine Variation jenes selben Formenkreises halten, aus dem sich das aldobolyer Schwert entwickelt hat; ja mit Rücksicht auf seine Maasse, können wir auch nicht in Zweifel ziehen, dass es auch hinsichtlich der Zeit mit dem Aldobolyer übereinstimmt. Um schliesslich das Ausdehnungsgebiet der Variationen dieses Schwerttypus zu beleuchten, reproduziren wir hier zwei Schwerter aus dem omsker Museum. (Abbildung 61). (Музей западнаго Сибирскаго отдѣленія императорскаго Русскаго географическаго Общества).[3]

Der Fundort des einen, nämlich linksseitigen, der beiden auf Abb. 61 reproduzirten Schwerter ist zwar unbekannt, aber es ist wahrscheinlich, dass es aus der Gegend von Omsk stammt. Für den eingedrücktenreifenförmigenGriffabschluss desselben finden wir auf sibirischem Gebiete treffende Analogien unter den Eisendolchen.[4] Der Umstand, dass wir auf dem Griffhalse den halbcylinderförmigen Saum

[1] Radlow: L. c. Taf. IX. 2, 10.
[2] L. c. Taf. XIV 1, 3—5, 10—11.
[3] По общей описи No. 1521 инв. Спб. отд. имп Русс. Геогр. общ. Отд. XII, Nr. 148.
[4] Radlow: L. c. Taf. XIV. S. 3. 4.

pengetypus egymásmellettvalóságát a markolat és keresztvas képződése kétségtelenné teszik.

Már most körülbelül bebizonyítottnak vehetjük, hogy a szibériai tőrök és az aldobolyi kard között az öszszeköttetés folytonossága megvan, miután a közbeeső fejlődési fokozatra a Volga vidékén és az uralontúli vidéken rámutathatunk. Hogy azonban a szibériai tőrök által képviselt formakör hatását kétségtelenné tegyük, szükséges rámutatnunk az aldobolyi kard azon oroszföldi analogiáira, a melyek vele csak a penge méretei és a markolat felső záródása tekintetében egyeznek.

Az aldobolyi kardnál mindenesetre erősen jellemző a keskeny, hosszú penge. Ilyen keskeny, hosszú pengéjű kardot őriz a szamarai múzeum,[1] a melyet szintén Avenarius közölt először[2] és a melyet a szamarai kerületben leltek. (L. 60. sz. rajz.) Egy tekintet e kard képére, meggyőz bennünket arról, hogy itt egy az aldobolyival rokonarányú kardról van szó, de rokon a kardpenge formája, a markolatnyúlványnak két félhengeralakú taggal való szegélyezése és végül a markolat felső záródását képező, bár sérült félholdalakú pálczatag formája is. A mi eltérést a kettő között tapasztalunk, az tisztán a keresztvas egyenes alakjára vonatkozik. Hogy ezt az egyenes keresztvasat megkapjuk, a szibériai területről szintén nem kell kimozdulni. Megvan az ott már bronztőrökön,[3] de még inkább jellemző sajátossága ez a vastőröknek.[4] Minthogy tehát e kard pengéjének s markolata minden egyes részének alapelvével a szibériai területen szintén találkozunk,

[1] K. M. Ѳеодоровъ i. m. 4. l. 1. sz.
[2] Id. czikke 166. l., 40. ábra.
[3] Radlov i. m. IX. tábla, 2. 10. l.
[4] U. o. XIV. tábla, 1., 3—5., 10—11.

nicht mehr finden, zeigt, dass es jünger ist, als das aldobolyer Schwert. Das auf Abb. 61 rechts befindliche Schwert ist in der semirjetscheer Gegend gefunden worden und stimmt hinsichtlich des Griffhalses mit dem links befindlichen überein. Die ganze Ausbildung des Griffes, das gerade Quereisen, der beinahe im Winkel gebrochene, bogenförmige Griffabschlusstheil bringen dieses Schwert mit dem von uns reproduzirten (Abb. 59) Schwertgriff aus dem tobolsker Museum in enge Verwandtschaft, während auf der Klinge eine solche Doppel-Blutrinne sich hinzieht, deren Analogie auf einem sibirischen Eisendolche zu finden ist.[1]

All das, was wir hier vorgebracht haben, beleuchtet nun, wie wir glauben, genügend den Umstand, dass die ältesten Vorbilder des bogenförmigen oder im Winkel gebrochenen, aber stets nach unten (der Klinge zu) geneigten Quereisens unserer Schwerter aus der Zeit der Landnahme auf sibirischem Gebiete zu finden sind. Ja, wie wir gesehen haben, finden wir auch das Vorbild für das Knopfende der nach unten gebogenen Quereisen auf einem sibirischen Stücke, so wie wir uns auch der Thatsache nicht verschliessen können, dass wir auch sehr charakteristische Beispiele des kurzen, geraden Quereisens, sogar auch für ein noch späteres Vorkommen desselben, wie beim aldobolyer Schwert, in Sibirien, bezw. ein wenig südlich von Westsibirien, nämlich in der semirjetscheer Gegend, in der Umgehung des Balkassees finden. Und wir fanden sie dort in Begleitung solcher Erscheinungen, welche einerseits kräftig auf den, eine Eigenthümlichkeit des persischen Gebietes bildenden Kreis des Sonnenkult hinweisen, andererseits auf solche kunstgewerbliche Traditionen, von denen wir schon damals, als wir von den Randornamenten unserer Rosetten aus der Zeit der Landnahme sprachen, nachgewiesen haben, dass sie von persischem Gebiet her stammen. Wir wollen jetzt nicht

[1] L. c. Taf. XIII. S. 9.

ezt a kardtypust is ugyanazon formakör egyik változatának kell tartanunk, a melyből az aldobolyi kard is fejlődött; sőt tekintetbe véve arányait, nem vonhatjuk kétségbe még azt sem, hogy korra nézve is egyeznie kell az aldobolyival. Végül, hogy e kardtypus változatainak elterjedési körét megvilágitsuk, 61. sz. rajzunkon két kardot mutatunk be, a melyek az omszki múzeumban őriztetnek.

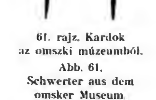
(Музей западнаго Сибирскаго отдѣленія императорскаго Русскаго географическаго Общества).[1]

A 61. sz. rajzunkon bemutatott két kard közül az egyiknek, a baloldalt állónak, lelőhelye ismeretlen ugyan, de omszkvidéki származása valószinű. Ennek behorpasztott karika alakú markolatzáródására a szibériai területen találó példákat a vastőrök között kapunk.[2] Az a körülméuy, hogy markolatnyúlványán a félhengeralakú szegéssel már nem találkozunk, azt mutatja, hogy az aldobolyi kardnál fiatalabb. A 46. sz. rajzunkon jobboldalt álló kardot a szemirjecsei vidéken találták s a markolatnyúlvány szempontjából a baloldali példával egyezik. Markolatának egész kifejlesztése, vagyis az egyenes keresztvas, meg a csaknem szögbetört ívalakú markolatzáró tag ezt a kardot a toholszki múzeumból közlött (59. sz. rajz) kardmarkolattal hozza szoros rokonságba, pengéjén pedig olyan kettős vércsatorna fut végig, a mely analogiáját egy szibériai vastőrön találja meg.[3]

Mind az tehát, a mit a fentebbiekben elmondottunk, úgy hiszszük, eléggé megvilágítja azt a körülményt, hogy honfoglaláskori szablyáink ívalakú vagy szögbetörő,

[1] По общей описи No. 1521 зап. Сиб. отд. имп. Русс. Геогр. общ. Отд. XII, No. 148.
[2] Radlov i. m. XIV. tábla, 3. 4. l.
[3] U. o. XIII. tábla, 9. l.

entscheiden, wer in jener kunstgewerblichen Wechselwirkung, welche bei den Schwertern, die wir soeben hier behandelt haben, sich hinsichtlich des Zusammenhanges des sibirischen und persi-

60. rajz. Kard a szamarai kerületből.
Abb. 60. Schwert aus dem samaraer Bezirk.

61. rajz. Kardok az omszki múzeumból.
Abb. 61. Schwerter aus dem omsker Museum.

schen Gebietes mit Vermittlung des Balkas klar ergibt, derjenige Theil war, der zur Leihe nahm und welcher derjenige, der zur Leihe gab, und zwar deshalb, weil wir das persische Gebiet gerade vom Gesichtspunkte der geringfügigen Details sehr wenig kennen. Trotz alledem irren

de mindig lefelé (a penge felé) hajló keresztvasa legrégibb előképeit a szibériai területen találjuk. Sőt szibériai példán, a mint láttuk, még e lefelé hajló keresztvasak gombos végződésére is megtaláltuk az előképeket, valaminthogy nem zárkózhatunk el azon tény elől sem, hogy még a rövid, egyenes keresztvas igen jellemző példáival és annak még az aldobolyinál is később alkalmazásával szintén Szibériában, illetve Nyugat-Szibériától kissé délre, azaz a szemirjecsei vidékén a Balkástó környékén találkoztunk. Találkoztunk pedig olyan jelenségek kiséretében, a melyek egyrészt erőteljesen mutatnak rá a perzsa terület sajátját képező napkultusz körére, másrészt olyan iparművességi hagyományokra, a melyeknek perzsa terület felől való származását kimutattuk akkor, a mikor honfoglaláskori boglárainak szegélydíszitményéről szóltunk. Már most nem akarjuk eldönteni, hogy abban az iparművességi kölcsönhatásban, a mely a most tárgyalt kardoknál a szibériai és a Balkás révén vele összefüggő perzsa terület között világosan látszik, melyik volt a kölcsönvevő és melyik a kölcsönadó fél, nem pedig azért, mert a perzsa területet épen az aprólékos részletek szempontjából igen kevéssé ismerjük. Mindazonáltal, ha tekintetbe veszszük, hogy Szibériánuk még ú. n. bronzkori kulturája is igen késő, másrészt pedig azt, hogy a perzsa terület ősrégi művelődési középpont, aligha tévedünk, mikor azt hiszszük, hogy inkább ez utóbbi játszott vezetőszerepet. Hogy maga a perzsa terület is, különösen a Kr. sz. körüli századok táján erős hatásokat kapott, nemcsak India és Kina, de a keletszibériai népek felől is, azt már csak azok a népmozgalmak is valószinűvé teszik, a melyek a mondott időtájban épen Kina északi határai felől

wir wohl kaum, wenn wir annehmen, dass mit Rücksicht darauf, dass in Sibirien selbst die sogenannte Bronzezeitkultur sehr spät war, während andererseits das persische Gebiet ein uraltes Kulturzentrum war, eher das Letztere eine leitende Rolle gespielt hat. Dass auch das persische Gebiet selbst speziell in den Jahrhunderten um Christi Geburt starke Einwirkungen erlitten hat, nicht blos von Indien und China, sondern auch von den ostsibirischen Völkern, das machen auch schon die Völkerbewegungen wahrscheinlich, welche in der hier fraglichen Zeit gerade von den nördlichen Grenzen Chinas her ihren Ausgang nehmen und erst eine südliche, später eine südwestliche Richtung einnehmen. Die engen gewerblichen Verbindungen Chinas mit Persien kann man aus zahlreichen Denkmälern des VII—VIII. Jahrhundertes, besonders an Teppichen, ohne Schwierigkeit nachweisen. Ein überaus charakteristisches Beispiel hiefür ist jener Stoff, den Prof. Adolf Fischer im Jahre 1899 im tokioter Museum für das berliner Kunstmuseum aufnahm. Dieser Stoff befand sich früher in dem in Nara gelegenen Kloster Horiuj an einer Fahne und gehört zu jenen Schätzen, welche der Mikado Koka dem Kloster aus dem Nachlasse des Mikado Shomu († 750) schenkte, und soll derselbe angeblich aus China oder Korea nach Japan gekommen sein. Zweifellos ist, dass dieser Stoff eine Jagd Chosru II. (591—628) behandelt. Dass derselbe chinesischen Ursprungs ist, beweisen nicht blos zahlreiche Details in der Zeichnung des Stoffes, sondern auch die auf demselben verwendeten Inschriften.[1]

Auf den indischen Einfluss werden wir übrigens später noch Gelegenheit haben hinzuweisen.

Wir müssen auch noch jene vierte charakteristische Eigenthümlichkeit erwähnen, welche ebenso unseren Schwertern aus der Zeit der Landnahme, wie dem

[1] Lessing: Gewebesammlung des k. Kunstgewerbe-Museums zu Berlin. Bd. IV., Tafel

indulnak és előbb déli, majd délnyugati irányt vesznek. Kinának és Perzsiának szoros ipari összeköttetéseit a VII—VIII. századból számos emléken, különösen szőnyegeken, nem nehéz kimutatni. Felette jellemző példa e tekintetben az a szövet, a melyet Prof. Adolph Fischer 1899-ben a tokioi múzeumban a berlini Kunstgewerbe-Museum számára vett föl. E szövet korábban a Nara-ban levő horiuji-i kolostor egy zászlaján volt és azon kincsek közé tartozik, a melyeket Koka mikádó Shomu mikádónak († 750) hagyatékából ajándékozott a kolostornak s a mely állítólag Kinából vagy Koreából jött Japánba. Kétségtelen, hogy e szövet második Chosru (591—628) vadászatát tárgyazza. Hogy kinai eredetű, azt nemcsak a szövet rajzában levő számos részlet, de a rajta alkalmazott kinai föliratok is bizonyítják.[1]

Az indiai hatásra egyébként lesz alkalmunk később is rámutatni.

Meg kell emlékeznünk azon negyedik jellemző sajátságról is, a mely honfoglaláskori kardjainknak ép úgy, mint a zagrebinyinek sajátja és a mely a szablyának a szablyaöv szíjaihoz való erősítésére vonatkozik. A nemesócsai példa (46. sz. rajz), továbbá az ú. n. Nagy Károly-féle kard (45. sz. rajz), ép úgy, mint a zagrebinyi mutatják, hogy a szablyaöv mellékszíjaihoz a szablya tokját úgy erősítették föl, hogy a szablyaöv mellékszíjainak végeit a tok szíjtartó sejtjeinek kerek nyúlványaiba bele-nittolták. Olyan szokás ez, a melyet nem hagyhatunk figyelmen kívül akkor, mikor a honfoglaláskori szablyatypusnak oroszföldi analogiáit akarjuk összeválogatni. E szablyatypus ugyanis az orosz területen rendkívül

[1] Lessing: Gewebesammlung des K. Kunstgewerbe-Museums zu Berlin. Band IV., Tafel

zagrebinjer zu Eigen ist, und welche die Befestigung des Säbels an die Riemen des Säbelgurtes betrifft. Das nemesócsaer Exemplar (Abb. 46), ferner das sogenannte Schwert Karl's des Gr. (Abb. 45) zeigen ebenso wie das zagrebinjer, dass man die Scheide des Schwertes in der Weise an die Nebenriemen des Schwertgurtes befestigte, dass man das Ende der Nebenriemen des Schwertgurtes in die runden Ausläufer der zur Aufnahme des Riemens bestimmten Hülsen einnietete. Es ist dies eine Gewohnheit, die wir nicht ausser Acht lassen können, wenn wir die russischen Analogien für unsere Säbeltypen aus der Zeit der Landnahme zusammenstellen wollen. Dieser Säbeltypus erhält sich nämlich ausserordentlich lange auf russischem Gebiet, so dass man weder aus der Klinge, noch aus der Form des Quereisens und Griffdornes einen Schluss auf die Zeit ableiten kann, ja in dieser Hinsicht sind nicht einmal die Maasse der Säbel entscheidend, so gross ist, selbst noch in späteren Zeiten, die Mannigfaltigkeit besonders auf den südrussischen und kaukasischen Gebieten Zur Zeit der ungarischen Landnahme, ja auch noch in dem darauffolgenden Jahrhunderte, waren die zur Einnietung des Riemens dienenden Hülsen auf russischem Gebiete in Mode. Ein charakteristisches Beispiel hiefür bietet die auf Abb. 62 reproduzirte Kamennaja-Baba, die man in der Gegend des Kuban, in der Nähe von Storojevoža staniza im Bezirke Batalpasch fand und die einen mit Helm und Schwert bewehrten Krieger darstellt. Die auf den Achseln und an den beiden Schultern des Kriegers angebrachten Kreuzchen lassen keinen Zweifel aufkommen, dass derselbe aus nicht späterer Zeit, als dem X.—XI. Jahrhundert stammt. So bietet diese Kamennaja-Baba nicht nur Aufklärung über die hier in Frage stehende Säbelbefestigungsart, welche klar zu erkennen ist, sondern ist auch bemerkenswerth vom Gesichtspunkte der bei uns üblichen Tracht in der Zeit der Landnahme. Diese Kamennaja-Baba befindet sich gegenwärtig im kaukasischen Museum in Tiflis (Кавказскій Музей).

sokáig él, úgy, hogy magából a pengéből, a keresztvas és markolatnyúlvány alakjá-

62. rajz. Kamennaja baba.
Abb. 62. Kamennaja-Baba.

ból pusztán nem lehet a korra következtetést vonni, sőt e tekintetben még a szabtyák méretei sem döntők, oly nagy a változatosság még aránylag késő időkben is, különösen a délorosz és kaukázusi terü-

Diese Befestigungsart an den Schwertgurt kennen wir auch noch aus Sibirien, ebenfalls an zwei Kamennaja-Babas (Abb. 63). Dieselben befinden sich im tobolsker Museum und sind im koktschitawer Bezirke gefunden worden. Analogien zu diesen Kamennaja-Babas fand Jadrintschew in grossen Mengen in der Mongolei, in der Gegend der orchoner Inschriften. Jadrintschew hat dieselben bei seiner ersten Reise auch abgezeichnet und seine Zeichnungen beim moskauer Kongress ausgestellt, wo A. Heikel dieselben photographirt hat. Ich hatte nun in Helsingsfors Gelegenheit, die Photographien Heikels zu sehen. Auf diesen Photographien finden wir die fragliche Befestigungsart an drei Kamennaja-Babas, deren eine einen genau solchen Helm auf dem Kopf hat, wie wir ihn an dem weiter oben publizirten Exemplare aus der Gegend des Kuban gesehen haben. Der Umstand, dass wir in der Gegend des Fundortes der orchoner Inschriften so strengen Analogien dieses Säbeltypus begegnen, dass sie nicht nur hinsichtlich der Hauptform, sondern sogar hinsichtlich der Befestigungsart vollständig übereinstimmen mit unseren erwähnten Säbeln aus der Zeit der Landnahme, verbreitet auch ein gewisses Licht über den Ausgangspunkt dieses Säbeltypus

Wir müssen zwar in Betracht ziehen, dass, obgleich es zweifellos ist, dass seit dem V. Jahrhundert n. Chr. der Gewerbefleiss dieser zwei Centren, ebenso durch den persischen, wie durch den byzantinischen Handel nicht nur Russland, sondern sogar auch die nördlichen Gebiete mit seinen Erzeugnissen überschwemmte, wir dennoch weder auf persischem noch auf byzantinischem Gebiet einem krummen Schwert, d. h. Säbel begegnen. Sicher ist auch, dass in den aus dem Beginn der Völkerwanderungszeit stammenden Gräbern, welche bei uns gefunden wurden, wir ebenfalls nur geraden Schwertern begegnen, und dass wir selbst den ältesten, nämlich den kassaer Säbel höchstens in das VI. Jahrhundert nach Christi versetzen können. Dem

leteken. A magyar honfoglalás korában, sőt még az azután következő egy században is a benittolásra szolgáló szíjszorító sejtek voltak divatban az orosz földön is. Jellemző példáját nyújtja ennek a 62. sz. rajzunkon közölt kamennaja baba, mely sisakos és karddal felövezett vitézt mutat

gegenüber zeigt sich als das Vaterland der Waffen mit krummen Klingen Indien und China und wenn wir die strengen Analogien der Säbel aus der Zeit der Landnahme längs des Laufes des Orchon finden, können wir uns der Annahme nicht verschliesen, dass dieser Säbeltypus auf solchen Gebieten entstanden ist, wo sich

63. rajz. Kamennaja baba. — Abb. 63. Kamennaja-Baba.

s a melyet a Kubán vidéken, a batalpasi kerületben Sztorojevozsa sztanicza közelében találtak. A vitéz sisakján és két vállán alkalmazott keresztkék alig hagynak fenn kétséget az iránt, hogy kora a X—XI. századnál későbbi nem lehet, és így nemcsak a szóban forgó szablyafelerősítési módra, mely tisztán kivehető, nyújt felvilágosítást, hanem egyúttal honfoglaláskori viseletünk szempontjából is nevezetes.

die Kultur Indiens, Chinas und der barbarischen Völker Ostsibiriens begegnete, zumal sich auch, wie dies bei der Besprechung der russischen Analogien in unseren heimischen Funden aus der Zeit der Völkerwanderung noch eingehender zu erörtern sein wird, bei anderen Erzeugnissen des Gewerbebetriebes ein solches Begegnen ziemlich klar nachweisen lässt.

Dass sich in die persische Waffenfabrikation eine fremde und neue Wirkung

E kamennaja babát jelenleg a Tifliszben székelő kaukázusi múzeum őrzi (Кавказскій Музей). A kardövhöz erősítésnek ezen módját idézhetjük és bemutathatjuk Szibériából szintén két kamennaja bábán, a melyeket a tobolszki múzeum őriz és a melyeket a kokcsitávi kerületben találtak (l. 63. sz. rajz). Ezen kamennaja bábák analogiáit nagy bőségben találta Jadrincsev Mongoliában az orchoni föliratok környékén. Jadrincsev az ő első utazásában le is rajzolta ezeket és rajzait a moszkvai kongreszszuson állította ki, a hol azokat Heikel A. lefényképezte s nekem Helsingforsban volt alkalmam Heikel fényképeit látni. E fényképeken a mondott felerősítési móddal három kamennaja bábán találkozunk, a melyek közül az egyiknek ugyanolyan sisak van a fején, mint a minőt a fentebb közölt kuhánvidéki példán láttunk. Az a körülmény, hogy az orchoni feliratok lelőhelyének környékén találkozunk e szablyatypusnak oly szoros analogiáival, a melyek nemcsak a főforma, de még a megerősítési mód tekintetében is tökéletesen egyeznek jelzett honfoglaláskori szablyáinkkal, némi fényt derítenek ezen szablyatypus kiindulási pontjára nézve is.

Tekintetbe kell ugyanis vennünk, hogy bár kétségtelen az, mikép a Kr. u. V. századtól kezdve, úgy a perzsa, mint a byzanczi kereskedelem útján e két fokus iparművessége árasztotta el Oroszországot, sőt az éjszaki területeket is, mindazonáltal sem a perzsa, sem a byzanczi területen görbe karddal, vagyis szablyával nem találkozunk. Az is bizonyos, hogy azon sirokban, a melyek hazánk területén a népvándorlás elején feltűnnek, szintén csak egyenes karddal találkozunk és a legkorábbi szablyát, t. i. a kassait is, legfeljebb a VI. Kr. u. századra tehetjük. Ezzel szemmengen musste und zwar jedenfalls in der Zeit nach dem V. Jahrhundert nach Christi, beweist der Umstand, dass die soeben behandelten Befestigungsmethoden der Säbel aus der Zeit der Landnahme, wir auch an einer Schüssel finden, die in der im kungurer Bezirk des permer Gouvernements gelegenen Gemeinde Kulagisch gefunden wurde[1] und die wir hier auch reproduziren (Abb. 64). Der Typus der Säbel, den die auf dieser Schüssel dargestellten Krieger an der linken Seite umgürtet tragen, ist der eines geraden Schwertes und zwar eines zweischneidigen. Die Stellung, in welcher die beiden Krieger abgebildet sind, macht es klar ersichtlich, dass sie den Kampf mit den Säbeln bereits beendet und jetzt der eine mit der Lanze, der andere mit dem Pfeil kämpft. Die Säbelklingen liegen zerbrochen am Boden, aber ihre Darstellung zeigt deutlich, dass es zweischneidige, gerade Säbel waren. Ja, das Quereisen dieser zerbrochenen Säbelklingen zeigt dieselbe kurze Rhombusform, welche wir weiter oben bei dem szolyvaer Säbel und bei den mit diesem übereinstimmenden Typen gesehen haben.

Die auf Abb. 64 reproduzirte Schüssel ist demnach in erster Reihe deshalb hervorzuheben, weil sie uns das Gebiet erkennen lässt, von welchem die rhombusförmigen Griffe unserer Säbel aus der Zeit der Landnahme den Ausgang nahmen. Bemerkenswerth ist sie zweitens, weil sie uns die Kleidung der auf Abb. 62 reproduzirten Kamennaja-Baba aus der kuhaner Gegend erklärt, welche ebenso, wie die Krieger auf der in Frage stehenden Schüssel, in eingesäumtem Attila und mit einem solchen Helm dargestellt sind, welcher einen Ketten oder derartigen Schuppenpanzerkragen hat, der nur das Gesicht frei lässt, im übrigen aber ganz auf die Schultern fällt. Der Unterschied, welchen wir zwischen den Formen der Helme der Krieger der

[1] Императорская археологическая коммиссія, D. Nr. 205/1893.

ben a görbe pengéjű fegyverek hazájául India és Kina jelentkezik és ha a honfoglaláskori szablyák szoros analogiáival

in Frage stehenden Schüssel und der Form des Helmes der in Abbildung 62 reproduzirten Kamennaja-Baba sehen, besitzt des-

64. rajz. A kulagisi ezüst csésze. — Abb. 64. Die kulagischer Silberschale.

az Orchon mentén találkozunk, nem zárkózhatunk el azon feltevés elől, hogy ez a szablyatypus olyan területeken keletkezett, a hol India, Kina és a kelet-szibériai barbár népek műveltsége találkozott, nem pedig annál kevésbbé, mennél bizonyosabb az, a mint ezt hazai népvándor-

halb besondere Bedeutung, weil er auch in Bezug auf die zeitliche Entfernung der beiden Denkmäler Anhaltspunkte bietet. Denn dass zwischen den beiden Denkmälern eine bedeutende Zeitentfernung liegt, beweist schon allein der an der Seite der aus der kubaner Gegend stammenden Kamennaja-Baba befindliche krumme

láskorunk oroszföldi analogiáinak tárgyalásánál bővebben is kifejtendjük, hogy ilyen találkozás az iparművesség egyéb tárgyaiban is elég világosan kimutatható.

Hogy valami idegen és új hatásnak kellett a perzsa fegyvergyártásba belévegyülnie, még pedig mindenesetre a Kr. u. V. századon túl, azt bizonyítja az, hogy honfoglaláskori szablyáink most tárgyalt felerősítési módjával egy szaszszanida tálon, a melyet a permi kormányzóság kunguri kerületében fekvő Kulagis községben találták[1] és a melyet 64. sz. rajzunkon közlünk, találkozunk.

A szablyatypus, a mely az ezen tálon ábrázolt vitézek baloldalán van felkötve, egyenes kard, még pedig kétélű. Mind a két vitéz u. i. olyan helyzetben van ábrázolva, hogy világosan látszik, miként a karddal való küzdelmet már befejezték s most az egyik lándzsával, a másik nyíllal küzd. A kardpengék összetörve heverenek, de ábrázolásuk tisztán mutatja, hogy azok kétélű egyenes kardok voltak. Sőt ezen összetört kardpengék keresztvasa ugyanazt a rövid rhombusformát mutatja, a melyet fentebb a szolyvai kard és vele e tekintetben egyező typusoknál láttunk.

A 64. sz. rajzunkon közlött tál ennélfogva nevezetes első sorban azért, mert megmondja nekünk a területet, a honnan honfoglaláskori szablyáink rhombusalakú markolata kiindul. Nevezetes másodszor azért, mert megmagyarázza a 62. sz. rajzunkon közlött kubánvidéki kamennaja baba ruházatát, a mely épen úgy, mint a szóban forgó tál vitézei, körülszegett atillában és olyan sisakban van ábrázolva, a mely olyan lánez, vagy pikkelyes pán-

[1] Императорская археологическая коммиссія, D. No. 205/1893.

Säbel. Es ist daher wichtig, diesen Zeitunterschied festzustellen.

Die Helme der Krieger auf der in Frage stehenden Schüssel charakterisirt der Umstand, dass sie einen Ketten- oder Schuppenkragen tragen, dessen das Gesicht umrahmende Umsäumung aus zwei in eine Spitze auslaufenden Bogen besteht. In einem in die Zeit der Völkerwanderung und zwar nach dem Charakter der Gräberbeilagen in die sogenannte hunnisch-germanische Periode gehörenden Gräberfelde, nämlich in dem czikoer, ist Moriz Vosinszky auf Kettenpanzertheile gestossen.[1] Diese Kettenpanzertheile gelangten in das ungarische Nationalmuseum in solch geringer Quantität, dass es uns unmöglich ist anzunehmen, dieselben hätten zu den Theilen eines Panzerhemdes gehört. Ein Panzerhemd ist nämlich ein viel zu grosses Stück, als dass von demselben nicht grössere Theile zurückgeblieben wären und so ist unsere Annahme nicht unwahrscheinlich, dass jene Kettenstoffstücke, welche in dem czikoer Gräberfelde vorkamen, vom Panzerkragen eines solchen Helmes herstammen, was soviel bedeuten würde, als dass dieser Helmtypus, möglicherweise mit der Ledermütze, auch noch in die am Ende des IV. Jahrhunderts beginnende hunnisch-germanische Periode übergeht. Dies fiele mit der Erscheinung zusammen, dass wir in den ungarländischen Funden aus der sogenannten hunnisch-germanischen Periode niemals krumme Säbel finden, sondern immer zweischneidige gerade Schwerter, ebenso wie auch das Schwert der, auf der hier reproduzirten Sassaniden-Schüssel (Abbildung 64) befindlichen Krieger zweischneidig und gerade ist. Diese Erscheinungen zusammenfassend, müssen wir den spitzen und an der Gesichtsöffnung von zwei sich in zwei Spitzen berührenden Bogen eingesäumten Helm und das mit ihm gleichzeitig erscheinende zweischnei-

[1] Hampel: Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban) II. Bd., S. 363. CCXXXVII, Taf. 10, 15—17.

czélgallérral van ellátva, mely csak az arczot hagyja szabadon, különben pedig egészen a vállakra omlik. Az a különbség, a melyet a sisak formájában a szóban forgó tál vitézeinek sisakja és a 62. sz. rajzunkon közlött kamennaja baba sisakja között látunk, azért bír különös jelentőséggel, mert támasztó pontokat nyújt a két emlék korának egymástól való távolsága tekintetében is; mert, hogy a két emlék közt jelentékeny időbeli távolság van, azt a kubánvidéki kamennaja baba oldalán levő görbe szablya már maga is mutatja. Fontos tehát, hogy ezen időbeli különbségeket lehetőleg megállapitsuk.

A szóban forgó tál vitézeinek sisakját jellemzi az, hogy láncz, vagy pikkelyes gallérral bír, melynek az arczot körülhatároló szegélye két csúcsba összefutó karajból alakul. Egyik népvándorláskori, még pedig a sírmellékletek jellege szerint az ú. n. hun-germán periodusba teendő sírmezőnkben, t. i. a czikóiban lánczpánczélrészletekre akadt Vosinszky Mór.[1] E lánczpánczélrészletek olyan kis menynyiségben kerültek a Magy. Nemzeti Múzeumba hogy lehetetlenség feltételeznünk, miként azok egy pánczéling részleteihez tartoztak volna. Egy pánczéling u. i. sokkal nagyobb darab, hogysem abból nagyobb részletek ne maradtak volna és így nem valószínűtlen az a feltevésünk, hogy azon láncz-szövetdarabok, a melyek a czikói sírmezőben előfordultak, egy ilyen sisak pánczélgallérjából származnak. A mi azt jelentené, hogy e sisaktypus esetleg bőrsapkával átmegy a IV. század végén megnyíló hun-germán periodusba is, a mivel egybe esnék az a jelenség, hogy az ú. n. hun-germán

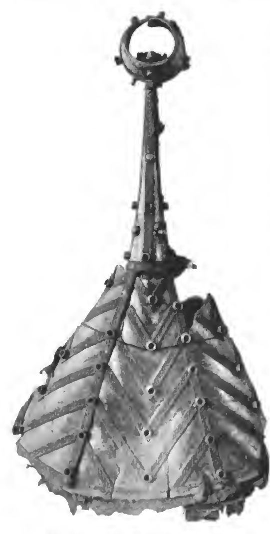
[1] Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban II. köt. 363. l. CCXXXVII tábla 10, 15—17.

dige gerade Schwert jedenfalls als eine solche Kriegstracht betrachten, welche im IV. Jhd. n. Chr. noch in Mode war. Ziehen wir aber auch jenen Umstand in Betracht, dass der einscheidige Säbel unserer vaterländischen Funde sowohl in krummer, wie in gerader Form im IV. Jahrhundert schon vorkommt, so müssen wir annehmen, dass diese Kriegsausrüstung, wenigstens mit Bezug auf den Säbel, sich zwischen dem IV. und VI. Jahrhundert verändert hat.

Da wir nun mit der Form des spitzen Helmes bekannt geworden sind, dürfen wir nicht verabsäumen, ein möglichst spätes Denkmal dieser spitzen Helmform aus Südrussland vorzustellen. Dies müssen wir umsomehr thun, weil die Helmzier ein Element zeigt, für welches wir auf dem sibirischen Gebiete Beispiele genug finden. Diesen Helm fand Weselowskij im Jahre 1896 in der Gegend des Kubans und wir reproduziren denselben auf Abb. 65 und 66 nach Photographien der archäologischen Kommission in zwei Ansichten. Es ist zweifellos, dass zwischen diesem und dem Helm der Krieger auf der Sassanidenschüssel die Formverwandtschaft vorhanden ist, und auch das ist sicher, dass wir das Motiv der kreisrund gebogenen Thiergestalt, welche die Helmzier bildet, unter den sibirischen Goldalterthümern ebenso, wie unter den ebenfalls von dort stammenden Bronzealterthümern in mehreren Exemplaren finden.[1] Dieser Helm stammt vom östlichen Abhang des Kaukasus und von ebendorther reproduziren wir auf Abb. 67 einen andern auch ziemlich späten Lederhelm aus den 1895 und 1896 ebenfalls von Weselowskij bewerkstelligten Grabungen, der in der Form mit dem Vorherigen übereinstimmt. Wir reproduziren denselben, um klar zu machen, dass wir Recht haben, in unseren Gräberfunden aus der Zeit der Völkerwanderung ebenfalls den Lederhelm vorauszusetzen. Es ist wahr, das Alter des Helmes ist kaum weiter zurück als in das XIII—XIV. Jahr-

[1] Толстой-Кондаковъ: Русскія древности, вып. III, ст. 64 фиг. 73 und ст. 95 фиг. 101.

periodus magyarországi leleteiben sohasem találunk görbe szablyát, hanem mindig kétélű egyenes kardot, ép úgy, mint a hogy a 64. sz. rajzunkon közlött szaszszanida tál vitézeinek kardja is kétélű és egyenes. Ezen jelenségeket egybevetve, a csúcsos és két egymást csúcsban érintő karajos arcznyilásszegélyű sisakot és a vele együttjáró kétélű egyenes kardot mindenesetre oly hadviseletnek kell tartanunk, a mely a Kr. u. IV. században még divat-

65. rajz. Sisak a Kubán vidékéről.
Abb. 65. Helm aus der Gegend des Kuban.

hundert zu setzen, wir hatten aber schon Gelegenheit, jenen staunenswerthen Konservativismus zu erwähnen, welchen das russische Gebiet in Konservirung gewisser Formen bezeugt. Unserer Ansicht nach sind wenigstens diese spitzen Helme eher auf die jetzt behandelte Sassanidenform, als auf die aus dem X.—XI. Jahrhundert stammenden sogenannten normannischen Helmtypen zurückzuführen, zumal an den Letzteren eines der charakteristischesten Glieder, nämlich der Nasenschutz fehlt, während eine Analogie des auf Abb. 67 reproduzirten Lederhelmes im Jahre 1899 in einem solchen Grabe der Gemeinde Djemjanowka im melitopoler Bezirke gefunden wurde, in welchem auch Kettenpanzerbruchstücke gefunden wurden und zwar in solch geringer Menge, das wir dieselben nur als zum Helm gehörig ansehen können.[1]

Von diesem spitzen zu jenem runden Helm, welchen wir am Kopfe der Kamennaja-Baba aus der Gegend des Kuban sahen, bildet einen interessanten Übergang ein Bronzehelm, welcher in der Nähe der im Bezirke Chwalin des Gouvernements Samara gelegenen Gemeinde Starij Petscheur gefunden wurde. Der Helm ist in den Отчетъ des petersburger kaiserl. archäologischen Institutes publizirt und wir reproduziren denselben auf Abb. 68.[2] Seine Form gleicht mehr einem Eihalbrund als einer Halbkugel; an der Gesichtsöffnung sehen wir den aus zwei Bogen gebildeten, spitz zusammenlaufenden Rand, doch begegnen sich die beiden spitz zulaufenden Bogen nicht wie bei dem zitirten Sassanidenhelm, an der Seite bei den Backen, sondern bei der Nasenwurzel. Es ist jedoch klar, dass an den Helm ein Schuppenleder, oder eventuell nur ein Kettenpanzerkragen angeheftet war, weil ringsherum am Helm die zur Befestigung dienenden Löcher vorhanden sind. Der Umstand, dass die Spitze des Gesichtsöffnungsrahmens auf die Nasenwurzel fällt, schliesst

[1] Извѣстія Импер. археол. Коммиссіи, вып. II, 1902. Спб. 81. und folg.

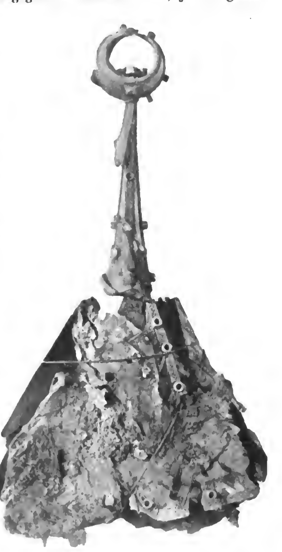
[2] Отчетъ за г. 1895, ст. 75. рис. 192.

ban volt. De tekintetbe véve azt a körülményt, hogy az egyélű szablya hazai leleteinkben úgy görbe, mint egyenes alakjában a VI. században már megvan, fel kell téteieznünk, hogy ez a hadi felszerelés legalább a kard tekintetében a IV. és VI. század között megváltozott.

Már most, miután a sisak csúcsos alakjával megismerkedtünk, nem mulaszthatjuk el, hogy ennek a csúcsos sisakformának egy meglehetős késő emlékét dél-orosz földről be ne mutassuk. Annál is inkább, mert annak oromdísze olyan elemet mutat, a melyre példákat a szibériai területen elegendőt találunk. Ezt a sisakot Veszelovszkij 1896-ban találta a Kubán vidékén s mi az Archaeologiai Commissio fényképei után két nézetben mutatjuk be 65. és 66. sz. rajzunkon. Kétségtelen az, hogy e sisak és a szaszszanida tálon bemutatott vitézek sisakja között a formai rokonság megvan, és az is bizonyos, hogy az orom díszét képező körbe hajló állatalak olyan motivum, a melyet a szibériai aranyrégiségek között ép úgy, mint az ugyanonnan származó bronzrégiségek között több példában feltalálunk.[1] E sisak a Kaukázus északi lejtőjén került elő és ugyanonnan s pedig szintén Veszelovszkij 1895, és 1896-ban foganatosított ásatásaiból közlünk egy másik szintén elég késő bőrsisakot 67. sz. rajzunkon, a mely forma tekintetében az előbbi sisakkal egyez. Közöljük pedig annak világossá tételére, hogy népvándorláskori sírleleteinkben szintén jogunk van feltételezni a bőrsisakot. Igaz, hogy e bőrsisak korát alig tehetjük a XIII—XIV. századnál magasabbra, azonban volt már alkalmunk emliteni azt a csodálatos konzervativiz-

[1] Толстой-Кондоковъ : Русскія древности, вып. III. ст. 64. фиг. 73. és ст. 95. фиг. 101.

nicht aus, dass die gegen die Gesichtsöffnung fallenden Ränder des Panzerkragens möglicherweise nicht auch solche sich spitz begegnende Enden hatten, ja die ganze

66. rajz. Sisak a Kubán vidékéről.
Abb. 66. Helm aus der Gegend des Kuban.

Veranlagung des vorhandenen Theiles des Helmes weist direkt auf diese Auffassung.

Wenn wir nun die auf Abb. 62 reproduzirte Helmform der Kamennaja-Baba in Betracht ziehen, finden wir dort zunächst die Erscheinung, dass sie vollständig halbkugelförmig ist, dass der an den Helm geheftete Kragen das Gesicht ganz frei lässt

must, a melyet bizonyos formák megőrzése tekintetében az orosz föld tanusít. Nézetünk szerint legalább e csúcsos sisakok sokkal inkább vezethetők vissza a most tárgyalt szaszszanida formára, semmint a X—XI. század ú. n norman sisaktypusaira, miután ez utóbbiaknak egyik legjellemzőbb tagja, t. i. az orrvédő kiányzik, míg ellenben a 67. sz. rajzunkon közlött bőrsisaknak egyik analogiáját 1899-ben a melitopoli kerületben fekvő Djemjanovka község mellett olyan sírban találták, a melyben lánczpánczéltöredéket is fedeztek fel, még pedig oly kis mennyiségben, hogy azokat csak a sisakhoz valóknak tarthatjuk.[1]

Ezen csúcsos sisakoktól azon gömbölyű sisakhoz, a melyet a kubánvidéki kamennaja baba fején látunk, érdekes átmenetet képez egy bronzsisak, a melyet a szamarai

[1] Известія Импер. Археол. Коммиссіи, вып. II. 1902. Спб. 81 s köv. ll.

und dass er hinter den Ohren herabhängend, unter dem Kinn ineinandergehakt war, obwohl dieses Ineinanderhaken auf der rohen Schnitzerei nicht bezeichnet ist.

Einer wahrscheinlichen Analogie dieses Helmes begegnen wir an jenem Helm, welcher in der Gegend der im solikamer Bezirk des permer Gouvernements gelegenen Gemeinde Kuprosch gefunden wurde, und welcher zuerst in den Отчетъ der petersburger kaiserlichen archäologischen Kommission publizirt wurde.[1] Diesen Helm reproduziren wir auf Abb. 69. Aus der reproduzirten Zeichnung geht unzweifelhaft hervor, dass dieser Eisenhelm halbrund ist, gleich jenem der Kamennaja-Baba aus der Gegend des Kuban. Der Unterschied, welcher trotzdem in Bezug auf die äusseren Umrisse der beiden Helme besteht, ist nur auf die Willkür des Bildhauers zurückzuführen, weil die an diesem Helm verwendeten Kettenpanzertheile nur die Überreste eines so geschnit-

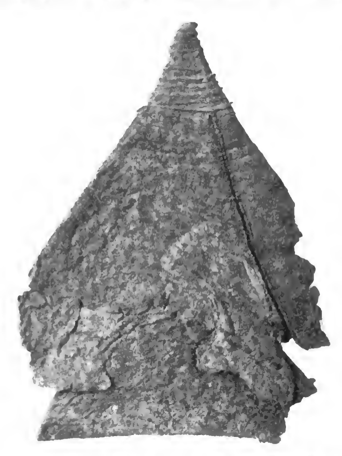
[1] Отчетъ за г. 1895. ст. 71 рис. 168.

67. rajz. Bőrsisak a Kubán vidékéről. — Abb. 67. Lederhelm aus der Gegend des Kuban.

kormányzóság Chvalini kerületében fekvő Sztarij Pecseur község közelében találták. E sisak a szentpétervári császári Archaeologiai intézet Отчетъ-jaiban közölve van és mi 68. sz. rajzunkon közöljük.[1] Alakja inkább féltojáshoz, mint félgömbhöz hasonlít, arcznyílásán a két csúcsba talál-

tenen Panzerkragens sein können, wie wir ihn bei der Kamennaja-Baba aus der Gegend des Kuban finden. Die Abstammung dieses Helmes aus dem südlichen Kulturkreis bestätigt das am Rande des Helmes sich hinziehende Kugelreihen-Ornament, dessen strenge Analogie am charakteristischesten die Beschläge und Gürtel-

68. rajz. Bronz sisak Sztarij Pecseur-ból. — Abb. 68. Bronzehelm aus Starij Petscheur.

kozó karajból alakított szegélyt látjuk, azon eltéréssel mégis, hogy a két karaj csúcsba futó találkozása nem az arcz oldalára esik, mint az idézett szaszszanida sisakoknál, hanem az orr tövére. Világos azonban, hogy a sisakhoz pikkelyes bőr, esetleg csak lánczpánczélgallér csatlakozott, mert az ennek felerősítésére szolgáló lyukak a sisak

[1] Отчетъ за г. 1895, ст. 75. рис. 192.

ornamente des hohenberger Gräberfundes[1] zeigen, unter welchen ein Schwert und Sporn aus dem V.—VI. Jahrhundert vorkommen. Ein ähnlicher Helm wurde in der, im tscherdyner Bezirk des permer Gouver-

[1] Dr. Otto Fischbach: Der hohenberger Gräberfund. (A hohenbergi sírlelet). Arch. Ért. Uj foly. XV. S. 249—253, und Hampel: Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn (A régibb középkor emlékei Magyarhonban) Seite 436, Tafel CCXII CCXIII.

egész kerületén megvannak. Az a körülmény, hogy az arcznyílás keretének csúcsa az orr tövére esik, nem zárja ki azt, hogy a pánczélgallérnak az arcznyílás felé eső szélei nem voltak esetleg szintén ilyen csúcsban találkozó végződésűek, sőt a sisakból meglevő rész egész felfogása egyenesen ennek feltevésére utal.

nements gelegenen Gemeinde Weselowskij Sawod gefunden. Diesen Helm publizirt Herr E. Lenz. Herr Lenz, in dem Bestreben, das Zeitalter dieses Helmes festzustellen, zitirt eine der westlichen Analogien desselben, nämlich jenen in Nürnberg verfertigten und derzeit in Luzern befindlichen Helm, welcher angeblich dem im Jahre 1386 gefallenen österreichischen

69. rajz. Vassisak Kupros vidékéről. — Abb. 69. Eisenhelm aus der Kuprosch-Gegend.

Már most, hogyha a 62. sz. rajzunkon közlött kamennaja baba sisakformáját veszszük figyelembe, ott először azzal a jelenséggel találkozunk, hogy teljesen félgömbalakú, másodszor azzal, hogy a sisakhoz fűzött gallér az arczot teljesen szabadon hagyja és a fülek mögött lenyúlva az áll alatt volt egybekapcsolva, bár ezen egybekapcsolás a durva faragványon jelezve nincs.

E sisaknak valószinű analogiájával azon a sisakon találkozunk, a melyet a permi

Herzog Leopold gehörte.[1] Diese Analogie kennen wir nicht, wir wissen auch nicht auf welche Indizien gestützt, Herr Liebenau behauptet, dass der Helm Eigenthum des österreichischen Herzogs Leopold war, weil wir seine Arbeit nicht gesehen haben. Aber wenn wir die Zeitbestimmung des westlichen Beispiels auch akzeptiren, so bleibt immer noch die Annahme frei, dass

[1] Извѣстія имп. археол. коммиссіи. вып. 2 ст. 93 рис. 15. Den luzerner Helm zitirt er nach dem Werke von Liebenau: Die Schlacht bei Sempach. Luzern, 1886.

kormányzóság szolikami kerületében fekvő Kupros vidékén találtak és a mely a szentpétervári császári Archaeologiai Commissio Отчетъ-jaiban közöltetett először.[1] E sisakot 69. sz. rajzunkon közöljük. A közlött rajzból kétségtelenné válik, hogy e vassisak félgömbalakú, ép úgy, mint a kubánvidéki kamennaja baba sisakja. A mi eltérés mégis a kettő között a külső körvonalak tekintetében fennáll, az csak a kőfaragó önkényességére vihető vissza és pedig azért, mert az ezen sisakon alkalmazott láncz-pánczélrészletek csak olyan szabású pánczélgallér maradványai lehetnek, mint a minővel a kubánvidéki kamennaja-bábán találkozunk. E sisaknak déli művelődési körből eredő voltát igazolja az a gömbsor diszités, a mely a sisak szélén végigvonul és a melynek szoros analogiáit legjellemzőbben a hohenbergi sírlelet[2] szíjvégei és övdiszítményei mutatják, a mely sírleletben V—VI. századbeli kard és sarkantyú fordul elő.

Hasonló sisakot találtak a permi kormányzóság cserdyni kerületében fekvő Veszelovszkij Závod nevű községben, melyet Lenz E. úr ismertetett. Lenz úr e sisak korának megállapítására törekedvén, idézi annak egyik nyugati analogiáját, azon Nürnbergben készült és jelenleg Luzernben őrzött sisakot, mely állítólag a Sempachnál 1386-ban elesett Lipót osztrák herczegé volt.[3] Ezt az analogiát nem ismerjük, azt sem tudjuk, hogy miféle indicziumokra támaszkodva állítja Liebenau úr, hogy e

[1] Отчетъ за г. 1895. ст. 71, рис. 168.

[2] Dr. Fischbach Ottó: A hohenbergi sírlelet. Archaeol. Ért. Új f. XV. k. 249—253. l. és Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban 436. l. CCXII—CCXIII. tábla.

[3] Извѣстія имп. археол. коммиссіи, вып. 2. ст. 93 рис. 15. A luzerni sisakot Liebenau: Die Schlacht bei Sempach, Luzern, 1886. cz. műve után idézi.

die entfernten östlichen Analogien dieses westlichen Beispieles, d. h. die im permer Gouvernement gefundenen Helme zeitlich dem im züricher Museum befindlichen Exemplare vorausgehen. Diese Annahme ist umso wahrscheinlicher, je näher das von uns publizirte Exemplar mit seinem Kugelreihen-Randornament zu dem in der Zeit der Völkerwanderung so beliebt gewesenen Motiv des Randornamentes steht. Wir haben weiter oben das Zeitalter der Kamennaja-Baba aus der kubaner Gegend so festgestellt, dass sie aus einem späteren als dem X.—XI. Jahrhundert nicht recht stammen kann, und jetzt sehen wir auf Grund der Helmform unsere Behauptung bestätigt. Wenn wir auch zugeben, dass die permer Exemplare möglicherweise aus der Zeit zwischen dem XI—XIV. Jahrhundert stammen, könnten wir das Alter der Kamennaja-Baba aus der kubaner Gegend nicht unter das XI. Jahrhundert setzen, weil wir dann die obige unbedeutende, von uns als Willkür des Bildhauers bezeichnete Abweichung in Betracht ziehen würden, welche darin besteht, dass der Helm der in Frage stehenden Kamennaja-Baba sich jener Halbeiform ein wenig mehr nähert, welche der auf Abb. 68 reproduzirte Bronzehelm repräsentirt und welcher jedenfalls den Übergang zum permer Eisenhelm bildet.

Wenn wir nun die Fundplätze der permer Kamennaja-Baba und der auf Abb. 65—69 reproduzirten Helme in Betracht ziehen, sehen wir, dass wir es hier mit der Wolga-Kama-Gegend und mit der mit dieser in Verbindung stehenden nördlichen Kaukasus-Gegend zu thun haben. Diese Gegend aber ist gerade jenes Gebiet, auf welchem die mit der Kultur des persischen Gebietes sich mengende Kultur der orientalisch-antiken Welt dominirt und zwar wie dies die auf Abbild. 64 reproduzirten Krieger der permer Schüssel beweisen, hinsichtlich der Helme, mit einem Übergewicht der Kultur des persischen Gebietes.

Nachdem wir dies nun konstatirt haben, wenden wir unsere Aufmerksamkeit einem anderen, unserer Ansicht nach wichtigen

sisak Lipót osztrák herczegé volt, mert munkáját nem látluk. De ha elfogadjuk is e nyugati példának kormeghatározását, akkor is szabad a feltételezés, hogy e nyugati példának távol keleti analogiái, t. i. a permi kormányzóságban lelt sisakok korra nézve megelőzik a zürichi múzeumban őrzött példát. Annál valószinűbb ez a feltételezés, mennél közelebb áll gömbsoros szegélydiszítésével az általunk közlött példa a népvándorláskor kedvencz szegélydíszítő motivumával. Mi a kubánvidéki kamennaja baba korát fentebb úgy határoztuk meg. hogy az a X—XI. századnál későbbi nem igen lehet, most pedig a sisakforma alapján megerősítve látjuk ezen tételünket s ha meg is engedjük, hogy a permi példák esetleg a XI—XIV. század közé eső korból ereduek, akkor sem helyezhetnők a kubánvidéki kamenuaja baba korát a XI. századnál lejebb, mert akkor meg tekintetbe vennénk azt a fentebbi lényegtelen és csak a kőfaragó önkényéből származottnak jelzett eltérést, a mely abban áll, hogy a szóban forgó kamennaja baba sisakja egy kissé jobban közeledik ahhoz a féltojás-alakhoz, a melyet az 68. sz. rajzunkon bemutatott bronzsisak alakja képvisel, a mely mindenesetre átmenetet képez a permi vassisakokhoz.

Ha már most a permi kamennaja baba sisakja és az 65—69. sz. alatt közlött sisakok lelőhelyeit veszszük tekintetbe, úgy azt látjuk, hogy a Volga-Káma vidékkel és az ezen vidékkel kapcsolatos éjszaki Kaukázus vidékével van dolgunk. Ez a vidék pedig épen az a terület, a melyen a perzsa terület kulturájával vegyülő keleti antik világ művelődése dominál, még pedig a sisakok tekintetében, a mint azt a 64. sz. rajzunkon közlött permi tál vitézei bizonyítják, túlnyomóan a perzsa terület műveltsége.

Umstande zu, dass nämlich auf der unzweifelhaft sassanidischen permer Schüssel in Begleitung des spitzen Helmes das zweischneidige gerade Schwert, während bei der Kamennaja-Baba aus der kubaner Gegend der eihalbrunde Helm mit dem krummen Säbel in Verbindung zu finden ist und nun ziehen wir in Betracht, dass wir die Herrschaft des zweischneidigen Schwertes und des spitzen Helmes in den Funden aus der Zeit der ungarländischen Völkerwanderung weiter oben als mit dem VI. Jahrhundert endigend bezeichneten, wobei wir uns darauf stützten, dass wir mit dem Schwert des kassaer Fundes über ein mindestens aus dem VI. Jahrhunderte stammendes Denkmal des einschneidigen krummen Säbels verfügen. Stellen wir uns dies vor Augen, so tritt auch die Thatsache charakteristisch hervor, dass jene Form des einschneidigen krummen Säbels, an welchem die Säbelscheide nicht mit Hilfe von Ringen, sondern durch Annieten an die zur Aufnahme der Riemen bestimmten Hülsen an den Säbelgürtel befestigt wurde, wir auch an solchen Kamennaja-Babas fanden, deren Fundort einerseits der koktschitawer Bezirk, also die Gegend des Balkas- und andererseits die Gegend der orchoner Aufschriften in der Mongolei ist.

Die zur Vernietung dienenden Riemenhülsen sehen wir auch auf persischem Gebiete. Dieses bezeichnende Glied also, dessen Gebrauch von Persien bis zur Mongolei wir feststellen konnten, statuirt eine Gemeinschaft zwischen den persischen und mongolischen Exemplaren, während die Form der Klinge einen starken Unterschied aufweist. Diesen Unterschied erklären die zeitlichen und Ursprungsgründe. Ein zeitlicher Unterschied ist es, dass nachdem wir in den Funden der Zeit der vaterländischen Landnahme, in der sogenannten hunnisch-germanischen Periode nur zweischneidige gerade Schwerter finden, der einschneidige krumme Säbel weder auf dem mongolischen, noch auf dem persischen Gebiete zu jener Zeit existiren konnte, als jene Volkselemente, welche die Weltgeschichte

Mikor pedig ezt megállapítottuk, akkor fordítsuk figyelmünket egy más, nézetünk szerint fontos körülményre, t. i. arra, hogy a kétségtelenül szaszszanida permi tálon a csúcsos sisak kiséretében egyenes kétélű kardot találtunk, míg a kubánvidéki kamennaja baba féltojás-alakú sisakjával kapcsolatban egyélű görbe szablyát ésitt vegyük figyelembe, hogy a kétélű egyenes kard és csúcsos sisak uralmát a magyarországi népvándorláskori leletekben fentebb a VI. századdal végződőnek jeleztük azon az alapon, hogy a kassai lelet kardjában az egyélű görbe szablyának legalább is VI. századbeli emlékével rendelkezünk. Ezeket szem előtt tartva, jellemzően emelkedik ki az a tény is, hogy az egyélű görbe szablyának azt a formáját, a melynél a szablyatok nem karikák segélyével, de a szíjszorító sejtekre való ránittolással erősíttetik a szablya-övre, olyan kamennaja babakon találtuk meg, a melyeknek lelőhelye egyrészt a kokcsitavi kerület, tehát a Balkas vidéke, másrészt az orchoni feliratok vidéke Mongoliában.

A nittolásra szolgáló szíjszorító sejteket láttuk a perzsa területen is. Ez a jellemző tag tehát, a melynek használatát Perzsiától Mongoliáig megállapíthattuk, közösséget állapít meg a perzsa és mongoliai példák között, míg a penge alakja erős különbséget. Ezt a különbséget az időbeli és az eredetbeli okok magyarázzák. Időbeli ok azt jelenti hogy miután a hazai honfoglaláskori leletekben az ú. n. hún-germán periodusban csak kétélű egyenes kardokat találunk, ennélfogva az egyélű görbe szablya semmiesetre sem lehetett még meg akkor sem a mongoliai, sem a perzsa területen, a mikor azon népelemek, a melyeket a világtörténelem a hiung-nu mozgalmakból ismer, Khina éjszaki határairól előbb

aus den Hiung-nu-Bewegungen kennt, von den östlichen Grenzen Chinas erst gegen Süden, dann gegen Südwest sich wendend, in der Gegend der Ili- und Irtisch-Quellen über Persien zogen, so dass sie im II. Jahrhundert nach Christi schon zwischen dem Jajk und der Wolga lagern, wo sie die griechische und römische Welt um diese Zeit bereits unter dem Namen Khun-unn kennt. Ja, dieser Säbeltypus konnte am Ende des IV. Jahrhunderts, als die Hunnenherrschaft sich auch über Ungarn ausbreitete, auch noch nicht existiren, denn wenn er vorhanden gewesen wäre, hätten die Hunnen ihn jedenfalls mit sich gebracht. Der Ursprungsunterschied besteht darin, dass der Ausgangspunkt der Klinge, wie wir dies bereits weiter oben hervorhoben, nicht auf persischem Gebiete zu suchen ist, sondern irgendwo dort, wo die indischen, chinesischen und ostsibirischen Völker gemeinschaftlich eine Rolle spielten. Unsererseits glauben wir, dass in dieser Beziehung die Gegend entlang des Hoangho von grösster Wichtigkeit ist, wo jener südliche Theil der Hiungnus, welcher bei der Spaltung der Hiungnus die chinesische Oberherrschaft anerkannte, sich niederliess, weil dieses jenes Zwischenglied ist, welches die sibirische Tradition zu bewahren vermochte und dabei die chinesische und indische Wirkung gemeinsam fühlen konnte. Dass die persische Gewerbekunst bei der Verbreitung und Ausbildung des neuen Typus nach dem VI. Jahrhundert ebenfalls eine Rolle gespielt haben kann, ziehen wir natürlich nicht in Zweifel.

Schliesslich wollen wir, da wir von dem zagrebinjer Schwerte sprechen, nicht versäumen, auf jene Erscheinungen hinzuweisen, welche in den Verzierungen der Säbelscheide an die Funde aus der Zeit der Völkerwanderung erinnern. Die Thiergestalten, welche in die Scheide eingeritzt sind, haben einen stark permer Charakter. Die Gravirtechnik, mit welcher die Verzierungen an dem Schwert ausgeführt sind, bringt uns jenen stilistischen Kreis in Erinnerung, den wir weiter oben, bei Be-

délnek, majd délnyugatnak fordulva, elvonultak Perzsia fölött az Ili és Irtis forrásvidékei körül, hogy a Kr. u. II. században már a Jajk és Volga között tanyázzanak, a hol őket a khun-unn nép neve alatt a a görög és római világ ez időtájt már ismeri. Sőt nem lehetett meg ez a szablyatypus a IV. század végén sem, a mikor a hunn uralom Magyarországra is kiterjedt, mert ha meg lett volna, úgy azt mindenesetre magukkal hozták volna. Az eredetbeli különbség pedig abban áll, hogy a görbe penge kiindulási pontját, a mint föntebb is kiemeltük, nem a perzsa területen, de valahol ott kell keresnünk, a hol Indiának, Kinának és a kelet-szibériai népeknek együttesen volt szerepe. Részünkről úgy hiszszük, hogy e tekintetben legnagyobb fontossággal bír az a Hoangho menti vidék, a hol a hiungnuknak az a déli része telepedett meg, a kik a hiungnuk kettészakadása után Kina fenhatóságát elismerték, mert ez az a közbeeső tag, a mely a szibériai hagyományokat megőrizhette és e mellett Kina és India hatását együttesen érezhette. Azt, hogy a perzsa iparművességnek az új typus elterjesztésében és kiképzésében a VI. századon túl szintén lehetett szerepe, természetesen nem vonjuk kétségbe.

Végül nem mulaszthatjuk el, hogy a zagrebinyi kardról szólva, rá ne mutassunk azon jelenségekre, a melyek e kard tokjának díszítményeiben népvándorláskori leleteinkre emlékeztetnek. Az állatalakok, a melyek e kard tokjára vannak karczolva, erősen permi jellegűek. A karczoló technika, a melylyel a kardon a díszítmények kivive vannak, azt a stylisztikus kört juttatja eszünkbe, a melyről fentebb az isztyeczki lelet méltatása közben megemlékeztünk. Lehetnek ez állatok a zoologus

sprechung des istjezker Fundes erwähnten. Dem Auge des Zoologen mögen diese Thiere sehr verschieden sein, am nächsten stehen sie aber vielleicht doch dem Bären auf Abb. 32. An unsere Denkmäler aus der Zeit der Völkerwanderung erinnern diese Thiere nur sehr entfernt, höchstens dort, wo sie sich, wie an den Riemenhülsen, gegenüberstehen. Eine solche Gegenüberstellung, wenn auch nicht ganzer Thiere, so doch von Thierköpfen finden wir im szeged-öthalomer Fund,[1] in den keszthelyer Gräberfeldern[2] an einer prächtigen Gürtelschnalle,[3] im nemesvölgyer Grabfelde,[4] im czikóer Gräberfelde,[5] im budapester Wettrennplatzfunde[6] und unter den mezőturharcsászuger Funden.[7] Diese sind jedenfalls von den Thieren auf dem zagrebinjer Schwerte weit entfernt. In engerer Verwandtschaft ist jedoch jenes Verzierungsmotiv an den Funden aus der Zeit der Völkerwanderung, welches an der Verzierung des zagrebinjer Schwertes häufig verwendet wird und welches eine Weibchen-Schnallenform zeigt. Dieses Motiv findet zweifellos seinen Ursprung in der Filigranornamentation und in den Filigrangeschmeiden unserer Völkerwanderungszeit, namentlich in jenen Korbohrgehängen, welche so sehr charakteristische Stücke[8] des keszthelyer Grabfeldes sind, finden wir sie am häufigsten und wechselvollsten angewendet.

Das andere und für unsere Völkerwanderungszeit nicht minder wichtige Element des zagrebinjer Fundes bilden die Gürteltheile, welche im moskauer Museum aufbewahrt werden. Die auf Abb. 70 Reproduzirten gehören wahrscheinlich zu dem-

[1] Hampel: Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban.) LXXII. Tafel Nr. 2.
[2] L. c. XC. Tafel Nr. 1.
[3] L. c. CXXVII. Tafel Nr. 1.
[4] L. c. CXLI. Tafel Nr. 10.
[5] L. c. CCXLII. Tafel Nr. 1—7.
[6] L. c. CCLXXXIX. Tafel Nr. 1 und 3.
[7] L. c. CCCXXIV. Tafel Nr. 1—2.
[8] L. c. CXVII. und CXVIII. Tafel.

szemével nézve igen sokfélék, de talán mégis legközelebb állanak a medvéhez, a melylyel a 32. sz. rajzunkon is találkoztunk Népvándorláskori emlékeinkre ezen állatok igen távol mutatnak és legfeljebb csak ott érintkeznek, a hol, mint a szíjszorító sejteken, egymásnak szemközt vannak állítva. Ilyen szemköztállítást, nem ugyan egész állatot, hanem állatfejet találunk a szegedőthalomi leletben[1] a keszthelyi sírmezőkben[2] egy díszes övcsatton,[3] a nemesvölgyi sírmezőben,[4] a czikói sírmezőben,[5] a budapest-lóversenytéri leletben[6] és a mezőtur-harcsászugi leletek közt.[7] Ezek azonban mindenesetre távol állanak a zagrebinyi kard állataitól, szorosabb rokonságban van azonban az a díszítő motivum népvándorláskori leleteinkkel, a melyet a zagrebinyi kard díszítésében sűrűn alkalmaznak s a mely nőstény kapocsidomot mutat. Ez a motivum kétségtelenül a filigrán díszítésben találja eredetét és népvándorláskori filigránós ékszereinken, nevezetesen azokon a kosaras fülrevalókon, a melyek a keszthelyi sírmezőnek olyan erősen jellemző darabjai,[8] találják legsűrűbb és legváltozatosabb alkalmazásukat.

A zagrebinyi lelet másik és honfoglaláskorunkra nem kevésbbé fontos elemét azon övrészletek képezik, a melyek a moszkvai múzeumban őriztetnek. Ezek közül 70. sz. rajzunkon egyesítettünk olyan szíjrészleteket, a melyek valószínűleg egyazon övben

[1] Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban, LXXII. tábla 2. sz.

[2] U. o. XC. tábla 1. sz.

[3] U. o. CXXVII. tábla 1. sz.

[4] U. o. CXLI. tábla 10. sz.

[5] U. o. CCXLII. tábla 1—7. sz.

[6] U. o. CCLXXXIX. tábla 1. és 3. sz.

[7] U. o. CCCXXIV. tábla 1—2. sz.

[8] U. o. CXVII. és CXVIII. tábla.

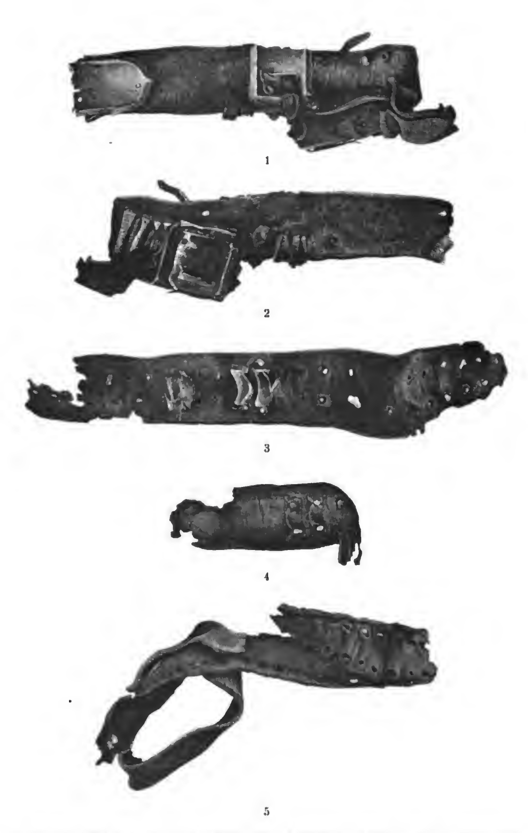
setben Gürtel und da sie ziemlich breit sind, wahrscheinlich zu einem Säbelgürtel. An diesem Säbelgürtel verdient vor Allem die Form der Beschläge, welche aus dünnen, vergoldeten Silberplatten hergestellt sind, Beachtung. Die Form des einen Beschlages gleicht einem glatten Schilde, dessen Mitte in eine schwachgeschweifte Spitze ausläuft. (Abb. 70, Nr. 1.) Solche Beschläge sind wohl in den Funden der Völkerwanderungszeit nicht unbekannt, wenn wir nur die allgemeine Form in Betracht ziehen, wir müssen jedoch bemerken, dass wir an den Analogien aus der Völkerwanderungszeit diese feine, in scharfem Bogen hervorspringende Spitze, welche das zagrebinjer Exemplar kennzeichnet, nicht sehen. Auch darf nicht ausser Acht gelassen werden, dass die ähnlichen Beschläge aus der Völkerwanderungszeit immer massiv gegossen und nicht aus feinen Platten hergestellt sind. Hingegen kommen in der sogenannten Avarenperiode unserer Völkerwanderungszeit in grosser Anzahl solche Stücke vor, welche nicht nur in Bezug auf die Form mit diesen Beschlägen übereinstimmen, sondern auch darin, dass sie aus feinen Gold- oder Silberplatten hergestellt werden. Wir finden die Analogie dieser Beschläge im kunágotner Funde,[1] mit geringer Veränderung in dem pusztatóer Grabfunde,[2] im adonyer Grabfunde[3] u. s. w. Wohl sind die aus der Völkerwanderungszeit zitirten Beschläge niemals glatt, weil ihre Oberfläche immer mehr oder weniger mit reichem Ornament gegliedert ist, das wird jedoch dadurch erklärt, dass diese Beispiele aus älteren, reicheren Gegenden und entwickelteren Goldarbeiterwerkstätten stammen.

Der andere Beschlag ist viereckig (Abb.70 Nr. 2) und hat eine rechteckige, parallelogrammförmige Öffnung. Dieser Form begegnen wir ebenfalls schon in der vaterländischen Völkerwanderungszeit und zwar

[1] Hampel: L. c. Tafel L. Nr. 2, 4, 5.

[2] L. c. Tafel, LVII. Nr. 2, 13, 14, Tafel LVIII. Nr. 1, 3.

[3] L. c. Tafel LXXIX. Nr. 10.

70. rajz. Övrészletek a zagrebinyi leletből. — Abb. 70. Gürteltheile aus dem zagrebinjer Funde.

höz tartoznak, még pedig tekintve azt, hogy a szíjrészletek meglehetősen szélesek, valószinűleg a szablyaöv részleteit képezik. E szablyaövön mindenekelőtt a boglárok alakja érdemel figyelmet, melyek aranyozott vékony ezüstlemezből készültek. Az egyik boglár alakja oly sima pajzshoz hasonló, melynél a talp közepe enyhén ívelt csúcsba fut (70. sz. rajz 1. sz.). Ilyen boglár honfoglaláskori leleteinkben nem ismeretlen ugyan, ha pusztán csak az általános formát veszszük tekintetbe, meg kell azonban jegyeznünk, hogy a honfoglaláskori analogiák talpán alig látjuk azt a finom, éles ívben kiugró csúcsot a talp közepén, mely a zagrebinyi példát jellemzi. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a megközelítő formájú honfoglaláskori boglárok mindig tömör öntvények és nem finom lemezművek. Ellenben népvándorláskorunk ú. n. avar periodusában nagy számmal fordulnak elő olyan darabok, a melyek nemcsak forma tekintetében egyeznek ezen boglárral, hanem abban is, hogy finom arany vagy aranyozott ezüstlemezből készülnek. Igy találjuk e boglár analógiáit a kúnágotai leletben,[1] némi csekély módosulással a puszta-tóti sírleletben,[2] az adonyi sírleletben,[3] stb. Igaz, hogy az idézett népvándorláskori leletekben e boglárok sohasem simák, mert felületük mindig többé vagy kevésbbé gazdag díszítménynyel van tagolva, azonban ezt megmagyarázza az, hogy e példák régibbek, gazdagabb vidékről és fejlettebb ötvösműhelyekből kerültek.

A másik boglár négyszögletes alakú (l. u. o. 1. és 2. sz.) és derékszögű parallelogramma idomú nyílás van rajta Ezzel a formával szintén már hazai népvándorláskorunkban

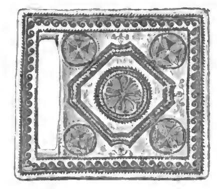
[1] Hampel: i. m L. tábla, 2, 4, 5. sz.
[2] U. o. LVI. tábla 2, 13, 14. sz., LVII. tábla 1, 3. sz.
[3] U. o. LXXIX. tábla 10. sz.

an einem christlichen Geschmeide, dessen Zeit ungefähr in das IV. Jahrhundert fällt,[1] (Abb. 71) ferner in den keszthelyer Gräberfeldern[2] (Abb. 72) und schliesslich in dem czikóer Grabfelde,[3] welch Letzteres mit dem Keszthelyer in der Form übereinstimmt. Hier müssen wir bemerken, dass in jenen Gräbern, aus welchen die keszthelyer und czikóer Exemplare stammen, wir überall auch solchen aus feinen Platten verfertigten Beschlägen begegnen, welche mit den an erster Stelle behandelten Beschlägen des zagrebinjer Schwertgürtels formverwandt sind.

Wenn wir nun die Analogie dieser Beschläge unter den Denkmälern aus der Zeit der Landnahme suchen, finden wir, dass eine solch enge Analogie, welche mit den jetzt behandelten zagrebinjer Stücken nicht nur in der viereckigen Form, sondern auch in der rechteckigen, parallelogrammförmigen Öffnung übereinstimmt, einzig unter den bodrogvécser Funden sich befindet.[4] (Abb. 73). Aber auch diese Analogie weicht von der Zagrebinjer erstens deshalb ab, weil sie massiv gegossen ist, und zweitens weil sie am vorderen Blatte ornamentirt ist. Ein wenig entfernter liegt schon ein kisdobraer Exemplar,[5] (Abb. 74, Nr. 25) dessen Form wohl viereckig, bei dem aber die Ecken hervorspringend verziert und die Öffnung herzförmig ist. Die übrigen Analogien, welche wir aus der Zeit unserer Landnahme finden, weichen in Bezug auf Form von dem zagrebinjer Exemplar gänzlich ab, und stimmen nur in der Konstruktion überein. Unter diesen Analogien unterscheiden wir mehrere Typen. Der eine Typus ist eigentlich aus der Zusammenstellung eines schildförmigen und eines viereckigen Gliedes entstanden und dieser steht verhältnissmässig dem zagrebinjer Typus noch am nächsten. Diesen Typus kennen wir nur

[1] L. c. XLIV. Tafel Nr. 2.
[2] L. c. CIX. Tafel Nr. 10.
[3] L. c. CCXXXVIII. Tafel 396. Grab Nr. 1.
[4] Hampel: Die heimischen Denkmäler aus der Zeit der Landnahme. (A honfoglaláskor hazai emlékei). XIII Tafel β Nr. 2—3.
[5] L. c. LXIV. Nr. E,29.

találkozunk és pedig egy keresztény ékszeren, a melynek korát körülbelül a IV. századba tehetjük,[1] (71. sz. rajz) továbbá a keszthelyi sírmezőkben,[2] (72. sz. rajz) s végül a czikói sírmezőben,[3] mely utóbbi a keszthelyivel forma tekintetében egyez. És itt meg kell jegyeznünk, hogy azon sírokban, a melyekből a keszthelyi és czikói példák származnak, mindenütt találkozunk oly finom lemezből készült boglárokkal is, a melyek a zagrebinyi szablyaöv első helyen tárgyalt boglárjával formarokonságban vannak.

71. rajz.
Boglár a Magyar Nemzeti múzeum gyűjteményéből.
Abb. 71.
Beschlag aus dem ungarischen Nationalmuseum.

Ha most ezen boglárforma analogiáit hazai honfoglaláskorunk emlékei között keressük, úgy azt találjuk, hogy olyan szoros analogiát, a mely a most tárgyalt zagrebinyiekkel nemcsak a négyszögletes forma tekintetében, hanem a derékszögű parallelogramma idomú nyílás tekintetében is egyez, egyedül csak a bodrogvécsi leletek közt ismerünk[4] (l. 73. sz. rajz). De még

[1] U. o. XLIV. tábla, 2. sz.

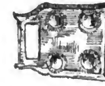
[2] U. o. CIX. tábla, 10. sz.

[3] U. o. CCXXVIII. tábla, 396. sír 1. sz.

[4] Hampel: A honfoglaláskor hazai emlékei, XIII. tábla β. 2—3.

aus dem jászdócsaer Funde.[1] (Abb. 75). Der andere Typus hat herzförmige Gestalt. Die Öffnung ist ein rechteckiges Parallelogramm oder herzförmig. (Abb. 76, Nr. 17, 19). Wir begegnen ihr in den piliner, bodrogvécser, vereber, bezdéder, kisdobraer und mezőhegyeser Funden.[2] Der dritte Typus erscheint in zwei Varianten, aber beide haben im Grossen abgestumpfte Dreieckform.[3] (Abb. 77). Der vierte Typus schliesslich bildet eigentlich nur einen schildförmigen Rahmen, mit einer Öffnung in der Mitte (Abb. 74, Nr. 21) und begegnen wir diesem in dem kisdobraer Funde.[4]

Die bisher erwähnten Analogien aus der Zeit der Landnahme, weisen ebenso wie die zagrebinjer Exemplare mit ihrer ein rechtwinkeliges Parallelogramm bildenden Form und ihren herz- oder eiförmigen Öffnungen darauf hin, dass sie eventuell

72. rajz. Boglár a keszthelyi sírmezőből.
Abb. 72. Beschlag aus dem keszthelyer Grabfelde.

73. rajz. Boglár a bodrogvécsi leletből.
Abb. 73. Beschlag aus dem bodrogvécser Funde.

ein und zwar an den Riemen befestigtes Glied irgend eines zweigliedrigen Anhängsels bildeten, so dass in die Öffnung dieses Gliedes das andere frei hängende Glied hineingehängt sein konnte. Dies wird dadurch bewiesen, dass wir an sämmtlichen Stücken der Landnahmeepoche, ebenso wie an den zagrebinjer Nietnägel sehen. Solche zweigliederige Beschläge finden wir auch reichlich unter den Funden der Landnahmezeit, wie

[1] L. c. CIV. a 2 u. k. 1.

[2] L. c. I. 17, S. 542. XII. 28—29; XXII. 8—9; XXXVI. 1, XXXVIII. 3. Grab B. 4—5; LXIV. E. 32—33.

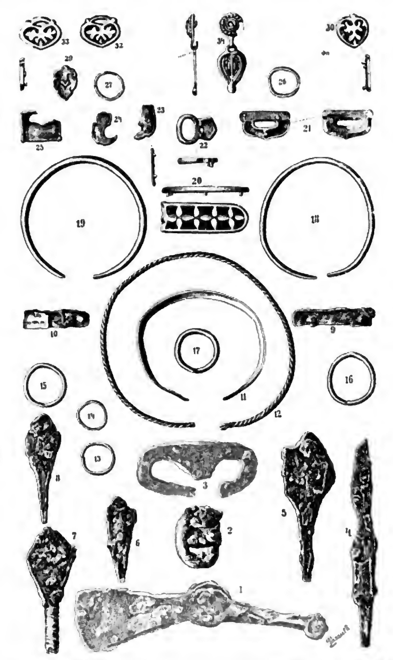
[3] L. c. XLVII. 16 Grab a—1. u. XCVI. 1.

[4] L. c. LXIV. E. 21.

ez az analogia is eltér a zagrebinyitől először abban, hogy tömören öntött, másodszor abban, hogy előlapján díszített példa. Már kissé távolabb esik egy kisdobrai példa[1]

[1] U. o. LXIV. tábla E. 29.

dies Abb. 78 zeigt, welche wir nach dem Werke Hampel's reproduziren. Und wenn nun die zagrebinjer Stücke, sowie die Analogien der Landnahmezeit thatsächlich zu solchen zweigliederigen Beschlägen gehörig sind, so wären auch die auf Abb. 78 ver-

74. rajz. Leletek a kisdobrai sírokból. — Abb. 74. Funde aus den Gräbern von Kisdobra.

(74. sz. rajz 25. sz.), a melynek formája négyszögű ugyan, de sarkai kiugró díszítésűek és nyílása szívalakú. A többi analogiák, a melyeket honfoglaláskorunkban találunk, forma tekintetében teljesen eltérnek a zagrebinyitől és azzal csak szerkezetre nézve egyeznek meg. Ezen analogiák között több typust különböztethetünk meg. Az egyik typus tulajdonképen egy pajzsalakú és egy négyszögletes boglár összetételéből keletkezett s aránylag még ez áll legközelebb a zagrebinyi typusokhoz. Ezt a typust csak a jászdózsai leletből ismerjük[1] (75. sz. rajz).

A második typus alakjára nézve szívalakú. Ennek nyílása derékszögű parallelogramma vagy szividomú (76. sz. rajz 17, 19. sz.) Találkozunk vele a pilini, bodrogvécsi, verebi, bezdédi, kisdobrai és mezőhegyesi leletekben.[2] A harmadik typus két változatban fordul elő, de mindkettőnek nagyjában csonkított háromszögalakja van[3] (l. 77. sz. rajz).

Végül a negyedik typus tulajdonképen csak pajzsalakú keretet képez, közepén nyílással (l. 74. sz. rajz 21. sz.) és ezzel a kisdobrai leletben találkozunk.[4]

Az eddig ismertetett, honfoglaláskori analogiák ép úgy, mint a zagrebinyi példák az ő derékszögű parallelogramma, szív- vagy tojásdad alakú nyílásukkal arra mutatnak, hogy esetleg valamely kéttagú fityegőnek egyik, még pedig a szíjra megerősített tagját képezték, a melynek nyílásába a másik szabadon fityegő tag lehetett beléakasztva. Ezt bizonyítja az, hogy valamenynyi honfoglaláskori példán ép úgy, mint a zagrebinyin, nittoló szegeket látunk. Ilyen

[1] U. o. CIV. a 2. és k 1.
[2] U. o. I. 17, 542. l. XII. 28–29; XXII. 8–9; XXXVI. 1, XXXVIII. 3-ik sír B. 4–5; LXIV. E. 32–33.
[3] U. o. XLVII. 16. sir, a-1 és XCVI. 1.
[4] U. o. LXIV. E. 21.

einigten zweigliederigen Beschlägetypen den Analogien der zagrebinjer Stücke anzureihen. Jedoch die auf Abb. 78 veröffentlichten zweigliederigen Beschläge wenden das Prinzip um, welches in den Beschlägen des zagrebinjer Säbelgurtes und in den Analogien der Landnahmezeit zur Geltung kommt, denn bei den zweigliederigen Beschlägen der Landnahmezeit sehen wir gerade in den freihängenden Gliedern die zum Einhängen dienende Öffnung, und das an den Riemen zu befestigende Glied ist es, welches in die Öffnung des freihängenden eingefügt ist. Hiezu kommt noch der Umstand, dass in dem kisdobraer Funde, in welchem wir die Analogie der zwei verschiedenen Typen der zagrebinjer Beschläge angetroffen haben, auch zweigliederige Beschläge enthalten sind. Letzterer Umstand dient ebenso wie der, dass die zweigliederigen Beschläge der Landnahmezeit, wie wir ja jetzt dargelegt haben, in ihrer Zusammenstellung ein konträres Prinzip zeigen, zum Beweise dafür, dass die zagrebinjer Beschläge, sowie ihre Analogien aus der Landnahmezeit nicht nur zum Zwecke der Ornamentation da waren, sondern dass sie auch noch eine andere Bestimmung hatten. Diese aber konnte keine andere sein, als dass in die Öffnungen der Beschläge mit Hilfe von Riemen jene Gebrauchsgegenstände, (Feuerwerkzeug, Messer etc.) welche der ein Nomadenleben führende Mensch ständig benöthigt, eingehängt werden konnten. In der einen Beschlägeöffnung des zagrebinjer Exemplares finden wir thatsächlich eingeschnürte Riemenreste, was die Richtigkeit dieser unserer Auffassung bekräftigt.

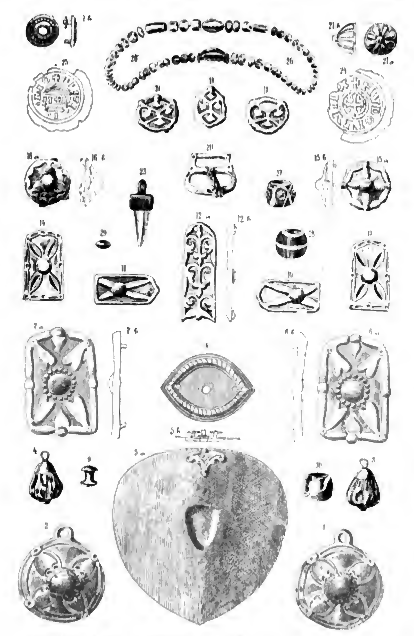

75. rajz. Boglár a jászdózsai leletből.
Abb. 75. Beschlag aus dem jászdózsaer Funde.

Die dritte Beschlägeart des zagrebinjer

elvű kéttagú boglárokkal honfoglaláskori leleteink közt igen is bőven találkozunk,

Säbelgurtes ist halbmondförmig und wird hauptsächlich dadurch charakterisirt, dass

76. rajz. Részlet a pilini leletből. — Abb. 76. Theile aus dem piliner Fund.

mint azt 78. sz. rajzunk mutatja, melyet Hampel műve után ismétlünk. És ha csakugyan ilyen kéttagú boglárok tartozékait képeznék a zagrebinyi példák és honfoglaláskori analogiáik, akkor a 78. sz. rajzon egyesített két-

ihr unterer und oberer Theil durch je ein hervorspringendes kugelförmiges Glied geschmückt ist. (Abb. 70, Nr. 3—5.) Beschläge solcher Art finden wir in unserer sogenannten Avarenperiode und zwar gerade in jenen Funden, namentlich in dem kunágo-

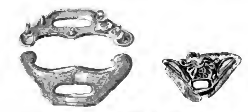
tagú boglártypusok is a zagrebinyi példák analogiái közé lennének sorolandók. Azonban a 78. sz. rajzon közlött kéttagú boglárok megfordítják azt az elvet, a mely a zagrebinyi szablyaöv boglárain és annak honfoglaláskori analogiáin érvényesül, mert honfoglaláskori kéttagú boglárainknál épen a szabadon fityegő tagoknál látjuk a beakasztásra szolgáló nyílást és a szíjra erősítendő tag az, a mely a szabadon fityegőnek nyílásába belé van akasztva. Ehhez járul az a körülmény is, hogy a kisdobrai leletben, a melyben a zagrebinyi boglár két különböző typusú analogiáját megleltük, vannak kéttagú boglárok is. Ez utóbbi körülmény épen úgy, mint az, hogy honfoglaláskori kéttagú boglárainknál, mint most kiemeltük, öszszeállításukban ellenkező elvet mutatnak, azt bizonyítják, hogy a zagrebinyi boglároknak és honfoglaláskori analogiáiknak nem pusztán díszítési czéljuk volt, de valami egyéb rendeltetéssel bírtak. E rendeltetés alig lehetett más, mint hogy a boglárok nyílásaiba szíjak segítségével felakaszthatók legyenek azok a használati tárgyak, (tűzi készség, kés stb.), a melyekre a nomád életet élő embernek állandó szüksége van. A zagrebinyi példán az egyik boglár nyílásában tényleg találunk befűzött szíjmaradványokat, a mi ezen felfogásunk helyességét megerősíti.

A zagrebinyi szablyaöv harmadik fajta boglárja félholdalakú és különösen jellemzi az, hogy alsó és felső részét egy-egy kiugró gömbalakú tag díszíti. (70. sz. rajz 3—5. sz.) Ilyen formájú boglárokat úgynevezett avarkori periodusunkban és pedig épen azon leletekben, nevezetesen a kúnágotaiban[1] és pusztatótiban[2] találunk, a

[1] Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban: L 7.

[2] U. o. LV. 7.

taer[1] und pusztatóter,[2] deren Beschläge aus feinen Platten verfertigt sind, welche also auch bezüglich der technischen Herstellung mit den Zagrebinjer übereinstimmen. In den erwähnten zwei Funden aus der Avarenzeit sind die Beschläge halbmondförmig, doch finden wir die genaue Analogie nicht gerade in diesen Formen, welche übrigens auch an ihrem oberen Rande eingedrückt und nicht mit hervorspringenden Kugeln verziert sind, sondern in jenen Beschlägen der erwähnten Funde, welche zwar hinsichtlich der Form von den in Rede stehenden Zagrebinjer abweichen, jedoch durch hervorspringende Kugelornamente charakterisirt sind. So die

77. rajz. Boglárok a bezdédi és tarczali leletből.
Abb. 77. Beschläge aus dem bezdéder und dem tarczaler Funde.

in den kunágotaer[3] undp usztatóter[4] Funden vorkommenden Exemplare. Eine umso wichtigere Erscheinung ist es, je kraftvoller es sich in den Funden hervorhebt, dass die Verzierung mit den hervorspringenden Kugeln in denselben keine sporadische Erscheinung ist, sondern ein allgemein vorherrschender Charakter, den wir im szentendreer Grabfunde[5] an Ringköpfen, sowie auch an den Ohrgehängen[6] anderer Funde derselben Zeit finden. Nehmen wir hiezu noch den Umstand, dass die hervorspringende Kugelverzierung auch den Reifen der zwei Ohrgehänge des zagrebinjer Fundes charakterisirt, und dass der zagrebinjer

[1] Hampel: Die Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban.) L. 7.

[2] L. c. LV. 7.

[3] L. c. LI. 1—2.

[4] L. c. LVI. 9—13, 16. 17.

[5] L. c. LII. 7—8.

[6] L. c. XXXXV. 3—4.

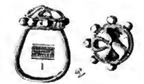
melyeknek boglárai finom lemezből készültek, tehát technikai előállítás tekintetében is egyeznek a zagrebinyivel. Az emlí-

Ohrgehängetypus auch eine ständige Eigenthümlichkeit unserer heimischen Funde der Landnahmezeit bildet, so steht uns der

78. rajz. Honfoglaláskori boglárok különböző magyarországi leletekből.
Abb. 78. Rosetten der Landnahmezeit aus verschiedenen ungarländischen Funden.

tett két avarkori leletben félholdalakú boglárok vannak, de a szoros analogiát nem épen ezekben a formákban leljük, melyek különben is felső szélükön behorpasztvák és kiugró gömbbel nincsenek is díszítve, hanem a mondott leletek azon bogláraival, melyek bár alak tekintetében a szóban

79. rajz. A bodrogvécsi gyűrű.
Abb. 79. Der bodrogvécser Ring.

80. rajz. Boglár a balkányi leletből.
Abb. 80. Rosette aus dem balkányer Funde.

forgó zagrebinyiektől eltérnek, azonban kiugró gömdíszítéssel jellemeztetnek. Így a kúnágotai leletben[1] és a pusztatóti[2] leletben előforduló példák. Annál fontosabb jelenség az, menynyivel erőteljesebben emelkedik ki e leletekben az, hogy a kiugró gömbökkel való díszítés ezekben nem valami szórványos jelenség, hanem általánosan uralkodó jelleg, a melyet a szentendrei sírleletben[3] megtaláluuk gyűrűfejeken és más hasonlókorú leletekben függőkön is.[4] Vegyük ehhez azt a körülményt

Umstand klar vor Augen, dass der in einem ziemlich östlichen Theile des finnisch-germanischen Gebietes zum Vorschein gekommene zagrebinjer Fund noch in dem X.—XI. Jhd. solche Eigentühmlichkeiten bewahrt hat, welche in unserem Vaterlande das VI.—VIII. Jhd. stark charakterisiren, aber in den späteren Jahrhunderten in unseren vaterländischen Funden nur mehr sporadisch vorkommen und in technischer Beziehung sogar in diesen zerstreut vorkommenden Exemplaren abweichende Eigenthümlichkeiten zeigen. Namentlich die Verzierung mit der hervorspringenden Kugel finden wir bei unseren heimischen Funden der Landnahmezeit nur an den Ringen, deren Typus der auf unserer Abbildung 79 reproduzirte bodrogvécser Ring zeigt,[1] ferner an jenen Beschlägen von denen ein Exemplar aus dem balkányer Funde, unsere Abb. 80 zeigt,[2] und welcher eine direkte Fortsetzung jener avarischen Ringköpfe bildet, welche wir oben bei dem szent-endreer Funde zitirten, und schliesslich finden wir dieselbe als eine sporadische Erscheinung an den Enden eines blattförmigen Beschlages im benepusztaer Grabfunde (Abb. 81).[3] Alle diese Denkmäler der Landnahmeepoche sind aber massiv gegossen, weichen also bezüglich der technischen Herstellung von den Zagrebinjer ab. Schliesslich bemerken wir noch, dass die an ihrem Reifen mit hervorspringender Kugel verzierten Ohrgehänge, wie

81. rajz. Boglárok a benepusztai leletből. — Abb. 81. Beschläge aus dem benepusztaer Funde.

is, hogy a kiugró gömbdíszítés a zagrebinyi lelet két függőjének karikáját is jellemzi, és hogy a zagrebinyi függőtypus hazai nép-

der csornaer Fund beweist, auch in unseren heimischen Funden vorkommen.

Die an zweiter Stelle behandelten vier-

[1] U. o. LI. 1—2.
[2] U. o. LVI. 9—13. 16. 17.
[3] U. o. LII. 7—8.
[4] U. o. XXXXV. 3—4.

[1] Hampel: Die heimischen Denkmäler der Landnahmezeit. (A honfoglalási kor hazai emlékei.) XIII. § 5—8.
[2] L. c. S. 588. 2. a.
[3] L. c. XV. 7.

vándorláskori leleteinknek is állandó sajátja és akkor világosan áll előttünk egy körülmény, a mely abban áll, hogy a finn-germán terület elég keleti részén előfordult zagrebinyi lelet olyan sajátosságokat őrzött meg, még a X—XI. századokban is, a melyek hazánkban a VI—VIII. századot jellemzik erősen, de a melyek ezen századokon túl hazánk leletei közt meglehetősen szórványosak és technikai tekintetben még ezen szórványos példákban is eltérő sajátosságokat mutatnak. Nevezetesen a kiugró gömbbel való díszítést hazai honfoglaláskori leleteinkben csak azokon a gyűrűkön találjuk meg, a melyeknek typusát a 79. sz. rajzunkon közlött bodrogvécsi gyűrű mutatja,[1] továbbá azokon a boglárokon, a melyeknek példáját 80. sz. rajzunk tünteti fel, a balkányi leletből[2] s a mely egyenes folytatását képezi azon avarkori gyűrűfejeknek, melyeket fentebb a szentendrei leletből idéztünk és végül, mint szórványos jelenséggel találkozunk egy szirom-alakú boglár végén a benepusztai sirleletben[3] (l. 81. sz. rajz). Azonban mind e honfoglaláskori emlékek tömören öntöttek, tehát technikai előállítás tekintetében a zagrebinyiektől eltérnek. Végül még csak azt jegyezzük meg, hogy a karikáján kiugró gömbbel díszített függők a csornai lelet tanúsága szerint hazai honfoglaláskori leleteinkben is megvannak.

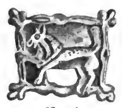
A zagrebinyi szablyaöv második helyen tárgyalt négyszögletes formájú és derékszögű parallelogramma idomú boglárjával találkozunk az orosz földön egy igen jellemző boglárban, a melyet 82. sz. rajzunkon közlünk. E boglárt a moszkvai nyilvános

[1] Hampel: A honfoglalási kor hazai emlékei XIII. β. 5—8.

[2] U. o. 588. l. 2. a.

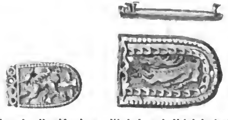
[3] U. o. XV. 7.

eckigen und ein rechtwinkeliges Parallelogramm bildenden Beschläge des zagrebinjer Säbelgurtes finden wir auf russischem Boden in einem sehr charakteristischen Beschlag, den wir auf unserer Abb. 82 reproduziren. Dieser Beschlag wird im moskauer

82. rajz.
Boglár a moszkvai Rumjanczev-múzeumból.
Abb. 82.
Beschlag aus dem moskauer Rumjanzew-Museum.

öffentlichen Rumjanzew-Museum aufbewahrt. Dieser Beschlag stimmt genau überein mit unseren Beschlägen der Landnahmezeit, weil er erstens ein aus massivem Silber gegossenes Stück ist, zweitens der Grund an der Vorderseite vergoldet ist und aus diesem vergoldeten Grunde die reliefirten, nicht vergoldeten Ornamente sich hervorheben. Den Hauptheil seiner Verzierungen bildet eine Thiergestalt, wie es scheint, ein nach links laufender Fuchs. Solche nach links schreitende Thiergestalten finden wir bei unseren Beschlägen der Landnahme-

83. rajz. Boglárok a pilini és sziráki leletből.
Abb. 83.
Beschläge aus dem piliner und dem sziraker Funde.

zeit zweimal und zwar bei einem piliner und einer sziraker Beschlage (Abb. 83). Von diesen Thiergestalten aber ist die eine ein sich niederkauernder Greif, die andere ein springender Hirsch. Der Beschlag des Rumjanzew-Museums ist an den vier Ecken mit hervorspringenden Ornamenten

Rumjanczev-múzeum (Московскій Публичный Румянцевскій Музей) őrzi. Ez a boglár szorosan egyezik honfoglaláskori boglárainkkal, mert először is tömör ezüstből öntött példa, másodszor alapja az előlapon aranyozva van s ezen aranyozott alapból emelkednek ki az előlapnak domború nem aranyozott díszítései. Díszítéseinek főrészét egy állatalak, úgy látszik, balra haladó róka képezi. Ilyen balra haladó állatalakokkal honfoglaláskori boglárainkon kétszer találkozunk, ú. m. az egyik pilini s az egyik sziráki bogláron (l. 83. sz. rajz). Ezen állatalakok közül azonban az egyik guggoló griff, a másik pedig ugró szarvas. A Rumjanczev-múzeum boglárja négy sarkán kiugró díszítményekkel van élénkítve és ebben a tekintetben legközelebbi analogiára a 74. rajzunk 25. sz. alatt már közlött kisdobrai példában talál, csakhogy míg ez utóbbinak kiugró sarokdíszítésein nem vagyunk tisztában a motivumok természetével, addig a Rumjanczev-múzeum boglárján világosan látjuk, hogy az vagy három gömbből alakul s akkor az avar periodusunkban dívó, gúlaalakba helyezett gömbdíszítést hozza eszünkbe, vagy pedig egy feslő bimbó motivumát mutatja, a melynek az antik művelődési körbe tartozandóságát fentebb, mikor a szaszszanida-germán vegyülés következtében előállott kardtypusok markolatgombjának felső tagjáról szóltunk, elegendőképen kiemeltük. Itt még csak arra akarunk utalni, hogy azon szivalakú és derékszögű parallelogramma idomú nyílással ellátott boglártypusnak analogiáját, a melyet 76. sz. rajzunkon 17. és 19. szám alatt a pilini honfoglaláskori leletből közöltünk, a lyádai sírmezőben, tehát mordvin területen találjuk meg[1] vagyis olyan terü-

[1] Aspelin i. m. 826.

belebt und in dieser Beziehung stimmt er mit dem auf unserer Abb. 72 Nr. 25 bereits reproduzirten kisdobraer Stücke; nur, während wir bei den hervorspringenden Eckornamenten des Letzteren mit der Natur der Motive nicht im Reinen sind, sehen wir an dem Beschlage des Rumjanzew-Museums klar, dass dasselbe entweder aus drei Kugeln sich zusammensetzt und die in der Avaren-Periode vorherrschende in Pyramidengestalt placirte Kugeldekoration uns ins Gedächtnis zurückruft, oder aber das Motiv einer aufspringenden Knospe bildet, dessen Zugehörigkeit zu dem antiken Kulturkreis wir oben, wo wir von dem oberen Gliede des Griffknopfes der in Folge der sassanidisch-germanischen Mischung entstandenen Säbeltypen sprachen, genügend hervorgehoben haben. Hier wollen wir nur noch darauf hinweisen, dass wir die Analogie jenes herzförmigen Beschlägetypus, mit einer ein rechtwinkeliges Parallelogramm bildenden Öffnung, welche wir auf unserer Abb. 76 Nr. 17. 19. aus dem der Landnahmezeit angehörigen piliner Funde reproduzirten, auch in dem ljadaer Grabfeld, also auf mordvinschem Gebiete finden,[1] welches übrigens auch dadurch charakterisirt ist, dass wir dort die hunnisch-germanische Steigbügelform zusammen mit jenem Trensentypus finden, welcher im Zeitalter unserer Völkerwanderung die hunnisch-germanische Periode, und mit jenem, welcher in demselben Zeitalter der Völkerwanderung die avarische Periode charakterisirt,[2] sowie ferner dadurch charakterisirt ist, dass es auch solche Beschlägeformen enthält,[3] welche betreffs des Schnittes und der durchbrochenen Ornamente in zwei Funden der ungarländischen Völkerwanderungszeit am charakteristischsten sich zeigen und zwar im fenéker[4] (Abb. 84, Nr. 4—9) und im adonyer Funde[5] (Abb. 85, Nr. 10).

[1] Aspelin L. c. 826.
[2] L. c. 863, 861, 858.
[3] Aspelin i. m. 878—880.
[4] Hampel: Die Denkmäler des früheren Mittelalters. (A régibb középkor emlékei.) LXXXVIII. 4—9.
[5] L. c. LXXIX.

leten, a melyet egyképen jellemez az is, hogy benne a hun-germán kengyelformát

In diesen zwei Grabfunden stammt die späteste Münze im fenéker aus der Zeit

84. rajz. Leletek a fenéki sírmezőből. — Abb. 84. Funde aus dem fenéker Grabfelde.

együtt találjuk azzal a zablatypussal, a mely népvándorláskorunkban a hun-germán periodust, meg azzal, a mely ugyancsak népvándorláskorunkban az avar peri-

Kaiser Valentinians III. (425—455), und so kann derselbe keineswegs jünger als das V. Jahrhundert sein. Beide Funde enthalten jedoch solche Gegenstände, welche even-

odust is jellemzi,[1] valamint jellemez az is, hogy olyan boglárformákat is tartalmaz,[2] a melyek szabás és áttört díszítményeik tekintetében a magyarországi népvándorlás korának két leletében jelentkeznek legjellemzőbben, ú. m. a fenéki leletben[3] (84 rajz 4—9. sz.) és az adonyi leletben[4] (85. rajz 10. sz.).

E két sírmező közül a fenékiben a legkésőbbi érem III. Valentinianus császártól származik (425—455) s így az semmiképen nem lehet az V. századnál fiatalabb. Azonban mindkét lelet olyan tárgyakat tartalmaz, a melyek esetleg benyúlhatnak a VI. századba is.

A zagrebinyi szablyaöv bogláraínak összehasonlítása hazai leleteinkkel arról győzött meg bennünket, hogy azon a területen, a melyet finn-germánnak neveztünk, Permtól kezdve nyugaton egész a Rumjanczev-múzeum boglárával megjelölt moszkvai kormányzóságig azon hatások, a melyek nagy egészükben perzsa és keletrómai vegyülöknek mondhatók, ép úgy megvannak a VI—VIII. századig, mint megvannak hazánkban is. De azt is láttuk, hogy az ezen hatásokat illusztráló jelenségek a jelzett finn-germán területen a VIII. századon túl is megvannak, míg hazánkban ezen időn túl elhalványulnak vagy átalakulnak, helyesebben míg a finn-germán területen azok az iparkészítmények képezik a leletek zömét, a melyek a VI—VIII századig uralkodó formák folytatásai s ezzel szemben azok a formák, a melyek a IX. és X. századot jellemzik, a finn-germán területen ritkák, addig hazánk területén épen a VIII. századig divatban volt formák pusztuell auch ins VI. Jahrhundert hineinreichen können.

Der Vergleich der Beschläge des zagrebinjer Säbelgurtes mit unseren heimischen Funden überzeugt uns davon, dass auf jenem Gebiete, welches wir finnisch-germanisch nannten, von Perm angefangen westlich bis zu dem durch den Beschlag des Rumjanzew-Museums bezeichneten moskauer Gouvernement, jene Einflüsse, welche im Grossen und Ganzen für ein persisch-oströmisches Gemisch angesehen werden können, im VI.—VIII. Jahrhundert ebenso vorhanden sind, wie in unserem Vaterlande. Wir haben jedoch auch gesehen, dass die diese Einflüsse illustrirenden Erscheinungen auf dem erwähnten finnisch-germanischen Gebiete auch über das VII. Jahrhundert hinaus bestehen, während sie bei uns über diese Zeit hinaus verbleichen oder sich umwandeln; richtiger gesagt, während auf dem finnisch-germanischen Gebiete jene industriellen Erzeugnisse die Überzahl der Funde bilden, welche die Fortsetzungen der im VI.—VIII. Jahrhundert herrschenden Formen sind, und demgegenüber jene Formen, welche das IX.—XI. Jahrhundert charakterisiren, auf dem finnisch-germanischen Gebiete selten vorkommen, verschwinden auf dem Gebiete unseres Vaterlandes gerade die bis zum VIII. Jahrhundert herrschenden Formen und es gelangen Formen zur allgemeinen Herrschaft, welche die charakteristischen Eigenthümlichkeiten des IX. und X. Jahrhunderts bilden. Diese Erscheinung können wir nicht anders erklären, als dass vom VI. bis VIII. Jahrhundert die Verbindung des finnisch-germanischen Gebietes mit den südlichen Gebieten eine intensive war, d. h. die Bevölkerung des finnisch-germanischen Gebietes stand mit der des südlichen Gebietes in lebhafter Verbindung. Das VI.—VIII. Jahrhundert dürfte jedoch diese Verbindung zwischen beiden Gebieten unterbrochen haben und diese Unterbrechung können wir nur mit dem Vordringen der Pseudoavaren und deren kurzem Aufenthalte in Südrussland in Ver-

[1] U. o. 863., 861., 858.

[2] Aspelin i. m. 878—880.

[3] Hampel: A régibb középkor eml. LXXXVIII. 4—9.

[4] U. o. LXXIX.

tulnak ki és azok a formák jutnak szinte általános uralomra, a melyek a IX. és X. századoknak képezik jellemző sajátságait.

bindung bringen. Dieses rapide Vorstürmen dürfte irgend eine Leere zwischen den nördlichen und südlichen Gebieten hervorge-

85. rajz. Leletek az adonyi sírmezőből. — Abb. 85. Funde aus dem adonyer Grabfelde.

Ezt a jelenséget másként nem tudjuk megmagyarázni, mint úgy, hogy a VI—VIII századig a finn-germán területnek összeköttetése a déli területekkel erős volt, vagyis a finn-germán terület népessége a déli területek népességével elevenebb összze-

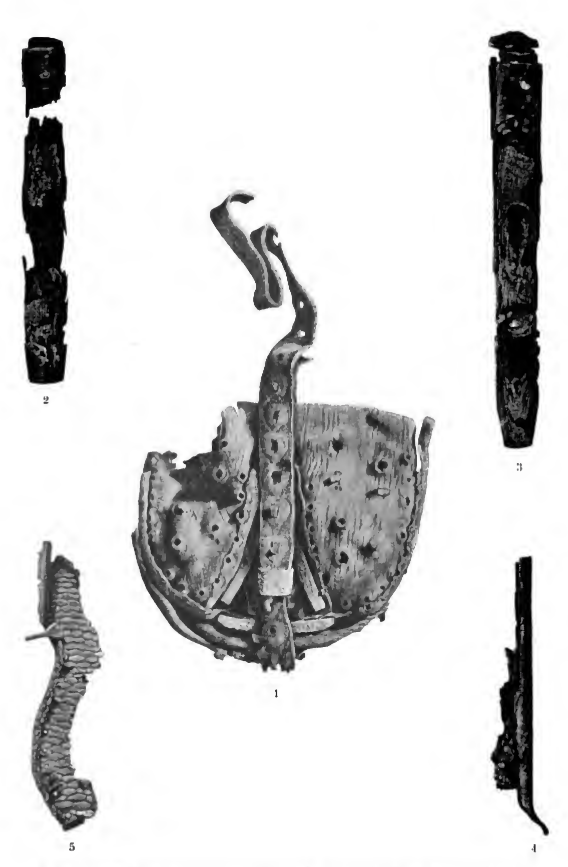
rufen haben, mit deren Natur wir einstweilen nicht im Reinen sind; aber es scheint, dass die finnischen Verbindungen so unterbrochen wurden, dass die später vordringenden, eher türkischen und iranischen Elemente das Finn-Ugernthum von jenen Gebieten ausschlossen, mit denen es früher

köttetésben volt. A VI—VIII. század azonban megszakíthatta az összeköttetést a két terület között s ezt a megszakítást mi mással nem tudjuk összefüggésbe hozni, mint a pseudo-avarok előtörésével és rövid dél-oroszországi tartózkodásával. Ez a rohamos előtörés csinálhatott valami űrt az éjszaki és déli területek között, a melynek természetével egyelőre tisztában nem vagyunk; de úgy látszik, hogy a finn összeköttetéseket szakította meg oly módon, hogy a később előrenyomuló, talán inkább törökös és iráni elemek a finn-ugorságot elzárták azon területektől, a melyekkel korábban szervesebb összeköttetésben voltak. E megfigyelésünk összevág Szpiczyn úr azon megfigyelésével, a melyre fentebb utaltunk, hogy t. i. a Pizsma folyón felül a volgaiakhoz hasonló régiségeket nem találtak és hogy úgy látszik, a volgai régiségeknek a Pizsma folyó képezi az északi határát. Tényleg a bjelimeri lelet, a melyben a IX—X. századbeli typusú s hazai honfoglaláskori boglárainkkal egyező bogiárokat találtunk, a volgai csoporthoz tartozik, míg a Jum mellett fekvő zagrebinyi sírleletekben ilyen ékszer nincs.

A zagrebinyi övnek azonban van még egy nevezetes tartozéka, a melyet 86. sz. rajzunkon közlünk 1. szám alatt. Ez a tartozék nem egyéb, mint egy bőrtáska, a mely egykor gazdagon volt boglárokkal díszítve, de a melyen ma már csak ezen boglárok helyét jelző lyukak vannak meg. A bőrön látható lenyomatok arról is meggyőznek, hogy a boglárok alakja kerek volt, többet azonban azokról nem tudunk, minthogy sem a pétervári Eremitage középkori osztályában, sem a moszkvai történelmi múzeumban nem találtam olyan külön boglárokat, a melyek e táskára applikálhatók lettek volna. Valószínű mégis,

in organischerem Zusammenhange stand. Diese unsere Beobachtung stimmt mit jener des Herrn Spyzin überein, auf welche wir vorher hingewiesen haben, dass nämlich oberhalb des Pižma-Flusses den Wolgaschen ähnliche Alterthümer nicht gefunden worden sind und dass, wie es scheint, der Pižma-Fluss die nördliche Grenze der wolgaschen Alterthümer bildet. Thatsächlich gehört der bjelimerer Fund, in welchem wir Beschläge — die vom Typus des IX.—X. Jhd. und mit unseren heimathlichen Beschlägen der Landnahmezeit identisch sind — gefunden haben, zu der Wolgagruppe, während bei den zagrebinjer Gräberfunden am Jum solche Beschläge nicht vorhanden sind.

Zu dem zagrebinjer Gürtel gehört aber noch ein bezeichnendes Stück, welches wir auf Abb. 86, Nr. 1 reproduziren. Es ist dies eine Ledertasche, welche einst reich mit Rosetten verziert war, an welcher jedoch heute nur noch die, die Stelle der Rosetten bezeichnenden Löcher zu sehen sind. Die am Leder sichtbaren Abdrücke überzeugen uns auch davon, dass die Form der Rosetten rund war; mehr wissen wir nicht, da ich weder in der mittelalterlichen Gruppe der petersburger Eremitage, noch im moskauer historischen Museum eine solche abgelöste Rosette gefunden habe, welche auf diese Tasche hätte applizirt werden können. Diese Rosetten stimmen jedoch wahrscheinlich, in der Form mit den flachen Rosetten jener Halftertheile überein, welche wir auf unserer Abbildung 87 reproduziren und an welchen wir drei solche flachrunde Rosetten sehen. Zur Befestigung der Ledertasche an den Gurtriemen dient ein Nebenriemen, welcher fast in seiner ganzen Länge an der Tasche vorhanden ist, und an dem unteren Theile desselben sehen wir ein glattes Saumband. Die Gestalt dieser Ledertasche ruft jene Silberplatten in unsere Erinnerung zurück, welche ein solch charakteristisches Zubehör unserer Gräberfunde der Landnahmezeit bilden und welche man bald für Mützenschmuckplatten, bald für Köcher-

86. rajz. Leletek a zagrebinyi sírokból. — Abb. 86. Funde aus den zagrebinjer Gräbern.

hogy ezen boglárok alakjukra nézve azon kantárrészletek lapos boglárainak alakjával egyeztek meg, a melyeket 87. sz. rajzunkon közlünk és a melyeken három ilyen lapos kerek boglárt látunk.

A bőrtáskának az övszíjhoz való megerősítésére egy mellékszíj szolgál, a mely csaknem egész hoszszúságában megvan a táskán s ennek a szíjnak alsó végén sima szegőpántot látunk E bőrtáska alakja emlékezetünkbe hozza azokat az ezüstlemezeket, a melyek honfoglaláskori sírleleteinknek olyan jellemző tartozékai és a melyeket hol süvegdíszlemeznek, hol meg puzdravég-díszítésnek tartanak. Azok, a kik süvegdísznek tartják, hivatkoznak arra, hogy az e fajta lemezekhez tartozó szolyvai lemezt Lehóczky Tivadar, a ki a leletet megfigyelte, a koponya tetején lelte és hogy a szolyvai lemez hátán ma is nemezfoszlányok vannak. Hampel e nézethez csatlakozva, hivatkozik dr. Szmirnov azon szóbeli adatára, hogy XII—XIII. sz. arabs miniaturon a bécsi császári könyvtárban egy lovas vitéz süvegén ilyen fajta díszítő lapra akadt.[1] Mások, t. i. Salamon Ferencz és Boncz Ödön[2] azt vitatták, hogy a lemez puzdra alját díszítette volna. Hampel idézett művében ezt a fölfogást is tudja két körülménynyel támogatni. Az egyik az, hogy a Galgóczon és Tarczalon lelt két hasonló lemez idomára nézve megegyezik ugyan a szolyvaival, de nem domborodik ki a közepe felé, tehát nem követi a süveg hajlását; a másik körülmény, mely az elhelyezésre következtetést enged, abban áll, hogy az említett két lelőhelyről származó lemezen a növénymustra úgy van komponálva, hogy valamennyi virág a lemez

[1] Hampel: A honfoglaláskor hazai emlékei 782. l.
[2] Századok, 1876, 788. l.: Archaeologiai Értesítő, Új f. XVI. k. 201. l.

ende-Ornamente hält. Jene, welche sie für Mützenschmuckplatten halten, berufen sich darauf, dass Theodor Lehóczky, der den Fund beobachtet hat, die szolyvaer Platte auf dem Schädel fand und an ihrer Rückseite noch heute Filzfäden vorhanden sind. Hampel, der ebenfalls dieser Ansicht ist, beruft sich auf jene mündliche Erklärung Dr. Smirnows, dass er auf einer arabischen Miniatur des XII.—XIII. Jahrhunderts in der wiener kaiserlichen Bibliothek an der Mütze eines Reiters ein solches Ornamentstück fand.[1] Andere, so Franz Salamon und Edmund Boncz[2] meinten, dass die Platte den unteren Theil eines Köchers geschmückt habe. Hampel kann in seinem zitirten Werke auch diese Ansicht mit zwei Umständen unterstützen Der eine besagt, dass die in Galgócz und Tarczal gefundenen zwei ähnlichen Platten ihrer Gestalt nach, zwar mit der szolyvaer übereinstimmen, doch wölben sie sich nicht der Mitte zu, folgen also nicht der Biegung der Mütze; der andere Umstand, der auf die Placirung schliessen lässt, besteht darin, dass an den zwei obenerwähnten Platten das Pflanzenmuster so komponirt ist, dass sämmtliche Blumen sich gegen die geraden Ränder der Platten erheben. Der Künstler passte die Komposition beider Platten dem gegebenen Raume an, man kann es also nicht einem Zufall zuschreiben, dass der runde Rand nach unten gerathen ist, da ja bei einer solchen Anordnung die Platten zur Mützendekoration nicht geeignet sind; dagegen ist es denkbar, dass der untere runde Rand dem stumpf sich biegenden Rande des Köchers folgt.

Wir haben keine Ursache, diesen Ansichten zu opponiren, welche alle auf eine Möglichkeit aufgebaut sind, da thatsächlich solche Verzierungsplatten besonders bei Nomaden mannigfachen Zwecken dienen

[1] Hampel: Die heimischen Denkmäler der Landnahmezeit (A honfoglaláskor hazai emlékei.) Seite 782.
[2] Századok 1876. S. 788. Arch. Ért. N. F. XVI. S. 201.

87. rajz. Leletek a zagrebinyi sírokból. — Abb. 87. Funde aus den zagrebinjer Gräbern.

egyenes szélei felé emelkedik. A művész mindkét lemez kompoziczióját az adott térhez alkalmazta, nem lehet tehát véletlenségnek tulajdonítani, hogy a lemez kerek széle alul jutott, pedig ilyen elhelyezésben nem alkalmasak a lemezek süvegdíszítésére, ellenben képzelhető, hogy az alsó kerek szél a puzdra tompán hajló szélét követte.

Nincs okunk, hogy perbe szálljunk ezen felfogásokkal, a melyek mind a lehetőségre vannak alapítva, mert tényleg egy ilyen díszítő lemez különösen nomádoknál sokféle czélra szolgálhatott. Hogy a domborúan meggörbített felületű példák süvegdíszítésre szolgálhattak, azt nemcsak a Szmirnov által közölt adat, de a bécsi Képes Krónika keleti viseletben feltüntetett vitézeinek példái is valószínűvé teszik; azt azonban,

88. rajz. Díszítő lemez a bezdédi leletből. — Abb. 88. Ornamentationsplatte aus dem bezdéder Funde.

konnten. Dass die Stücke mit gewölbt gekrümmter Oberfläche zur Helmzier dienen konnten, ist nicht nur durch die von Smirnow gegebene Thatsache, sondern auch durch die in der wiener Bilderchronik reproduzirten Beispiele von Kriegern in orientalischer Tracht wahrscheinlich gemacht; dass jedoch diese Platten den unteren Theil von Köchern geschmückt hätten, kann man durch Denkmäler kaum beweisen. Einen gleichzeitigen Köcher können wir aus den Funden nicht zitiren, jedoch mangelt es uns nicht an Köcherabbildungen aus der südrussischen, s. g. skythisch-sarmatischen Periode. Diesbezüglich dürfte es unserer Meinung nach genügend sein, uns auf die Formen jener Köcher zu berufen, welche an der Seite der Krieger an dem aus dem tschertomlyker Kurgan[1] stammen-

[1] Древности Геродотовой Скиѳiи, атласъ XXXIII, рис. 1.

hogy e lemezek puzdravég alját díszítették volna, emlékekkel bizonyítani alig lehet. Egykorú puzdrát a leletekből idézni nem tudunk, azonban a dél-oroszországi ú. n. szkita-szarmata periodusból nem vagyunk híjával puzdra-ábrázolásoknak. E tekintetben, azt hiszszük, elegendő lesz, ha hivatkozunk azon puzdrák alakjaira, a melyek a csertomlyki kurgánból származó díszes edény [1] harczosainak oldalán láthatók, továbbá azon puzdrára, mely a Sztroganov gyűjteményben őrzött egyik tálon [2] a vadkanra vadászó király jobb oldalán csüng le s végül az Eremitage egyik áttört aranyékszerén látható azon puzdrára,[3] mely a szintén vadkanra vadászó vitéz jobb oldalán csüng le, hogy tisztában legyünk a puzdra alakjával a Kr. sz. előtti időktől egészen a szaszszanida időkig és hogy meggyőződjünk arról, hogy ezen puzdrákon sehol sincsen olyan felület, a melynek alakja akárcsak megközelítőleg is egyeznék a szóban forgó lemezek alakjával.

A zagrebinyi leletből közlött övtáska előlapja első pillanatra is meggyőz mindenkit arról, hogy az olyan felületet képez, a

[1] „Древности Геродотовой Скиѳіи, атласъ XXXIII., рис. I.

[2] Толстой-Кондаковъ, Русскія древности, вып. III. ст. 86. рис. 90.

[3] U. o. ст. 60. рис. 69.

89. rajz. Övtáska a kekomáki sírokból. — Abb. 89. Gürteltasche aus den kekomáker Gräbern.

den Prachtgefässe sichtbar sind, ferner auf jenen Köcher, welcher auf einer in der Stroganow-Sammlung aufbewahrten Schüssel[1] von der rechten Seite eines auf einen Eber jagenden Königs herabhängt und schliesslich auf jenen an einem durchbrochenen Goldschmuck der Eremitage ersichtlichen Köcher,[2] welcher ebenfalls an der rechten Seite eines auf einen Eber jagenden Kriegers herabhängt, um mit der Köcherform von den Zeiten vor Christi Geburt bis zu den Sassaniden im Reinen zu sein und uns davon zu überzeugen, dass kein Theil der Oberfläche dieser Köcher auch nur annähernd mit der Form der in Rede stehenden Platten kongruiren würde.

Das Vorderblatt der reproduzirten Gürteltasche aus dem zagrebinjer Funde überzeugt uns schon auf den ersten Blick davon, dass dieselbe eine Fläche bildet, welche sich zur Anbringung einer Zierplatte von solcher Form, wie die in Rede stehenden Platten aus der Zeit der Landnahme sind, sehr eignet. Damit hierüber keinerlei Zweifel bestehen soll, reproduziren wir die aus dem bezdéder Grabfunde, welcher in die Zeit der Landnahme gehört, stammende Zierplatte (Abb. 88), welche eine so strenge Analogie der zagrebinjer Gürteltasche bildet, dass wir an derselben sogar denselben Gehängeriemen finden, wie an der zagrebinjer

[1] Толстой-Кондаковъ, Русскія древности, вып. III ст. 88. рис. 90.

[2] L. c. ст. 60. рис. 69.

melyen a legalkalmasabban helyezhető el egy olyan alakú díszítő lemez, mint a minők a szóban forgó honfoglaláskori lemezek is és hogy e felől semmi kétségünk ne legyen, közöljük 88. sz. rajzunkon a bezdédi honfoglaláskori sírleletből származó díszítő lemeznek képét, a mely anynyira

90. rajz. Bolgár harczos képe.
Abb. 90. Bild eines bulgarischen Kriegers.

szoros analogiát képez a zagrebinyi övtáskával, hogy még az a felfüggesztő szíj is megvan rajta, a melyet a zagrebinyi övtáskán látunk. És itt nem olyan tárgyra hivatkozunk, a mely szórványosan jelentkeznék a honfoglalás körüli századokban, de olyanra, a mely példának okáért a finn területen a karjalai ú. n. késő vaskori sírokban (Kr. u. 1100—1350) lépten-nyomon jelentkezik. E temetkezésekben u. i. csaknem minden férfisírban találtak övet, mely mindig bőrből van s gyakran díszítik

Tasche. Und hier berufen wir uns nicht auf einen solchen Gegenstand, der in den Jahrhunderten um die Zeit der Landnahme nur vereinzelt vorkommt, sondern auf einen Gegenstand, der, um uns nur auf ein Beispiel zu berufen, auf dem finnischen Gebiete in den karjalaer Gräbern aus der sogenannten späteren Eisenzeit (1100—1350 nach Christi) auf Schritt und Tritt vorkommt. In diesen Begräbnissstätten fand man beinahe in jedem Männergrabe einen Gürtel, der stets aus Leder ist, und häufig mit Eisen- oder Bronzerosetten geschmückt ist. Die Breite dieser Gürtel variirt zwischen 15 und 25 mm. und an denselben sind auf aus Eisenringen, dünnen Silberbändern oder Leder gefertigten Hängern allerlei Gebrauchsgegenstände (Messer, Schwert, Tasche mit Feuerzeug, sowie eine zweite Tasche, manchmal ein Kamm, ein Schleifstein u. s. w.) aufgehängt. Gürteltaschen gab es, wie wir dies erwähnt haben, auch zwei an einem Gürtel. Die eine Tasche enthielt das Feuerzeug, in der anderen waren allerlei Kleinigkeiten, wie Rosshaar, Zwirn, Leder, Eisenstücke u. s. w., untergebracht.[1] Bemerken müssen wir, dass die Form der Gürteltaschen auf dem jetzt erwähnten finnischen Gebiete noch viel mehr als das zagrebinjer Exemplar mit der Form unserer hier in Frage stehenden Platten aus der Zeit der Landnahme übereinstimmt, wie dies aus dem einen Blatte einer solchen kekomäker Tasche zu erkennen is, die wir deshalb hier reproduziren.[2] (Abb. 89.)

Dass die mit Tasche versehenen Gürtel nicht nur im nordfinnischen Gebiete, sondernauch im Süden vorkommen, beweist das von uns reproduzirte Bild (Abb. 90) eines bulgarischen Kriegers aus dem XI. Jahrhundert, welches das auf Pergament geschriebene Sonntags-Evangelium schmückt, welches aus der Undolskij-Sammlung stammt

[1] Theodor Schwindt, Tietoja Karjalan Rautakaudesta, 196—197. Fig. 306—311, 313—315, 317, 320, 322—328.

[2] L. c. S. 197, Fig. 88.

azokat vas- vagy bronzboglárok. Ezen övek szélessége 15—25 mm. közt váltakozik és rajtuk vaskarikákból vagy vékony ezüstpántokból avagy bőrből készített csüngőkön mindenféle használati tárgy (kések, kard, tűzi készséget tartalmazó táska és egy más táska, néha fésű, fenőkő stb.) volt fölfüggesztve. A mi az övtáskákat illeti, azokból, mint említettük, egy övön kettő is volt. Az egyik táska mindig a tűzi készséget tartalmazta, a másikban mindenféle apróságok, lószőr, czérna, bőr és vasdarabok stb. voltak elhelyezve.[1] Meg kell jegyeznünk, hogy a most idézett finn területen ismert övtáskák alakja még sokkal inkább egyezik szóban forgó honfoglaláskori lemezeink formájával, mint a zagrebinyi példa, a minek igazolásául ideiktatjuk egy kekomäki ilyen táska két lapjának képét[2] (89. sz. rajz).

Hogy a táskákkal ellátott öv nemcsak az északi finn területen, de délen is megvolt, annak bizonyitására közöljük (90. sz. rajz) egy XI. századbeli bolgár harczosnak képét, mely az Undolszkij-féle gyűjteményből származó negyedrétű pergament vasárnapi evangéliumos könyvet díszíti s a mely a moszkvai nyilvános Rumjanczev-múzeumban 961. sz. alatt őriztetik.[3] Miniaturáról lévén szó, teljes hűséget a rajz részleteiben természetesen nem kivánhatunk, de annyit ez a miniatura is mutat, hogy a bolgár harczos övéről is egy szíjon függő táska és több apró szíjrészlet csüng le. Az az egy szíjon csüngő táska tehát épen

[1] Theodor Schwindt, Tietoja Karjalan Rautakaudesta, 196—197. Fig. 306—311, 313—315, 317, 320, 322—328.

[2] U. o. 197. l. fig. 88.

[3] Владиміръ Стасовъ: Славянскій и восточный орнаментъ. По рукописямъ древняго и новаго времени, таб. I. рис. 1.

und sich gegenwärtig in dem moskauer öffentlichen Rumjanzew-Museum unter Nr. 961 befindet.[1] Da es sich um eine Miniatur handelt, können wir natürlich keine vollständige Treue in den Details der Zeichnungen wünschen, aber so viel lässt sich auch auf dieser Miniatur erkennen, dass vom Gürtel des bulgarischen Kriegers eine an einem Riemen hängende Tasche und mehrere kleine Riementheile herunterbaumeln. Diese an einem Riemen herunterbaumelnde Tasche entspricht also ebenso der Zagrebinjer wie der Bezdéder. Die aus finnischem Gebiete bekannten Gürtel sind, wie wir dies auch weiter oben gesagt haben, sehr häufig mit zwei Taschen versehen und so dürfen wir es auch durchaus nicht für ausgeschlossen erachten, dass wir auch unter unseren heimischen Funden auf solche Gürtel stossen werden. Da es nun in einem solchen Falle für uns keineswegs nebensächlich sein kann, zu wissen, in welcher Weise solche Gürtel zu rekonstruiren sein werden, reproduziren wir hier die Abbildung eines im omsker Museum befindlichen tartarischen Gürtels, wie er auch heute noch in jener Gegend in Mode ist (Abb. 91). An diesem tartarischen Gürtel sehen wir zwei Taschen, von denen die eine an einem, die andere an zwei Riemen hängt. Die Form beider gibt aber ein so gestaltetes Vorderblatt, dass man an demselben passenderweise eine solche Ornamentationsplatte hätte anbringen können, wie es unsere in Frage stehenden Platten aus der Epoche der Landnahme sind.

Auch das ist kein nebensächlicher Umstand, dass wir unter den an diesem Gürtel angebrachten Beschlägen zwei solche Typen sehen, von denen der eine lebhaft an jene halbmondförmigen, an beiden Enden mit hervorspringenden Kugeln verzierten Beschläge des zagrebinjer Fundes erinnert. Der Unterschied zwischen beiden

[1] Владиміръ Страсовъ: Славянскій и восточный орнаментъ. По рукописямъ древняго и новаго времени, таб. I. рис. 1.

úgy megfelel a zagrebinyi övtáskának, mint megfelel a bezdédinek. A finn területről ismert övek, a mint fentebb is mondottuk, igen gyakran két táskával vannak ellátva és így egyáltalán nem tekinthetjük kizárt dolognak, hogy hazai leleteink között is akadni fogunk ilyenekre. Minthogy pedig ebben az esetben nem lesz reánk nézve mellékes, hogy körülbelül mi módon is kellessék azokat rekonstruálni, ide iktatjuk az omszki múzeumban őrzött egyik tatár övnek képét, mely azon a területen ma is divatban van (91. sz. rajz).

Ezen tatár övön két táskát látunk, a melyek közül az egyik egy szíjon függ, a másik kettőn, de mind a kettőnek alakja olyan előlapú felületet ad, a melyre alkalmasan volna elhelyezhető olyan díszítő lemez, a minők szóban forgó honfoglaláskori lemezeink. Az sem mellékes körülmény, hogy az ezen övön elhelyezett boglárok közül két olyan typust látunk, a melyek közül az egyik élénken emlékeztet bennünket a zagrebinyi öv boglárai közül azokra, a melyek félholdalakúak és két végükön kiugró gömbbel vannak díszitve. A különbség a kettő között csak annyi, hogy a tatár övön a kiugró gömbtagok kiugró lapos tagokká csökevényesedtek el. A tatár öv másik jellemző boglárja hármas tagolású fél hengerkéket mutat, tehát olyan tagot képez, a minővel hazánkban az adonyi és fenéki sírmező egy-egy boglárján ép úgy találkozunk (l. 84. rajz 9. sz. és 85. rajz 1. sz.), mint az ezen boglárok mordvin területről származó analogiáján.[1] Ha pedig azt látjuk, kogy e tatár öv részleteiben is ilyen szoros reminiszczencziákat tartalmaz hazai népvándorláskori s azokkal analogon

[1] Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban LXXIX. 1, LXXXVII. 9, Aspelin i. m. 880.

ist nur der, dass an dem Tartarengürtel die hervorspringenden Kugelglieder zu hervorspringenden flachen Gliedern verkrüppelt sind. Der andere bezeichnende Beschlag des Tartarengürtels zeigt dreifach gegliederte kleine Halbcylinder, bildet also ein solches Glied, dem wir im Vaterlande an den Beschlägen des adonyer und fenéker Grabfeldes ebenso begegnen, wie an den Analogien,[1] die aus dem mordviner Gebiete stammen. Wenn wir nun sehen, dass der Tartarengürtel auch in seinen Details so genaue Reminiszenzen an die Funde aus unserer Völkerwanderungszeit und an die analogen russischen Funden enthält, können wir jedenfalls annehmen, dass er auch in Bezug auf seine ganze Konstruktion und sein äusseres Bild von jenen nicht weit entfernt stehen kann.

Wenn wir über diese Platten, die — unserer Ansicht nach — Deckplatten von Gürteltaschen sind, reden, können wir nicht verabsäumen, auf einige solche Eigenthümlichkeiten hinzuweisen, welche für die aus der Landnahmezeit stammenden zwei Stücke ausserordentlich bezeichnend sind und auf deren Alter das richtige Licht werfen.

Jedenfalls fällt es auf, dass wir bei den hier in Frage stehenden Platten, fast an jedem Stücke der Exemplare aus der Zeit der Landnahme, weniger getriebener, als punzirter und geritzter Arbeit begegnen. Diese Erscheinung ist deshalb auffallend, weil die Verzierungen, welche wir an den in Frage stehenden Platten finden, ausschliesslich den späten Mustern der persischen Goldschmiedekunst entlehnt sind. Dass diese Platten mit der blühenden Goldschmiedekunst aus der Zeit der Sassaniden nicht gleichalterig sind, geht daraus hervor, dass an den wohlbekannten Stücken dieser Goldschmiedekunst die Rolle des Punzirens und Einritzens dem Gusse gegenüber stark in den Hintergrund tritt. Der Umstand also

[1] Hampel: Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban). LXXIX. 1, LXXXVII. 9, Aspelin i. m. 880.

91. rajz Tatár öv az omszki múzeumból. — Abb. 91. Tartarengürtel aus dem omsker Museum.

oroszföldi leletekkel, úgy mindenesetre föltehetjük, hogy egész szerkezete és külső képe tekintetében sem állhat valami nagyon meszsze azoktól.

Ezen — nézetünk szerint — övtáskaborító lemezekről szólván, nem mulaszthatjuk el, hogy rá ne mutassunk némely olyan sajátságra, a mely a hazai honfoglalás korában

allein, dass an diesen Platten der Punzirung und Einritzung die grössere Rolle zufällt, lässt auf die späteren Traditionen der persischen Goldschmiedekunst schliessen. Die Frage ist nur, was kann der Ausdruck «später» in dieser Beziehung bedeuten?

Unserer Ansicht nach antworten auf diese Frage einige solche russische Funde,

92. rajz. Ezüst csésze a szentpétervári cs. Eremitage gyűjteményéből.
Abb. 92. Silberschale aus der Sammlung der petersburger kais. Eremitage.

előforduló két darabon rendkívül jellemző és a melyeknek korára épen ezen jellegzetességek vetnek világot.

Mindenesetre feltűnt, hogy a szóban forgó lemezeknek honfoglaláskori példáin és pedig csaknem minden darabon nem anynyira vert munkával, mint inkább ponczolással és karezolással találkozunk. Föltűnő e jelenség azért, mert azon díszítményminták, a melyeket a szóbanforgó lemezeken találunk, kivétel nélkül a perzsa ötvösség késő mustráiból vannak véve. Hogy ezek a lemezek nem lehetnek egykorúak a szaszszanidakori ötvösség virágzó

welche in Bezug auf die Ornamente, wenn auch nicht identisch, so doch verwandt sind der einen auf Abb. 88 reproduzirten bezdéder Platte aus der Zeit der Landnahme. Zur Charakterisirung jener russischen Funde, welche wir als hierher gehörig betrachten, reproduziren wir vorerst auf Abb. 92 die Zeichnung jener Silberschale, welche in der mittelalterlichen Abtheilung der kaiserlichen Emeritage in Petersburg aufbewahrt wird. Diese Schale bildet den Übergang von jenen Sassaniden-Goldschmiedearbeiten, welche aus der Blüthezeit stammen und welche dadurch charakterisirt sind, dass sie ausschliesslich plastische Gussverzierung haben, denn an

koróval, az kitűnik abból, hogy ezen ötvösség eléggé ismert darabjain a ponczolásnak és karezolásnak szerepe az öntéssel szemben erősen háttérbe vonul. Így hát maga az a körülmény, hogy e lemezeken a ponczolásnak és karezolásnak jut bővebb szerepe, a perzsa ötvösművességnek késő hagyományaira mutat. Csak az a kérdés hogy mit jelenthet ebben a tekintetben a «késő» kifejezés?

Nézetünk szerint erre a kérdésre némely oroszországi lelet felel meg, a melyek díszítményeik tekintetében, ha nem is azonosak, de rokonok az egyik honfoglaláskori lemeznek, t. i. a 88. sz. rajzunkon közlött bezdédinek díszítésével. Azon oroszországi leletek jellemzésére, a melyeket idevonatkozóknak tartunk, közöljük mindenekelőtt egy ezüstcsésze rajzát, (92. sz. rajz), melyet a szentpétervári csász. Eremitage középkori osztályán őriznek. Ez a csésze képezi az átmenetet azon szaszszanida ötvösművektől, a melyek a virágzás korából valók és a melyeket az jellemez, hogy tisztán csak öntött plasztikus díszítésük van, mert ezen

dieser Schale kommt die gegossene plastische mit der punzirten Verzierung gemischt vor. Die an dieser Schale siehtbare punzirte Verzierung zeigt ein auf geschupptem Grund angebrachtes Sassaniden-Anthemiummuster und ihr besonderes Charakteristikon ist, dass das geschuppte Ornament aus eingeschlagenen Kreisen hergestellt ist. Auf folgender Abb. 93 reproduziren wir gleichfalls eine Silberschale aus der mittelalterlichen Abtheilung der Eremitage, von welcher, abgesehen von den gliedernden Gesimsen, die gegossene plastische Verzierung vollständig verloren ist, während den ganzen Körper der Schale auf geschupptem Grunde angebrachte Anthemiumverzierungen, den Rand der Öffnung aber auf einen glatten Grund gepunzte rankige Blätter bedecken. Wir bemerken, dass der geschuppte Grund, obwohl er viel weniger regelrecht und durchdacht, dennoch aus Kreisehen hergestellt ist. Es darf auch nicht ausser Acht gelassen werden, dass sich die Anthemiumverzierung von den charakteristisehen Blumen der Blumenzeit entfernt, ja dass die am Öffnungsrande angebrachten Blumengewinde schon die Form anzunehmen beginnen, welche im XII—XIII. Jhd. in Wirklichkeit zur Herrschaft gelangte.

93. rajz. Ezüst csésze a szentpétervári cs. Eremitage gyűjteményéből.
Abb. 93. Silberschale aus der Sammlung der petersburger kais. Eremitage.

a csészén az öntött plasztikus díszítés ponczolt díszítésekkel vegyesen fordul elő. Az ezen csészén látható ponczolt díszítés czápás alapra helyezett szaszszanida anthemium-mustrát mutat és erős jellemzője, hogy a czápás díszítés beütött köröcskékkel van előállítva. Következő 93 sz. rajzunkon ugyancsak az Eremitage középkori osztályából mutatunk be egy ezüstcsészét, a melyről az öntött plasztikus díszítés, eltekintve a tagoló párkányoktól, teljesen eltűnt és a csésze egész testét, czápás alapra helyezett anthemium-díszítés borítja, nyílásperemét pedig sima alapon ponczolt indás levelek. Megjegyezzük, hogy a czápás alap, bár sokkal kevésbbé szabályos és átértett, mindazonáltal még mindig köröcskékből van előállítva. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az anthemiumdíszítés meglehetősen távolodik a virágkor jellemző virágaitól, sőt a nyílás peremén elhelyezett indás virágok már azt a formát kezdik fölvenni, a mely a XII—XIII. században válik igazán uralkodóvá. Végül 94. sz. rajzunkon mutatunk be a permi kormányzóság solikami kerületében talált két ezüstcsészét, a melyeket szintén az Eremitage középkori osztálya őriz s a melyek nemcsak az által jelzik a további hanyatlást, hogy a ponczolás még a csésze testének tagolására is kiterjed, hanem különösen az alsó csészén abban is megvan a romlás, hogy a czápás alap köröcskéi rendkívül szabálytalanok és itt-ott szinte csak pontocskákká válnak. A levél és virágdíszítés pedig már a románba átmenő, a mint hogy ilyen természetű motivumok az alsó csésze levélmustrái közt levő szemköztálló madáralakok és a csésze testének tagolását képező cartouche-ok is.

A most bemutatott csészék díszítményei három különböző és egymásra következő

Schliesslich reproduziren wir auf Abb. 94 zwei im scholikamer Bezirke des permer Gouvernements gefundene Silberschalen, welche ebenfalls in der mittelalterlichen Abtheilung der Eremitage aufbewahrt werden und welche den weiteren Niedergang nicht nur dadurch kennzeichnen, dass die Punzirung sich auch auf die Gliederung des Körpers der Schale erstreckt, sondern ganz besonders zeigt sich auch darin der Verfall, dass die Kreischen des geschuppten Grundes an der Untertasse ausserordentlich unregelmässig sind und hie und da fast zu Pünktchen werden. Die Blatt- und Blumenverzierung geht schon in das Romanische über, ebenso wie auch die zwischen den Blattmustern der Unterschale einander gegenüber stehenden Vogelgestalten und die die Gliederung des Körpers der Schalen bildenden Cartouches, Motive derselben Natur sind.

Die Ornamente der hier besprochenen Schalen bilden Denkmäler dreier verschiedener und aufeinander folgender Perioden. Von diesen Perioden repräsentirt die auf Abb. 93 reproduzirte Schale die mittlere Periode, welche mit der bezdeder Gürteltaschenplatte und mit der in denselben Kreis gehörigen, ähnlichen bodrogvécser Platte darin übereinstimmt, dass aus dem, aus kleinen eingeschlagenen Kreischen bestehenden, geschuppten Grund eine rein sassanidisch gemusterte, punzirte und gravirte Anthemiumverzierung hervortritt. Es scheint also, dass auch ihre Zeit mit der Zeit dieser Schale übereinstimmt.

An der bezdeder Platte dient jedoch das Anthemium-Ornament rein sassanidischen Geschmacks einem Kreuze als Rahmen, wir begegnen also auf dieser Platte auch einem solchen Verzierungselemente, welches in Bezug auf Alter dem byzantinischen Kreise näher steht, als dem persischen, so dass unsere Platte der auf Abb. 94 reproduzirten mit aus gemischten Elementen bestehenden Mustern verzierten Schale näher steht Demnach entscheidet über das Alter unserer Taschenverzierungsplatte dieses Kreuz, respektive dessen Anwendung.

periodus emlékeit képezik. Ezen periodusok közül a középső, azaz az a periodus, a melyet a 93. sz. rajzunkon közölt csésze képvisel, abban a tekintetben egyezik a bezdédi övtáskalemez és az ugyanazon körbe tartozó bodrogvécsi hasonló lemezzel, hogy az apró beütött karikákból álló czápás alapból tiszta szaszszanida mustrájú ponczolt és karczolt anthemium-díszítés emelkedik ki. Úgy látszik tehát, mintha kora is ezen csésze korával egyezne meg.

Azonban a bezdédi lemezen a tiszta szaszszanida ízlésű anthemium-ornament egy keresztnek szolgál kereteléséül, vagyis ezen a lemezen olyan díszítő elemmel is találkozunk, a mely közelebb áll a byzánczi, mint a perzsa körhöz, vagyis e tekintetben ez a lemezünk a 94. sz. rajzunkon közlött vegyes elemekből álló mustrákkal díszített csészéhez áll közelebb. Ilyenformán e táska-

Unter den russischen Alterthümern sind jene encolpiumförmigen, runden und mit Henkel versehenen Geschmeide, welche zuerst gelegentlich des im Jahre 1822 zu Tage gekommenen rjezaner Fundes Olenjin und Kalajdovitsch mit jenen grossfürstlichen Halsgeschmeiden identifizirten, welche in dem Dokumente des Iwan Kalita Danilowitsch (1328) unter dem Namen Barmy erwähnt sind und von denen Graf Uwarow nachgewiesen hat, dass sie von Persien nach Byzanz übergingen und von dort verhältnissmässig spät zu den alten Russen [1] gelangten. Acht solche Halsgeschmeide wurden 1889 neben der im spasser Bezirke des kasaner Gouvernements gelegenen Gemeinde Bolgary gefunden. Dieser bolgaryer Fund besteht aus vergoldeten und theilweise niellirten Stücken, welche sich stufenweise verjüngen, ein Umstand, der es unzwei-

94. rajz. Ezüst csészék a szentpétervári cs. Eremitage gyűjteményéből.
Abb. 94. Silberschalen aus der Sammlung der petersburger kais. Eremitage.

[1] Толстой-Кондаковъ: Русскія древности, вып. 5. ст. 129—130.

díszítő lemezünk korát ez a kereszt s illetve annak alkalmazása dönti el.

Az oroszföldi régiségek között elég gyakoriak azok az encolpium formájú kerek és füllel ellátott ékszerek, a melyeket legelőbb az 1822-ben előfordult rjezani lelet alkalmából Olenyin és Kalajdovics azonosítottak azon nagyfejedelmi nyakékekkel, a melyek Kalita Danilovics Iván oklevelében (1328) barmy név alatt említtetnek és a melyekről Uvarov gróf mutatta ki, hogy Perzsiából mentek Byzánczba s onnan aránylag későn a régi oroszokhoz.[1] Ezen nyakékességek közül nyolcz darabot találtak a kazáni kormányzóság szpaszi kerületében fekvő Bolgary község mellett 1889-ben. E bolgaryi lelet aranyozott s részben niellós darabokból áll, a melyek fokozatosan kisebbek és kisebbek, a mely körülmény kétségtelenné teszi, hogy egyetlen nyakékké voltak egykor összefűzve. A pétervári császári Archaeologiai Intézet 1889-ről szóló Отчетъ-ja öt darabot közöl ezen leletből és mi 95. sz. rajzunkon mutatjuk be ezt az öt darabot.

A bolgaryi lelet minden egyes darabján czápás alapra helyezett kereszteket látunk, még pedig román ízlésű lombkeretben, vagyis a keresztnek olyanféle alkalmazásával találkozunk itt, a minővel a bezdédi táskaborító lemezen. Mindazonáltal két körülmény élesen választja el ezeket az emlékeket a bezdédi lemeztől. Az egyik körülmény a czápás alap kidolgozásában jelentkezik és abban áll, hogy míg a bezdédi lemezen a czápás alap apró köröcskékkel van előállítva, addig a bolgaryi lelet tárgyain ugyanez az alap csak pontocskákkal van jelezve; a másik körülmény a keresztek alakjára vonatkozik. A

[1] Толстой-Кондаковъ: Русскія древности, вып. 5. ст. 129—130.

felhaft macht, dass sie einst zu einem einzigen Halsgeschmeide zusammengefasst waren. Das Отчетъ des petersburger kaiserlichen archäologischen Institutes vom Jahre 1889 publizirt 5 Stücke dieses Fundes, welche wir auf Abb. 95 reproduziren.

An jedem einzelnen Stück des bolgaryer Fundes sehen wir auf dem geschuppten Grunde angebrachte Kreuze und zwar in Laubrahmen von romanischen Geschmack, d. h. wir begegnen einer solchen Verwendung des Kreuzes, wie an der Deckplatte der bezdeder Tasche. Nichtsdestoweniger trennen zwei Umstände diese Denkmäler scharf von der bezdeder Platte. Der eine Umstand äussert sich in der Ausarbeitung des geschuppten Grundes und besteht darin, dass während der geschuppte Grund an der bezdeder Platte aus kleinen Kreisen hergestellt, er an den Gegenständen des bolgaryer Fundes nur mit Pünktchen gekennzeichnet ist; der zweite Umstand bezieht sich auf die Form der Kreuze. In dem bolgaryer Funde sehen wir nämlich ein sogenanntes Blumenkreuz, was soviel bedeutet, dass aus dem unteren Ende des vertikalen Kreuzstammes zwei Blätterranken herauswachsen, welche ankerförmig getheilt den Rahmen des Kreuzes bilden. Die andere Eigenthümlichkeit der bolgaryer Kreuze ist, dass von den vertikalen Theilen der untere länger, also das Kreuz nicht gleichstämmig ist. Die dritte Eigenthümlichkeit der bolgaryer Kreuze kommt nur an einem einzigen Exemplare zur Geltung, und besteht darin, dass sämmtliche Theile des Kreuzes zu Blätterornamenten ausgebildet sind.

Wenn wir nun das Kreuz der bezdeder Platte in Betracht ziehen, sehen wir, dass es in Bezug auf seine Form gleichstämmig und dass es kein Blumenkreuz ist, dass also aus dem Ende seines vertikalen Stammes keine Blätterranken herauswachsen, sondern das Kreuz ist ohne organischen Zusammenhang an die Spitze eines Blattes der Sassanidenpalmette gesetzt. Die geritzte Verzierung, welche wir an den Armen des bezdeder Kreuzes sehen, befindet sich auch an einigen Kreuzen des bolgaryer Schmuckes.

bolgaryi leletben u. i. úgynevezett virágos keresztet látunk, a mi azt jelenti, hogy a kereszt függélyes szárának alsó végéből két leveles inda nő ki, mely horgony alakjában szétválva képezi a kereszt körüli keretet. A másik sajátsága a bolgaryi kereszteknek az, hogy a függélyes szárak közül az alsó hoszszabb, vagyis a kereszt nem

Es ist unleugbar, dass zwischen der bezdeder Platte und dem Kreuz der bolgaryer Schmuckgegenstände eine Verwandtschaft besteht, aber aus den Differenzen die wir jetzt hervorgehoben haben, geht auch klar hervor, dass es zwischen den beiden Stücken einen Zeitunterschied gibt und dass wir das bezdeder Stück um einige Jahrhunderte früher ansetzen müssen, als die

95. rajz. Nyakék csüngők a bolgaryi leletből.
Abb. 95. Halsschmuckanhängsel aus dem bolgaryer Funde.

egyenszárú. A bolgaryi keresztek harmadik sajátossága csak egyetlen példán érvényesül és abban áll, hogy a kereszt öszszes szárai levélornamentumokká vannak kiképezve.

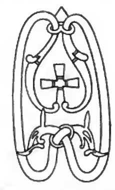
Ha most a bezdédi lemez keresztjét veszszük tekintetbe, úgy azt látjuk, hogy ez formájára nézve egyenszárú és nem virágos kereszt vagyis függélyes szárának aljából leveles indák nem nőnek ki, hanem a kereszt szerves összefüggés nélkül van a szaszszanida palmetta egyik szirmának csúcsa felé helyezve. A rovátkos díszítés, a melyet a bezdédi kereszt szárain

bolgaryer Schmucksachen. Diese Zeitbestimmung wäre aber sehr schwankend, wenn wir uns nicht auf ein solches Zwischenglied berufen könnten, welches die Kluft zwischen den bolgaryer Denkmälern und der bezdeder Platte überbrückt. An solchen Denkmälern haben wir nun keinen Mangel. So reproduziren wir in Abb. 96 ein solches gleicharmiges Kreuz von einem irländischen Denkmal,[1] welches ebenso wie das Kreuz der bezdeder Platte in ein Pflanzenornament, nämlich in ein irisches

[1] Bernhard Salin: Ur Djur-och Växtmotivens Utwecklingshistoria, S. 93 Fig. 51. Nach Göransons Bautil Fig. 192.

látunk, megvan egyik-másik bolgaryi ékszer keresztjén is.

Tagadhatatlan, hogy a bezdédi lemez és a bolgaryi ékszerek keresztje között rokonság van, de a különbségekből, a melyeket most kiemeltünk, világos az is, hogy a kettő között korbeli különbség van és a bezdédi példát egy pár századdal korábbra kell helyeznünk a bolgaryi ékszereknél. Ez a kormeghatározás azonban meglehetősen ingatag volna, ha nem tudnánk hivatkozni egy oly közbeeső tagra, a mely a bolgaryi emlékek és a bezdédi lemez közt az űrt áthidalja. Ilyen emléknek azonban nem vagyunk híjával. Nevezetesen 96. sz. rajzunkon egy irlandi emlékről közlünk[1] olyan egyenszárú keresztet, a mely épen úgy, mint a bezdédi lemez keresztje, növény-ornamentumba, t. i. egy ir acanthusba van beléhelyezve és a mely szintén egyenszárú. Ennek a keresztnek közvetítő jellegét a bezdédi és bolgaryi lelet keresztjei között az képezi, hogy az ir acanthus befelé felkunkorodó két szirmával, bár laza, de mégis már szerves öszszeköttetésre törekvő módon van egybekap-

96. rajz. Ír-díszítmény.
Abb. 96. Irisches Ornament.

[1] Bernhard Salin: Ur Djur-och Växtmotivens Utvecklingshistoria, 93. l. 51. rajz, Göransons Bautil Fig. 192. után.

Akanthusornament gefasst ist, und welches ebenfalls ein gleicharmiges Kreuz darstellt. Bei diesem Kreuze zeigt den vermittelnden Charakter zwischen dem bezdeder und dem bolgaryer Fund der Umstand, dass der irische Akanthus mit seinen nach innen sich emporrankenden zwei Blättern, wenn auch nur lose, so doch schon in einer nach organischer Verbindung strebenden Art verknüpft ist, und so schon den Grundgedanken der sich dann weiter entwickelnden sogenannten Blumenkreuze ausdrückt. Dieses irische Denkmal aus dem Ende des X. oder dem Anfange des XI. Jhd. erklärt auch, was im bezdeder Funde den Charakter eines früheren und bei den bolgaryer Schmuckgegenständen eines späteren Entwickelungsstadium hat.

Die zweite Eigenthümlichkeit, auf die wir in den Ornamenten der in Frage stehenden Platten aus der Zeit der Landnahme hinweisen müssen, kommt am kräftigsten an der tarczaler Platte zum Ausdruck. Um diese Eigenthümlichkeit zu zeigen, reproduziren wir diese Platte. (Abb. 97.) Die Eigenthümlichkeit selbst zeigt sich in der Ornamentation der Saumbänder der Platte am kräftigsten, fehlt aber auch nicht in der Gliederung der die Oberfläche der Platte bedeckenden Ranken. Sowohl an den Saumbändern, wie an den Ranken sehen wir eine Gliederung, welche aus einem Kreissegment und einer aus der Mitte dieses Segments herauswachsenden Linie besteht, wie dies unsere Abb. 98 noch klarer zeigt. Ob nun dieses Ornament die Halme des Schilfrohres, oder etwas anderes bezeichnet, ist ganz nebensächlich, hervorgehoben muss aber der Umstand werden, dass wir dieser Ornamentation auch in der Randverzierung einer durchbrochenen Platte begegnen,[1] welche aus dem kusnjezker Bezirke stammt, und die wir hier reproduziren (Abb. 99). Dieses Ornament ist also wieder eine solche Erscheinung, welche uns auf

[1] Толстой-Кондаковъ: Русскія древности, вып. 3, ст. 66. рис. 77.

csolva, és ilyenformán az ú. n. virágos keresztek kifejlésének alapgondolatát már kifejezi. Ez az ir emlék a X. század végéről vagy a XI-iknek elejéről származik s így megmagyarázza azt is, a mi a bezdédi leletben korábbi s a bolgaryi ékszereken későbbi fejlemény jellegével bír.

A másik sajátosság, a mire a szóban forgó honfoglaláskori lemezek díszítéseiben rá kell mutatnunk, a tarczali lemezen jut legerősebb kifejezésre. Ezen sajátosság feltüntetése czéljából közöljük e lemez képét 97. sz. rajzunkon. Maga a sajátosság a lemez szegőpántjainak díszítésében jelenikezik legerősebben, de megvan a lemez felületét borító indák tagolásában is. Úgy a szegőlemezen, mint az indákon látunk egy tagolást, mely egy körszeletből és ezen körszelet közepéből kinövő egyenes vonalból alakul, mint azt 98. sz. rajzunk még világosabban föltünteti. Akár a nádszár izeit, akár valami mást akar e díszítmény jelölni, egészen mellékes, az azonban kiemelendő körülmény, hogy ezzel a díszítménynyel találkozunk a kuznyeczki kerületből származó egyik áttört lemez széldíszítésén is,[1] a melyet 99. sz. rajzunkon mutatunk be. Vagyis ez a díszítmény ismét olyan jelenség, a mely a szibériai területre vezet bennünket s a melyet a szibériai terület kaphatott, de adhatott is a perzsa terület iparművességének. Hogy az előbbi eset valószínűbb, az kitűnik abból, hogy a kuznjeczki lemezen a most kiemelt motivum olyan formában is előfordul, a melyben köröcskéből és egyenes vonalból összszetettnek látszik, ez a forma pedig — mint később látni fogjuk, a dél-orosz területen honos opus barbaricummal függ egybe. Nem mellékes,

[1] Толстой-Кондаковъ: Русскія древности, вып. 3. ст. 66. рис. 77.

sibirisches Gebiet führt, und welche das sibirische Gebiet sowohl dem Gewerbebetrieb des persischen Gebietesgeben konnte, wie auch von demselben erhalten konnte. Dass der erstere Fall der wahrscheinlichere ist, geht daraus hervor, dass das jetzt hervorgehobene Motiv auf der kusnjezker Platte auch in einer aus kleinen Kreisen und geraden Linien zusammengesetzten Form erscheint; diese Form aber hängt, wie wir später sehen werden, mit dem auf südrussi-

97. rajz. Díszítőlemez Tarczalról.
Abb. 97. Ornamentationsplatte aus Tarczal.

schem Gebiete heimischen opus barbaricum zusammen. Es ist nicht nebensächlich, dass wir auf dieser durchbrochenen sibirischen Bronzeplatte, neben dem zur Ornamentation der szolyvaer Platte analogen Motiv, auch jene zum Hervorheben der Muskeln dienenden, aber nicht mit Edelsteinen ausgefüllten Vertiefungen finden, die wir bei Besprechung der Randornamente unserer Beschläge aus der Landnahmezeit hervorhoben.

Als zum zagrebinjer Gürtel gehörend, müssen wir in erster Linie auch jene Messergriffe, jenes Bronzeband und jenes mit Theilen eines Bronzebandes versehene Lederstück, welches wir auf Abb. 86, Nr. 2—5 reproduzirten, bezeichnen. Was wir früher bei Besprechung des bjelimerer Fundes von Messern des finnischen Gebietes,

hogy ezen az áttört szibériai bronzlemezen, a melyen a tarczali lemez díszítésével analogon motivumot leltünk, megtaláljuk az izmok kiemelésére szolgáló, de ékkövekkel ki nem töltött azon mélyítéseket is, a melyeket akkor emeltünk ki, a mikor honfoglaláskori boglárainK szegélydíszitményeiről szólottunk.

A zagrebinyi öv tartozékaiul kell tekintenünk először azon késnyeleket, bronzszegőpántot és bronz-szegőpántrészlettel ellátott bőrmaradványt is, melyet 86-ik sz. rajzunk 2—5. számai alatt közöltünk. A mit fentebb

98. rajz. — Abb. 98.

a bjelimeri lelet méltatásánál a finn terület fémfelszerelésű tokba bújtatott késeiről elmondottunk, mindaz áll a zagrebinyi lelet most szóban forgó darabjaira nézve is. Kétségtelen ugyanis, hogy a 86-ik sz. rajzunk 2., 3. sz. alatt közölt késnyelek olyan fémfelszerelésű tokba való késekből származnak, a minőket a finn területről ismertettünk, sőt az is alig lehet kétséges, hogy az ugyanezen táblán 4. sz. alatt közlött félhengeralakú bronz-szegőpánt egy ilyen késtok fémfelszereléséhez tartozik. A mi a 86-ik sz. rajzon 5. sz. alatt közlött bőrrészletet illeti, mindenekelőtt utalnunk kell arra, hogy ép szélén egy szintén fél hengeralakú szegőpántrészletet és egy olyan apró felnittolt hurkot látunk, a minővel a bjelimeri leletben is találkoztunk (l. 13. sz. rajz 4 és 8.). Sőt kétségtelen az is, hogy ilyen apró hurkokból többnek is kellett lenni és hogy a most már hiányzó többi hurkocska mind e bőrtárgy szélére volt felnittolva.

Az apró hurkok elhelyezését és rendeltetését a bjelimeri leletnél nem magyaráztuk, a hol pedig ezekből tizennyolcz darab for-

welche in einer mit Metall beschlagenen Scheide stecken, sagten, all das gilt auch für die hier in Frage stehenden Stücke des zagrebinjer Fundes, denn es ist zweifellos, dass die auf Abb. 86, Nr. 2 und 3 reproduzirten Messergriffe von solchen in eine mit Metall beschlagene Scheide gehörigen Messern stammen, wie wir sie auf dem finnischen Gebiete kennen lernten. Ja, es ist sogar kaum zu bezweifeln, dass das unter Nr. 4 reproduzirte, halbzilinderförmige Bronzeband auch zum Metallbeschlag einer solchen Messerscheide gehörte. Bei dem eben dort unter Nr. 5 reproduzirten Lederstücke müssen wir vor allererst darauf hinweisen, dass wir eben am unversehrten Rande desselben ein Stück von einem ebensolchen halbzilinderförmigen Bande und eine aufgenietete kleine Schlinge sehen, wie im bjelimerer Funde (Abb. 13, Nr. 4 und 8), ja es musste im Funde sogar zweifellos mehrere solche kleine Schlingen geben, und diese jetzt schon fehlenden kleinen Schlingen auf den Rand dieses Lederstückes genietet gewesen sein.

Die Placirung und Bestimmung dieser kleinen Schlingen haben wir bei dem bjelimerer Funde, in welchem 18 derselben vorkamen, nicht erklärt. Wir unterliessen dies aber nicht etwa, weil dort die zur Erklärung nöthigen Bestandtheile fehlten. Das Lederstück des zagrebinjer Fundes lässt kaum einen Zweifel darüber, dass es das Überbleibsel einer Gürteltasche ist, welche bei den Maassen des übrig gebliebenen Stückes sicherlich bedeutend grösser war, als die aus demselben Funde stammende Gürteltasche. (Abb. 86, Nr. 1.)

Zieht man nun in Betracht, dass diese letztere Gürteltasche nur an einem Riemen hängt, und erinnern wir uns daran, dass der auf Abb. 91 reproduzirte recente Tartarengürtel mit zwei Taschen ausgerüstet ist, von denen die kleinere ebenfalls nur einen Halteriemen hat, so glauben wir nicht allzu sehr zu irren mit der Meinung, dass auch der zagrebinjer Gürtel mit zwei Taschen ausgerüstet war, nämlich mit einer kleineren, die an einem Riemen,

dult elő; nem pedig azért, mert ott hiányzottak a megmagyarázásukhoz szükséges alkatrészek. A zagrebinyi leletben fennmaradt bőrdarab alakja alig hagy fenn kétséget az iránt, hogy az egy övtáska maradványát képezi, a mely övtáska, a megmaradt darab méreteit tekintve, bizonyára jelentékenyen nagyobb volt, mint az ugyanazon leletből származó s 86 ik sz. rajzunk 1. sz. alatt közlött övtáska.

Már most vegyük tekintetbe, hogy a 86-ik sz. rajzunk 1. sz. alatt közlött övtáska csak egy tartószíjon függ s emlékezzünk arra, hogy a 91. sz. rajzunkon közlött recens tatáröv két táskával van fölszerelve, a melyek közül a kisebb táskának szintén csak egy tartószíja van és akkor azt hiszszük, hogy nem esünk túlságos tévedésbe, ha a zagrebinyi övet is két táskával fölszereltnek hiszszük t. i. egy kisebb, egy szíjon függő és egy nagyobb, két szíjon függő táskát képzelünk hozzá s azt tartjuk, hogy a 86-ik sz. rajzunk 5. sz. alatt közlött bőrrészlet a második, nagyobb táskának maradványa. Ezen nagyobb táska széle épen úgy, mint a kisebb, be lehetett szegve, de ez a szegély a bőrnél romlandóbb anyag, selyem, bársony vagy más szövet lehetett és ezt a szegést erősíthették meg a felnittolt hurkokkal. A bőrnél romlandóbb anyag megmagyarázza azt, hogy miért nem maradt meg ezen második nagyobb táska szegéséből semmi. Miután pedig a bjelimeri leletben is találkoztunk 18 darab apró hurokkal, azt hiszszük, hogy abban a leletben is ilyen övtáska pusztult el, a mi honfoglaláskori kosztümünk megítélésénél nem egészen mellékes.

A zagrebinyi szablyaövhöz szorosan csatlakoznak azon kantárrészletek, a melyeket 87-ik sz. rajzunkon közöltünk. Hogy e részletek lókantárhoz tartoznak, azt kétség-

und einer grösseren, die an zwei Riemen hing, und wenn wir gleichzeitig dafür halten, dass das auf Abb. 86, Nr. 5 reproduzirte Lederstück ein Überbleibsel der zweiten grösseren Tasche ist. Der Rand der grösseren Taschen mag ebenso wie der der kleineren eingesäumt gewesen sein, aber diese Einsäumung war wahrscheinlich aus vergänglicherem Material, aus Seide, Sammet oder einem anderen Stoffe, und zur Befestigung dieser Einsäumung mögen die aufgenieteten Schlingen gedient haben. Die leichtere Zerstörbarkeit des Materials erklärt auch, warum von der Einsäumung der zweiten grösseren Tasche nichts erhalten

99. rajz. Áttört bronz díszítő-lemez a kuznyeczki kerületből.

Abb. 99. Durchbrochene Bronze-Ornamentationsplatte aus dem kusnjezker Bezirke.

geblieben ist. Nachdem wir auch im bjelimerer Funde 18 Schlingen begegneten, glauben wir, dass auch dort eine solche Gürteltasche vernichtet wurde, was für die Beurtheilung des bei uns üblichen Kostüms zur Landnahmezeit nicht ganz nebensächlich ist.

An den zagrebinjer Säbelgürtel schliessen sich enge jene Halftertheile an, die wir auf Abb. 87 reproduzirten. Dass dieselben zu einem Pferdehalfter gehören, machen jene Theile zweifellos, welche zwei einander kreuzende Riemen zeigen, wahrscheinlich jene Theile, auf denen der Nasen- und der Stirnriemen die Backenriemen kreuzte. Die Form unseres Halfters zur Zeit der Völkerwanderung und der Landnahme konnten wir bisher nur auf Grundlage eines einzigen Fundes studieren, nämlich

telenné teszik azon részletek, a melyek két, egymást keresztező szíjat mutatnak, mert ezen egymást keresztező szíjak bizonyára azokat a részeket jelölik, a melyeken az orrszíj és a homlokszíj keresztezte az oldalszíjakat. A hazai népvándorlási és honfoglalási kor kantárformáját eddig mindöszsze egyetlen lelet alapján tanulmányozhattuk, t. i. a sziráki sírmező 39. sírjában előfordult lovas temetkezésből.[1] Ennek a lovas temetkezésnek kantármaradványaiból anynyit sikerült megállapítanunk, hogy a kantár mai nap is jellemző alkatrészei, t. i. a pofaszíj, orrszíj és homlokszíj már a népvándorlás korában megvoltak, s hogy ezek a találkozási ponton egy-egy boglárfejű szeggel voltak összenittolva. Mikor aztán Zichy Jenő gróf úr első és második expedicziójának eredményeiből a keleti kantárok egy tekintélyes sorozatával volt alkalmam megismerkedni, azt láttam, hogy e keleti kantárok homlok- és orrszíjai nem nittolva vannak a találkozási pontokon, hanem bogozva.[2] Ez az eljárás mindenesetre sokkal primitivusabb a nittolásnál és így jogos volt az a föltevésem, hogy népvándorláskori kantárainknál is ez az eljárás dívott. A zagrebinyi kantár pofaszíjainak az orr és homlokszíjakkal való öszszeeresztése mégis az ellenkezőről győz meg, mert ezen a példán világosan látszik, hogy az öszszeeresztés boglárfejű nittoló szegek segélyével történt.

Ez a körülmény a sziráki és zagrebinyi kantárt közelebb hozza egymáshoz és valószínűvé teszi, hogy a Zichy Jenő gróf által gyűjtött keleti ízlésű kantárokon észlelt

[1] Dr. Pósta Béla: Sziráki ásatások, Archaeologiai Közlemények, XIX. k., 39. sír.

[2] U. a. Zichy Jenő gr. kaukázusi és középázsiai utazásai, II. rész: Az archaeologiai gyűjtemény leírása 590—592. lap.

desjenigen aus dem Reitergrabe 39 des sziráker Grabfeldes.[1] Aus den Halfterüberresten dieses Reitergrabes gelang uns zu constatiren, dass die auch heute noch charakteristischen Bestandtheile des Halfters, nämlich der Backen-, Nasen- und Stirnriemen, auch schon in den Zeiten der Völkerwanderung üblich waren, und dass dieselben an ihrem Kreuzungspunkte, mit je einem Nagel, der einen rosettenartigen Kopf hatte, zusammengenietet waren. Als ich dann, aus den Resultaten der ersten und zweiten Expedition des Herrn Grafen Eugen Zichy, Gelegenheit hatte eine ansehnliche Serie orientalischer Halfter kennen zu lernen, sah ich, dass die Stirn- und Nasenriemen derselben an den Kreuzungspunkten nicht genietet, sondern geknotet sind.[2] Dieses Vorgehen ist jedenfalls primitiver als das Nieten, und war deshalb meine Voraussetzung, dass dies auch bei unseren Halftern aus der Völkerwanderungszeit üblich war, vollauf berechtigt. Die Verbindung des Maulriemens mit dem Nasen- und Stirnriemen bei dem zagrebinjer Halfter hat mich aber dennoch von dem Gegentheil überzeugt, denn an diesem Exemplar sieht man deutlich, dass die Verbindung mit Hilfe von Nietnägeln erfolgte, die einen rosettenartigen Kopf hatten.

Dieser Umstand bringt den sziraker und zagrebinjer Halfter einander näher und macht es wahrscheinlich, dass die geknotete Verbindung, welche die vom Grafen Eugen Zichy gesammelten östlichen Halfter zeigen, einer späteren Entwickelung angehört, obgleich beide Verfahren eventuell noch parallel vorkommen konnten. Der letzteren Annahme widerspricht nur, dass an den in der Zichy'schen Sammlung

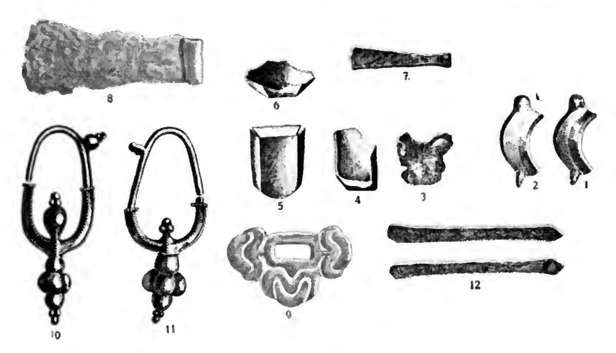
[1] Dr. Béla Pósta: Sziráker Ausgrabungen. (Sziráki ásatások). Archaeologiai Közlemények. Bd. XIX. Grab 39.

[2] D. s. Die kaukasischen und mittelasiatischen Reisen des Grafen Eugen Zichy's, II. Theil: Beschreibung der archäologischen Sammlung, S. 590—592 (Zichy Jenő gróf kaukázusi és középázsiai utazásai, II. rész: Az archaeologiai gyűjtemény leírása, 590—592. lap.)

bogozó öszszeeresztés későbbi fejlemény, bárha esetleg mind a két eljárás párhuzamosan is előfordulhatott. Ez utóbbi feltevésnek ellent csak az mond, hogy a Zichy-féle gyűjtésben levő keleti kantárokon a nittoló öszszeeresztés elve egyetlenegyszer sincs meg.

befindlichen Halftern das System der genieteten Verbindung nicht ein einziges Mal vorkommt.

Wir müssen noch von den in den zagrebinjer Funden vorgekommenen vereinzelten Stücken sprechen, welche in der mittelalterlichen Abtheilung der Eremitage aufbewahrt sind, und deren charakteristi-

100. rajz. Ékszerek a zagrebinyi leletből. — Abb. 100. Schmuckstücke aus dem zagrebinjer Funde.

Szólanunk kell még a zagrebinyi leletben előfordult azon szórványos darabokról is, a melyeket az Eremitage középkori osztályán őriznek és a melyeknek jellemzőbb darabjait 100.sz.rajzunkon állítottuk öszsze. Ezen táblánk 1. és 2. sz. alatt azon boglárokból közlünk kettőt, a melyek mindenesetre a 70. sz.rajzunkon közlött öv felszereléséhez tartoztak. Ebből a boglártypusból az Eremitage gyűjteményében tíz darabot őriznek. A 3—6. sz. finom lemezből készült aranyozott ezüstboglárokat mutatnak, a melyekről azonban meg nem állapítható, hogy melyik övhöz tartoztak, a 7. és 8. sz. aranyozott ezüst pincetta alakú csüngő

schere Stücke wir auf unserer Abb. 100 zusammengestellt haben. Unter Nr. 1 und 2 dieser Abbildung reproduziren wir zwei jener Beschläge, welche jedenfalls zur Ausrüstung des auf Abb. 70 reproduzirten Gürtels gehören. Von den Beschlägen dieses Typus befinden sich in der Eremitage-Sammlung 10 Stücke. Nr. 3—6 sind aus feinen, vergoldeten Platten verfertigte Silberbeschläge, bei denen jedoch nicht festzustellen ist, zu welchem Gürtel sie gehören. Nr. 7 und 8 sind vergoldete, silberne, pincetteförmige Anhängselbruchtheile, bei denen hervorgehoben werden muss, dass, so charakteristisch auch solch pincetteförmige Anhängsel in Ungarn für die sogenannte hunnisch-germanische und die sogenannte avari-

töredéke, a melyre vonatkozólag kiemeljük, hogy ily pincetta alakú csüngők Magyarországon, a mily jellemzők az ú. n. hun-germán és ú. n. avar periodusokban,[1] ép oly teljesen hiányzanak honfoglaláskori leleteink közt, a mi ismét olyan momentum, mely azt igazolja, hogy honfoglaláskori emlékeink

sche Periode[1] sind, sie ebenso gänzlich in den Funden der Landnahmezeit fehlen, was wieder beweist, dass die Verbindung zwischen unseren Denkmälern aus der Landnahmezeit und den Alterthümern der finnisch-germanischen Gebiete von den VI—VIII. Jahrhunderten an abbricht. Die aus einer feinen Silberplatte gepresste und

101. rajz. Ezüst tál a szentpétervári cs. Eremitage gyűjteményéből.
Abb. 101. Silberschüssel aus der petersburger kais. Eremitage.

és a finn-germán terület régiségei közt a szoros öszszeköttetés a VI—VIII. századoktól kezdve megszakad. A 9. sz. aranyozott finom ezüstlemezből préselt boglár három jellemző szaszszanida virággal és derékszögű parallelogramma-idomú nyílás-

vergoldete Rosette Nr. 9 mit den charakteristischen Sassanidenblumen und einer rechteckigen parallelogrammförmigen Öffnung, hat dieselbe Eigenthümlichkeit, wie jene viereckigen Rosetten, welche am zagrebinjer Gürtel die zweite Rosettenart bilden.

[1] Megvannak u. i. a mezőberényi, czikói, csúnyi és peszer-adácsi leletekben. Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban: XXXVIII. 3a—b. CLVIII. 19-ik sír; CCVIII. 86. sír; 1 a—b. CCLXXIX. 93. sír. 1; CCCXXVI. 1.

[1] Sie kommen nämlich in den mezőberényer, czikóer, csúnyer und peszer-adácser Funden vor. Hampel: Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban.) XXXVIII. 3a—b. CLVIII. 19. Grab; CCVIII. 86. Grab; 1. a—b. CCLXXIX. 93. Grab. 1; CCCXXVI. 1.

sal. Ez utóbbi sajátossága tekintetében egyezik azon négyszögletes boglárokkal, a melyek a zagrebinyi öv második fajta boglárait képezik és a melyekről fentebb szólottunk. Itt inkább azok a vesealakú levelek érdekelnek bennünket, a melyek ezen bogláron háromszor ismétlődnek. E vesealakú levelekkel jellemző alkalmazásban és szintén hármas virágképen találkozunk annak a permi ezüsttálnak a szélén, a mely jelenleg a pétervári császári Eremitage középkori osztályán őriztetik s a melyet úgy Aspelin, mint Odobesco és utána Hampel is közöl.[1] Nevezetes ezen virág tagolásában az a körülmény, hogy annak szivét három félkörből alakítják, épen úgy, mint maga a virág is, három félkör összetételéből származik, még pedig úgy, hogy az egyik félkör képezi a virágnak ép úgy, mint a virág szívének felső részét, a másik két félkör pedig a virág megalkotásánál folytatja a felső félkört és belül egymással érintkezik, míg a virág szívénél ez a másik két félkör ellenkező irányban fordítva csatlakozik a felső félkörhöz és azzal együtt egy kígyóvonalat ad. A félköröknek ezen alkalmazása megvan azon a permi szasszanida tálon, melyet 101. sz. rajzunkon közlünk a pétervári császári Archaeologiai Commissio felvétele után. Ezt a tálat a permi kormányzóság cserdyni kerületében találták s jelenleg a császári Eremitage középkori osztályában őrzik. A vadászó király lovának farmatringjáról és szügyellőjéről lelógó csüngők csupa körökből, félkörökből és körszelvény-darabokból vannak összeállítva, úgy hogy ezen díszítmények összeállítása után alig lehet kétségünk, hogy a zagrebinyi boglár szive is, sőt

[1] Aspelin i. m. 612; Gazette Archaeologique, 1886. II. tábla; Hampel: A honfoglaláskor hazai emlékei CXXXV. tábla.

Hier interessiren uns mehr die nierenartigen Blätter, welche sich an dieser Rosette dreimal wiederholen. In charakteristischer Anwendung und gleichfalls in Gestalt einer dreifachen Blume begegnen wir diesen nierenförmigen Blättern am Rande der permer Silberschüssel, welche gegenwärtig in der mittelalterlichen Abtheilung der petersburger kaiserlichen Eremitage aufbewahrt wird und welche sowohl Aspelin als Odobesco und nach ihm auch Hampel reproduziren.[1] Bemerkenswerth ist in der Gliederung dieser Blume, dass ihr Herz aus drei Halbkreisen gebildet wird, ebenso wie die Blume selbst aus drei Halbkreisen zusammenstellt ist, so, dass der eine Halbkreis den Obertheil der Blume sowohl als des Herzens der Blume bildet, die beiden anderen Halbkreise aber setzen bei der Konstruktion der Blume den oberen Halbkreis fort und berühren sich innen, während beim Herzen der Blume die anderen zwei Halbkreise in entgegengesetzter Richtung gedreht, sich an den oberen Halbkreis anschliessen und eine Schlangenlinie bilden. Eine solche Verwendung der Halbkreise findet sich auch auf der von uns auf Abb. 101 nach einer Aufnahme der petersburger archäologischen Kommission reproduzirten permer Sassanidenschüssel. Dieselbe wurde im Bezirke Tscherdyn des Gouvernements Perm gefunden und ist derzeit in der mittelalterlichen Abtheilung der kaiserlichen Eremitage. Die Schwanzriemen und Brustriemen des Pferdes des jagenden Königs bestehen aus Kreisen, Halbkreisen und Kreissegmentstücken, so dass nach der Zusammenstellung dieser Verzierungen zu urtheilen, kaum ein Zweifel bestehen kann, dass auch das Herz der zagrebinjer Rosette, ja die ganze Gestalt der Blume ihr Zustandekommen der Punzirungstechnik verdankt. Da wir weiter oben Gelegenheit hatten, hervorzuheben, dass das in den Vordergrund-

[1] Aspelin: L. c. 612; Gazette Archaeologique, 1886. Tafel II.; Hampel: Die vaterländischen Denkmäler aus der Landnahmezeit. (A honfoglaláskor hazai emlékei.) Taf CXXXV.

talán az egész virág alakja is, a ponczoló technikának köszöni létrejövetelét. Minthogy pedig fentebb volt alkalmunk kiemelni, hogy a ponczoló technika előtérbe nyomulása a szaszszanida művészet ha-

102. rajz. Függők a csornai leletből.
Abb. 102. Ohrgehänge aus dem csornaer Funde.

nyatló korát jelzi, úgy hiszszük, nem csalódunk, ha magát a vesealakú virágot is késő fejleménynek tartjuk. Annál is inkább, mert ezen tál most kiemelt ponczolt díszítései élénken emlékeztetnek azon motivumokra, a melyek a boglárok és csattok egész sorozatának áttört díszítményeiben szerepelnek és a mely motivumok, mint már a kuznyeczki áttört díszítménynél megjegyeztük, a dél-orosz területen honos opus barbaricummal függnek össze.

A 100. sz. rajz 10. és 11. sz. alatt közöljük végül a zagrebinyi leletben előfordult két függőt, a melyek nem képeznek teljesen

103. rajz. — Abb. 103. 104. rajz. — Abb. 104.
Függők a tokaji kincsből.
Ohrgehänge aus dem tokajer Schatz.

egy párt. E függőtypus szoros analogiáját honfoglaláskori leleteink között nem találjuk.

Honfoglaláskori leleteinkben ugyanis a következő függőtypusok fordulnak elő:

treten der Punzirungstechnik die Verfallzeit der Sassanidenkunst charakterisirt, irren wir wohl nicht, wenn wir die nierenförmige Blume als eine spätere Entwickelung betrachten, zumal die oben hervorgehobenen, gepunzten Ornamente dieser Schüssel lebhaft an jene Motive an den durchbrochenen Verzierungen einer ganzen Reihe von Rosetten und Schnallen erinnern, welche, wie wir schon bei der kusnjezker durchbrochenen Verzierung bemerkten, mit dem auf südrussischem Gebiete heimischen opus barbaricum zusammenhängen.

Auf Abb. 100, Nr. 10 und 11 reproduziren wir schliesslich zwei nicht vollkommen paarige Ohrgehänge aus den zagre-

105. rajz. Függő a nagyváradi leletből.
Abb. 105.
Ohrgehänge aus dem nagyvárader Funde.

binjer Funden. Eine strenge Analogie dieses Ohrgehängtypus finden wir unter den Funden aus der Zeit der Landnahme nicht.

In unseren Funden aus der Zeit der Landnahme kommen folgende Ohrgehängetypen vor: 1. der Ohrgehängetypus des csornaer Fundes (Abb. 102); 2. der erste Ohrgehängetypus aus dem tokajer Schatz (Abb. 103), welcher auch unter den Funden aus der váczer Gegend vorkommt;[1] 3. der zweite Ohrgehängetypus aus dem tokajer Schatz (Abb. 104); 4. der Ohrgehängetypus des nagyvárader Fundes (Abb. 105), welcher auch im arad-földvárer, im dettaer[2] und in einem

[1] Hampel: Die heimischen Denkmäler aus der Zeit der Landnahme. (A honfoglaláskor hazai emlékei) CIII. 5.
[2] L. c. LI. g.

1. a *csornai lelet függőtypusa*, a melyet 102. sz. rajzunkon közlünk; 2. a *tokaji kincs első függőtypusa* (103. sz. rajz), a mely előfordul a váczvidéki leletek között is;[1] 3. a *tokaji kincs második függőtypusa* (104. sz. rajz); 4. a *nagyváradi lelet függőtypusa* (105. sz. rajz), a mely előfordul az arad-földvári, a dettai[2] és egyik tolna-szántói leletben is;[3] 5. a *váczvidéki leletek typusa* (106. sz. rajz); 6. a *szeged-bojárhalmi typus* (107. sz. rajz), a mely előfordul a rábéi és a székesfehérvár-demkóhegyi leletekben is (108. sz. rajz).[4] Ezen typusok közül a legrégibb az 5. helyen említett *váczvidéki*

106. rajz. Függő a váczvidéki leletekből.
Abb. 106. Ohrgehänge aus den Funden aus der Gegend von Vácz.

typus, a melyet az jellemez, hogy: 1. karikája szabályos ellipszis-alakot mutat; 2. hogy ez a karika négy egyenlő részre van tagolva azáltal, hogy a rövid tengely irányában egy-egy gomb, a hoszszú tengely irányában pedig fönt egy hurokra erősített gyöngy, lent pedig a csüngő foglal helyet és végül 3. azáltal, hogy a csüngő egy pálczára fűzött gyöngyből, egy e gyöngy fölé fűzött gömböcsös karikából és a fülkarikába benyúló egy tagból alakul, a mely alul szintén

[1] Hampel: A honfoglaláskor hazai emlékei CIII. 5.
[2] U. o. LI. g.
[3] U. o. C. 11.
[4] Hampel: A honfoglaláskor hazai emlékei 678 l.; LXXXV. 13—14.

tolna-szántóer Funde vorkommt;[1] 5. der Typus aus den Funden in der váczer Ge-

107. rajz. Függő a szeged-bojárhalmi leletből.
Abb. 107.
Ohrgehänge aus dem szeged-bojarhalomer Funde.

gend (Abb. 106), 6. der szeged-bojárhalomer Typus (Abb. 107), welcher auch in den rábéer und székesfehérvár-demkóhegyer Funden vorkommt (Abb. 108).[2] Der älteste dieser Typen ist der an 5. Stelle stehende Typus aus der váczer Gegend, dessen

108. rajz.
Függő a székesfehérvár-demkóhegyi leletből.
Abb. 108. Ohrgehänge aus dem székesfehérvár-demkóhegyer Funde.

Charakteristiken sind: 1. dass der Ring eine regelrechte, elliptische Gestalt zeigt; 2. dass dieser Ring in vier gleiche Theile

[1] L. c. C. 11.
[2] Hampel: Die heimischen Denkmäler aus der Zeit der Landnahme (A honfoglaláskor hazai emlékei) Seite 678 LXXXV. 13—14.

ngyanazon pálezikára fűzött gömböcsös karikából és e fölé fűzött gyöngyből alakul. Ez a typus hazánkban már a népvándorlás korának abban a periodusában lép föl, a melyet hun-germán periodusnak szoktunk nevezni és pedig megvan a csornai, keszthelyi, nemesvölgyi, mártélyi, czikói, závodi, sziráki, csúnyi, budapest-lóversenytéri, regölyi, hódmezővásárhelyi és horgosi leletekben.[1]

Emnek a typusnak részben változata az a typus, a melyet fönt második helyen említettünk és *tokaji első typusnak* neveztünk. Ezt a typust jellemzi az, hogy *a)* karikája kerek, *b)* a karikának csak alsó része van négy részre tagolva és pedig két gömböcsös karikával és a csüngővel és végül *c)* az, hogy a csüngő, bár a tekintetben, hogy annak felső tagja a karikába benyúlik, a szerkezetre nézve megegyezik az előbbivel, mégis nem pálezikára fűzött gyöngyből és gömböcsös karikákból van szerkesztve, hanem gúlaalakban elhelyezett gömbökből. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezen typus csüngőinek kiképzésénél találkozunk a pálczikára fűzött gömböcskarikák reminiszczencziájával is, a mi pedig a váczvidéki typus csüngőinek kiképzésénél alkalmazott elv.

[1] Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban, XXXVIII. 3. sír, 14—15 A. gyermeksír 7, XCIV. 4.; CXXXVII, 8—21; CXLVIII. 9—10, CLIV, 15—16, CLV, 11. sír 1; CCV. 3, CCXXIII 354. sír 1—2, CCXXV 388. sír 1—2, CCXXXII 427. sír 6—7, CCXXXVII 513. sír 5—6; CCXXXXI 98. sír 1; CCXXXXV 6. sír 1—2, 8. sír 6. 7. 9.; CCXLVI 12. sír 3—4, CCXLVII 22. sír 1—2; CCXLVIII 23—27. sír, 26—29, 33—31; CCLIII 66. sír 2—3, 69. sír 3—4; CCLXIV 2. sír 1—2, 3. sír 1—2 CCLXVIII 4—5, CCLXXII 27. sír 3—4, 30. sír 2—3; CCLXXVI 61. sír 2—3; CCLXXIX 111. sír 9—10; CCLXXXIX 16; CCXCVI 6. sír 3—4, CCCI 20. sír 9—10. CCCIV 21. sír 6; CCCXVII 21—25; CCCXX. 2. 1. 1.

dadurch gegliedert ist, dass in der Richtung der kurzen Achse je ein Knopf, in der Richtung der langen Achse oben eine an eine Schlinge befestigte Perle, unten aber das Anhängsel sich befindet und schliesslich 3. dadurch, dass das Gehänge aus einer auf einen Stab gezogenen Perle, aus einem über dieser Perle gezogenen mit Kügelchen verzierten Reif und aus einer über diesen Reif angebrachten Perle sich bildet. Dieser Typus tritt in unserem Vaterlande schon in jener Periode der Völkerwanderungszeit auf, welche wir die hunnisch-germanische zu nennen pflegen, und ist in dem csornaer, keszthelyer, nemesvölgyer, mártélyer, czikóer, závoder, sziráker, csunyer, in jenem vom budapester Wettrennplatze, dann im regőlyer, hódmezővásárhelyer und horgoser Funde vorhanden.[1]

Die theilweise Variante dieses Typus ist jene, die wir weiter oben an zweiter Stelle als ersten Tokajer Typus bezeichneten. Diesen Typus charakterisiert: a) dass der Reif rund ist, b) dass nur der untere Theil des Reifes in vier Theile gegliedert ist und zwar durch zwei mit Kügelchen verzierten Reifen und durch das Gehänge und endlich c) dass das Gehänge, obwohl es dadurch, dass das obere Glied in den Reifen hineinlangt, in der Konstruktion dem vorherigen gleicht, doch nicht aus auf einen Stab gefassten Perlen und mit Kügelchen verzierten Reifen, sondern aus

[1] Hampel: Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban) XXXVIII. 3. Grab 14—15. A. Kindergrab 7, XCIV. 4.; CXXXVII. 8—24; CXLVIII. 9—10, CLIV 15—16, CLV. 11. Grab 1; CCV. 3. CCXXIII. 354. Grab 1—2, CCXXV. 388. Grab 1—2, CCXXXII. 427. Grab 6—7, CCXXXVII. 513. Grab 5—6; CCXXXXI 98 Grab 1; CCXXXXV. 6. Grab 1—2, 8 Grab 6. 7. 9.; CCXLVI. 12. Grab 3—4, CCXLVII. 22 Grab 1—2; CCXLVIII, 23—27. Grab 26—29, 33—31. CCLIII. 66. Grab 2—3, 69. Grab 3—4; CCLXIV. 2 Grab 1—2, 3. Grab 1—2, CCLXVIII. 4—5, CCLXXII 27. Grab 3—4, 30. Grab 2—3; CCLXXVI 61. Grab 2—3; CCLXXIX. 111. Grab 9—10; CCLXXXIX 16; CCXCVI. 6 Grab 3—4, CCCI. 20. Grab 9—10, CCCIV. 24. Grab 6; CCCXVII. 21—25; CCCXX. 2. T. 1.

Ezen typus világosan két, népvándorláskorunkban ismert függőtypus keveredéséből származik. Karikáját és a karika tagolását azon ú. n. hun-germánkori függőktől kapta, a melyeket fentebb a váczvidéki typus analogiáinl hoztunk fel, mert ezen analogiák közt, bár ritkán, előfordul a kerek karika is, sőt nagyon valószínűnek látszik az, hogy ennek a typusnak eredeti formája kerek karikával volt ellátva. Tudunk ugyanis példát idézni a keszthelyi sírmezőkről,[1] a melyen annak a függőképződésnek, mely a váczvidéki typus analogiának kifejlődésére vezetett, igen szabad formájával találkozunk, a melynél a kerek karikán a csüngőn kívül négy pálczikára fűzött gyöngyöt találunk oly módon elhelyezve, hogy úgy a csüngő, mint a gyöngyök a karikának egyazon felére esnek. És itt megjegyezzük, hogy ezen a keszthelyi példán a csüngő kicsiny forrasztott hengerkéből van. Megjegyezzük pedig azért, mert még erről a keszthelyvidéki typusról is azt hiszszük, hogy fejleménye még egyszerűbb formáknak, azoknak t. i., a melyeknél az egyszerű sima karikát vagy egyetlen pálczikára fűzött gyöngygyel díszítették, a mint erre a mártélyi, závodi és regölyi sírmezők szolgáltatnak példákat[2] vagy egyetlen forrasztott hengerkével, a mint azt az ordasi, závodi és regölyi sírmező ilyen egyszerű typusú függői mutatják.[3] Itt kell utalnunk arra is, hogy a kerek karika és a forrasztott hengerrel vagy ráfűzött forrasztott bogyókkal, avagy mellé illesztett filigrános kosárkákkal való csüngőkiképzés mindig együtt jár és hogy ezeknek az elemeknek együttes

[1] Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban CXVI. 13.

[2] U. o. CXLIX. 10; CCLVIII. 38. sír 1; CCLIX. 65. sír 6; CCXCIX. 16. sír 2.

[3] U. o. CCLVIII. 54. sír 4—5, 51. sír 1—5; CCXCIX. 16. sír 3.

pyramidenartig zusammengesetzten Kugeln konstruirt. Wir müssen jedoch bemerken, dass wir bei der Ausbildung dieses Gehängetypus auch den Reminiszenzen des auf ein Stäbchen gezogenen, mit Kügelchen verzierten Reifens begegnen, welches auch das Prinzip der Gehängeausbildung beim Typus aus der váczer Gegend ist.

Dieser Typus entstammt der Mischung zweier, aus der Zeit unserer Völkerwanderung bekannten Gehängetypen. Den Reifen und dessen Gliederung erhielt er von den Ohrgehängen aus der sogenannten hunnisch-germanischen Zeit, welche wir als Analogie des Typus aus der váczer Gegend vorbrachten, weil unter diesen, wenn auch selten, der runde Reifen vorkommt, ja es ist sehr wahrscheinlich, dass die ursprüngliche Form dieses Typus mit rundem Reifen versehen war. Wir sind nämlich in der Lage, aus den keszthelyer Gräberfeldern[1] ein Exemplar zu zitiren, an welchem wir einer sehr freien Form jener Ohrgehängebildung begegnen, welche zur Ausbildung der Analogie des Typus aus der váczer Gegend führte, bei welcher wir ausser dem Gehänge am runden Reifen auf vier Stäbchen gezogene Perlen in solcher Weise angebracht sehen, dass sowohl das Gehänge als die Perlen auf dieselbe Seite des Reifens fallen. Wir bemerken hier, dass an diesem keszthelyer Beispiel das Gehänge aus einer kleinen gelötheten Walze besteht, und zwar, weil wir auch von diesem keszthelyer Exemplar glauben, dass es die Entwickelung von noch einfacheren Formen ist, nämlich derjenigen, an welchen der einfache glatte Reif entweder durch einige auf ein einziges Stäbchen gezogene Perlen geschmückt war, wie hiefür die mártélyer, závoder und regölyer Gräberfelder Beispiele liefern,[2] oder mit einer einzigen gelötheten Walze, wie das die einfachen Ohrgehängetypen der ordaser, závoder und regölyer Gräber-

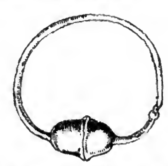
[1] Hampel: Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban) CXVI. 13.

[2] L. c. CXLIX 10; CCLVIII 38. Grab 1; CCLIX 65. Grab 6; CCXCIX. 16. Grab 2.

előfordulása vezet azon függőtypusok kifejlődésére, a melyet népvándorláskorunk ú. n. hun-germán periodusában a keszthelyi (109. sz. rajz)[1] a regölyi[2] (110. sz. rajz), honfoglaláskorunkban pedig a tokaji (104. sz. rajz) függők képviselnek.

Az a második függőtypus, a mely a most tárgyalt tokaji typus kifejlődésénél szerepet játszott, népvándorláskorunknak ú. n. avar periodusában fordul elő és jellemzi az, hogy a karika többnyire tojásdad és soha sincs tagolva. Ezeknek a függőknek képezi jellemző sajátosságát az, hogy csüngőik gúlaalakban elhelyezett gömbökből vannak képezve. Jellemző példájukat hiteles leletből a szentendreiben idézhetjük.[3] Míg tehát a karikának tagolása és a felfűzött gyöngyökből és karikákból képezett csüngő különösen hun-germán korunk sajátja, addig a nem tagolt karika és a gömböcsgulákból szerkesztett csüngő az ő uralkodó tojásdad karikájával avar periodusunkat jellemzi különösen. Úgy hiszszük tehát, hogy a tokaji első typus ezen két függőtypus keveredésének eredménye.

A gyöngyöknek finom sodronyra való felfűzése és a díszitendő tárgyon ily módon

109. rajz. Függő a keszthelyi leletekből.
Abb. 109.
Ohrgehänge aus den keszthelyer Funden.

[1] Hampel: i. m. XCVI 12, 17—19.
[2] U. o. CCCV. 51. sír 3—4. 53. sír 6—7.
[3] U. o. LII. 1—6.

felder zeigen.[1] Hier soll auch noch darauf verwiesen sein, dass die runden Reifen und die Gehängeausbildung mit der gelötheten Walze, oder mit den aufgezogenen gelötheten Beeren oder den daneben gesetzten Filigrankörbchen immer zusammen vorkommen, und dass das gemeinschaftliche Vorkommen dieser Elemente zur Entwickelung jener Ohrgehängetypen führt, welche in der sogenannten hunnisch-germanischen Periode der Zeit unserer Völkerwanderung das keszthelyer[2] (Abb. 109), die regölyer[3] (Abb. 110) und in der Zeit unserer Landnahme das tokajer (Abb. 104) Ohrgehänge repräsentiren.

Der zweite Ohrgehängetypus, welcher bei der Entwickelung des eben behandelten tokajer Typus eine Rolle spielte, kommt in der sogenannten avarischen Periode unserer Völkerwanderungszeit vor und ist dadurch charakterisirt, dass der Reifen grösstentheils eiförmig und nicht gegliedert ist. Die charakteristischeste Eigenschaft dieser Ohrgehänge ist, dass ihre Gehänge aus pyramidenförmig zusammengesetzten Kugeln gebildet sind. Ein charakteristiches Exemplar können wir aus einem beglaubigten, nämlich dem szentendreer Funde zitiren.[4] Während also die Gliederung des Reifens und die aus aufgezogenen Perlen und Reifen gebildeten Gehänge besonders eine Eigenheit der hunnisch-germanischen Zeit sind, charakterisiren die nicht gegliederten Reifen und die aus Kugelpyramiden gebildeten Gehänge mit ihren vorherrschend eiförmigen Reifen ganz besonders die avarische Periode. Wir meinen also, dass der erste tokajer Typus das Resultat der Mischung dieser beiden Ohrgehängetypen ist.

Das Auffassen der Perle auf einen feinen Draht und ihre dergestalte Befestigung auf dem zu schmückenden Gegenstande, ist ein technisches Verfahren, welches an

[1] Hampel: L. c. CCLVIII. 54. Grab 4—5, 51. Grab 1—5; CCXCIX, 16. Grab 3.
[2] L. c. XCVI. 12. 17—19
[3] L. c. CCCV. 41. Grab 3—4; 53. Grab 6—7.
[4] L. c. LII. 1—6

való megerősítése olyan technikai eljárás, a melyet szibériai emlékeken már a Kr. sz. körüli századokból is idézhetünk. Nevezetesen ilyen módon voltak fölerősítve azon gyöngyök, a melyek az Eremitageban őrzött egyik szibériai aranylemezt díszítették [1] és így ezt a technikai eljárást valószínűbben köthetjük a kelethez, mint a nyugathoz.

Alig lehet kétségünk a felől, hogy honfoglaláskori leleteinkben azon függőtypus, a melyet fentebb 4-ik sorban *nagyváradi typusnak* neveztünk, semmi más, mint a

sibirischen Denkmälern schon aus den Jahrhunderten um Chr. Geburt zitirt werden kann. Namentlich waren in solcher Weise jene Perlen befestigt, welche eine in der Eremitage befindliche sibirische Goldplatte schmückten [1] und deshalb können wir dieses technische Verfahren wahrscheinlicher an den Osten als an den Westen anschliessen.

Es besteht kaum ein Zweifel darüber, dass jener Ohrgehängetypus in den Funden aus der Zeit der Landnahme, welchen wir an 4. Stelle als nagyvárader Typus bezeichnen, nichts weiter als eine spätere, gegossene Entwickelung des bereits behandelten Typus aus der Gegend von Vácz

110. rajz. Függők a regőlyi leletből. — Abb. 110. Ohrgehänge aus dem regőlyer Funde.

már tárgyalt váczvidékinek és a tokajinak késő öntött fejleménye. Ezekről Hampel azt mondja, hogy alakjuk az antik korig megyen viszsza és hazánkban mindenféle átalakulásban a XVI—XVII. századig megy föl. Nem tudjuk, mit kíván Hampel antik kornak tekinteni, de részünkről a fentebbiekben jelöltük meg azokat a dátumokat, a meddig ezen függőket hazánkban viszszavezetni lehet. Viszont az is tény, hogy az erdélyi részekben ezen typus fejleményei ma is megvannak.

Az eddig tárgyalt typusokhoz kétségtelenül legközelebb áll a *csornai typus*, melyet fentebb első sorban említettünk. Karikájának elliptikus formája csak annyiban tér

und Tokaj ist. Von diesen behauptet Hampel, dass ihre Form bis in die antike Zeit zurückreicht und in unserem Vaterlande in verschiedenen Umformungen bis in das XVI—XVII Jahrhundert reicht. Wir wissen nicht, was Hampel als antike Zeit zu betrachten wünscht, unsererseits haben wir aber in Obigem jene Daten bezeichnet, bis in welche diese Ohrgehänge in unserem Vaterlande zurückgeführt werden können. Andererseits ist es auch Thatsache, dass die Entwickelung dieser Typen in siebenbürgischen Gegenden auch heute noch zu finden ist.

Den bisher behandelten Typen steht zweifellos der csornaer Typus, welcher oben an erster Stelle genannt ist, am nächsten. Die elliptische Form seines Reifens weicht von dem elliptischen Reifen der behan-

[1] Толстой-Кондаковъ i. m. вып. 3. ст. 44—45 рис. 43—44.

[1] Толстой-Кондаковъ. o. c. вып. 3. ст. 44—45. рис. 43—44.

el az ismertetett typusok elliptikus karikájától, a menynyiben annak eredetileg felső része csúcsosan szűkül. A másik lényeges eltérés abban áll, hogy a karika csak két részre van tagolva és pedig egyrészt a csüngő helye, másrészt egy kiugró bogyó által. Az is jellemző, hogy e bogyó nem a hosztengelynek a csüngő helyével ellentett végén, hanem attól kissé lejebb van elhelyezve. A csornai függők nincsenek eredeti állapotukban, mert az a füles gömb, a mely most rájuk van fűzve, eredetileg nem tartozhatott a függőkhöz, hanem valami más tárgyról származik. Bizonyítja ezt az, hogy a függő felső részére vannak ráhúzva, még pedig épen arra a tagra, a mely a fülbevaló beillesztésére szolgál, de bizonyítja az is, hogy a gömbök füle sokkal szélesebb, semhogy valaha a csüngő helyén elhelyezhető lett volna. Világos tehát, hogy ezt a függőpárt, miután már csüngői letörtek volt, oly módon alakították át, hogy annak alsó része szolgál felső, azaz fülbe akasztandó részül és így csüngőjének eredeti alakjára nézve semmi támasztó pontunk nincs.

Hogy a fentebb 6-ik sorban felemlített és *szeged-bojárhalmi typusnak* mondott függőtypus kétségtelenül a csornainak továbbfejlődése, arról meggyőz bennünket karikájának alakja és a karika felső részén kiugró gomb (kicsiny karika) elhelyezése. A mi ezen példáknál és a velük a csüngő tekintetében analogon székesfehérvár-demkóhegyi példáknál különösebben megragad, ez az a körülmény, hogy a csüngő olyan szívalakú tagokból alakul, a melyeknek közepén ugyanazokat a horpasztásokat látjuk, a melyeknek természetéről már akkor szólottunk, a mikor honfoglaláskori boglárainak szegélydíszítményeit igyekeztünk megmagyarázni. E

delten Typen nur insoferne ab, als dessen ursprünglich oberer Theil sich spitz verjüngt. Die zweite wesentliche Abweichung besteht darin, dass der Reifen nur in zwei Theile gegliedert ist, und zwar einerseits durch den Platz des Gehänges, anderseits durch eine hervorspringende Beere. Bezeichnend ist auch, dass diese nicht an dem entgegengesetzten Ende der Längsachse des Gehänges, sondern etwas unterhalb desselben angebracht ist. Die csornaer Ohrgehänge sind nicht in ihrem ursprünglichen Zustande, weil die Kugel mit Öhr, welche sich jetzt an denselben befindet, ursprünglich zu den Ohrgehängen nicht gehören konnte, sondern von irgend einem anderen Gegenstand stammt. Dafür spricht auch, dass sie auf den oberen Theil der Ohrgehänge gezogen ist und zwar gerade auf jenes Glied, welches zum Einhängen der Ohrgehänge dient, dafür spricht aber auch, dass das Öhr der Kugeln viel breiter ist, als dass es je an dem Platze des Gehängs angebracht hätte sein können. Es ist daher klar, dass dieses Ohrgehängepaar, nachdem seine Gehänge abgebrochen waren, in der Weise umgestaltet wurde, dass deren unterer Theil als oberer, d. i. als in das Ohr zu hängender Theil diente und daher für die ursprüngliche Form des Gehänges keinen Stützpunkt bietet.

Dass der weiter oben, an 6. Stelle erwähnte und als szeged-bojárhalomer Typus bezeichnete Ohrgehänge-Typus zweifellos eine Weiterentwickelung des csornaer ist, davon überzeugt uns die Form seines Reifens, und der auf dem oberen Theil des Reifens angebrachte hervorspringende Knopf (kleiner Reifen). Was bei diesen und den mit ihnen in Bezug auf die Gehänge analogen, székesfehérvár-demkóhegyer Exemplaren insbesondere packt, ist der Umstand, dass das Gehänge aus solchen herzförmigen Gliedern gebildet ist, in deren Mitte dieselben Einbuchtungen zu sehen sind, über deren Natur wir schon damals sprachen, als wir bestrebt waren, den Saumschmuck unserer Rosetten aus der Zeit der Landnahme zu erklären. Diese Ein-

horpasztások a csornai példán kiterjednek a karikára is, a mi világosan mutatja e motivumnak elevenen élő és nem pusztán egy körre szorítkozó alkalmaztatását hazai honfoglaláskorunkban is. A székesfehérvár-demkóhegyi példa karikaképzése a végein alkalmazott hullámvonalas csavarodásokkal ismét olyan elem, a mely hazai népvándorláskorunk hun-germán periodusának műgyakorlatát juttatja eszünkbe. Ezzel a karikaképzéssel ugyanis a keszthelyi sírmezőben [1] épen azokon a karikákon találkozunk, a melyekről Lissauer kimutatta, hogy az ú. n. szláv halántékgyűrű kifejlődésénél alapformákul szolgáltak.[2] Ez a körülmény megmagyarázza a székesfehérvár-demkóhegyi függők karikaképződését.

Amint tehát láttuk, a tárgyalt honfoglaláskori függőtypusok tulajdonképen két typus keveredéséhől állottak elő, egy oly typuséból t. i., a mely hazai népvándorláskori leleteink ú. n. hun-germán és egy oly typuséból, a mely ugyancsak hazai népvándorláskorunk ú. n. avar periodusának sajátja A zagrebinyi függők legközelebb állanak a csornai typushoz és attól a karika tekintetében csak abban térnek el, hogy a zagrebinyi függők alsó része négyélű prizmás megvastagodást mutat, a mi a korábbi négyes tagolás reminiszczencziája. Hogy ez a megvastagodás esetleg ráforrasztott lemezekből és sodronyszegésből megvolt-e a csornai példákon, azt már csak azért sem dönthetjük el, mert a csornai példák, a mint arra fentebb is utaltunk, elromlott, erősen sérült és hiányos példák. De hogy hazai népvándorláskorunkban megvolt, azt egy a M. Nemzeti Múzeumban

[1] Hampel: i. m. XCI. 12.

[2] Dr. Lissauer A.: A szláv halántékgyűrűk idomairól. Archaeologiai Értesítő. Uj folyam. XI. 333—338. l.

buchtungen erstrecken sich bei dem csornaer Exemplar auch auf die Reifen, was die lebendige, und nicht nur auf einen Kreis sich beschränkende Anwendung dieser Motive, auch für die Zeit unserer Landnahme, klar beweist. Die Reifenbildung mit den an den Enden angewendeten wellenlinienartigen Windungen des székesfehérvár-demkóhegyer Exemplares ist wieder ein solches Element, welches uns an die Kunstübung der hunnisch-germanischen Periode unserer vaterländischen Völkerwanderungszeit erinnert. Dieser Reifenbildung begegnen wir auch gerade an jenen Reifen der keszthelyer Gräberfelder,[1] von welchen Lissauer nachgewiesen hat, dass sie als Grundform bei der Entwickelung der sogenannten slavischen Schläfenringe dienten.[2] Dieser Umstand erklärt die Reifenentwickelung der székesfehérvár-demkóhegyer Ohrgehänge.

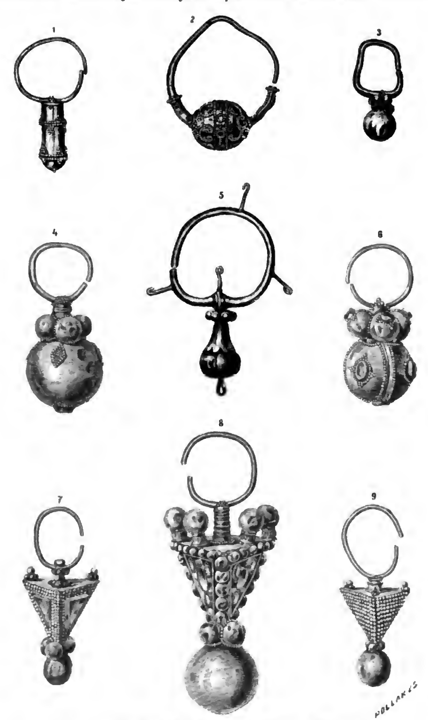
Wie wir also sehen, entstanden die Ohrgehänge-Typen aus der Zeit der Landnahme aus der Vermischung zweier Typen: einem solchen Typus, welcher Eigenheit der Funde unserer vaterländischen Völkerwanderungszeit in der sogenannten hunnisch-germanischen Periode ist und einem anderen Typus, welcher ebenfalls aus der Zeit unserer vaterländischen Völkerwanderung stammt, aber eine Eigenheit der avarischen Periode ist. Die zagrebinjer Ohrgehänge stehen dem csornaer Typus am nächsten und weichen in Bezug auf den Reifen nur insoferne ab, dass der untere Theil der zagrebinjer Ohrgehänge eine vierkantige prismatische Verstärkung zeigt, was eine Reminiszenz der früheren vierfachen Gliederung ist. Ob diese Verstärkung, möglicherweise durch aufgelöthete Platten und Drahteinsäumung, an den csornaer Exemplaren vorhanden war, können wir schon deshalb nicht entscheiden, weil die csornaer Exemplare, wie wir schon

[1] Hampel: L. c. XCI. 12.

[2] Dr. A. Lissauer: Von den Formen der slavischen Schläfenringe. (A szláv halántékgyűrűk idomairól.) Archaeologiai Értesítő. Uj folyam IX. 333—338. l. N. F. Bd. IX. S. 333—338.

őrzött függőnek példájával igazolhatjuk (111. sz. rajz, 2). A zagrebinyi példák csüngői azt az átmeneti formát mutatják, a melyben

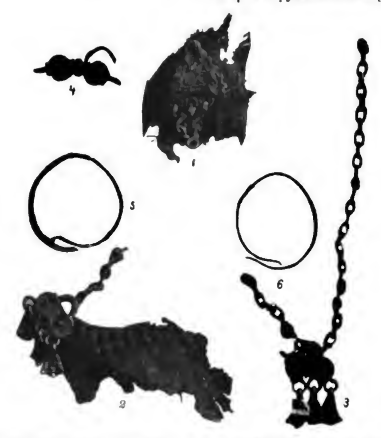
weiter oben darauf hinwiesen, verdorbene, stark beschädigte und fehlerhafte Exemplare sind. Aber dass sie in der Zeit unserer

111. rajz. Aranyfüggők a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéből.
Abb. 111. Goldohrgehänge aus der Sammlung des ung. Nationalmuseums.

a gúlaalakban elhelyezett gömbök és a pálczikára fűzött gyöngyök elve közösen érvényesül, a miben semmi feltűnő nincsen, minthogy mindkét elem hazai népvándorláskorunkban a VI—VIII. század előtt már megvolt.

vaterländischen Völkerwanderung vorkam, können wir durch ein im ungarischen Nationalmuseum aufbewahrtes Ohrgehänge-Exemplar beweisen (Abb. 111, Nr. 2). Die Gehänge der zagrebinjer Exemplare zeigen die Übergangsformen, bei welchen das Prinzip der pyramidenförmig angebrach-

112. rajz. Sírmellékletek a zagrebinyi leletből. — Abb. 112. Grabbeilagen aus dem zagrebinjer Funde.

A zagrebinyi leletből a moszkvai történelmi múzeum gyűjteményében őriztetnek még azon darabok, a melyeket 112. sz. rajzunkon egyesítettünk. Az ezen rajzon egyesített darabok közül az 1., 2. és 3. sz. darabokuak szoros analogiáit, a melyek a permi vidék sajátos régiségei közé tartoznak, hazánk leletei között hiába keressük. Ugyanabba a csoportba tartoznak ezek, mint a melybe azok a darabok, a melyeket 36—38. sz. rajzunkon Szpyczin úr közlése

ten Kugeln und die auf Stäbchen gezogenen Perlen gemeinsam zur Geltung kommen, worin nichts Auffälliges ist, da beide Elemente in der Zeit der vaterländischen Völkerwanderung von dem VI—VIII. Jahrhundert bereits existirten.

Aus dem zagrebinjer Funde werden in der Sammlung des moskauer historischen Museums noch jene Stücke bewahrt, welche wir auf unserer Abb. 112 vereinigten. Die Analogien der auf dieser Abbildung vereinigten Stücke 1, 2 und 3, welche unter die der permer Gegend eigenthümlichen

után magunk is közöltünk. Ezek a typusok, a melyeket az orosz régészek csud régiségeknek mondanak, mindenesetre késő fejlemények, de világosan látszik rajtuk, hogy kifejlődésükre a filigrán technika volt erős befolyással. Mindig egy fő tagból alakulnak, a mely vagy háromszög, vagy kör, vagy négyszög stb. idomú, gyakran vannak felső részükön állatalakokkal (ló- és madárfejek) díszítve, sőt megesik, hogy az egész felső rész egyetlen állatalakból alakul — és ezen főtagokon olyan öntött díszt látunk, a mely a filigránnak határozott utánzása. A melléktagok a főtagokba fűzött lánczokból alakulnak, a melyeknek alján különböző alakú csüngők (harangocskák, tutulusok vagy vízi szárnyas talpát utánzó darabok) vannak.

Ha már most ezen ékszerek eredete után kutatunk, akkor mindenekelőtt azt látjuk, hogy hazai népvándorláskori régiségeink között találkozunk olyan függővel (113. és 114. sz. rajz, 7), a melynek csüngője egy főtagból és két fityegőből alakul. Ugyanesak ezen korú régiségeink közt találkozunk egy másik függőtypussal (113. és 114. sz. rajz, 9), a melynek csüngője szintén egy főtagból és egy fityegőből alakul. Már e két függőnél is ki kell emelnünk, hogy a fityegők formája igen jellegzetes, mert egyrészt a 113. és 114. sz. rajzon 9 sz. alatt közlött függő fityegőjén a permi typusok sokszor jellemző tutulusát látjuk, másrészt a 113. és 114 sz. rajzon 7. sz alatt bemutatott függő fityegőin olyan szívalakú tagot, a mely egy sodronyból készített hurokkal van beakasztva s e sodronyhurok oly módon záródik, hogy vége fel van csavarva. Azért említettük fel ez utóbbi körülményt, mert honfoglaláskori függőink között azoknak a typusoknak csüngői, a melyeket fentebb (107. sz. rajz) szeged-bojárhalmi typusnak mondtunk, ugyancsak szív-

Alterthümer gehören, suchen wir unter unseren vaterländischen Funden vergebens Diese Stücke gehören in dieselbe Gruppe, welche wir nach Reproduktionen des Herrn Spizyn auf Abb. 36—38 auch selbst reproduzirten. Diese Typen, welche die russischen Alterthumsforscher als Tschud-Alterthümer bezeichnen, sind jedenfalls späte Entwickelungen, es ist ihnen aber deutlich anzusehen, dass auf ihre Entwickelung die Filigrantechnik von starkem Einfluss war. Sie bestehen immer aus einem Hauptglied, welches dreieckig, rund, oder viereckig ist, und sind häufig am oberen Theile mit Thiergestalten (Pferde- und Vögelköpfen) verziert, ja manchesmal besteht der ganze obere Theil aus einer einzigen Thiergestalt. Diese Hauptglieder tragen Gussornamente, welche entschiedene Nachahmungen des Filigrans sind. Die Nebenglieder bestehen aus in die Hauptglieder gefassten Ketten, an deren unterem Theil verschiedene Anhängsel (Glöckchen, Tutulnse oder Nachahmungen von Schwimmfüssen der Wasservögel) hängen.

Bei der Forschung nach dem Ursprung dieser Geschmeide finden wir vorerst unter den Alterthümern aus der Zeit der vaterländischen Völkerwanderung solche Ohrgehänge (Abb. 113 u. 114, Nr. 7), deren Gehänge aus einem Hauptglied und zwei Anhängseln besteht. Unter den Alterthümern aus derselben Zeit begegnen wir einem anderen Ohrgehängetypus (Abb. 113 u. 114, Nr. 9), dessen Gehänge gleichfalls aus einem Hauptglied und einem Anhängsel besteht. Schon bei diesen beiden Ohrgehängen müssen wir hervorheben, dass die Formen der Anhängsel sehr charakteristisch sind, weil einerseits das Anhängsel des auf Abb. 113 u. 114, Nr. 9 reproduzirten Ohrgehänges den für den permer Typus vielfach charakteristischen Tutulus zeigt, andererseits aber sehen wir an den Anhängseln des auf Abb. 113 u. 114, Nr. 7 reproduzirten Ohrgehänges je ein herzförmiges Glied, welches mit einer Drahtschlinge eingehängt ist, welche in der Weise schliesst, dass das Ende angedreht ist. Wir erwähnten diesen letzteren Umstand, weil

alakú tagokból alakulnak s ezen szívalakú tagok között sodrony vagy bőr rácsavarást utánzó tagokat látunk.

die Gehängetypen unserer Ohrgehänge aus der Landnahmezeit, welche wir weiter oben (Abb. 107) als szeged-bojárhalomer Typus

113. és 114. rajz. Aranyfüggők a Magyar Nemzeti Múzeumban.
Abb. 113 und 114. Goldohrgehänge aus dem ung. Nationalmuseum.

Nem akarjuk a most idézett két hazai népvándorláskori analogia felemlítésénél, a melyek a VIII. századot megelőzőleg már bizonyosan megvoltak, említetlenül hagyni az apahidai kincslelet csüngőit sem (115. sz. rajz), a melyek szintén egy állatfejet képező főtagból és lánczra fűzött fityegőkből alakulnak. Ezzel a három rokon csüngővel azonban csak jelezni akarjuk azt a kört, a melyből az ú. n. csudtypusú, most szóban forgó tárgyak kiindultak. Mert az bizonyos, hogy ezen a VI—VIII. századból származó analogiák és permi leszármazóik között még hoszszú fejlődési sorozat van, olyan jelenségekkel, a melyek hatásukat hazai honfoglaláskorunkban is éreztetik.

Ezen jelenségek között az első, a mire utalni akarunk, az, hogy a most szóban forgó permi typusok között vannak olyan példák, a melyek csüngői egyszerű sima lánczokból vannak, mely lánczok végeit vagy boglárok vagy különféle alakú tagok (tutulusok, harangocskák, vízi szárnyas talpalakú tagok stb.) képezik. Ezek a példák nézetünk szerint közvetlen folytatásai azon népvándorláskori csüngőknek, a melyekre fentebb utaltunk és ezekből a példákból közlünk kettőt 116. sz. rajzunkon Aspelin műve után; és pedig azért közlünk kettőt, mert az egyik példán egészen sima szemekből álló s végükön harangocskákkal díszített, a másik példán pedig komplikáltabb szemekből álló s végeiken boglárokkal díszített lánczokat látunk.

A másik jelenség az, hogy a permi területen olyan csüngők is vannak, a melyeken a fityegőt képező lánczok szemeit olyan tagok képezik, a melyek lehetnek ugyan körülcsavart fémsodronyból, de lehetnek bőrből készült hurkoknak utánzatai is. Ezen csüngők typusát mutatja a 117. sz. rajz.

bezeichneten, gleichfalls aus herzförmigen Gliedern bestehen, und sich unter denselben Draht- oder Ledergeflecht nachahmende Glieder finden.

Bei Erwähnung der jetzt zitirten beiden Analogien aus der Zeit der vaterländischen Völkerwanderung, welche gewiss in die Zeit vor das VIII. Jahrhundert gehören, wollen wir auch nicht die Ohrgehänge des apahidaer Schatzfundes (Abb. 115) vergessen, welche ebenfalls aus einem Thierkopf als Hauptglied und an eine Kette gehängten Anhängseln bestehen. Mit diesen drei verwandten Anhängseln wollen wir jedoch nur jenen Kreis kennzeichnen, von welchem aus die jetzt in Frage stehenden sogenannten Tschudtypen ausgehen. So viel steht fest, dass zwischen diesen aus dem VI—VIII. Jhd. stammenden Analogien und jenen, welche von permer Abstammung sind, eine lange Entwicklungsperiode, mit solchen Erscheinungen liegt, deren Einfluss auch in der Zeit unserer vaterländischen Völkerwanderung sichtbar ist.

Die erste unter diesen Erscheinungen ist, dass es unter den jetzt in Frage stehenden permer Typen auch solche Exemplare gibt, deren Gehänge aus einfachen glatten Ketten bestehen, an deren Enden Knöpfe oder verschiedene anders geformte Glieder (Tutuluse, Glöckchen, Schwimmfüsse von Wasservögeln) hängen. Diese Exemplare sind unseres Erachtens unmittelbare Fortsetzungen jener Gehänge aus der Zeit der Völkerwanderung, auf welche wir weiter oben hingewiesen haben und von denen wir zwei nach Aspelins Werk auf Abb. 116 reproduziren. Wir reproduziren deshalb diese zwei Exemplare, weil das eine aus ganz glatten, am Ende mit Glöckchen, das andere aus komplizirteren, am Ende mit Knöpfen versehenen Kettengliedern besteht.

Die andere Erscheinung ist, dass auf dem permer Gebiete auch solche Ohrgehänge vorkommen, bei denen die Kettenglieder solcher Art sind, dass dieselben wohl aus gewundenem Metalldraht sein können, doch können sie auch als Nachahmungen von Lederschlingen betrachtet werden. Den

115. rajz. Aranycsüngők az apahidai leletből. — Abb. 115. Goldohrgehänge aus dem apahidaer Funde.

Hogy a permi typusú csüngők tutulusokból és gyöngyökből oly módon is állíttatnak össze, hogy úgy a tutulus, mint a gyöngyök szíjra fűzetnek és minden egyes gyöngytag közt a szíj egyik szála rácsavartatik a szíj másik szálára, azt legjobban az a részlet

116. rajz.
Csüngők az ust-irginai és tamanszkojei leletekből.
Abb. 116. Gehänge aus den uscht-irginaer und tamanskojer Funden.

bizonyítja, a melyet a zagrebinyi leletből 112. sz. rajzunk 4. sz. alatt közöltünk. De különben is hőséggel vannak a permi területről egyrészt olyan leletek, a melyeknél a csüngők egyszerűen egy *sima* szíjra fűzött nagyobb és kisebb gyöngyökből és a szíj végére kötött tutulusokból állanak, másrészt vannak olyan csüngők is, a melyeknek fityegő lánczagjai olyan komplikált kötéseket mutatnak, a melyek szintén a

Typus dieser Anhängsel zeigt Abb. 117. Dass die Anhängsel des permer Typus auch derart aus Tutulusen und Perlen zusammengestellt sind, dass die Tutuluse und Perlen auf einen Riemen gezogen werden und zwischen jedem Perlenglied der eine Faden des Riemens auf den anderen gedreht wird, beweist am besten jener Theil, den wir aus den zagrebinjer Funden auf Abb. 112 unter Nr. 4 reproduzirten. Es gibt übrigens überaus zahlreiche solche Funde aus dem permer Gebiete, in welchen die Gehänge einfach aus grösseren und kleineren Perlen bestehen, die auf einen glatten Riemen gezogen sind, an dessen Ende sich Tutuluse befinden. Aber es gibt auch Gehänge, deren Kettenanhängsel so komplizirt geknüpft sind, dass sie den Knüpfungen der Knopfbindearbeit nahe stehen. Ein solches permer Exemplar reproduziren wir nach dem Werke Aspelins auf Abb. 118.

Es ist nun in Betracht zu ziehen, dass jene permer Exemplare, welche einfach aus abwechselnd grösseren und kleineren, einfach auf einen glatten Riemen gezogenen Perlen und an das Ende des Riemens gebundenen Tutulusen bestehen, in jenen Ausgrabungen, welche Herr Spizyn 1894 in der im tscherdyner Bezirke des permer Gouvernements gelegenen Gemeinde Anjikowa ausgeführt hat, mit Münzen aus dem X. Jahrhundert gemeinsam vorkommen.[1] Es muss also angenommen werden, dass die Mode der auf Riemen gezogenen Gehänge eine Eigenthümlichkeit des IX—XI. Jahrhunderts ist, ja es ist nicht ausgeschlossen, dass statt des Riemens auch vergänglichere Stoffe, Seiden- oder sonstige Schnüre gebraucht wurden, umsomehr, weil die Knopfbindearbeit des auf Abb. 118 reproduzirten Typus eher eine geschmeidige Seidenschnur, als den weniger geschmeidigen Riemen voraussetzen lässt.

Bei dieser Auffassung werden die Schnurgeflechtimitationen an den Gehängen der aus der Zeit der ungarischen Landnahme stammenden Ohrgehänge des szeged-bojár-

[1] Отчетъ имп. арх. ком. за 1894. ст. 39.

gombkötő munka csomózásához állanak közel. Ilyen permi példát közlünk Aspelin műve után 118. sz. rajzunkon.

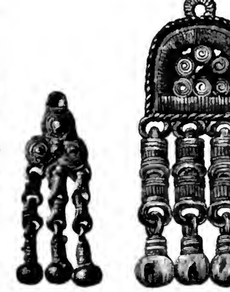
Már most tekintetbe veendő, hogy azok a permi példák, a melyek egyszerűen sima szíjra egymás mellé fűzött, váltakozva nagyobb és kisebb gyöngyökből és a szíj végeire kötött tutulusokból állanak, Szpyczin úr azon ásatásaiban, a melyeket 1894-ben a permi kormányzóság cserdyni kerületében fekvő Anyikova község mellett végzett, X. századbeli érmekkel fordulnak elő,[1] fel kell téteIeznünk, hogy a szíjra fűzött csüngők divatja a IX—XI. század sajátossága, sőt az sincs kizárva, hogy a szíjat romlandóbb anyag, selyem- vagy más zsinór is helyettesíthette, annál is inkább, mert a 118. sz. rajzunkon közlött typusok gombkötő munkája inkább a hajlékonyabb selyemzsinórt, mint a kevésbbé hajlékony szíjat hozza emlékezetünkbe.

Így fogván fel a dolgot, érthetővé válnak hazai honfoglaláskori leleteinkben egyrészt a szeged-bojárhalmi typusú függőknek csüngőin látható zsinórcsavarodást utánzó tagok, melyek azokon szívalakú boglárokkal váltakoznak, de másrészt és különösen azon háromszögalakú filigrános díszítésű tagok, a melyek a nagyteremiai leletben fordultak elő s a melyeket 119. sz. rajzunkon közlünk. Ezen tagokat Hampel[2] függőknek mondja és a függők csoportjában méltatja is; azonban a lelet leírásánál egy kérdőjellel jelzi, hogy e daraboknak függő voltában maga iskételkedik. Részünkről nem kételkedünk, hogy a nagyteremiai háromszögalakú tagok olyan csüngőnek főtagját képezték, a milyenekről most a permi typusok alapján szólottunk. Annál kevésbbé kételkedhetünk ezen, mert a

[1] Отчеть имп. арх. ком. за 1894. ст. 39.

[2] A honfoglalási kor hazai emlékei. 668. l.

halomer Typus, welche mit herzförmigen Gliedern wechseln, und insbesondere jene dreieckförmigen, filigranverzierten Glieder, welche in den nagyteremiaer Funden vorkommen, und welche wir auf Abb. 119 reproduziren, begreiflich. Diese Glieder nennt Hampel[1] Ohrgehänge und bespricht sie auch in der Gruppe der Ohrgehänge;

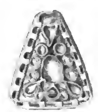
117. rajz. Abb. 117. 118. rajz. Abb. 118.
Permi csüngők. — Permer Gehänge.

in der Beschreibung der Funde gibt er aber durch ein Fragezeichen zu erkennen, dass er deren Ohrgehängecharakter beweifelt. Wir zweifeln nicht, dass die nagyteremiaer dreieckförmigen Glieder das Hauptglied solcher Gehänge bildeten, von denen wir jetzt auf Grund der permer Typen sprachen. Wir bezweifeln dies umso weniger, weil in dem Fundbericht gesagt wird, dass die Arbeiter bei Öffnung des Grabes dort auch eine Mantelkette gefunden haben. Abb. 120 reproduzirt jene Zeichnung, in welcher Hampel sämmtliche typischen Grabbeilagen des Fundes zeigt. Unter denselben wird wohl Niemand eine Mantelkette finden. Wenn die Arbeiter dennoch davon sprachen, ist es klar,

[1] Hampel: Vaterländische Denkmäler aus der Zeit der Landnahme. (A honfoglalási kor hazai emlékei) S. 668.

leletről szóló jelentésben az mondatik, hogy a munkások a sír felbontásakor abban mentelánczot is találtak. Már most 120. sz. rajzunkon ide mellékeljük azt a rajzot, a melyben Hampel a lelet összes typikus sírmellékleteit föltünteti. Mellékeljük pedig azért, mert világos, hogy ezen a táblán mentelánczot senki sem fog találni. Ha mégis a munkások mentelánczról beszéltek, világos, hogy a sírban a boglárok egy része olyan helyzetben feküdt, a mely a munkásokra a mentelánez benyomását tette és ezt részünkről nem tudjuk más-

119. rajz. Csüngőtagok Nagy-Teremiáról.
Abb. 119. Gehängeglieder aus Nagy-Teremia.

ként elképzelni, mint ha felteszszük, hogy e mentelánez nem volt más, mint a permi typusokhoz hasonló csüngő, a melynek főtagjait a két példányban előfordult és 120. sz. rajzunkon közlött háromszögű tagok képezték és a melyeknek finom láncztagjai vagy apró gyöngyöcskéi tönkre mentek a munkások kezei alatt, vagy pedig részben a 120. sz rajzunkon közlött apró boglárok és csüngők közt keresendők.

Annál valószinűbb ez, mentül bizonyosabb, hogy az ilyen főtagokból és gyöngyös, tutulusos, lánczos fityegőkből alakult csüngők hazánk területén még a XIV—XV. századokban is fenmaradtak. Ez utóbbi állításunk bizonyítására ide mellékeljük 121. sz. rajzunkon az ernesztházai leletet, a melyben ilyen csüngőket és övrészleteket bőven találunk.

dass sich in dem Grabe ein Theil der Rosetten in solcher Lage befand, dass sie auf die Arbeiter den Eindruck von Mantelketten machten, und wir können uns dies nur dann vorstellen, wenn wir annehmen, dass die Mantelkette nichts anderes war, als ein dem permer Typus ähnliches Gehänge, dessen Hauptglieder aus den in zwei Exemplaren vorgekommenen und auf Abb. 120 reproduzirten dreieckigen Gliedern gebildet wurden und deren feine Kettenglieder oder kleine Perlen aber unter den Händen der Arbeiter zugrunde gingen, oder unter den theilweise auf Abb. 120 reproduzirten Rosetten und Anhängseln zu suchen sind.

Das ist umso wahrscheinlicher, je sicherer es ist, dass aus solchen Hauptgliedern, Perlen, Tutulusen und Kettenanhängseln gebildete Ohrgehänge auf vaterländischem Gebiete auch noch aus den XIV—XV. Jahrhunderten auf uns geblieben sind. Zum Beweise hiefür reproduziren wir auf Abb. 121 den ernesztházaer Fund, in welchem wir solche Gehänge und Gürteltheile im Überflusse finden.

Eines dieser Gehänge unter den von uns mitgetheilten Stücken des zagrebinjer Fundes (Abb. 112, Nr. 1) ist an einem Pelz, das andere an einem Taschentheile (Abb. 112, Nr. 2) befestigt, das dritte (Abb. 112, Nr. 3) steht frei.

Gleichfalls auf Abb. 112, unter Nr. 5 und 6 reproduziren wir zwei aus Silberplatten verfertigte Armspangen. In der Zeit unserer vaterländischen Landnahme kommen aus Platten verfertigte Armspangen in mehreren Gräbern vor, so im szegedkirályhalomer Funde, in einem Grabe eine Armspange,[1] im galgóczer nach der Mittheilung von Rómer in einem Grabe eine Armspange,[2] aus den bodrogvécser Funden publizirt Hampel zwei Armspangen,[3] ohne

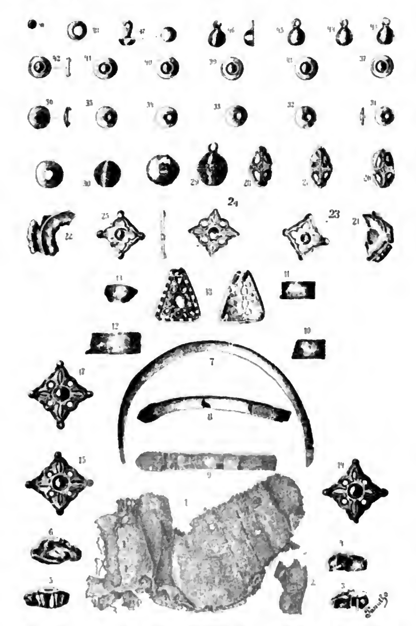
[1] Hampel: Die heimischen Denkmäler aus der der Zeit der Landnahme. (A honfoglaláskor hazai emlékei.) V. 5.

[2] L. c. 530—552. Hampel publizirt im Gegensatze zu Rómer zwei Armspangen, sagt aber nicht, woher die zweite stammt.

[3] L. c. XVII. 3.

A zagrebinyi leletből általunk közlött darabok közt e csüngők egyike (112. sz. rajz. 1. sz.) szőrmén, másika egy táskarészleten (112. sz. rajz, 2. sz.) van megerősítve, a harmadik (112. sz. rajz, 3. sz.) szabadon áll.

Ugyancsak 112. sz. rajzunkon 5. és 6. sz. alatt közlünk két ezüstlemezből készült karpereczet. Hazai honfoglaláskorunkban

120. rajz. A nagy-teremiai lelet. — Abb. 120. Der nagy-teremiaer Fund.

aber dass sich feststellen liesse, aus welchem Grabe, noch auch, ob sie aus ein und demselben Grabe stammen, während man doch in Bodrogvecse auf einen Friedhof mit mehreren Gräbern gestossen ist. Auf Tafel XIII, Nr. 1 reproduzirt Hampel noch eine Plattenarmspange aus Bodrogvecse, aber auch von dieser weiss er nicht festzustellen, aus welchem Grabe sie stammt

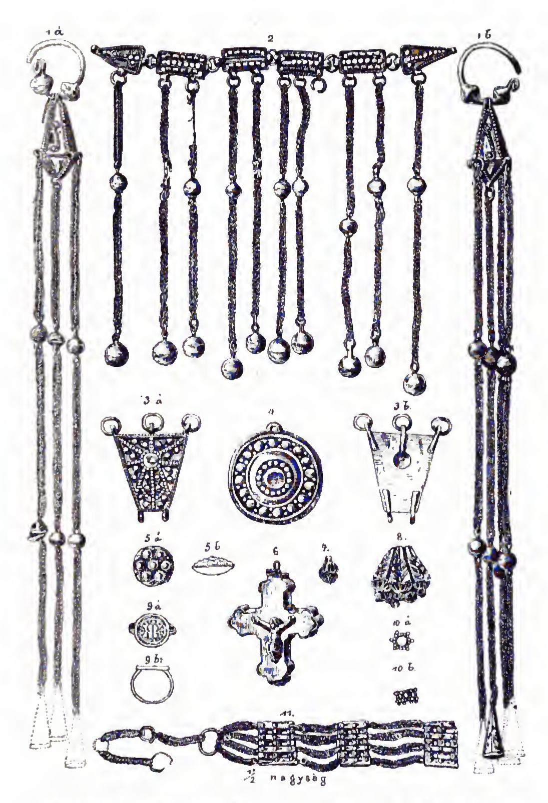

a lemezhől készült karpereczek több sírban fordulnak elő, így a szeged-királyhalmi leletben egy sírból egy karperecz,[1] a galgócziban Rómer értesítése szerint egy sírban egy karperecz,[2] a bodrogvécsi leletekben két karpereczet közöl Hampel,[3] de itt meg nem állapítható sem az, hogy melyik sírból, sem az, hogy egy-ugyanazon sírból kerültek-e ezek elő, holott pedig Bodrogvécsen egész temetőre akadtak, a mely több sírt tartalmazott. XIII. tábláján 1. sz. alatt még egy lemezes karpereczet közöl Hampel Bodrogvécsről, de arról sem állapíthatja meg, hogy az melyik sírból való s hogy az ott közlött tárgyak egyetlen sír tartalmát képezik-e. Fontosabb a neszmélyi lelet, a mely meglehetős teljességben került a Magyar Nemzeti Múzeumba. Ez a lelet egyetlen sír tartalmát képezi s ebben egy lemezes karperecz fordul elő.[4] A csornai leletek közt szintén találunk egy lemezes karpereczet, de itt sem állapítható meg, hogy melyik sírból származik az, valamint az sem, hogy volt-e abban a sírban egy más karperecz is, vagy csak egymagában találták az idézett példát.[5] Barna István egri szőlejében 1899. évben Bartalos Gyula által felásatott és pontosan megfigyelt 25-ik sírban szintén találtak egy lemezes karpereczet;[6] ugyanott a 26-ik sírban két lemezes karperecz volt.[7] a szegedőthalmi leletek közt a 39. sírban volt egy s a 41-ik sírban is volt egy lemezes karperecz,[8] mindkét sírt Varázséji

[1] Hampel: A honfoglaláskor hazai emlékei V. 5.
[2] U. o. 530–552 l. Hampel Rómer értesítésével ellentétben két karpereczet közöl, de nem mondja meg, honnan került a második.
[3] U. o. XII. 1–2.
[4] U. o. XVII. 3.
[5] U. o. XXII. 2.
[6] U. o. 578. l.
[7] U. o. 579. l. 10. ábra.
[8] U. o. 580–582. l.

und ob die dort reproduzirten Gegenstände den Inhalt eines einzigen Grabes bilden. Wichtiger ist der neszmélyer Fund, der fast in seiner Gänze in das ungarische Nationalmuseum gelangte. Dieser Fund bildet den Inhalt eines einzigen Grabes und enthält derselbe eine Plattenarmspange.[1] Unter den csornaer Funden finden wir gleichfalls eine Plattenarmspange, aber auch hier ist nicht festzustellen, aus welchem Grabe dieselbe stammt, so wie auch das nicht, ob in demselben Grabe auch eine zweite Armspange vorhanden gewesen oder ob das zitirte Exemplar allein gefunden wurde.[2] Im egerer Weingarten des Stephan Barna wurde anlässlich der im Jahre 1899 durch Julius Bartalos veranstalteten Ausgrabungen, im 25. Grabe nach genauer Durchsuchung gleichfalls eine Plattenarmspange[3] gefunden. Dort befanden sich auch im Grabe 26 zwei Plattenarmspangen;[4] unter den szeged-öthalomer Funden befand sich im Grabe 39 eine und im Grabe 41 ebenfalls eine Plattenarmspange.[5] Beide Gräber liess Gustav Varázséji öffnen, es sind also gut beobachtete Gräber. Unter den von Dr. Andreas Józsa genau beobachteten bezdéder Gräbern befand sich im Grabe 14 eine Plattenarmspange,[6] im kistengeliczer Reitergrabe befand sich ebenfalls eine Plattenarmspange,[7] sowie auch im mandoker Funde, welchen ebenfalls Dr. Andreas Józsa[8] in einem Reitergrabe beobachtete; im nagykörüer Funde kamen zwei Plattenarmspangen vor, diese gelangten jedoch auf dem Wege des Kaufes in den Besitz des ungarischen Nationalmuseums und sind deshalb die näheren Umstände des Fundes unbekannt;[9] im nagyteremiaer Funde, welcher von Fach-

[1] L. c. XVII. 3.
[2] L. c. XXII. 2.
[3] L. c. S. 578.
[4] L. c. S. 579, Abb. 10.
[5] L. c. S. 580–582.
[6] L. c. XLV. 14. Grab 1.
[7] L. c. LXV. 4.
[8] L. c. LXVI. 8.
[9] L. c. LXXIII. 1–2.

121. rajz. Részlet az ernesztházai leletből. — Abb. 121. Detail aus dem ernesztházaer Funde.

Gusztáv bontatta föl, tehát jól megfigyelt sír; a bezdédi, dr. Józsa András által pontosan megfigyelt sírok közül a 14-ik sírban volt egy lemezes karperecz;[1] a kistengeliczi lovas sírban szintén egy lemezes karperecz![2] a mándoki leletben egy lovas sírban egy lemezes karperecz s ezt is dr. Józsa András figyelte meg;[3] a nagykőrüi leletben két lemezes karperecz fordult elő, azonban ezeket vétel útján szerezte a Magyar Nemzeti Múzeum, vagyis a lelet közelebbi körülményei nem ismeretesek;[4] a nagyteremiai leletben, melyet szakember szintén nem figyelt meg, egy lemezes karperecz töredékei vannak meg;[5] a szeged-bojárhalmi leletek közt egy lemezes karpereczet találtak, de abban a sírban, melyben az volt, állítólag egy másik karperecz is fordult elő; bizonyítottnak azonban ezt sem tekinthetjük, minthogy a leletre egy polgárember akadt s azokat csak később jelentette be Reisner János könyvtárigazgatónak, a ki a leletekről értekezett.[6] A Székesfehérvár-Demkóhegyen Nagy Géza és Hattyúfi által felásatott harmadik sírban egy lemezes és egy egymásra hajtott végű karperecz fordult elő, ebben a sírban azonban fegyverek nem voltak, tehát valószínűleg női sír lehetett;[7] a szolyvai sírban, mely szintén pontosan meg volt figyelve, egy lemezes karperecz került elő;[8] a tisza-nagyrévi leletben, a melyet azonban vétel útján szerzett a Magyar Nemzeti Múzeum, egy lemezes karperecz volt;[9] egy lemezes kar-

[1] U. o. XLV. 14. sir. 1.
[2] U. o. LXV. 4.
[3] U. o. LXVI. 8.
[4] U. o. LXXIII. 1–2.
[5] U. o. LXXVI. 7–9.
[6] U. o. LXXXIII. 1.
[7] U. o. LXXXV. 11.
[8] U. o. XCIII. 2.
[9] U. o. XCIX. 3.

männern jedoch ebenfalls nicht beobachtet wurde, kommen ebenfalls Bruchstücke einer Plattenarmspange vor;[1] in den szeged-bojárhalomer Funden wurde eine Plattenarmspange gefunden, doch soll in dem Grabe, in welchem sich diese befand, angeblich auch noch eine andere Armspange vorgekommen sein, als erwiesen können wir dies jedoch nicht annehmen, weil den Fund ein Bürger machte, der denselben erst später dem Bibliotheksdirektor Johann Reisner anzeigte, der über die Funde berichtete.[2] In dem székesfehérvár-demkóhegyer von Géza Nagy und Hattyufi aufgegrabenen dritten Grabe kommt eine Plattenarmspange und eine Armspange mit übereinander gebogenen Enden vor. In diesem Grabe befanden sich jedoch keine Waffen, es dürfte also wahrscheinlich ein Frauengrab gewesen sein.[3] Im szolyvaer Grabe, welches gleichfalls genau beobachtet worden ist, kam eine Plattenarmspange zum Vorschein;[4] im tisza-nagyréver Funde, den aber das ungarische Nationalmuseum durch Kauf erwarb, befand sich eine Plattenarmspange,[5] sowie auch unter den Funden von Tolna-Szántó;[6] eine vereinzelte Plattenarmspange befindet sich auch unter den törteler Funden, die ich selbst beobachtet habe.[7]

Die Mode der Plattenarmspangen war also in der Zeit unserer Landnahme so allgemein, dass neben ihnen die aus Draht verfertigten Armspangen in verschwindend kleiner Anzahl zu finden sind, so dass wir die Plattenarmspangen, welche wir auch in den zagrebinjer Gräbern finden, mit Recht als die charakteristische und herrschende Mode der Zeit unserer Landnahme bezeichnen können. Und wir haben deshalb, als wir auf eine andere Erscheinung dieser Mode hinweisen wollten, nämlich darauf, wie viele Armspangen in einem

[1] L. c. LXXVI. 7–9.
[2] L. c. LXXXIII. 1.
[3] L. c. LXXXV. 11.
[4] L. c. XCIII. 2.
[5] L. c. XCIX. 3.
[6] L. c. C. 9.
[7] L. c. CI. 1.

perecz van a tolna-szántói leletek közt is;[1] egyetlen lemezes karperecz van a törteli leletek között is, melyet magam figyeltem meg.[2]

A lemezes karpereczek divatja tehát honfoglaláskorunkban általános annyira, hogy mellettük a sodronyból készült karpereczek elenyésző csekély számban találhatók, úgy, hogy joggal nevezhetjük a lemezkarpereczet, a melyet a zagrebinyi sírokban is megtaláltunk, honfoglaláskorunk jellemző és uralkodó divatjának. Épen azért, mikor e divat egy másik jelenségére akartunk utalni, t. i. arra, hogy egy sírban és különösen férfisírban hány karperecz fordul elő, akkor csak azon leleteket vettük számba, a melyekben a lemezes karperecz van meg.

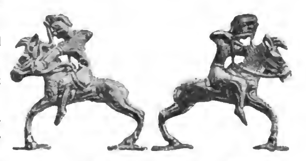
Ezen összeállításunk azt mutatja, hogy mindanynyiszor, valahányszor megközelítő pontossággal megfigyelt sírleletekről van szó, mint a szeged-királyhalmi leletben, a galgócziban, neszmélyiben, az egri 25-ik sírban, szegedőthalmi 39. és 41-ik sírban, a bezdédi, kistengeliczi lovas és a mándoki lovas sírban, a szolyvai és a törteli sirban, mindig egyetlen karpereczet találunk, a hol pedig pontosan megfigyelt sirban két karperecz fordult elő, mint a Barna István egri szőlejében Bartalos Gyula által fölásott 26-ik s a Nagy Géza és Hattyufi Dezső által fölásatott székesfehérvár-demkóhegyi 3-ik sirban, ott mindig női sírokkal van dolgunk. Hogy karpereczeket férfisirokban egyáltalán találunk, az csak annyit bizonyít, hogy a karpereczhordás divatja a férfiaknál is megvolt. De hogy a férfisírokban mindig csak egy karpereczet találunk, az eszünkbe juttatja,

[1] C. 9.

[2] U. o. Cl. 1.

Grabe und insbesondere in einem Grabe eines Mannes vorkommen, nur mit jenen Funden gerechnet, in denen Plattenarmspangen vorhanden sind.

Diese Zusammenstellung beweist, dass jedesmal, wenn wir es mit annähernd genau beobachteten Gräberfunden, wie dem szeged-királyhalomer, dem galgóczer, dem neszmélyer, dem egerer aus dem 25. Grabe, dem szeged-öthalomer aus dem 39. und 41 Grabe, dem bezdéder, dem kis-tengeliczer und dem mándoker aus einem Reitergrabe, dem szolyvaer und törteler zu thun haben, wir immer nur eine Armspange

122. rajz. Lovas szobrocska a kolyvano-voznesenszkij zavodi leletből.

Abb. 122. Reiterstatuette aus dem kolywano-wosnesenskij sawoder Funde.

finden, wo aber in genau beobachteten Gräbern deren zwei vorkommen, wie in dem, im egerer Weingarten des Stephan Barna durch Julius Bartalos aufgegrabenen 26. Grabe und in dem von Géza Nagy und Desider Hattyufi aufgegrabenen székesfehérvár-demkóhegyer 3. Grabe, wir es immer mit Frauengräbern zu thun haben. Dass wir in den Männergräbern Armspangen überhaupt finden, beweist nur, dass die Mode des Armspangentragens auch für die Männer galt. Dass wir aber in den Männergräbern immer nur eine Armspange finden, bringt uns jene assirischen Kriegergestalten in Erinnerung, deren Arme von der Schulter ab nackt sind, wärend die linke Hand beim Gelenk mit einer Armspange geschmückt ist. Auf Abb. 122 reproduziren wir einen sibirischen Goldschmuck und zwar in zwei Ansichten,

azon aszszir harczosok alakját, a kiknek karjai a válltól kezdve meztelenek, a bal kéz pedig a csukló fölött karpereczczel van díszítve. Ide mellékeljük egy szibériai aranyékszer képét 122. sz. rajzunkon, még pedig mindkét oldalról,[1] abból a czélból, hogy igazoljuk, mikép a vitéznek, a kit az ékszer előállít, csak a bal karján van karperecz, míg a jobb karja sima. Ez, az aranyékszer stylusát tekintve, az amu-darjai kincs által datálható,[1] a mely a Kr. szül. utáni II. századnál korábbi és a III. századnál későbbi alig lehet, tehát körülbelül a parthus uralom vége és a szaszszanida uralom első feléből származik, a mi kétségtelenné teszi, hogy a magyar honfoglalók sírjaiban is a karpereczviseletnek perzsa divatjával találkozunk.

A szentpétervári császári Eremitage középkori osztályában őriztetnek egy szablya markolatának és tokjának ezüstfelszerelései, még pedig megvan először a markolat váza (123. sz. rajz). E markolatváz áttört lemezt képez, a melynek áttöréseit hat, függélyes és vízszintes pálczatag által tartott karika képezi. Ezen nyúlvány folytatását a markolatgomb képezi, a melynek alján kerekfejű nittolószeg megy át. A rajzban ennek a markolatgombnak helyzete úgy van feltüntetve, a mint azt az eredeti példán találtam, világos azonban, hogy eredeti helyzete nem ez volt. Eredetileg a markolatgomb valamivel magasabban és úgy volt elhelyezve, hogy az alján levő nittolószeg fejének közepe egy vonalba esett a markolatváz karikáinak függélyes tengelyével. A markolat elejét lemezes díszítő pánt tagolja, a melyben nem nehéz fölismernünk ugyan-

[1] Толстой-Кондаковъ i. m. вып. 3. рис. 9—15, 19—21.

um zu beweisen, dass der Krieger, welchen der Schmuck darstellt, nur an dem linken Arme eine Armspange trägt, während der rechte Arm ungeschmückt ist. Seinem Style nach ist dieser Goldschmuck durch den amu-darjaer Schatz zu datiren,[1] welcher kaum aus früherer Zeit als dem II. Jahrhundert n. Chr. und aus späterer als aus dem III. Jahrhundert n. Chr. stammen kann, also aus dem Ende der parthischen Herrschaft und der ersten Hälfte der Sassanidenherrschaft, was unzweifelhaft darthut, dass wir in den Gräbern der ungarischen Landnahme ebenfalls der persischen Mode der Armspangentracht begegnen.

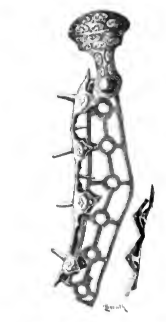
In der mittelalterlichen Abtheilung der petersburger kaiserlichen Eremitage werden die Silberbeschläge eines Säbelgriffes und einer Scheide aufbewahrt. Vorhanden ist erstens: das Skelett des Griffes (Abb. 123). Dasselbe bildet eine durchbrochene Platte, deren Durchbrechungen aus sechs, von horizontalen und vertikalen Stäbchen gehaltenen Reifen gebildet sind. Die Fortsetzung dieses Griffdornes bildet der Griffknauf, an dessen unterem Theile eine rundköpfige Niete durchgeht. In der Zeichnung ist die Lage dieses Griffknaufes so angegeben, wie ich es am Original gefunden habe, es ist aber klar, dass dies nicht seine ursprüngliche Lage war. Ursprünglich war der Griffknauf etwas höher angebracht, und zwar so, dass die Mitte des am unteren Ende befindlichen Nietkopfes mit der vertikalen Achse der Reifen des Griffskelettes in eine Linie fiel. Die Vorderseite des Griffes gliedert ein ornamentales Plattenband, in welchem es nicht schwer ist, dieselben buckligen Schuppen zu erkennen, welche auch die Vorderseite des zagrebinjer Säbelgriffes zierten. Der Unterschied ist nur, dass die Schuppen des zagrebinjer Schwertes getrennt stehen, während sie am Griff des hier in Frage stehenden Schwertes in eine einzige Platte vereinigt sind und überdies sehen wir an dem zagrebinjer Schwerte, in

[1] Толстой-Кондаковъ i. m. вып. 3 рис. 9—15, 19—21.

azokat a bütykös pikkelyeket, a melyek a zagrebinji kard markolatának elejét is díszítették. A különbség a kettő között csak annyi, hogy a zagrebinyi kard pikkelyei külön állanak, míg a most szóban forgó kard markolatai egyetlen lemezben vannak egyesítve s ezenfelül még az, hogy a zagrebinji kard pikkelyeinek közepén aránylag alacsony kiugró bütyköt, a most szóban forgó kardmarkolat egyesített pikkelyeinek közepén pedig erősen kiugró tüskéket látunk. Világos, hogy ezen tüskék köze, épen úgy, mint a zagrebinyi kardmarkolat pitykéin látható bütykök közei, a jobb kéz ujjainak elhelyezésére szolgálnak, csakhogy míg a zagrebinyi kardnál három bütyök, négy újj, t. i. a mutató-, közép-, gyűrűs- és kisújj elhelyezésére oly módon szolgált, hogy a mutatóújjnak csak a keresztvas, a kisújjnak pedig csak a markolatgomb szolgált támasztékul, addig a most szóban forgó kard négy tüskéjének közei a mutatóújj számára is támasztékot nyujtottak, vagyis az utóbbinak sem kellett a keresztvasra támaszkodni.

Végül a markolat háta is díszítve volt ennél a kardnál. Díszítve volt pedig egy áttört lemezzel, a melynek töredékét ugyanezen számú rajzunk mutatja és a mely átlók által osztott rhombusokból alakul. A markolatgombot négy vízszintes sávban körülfutó és két függélyes sorban elhelyezett ponczolt virágdísz borítja, ugyanazon vesealakú virágokból összeállítva, a melyeket már a zagrebinyi leletek között (100. sz. rajz, 9. sz.) megismertünk és méltattunk. Ugyanezen vesealakú virág van beponczolva a markolat elejét díszítő pikkelyek nyúlványain is. E kardmarkolatfölszerelés tehát szorosan csatlakozik azon szaszszanida körhöz, a melyről fentebb a zagrebinyi lelet vesealakú virágdíszítését tár-

der Mitte der Schuppen einen verhältnissmässig flach vorspringenden Buckel, in der Mitte der Schuppen des in Frage stehenden Schwertgriffes dagegen stark hervorspringende Dorne. Es ist klar, dass der Raum zwischen diesen Dornen ebenso, wie zwischen den Buckeln des zagrebinjer Schwertes den Platz für die Finger der rechten Hand bildet, nur dass während beim zagrebinjer

123. rajz. Szablyamarkolat a szentpétervári cs. Eremitage gyűjteményéből.

Abb. 123. Säbelgriff aus der Sammlung der petersburger kais. Eremitage.

Schwerte drei Buckel zur Stütze für vier Finger, d. h. den Zeige-, Mittel-, Ring- und kleinen Finger dienten, dem Zeigefinger also nur das Quereisen, dem kleinen Finger aber nur der Griffknauf zur Stütze diente, die Räume zwischen den vier Dornen des in Frage stehenden Schwertes auch dem Zeigefinger eine Stütze boten, so dass der letztere sich nicht auf das Quereisen zu stützen brauchte.

Schliesslich war bei diesem Schwerte auch der Rücken des Griffes ornamentirt, und zwar mit einer durchbrochenen Platte, deren Bruchstücke uns dieselbe Abbildung

gyalva, megemlékeztünk. De érdekessé teszi ezen markolatfölszerelést maga a markolatváz áttört lemeze, valamint az a díszítő lemeztöredék is, a mely a markolat hátsó lapját díszítette.

A mi magát a markolatvázat illeti, erről mindenekelőtt ki kell emelnünk azt a körülményt, hogy elől ívben, hátul szögben görbülő formája világosan olyan markolatnyúlványra mutat, a mely elől hegyes, hátul domború szögben hajlott el a penge tengelyének vonalától, vagyis ugyanazon sajátságot mutatta, a mely typikus hon-

124. rajz. Függő a bakodi leletből.
Abb. 124. Ohrgehänge aus dem bakoder Funde.

foglaláskori szablyáinknak is jellemző vonása. Ezen markolatváz rendeltetését illetőleg nem kell tévedésbe ejtetnünk a rajz szkémás előállítása által, vagyis nem kell azt hinnünk, hogy e markolatváz a többi alkotórészek összetartására szolgáló olyan darab lett volna, a mely a markolatnyúlvány faburkolata alatt foglalt volna helyet és a középrészén látható hat lyuk arra szolgált volna, hogy azokon keresztül menjenek a faburkolatot is tartó nittoló szegek. Nem pedig először azért, mert ezen lemez és a felszerelés többi részei között szerves összefüggés egyáltalán nincs és másodszor azért, mert a rokonszablyák markolatnyúlványain nittoló szegeket, illetve szeglyukakat vagy egyáltalán nem látunk, vagy ha látunk is, rendesen csak egyet és azért sem, mert ha rendeltetése az lett volna, akkor két ilyen lemezről kellett volna gondoskodni, végül pedig e lemez szélein és helső

zeigt und die aus von Durchmessern getheilte Rhomben gebildet ist. Der Griffknauf ist mit gepunztem Blumenornament verziert, das in vier ringsumlaufenden horizontalen Streifen und in zwei vertikalen Reihen angebracht, und aus denselben nierenförmigen Blumen zusammengestellt ist, welche wir schon bei den zagrebinjer Funden (Abb. 100, Nr. 9) kennen gelernt und besprochen haben. Dieselbe nierenförmige Blume sehen wir auch an den Verlängerungen der die Vorderseite des Griffes schmückenden Schuppen. Diese Ausschmückung des Schwertgriffes schliesst sich also enge jenem Sassanidenkreise an, dessen wir oben bei der Behandlung des nierenförmigen Blumenornamentes des zagrebinjer Fundes Erwähnung gethan haben. Dieser Griffausschmückung verleiht die durchbrochene Platte des Griffskeletts selbst Interesse, sowie auch jenes ornamentale Plattenbruchstück, welches die Rückseite des Griffes ziert.

Hinsichtlich des Griffskeletts müssen wir vorerst den Umstand hervorheben, dass die vorn bogenförmig, rückwärts in einen Winkel gekrümmte Form desselben klar auf einen solchen Griffdorn hinweist, welcher vorn in einem spitzen, rückwärts in einem stumpfen Winkel von der Achsenlinie der Klinge abwich, d. h dieselbe Eigenschaft zeigte, welche auch für die Säbel der Landnahmezeit charakteristisch ist. Hinsichtlich der Bestimmung dieses Griffskeletts dürfen wir uns durch die schematische Zeichnung zu keinem Irrthum verleiten lassen, wir dürfen nämlich nicht glauben, dass dieses Griffskelett ein solches zum Zusammenhalten der übrigen Bestandtheile dienendes Stück gewesen sei, welches unter der Holzverschalung des Griffdornes sich befunden hat und dass die am Mitteltheile sichtbaren sechs Löcher dazu gedient hätten, auch die die Holzverschalung haltenden Nietnägel aufzunehmen. Wir dürfen dies erstens deshalb nicht glauben, weil zwischen dieser Platte und den übrigen Theilen der Ausrüstung überhaupt kein organischer Zusammenhang besteht

részén több helyen is vannak lyukak, (a melyeket ugyan a rajzoló fel nem tüntetett, sőt több lyukban a szeg is benne van (a rajzoló e helyett hibásan szeglyukat rajzolt), a mi világos bizonyítéka annak, hogy ez áttört lemez a markolat faburkolatára volt szegezve.

E lemeznek ép úgy, mint annak a lemeztöredéknek, a mely a markolat hátsó részét díszítette, jellemző sajátossága, hogy olyan áttörés által képezett rekeszeket alkot, a minőket a népvándorláskori ú. n. gránátos rekeszötvös-műveken találunk, még pedig ebben a csoportban is azok közé sorakozik, a melyeknél a rekeszek nem a díszítendő fémfelületre fölforrasztott fémszalagokból vannak alakítva, hanem ugyanazon lemezből vannak kivágva, a mely a lemez kivágásaiba illesztett ékkövekkel együtt maga képezi a díszítményt. Ilyen gránátos rekeszötvösséget, hogy csak hiteles leleteket idézzünk, a pusztabakodi lelet egyik függőjén (124. sz. rajz) és a perjámosi lelet függőin[1] találunk, a mely leletek a VIII. századot mindenesetre megelőzik. A most idézett gránátos rekeszötvös művekkel abban is egyezik a szóban forgó kardmarkolat felszerelésének az a része, a mely a markolat hátát díszítette, hogy a rekeszek ez utóbbinál is épen úgy, mint az idézett függőknél rhombusokból alakulnak. A rekeszötvösség ezen fajtájánál a rekeszek rögzítő képessége főként a hajszál-finom pontosságú beeresztésben áll, a mely azonnal megbomlik, mihelyt a foglaló lemezen görbülések állanak be. Ezen hajszál-finom kiszámított pontos beeresztés a szaszszanida ötvösségnek olyan sajátossága, a melyet akkor is alkalmaz, a mikor fémfelületbe

[1] Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban VII. 1, 2a, 2b, sz.

und zweitens deshalb nicht, weil wir an den Griffdornen der verwandten Säbel Nietnägel, bezw. Nagellöcher entweder überhaupt nicht, oder doch gewöhnlich nur einen finden, ferner auch deshalb nicht, weil man ansonsten für zwei solche Platten hätte Sorge tragen müssen, und schliesslich befinden sich an den Rändern und den inneren Theilen dieser Platte an mehreren Stellen Löcher, (welche zwar der Zeichner nicht angegeben hat) ja in mehreren Löchern ist sogar noch der Nagel vorhanden (der Zeichner hat hiefür fehlerhaft Nagellöcher gezeichnet,) was ein klarer Beweis dafür ist, dass diese durchbrochene Platte an der Holzverschalung des Griffes angebracht war.

Eine charakteristische Eigenthümlichkeit dieser Platte, sowie jenes Plattenbruchstückes, welches die Rückseite des Griffes zierte, ist, dass die durchbrochene Arbeit derselben solche Zellen bildet, wie wir sie in den Werken der sogenannten Granat-Zellengoldschmiedekunst der Völkerwanderungszeit finden, u. zw. gehören diese Zellen auch in dieser Gruppe unter jene, die nicht aus solchen Metallbändern gebildet werden, welche auf die zu ornamentirende Metalloberfläche aufgelöthet sind, sondern unter jene, die aus derselben Platte herausgeschnitten sind, welche mit den in die Ausschnitte der Platte eingefügten Edelsteinen zusammen das Ornament bildet. Beispiele für eine solche Granatzellengoldschmiedekunst finden wir, um nur beglaubigte Funde zu zitiren, in einem Ohrgehänge des pusztabakoder Fundes (Abb. 124) so wie in den Ohrgehängen des perjámoser Fundes,[1] welche Funde jedenfalls vor das VIII. Jhd. zu setzen sind. Mit den eben erwähnten Arbeiten der Granatzellengoldschmiedekunst stimmt jener Theil der Ausrüstung des jetzt in Rede stehenden Schwertgriffes, welcher die Rückseite des Griffes zierte, auch darin überein, dass bei dem

[1] Hampel: Die Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban.) VII. 1. 2a. 2b.

ugyancsak fémből készült díszítő darabokat illeszt be, a melyek mindaddig, míg a díszített tárgy ép állapotban van, azaz erőszakosan el nem görbíttetik, rendkívül

125. rajz. A 123. számú szablyamarkolat sejtje.
Abb. 125. Hülse vom Säbelgriff Nr. 123.

pontosan és szilárdan állanak helyükön, de szintén kihullanak, ha az általuk díszített fémtárgy erőszakosan görbíttetik. Ennek a körülménynek következménye, hogy a finom arany és ezüst áttört lemezek ékkődíszítményeit a régiségleletekben rendszerint helyükből kihullva találjuk.

A szóban forgó markolatvázrészt tehát olyan díszítőlemeznek tartjuk, a mely a markolatnyúlvány előlapjára volt szegezve és a melynek rekeszeit ékkövek, esetleg táblás gránátok töltötték ki. Ez a vonás pedig ugyanazon művelődési körbe utalja e kardot, mint a hová vesealakú virágdíszítményei alapján tennünk különben is kellene. 125. sz. rajzunk ezen kardmarkolatfelszerelés alsó sejtjét mutatja, mely a markolat tövét borította, 126. számú rajzunk a tok egyik szíjszorító sejtjét, a 127. sz.

126. rajz. A 123. számú szablyamarkolathoz tartozó szíjszorító sejt.
Abb. 126. Riemenhülse vom Säbelgriff Nr. 123.

letzteren die Zellen, ebenso wie bei den zitirten Ohrgehängen aus Rhomben gebildet sind Bei dieser Art der Zellengoldschmiedekunst besteht das Fixirungsvermögen der Zellen hauptsächlich in der haarscharf pünktlichen Einfügung, welches aber sofort aufhört, so wie in der Fassungsplatte Verbiegungen entstehen. Diese haarscharf berechnete Fassung ist eine solche Eigenthümlichkeit der Sassaniden-Goldschmiedekunst, welche auch dann angewendet wird, wenn in Glanzflächen aus Metall verfertigte Verzierungsstücke eingepasst werden, welche, so lange der verzierte Gegenstand in unverletztem Zustande, d. h. nicht gewaltsam verbogen

127. rajz. A 123. számú szablyamarkolathoz tartozó szíjszorító-sejt részlete.
Abb. 127.
Detail der Riemenhülse vom Säbelgriff Nr. 123.

ist, ungemein präzise und fest an ihrem Platze stehen, aber ebenfalls herausfallen, wenn derselbe gewaltsam verbogen wird. Die Folge dieses Umstandes ist, dass wir die Edelsteine der durchbrochenen, feinen, Gold- und Silberplatten bei Alterthumsfunden in der Regel herausgefallen finden.

Wir betrachten also den in Frage stehenden Griffskeletttheil als eine solche Ornamentationsplatte, die auf die Vorderplatte des Griffdornes genagelt war, und deren Zellen mit Edelsteinen, eventuell Tafelgranaten ausgefüllt waren. Dieser Zug verweist den Säbel in jenen Kulturkreis, in welchen wir ihn auf Grund der nierenförmigen Blumenornamente auch sonst hätten stellen müssen. Abb. 125 reproduzirt die untere Hülse dieser Säbelgriffausrüstung,

pedig ugyanazon tok második szíjszorító sejtjének egy részletét tünteti föl. Mindezen részletek a zagrebinyi kard megfelelő részleteivel forma tekintetében anynyira egyeznek, hogy azoktól szinte csak igen jelentéktelen részletek tekintetében különböznek. Az a körülmény, hogy a most említett rajzainkon közlött részletek ugyanazon vesealakú virágdíszítményeket mutatják, mint a minőket a markolat felszerelésén is találtunk, az csak azt a körülményt bizonyítja, hogy e darabok is ugyanazon kard felszereléséhez tartoznak, mindöszsze az lenne csak kiemelendő, hogy az utóbbi darabokon alkalmazott vesealakú virágok szára abban a meandervonalban fut, a melyet úgy az apahidai sírlelet, mint a Chilperich-féle tournay-i sírlelet elveszett fibuláján áttört díszítményeképen megtalálunk.[1]

Ezen kardmarkolatok és tokfelszerelések, a mint mondottuk, a szentpétervári Eremitage középkori osztályán a ki nem állított darabok között őriztetnek, lelőhelyük tekintetében azonban felvilágosításokat nem nyerhettem. A gyűjtemény akkori custosának helyettese csak anynyit tudott mondani, hogy ezek a kardfelszereléshez tartozó részletek a velük együtt őrzött egyéb ezüstékszerekkel és csonttárgyakkal, melyekről később fogunk szólani, a régi Szaraj romjaiban találtattak.

[1] L. Lindenschmit: Handbuch d. deutsch. Alterthumskunde. Braunschweig, 1880. S. 70. D.

welche die Wurzel des Griffes bedeckte Abb. 126 reproduzirt die eine Riemenhülse der Scheide, und Abb. 127 einen Theil der zweiten Riemenhülse derselben Scheide. All diese Einzelheiten stimmen hinsichtlich der Form derart mit dem zagrebinjer Schwert überein, dass sie sich von jenem nur in unbedeutenden Einzelheiten unterscheiden. Dass die auf den jetzt erwähnten Abbildungen reproduzirten Einzelheiten dieselben nierenförmigen Blumenornamente zeigen, wie die Ausrüstung des Griffes, ist nur eine Bestätigung dafür, dass diese Stücke auch zur Ausrüstung desselben Schwertes gehören, und wäre nur hervorzuheben, dass der an den letzteren Stücken angebrachte nierenförmige Blumenstengel in derselben Mäanderlienie verlauft, die wir als durchbrochene Verzierung ebenso an der apahidaer Fibel, wie an der verloren gegangenen Fibel aus dem Chilperichschen tournay-er Grabfunde sehen.[1]

Diese Schwertgriffe, sowie Scheidenausrüstungen werden, wie wir bereits erwähnt haben, in der mittelalterlichen Abtheilung der petersburger Eremitage unter den nicht ausgestellten Stücken aufbewahrt, doch betreffs ihres Fundortes konnte ich keine Aufklärungen erhalten. Der damalige Kustosstellvertreter der Sammlung konnte nur soviel sagen, dass diese zur Schwertausrüstung gehörenden Stücke, sowie die gewissen mit denselben aufbewahrten Silberschmuck- und Knochengegenstände, von denen wir später sprechen werden, in den Ruinen des alten Saraj gefunden worden sind.

[1] L. Lindenschmit: Handbuch der deutschen Alterthumskunde. Braunschweig, 1880. S. 70. D.

E) *A vorobjevoi lelet.*

A zagrebinji lelet tárgyalásával kapcsolatosan azért kellett a szaraji szablyafelszerelés részleteket ismertetni, mert legszorosabban ennek a leletnek szablyájával egyezhetett meg az a szablya, a melyhez e részletek tartoztak. Kétségtelen azonban, hogy már a zagrebinji lelet is szűkölködik minden olyan elemben, a mely speczifikusan germán jellegű volna, de minthogy mégis azon területen fordult elő, a melyet fentebb finn-germánnak neveztünk, legalkalmasabban ezt a leletet helyezhettük a finn-germán typusú leletek végére, hogy egy ezen területről származó, de már tiszta keleti jellegű lelettel mintegy előkészítsük az átmenetet azokhoz a leletekhez, a melyeket a déli területről mint honfoglaláskori leleteinkkel megegyezőket óhajtunk bemutatni.

Ezen leletek közt első helyen azokat a sírleleteket kell bemutatnunk, a melyeket a varonjezsi kormányzóság bogucsári kerületében fekvő Vorobjevo község közelében vasútépítés alkalmával találtak. Ezen leletből a szentpétervári császári Archaeologiai Commissio Отчетъ-jaiban egy csatt és négy boglár közölve van,[1] a melyekre a mi közlésünk nyomán utalni fogunk.

A vorobjevoi leletről, mint esetleges és szakszerű tanulmányozásnak alá nem vetettről, közelebbi értesítéseket az Отчетъ nem ad, azonban a Московскія Вѣдомости 1895 április 16-iki száma, a mely az Archaeologiai Commissionál a leletre vonatkozó aktákhoz van csatolva, a következőket mondja a lelet előfordulási körülményeiről: «Vorobjevo község környékén érdekes ré-

[1] Отчетъ за 1895. cr. 54. рис 106—110.

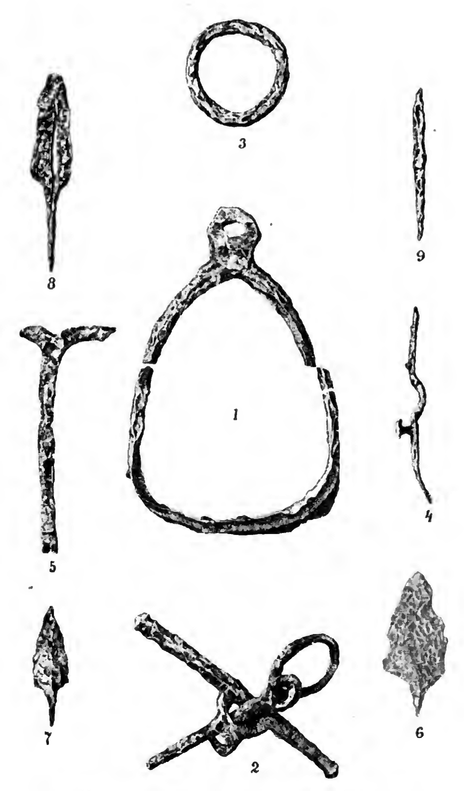
E) *Der worobjewoer Fund.*

In Verbindung mit dem zagrebinjer Funde mussten die sarajer Säbelausrüstungstheile deshalb behandelt werden, weil mit dem Säbel dieses Fundes am innigsten jener Säbel übereingestimmt haben mag, zu dem diese Theile gehörten. Es ist jedoch unzweifelhaft, dass schon der zagrebinjer Fund wenig solche Elemente enthält, welche von spezifisch germanischem Charakter wären; da derselbe jedoch doch auf jenem Gebiete vorkam, welches wir oben das finnisch-germanische nannten, konnten wir diesen Fund am passendsten an das Ende der Funde von finnisch-germanischem Typus setzen, damit wir durch einen aus diesem Gebiete stammenden, jedoch bereits rein orientalischen Charakter tragenden Fund, gleichsam den Übergang zu jenen Funden vorbereiten, welche wir aus dem südlichen Gebiete, als mit unseren Funden der Landnahmezeit übereinstimmend nun vorführen wollen.

Von diesen Funden müssen wir an erster Stelle jene Gräberfunde anführen, welche man in der Nähe der im bogutscharer Bezirke des waronjeser Gouvernements gelegenen Gemeinde Worobjewo anlässlich des Eisenbahnbaues fand. Aus diesem Funde sind in dem Отчетъ der petersburger kaiserlichen archäologischen Kommission eine Schnalle, sowie vier Rosetten[1] publicirt, auf welche wir an der Hand unserer Reproduktion hinweisen werden.

Da der worobjewoer Fund möglicherweise noch keinem fachgemässen Studium unterzogen worden ist, gibt der Отчетъ keine näheren Mittheilungen über denselben, jedoch die Nummer des Московскія Вѣдомости vom 16. April 1895, welche den auf den Fund bezüglichen Akten bei der archäologischen Kommission beigeschlossen ist, berichtet über die Fundumstände Folgendes: «In der Gegend der Gemeinde

[1] Отчетъ за 1895. cr. 54. рис. 106—110.

128. rajz. A vorobjevoi lelet. — Abb. 128. Der worobjewoer Fund.

gészeti leletekre bukkantak. A vasúti munkások egy régi harczos sírját ásták ki. A vitéz valószinűleg az előkelők közé tartozott, mert lovával együtt volt eltemetve Az ember és lócsontok kiásattak ugyan, de ezek, mikor a légkör levegőjével érintkezésbe jöttek, szétomlottak. Csak a vitéz fegyverzetéből sikerült egy pár darabot összegyűjteni, ú. m.: egy nagyobb ezüst gyűrűt fekete kővel, egy kengyelt róla letört darabokkal, 17 különböző nagyságú ezüst lemezkét, melyek kétségtelenül kés tokjának borítékából valók, egy három darabra tört kardot, egy kardszíjhoz tartozó csattot, kerek formájú ezüstgombot, a kard markolatához tartozó részleteket, különböző formájú kopjavégeket, zablát, kengyelt és nyílhegyeket, a melyek azonnal a kormányzósági múzeumnak adattak át».[1]

A vorobjevoi lelet tehát kétségtelenül lovas temetkezés, a mely a Don felső folyásának azon részén fordult elő, a hol már a folyónak középfolyása is kezdődik, s így a lelet minden szempontból érdemes figyelmünkre. A pétervári császári Archaeologiai Commissio e leletet lefényképeztette s így abban a kedvező helyzetben vagyunk, hogy ezen fényképek után azt közölhetjük is.

128. sz. rajzunk 1. száma a sírban előfordult kengyelek egyikét, 2. száma a zabla részletét, 3. száma egy vaskarikát mutat a lószerszám-fölszerelésből, 4. és 5. száma oly vasrészleteket, a melyek esetleg a puzdra tartozékai lehetnek, 6—9. számai pedig a fegyverzethez tartozó nyílhegyeket.

129. sz. rajzunk 1. és 2. száma szintén a fegyverzethez tartozó nyílhegyeket mutat, 3—6. számai alatt azokat az ezüst kiugró

[1] Московскія Вѣдомости 1895. No 103. «Archaeologiai leletek.»

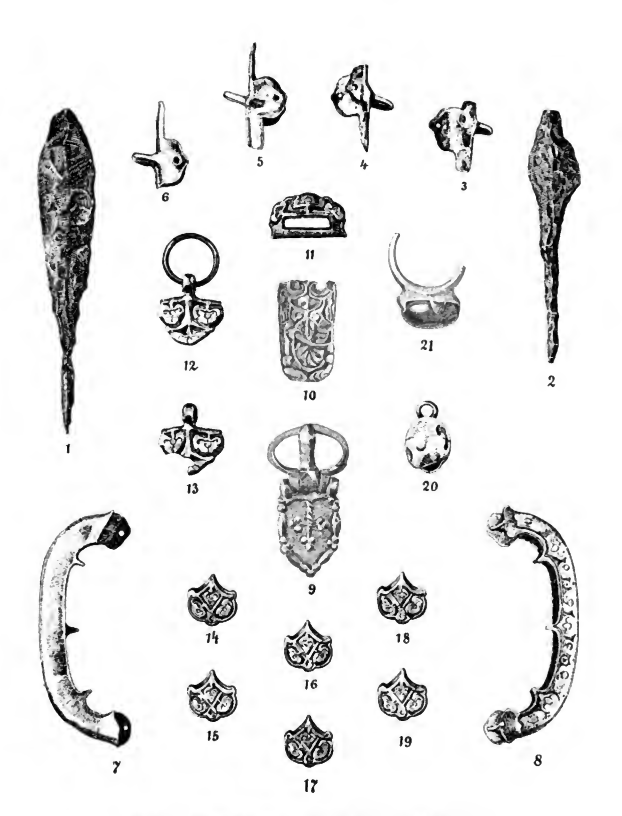
Worobjewo ist man auf einen interessanten alterthümlichen Fund gestossen. Die Eisenbahnarbeiter gruben das Grab eines alten Kriegers aus. Der Krieger gehörte wahrscheinlich zu den Vornehmen, weil er sammt seinem Pferde beerdigt war. Die Menschen- und Pferdeknochen wurden wohl ausgegraben, aber als sie mit der Luft in Berührung kamen, zerfielen sie. Es gelang nur einige Ausrüstungsstücke des Kriegers zu sammeln, u. zw. einen grösseren Silberring mit schwarzem Stein, einen Steigbügel mit abgebrochenen Stücken desselben, 17 Silberplättchen verschiedener Grösse, zweifellos Bestandtheile einer Messerscheide, einen in drei Stücke gebrochenen Säbel, eine zu einem Säbelriemen gehörige Schnalle, einen runden Silberknopf, Theile eines Säbelgriffes, verschieden geformte Spiessenden, eine Pferdetrense, einen Steigbügel und Pfeilspitzen, welche sofort dem Gouvernementsmuseum übergeben wurden.»[1]

Der worobjewoer Fund stammt also zweifellos aus einem Reitergrab, wie sie an jenem oberen Theil des Donflusses vorkommen, wo schon der Mittellauf beginnt, und deshalb verdient der Fund von jedem Gesichtspunkte aus unsere Aufmerksamkeit. Die petersburger kaiserliche archäologische Kommission hat den Fund photographiren lassen und sind wir deshalb in der angenehmen Lage, denselben nach diesen Photographien zu reproduziren.

Abb. 128 zeigt unter Nr. 1 einen der im Grabe gefundenen Steigbügel, unter Nr. 2 einen Theil der Pferdetrense, unter Nr. 3 einen Eisenring von der Pferdegeschirr-Ausrüstung, unter Nr. 4 und 5 solche Eisentheile, welche eventuell Köcherbestandtheile sein können, und unter Nr. 6—9 zur Bewaffnung gehörige Pfeilspitzen.

Abb. 129 zeigt unter Nr. 1 und 2 gleichfalls zur Bewaffnung gehörige Pfeilspitzen, unter Nr. 3—6 die silbernen hervorspringenden Dornschuppen, mit welchen der

[1] Московскія Вѣдомости Nr. 103. «Archäologische Funde».

129. rajz. A vorobjevoi lelet. — Abb. 129. Der worobjewoer Fund.

tüskés pikkelyeket, a melyekkel a kard markolatnyúlványának elülső része volt díszitve, a 7. és 8. szám a kardtok szíj-szorító sejtjeinek körívalakú tagjait, a 9. sz. egy csattot, a 10. sz. egy szíjvégdíszítő boglárt, a 11. sz. egy övdíszítő boglárt, a 12. és 13. sz. az övdíszítő boglárok egy másik typusát, a 14—19 számok az öv-díszítő boglárok egy harmadik typusát, a 20. sz. egy pitykegombot, a 21. sz. pedig egy köves gyűrűt mutat.

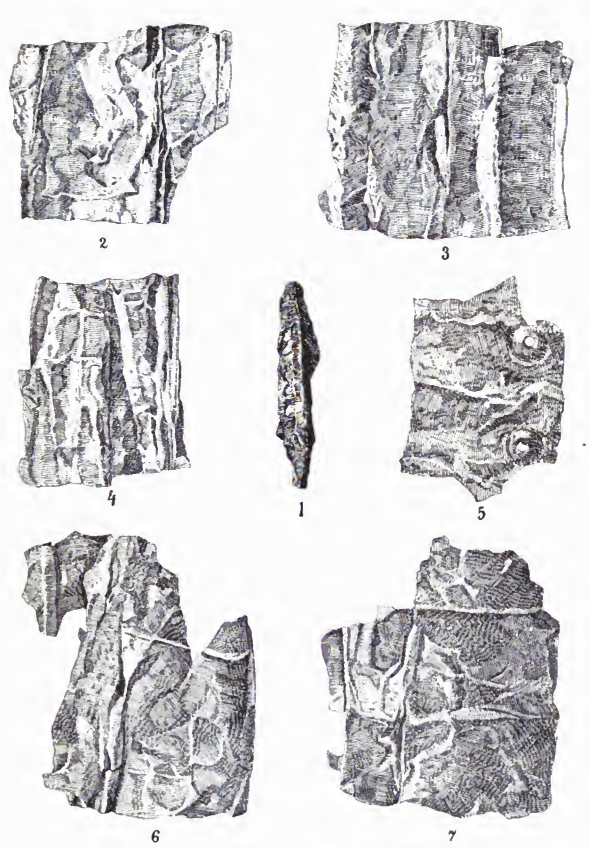
130. sz. rajzunk 1. száma egy vas nyíl-hegyet, 2—7. számai pedig a kard ezüst-boritékából származó lemezrészleteket mutatnak.

Figyelmünket első sorban a leletben elő-forduló kardrészletek vonják magukra. Maga a kardpenge hiányzik ugyan, de a 129. sz. rajzunk 3—6. számai alatt egyesített pik-kelyek formája semmi kétséget nem hagy fenn a tekintetben, hogy a vorobjevoi lelet kardjának markolata azonos volt a szentpétervári császári Eremitage középkori osztályán őrzött és 123. sz. rajzunkon kö-zölt kardmarkolattal. Az ugyanezen táblán 7. és 8. sz. alatt bemutatott szíjszorító sejtek félköralakú tagjai viszont arról győznek meg, hogy a markolat ezen részei is egye-zők ugyanazon kard megfelelő tagjaival, annyira, hogy még a vesealakú virágdísz is egyezik. Mindazonáltal feltűnő, hogy a vorobjevoi kardhüvely ezen tagjain a vese-alakú virág tulajdonképen csúcsossá válik és közeledik a szaraczénvirág alakjához, a mi egyrészt megerősíti azon állításunkat, hogy a vesealakú virág maga is késő fej-lemény, másrészt mutatja a szaraczén virághoz való átmenet első kezdeteit. Saját-ságos, hogy ezen a szíjszorító sejthez tar-tozó darabok egyetlen lemezből készültek, vagyis nem képzelhető, hogy a kardszíjak végei belé lettek volna nittolva, másrészt

vordere Theil des Säbelgriffdornes ver-ziert war, unter Nr. 7 und 8 die kreisbogen-förmigen Glieder der Riemenhülsen der Säbelscheide, unter Nr. 9 eine Schnalle, unter Nr. 10 einen Riemenbeschlag, unter Nr. 11 einen Gürtelbeschlag, unter Nr. 12 und 13 Gürtelbeschläge von einen anderen Typus, unter Nr. 14—19 einen dritten Typus dieser Beschläge, unter Nr. 20 einen Schuppenknopf, und unter Nr. 21 einen Ring mit Stein.

Abb. 130 zeigt unter Nr. 1 eine eiserne Pfeilspitze, unter Nr. 2—7 die von der silbernen Scheide des Säbels stammenden Plattentheile.

Unsere Aufmerksamkeit verlangen in erster Linie die in dem Funde vorkommen-den Säbeltheile. Die Klinge selbst fehlt wohl, aber die Form der auf Abb. 129 unter Nr. 3–6 vereinigten Dornschuppen lassen keinen Zweifel darüber, dass der Säbelgriff des worobjewoer Fundes mit dem in der mittel-alterlichen Abtheilung der petersburger kai-serlichen Eremitage befindlichen, auf Abb. 123 reproduzirten Säbelgriff identisch ist. Die gleichfalls auf dieser Abb. unter Nr. 7 und 8 reproduzirten halbkreisförmigen Glieder der Riemenhülse überzeugen uns wieder davon, dass diese Theile des Griffes eben-falls mit den entsprechenden Gliedern jenes Säbels, ja, dass auch die nierenartigen Blumenornamente übereinstimmen. Nichts-destoweniger ist es auffallend, dass auf diesen Gliedern der worobjewoer Säbel-scheide die nierenförmige Blume eigentlich spitz zuläuft und sich der Form der sarazeni-schen Blume nähert, was einerseits unsere Behauptung, dass die nierenförmige Blume auch selbst ein spätere Entwicklung ist, be-stätigt, andererseits die ersten Anfänge des Überganges zu der sarazenischen Blume zeigt. Eigenthümlich ist, dass die zur Riemen-hülse gehörigen Stücke aus einer einzigen Platte verfertigt sind, so dass es nicht an-zunehmen ist, dass die Enden des Säbel-riemens hineingenietet waren, andererseits macht es die an den Enden sichtbare, sich stark auseinanderspreizende Öffnung zweifellos, dass sie an die Riemenhülse

130. rajz. A vorobjevoi lelet. — Abb. 130. Der worobjewoer Fund.

a végeiken látható erősen széthajló nyílás kétségtelenné teszi, hogy a szíjszorító sejtre voltak rászegezve. Ezt a jelenséget csak úgy magyarázhatjuk, hogy a kardszíjak végei nem ebbe a tagba, hanem a szíjszorító lemeznek azon tagjába voltak belénittolva, a mely magát a hüvelyt ölelte körül.

Ezt a feltevésünket támogatja az hogy a 130. sz. rajzunk 5. sz. alatt közlött ezüstlemezen két szeglyukat és e szeglyukak körül egy kerekfejű szeg lenyomatát látjuk. Alig lehet kétség a felett, hogy e lemezrészlet a szíjszorító sejt azon tagjából származik, a mely a kardhüvelyt ölelte körül és hogy a rajta látható két szeglyuk a kardszíjak benittolására szolgáló két szeg emlékét tartotta fenn, sőt a szeglyukak egymástól való távolsága azt is bizonyitja, hogy a szablyaöv mellékszíjai vagy nagyon szélesek voltak, vagy legalább alsó benittolt végük kiszélesedett és ez a körülmény, egybevetve azzal, hogy az összes eddig ismertetett olyan szablyatypusoknál, a melynél a szablyaöv szíjainak beerősítésére a nittoló lemezek szolgálnak, félkör vagy körívalakú szíjszorító tagot találunk, azt bizonyítja, hogy a szablyaövnek mellékszíjai a beerősítésre szolgáló végükön körivalakú kiszélesedéssel birtak. Azt ugyanis, hogy ezek a mellékszíjak a végükön ismét két ágra nyíltak volna, nem tételezhetjük föl, még pedig azért nem, mert ennek a szíjbeerősítési módnak legkorábbi példáján, a nemesócsai kardon a felső szorítólemeznél három nittoló szeget látunk, a mi világosan bizonyítja, hogy a szablyaöv mellékszíjainak vége egész szélességében volt benittolva.

A vorobjevoi lelet most szóban forgó darabjai tették először kétségtelenné azt, hogy e szablyák szíjszorító sejtjeinek kör-

genagelt waren. Diese Erscheinung können wir nur so erklären, dass die Enden des Säbelriemens nicht in dieses Glied, sondern in jenes Glied der Riemenhülsenplatte genietet waren, welches die Hülse selbst umgab.

Diese unsere Annahme wird dadurch unterstützt, dass wir auf der unter Nr. 5 auf Abb. 130 reproduzirten Silberplatte zwei Nagellöcher, und um die Nagellöcher den Abdruck eines rundköpfigen Nagels sehen. Es kann also kaum ein Zweifel darüber bestehen, dass dieser Plattentheil von jenem Gliede der Riemenhülse stammt, welcher die Säbelscheide umfasste, und dass die auf demselben sichtbaren zwei Nagellöcher die Spur der zum Einnieten des Säbelriemens dienenden zwei Nägel zeigen. Ja, die Entfernung der beiden Nägellöcher von einander beweist, dass die Nebenriemen des Säbels entweder sehr breit waren, oder dass ihr unteres eingenietetes Ende sich verbreiterte. Berücksichtigen wir diesen Umstand, sowie jenen, dass wir bei allen solchen bisher erörterten Säbeltypen, bei welchen zur Befestigung der Riemen des Säbelgürtels Nietplatten dienten, halbrunde oder kreisbogenförmige Riemenhülsenglieder finden, so beweist dies, dass die Nebenriemen des Säbelgürtels an den zur Befestigung dienenden Enden kreisbogenförmig verbreitert waren. Dass diese Nebenriemen an ihren Enden gespalten gewesen wären, setzen wir deshalb nicht voraus, weil wir an dem frühesten Beispiele dieser Art Riemenbefestigung, an dem nemesócsaer Schwerte bei der oberen Hülsenplatte drei Nietnägel sehen, was klar beweist, dass das Ende der Nebenriemen des Säbelgürtels in seiner ganzen Breite eingenietet war.

Die jetzt besprochenen Stücke des worobjewoer Fundes stellten es zuerst unzweifelhaft fest, dass die kreisbogenförmigen Glieder der Riemenhülsen dieses Säbels, welche, wie dies auch die ähnlichen Glieder des nemesócsaer Säbels beweisen, ursprünglich thatsächlich zur Einnietung der Nebenriemen des Säbelgürtels dienten, mit der

ívalakú tagjai, a melyek, mint a nemesócsai szablya hasonló tagjai bizonyítják, eredetileg tényleg a szablyaöv mellékszíjjainak benittolására szolgáltak, idővel diszítményes taggá váltak. Az átmenet e tekintetben az lehetett, hogy a mellékszíjak végei a szíjszorító sejtnek azon tagjához nittoltattak, a mely a kardhüvelyt körülöleli, de azért a körívalakú tagok még két külön lemezből készültek, és e két külön lemez egyike a szíj előlapját, másika annak hátlapját takarta, vagyis a szíj a két lemez közt folytatódott s ilyenformán ez utóbbiak mintegy a szíj ezüst veretét képezték, a nélkül azonban, hogy ezek a körívalakú tagok hozzá lettek volna a szíjhoz nittolva. Ennek czélja az lehetett, hogy a mellékszíjak ne álljanak túlságos mereven. Tényleg sem a zagrebinyi kard szíjszorító sejtjeinek körivalakú tagjain, sem a szentpétervári Eremitage gyűjteményéből közlött példának megfelelő tagjain (126. és 127. sz. rajz) nem találunk sem nittoló szegeket, sem ilyen szegek befogadására szolgáló lyukakat. Ellenben a zagrebinyi kard felső csaknem teljesen megmaradt szíjszorító sejtjénél (l. 42. sz. rajz 2.) épen azon a tagon, a mely a kardhüvelyt öleli körül, látunk két kerek fejű nittoló szeget és pedig egymástól olyan távolságra, mint a vorobjevoi lemezen (130. sz. rajz, 5.), a mi ezen felfogásunkat teljesen igazolja.

A végső fejleményt képezte ezen a téren a vorobjevoi kard által képviselt azon fejlemény, hogy a félköralakú tag egyetlen lemezből készült, a melyen már a szíj nem futhatott keresztül, hanem szabadon alatta vonult el. A vorobjevoi szablya tehát nemcsak a vesealakú virágoknak a szaraczén virághoz való közeledése, de a szablyaöv szíjainak megerősítési módja tekintetében is valamivel későbbinek látszik,

Zeit zu Ornamentationsgliedern wurden. Der Übergang konnte nur derart sein, dass die Enden der Nebenriemen an jenes Glied der Riemenhülse genietet wurden, welches die Säbelscheide umfasst. Die kreisbogenförmigen Glieder wurden aber deshalb noch aus zwei besonderen Platten verfertigt, von denen die eine das Vorderblatt des Riemens, die andere das rückwärtige bedeckte, so dass sich der Riemen zwischen den beiden Platten fortsetzte, und diese so gewissermassen den silbernen Beschlag des Riemens bildeten, jedoch ohne dass die kreisbogenförmigen Glieder an den Riemen genietet gewesen wären. Dies dürfte so gemacht worden sein, damit die Nebenriemen nicht übermässig steif stehen sollen. — Thatsächlich finden wir weder an den kreisbogenförmigen Gliedern der Riemenhülse des zagrebinjer Schwertes, noch an den korrespondirenden Gliedern des auf Abb. 126 u. 127 reproduzirten Exemplars aus der petersburger Eremitage Nietnägel oder Löcher für solche. Dagegen sehen wir bei der oberen, fast vollständig erhaltenen Riemenhülse des zagrebinjer Schwertes (Abb. 42, Nr. 2) gerade an jenem Gliede, welches die Schwertscheide umfasst, zwei rundköpfige Nietnägel, und zwar in derselben Entfernung von einander, wie auf der worobjewoer Platte (Abb. 130, Nr. 5), was unsere Auffassung vollständig rechtfertigt.

Die letzte Entwickelung auf diesem Gebiete, welche durch das zagrebinjer Schwert vertreten ist, besteht darin, dass das halbrunde Glied, durch welches der Riemen nicht mehr durchgezogen war, sondern frei unter demselben vorbeizog, aus einer einzigen Platte hergestellt wurde. Der worobjewoer Säbel bedeutet also nicht nur eine Annäherung der nierenförmigen Blumen an die sarazenischen Blumen, sondern scheint auch wegen der Art der Befestigung der Gürtelriemen aus späterer Zeit als die in der Sammlung der petersburger Eremitage aufbewahrten Säbeltheile zu stammen.

Die auf Abb. 130 reproduzirten übrigen Silberplatten gehören jedenfalls zur Fassung

mint a szentpétervári Eremitage gyűjteményében őrzött szablyarészletek.

A 130. sz. rajzunkon közlött többi ezüstlemezek mindenesetre a kardhüvely alsó részének borítékához tartoznak s elhelyezésük alig lehetett más, mint a zagrebinyi kardnál azt látni alkalmunk volt.

Fegyverzethez tartozó darabokat képeznek e leletben a nyílhegyek. Hazai honfoglaláskori leleteinkben a nyílhegyek alig hiányzanak egy-egy ép sírból. Rendesen a derék táján szokták találni és mindig többet együtt, hol hatot, hol négyet.[1] Ennek

131. rajz. Nyílhegy a szeged-bojárhalmi leletből.
Abb. 131.
Pfeilspitze aus dem szeged-bojárhalomer Funde.

a jelenségnek megfelel a vorobjevoi lelet is, a menynyiben öszszesen hét nyílhegyet találtak benne. Hampel a honfoglaláskori fegyverzetről szóló fejezetében azt mondja, «hogy a honfoglalók sírjaiban előfordnló nyílhegyek között leggyakoribb a lapos rhombikus idom, ennek változata az az idom, a mikor a rhombus két tompább hegye inkább a csúcsa táján van, mint a közepén.»[2] Többet aztán nem is szól a

[1] Hampel: A honfoglalási kor hazai emlékei 760. l.
[2] U. o. 760. l.

des unteren Theiles der Schwertscheide und sie dürften an derselben kaum anders angebracht gewesen sein, wie am zagrebinjer Schwert.

Zur Bewaffnung gehören auch die Pfeilspitzen des Fundes. In unseren Funden aus der Zeit der Landnahme fehlen wohl in keinem unversehrten Grabe die Pfeilspitzen. In der Regel werden sie bei den Hüften des Skeletts gefunden und immer 4 oder 6 beisammen.[1] Dem entspricht auch der worobjewoer Fund, welcher insgesammt 7 Pfeilspitzen enthielt. Hampel sagt in dem Kapitel über die Bewaffnung der Landnahmezeit, «dass unter den, in den Gräbern der Landeroberer vorkommenden Pfeilspitzen, die flache rhombische Form die häufigste ist; eine Variante dieser Form ist es, wenn die beiden stumpfen Spitzen des Rhombus näher zur Spitze als zur Mitte sind».[2] Weiter spricht er dann auch nicht mehr über die Formen der Pfeilspitzen, wir meinen aber, dass er mit den zitirten Worten nicht sagen wollte, dass es unter den Klingen der einflügeligen Pfeilspitzen aus der Zeit der Landnahme nur zwei Varianten gibt, nämlich: flache rhombische und die von ihm ersonnene Variante. Denn diese beiden Typen erschöpfen thatsächlich nicht sämmtliche Pfeilspitzenformen aus der Zeit unserer Landnahme.

Wenn wir nämlich diese Letzteren auf dem Wege, den uns der worobjewoer Fund weist, überprüfen, finden wir, dass sich unter denselben ein Typus befindet, dessen Klinge oben die Form eines gleichschenkligen Dreieckes mit bogenförmigen Schenkeln zeigt und unten wiederholt sich diese Form mit dem Unterschiede, dass während die Schenkel des oberen Dreieckes convex, jene des unteren Dreieckes concav sind. Diese Form zeigt am deutlichsten die szeged-bojárhalomer Pfeilspitze (Abb. 131). Wohl ist auch diese Form im grossen

[1] Hampel: Die heimischen Denkmäler aus der Zeit der Landnahme. (A honfoglalási kor hazai emlékei.) 760.
[2] L. c. S. 760.

nyílhegyek pengéjének formájáról, de úgy hiszszük, nem azt akarja mondani fent idézett szavaival, hogy a honfoglaláskori egyágú nyílhegyek pengéi közt csak két változat van, t. i. a lapos rhombikus idom és annak általa kiemelt változata. Mert tényleg ez a két typus nem meríti ki honfoglaláskorunk nyílhegyei öszszes formáit.

Ha ugyanis ez utóbbiakat a vorobjevoi lelet útmutatása mellett átvizsgáljuk, azt látjuk, hogy van közöttük egy olyan typus, a melynek pengéje fölül ívelt egyenszárú háromszög alakját mutatja, alul pedig ugyanez az alak ismétlődik, de azzal a különbséggel, hogy míg a felső háromszög szárait képező ívek domború, addig az alsóét képezők homorú állásban vannak elhelyezve. Ennek alakját legtisztábban a szeged-bojárhalmi nyílhegy mutatja (131. sz. rajz). Ez az alak igaz, nagy egészében, szintén a rhombust mutatja, de nem tartozik sem azok közé, a melyeknél a rhombus két tompább hegye inkább a csúcs táján, sem azok közé, a melyeken ezek a penge közepén foglalnak helyet, hanem egy lényegesen különböző erős jellegzetességet mutatnak, a melyet, ha a Hampel által választott rhombikus körben akarunk maradni, úgy kellene jellemeznünk, hogy pengéje olyan rhombikus idom, a melynél a rhombus két tompább hegye inkább a pengető táján van. Ez a jellemző idom megvan a csornai, bezdédi, verebi, egri és tarczali sírokban elég jellemző, bár többé-kevésbbé sérült példákon.[1]

A vorobjevoi nyílhegyek között szintén ez az alak az uralkodó forma, a menynyiben az ezen sírleletben talált hét nyílhegy

[1] Hampel: l. m. XX. 9—10. XXXVII. 2-ik sír A. 2. XXXVIII. 3-ik sír A. 6. és 8., XXXIX. 4-ik sír A. 14., XXIII. 7—9., 576. l. 6. 7., XCVII. 3. 4.

Ganzen ein Rhombus, sie gehört aber weder zu jener, bei denen die beiden stumpferen Spitzen des Rhombus näher zur Spitze liegen, noch zu jener, bei welcher sie sich in der Mitte der Klinge befinden, sondern zeigt ein wesentlich verschiedenes, kräftiges Charakteristikon, welches, wenn wir in dem von Hampel gewählten rhombischen Kreise bleiben wollen, so charakterisirt werden müsste, dass die Klinge eine solche rhombische Form hat, bei welcher die beiden stumpferen Spitzen des Rhombus näher zur Wurzel der Klinge liegen. Diese charakteristische Form findet sich in den csornaer, bezdéder, vereber, egerer und tarczaler Gräbern in genügend charakteristischen, wenngleich mehr oder weniger schadhaften Exemplaren.[1]

Unter den worobjewoer Pfeilspitzen vorherrscht gleichfalls diese Form, da von den zu diesem Grabfunde gehörigen sieben Pfeilspitzen vier zu dieser Form neigen, die wir auf unserer Abb. 128, Nr. 6—9 reproduziren. Wir sind geneigt, diese Form für eine spätere zu halten, weil in dem von Herrn Julius Bartalos im egerer Weingarten des Stephan Barna im Jahre 1899 aufgegrabenen, also gut beobachteten, dritten Grabe, zwei Exemplare dieses Typus gemeinsam mit einer zweiflügeligen Pfeilspitze, welche letztere zweifellos eine spätere Pfeilspitzenform ist, gefunden wurden. Der andere Pfeilspitzentypus des worobjewoer Grabes gehört unter jene Typen aus der Zeit der Landnahme, welche Hampel weiter oben als die Variante der allgemeinen rhombischen Form hervorhebt und dieser Typus kommt in dem worobjewoer Grabe in zwei Exemplaren vor. (Abb. 129, Nr. 1—2.)

Am interessantesten ist aber die 7. Pfeilspitze des worobjewoer Grabes, welche nur in einem Exemplar vorhanden ist. (Abb. 130, Nr. 1.) Diese können wir weder zu dem einen, noch zu dem anderen der im worobjewoer Grabe vorgekommenen Pfeilspitzen-

[1] Hampel: L. c. XX. 9—10. XXXVII. 2. Grab A. 2. XXXVIII. 3. Grab A. 6 und 8., XXXIX. 4. Grab A. 14., XXIII. 7—9. 576. S. 6. 7., XCVII. 3. 4.

közül ehhez a formához tartozik négy darab, t. i. a 128. sz. rajzunkon 6—9. számok alatt közlöttek. Részünkről ezt az alakot hajlandók vagyunk későbbi formának tartani, azon az alapon, mert a Barna István szőlőjében Egerben Bartalos Gyula úr által 1899-ben fölásatott, tehát jól megfigyelt 3-ik sírban ezen typus két példája egy kétágú nyílhegy társaságában találtatott, mely utóbbi kétségtelenül nyílhegyforma. A vorobjevoi sír másik nyílhegytypusa azon honfoglaláskori typusaink közé tartozik, a melyeket Hampel fentebb az általános rhombikus idom változatául kiemelt és ez a typus a vorobjevoi sírban két példával szerepel. (129. sz. rajz, 1—2. sz.)

De legérdekesebb a vorobjevoi sír 7-ik nyílhegye, a mely csak egy példában van meg (130. sz. rajz, 1.). Ezt nem sorolhatjuk a vorobjevoi leletben előfordult sem egyik, sem másik nyílhegytypushoz és pedig azon egyszerű okból, mert ez a nyílhegy nem lapos, vagyis közepén végig húzódó gerincze, daczára annak, hogy igen rossz fentartású, sokkal magasabb, mint a leletben levő többi sokkal jobban fentartott példáké. Ezt a typust a vorobjevoi leletben atavisztikusnak mondhatjuk, mert formájával azokat a csontnyílhegyeket hozza emlékezetünkbe, a melyek közül hazánkban csak egyetlen példát ismerek, azt t. i. a melyet 1886-ban, mikor hazánk keleti részében a múzeumokat tanulmányoztam, az Erdélyi Országos Múzeum érem- és régiségtárában találtam s a melyet Diósgyőrön leltek. Ennek a nyílhegynek analogiáit hazánk területéről akkor sem ismertem, a mint ma sem ismerem, tehát mind máig ritka jelenség hazánk területén; ellenben a mai orosz birodalom bizonyos vidékein rendkívül gyakori.

typen zählen, aus dem einfachen Grunde, weil diese Pfeilspitze keinen flachen in der Mitte sich hinziehenden Grat hat, sondern trotz ihrer schlechten Erhaltung einen viel höheren, als die anderen in dem Funde befindlichen, viel besser erhaltenen Exemplare. Diesen Typus des worobjewoer Fundes können wir als atavistischen bezeichnen, weil er uns mit seiner Form jene Knochenpfeilspitzen in Erinnerung bringt, von denen ich in unserem Vaterlande nur ein einziges Exemplar kenne, und zwar jenes, welches ich im Jahre 1886, als ich im östlichen Theile unseres Vaterlandes die Museen studirte, in der Münz- und Alterthumsabtheilung des siebenbürgischen Landesmuseums gefunden habe und welches bei Diósgyőr gefunden worden ist. Analogien dieser Pfeilspitze aus unserem vaterländischen Gebiete habe ich damals nicht gekannt und kenne sie auch heute noch nicht, sie ist also auch heute noch auf unserem vaterländischen Gebiete eine seltene Erscheinung; dagegen kommt sie in gewissen Gegenden des heutigen russischen Reiches sehr häufig vor.

Die diósgyőrer Knochenpfeilspitze können wir heute auf Grund der im Funde vorgekommenen keramischen Stücke und Perlen, respektive auf Grund der aus beglaubigten Funden stammenden Analogien, andererseits mit Hilfe der russischen Funde datiren. Da wir jedoch den diósgyőrer Fund weiter unten in einer anderen Gruppe detaillirter behandeln werden, bemerken wir hier nur noch, dass er unter die Funde des I—III. Jahrhunderts n. Chr. zu rechnen ist. Nachdem die in diesem Funde vorgekommene Knochenpfeilspitze in Bezug auf die Konstruktion ihrer Klinge mit dem eben behandelten worobjewoer Eisenexemplar verwandt ist, ist es klar, dass das worobjewoer Exemplar ein solches Element des Fundes bildet, welches nicht nur auf russischem Boden, sondern auch bei uns ziemlich vor die Zeit der Landnahme geht.

Zur Bewaffnung können wir nur noch die auf Abb. 128, Nr. 4 und 5 reproduzirten Eisenbänder rechnen. Unter diesen

A diósgyőri csontnyilhegyet ma egyrészt a leletben előfordult keramikus darabok és gyöngyök s illetve azoknak hitelesebb leletekből származó analogiáik, másrészt az oroszföldi leletek segélyével datálhatjuk. Minthogy azonban a diósgyőri leletet alább más csoportban fogjuk részletesebben méltatni, itt csak anynyit jegyzünk meg, hogy az a Kr. u. I—III. század leletei közé sorolandó. Az ezen leletben előfordult csontnyilhegy pengealkotás tekintetében a most tárgyalt vorobjevoi vaspéldával rokon lévén, világos, hogy a vorobjevoi példa olyan elemét képezi a leletnek, a mely nemcsak az orosz földön, de hazánkban is jóval megelőzi a honfoglalás korát.

Fegyverzethez tartozó daraboknak még csak a 128. sz. rajzunk 4. és 5. sz. alatt bemutatott vaspántokat tekinthetjük. Ezek közül a 4. sz. példa szoros analogiájával a verebi és pilini sírban[1] találkozunk s a verebi[2] sír hasonló pántját Hampel puzdráról való szíjtartó pántnak hiszi s ilyen pánt töredékeinek tartja azokat a részeket is, a melyek a székesfehérvár-demkóhegyi és kisdobrai sírokból kerültek elő.[3] Mi a vorobjevoi lelet alkalmából csak utalhatunk a szoros analogiára, de támasztó pontok híjában nem nyilatkozhatunk ezen részletek rendeltetése felől.

Nevezetes és jellemző darabok a vorobjevoi leletben a kengyel és a zabla is. (128. sz. rajz, 1—2.)

A kengyel alakja mindenben egyezik azon kengyelformákkal, a melyek honfoglaláskori sírjainkban legrégibb olyan kengyeltypusnak mondhatók, a melyek már határozottan új typust képviselnek,

[1] Hampel I. m. XXIII. 6. IV 10.

[2] U. o. 761. l.

[3] U. o. LXXXIV. 9. és LXIV. 9—10.

begegnen wir einer genauen Analogie des unter Nr. 4 reproduzirten Exemplars in den vereber und piliner Gräbern[1] und das Band des vereber[2] Grabes hält Hampel für einen von einem Köcher stammenden Riemenbügel und als Bruchtheile eines solchen Bandes betrachtet er auch jene Theile, die aus den székesfehérvár-demkóhegyer und den kisdobraer Gräbern stammen.[3] Wir können gelegentlich des worobjewoer Fundes nur auf die strenge Analogie hinweisen, aber in Ermangelung von Stützpunkten können wir uns über die Bestimmungen der Einzelheiten nicht äussern.

Bemerkenswerthe und charakteristische Stücke sind auch in dem worobjewoer Funde der Steigbügel und die Trense. (Abb. 128, Nr. 1—2.)

Die Form des Steigbügels stimmt in Allem mit jenen Steigbügelformen überein, die man in unseren Gräbern aus der Zeit der Landnahme als ältesten Steigbügeltypus unter jenen bezeichnen kann, die schon ganz entschieden einen neuen Typus repräsentiren, d. h. nicht jene Form zeigen, welche für die sogenannte avarische Periode charakteristisch ist.

Ein Charakteristikon für diesen Typus aus der Zeit der Landnahme ist die Birnenform und das kurze Riemenöhr. In diesen zwei Eigenthümlichkeiten weicht derselbe von dem Steigbügel der avarischen Periode ab, der hinsichtlich seiner allgemeinen Gestalt kreisförmig und dessen Riemenöhr lang ist. Den ältesten Typus der Zeit der Landnahme nannten wir ihn deshalb, weil wir auf die späteren Entwicklungen dieses Typus auch noch in der Epoche der Landnahme stossen. Die eine Art dieser Entwicklungen unterscheidet sich darin von dem hier in Frage stehenden ältesten Typus, dass die beim Steigeisen beginnenden Seitenflügel des Steigbügels flach sind, während die Seitenflügel des ältesten Typus rund

[1] Hampel: L. c. XXIII. 6. IV. 10.

[2] L. c. S. 761.

[3] L. c. LXXXIV. 9 und LXIV. 9—10.

azaz nem azt a formát mutatják, a mely az ú. n. avar periodust jellemzi.

Jellemzője e honfoglaláskori typusnak a körtealak és a rövid szíjtartófül. Ebben a két sajátságában tér el az avar periodus kengyelétől, a mely általános formájára nézve köralakú s a melynek szíjtartó füle hosszú. Legrégibb honfoglaláskorinak mondottuk e typust azért, mert honfoglaláskorunkban vannak e typusnak későbbi fejleményei is. Ez utóbbiak egyik fajtáját az választja el a most szóban forgó legrégibbtől, hogy a kengyelnek a hágóvastól kezdődő oldalszárai laposak, míg e legrégibb typus oldalszárai kerekek, vagy négylapúak. A honfoglaláskori későbbi fejlemények másik fajtájának az a jellemzője, hogy szíjtartó fülük nem képez külön tagot, hanem az oldalszárak találkozási pontjának szétlapításába vágott nyílás által képeztetik.

A vorobjevoi kengyel tehát honfoglalási korunk legrégibb typusát mutatja és ezzel egyezik az a körülmény is, hogy a leletben előfordult zabla az oldalvasas zablák (Knebel-Trense) typusához tartozik. Honfoglaláskori leleteinkben a legrégibb typusú kengyellel mindig ez a zabla jár együtt. Így a pilini,[1] neszmélyi,[2] csornai,[3] bezdédi,[4] karosi,[5] kisdobrai,[6] szentesi[7] és tarczali[8] leletekben. Előfordul ugyan, a mint az a szorosan egybefüggő csoportok fejlődésénél természetes, hogy itt-ott a későbbi

[1] Hampel: A honfoglaláskor hazai emlékei. IV. 6–7.
[2] U. o. XVIII. 3.
[3] U. o. XX. 7.
[4] U. o. XLIV. 4.
[5] U. o. LVIII. 1.
[6] U. o. LXIII. 1., 5., 6.
[7] U. o. XCI. 6–7.
[8] U. o. XCVII. 3.

oder vierkantig sind. Das Charakteristikon einer anderen Art der späteren Entwicklungen zur Zeit der Landnahme ist es, dass bei derselben das Riemenöhr kein besonderes Glied bildet, sondern nur durch eine Öffnung gebildet wird, die in jene Abflachung eingeschnitten ist, die am Begegnungspunkte der Seitenflügel sich befindet.

Der worobjewoer Steigbügel zeigt also den ältesten Typus aus der Zeit der Landnahme und damit stimmt auch der Umstand überein, dass die mit dem Funde zum Vorschein gekommene Trense zum Typus der Knebeltrensen gehört. In unseren Funden aus der Epoche der Landnahme kommt mit dem Steigbügel vom allerältesten Typus stets gemeinsam diese Trense vor. So im piliner,[1] neszmélyer,[2] csornaer,[3] bezdéder,[4] karoser,[5] kisdobraer,[6] szenteser[7] und tarczaler[8] Funde. Es kommt allerdings auch vor, wie dies ja bei der Entwicklung der enge mit einander zusammenhängenden Gruppen natürlich ist, dass in unseren Funden aus der Epoche der Landnahme hie und da die späteren Entwicklungen noch mit dieser Trense vorkommen, oder dass der älteste Steigbügeltypus aus der Zeit der Landnahme noch mit der sogenannten Ringtrense gemeinsam vorkommt. In solchen Fällen stammen aber, wie dies auch schon Hampel bemerkt hat, gewöhnlich die verschiedenen Steigbügeltypen auch aus verschiedenen Gräbern. Aber auch wenn sie aus einem Grabe stammen, bedeutet dies keine Schwächung unserer Behauptung, sondern sie bestärken dieselbe als entwicklungsmässige Übergänge.

Dieser Trensentypus ist zweifellos die direkte Fortsetzung einer unserer Tren-

[1] Hampel: Die heimischen Denkmäler der Zeit der Landnahme. (A honfoglaláskor hazai emlékei.) IV. 6–7.
[2] L. c. XVIII. 3.
[3] L. c. XX. 7.
[4] L. c. XLIV. 4.
[5] L. c. LVIII. 1.
[6] L. c. LXIII. 1. 5. 6.
[7] L. c. XCI. 6–7.
[8] L. c. XCVII. 3.

fejleményck még ezzel a zablával vagy a legrégibb honfoglaláskori kengyeltypus a karikás ú. n. csikózablával (Ring-Trense) együtt van meg honfoglaláskori leleteinkben, de ilyen esetekben rendesen, a mint azt már Hampel megjegyezte, a különféle kengyeltypusok különböző sírokból valók s ha egy sírból valók is, nem gyengítik, de mint fejlődéstani átmenetek megerősítik állításunkat.

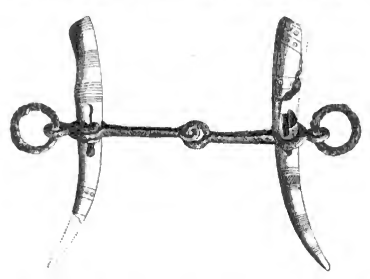
Ez a zablatypus kétségtelenül egyenes folytatása hun-germánkori egyik zablatypusunknak, a melylyel szerkezetileg teljesen egyezik és csak azon alárendelt jelentőségű részlet tekintetében tér el attól, hogy oldalvasa nem S alakú, hanem egyenes. Azt a hun-germánkori zablatypust, a melylyel ez a honfoglaláskori fejlemény szerkezetére nézve teljesen egyezik, legtisztábban a sziráki zabla mutatja, a melyet 132. sz. rajzunkon közlünk. Megjegyezzük, hogy ez a zablatypus mindig a tiszta hun-germánkori typusokkal együtt fordul elő a sírokban. Van azonban népvándorláskorunkban a sziráki zablatypusnak egy másik változata, a mely csak abban tér el a szirákitól, hogy az oldalvasat csontpálczák helyettesítik, a melyeknek természetesen nincsen szíjtartó füle, mint a sziráki zabla oldalvasának, hanem e helyett egy függélyes irányú nyílást

132. rajz. Zabla a sziráki leletből. — Abb. 132. Trense aus dem sziráker Funde.

sentypen aus der hunnisch-germanischen Zeit, mit dem er auch konstruktiv vollständig übereinstimmt und nur hinsichtlich eines Details von untergeordneter Bedeutung abweicht. Der Trensenknebel ist nämlich nicht S-förmig, sondern gerade. Jenen Trensentypus der hunnisch-germanischen Epoche, mit welchem diese Entwicklung aus der Epoche der Landnahme in konstruktiver Hinsicht vollständig übereinstimmt, zeigt am reinsten die sziráker Trense, die wir auch hier reproduziren (Abb 132). Wir bemerken hiebei, dass dieser Trensentypus stets mit den reinen Typen aus der hunnisch-germanischen Epoche in den Gräbern gemeinsam vorkommt. In der Zeit der Völkerwanderung gibt es aber bei uns eine andere Variante des sziráker Trensentypus, die von diesem nur darin abweicht, dass an Stelle der Knebel Knochenstäbe angebracht sind, die dann natürlich kein Riemenöhr haben, wie der Knebel der sziráker Trense, sondern an Stelle desselben sehen wir bei ihnen eine senkrechte Öffnung, in welche der entsprechende Zügelriemen ebenso eingeknotet werden kann, wie er in das Öhr des Knebels der sziráker Trense mit einer Schnalle befestigt war. Ein Bild dieses Trensentypus aus der hunnisch-germanischen Epoche bietet das hier reproduzirte Exemplar (Abb. 133) aus den czikóer Funden. Bei dieser Variante müssen wir wieder den Umstand hervorheben, dass sie im czikóer Grabfelde mit jenen Steigbügeltypen vorkam, welche bei uns in der Zeit

látunk rajtuk, a melybe a megfelelő kantárszíj épen úgy lehetett beléhogozva, mint a hogy a sziráki zabla oldalvasának fülébe az bele volt csatolva. Ennek a hun-germánkori zabtatypusnak képét a czikói leletekből 133. sz. rajzunkon adjuk. Ennél a változatnál viszont azt kell kiemelnünk, hogy a czikói sírmezőben azokkal a ken-

133. ábra. Zabla a czikói leletből. — Abb. 132. Trense aus dem czikóer Funde.

gyeltypusokkal fordul elő, a melyek hazai népvándorláskorunkban az avar periodust jellemzik; a mihez járul az a körülmény is, hogy ez a zablaváltozat a kis-dobrai honfoglaláskori leleteink között is megvan,[1] valamint az is, hogy e változatnál az oldalvasakat helyettesítő csonttagok közelebb állanak az egyeneshez, mint az S alakhoz. Vegyük ehhez azt, hogy az egyenes oldalvas, a mint már Hampel kiemelte, előfordul a keszthelyi és mártélyi sírokban hun-germánkori kengyellel, a szegedőthalmi és kassai sírokban avarkori kengyellel, valamint hogy a pusztatóti leletben is találunk két olyan egyenes pálczát, a mely valószinűleg egyenes zablaoldalvasat

[1] Hampel i. m. LXIII. 2.

der Völkerwanderung für die avarische Periode charakteristisch sind, wozu noch der Umstand kommt, dass diese Trensenvariante auch in unseren aus der Zeit der Landnahme stammenden kisdobraer Funden vorkommt,[1] sowie ferner, dass bei dieser Variante die an Stelle des Knebels angebrachten Beintheile viel näher einer Geraden stehen als der S-form. Nehmen wir hiezu, dass der gerade Knebel, wie dies schon Hampel hervorgehoben hat, in den keszthelyer und martélyer Gräbern, mit den Steigbügeln der hunnisch-germanischen Zeit, in den szeged-öthalomer und kassaer Gräbern mit den Steigbügeln aus der avarischen Epoche zusammen vorkommt, sowie dass wir im pusztatóter Funde zwei solche gerade Stäbe haben, die wahrscheinlich den geraden Knebel einer Trense gebildet haben, dann tritt noch kräftiger der Umstand hervor, dass die Trense mit geraden Knebeln eher eine Eigenthümlichkeit der avarischen, als der hunnisch-germanischen Periode ist.

Nun müssen wir jetzt vor allererst auf den Umstand hinweisen, dass sich unter den sibirischen Bronzetrensen die Urform

[1] Hampel l. c. LXIII. 2.

képezett és akkor még erősebben emelkedik ki az a körülmény, hogy az egyenes oldalvasas zabla inkább az avar, mint a hun-germán periodus sajátja.

Már most itt mindenekelőtt utalnunk kell arra a körülményre, hogy a szibériai bronzzablák között ennek a változatnak ősi formája minden jellemző tagozatában megvan[1] és akkor aligha lehet kétségünk az iránt, hogy e változat milyen terület felől terjed. Elismerjük, hogy az oldalvasas zabla a régibb vaskor, vagyis a hallstatti ízlés körében feltűnt, de alig lehet kétségünk, hogy ez a hallstatti ízlésbe is keleti befolyások révén került bele, még pedig olyan keleti befolyások révén, melyekből nemcsak a hallstatti kör nyugati területei, hanem a szibériai terület is, s ez utóbbi mindenesetre közvetetlenebbűl merített.

A hallstatti kör oldalvasas zablájából a szóban forgó népvándorláskori zablát már csak azért sem származtathatjuk, mert az említett művelődési kör oldalvasas zablái, ha szerkezetileg megegyeznek is, részleteik tekintetében végtelenül meszsze állanak a szóban forgó zablaváltozattól. Ellenben ez utóbbi szinte változatlanul megőrzi azt a formát, a melylyel a szibériai területen nagy számban előforduló bronz példákon találkozunk.

Nem mulaszthatjuk el itt, hogy rámutassunk arra a körülményre is, hogy a finngermán terület a hun-germánkori kengyel kiséretében a hun-germánkori S-alakú oldalvasas és azon egyenes oldalvasas zablát őrizte meg,[2] a mely hazánkban a legkésőbbi hun-germánkori s az avarkori leletek közt jelentkezik először; a miben ez a terület ismét azt a sajátosságot mutatja,

[1] Радловъ, Сибирскія древности XX. табл.

[2] Aspelin: i. m. 863., 861., 858. 859.

dieser Variante in jeder ihrer charakteristischen Gliederung findet,[1] so dass wir kaum einen Zweifel darüber hegen können, über welches Gebiet sich diese Variante erstreckt hat. Wir anerkennen, dass die Knebeltrense in der älteren Eisenzeit oder im Kreise des hallstätter Styles erschien. Wir können aber auch kaum daran zweifeln, dass sie auf dem Wege von orientalischen Einflüssen in den hallstätter Styl hineinkam und zwar auf dem Wege solcher orientalischer Einflüsse, aus welchen nicht nur die westlichen Gebiete des hallstätter Kreises, sondern auch die sibirischen Gebiete geschöpft haben, u. zw. diese Letzteren jedenfalls unmittelbarer.

Wir können aus der Knebeltrense des hallstätter Kreises die hier in Frage stehende Trense der Völkerwanderungszeit auch schon deshalb nicht herleiten, weil die Knebeltrensen des erwähnten Kulturkreises, wenn sie auch in konstruktiver Hinsicht mit den hier in Frage stehenden Trensen-Varianten übereinstimmen, doch in Hinsicht der Details ausserordentlich ferne von ihnen stehen. Hingegen bewahrt diese Variante beinahe unverändert jene Form, der wir in jenen Bronzeexemplaren begegnen, die auf sibirischem Gebiete in so grosser Anzahl vorkommen.

Wir können auch nicht verabsäumen, auf den Umstand hinzuweisen, dass das finnisch-germanische Gebiet, in Begleitung des Steigbügels der hunnisch-germanischen Epoche, die S-förmige Knebeltrense der hunnisch-germanischen Zeit conservirte, wie auch die geradseitige Knebeltrense jener Epoche,[2] die in unserem Vaterlande zum ersten Mal unter den Funden der spätesten hunnisch-germanischen und der avarischen Epoche erscheint. Hierin zeigt dieses Gebiet wieder jene selbe Eigenthümlichkeit, die wir schon so oft hervorgehoben haben, dass nämlich im VI—VIII. Jahrhundert die unmittelbaren Verbindungen mit den südlichen Gebieten abbrechen. Ja, es gibt auf dem finnisch-

[1] Радловъ, Сибирскія древности XX. табл.

[2] Aspelin: L. c. S. 863, 861, 858, 859.

a mit már anynyiszor kiemeltünk, hogy t. i. a déli területekkel való közvetetlen öszszeköttetései a VI—VIII. században szakadnak meg. Sőt van a finn-germán területen olyan zablatypus is, a mely a szibériai bronztypusok formáját tisztán őrzi s egyúttal a czikói zabla jellemző tagozatait mutatja,[1] úgy hogy szinte minden kétségen felül áll a most tárgyalt zablaváltozatnak szibériai öszszeköttetése.

De úgy hiszszük, a szibériai bronzzablák és a népvándorláskorunkban jelentkező zablák között szükséges az öszszeköttetést oly módon helyreállitani, hogy kitöltessék az az időköz, a mely a szibériai bronzzablák és népvándorláskori zabláink között megvan. Ez a feladat nehézséget nem képez, mert ebben a tekintetben bőségesen állanak rendelkezésünkre a szkita-szarmata periodusból származó dél-orosz leletek, a melyekben vas példákon mutathatjuk ki, hogy:

1. a szibériai bronzzabla-oldalpálczák körivalakú, középen két lyukkal ellátott typusának[2] analogiáját megtaláljuk az alexandropoli kurgán[3] leleletei közt;

2. a szibériai bronzzabla-oldalpálczák egyenes pálczaalakú, középen két lyukkal ellátott typusának[4] analogiáját megtaláljuk a csertomlyki sír leletei között,[5] valamint a kievi kormányzóság csigirini kerületében fekvő Galuscsino község mellett talált s jelenleg a Chanyenko-féle gyűjteményben őrzött leletek között:[6]

[1] U. o. 860.
[2] Радловъ i. m. XIX. 15
[3] Древности Геродотовой Скиѳiи Атласъ таб. VII. рис. 9.
[4] Radlov i. m. XIX. 17.
[5] Древности Геродотовой Скиѳiи. 82 lap. c. és Атласъ XXIII. 9.
[6] Древности Приднѣпровья, вып. II. таб. XVIII. 318. Кievъ. 1899.

germanischen Gebiete auch einen solchen Trensentypus, der die Form der sibirischen Bronzetypen rein konservirt und gleichzeitig die charakteristischen Gliederungen der czikóer Trense zeigt,[1] so dass die sibirische Verbindung der soeben behandelten Trensenvariante ausser jedem Zweifel steht.

Wir glauben aber, dass es nothwendig ist, die Verbindung zwischen den sibirischen Bronzetrensen und jenen Trensen, welche sich bei uns zur Zeit der Völkerwanderung zeigen, in der Weise herzustellen, dass damit jene Zwischenzeit ausgefüllt werde, welche zwischen den sibirischen Bronzetrensen und unseren Trensen aus der Zeit der Völkerwanderung liegt. Diese Aufgabe bildet keine Schwierigkeit, denn in dieser Hinsicht stehen uns reichliche Funde zur Verfügung, nämlich die aus Südrussland, aus der skythisch-sarmatischen Periode stammenden, in denen wir an Eisenexemplaren nachweisen können:

1. dass wir die Analogie des kreisbogenförmigen, in der Mitte mit zwei Löchern versehenen Typus der Knebelstäbe[2] der sibirischen Bronzetrense unter den Funden des alexandropoler Kurgans[3] finden;

2. dass wir die Analogie des geraden, stabförmigen, in der Mitte mit zwei Löchern versehenen Typus[4] der Knebelstäbe der sibirischen Bronzetrense unter den Funden des tschertomlyker Grabes finden,[5] sowie unter den Funden, welche bei der Gemeinde Galuschtschino, die im tschigiriner Bezirke des kiewer Gouvernements liegt, gefunden wurden, und sich gegenwärtig in der Chanjenko-Sammlung[6] befinden;

3. dass wir die Analogie des geraden, stabförmigen, unten gebogenen, in der Mitte

[1] L. c. S. 860.
[2] Радловъ l. c. XIX. 15
[3] Древности Геродотовой Скиѳiи Атласъ таб. VII. рис. 9.
[4] Radlow l. c. XIX. 17.
[5] Древности Геродотовой Скиѳiи. Seite 82 und Атласъ XXIII. 9.
[6] Древности Приднѣпровья, вып. II. таб. XVIII. 318. Кievъ 1899.

3. a szibériai bronzzabla-oldalpálczák egyenes pálczaalakú, alul meggörbített, középen két lyukkal ellátott typusának[1] analogiáját megtaláljuk ugyancsak a dnyepermenti szkita-szarmata leletek közt a Chanyenko-féle gyűjteményben a poltavai kormányzóság romeni kerületében fekvő Volkoviczy község mellett talált leletek közt,[2] és a kievi kormányzóság csigirini kerületében fekvő Galuscsino község melletti leletekben;

végül 4. az S-alakúlag hajlított zablaoldalvasat is megtaláljuk a csertomlyki kurgán díszedényét ékitő egyik ló szájában levő egyik zablán ábrázolatban,[3] valamint valóságban a Chanyenko-féle gyűjteményben őrzött dnyepermenti leletekben, még pedig a fentebb is idézett volkoviczyi leletben.[4] Alig kell külön megjegyeznünk, hogy az idézett szkita-szarmatakori, tehát a Kr. e. VI—II. századból származó dél-orosz analogiák csaknem mindegyikénél nemcsak az oldalvasak, de a zabla többi részei is megvannak és azok is egyeznek népvándorláskori zabláink czikói typusának szerkezetével.

Miután tehát az összeköttetéseket a szibériai területtel nemcsak az idő, de a közbeeső terület tekintetében is kimutattuk, úgy hiszszük, minden kétséget eloszlattunk a tekintetben, hogy ez a zablaváltozat, a melyből szóban forgó honfoglaláskori typusaink erednek, mely terület felől terjed és kimutattuk azt is, hogy úgy a szibériai, mint a dél-orosz területen úgy az egyenes, mint az S-alakú zablaoldalvas együtt van meg egészen a Kr. u. II. századig.

[1] Radlow i. m. XIX. 16.

[2] Древности приднѣпровья, вып. II. таб. XVI. No 316., таб. XIX, No 320a.

[3] Древности Геродотовой Скиѳіи таб. XXXIII.

[4] Древности Приднѣпровья вып. II. таб. XVII, No 317, таб. XXI. No 401, XXII, No 402.

mit zwei Löchern versehenen Typus[1] der Knebelstäbe der sibirischen Bronzetrense, ebenfalls unter den vom Laufe des Dniepr stammenden skythisch-sarmatischen Funden finden, sowie in dem bei der Gemeinde Wolkowitzy im romener Bezirke des Gouvernements Poltana zum Vorschein gekommenen Funden,[2] und in den aus der Gemeinde Galuschtschino, im tschigiriner Bezirke des kiewer Gouvernements stammenden Funden Alle diese Funde befinden sich derzeit in der Chanjenko-Sammlung;

schiesslich 4. finden wir auch den S-förmig gebogenen Knebel der Trense in Abbildung an einer Trense, die sich in dem Maule eines Pferdes befindet, welches das Prachtgefäss des tschertomlyker Kurgans schmückt,[3] sowie in den vom Laufe des Dniepr stammenden Funden, die sich in der Chanjenko-Sammlung befinden, u. zw. in dem auch oben schon zitirten wolkowitzer Funde[4]. Wir müssen wohl kaum besonders bemerken, dass beinahe bei jeder dieser südrussischen Analogien, die wie erwähnt, aus der skythisch-sarmatischen Zeit, also aus dem VI—II. Jahrhundert v. Chr. stammen, nicht blos die Knebel, sondern auch alle übrigen Theile der Trense vorhanden sind, und dass auch diese mit der Konstruktion des czikoer Typus unserer heimischen Trensen aus der Zeit der Völkerwanderung übereinstimmen.

Nachdem wir so die Verbindung mit dem sibirischen Gebiete nicht blos hinsichtlich der Zeit, sondern auch hinsichtlich des dazwischen liegenden Gebietes nachgewiesen haben, glauben wir damit auch jeden Zweifel hinsichtlich der Frage zerstreut zu haben, über welches Gebiet sich diese Trensenvariante, von welcher unsere in Frage stehenden Typen aus der Zeit der Landnahme abstammen, erstreckt hat,

[1] Radlow l. c. XIX. 16.

[2] Древности приднѣпровья, вып. II. таб. XVI. No 316. таб. XIX, No 320a.

[3] Древности Геродотовой Скиѳіи таб. XXXIII.

[4] Древности приднѣпровья вып. II. таб. XVII. 317, таб. XXI, No 401, XXII, No 402.

Már most anynyi tény, hogy hazai hun-germán periodusunkban az S-alakú oldalvassal ellátott zabla az uralkodó forma. Úgy látszik tehát, hogy ez a forma jutott a Kr. e II. századon túl általánosabb uralomra, a mit a dél-orosz leletek is igazolnak. Minthogy pedig az egyenes oldalvas hazánkban a hun-germán periodus végét és az avar periodus kezdetét jellemzi, az sem lehet kétséges, hogy a Kr. u. V. századon túl a dél-orosz területen olyan elem érvényesítette befolyását, a melynél az egyenes oldalvasas zabla volt általános divatban. Ezekhez érdekes kiegészítést képez az a körülmény, hogy a finn-germán területen találtunk egy olyan zablaformát, a mely átmenetet képez a karikás zabla és az oldalpálczás zabla között[1] és a melynek analogiáját a szibériai területen találjuk meg. Ezen szibériai analogiáról később fogunk szólani és itt csak utalni akarunk arra, hogy azon népmozgalmaknak, a melyek a Kr. születését közvetlenül megelőző századokban Kina északi határai felől indultak, lehetett egy északnyugoti iránya, a mely tán az Ural hágóin keresztül vezetett és egy délnyugati iránya, a mely a Balchas-, Aral- és Kaspi-tó fölött vezethetett el. Utalnunk kellett erre azért, mert hazai honfoglaláskorunk karikás zablái között vannak oly duplakarikás példák, a melyeket mással, mint a finn-germán területről említett példával és annak szibériai analogiájával öszszeköttetésbe nem hozhatunk.

Ezek a honfoglaláskori duplakarikás typusok pedig azok, a melyek legjellemzőbben a muszkai[2] duplakarikás zablában lépnek elénk és úgy lehet, hogy az a kis-

[1] Aspelin: i. m. 860. l.

[2] Hampel: A honfoglalási kor hazai emlékei. LXIX. 7.

so wie wir auch nachgewiesen haben, dass sowohl auf den sibirischen, wie auf dem südrussischen Gebiete der gerade und der S-förmigen Knebel der Trense noch ganz bis zum II. Jahrhundert n. Chr. gemeinsam vorkamen.

Thatsache ist nun, dass in unserer heimischen hunnisch-germanischen Periode die mit S-förmigen Knebel versehene Trense die herrschende Form war. Es scheint also, dass diese Form in der Zeit des II. Jahrhunderts n Chr. allgemeiner zur Herrschaft kam, wie das auch die südrussischen Funde bestätigen. Nachdem aber der gerade Knebel in unserem Vaterlande das Ende der hunnisch-germanischen Periode, und den Beginn der avarischen Periode charakterisirt, kann es auch darüber keinen Zweifel geben, dass in der Zeit nach dem V. Jahrhundert n. Chr. aus dem südrussischen Gebiete ein solches Element seinen Einfluss geltend machte, bei dem die Trense mit dem geraden Knebel allgemein in Mode war. Hiezu bildet eine interessante Ergänzung der Umstand, dass wir auf finnisch-germanischem Gebiete eine solche Trensenform fanden, welche einen Übergang bildete zwischen der Ringtrense und der Knebeltrense,[1] und dass wir eine Analogie derselben auf dem sibirischen Gebiete gefunden haben. Von dieser sibirischen Analogie werden wir später sprechen, und hier wollen wir nur darauf hinweisen, dass jene Völkerbewegungen, welche in den Jahrhunderten, die der Geburt Christi unmittelbar vorangingen, von den nördlichen Grenzen Chinas ihren Ausgang nahmen, möglicherweise eine nordwestliche Richtung hatten, die vielleicht über den Ural hinüber führte, und eine südwestliche Richtung, die über den Balchassee, den aralischen und kaspischen See geführt haben mochte. Wir müssen hierauf verweisen, weil es unter unseren heimischen Ringtrensen aus der Zeit der Landnahme solche doppelringige Exemplare giebt, die

[1] Aspelin: L. c. S. 860.

dobrai példa, a melyet fentebb idéztünk, s a mely mai fentartásában népvándorláskorunk czikói typusú példáira is emlékeztet, szintén ilyen duplakarikás zabla volt.

Hátra volna még, hogy szóljunk a szablyaöv felszereléséhez tartozó azon boglárokról, a melyeket a 129. sz. rajzunkon közöltünk. Ezek közt első sorban a 9. sz. alatt közlött csatt és a 10. sz. alatt közlött szíjvégboglár jönnek tekintetbe. A csattnak két tagja közül első sorban a szíjkeret jő tekintetbe, a melynek a szíjszorító lemezhez való csuklós megerősítésére honfoglaláskorunkban a verebi,[1] az anarcsi[2] és nagykörüi[3] leletek nyujtanak példákat. Maga az a körülmény, hogy a két tagnak csuklós összeeresztésére mindösszse három példát tudtunk idézni, holott pedig a csattok aránylag nem ritkák honfoglaláskori leleteinkben, mutatja, hogy a csattok két tagjának ezen összeeresztési módja, mely népvándorláskorunkban olyan kedvelt és általános, honfoglaláskorunkban a ritkábbak közé tartozik. Ez utóbbi kor, úgy látszik, jobban kedveli az egy tagba öntött csattokat.

A mi a vorobjevoi csatt szíjszorító nyúlványát illeti, annak előlapját aranyozott előlapból kiemelkedő, de nem aranyozott domború díszítmények tagolják. E díszítmények keretét olyan szegély képezi, melyről már bővebben megemlékeztünk s a mely gömbkétszögekből és ezek közé elhelyezett körökből alakul. Honfoglaláskori boglárainkon csak arra nincs példa, hogy a gömbkétszögek közé gúlaalakban elhelyezett három-három gömb lenne elhelyezve, mint azt a vorobjevoi példán látjuk. Kérdés, ha vajjon itt is gömböcs-

[1] Hampel: A honfoglaláskor hazai emlékei XXII. 5. 1.

[2] U. o. 586. l. 1.

[3] U. o. LXXIII. 5. 1.

man blos mit dem aus dem finnisch-germanischen Gebiete erwähntem Exemplare, sowie mit der sibirischen Analogie desselben in Verbindung bringen kann.

Diese doppelringigen Typen aus der Zeit der Landnahme sind es, die uns am charakteristischesten in der muszkaer[1] doppelringigen Trense entgegentreten, und es ist möglich, dass jenes kisdobraer Exemplar, welches wir weiter oben zitirt haben, und welches in seiner heutigen Erhaltung an die Exemplare des aus der Völkerwanderunsgzeit stammenden czikoer Typus erinnert, ebenfalls eine solche doppelringige Trense war.

Es verbliebe nur noch von jenen zur Ausrüstung des Säbelgürtels gehörigen Beschlägen zu sprechen, welche wir auf der Abbildung 129 reproduziren. Von diesen kommen in erster Linie die unter Nr. 9 reproduzirte Schnalle und der unter Nr. 10 reproduzirte Riemenbeschlag in Betracht. Von den zwei Gliedern der Schnalle kommt in erster Linie der Riemenreifen in Betracht, für dessen zur Befestigung an der Riemenhülse dienendes Scharnier in der Zeit unserer Landnahme die vereber,[2] anarcser[3] und nagykörüer[4] Funde Beispiele bieten. Schon der Umstand, dass wir für die Zusammenfügung der beiden Glieder im Scharnier insgesammt drei Beispiele aufzuweisen haben, obwohl die Schnallen in den Funden aus der Zeit unserer Landnahme verhältnissmässig nicht selten sind, beweist, dass diese Art der Zusammenfügung der beiden Schnallenglieder, welche in der Zeit unserer Völkerwanderung so beliebt und allgemein war, in der Zeit unserer Landnahme seltener geworden war. Die letztere Zeit scheint die in einem Glied gegossenen Schnallen mehr geliebt zu haben.

[1] Hampel: Die heimischen Denkmäler aus der Zeit der Landnahme. (A honfoglalási kor hazai emlékei.) LXIX. S. 7.

[2] Hampel: Die heimischen Denkmäler aus der Zeit der Landnahme. (A honfoglalási kor hazai emlékei.) XXII. 5.

[3] L. c. S. 586. 1.

[4] L. c. LXXIII. S. 5.

dísz akar-e lenni avagy háromszirmú virág, mely a román ízlésnek is tulajdona. A vorobjevoi leletben több olyan sajátságot észleltünk, a melyek annak kissé későbbi jelleget adnak. Ezen sajátságok szaporodnak azon diszitő motivummal, a mely a most szóban forgó csatt előlapját díszíti. Ez a díszítmény a virágos kereszt alakját mutatja. Virágos kereszt e díszítmény nemcsak abban a tekintetben, hogy függélyes hoszszabb szára, — mely különben is két inda öszszecsavarásából áll, — alul az indával szerves öszszeköttetésben van és az inda két vége, mint a csatt szíjszorító nyúlvá-

134. rajz. Csatt az anarcsi leletből.
Abb. 134. Schnalle aus dem anarcser Funde.

nyának szegélydísze, egyúttal a virágos keresztnek keretét alkotja, hanem abban a tekintetben is, hogy a kereszt három rövidebb szára is valóságos virágokból áll, a melyeknek mindegyike egy száron ülő háromlevelű lóheréhez legjobban hasonlít. A virágos keresztről, mint későbbi, bár közvetlen fejleményről, a bezdédi övtáskadíszítő lap méltatásánál megemlékeztünk és itt csak azt akarjuk kiemelni, hogy míg a bezdédi övtáskadísz lemezén és annak bolgaryi analogiáin ennek a keresztnek ponczolt mívű alkalmazásával találkoztunk, addig a vorobjevoi csatt virágos keresztje e motivum tömör, plasztikus alkalmazását mutatja.

A vorobjevoi csatt virágos keresztjének plasztikus alkalmazása honfoglaláskorunk leleteiből egy csatt és egy szíjvég rokon díszítményeit hozza emlékezetünkbe. Az

Was die Verlängerung der Riemenhülse an der worobjewoer Schnalle betrifft, so wird deren Deckblatt durch aus dem vergoldeten Deckblatt sich hervorhebende, aber nicht vergoldete Reliefornamente gegliedert. Den Rahmen dieser Verzierung bildet ein solcher Saum, den wir schon ausführlich erwähnten und der sich aus Ellipsoiden und dazwischen angebrachten kleinen Kreisen zusammensetzt. An den Beschlägen aus der Zeit unserer Landnahme gibt es nur dafür kein Beispiel, dass zwischen die Ellipsoide drei kleine Kugeln in Pyramidenform angebracht wären, wie dies an dem worobjewoer Exemplar ersichtlich ist. Es frägt sich nur, ob es auch hier eine Kugelverzierung sein will, oder eine dreiblättrige Blume, wie sie auch dem romanischen Styl zu eigen ist. An dem worobjewoer Funde beobachten wir mehrere solche Eigenthümlichkeiten, welche ihm einen etwas späteren Charakter verleihen. Diese Eigenthümlichkeiten vermehren sich mit jenem Ornamentationsmotive, welches das jetzt in Rede stehende Deckblatt der Schnalle ziert. Diese Verzierung zeigt die Form des Blumenkreuzes. Diese Verzierung ist nicht nur in der Beziehung ein Blumenkreuz, dass der senkrechte längere Stiel — der übrigens aus zwei zusammengedrehten Ranken besteht — unten mit der Ranke organisch verbunden ist und dass die beiden Enden der Ranke als Saumverzierung der Verlängerung der Riemenhülse gleichzeitig den Rahmen des Blumenkreuzes bilden, sondern auch in der Beziehung, dass die drei kürzeren Stiele des Kreuzes aus wirklichen Blumen bestehen, deren jede einzelne einem auf einem Stiele sitzenden dreiblättrigen Kleeblatt ähnlich sieht. Das Blumenkreuz als eine spätere, aber unmittelbare Entwicklung erwähnten wir schon bei Besprechung der Verzierungsplatte der bezdéder Gürteltasche und hier wollen wir nur hervorheben, dass während wir an der bezdéder Gürteltaschen-Verzierungsplatte und an deren bolgaryer Analogie das Kreuz in gepunzter Arbeit finden, das Blumenkreuz

egyik, a melyet 134. sz. rajzunkon közlünk, a már fentebb is idézett csuklós összeeresztésű anarcsi csatt[1] szíjszorító nyúlványa, a másik pedig a pilini lelet[2] szíjvége (l. 76. sz. rajz, 12*a*). Mind a kettőn a virágos keresztnek ugyanazon elvével találkozunk, a melylyel a vorobjevoi példán, t. i. a virágos kereszt keretét képező palmetták egyúttal a díszítendő lap szegélydíszítését is képezik. A különbség a kettő között csak az, hogy a hazai leletekből idézett példákon a kereszt helyét is palmetta foglalja el, míg a vorobjevoi példán valóságos kereszttel találkozunk. Az elv tehát egyező mind a kettőn, de a stylusok jellemző összekeverését élénken emeli ki az a körülmény, hogy míg a hazai leletekből idézett példákon, a melyeken pedig hiányzik a kereszt, inkább byzánczi, addig a vorobjevoi példán, a melyen pedig megvan a kereszt, inkább a perzsa terület ízlésében vannak kivíve a díszítmények.

A vorobjevoi lelet szíjvége (129. sz. rajz, 10.) előlapján aranyozott alapból kiemelkedő olyan öntött domború díszítést mutat, a mely hazai honfoglaláskorunkban eddig teljesen ismeretlen. E szíjvég előlapját ugyanis stylizált elefántfő díszíti. Az elefánttal, mint díszítő motivummal Indiában találkozunk sűrűbben, mindazonáltal egészen világos, hogy a vorobjevoi leletben ez a motivum nem jelenthet mást, mint olyan elemet, a melyet már a perzsa művészet szerzett meg indiai összeköttetései révén. Világos bizonyítéka ennek az a szaszszanida tál, a melyet a szentpétervári császári Eremitage középkori osztálya őriz és a melyet Tolsztoj és Kondakov munkája után 135. sz. rajzunkon közlünk. Ezen

[1] Hampel: i. m. 586. l.
[2] U. o. I. 12. a.

der worobjewoer Schnalle dasselbe Motiv in massiver plastischer Ausführung zeigt.

Die plastische Ausführung des Blumenkreuzes an der worobjewoer Schnalle bringt uns die verwandte Verzierung einer Schnalle und eines Riemenbeschlages aus der Zeit unserer Landnahme in Erinnerung. Das eine Exemplar, welches wir auf Abb. 134 reproduzirten, ist eine Verlängerung der Riemenhülse von der schon oben erwänten anarcser[1] Schnalle mit scharnirartigem Zusammenhalt, das andere Exemplar der Riemenbeschlag aus dem piliner Funde.[2] (Abb. 76, Nr. 12*a*.) An beiden finden wir dasselbe Prinzip des Blumenkreuzes, wie an dem worobjewoer Exemplar, nämlich die den Rahmen des Blumenkreuzes bildenden Palmetten bilden gleichzeitig das Saumornament des zu verzierenden Blattes. Der Unterschied zwischen beiden ist nur, dass auf den aus heimischen Funden zitirten Exemplaren den Platz des Kreuzes eine Palmette einnimmt, während wir auf dem worobjewoer Exemplar einem wirklichen Kreuze begegnen. Das Prinzip stimmt also an beiden überein, aber die charakteristische Vermengung der Style hebt der Umstand lebhaft hervor, dass während die Verzierungen an den heimisch zitirten Beispielen, an welchen das Kreuz fehlt, eher byzantinisch sind, sie an dem worobjewoer Exemplar, auf welchem das Kreuz vorhanden ist, eher in dem Styl des persischen Gebietes ausgeführt sind.

Der Riemenbeschlag des worobjewoer Fundes (Abb. 129, Nr. 10) zeigt auf dem Vorderblatte ein solches vom vergoldeten Grunde sich abhebendes gegossenes Reliefornament, wie es in der Zeit unserer vaterländischen Landnahme ganz unbekannt ist. Das Deckblatt des Riemenbeschlages ziert nämlich ein stylisirter Elephantenkopf. Dem Elephanten als Verzierungsmotiv begegnen wir häufiger in Indien, nichtsdestoweniger ist es ganz klar, dass in dem worobjewoer Funde dieses Motiv nichts anderes bedeuten kann,

[1] Hampel: L. c. S. 586.
[2] L. c. I. 12 a.

a tálon jobbra haladó, nyeregtakaróval ellátott és bástyával fölszerelt hadi elefántot látunk, melyet a nyakán ülő vezető a szokásos csáklyaalakú eszközzel kormányoz. E tál korára a bástyában ülő egyik harczos sisakjának alakja vet világot, a mely egyezik a baktriai Eukratides egyik érmén látható sisakkal.[1] Eukratides baktriai fejedelem ezen érme körülbelül Kr. e. 200-ból származik és miután a most idézett tálon az elefántot, mint díszítő motivumot megtaláljuk, kétségtelen, hogy a perzsa művészet az elefántot díszítő motivumai közé már a Kr. e. III-ik századot megelőzőleg fölvette.

A délorosz területen ez a díszítő motivum nem is szűnik meg többé. A szentpétervári Eremitage középkori gyűjteménye nagyszámú csontfaragást őriz, a

[1] Tolsztoj Kondakov: i. m. III. 88 l. 93. ábra.

als ein solches Element, welches sich schon die persische Kunst auf dem Wege ihrer indischen Verbindungen erworben hat. Ein klarer Beweis hiefür ist die Sassanidenschüssel in der mittelalterlichen Abtheilung der petersburger kaiserlichen Eremitage, welche wir nach dem Werke von Tolstoj und Kondakow auf Abbildung 135 reproduziren. An dieser Schüssel sehen wir einen nach rechts schreitenden mit Satteldecke versehenen und mit einer Bastei ausgerüsteten Kriegselephanten, den der im Nacken des Elephanten sitzende Führer mit dem üblichen hakenförmigen Werkzeuge lenkt. Für das Alter der Schüssel ist die Form des Helmes des einen auf der Bastei sitzenden Kriegers bestimmend, welcher mit dem Helme auf einer Münze des baktrischen Eukratides übereinstimmt.[1] Diese Münze des Fürsten Eukratides von Baktrien stammt ungefähr aus dem Jahre 200 n. Chr. und da wir auf der eben zitir-

[1] Tolstoj, Kondakow: L. c. III. S. 88. Abb. 93.

135. rajz. Ezüst tál a szentpétervári cs. Eremitage gyűjteményéből.
Abb. 135. Silberschüssel aus der Sammlung der petersburger kais. Eremitage.

melyek a régi Szaraj romjaiból kerültek elő. Ezen csontfaragások közül közlünk egy áttört csontlemezt (136. sz. rajz), a melynek fődíszítményét szintén elefánt képezi. Ez az elefánt pedig, stylizálását tekintve, csak azzal az elefánttal egyez, a melynek képét az Eremitage gyűjteményéből most bemutatott tálon láttuk. Ennek a tálnak elefántját az jellemzi a stylizálás szempontjából, hogy farka túlságosan hosszú s így nem felel meg a természetes arányok-

136. rajz. Áttört csontlemez a szentpétervári cs. Eremitage gyűjteményéből.

Abb. 136. Durchbrochene Knochenplatte aus der Sammlung der petersburger kais. Eremitage.

nak. Ugyanezt a jelenséget megállapíthatjuk a szaraji csontlemez elefántján is, és így világos, hogy ugyanazon styluskör folytatásával van dolgunk. Az elefánt, mint motivum tehát a perzsa területen elég korán otthonos, a délorosz területen annak alkalmazásával aránylag késő emlékeken is találkozunk és így semmi feltűnő nincs abban, hogy a vorobjevoi lelet egyik szíjvégét is ebből a motivumból vett részlet képezi.

A vorobjevoi leletből 129. sz. rajzunk 11–19. számai alatt közlött boglárokat a vesealakú levélnek alkalmazása közösen jellemzi, rendeltetés tekintetében mégis van közöttük különbség. Nevezetesen a 11. számú boglár az ő négyszögletes nyílásával ugyanolyan rendeltetésű, mint a minőről a zagrebinyi leletben szólottunk. A 12. és 13. sz.

ten Schüssel den Elephanten als Ornamentationsmotiv finden, ist es zweifellos, dass die persische Kunst den Elephanten unter ihre Ornamentationsmotive schon vor dem III. Jahrhundert n. Chr. aufgenommen hat.

Auf dem südrussischen Gebiete verschwindet dieses Ornamentationsmotiv überhaupt nicht mehr. Die mittelalterliche Sammlung der petersburger Eremitage besitzt eine grosse Anzahl Knochenschnitzereien, welche aus den Ruinen des alten Saraj herstammen. Von diesen Knochenschnitzereien reproduziren wir eine durchbrochene Knochenplatte (Abb. 136), deren Hauptschmuck gleichfalls ein Elephant bildet. Dieser Elephant aber stimmt hinsichtlich seiner Stylisirung nur mit jenem Elephanten überein, dessen Bild wir auf der eben erwähnten Schüssel der Sammlung der Eremitage gesehen haben. Für die Stylisirung des Elephanten dieser Schüssel ist es charakteristisch, dass sein Schweif übermässig lang ist und den natürlichen Verhältnissen nicht entspricht. Dieselbe Erscheinung können wir auch an dem Elephanten der sarajer Knochenplatte konstatiren und so ist es klar, dass wir es hier mit einer Fortsetzung desselben Stylkreises zu thun haben. Der Elephant ist also als Motiv auf persischem Gebiete ziemlich früh heimisch und auf südrussischem Gebiete begegnen wir demselben noch auf verhältnissmässig späten Denkmälern und es ist daher darin nichts Auffallendes, dass auch ein diesem Motive entnommenes Detail den einen Riemenbeschlag des worobjewoer Fundes bildet.

Die auf Abb. 129 unter Nr. 11—19 reproduzirten Beschläge aus dem worobjewoer Funde charakterisirt alle die Anwendung des nierenartigen Blattes, aber in Bezug auf ihre Bestimmung besteht zwischen ihnen doch ein Unterschied. Namentlich der Beschlag Nr. 11 mit seiner viereckigen Öffnung hat eine eben solche Bestimmung, wie jene, von welcher wir im zagrebinjer Funde sprachen. Die konstruktiven Ana-

boglár szerkezeti analogiái előfordulnak az oroszországi leletekben, már a Kr. e. I—III. századokban. Így nevezetes példáját találjuk egy, a kievi egyetemi múzeumban őrzött leletben, a melyről később leszen szó s a melynek korát egy aláhajtott lábú és a kengyel alatt elhúzódó húrral ellátott fibula adja meg. Hogy az ezekkel rokon vorobjevoi példák rendeltetés tekintetében is azonosak-e, azt eldönteni nincs módunkban, miután épen a moszkvai egyetem gyűjteményében őrzött példákról nem állapitható meg, hogy mi volt rendeltetésük. A vorobjevoi lelet 12—13. sz. boglárjai mindenesetre olyan tagok, a melyeknek karikáiba a nomádoknál szükséges készségek egyik-másik darabja volt beakasztva A 14—19. sz. példák szabásával már találkoztunk azon szaszszanida csészéknek tagolásán, a melyeket 94. sz. rajzunkon közöltünk és itt csak azt akarjuk még megjegyezni, hogy ez a tagolás nemcsak a szaszszanida edények sajátossága, hanem a byzanczi és román edényeké is, a melyekből az Eremitage középkori osztálya egy pár igen jellemző példát őriz. Maguk a tagok mindenesetre a szablyaöv szíját díszítették.

A leletben előforduló gyűrű honfoglaláskori jellegzetességét a kő befoglalásának módja adja meg és ez abban áll, hogy a gyűrű feje kerek ékkőrekeszt képez, a melynek széléből az átlók irányában elhelyezett négy karom nyúlik ki, melyek a követ a rekeszbe szorítják. Ilyen gyűrűket találunk a pilini,[1] bodrogvécsi,[2] verebi,[3] egri[4] és szeged-bojárhalmi[5] leletekben.

[1] Hampel: A honfoglaláskor hazai emlékei 522. l.

[2] U. o. XII. 14.

[3] U. o. XXII. 3.

[4] U. o. 579. l. 14.

[5] U. o. LXXXIII. 2.

logien der Beschläge Nr. 12 und 13 kommen in russischen Funden schon im I—III. Jahrhundert v. Chr. vor. So finden wir namentliche ein Beispiel in einem Funde im kiewer Universitätsmuseum, von welchem später die Rede sein wird, dessen Alter eine Fibel mit umgeschlagenem Fusse und unterer Sehne feststellt. Ob die mit diesen verwandten worobjewoer Exemplare in Bezug auf ihre Bestimmung identisch sind, sind wir nicht in der Lage zu entscheiden, nachdem gerade die Bestimmung bei den Exemplaren in der Sammlung der moskauer Universität sich nicht feststellen lässt. Die Beschläge Nr. 12—13 des worobjewoer Fundes sind jedenfalls solche Glieder, in deren Ringe eines oder das andere der den Nomaden nöthigen Vorrathszeuge eingehängt waren. Dem Schnitte der Exemplare Nr. 14—19 begegneten wir schon in der Gliederung jener Sassanidenschalen, welche wir auf Abb. 94 reprodnzirten und hier wollen wir nur noch bemerken, dass diese Gliederung nicht nur eine Eigenthümlichkeit der sassanidischen, sondern auch der byzantinischen und romanischen Schüsseln war, von denen die mittelalterliche Abtheilung der Eremitage einige sehr charakteristische Exemplare besitzt. Die Glieder selbst zierten jedenfalls den Riemen des Säbelgürtels.

Dem im Funde vorkommenden Ringe gibt die Art der Fassung des Steines den Charakter der Landnahmezeit. Der Kopf des Ringes bildet nämlich eine runde Edelsteinzelle, von deren Rande in diagonaler Richtung vier Krallen hervorstehen, welche den Stein in die Zelle pressen. Solche Ringe finden wir in den piliner,[1] bodrogvécser,[2] vereber,[3] egerer[4] und szegedbojárhalomer[5] Funden

[1] Hampel: Die heimischen Denkmäler aus der Zeit der Landnahme. (A honfoglalási kor hazai emlékei.) S. 522.

[2] L. c. XII. 14.

[3] L. c. XXII. 3.

[4] L. c. 579. S. 14

[5] L. c. LXXXIII. 2.

Végül a 129. sz. rajz, 20. sz. alatt közlött pitykegomb is oly jelenség, mely hazai honfoglaláskorunk leleteiben egyike a leggyakoriahbaknak.

Schliesslich ist auch der auf Abb. 129, Nr. 20 reproduzirte Knopf eine solche Erscheinung, welche in den Funden der vaterländischen Landnahme einer der häufigsten ist.

F) *A szareptai és czarevscsinai kurgánok.*

A vorobjevoi lelet, mint láttuk, a Don felső folyásának végére esik, vagyis épen nem meszsze attól a vidéktől, a melyre a magyarság ősi lakóhelyeit kutató hisztorikusaink, Jordanes adatai nyomán,[1] különös súlyt fektetnek, t. i. a Volga és a Don közére, a hol is különösen ott, hol a két folyó legközelebb ér egymáshoz, azaz Czariczyn, illetve Szarepta táján keresik a szavir, vagy hun-ugur nevek alatt a VI. századbeli magyarságot, a kikről tudjuk, hogy nyáron széltében-hoszszában barangolták be terjedelmes határaikat. Nagyon természetes tehát, hogy ezen területnek leletei a honfoglalók szempontjához különös figyelmünket érdemlik meg. Ha a vorobjevoi lelettől délkelet felé haladunk, úgy első sorban Czariczyn és azután Szarepta tájéka ragadja meg figyelmünket. Ugyanis azon a vízválasztón, mely a Volga és Don között húzódik, csapatostul vannak kurgánok és egyéb temetkezési helyek és épen azért fontos volt, hogy ezen kurgánok természetével megismerkedjünk. Erre az expediczió folyamán két ízben volt alkalmunk.

Első ízben csak anynyit tehettünk, hogy azon kurgán-csoportokat, a melyek a szareptai német kolonia mellett feküsznek, megtekinthettük és azoknak legalább külső képével megismerkedhettünk. Szarepta mel-

[1] Gethica, ed. Mommsen V. 63.

F) *Die sareptaer und zarewschčinaer Kurgane.*

Der worobjewoer Fund fällt, wie wir gesehen haben, an das Ende des oberen Laufes des Don, oder doch nicht weit von jener Gegend, auf welche unsere nach den Ursitzen des Magyarenthums forschenden Historiker, den Daten des Jordanes[1] folgend, besonders Gewicht legen, nämlich zwischen die Wolga und den Don, wo sie auch, insbesondere dort, wo die beiden Flüsse sich einander am meisten nähern, d. h. in der Gegend von Zarizyn resp. Sarepta, sie unter den Namen Sawir oder Hun-Ugur das Magyarenthum des VI. Jahrhunderts suchen, von dem sie wissen, dass es im Sommer kreuz und quer sein ausgedehntes Gebiet durchstreifte. Es ist daher sehr natürlich, dass die Funde dieser Gebiete vom Standpunkte der Landnahme unsere besondere Aufmerksamkeit verdienen. Wenn wir vom worobjewoer Funde gegen Südost gehen, wird in erster Linie die Gegend von Zarizyn, und dann die von Sarepta unsere Aufmerksamkeit wachrufen. An jener Wasserscheide nämlich, welche sich zwischen der Wolga und dem Don hinzieht, gibt es massenhafte Kurgane und sonstige Begräbnissplätze, und eben deshalb war es wichtig, mit der Natur dieser Kurgane bekannt zu werden. Während der Expedition bot sich hierzu zweimal Gelegenheit.

Bei der ersten Gelegenheit konnten wir nur die neben der sareptaer deutschen Kolonie gelegenen Kurganengruppen besichtigen, und wenigstens mit ihrem Äusseren bekannt werden. Neben Sarepta

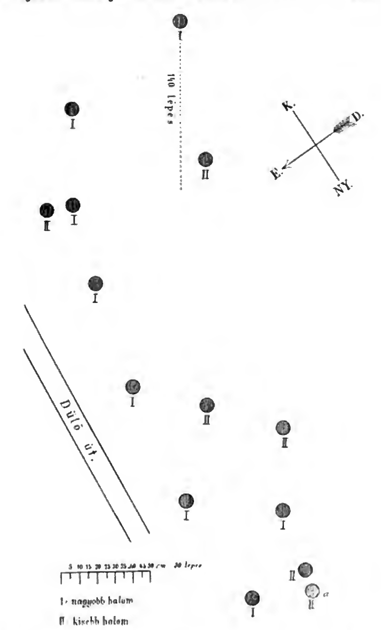
[1] Gethica, ed. Mommsen V 63.

137. rajz. Szareptai kurgán. — Abb. 137. Sareptaer Kurgan.

lett mindenekelőtt van egy magánosan álló kurgán, mely a koloniától mintegy $1^1/_2$—2 versztnyire fekszik. Ennek a kurgánnak képét 137. sz. rajzunk mutatja. A kör-

befindet sich vor Allem ein alleinstehender Kurgan, von der Kolonie etwa $1^1/_2$—2 Werst entfernt. Das Bild dieses Kurgans reproduziren wir auf Abb. 137. Derselbe erhebt sich

138. rajz. A szareptai kurgánok helyszínrajza. — Abb. 138. Situationsplan der sareptaer Kurgane.

nyező sik területből teljesen magánosan emelkedik ki e kurgán, a melynek alsó területe mintegy 75 méter, magassága azonban $3^1/_2$ méternél alig nagyobb. Nem képez

ganz alleinstehend aus der ebenen Fläche der Umgebung, und hat eine untere Fläche von 75 Meter, und eine Höhe von kaum mehr als $3^1/_2$ Meter. Er bildet keine voll-

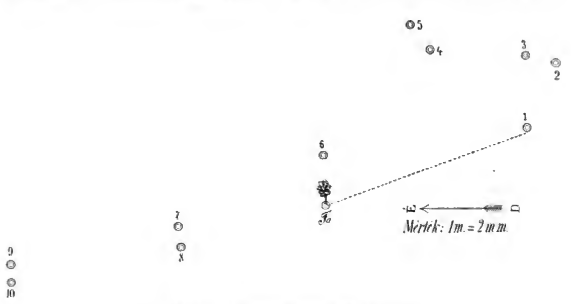

139. rajz. Szareptai kurgánok. — Abb. 139. Sareptaer Kurgane.

140. rajz. Szareptai kurgánok. — Abb. 140. Sareptaer Kurgane.

teljesen kúpot, mert felső része le van csonkítva, úgy, hogy az a sík, a mely tetejét alkotja, 22·5 m. kerületű. A kurgán keleti oldalán begyepesedett gödör mélyedése látszik és a felett egy friss árok kezdetét találtam, mik azt bizonyítják, hogy a kurgán tartalmát a sírrablók már megdézsmálták. Fontosabb az a kurgán-csoport,

ständige Pyramide, weil der obere Theil abgestumpft ist, so dass die obere Fläche einen Umkreis von 22½ Meter hat. An der östlichen Seite des Kurgan ist eine grasbewachsene Grube sichtbar, und fand ich dort den Anfang eines frischen Grabens, was beweist, dass Grabräuber den Inhalt des Kurgans bereits geplündert hatten. Wichtiger ist die Kurganengruppe, welche sich

141. rajz. A czarevscsinai kurgánok helyszínrajza.
Abb. 141. Situationsplan der zarewschéinaer Kurgane.

a mely Szareptától éjszaknyugoti irányban 2½ versztnyire az ergeni dombsorozaton húzódik, 300 láb magasan a tenger szine felett. Ez a kurgán-csoport a koloniához vezető dűlőúttól délre fekszik és keletnyugoti irányban húzódik. Tulajdonképen, a mint az ide mellékelt helyszini rajz (l. 138. sz. rajz) mutatja, szabály a kurgánok elhelyezésében nincs, mert vannak magánosan álló kurgánok, a melyek egymástól olyan távol esnek, hogy a köztük levő távolság 100 méteren fölül is van és csak két esetben van két-két kurgán egymástól mintegy nyolcz méternyire. A kurgánokról két képet közlünk, az egyik (139. sz. rajz) éjszakról fölvett négy kurgánnak, a

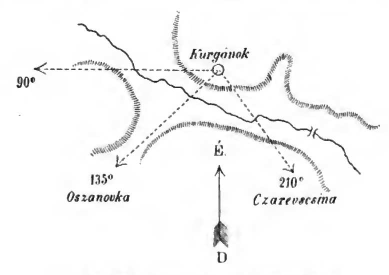
300 Fuss hoch über dem Meere, in nordwestlicher Richtung von Sarepta, in einer Entfernung von 2½ Werst auf der ergener Hügelkette hinzieht. Diese Kurganengruppe liegt südlich von dem zur Kolonie führenden Wege, und zieht sich in ostwestlicher Richtung. Wie dies übrigens der beigefügte Situationsplan zeigt (Abb. 138), liegt in der Dislocirung der Kurgane kein System, weil es alleinstehende, von einander so weit entfernt liegende Kurgane gibt, dass der sie trennende Zwischenraum über 100 Meter beträgt, und nur in zwei Fällen sind je zwei Kurgane von einander nur 8 Meter entfernt. Von den Kurganen geben wir zwei Reproduktionen. Die eine (Abb. 139) zeigt vier von Norden her aufgenommene Kurgane, die andere drei von

másik ugyanazon kurgánok közül háromnak az *a* kurgán tetejéről felvett képét mutatja (140. sz. rajz).

Ezek a kurgánok is csonka kúp alakúak, vagyis tetejük síkot alkot, azonban e síkok közepén mindig kráteralakú mélyedést látunk, a mi a sírrablók munkájának emléke. Méreteikre nézve megkülönböztethetünk

denselben vom Gipfel des Kurgans *a* aufgenommen. (Abb. 140).

Diese Kurgane haben auch die Form einer abgestumpften Pyramide, d. h. ihr Dach bildet eine Fläche, jedoch sehen wir in der Mitte dieser Fläche immer eine kraterförmige Vertiefung, die an die Arbeit der Grabräuber erinnert. Hinsichtlich der Maasse unterscheiden wir kleinere und

142. rajz. A czarevscsinai kurgánok helyzetrajza.
Abb. 142. Situationsplan der zarewschčinaer Kurgane.

közöttük kisebbeket és nagyobbakat, ez utóbbiaknak magassága átlag 1—2 méter között váltakozik, kerületük pedig 19—22 m. között; a kisebbeknek magassága 40—50 cm. kerületük pedig 11—15 m.

Ezen kurgánoknak külső forma tekintetében szoros analogiáit képezik azok a kurgánok, a melyek gróf Nesselrode czarevscsinai birtokán az asztrachani kormányzóságban vannak. Ezek közül kettőt maga gróf Nesselrode ásatott ki. Egyikben nem talált semmit, a másikban nagyszámú bordacsont, egy kutya- és egy szarvasmarhakoponya társaságában talált egy vas-zablát, egy pár vaskengyelt és egy bronztükröt. Nesselrode gróf szívességéből három napig tartó munkával felásathattam e kurgánok

grössere Kurgane. Die Höhe der letzteren beträgt durchschnittlich 1—2 Meter, der Umfang 19—22 Meter; die Höhe der kleineren 40—50 Centimeter, ihr Umfang 11—15 Meter.

Die strengen Analogien dieser Kurgane hinsichtlich der äusseren Form bilden jene, auf dem zarewschčinaer Gute des Grafen Nesselrode im astrachaner Gouvernement. Zwei von diesen liess Graf Nesselrode selbst ausgraben. In dem einen fand er nichts, in dem anderen, in Gesellschaft vieler Rippenknochen, eines Hund- und eines Rindviehschädels eine eiserne Trense, ein Paar eiserne Steigbügel und einen Bronzespiegel. Dank der Liebenswürdigkeit des Grafen Nesselrode durfte ich, mit einer drei Tage währenden Arbeit, einen der Kurgane aufgraben lassen, und hatte Gelegenheit, auch auf seine Konstruk-

143. rajz. Az első czarevcsinai kurgán képe. — Abb. 143. Der erste zarewschéinaer Kurgan.

144. rajz. A második czarevscsinai kurgán képe. — Abb. 144. Der zweite zarewschéinaer Kurgan.

egyikét és alkalmam volt annak szerkezetére nézve megfigyeléseket is tenni. E kurgánok helyszínrajzát 141. sz., ugyanazoknak helyzetrajzát pedig 142. sz. rajzunk mutatja. Valamenynyi a síkból emelkedik ki. Vannak köztük magasabbak, a melyek 1—1·5 méternyire emelkednek a felszín felé s vannak alacsonyabbak, alig 50 cm. magassággal. Külső képüket a 143. sz. és 144. sz. rajz mutatja, melyek közül a 143. sz. rajzon közlött épen az a kurgán, melyet felásatni alkalmam volt; a 144. számú rajzunkon egy másik kurgán képét közlöm, melyet az elsőnek felásatása után vettem föl és a mely az elsőnek szomszédságában fekszik. A kurgánok tetején itt is észlelhetők voltak a kráteralakú horpadások, a mi mindenesetre azt mutatja, hogy azok már korábban fel voltak bontva. Kerületük alig 40 méter.

A Nesselrode gróf által kiásott kurgánok a következő megfigyelésekre nyujtottak a grófnak alkalmat: E kurgánoknak valami faszerkezetet kellett magukban rejteniök, mert közvetlen az anyaföld felett az egyik kurgánnál szenesült faréteg nyoma húzódott. A másik kurgánnál ugyancsak közvetlenül az anyaföld felett szenesült fagerendatönkök állottak ki az egyik falból. Az előbb említett kurgán egyik falának az anyaföld feletti metszetében itt-ott vörösre vagy sárgásszürkére égetett foltok voltak láthatók. A terület, melyen a kurgánok fekszenek, szántóföld, mely felületén a humusrétegben is kőtörmelékkel kevert. A humus alatt a kődarabok folyton nagyobbodnak, mind kevesebb földdel kevertek s a niveau alatt 50 cm. mélyen már csak igen gyér elmállott, márgával kevert szabályos rétegzetű, lazán egyhefüggő réteget alkotnak. E rétegben mintegy két méter mélységben, a Nesselrode gróf által kiása-

tion bezügliche Beobachtungen zu machen. Den Situationsplan dieser Kurgane zeigt Abb. 141, ihren Grundniss 142. Sämmtliche erheben sich aus der Ebene. Es befinden sich unter ihnen höhere, welche sich 1—1½ Meter über die Oberfläche erheben, und es gibt niederere, mit kaum 50 Centimeter Höhe. Ihr äusseres Bild zeigen die Abbildungen 143 und 144. Der auf Abbildung 143 reprodnzirte ist eben jener, welchen ich ausgraben zu lassen Gelegenheit hatte; auf Abh. 144 reproduzire ich das Bild eines anderen Kurgans, welchen ich nach Ausgrabung des ersteren, aufgenommen habe, und welcher in dessen Nachbarschaft liegt. Auch hier waren auf den Dächern der Kurgane die kraterförmigen Vertiefungen bemerkbar, was jedenfalls beweist, dass dieselben schon früher geöffnet worden sind. Ihr Umfang beträgt kaum 40 Meter.

Die vom Grafen Nesselrode ausgegrabenen Kurgane boten ihm zu folgenden Beobachtungen Gelegenheit: Diese Kurgane mussten irgend eine Holzkonstruktion in sich bergen, weil sich unmittelbar über dem Niveau bei dem einen Kurgan die Spuren einer verkohlten Holzschichte hinzogen. Bei dem anderen Kurgan standen ebenfalls unmittelbar über dem Niveau verkohlte Holzpfostenstumpfe aus der einen Wand hervor. In dem Querschnitt der über dem Niveau hinausragenden Wand des einen erwähnten Kurgan, waren hie und da rothe oder gelblich-graue Brandflecke sichtbar. Die Kurgane liegen auf Ackergrund, welcher auch an der Oberfläche, in der Humusschicht mit Steinschutt vermengt ist. Unterhalb des Humus vergrössern sich die Steinstücke immer mehr, und sind mit immer weniger Erde vermengt, und bilden in einer Tiefe von 50 Centimetern unter dem Niveau nur mehr eine schüttere, verwitterte, mit Mergel vermengte, regulär geschichtete, lose zusammenhängende Schichte. In einer Tiefe von etwa 2 Metern sah ich in dieser Schichte, in den vom Graf Nesselrode ausgegrabenen beiden Kurganen verschiedene Gewölbe, u. zw. in

tott mindkét kurgánban különféle boltozatokat láttam és pedig az egyikben kettőt, a másikban három helyen hatot. Nesselrode gróf, állítása szerint, az egyik kurgánban lelt tárgyakat ilyen mélységben találta s azt hiszi, hogy azok egy boltozatba voltak rejtve. E boltozatokban azonban semmiféle rendszer nem volt. Az egyes kődarabok helyzete a boltozatok tetején és oldalán nem mutatott semmiféle szabályt, míg ellenben tökéletesen megfelelt a természetes leülepedés által képezett rétegek elhelyezkedésének. Jellemző volt az is, hogy a gödör falaiból kifelé egyiknek sem volt folytatása. Mindez világosan mutatta, hogy e boltozatok a kurgán eredeti berendezéséhez nem tartozhattak, a minthogy az általam eszközölt ásatás meg is mutatta, hogy pusztán csak az ásatás alatt keletkező olyan üregek ezek, melyekből tetszés szerinti menynyiséget és formát lehet kidolgozni, ha az ember a gödör falából a lazán álló köveket kiszedi. A paraszt erre különösen hajlandó, mert a kövek közt itt-ott előfordnló homok- vagy márgatömeg ásója alatt sokszor nagyobb tömegben hullik ki a kövek közül s ennek folytán olyan nagyobbfajta lyuk keletkezik, a melyet a paraszt valamely üreg kezdetének sejt. Ilyenkor a rendes rétegek szerint való munkától rögtön eltérve, kaparni kezd, kezeivel szedi ki a nagyobb köveket s a boltozat eleje hamar kialakul. Ha az ember be nem szünteti e munkát, sok időt vesztegethet el efféle boltozatok kidolgozásával, mert a paraszt ilyenkor meglehetősen nekitüzesedik a titokzatos kutatásban.

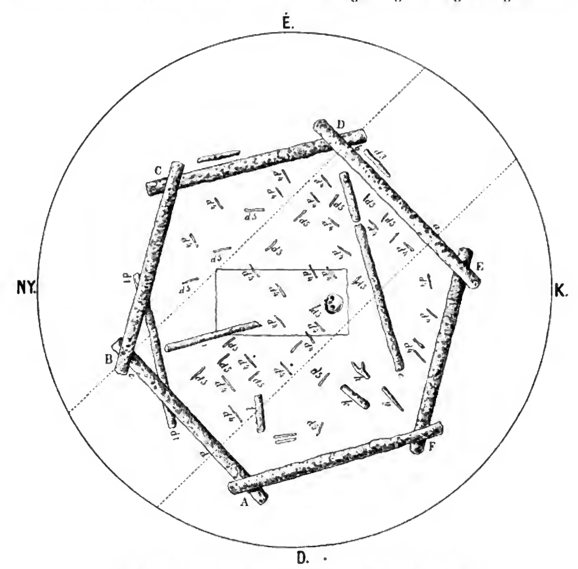
Az általam megásatott kurgán magassága 1·20 méter, kerülete 41·25 m. volt. Tetejének közepén 3·75 m. átmérőjű horpadás volt. Az ásatást északkelet-délnyugoti irányban haladó 2 m. széles árokkal kez-

einem zwei, im anderen auf drei Plätzen sechs. Nach der Behauptung des Grafen Nesselrode, fand er in einem Kurgan die Gegenstände in einer solchen Tiefe, und meint er, dieselben wären in einem Gewölbe verborgen gewesen. In diesen Gewölben lag jedoch keinerlei System. Auch die Lage der einzelnen Steine auf den Dächern und Seiten der Gewölbe zeigte keinerlei System, während sie der durch die natürliche Senkung sich gebildeten Dislocirung der Schichten vollkommen entsprach. Bezeichnend war auch, dass von den Wänden der Grube keine einzige eine Fortsetzung nach aussen hatte. All dies bewies klar, dass diese Gewölbe zur ursprünglichen Einrichtung der Kurgane nicht gehören konnten, wie auch meine Ausgrabung gezeigt hat, dass dies nur solche, während der Ausgrabung entstandene Höhlen sind, deren Anzahl und Form man nach Belieben ausarbeiten kann, wenn man aus der Grubenwand die lose stehenden Steine heraushebt. Hierzu hat insbesondere der Bauer Neigung, weil die zwischen den Steinen hie und da vorkommende Sand- oder Mergelmasse unter seiner Grabschaufel oft in grösseren Massen herausfällt, wodurch ein grösseres Loch entsteht, in welchem der Bauer den Anfang irgend einer Höhle vermuthet. In solchen Fällen weicht er von der nach den regulären Schichten sich richtenden Arbeit sofort ab, fängt an zu kratzen, hebt mit den Händen die grösseren Steine aus, und so ist der Anfang des Gewölbes bald gebildet. Stellt man diese Arbeit nicht ein, so kann man mit der Ausarbeitung solcher Gewölbe viel Zeit verlieren, denn der Bauer geräth ganz in Eifer bei diesen geheimnissvollen Nachforschungen.

Die Höhe des von mir ausgegrabenen Kurgans betrug 1 Meter 20 Centimeter, sein Umfang 41 Meter 25 Centimeter. In der Mitte seiner Oberfläche befand sich eine Vertiefung von 3 Meter 75 Centimer Durchmesser. Die Grabung begann ich mit einem in nordöstlich-südwestlicher Richtung laufenden, zwei Meter breiten Graben, um,

dettem meg, a mivel azt akartam elérni, hogy akár kelet-nyugoti, akár észak-déli a sír iránya, arra okvetlen már az első kutató árokban reá akadjak. Könnyebb tájékozás végett idemelléklem a kurgán ásatásáról föl-

ob nun die Richtung des Grabes eine ostwestliche oder nordsüdliche sei, unbedingt gleich mit dem ersten Suchgraben auf dasselbe zu stossen. Zur leichteren Orientirung füge ich auf Abb. 145 den von der Ausgrabung des Kurgans aufgenomme-

145. rajz. A szerzőtől felásott czarevscsinai kurgán alaprajza.
Abb. 145. Grundriss des vom Autor ausgegrabenen zarewschéinaer Kurgans.

vett alaprajzot 145. sz. rajzunkon. Ezen árok északkeleti végén a-nál 12 cm. mélységig terméskővel kevert humust forgatott az ásó, de már 25 cm. mélységben $a—b$ között korhadt fanyomok mutatkoztak, a melyek

nen Grundriss bei. Am nordöstlichen Ende dieses Grabens wurde bei a bis zu einer Tiefe von 12 Centimeter mit Bruchsteinen vermischter Humusboden aufgeworfen, aber schon in einer Tiefe von 25 Cm. zwischen $a—b$ zeigten sich Spuren von ver-

hol az árok irányával párhuzamosan (d^5) hol annak irányával derékszöget képező (d^4) irányban haladtak; 36 cm. mélységben pedig előbb szilfakéreg, később korhadt szilfakaró maradványai kerültek elő, melyek ép úgy, mint az előbbiek, hol az árok irányával párhuzamos, hol pedig ezen iránynyal derékszöget képező irányban feküdtek. Ugyanekkor az árok délnyugoti végén *c—d* között 40 cm. mélységben fagerendára akadtunk. Ez a két egymásnak szemközt fekvő lelet valamely körülfutó, úgy látszik, szegletes faépítményre engedett következtetést, beszüntettem tehát az árok mélyítését s a délnyugaton lelt gerendától keletre és nyugatra indulva s folyton a fanyomokat követve, ásattam körül a kurgán széleit. E munka azt eredményezte, hogy egy, a kurgán belsejében körülfutó, csaknem szabályos hatszögű kerítést (*A, B, C, D, E, F*) tártunk fel. E kerítés nem mindenütt volt egyenlő karban megtartva s nem is minden részén került egyenlő állapotban a föld alá. Csaknem teljes épségben maradt meg *F, A, B, C* között, kevésbbé jó fenntartásban *C, D, E, F* között. Hogy nem teljesen ugyanazonos állapotban került a föld alá, ezzel csak azt akarom mondani, hogy míg több helyen és pedig a jól fenntartott helyeken szenesült állapotban találtuk a fát, addig más helyen, jelesen a rosszul fennmaradt részeken barnára korhadt állapotban, sőt több helyütt csak barnás poralakban leltem meg. Minthogy az *F, A, B, C* közti rész egész hosszában szenesült volt, a *C, D, E F* közötti pedig csak egyes részeken, azt hiszem, hogy olyan szándékos szenesitéssel van dolgunk, melyet nem minden darabon vittek végbe egyenlő pontossággal, bárha a szenesedésnek más oka is lehet. E kerítés tölgyfából készült és pedig minden oldalán két-két párhuzamos

faultem Holz, welche bald parallel mit der Richtung des Grabens (d^5), bald senkrecht zu derselben (d^4) liefen; in einer Tiefe von 36 Cm. aber kamen zuerst Ulmenrinden, später verweste Überreste von Ulmenstämmlingen zum Vorschein, welche ebenso wie die vorherigen bald parallel mit der Richtung des Grabens, bald senkrecht zu derselben lagen. Zu gleicher Zeit stiessen wir am südwestlichen Ende des Grabens, in einer Tiefe von 40 Cm., zwischen *c—d*, auf Holzbalken. Diese zwei einander gegenüber liegenden Funde liessen auf einen ringsumlaufenden, wie es scheint, eckigen Holzbau schliessen; ich vertiefte deshalb den Graben nicht weiter, und liess von dem im Südwesten gefundenen Balken aus in östlicher und westlicher Richtung, fortwährend den Holzspuren folgend, ringsum die Ränder des Kurgans umgraben. Bei dieser Arbeit deckten wir eine, im Innern des Kurgans ringsum laufende, fast ein reguläres Sechseck bildende Umzäunung (*A, B, C, D, E, F*) auf. Diese Umzäunung war nicht überall in gleichem Zustande erhalten, und war auch nicht in allen Theilen in gleichem Zustande unter die Erde gerathen. Fast vollkommen unversehrt blieb sie zwischen *F, A, B, C*, weniger gut erhalten zwischen *C, D, E, F*. Dass sie schon nicht in vollkommen gleichem Zustande unter die Erde gerieth, soll nur besagen, dass während wir an mehreren Stellen, u. zw. an den gut erhaltenen Stellen, das Holz in verkohltem Zustande auffanden, ich es an anderen Stellen, namentlich an den schlecht erhaltenen Theilen, in einem braunen, verwesten Zustande, ja an mehreren Stellen nur in brauner Staubform fand. Da der Theil zwischen *F, A, B, C* in seiner ganzen Länge verkohlt war, der zwischen *C, D, E, F* aber nur an einzelnen Theilen, so glaube ich, dass wir es mit einer solchen absichtlichen Verkohlung zu thun haben, welche man nicht an allen Stücken mit gleicher Pünktlichkeit durchführte. Allerdings kann die Verkohlung auch eine andere Ursache gehabt haben. Dieser Zaun besteht aus Eichenholz, u. zw. überall aus je zwei parallelen

gerendából, melyek közül az alsó gömbölyű törzs volt, a felső pedig hosszában ketté hasított. A *B* szögleten $d^1—d^1$ rövidebb gerendát találtam, a mely keresztben volt a két törzs közé ékelve úgy, hogy a szabályos hatszöget hétszöggé változtatta. A *C—D* és *D—E* oldalak mellett azokon kivül a $d^2—d^3$ szenesült tölgygerendadarabokat leltük, a melyeknek eredeti helyzete aligha lehetett más, mint a $d^1—d^1$ daraboké.

146. rajz.
Fagerenda töredék a czarevscsinai kurgánból.
Abb. 146. Bruchstück eines Holzbalkens aus dem zarewschéinaer Kurgan.

Ugyanezen oldalak több pontján égetett földből származó foltokat találtunk s ugyanezen részen 24 cm. mélységben sárgásszürke márgafoltok látszottak a fekete humusban.

Miután az egész külső kerítést kibontottuk s ezzel a kurgán faszerkezetének eredeti külső határait megkaptuk, munkásaimat két részre osztva, az egyik csoporttal az eddig érintetlenül hagyott *A, B, C,* a másikkal pedig az *a, E, F, A, d* közti részt hordattam le, folyton egy-egy ásónyomnyi tért tisztíttatva le, azaz 12 cm.-es rétegekben haladva lefelé. A külső széleken vékonyabb nyírfadorongok töredékei már 27 cm. mélységben kerültek elő s ezek egy része

Balken, von denen der untere ein runder Stamm, der obere der Länge nach entzwei gespalten war. An der Ecke *B* fand ich einen kürzeren Balken $d^1—d^1$, welcher zwischen den zwei Balken übers Kreuz eingekeilt war, so dass er das regelmässige Sechseck in ein Siebeneck umwandelte. Neben den Seiten *C—D* und *D–E* fand ich ausserdem die verkohlten Eichenbalkenstücke $d^2—d^3$, deren ursprüngliche Lage kaum eine andere sein konnte, als die der Stücke $d^1—d^1$. An mehreren Punkten dieser Seiten fanden wir von gebrannter Erde stammende Flecke, und an diesem selben Theile waren in einer Tiefe von 24 Centimeter gelblich-graue Mergelflecke in dem schwarzen Humus sichtbar.

Nachdem wir den ganzen äusseren Zaun aufgedeckt und damit die ursprünglichen äusseren Grenzen der Holzkonstruktion des Kurgans erhalten hatten, theilte ich meine Arbeiter in zwei Gruppen, und liess von der einen Hälfte den bisher unberührt gelassenen Theil zwischen *A, B, C,* von der anderen aber den zwischen *a, E, F, A, d* gelegenen Theil abtragen, fortwährend je einen schaufeltiefen Platz reinigend, d. h. in 12 centimeterigen Schichten nach abwärts schreitend. An den äusseren Rändern kamen dünnere Birkenholztrümmer schon in einer Tiefe von 27 Cm. zum Vorschein, und ein Theil derselben (d^4) lief bald mit der Diagonale (*C—F*) des Zaunes mehr oder weniger parallel, bald senkrecht zu derselben (d^5).

In einer Tiefe von 36 Cm. kamen die zwei Bruchstücke des Birkenbaumbalkens *e* zum Vorschein, welcher mit seinen Enden den Ecken *D* und *F* zulief, und am Ende des bei der mit *D* bezeichneten Ecke liegenden Bruchstückes war ein rundes Loch sichtbar. Dieses Bruchstück mit einem Theile des am Ende befindlichen Loches zeigt unsere Abb. 146. In derselben Tiefe kamen das in der Richtung der Ecken *B, E* laufende, mit *i* bezeichnete Bruchstück eines Birkenbaumbalkens, ferner der in der Richtung der Ecken *C, F* laufende, mit *k* bezeichnete, und der unregelmässig liegende, aber

d^4) a kerítés *C—F* átlójával majd többé-kevésbbé párhuzamosan haladtak, majd pedig fekvésük iránya azzal derékszöget képezett (d^5).

36 cm. mélységben került elő *e* nyírfagerenda két töredéke, mely végeivel *D* és *F* sarkoknak haladt és az *D*-vel jelzett sarok mellett fekvő töredék végében kerek lyuk látszott. Ennek a töredéknek képét a végében levő lyuk egy részletével 146. sz. rajzunk mutatja. Ugyan e mélységben került elő *B*, *E* sarkok irányában haladó *i*-vel jelzett nyírfagerenda töredék, továbbá a *C*, *F* sarkok irányában haladó *k*-val jelzett és a szabálytalanul fekvő, de körülbelül az *A*, *C* sarkok irányával egyező *l* nyírfagerenda-részlet, valamint az *F* sarok irányában fekvő *h* és *g*-vel jelzett, fölül kétágú, alul hegyezett nyírfaágas két töredéke, melyből úgy a *h*, mint a *g*-darab szenesedett volt, még pedig a *h* csak az alsó végén, a *g* pedig egészben. Ezen nyírfaágas *h*-val jelzett részletét mutatja 147. sz. rajzunk.

40 cm. mélységben értük el a kutatóárok fenekének niveauját s e mélységben már csak a középtájon akadtunk a d^4 és d^5-vel jelzett szilfakarók darabjaira. Ettől kezdve az egész területet, a mely a fakerítésen belül feküdt, egyenletesen boríttattam fel mindig egy ásónyomnyira haladva és így került elő magán a niveaun és pedig a bekerített terület közepe táján egy emberi lábszárcsont, mely északdéli irányban feküdt s ugyan e mélységben egy négylábú állat (ló vagy marha) alsó lábszárcsontja. Tíz cm.-rel mélyebben s az emberi lábszárcsonttól keletre körülbelül a keleti oldal közepén előbb egy felső, azután egy alsó lábszárcsont, mely szintén ló vagy ökör csontvázából ered. A niveau alatt 50 cm. mélységben ökörlábszárcsont, mely szándékosan lett elvágva. 75 cm.

mit der Richtung der Ecken *A*, *C* übereinstimmende Birkenbalkentheil *l*, sowie die zwei, in der Richtung der Ecke *F* liegenden, mit *h* und *g* bezeichneten, oben zweizweigigen, unten zugespitzten zwei Bruchtheile eines Birkenastes zum Vorschein, von denen sowohl das Stück *h* wie *g* verkohlt war, u. zw. *h* nur am unteren Ende, *g* aber ganz. Den mit *h* bezeichneten Theil dieses Birkenastes zeigt unsere Abb. 147.

147. rajz.
Nyírfaágas részlet a czarevscsinai kurgánból.
Abb. 147. Stück von einem Birkenzweig aus dem zarewschėinaer Kurgan.

In einer Tiefe von 40 Cm. erreichten wir das Niveau des Bodens des Suchgrabens, und in dieser Tiefe stiessen wir nun in der Mitte auf die mit d^4 und d^5 bezeichneten Stücke von Ulmenstämmlingen. Von da an liess ich das ganze Gebiet, welches innerhalb des Holzzaunes lag, gleichmässig, stets eine Schaufel tief abwärts schreitend, aufschütten, und so kam im Niveau selbst, u. zw. gegen die Mitte des umzäunten Gebietes zu, ein menschlicher Fussschenkelknochen zum Vorschein, welcher in nordsüdlicher Richtung lag, und in derselben Tiefe der Unterschenkelknochen eines Vierfüsslers (Pferd oder Rind). 10 Centimeter tiefer, und östlich vom menschlichen Knochen, ungefähr in der Mitte der östlichen Seite, stiessen wir zuerst auf einen Ober-, dann auf einen Unterschenkelknochen, welche

mélyen emberi medenczecsont töredék. 80 cm. mélységben két emberi csigolya, 180 cm. mélységben előbb egy spalax typhlus koponyája, majd egy emberi csontvázból származó csigolya, aztán egy fartőcsont, s egy fél koponya volt. A koponya mellett attól észak felé embercsontvázból származó egy darab lábízület. Az északi sarokban ló- vagy ökörfog, a nyugati sarokban szintén ló- vagy ökörfog, a déli sarokban két emberi csontváztól származó két felkarcsont, a sír nyugati végén két lábízület az emberi csontváz jobb lábából s végül a sír közepe táján a déli oldal irányában három csigolya.

Megjegyezzük, hogy a sír körvonalai az ásatlan földtől csak a niveau alatt 10 cm-nyire kezdettek határozottan elválni és az ásott föld nyomai a helyszínrajzunkon feltüntetett sírgödör által bezárt területen két méter mélységig haladtak le, a sírgödör mélysége tehát a niveautól számítva ennél nagyobb nem lehetett. Iránya nyugot-keleti volt s ettől csak 5°-ra tér el észak, illetve délre. Végül megjegyezzük azt is, hogy a kerítés belső átmérője 7·20 m.

Az előadottakból világos, hogy az általam felásott czarevscsinai kurgán feldult, azaz már korábban kirabolt volt, az is kétségtelen, hogy a sírrablók a kurgán tetejéről haladtak a sír felé, miután faszerkezetének középrészét teljesen tönkretették, míg annak külső kerítése elég épséghen maradt fenn. A faszerkezet fennmaradt részeiből annak öszszeállítására kevés támpontunk van, de annyit egészen bizonyosan láthatunk, hogy az olyan hatszögletű vagy tán kerek alaprajzzal bíró sátor-féle lehetett, a minő ma is divik az alsó Volga mentén a kalmükök között. A hatszögletes alaprajztól való eltérésre és a kerek formához való közeledésre mutat a d^1—d^1-vel

ebenfalls von dem Gerippe eines Pferdes oder Rindes stammten. In einer Tiefe von 50 Centimeter unter dem Niveau fanden wir einen Ochsenschenkelknochen, welcher absichtlich zerschnitten wurde. 75 Centimeter tief fanden wir einen menschlichen Beckenknochentheil, in einer Tiefe von 80 Centimeter waren zwei menschliche Wirbel, in einer Tiefe von 180 Centimeter zuerst der Schädel eines *Spalax typhlus*, dann ein von einem menschlichen Skelett stammender Wirbel, sodann ein Steissbein und ein halber Schädel. Neben dem Schädel, gegen Norden lag ein von einem menschlichen Skelett stammendes Fussgelenkstück. In der nördlichen Ecke lagen ein Pferde- oder Ochsenzahn, in der westlichen Ecke ebenfalls ein Pferde- oder Ochsenzahn, in der südlichen Ecke zwei von zwei menschlichen Skeletten stammende Oberarmknochen, am westlichen Ende des Grabes zwei Fussgelenke vom rechten Fuss eines menschlichen Skeletts, und schliesslich gegen die Mitte des Grabes, in der Richtung der Südseite, drei Wirbelknochen.

Wir bemerken, dass die Umrisse des Grabes nur 10 Centimeter unter dem Nieveau vom nicht aufgegrabenen Boden entschieden abzuweichen begannen, und die Spuren des aufgegrabenen Erdbodens auf dem in unserem Grundrisse bezeichneten, durch eine Grube abgeschlossenen Gebiete bis zu einer Tiefe von 2 Metern hinabliefen, infolgedessen die Tiefe des Grabes vom Niveau gerechnet, nicht grösser als diese sein konnte. Ihre Richtung war eine westöstliche, und sie weicht hievon nur mit 5° nach Norden, bezw. nach Süden ab. Schliesslich bemerken wir auch noch, dass der innere Durchmesser des Zaunes 7 Meter 20 Centimeter betrug.

Aus dem Mitgetheilten geht deutlich hervor, dass der von mir aufgegrabene zarewschčinaer Kurgan schon früher einmal ausgeraubt worden ist, und ist es auch zweifellos, dass die Grabräuber durch das Dach des Kurgans, nachdem sie die Mitte der Holzkonstruktion gänzlich zerstört hatten,

jelzett azon gerenda, a mely a kerítés *B* sarkánál van beiktatva s a melyhez hasonlónak részleteit a *C, D* sarkoknál is, bár nem eredeti helyükön, találtuk s a melyek arra mutatnak, hogy a hatszög valószinűleg tizenkétszöggé volt átalakítva és tizenkét sátorpóznát hordott. Ezen sátorpóznák felső végei valószinűleg olyan nyirfagerendák lyukaiba voltak beeresztve, a minőnek töredékét 146. sz. rajzunkon mutattuk be. A 147. sz. rajzunkon bemutatott ágas valószinűleg két példányban volt meg és a sátor tetejének tartására szolgáló gerenda hordására szolgálhatott.

Miután az ásatás leleteket nem szolgáltatott, ennélfogva a czarevscsinai kurgánok tartalmának felvilágosítására egyedül azok a leletek szolgálnak, a melyek a Nesselrode gróf által kiásott egyik kurgánból származnak. Ezen leleteket a szaratovi levéltári tudományos bizottság múzeuma őrzi (Музей Саратовской ученой Архивной коммиссіи). Fentebb elősoroltuk mindazt, a mi e leletek tartalmát képezi és most 148. sz. rajzunkon be is mutatjuk a legjellemzőbb darabokat. Mindössze négyet, a melyek lófelszereléshez tartozó három tárgyból és egy tükörből állanak.

A lófelszereléshez tartozó tárgyak közül mindenekelőtt egy pár kengyel érdemli meg figyelmünket. Ez a kengyelpár azt a honfoglaláskori leleteinkben is előforduló typust mutatja, a melynek a körtealak mellett az a jellemzője, hogy füle nem képez külön tagot, hanem az oldalszárak felső találkozási pontja el van lapítva és a szíjtartó lyuk ezen ellapított részbe van belevágva. Ezen typussal honfoglaláskori leleteink közt csak a karosi,[1] kecskeméti,[2] kis-

[1] Hampel: A honfoglalási kor emlékei Magyarhonban. LVIII. 4. 1.

[2] U. o. 641 1. P. 1—2.

zum Grabe gelangten, während die äussere Umzäunung in leidlichem Zustande blieb. Für die Zusammenstellung der erhalten gebliebenen Theile der Holzkonstruktion gibt es nur wenig Anhaltspunkte, so viel aber sehen wir jedenfalls, dass es eine Art Zelt mit sechseckigem oder rundem Grundrisse gewesen sein mochte, wie sie auch heute noch bei den Kalmücken an der unteren Wolga in Mode ist. Die Abweichung vom sechseckigen und die Annäherung zum runden Grundriss zeigt jener mit $d^1—d^1$ bezeichnete Balken, welcher an der Ecke der *B*-Umzäunung eingereiht ist, und dem ähnliche Theile wir bei den Ecken *C, D*, wohl nicht an ihrem ursprünglichen Platze, finden, und die darauf hindeuten, dass das Sechseck wahrscheinlich in ein Zwölfeck umgestaltet war, und zwölf Zeltstangen trug. Die oberen Enden dieser Zeltstangen waren wahrscheinlich in die Löcher von solchen Birkenkholzpfosten eingelassen, von denen wir ein Bruchstück auf Abb. 146 reproduziren. Die auf Abb. 147 reproduzirte Gabel, welche zum Tragen des das Dach stützenden Pfostens gedient haben musste, war wahrscheinlich in zwei Exemplaren vorhanden.

Nachdem die Ausgrabung keine Funde lieferte, dienen zur Aufklärung über den Inhalt der zarewschěinaer Kurgane einzig jene Funde, welche aus einem vom Grafen Nesselrode ausgegrabenen Kurgan stammen. Diese Funde bewahrt das Museum der wissenschaftlichen Kommission des saratower Archives. (Музей Саратовской ученой Архивной коммиссіи). Oben haben wir Alles aufgezählt, was zum Inhalt der Funde gehört, und nun reproduziren wir auf Abb. 148 die charakteristischesten Stücke. Insgesammt vier, drei zu einem Pferdegeschirr gehörige Stücke und einen Spiegel.

Von den zum Pferdegeschirr gehörigen Stücken verdienen vor Allem ein Paar Steigbügel unsere Aufmerksamkeit. Diese Steigbügel zeigen den auch in den Funden aus der Zeit unserer Landnahme vorkommenden Typus, der neben seiner Birnenform dadurch charakterisirt ist, dass der

dobrai[1] és oroszlámosi leletekben találkozunk. Jegyezzük meg mindjárt, hogy a czarevscsinai kengyelpárral csikózablát találtak együtt és hogy az idézett négy honfoglaláskori lelet közül kettőben, t. i. a kecskeméti és oroszlámosiban egészen bizonyosan, a másik kettőben pedig, t. i. a karosi és kisdobraiban minden valószinűség szerint szintén csikózabla jár együtt az e typusú kengyelekkel. Ezen egyezések mellett azonban ki kell emelnünk azt is, hogy a czarevscsinai kengyeleknek idézett honfoglaláskori kengyeleinkkel való egyezése csak szerkezeti, de nem egyúttal formai is, mert míg a czarevscsinai kengyelek felső része kerek, addig honfoglaláskori idézett kengyel-typusainknak felső része mindig csúcsos kengyelek; ezenkívül abban is eltérnek az idézett honfoglaláskori példáktól, hogy oldalszáraik hengerdedek vagy négyélű prizmás alakúak voltak, idézett honfoglaláskori szerkezeti analogiáik pedig mindig lapos oldalszárakkal bírnak.[2]

Ezeket a különbségeket tekintetbe véve, ha a leletben előfordult tükör (148.sz.rajz, 4.) díszítményeit veszszük figyelembe, azt látjuk, hogy azok a byzánczi palmetta nagyon is elkorcsosult alkalmazásából alakulnak és ez mind arra látszik mutatni, hogy ez a czarevscsinai kurgán olyan mellékleteket tartalmazott, a melyekben a honfoglaláskori kengyel továbbfejlődésének olyan formája mutatkozik, a mely a Volga és Don közén akkor állott be, a mikor már a honfoglaló magyarságnak összeköttetése ezekkel a területekkel megszűnt. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy a czarevscsinai

[1] U. o. LVIII. 4. 6.

[2] U. o. LXXIII. a) 3.

Henkel kein besonderes Glied bildet, sondern der obere Treffpunkt der Seitenstäbe ist abgeplattet und das Riemenloch ist in diese Fläche eingeschnitten. Diesem Typus begegnen wir unter den Funden aus der Zeit unserer Landnahme nur in den karoser,[1] kecskeméter,[2] kisdobraer[3] und oroszlámoser Funden. Es sei hier gleich bemerkt, dass mit dem zarewschĕinaer Steigbügelpaare gemeinsam eine Ringtrense gefunden wurde und dass in zweien der zitirten vier Funde aus der Zeit der Landnahme, nämlich in dem kecskeméter und oroszlámoser ganz bestimmt, in den anderen zweien, nämlich in dem karoser und kisdobraer aller Wahrscheinlichkeit nach auch eine Ringtrense mit den Steigbügeln von diesem Typus vorkommt. Hiebei müssen wir aber auch das hervorheben, dass der zarewschĕinaer Steigbügel mit den zitirten Steigbügeln aus der Zeit der Landnahme nur konstruktiv und nicht auch in der Form übereinstimmt, denn während der obere Theil der zarewschĕinaer Steigbügel rund ist, ist er bei denen aus der Zeit der Landnahme immer spitz; ausserdem haben die zarewschĕinaer walzenförmige oder vierkantig-prismenförmige, ihre Analogien aus der Zeit der Landnahme jedoch immer flache Seitenstäbe.[4]

Mit Berücksichtigung dieser Unterschiede sehen wir, dass im Ornament des im Funde vorgekommenen Spiegels (Abb. 148, Nr. 4) die byzantinische Palmette in sehr verballhornter Form verwendet wird und all dies scheint darauf hinzudeuten, dass dieser zarewschĕinaer Kurgan solche Beilagen enthielt, an welchen sich eine solche Form der Fortbildung des Landnahme-Steighügels zeigt, wie sie im Gebiete zwischen Wolga und Don auftrat, als die Verbindung des landnehmenden Ungarthums

[1] Hampel: Die Denkmäler aus der Zeit der Landnahme in Ungarn. (A honfoglalási kor emlékei Magyarhonban.) LVIII. S. 4.

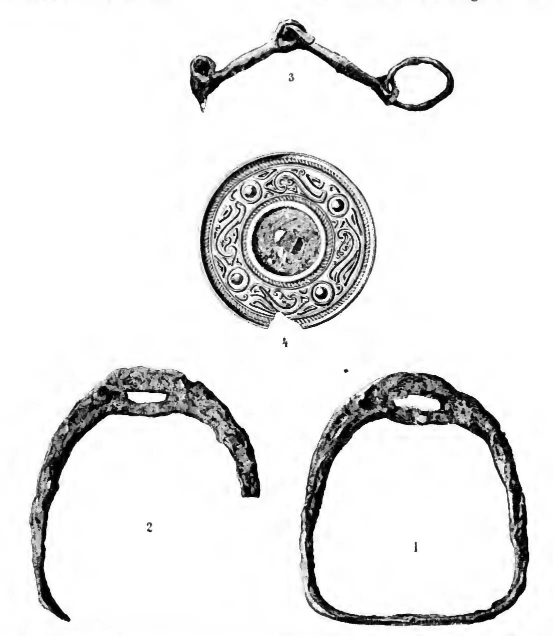
[2] L. c. S. 641. P. 1—2.

[3] L. c. LVIII. 4. 6.

[4] L. c. LXXIII. a) 3.

kurgánok között ne lehetne korábbi typus is, a mire persze csak az összes kurgánok felásatása adhatna feleletet.

mit diesen Gebieten schon aufgehört hatte. Dies schliesst jedoch nicht aus, dass sich in den zarewschéinaer Kurganen nicht

148. rajz. Leletek egy czarevscsinai kurgánból. — Abb. 148. Funde aus einem zarewschéinaer Kurgan.

A czarevscsinai kengyel formájával különben a kievi kormányzóság területén egy nevezetes sirmezőben is találkozunk, a mely ezen kormányzóság kanyevi kerületének Burta nevű falujában fordult elő.

auch frühere Typen befinden können, worüber freilich nur die Öffnung sämmtlicher Kurgane Aufschluss geben könnte.

Der Form der zarewschéinaer Steigbügel begegnen wir übrigens auch in einem

Ebben a sírmezőben Makarjevics I. O. és Brandenburg E. N. tábornok foganatosítottak ásatásokat[1] (ez utóbbi 1892-ben), a melyeknek eredményei részben a moszkvai történelmi múzeumba, részben a szentpétervári császári tűzérségi múzeumba kerültek. A burtai leletekben a czarevscsinai kengyel analogiái oly szövetdarabok társaságában kerültek elő, a melyek kétségtelenné teszik, hogy ezek a leletek legalább is a XII—XIII. századból erednek, ha esetleg nem későbbiek. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a burtai leletek között előforduló kengyelek talpa már sokkal erősebben szélesedik ki, mint a czarevscsinaiaké, vagyis ezek a kengyelek a czarevscsinaiakkal szemben már tovább fejlődést mutatnak.

namhaften Grabfelde des kiewer Gouvernements, welches in dem Dorfe Burta des kanjewer Bezirkes dieses Gouvernements gefunden wurde. In diesem Grabfelde machten I. O. Makarjewitsch und General E. N. Brandenburg Ausgrabungen[1] (Letzterer im Jahre 1892), deren Ergebnisse theils in das moskauer historische Museum, theils in das petersburger kaiserliche Artillerie-Museum gelangten. In den burtaer Funden fand man die Analogien der zarewschëinaer Steigbügel gemeinsam mit solchen Stoffstücken, welche es unzweifelhaft machen, dass diese Funde frühestens aus dem XII—XIII. Jahrhunderte, wenn nicht gar aus späterer Zeit stammen. Wir müssen jedoch bemerken, dass die Sohle der burtaer Steigbügel sich schon viel stärker verbreitert als jene der zarewschëinaer, d. h. diese zeigen schon eine weitere Entwickelung gegenüber den Zarewschëinaern.

G) *A szanyibai lelet.*

A vorobjevoi lelet a Don középfolyásának kezdetén a Volga-Donvidék éjszaknyugati szögletére, a czarevscsinai kurgánok ezen vidék középpontjára nyujtanak fölvilágosítást. És most forduljunk egy másik lelethez, a mely a Volga és Don által éjszakról bezárt azon területet jellemzi, mely a Kaukázus éjszaki lejtőihez csatlakozó pusztaságnak nevezhető. Erről a területről származik a moszkvai Rumjanczev múzeumban őrzött szanyibai lelet, mely a terszki vidéken fekszik. E nevezetes lelet mindenekelőtt három szablyát tartalmaz, a melyeket 149. sz. rajzunkon közlünk. Mind a három szablya ahhoz a typushoz tartozik, a mely honfoglaláskorunkra anynyira jellemző s a melynél a markolatnyúlvány tengelye a penge ten-

G) *Der sanjibaer Fund.*

Der worobjewoer Fund bietet für den Anfang des Mittellaufes des Dons, für die nordwestliche Ecke der Wolga-Dongegend Aufschluss, die zarewschëinaer Kurgane für den Mittelpunkt dieser Gegenden. Und nun wenden wir uns zu einem anderen Funde, welcher jenes von der Wolga und dem Don im Norden umschlossene Gebiet charakterisirt, welches als die den nördlichen Abhängen des Kaukasus sich anschliessende Steppe bezeichnet werden kann. Aus diesem Gebiete stammt der im moskauer Rumjanzew-Museum aufbewahrte sanjibaer Fund, welcher aus der tersker Gegend stammt. Dieser bemerkenswerthe Fund enthält vor Allem drei Säbel, welche wir auf Abb. 149 reproduziren. Alle drei Säbel gehören zu jenem Typus, der für die Zeit unserer Landnahme so bezeichnend ist und bei welchem die Achse des Griffdornes von der Achse der Klinge

[1] Отчетъ Имп. Археол. Коммиссіи за 1892 годъ ст. 39.

[1] Отчетъ Имп. Археол. Коммиссіи за 1892 годъ ст. 39.

gelyétől oly módon hajlik el, hogy a penge hátával domború, a penge élével hegyes szöget képez. Azonban mind a három szablya még egyéb tekintetekben is nevezetes és pedig abban a tekintetben, hogy a penge görbülete inkább annak alsó részére esik. Ebben a tekintetben eszablyák ahhoz a csoporthoz sorakoznak, a melyről fentebb kimutattuk, hogy valószinűleg déli területről erednek és a melyet legkorábbi formájában a kassai szablya jellemez. Az is nevezetes a szanyibai szablyák egyik markolatnélküli példáján (149. rajz 1. sz.), hogy azt az átmenetet mutatja, a mely a kassai szablya és a typikus honfoglaláskori szablyák között okvetlenül meg kellett, hogy legyen. Nevezetesen a kassai szablyánál (47. sz. rajz) typikus sajátságul azt emeltük ki, hogy a penge és markolatnyúlvány egyugyanazon vonalban fut és együtt képezi ugyanazon körívet. Ettől a

149. rajz. Szablya a szanyibai leletből.
Abb. 149. Säbel aus dem sanjibaer Fund.

derart abweicht, dass sie mit dem Rücken der Klinge ein erhabenes, mit der Schneide ein spitzes Eck bildet. Alle drei Säbel sind aber darin bemerkenswerth, dass die Krümmung des Säbels mehr auf den unteren Theil fällt. In dieser Beziehung reihen sich die Säbel an jene Gruppe, von welcher wir weiter oben nachwiesen, dass sie wahrscheinlich aus dem südlichen Gebiete stammt und deren früheste Form der kassaer Säbel charakterisirt. Ein griffloses Exemplar der sanjibaer Säbel (Abb. 149, Nr. 1) zeigt jenen Übergang zwischen dem kassaer und dem typischen Säbel der Landnahmezeit, den wir unbedingt voraussetzen mussten. Als typische Eigenschaft des kassaer Säbels (Abb. 47) hoben wir hervor, dass die Klinge und der Griffdorn in einer Linie verlaufen und gemeinsam denselben Bogen bilden. Von diesem Säbeltypus aus mussten wir unbedingt einen solchen Übergang voraussetzen, bei dem wohl der Griffdorn ebenfalls die Fortsetzung der Klinge bildet, jedoch von deren Richtung schon ein wenig abweicht.

szablyatypustól tehát föltétlenül várnunk kellett egy olyan átmenetet, a melynél a markolatnyúlvány szinte a pengének folytatását képezze ugyan, azonban már kissé eltérjen annak irányától. Ezt a sajátosságot a szanyibai első számú szablya olyan preczizen mutatja, a milyen preczizen csak kivánhatjuk. Hiszen e szablya markolatnyúlványának iránya szinte el se térne a penge irányától, ha a markolatnyúlvány háta nem lenne harántosan lekalapálva. Tényleg, ha e szablyapengénél a markolatnyúlvány hátának harántos lekalapálásától eltekintünk, úgy a penge és a markolatnyúlvány egyazon vonalba fut.

Minthogy pedig e szablyán ugyanazt a görbületet látjuk, mint a kassai szablyán, s hozzá a markolatképzés is a kassai markolatétól a typikus honfoglaláskori szablyákéhoz való átmenetet mutatja, alig lehet kétségünk, hogy ezen szablyánál ugyanazon déli gyártási középponttal van dolgunk, a melyből a kassait és annak honfoglaláskori leleteinkben látható továbbfejleményeit származtattuk.

A szanyibai lelet egyéb mellékleteit 150. sz. rajzunkon közöljük. Ezen táblánkon mindenekelőtt az 1. és 1. *a*) szám alatt közlött gyűrűt kell kiemelnünk. Ennek honfoglaláskori analogiáiról a vorobjevoi lelet méltatása kapcsán megemlékeztünk és így világos, hogy e gyűrű ép úgy, mint a szanyibai leletből ismertetett szablyák, honfoglaláskori sirleleteinkkel egyező jelleget adnak a szanyibai leletnek. E jelleget megerősítik az ugyanazon rajzunk 2—4. számai alatt közlött bronztükrök is. Hazai honfoglaláskori leleteinkben olyan typusú bronztükröt, a melynek fogantyúját a korong közepén elhelyezett és átfúrt bütyök képezi, Hampel idézett művében egyet sem közöl, még pedig valószinűleg

Diese Eigenthümlichkeit zeigt der sanjibaer Säbel Nr. I in so präziser Weise, wie wir das nur wünschen können. Die Richtung des Griffdornes würde von der der Klinge nicht einmal abweichen, wenn der Rücken des Griffdornes nicht schräge niedergehämmert wäre. Thatsächlich verlaufen auch, wenn wir hievon absehen, Klinge und Griffdorn in derselben Linie.

Nachdem wir aber an diesem Säbel dieselbe Krümmung sehen, wie an dem kassaer und auch die Griffbildung den Übergang von dem kassaer Griff zu den typischen Säbeln der Landnahmezeit zeigt, kann kaum ein Zweifel bestehen, dass wir es bei diesem Säbel mit demselben südlichen Fabrikations-Mittelpunkte zu thun haben, aus welchem wir den kassaer und dessen Entwickelung in den Funden der Landnahmezeit herleiteten.

Die übrigen Beilagen des sanjibaer Fundes reproduziren wir auf Abb. 150. Auf dieser Abbildung müssen wir in erster Linie den unter Nr. 1 und 1 *a* reproduzirten Ring hervorheben. Seine Analogien aus der Landnahmezeit erwähnten wir bei Besprechung des worobjewoer Fundes und so ist es klar, dass dieser Ring ebenso wie die Säbel des sanjibaer Fundes demselben einen übereinstimmenden Charakter mit den Gräberfunden aus unserer Landnahmezeit verleihen. Diesen Charakter bekräftigen auch die auf derselben Abbildung unter Nr. 2—4 reproduzirten Bronzespiegel. Aus den Funden aus unserer Landnahmezeit publizirt Hampel in seinem zitirten Werke keinen Bronzespiegel von diesem Typus, bei dem der Griff einen in der Mitte der Scheibe angebrachten und durchbohrten Knoten bildet, wahrscheinlich deshalb nicht, weil er den Spiegel, den man im Frühjahr 1888 in Csorna in einem in einer Sand-

150. rajz. A szanyibai lelet. — Abb. 150. Der sanjibaer Fund.

azért nem, mert azt a tükröt. a melyet 1888 tavaszán Csornán egy homokbányában fölfedezett temetőben leltek, nem tartotta honfoglaláskori temetkezés mellékletének. Részünkről nem hunyunk szemet azon körülmény előtt, hogy e csornai temetőben olyan fibulát is találtak, mely a Kr. utáni III. század végén és a IV-iknek elején van különösen divatban. De ha ezt tekintetbe veszszük is, azelőtt sem hunyhatunk szemet, hogy a csornai temetőben Német Lajostól (840—876) egészen I. Henrikig (919—936) terjedő érmeket is leltek; tekintve pedig, hogy a csornai temetőben húsz olyan sír fordult elő, a melyeket pontosan meg nem figyelhettek, legalább is kétséges, hogy vajjon kizártnak tekinthetjük-e azt a körülményt, hogy a beküldött leletek közt előforduló tükör valamely honfoglaláskori sírleletnek tartozékát képezi. A szanyibai lelet három tükre mindenesetre inkább szól e feltételezés jogosultsága mellett, mint az ellen. Nevezetesen a szanyibai lelet három tükre közül kettőn (150. sz. rajz, 3–4.) hasonló primitivus díszítő-mustrákat találunk, mint a csornai tükrön. De a szanyibai egyik tükör (150. sz. rajz, 2.) díszítményei oly palmetta-részletekből alakulnak, a melyek a román ízlés hatását kétségtelenné teszik; e mellett azonban ezen példa díszítményeinek technikai kivitele ugyanazt a durva öntést mutatja, a mit a leletben előforduló más két tükörén úgy, hogy a szanyibai lelet három tükrének egykorúságát kétséghe vonni nem lehet. De a leletben egy adzerbejdszani érem is fordul elő (150. sz. rajz, 5.), a mi még jobban megerősíti azt, hogy ilyen tükrök elég későn is előfordultak a sírokban.

Sajátságos elemét képezi a szanyibai leletnek két bronzfibula, melyek kétségtelenül itáliai eredetűek és a legkésőbbi

grube entdeckten Friedhofe fand, nicht für die Beilage eines Grabes aus der Landnahmezeit hielt. Berücksichtigen wir dies auch, so konnten wir dort nicht übersehen, dass in dem csornaer Grabe auch eine solche Fibel gefunden wurde, wie sie besonders zu Ende des III. und zu Anfang des IV. Jahrhunderts nach Christi in Mode war, müssen aber auch berücksichtigen, dass im csornaer Friedhofe Münzen, die sich von der Zeit Ludwig des Deutschen (840—876) bis zur Zeit Heinrich I. (919—936) erstrecken, gefunden wurden; ziehen wir ferner in Betracht, dass zwanzig Gräber des csornaer Friedhofes nicht genau beobachtet werden konnten, so ist es mindestens zweifelhaft, ob man es als ausgeschlossen betrachten muss, dass der unter den eingesandten Funden vorgekommene Spiegel die Beilage eines Grabes der Landnahmezeit bildete. Die drei Spiegel des sanjibaer Fundes sprechen eher dafür, als dagegen Namentlich an zweien dieser Spiegel (Abb. 150, Nr. 3—4) finden wir ähnlich primitive Ornamentationsmuster, wie an dem csornaer Spiegel. Aber die Verzierungen des einen sanjibaer Spiegels (Abb. 150, Nr. 2) sind aus solchen Palmettentheilen gebildet, welche schon den Einfluss romanischen Geschmackes zweifellos machen, dabei zeigt aber die technische Ausführung dieser Ornamente denselben rohen Guss, wie bei den beiden anderen Spiegeln, so dass die Gleichzeitigkeit der drei Spiegel des sanjibaer Fundes nicht angezweifelt werden kann. In dem Funde kommt aber auch eine adzerbejdsaner Münze vor (Abb. 150, Nr. 5), was noch mehr bekräftigt, dass solche Spiegel auch ziemlich spät in den Gräbern vorkamen.

Ein eigenartiges Element des sanjibaer Fundes bilden zwei Bronzefibeln, welche zweifellos italienischen Ursprungs sind und unter die spätesten italienischen Entwickelungen gehören. Diese Fibeln beweisen nur

itáliai fejlemények közé tartoznak. E fibulák jelenléte a szanyibai leletben egyrészt csak azon sokszor hangoztatott állításunkat igazolja, hogy az orosz, különösen a kaukázusi terület bizonyos formákat rendkívül konzervativusan őriz meg, másrészt különösen, ha nem kell arra gondolnunk, a mi nincs kizárva, hogy e fibulák talán csak csüngőknek használtattak a szanyibai sírban, akkor elfogadhatóbbá teszik a csornai sírokban is a fibulák jelenlétét.

A 150. sz. rajz, 8. száma alatt közlött üres hengerből készített spirális henger az ugyanott 9. és 10. sz. alatt közlött koncentrikus körökkel díszített lemezkék különösebb jelleggel nem bírnak és csak a lelet képét teszik teljesebbé.

unsere so oft wiederholte Behauptung, dass das russische und insbesondere das kaukasische Gebiet gewisse Formen mit ausserordentlichem Konservativismus bewahrt, andererseits aber, wenn wir nicht etwa daran denken — was nicht ausgeschlossen ist — dass diese Fibeln nur als Anhängsel benützt wurden, machen sie auch das Vorhandensein der Fibeln in den csornaer Gräbern annehmbarer.

Die auf Abb. 150 unter Nr. 8 reproduzirten aus einem hohlen Cylinder verfertigte Spiralwalze und die ebendort unter Nr. 9 und 10 reproduzirten, mit konzentrischen Kreisen verzierten Plättchen haben kein besonderes Charakteristikon und vervollständigen nur das Bild des Fundes.

H) *Szórványos és kincsleletek.*

Az előadottakban ismertettük azon oroszföldi leleteket, a melyek honfoglaláskori régiségeink szempontjából tekintetbe jöhetnek. Mindezek olyan leletek körül csoportosulnak, a melyek sírleleteknek tekinthetők és leletkörülményeik meglehetős pontossággal megállapíthatók, épen azért igyekeztünk azokat bizonyos élesebben jellemzett területek szerint csoportosítva tárgyalni. Van azonban az orosz földön elszórva több olyan lelet, a mely hazai honfoglaláskori csoportunkat közelről érinti, a melyek azonban vagy kincsleletből származnak, vagy magukra álló, úgynevezett szórványos leletek. Most ezeknek tárgyalására térünk át és ezen tárgyalásunkban azt a sorrendet tartjuk meg, a melyet a sírleletek alapján elénkbe táruló területi különbségek írnak elő, vagyis tárgyaljuk ezeket először a finn-germán terület, másodszor a turán-germán terület szempontjából.

H) *Vereinzelte und Schatzfunde.*

Bisher erörterten wir jene russischen Funde, welche vom Standpunkte der Alterthümer unserer Landnahmezeit in Betracht kommen können. Sie alle können als Gräberfunde betrachtet werden und sind auch die Fundumstände derselben möglichst genau feststellbar. Deshalb waren wir bestrebt, dieselben nach gewissen, schärfer charakterisirten Gebieten gruppirt zu behandeln. Es gibt aber in Russland zerstreut auch mehrere solche Funde, welche die Gruppe aus der Zeit unserer Landnahme nahe berühren, aber aus Schatzfunden stammen oder sogenannte vereinzelte Funde sind. Bei der Behandlung derselben werden wir jene Reihenfolge einhalten, welche uns die auf Grund der Gräberfunde konstatirten, territorialen Unterschiede vorschreiben, d. h. wir behandeln sie erst vom Standpunkte des finnisch-germanischen und dann von jenem des turanisch-germanischen Gebietes.

Aus der westlichsten Ecke des finnisch-germanischen Gebietes stammt ein Schatz-

A finn-germán terület legnyugatibb széléből származik egy kincslelet, a melyet Finnországban Tavasthus közelében találták. E lelet publikálásának joga nem illet meg bennünket s épen azért pusztán csak arra szorítkozunk, hogy azon leletdarabokat ismertessük belőle, a melyek honfoglaláskori emlékeinkkel szorosabb kapcsolatba hozhatók. Ezeket a darabokat 151. sz. rajzunkon közöljük.

Az ezen rajzon 1—3. sz. alatt közlött fityegők egy fonott tagokból álló lánczról csüngenek le, a melyről ezeken kívül még a következő, füllel ellátott érmek lógnak le: Izmail-ben Achmed (903—904) szamarkandi veretű ezüstérme, egy kopott ezüstérem a pechlevi kalifatusból (640—700), mely Abu-Szaffian (658—673) érmeire emlékeztet, egy abbaszida-érem Almuktadir billah (907—952) 915. évi bagdadi verete, Eduard hitvalló angol-szász érme (1042—1066), Sven Estridson dán érme (1047—1070), Nagy Knut (meghalt 1035-ben) angol-szász érme, I. Harald (meghalt 1039-ben) angol-szász érme, Nasr-ben Achmed szamanida uralkodó (914—943) ezüstérme, Achun Tamid abbaszida kalifa (869—893) szamarkandi veretű ezüstérme valószinűleg 890/1-ből.

Az 1. számú fityegő ponczolt ezüstlemezből készült, füle pedig keskeny pántból, a mely úgy van ránittolva. A most felsorolt érmeknek ugyanily módon készített füle van, a 2. sz. fityegő öntött példa, a 3. számút részben vésett aljú kék zománcz díszíti.

A 4. számú ismét lánczra fűzött fityegőket mutat, 5. és 6. számunk filigránоs gyöngyöket, 7. számunk pedig egy csattot.

Ha a tavasthusi leletet hazai honfoglaláskorunk emlékeivel hasonlítjuk egybe, akkor mindenekelőtt az a rokonság tűnik fel, a

fund, welcher in der Nähe von Tavasthus in Finnland gefunden wurde. Wir besitzen nicht das Recht zur Publizirung dieses Fundes und beschränken uns deshalb auf die Erörterung jener Fundstücke, die mit den Denkmälern der Landnahmezeit in engere Verbindung zu bringen sind. Diese Stücke reproduziren wir auf Abb. 151.

Die auf dieser Abbildung unter Nr. 1—3 reproduzirten Anhängsel, hängen an einer aus geflochtenen Gliedern bestehenden Kette, an welcher überdies folgende mit einem Öhr versehene Münzen herabhängen: eine Silbermünze samarkander Prägung des Ismail-ben-Achmed (903—904), eine abgewetzte Silbermünze aus dem pechlewer Kalifate (640—700), welche an die Münzen Abu-Saffian's (658—673) erinnert, eine Abbassiden-Münze des Almuktadir billah (907—952), (eine bagdader Prägung aus dem Jahre 915), eine angelsächsische Münze Eduard des Bekenners (1042—1066), eine dänische Münze des Sven Estridson (1047—1070), eine angelsächsische Münze von Knut dem Grossen (gestorben 1035), eine angel-sächsische Münze von Harald I. (gestorben 1039), eine Silbermünze des samanidischen Herrschers Nasr-ben-Achmed (914—943), eine Silbermünze samarkander Prägung des abbassidischen Khalifen (869—893) Achun Tamid wahrscheinlich aus dem Jahre 890/1.

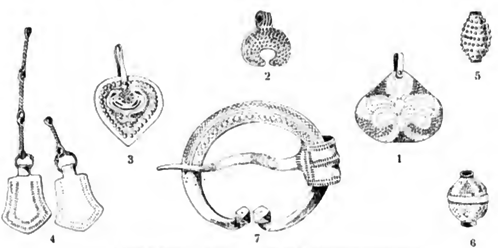
Das Anhängsel Nr. 1 ist aus einer gepunzten Silberplatte verfertigt und das Öhr aus einem schmalen aufgenieteten Band. Die eben aufgezählten Münzen haben in derselben Weise verfertigte Öhre. Das Exemplar Nr. 2 ist gegossen, das Nr. 3 ist zum Theile mit blauem Grubenschmelz geziert.

Das Exemplar Nr. 4 zeigt wieder an eine Kette gehängte Anhängsel, Nr. 5 und 6 Filigranperlen, Nr. 7 eine Schnalle.

Wenn wir den tavasthuser Fund mit den Denkmälern aus unserer Landnahmezeit vergleichen, fällt vor Allem die Verwandtschaft auf, dass in den Funden für Halsketten dienende, mit genieteten Öhren versehene östliche und westliche Münzen

mely abban áll, hogy a leletekben nyaklánczul szolgált nittolt füllel ellátott keleti és nyugoti érmek fordulnak elő, a melyek, mint föntebb is említettük, hazai leleteinkben a IX. századdal kezdődnek s lenyúlnak egészen a XI. század végéig. Abban is megegyeznek e nemű leleteink a tavasthusival, hogy a felhasznált érmek részben keleti,

vorkommen, welche, wie wir auch weiter oben erwähnten, in unseren vaterländischen Funden mit dem IX. Jahrhundert beginnen und bis in das XI. Jahrhundert hinabreichen. Auch darin stimmen unsere derartigen Funde mit den tavasthusern überein, dass die verwandten Münzen theils von östlichen, theils von westlichen Herrschern stammen und ein gewisser Unter-

151. rajz. Tavasthusi leletek. — Abb. 151. Tavasthuser Funde.

részben nyugoti uralkodóktól származnak és ha e tekintetben némi különbség mégis észlelhető, az csak abban áll, hogy míg a tavasthusi leletben angol-szász és dán érmek az egyik uralkodó csoport és a byzánczi érmek teljesen hiányzanak, addig hazai emlékeinkben csak egyetlen angol-szász érem fordul elő, a többi nyugoti érmek pedig a német-frank területre esnek és ezenkívül a byzánczi érmek csaknem olyan számmal fordulnak elő, mint a nyugotiak. Ezeket a különbségeket azonban a nyugoti és byzánczi érmek szempontjából a tavasthusi lelet földrajzi helyzete tökéletesen megmagyarázza.

Van azonban a tavasthusi leletben egy jelenség, mely a 4. sz. lánczos csüngőn jelentkezik és ez abban áll, hogy a csüngő lemezkék karikája olyan zárt karika, a

schied besteht nur darin, dass während in dem tavasthuser Funde die angel-sächsischen und dänischen Münzen eine vorherrschende Gruppe bilden, die byzantinischen aber gänzlich fehlen, bei uns nur eine einzige angel-sächsische Münze vorkommt, die übrigen westlichen Münzen aber auf deutsch-fränkisches Gebiet entfallen und ausserdem fast ebenso viele byzantinische, wie westliche Münzen vorkommen. Diese Unterschiede erklärt jedoch vollständig die geographische Lage des tavasthuser Fundes.

Eine eigenthümliche, an dem Kettengehänge Nr. 4 sich zeigende Erscheinung des tavasthuser Fundes besteht darin, dass der Reif der Kettenplättchen in der Weise geschlossen ist, dass die Enden des Drahtes, aus welchem der Reif gebildet ist, selbst auf den Reif gedreht sind. Von dieser technischen Eigenthümlichkeit werden wir Gelegenheit haben später ausführlicher zu sprechen, bemerken jedoch jetzt schon,

melynél azon sodronynak végei, a melyből a karika képezve van, magára a karikára vannak csavarva. Erről a technikai sajátosságról később lesz alkalmunk bővebben szólani, anynyit azonban már most megjegyzünk, hogy hazánkban az ilyfajta karikák különösen a római császárkorban igen jellemzetesek és onnan átnyúlnak a honfoglalás korába is, a mint ezt a székesfehérvár-demkóhegyi egyik karperecz és a váczvidéki leletek közt levő egyik fonott karperecz bizonyítja.[1] Ez a jelenség óvatossá kell, hogy tegyen bennünket azon leletek datálásánál, a melyek ilyen karikákból és lemezes tagokból vannak összeállítva. Igy pl. az Erdélyi Országos Múzeum érem- és régiségtára őriz egy lószerszámdiszt, a mely korongalakú tagokból és ilyen karikákból van öszszeállítva és a melyet 152. sz. rajzunkon közlünk. Ezt a lószerszámdiszt legnagyobb valószinűség szerint a római császárkor hagyatékának tekintettük, azonban a tavasthusi lelet most tárgyalt csüngője mindenesetre kétségeket támaszt az iránt, ha vajjon nem kell-e ezt a lószerszámdiszt valamivel lejebb datálni? Annál is inkább, mert ezen lószerszámdisz korongalakú tagjainak közepén ugyancsak korongalakú kiemelkedéseket látunk, a mely körülmény stylusbeli egyezést állapit meg a gödöllői lelet azon szivalakú csüngőivel, a melyeket 153. sz. rajzunkon közlünk s a melyek nemcsak abban egyeznek, hogy lemezből készítvék, hogy lemezes fülük van, de abban is, hogy közepüket szívalakú, vagyis a tárgy külső konturjának megfelelő formájú kiemelkedés díszíti.

Áttérve a tavasthusi lelet lemezes fityegőire, első sorban az 1. sz. fityegőnél kell megállapodnunk. Úgy tetszik, mintha e

[1] Hampel: A honfoglalási kor hazai emlékei. LXXXV. 21a—b; CIII. 2.

dass derartige Reife bei uns besonders für die römische Kaiserzeit sehr charakteristisch sind und auch in die Landnahmezeit hinüberreichen, wie dies das eine székesfehérvár-demkóhegyer Armband und ein geflochtenes Armband aus den Funden der Gegend von Vácz beweisten.[1] Diese Erscheinung muss uns bei Datirung jener Funde, welche aus solchen Reifen und Plattengliedern zusammengestellt sind, zur Vorsicht mahnen. So bewahrt beispielsweise die Münz- und Alterthumsabtheilung des siebenbürgischen Landesmuseums einen auf Abb. 152 reproduzirten Pferdegeschirrschmuck, der aus scheibenartigen Gliedern und solchen Reifen zusammengestellt ist. Diesen Pferdegeschirrschmuck betrachteten wir mit grösster Wahrscheinlichkeit als einen Nachlass der römischen Kaiserzeit, während das Gehänge des tavasthuser Fundes Zweifel erweckt, ob denn nicht dieser Pferdegeschirrschmuck in etwas spätere Zeit datirt werden muss. Umsomehr, weil in der Mitte der scheibenförmigen Glieder dieses Pferdegeschirrschmucks ebenfalls scheibenförmige Erhebungen sichtbar sind, was eine stylistische Übereinstimmung mit den auf. Abb. 153 reproduzirten herzförmigen Gehängen des gödöllőer Fundes feststellt, nicht nur darin, dass sie aus Platten verfertigt und dass sie auch Plattenöhre haben, sondern auch darin, dass ihre Mitte mit herzförmigen, d. h. den äusseren Konturen des Gegenstandes entsprechend geformten Erhebungen geziert ist.

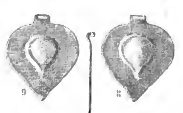
Rückkehrend zu den Plattengehängen des tavasthuser Fundes müssen wir uns in erster Reihe bei dem Anhängsel Nr. 1 aufhalten. Es scheint, als ob die Platte dieses Anhängsels aus einer grösseren Platte herausgeschnitten wäre, denn die gepunzten Ornamente reichen überall bis an den Rand der Platte, ja, das eine Blatt der Palmette an der linken Seite ist sogar durchschnitten. Es ist dies eine Erscheinung, der wir auch an den im tokajer Schatz gefundenen by-

[1] Hampel: Die heimischen Denkmäler aus der Zeit der Landnahme. (A honfoglalási kor hazai emlékei.) LXXXV. 21a—b; CIII. 2.

152. rajz. Ezüst lószerszámdísz. — Abb. 152. Silberner Pferdegeschirrschmuck.

fityegőnek lemeze egy nagyobb lemezből lenne kivágva, mert ponczolt díszítményei mindenütt a lemez szélét érintik, sőt a baloldalon a palmetta egyik szirma keresztül is van vágva. Olyan jelenség ez, a melylyel a tokaji kincsben talált byzánczi érmeken is találkozunk, a melyek közt II. Nicephorus és II. Basilius aranyai úgy vannak körülnyírva, hogy a hátlapjaikon levő Krisztus arcza épségben maradt.[1] De idézhetünk hazai honfoglaláskori leteinkből teljesen analogon példát is. Így az oroszlámosi leletben van egy lemezes fityegő, a melynek előlapját világosan olyan

153. rajz. Szívalakú csüngők a gödöllői leletből.
Abb. 153.
Herzförmige Gehänge aus dem gödöllőer Funde.

díszítményrészlet díszíti, a mely egy szaszszanida virág egyik ágát képezi; egyik szirma ennek is át van vágva és szélein olyan átvágott részletek látszanak, a melyek egy nagyobb kompoziczióhoz tartoznak (l. 154. sz. rajz).

A mi a tavasthusi most szóban forgó fityegő és annak oroszlámosi analogiája díszítményeit illeti, e díszítmények a tavasthusi példán tisztábban mutatják a szaszszanida díszítési körből vett mustrák korát, mint az oroszlámosi, mert ugyanazon czápás alapon ponczolt palmettával van a tavasthusi példán dolgunk, a melyről már fentebb 92. sz. rajzunk méltatásánál megemlékeztünk.

[1] Hampel: A honfoglalási kor hazai emlékei. XXIX. 2—11.

zantinischen Münzen begegnen, unter welchen die Goldmünzen von Nicephorus II. und von Basilius II. so beschnitten sind, dass das Antlitz Christi auf der Rückseite unversehrt blieb.[1] Wir können aber auch aus der Landnahmezeit ein ganz analoges Beispiel zitiren. So befindet sich in dem oroszlámoser Funde ein Plattenanhängsel, dessen Vorderblatt ganz klar von einem solchen Ornamentationstheil geziert wird, das den Zweig einer Sassanidenblume bildet; das eine Blatt ist auch hier durchschnitten, am Rande sind solche durchschnittene Theile sichtbar, welche zu einer grösseren Komposition gehören. (Abb 154.)

Die Ornamentationen des hier fraglichen tavasthuser Anhängsels zeigen viel reiner die Zeit der aus dem sassanidischen Ornamentationskreise genommenen Motive, als die des oroszlámoser, weil wir es auf dem tavasthuser Exemplare mit derselben auf geschupptem Grunde gepunzten Palmette zu thun haben, deren wir schon bei Besprechung der Abbildung 92 gedachten.

Das von einem Perlenrand umsäumte Ornamentationsmuster des Anhängsels Nr. 3, ist offenbar direkt für dasselbe komponirt. Das Hauptornament ist gleichfalls auf geschupptem Grunde gepunzt und verräth dessen späte Entstehung jenes sarazenische Blatt, in welches der, das Hauptmotiv der Ornamentation bildende Schweif der beiden Drachen ineinander läuft.

Das Anhängsel Nr. 2 ist gegossen, und eine Analogie desselben aus der Landnahmezeit sind die beiden Exemplare aus der váczer Gegend.[2] Dieselben sind etwas prunkvoller, und ihre Öhre etwas länger, aber sie zeigen noch deutlicher, dass ihre gegossenen Ornamente Nachahmungen der Filigrantechnik sind.

Mit einer die Filigrantechnik imitirenden Ornamentation ist auch die gegossene Perle Nr. 5 verziert, während Nr. 6 aus gelötheten

[1] Hampel: Die heimischen Denkmäler aus der Zeit der Landnahme. (A honfoglalási kor hazai emlékei.) XXIX. 2—11.

[2] L. c. CIII. 12.

A 3. számú fityegő díszítésmintája gyöngysorkeretbe foglalva, világosan e fityegő számára komponáltatott. Szintén ponczolt czápás alapon foglal helyet a fődíszítmény, a melynek késő voltát az a szaraczén levél árulja el, melybe a díszítmény főmintáját képező két sárkánynak farka egybefut.

A 2. számú fityegő öntött példa, a melynek analogiáit honfoglaláskori leleteinkben az a példány képviseli, a melyből a váczvidéki leletekben két darabot találunk.[1] A váczvidéki példák valamivel díszesebbek, de fülük hoszszabb, azonban e példákon még világosabban látszik, hogy öntött díszítményeik a filigrán technika utánzataiból állanak. Ugyancsak filigránt utánzó díszítésekkel ellátott öntött darab az 5. számú gyöngy, míg a 6. sz. forrasztott félgömbökből készült és díszítményeiben is forrasztott gömböcskékből álló valóságos filigrán mű.

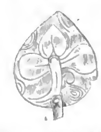
A szórványos leletek közül területi sorrend szerint a második a finn-germán terület keleti részére, t. i. a permi területre esik. Itt, nevezetesen a cserdyni kerület Pentyezsszkij vidékén fekvő Malaja Anyikova község határában levő sírokból számos ú. n. csudtypusú régiség gyűjtetett egybe, a melyeket jelenleg a permi múzeum őriz s a melyeket Tyeplouchov Th. közölt először.[2] Ezen régiségek között van egy övboglár, a melyet 155. sz. rajzunkon közlünk. Ezen övboglár rossz ezüstből öntött s előlapját aranyozott alapból kiemelendő domború díszítmény tagolja. Maga a díszítmény nincs aranyozva. A mustrát, a mely e boglár előlapját díszíti, az a kör és gömbkétszögből alakuló szegélydísz keríti, a mely honfoglaláskori boglárainknak oly jellemző szegélydísze,

[1] U. o. CIII. 12.

[2] Труды Пермской ученой архивной коммиссіи, вып. III. Пермь, 1897. таб. IX, X. ст. 158–159.

Halbkugeln verfertigt ist, und die gleichfalls aus gelötheten Kügelchen bestehende Ornamentation wahrhaftige Filigranarbeit ist.

Von den sporadischen Funden fällt in territorialer Reihenfolge der zweite in den östlichen Theil des finnisch-germanischen Gebietes, d. h. in das permer Gebiet. Dort wurden, namentlich in Gräbern, die im Hotter der in der Pentježkij-gegend der tscherdyner Bezirkes gelegenen Gemeinde Malaja Anjikowa sich befinden, Alterthümer vom sogenannten Tschudtypus gesammelt, die sich gegenwärtig im permer Museum befinden, und welche zuerst Th. Tjeplouchow reproduzirte.[1] Unter diesen Alterthümern befindet sich ein Gürtelbe-

154. rajz. Fityegő az oroszlámosi leletből.
Abb. 154. Anhängsel aus dem oroszlámoser Funde.

schlag, welchen wir auf Abb. 155 reproduziren. Derselbe ist aus schlechtem Silber gegossen, und das Vordertheil ist durch ein aus dem vergoldeten Grunde herauszuhebendes Reliefornament gegliedert. Das Ornament selbst ist nicht vergoldet. Das Muster, welches das Vorderblatt dieser Rosette schmückt, ist von dem aus einem Kreise und einem Ellipsoid gebildeten Randornament, welches charakteristisch für die Beschläge der Landnahmezeit ist, umfasst. Innerhalb dieses Rahmens aber sehen wir vier aus Zweigen gebildete Felder, und in jedem eine nierenförmige Blume. Diese selbst hatten wir schon weiter oben besprochen und bei dem anjikowaer Beschlage wollen wir nur auf jene Verwandtschaft hinweisen, welche zwischen dem Vorderblatte desselben, und dem Vorder-

[1] Труды Пермской ученой архивной коммиссіи, вып. III. Пермь, 1897. таб. IX, X. ст. 158–159.

ezen kereten belül pedig ágakból alkotott négy mezőt látunk, melyeknek mindegyikében egy-egy vesealakú virág foglal helyet. Magát a vesealakú virágot fentebb már volt alkalmunk méltatni s az anyikovai boglárnál csak arra a rokonságra akarunk mutatni, mely ezen boglár előlapjának és honfoglaláskorunkból ismert övtáskadíszítő lemezek előlapjának a díszítmények által való tagolásában jelentkezik és a mely akkor is honfoglaláskori emlékeink analogiái közé sorolná ezt a boglárt, hogyha nem egyezne is meg azokkal technikai előállítása és egyéb jellegei következtében

155. rajz. Malaja-anyikovai boglár.
Abb. 155. Malaja-anjikowaer Rosette.

is. Azonban nem szükséges pusztán csak a térbeosztás tekintetében nyilvánuló azonosságra támaszkodnunk, mert utalhatunk hazai honfoglaláskori leleteink között az anyikovai boglár egészen szoros analogiáira is. Így első sorban hivatkozhatunk egy boglárra, melyet Dunaszekcsőn (Tolnamegye) a Várhegy alatt találtak s a melyet a Magyar Nemzeti Múzeum érem- és régiségtára őriz. (L. 156. sz. rajz.) Ennek a boglárnak egész keretelése és térbeosztása egyezik az anyikovaival anynyira, hogy ennél is ép úgy, mint annál, három virág a kereteket képező ágakból, egy pedig a szegélydíszítmény egyik gombjából nő ki. Az eltérés pusztán a virágok alakjára terjed ki, a melyek e tekintetben már jól eltávolodnak az eredeti virág alakjától, melyet az anyikovai hivebben őriz meg. Elég szoros az

blatte der bekannten aus der Landnahmezeit stammenden, als Verzierung der Gürteltaschen dienenden Platten in der Gliederung der Ornamente sich zeigt, und welche diesen Beschlag auch dann unter die Analogien unserer Denkmäler aus der Landnahmezeit reihen würde, wenn er auch in der technischen Herstellung und seinem sonstigen Charakter nicht mit ihnen übereinstimmte. Übrigens müssen wir uns nicht nur auf die Identität in Bezug der Raumeintheilung stützen, denn wir können unter den Funden aus unserer Landnahmezeit auch auf strenge Analogien des anjikower Beschlages hinweisen. So können wir uns in erster Reihe auf eine Rosette berufen, die in Dunaszekcső (Komitat Tolna) unter dem Várhegy gefunden wurde, und sich in der Münzen- und Antiquitätensammlung des ungarischen Nationalmuseums befindet. (Abb. 156). Die ganze Umfassung und Raumeintheilung dieses Beschlages stimmt so sehr mit der beim anjikowaer überein, dass bei diesem ebenso wie bei jenem, drei Blumen aus den den Rahmen bildenden Zweigen, und eine aus einem Knopfe des Randornamentes herauswächst. Die Abweichung erstreckt sich blos auf die Form der Blumen, die sich von der Form der Originalblume schon weit entfernt, welche die anjikowaer treuer bewahrt. Ziemlich gross ist die Übereinstimmung mit den drei Beschlägen des piliner Fundes (Abb. 76, Nr. 17—19). Abgesehen von der Form der Blumen, und auch davon, dass bei dem einen piliner Beschlage der untere Rahmen eine dreieckige Öffnung bildet, ist diese Übereinstimmung unzweifelhaft.

Der anjikowaer Beschlag lenkt zufolge der engen Übereinstimmungen, welche er mit den Funden aus unserer Landnahmezeit aufweist, umso nachdrücklicher unsere Aufmerksamkeit auf die Funde des permer Gebietes, je sicherer es ist, dass dasselbe in seinen südlichen Theilen mit dem Gebiete des kasaner Gouvernements zusammenhängt, und je nachdrücklicher einerseits die bjelimerer, andererseits die zagrebinjer Funde auf das Gebiet dieser beiden Gou-

egyezés azon három bogláron is, a mely a pilini leletek közt fordul elő (76. sz. rajz, 17—19), a melyeken, eltekintve a virágok alakjától és még attól, hogy az egyik pilini bogláron az alsó keret háromszögű nyílást képez, ez az egyezés kétségbevonhatatlan.

Az anyikovai boglár azon szoros egyezések folytán, a melyeket honfoglaláskori leleteinkkel mutatott, annál hatályosabban hívja fel figyelmünket a permi terület leleteire, mennél bizonyosabb az, hogy déli részeiben öszszefügg a kazáni kormányzóság területével s mennél hatályosabban irányozza azt e két kormányzóság s a permivel öszszefüggő vjátkai kormányzóság területére egyrészt a bjelimeri, másrészt a zagrebinyi lelet. Emeli ezen területek fontosságát még az is, hogy ezeken a területeken nemcsak azon egyezésekkel találkozunk, a melyeket már az eddig ismertetett leletek alapján kiemelni alkalmunk volt, de egyéb igen fontos egyezésekkel is s épen azért elengedhetetlen, hogy e területet s illetve annak tárgyunkra tartozó leleteit bővebb figyelmünkre méltassuk.

Mikor Aspelinnek ezen területekre vonatkozó úttörő munkája megjelent, már akkor is ráirányozódott e területekre a figyelem. De Aspelin munkájából honfoglaláskorunkra vonatkozólag egyrészt csak az a fontos körülmény emelkedett ki erősen jellemezve, hogy a szaszszanida és szamanida import ezen területek felé erős és közvetlen volt, azonban a részletek tekintetében legfeljebb, ha honfoglaláskori kardjaink rokonsága tekintetében meríthettünk annyi okulást, a mennyit az ezen munka 612. és 613. számú rajzain közlött karczolatok nyujthattak. Azóta ezen területek régiségei erősen megszaporodtak s a mi akkor csak sejtés lehetett, az ma bizonyos-

vernements und auf das Gebiet des mit dem permer zusammenhängenden wjatkaer Gouvernements hinweisen. Die Wichtigkeit dieser Gebiete steigt noch dadurch, dass wir auf denselben nicht nur jenen Übereinstimmungen begegnen, welche wir schon bei den bisher erörterten Funden hervorzuheben Gelegenheit hatten, sondern auch sonstigen wichtigen Übereinstimmungen, und eben deshalb müssen wir unbedingt dieses Gebiet, bezw. dessen auf unsere Gegenstände bezügliche Funde mit eingehenderer Aufmerksamkeit behandeln.

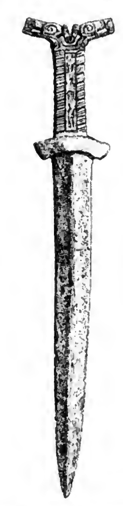
Schon damals, als die auf diese Gebiete bezügliche, bahnbrechende Arbeit Aspelins erschien, lenkte sich die Aufmerksamkeit

156. rajz. Dunaszekcsői boglár. (Kétszeres nagyság.)
Abb. 156. Dunaszekcsőer Rosette. (Doppelte Grösse.)

auf diese Gebiete. Aber aus Aspelins Arbeit hob sich für unsere Landnahmezeit einerseits nur jener wichtige und überaus charakteristische Umstand hervor, dass der Sassaniden- und Samanidenimport nach diesen Gebieten ein unmittelbarer und starker war. Hinsichtlich der Einzelheiten jedoch, konnten wir höchstens bezüglich der Verwandtschaft unserer Schwerter aus der Landnahmezeit soweit klug werden, als es uns die auf Abb. 612 und 613 jenes Werkes reproduzirten Einritzungen ermöglichen. Seither haben sich die Alterthümer dieser Gebiete stark vermehrt, und was damals nur Vermuthung sein konnte, ist heute zur Gewissheit geworden. Heute begegnen wir schon in den Ausgaben der petersburger kaiserl. archäologischen Kommission einem so reichen Material von Alterthümern aus

ságra vált. Ma már a Káma és az Oka menti régiségeknek a szentpétervári császári archaeologiai Commissio kiadványaiban olyan bőséges anyagával találkozunk, a melyeknek segítségével a részletek is

157. rajz. A viszimszkaja-dácsai kard.
Abb. 157. Das wisimskaja-datschaer Schwert.

világosabban emelkednek ki és ezek a részletek nem kicsinylendő egyezéseket mutatnak, ha sokszor kissé haladottabb formában is, hazai honfoglaláskorunk emlékeivel.

Aspelin a mondott területekről szablyákat vagy kardot akkor még nem ismerhetett, a pétervári császári archaeologiai

der Gegend entlang der Kama und der Oka, dass mit Hilfe desselben sich auch die Einzelheiten klarer hervorheben, welche Einzelheiten nicht geringe Übereinstimmungen mit den Denkmälern aus unserer Landnahmezeit zeigen, wenn sie sich auch oft in etwas vorgeschrittenerer Form äussern.

Aspelin konnte damals noch keine Säbel und Schwerter aus den erwähnten Gebieten kennen, aber die Ausgaben[1] der petersburger kaiserlichen archäologischen Kommission können auch schon Material von dieser Gattung bieten. So begegnen wir, um auf das früheste hinzuweisen, einer nennenswerthen Variante des aldobolyer Schwertes in jenem Exemplar der Tjeplouchow-Sammlung, welches neben dem in die Kama sich ergiessenden Flusse Wisim, in der Gemeinde Wisimskaja Datscha gefunden wurde. Dieses Schwert reproduziren wir nach[2] der Mittheilung Spizyns auf Abb. 157.

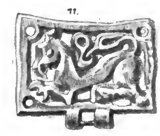
Dass das wisimer Schwert in denselben Formenkreis gehört, wie das aldobolyer, bedarf keines Beweises; wohl aber muss der Umstand hervorgehoben werden, dass die beiden Thiergestalten, welche an dem abdobolyer Schwert das Quereisen bilden, bei dem wisimer Schwert den Abschluss des Griffes bilden. Wir begegnen dieser Erscheinung auch bei den sibirischen Bronze- und Eisendolchen, bei denen manchesmal eine ganze Thierreihe den Griffabschluss bildet. Nichtsdestoweniger ist diese Erscheinung in der hier sich zeigenden Form von den sibirischen Vorbildern schon weit entfernt Aber die beiden Thiergestalten des Griffabschlusses am wisimer Schwerte sind auch nicht in dieser Beziehung, sondern hinsichtlich der Stylisirung wichtig. Die einander zugewendeten beiden Thiere befinden sich in

[1] Древности бассейновъ рѣкъ Оки и Камы въ обработкѣ А. А. Спицына въ матеріалахъ по археологіи Россіи. No 25. und Древности камской Чуди по коллекціи Теплоуховыхъ. Съ предисловіемъ А. А. Спицына въ матеріалахъ по археологіи Россіи. No 26.

[2] Материалы по археологіи Россіи No 26, таб. XXVII. 8.

Commissio kiadványai[1] azonban e nemben már nyujthatnak anyagot. Így nevezetesen, hogy a legkorábbira utaljunk, az aldobolyi kardnak egyik nevezetes variánsával találkozunk abban a példában, a mely a Tyeplouchov-féle gyűjteményben őriztetik s a melyet a Kámába ömlő Viszim folyó mellett, az ú. n. Viszimszkája Dácsa községben leltek. E kardot Szpiczyn közleménye után[2] a 157. sz. rajzunkon közöljük.

158. rajz.
Övboglár és szíjvég a szeged-sövényházai temetőből.

Abb. 158.
Gürtelrosette und Riemenbeschlag aus dem szeged-sövényházaer Friedhof.

Hogy a viszimi kard ugyanazon formakörbe tartozik, mint az aldobolyi, az bizonyításra nem szorul; de igen is kiemelendő az a körülmény, hogy a két állatalak, a mely az aldobolyi kardnál a keresztvasat képezi, a viszimi kardnál a markolat záródását alkotja. Nem olyan jelenség ez, a melylyel a szibériai bronz- és vastőrökön ne találkoznánk, a melyeken néha egész állatsor képezi a markolatzáródást; mind-

[1] „Древности бассейновъ рѣкъ Оки и Камы въ обработкѣ А. А. Спицына въ матеріалахъ по археологіи Россіи. No. 25. és „Древности камской Чуди по коллекціи Теплоуховыхъ. Съ предисловіемъ А. А. Спицына въ матеріалахъ по археологіи Россіи. Nó 26.

[2] Матеріалы по археологіи Россіи No 26, таб. XXVII. 8.

sehr charakteristischer kauernder Stellung, welche ja auch die charakteristische Stellung der Thierfiguren auf den Gürtelrosetten und Riemenbeschlägen in der sogenannten hunnisch-germanischen Periode aus der Zeit unserer Landnahme ist. Um dies zu beleuchten, reproduziren wir auf Abb. 158 eine Gürtelrosette und einen Gürtelriemenbeschlag, deren Thiere mit denen an dem wisimer Schwert nicht nur in der kauernden Stellung übereinstimmen, sondern auch darin, dass ihre Füsse mit in derselben Weise stylisirten Krallen bewaffnet sind.

Herr Spizyn reiht das wisimer Schwert in den Kreis der Funde der ananjinoer Grabfelder, und glaubt demzufolge, dass es aus dem I—III. Jahrhunderte n Chr. stammt. Den in eigenthümlicher Weise stylisirten Thiergestalten, welche den Griffabschluss des wisimer Schwertes charakterisieren, begegnen wir aber im westsibirischen Gebiete ebenso, wie auf dem benachbarten permer Gebiete, auch an solchen Alterthümern, welche Herr Spizyn in das VIII—IX. Jhd. n. Chr. datirt. Einen solchen Gegenstand, dessen oberes Ende von einer charakteristischen Thiergestalt des wisimer Schwertes verziert ist, reproduziren wir aus der Sammlung des tobolsker

azonáltal abban a formában, a minőben itt találjuk, messze van már a szibériai előképektől, de a viszimi kard markolatzáródásának két állatalakja nem is ebben a tekintetben fontos, hanem az állatok stylizálása szempontjából. Nevezetesen az egymásnak szemközt fordult két állat igen jellemző guggoló helyzetben van, a mely helyzet hazai népvándorláskorunk ú. n. hun-germán periodusában az övboglárok és szíjvégek állatalakjainak jellemző helyzete. Ennek megvilágosítása végett 158. sz. rajzunkon közlünk egy övboglárt és egy övszíjvéget, a melyek nemcsak abban egyeznek meg a viszimi kard állataival, hogy helyzetük guggoló, hanem abban is, hogy lábaik ugyanolyan módon stylizált karmokkal vannak fölfegyverezve, mint a minőket a viszimi kard állatalakjainál látunk.

Szpiczyn úr a viszimi kardot abba a körbe sorolja, a mibe az ananyinoi sírmező leleteit s ennek folytán azt hiszi, hogy a Kr. u. I—III. századból ered. Azonban azzal a sajátságos módon stylizált állatalakkal, a mely a viszimi kard markolatzáródását jellemzi, találkozunk a nyugat-szibériai területen ép úgy, mint a vele határos permi területen olyan régiségeken is, a melyeket Szpicyn úr a VIII—IX. (Kr. u.) századokra datál. Egy ilyen tárgy rajzát közöljük a tobolszki múzeum gyűjteményéből 159. sz. rajzunkon, a melynek felső végét a viszimi kard egyik jellemző állatalakja díszíti. E tárgy egy késnyél, a melyet a tobolszki kormányzóság tobolszki kerületének Filin vidékén leltek.[1] Mind a két állat, tehát a viszimi kardé ép úgy, mint a 159. sz. rajzon közlötté, különösen abban tér el az idézett

[1] Lytkin: i. m. 4. szám, Heikel: i. m. 75 l. Pl. XXII 2.

Museums auf Abb. 159. Es ist dies ein Messerheft, das in der filiner Gegend des tobolsker Bezirkes im Gouvernement Tobolsk gefunden wurde.[1] Beide Thiere, jenes am wisimer Schwerte ebenso, wie das auf Abb. 159 reproduzirte, weichen von den zitirten Beispielen aus der Zeit der Landnahme insbesondere darin ab, dass ihr Körper eher dem eines Bären ähnlich ist, obwohl das tobolsker Exemplar dadurch, dass der Kopf der eines Raubvogels ist, unseren Greifen aus der Zeit der Völkerwanderung näher steht.

Das tobolsker Exemplar macht es jedenfalls zweifelhaft, ob das wisimer Schwert in das I—III. Jahrhundert n. Chr. zu setzen ist, und ob es nicht etwa eine atavistische Form auf dem permer Gebiet bildet? Zweifellos ist jedoch, dass wir an den Thieren des wisimer Schwertes derselben Auflösung der Muskeln begegnen, welche die Thierornamentationen der nordgermanischen Gebiete charakterisirt. Wie aber auch die Sache stehen mag, ist es unleugbar, dass das permer Gebiet in diesen kauernden Thiergestalten noch im VIII—IX. Jahrhundert solche stilistische Traditionen bewahrt hat, welche bei uns die sogenannte hunnisch-germanische Periode charakterisiren.

Wenn wir die Alterthümer aus der Kama-Oka-Gegend hinsichtlich der Säbel untersuchen, so sehen wir, dass auf diesem Gebiete jener gerade Säbeltypus Mode ist, den bei uns die gombáser, auf nordslavischem Gebiete die zechowitzer Exemplare repräsentiren, nur dass das Quereisen der Schwerter vom Laufe des Kama-Oka sonst wie beim zagrebinjer Schwerte, gerade ist.

Die zweite charakteristische Eigenthümlichkeit des permer Gebietes bieten die dort in grosser Zahl vorkommenden Knochen- und Eisenpfeilspitzen, deren beinahe unzertrennliche Begleiter jene besser oder schlechter legirten Bronze-Idole

[1] Lytkin: L. c. Nr. 4. Heikel: L. c. S. 75, Taf. XXII. 2.

honfoglaláskori példáktól, hogy testük inkább a medvééhez hasonlít, bár a tobolszki példa a tekintetben, hogy feje ragadozó madárfej, népvándorláskori grifjeinkhez áll közelebb.

A tobolszki példa mindenesetre kétségessé teszi azt, ha vajjon a viszimi kard helyezhető-e a Kr. u. I—III. századba s ha vajjon nem képez-e az a permi területen atavisztikus formát? Anynyi azonban kétségtelen, hogy a viszimi kard állatain az izmoknak ugyanazzal a feloldásával találkozunk, a mely az éjszaki germán terület állatalakos díszítéseit jellemzi. Bárminként álljon is azonban a dolog, tagadhatatlan az, hogy a permi terület ezen guggoló állatokban még a VIII—IX. századokban is olyan stilisztikus hagyományokat őrzött meg, a melyek hazánk területén az ú. n. hun-germán periodust jellemzik.

Ha a Káma-Okavidék régiségeit a szablyák szempontjából vizsgáljuk, úgy azt látjuk, hogy ezen a területen az az egyenes szablyatypus van divatban, a melyet hazánkban a gombási, az északi szláv területen pedig a czechowitzi példák képviselnek, csakhogy a Káma-Oka menti kardok keresztvasa ép úgy, mint a zagrebinyi kardé, egyenes.

A permi terület másik jellemző sajátosságát az ott nagy számban előforduló csont- és vasnyílhegyek képezik, a melyeknek szinte elválaszthatatlan társai azon jobb vagy rosszabb vegyítékű és különböző typusú bronzidolok, a melyekből már Aspelin közlött ismert munkája II kötetének 128—136. lapjain jellemző formákat. Tyeplonchov kutatásaiból[1] elég határozottan domborodik ki az a körül-

[1] „Древности Пермской Чуди въ видѣ баснословныхъ людей и животныхъ. Пермскій край, томъ II. ст. 1—74.

von verschiedenen Typen sind, von denen schon Aspelin im zweiten Bande seines bekannten Werkes (S. 128—136) charakteristische Formen publizirt hat. Aus den Forschungen des Tjeplouchow[1] geht es mit ziemlicher Bestimmtheit hervor, dass diese Idole, unter denen er, wie schon erwähnt, eine frühere und eine spätere Gruppe unterscheidet, nicht in der Gegend der

159. rajz. Késnyél Filin vidékéről.
Abb. 159. Messergriff aus der Gegend von Filin.

Kama ihren Ursprung haben, sondern ihre Vorbilder erst dorthin importirt wurden. Dass sie dort nicht ihren Ursprung haben, beweist auch der Umstand, dass wir keinen einzigen solchen Typus unter ihnen finden, der einen Übergang zeigen würde von der Bronzekultur längs des Laufes der Kama, zur sogenannten Tschudkultur. Nachdem zwischen den Idolen der älteren Gruppe, und den westsibirischen eine auffallende Gleichheit besteht, glaubt Tjeplouchow, dass der permer Tschud die ältere Gruppe dieser Idole aus dem Osten mit sich gebracht hat, und dass sich längs des Laufes der Kama nur die zur jüngeren Gruppe gehörigen lokalen Formen entwickelt haben. Die

[1] „Древности Пермской Чуди въ видѣ баснословныхъ людей и животныхъ. Пермскій край, томъ II. ст. 1—74.

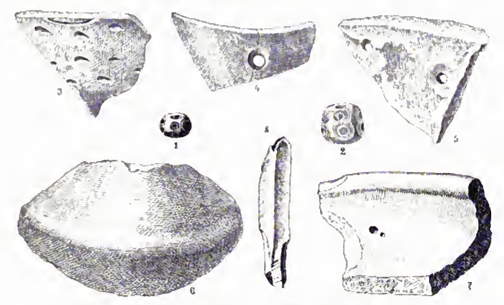
mény, hogy ezen idolok, a melyek közt ő, mint fentebb már említettük, megkülönböztet egy korábbi és egy későbbi csoportot, nem a Káma vidékén keletkeztek, hanem előképeik valahonnan máshonnan hozattak be oda. Hogy nem a Káma vidékén keletkeztek, azt az a körülmény mutatja, hogy egyetlen olyan typus sincs közöttük, mely a Káma menti bronzkulturáról az ú. n. csudkulturára való átmenetet mutatná. Miután pedig a régibb csoport alakjai és a nyugatszibériai hasonló idolok között feltűnő hasonlóság van, Tyeplouchov azt hiszi, hogy ezen idolok korábbi csoportját a permi csud keletről hozta magával s a Káma mentén csak az újabb csoporthoz tartozó helyi formák fejlettek ki. A régibb formákat a velük talált V. és VI. századbeli szaszszanida érmek, az újabb csoportot pedig a IX. és X. századokból származó kutikus és angolszász érmek datálják, de ez utóbbi csoport a permi területen lenyúlik a XIV. századig is.

Minthogy pedig a szóban forgó nyílhegyek ezen idolokkal együtt lépnek fel, úgy látszik, hogy azoknak kiindulási pontját is a nyugatszibériai vidékeken kell keresnünk. Bennünket itt e csontnyílhegyeknek az a formája érdekel első sorban, a melyekből hazánk területén is előfordult a fentebb említett diósgyőri leletben egy példa. E forma közelebbi megismertetése végett közöljük 160. sz. rajzunkon a diósgyőri lelet képét. Röviden csak azt említvén meg róla, hogy e lelet, mely Herman Ottó ajándékából jutott az Erdélyi Országos Múzeum érem és régiségtárába, két tarka üvegpasztagyöngyöt (160. sz. rajz, 1—2. sz.), öt korongon készített, finoman iszapolt agyagból való szürkére égetett agyagedénycserepet (u. o. 3—7. sz.) tartalmaz, a melyek közül hármon az égetés után fúrott lyukat látunk, a mi

älteren Formen werden durch die mit ihnen gefundenen Sassanidenmünzen aus dem V. und VI. Jahrhundert datirt, und die jüngere Gruppe durch die aus dem IX. und X. Jahrhundert stammenden kufischen und angelsächsischen Münzen, doch reicht diese letztere Gruppe auf dem permer Gebiete auch noch bis ins XIV. Jahrhundert hinein.

Nachdem aber die hier fraglichen Pfeilspitzen mit diesen Idolen vereint auftreten, muss man, wie es scheint, auch ihren Ausgangspunkt in den westsibirischen Gegenden suchen. Uns interessirt hier in erster Linie jene Form dieser Knochenpfeilspitzen, die auch in unserem Vaterlande vorkommt, wie z. B. in dem schon oben erwähnten diósgyőrer Funde, den wir hier, um die Form bekannt zu machen, auf Abb. 160 reproduziren. Kurz erwähnt sei nur, dass dieser Fund, den Otto Herman der Münz- und Antiquitätenabtheilung des siebenbürgischen Landesmuseums schenkte, zwei bunte Glaspastaperlen (Abb. 160, Nr. 1—2), und fünf auf der Scheibe gefertigte, grau gebrannte Gefässscherben aus fein geschlemmtem Thon (Abb. 160, Nr. 3—7) enthält, unter denen wir auf dreien nach dem Brennen gebohrte Löcher sehen, woraus hervorgeht, dass die Scherben eines zerbrochenen Gefässes auch später noch gebraucht wurden, wahrscheinlich für Fischereizwecke. Die Färbung dieser Scherben weist auf jene graue Thonindustrie hin, welche ebenso eine Eigenthümlichkeit der Zeiten der römischen Provinzen im I—III. Jhd. n. Chr. ist, wie der sassanidischen Keramik. Dieser Fund gehört also, wenn man auch noch die bunten Pastaperlen in Betracht zieht, wahrscheinlich in die in das I—III. Jahrhundert n. Chr. gehörigen Denkmäler-Gruppen unseres Vaterlandes, es ist aber auch nicht ausgeschlossen, dass er in das VI—VIII. Jahrhundert hinüberreicht. Es ist dies nicht ausgeschlossen, weil das keramische Material unserer heimischen Funde eben vom Gesichtspunkte der grauen Sassanidenkeramik überhaupt nicht studirt ist.

azt bizonyítja, hogy mint összetört edény cserepei, másodlagosan használtattak fel, valószínűleg halászati czélokra. Ezen cserepek színezete arra a szürke színű agyagművességre utal, a mely a provincziális római időknek (Kr. u. I—III. század) ép úgy sajátja, mint a szaszszanida keramikának. Leletünk tehát, tekintetbe véve még

160. rajz. A diósgyőri lelet. — Abb. 160. Der diósgyőrer Fund.

a tarka pasztagyöngyöket is, hazánkban valószínűleg az I—III. Kr. u. századi emlékek csoportjához tartozik, de az sincs kizárva hogy benyúlik a VI—VIII. századig is. Nincs pedig kizárva azért, mert hazánk leleteinek keramikus anyaga épen a szaszszanida szürke agyagművesség szempontjából még egyáltalán nincs áttanulmányozva.

Maga a nyílhegy, e lelet legérdekesebb darabja (u. o. 8. sz.) olyanforma, a melylyel a szakirodalomban legelőbb Aspelin munkájában [1] találkozunk, a mely a Pižma mellől közöl egy ily példát a vjátkai kormányzóság területéről. Ebből a közlésből azonban annak még csak viszonylagos

[1] Aspelin: i. m. 380.

Die Pfeilspitze selbst, welche das interessanteste Stück des Fundes ist (Abb. 160, Nr. 8), hat eine Form, der wir in der Fachliteratur zum ersten Male in dem Werke Aspelins begegnen,[1] der ein solches Exemplar aus dem wjatkaer Gouvernement aus der Nähe des Pižma publizirt Aus dieser Publikation können wir aber nicht einmal auf die relative Zeit etwas Sicheres folgern.

In der Umgebung, in welcher wir das Exemplar bei Aspelin finden, scheint nur das eine wahrscheinlich, nämlich, dass die charakteristischen Eigenthümlichkeiten der Form ein technischer Ausfluss der Knochenschnitzerei sind. Die elf Knochengegenstände und drei Thongefässe, in deren Gesellschaft wir diese Pfeilspitze bei Aspelin sehen, verdanken ihre Ausbildung sehr verschiedenen Stylkreisen und kulturhistorischen Perioden. Neben dem neolithen oder der ersten Metallzeit[2] angehörigen Hohlmeissel und der Form jenes Knochenstreithammers,[3] dessen Analogie Hampel in einer charakteristischen Streithammerform der ungarländischen Kupferzeit

[1] Aspelin: L. c. 380.
[2] Aspelin: L. c. 376.
[3] L. c. 382.

korára sem vonhatunk biztos következtetést. Abban a környezetben, melyben Aspelinnél találjuk e példát, csak az látszik valószinűnek, hogy formájának jellemző sajátságai a csontfaragás technikai folyományai. De az a tizenegy darab csonttárgy és három darab agyagedény, a melynek társaságában Aspelinnél látjuk, igen különböző styluskörök és művelődéstörténeti periodusoknak köszönik kifejlődésüket. A neolith vagy első fémkori űrvéső[1] s azon csontcsákány forma[2] mellett, melynek analogiáját Hampel a magyarországi rézkor egyik jellemző csákányformájában találta fel,[3] előfordul az antik csuklós fibulakengyel[4] s annak a jégvágóhoz hasonló tokos vasszerszámnak csontmásolata[5] is, mely úgy Magyarországon,[6] mint az orosz birodalom balti provincziáiban, nevezetesen Finnországban,[7] azután Estlandban,[8] Livlandban,[9] Kurlandban[10] s végül az egykori mordvin területen a tambovi kormányzóságban,[11] a népvándorlás korában lép fel s Magyarországon különösebben az V—VIII. Kr. u. századokat jellemzi, míg az európai orosz föld mondott területein helyenként a XIII—XIV. századig is lenyúlik.

Csontnyílhegyünket jellemzi az, hogy pengéje kétlapúra van faragva s közepén gerincz húzódik végig. Ezt a sajátosságot egy szibériai csontpengén (161. sz. rajz)

[1] Aspelin: i. m. 376
[2] U. o. 382.
[3] Ujabb tanulmányok a rézkorról.
[4] Aspelin: i. m. 377.
[5] U. o. 378—379.
[6] Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban LXXX. 4. és CCCXVII. A. 30.
[7] Aspelin: i. m. 1252, 1253, 1297.
[8] U. o. 1732, 1733, 1743.
[9] U. o. 1793, 1812, 1828.
[10] U. o. 1857, 1868.
[11] U. o. 842, 849. és Матеріалы по археологіи Россіи издаваемые императорс. археол. комм. Спб. Nr. 10. таб. X. рис. 10, 19, 27.

fand,[1] kommt der antike, in Scharnier gehende Fibulabügel[2] vor und eine Nachnahmung in Knochen des einer Eishacke ähnlichen, mit einer Hülse versehenen Eisenwerkzeuge,[3] welches ebenso in Ungarn,[4] wie in den baltischen Provinzen des russischen Reiches, namentlich in Finnland,[5] Estland,[6] Livland,[7] Kurland[8] und schliesslich auch in dem einstmaligen mordwinischen Gebiete im tambower[9] Gouvernement zur Zeit der Völkerwanderung auftritt und in Ungarn speziell das V—VIII. Jahrhundert charakterisirt, während es auf dem erwähnten Gebiete des europäischen Russland stellenweise auch bis ins XIII. und XIV. Jahrhundert hineinreicht.

Unsere Knochenpfeilspitze wird dadurch charakterisirt, dass die Klinge doppelflächig geschnitzt ist und sich in der Mitte eine Rippe durchzieht. Diese Eigenthümlichkeit finden wir in sehr archaischer Form auf einer sibirischen Knochenklinge (Abb. 161). Nachdem die Klinge nur 6 Cm. lang ist, war dies zweifellos eine Pfeilspitze und zwar vom einfachsten Typus, welcher auf diesem sibirischen Gebiete vorkommt. Der archaistische Zug liegt darin, dass die Mittelrippe nicht bis zum Ende der Klinge reicht und dass der mittlere Theil der Klinge eine Einbuchtung zeigt.

Eine Analogie dieser Eigenthümlichkeit finden wir unter den Waffen der ungarischen Kupferzeit. So in einer charakteristischen Kupferklinge, an welcher die Mittelrippe ebenfalls nicht bis zum Ende läuft, und welche von dem jetzt besprochenen

[1] Neuere Studien über die Kupferzeit.
[2] Aspelin: L. c. 377.
[3] L. c. 378—379.
[4] Hampel: Die Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban.) LXXX. 4. und CCCXVII. A. 30.
[5] Aspelin: L. c. 1252, 1253, 1297.
[6] L. c. 1732, 1733, 1743.
[7] L. c. 1793, 1812, 1828.
[8] L. c. 1857. 1868.
[9] L. c. 842, 849 und Матеріалы по археологіи Россіи издаваемые императорск. археол. комм. Спб. Nr. 10. таб. X. рис. 10, 19, 27.

igen archaikus formában találjuk meg. Minthogy e penge mindöszsze hat cm. hoszszú, semmi kétség, hogy az nyílhegy volt, még pedig a nyílhegyek azon legegyszerűbb typusa mely e szibériai területen előfordul. Archaisztikus vonását az a körülmény képezi, hogy középgerincze nem fut végig a pengén s a penge középső része horpadást mutat.

Ezen sajátosság analogiájára a magyarországi rézkori fegyverek közt találunk. Itt fordult elő egy jellemző rézpenge, a melynél a gerincz szintén nem fut végig s a mely a most ismertetett csontpengetypustól csak anynyiban tér el, hogy pengéjének horpadásában két szeglyuk van (l. 162. sz. rajz). Mikor Hampel ez utóbbi rézpengét ismertette, reámutatott annak ősi primitivus voltára s úgy találta, hogy alakjuk nagyon emlékeztet az éjszaki s nyugati régiókban dívó silex szerszámok bizonyos tojásdad körvonalú idomára, azzal a különbséggel azonban, hogy a réz természetes tulajdonságának megfelelőleg, a középső gerinczes emelkedés laposabb lehetett.[1]

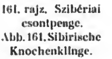
1895-ben, mikor Hampelnek szóban forgó tanulmánya megjelent, a most ismertetett szibériai csontpenge, mely 1893-iki ásatásból származik, még nem volt ismeretes az irodalomban. Ezen ásatásokról, melyekből ezen csontpenge származik, beszámol ugyan az orosz császári régészeti bizottság 1895. évi jelentése,[2] azonban e beszámoló, mely a csontpenge rajzát különben sem közli, csak 1897-ben jelent meg.

Nem akarjuk kétségbevonni, hogy a hivatkozott silex pengék tojásdad formája és

[1] Hampel: Ujabb tanulmányok a rézkorról Budapest 1895. 26. és 27. l.

[2] Отчетъ императорской археологической коммиссіи за 1895 годъ. Спб. 1897. приложенія VI. ст. 142. stb.

Knochenklingentypus nur darin abweicht, dass sich in der Einbuchtung der Klinge zwei Nagellöcher befinden. (Abb. 162). Als Hampel diese Kupferklinge besprach, wies er auf ihre alterthümliche Primitivität hin und fand, dass sie in der Form stark an die gewisse Eiform der in den östlichen und westlichen Regionen üblichen Silexwerkzeuge erinnert, nur mit dem Unterschiede, dass der natürlichen Eigenschaft des Kupfers entsprechend die mittlere Graterhöhung flacher gewesen sein mag.[1]

161. rajz. Szibériai csontpenge.
Abb. 161. Sibirische Knochenklinge.

162. ábra. Magyarországi rézpenge.
Abb. 162. Ungarländische Kupferklinge.

Als 1895 diese Studie Hampels erschien, war die jetzt besprochene sibirische Knochenklinge, die von einer 1885er Ausgrabung stammt, in der Literatur noch nicht bekannt. Über die betreffenden Ausgrabungen referirt wohl der Bericht[2] der kaiserlich russischen archäologischen Kommission vom Jahre 1895, jedoch ist derselbe — übrigens ist auch dort die Knochenklinge nicht reproduzirt, — erst im Jahre 1897 erschienen.

Wir wollen nicht bezweifeln, dass etwa zwischen der angeführten eiförmigen Silex-

[1] Hampel: Neuere Studien über die Kupferzeit. (Ujabb tanulmányok a rézkorról.) Budapest, 1895. S. 26 und 27.

[2] Отчетъ императорской археологической коммиссіи за 1895. годъ. Спб. 1897. приложенія VI. ст 142. etc.

a magyarországi rézpenge hasonló alakja közt valamely távoli vonatkozás esetleg ne lehetne, nem pedig annál kevésbbé, mert az említett silex példák sem képezik pusztán az éjszaki és nyugati régiók sajátját, mert hisz immár Magyaroszágról,[1] sőt orosz földről is ismerünk analogon darabokat, de mi a magyarországi rézpenge szoros analogiáját a szóbanforgó szibériai csontpengében látjuk.

A tojásdad silex pengék középső gerinczes emelkedése sokkal domborúbb, mint a rézpengéé s ezt Hampel, a ki maga sem akar szorosabb rokonságot látni e kettő közt, a réz természetes tulajdonságában fekvő okokra vezeti vissza. Azt a lényeges jelenséget azonban, hogy a középgerincz nem fut végig a penge egész hosszában, mint azon gyakoribb magyarországi példákon, melyek külső körrajz tekintetében, aránylag legközelebb állanak hozzá;[2] bár pontosan megállapitja, de nem magyarázza, a minthogy a szükséges támasztópontok hiányában ezt nem is tehette.

Ismerve immár a szibériai analogon csontpenge példát, azt hiszszük, nem tévedünk, ha a szóbanforgó magyarországi rézpengét a korábbi, sőt hizonyára sok esetben egykorú csontpengék fémutánzatának tartjuk. Megerősíti-e felfogásunkat az a kétségtelen tény is, hogy az ural-altaji régióban a csontnak, mint szerszám-fegyver és ékszer-anyagnak mindenha oly bőséges szerep jutott, hogy még a fémformákat is számtalanszor utánozták csontban. E tekintetben legyen elég azon permi példákra hivatkoznunk, a melyekről már fentebb is szólottunk s melyekben a rézcsá-

[1] Hermann Ottó: A miskolczi paleolith lelet. Archaeologiai Értesítő Uj f. XIII. köt. 1893 1—24. l. 4. és 5. ábra.

[2] Hampel: i. m. 26. l. 36. ábra.

klinge und der ähnlich geformten ungarländischen Kupferklinge eine entfernte Beziehung bestanden haben mag, umsoweniger, weil die angeführten Silexexemplare nicht blos eine Eigenthümlichkeit der östlichen und westlichen Regionen bilden, da wir auch aus Ungarn,[1] ja sogar aus Russland analoge Stücke kennen, wir aber sehen die strenge Analogie der ungarländischen Kupferklinge in dieser sibirischen Knochenklinge.

Die mittlere Graterhöhung der eiförmigen Silexklinge ist viel erhabener, als die der Kupferklinge und dies hat Hampel, der auch selbst zwischen den beiden keine engere Verwandtschaft sehen will, auf die in den natürlichen Eigenschaften des Kupfers liegenden Gründe zurückgeführt. Die wesentliche Erscheinung jedoch, dass der Mittelgrat nicht bis zum Ende der Klinge reicht, wie bei jenen häufigen ungarländischen Stücken, welche in den äusseren Umrissen diesen verhältnissmässig am nächsten stehen,[2] erklärt er nicht, obgleich er sie genau feststellt, vermochte dies übrigens auch gar nicht mangels der nöthigen Stützpunkte.

Nachdem wir nun die analoge sibirische Knochenklinge kennen, glauben wir nicht zu irren, wenn wir die ungarische Kupferklinge für eine Nachahmung in Metall von früheren, ja in vielen Fällen von gleichzeitigen Knochenklingen halten. Unsere Annahme wird auch durch die unzweifelhafte Thatsache bestätigt, dass in der ural-altajer Region die Knochen als Material für Werkzeug, Waffen und Schmuck stets eine so grosse Rolle spielten, dass selbst die Metallformen unzähligemale in Knochen nachgeahmt wurden. Es genügt wohl uns auf jene permer Beispiele zu berufen, von denen wir schon weiter oben sprachen und unter welchen wir Knochenkopien des Kupferstreithammers, des römisch-provin-

[1] Otto Herman: Der miskolczer Paläolith-Fund. (A miskolczi paleolith lelet.) Archaeol. Ért. Neue Folge. Bd. XIII. 1893. S. 1—24. Abb. 4 und 5.

[2] Hampel: L. c. S. 26. Abb. 36.

kány a provincziális római fibulakengyel s a VIII—XIV. századbeli jégvágó csontmásolataival találkozunk.[1]

Azon körülményből, hogy a szóban forgó magyarországi rézpenge prototypusát szibériai darabban ismertük fel, egyrészt az következik, hogy a magyarországi fémkor ezen typusát is ural-altaji régiókból származottnak kell tekintenünk, másrészt viszont a magyarországi rézpenge bizonyítja azt, hogy szibériai csont analogonjai, legalább a mi magát a typust illeti, Szibériában a legősibb formákat alkotják.

Ezen legősibb forma a szibériai területen sokáig maradt divatban. Világosan bizonyítja ezt az a környezet, a melyben az általunk bemutatott példát Adrianov V. A. ásatásaiban találjuk. Ez a példa ugyanis azon ásatásból származik, a melyet Adrianov V. A. a jeniszei kormányzóság minuszinszki kerületében, a Jeniszei folyam két jobbparti mellékfolyójának, t. i. a Lugovkának és a Kójának vízválasztóján, az ú. n. Dumnaja Gorán fekvő kurgánokban 1895-ben foganatosított. Négy kurgánt ásatott itt fel, melyek külső alakjukra nézve alig $1^1/_2$ m. magas és meglehetősen szétterülő halmokat képeznek. E halmokban egy, két vagy három téres, de sekély sír van, egy pár sor fagerendából öszszeróva és fahasábokkal befödve. Ezekben mindig több oly emberi csontváz maradványai találhatók együtt, a melyek kelet-nyugati irányban vannak orientálva és felettük rakott tűz hatásának voltak valami módon alávetve. Épen azért a velük talált sírmellékletek javarészén is erősen meglátszik a tűz hatásának nyoma.[2]

Csontpengénket Adrianov V. A. a második kurgánban lelte, még pedig ezen két

[1] Aspelin: i. m. 382. 377—379. sz.

[2] Отчетъ императ. археолог. комм. за 1895. годъ. Спб. 1897. ст. 44—45, приложенія VI. ст. 143—151.

zialen Fibelbügels und der Eishacke aus dem VIII—XIV. Jahrhundert finden.[1]

Aus dem Umstande, dass wir das Prototyp der fraglichen ungarländischen Kupferklinge in einem sibirischen Stücke erkannten, folgt einerseits, dass wir auch diesen Typus der ungarischen Metallzeit als aus den ural-altajschen Regionen stammend betrachten müssen, andererseits beweist die ungarländische Kupferklinge, dass, wenigstens was den Typus selbst betrifft, ihre sibirische Knochenanalogie in Sibirien zu den urältesten Formen gehört.

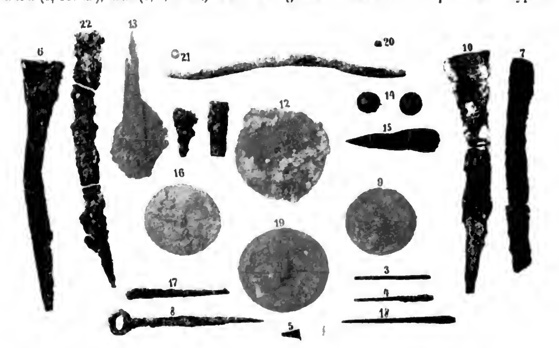
Diese uralte Form blieb auf sibirischem Gebiete lange in Mode. Dies beweist klar die Umgebung, in welcher wir das von uns reproduzirte Exemplar in den Ausgrabungen des W. A. Adrianow finden. Dieses Exemplar entstammt nämlich jenen Ausrabungen, welche W. A. Adrianow 1895 im minusinsker Bezirk des jeniseier Gouvernements machte, in jenen Kurganen, welche an der Wasserscheide zweier rechtsufriger Nebenflüsse des Jenisei, nämlich des Lugowka und des Koja, auf der sogenannten Dumnaja-Gora liegen. Er liess dort vier Kurgane aufgraben, welche kaum $1^1/_2$ Meter hohe und ziemlich ausgebreitete Hügel bilden. In diesen Hügeln befinden sich ein, zwei oder drei geräumige, aber niedere, aus einigen Reihen Holzpfosten zusammengefügte und mit Holzscheiten bedeckte Gräber. In diesen werden immer die Überreste solcher menschlicher Skelette beisammen gefunden, welche in ost-westlicher Richtung orientirt sind, und die dem Einflusse eines über ihnen angelegten Feuers irgendwie ausgesetzt waren, weshalb auch die meisten mit ihnen gefundenen Grabbeilagen Spuren von der Einwirkung des Feuers zeigen.[2]

W. A. Adrianow hat unsere Knochenklinge in dem ersten Grabe des zweiten Kurgans gefunden, welcher zwei gesonderte Gräber enthielt. Aus diesem Grabe kamen

[1] Aspelin: L. c. Nr. 382. 377—379.

[2] Отчетъ императ. археолог. комм. за 1895. годъ. Спб. 1897. ст. 44—45. приложенія VI. ст. 143—151.

külön sírt tartalmazott kurgánnak első sírjában. Ebben a sírban csupa olyan tárgyak kerültek elő, melyek a fejlett szibériai bronzkornak képezik jellemző typusait, a minek világosabbá tételére közöljük e sír leleteit 163. sz. rajzunkon. A kések (6, 7, 10, 22. sz.), a tűk (8, 18. sz.), árak (3, 4, 17. sz.) és tükrök

163. ábra. A dumnaja-gorai második kurgán leletei.

(9, 12, 16, 19. sz.) mind oly typusok, a melyeket Aspelin nagy atlaszának megjelenése óta úgy ismerünk, mint a szibériai bronzkor typusait,[1] de ezek között már a tükrök is oly typusokat képeznek, a melyekkel a kámamenti vaskorra oly jellemző ananyinói sírmezőben is találkozunk,[2] a melyek tehát a bronzkorról a vaskorra való átmenetet jelzik s a melyeknek korát Szpicyn a III—VI. századra teszi. Még inkább ily átmeneti typusnak kell tekintenünk a csontpengénk társaságában lelt gömbszelet idomú, két

[1] Aspelin i. m. 182—183. sz.
[2] U. o. 468.

lauter für die entwickelte sibirische Bronzezeit charakteristische Typen zum Vorschein, und reproduziren wir, um dies besser zu veranschaulichen, die Funde dieses Grabes auf Abb. 163. Die Messer, die Nadeln, die Pfriemen und Spiegel zeigen lauter solche Typen, die wir seit dem Erscheinen des grossen Atlas von Aspelin als Typen[1]

Abb. 163. Funde des zweiten dumnaja-goraer Kurgans.

der sibirischen Bronzezeit kennen. Aber unter diesen zeigen die Spiegel auch schon solche Typen, denen wir bereits in dem für die Eisenzeit am Laufe des Kama so charakteristischen, ananjinoer Grabfelde begegnen,[2] die also den Übergang von der Bronzezeit zur Eisenzeit zeigen, und die Spizyn in das III—VI. Jahrhundert setzt. Noch eher müssen wir als Übergangstypen jene gemeinsam mit der Knochenklinge gefundenen, kugelsegmentförmigen, glatten, an beiden Enden durchlöcherten Rosetten (Abb. 163, Nr. 14) bezeichnen. Diesem Typus begegnen wir in solchen

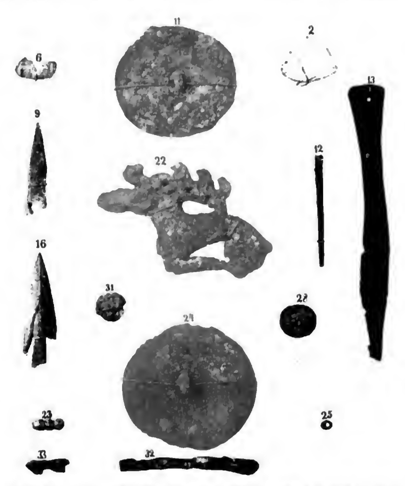
[1] Aspelin: L. c. Nr. 182—183.
[2] L. c. 468.

szélükön átlyukasztott sima boglárokat (u. o. 14. sz.) Ezen typussal oly szibériai kurgánokban találkozunk, melyeknek sírmellékletei közt vas nem fordul elő, így pl. azon kurgánok sírmellékleteiben, a melyeket Adrianov V. A. a tagarszki sóstó partjain ásatott fel.[1]

A dumnaja-gorai második kurgánban fel-

sibirischen Kurganen, unter deren Grabbeilagen kein Eisen vorkommt, so beispielsweise in jenen Kurganen, welche W. A. Adrianow an den Ufern des Salzsees Tagarski ausgraben liess.[1]

Die primitive Form der im zweiten dumnaja-goraer Kurgan entdeckten Knochenklinge (Abb. 163, Nr. 15), sowie der Umstand,

164. rajz. A dumnaja-gorai negyedik kurgán harmadik sírjának leletei.
Abb. 167. Funde aus dem dritten Grabe des vierten dumnaja-goraer Kurgans.

fedezett csontpenge (163. rajz, 15. sz.) primitivus formája egyrészt, másrészt az a körülmény, hogy a szibériai területen sokáig maradt divatban e forma, megerősíti azon feltevésünket, hogy e csontpengék kiindulási

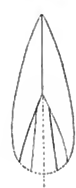
dass auf dem sibirischen Gebiete diese Form lange in Mode blieb, bekräftigen unsere Annahme, dass wir den Ausgangspunkt dieser Knochenklingen auf sibirischem Gebiete suchen müssen, aber noch mehr bestätigt diese Annahme der Umstand, dass dieser

[1] Отчетъ импер. археол. коммиссіи за 1894. годъ. Спб. 1896. Приложенія V.

[1] Отчетъ императ. археолог. комм. за 1894. годъ. Спб. 1896. Приложенія V.

pontját a szibériai területen kell keresnünk, de még jobban megerősíti e feltevést azon körülmény, hogy ezen csontpengetypus természetes továbbfejlődését is ezen a területen érte meg legkorábban.

Az Adrianov V. A. által 1895-ben felásott dumnaja-gorai negyedik kurgán harmadik sirjában[1] u. i. olyan csontnyílhegy-typussal találkozunk, mely míg egyrészt a typologikus fejlődés fonalán a második typust képviseli a szibériai területen, másrészt alig

165. rajz. A dumnaja-gorai negyedik kurgánban talált nyílhegy szerkezeti rajza.

Abb. 165. Konstruktionszeichnung der in vierten dumnaja-goraer Kurgan gefundenen Pfeilspitze.

lehet kétségünk, hogy az ősi primitivus formából közvetlenül és szervesen fejlődött.

E második typust 164. számú rajzunk 16. száma mutatja. Jellemzője ennek a typusnak is az, hogy pengéje kétlapúra van faragva s hogy középgerincze nem húzódik végig a penge egész hoszszában, azonban a nyélbeerősítésre szolgáló ősi horpadás ennél a typusnál már czélszerűen differencziálódott, a mennyiben a horpadás két szélén egy-egy lefelé irányuló bevágás segélyével egyrészt a nyélbeerősítésre szolgáló peczek, másrészt a két szakáll fejlesztetett ki. Világosan mutatja ezt az a körülmény

[1] Отчетъ за 1895. годъ. Спб. 1897. Приложенія VI. стр. 148. 149. Рис. 334.

Knochenklingentypus eine natürliche Fortentwicklung auch am frühesten auf diesem Gebiete erlebte.

In dem dritten Grabe[1] des vierten von W. A. Adrianow 1895 aufgegrabenen dumnaja-goraer Kurgans, finden wir nämlich einen ebensolchen Knochenpfeilspitzentypus, der, während er einerseits die typologische Entwicklung genommen, den zweiten Typus auf sibirischem Gebiete repräsentirt, andererseits kaum einen Zweifel darüber lässt, dass er sich aus der uralten primitiven Form unmittelbar und organisch entwickelt hat.

Diesen zweiten Typus zeigt Abb. 164, Nr. 16. Das Charakteristische desselben ist, dass die Klinge zweiflächig geschnitzt ist, und der Mittelgrat sich nicht der ganzen Klinge entlang zieht, aber die zur Befestigung des Griffes dienende ursprüngliche Einbuchtung ist bei diesem Typus schon zweckmässig differenzirt, indem an den beiden Rändern der Einbuchtung, mit Hilfe eines nach abwärts gerichteten Einschnittes, sich einerseits der zur Befestigung des Griffes dienende Dorn, andererseits die beiden Bärte ausgebildet haben. Dies zeigt klar auch der Umstand, dass die Umrisse des zweiten dumnaja-goraer Typus fast gänzlich die typische Form jener ursprünglichen Klinge konserviren, aus welcher sich — unserer Überzeugung nach — das entwickelt hat, was wir mit unserer Konstruktionszeichnung auf Abb. 165 anschaulich zu machen versuchen.

Abb. 164 zeigt jene Umgebung, in welcher dieser zweite Typus im dritten Grabe des dumnaja-goraer vierten Kurgan vorgekommen ist. Diese Umgebung weist dieselben sibirischen Typen auf, von denen wir weiter oben nachgewiesen haben, dass sie charakteristisch für den Übergang zur Eisenzeit sind. Als neues Element erscheint in dieser Umgebung zum ersten Mal die Gestalt des kauernden Hirsches. (Abb. 164, Nr. 22) Die umfangreiche Rolle

[1] Отчетъ за 1895. годъ. Спб. 1897. Приложенія VI. стр. 148. 149. Рис. 334.

is, hogy e második typusú dumnaja-gorai külső körrajza még csaknem teljesen megtartja azon ősi penge typusalakját, melyből — meggyőződésünk szerint — fejlődött, a mit a 165. számú szerkezeti rajzunkkal igyekeztünk szemléltető módon is bemutatni.

164. számú rajzunk mutatja azt a környezetet, melyben e második typus a dumnaja-gorai negyedik kurgán harmadik sírjában előfordult. Ez a környezet ugyanazokat a szibérini typusokat mutatja, a melyekről fentebb kimutattuk, hogy az átmeneti vaskor jellemzői. Új elemül e környezetben először a guggoló szarvas alakja jelentkezik. (164. rajz, 22. sz.) Ennek a motivumnak bőséges szerepe a déloroszországi úgynevezett szkita kurgánokban sokkal ismertebb, semhogy annak fejlett bronzkori voltát e helyen bővebben kellene bizonyítgatni.

Új elem a gúlaalakú pengével ellátott köpűs bronznyílhegy is, mely mindenesetre speczifikus szibériai fejlődmény, jóllehet a lelet kora tekintetében lényegesebb szerepe nincs. (164. rajz, 9. sz.) Végül fontos új elem a hármas tagolású üveggyöngy is (164. rajz, 23. sz.), mely a mily gyakori a magyarországi népvándorláskori leletekben, a melyekbe, minthogy gyakran feküsznek korábbi vaskori telepek helyén — sokszor keverednek belé vaskori tárgyak;[1] ép

[1] Találkozunk e gyöngyökkel a szent-endrei, pásztói, bezenyei, czikói, závodi, csúnyi, regölyi, hódmező-vásárhely—tarjánvégi és bezdédi leletekben l. Hampel J.: A régibb középkor emlékei Magyarhonban LIII. t. 4. sz., CXXXII. t. 24. sz., CLIX. s. CCV. t. 12., CCX. t. 9., 10., 14., 26. sz., CCXL. t. 12—15., CCLVI. t. 14—16, 33., CCLXIV. t. 7., 8., 15. sz., CCXCVI. t. 6. sír. 26. sz. 7. sír 19. sz., CCCXVII. t. 35. sz., CCCLI. t. 12—14. sír, melyek közül vaskori tárgyakat találunk a csúnyi, závodi és regöli leletekben; l. Hampel: i. m.: CCLXI. 86. sír 1., CCLXXVI. t. 62. sír 5. sz. CCCII. t. 22. sír 7. sz.

dieses Motives in den südrussischen skythischen Kurganen ist viel zu bekannt, als dass man dessen entwickelteres Stadium der Bronzezeit hier ausführlicher behandeln müsste.

Ein neues Element ist auch die Bronzepfeilspitze mit Schaftloch und pyramidenförmiger Klinge, welche jedenfalls eine spezifisch sibirische Entwicklung ist, wenngleich sie für das Alter des Fundes keine wesentliche Rolle spielt. (Abb. 164, Nr. 9.) Ein wichtiges Element ist ferner auch die dreifach gegliederte Glasperle (Abb. 164, Nr. 23), die wohl häufig in den Funden aus der Zeit der ungarländischen Völkerwanderung ist, welchen, nachdem sie oft an Plätzen von Ansiedlungen der früheren Eisenzeit liegen, häufig auch Gegenstände aus der Eisenzeit beigemengt sind,[1] die aber niemals in Gräbern der reinen Bronzezeit vorkommen. Wir können aber hinsichtlich des zweiten Typus der Knochenpfeilspitzen bestimmt konstatiren, dass er in Sibirien in der entwickelten Bronzezeit schon vorhanden war.

Wenn wir nun untersuchen, in welcher Umgebung die Knochenpfeilspitze des zweiten Typus westlich von Sibirien vorkommt, werden wir sehen, dass auf diesen Gebieten — wenigstens so weit die bisher uns zur Verfügung stehenden Funde eine Schlussfolgerung zulassen — dieselbe einerseits immer gemeinsam mit späteren Funden vorkommt, andererseits der Typus selbst entwickelter ist, welche Erscheinungen wieder nur zu erklären sind, wenn

[1] Wir begegnen diesen Perlen in den szentendreer, pásztóer, bezenyeer, czikóer, závoder, csúnyer, regölyer, hódmező-vásárhely—tarjánvéger und bezdéder Funden. S. J. Hampel: Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban.) Taf. LIII. Nr. 4, CXXXII. 24, CLIX. s. CCV. 12. CCX. 9, 10, 14, 26, CCXL. 12—15, CCLVI. 14—16, 33, CCLXIV. 7, 8, 15, CCXCVI. Grab 6, Nr. 26, Grab 7, Nr. 19, CCCXVII. Nr. 35, CCCLI. Grab 12—14. Gegenstände aus der Eisenzeit finden wir in den csúnyer, závoder und regölyer Funden. S. Hampel: L. c. CCLXI. Grab 86, Nr. 1, CCLXXVI. Grab 62, Nr. 5, CCCII. Grab 22, Nr. 7.

úgy sohasem fordultak elő tiszta bronzkori sírokban. Ilyenformán a második typusú csontnyílhegyre vonatkozólag határozottan állíthatjuk, hogy Szibériában a fejlett bronzkorban már megvolt.

Ha már most azt vizsgáljuk, hogy milyen környezetben fordul elő a második typusú csontnyílhegy Szibériától nyugatra, látni fogjuk, hogy ez utóbbi területeken — legalább a menynyire az eddig rendelkezésünkre álló leletek a következtetést lehetségessé teszik — egyrészt mindig későbbi leletek társaságában fordul az elő, másrészt maga a typus is fejlettebb, a mely jelenségek ismét csak úgy magyarázhatók meg, hogy a typus kiindulási pontjául a szibériai területeket fogadjuk el.

Két terület áll e tekintetben rendelkezésünkre jellemző leletekkel; és pedig először a délorosz sík, másodszor a gazdag permi terület.

A délorosz terület e nemű leleteit azon lelettel jellemezhetjük, melynek képét 166. számú rajzunkon mutatjuk be. E lelet azon kurgánokból származik, melyeket Goskjevics J. V. 1893 és 1895-ben a chersoni kormányzóságban Dymovka falu közelében ásatott fel.[1] Mind a kilencz nyílhegy, melyet rajzunkon (166. sz. rajz, 1—9.) bemutatunk, csontból készült és valamenynyi egyazon typushoz tartozik, a mely szerkezetileg teljesen azonos a szibériai második typusú csontnyílhegygyel, attól azonban anynyiban mégis eltér, hogy pengéjének külső kör-

wir als Ausgangspunkt dieses Typus die sibirischen Gebiete akzeptiren.

Mit charakteristischen Funden stehen uns in dieser Beziehung zwei Gebiete zur Verfügung; erstens die südrussische Ebene, zweitens das reiche permer Gebiet.

Die südrussischen Funde dieser Art können wir mit jenem Funde charakterisiren, den wir auf Abb. 166 reproduziren. Dieser Fund stammt aus jenen Kurganen, welche J. W. Goschkjewitsch in den Jahren 1893 und 1895 in der Nähe des Dorfes Dymowka im Gouvernement Cherson ausgrub.[1] Sämmtliche neun Pfeilspitzen, welche wir auf Abb. 166, Nr. 1—9 reproduziren, sind aus Knochen und gehören alle zu demselben Typus, welcher konstruktiv mit der Knochenpfeilspitze des zweiten sibirischen Typus vollständig identisch ist, und von demselben nur darin abweicht, dass die äusseren Umrisse der Klinge ein fast regelmässiges gleichschenkliges Dreieck bilden. Gegenüber der der Eiform sich nähernden ursprünglichen Form, welche das sibirische Exemplar aus der entwickelten Bronzezeit fast noch vollständig konservirt, repräsentiren die dymowkaer Exemplare jedenfalls eine typologische Entwicklung, die umso entfernter von der Urgestalt stehen muss, je unverkennbarer an ihr die vollständig gleichförmige, sozusagen schematische Behandlung ist. So sprechen auch die rein typologischen Gesichtspunkte dafür, dass wir die Knochenpfeilspitzen dieses Typus aus dem südrussischen Gebiet für viel später zu halten haben, als die analogen sibirischen Exemplare.

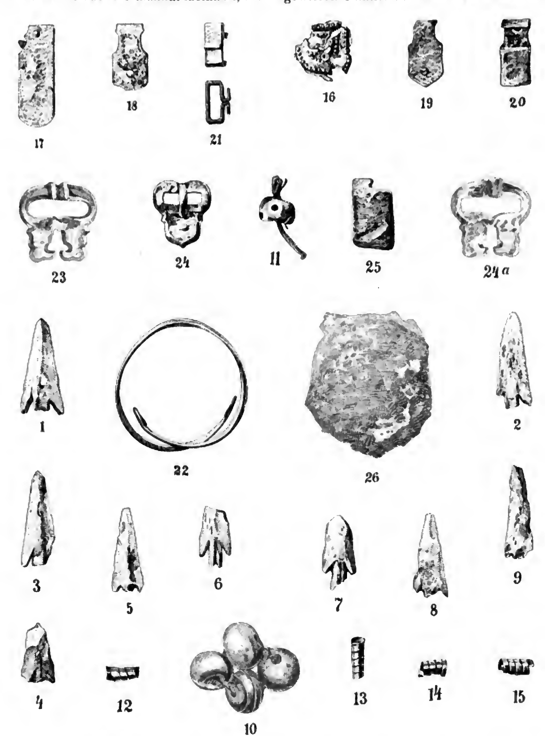
Jene Umgebung, in welcher wir die dymowkaer Pfeilspitzen finden, bestätigt die

[1] Az 1893-ban felásott XVII. kurgán tartalma és szerkezete felől kimerítő közlést találunk a „Записки императорскаго русскаго археологическаго общества"-ban. Томъ VIII. Выпускъ первый и второй. Новая серія стр. 172—178, de a közlésben az általunk bemutatott leletekről nincs még szó s így valószínű, hogy ez utóbbiak az 1895-iki ásatásokból erednek.

[1] Über den Inhalt und die Konstruktion der im Jahre 1893 ausgegrabenen 17 Kurgane finden wir einen ausführlichen Bericht in «Записки императорскаго русскаго археологическаго общества». Томъ VIII. Выпускъ первый и второй. Новая серія стр. 172—178., aber von den von uns reproduzirten Funden ist in diesem Berichte noch keine Rede und es ist wahrscheinlich, dass diese Letzteren aus den Ausgrabungen des Jahres 1895 stammen.

rajza csaknem szabályos, egyenlő szárú háromszögformát mutat. A tojásdad formához közeledő ősi alakkal szemben, me-

auf diesem Wege gewonnene relative Zeitbestimmung, ja sie verhilft uns bis zu einem gewissen Punkte zu einer absoluten Zeit-

166. rajz. A dymovkai leletek. — Abb. 166. Die dymowkaer Funde.

lyet a szibériai fejlett bronzkori példa még csaknem teljesen megőriz, a dymovkai példák mindenesetre typologiai fejlődést képviselnek, melyek annál távolabb kell, hogy álljanak az ősi alaktól, mennél félreismerhetetlenebb rajtuk a teljesen egyöntetű, hogy úgy mondjuk szkémás kezelés. Ilyenformán maguk a tisztán typologiai szempontok is a mellett szólanak, hogy a délorosz terület ezen typusú csontnyílhegyeit jelentékenyen későbbieknek tartsuk, mint a vele analogon szibériai példát

Ilyen úton nyert ezen relativus kormeghatározásunkat megerősíti, sőt bizonyos pontig absolutus kormeghatározáshoz segít bennünket azon környezet, melyben a dymovkai nyílhegyeket találjuk. A leletek közt lévő üveggyöngyök (10—11. sz.) bronz spirális hengerkék (12—15. sz.), a 16—21. sz., övfelszerelésből származó szíjvégek és pántok kevésbbé jellemzők, bárha nagy általánosságban már ezek is, különösen pedig a szíjvégek és pántok csupa olyan formák, melyeket a magyarországi ú. n. népvándorláskori leletekből jól ismerünk. Sokkal jellemzőbb a 22. számú lemezes karpereczek, mely mindkét végén kígyófejalakú tagolásban végződik. E fajta karpereczekkel a magyarországi népvándorláskori leletek közt a bölcskei[1] és fenéki[2] sírmező sírmellékletei között találkozunk. A bölcskei sírmező kormeghatározásra kevésbbé alkalmas és inkább csak abból a szempontból jöhet számításba, hogy sírmellékletei egész karakterük tekintetéből egyeznek a fenéki sírmezőben felfedezett leletekkel, mely utóbbi a kormeghatározás tekintetében sokkal határozottabb adatokat nyujt. E sírmező leletei közt ugyanis sűrűn talál-

[1] Hampel J. i. m.: LXXXII. t. 1., 2. sz.

[2] U. o.: LXXXIII. t. 1. 2. sz., LXXXV. t. 5. sz.

bestimmung. Die unter den Funden befindlichen Glasperlen (Nr. 10—11), spiralförmigen Bronzeglieder (Nr. 12—15), und die auf Nr. 16—21 reproduzirten von Gürtelausrüstungen stammenden Beschläge und Bänder sind weniger charakteristisch, obwohl im Grossen und Ganzen auch diese, besonders die Beschläge und Bänder solche Formen haben, die wir aus den Funden der sogenannten Völkerwanderungszeit gut kennen. Bedeutend charakteristischer ist das Plattenarmband (Nr. 22), das an beiden Enden in eine schlangenkopfförmige Gliederung endet. Gleichartigen Armbändern begegnen wir unter den Funden aus der Zeit der ungarländischen Völkerwanderung in den Beilagen der bölcskeer[1] und fenéker[2] Gräberfunde. Das bölcskeer Grabfeld ist zur Zeitbestimmung weniger geeignet, und kann nur von dem Standpunkte in Betracht kommen, dass seine Grabbeilagen in ihrem ganzen Charakter mit den Funden im fenéker Grabfelde übereinstimmen, welch letzteres in Bezug auf die Zeitbestimmung bedeutend positivere Daten bietet. Unter den Funden dieses Grabfeldes begegnen wir nämlich sehr häufig den Erzeugnissen des späten römischen Gewerbes, u. zw. Stylusen, Scheibenfibeln, griechischen Siegelringen mit Monogrammen, Salbflaschen, Glasschalen, Thongefässen, einem Reifentypus mit sonderbarem Abschluss, dessen Enden aufeinander gedreht sind, durchbrochenen Bronzeplatten, Elfenbein-Statuetten, Scriniumdeckplatten,[3] die mit in Muster eingetriebenen (estampé) figuralen Ornamenten bedeckt sind u. s. w. Eine gleichfalls charakteristische und für die Zeit dieses Grabfeldes wichtige Eigenthümlichkeit bildet auch jener Umstand, dass von den dort aufgegrabenen dreihundert Gräbern, zweihundertneun mit römischen

[1] Hampel: L. c. LXXXII. Nr. 1, 2.

[2] L. c. LXXXIII. Nr. 1, 2, LXXXV. 5.

[3] L. c. LXXXIV. Nr. 9—12, LXXXVI. 7, LXXXVIII. 10, LXXXV. 1, 2, 8, LXXXVI. 11 *a*, *b*, *c* sz. LXXXIV. 5, LXXXVI. 5, LXXXVIII ohne Nummer, LXXXVII. 1—3 und 5, LXXXVI 9 *a*, *b*. Erster Theil S 85. Abb. *a*, *b*, *c*. LXXXIX.

kozunk a késői római ipar készítményeivel, úgymint stylusokkal, korongfibulával, görög monogrammos pecsétlőgyűrűvel, kenőcstartó üveggel, üvegcsészével, agyagedényekkel, egy sajátos zárt karikatypussal, melynek végei egymásra vannak csavarva, áttört bronzlemezzel, elefántcsont szobrocskával, mintába bevert (estampé) figurális díszítésekkel borított scriniumfedőlemezekkel stb.[1] Ugyan e sírmezőnek egyik igen jellemző és korára nézve fontos sajátságát képezi az a körülmény is, hogy az ott felásott háromszáz sír közül kétszázkilencz sír római téglákkal volt kifalazva,[2] mindezekhez járul az a körülmény, hogy a fenéki sírokban a III-ik és IV-ik században uralkodott császárok által veretett kis bronzérmek is találtattak, melyek közül a legkésőbbi III. Valentinianus (425—455 Kr. u.) érme volt s épen azért a sírmező korát, annak felásatója Lipp Vilmos, az V-ik Kr. u. század közepére helyezte.[3] Lipp Vilmos kormeghatározásában, melyet Pulszki Ferencz is elfogad,[4] világosan az érmek képezték a döntő bizonyítékokat, bár az érmek csak felfelé állapítanak meg biztos korhatárokat, mert veretésük után még igen hosszú ideig lehettek úgy is, mint forgalmi eszközök s még inkább, mint ékszerek használatban.

A fenéki sírmezőt illetőleg a dolog úgy áll, mint népvándorláskori ú. n. hun-ger-

[1] U. o.: LXXXIV t. 9—12. sz., LXXXVI. t. 7. sz., LXXXVIII. t. 10. sz., LXXXV. t. 1., 2., 8. sz. LXXXVI. t. 11. *a*), *b*) *c*) sz. LXXXIV. t. 5. sz., LXXXVI. t. 5. sz., LXXXVIII. t. szám nélkül, LXXXVII. t. 1—3. sz. u. a. tábla 5. sz., LXXXVI. t. 9 *a*), *b*) sz. Első rész 85. lap *a*), *b*), *c*) rajz. LXXXIX. t.

[2] U. o. Első rész. 83. lap.

[3] Lipp Vilmos: A fenéki sírmező. Archaeologiai Közlemények 1885. XIV. köt.

[4] Pulszki Ferencz: Magyarország Archaeologiája. II. köt. 76. lap. Budapest, 1897.

Ziegeln ausgemauert waren,[1] wozu noch kommt, dass in den fenéker Gräbern kleine Bronzemünzen der Kaiser gefunden wurden, die im III. und IV. Jahrhundert regiert haben, darunter die späteste von Valentinianus III. (425—455 n. Chr.) Weshalb auch Wilhelm Lipp, der diese Ausgrabung gemacht, dieses Grab in die Mitte des V. Jahrhunderts n. Chr.[2] versetzt. In der Zeitbestimmung Lipp's, die auch Franz Pulszky annahm,[3] bildeten die Münzen die entscheidenden Beweisstücke, obwohl dieselben nur nach oben hin eine Altersgrenze feststellen können, denn sie konnten auch nach ihrer Prägung noch lange als Verkehrsmittel, und noch eher als Schmuck in Gebrauch gewesen sein.

Bezüglich des fenéker Grabfeldes steht die Sache so, wie bei dem überwiegenden Theile unserer reicheren Grabfelder aus der sogenannten hunnisch-germanischen Periode der Völkerwanderungszeit. Die in denselben gefundenen Münzen datiren nämlich nur die spätesten Gräber, neben denen aber auch frühere vorkommen, weil bei uns die reicheren Grabfelder dieser Periode mehrere Jahrhunderte hindurch in fortwährender Benützung waren, und fast von jedem nachzuweisen ist, dass seine Anfangszeit etwas vor dem IV. Jahrhundert n. Chr. beginnt.

An zweien der aus den Ausgrabungen des Goschkiewitsch stammenden Gürtelschnallen (Abb. 166, Nr. 23—24*a*) dienen zur Gliederung der Riemenhülsenverlängerung zwei einander zugekehrte Vögelköpfe. Dasselbe Motiv in derselben Form finden wir im nemesvölgyer Grabfelde.[4] Diesen beiden einander zugekehrten Vogelgestalten begegnen wir

[1] Hampel: L. c. Erster Theil S. 83.

[2] Wilhelm Lipp: Das fenéker Grabfeld. (A fenéki sírmező.) Archaeologiai Közlemények. 1885. XIV. Band.

[3] Franz Pulszky: Die Archäologie Ungarns. (Magyarország archaeologiája.) II. Band. S. 76. Budapest 1897.

[4] Hampel: Die Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban.) CXLI 10.

mán periodusú gazdagabb sírmezőink javarészénél, hogy t. i. a bennük talált érmek csak a legkésőbbi sírokat datálják, de e legkésőbbi sírok mellett vannak korábbi temetkezések is, mert az e periodusú gazdagabb sírmezőink több századon át voltak folytonos használatban s csaknem mindegyikről kimutatható, hogy kezdőkoruk a Kr. u. IV. századot valamivel megelőzi.

Már most a Goskievics ásatásaiból származó övcsattok közül kettőn (166. sz. rajz, 23—24 *a*) két egymásnak szemközt fordult madárfejet látunk a szijszorító nyúlvány tagozásául. Ezzel a motivummal ugyanebben a formában találkozunk a nemesvölgyi sírmezőben.[1] Lemezből préselt példán, mint díszítménynyel találkozunk e két egymásnak szemközt fordult madáralakkal a czikói sírmezőben,[2] és itt meg kell jegyeznünk, hogy a csattnak azon egy tagból öntött formájával, melyet a Goskievics-féle leletek között a madárfejes tagolású csattok ép úgy, mint a 166. sz. rajzunk 24. száma alatt közlött másik csatt-typus is képvisel, szintén találkozunk a czikóival rokon závodi[3] és egyéb ezekkel rokon sírleletekben, melyek közül a németsűrűi lelet csattja különösen jellemző.[4]

Azon népvándorláskori leleteinket, a melyekben az egytagú öntött csattnak az a typusa szerepel, a melyet a Goskievics-féle ásatások leleteiben is találunk, ugyanaz a körülmény jellemzi, a mi a Goskievics-féle ásatások leleteit is, t. i. hogy bennük az öntött boglárok és csattok préselt lemezes példákkal vegyesen fordulnak elő. Mindezek alapján, tekintve, hogy a Goskievics-

[1] Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban. CXLI. 10.

[2] U. o. CCXLII. 549-ik sír 1—4. sz.

[3] U. o. CCLIX. 63-ik sír 1.

[4] U. o. CCCXIX. C. 2.

als Ornamentik an einem aus Platten gepressten Exemplar in den czikóer Grabfeldern,[1] und hier müssen wir bemerken, dass wir der Form der aus einem Gliede gegossenen Schnalle, welche die vogelköpfig gegliederten Schnallen im Funde des Goschkiewitsch ebenso, wie der auf Abb. 166, Nr. 24 reproduzirte andere Schnallentypus repräsentiren, in den mit dem czikóer verwandten závoder[2] und anderen mit diesen verwandten Gräberfunden, unter welchen die Schnalle des németsűrűer Fundes besonders charakteristisch ist, begegnen.[3]

Jene Funde aus der Zeit der Völkerwanderung, in welchen jener Typus der eingliedrig gegossenen Schnalle figurirt, den wir auch in den Funden der Goschkiewitschen Ausgrabungen finden, charakterisirt derselbe Umstand, wie die Funde der Goschkiewitschen Ausgrabungen, dass nämlich in denselben die gegossenen Rosetten und Schnallen mit aus Platten gepressten Exemplaren gemengt vorkommen. Ziehen wir nach alldem in Betracht, dass die Goschkiewitschen Funde auf südrussischem Gebiete vorkommen, so haben wir das Recht, dieselben für etwas früher zu halten als die analogen ungarländischen Funde, und so glauben wir nicht zu irren, wenn wir die Funde der Goschkiewitschen Ausgrabungen, höchstens in das III. Jahrhundert n. Chr. datiren.

Wir finden also auf südrussischem Gebiet die zweite Entwickelung der aus Sibirien stammenden Knochenpfeilspitzen um das III. Jahrhundert n. Chr. Auf dem permer Gebiete sind die charakteristischen Formen dieser Knochenpfeilspitzen in folgender Variante vorhanden. Die erste Variante zeigt Abb. 167. Dieselbe konservirt jene Eigenthümlichkeit der Klingenbildung, dass der Grat nicht der ganzen Klinge entlang läuft, weicht aber vom Original darin ab, dass sie nicht eiförmig ist, sondern dass ihr Schaft eigentlich eine kürzere Wieder-

[1] Hampel: L. c. CCXLII. Grab 549, Nr. 1—4.

[2] L. c. CCLIX. Grab 63, 1.

[3] L. c. CCCXIX. C. 2.

féle leletek a délorosz területen fordultak elő, jogunk van azokat valamivel korábbiaknak tekinteni, mint a magyarországi analog leleteket és így azt hiszszük, nem tévedünk, mikor a Goskievics ásatásaiból származó leleteket legfeljebb a Kr. u. III. századra datáljuk.

A délorosz területen tehát a szibériai eredetű csontnyílhegyek második fejleményét a Kr. u. III. század táján találjuk meg. A permi területen ezeknek a csontnyílhegyeknek jellemző formái a következő változatokban vannak meg. Az első változatot 167. sz. rajzunk mutatja. Ez a változat megőrzi a pengeképzésnek azon sajátosságát, hogy a gerincz nem fut végig a pengén, de eltér az eredetitől abban, hogy formája nem tojásdad, hanem szára tulajdonképen a pengének rövidebb ismétlése. Ez a változat továbbfejlődését abban nyeri, hogy a penge és szár egybefolyó középső horpadása eltűnik és a gerincz végigfut a penge és szár egész hosszában. Ezt a fejlődést mutatja 168. sz. rajzunk. Ezen két fejlődési fok között a közbeeső tagoknak egész sorozata meg van. Már most bizonyos az, hogy azon különbség, a mely a most ismertetett két fejlemény között van, tisztán olyan technikai okokra vezetendő vissza, a melyek csak a csontmunkánál fordulhatnak elő, mert a most tárgyalt első változaton ép úgy, mint az ősi formán, a penge közepén levő horpasztást a felhasznált csont közepén levő természetes üregrészlet hozta létre. Épen azért a most tárgyalt két változat és illetve azoknak közbeeső fokozatai együtt és egyidőben is létezhettek, a minthogy tényleg Szpicyn úr valamenynyit az I—VI. századba sorolja. A permi területről most ismertetett első typus azonban, melylyel a szibériai területen is bőven találkozunk, fontos fejlemény egy más szem-

holung der Klinge ist. Diese Variante entwickelt sich so weiter, dass die mittlere, ineinander laufende Einbuchtung der Klinge und des Schaftes verschwinden und der Grat entlang der ganzen Klinge und des Schaftes läuft, wie dies Abb. 168 zeigt. Es gibt eine ganze Serie von Zwischengliedern dieser beiden Entwickelungsstufen. Nun ist es gewiss, dass die Differenz zwischen den beiden jetzt behandelten Entwickelungen nur auf solche technische Gründe zurückzuführen ist, die nur bei den Knochenarbeiten vorkommen können, denn bei der ersten Variante ebenso, wie bei der ursprünglichen Form entsprach die Einbuchtung in der Mitte der Klinge nur der natürlichen Aushöhlung in der Mitte des Knochens. Eben deshalb konnten die jetzt behandelten beiden Varianten, bezw. deren Zwischenstufen auch zusammen und zu gleicher Zeit existiren und datirt Herr Spizyn auch thatsächlich alle in das I—VI. Jahrhundert. Der aus dem permer Gebiete stammende, jetzt erörterte erste Typus jedoch, dem wir auch zahlreich auf sibirischem Gebiete begegnen, ist auch von einem anderen Gesichtspunkte aus eine wichtige Entwickelung; während nämlich die aus den Adrianow'schen Ausgrabungen stammende eiförmige Knochenklinge uns mit jenem Urtypus bekannt macht, aus welchem der zweiflügelige, bärtige und schäftige Pfeilspitzentypus und dessen weitere Entwickelung der dreiflügelige entstand, zeigt der eben erörterte erste Typus, der in Sibirien ebenfalls zahlreiche Analogien hat, die Urform der Pfeilspitze mit rhombischer Klinge.

Nachdem dies festgestellt ist, wird es nicht schwer sein, im dritten Typus der permer Knochenpfeilspitzen, den wir auf Abb. 169 reproduziren, jenen Pfeilspitzentypus zu erkennen, aus dem sich der eine charakteristische Eisenpfeilspitzentypus des worobjewoer Fundes (Abb. 128, Nr. 6—8) und dessen ungarländische Analogien entwickelten und hier ist es am Platze auf den Umstand hinzuweisen, dass wir an der Eisenpfeilspitze des worobjewoer Fun-

pontból is. Abból a szempontból t. i., hogy míg az Adrianov ásatásaiból ismertetett tojásdad csontpenge azzal az ősi typussal ismertetett meg bennünket, melyből a kétszárnyú szakállas és száras nyílhegytypus (azaz nem köpűs) s ennek további fejleménye a háromszárnyú kifejlődött, addig a most ismertetett permi első typus, melynek van Szibériában szintén bőséges analogiája, a rhombikus pengéjű nyílhegyek ősi alakját mutatja.

Ezeket megállapítván, nem lesz nehéz a permi csontnyílhegyek harmadik typusában, a melyet 169. sz. rajzunkon közlünk, ráismerni arra a nyílhegytypusra, a melyből a vorobjevoi lelet egyik jellemző vasnyíl-

des (Abb. 128, Nr. 8) in der Mitte der Klinge eine Öffnung finden. Diese Erscheinung ist keine Zufälligkeit, weil wir derselben unter den permer Funden ebenfalls begegnen und zwar an einem aus dem VIII—IX. Jahrhundert stammenden Exemplare[1] und wir glauben nicht zu irren, wenn wir hierin eine Weiterentwicklung der an der Klinge der Knochenpfeilspitzen befindlichen Einbuchtung sehen, welche wahrscheinlich gelegentlich als Blutrinne diente.

Der dritte auf Abb. 170 reproduzirte permer Knochenpfeilspitzentypus, zeigt ganz dieselbe Form, die wir aus dem diósgyőrer Funde reproduzirten. Mehrere solche Exemplare aus verschiedenen Fundorten publizirt Spizyn in seinem zitirten Werke auf Tafel XXVI, Nr. 11, 15, 17, Tafel XXVII, Nr. 17, Tafel XXVIII, Nr. 6, und datirt die Exemplare auf Tafel XXVI, Nr. 11 und 27 in das X., Nr. 15 in das XIII—XIV., auf Tafel XXVII, Nr. 17 gleichfalls in das X.,

167. rajz. — Abb. 167.

168. rajz. — Abb. 168.

169. rajz. — Abb. 169

170. rajz. — Abb. 170.

Csontnyílhegyek. — Knochenpfeilspitzen.

[1] Древности Камской Чуди, Матеріалы No. 26. таб. III. рис. 15.

hegytypusa (128. sz. rajz, 6—8.) s annak magyarországi analogiái fejlettek és itt van helyén, hogy utaljunk arra a körülményre, hogy a vorohjevoi leletvasnyílhegyénél(128. sz. rajz, 8.) a penge közepén nyílást látunk. Ez a jelenség nem esetlegesség, mert a permi leletek között ismét találkozunk vele, még pedig egy, a VIII—IX. századból származó példán[1] és azthiszszük, nem tévedünk, mikor ebben a jelenséghen a csontnyílhegyek pengéin látható azon horpasztásnak, mely bizonyára alkalmas vércsatornául szolgált, továhbfejlődését látjuk.

A harmadik permi csontnyílhegytypus, melyet 170. sz. rajzunkon közlünk, teljesen azt a formát mutatja, a melyet a diósgyőri leletből mutattunk be. Ebből a példából Szpiczyn úr idézett művének XXVI. táhláján 11., 15., 27. sz. alatt, XXVII. tábláján 17. sz. alatt, XXVIII. táhláján 6. sz. alatt közöl különböző lelőhelyekről származó példákat és a művében XXVI. táhlán 11. és 27. sz. alatt közlöttet a X századra, a 15. sz. alatt közlöttet a XIII—XIV. századra, a XXVII. táhlán 17. sz. alatt közlöttet szintén a X. századra, a XXVIII. tábla 6. sz. alattit hasonlóképen a X. századra datálja. Ebből anynyi mindenesetre látszik, hogy ez a typus a permi területen a X. század tájától kezdve otthonos Miután a diósgyőri példa ezeknél kétségtelenűl korábbi, semmi okunk, hogy fel ne tételezzük, mikép a fin-germán területen ez a példa korábban is megvolt. Anynyi bizonyos, hogy a permi terület ebben is olyan formákat őrzött meg, a mely korábban a déli területeken is megvolt, a mely azonban a VI.—VIII. századokon túl finn-germán területeken s az azzal szorosan egybefüggő szibériai területeken rögződött meg.

[1] Древности Камской Чуди, Матеріалы No. 26. таб. III. рис. 15

und jenes auf Tafel XXVIII, Nr. 6 gleichfalls in das X. Jahrhundert Hieraus ist jedenfalls soviel ersichtlich, dass dieser Typus auf dem permer Gebiete seit dem X. Jahrhundert etwa heimisch ist. Nachdem das diósgyőrer Exemplar zweifellos älter ist, liegt kein Grund vor, nicht vorauszusetzen, dass auch auf dem finnisch-germanischen Gebiete dieser Typus schon früher vorhanden war. Soviel steht fest, dass das permer Gebiet auch hierin solche Formen konservirte, die früher auch in den südlichen Gebieten vorhanden waren, die jedoch über das VI—VIII Jahrhundert hinaus auf den finnisch-germanischen Gebieten, und in den mit diesen eng zusammenhängenden sibirischen Gebieten Wurzel fassten.

Wenn wir bei der Prüfung des dritten Typus der Knochenpfeilspitzen aus dem permer Gebiete konstatirten, dass dieser Knochenpfeilspitzentypus sich bei uns in einem unbedingt früheren Funde zeigt, als auf dem permer Gebiete, und wenn wir im Verlaufe unserer Studien ferner konstatiren konnten, dass die bisher behandelten Typen der Knochenpfeilspitzen aus den sibirischen Gebieten stammen, kann es für uns auch nicht gleichgiltig sein zu wissen, wie es mit diesem permer dritten Pfeilspitzentypus vom Standpunkte des sibirischen Gebietes steht. Ehe wir dies jedoch untersuchen, müssen wir eine, unserer Ansicht nach wichtige Thatsache feststellen, dass nämlich dieser dritte permer Knochenpfeilspitzentypus sich schon unter den charakteristischen Formen der Zeit der geschliffenen Steine in Finnland vorfindet. Um dies zu beweisen, reproduziren wir auf Abb. 171 eine geschliffene tavaslander Steinpfeilspitze. Dieser Pfeilspitzentypus wird in der finnländischen Steinzeit lappischer Typus genannt, und wird damit in Zusammenhang gebracht, dass einen Theil der ural-altajischen Bevölkerung in der Bronzezeit die Lappen bildeten, die damals möglicherweise mehr südlichere Gebiete besetzt hielten als heute, und vielleicht bis in die südsibirischen Gebiete sich er-

Mikor a permi terület csontnyílhegyeinek harmadik typusát vizsgálgatva, oda jutottunk, hogy konstatáltuk azt, mikép e csontnyílhegytypus hazánk területén feltétlenül korábbi leletben jelentkezik, mint azon leletek, a melyekben a permi területen láttuk ugyanezt a typust és mikor tanulmányaink révén arra a megállapodásra jutottunk, hogy a csontnyílhegyek

171. rajz. Kőnyílhegy.
Abb. 171. Steinpfeilspitze.

eddig tárgyalt typusai a szibériai területekről erednek, akkor nem lehet reánk nézve mellékes az sem, hogy miként áll a helyzet ezen permi harmadik typusú csontnyílhegy szempontjából a szibériai területen. Mielőtt azonban ezt vizsgálgatnók, meg kell állapítanunk egy nézetünk szerint rendkívül fontos tényt és ez abban áll, hogy ezen permi harmadik typusú csontnyílhegy a finnlandi csiszoló kőkor jellemző formái között már megvan. Ennek bizonyítása végett 171. sz. rajzunkon mutatunk be egy tavaszlandi csiszolt kőnyílhegyet. Ez a nyílhegytypus a finnlandi kőkorban lapp typusnak neveztetik és összestreckten. Diese Annahme findet jedenfalls darin Bestätigung, dass wir die Grundform eines wichtigen Typus der in Frage stehenden Knochenpfeilspitzen unter den aus Stein verfertigten Exemplaren des lappischen Typus finden. Jedenfalls aber beweist es, dass wir es mit einem solchen Typus zu thun haben, welcher keinesfalls von Süden gegen Norden, sondern umgekehrt gegangen sein kann. Nunmehr wenden wir uns den westsibirischen Gebieten zu, wo insbesondere das Gebiet des tomsker Gouvernements sich durch zwei bemerkenswerthe Ausgrabungen kräftiger hervorhebt.

Die eine Ausgrabung führte 1896 Herr R. S. Kusnjezow auf einem Gehöft des tomsker Erzbisthums bei Tomsk aus, wo die Grabhügel sich kaum über das Niveau des natürlichen Bodens erheben. Er eröffnete damals 36 Gräber, über die er aber 1897, als ich in St.-Petersburg war, noch nicht Bericht erstattet hatte. Die Fundgegenstände hatte er aber schon der petersburger kaiserlichen archäologischen Kommission eingesendet, und hat sich mir auch dort Gelegenheit zum Studium derselben geboten. Seither hat Herr Spizyn über die Funde kurz geschrieben,[1] und ist auch der Bericht des Herrn Kusnjezow erschienen, doch habe ich den 1896er Отчетъ der archäologischen Kommission nicht gesehen. Da aber dieser Bericht schon thatsächlich erschienen, glaube ich gegen die pflichtgemässe Aufmerksamkeit nicht zu verstossen, wenn ich über dieses Grabfeld, das für unseren Gegenstand so wichtig ist, und wo ich auch selbst in Gesellschaft des Herrn Kusnjezow Ausgrabungen machte, Einiges berichte.

Vor allererst publizire ich die Funde jener drei Gräber, die ich in Gesellschaft des Herrn Kusnjezow ausgraben liess, wobei ich bemerken muss, dass das erste und zweite Herr Kusnjezow ausgraben liess, während ich den ganzen Vormittag mit

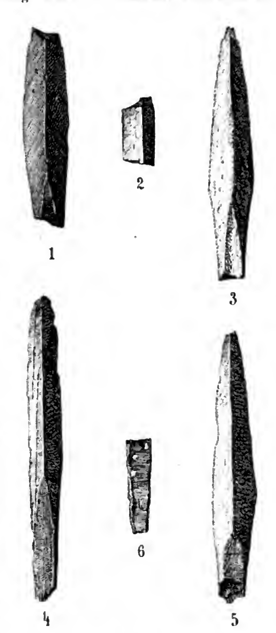
[1] Спицынъ А. А. Матеріалы по доисторической археологіи Россіи Спб. 1899.

függésbe hozatik azzal, hogy az ural-altaji bronzkor népességének egy részét a lappok képezték, a mely népség abban az időben sokkal délibb területeket foglalt el, mint manapság és lehetséges, hogy lenyúlt a délszibériai területekig. Ez a föltevés mindenesetre megerősítést nyer azon körülmény által, hogy a szóban forgó csontnyílhegyek egyik fontos typusának alapformájával a lapp typusok között már kőből készült példában is találkozunk, de mindenesetre bizonyítja azt, hogy olyan typussal van dolgunk, mely semmiesetre sem indulhatott délről észak felé, hanem megfordítva. Ezek után forduljunk a nyugotszibériai területek felé, a hol különösen a tomszki kormányzóság területe válik ki erőteljesebben két nevezetes ásatás révén.

Az egyik ásatást 1896-ban Kuznyeczov K. Sz. úr foganatosította Tomszk város közelében, a tomszki érsekség egyik tanyáján, hol olyan sírhalmokról szerzett tudomást, a melyek alig emelkednek ki a természetes talaj szintjéből. Ebben az évben 36 sírt bontott ott fel, a melyekről azonban 1897-ben, a mikor Szentpéterváron időztem, még jelentést nem adott, de a lelet tárgyait a szt.-pétervári császári Archaeologiai Commissionak beküldötte s azokat ott nekem tanulmányozni alkalmam nyílt. Azóta egyrészt Szpicyn úr értekezett röviden a leletekről[1] másrészt Kuznyeczov úr jelentése is megjelent, azonban az Archaeologiai Commissio 1896. évre szóló Отчетъ-ját nem volt alkalmam látni. Minthogy azonban tényleg megjelent már Kuznyeczov úr jelentése, azt hiszem, nem vétek a köteles regarde ellen, mikor ezen sírmezőből, a mely tárgyunkra nézve annyira fontos és a hol

[1] Спицынъ А. А. Матеріялы по доисторической археологіи Россіи Спб. 1899.

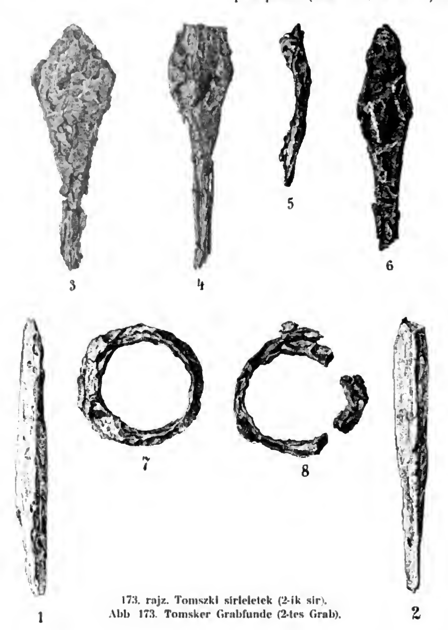
dem Ausgraben des dritten Grabes beschäftigt war. Die Funde des ersten Grabes zeigt Abb. 172. Dasselbe enthielt nichts

172. rajz. Tomszki sírleletek (1-ső sír).
Abb. 172. Tomsker Grabfunde (1-tes Grab).

Anderes als Knochenpfeilspitzen (Abb. 172, Nr 1—5) und ein Eisenmesser, von dem wir nur ein Bruchstück des Griffs retten konnten, welche Gegenstände bei der Hüfte des Skeletts gefunden wurden. (Abb. 172, Nr. 6)

magamnak is volt alkalmam ásatni Kuznyeczov úr társaságában, — egyet-mást közlök.

173. rajz. Tomszki sírleletek (2-ik sír).
Abb 173. Tomsker Grabfunde (2-tes Grab).

Közlöm mindenekelőtt azon három sír leleteit, a melyeket Kuznyeczov úr társaságában ásattam ki, megjegyezvén, hogy ezen sírok közül kettőt, t. i. az 1-ső és 2-ikat maga Kuznyeczov úr ásatta ki s jómagam egész délelőtt a harmadik sír ása-

Das zweite Grab enthielt zwei Knochenpfeilspitzen (Abb. 173, Nr. 1—2), vier Eisenpfeilspitzen (Abb. 173, Nr. 3—6) und zwei Eisenreifen (Abb. 173, Nr. 7—8), welche wahrscheinlich Überbleibsel einer Ringtrense sind. Das dritte Grab enthielt eine Knochenpfeilspitze (Abb. 174, Nr. 1), drei verschieden grosse Eisenmesser (Abb. 174, Nr. 2—4) und ein einer Hacke ähnliches Eisenwerkzeug (Abb. 174, Nr. 5). Diese

tásával voltam elfoglalva. Az első sír leleteit 172. sz. rajzunk mutatja. Ez a sír nem tartalmazott egyebet, mint csontnyílhegyeket (172. sz. rajz, 1—5. sz.) és egy vaskést, melynek csak nyeléből volt megmenthető egy töredék (172 sz. rajz, 6.), a melyek a csontváz dereka táján találtattak. A második sír (173. sz. rajz, 1—2.) két csontnyílhegyet, négy vasnyílhegyet (173. sz. rajz, 3—6) és két vaskarikát (7—8) tartalmazott, a melyek valószinűleg csikózablának

Gegenstände waren alle zur rechten Hand beim Becken des Skeletts plazirt. Das Grab selbst bildete ein von vier Balken umrahmtes, rechteckiges Parallelogramm, in welchem in der Mitte das nichtverbrannte Skelett lag, ausgestreckt, mit in die Seiten gestemmten Armen. Über dem Skelett lag eine etwa 5 Centimeter dicke Schicht von Birkenrinde, wahrscheinlich weil bevor man das Grab zuschüttete, der Leichnam mit Birkenrinde bedeckt wurde. Das Grab liegt auf stark bewaldetem Gebiete, und

174. rajz. Tomszki sírleletek (3-ik sír).
Abb. 174. Tomsker Grabfunde (3-tes Grab).

maradványait képezik. A harmadik sírban egy csontnyílhegyet (174. számú rajz, 1.), három különböző méretű vaskést (174. sz. rajz, 2—4) és egy tővágóhoz hasonló vasszerszámot (174. sz. rajz, 5.) tartalmazott, a melyek mind a csontváz medencze tájékán a jobb kéz mellett voltak elhelyezve. Maga a sír derékszögű parallelogramma idomban elhelyezett és négy gerendából alkotott kerítést képezett, a melynek közepén kelet-nyugoti irányban feküdt az égetetlen csontváz kinyújtóztatott és oldalaihoz szorított karokkal. A csontváz felett mintegy 5 cm. vastagságú nyirfakéregréteg feküdt, a mi valószínűvé teszi, hogy a sírt, mielőtt behantolták volna, előbb nyirfakéreggel takarták be. Maga a halom a sűrű erdővel benőtt területen, a hol a sírmező fekszik, tojásdadalakú volt s alig emelkedett valamennyire a föld színe fölé.

Ha csak e három sír leleteit veszszük tekintetbe, már is fontos analogiát látunk a második sír nyílhegyei és azon honfoglaláskori nyílhegyek között, a melyeket már Hampel kiemelt s úgy jellemezett, hogy a rhombus két tompább hegye inkább a penge csúcsa táján van, mint a közepén, a harmadik sír leletei között pedig az a tővágóhoz hasonló vasvágóeszköz (174. sz. rajz, 6.) hívja fel figyelmünket, a mely hazai népvándorláskori leleteinknek rendkívül jellemző jelensége. Megvan az a bölcskei sírmezőben, még pedig avarkorunkat jellemző kengyeltypus és egy csontcsatt társaságában,[1] a hódmezővásárhely-tarjánvégi sírmezőben hun-germánkori mellékletek társaságában.[2] Jellemző tehát, hogy ez a sajátságos szerszám hunn-germánkorunk

[1] Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban LXXX. 4. LXXXI. 11. és 20. sír 1. sz.

[2] U. o. CCCXVII. A 30.

der Grabhügel selbst ist eliptisch, und kaum ein wenig über dem Bodenniveau erhoben.

Wenn wir nur die Funde dieser drei Gräber nehmen, ergibt sich schon eine wichtige Analogie zwischen den Pfeilspitzen des zweiten Grabes, und jenen Pfeilspitzen der Landnahmezeit, die schon Hampel hervorgehoben, und damit charakterisirt hat, dass die beiden stumpfen Spitzen des Rhombus näher zur Spitze der Klinge, als zur Mitte liegen. Unter den Funden des dritten Grabes erregt unsere Aufmerksamkeit das einer Hacke ähnliche Eiseninstrument (Abb. 174, Nr. 5), welches eine ausserordentlich charakteristische Erscheinung bei unseren heimischen Funden der Völkerwanderungszeit ist. Dasselbe findet sich im bölcskeer Grabfelde, u. zw. in Gesellschaft eines für unsere avarische Epoche charakteristischen Steighügeltypus und einer Knochenschnalle[1] und im hódmezővásárhely-tarjánvéger Grabfelde in Gesellschaft von Beilagen der hunnisch-germanischen Epoche.[2] Es ist also charakteristisch, dass dieses eigenartige Werkzeug zu Ende der hunnisch-germanischen Epoche erscheint, und in der sogenannten avarischen Periode zur herrschenden Form wird.

Wenn wir aber auch von jenen Funden bei deren Ausgrabungen ich anwesend war, absehen, so bieten auch die von Herrn Kusnjezow ausgegrabenen Funde uns noch ausserordentlich viele und wichtige Erscheinungen. Wenn wir den 16. von Herrn Kusnjezow ausgegrabenen Kurgan berücksichtigen (Abb. 175), in dem der hier in Frage stehende Knochenpfeilspitzentypus ebenfalls vorkommt (Abb. 175, Nr. 1—2), so fallen sofort jene Bronzetheile auf, die jedenfalls von einer Brustplatte stammen, und die Bestimmung hatten, drei Riemen zusammenzuhalten. (Abb. 175, Nr. 3—5.) Die Ornamente derselben sind aus solchen

[1] Hampel: Die Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban.) LXXX. 4, LXXXI. Grab 11 und 20, Nr. 1.

[2] L. c. CCCXVII. A 30.

végén jelentkezik és ú. n. avar periodusunk korában válik uralkodó formává.

De ha azon leletektől, melyeknek ásatásánál magam is jelen voltam, eltekintünk, még mindig rendkívül sok és fontos jelenségeket tárnak elénk azok a leletek is, a melyek a Kuznyeczov úr által fölásott sirokból származnak. Így ha mindenekelőtt a Kuznyeczov úr által fölásatott 16-ik kurgán leleteit méltatjuk figyelmünkre (175. sz. rajz), a melyben szóban forgó csontnyílhegytypusunk szintén előfordul (1—2. sz.), azonnal fel fognak tűnni azok a bronztagok, a melyek bizonynyal szügyelőből származnak és a melyeknek az volt a rendeltetésük, hogy három szíjat kössenek együvé (3—5. sz.). Ezen tagok díszítményei olyan palmettákból alakulnak, a melyek ép oly otthonosak a perzsa, mint a byzanczi területen, de a melyeknek van egy olyan jellemző sajátosságuk, mely abban áll, hogy egy középpontból induló görbitett sugarak alakjában vannak elhelyezve. Ez utóbbi jelenséggel hazai népvándorláskorunkban nem egyszer találkozunk, olyan áttört korongokon, a melyeknek középpontból induló görbülő sugaras díszitése vagy lónyakakból, vagy olyan erősen görbülő csőrű ragadozó madár-nyakakból alakul, a milyenekről már fentebb kiemeltük, hogy a szibériai területnek képezik sajátosságát.[1] A tomszki sirmező most szóban forgó darabjai mindenesetre messze állanak már népvándorlásunknak palmettáitól, meg aztán az állatfejeket itt már késő palmetták helyettesitik, azonban mégis bizonyítják azt, hogy olyan területen járunk a tomszki sírmezőkben, a melyen a népvándorláskori leleteinkben fellépő műgyakorlat egyszer szintén otthonos volt.

[1] U. o. LXI. 7, 10, 12.

Palmetten gebildet, die ebenso auf dem persischen, wie auf dem byzantinischen Gebiete heimisch sind, deren charakteristische Eigenthümlichkeit aber darin besteht, dass sie in Form von gebogenen, von einem Zentrum ausgehenden Strahlen placirt sind. Diese Erscheinung finden wir wiederholt in unserer heimischen Völkerwanderungszeit auf solchen durchbrochenen Scheiben, deren ähnliche aus gebogenen Strahlen, die von einem Zentrum ausgehen, gebildete Ornamentation entweder aus Pferdenacken besteht, oder aus den Nacken von Raubthiervögeln mit stark gebogenem Schnabel, wie wir sie schon früher als eine Eigenthümlichkeit des sibirischen Gebietes erwähnten.[1] Die hier erwähnten Stücke des tomsker Grabfeldes stehen jedenfalls schon weit ab von den Palmetten unserer Völkerwanderungszeit, und ersetzen ja auch schon hier spätere Palmetten die Thierköpfe. Sie beweisen aber dennoch, dass wir uns im tomsker Grabfeld, auf einem Gebiete befinden, auf welchem jene Kunstübung, die sich in unseren Funden aus der Zeit der Völkerwanderung zeigt, ebenfalls einmal heimisch war.

Unter den herzförmigen Rosetten sind die platten weniger charakteristisch, es gibt aber unter den Funden doch zwei solche (6—7), deren gezackter Rand sie unter die Denkmäler von sarazenischem Geschmack reiht. Die Beschläge Nr. 9 und 10 verrathen durch die Form ihrer Öffnungen, dass sie Erzeugnisse desselben Geschmackes sind. Die Bronze-, bezw. Eisenschnallen Nr. 11—12 erweisen sich dadurch, dass die Ausläufer des Riemenrahmens und der Riemenhülse aus einem Stücke gegossen sind, als spät, während der Beschlag Nr. 13 kein Charakteristikon hat. Charakteristischer sind die aus zwei zusammengekörigen Halbkugeln gebildeten Eisenrosetten Nr. 14—19, deren Grundform wir schon im ananjinoer Grabfelde begegnen.[2]

[1] L. c. LXI. 7, 10, 12.
[2] Aspelin: L. c. 488—489.

A szívalakú boglárok közül a simák kevésbbé jellegzetesek, de van a leletek közt már két darab szívalakú boglár (6—7), a melyeknek csipkézett széle a szaraczén izlés emlékei közé sorolják azokat. A 9—10. számú boglárok, melyeken nyílásokat látunk, nyílásuk alakjával árulják el, hogy ugyanezen izlés termékei. A 11—12. sz. bronz-, illetve vascsattokat a szíjkeretnek és szíjszorító nyúlványnak egy tagból való öntése szintén későnek mutatja. a 13. sz. szíjvég jellegzetességgel nem bír. Jellemzőbbek a 14—19. számok alatt közlött két összetartozó félgömbből alakított vasboglárok, a melyeknek alapformájával már az ananyinoi sirmezőben találkozunk.[1] A 20. sz. keresztalakú fityegő elesökevényesedett formában nutatja azon hazai avar periodusunkat jellemző boglárformát, a melyet a VI. században uralkodott Justinianus-féle byzanczi aranynyal datált kunágotai sírlelet mutat. A 21—23. sz. kések közül különösen a 23. számút kell kiemelnünk, a mely úgy pengéjének, mint markolatának kiképzése tekintetében teljesen azon nagyméretű görbenyelű vaskéseket hozza emlékezetünkbe, a melyek a La Téne-izlésnek képezik jellemző alkotásait. Ez a késforma nem esetlegesség a tomszki sírmezőkben, mert előfordul az a 4-ik és 28-ik kurgán leletei között is, sőt nem is magára álló jelenség, mert a legnagyobb valószinűséggel éjszaki germán elemnek tekinthető szakállas lándsavégek előfordulnak[2] a tomszki sírmező 4-ik és 7-ik kurgánjában is Legkésőbbi forma a 24. sz. nyílhegy és az a csontgyöngy, a mely

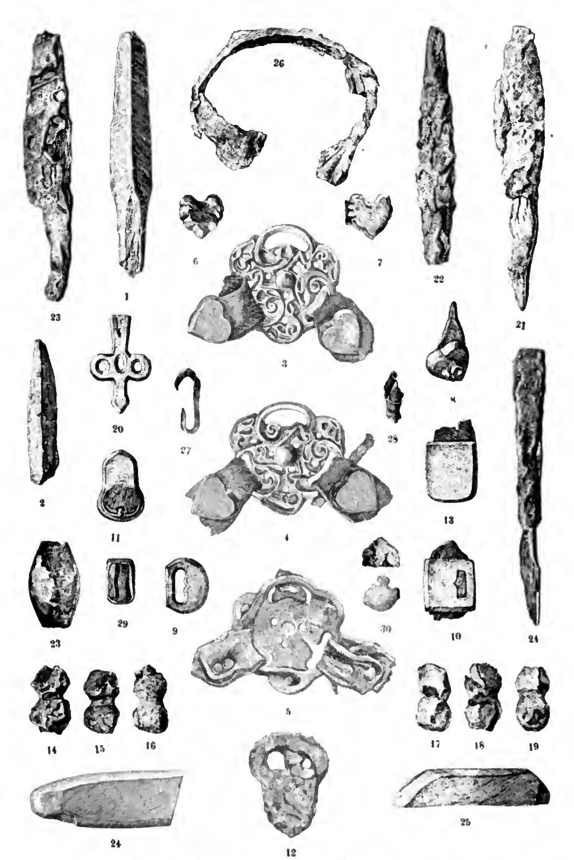
[1] Aspelin: i. m. 488—489.

[2] Szakállas lándsavégek a déloroszországi scytha-szarmata periodus sírjaiban is előfordulnak, csakhogy ezek a példák mindig köpűsek, míg az éjszakí germán példák nyelesek.

Das kreuzförmige Anhängsel Nr. 20 zeigt in verstümmelter Weise jene für unsere avarische Periode charakteristische Rosettenform, welche der kunágotaer Grabfund zeigt, der durch eine byzantinische Goldmünze des Justinianus, der im VI. Jahrhundert geherrscht, datirt ist. Von den Messern Nr. 21—23 müssen wir besonders das unter Nr 23 reproduzirte hervorheben, welches uns durch die Ausbildung seiner Klinge sowohl, wie seines Griffes, vollständig jene grossen Eisenmesser mit krummer Schneide in Erinnerung bringt, die charakteristische Erzeugnisse des La Tène-Styles sind. Diese Messerform ist in den tomsker Grabfeldern keine Zufälligkeit, denn sie befindet sich auch unter den Funden des 4. und 28. Kurgans, ja sie ist nicht einmal eine für sich alleinstehende Erscheinung, denn sie kann mit grösster Wahrscheinlichkeit als nordgermanisches Element betrachtet werden. Bärtige Lanzenspitzen kommen auch im 4.—7. Kurgan des tomsker Grabfeldes vor.[1] Die späteste Form repräsentirt die Pfeilspitze Nr. 24 und die an der Wurzel der Pfeilspitze befestigte Knochenperle Nr. 23. Die Schleifsteinstücke Nr. 24 und 25, das Stiefeleisen Nr. 26, die Ledertheile Nr 27 und 28, die Rosette Nr. 29 und die Eisentheile Nr. 30 haben kein besonderes Charakteristikon, und reproduziren wir sie nur der Vollständigkeit wegen.

Auf Abb. 176 reproduziren wir die Funde aus dem 23. Kurgan des tomsker Grabfeldes, nachdem in diesem Kurgan die Knochenpfeilspitzen Nr. 1—7 und die Eisenpfeilspitzen Nr. 8—9 in Gesellschaft von solchen Ornamentationsplatten des permer Typus vorkommen, welche auf dem permer Gebiete das X—XI Jahrhundert, ja sogar auch noch die Zeit darüber hinaus anzeigen. (Nr. 10, 10b und 11.) Es gibt aber auch unter den Funden dieses Kurgans

[1] Bärtige Lanzenspitzen finden wir auch in den südrussischen Gräbern der skythisch - sarmatischen Periode, nur sind dieselben stets mit einer Hülse versehen, während die nordgermanischen gestielt sind.

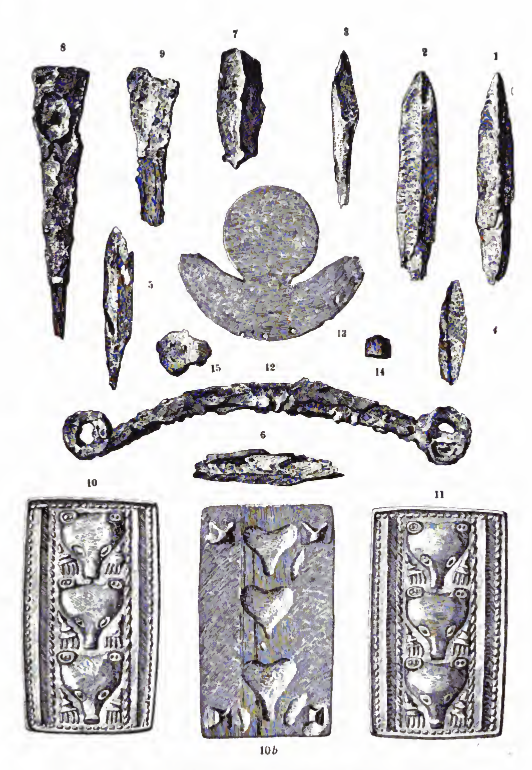

175. rajz. Tomszki sírleletek (a Kuznyeczov által fölásott 16-ik kurgánból).
Abb. 175. Tomsker Grabfunde (aus dem von Kusnjezow ausgegrabenen 16. Kurgan).

a nyílhegy tövén volt megerősítve (23. sz.). A 24. és 25. sz. fenőkő-darab-részletek, a 26. sz. sarupatkó, a 27. és 28. sz. bőr-részletek, a 29. sz. bujtató boglár és a 30. sz. sarupatkó különös jellegzetességgel nem bírnak és azokat csak a sírlelet teljessége kedveért adjuk.

176. sz. rajzunkon a tomszki sírmező 23-ik kurgánjának sírleleteit adjuk, mint-hogy ezen kurgánban az 1—7. sz. csont és a 8—9. sz. vasnyílhegyek olyan permi typusú bronz díszítő lemezek társaságában fordulnak elő, a melyek a permi területen a X–XI. századot, sőt azon túli időket is jelölik (10, 10*b*, 11. sz.). De van ezen kurgán leletei között olyan vascistafogantyú is (12. sz.), a minőt hazai honfoglaláskori leleteink közül a horgosiban találtunk. Erről a fogantyú-ról, illetve a hozzátartozott cistákról már a horgosi lelet méltatásánál kifejtettük, hogy olyan elem, mely a hallstatti izlés korától kezdve a római császárokon át egészen a honfoglalásig kimutatható hazánkban. Már most mindenesetre kérdés tárgyát képezheti, hogy ezen cisták divata délről jutott-e a szibériai területre, tehát más úton, de azonos kulturális középpontból kapta-e ez a terület e cisták alapformáit egy időben a nyugoteurópai területekkel; vagy pedig az éjszaki germánság előnyomulása révén jutott e cisták divata Nyugot-Szibériába, de azt hiszszük, hogy e kérdésre valószinűséggel meg lehet adni a feleletet. Ha ugyanis tekintetbe veszszük, hogy a szibériai területen, sőt az egész orosz területen eleddig a hallstatti izlést jellemző cistáknak semminemű nyomát nem tudjuk, úgy csak arra gondolhatunk, hogy e cisták akkor jutottak csak oda, a mikor már lényegesen átváltozott formájukat Nyugot- és Éjszak-Európában megnyerték és akkor valóban nem gondol-

den Griff einer Eisencìste (Nr. 12), wie wir sie in unseren heimischen Funden aus der Zeit der Landnahme in dem horgoser schon gefunden haben. Von diesem Griff und der zugehörigen Ciste berichteten wir schon bei der Besprechung des horgoser Fundes, dass dieselben ein Element bilden, welches sich in unserem Vaterlande von der Zeit des hallstatter Styles durch die römische Kaiserzeit hindurch bis zur Landnahme nachweisen lässt. Eine Frage kann es allerdings bilden, ob die Mode dieser Cisten vom Süden nach Sibirien kam, ob also dieses Gebiet die Grundformen dieser Cisten zu gleicher Zeit mit den westeuropäischen Gebieten bekam, auf einem anderen Wege aber vom gleichen Kulturzentrum her, oder ob durch das Vordrängen des Nordgermanenthums das Vordrängen dieser Cisten nach Westsibirien erfolgte. Wir glauben, dass hierauf mit einer gewissen Wahrscheinlichkeit geantwortet werden kann. Da wir auf dem sibirischen, wie auf dem ganzen russischen Gebiete bisher keinerlei Spur der den hallstatter Styl charakterisirenden Cisten kennen, können wir nur denken, dass dieselben dorthin erst gelangten, als sich ihre Form in West und Nordeuropa schon wesentlich verändert hatte, und dies kann uns wieder nur auf den Gedanken eines nordgermanischen Einflusses führen. Die auf Abb. 176, Nr. 13 reproduzirte Platte gehört jedenfalls zu den Metallornamenten einer solchen Holzciste. Die Stücke Nr. 14 und 15 haben nichts Charakteristisches und reproduziren wir sie ebenfalls nur der Vollständigkeit wegen.

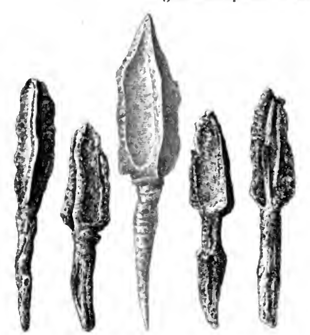
Schon die bisher reproduzirten Funde aus den tomsker Grabfeldern lassen die Thatsache erkennen, dass dieselben, also auch die in ihnen zum Vorschein gekommenen Knochenpfeilspitzen sich über eine sehr lange Periode erstrecken, denn wir fanden dort Gegenstände die uns Denkmäler des La Tènestyles in Erinnerung brachten, und dann wiederum auch solche, welche über das XI. Jahrhundert hinausreichten. Wenn wir nun berücksichtigen, dass unter den Funden des 5. Kurgans

176. rajz. Tomszki sírleletek (a Kuznyeczov által fölásott 23-ik kurgánból)
Abb. 176. Tomsker Grabfunde (aus dem von Kusnjezow ausgegrabenen 23. Kurgan).

hatunk másra, mint éjszaki germán hatásra. A 176. sz. rajzunk 13. sz. alatt közlött lemez mindenesetre ezen facista fémdíszítményeihez tartozik. A 14—15. sz. apró részletek jellegzetességgel nem bírnak s azokat is csak a lelet teljessége szempontjából közöltük.

eine chinesische Münze zum Vorschein kam, aus der Zeit des Kaisers Kaj Juan (713—744), der aus der Dynastie Tan stammt, ja dass auch noch eine zweite Münze dieses Kaisers unter den Funden vorkam,[1] dann können wir ungefähr jenen mittleren Zeitpunkt bestimmen, aus welchem mit einem gewissen Spatium nach vorne und nach

177. rajz. A tomszki sírmező 15-ik kurgánjának leletei.
Abb. 177. Funde aus dem 15. Kurgan des tomsker Grabfeldes.

Már azon leletek is, a melyeket a tomszki sírmezőkből eddig közöltünk, kidomborítják, először azt a tényt, hogy a tomszki sírmezők, tehát a bennük előfordult csontnyílhegyek is, igen hosszú időre terjednek ki, mert hiszen találkoztunk e leletek közt olyan tárgyakkal, a melyek a La Téne-ízlés emlékeit hozták emlékezetünkbe és találkoztunk olyanokkal is, a melyek még a XI. századon túl is lenyúlnak. Ha már most tekintetbe veszszük azt, hogy az 5-ik kurgán leleletei közt előfordul egy kinai érem, a mely a Tan dinasztiából származó (713—744) Kaj Juan császár uralkodása idejéből származik, sőt ezen csá-

rückwärts die Funde des tomsker Grabfeldes stammen können. Uns interessiren jedenfalls zumeist jene Gegenstände, welche sich um das VIII. Jahrhundert n. Chr. gruppiren lassen, und welche Analogien zu unseren heimischen Funden bilden. Da kommen nun die Funde des 15. Kurgans in erster Linie in Betracht. In demselben wurden fünf Stücke solcher dreiflügeliger Pfeilspitzen gefunden, wie sie für unsere heimische, hunnisch-germanische Periode charakteristisch sind, u. zw. in Gesellschaft einer bärtigen Lanzenspitze und einer Knochenpfeilspitze. (Abb. 177.)

[1] Spizyn: L. c. S. 8 und 11.

szártól még egy másik érem is fordul elő a leletek közt,[1] akkor körülbelül megkaptuk azon középidőt, a melyet megelőző és a melyet követő időből a tomszki sírmező leletei származhatnak. Már most bennünket mindenesetre a lelet azon tárgyai ér-

[1] Szpleczyn: I. m. 8. és 11. lap.

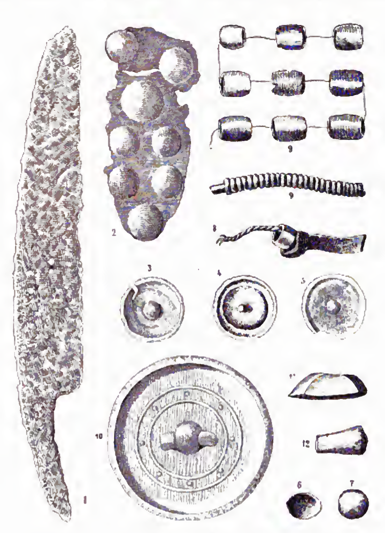
Diesseits unserer hunnisch-germanischen Periode müssen wir die Funde des 26. Kurgans erwähnen, welche einen Dolch und eine Beisszange enthalten. (Abb. 178.) Der Dolch bildet, sowohl hinsichtlich der Klinge, wie der Riemenhülsen der Klingenscheide, der Parirstange und des Griffes, eine Analogie zu unseren Schwertern aus der

178. rajz. A tomszki sírmező 26-ik kurgánjának leletei.
Abb. 178. Funde aus dem 26. Kurgan des tomsker Grabfeldes.

dekelnek, a melyek a VIII. század (Kr. u.) körül azt megelőzve vagy azt követőleg csoportosithatók és a melyek analogiákat képeznek hazai leleteinkkel. Itt első sorban a 15-ik kurgán leletei jönnek tekintetbe.

179. rajz. A tomszki sírmező 28-ik kurgánjának leletei.
Abb. 179. Funde aus dem 28. Kurgan des tomsker Grabfeldes.

Ebben a kurgánban öt darab olyan háromszárnyú nyílhegyet találunk, mint a minők hazai hun-germán periodusunkat jellemzik és ezek a nyilhegyek ebben a sirban szakállas lándsavég és csontnyílhegy társaságában fordulnak elő (177. számú rajz).

Zeit der Landnahme, während die Beisszange uns an die Form der antiken Forfex erinnert.

Jenseits dieser Periode müssen wir jedenfalls den 28. Kurgan berücksichtigen. In demselben erregt vor allererst ein Messer (Abb. 179, Nr. 1) unsere Aufmerksamkeit, welches dadurch charakteristisch ist, dass es sich nach innen krümmt, es biegt sich nämlich die Schneide der Klinge nicht nach aussen, sondern nach innen. Diese Messerform charakterisirt bei uns die Funde aus dem 1. Jahrhundert der römischen Kaiser-

Hun-germán periodusunktól lefelé haladva, ki kell emelnünk a 26-ik kurgán leleteit, a mely egy tőrt és egy harapó fogót tartalmaz (178. rajz). A tőr úgy a penge és a pengetok szíjszorító sejtjei, mint a keresztvas és markolat szempontjából honfoglaláskori kardjaink analogiáját képezi, a kiséretében fellépő harapófogó pedig az antik forfexek alakját hozza emlékezetünkbe.

Ha felfelé haladunk, akkor mindenekelőtt a 28-ik kurgánt kell tekintetbe vennünk. Ebben a kurgánban mindenekelőtt egy kés (179. sz. rajz, 1. sz.) vonja figyelmünket magára, a melyet az jellemez, hogy befelé görbül, vagyis pengéjének éle nem kfelé, hanem befelé hajló. Ez a késforma hazánkban a római császárkor kezdő századainak leleteit jellemzi, ép úgy, mint az a dudorokkal díszített lemez (179. sz. rajz, 2.), mely szintén előfordul a tomszki 28-ik kurgánban. Ugyanez időket jelölik az ezen kurgánban előforduló pitykék, bronzgyöngyök (179. sz. rajz, 3—9.) és bronztükör is. 179. sz. rajz, 10.) Ezen kurgánnak a leletei mindenesetre ugyanazon epochát képviselik, a melyet a délorosz földön scytha-szarmata periodusnak szokták jelölni, még pedig ennek az epochának inkább a végéről valók. A 28-ik kurgán leletei még abból a szempontból is nevezetesek, hogy az egyetlen olyan sírt képezik, a melyben a régibb elemek nem keverednek össze az újabbakkal. A kés befelé görbülő éle mindenesetre magyarázatot nyujt arra a szintén befelé görbülő élű hosszú késre, a mely törteli honfoglaláskori sírleletünkben fordult elő.[1]

A 28-ik kurgán által képviselt csoport leleteit kiegészítik a 9-ik kurgán leletei. Ezekben rhombusalakú pengével ellátott

[1] Hampel. A honfoglalási kor hazai emlékei CII.3.

zeit, ebenso wie die aus demselben tomsker Kurgan stammende, mit Buckeln gezierte Platte. (Abb. 179, Nr. 2.) Diese Zeit charakterisiren auch die in demselben Kurgan gefundenen Knöpfe, Bronzeperlen (Abb. 179, Nr. 3—9), und der Bronzespiegel (Abb. 179, Nr. 10). Die Funde dieses Kurgans repräsentiren jedenfalls dieselbe Epoche, die man auf südrussischem Gebiete als

180. rajz. Vaslemez a tomszki 9-ik kurgánból.
Abb. 180. Eisenplatte aus dem 9. tomsker Kurgan.

skythisch-sarmatisch zu bezeichnen pflegt, u. zw. das Ende dieser Epoche. Die Funde aus dem 28. Kurgan sind auch deshalb bemerkenswerth, weil dieses Grab das einzige war, in welchem die älteren Elemente nicht mit neueren zusammengemengt waren. Die nach innen gebogene Schneide des Messers bietet jedenfalls eine Erklärung für jenes lange Messer mit nach innen gebogener Schneide, welches in unserem törteler Grabfunde aus der Zeit der Landnahme vorkam.[1]

Die Funde der durch den 28. Kurgan repräsentirten Gruppe werden durch die Funde des 9. Kurgan ergänzt Man fand in diesen, gemeinsam mit Eisenpfeilspitzen deren Klinge rhombusförmig ist, so wie

[1] Hampel: Die heimischen Denkmäler der Landnahmezeit. (A honfoglalási kor hazai emlékei.) CII. 3.

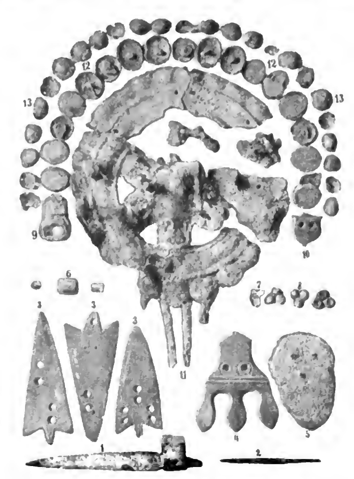

vas-, továbbá gömbkétszög alakú csontnyílhegyek és egy befelé görbülő pengéjű kés társaságában előfordult egy olyan vaslemez (180. sz. rajz), a minőt a déloroszországi ú. n. scytha-szarmatakori sírmezőkből ezüst példányokban bőven ismerünk és a melyek feltűnően hasonlítanak honfoglaláskori övtáska-lemezeinkhez.[1]

Végül a 4-ik kurgánban, a melynek leleteit szintén összességükben adjuk. (181. sz. rajz) egy vaskés (1), egy ár (2), három felvarrásra szolgáló bronzlemez (3—3), egy

mit ellipsoidförmigen Knochenpfeilspitzen und einem Messer mit nach innen gebogener Klinge, eine solche Eisenplatte (Abb. 180), wie wir sie in Silber aus den Grabfeldern der südrussischen sogenannten skythisch-sarmatischen Periode vielfach kennen, und die auch unseren Gürteltaschenplatten aus der Zeit der Landnahme auffallend ähnlich sind.[1]

Im 4. Kurgan schliesslich, dessen sämmtliche Funde wir reproduziren (Abb. 181), kamen folgende Gegenstände vor: ein Eisenmesser (Nr. 1), ein Pfriemen (Nr. 2), drei Bronzeplatten zum Aufnähen (Nr. 3—3),

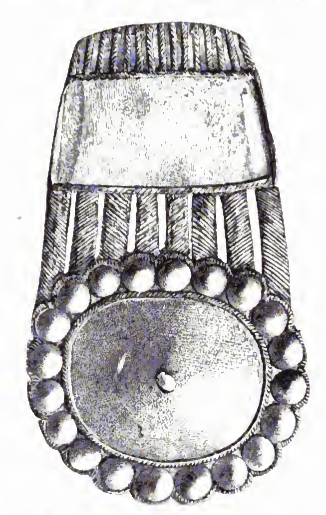

181. rajz. A tomszki sírmező 4-ik kurgánjának leletei.
Abb. 181. Funde aus dem 4. Kurgan des tomsker Grabfeldes.

[1] Így a csertomlyki sírban „Древности Геродотовой Скиѳіи, вып. 2. ст. 82. *b—b*.

[1] So im tschertomlyker Grab. „Древности Геродотовой Скиѳіи, вып. 2. ст. 82. *b—b*.

fésűalakú bronzboglár (4), egy ismeretlen rendeltetésű vaslemez (5), 25 darab felvarrásra szolgáló finom lemezből készült gömbszelet-alakú boglár (13), 19 darab övre nittolható lapos kerek bronzboglár (12), egy

182. rajz. Bronz kapocs az atamanovy-koszti sírmezőről.
Abb. 182. Bronzeschliesse aus dem atamanowy-kostier Grabfelde.

darab övcsatt (9), egy darab bronzszíjvég (10), három darab bronzgyöngy (6) és ezüst gúlaalakban elhelyezett gömböcs-három darab mustrát mutató boglárka (7, 8) társaságában előkerült egy nagy és bizonyára igen széles övből származó, vagy ruha összekapcsolására szolgáló kapocs összeégett maradványa is (11).

eine kammartige Bronzerosette (Nr. 4), eine Eisenplatte mit unbekannter Bestimmung (Nr. 5), 25 Stück kegelschnittförmige Rosetten aus feinen Platten zum Aufnähen (Nr. 13), 19 Stück flache runde Bronzerosetten zum Aufnieten auf den Gürtel (Nr. 12), eine Gürtelschnalle (Nr. 9), ein Riemenbeschlag aus Bronze (Nr. 10), drei Bronzeperlen (Nr. 6), drei silberne kleine Rosetten aus in Pyramidenform zusammengestellten Kugeln (Nr. 7, 8), sowie die durch einen Brand gegangenen Überbleibsel einer Schliesse, die entweder von einem grossen, und wahrscheinlich auch sehr breiten Gürtel stammen, oder zum Zusammenhalten des Kleides dienten. (Nr. 11).

Ezen leletek közt a szíjvég alakja és a gömböcsgúlát utánzó lemezből préselt apró boglárkák oly hagyományokra mutatnak, a melyek hazai leleteink közt az ú. n. avar periodust jellemzik, azonban azon művelődési központokra, a melyekből a tomszki sírmező leletei származhattak, sokkal fontosabb felvilágosításokat nyujt az a nagy kapocs, a mely e kurgánban előfordult.

E kapocs formájáról a tomszki negyedik kurgánban előfordult példa, minthogy e kurgán égetett temetkezést tartalmazott és így maga a kapocs is össze van égve, nem nyujt tiszta képet és épen azért közlünk Szpicyn munkája után [1] 182. sz. rajzunkon egy ép példát, mely a Vjatka folyó partján valamivel Malmyzs városa alatt Cseremiszkij Malmyzs község határában fekvő sírmezőből származik. E sírmező az irodalomban 1877 óta Atamanovy Koszti sírmező neve alatt ismeretes s annak korát Szpiczyn a VII—VIII. századra teszi. E kapocsforma már Aspelin munkájából [2] ismeretes a permi területről s azóta ismeretes a juczini és muromai leletekben is. Az orosz irodalomban a pjanobori sírmezőben előkerült példák nyomán, mely sírmező a vjátkai kormányzóságban fekszik, szokták ezeket datálni. Tolsztoj és Kondakov [3] rendeltetésüket a perzsa és a byzanczi vállfibulákból magyarázzák. Részünkről nem habozunk kijelenteni, hogy e kapocsformák kiindulási pontja csak a perzsa terület lehetett, ezen állításunkban pedig támaszkodunk e kapocstypus jellemző tagozására, mely egy korongból kinövő és csúcsba öszszehajló

[1] А. А. Спицынъ, „Древности бассейновъ рѣкъ Оки и Камы въ матеріалахъ по археологіи Россіи No. 25. ст. 8—9. таб. V. рис. 17.

[2] I. m. 644.

[3] I. m. вып. 5. ст. 148—149.

Von diesen Funden weist die Form des Riemenbeschlages, sowie die kleinen aus einer Platte gepressten Rosetten in Form einer aus Kugeln zusammengestellten Pyramide, auf jene Traditionen, welche in unseren heimischen Funden die avarische Periode charakterisiren. Auf jene Kulturzentren jedoch, aus welchen die Funde des tomsker Grabfeldes stammen können, wirft vielmehr Licht die in diesem Kurgan gefundene grosse Schliesse.

Über die Form der Schliesse klärt uns dieses Exemplar nicht vollständig auf, nachdem die Bestattungsart dieses Kurgans, die mit Verbrennung war, und daher auch die Schliesse mit im Brande war. Wir reproduziren deshalb nach dem Werke Spizyns [1] ein vollständiges Exemplar (Abb. 182), welches aus einem Grabfelde stammt, das am Ufer des Flusses Wjatka, ein wenig unterhalb der Stadt Malmyž, im Hotter der Gemeinde Tscheremiskij-Malmyž liegt. Dieses Grabfeld ist seit 1877 unter dem Namen des Grabfeldes des Atamanowy Kosti bekannt, und verlegt Spizyn dasselbe in das VII—VIII. Jahrhundert. Diese Schliessenform ist schon durch das Werk Aspelins [2] aus dem permer Gebiete bekannt, und seither auch aus den jutziner und muromaer Funden. In der russischen Literatur pflegt man dieselben nach jenen Exemplaren zu datiren, welche in dem im wjatkaer Gouvernement gelegenen pjanoborer Grabfelde vorkommen. Tolstoj und Kondakow [3] erklären die Bestimmung derselben aus den persischen und byzantinischen Schulterfibeln. Wir unsererseits zögern nicht zu erklären, dass der Ausgangspunkt dieser Schliessenformen das persische Gebiet sein könnte, und stützen uns hiebei auf die charakteristische Gliederung dieses Schliessentypus, die aus Federn, die aus einer Scheibe heranswach-

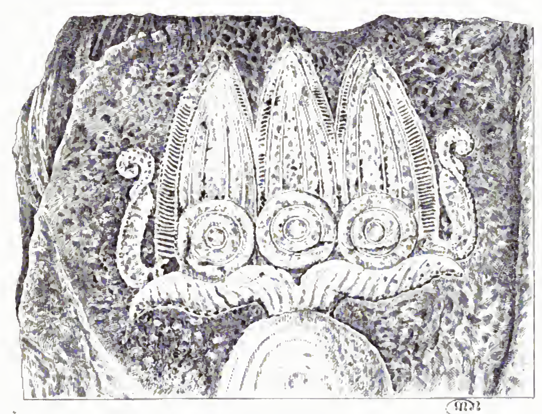
[1] А. А. Спицынъ, „Древности бассейновъ рѣкъ Оки и Камы въ матеріалахъ по археологіи Россіи No. 25. ст. 8—9. таб. V. рис. 17.

[2] L. c. 644.

[3] L. c. вып. 5. ст. 148—149.

tollakból alakul. E tagozásnak a perzsa művészet által teljesen kifejlesztett formájával találkozunk egy koronán, a mely a többek között a pasargadaei sziklادomborművek egyik szárnyas férfi alakjának fején foglal helyet.[1] (183. sz. rajz.)

Ha már most mindazon tanulságokat

183. rajz. Pasargadaei korona. — Abb. 183. Pasargadäer Krone.

egybevetjük, a melyeket a tomszki sírmező nyujtott, úgy alig lehet kétséges, hogy a csontnyílhegyek azon harmadik typusa is, a melylyel a permi területen találkozunk, oly nyugotszibériai fejlemény, a mely azon a területen a Krisztus születését közvetlen megelőző századokban már megvolt, a mely ott együtt élt a hazai hun-germán periodusunkat jellemző háromszárnyú vas-

[1] Iranische Felsenreliefs und Altherthümer, Verlag von Ernst Wasmuth, Tafel XXVIII.

sen und in eine Spitze zusammenlaufen, gebildet ist. Die durch die persische Kunst vollständig entwickelte Form dieser Gliederung finden wir an einer Krone auf dem Haupte eines geflügelten Mannes der pasargadäer Felsenreliefs.[1] (Abb. 183.)

Übersehen wir alle Lehren, welche das tomsker Grabfeld bietet, so ist kaum daran zu zweifeln, dass auch der dritte Typus der Knochenpfeilspitzen, den wir auf dem permer Gebiete finden, eine solche westsibirische Entwicklung ist, die auf jenem Gebiete in den Jahrhunderten unmittelbar vor Christi Geburt schon vorhanden war, dort gemeinschaftlich mit der, unsere heimische, hunnisch-germanische Periode charakterisirenden, dreiflügeligen Eisenpfeilspitze existirte, und sich auch dort bis

[1] Iranische Felsenreliefs und Alterthümer. Verlag von Ernst Wasmuth. Taf. XXVIII.

nyílhegygyel és a mely ott fenmaradt igen késő időkig is. A permi terület tehát a csontnyílhegyek ezen harmadik typusában is olyan hagyományt őriz, a mely míg az éjszaki területeken egészen Dél-Szibéria vonaláig megvan, tehát ezen területek mindenkori lakosságának fegyverzetéhez tartozik, addig a déli terület ezt a harmadik fejleményt már nem ismeri. Azon vonatkozások, a melyeket a tomszki leletekben egyrészt hazai avar periodusunkkal, másrészt a perzsa művészet emlékével kimutattunk, mind azt mutatják, hogy az a permi harmadik csontnyílhegytypus az éjszaki területeken a VI. századot megelőzőleg még nem fejlett ki.

Áttérve arra, hogy a vasnyílhegyek szempontjából vegyük figyelembe ugyanezen permi területeket, azt látjuk, hogy e területeken a szibériai bronztypusokból fejlett két- és háromszárnyú nyeles példák dominálnak. Az a háromszárnyú vasnyílhegy, a mely hazai népvándorláskorunknak hun-germán periodusát olyan erősen jellemzi, megvan a permi területen oly leletekben, a melyeket Szpiczyn úr a III—VI.[1] századra datál, de megvan olyanokban is, a melyeknek dátumát ugyan ő a X. századra teszi,[2] vagyis itt is a fent konstatált jelenség domborodik ki. Nem mellékes az sem, hogy a permi területen találkozunk azzal a kétágú nyílhegygyel is, még pedig Szpiczyn úr által XIII—XIV. századbelinek jelzett leletből,[3] a mely megvan az egyik egri sírban is[4] s a melyet Hampel is későbbinek tart.

Az is erősen jellemzi a permi területet, hogy hun-germánkori azon zablatypusunk, a

[1] I. m. XXXVII. 38.

[2] U. o. XXVI. 19, 10.

[3] U. o. XXVIII. 8.

[4] Hampel: A honfoglalási kor hazai emlékei 576. l. 5. ábra.

in sehr späte Zeit hinein erhielt. Das permer Gebiet konservirt daher auch in diesem dritten Typus eine Tradition, die auf nordischen Gebieten, ganz bis zur Linie von Südsibirien vorkommt, also zur Bewaffnung der jedesmaligen Einwohnerschaft dieser Gebiete gehört, während das südliche Gebiet diese Entwicklung nicht kennt. Jene Beziehungen, welche wir zwischen den tomsker Funden und unserer heimischen avarischen Periode einerseits und den Denkmälern persischer Kunst andererseits nachweisen, bezeugen, dass dieser permer dritte Knochenpfeilspitzentypus sich vor dem VI. Jahrhundert auf den nordischen Gebieten noch nicht entwickelt hat.

Berücksichtigen wir nun diese permer Gebiete vom Gesichtspunkte der Eisenpfeilspitzen, so sehen wir, dass auf diesen Gebieten die aus den sibirischen Bronzetypen entwickelten, zwei- und dreiflügeligen, gestielten Exemplare dominiren. Jene dreiflügelige Eisenpfeilspitze, welche die hunnisch-germanische Periode unserer Völkerwanderungszeit so scharf charakterisirt, kommt auch auf dem permer Gebiet in solchen Funden vor, die Herr Spizyn in das III—VI. Jahrh.[1] datirt, aber auch in solchen Funden, deren Datum er ins X. Jahrhundert verlegt,[2] so dass sich auch hier die oben konstatirte Erscheinung herausstellt. Es ist auch nicht nebensächlich, dass wir auf dem permer Gebiete auch jene zweigliederige Pfeilspitze finden, u. zw. in von Herrn Spizyn ins XIII—XIV. Jahrh. datirten Funden,[3] welche auch in einem egerer Grab vorkommt[4] und die auch Hampel für später hält.

Sehr charakteristisch für das permer Gebiet ist auch, dass auf demselben auch jener unserer Trensentypen aus der hunnisch-germanischen Epoche, den wir weiter oben den czikóer Typus nannten, vor-

[1] L. c. XXXVII. 38.

[2] L. c. XXVI. 19, 10.

[3] L. c. XXVIII. 8.

[4] Hampel: Die heimischen Denkmäler der Landnahmezeit. (A honfoglalási kor hazai emlékei.) S. 576. Abb. 5.

melyet fentebb czikói typusnak hívtunk, megvan bennük,[1] még pedig a X. századból, vele együtt megvan ugyancsak X. századbeli leletekben az a zablatypus is,[2] a mely hazánkban a hun-germán periodus végét s az avar periodus kezdetét jellemzi és a mely a kassai sírleletnek (Baranya-m.) képezi typikus zablaformáját[3] s végül megvan az a dupla karikás zablatypus is, a melyet fentebb a szibériai typusok egyenes folytatásának tekintettünk, de bővebben nem méltattunk.[4]

Ezen jelenségekben a permi terület az egész finn-germán területtel közös vonásokat mutat, de mégis egy pontban eltér attól. Nevezetesen, hogy míg a zablák szempontjából méltatott finn-germán terület ezen zablatypusok társaságában hungermánkori kengyeleink alakját őrzi meg, addig az Oka-Káma vidékén, bár szintén megvan a hun-germánkori kengyeltypus[5], de megvan az ú. n. avarkori kengyeltypus is,[6] a mely a milyen sűrűn fordul elő a szibériai leletekben, ép úgy nem találtam annak nyomát azon délorosz területeken, a melyeket turán-germán névvel jelöltem.

Azon balták és csákányok között, a melyek a permi területet jellemzik, mindenekelőtt egy egészen ősi typusú balta válik ki,[7] a mely csaknem teljesen őrzi a szibériai bronz baltatypusok ősi formáját. Egy másik baltaváltozat[8] alul-felül kihajló pengéjével eredetét föltétlenül a germán regióból veszi.

[1] Szpiczyn: i. m. XXV. 11. sz.

[2] U. o. XXV. 14., 17. sz.

[3] Hampel: A régibb középkor eml. CXLVI. 3.

[4] Spicyzn: i. m. XXV. 13. sz.

[5] Szpiczyn i. m. XXV. 20.

[6] Древности бассейновъ рѣкъ Оки и Камы, Матеріалы No 25, таб XXVIII, 16.

[7] Szpicyn: i. m. XXX. 2—3.

[8] U. o. XXX. 1.

kommt,[1] u. zw. aus dem X. Jahrhundert. Gemeinschaftlich mit demselben erscheint in den Funden aus dem X. Jahrh. auch jener Trensentypus,[2] der bei uns das Ende der hunnisch-germanischen und den Anfang der avarischen Periode charakterisirt und der die typische Trensenform[3] des kassaer Grabfundes (Kom. Baranya) bildet, und schliesslich kommt auch der Trensentypus mit Doppelringen vor, den wir weiter oben als direkte Fortsetzung der sibirischen Typen betrachteten, ohne uns aber weiter mit ihm zu befassen.[4]

In diesen Erscheinungen zeigt das permer Gebiet gemeinsame Züge des ganzen finnisch-germanischen Gebietes, aber mit einer Abweichung. Während nämlich das vom Gesichtspunkte der Trensen gewürdigte finnisch-germanische Gebiet gemeinsam mit diesen Trensentypen die Form unserer Steigbügel aus der hunnischgermanischen Epoche konservirt, gibt es in der Gegend der Oka-Kama, obgleich der Steigbügeltypus der hunnisch-germanischen Epoche dort vorkommt,[5] doch auch den Steigbügeltypus der sogenannten avarischen Periode,[6] dessen Spur ich aber, so häufig er auch in den sibirischen Funden vorkommt, in jenen südrussischen Gebieten, die ich mit dem Namen turanisch-germanisch bezeichnete, nicht fand.

Unter jenen Äxten und Streithämmern, die das permer Gebiet charakterisiren, tritt zu allererst ein ganz alter Axttypus hervor,[7] der die Urform der sibirischen Bronze-Axttypen beinahe vollständig konservirt. Eine andere Variante[8] mit von unten nach oben ausbiegender Klinge

[1] Spizyn: L. c. XXV. 11.

[2] L. c. XXV. 14, 17.

[3] Hampel: Die Denkmäler des früheren Mittelalters. (A régibb középkor emlékei.) CXLVI. 3.

[4] Spizyn: L. c. XXV. 13.

[5] Spizyn: L. c. XXV. 20.

[6] Древноси бассейновъ рѣкъ. Оки и Камы, Матеріалы No 25, таб. XXVIII. 16.

[7] Spizyn: L. c XXX. 2—3.

[8] L. c. XXX. 1

Ez a két baltatypus a permi területen a XIII—XIV. századig nyúlik le. Ezeknek a typusoknak analogiáira honfoglaláskorunkban nem találunk. Van azonban egy balta- és egy fokostypus; a baltatypus[1] honfoglaláskori leleteinkben a kárászi és gombásiakhoz,[2] a fokos typus[3] a székesfehérvár-demkóhegyihez hasonló. Ez utóbbi balta-, illetve fokostypus a permi területen a X. század táját jellemzi, a permi terület tehát először olyan baltaformákat őrzött meg egészen a XIV. századig, a melyek az uralaltaji bronzkor jellemző typusai, de másodszor találkozunk olyanokkal is, a melyeknek alaptypusaival hazánkban már az ú. n. szkita periodusában vagy a népvándorláskor ú. n. hun-germán és avar periodusában ép úgy, mint honfoglaláskorunkban találkozunk. Ez a terület tehát még egyrészt csatlakozik e tekintetben az egész finn-germán területhez, másrészt erősen őriz egy kifejezetten germán typust is, a mely különösen a mai Ingermanland, Finnország és Livland sajátja.

Nemkis fontosságú jellegzetességét képezi a permi területnek az sem, a mit az ott előfordult lándsák szempontjából tapasztalunk. Nevezetesen azon lándsák közt, a melyek honfoglaláskorunk szempontjából tekintetbe jöhetnek, mindöszsze egyetlen typus uralkodik a permi területen, t. i. az, a mely hazánkban az ú. n. avar periodusú kengyeltypus társaságában fordul elő leggyakrabban. Ez az a lándsatypus, a mely hazánkban a szentendrei[4] és nagymányoki[5] sírokban jelentkezik legtisztábban, a permi

[1] U. o. XXVII. 4, 20.

[2] Hampel: A honfogl. hazai eml. CXI. 2—3. sz.

[3] Szpiczyn: i. m. XXVII. 1—2. sz.

[4] Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban LIV. 4.

[5] U. o. CXLIV. 3.

stammt ursprünglich aus der germanischen Region. Diese beiden Axttypen reichen auf dem permer Gebiete bis ins XIII—XIV. Jhd. Analogien dieser Typen finden wir bei uns zur Zeit der Landnahme nicht. Ein Axt- und ein Beiltypus existirt aber. Der Axttypus[1] in unseren Funden aus der Zeit der Landnahme ähnelt dem Karaszer und den Gombásern[2] und der Beiltypus[3] dem Székesfehérvár-Demkóhegyer. Dieser letztere Axt-, beziehentlich Beiltypus charakterisirt auf dem permer Gebiete ungefähr das X. Jahrh. Das permer Gebiet hat also erstens solche Axtformen bis ins XIV. Jahrh. konservirt, welche charakteristische Typen der uralaltaischen Bronzezeit sind, und zweitens finden wir dort auch solche Typen, deren Grundtypen uns in unserem Vaterlande schon in der sogenannten skythischen Periode oder in der sogenannten hunnisch-germanischen und avarischen Periode der Völkerwanderungszeit ebenso begegnen, wie zur Zeit unserer Landnahme. Während sich also dieses Gebiet einerseits in dieser Hinsicht dem ganzen finnisch-germanischen Gebiete anschliesst, konservirt es andererseits kräftig einen ausgesprochenen Typus, der insbesondere eine Eigenthümlichkeit des heutigen Ingermanland, Finnland und Livland ist.

Ein Charakteristikon von nicht geringer Bedeutung für das permer Gebiet bieten auch die Beobachtungen, die wir an den dort vorgekommenen Lanzen machen. Unter jenen Lanzen speziell, die hinsichtlich unserer Landnahmezeit in Betracht gezogen werden können, herrscht auf dem permer Gebiet ein Typus, u. zw. jener, der bei uns mit dem Steigbügeltypus der sogenannten avarischen Periode am häufigsten gemeinsam vorkommt. Dieser Lanzentypus zeigt sich bei uns am

[1] L. c. XXVII. 4, 20.

[2] Hampel: Die heimischen Denkmäler der Landnahmezeit. (A honfoglalási kor hazai emlékei.) CXI. 2—3.

[3] Spizyn: L. c. XXVII. 1—2.

leletekben pedig a zagarjei és antonoviczyi VIII—X. századbeli leletekben.[1] Ezt a typust pengéje szempontjából az jellemzi, hogy egyenszárú háromszög-alakú és négyélű, köpűje szempontjából pedig az, hogy olyan csonkakúpalakot mutat, mely a pengetőnél feltűnő keskeny, alján pedig erősen kibővülő. Fontos ez a körülmény azért, mert egyrészt honfoglaláskorunk leletei közt ez a forma eleddig ismeretlen, de ismeretlen ebben a speczifikus formában a finn-germán terület legnagyobb részén is, t. i. a finn-germán terület nyugoti részén találkozunk ugyan négyélű vagy négyél felé közeledő formákkal, azonban ezeknek pengéje levélalakú, köpűjük pedig aránytalanul rövidebb, mint a penge. Olyan lándsatypusok, a melyek a permi terület most szóbanforgó lándsatypusaival és azok magyarországi analogiáival rokonságba hozhatók, egyedül a mordvin és még inkább a méri területen fordulnak elő, a mely területek szorosabban csatlakoznak ebből a szempontból a permi és vjátkai területhez.

Vegyük ehhez azt, hogy a permi terület egy másik lándsatypusa,[2] a mely ott szintén a X. század körüli időket jellemzi, olyan typust képvisel, mely sűrűn fordul elő a finn-germán terület nyugoti részein, tehát világosan a germán terület sajátosságát képezi és hogy a levélalakú négyélű vagy a négyélűhöz közeledő pengével ellátott lándsacsúcsformák szintén a finn-germán terület legsajátabb produktumai, akkor világos lesz előttünk először az, hogy a permi terület olyan sajátosságokat őrzött meg ebben is, a melyek hazánkban a VI—VIII. századok jellemzői, de a bezdédi[3] sírlelet-

[1] Szpiczyn: i. m. XXVII. 10, 14. sz.

[2] U. o. XXVII. 6.

[3] Hampel: i. m. CCCXLVII. 7-ik sir 1.

reinsten in den szentendreer[1] und in den nagymányoker[2] Gräbern, auf dem permer Gebiete aber in den aus dem VIII—X. Jahrhundert stammenden sagarjeer und antonowiczyer Funden.[3] Die Klinge dieses Typus ist dadurch charakterisirt, dass dieselbe die Form eines gleichschenkeligen Dreieckes hat und vierschneidig ist. Die Schafthülse hinwieder zeigt die Form eines stumpfen Kegels, der bei der Klingenwurzel auffallend schmal ist und sich nach unten zu stark erweitert. Dieser Umstand ist wichtig, weil diese Form unter unseren Funden aus der Landnahmezeit nicht vorkommt, in dieser spezifischen Form aber auch auf dem grössten Theile des finnisch-germanischen Gebietes unbekannt ist. Im westlichen Theile des finnisch-germanischen Gebietes finden wir allerdings Formen, die vierschneidig sind oder sich dem doch wenigstens nähern, aber bei diesen ist die Klinge blätterförmig und die Schafthülse unverhältnissmässig kürzer als die Klinge. Lanzentypen, die mit den hier erwähnten Lanzentypen des permer Gebietes und deren ungarländischen Analogien in Verwandtschaft gebracht werden können, kommen blos auf dem mordwiner und dem merischen Gebiete vor, die sich in dieser Hinsicht an das permer und wjatkaer Gebiet enge anschliessen.

Nehmen wir hiezu, dass eine andere Lanzenart[4] des permer Gebietes, die dort ebenfalls die Zeit um das X. Jahrh. charakterisirt, einen Typus repräsentirt, der in den westlichen Theilen des finnisch-germanischen Gebietes häufig vorkommt, also offenbar eine Eigenthümlichkeit des germanischen Gebietes bildet, und dass jene Lanzenspitzen, welche eine vierschneidige, blätterförmige oder doch ähnliche Klingen haben, ebenfalls die ureigen-

[1] Hampel: Die Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban.) LIV. 4.

[2] L. c. CXLIV. 3.

[3] Spizyn: L. c. XXVII. 10, 14.

[4] L. c. XXVII. 6.

hen lenyúlnak honfoglaláskorunkig is; másodszor az, hogy a törteli honfoglaláskori sírból előkerült lándsa olyan elemet képvisel, a mely a finn vagy turáni törzsekre gyakorolt germán hatás következménye.

A permi terület uralkodónak mondott lándsatypusa tehát ezt és a vele egybefüggő területet olyannak tünteti fel, a melyen a honfoglaláskori leletekkel való rokonság nem szakad meg a VIII. századdal, hanem azon túl is folytatódik. Ez a jelenség teszi a Káma vidéket különösen fontossá, annál is inkább, mert e félét már a permi terület kengyeleinél is konstatáltunk és ugyanezt konstatálhatjuk e terület egyéb régiségeiben is, nevezetesen, ha mindenekelőtt a szíjvégek és szíjcsattok azon honfoglalási kori formáira irányozzuk figyelmünket, a melyeket Hampel a Honfoglaláskor hazai emlékeiről írott munkájában CXVI. tábláján állított egybe, úgy azt látjuk, hogy azon késő csattnak analogiája, a melyet a CXVI. sz. tábláján 21. sz. alatt közöl, a permi területen megvan egy fjodorovai XI. századbeli példán,[1] továbbá egy dunyilovai XI. századbeli és egy mailczevai X. századbeli példán, végül egy kudynkori VIII—IX. századbeli[2] és egy másik kudynkori XII—XIII. századi példán.[3]

Hogy az egy- és kéttagú honfoglaláskori szíjcsattoknak méretek és forma tekintetében egyező analogiái szintén megvannak, arra csak utalunk, de mint korábbi formáknak felsorolását mellőzhetőnek tartjuk. De igen is kiemeljük azt, hogy honfoglaláskori boglárainknak jellemző szegélydíszével egy olyan bogláron találkozunk, a mely a permi terület gaini vidékén

[1] Szpicyn: i. m. XVI. 9.

[2] U. o. XXXIII. 20, 7.

[3] U. o. XXXVI. 28., XXXIX. 29.

sten Produkte des finnisch-germanischen Gebietes sind, dann wird es uns klar, dass erstens das permer Gebiet auch hierin solche Eigenthümlichkeiten konservirt hat, welche bei uns für das VI—VIII. Jahrh. charakteristisch sind, im bezdéder[1] Grabfunde aber sogar bis in unsere Landnahme hineinreichen; zweitens dass die aus dem törteler Grab — das in die Landnahmezeit gehört — stammende Lanze ein Element repräsentirt, das aus einem germanischen Einfluss auf die finnischen oder turanischen Stämme hervorgegangen ist.

Jener Lanzentypus, von dem wir sagten, dass er auf dem permer Gebiete der herrschende war, zeigt dieses und das mit ihm zusammenhängende Gebiet als ein solches, auf welchem die Verwandtschaft mit den Funden der Landnahmezeit mit dem VIII. Jahrhundert nicht abbrach, sondern auch darüber hinaus sich fortsetzte. Durch diese Erscheinung wird die Gegend der Kama besonders wichtig, umsomehr, weil wir ja Ähnliches auch schon bei den Steigbügeln des permer Gebietes konstatirten, und dasselbe auch bei den sonstigen Antiquitäten dieses Gebietes konstatiren können, zumal wenn wir unsere Aufmerksamkeit in erster Linie auf jene aus der Landnahmezeit stammenden Formen der Riemenbeschläge und Riemenschnallen richten, welche Hampel auf Tafel CXVI seines Werkes über die heimischen Denkmäler der Landnahmezeit zusammengestellt hat. Wir sehen nämlich dann, dass die Analogie jener späten, auf der erwähnten Tafel unter Nr. 21 reproduzirten Schnalle sich auf dem permer Gebiete in einem aus dem XI. Jhd. stammenden fedorowaer Exemplare,[2] sowie in einem aus demselben Jahrhundert stammenden danjilowaer und in einem aus dem X. Jahrhundert stammenden mailczewaer, schliesslich in zwei kudjnkorer Exemplaren findet, von denen das eine aus dem VIII—IX. Jahrhundert,[3] und das

[1] Hampel: L. c. CCCXLVII. Grab 7. 1.

[2] Spizyn: L. c. XVI. 9.

[3] L. c. XXXIII. 20, 7.

még a XIII.—XIV. században is megvan.[1] És most már utalván azon szoros egyezésekre, melyeket az ékszerek tekintetében a méri és mordvin területekről már Hampel is kiemelt, a permi és a vele összefüggő keleti finn-germán terület azon sajátossága, mely abban áll, hogy hazai formáinkat nemcsak a VI.—VIII. századokon, hanem a IX.—X.-en túl is őrzi, még erőteljesebben domborodik ki.

Áttérve a déli területek szórványos leleteinek méltatására, mindenekelőtt azzal a szíjvéggel kell foglalkoznunk, a melyet a moszkvai nyilvános Rumjanczev-múzeum őriz, s a mely ezen kormányzóság területén találtatott. Ezen szíjvég képét 184. számú rajzunkon mutatjuk be. A bemutatott szíjvég rossz ezüstből öntött és előlapját aranyozott alapból kiemelkedő, de nem aranyozott domború figurális ékítmények díszítik, technikai előállítása tekintetében tehát honfoglaláskori boglárainkkal tökéletesen megegyez. Ha már most díszítményeit veszszük tekintetbe, úgy mindenekelőtt az előlapján levő ábrázolás keretét kell figyelembe vennünk. Ez a keret annak a körből és gömbkétszögből alakuló szegélydíszítésnek elesökevényesedését mutatja, mely honfoglaláskori övboglárainknak jellemző sajátja. Az ezen keret által bezárt ábrázolás egy négyágú fát mutat, a mely felé jobbról balra haladó szarvas és annak háta mögött egy oroszlán lép. Ezen ábrázolásban nem nehéz az istenfáját őrző állatokra ráismerni. Magának az istenfának stylistikus előállítása az ő ágaival és a vesealakból romlott virágaival élénken juttatja eszünkbe azon honfoglaláskori boglárokat, a melyeknek oroszföldi analogiáját 155. sz. rajzunkon közöltük. Azonban

[1] Szpicyn: I. m. XVII. 36. sz.

andere aus dem XII—XIII. Jahrhundert stammt.[1]

Dass sich auch Analogien der ein- und zweigliederigen Riemenschnallen aus der Landnahmezeit finden, die hinsichtlich der Maasse und Formen übereinstimmen, erwähnen wir blos, halten aber, da dies frühere Formen sind, die Aufzählung derselben für überflüssig. Wohl aber heben wir hervor, dass wir das charakteristische Saumornament unserer Rosetten aus der Landnahmezeit auf einer solchen Rosette finden, die in der gainer Gegend des

184. rajz. Szíjvégboglár a moszkvai Rumjanczev-múzeumból.

Abb. 184. Riemenbeschlag aus dem moskauer Rumjanzew-Museum.

permer Gebietes noch im XIII—XIV. Jahrhundert vorkommt.[2] Wenn wir noch auf jene genaue Übereinstimmungen hinweisen, die hinsichtlich der Geschmeide schon Hampel von den merischen und mordwiner Gebieten hervorgehoben hat, so sticht jene Eigenthümlichkeit des permer und des mit ihm zusammenhängenden östlichen finnisch-germanischen Gebietes, welche darin besteht, dass es unsere heimischen Formen nicht blos durch das VI—VIII. Jahrhundert, sondern auch bis über das IX—X. Jahrhundert hinaus konservirt, noch kräftiger hervor.

Wenn wir nun zu den vereinzelten Funden der südlichen Gebiete hinüber gehen, müssen wir uns vor allererst mit jenem Riemenbeschlag des moskauer öffentlichen Rumjanzew-Museums befassen, welcher im moskauer Gouvernement gefunden worden ist. (Abb. 184.) Derselbe ist aus

[1] L. c. XXXVI. 28, XXXIX. 29.
[2] Spizyn: L. c. XVII. 36.

kétségtelen az is, hogy ezen szíjvégdíszítő boglár egész ábrázolása, bár a boglár technikai előállítása tekintetében teljesen a perzsa terület technikáját őrzi meg és bár maga az ábrázolás alapjául szolgáló

185. rajz. Kőmedencze Smálandból.
Abb. 185. Steinbecken aus Småland.

gondolat szintén a perzsa terület sajátja, mégis egész felfogásában már határozottan a román ízlés jellegét viseli magán. Az ábrázolt jelenet világosan csak felét képezi egy olyan jelenetnek, mely a román ízlés körében mindennapos. Ez a jelenet rendesen az élet fáját őrző állatokat vagy a tudás fája két oldalán álló Ádámot és Évát ábrázolja. Megvilágosításokul szolgáljon egy szmålandi és egy vestergötlandi emlék, a melyeket Bernhard Salin munkájából[1] 185. és 186. sz. rajzunkon mutatunk be. Hogy ezen jeleneteknek oly módon való megcsonkítása, mint a minővel a moszkvai Rumjanczev-múzeum szíjvégboglárján találkozunk, a román ízlésnek szintén sajátja, azt ugyancsak Salin munkájából vett 187. sz. rajzunkkal igazoljuk,[2] a mely rajzunk egy bohums-funteni emlék-

[1] I. m. 110. lap, 64. és 103. lap 58. *a)* ábra.
[2] U. o. 103. lap, 58. *b)* ábra.

schlechtem Silber gegossen, und das Vorderblatt schmücken, auf vergoldetem Grunde, reliefirte, aber nicht vergoldete figurale Ornamente, so dass dieselben in technischer Hinsicht mit unseren Rosetten aus der Landnahmezeit völlig übereinstimmen. Bei den Ornamenten müssen wir vor allererst den Rahmen der Darstellung auf dem Vorderblatte in Betracht ziehen. Derselbe zeigt eine Entartung jener aus einem Kreise und einem Ellipsoid gebildeten Randornamentation, welche eine charakteristische Eigenthümlichkeit unserer Gürtelrosetten aus der Landnahmezeit ist. Die von diesem Rahmen eingeschlossene Darstellung zeigt einen vierästigen Baum, dem von rechts her ein Hirsch zueilt, hinter dem ein Löwe geht. In dieser Darstellung ist es nicht schwer, die den Gottesbaum bewachenden Thiere zu erkennen. Der Styl des Gottesbaumes selbst, mit seinen Ästen und seinen verdorben nierenförmigen Blüthen, bringt uns lebhaft jene Rosetten aus der Landnahmezeit in Erinnerung, deren russische Analogie wir in der Abb. 155 reproduzirten. Jedoch ist es zweifellos, dass die ganze Darstellung dieser Rosette, die ein Riemenende geschmückt hat, trotzdem die Rosette in technischer Hinsicht vollkommen die Technik des

186. rajz. Kőmedencze Vestergötlandból.
Abb. 186. Steinbecken aus Vestergötland.

persischen Gebietes konservirt, und trotzdem die Grundidee der Darstellung ebenfalls eine Eigenthümlichkeit des persischen Gebietes ist, doch in ihrer ganzen Auffassung schon entschieden den Charakter des romanischen Styles an sich trägt. Die

ről van véve. Ez utóbbi rajzunk a szarvas helyett Agnus Dei-t mutat, mely azonban alakjára nézve, eltekintve természetesen attól, hogy egyik felemelt lábával keresztet tart, anynyira egyezik szóban forgó szíjvégboglárunk alakjával, hogy tekintve azt, mikép ez utóbbinak sincsenek agancsai, igen valószinűnek látszik, hogy az utóbbi is valami e féle állatot példáz. A bolumsfunteni ábrázolás fája szintén ötágú, gyökereinek stylizálása is egyező a moszkvai darabon levő fáéval, úgy hogy a két emlék közel korúsága felől kétségünk alig lehet. Hogy az oroszlán, mely a moszkvai szíjvégboglár második alakját képezi, a román ízlés díszítményei között hasonló előállításokban szintén szerepel, azt már csak a 185. sz. rajzunkon közlött emlék is szemléltetővé teszi. De tagadhatatlan, hogy a román ízlés által alkalmazott oroszlánok inkább szárnyatlanok, míg a perzsa terület hasonló állatai szárnyasak és a moszkvai szíjvég oroszlánja közelebb áll a szárnyas alakokhoz, vagyis ebben a tekintetben jobban megőrzi a perzsa hagyományokat. Honfoglaláskori emlékeink között egy fityegőn (188. sz. rajz) találkozunk ezen oroszlánnal, még pedig szintén, mint az élet fájának őrzőjével. Ez a fityegő a szokásos előállításnak szintén csak felét adja, t. i. a fát és egy szárnyas oroszlánt. E fityegő, mely a szaszszanida hagyományokat szintén erősebben őrzi meg, az egri 26-ik sírban fordult elő,[1] az egri sírok korát pedig, mint fentebb is említettük, I. Romanus és fiai Cristophorus és X. Constantinus érmei állapítják meg. Mindezek alapján a moszkvai szíjvégboglár középhelyet foglal el a 185—187. sz. rajzunkon közlött román

[1] Hampel: A honfoglalási kor hazai emlékei 579. l. 13. ábra.

reproduzirte Scene bildet offenbar die Hälfte einer solchen Scene, die im romanischen Styl alltäglich ist. Dieselbe zeigt gewöhnlich die den Lebensbaum bewachenden Thiere, oder Adam und Eva zu beiden Seiten des Baumes der Erkenntniss Zur Illustrirung möge ein smålander und ein westergötlander Denkmal dienen, welche wir nach dem Werke Bernhard Salins[1] reproduziren. (Abb. 185 und 186.) Dass eine solche Verstümmelung dieser Scenen, wie wir sie auf den Riemenendenrosetten des moskaner Rumjanzew-Museums finden, ebenfalls eine Eigen-

187. rajz. Kőmedencze Bolumsfuntenből.
Abb. 187. Steinbecken aus Bolumsfunten.

thümlichkeit des romanischen Styles ist, bekräftigen wir mit einem bolumsfuntener Denkmal, dessen Reproduktion (Abb. 187) wir ebenfalls dem Werke Salins entnehmen.[2] Die Zeichnung zeigt an Stelle des Hirsches ein Agnus Dei, das aber, abgesehen natürlich davon, dass es mit dem einen erhobenen Fusse ein Kreuz hält, in der Form so sehr übereinstimmt mit dem Thiere auf dem oben erwähnten Beschlage eines Riemenendes, dass es wahrscheinlich ist, dass auch dieses letztere Thier, zumal ja auch dieses kein Geweih hat, etwas Ähnliches darstellt. Der Baum auf der bolumsfuntener Darstellung ist ebenfalls fünfästig, und auch die Stylisirung seiner Wurzeln stimmt mit der auf dem moskauer überein, so dass wir kaum daran zweifeln können, dass diese beiden Denkmäler zeitlich einander nahe stehen. Dass der Löwe, welcher die zweite Figur des moskauer Beschlages bildet, in ähnlichen Darstellungen des romanischen Styles eben-

[1] L. c. S. 110, Abb. 64 und S. 103, Abb. 58 *a*.
[2] L. c. S. 103, Abb. 58 *b*.

emlékek és az egri fityegő között, de tekintve a moszkvai szíjvégboglár fáján alkalmazott virágok formáját, nemkülönben a szárnyas oroszlán stylizálásának módját, alig hiszszük, hogy tévedésbe esünk, mikor a moszkvai szíjvégdíszítő boglárt az egri fityegőhöz tartjuk kor tekintetében közelebb állónak.

188. rajz. Bronzcsüngő az egri leletből.
Abb. 188. Bronzegehänge aus dem egerer Funde.

Területileg következő szórványos leletünk az, melyet 189. sz. rajzunkon mutatunk be. E leletet Veszelovszkij I. N. szerezte a Kubán vidék Andrjukovszkaja Sztanicza nevű községében[1] és áll két kapocslemezből (1—1a, 2—2a) és két szíjvégboglárból (3—3a, 4—4a). Egy pillantás az általunk közlött rajzra, meggyőz bennünket arról, hogy e leletben honfoglaláskori emlékeink szoros analogiájával van dolgunk. A föntebbiekben ismertetett emlékek, a mint azt minden egyes esetben igyekeztünk kitüntetni, nem túlságosan ritkák az orosz területen. A kardok és lánd-

[1] Отчеть Императорской Археологической Коммис. за 1895. ст. 65. рис. 160. а—д.

falls vorkommt, zeigt auch das auf Abb. 185 reproduzirte Denkmal. Es ist aber unläugbar, dass die Löwen des romanischen Styles zumeist ungeflügelt sind, während die ähnlichen Thiere des persischen Gebietes geflügelt sind. Der Löwe des moskauer Beschlages steht näher den geflügelten Figuren, konservirt also in dieser Hinsicht besser die persischen Traditionen. Unter unseren Denkmälern aus der Landnahmezeit finden wir diesen Löwen auf einem Anhängsel (Abb. 188), u. zw. ebenfalls als Wächter des Lebensbaumes. Auch dieses Anhängsel gibt nur die Hälfte der gewohnten Darstellung, nämlich einen Baum und einen geflügelten Löwen. Dieses Anhängsel, welches ebenfalls die sassanidischen Traditionen kräftiger konservirt, stammt aus dem 26. egerer Grabe,[1] und die Zeit dieser Gräber ist, wie schon früher wir erwähnten, durch die Münzen des Romanus I. und seiner Söhne Christoforus und Constantinus X. festgestellt. Nach alldem nimmt der moskauer Riemenbeschlag eine Mittelstellung ein zwischen den von uns reproduzirten romanischen Denkmälern (Abb. 185—187), und dem egerer Anhängsel. Wenn wir aber die Form der Blüthen am Baume des moskauer Riemenbeschlages, sowie die Stylisirung des geflügelten Löwen berücksichtigen, glauben wir nicht zu irren, wenn wir meinen, dass der moskauer Riemenbeschlag dem egerer Anhängsel näher steht.

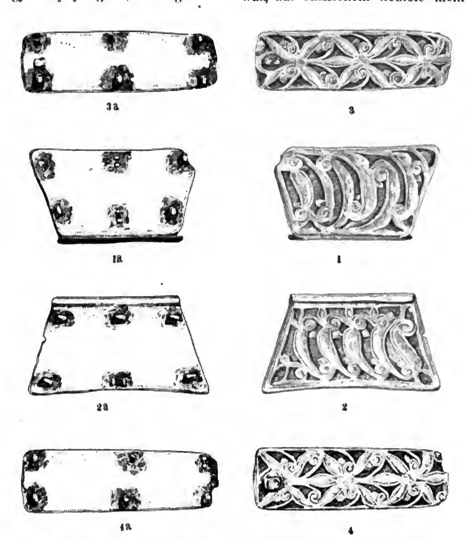
Territorial folgt unter den vereinzelten Funden, der auf Abb. 189 Reproduzirte. Diesen Fund erwarb I. N. Weselowskij in der Gegend des Kuban in der Gemeinde Andrjukowskaja-Staniza.[2] Derselbe besteht aus zwei Schliessenplatten (1—1a, 2—2a) und zwei Riemenbeschlägen (3—3a, 4—4a). Ein Blick auf die Zeichnung überzeugt uns, dass wir es hier mit

[1] Hampel: Die vaterländischen Denkmäler der Landnahmezeit. (A honfoglalási kor hazai emlékei.) S. 579, Abb. 13.

[2] Отчеть Императорской Археологической Коммис. за 1895. ст. 65. рис. 160. а—д.

sák, a nyílhegyek különféle alakjai, az öntött boglárok változatos formái, melyek több esetben szóról-szóra egyeznek honfoglaláskori példáinkkal, ha nem is túlságos nagy menynyiségben, de mégis több

einer genauen Analogie unserer Denkmäler aus der Landnahmezeit zu thun haben. Die weiter oben besprochenen Denkmäler sind, wie ich dies in jedem einzelnen Falle hervorzuheben bestrebt war, auf russischem Gebiete nicht allzu

189. rajz. Szíjvégboglárok és kapcsok a Kubán vidékéről.
Abb. 189. Riemenbeschläge und Schliessen aus der Gegend des Kuban.

példában kerültek szemeim elé azon aránylag rövid idő alatt, a melyet Oroszországban tölthettem, mert valóban, tekintve a terület óriási voltát, igazán nem lett volna csoda, ha azok egyáltalán nem kerültek volna megfigyeléseim körébe. Így hát azt kell mondanom, hogy az eddig tárgyalt emlé-

selten. Die verschiedenen Arten der Schwerter, Lanzen, Pfeilspitzen, die wechselnden Formen der gegossenen Beschläge, die in vielen Fällen mit unseren Beschlägen aus der Landnahmezeit vollständig übereinstimmen, sah ich während jener kurzen Zeit, die ich in Russland zubringen konnte, wenn auch nicht in übergrossen Mengen,

kek gyakoribb jelenségek, a melyekből bizonyára többet rejthetnek már is oly orosz gyűjtemények, a melyeket látni nem volt alkalmam és bizonyára még többet fog fölfedni azokból az újabban föllendült orosz kutatás. Egyedül azon övtáska díszítő lemezeknek nem találtam egyetlen analogiájára sem, a melyek honfoglaláskori leleteinknek elég gyakori emlékei. És ezt nemcsak úgy értem, hogy teljesen analogon tárgyat nem kaptam, de úgy, hogy még oly tárgyak sem jutottak megfigyeléseim alá, a melyeket azok a díszítmény-mustrák jellemeztek volna, melyek az említett honfoglaláskori emlékeink typikus díszítő mustrái. Az a kubánvidéki lelet, a melyet most mutattunk be, egyetlen a maga nemében. Egyetlen abban a tekintetben, hogy díszítő mustrái meglehetősen egyeznek úgy a mustra motivumai, mint azoknak technikai kivitele szempontjából honfoglaláskori övtáska díszítő lemezeink két példájának, t. i. a szolyvainak és a bodrogvécsinek[1] díszítő mustráival. Ebben rejlik ezen leletnek fontossága.

A kubánvidéki lelet első és második száma világosan egy kapocsnak két tagját képezi. Kétségtelenné teszi ezt az a körülmény, hogy bár mindakettőnek egyképen trapezformája van, mégis az 1-ső szám rövidebb hosszoldalának szélén befelé hajló csatorna húzódik, míg a 2. számúnak ugyanezen oldalán a lemezből készült csatorna kifelé hajlik. Világos, hogy ezen csatornák egyike a másikba való beakasztásra szolgált. Hogy e lemezek széles övre voltak ráerősítve, azt kétségtelenné teszi az a hat fémfül, mely mind a kettőnek hátlapján el van helyezve (1a—2a), az is kétségtelen, hogy e füleket az övön átütött lyukakba illesztették bele s azután a füleken kereszt-

[1] Hampel: A honfoglalási kor hazai emlékei. CXXII. tábla 1, és CXXIII. tábla 5.

so doch in mehreren Exemplaren, während es doch bei der Riesengrösse des Gebietes wahrlich kein Wunder gewesen wäre, wenn sie überhaupt nicht in den Kreis meiner Beobachtungen gelangt wären. So muss ich sagen, dass die bisher behandelten Denkmäler häufigere Erscheinungen sind, von denen es gewiss auch noch mehr gibt, in solchen russischen Sammlungen, die ich nicht Gelegenheit hatte zu sehen und von denen wahrscheinlich noch mehr die russische Forschung aufdecken wird, die jetzt einen neuerlichen Aufschwung genommen hat. Nur eine Analogie jener Ornamentationsplatten von Gürteltaschen, welche in unseren Funden aus der Landnahme ziemlich häufig sind, fand ich nicht. Und damit will ich nicht nur sagen, dass ich kein vollständiges Analogon fand, sondern dass mir selbst solche Gegenstände nicht vorkamen, welche dasselbe Ornamentationsmuster gezeigt hätten, welches für unsere erwähnten Denkmäler der Landnahmezeit typisch ist. Der eben reproduzirte Fund aus der Gegend des Kuban ist einzig in seiner Art, weil seine Ornamentationsmuster sowohl hinsichtlich der Motive, wie der technischen Ausführung möglichst übereinstimmen mit den Mustern, welche wir auf zwei Ornamentationsplatten von Gürteltaschen unserer Landnahmezeit, nämlich der szolyvaer und der bodrogvécser[1] sehen. Darin liegt die Bedeutung dieses Fundes.

Die erste und zweite Nummer des Fundes aus der Gegend des Kuban sind offenbar zwei Glieder einer Schliesse. Zweifellos wird dies dadurch, dass, trotzdem beide von gleicher Trapezform sind, doch am Rande der kürzeren Längsseite von Nr. 1 eine nach innen geneigte Rinne sich zieht, während an derselben Seite von Nr. 2 die aus einer Platte gefertigte Rinne nach aussen gebogen ist. Offenbar fügten sich diese Rinnen in einander. Dass diese Platten auf einem breiten Gürtel befestigt waren,

[1] Hampel: Die vaterländischen Denkmäler der Landnahmezeit. (A honfoglalási kor hazai emlékei.) Taf. CXXII. 1 und Taf. CXXIII. 5.

tűl szíjakat húztak, hogy ezen tagoknak az övről való leesését megakadályozzák. Olyan fölerősítési mód ez, a melylyel a pitykegombok megerősítésénél szinte a legújabb időkig találkozunk.

Olyan kapocsformákat, a melyek e kubánvidéki lelethez hasonlítanának, hazánk területéről nem ismerünk, sőt nem tudunk rá példákat az egész finn-germán területen sem. A lemez trapezalakú formája mindenesetre eszünkbe juttatja azokat a szintén trapez-alakú lemezeket, a melyeket a délorosz terület szkita-szarmata periodusából ismerünk,[1] azonban ezeken hiányzik a kapcsolásra szolgáló csatorna. A finn-germán területen, különösen a mordvin és méri területen[2] vannak ugyan olyan lánczos csüngők, a melyek főtagjának, mint már fentebb is emlitettük, trapezalakja van, azonban ezek elvégre is nem kapcsok. A kovnoi leletek közt találunk ugyanolyan nyakláncokat, a melyeknek öszszefoglaló tagja trapezalakú, ezek azonban csak késő nyilvánulásai lehetnek egy korai formának.

Ha mégis megkisértjük ezen kapocsforma kiindulási pontját keresni, akkor utalnunk kell mindenekelőtt arra a körülményre, hogy ez a kapocsforma feltétlenül egy igen széles övhöz tartozott. Ilyen túlszéles övekkel a kaukázusi területen már a kobáni sírmező leletei között bőven találkozunk és már maga ez a tény is a mellett szól, hogy a túlszéles öv a déli területek kulturális kincséhez tartozik. Minthogy pedig azon ma már senki sem kételkedik, hogy a kobáni kultura legtöbb vonatkozásaiban a mezopotámiaival függ egybe, már is közel járunk ahhoz a területhez, a melyről a

[1] Древности Геродотовой Скиѳіи, атласъ таб. XXII. рис. 9.

[2] Aspelin, l. m. 882.

machen jene 6 Metallöhre, welche an der Rückseite der beiden angebracht sind (1a—2a) zweifellos, sowie es auch zweifellos ist, dass diese Öhre sich in, in den Gürtel eingeschlagene Löcher einfügten und dass dann durch diese Öhre Riemen gezogen wurden, wodurch das Herabfallen dieser Glieder verhindert wurde. Es ist dies eine Befestigungsart, die wir bei flachen Knöpfen bis heute finden.

Schliessenformen, welche denen in diesem Funde aus der Gegend des Kuban ähneln, kennen wir auf dem Gebiete unseres Vaterlandes nicht, ja auch aus dem ganzen finnisch-germanischen Gebiete kennen wir keine Beispiele hiefür. Die Trapezform der Platte erinnert uns jedenfalls an jene ebenfalls trapezförmigen Platten, die wir aus der skythisch-sarmatischen Periode des südrussischen Gebietes kennen,[1] aber an diesen fehlt die zum Einhängen dienende Rinne. Auf dem finnisch-germanischen Gebiete und speziell auf dem mordwinischen und merischen Gebiete[2] kommen wohl solche Kettengehänge vor, deren Hauptglied, wie schon erwähnt, Trapezform hat, aber das sind eben keine Schliessen. Unter den kownoer Funden gibt es Halsketten, deren Schliessenglied trapezförmig ist. Diese können aber nur spätere Erscheinungen einer früheren Form sein.

Wenn wir aber dennoch den Ausgangspunkt dieser Schliessenform suchen wollen, müssen wir zu allererst darauf hinweisen, dass dieselbe unbedingt zu einem sehr breiten Gürtel gehört. Solchen überbreiten Gürtel begegneten wir auf dem kaukasischen Gebiete schon vielfach in den Funden des kobaner Grabfeldes, und schon diese Thatsache spricht dafür, dass der überbreite Gürtel zum Kulturschatze der südlichen Gebiete gehört. Nachdem heute Niemand mehr daran zweifelt, dass die kobaner Kultur in

[1] Древности Геродотовой Скиѳіи, атласъ таб. XXII. рис. 9.

[2] Aspelin: L. c. 882.

túlszéles övek divatját származtathatjuk. Csak az a baj, hogy a kobáni bronzok kora kissé túlmeszsze esik az általunk most tárgyalt kapcsok korától s azért, ha lehetséges, mindenesetre jó lesz keresnünk egy olyan közbeeső fejleményt, a melyet a kettő közé iktathatunk.

A permi terület megőrzött számunkra egy ilyen közbeeső tagot, a melyet fentebb 182. sz. alatt közöltünk és a melyről ott

190. rajz. Övboglár Terszk vidékéről.
Abb. 190.
Gürtelbeschlag aus der Gegend von Tersk.

kimutattuk, hogy tényleg a perzsa területről származik. Ez a nagy permi kapocstag a pálczás tagokat kettéosztó részén trapezalakú közbeiktatott lemezzel bír és ez szorosabbra fűzi a különben elég távol eső két tárgy között az analogiát.

A déli területről származó harmadik szórványos leletünk a Kaukázus Terszki vidékéről Szemjonov 1895-iki gyűjtéséből származik. Mint 190. sz. rajzunk mutatja, azok közé az övboglárok közé tartozik, a melyeken derékszögű parallelogramma idomú nyílás van. Mintán rossz ezüstből van öntve, alapja aranyozott és ezen aranyozott alapból kiemelkedő domború díszítéssel van borítva, kétségtelen, hogy honfoglaláskori övboglárainknak analogiáját képezi. Fájdalom, a lelet körülményeiről semmi közelebbit megtudnunk nem sikerült. Díszítményeinek jellegét a köztük előforduló maszk adja meg, a mely e boglárt ugyanazon styluskörbe utalja, a melybe a blatniczai kard is tartozik és a

ihren meisten Beziehungen mit der mesopotamischen zusammenhängt, sind wir auch schon jenem Gebiete nahe, von dem wir die Mode der überbreiten Gürtel herstammen lassen können. Das Übel ist nur, dass die Zeit der kobaner Bronzen ein wenig zu weitab liegt von der Zeit der eben behandelten Schliessen, weshalb es, wenn nur irgend möglich, gut sein wird, ein Zwischenglied für die beiden zu suchen.

Das permer Gebiet konservirte uns ein solches Zwischenglied, das wir schon weiter oben reproduzirten (Abb. 182) und von dem wir nachgewiesen haben, dass es thatsächlich aus persischem Gebiete stammt. Dieses grösste permer Schliessenglied hat auf dem die Stabglieder trennenden Theile eine trapezförmige Platte eingefügt und dies macht die Analogie der beiden, im Übrigen ziemlich weit abliegenden Gegenstände etwas enger.

Der dritte vereinzelte Fund des südlichen Gebietes stammt aus der Sammlung, welche Semjanow 1895 in der tersker Gegend des Kaukasus zusammenbrachte. Wie Abb. 190 zeigt, gehört er unter jene Gürtelbeschläge, die eine Öffnung in Form eines rechteckigen Parallelogramms haben. Nachdem er aus schlechtem Silber gegossen ist und mit Reliefornamenten auf vergoldetem Grunde bedeckt ist, so bildet er zweifellos eine Analogie zu unseren Gürtelbeschlägen aus der Landnahmezeit. Leider konnten wir über die Fundumstände nichts Genaueres erfahren. Die Ornamente erhalten ihren Charakter durch die auf denselben vorkommende Maske, welche diesen Beschlag in denselben Stylkreis weist, in welchen auch das blatniczaer Schwert gehört und den wir schon bei Erörterung des blatniczaer Schwertes ausführlich besprachen.

Der vierte solche Fund ist ein Beschlag von gleicher Bestimmung, wie der eben besprochene, der sich in der mittelalterlichen Abtheilung der Eremitage befindet unter den vom nördlichen Abhange des

melyről a blatniczai kard méltatásánál bővebben emlékeztünk meg.

Negyedik ilyen leletünk egy, az előbbihez hasonló rendeltetésű boglár, a melyet az Eremitage középkori osztálya a Kaukázus északi lejtőjéről származó leletek közt őriz (191. sz. rajz. Lásd u. e. nagyitott alakban a 19. sz. rajzon). Az elmondottak után alig szükséges magyaráznunk, hogy ez a boglár honfoglaláskori bogláraink szoros analogiáját képezi, mert a mellékelt rajz e tekintetben kétséget nem hagy fenn s ha még hozzáteszszük, hogy technikai előállítása és anyaga tekintetében is megegyez azokkal, úgy azt hiszszük, ismertetésére nem is kell több szót vesztegetnünk, miután közelebbi leletkörülményeit nem ismerjük.

A déli területek méltatásánál nem térhetünk ki egy olyan fontos leletcsoportnak méltatása elől, a minő a bolgaryi leletcsoport. Ezt a csoportot Aspelin többször idézett munkájának második kötetében, mint a permi csoport függelékét tárgyalja, szemelvényeket adván azon nagyszámú leletekből, a melyek Bolgary és Bilyarszk területén előfordultak. Az, a mit Aspelin két táblán ezekből a leletekből közöl, mindössze harczi szekerczékből, egy kardmarkolatból, egy hosszú kés töredékéből, csattokból, permi typusú csüngők és függőkből, egy boglárból, egy antik lakatalakú tárgyból és egy meglehetősen jellegtelen fogantyúból áll, nem tartalmaz a függőkön kívül semmi olyat, a mi honfoglaláskorunkkal legkevésbbé is kapcsolatba volna hozható. Az a két függő, melyet Aspelin közöl,[1] igaz, bizonyos rokonságban áll a főbb forma tekintetéből a tokaji kincsből ismert egyik függőtypussal,[2]

[1] Aspelin: i. m. 782, 784.

[2] Hampel: A honfoglaláskor hazai emlékei XXVIII. F. 1—7.

Kaukasus stammenden Funden (Abb. 191. S. dasselbe in Vergrösserung auf Abb. 19). Nach dem Gesagten müssen wir wohl nicht wieder erklären, warum dieser Beschlag eine genaue Analogie unserer Beschläge aus der Landnahmezeit ist, zumal ja die beigefügte Abbildung keinen Zweifel darüber zulässt. Wenn wir noch hinzufügen, dass er auch in der technischen Herstellung und im Material mit denselben übereinstimmt, ist wohl jede weitere Besprechung

191. rajz. Kaukázusi övboglár.
Abb. 191. Kaukasischer Gürtelbeschlag.

überflüssig, zumal wir auch die näheren Fundumstände nicht kennen

Bei der Würdigung der südlichen Gebiete können wir der Besprechung einer so wichtigen Fundgruppe, wie es die bolgaryer ist, nicht ausweichen. Aspelin behandelt diese Gruppe in dem zweiten Bande seines wiederholt zitirten Werkes als Anhängsel der permer Gruppe und gibt eine Auswahl von jenen zahlreichen Funden, die auf dem Gebiete von Bolgary und Biljarsk vorkommen. Was Aspelin von diesen Funden auf zwei Tafeln publizirt, besteht insgesammt aus mehreren Streitäxten, einem Schwertgriff, dem Bruchstücke eines langen Messers, Schliessen, Gehängen und Ohrgehängen vom permer Typus, einer Rosette, einem Gegenstande von der Form eines antiken Schlosses und einem möglichst bedeutungslosen Griffe, und befindet sich darunter ausser den Ohrgehängen nichts, was auch nur im entferntesten mit unserer Landnahmezeit in Verbindung gebracht werden könnte. Die beiden Ohrgehänge allerdings, die Aspelin publizirt,[1] stehen hinsichtlich der Hauptformen in Verwandtschaft mit einem

[1] Aspelin: L. c. 782, 784.

azonban a bolgaryi példák az ő fityegőikkel olyan fejlettebb változatokat mutatnak, a melyek kor tekintetében jóval fiatalabbak, mint honfoglaláskorunk idézett emlékei. Aspelin óta egyrészt a kazáni régészeti, történeti és ethnographiai társulat rendezett e két város területén ásatásokat, másrészt Lichacsov Fjodorovics András gyűjtött ott sokat, úgy hogy ma egyrészt a kazáni régészeti, történeti és ethnographiai társulat múzeuma, másrészt a Lichacsov nevéről elnevezett kazáni nyilvános városi múzeum rendkívül gazdag gyűjteményekkel rendelkeznek e két város területéről származó leletekből.

Átnézvén e leleteket, nem találtam azok közt egyetlen olyan darabot sem, a mely honfoglaláskorunk szoros analogiájának lett volna nevezhető, daczára annak, hogy Bolgarytól csak hét versztnyire fekszik Bjelimer falu, a hol a honfoglaláskori leleteink szoros analogiáját képező bjelimeri lelet fordult elő. Távolabbi analogiák nem hiányoznak e leletek között, sem olyan tárgyak, a melyek részletei lehettek honfoglaláskori kardjaink és szablyáinkhoz hasonló daraboknak, azonban e részletek elvégre is magukban nem sokat bizonyítanak.

Mindezeknek oka, azt hiszszük, könnyen megtalálható. Bolgary és Bilyarszk városok voltak, még pedig oly városok, a melyeknek alapítása beleeshetik ugyan a VI—IX. századokba, azonban azt az állandó formáját, a mely annak tulajdonképeni városi jelleget adott, mindenesetre később nyerte meg. Azok a leletek tehát, a melyek e városok területéről származnak, a korábbi periodusokhoz nem tartozhatnak. A IX. századot megelőző emlékek csak sírokból várhatók azokon a területeken, a melyeken a korábbi nomádság

aus dem tokajer Schatze bekannten Ohrgehängetypus.[1] Aber die bolgaryer Exemplare zeigen mit ihren Anhängseln viel entwickeltere Varianten die der Zeit nach viel jünger sind, als die erwähnten Denkmäler unserer Landnahmezeit. Seit Aspelin hat einerseits die kasaner archäologische historische und ethnographische Gesellschaft auf dem Gebiete der beiden Städte Ausgrabungen machen lassen, und andererseits hat Andreas Fjodorovitsch Lichatschow dort vieles gesammelt, so dass sowohl das Museum der kasaner archäologischen historischen und ethnographischen Gesellschaft, wie auch das nach dem erwähnten Lichatschow zubenannte, kasaner öffentliche städtische Museum eine überaus reiche Sammlung von solchen Funden besitzen, die von dem Gebiete dieser beiden Städte stammen.

Bei der Durchsicht dieser Funde fand ich unter denselben kein einziges Stück, das als eine genaue Analogie zu den Funden unserer Landnahmezeit hätte bezeichnet werden können, trotzdem das Dorf Bjelimer wo der sogenannte bjelimerer Fund vorkam, der eine so genaue Analogie zu den Funden aus der Landnahmezeit bildet, nur 7 Werst von Bolgary entfernt liegt. An entfernteren Analogien zwischen diesen Funden mangelt es nicht, sowie auch nicht an Gegenständen, welche Theile von solchen Stücken sein könnten, welche unseren Schwertern und Säbeln aus der Landnahmezeit ähnlich sind. Aber diese Details allein beweisen schliesslich nicht viel.

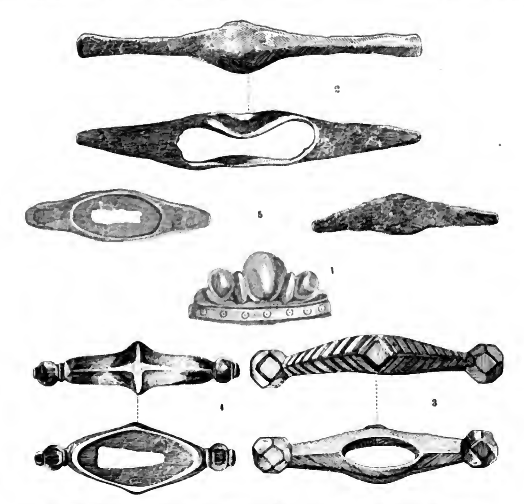
Die Ursache ist übrigens wie wir glauben leicht zu finden. Bolgary und Biljarsk waren Städte, deren Gründung wohl in das VI—IX. Jahrhundert fallen kann, aber den eigentlichen städtischen Charakter gewannen sie jedenfalls nur später. Funde aus dem Gebiete dieser Städte können also nicht in frühere Perioden gehören.

[1] Hampel: Die heimischen Denkmäler der Landnahmezeit. (A honfoglalási kor hazai emlékei.) XXVIII. 1—7.

tanyázott, ilyen leletet pedig eddig a kazáni kormányzóság területéről, a bjelimerit kivéve, nem ismerünk.

De ha a bolgaryi leletek későbbiek is a honfoglalásnál, mégis meglátszik rajtuk,

Denkmäler können wir nur aus Gräbern erwarten auf jenen Gebieten, auf denen das frühere Nomadenthum gehaust hat. Einen solchen Grabfund kennen wir aber, den bjelimerer ausgenommen, bisher aus dem Gebiete des Gouvernements Kasan nicht.

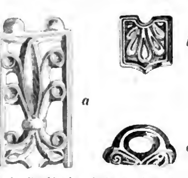

192. rajz. Kard és szablya felszereléséhez tartozó részletek a bolgaryi leletekből.
Abb. 192. Zu Schwertern und Säbeln gehörige Theile aus den bolgaryer Funden.

hogy olyan divatok összevegyülésének eredményei, a melyek a korábban azokon a területeken élt nomádok világából erednek. 192. sz. rajzunkon állítottuk egybe azon kard és szablyarészleteket, a melyek a kazáni Lichacsov múzeum gyűjteményében őriztetnek s a melyek honfoglaláskorunk emlékeivel kapcsolatba hozhatók.

Wenn aber auch die bolgaryer Funde aus späterer Zeit stammen als die Landnahme, sieht man es ihnen doch an, dass sie aus einer Vermengung solcher Moden entstanden sind, welche aus der Welt jener Nomaden stammen, die früher auf diesem Gebiete lebten. Auf Abb. 192 stellen wir jene Schwert- und Säbeltheile zusammen, die sich in der Sammlung des kasaner

Maga a tábla képe azt a vegyes ábrázatot mutatja, melyet honfoglaláskori fegyverzetünkben is látunk, t. i. a kard és szablya vegyes divatát. Így az 1. szám egy olyan kard markolatgombját mutatja, a minő a Krasinszky könyvtárban levő kardé. Ez is kéttagú, de már a két tag egyetlen darabból van öntve s a felső tag gazdagabban tagozott. A 2. számról bajos eldönteni, ha vajjon szablya vagy kard

193. rajz. Boglárok a bolgaryi leletekből.
Abb. 193. Beschläge aus den bolgaryer Funden.

keresztvasát képezi-e? Csak annyi látszik bizonyosnak, hogy nem származhatik olyan kardtypusról, a minők a nyugaton a keresztes háborúkról lettek elnevezve, mert ez utóbbiakon hiányzanak a keresztvas közepének rhombusalakú kiszélesedése. Hazai leleteink szempontjából legközelebb áll e keresztvas a csunyi egyenes szablya feltűnően hosszú keresztvasához.[1]

A 3—5. számok mindenesetre honfoglaláskori szablyáinkhoz hasonló szablyák keresztvasai. A különbség közöttük mindössze annyi, hogy míg a 3. sz. íve lefelé görbül, addig a 4. sz. egyenes. Az 5. sz. közbeeső helyet foglal el, egyrészt a második, másrészt a 3. és 4. számú között. Ez utóbbi körülmény már maga is mutatja, hogy későbbi fejlemény, valamint, hogy a

[1] Hampel: A honfoglaláskor hazai emlékei. CVI. 4. sz.

Lichatschow-Museums befinden und mit den Denkmälern aus unserer Landnahmezeit in Verbindung gebracht werden können. Wenn man die Tafel selbst ansieht, hat man dasselbe gemischte Bild, welches auch unsere Bewaffnung zur Zeit der Landnahme bietet. Nämlich die gemischte Mode des Schwertes und des Säbels. So zeigt Nr. 1 den Griffknopf eines solchen Schwertes, wie es das in der Krasinski-bibliothek befindliche ist. Auch dieses ist zweigliedrig, aber die beiden Glieder sind schon aus einem Stücke gegossen und der obere Theil ist reicher gegliedert. Bei Nr. 2 ist es schwer zu entscheiden, ob dies die Parirstange eines Säbels oder eines Schwertes ist. Sicher scheint nur zu sein, dass es nicht von einem solchen Schwerttypus herstammen kann, wie jener, den man im Westen nach den Kreuzzügen zubenannte. Denn an den Schwertern dieses letzteren Typus fehlt die rhombusförmige Verbreiterung der Mitte der Parirstange. In unseren heimischen Funden steht diese Parirstange am nächsten der auffallend langen Parirstange des csunyer geraden Säbels.[1]

Die Nummern 3—5 auf Abb. 192 sind jedenfalls Parirstangen von solchen Säbeln, die ähnlich sind unseren Säbeln aus der Landnahmezeit. Der Unterschied ist blos, dass während die Rundung von Nr. 3 nach unten gebogen, die von Nr. 4 gerade ist. Nr. 5 nimmt eine Mittelstellung zwischen Nr. 2 einerseits und Nr. 3 und 4 andrerseits ein. Schon dies zeigt, dass es eine spätere Entwicklung ist, sowie auch die Öffnung von Nr. 4, welche den Querschnitt der Säbelklinge zeigt, diese letztere als eine spätere Entwicklung deklarirt. Verhältnissmässig würde Nr. 3 der Parirstange des nemesócsaer Schwertes, welches zu den Funden unserer Landnahmezeit gehört,[2] am Nächsten stehen, obgleich es auch

[1] Hampel: Die heimischen Denkmäler der Landnahmezeit. (A honfoglalási kor hazai emlékei.) CVI. 4.

[2] L. c. LXXVII. 1. *b—c.*

4. számúnak nyílása, mely a szablyapenge keresztmetszetét mutatja, későbbi fejleménynek jelöli meg ez utóbbit is. Aránylag a 3. sz. állana a legközelebb honfoglaláskori leleteinkben a nemesócsai kard keresztvasához,[1] bár az is bizonyos, hogy a 4. számúnak zárógombjai meglehetős szorosan egyeznek a nemesócsaiéval.

Ha a boglárok és egyéb ékszerek azon nagy tömegét veszszük tekintetbe, mely bolgaryi és bilyárszki leletekből az említett két gyűjteményben rendelkezésre áll, úgy mindenekelőtt azon részben áttört, részben át nem tört boglárokat kell figyelmünkre méltatnunk, a melyek antik reminiszczencziákat árulnak el s ezen a réven a magyarországi népvándorláskor ú. n. hun-germán csoportjával mutatnak rokonságot. Ez a csoport aránylag legszegényebb, de a mi e csoportból rendelkezésre áll, az annyira jellemző, hogy semmiképen össze nem zavarható más styluskörből eredt maradványokkal. Az e fajta emlékek közül 193. sz. rajzunkon három különböző rendeltetésű darabot állítottunk egybe (*a*, *b*, *c*). Az *a*) alatt közlött példa az antik palmetta olyan tiszta képét mutatja, a minővel hazai leleteinkben nem találkozunk. Ha mégis utalhatunk az ú. n. hun-germán periodus leletei közt olyan palmettákra, a melyek legalább némi rokonságba hozhatók ezen bolgaryi csoporttal, akkor félreismerhetlenül lép elénkbe az a kétségtelen tény, hogy a hazai leleteinkben észlelt palmetták minden ízükben sokkal inkább elkorcsosodtak, mint bolyaryi rokonaik. Így az *a*) alatt közlött bolgaryi példa legközelebbi rokonával, a keszthelyi sírmezők egyik szíjvégén[2] és egyik

[1] U. o. LXXVII. t. b—c.

[2] Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban XCI. 6. sz. alatt rajzolt nagyobb szíjvég.

sicher ist, dass die Abschlussknöpfe von Nr. 4 mit denen des nemesócsaer Schwertes ziemlich genau übereinstimmen.

Bei der grossen Menge der Beschläge und den sonstigen aus den bolgaryer und biljarsker Funden stammenden Schmuckgegenständen, die sich in den zwei erwähnten Sammlungen befinden, müssen wir vorerst jene zum Theil durchbrochenen, zum Theil nicht durchbrochenen Beschläge berücksichtigen, welche antike Reminiszenzen enthalten und hiedurch Verwandtschaft zeigen zu der sogenannten hunnisch-germanischen Gruppe der ungarländischen Völkerwanderungszeit. Diese Gruppe ist verhältnissmässig die ärmste. Das Erhaltene ist aber so charakteristisch, dass es absolut mit den Überbleibseln aus den anderen Stylkreisen nicht verwechselt werden kann. Auf Abb. 193 reproduziren wir drei Denkmäler dieser Art von verschiedener Bestimmung. Das Exemplar *a* zeigt die antike Palmette so rein, wie sie in unseren heimischen Funden nicht vorkommt. Wenn wir unter den Funden der hunnisch-germanischen Periode dennoch auf solche Palmetten verweisen, die wenigstens in eine gewisse Verwandtschaft mit der bolgaryer Gruppe gebracht werden können, so ergibt sich doch hieraus die unbezweifelbare Thatsache, dass die Palmetten unserer heimischen Funde in allem viel entarteter sind als ihre bolgaryer Verwandten. Die nächsten Verwandten des unter *a* reproduzirten bolgaryer Exemplares finden wir an einem Riemenbeschlage[1] und an dem Riemenfortsatze einer Schnalle[2] aus den keszthelyer Grabfeldern. Diese sind mit dem bolgaryer Exemplar darin verwandt, dass ihre Blätter unten durch ein Band zusammengehalten sind, sowie, dass die lilienförmig stylisirten Blätter sich nach aussen neigen, aber bei beiden Exem-

[1] Hampel: Die Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban.) Der auf Tafel XCI, Nr. 6 reproduzirte grössere Riemenbeschlag.

[2] L. c. XCI. 1.

csattjának szijszoritó nyúlványán[1] találkozunk. Az idézett keszthelyi példák rokonok a bolgaryi példával abban, hogy szirmaik alul egy pánttal össze vannak kötve; rokonok abban is, hogy szirmaik liliomszerűleg stylizálva kifelé hajlanak, de mindkét keszthelyi példa annyira elsatnyult úgy a középső, mint a szélső szirmok tekintetében, hogy a rokonságot egyéb, mint a motivumbeli azonosság nem mutatja. Idézhetünk azután még hazai népvándorláskorunk hun-germán periodusából olyan apró palmettákat, a melyeknek szirmai szintén át vannak kötve, de tulajdonképen háromszirmú palmettából alakulnak, a melyek közül az egyik a kötés alatt, a másik a fölött foglal helyet.[2] E kicsi palmetták rendesen sorokat képeznek és a bolgaryi példáktól még messzebb állanak, mint a fent idézett keszthelyi példák Végül a bolgaryival rokon palmetta egy harmadik analogiája előfordul, mint különálló öntött tag, több hazai hun-germán periodusú sírmezőben, melyek közül elég lesz itt csak a hódmezővásárhely-tarjánvégi példát idéznünk.[3] Ez a harmadik analogia oly változatot képvisel, a melyet az jellemez, hogy felső szirmai külső szélükön azt a csipkézést mutatják, a mely a perzsa terület palmettáinak sajátja.

Azt a távolságot, melyet a bolgaryi példa és idézett hazai példáink között stylistikus szempontból észlelhetünk és a mely különösen abban áll, hogy a bolgaryi példák tisztábban őrzik meg az antik palmetta sajátosságait, aligha magyarázhatjuk mással, mint azzal, hogy a bolgaryi területen, mely a déli területekhez közelebb áll,

[1] U. o. XCI. 1. sz.

[2] U. o. LXXVII. 5.; CXLI. 10.; CCXIII. 183-ik sír 1, 2, 4—7; CCCXVI. 3. a.

[3] U. o. CCCXVI. 16. a.

plaren sind die mittleren und äusseren Blätter so verkümmert, dass nichts als die Identität des Motivs die Verwandtschaft zeigt. Wir können noch aus der hunnisch-germanischen Periode unserer Völkerwanderungszeit auch solche kleine Palmetten zitiren, deren Blätter ebenfalls zusammengebunden sind, die aber eigentlich aus einer dreiblättrigen Palmette gebildet sind, von denen die eine unter dem Band, die andere darüber placirt ist.[1] Diese kleinen Palmetten bilden gewöhnlich Reihen und stehen von den bolgaryern noch weiter ab, als die zitirten keszthelyer Exemplare. Schliesslich kommt auch noch eine dritte Analogie der mit der bolgaryer verwandten Palmette vor, und zwar als gesondertes gegossenes Glied in mehreren Grabfeldern der heimischen hunnisch-germanischen Periode, und zitiren wir von diesen nur das hódmezővásárhely-tarjánvéger Exemplar.[2] Diese dritte Analogie repräsentirt eine Variante, welche dadurch charakterisirt ist, dass das äussere Band der oberen Blätter dieselben Zacken zeigt, welche eine Eigenthümlichkeit der Palmette des persischen Gebietes sind.

Die stylistische Entfernung zwischen den bolgaryer und den zitirten heimischen Exemplaren, die besonders darin besteht, dass das bolgaryer Exemplar die Eigenthümlichkeiten der antiken Palmette viel reiner konservirt, können wir wohl nur damit erklären, dass auf dem bolgaryer Gebiete, welches den südlichen Gebieten näher steht, man den kulturellen Einfluss der antiken Welt stärker und länger fühlte, wie auch damit, — worauf schon Hampel bei der Besprechung der Rankenmotive in unseren Funden aus der Völkerwanderungszeit hinwies — dass während die sarmatische Bevölkerung in ihrer früheren Heimath in der Nähe des Griechenthums lebte und an die Verwendung griechischer Motive gewöhnt war, sie bei uns eher die

[1] L. c. LXXVIII. 5, CXLI. 10, CCXIII. Grab 183, Nr. 1, 2, 4—7, CCCXVI. 3 *a*.

[2] L. c. CCCXVI. 16 *a*.

olyan területeken járunk már, melyek erősebben és tovább érezték az antik világ kulturális befolyását és még azzal, a mire Hampel már népvándorláskori leleteink indás mustráinak méltatásánál utalt, hogy t. i. míg a szarmata lakosság korábbi hazájában a görögség közelében élt, a görög motivumok használatához szokott, addig hazánkban inkább a római ízlés közhasználatú elemeit vette fel.[1] Hampel e felfogását itt úgy variálhatjuk, hogy a tiszta görög hatás a délorosz területeken természetszerűleg sokkal későbbi utódokban is él, semmint hazánk területén.

Azonban a bolgaryi területen ennek a tiszta palmetta formának más jelentősége is van, mert a palmettának ezzel a tiszta formájával nemcsak a bolgaryi területen találkozunk, hanem találkozunk az egész finn-germán területen is. Így nevezetesen megvan az a lyádai és tomnyikovi sírmezőben.[2] Sőt nemcsak ezzel találkozunk a finn-germán területen, de azzal az egész styluskörrel is, a melybe a bolgaryi palmetta tartozik. Nevezetesen sajátossága e palmettának az is, hogy a mellékszirmai sokszor nem kifelé, hanem befelé kanyarodnak és ezen sajátosságukban szoros egyezéseket mutatnak azon hazai hun-germánkori kéttagú övboglárainkkal, a melyeknek csuklósan kapcsolt alsó szabadon járó tagját palmetta képezi és a melyekből legyen elég csak a szeged-sövényházai példákat idéznünk.[3] Azon a példán, a melyet a lyádai és tomnyikovi sírmezőkből idéztünk és a mely igen szorosan egyezik a bolgaryi példákkal, a mellékszirmoknak ez a befelé kanyarodása már megvan.

[1] U. o. 186. l.

[2] Матеріалы по археологіи Россіи Nr. 10. таб. XIV. 9.

[3] Hampel: i. m. LXXIII. 7; LXXIV. 9. stb.

allgemein gebräuchlichen Elemente des römischen Stylesaufnahm.[1] Diese Auffassung Hampel's können wir hier dahin variiren, dass der griechische Einfluss auf den südrussischen Gebieten naturgemäss noch in viel späteren Zeiten lebte als bei uns.

Auf dem bolgaryer Gebiete hat aber diese eine Palmettenform auch eine andere Bedeutung, weil wir sie nicht nur dort, sondern auch auf dem ganzen finnisch-germanischen Gebiete, so speziell in dem ljadaer und tomnjikower Grabfelde[2] finden. Ja nicht nur diese Erscheinung finden wir auf dem finnisch-germanischen Gebiete, sondern auch jenen ganzen Stylkreis, in welchen die bolgaryer Palmette gehört. Eine spezielle Eigenthümlichkeit dieser Palmette ist es, dass ihre Nebenblätter sich häufig nicht nach aussen, sondern nach innen winden, und darin zeigen sie genaue Übereinstimmungen mit jenen zweigliedrigen Gürtelrosetten unserer hunnisch-germanischen Periode, deren, mit Scharnier zusammengefügtes, unten freigehendes Glied von einer Palmette gebildet ist, wie dies die szeged-sövényházaer Exemplare zeigen.[3] An dem zitirten Exemplar der ljadaer und tomnjikower Grabfelder, welches mit den bolgaryer Exemplaren sehr genau übereinstimmt, sind auch die Nebenblätter schon nach innen gebogen.

Auf dem finnisch-germanischen Gebiete finden wir aber auch das reine Palmettenmotiv gemeinsam mit einem solchen Rankenornament, welches die hunnisch-germanische Periode unserer Völkerwanderungszeit charakterisirt. So z. B. unter den Grabbeilagen der südladogaer Kurgane,[4] ja, wir finden in den ljadaer und tomnjikower Grabfeldern sogar auch das Rankenornament selbst.[5]

[1] L. c. 186. l.

[2] Матеріалы по археологіи Россіи Nr. 10. таб. XIV. 9.

[3] Hampel: L. c. LXXIII. 7, LXXIV. 9 usw.

[4] Матеріалы по археологіи Россіи No. 18. таб. VI. 1, 3, 9.

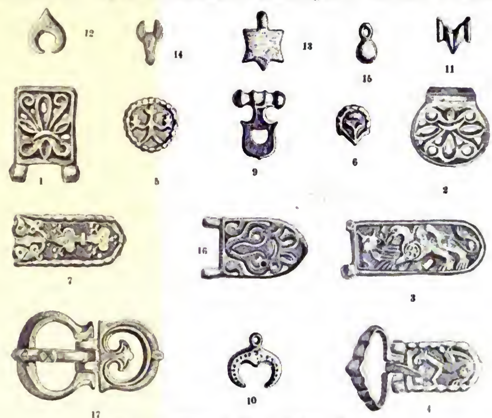
[5] Матеріалы, Nr. 10, XIV. 8.

De a finn-germán területen találkozunk egyrészt a tiszta palmetta motivum alkalmazásával olyan indadisz társaságában is, a mely hazai népvándorláskorunknak hun-germán periodusát jellemzi. Igy megtaláljuk azt a dél-ladogai kurgánok sírmellékletei között,[1] sőt magával az indadíszszel is találkozunk a lyádai és tomnyikovi sírmezőkben.[2]

Ha már most ehhez hozzáveszszük azt, hogy ezen styluskör jellemző emlékeivel a kaukázusi területen is találkozunk (lásd 194 sz. rajz, 1—2.), akkor ismét az a körülmény emelkedik ki érthetőbben, a mit már más emlékcsoportok tárgyalásá-

[1] Матеріалы по археологіи Россіи Nr. 18. таб. VI. 1. 3. 9.

[2] Матеріалы, Nr. 10. XIV. 8.

194. rajz. Boglárok és csattok kaukázusi leletekből.
Abb. 194. Beschläge und Schnallen aus kaukasischen Funden.

Nehmen wir hiezu, dass wir die charakteristischen Denkmäler dieses Stylkreises auch auf dem kaukasischen Gebiete finden (Abb. 194. Nr. 1—2), so wird wieder derselbe Umstand, den wir schon bei der Behandlung anderer Denkmälergruppen hervorhoben, verständlicher, dass nämlich in dem archäologischen Nachlasse des finnisch-germanischen Gebietes jene südlichen Elemente dominiren, die in den südlichen Gebieten vor dem VI—VIII. Jahrh. n. Chr. schon entwickelt waren. Die auf Abb. 193 unter *b* und *c* reproduzirten Stücke, repräsentiren unter den bolgaryer Funden dasselbe Element, wie das Exemplar unter *a*. Aber während *b* im Palmettenornament, ist *c* ihm in der durchbrochenen Behandlung verwandt. Dass diese durch drei Beispiele charakterisirte Gruppe der bolgaryer Funde, trotz der Reinheit der Motive ein spätes Element ist, beweisen

nál is kiemeltünk, hogy a finn-germán terület régészeti hagyatékában azok a déli elemek dominálnak, a melyek a VI—VIII. Kr. u. századokat megelőzőleg a déli területeken már kifejlettek voltak. A 193. sz. rajzunk *b c* száma alatt közlött darabok a bolgaryi leletek közt ugyanazt az elemet

uns die ljadaer Analogien, die bis ins XIII. Jahrhundert hinabreichen.

Am nächsten stehen den oben behandelten bolgaryer Denkmälern jene, die wir auf Abb. 195 vereinigten. Zu den Denkmälern unserer hunnisch-germanischen Epoche hinwieder, steht auf dieser Tafel am nächsten Nr. 1, welches die Erinnerung

195. rajz. Boglárok a bolgaryi leletekből. — Abb. 195. Beschläge aus bolgaryer Funden.

képviselik, a melyet az *a* szám alatt közlött példa. De míg a *b* számú a palmettadísz, addig a *c* számú az áttört kezelés tekintetében rokon vele. Hogy ezen három példával jellemzett csoport a bolgaryi leletekben a motivumok tisztasága daczára is késő elem, arról a lyádai analogiák, a melyek a XIII. századig is lenyúlnak, meggyőznek bennünket.

A most tárgyalt bolgaryi emlékekhez legközelebb állanak azok a példák, a melyeket 195. sz. rajzunkon egyesítettünk. Ezen táblánkon hazai hun-germán korunk emlékeihez legközelebb áll az 1. sz. darab, a melyen az áttörés emléke csak abban őriztetik meg, hogy az indás díszek mélyített alapból emelkednek ki. Ez a technika hazai népvándorláskorunkban megvan a szeged-öthalmi két övboglár, egy keszthelyi kéttagú övboglár, egy pásztói szíj-

an die durchbrochene Arbeit nur darin konservírt, dass die Rankenornamente sich von einem vertieften Grunde abheben. Diese Technik finden wir in unserer Völkerwanderungszeit auf zwei szeged-öthalomer Gürtelbeschlägen, auf einem keszthelyer zweigliedrigen Gürtelbeschlage, auf einem pásztóer und einem mártélyer Riemenbeschlage und auf sieben mártélyer geschnitzt-ornamentirten Knochengriffen,[1] ja, die beiden Voluten in der Ornamentation des hier in Rede stehenden bolgaryer Beschlages sind mit dem Ornamentationsmuster der mártélyer Knochengriffe direkt verwandt. So ist denn der bolgaryer Beschlag eine Erbschaft der Zeiten vor dem VI—VIII. Jahrhundert.

Bei den bolgaryer Beschlägen Nr. 2 und 3 ist der Einfluss des romanischen Styles unleugbar. Nr. 4 und 5 sind charakterisirt

[1] Hampel: L. c. LXXII. 6, 8, CVII. 10, CXXXII. 8, CXLIX. 6 *b* und CLIV. 1 *a, b, c, d*.

vég, egy mártélyi szíjvég és hét mártélyi faragott díszítésű csontnyelen,[1] sőt az a két voluta, a melyet a most szóbanforgó bolgaryi boglár díszítményei közt látunk, egyenesen a mártélyi csontnyelek díszítménymustrájával rokon. Ilyenformán ez a bolgaryi boglár szintén a VI—VIII. századokat megelőző örökség.

A 2. és 3. sz. bolgaryi boglárokon a román ízlés befolyása tagadhatatlan, a 4. és 5. sz. boglárokat közösen jellemzi a gyöngykörszegés és a 4. számúnak analogiáját megtaláljuk azon keszthelyi leletek közt,[2] a melyek ezen leleteknek mindenesetre későbbi elemét képezik, a mi alatt azt értjük, hogy közelebb állanak a VI—VIII. századokhoz. De megvan ennek analogiája a mártélyi leletek között is[3] oly példákban a melyek szintén közelkorúak lehetnek az idézett keszthelyihez.

A 6—9. számúakat az jellemzi, hogy díszítésük bemélyités által képezvék, vagyis nem az alap, hanem a díszítmények vannak mélyítve. Ezt a technikai eljárást tulajdonképen csak egy adonyi szíjvégen találjuk meg, még pedig olyan környezetben, a mely azt meglehetős korainak tünteti föl. A 6. számúnak kifejlett szaraczén virágja késő kora felől semmi kétséget sem hagy fenn. A 9. *a* rokon a 7. számúval, a 9. *b*. valamint az 5. is a később méltatandó szaraji boglártypusok fejleménye.

Mindenesetre legkésőbbi csoportját képezik az ezen táblán közölt bolgaryi boglároknak a 10—17. számúak, a melyek közül a 10—12. számún azt a gömbsorszegést találjuk, a melyről már föntebb kiemeltük,

[1] Hampel: i. m. LXXII. 6, 8; CVII. 10; CXXXII. 8; CXLIX. 6. b) és CLIV. 1. a) b) c) d).

[2] U. o. CI 3.

[3] U. o. CLIV. 2—3.

durch den Perlenkranzsaum und die Analogie von Nr. 4 finden wir in jenen Stücken der keszthelyer Funde,[1] welche jedenfalls ein späteres Element derselben bilden, die nämlich dem VI—VIII. Jahrhundert näher stehen. Eine Analogie desselben findet sich aber auch in den mártélyer Funden,[2] in solchen Exemplaren, die den zitirten Keszthelyern zeitlich nahe stehen mögen.

Die Nr. 6—9 sind dadurch charakterisirt, dass ihre Ornamente in den Grund vertieft sind. Diese Technik finden wir eigentlich nur auf einem adonyer Riemenbeschlage u. zw. in einer Umgebung, welche dieselbe als eine möglichst zeitige erscheinen lässt. Über die späte Zeit der entwickelten sarazenischen Blume bei Nr. 6 kann kein Zweifel bestehen. Nr. 9 ist verwandt mit Nr. 7, und Nr. 9*b*, sowie Nr. 5 sind Entwicklungen der später zu besprechenden sarajer Rosettentypen.

Die jedenfalls späteste Gruppe der hier reproduzirten bolgaryer Beschläge bilden Nr. 10—17, von denen Nr. 10—12 jenen Kugelreihensaum zeigen, von dem wir schon früher hervorhoben, dass er eine charakteristische Erbschaft des VI—VIII. Jahrhundertes ist. Die Stylisirung der Thiere auf Nr. 10, 11, 15, 16 und 17 lässt keinen Zweifel darüber, dass wir es hier mit Entwicklungen des romanischen Styles zu thun haben. Nr. 13 und 14 weichen darin von den Übrigen ab, dass wir auf Nr. 14 einen eine Lanze haltenden Vogel, auf Nr. 13 aber eine Reiterfigur sehen. So weit erkennbar, stellt die letztere einen Falkenjäger dar, für die Verbindung des Vogels und der Lanze aber kennen wir, von heraldischen Figuren abgesehen, die aber hier doch sicherlich nicht in Betracht kommen können, kein Beispiel. So viel ist aber zweifellos, dass mit den, mit Thierfiguren ornamentirten Beschlägen auch diese verwandt und gleichzeitig sind.

[1] L. c. CI. 3.

[2] L. c. CLIV. 2—3.

hogy hazánkban a VI—VIII. századok jellemző örökségét képezik. A 10., 11., 15., 16. és 17. számúakon alkalmazott állatok stylizálása semmi kétséget nem hagy fenn az iránt, hogy e darabokon a román ízlés fejleményeivel van dolgunk; a 13. és 14. szám egyrészt abban tér el a többitől, hogy a 14. számon egy lándzsát tartó madarat, a 13. számon pedig egy lovasalakot látunk. A lovas, a mennyire kivehetjük, sólymász, a madár és lándzsa összeköttetésére, a heraldikus alakoktól eltekintve, a melyek itt bizonyára számba nem jöhetnek, példát nem tudunk, de annyi egészen kétségtelen, hogy az állatalakokkal díszített boglárokkal ezek is rokonok és egykorúak.

Végül meg kell emlékeznünk egy nyakékről származó ezüstlemezről is (196. sz. rajz). Ezen lemez díszítményeit préselt geometrikus mustrák adják, a melynek analogiájával egy fenéki szintén préselt szíjvég közepén találkozunk. A mustra és annak technikai kivitele tehát hazai leleteinkben elég korán jelentkezik, de a nittolt lemezből készült hurok, mely a bolgaryi korong fülét képezte, olyan szokás, a melyet hasonló korongok és érmeknek füllel való ellátása tekintetében hazánkban a IX—X. századig tapasztalunk. Ez a késő jelenség, kapcsolatban a díszítőmintának korai voltával, ugyanazon jellemvonásokat tárja elénk, a melyek a finn-germán területről annyira megszokottak.

Talán inkább népvándorláskori leleteink oroszföldi analogiáinál kellene tárgyalnunk azon, a Kaukázus északi lejtőjéről származó leleteket, a melyeket 194. sz. rajzunkon egyesítettünk, de a melyeket a bolgaryi leletekkel való szoros egyezésüknél fogva már most fel kellett említenünk. Mindazonáltal nem hagyhatjuk el a bol-

Schliesslich müssen wir eine, von einem Halsschmuck stammende Silberplatte erwähnen. (Abb. 196.) Die Ornamente dieser Platte sind aus gepressten, geometrischen Mustern gebildet, deren Analogie wir in der Mitte eines ebenfalls gepressten, fenéker Riemenbeschlages finden. Dieses Muster und diese Technik zeigen sich also in unseren heimischen Funden ziemlich früh, aber die aus einer genieteten Platte verfertigte Schlinge, welche das Öhr der bolgaryer Scheibe bildete, ist eine Gepflogenheit, die wir bei der Herstellung der Öhre an Scheiben und Münzen bei uns bis ins IX. und X. Jahrhundert finden. Diese

196. rajz. Nyakékből származó ezüst korong bolgaryi leletből.

Abb. 196. Silberscheibe von einem Halsschmuck. Aus einem bolgaryer Funde.

späte Erscheinung in Verbindung mit dem aus frühesten Zeiten stammenden Ornamentationsmuster, zeigt uns dieselben Charakterzüge, die wir auf dem finnisch-germanischen Gebiete so häufig finden.

Die von dem nördlichen Abhange des Kaukasus stammenden Funde auf Abb. 194 müssten wir vielleicht eher unter den russischen Analogien unserer Funde aus der Völkerwanderungszeit behandeln. Wir erwähnen sie aber trotzdem schon jetzt, wegen ihrer genauen Übereinstimmung mit den bolgaryer Funden, und können auch die Besprechung der Letzteren nicht verlassen, ohne über diese kaukasischen Funde zu sprechen, weil die bolgaryer Funde ein Bindeglied zwischen den südlichen, von uns turanisch-germanisch benannten

garyi leletek méltatását a nélkül, hogy ezekről a kaukázusi leletekről ne szóljunk. Nem pedig azért, mert a bolgaryi leletek összekötő kapcsot képeznek a déli, általunk turán-germánnak nevezett és északi területek közt, a melyeket finn-germánnak neveztünk. Láttuk ugyanis, hogy a bolgaryi leletekben olyan motivumok fordulnak elő, a melyek még a tiszta hellenisztikus művészet hagyományait őrzik és a melyeknek analogiái hazánk területén igen elkorcsosult formában jelentkeznek. Fontos tehát annak megállapitása, hogy ezek a hagyományok a délorosz területen meddig maradtak fenn. Ezt pedig csak a most szóban forgó kaukázusi és a velük rokon bolgaryi leletek egybevetésével tehetjük meg.

Hogy a 194. sz. rajzunk 1—2. sz. alatt közlött palmettás díszitmények és a bolgaryiból közlött hasonló díszitmény közt az analogia szoros, azt már kiemeltük. Most arra akarunk utalni, hogy ugyanilyen szoros analogia konstatálható a 194. sz. rajzunk 3—7. számai alatt közlött boglárok és csattok kerethe zárt domború állati és növénydiszt mutató díszítmény mustrái és a 195. sz. rajzunk 10—11. számú boglárai közt. Már maga ez a körülmény is bizonyítja azt, hogy a most szóban forgó kaukázusi boglárok kor tekintetében a bolgaryi boglárokkal egyeznek meg. És ha azt látjuk, hogy a Kaukázusból közölt leletek közt a 3. sz. csattnyúlványon bikával küzdő griff a 4. sz. csattnyúlványon félig ló, félig griff hátán emberalak van, akkor hazai népvándorláskorunk küzdő griffjei jutnak eszünkbe. Azonban ezen alakok ábrázolása nem hazai népvándorláskorunk analog alakjainak stylusát, de a bolgaryiaknak késő stylistikus körét mutatja. Épen ilyen késő jelenségek a 4. sz. csatt szíjnyúlványán és a 7 sz. szíjvég

Gebieten, und den nördlichen, welche wir finnisch-germanisch nannten, bilden. Sahen wir doch, dass in den bolgaryer Funden solche Motive vorkommen, die noch die Traditionen der reinen hellenistischen Kunst konserviren, und deren Analogien auf dem Gebiete unseres Vaterlandes in sehr entarteter Form sich zeigen. Es ist also wichtig zu konstatiren, wie lange sich diese Traditionen auf dem südrussischem Gebiete erhalten haben. Dies vermögen wir aber nur durch eine Vergleichung der hier fraglichen kaukasischen und der ihnen verwandten bolgaryer Funde.

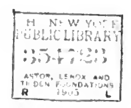
Dass zwischen den auf Abb. 194, Nr. 1—2 reproduzirten Palmettenornamentationen und der ähnlichen, reproduzirten Ornamentation aus den bolgaryer Funden die Analogie eine sehr enge ist, haben wir schon hervorgehoben. Nun wollen wir noch darauf hinweisen, dass eine ebenso enge Analogie konstatirt werden kann zwischen den Ornamentationsmustern der auf Abb. 194, Nr. 3–7 reproduzirten Beschlägen und Schnallen, welche ein umrahmtes, reliefirtes Thier- und Pflanzenornament zeigen, und zwischen den Beschlägen auf Abb. 195, Nr. 10—11. Schon dies beweist, dass die hier fraglichen kaukasischen Beschläge zeitlich mit den Bolgaryer übereinstimmen. Wenn wir nun sehen, dass auf dem zu den kaukasischen Funden gehörigen Schnallengriff Nr. 3 ein mit einem Stier kämpfender Greif sich befindet, auf dem Schnallenfortsatz Nr. 4 eine menschliche Figur auf dem Rücken eines Thieres, das halb Pferd, halb Greif ist, so kommen uns die kämpfenden Greife unserer Völkerwanderungszeit in Erinnerung. Aber diese Figuren zeigen nicht den Styl der analogen Figuren unserer Völkerwanderungszeit, sondern den späteren stylistischen Kreis der Bolgaryer. Eine ebenso späte Erscheinung ist auf dem Schnallenfortsatz Nr. 4 und auf dem Riemenbeschlag Nr. 7 das Saumornament, welches statt aus einer Kugelreihe, aus Kreisen und Ellipsoiden gebildet ist, sowie in dem Muster des Riemenbeschlages Nr. 7, zwischen den

keretelésén a gömbsort helyettesítő kör és gömbkétszögből alakuló szegélydisz, nemkülönben a 7. sz. szíjvég mustrájában a keleti ízlésű virágok között szereplő három szirmú román ízlésű virág és végül az 5 sz. boglár mustrájának az a román ízlésű fája, a melyről már a moszkvai Rumjanczev-múzeum szíjvégének méltatásánál megemlékeztünk. Hogy a 9. sz. boglár hazai avar periodusunknak képezi analogon darabját, az kétségtelen, de hogy a kaukázusi leletek között szintén igen késő, arról a környezet, a melyben van, meggyőz. A 10—15. számú boglárok, illetve gomb kevésbbé jellemzők, de kiegészitik a kaukázusi rokon-leletek képét; a 16. sz. csatt pedig mélyített díszitményeivel a 195. sz. rajzunkon 1. sz. alatt közlött bolgaryi boglár szoros rokona. Vegyük ehhez azt, hogy a kaukázusi leletek közt közlött kéttagú csuklós csatt (17. sz.) az ő áttört szíjkeretével és az abban elhelyezett virággal szintén hazai népvándorláskorunknak a VI—VIII. századot megelőző leleteivel mutat analogiákat és akkor elég jellemzően domborodik ki az a körülmény, hogy a Kaukázus északi lejtőjén megvan a szakadatlan folytonosság, vagyis ezen terület leleteiben megvannak még igen késő periodusokban is az antik és perzsa művészet olyan motivumai, a melyek hazánkban a VI—VIII. századon túl csaknem teljesen eltűnnek.

A kaukázusi leleteket tehát úgy tekinthetjük, mint azon déli területek iparművészetének képviselőit, a melynek hatásai a bolgaryi leletekben is jelentkeznek; a mely tehát a Volga és Káma mentén éreztette hatását azon időben is, a mikor már annak hatása a magyarföldi leletekre megszűnt.

orientalisch stylisirten Blumen, die dreiblättrige romanisch stylisirte Blume, und schliesslich im Muster des Beschlages Nr. 5 jener romanisch stylisirte Baum, dessen wir schon bei der Besprechung des Riemenbeschlages aus dem moskauer Rumjanzew-Museum gedachten. Dass der Beschlag Nr. 9 ein Analogon unserer heimischen avarischen Periode bildet, ist zweifellos. Dass er aber unter den kaukasischen Funden ein sehr spätes Element repräsentirt, beweist seine Umgebung. Die Beschläge, beziehentlich der Knopf Nr. 10—15 sind weniger charakteristisch, sie ergänzen aber das Bild der kaukasischen verwandten Funde. Die Schnalle Nr. 16 ist mit ihren vertieften Ornamenten enge verwandt mit dem auf Abb. 195. Nr. 1 reproduzirten bolgaryer Beschlage. Nehmen wir hiezu, dass die unter den kaukasischen Funden reproduzirte zweigliedrige, in einem Gelenk gehende Schnalle Nr. 17, mit ihrer durchbrochenen Riemeneinfassung und der darin angebrachten Blume, ebenfalls Analogien mit den Funden unserer, dem VI—VIII. Jhd. vorangehenden Völkerwanderungszeit zeigt, so hebt sich genügend charakteristisch der Umstand hervor, dass am nördlichen Abhange des Kaukasus die ununterbrochene Kontinuität gewahrt ist, dass sich nämlich in den Funden jenes Gebietes noch in sehr späten Perioden solche Motive der antiken und der persischen Kunst finden, die in unserem Vaterlande in der Zeit über das VI—VIII. Jahrhundert hinaus, fast gänzlich verschwinden.

Wir können also die kaukasischen Funde als die Repräsentanten des Kunstgewerbes jener südlichen Gebiete ansehen, dessen Einflüsse sich auch in den bolgaryer Funden zeigen, das also längs des Laufes der Wolga und der Kama auch in jener Zeit seinen Einfluss fühlbar machte, als derselbe für die ungarländischen Funde schon aufgehört hatte.

ZICHY JENŐ GRÓF

HARMADIK ÁZSIAI UTAZÁSA

DRITTE ASIATISCHE FORSCHUNGSREISE

DES

GRAFEN EUGEN ZICHY.

DRITTE ASIATISCHE
FORSCHUNGSREISE DES GRAFEN EUGEN ZICHY.
BAND IV.

ARCHAEOLOGISCHE STUDIEN

AUF

RUSSISCHEM BODEN.

VON

BÉLA PÓSTA

MIT 340 ABBILDUNGEN

ZWEITER THEIL

BUDAPEST • • 1905 • • • LEIPZIG
VICTOR HORNYÁNSZKY KARL W. HIERSEMANN

ZICHY JENŐ GRÓF

HARMADIK ÁZSIAI UTAZÁSA.

IV. KÖTET.

RÉGÉSZETI TANULMÁNYOK

AZ

OROSZFÖLDÖN.

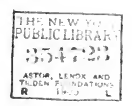
IRTA

PÓSTA BÉLA

340 ÁBRÁVAL

MÁSODIK RÉSZ

BUDAPEST • • 1905 • • • LEIPZIG
HORNYÁNSZKY VIKTOR KARL W. HIERSEMANN

HORNYÁNSZKY VIKTOR
császári és királyi udvari
könyvnyomdája
Budapest

A MAGYARFÖLDI NÉPVÁNDORLÁSKOR LELETEI ÉS AZ OROSZFÖLDI LELETEK.

A) *Az avar periodusra vonatkozó emlékek.*

Hazánkban mindenesetre azon periodus emlékei zárják le a népvándorlások korát, melyeket honfoglaláskoriaknak szoktunk nevezni és a melyeknek oroszföldi analogiáit előbbi fejezeteinkben tárgyaltuk, mert a magyar honfoglalás tényleg olyan, immár ezeréves állam megalakulására vezetett, a mely a keletről özönlő népeket a IX—X századtól kezdve megakasztotta abban, hogy hazánkon túl nyugatra csapjanak. Ezt a szerepet különben többé-kevésbbé már az avar birodalom is teljesítette, úgy hogy a Magyarországtól nyugatra eső területeken a keletről nyugatra özönlő népvándorlások kora tulajdonképen az avar uralommal már lezáródik. Magyarországra nézve szintén ezt mondhatjuk, miután azok az emlékek, a melyeket előző fejezeteinkben tárgyaltunk, voltaképen a magyar állam alapításával függenek össze, a mely állam megalapításán túl felénk özönlő népek

DIE FUNDE DER UNGARLÄNDISCHEN VÖLKERWANDERUNGSZEIT UND DIE RUSSLÄNDISCHEN FUNDE.

A) *Die auf die avarische Periode bezüglichen Denkmäler.*

In unserem Vaterlande schliessen jedenfalls die Zeit der Völkerwanderungen die Denkmäler jener Periode ab, die wir als jene der Landnahme zu bezeichnen pflegen, und deren russische Analogien wir in den früheren Kapiteln behandelten. Denn die ungarische Landnahme, die zur Bildung eines nun schon tausendjährigen Staates führte, hat seit dem IX—X. Jahrhunderte, die vom Osten herströmenden Völker thatsächlich daran gehindert, über unser Vaterland hinaus nach dem Westen zu dringen. Diese Rolle hat übrigens mehr-weniger auch schon das avarische Reich erfüllt, so dass auf den Gebieten westlich von Ungarn die Zeit der von Ost nach West gerichteten Völkerwanderungen eigentlich schon mit der avarischen Herrschaft abschloss. Bezüglich Ungarns können wir dasselbe sagen, da ja jene Denkmäler, die wir in den vorhergehenden Kapiteln behandelten, eigentlich mit der Gründung des ungarischen Staates zusammenhängen, und nach der Gründung dieses Staates

jönnek ugyan még a Keletről, de hullámcsapásuk a magyar államon megtörik s bár annak kisebb-nagyobb bajokat okoz, de egészen a tatárjárásig inkább erősítésére, mintsem gyengítésére szolgál. Jogosan mondhatjuk tehát, hogy a népvándorlások kora a mai Magyarország területén is az avar birodalommal fejeződik be, mert a honfoglaló magyarság emlékeit a Duna-Tisza közt megalakult történelmi magyar állam kezdeteinek sokkal inkább tekinthetjük, semmint a keletről nyugatra özönlő népek vándorlásának befejezéséül. Rövidebben, azt jelenti ez, hogy a keletről nyugatra özönlő népek mozgalmának nyugat felé az első állandó gátat a frank birodalom, a második állandó gátat pedig a magyar birodalom megalakulása teremtette meg. Épen azért, mikor a magyarföldi népvándorláskor emlékeinek oroszföldi analogiáiról szólunk, akkor azon emlékcsoportot tartjuk szemünk előtt, a melynek egyik határát az avar birodalom, a másik határát pedig a Magyarország területén a Kr. sz. körüli századokban jelentkező első szarmata benyomulás képezi. Ezt a nagy, mintegy 800 éves időszakot korábban fel szokták osztani avar periodusra, hun- vagy hun-germán periodusra és a történelmi népvándorlást megelőző periodusra. Legújabban Nagy Géza avar-bolgár, szarmata-avar, hun-avar, hun-gót és szarmata periodusokra kivánja osztani, a mivel inkább csak az az igazság fejeződik ki, hogy a Kr. születése körüli századoktól hazánk területén átözönlő keleti népek hagyatéka közt nem lehet mindig éles határvonalat húzni, mert az egyes népek és korok emlékei közt rendkívül sok az egymásba kapcsolódó átmenet. Ezt az igazságot Hampel emeli érvényre abban a tanulmányában, a melyben a most szóban

wohl noch vom Osten her Völker zu uns kommen, der Strom derselben sich aber am ungarischen Staate bricht, wenngleich er demselben mancherlei Übel zufügt. Ja bis zum Tatarenzuge wirkten dieselben eher kräftigend als schwächend auf Ungarn. Wir können also mit Recht sagen, dass auch auf dem Gebiete des heutigen Ungarn die Zeit der Völkerwanderungen mit dem avarischen Reiche abschloss, weil wir die Denkmäler des landnehmenden Ungarthums viel eher als die Anfänge des zwischen Donau und Theiss gebildeten historischen ungarischen Staates ansehen können, wie als Abschluss der Wanderung der von Ost nach West strömenden Völker. Kürzer gesagt bedeutet dies, dass für den Westen den ersten ständigen Damm vor der Bewegung der von Ost nach West strömenden Völker das fränkische Reich bildete, während den zweiten ständigen Damm die Bildung des ungarischen Reiches schuf. Wir denken deshalb, wenn wir von den russischen Analogien der Denkmäler der ungarländischen Völkerwanderungszeit sprechen, an jene Denkmälergruppe, deren eine Grenze das avarische Reich bildet, die andere aber das in den Jahrhunderten um Christi Geburt auf dem Gebiete Ungarns sich zeigende erste sarmatische Eindringen. Diese beinahe 800jährige Epoche pflegte man früher in die avarische, die hunnische oder hunnisch-germanische und die der historischen Völkerwanderung vorangehende Periode einzutheilen. Neuerlich will Géza Nagy dieselbe in eine avarisch-bulgarische, sarmatisch-avarische, hunnisch-avarische, hunnisch-gothische und sarmatische Periode eintheilen, womit aber eigentlich nur die Wahrheit ausgedrückt wird, dass man zwischen den Hinterlassenschaften der in den Jahrhunderten um die Geburt Christi durch das Gebiet unseres Vaterlandes strömenden Völker nicht immer eine genaue Grenzlinie ziehen kann, weil die verbindenden Übergänge zwischen den Denkmälern der einzelnen Völker und Zeiten ausserordentlich zahlreich sind. Diese Wahrheit bringt Hampel in jener Studie

forgó periodus emlékeit a legapróbb részletekre kiterjedő gonddal hasonlítgatja öszsze.

Részünkről az előzőkben mindig a korábbi avar és hun-germán periodus elnevezéseket használtuk, még pedig azért, mert az orosz földön gyűjtött anyag arról győzött meg bennünket, hogy a korok és stylus-periodusok szétválasztása sokkal komplikáltabb munka, semhogy az a mai anyag alapján szabatosan elvégezhető lenne és épen azért meg vagyunk győződve, hogy a nagyobb részekre osztás az ő kevesebb kategoriáival világosabban emel ki bizonyos olyan tényeket, a melyek a további kutatás útjait megjelölhetik. Mostani tárgyalásunkban is ezeket a nagyobb kategoriákat tartjuk meg.

Első sorban szólunk tehát az avar periodus emlékeinek oroszföldi analogiáiról, minthogy ez a periodus az, a mely legszorosabban csatlakozik ú. n. honfoglaláskori csoportunkhoz.

Az analogiák, a melyeket e tekintetben gyűjthettünk, meglehetősen szűk keretben mozognak és kiterjednek egyrészt a lószerszámra, másrészt az ékszerekre. A mi a lószerszámokat illeti, első sorban ki kell emelnünk azt a kengyel-typust, a mely avar periodusunkat oly határozottan jellemzi. Ez a kengyel-typus hazai leleteinkben különösen jellemző módon fordul elő a szentendrei sírleletben, a melynek ábráját Hampel műve után[1] ide mellékeljük 197. sz. rajzunkon. Azért választottuk ezt a leletet, mert I. Justinus császár (518—527) félsolidusa és Phocas császár (602—610) aranyérmével van kétségtelenül arra az időre datálva, a mikor hazánk területén az avar birodalom virágzott. Jel-

[1] A régibb középkor emlékei Magyarhonban. LIV. tábla.

zur Geltung, in welcher er die Denkmäler der hier in Frage stehenden Periode, mit einer bis in die kleinsten Details sich erstreckenden Sorgfalt, mit einander vergleicht.

Wir haben bisher stets die Bezeichnung »frühere avarische und hunnisch-germanische Periode« benützt, weil uns das auf russischem Boden gesammelte Material überzeugt hat, dass die Trennung der Zeiten und Stylperioden eine viel zu komplizirte Arbeit ist, als dass sie auf Grundlage des heute zur Verfügung stehenden Materiales korrekt durchgeführt werden könnte. Wir sind deshalb überzeugt, dass die Eintheilung in grössere Abschnitte mit weniger Kategorien, gewisse solche Thatsachen, die den Weg der weiteren Forschung bezeichnen können, klarer hervorhebt, weshalb wir auch im weiteren Verlaufe die grösseren Kategorien beibehalten.

In erster Linie werden wir also von den russischen Analogien der Denkmäler der avarischen Periode sprechen, nachdem diese Periode sich an unsere sogenannte Landnahmezeitgruppe am engsten anschliesst.

Die Analogien, welche wir in dieser Hinsicht sammeln konnten, bewegen sich in ziemlich engem Rahmen; einerseits sind es Pferdegeschirre, andererseits sind es Schmuckgegenstände. Bei den Pferdegeschirren müssen wir in erster Reihe jenen Steigbügeltypus hervorheben, der so entschieden charakteristisch für unsere avarische Periode ist. In unseren heimischen Funden kommt derselbe in besonders charakteristischer Art im szentendreer Grabfunde vor, und reproduziren wir denselben auch nach dem Werke Hampels[1] auf unserer Abb. 197. Wir wählten diesen Fund, weil er durch den Halbsolidus des Kaisers Justinus I. (518—527) und eine Goldmünze des Kaisers Phocas (602—610) zweifellos in jene Zeit datirt ist,

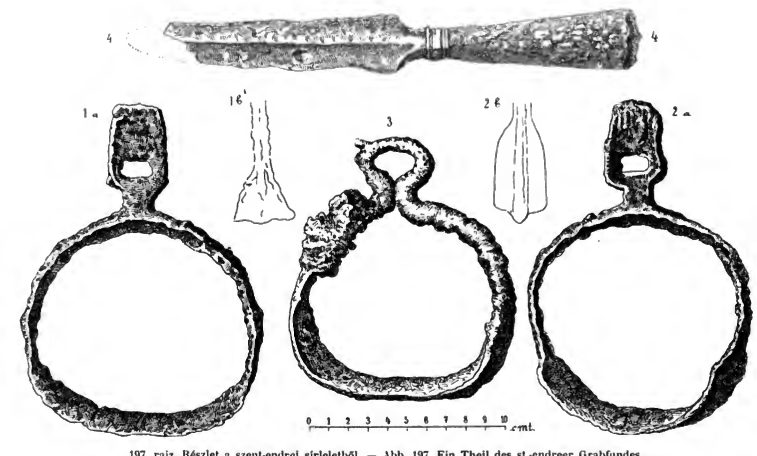
[1] Hampel: Die Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban.) Taf. LIV.

lemző e sírleletben az, hogy két fajta kengyel fordul elő benne, melyek közül az egyik fajtának (197. sz. rajz, 1*a*—2*a*. sz.) derékszögű parallelogramma idomú fülnyúlványa van, a melyben szintén derékszögű parallelogramma idomú nyílást látunk s ezen a nyílásnak iránya a fülnyúlvány irányával derékszöget képez. A leletben előforduló másik kengyelformának külön fülnyúlványa nincsen (197. sz. rajz. 3.), hanem a szíjtartó fül a kengyel felső részének egyszerű görbítése által állíttatott elő. Ez a két kengyelforma tehát együtt és egy időben él, a mi abból is kitetszik, hogy mind a két forma egészben kerek alakjára nézve és a hágó tekintetében is egyezik egymással. Ki kell itt emelnünk, hogy a két kengyelformának együttes előfordulása erre a periodusra nézve ép úgy jellemző, mint maga a kengyelek formája.

Ha e formák oroszföldi analogiái után kutatunk, úgy legkeletebbre a dél-szibériai területeken találkozunk velük. Nevezetesen egy fontos sírmezőről, t. i. a tasebai kurgánokból találtam a szentpétervári császári Archaeologiai Commissio gyűjteményében egy pár sírleletet, a mely azon ásatásokból származik, a melyeket Adrianov 1895-ben foganatosított. Az innen származó sírletekről az Archaeologiai Commissio Отчетъ-jaiban nem találtam adatokat, szóbeli felvilágosítást is csak anynyit nyerhettem, hogy a sírok, a melyekből e leletek származnak, az abakani steppét hasító Taseba folyó mentén Dzsa-Tasz nevű helyen a minuszinszki kerületben feküsznek. A kengyelek szempontjából nevezetes a 3-ik és 4-ik kurgán, a melyeknek tartalmát az Archaeologiai Commissio fényképei után 198. és 199. sz. rajzunkon közöljük. Már a negyedik kurgán leletei is igazolják,

in der bei uns das avarische Reich blühte. Charakteristisch für diesen Grabfund ist es, dass in demselben zwei Arten Steigbügel vorkommen, deren eine (Abb. 197, Nr. 1*a*—2*a*) eine Öhrfortsetzung in Form eines rechteckigen Parallelogrammes hat mit einer Öffnung von derselben Form, so dass die Richtung der Öffnung senkrecht zur Öhrfortsetzung steht. Die andere in dem Funde vorkommende Steigbügelart (Abb. 197, Nr. 3) hat keine besondere Öhrfortsetzung, sondern das Riemenöhr ist durch eine einfache Umbiegung des oberen Theiles des Steigbügels hergestellt. Diese beiden Steigbügelformen leben also nebeneinander und zu gleicher Zeit, wie denn ja auch beide hinsichtlich der im ganzen runden Form und des Steigtheiles mit einander übereinstimmen. Wir müssen noch hervorheben, dass das gemeinsame Vorkommen dieser beiden Steigbügelformen für diese Periode ebenso charakteristisch ist, wie die Form selbst.

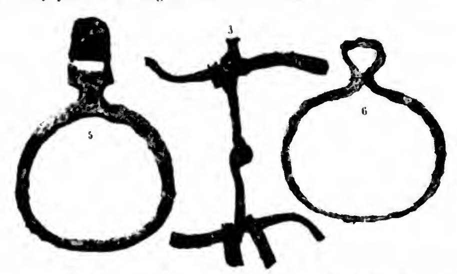
Wenn wir die russischen Analogien dieser Formen suchen, so müssen wir in die östlichsten Theile der südsibirischen Gebiete gehen. Namentlich fand ich in der Sammlung der petersburger kaiserl. arch. Kommission einige Grabfunde, die in einem wichtigen Grabfelde, nämlich in den taschebaer Kurganen, gelegentlich der von Adrianow 1895 durchgeführten Ausgrabungen zum Vorschein kamen. Ich fand bezüglich dieser Grabfunde in dem Отчетъ der archäologischen Kommission keinerlei Daten, und auch mündlich konnte man mir nur so viel sagen, dass die Gräber, aus denen diese Funde stammen, im minusinsker Bezirke, an dem Dža-tas genannten Orte, am Laufe des Tascheba, der die abakaner Steppe durchschneidet, liegen. Hinsichtlich der Steigbügel sind der dritte und vierte Kurgan bemerkenswerth, deren Inhalt wir, nach den Photographien der archäologischen Kommission, auf unseren Abb 198 und 199 reproduziren. Schon die Funde des vierten Kurgans bestätigen, dass wir es mit demselben Steigbügeltypus zu thun haben, der auch unsere avarische Periode charak-

197. rajz. Részlet a szent-endrei sirleletből. — Abb. 197. Ein Theil des st.-endreer Grabfundes.

hogy ugyanazon kengyel-typussal van dolgunk, a mely avar periodusunkat is jellemzi, mert a forma, melylyel e kurgán leletei közt találkozunk, csaknem vonásról-vonásra egyez avarkori egyik kengyel-typusunkkal. De a harmadik kurgán leletei még erősebb világításba helyezik ugyanezt a tényt, a menynyiben ezen kurgán leletei

terisirt, denn die dort gefundene Form stimmt beinahe von Zug zu Zug mit dem einen unserer Steigbügeltypen aus der avarischen Periode. Noch klarer aber zeigen diese Thatsache die Funde des dritten Kurgans, da wir dort gemeinsam und in einem Grabe jene Steigbügelformen finden, die auch bei uns in der avarischen Periode gemeinsam vorkommen.

198. rajz. A tasebai 3-ik kurgán leletei. — Abb. 198. Funde des taschebaer 3. Kurgans.

közt együtt és egy sírban találjuk azt a két kengyelformát, a melyek hazai avarkori periodusunknak is együtt előforduló formái.

Már most a negyedik kurgán leletei közt két olyan csattot látunk, a melyek minden kétségen kívül mutatják, hogy a tasebaji kengyelek igen késő temetkezésből származnak, a mi azt bizonyítja, hogy ez a kengyeltypus a délszibériai területen rendkívül hoszszú kort ért meg, de viszont az is bizonyos, hogy azon a területen régibb, mint a magyarországi példák; vagyis a délszibériai területen jogosan várhatjuk ennek a typusnak korábbi előfordulásait is.

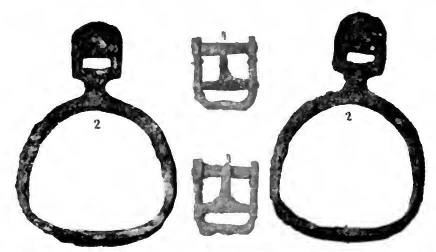
A tasebai sírmezőn Heikel A. megelőzte Adrianovot a kutatásokban, mert már 1891-ben megjelent munkája előtt volt al-

Nun sehen wir unter den Funden des vierten Kurgans zwei Schnallen, welche in zweifelloser Weise zeigen, dass die taschebaer Steigbügel aus einer sehr späten Bestattung stammen, was wieder beweist, dass dieser Steigbügeltypus auf dem südsibirischen Gebiete ein überaus hohes Alter erreichte, während es andererseits aber auch gewiss ist, dass die von diesem Gebiete stammenden Exemplare älter sind als die ungarländischen, d. h. wir können auf südsibirischem Gebiete mit Recht auch ein früheres Vorkommen dieses Typus erwarten

In der Durchsuchung des taschebaer Grabfeldes kam A. Heikel dem Adrianow zuvor, denn derselbe hatte schon vor dem 1891 erschienenen Werke des Letzteren Gelegenheit in diesem Grabfelde Ausgrabungen zu veranstalten, und von dort für das helsingforser Museum einen hier

kalma ugyanezen a sírmezőn ásatni és onnan a helsingforsi múzeum számára a most közlöttekkel analog kengyelt és egyéb érdekes sírmellékleteket szerezni. Ezeket a sírmellékleteket volt alkalmam látni, mert az a nagyszívű liberalitás, a mely Aspelin I. R.-t ebben a tekintetben is, ép úgy, mint szaktudománya tekintetében méltóan emeli a finn archaeologusok fejedelmévé, lehetségessé tette, hogy azokat publikáczióra alkalmas rajzban elkészíttethessem. Miután azonban Heikel úr, tehát maga az ásató, erős féltékenységet tanusított, bár Aspelin úr engedélyét bírom, mégis tartózkodnom kell annak közlésétől, tekintetbe véve azt, hogy az azóta letelt elég tekintélyes idő alatt Heikel úr nem ért rá e leleteket közölni, legalább nekem ily közlésről tudomásom nincs. Annál inkább sajnálom, hogy a közléstől tartózkodnom kell, mert épen a Heikel által kiásott sír kengyele adna pontosabb fölvilágosítást e kengyeltypusoknak XI—XIII. századbeli szibériai divatára. Az általa talált kengyelen ugyanis olyan nemes fémből berakott lombdísz van, a mely a román ízlés emléke, ha ugyan nem byzánczi lombdísz, a mely

publizirten analogen Steigbügel, sowie andere interessante Grabbeilagen zu beschaffen. Ich hatte auch Gelegenheit, diese Grabbeilagen zu sehen, und die grossherzige Liberalität J. R. Aspelin's, den seine Fachwissenschaft zum unbestrittenen Haupte der finnischen Archäologen macht, ermöglichte es mir, von diesen Gegenständen sogar zur Publikation geeignete Zeichnungen anfertigen zu lassen. Nachdem aber Herr Heikel, als derjenige, der diese Gegenstände ausgegraben, dieserhalb grosse Eifersucht bezeugte, unterlasse ich, trotz der Erlaubniss des Herrn Aspelin, dennoch die Publikation, berücksichtigend, dass in der seither verstrichenen, ziemlich langen Zeit Herr Heikel nicht dazu kam diese Funde zu publiziren, wenigstens habe ich von einer solchen Publikation keine Kenntniss. Ich bedauere umsomehr, dass ich diese Publikation unterlassen muss, weil eben der Steigbügel des von Heikel aufgedeckten Grabes genauere Aufklärung über die sibirische Mode dieser Steigbügeltypen im XI—XIII. Jahrhundert bieten würde. Auf dem von ihm gefundenen Steigbügel befindet sich nämlich ein solches aus Edelmetall inkrustirtes Laubornament, welches an den romanischen Styl erinnert, wenn es nicht etwa ein byzantinisches Laubornament ist, welches natürlich die von

199. rajz. A tasebai 4-ik kurgán leletei. — Abb. 199. Funde des taschebaer 4. Kurgans.

természetesen jóval magasabbra datálná a Heikel-féle tasebaji darabokat.

Nevezetes jelenség a tasebaji harmadik kurgán leletei közt a zabla, mely azt a typust mutatja, melyről már fentebb kiemeltük, hogy a dél-orosz földön a szkita-szarmata, a magyar földön pedig a hun-germán periodus sajátja. Kiemeljük itt, hogy a dél-szibériai sikon ez a zablaforma az uralkodó az ő S-alakú oldalával. Kiemeljük pedig összefüggésben azzal a körülménynyel, hogy a permi és azzal összefüggő mordvin és méri területen az egyenes oldalvasú zabla az uralkodó.

A tasebai leletek azt a legkeletibb határt jelzik, a meddig az avarkori kengyel-typust nyomoznom sikerült. Ettől a legkeletibb területtől nyugat felé haladva, az északi területen megtaláljuk e kengyel-typust az Oka és Káma folyók völgyében a makszimovi sírmező leletei között. Ezen a sírmezőn a szórványos leletek közt fordult elő[1] az avarkori kengyel typusnak az a formája, a melyet a szentendrei sírleletből 197. rajzunk 3. sz. alatt közöltünk. Ennek a területnek folytatásaképen találkozunk ugyanezzel a kengyelformával Muroma város területén azon leletek közt, a melyeket Aspelin munkájában nem közölhetett, hanem Szpicyn legújabb művébe fölvett[2] Délebbre haladva, az avarkori két kengyelformának együttes előfordulása jellemzi ismét a területet. Nevezetesen a szentpétervári császári Eremitage gyűjteményében találkozunk olyan kengyelpárral, a melyek közül az egyik a fülnyúlványos, a másik a görhítés által képezett fülű formát mutatja. Ezt a kengyelpárt közöljük 200. sz. raj-

[1] A. A. Спицынъ ,Древности бассейновъ рѣкъ Оки и Камы въ матеріалахъ по археологіи Россіи No 25. таб XXVIII. 16.

[2] U. o.

Heikel gefundenen taschebaer Stücke in viel frühere Zeit datiren würde.

Eine bemerkenswerthe Erscheinung unter den Funden des dritten taschebaer Kurgans ist eine Trense, die einen Typus zeigt, von dem wir schon früher hervorgehoben, dass er auf südrussischem Boden eine Eigenthümlichkeit der skythisch-sarmatischen und auf ungarischem Boden eine solche der hunnisch-germanischen Periode ist. Wir heben noch hervor, dass auf südsibirischem Gebiete diese Trensenform mit S-förmigen Knebeltheilen die herrschende ist, während auf dem permer und den damit zusammenhängenden mordwiner und merischen Gebieten, die Trense mit geraden Knebeltheilen herrscht.

Die taschebaer Funde sind die östlichste Grenze, bis zu der es mir gelang, den Steigbügeltypus der avarischen Zeit auszuforschen. Von diesem östlichsten Gebiete nach Westen zu vorschreitend, finden wir auf nördlichem Gebiete diesen Steigbügeltypus im Thale der Flüsse Oka und Kama unter den Funden des maximower Grabfeldes. Unter den sporadischen Funden[1] dieses Grabfeldes kam jene Form des Steigbügeltypus der Avarenzeit vor, die wir schon aus dem szent-endreer Grabfelde publizirt haben. (Abb. 197, Nr. 3.) Gleichsam auf einer Fortsetzung dieses Gebietes begegnen wir dieser Steigbügelform unter jenen Funden aus dem Territorium der Stadt Muroma, die Aspelin in seinem Werke nicht publiziren konnte, aber Spizyn in sein neuestes Werk aufgenommen hat.[2] Nach Süden zu vorschreitend, wird das Gebiet wiederum durch das gemeinsame Vorkommen der beiden Steigbügelformen der Avarenzeit charakterisirt. Speziell finden wir in der Sammlung der petersburger kaiserl. Eremitage ein solches Steigbügelpaar, von welchem der eine Steigbügel jene Form zeigt, bei dem das Öhr ver-

[1] A. A. Спицынъ ,Древности бассейновъ рѣкъ Оки и Камы въ матеріалахъ по археологіи Россіи No 25. таб. XXVIII. 16.

[2] L. c.

zunkon, megjegyezvén, hogy azon leletek közül való, a melyek a régi Saraj területéről származnak.

Nem távozhatunk e csoporttól a nélkül, hogy meg ne említenénk egy nevezetes körülményt, azt t. i., hogy az ezen leletek társaságában előforduló agyagművesség mindig két élesen elváló technikájú agyag-

längert ist, während bei dem anderen das Öhr durch eine Umbiegung gebildet ist. Wir reproduziren dieses Steigbügelpaar, welches aus den Funden von dem Gebiete des alten Saraj stammt, auf Abb. 200.

Wir wollen diese Gruppe nicht verlassen, ohne noch zu erwähnen, dass die in Gemeinschaft mit diesen Funden vorkommenden Thonarbeiten sich immer aus

200. rajz. Kengyelpár a szentpétervári cs. Eremitage gyűjteményéből.
Abb. 200. Steigbügelpaar aus der Sammlung der petersburger kais. Eremitage.

műből alakul. Az egyik agyagművesség termékeit az jellemzi, hogy finoman iszapolt agyagból korongon van készítve és szürkére van égetve. Ez az agyagművesség szorosan egyezik azzal, a melyet a római provincziális régiségek között opus doliarenek szokták hívni s a melyből rendszerint a nagy terjedelmű agyagdoliumok is készítvék, de egyezik azzal a szürke agyagművességgel is, mely a perzsa területnek szintén igen jellemző sajátja.[1] És itt meg kell jegyez-

zwei in der Technik scharf geschiedenen Arten zusammensetzen. Die eine Art ist aus fein geschlemmtem Thon, auf der Scheibe gearbeitet und grau gebrannt. Diese Art der Thonarbeit stimmt genau mit jener überein, die wir unter den römischen Provinzialalterthümern als opus doliare zu bezeichnen pflegen, und in welcher gewöhnlich auch die grossen Thondolia gearbeitet sind. Sie stimmt aber auch mit jener grauen Keramik überein, welche eine charakteristische Eigenthümlichkeit des persischen Gebietes ebenfalls ist.[1]

[1] H. W. Hilprecht: Die Ausgrabungen im Bel-Tempel zu Nippur 33. l. 19. ábra.

[1] H. W. Hilprecht: Die Ausgrabungen im Bel-Tempel zu Nippur. S. 33. Abb. 19.

nünk, hogy az edényformák, a melyek e nemben a tasebai leletekből ismeretesek, de Dél-Szibéria egyéb helyeiről is bőven vannak, forma tekintetében közelebb állanak a perzsa terület, semmint a görög-római terület formáihoz. Hogy e forma-

Wir müssen hier noch bemerken, dass die derartigen Gefässe, die wir aus den taschebaer Funden kennen, die aber auch an anderen Orten Südsibiriens reichlich vorkommen, in der Form dem persischen Gebiete näher stehen, als dem griechisch-römischen. Um diesen Formenkreis und

1 2

201. rajz. Szibériai agyagedények. — Abb. 201. Sibirische Thongefässe.

kört és technikát, valamint az ezen fajtájú agyagedényekben előforduló eléggé sajátos benyomott díszítéseket megismertessük, 201. és 201 a. sz. rajzunkon négy ilyen edényt mutatunk be a szóban forgó szibériai területről, megjegyezvén, hogy a Heikel által kiásott tasebai kurgán leletei között is ezen edény-typusokkal találkozunk.

diese Technik, sowie die auf dieser Art von Thongefässen vorkommenden, ziemlich eigenartigen, eingedrückten Ornamente kennen zu lernen, reproduziren wir auf Abb. 201 u 201*a* vier solche Gefässe aus dem fraglichen sibirischen Gebiete, wobei wir noch bemerken, dass wir auch in den Funden des von Heikel ausgegrabenen taschebaer Kurgans diesem Gefässtypus begegnen.

A magyar Alföld leleteinek keramikája nem képezte még szigorúbb szétválasztás tárgyát és ha tekintetbe veszszük azon szoros kapcsolatokat és kölcsönhatást, a mely a késő római és a perzsa iparművesség között kétségtelenül megvolt, akkor bizonyára méltánylandó lesz az is, ha vajjon nem tekinthető-e a finoman iszapolt agyagból korongon készült szürkeégetésű népvándorláskori agyagedények egy része a perzsa iparművesség befolyásának?

Die Keramik in den Funden des ungarischen Alföld bildete noch nicht den Gegenstand einer strengen Sonderung, und wenn wir jene engen Verbindungen und jene Wechselwirkung berücksichtigen, die zweifellos zwischen dem spätrömischen und persischen Kunstgewerbe bestehen, wird sicherlich auch zu erwägen sein, ob nicht ein Theil der aus feingeschlemmtem Thon auf der Scheibe gearbeiteten, grau gebrannten Gefässe, als unter dem Einflusse des persischen Kunstgewerbes entstanden, zu betrachten ist?

3

4

201 a. rajz. Szibériai agyagedények. — Abb. 201 a. Sibirische Thongefässe.

A másik agyagművesség, mely a tasebai leletekben ép úgy, mint általában a dél-szibériai területeken konstatálható, igen laza összefüggésű, agyagból szabad kézzel formált egyszerű bögrékből áll, a melyek teljesen hasonlók úgy művezet, mint forma tekintetében azon bögrékhez, a melyeket

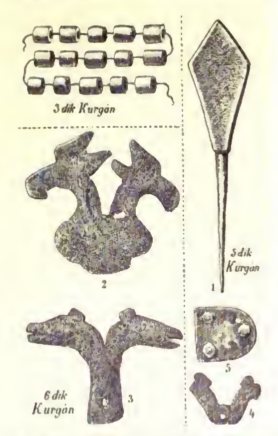
Die zweite Art von Keramik, deren Vorkommen in den taschebaer Funden ebenso, wie auf den südsibirischen Gebieten überhaupt konstatirt werden kann, besteht aus einfachen Krügen, die aus lose zusammenhängendem (porösem) Thon mit freier Hand geformt sind, und sowohl hinsichtlich der Form, wie der Arbeit jenen Krügen glei-

népvándorláskori sírjainkban fölös számmal találunk. Ez az agyművesség, a mely-

202. rajz. Szibériai agyagedény.
Abb. 202. Sibirisches Thongefäss.

nek egyik szibériai példáját 202. sz. rajzunkon közöljük, hazai népvándorláskori leleteinkben nemcsak új elemet képvisel, de erős viszszaesést képez azon fejlett agyag-

203. rajz. A tubavölgyi 3., 5. és 6. kurgán leletei.
Abb. 203.
Funde des 3., 5. u. 6. Kurgans im Tubathale.

chen, die wir in unseren Gräbern aus der Völkerwanderungszeit in überreicher Zahl finden. Diese Keramik, von der wir ein sibirisches Exemplar auf Abb. 202 reproduziren, repräsentirt nicht nur ein neues Element in den Funden unserer heimischen Völkerwanderungszeit, sondern bedeutet auch einen starken Rückfall gegenüber jenen entwickelten Thonarbeiten, die auf dem Gebiete unseres Vaterlandes schon früher, in den Produkten des hallstatter und La Tène-Styles und noch mehr in den Werken des mit dem Letzteren zusammenhängenden antiken Kunstgewerbes heimisch waren, beziehentlich zweifellos als hausgewerbliche Erzeugnisse der vorrückenden, östlichen Nomaden anzusehen sind.

Dass diese primitive Keramik mit ihren charakteristisch wiederkehrenden und immer identischen Formen, sowohl auf sibirischem Gebiete, wie in den Funden aus der Völkerwanderungszeit unseres Vaterlandes in Gemeinschaft mit einer entwickelteren Keramik vorkommt, kann hinsichtlich des Ausgangspunktes jener primitiven Keramik nicht nebensächlich sein. Entscheidend in dieser Frage sind, wie wir glauben, die Funde jener Kurgane auf sibirischem Gebiete, aus denen die auf Abb. 201 und 202 reproduzirten Thongefässe stammen. Diese Kurgane liegen im Bezirke Minusinsk des Gouvernements Jenissei, im Thale des Flusses Tuba, und wurden 1894 von V. A. Adrianow ausgegraben.[1] Man kann unter den von ihm ausgegrabenen Kurganen drei Gruppen unterscheiden. Für die Zeit der ersten, verhältnissmässig jüngsten Gruppe, sind die Funde des 3., 5. und 6. Kurgans, welche auf Abb. 203 vereinigt sind, bezeichnend. Unter diesen Funden ist die Pfeilspitze mit rhombischer Klinge (Nr. 1) ein so junger Typus, dass ihm zeitlich sogar die ähnlichen Typen unserer Funde aus der Landnahmezeit vorangehen. Die mit Pferdeköpfen ornamentirten Glieder (Nr. 2, 3, 4)

[1] Отчетъ Императорской Археологической Коммиссіи за 1894 годъ ст. 104—114.

művekkel szemben a melyek hazánk területén már korábban, a hallstatti és La Téne-ízlés s még inkább az ez utóbbival kapcsolodó antik iparművesség termékeiből otthonosak voltak, vagyis kétségtelenül a benyomuló keleti nomádok háziipari készítményeinek tekintendők.

Az a jelenség, hogy ez a primitivus agyagművesség az ő jellegzetesen viszszatérő és mindig azonos formáival a délszibériai területen ép úgy, mint hazánk népvándorláskori leleteiben fejlettebb iparművesség társaságában van meg, nem lehet mellékes ezen primitivus agyagművesség kiindulási pontja tekintetében. Ebben a kérdésben pedig, úgy hiszszük, döntő szerepe van a szibériai területen előfordult azon kurgánok leleteinek, a melyekből a 201. és 202. számú rajzunkon közlött agyagedények származnak. Ezek a kurgánok a jeniszei kormányzóság minuszinszki kerületében a Tuba folyó völgyében feküdtek és 1894-ben ásatta meg azokat Adrianov V. A.[1] Az általa megásatott kurgánok közt három csoportot lehet megkülönböztetni. Ezen csoportok közül az első, aránylag legfiatalabbnak, korát jellemezhetjük a harmadik, ötödik és hatodik kurgánnak azon leleteivel, a melyeket 203. sz. rajzunkon egyesítettünk. Ezen leletek közt a rhombusos pengéjű nyílhegy (1. sz.) oly fiatal typus, a melyet korra nézve honfoglaláskori leleteink hasonló typusai is megelőznek. A 4—6 kurgánból származó lófejekkel díszített tagok (u. o. 2, 3., 4.) szintén igen fiatal typusok és mégis az edény, a melyet az 5-ik kurgánban találtak s a melyet 204. sz. rajzunkon közlünk, művezetét tekintve, középen áll a

[1] Отчетъ Императорской Археологической Коммиссіи на 1894 годъ ст. 104—114.

aus den Kurganen 4—6 sind ebenfalls sehr junge Typen, und trotzdem steht das im 5. Kurgan gefundene Gefäss, welches wir auf Abb. 204 reproduziren, in künstlerischer Hinsicht in der Mitte zwischen der oben behandelten feineren und der ganz primitiven Gefässgruppe, insoferne dieses Stück kaum auf der Scheibe gearbeitet ist, und seine Oberfläche durch dieselbe, auf den Glanz abzielende Glättung charakterisirt ist, welche eine Eigenthümlichkeit der

204. rajz.
Agyagedény a tubavölgyi 5-ik kurgánból.
Abb. 204.
Thongefäss aus dem 5. Kurgan im Tubathale.

mitteleuropäischen Gefässe ist, beim Übergang zur Eisenzeit. Noch näher wird diesen Letzteren dieser Gefässtypus gebracht durch das plastische Ornament, welches an demselben möglichst unsymmetrisch angebracht ist.

Diese Funde aus der ersten Kurgangruppe im Tubathale zeigen also in der Keramik das älteste und in den Metallgegenständen das jüngste Element. Jenes älteste Element kann aber nur ein Überbleibsel jener Epoche sein, die wir auf dem südrussischen Gebiete die skythisch-sarmatische zu nennen pflegen.

Für die Funde aus der 2. und 3. Kurgangruppe des Tubathales, sind in kerami-

fentebb tárgyalt finomabb és egészen primitivus edénycsoport között, a menynyiben aligha korongon készült és felületét ugyanaz a fényesre simitás jellemzi, mely a középeurópai átmeneti vaskori edényeknek sajátja. Még inkább ez utóbbiakhoz sorolja

205. rajz. A tubavölgyi 14-ik kurgán leletei.
Abb. 205. Funde des 14. Kurgans im Tubathale.

ezt az edény-typust a plasztikus dísz, mely meglehetős szimmetriátlanul van az edényen elhelyezve.

A tubavölgyi első kurgáncsoport most ismertetett leletei tehát az agyagművesség tekintetében a legrégibb elemet, a fémtárgyak tekintetében pedig a legfiatalabbat mutatják. A legrégibb elem olyan reliktum, mely csak annak a kornak maradványa lehet, a melyet a dél-orosz területen szkitaszarmatának szoktak nevezni.

scher Hinsicht jene Gefässe charakteristisch, die wir auf Abb. 201 u. 201 *a* (Nr. 1, 2, 3, 4) und 202 reproduziren. Den Charakter der zweiten Gruppe geben die Beilagen des 14. Kurgans (Abb. 205) und den der 3. Gruppe, die im 16. Kurgan gefundene Nadel. (Abb. 206.) Bei den Funden dieser 2. und 3. Gruppe sehen wir, dass das Bronzemesser aus dem 14 Kurgan ein eben solches Überbleibsel bildet, wie in der ersten Gruppe die Thongefässe, während die Nadel aus dem 16. Kurgan einen für die entwickelte Technik der Jahrhunderte um Christi Geburt charakteristischen, gedrechselten Kopf hat. Hingegen stimmt eine Gruppe der Thongefässe, nämlich die feiner gearbeitete, hinsichtlich der Form und der Kunst mit jenen nippurer Gefässen überein, die aus parthischen Gräbern stammen und auf die wir uns weiter oben mit Zitirung des Hilprecht'schen Werkes berufen haben. Es zeigen also die Funde der 2. und 3. Gruppe, wenn auch in umgekehrter Folge, so doch immerhin ein gemeinsames Vorkommen derselben beiden Elemente, nämlich von Denkmälern einer viel älteren und einer verhältnissmässig viel jüngeren Periode, wie die Funde der ersten Gruppe. Hieraus folgt, dass die Periode dieser Grabfelder sich über eine sehr lange Zeit erstreckt, und da sie noch nicht gänzlich ausgebeutet sind, kann man annehmen, dass es dort auch noch frühere Gräber gibt.

Wenn wir aber die bisherigen Funde aus den Kurganen im Tubathale nur hinsichtlich der Gefässe in Betracht ziehen, so können wir das Auftreten der in diesen Funden gemeinsam erscheinenden Gefässe vom persischen Typus und vom primitiven nomadischen Charakter auf südsibirischem Gebiete nur mit den zitirten parthischen Analogien bestimmen, wir irren also kaum, wenn wir das gemeinsame Auftreten dieser Gefässtypen in das I—III. Jahrhundert vor Christi Geburt setzen, woraus wir dann auch insbesondere das Erscheinen der nomadischen Keramik auf dem Gebiete unseres Vaterlandes verstehen, wo sich

A tubavölgyi 2-ik és 3-ik kurgáncsoport leleteit jellemzik az agyagművesség tekintetében azok az edények, a melyeket 201. és 201 *a* sz. rajzunkon 1., 2., 3., 4. sz. alatt, továbbá 202. sz. rajzunkon közöltünk. Ezen kurgáncsoportok jellegét a második csoportra nézve a 14-ik kurgán mellékletei, (205 sz. rajz), a harmadik csoportra nézve pedig a 16-ik kurgánban talált tű adják meg, mely utóbbit 206. sz. rajzunkon közöljük. Ha már most a második és harmadik csoport leleteit veszszük szemügyre, úgy azt látjuk, hogy a 14-ik kurgánban előfordult bronzkés ugyanolyan reliktumot képez, mint az első csoportban az agyagedények, míg a 16-ik kurgán tűje a Kr. sz. körüli századok fejlett technikájára jellemző esztergályozott fejjel bír. Ezzel szemben az agyagedények egyik csoportja, t. i. a finomabb művezetűek, forma és művezet tekintetében egyeznek azon parthus sírokból származó nippuri edényekkel, a melyekre fentebb Hilprecht művéből hivatkoztunk, vagyis a második és harmadik csoport leletei megfordítva bár, de ugyanazon két elem, t. i. egy régibb és egy aránylag sokkal fiatalabb periodus emlékeinek vegyes előfordulását mutatták, mint az első csoport leletei. A miből következik az, hogy e sírmezők kora igen hoszszú időre terjed és mert teljesen kiaknázva nincs, feltehető, hogy ott korábbi sírok is vannak még.

Azonban, ha tisztán az edények szempontjából tekintjük a tubavölgyi kurgánok eddig fölásott leleteit, úgy az ezen leletekben együtt jelentkező perzsa typusú és primitivus nomád jellegű edényeknek a dél-szibériai területen való felléptét mással, mint az idézett parthus analogiákkal nem jelölhetjük meg, vagyis aligha tévedünk, a mikor ezen edény-typusok együttes fölléptét a Kr. születését megelőzött I—III.

dieselbe ja in der Zeit um die Geburt Christi ebenfalls schon zeigt.

Wir wollen die Besprechung der Grabfelder im Tubathale nicht abschliessen, ohne hier das Bild des 7. Kurgans der 1. Gruppe zu reproduziren. (Abb. 207.) Unter diesen Funden sehen wir das Bruchstück eines Messers, welches in einem mit einer Metallplatte überzogenen Futteral steckte, und dessen Analogien wir in den Gräbern unserer Völkerwanderungszeit reichlich finden.

Die übrigen Grabbeilagen befinden sich in einem so schlechten Zustande, dass man

206. rajz. Bronz tű a tubavölgyi 16-ik kurgánból.
Abb. 206.
Bronzenadel aus dem 16. Kurgan im Tubathale.

aus denselben keine Schlussfolgerung ableiten kann und nur die mit Kugelsegmentreihen ornamentirten Plattenstücke, deren Analogien wir bei uns im czikóer Grabfunde[1] begegnen, lenken die Aufmerksamkeit auf sich.

Die Keramik der taschebaer Grabfunde lehrte uns im Vereine mit den Analogien aus dem Tubathale, dass auf dem südsibirischen Gebiete der für unsere avarische Periode charakteristische Steigbügel in Begleitung einer solchen Keramik erscheint, die in jenen Gebieten in den I—III. Jahrhunderten vor Christi auftritt.

[1] Hampel: Die Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban.) CCXIX. 263 tes Grab Nr. 9.

századra teszszük, a miből megértjük különösen a nomád agyagművesség jelentkezését hazánk területén is, hol az már a Kr. sz. táján szintén jelentkezik.

Nem távozhatunk el a tubavölgyi sírmezők ismertetésétől a nélkül, hogy ne közöljük az első csoport hetedik kurgánjának képét is (207. rajz). E leletek közt látunk egy késtöredéket, mely fémlemezzel borított tokba volt bujtatva és a melynek analogiáival népvándorláskorunk sírjaiban bőven találkozunk.

A sírmellékletek többi része anynyira romlott állapotban van, hogy azokból semmiféle következtetést nem vonhatunk, egyedül a gömbszeletsorokkal diszített lemezdarabkák vonják magukra határozottabban a figyelmet, a melyeknek analogiáival a czikói sírleletben [1] találkozunk hazánkban.

A tasebai sírleletek agyagművessége a tubavölgyi analogiák segítségével arra tanított meg bennünket, hogy a délszibériai területen a hazai avar korunkat jellemző kengyelpár olyan agyagművesség kiséretében lép föl, a mely a délszibériai területeken a Kr sz. előtti I—III. századokban lép fel. És ha ezt szem előtt tartjuk, akkor nem lesz mellékes az a körülmény sem, hogy a tasebai kurgánokban azzal a zablatypussal találkozunk (l. 198. sz. rajz), a melynek S-alakú oldalvasai vannak, a mely tehát egyezik hazai népvándorláskorunk hun-germán periodusú zablatypusával, vagyis azt a formát őrzi, a mely hazánk területén a legkorábbi. És itt van a helye annak, hogy közöljük a permi múzeum gyűjteményében őrzött azon kengyelpárt, a mely a permi kormányzóság területén került elő; vagyis olyan terü-

[1] Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban. CCXIX. 263-ik sír 9. sz.

Berücksichtigen wir dieses, so wird auch der Umstand nicht nebensächlich sein, dass wir in den taschebaer Kurganen jenen Trensentypus finden (Abbildung 198), der S-förmige Knebel hat, der also mit dem Trensentypus der hunnisch-germanischen Periode unserer heimischen Völkerwanderungszeit übereinstimmt, und so jene

207. rajz. A tubavölgyi 7-ik kurgán leletei.
Abb. 207.
Die Funde des 7. Kurgans im Tubathale.

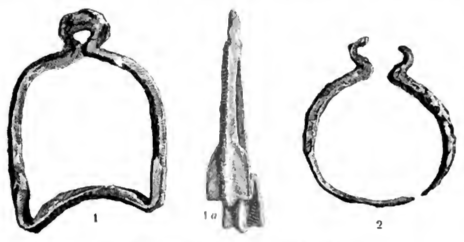
Form konservirt, die auf dem Gebiete unseres Vaterlandes die früheste ist. Hier ist auch der Platz, ein Steigbügelpaar aus der Sammlung des permer Museums zu reproduziren. Dasselbe stammt aus dem Gebiete des permer Gouvernements, also aus einem Gebiete, das eine unmittelbare Fortsetzung des westsibirischen Gebietes ist, und mit demselben, wie wir schon erwähnt haben, durch jenen Bergsteig verbunden ist, über den auch heute die

leten, a mely a nyugotszibériainak közvetetlen folytatása, és azzal, a mint fentebb is említettük, azon hegyhágó segélyével kapcsolódik össze, a melyen keresztül ma is benyomul a vasút európai Oroszországból Nyugat-Szibériába.

Ez a kengyelpár (208. sz. rajz) a kengyelformáknak más, a tasebaitól eltérő csoportosítását mutatja. A közlött rajzon (1. és 1 *a*) szám alatt) két nézletben adott kengyelforma hazánkban a hun-germán periodust jellemzi, mig a 2. sz. alatt közlött formáról már kiemeltük, hogy avar periodusunknak jellemző sajátja. Nevezetes, hogy ezt az utóbbi formát már fentebb is épen a permi területen találtuk meg és pedig nevezetes azért, mert ez a forma azután még csak a régi Saraj romjaiból származó leletek közt volt kimutatható. A Volga-Káma vidékig tehát megvan ez a kengyelforma, bár igaz, hogy az avarkori periodusunkat jellemző másik forma, a mely a most szóban forgónak párját szokta képezni, eddig a Volga-Káma vidékről sem ismeretes. Ennek a kengyelformának jelenléte a délszibériai területtől egészen a Volga-

Eisenbahn aus dem europäischen Russland nach Westsibirien kommt.

Dieses Steigbügelpaar (Abb. 208) zeigt eine andere von der taschebaer abweichende Gruppirung der Steigbügelformen. Die auf unserer Abbildung in zwei Ansichten (Nr. 1 und 1 *a*) reproduzirte Steigbügelform charakterisirt bei uns die hunnisch-germanische Periode, während die unter Nr. 2 reproduzirte Form, die wir schon hervorgehoben haben, eine charakteristische Eigenthümlichkeit unserer avarischen Periode ist. Wir sind dieser letzteren Form schon weiter oben auf dem permer Gebiete begegnet, und ist dies bemerkenswerth, weil dieselbe weiterhin nur mehr in den Funden aus den Ruinen des alten Saraj nachweisbar war. Bis in die Gegend der Wolga-Kama kommt also diese Steigbügelform vor, während allerdings die zweite für unsere Periode charakteristische Form, die gewöhnlich mit jener sich zu paaren pflegt, bisher aus der Gegend der Wolga-Kama nicht bekannt ist. Gegenüber dem Vorkommen dieser Steigbügelform in der Region vom südsibirischen Gebiete ganz bis zur Gegend der Wolga-Kama, fand ich auf dem ganzen russischen Gebiete westlich von der Gegend der Wolga-Kama keine Spur derselben. Diese Steigbügelform mag also in einem solchen

208. rajz. Kengyelpár a permi kormányzóságból.
Abb. 208. Steigbügelpaar aus dem permer Gouvernement.

Káma vidékéig szemben áll azzal, hogy a Volga-Káma vidékétől nyugatra eső egész orosz területen nem akadtam annak nyomára. Ez a kengyelforma tehát olyan czentrumon lehetett otthonos, a mely állandó hatását a Volga-Káma vidékéig terjesztette ki és csak olyan nép által juthatott hazánkba, a mely a Volga-Káma vidéktől nyugatra eső területeken sokkal rövidebb időt töltött, semhogy az ő divatját képező ezen kengyeltypus a mai nyugoti orosz területeken akkor működött műhelyekben ezt a kengyeltypust meghonosíthatta volna. A műhelyek hagyományait ugyanis rövid időn nem lehet kipusztítani.

Hogy a hun-germán korunkban divatos kengyelforma a permi területen megvan, az már nem feltűnő, mert hiszen többször kiemeltük, hogy az egész finn-germán területen, a melynek keleti folytatását képezi a permi vidék, ez a kengyelforma és ennek fejleményei az uralkodók. Megjegyzendő azonban, hogy a permi területről most bemutatott két kengyelforma abban mégis megegyez, hogy szijtartó nyúlványa egyiknek sincs, hanem mind a kettő a kengyelszíj számára görbítgetett füllel van ellátva. Úgy látszik, hogy ez volt a hun-germánkori, vagyis a legelső kengyeltypusnak is kezdő, primitivus fülformája és hogy a nyúlványos kengyelek épen azon kengyelnyúlványok befolyása következtében állottak elő, még az ú. n. hun-germán typusú kengyeleken is, a melyeket avarkorunk jellemző formáinak tekintünk. Ennyit azon rövid idő alatt is, a melyet az avarkori kengyellel élő nép a nyugati orosz földön töltött, átvehettek az ezen földön működő műhelyek és még inkább átvehették azt a hazánk területén élő kengyelgyártók.

Mindenesetre ki kell azonban emelnünk

Zentrum heimisch gewesen sein, dessen Einfluss sich ständig bis in die Gegend der Wolga-Kama erstreckte, und dürfte auch nur durch ein solches Volk in unser Vaterland gebracht worden sein, welches in den Gebieten westlich von der Wolga-Kamagegend viel zu kurze Zeit verweilte, als dass es diese bei ihm in Mode befindliche Steigbügelform auch in jene Werkstätten hätte einbürgern können, die auf den heutigen westlichen Territorien bestanden. Die Werkstättetraditionen kann man eben in so kurzer Zeit nicht vernichten.

Dass die in unserer hunnisch-germanischen Periode in Mode gewesene Steigbügelform auf dem permer Gebiete vorkommt, ist nicht mehr auffallend, da wir ja wiederholt hervorgehoben haben, dass auf dem ganzen finnisch-germanischen Gebiete, dessen östliche Fortsetzung die permer Gegend bildet, diese Steigbügelformen und deren Entwicklungen die herrschenden waren. Bemerkt muss aber noch werden, dass die beiden obenerwähnten Steigbügelformen vom permer Gebiet doch darin übereinstimmen, dass sie keine Fortsetzung zum Riemenhalten haben, sondern ein gebogenes Öhr. Wie es scheint, war dies die erste primitive Öhrform des Steigbügeltypus der hunnisch-germanischen Epoche, also des ersten Steigbügeltypus, während die Verlängerungen auch an den Steigbügeln von dem sogenannten hunnisch-germanischen Typus unter der Wirkung jener Steigbügelverlängerungen entstanden sind, die wir als die charakteristischen Formen unserer avarischen Periode betrachten. Während jener kurzen Zeit, welche das Volk, das sich des Steigbügels der avarischen Zeit bediente, auf westrussischem Boden verbrachte, konnten die dort wirkenden Werkstätten diesen Theil übernehmen, und noch eher konnten es die auf dem Gebiete unseres Vaterlandes lebenden Steigbügelschmiede.

Jedenfalls müssen wir aber den Umstand hervorheben, dass während auf dem westsibirischen Gebiete sich die Trense der hunnisch-germanischen Zeit erhält, auf dem

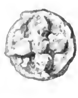
azt a körülményt, hogy míg a nyugat-szibériai területen a hun-germánkori zabla tartja magát, addig a permi területen a hun-germánkori kengyel alaptypusa is megvan, vagyis azok a hagyományok, a melyek hazai hun-germán periodusunk leleteivel egyezők, a nyugatszibériai és azzal összefüggő volga-kámai vidéken igen konzervativusan tartják magukat. Ezt a jelenséget pedig e vidékről nemcsak abban konstatálhatjuk, a mit a kengyelekről és zablákról elmondottunk, de konstatálhatjuk a boglárokon is. 209. sz. rajzunkon közlünk három boglárt, melyet a tobolszki múzeum őriz. E boglárok egy, a várostól pár versztnyire fekvő «Iszker» nevű gorodistyéből származnak, mely a tobolszki múzeumnak ép oly gazdag anyagot szolgáltatott, mint Bolgary a kazáni múzeumoknak. E boglárok közül az 1. számú szíjvég ugyanazt az indás díszítést mutatja, a mely népvándorláskorunk ú. n. hun-germán periodusának jellemző motivuma, a 2. sz. boglár viszont ugyanezen periodusunknak griffes mintáit hozza emlékezetünkbe. Olyan két motivum ez, a melyek közül az indadísz, mint Hampel kiemeli,[1] régibb középkorunk első szakaszának habitusát minden, a népvándorlási kort megnyitó egyéb emlékcsoporttól a legszembetűnőbben különbözteti meg, mert az antik növénymotivum a germán inváziókkal a nyugoti világ typusaiból majdnem teljesen kiveszett. Nem maradt fenn sehol sem oly sűrűségben, mint hazánkban, a bizánczi művészetben és sajátos átváltozásokban a keleten, a griff pedig ezen indás díszszel a legsűrűbben együtt jár.

Már most annyi bizonyos, hogy az iszkeri szíjvégboglár indája meglehetősen

[1] Hampel, i. m. II. rész 185—186. l.

permer Gebiete auch der Grundtypus dieser Zeit vorkommt. Also jene Traditionen, die mit den Funden unserer hunnisch-germanischen Periode übereinstimmen, halten sich sehr konservativ auf dem westsibirischen Gebiete, und in der mit demselben zusammenhängenden Wolga-Kama-gegend. Diese Erscheinung können wir aber für jene Gegend nicht blos hinsichtlich der Steigbügel und der Trensen, sondern auch bezüglich der Beschläge konstatiren. Auf Abb. 209 reproduziren wir

209. rajz. Övboglárok az iszkeri gyepűből.
Abb. 209. Gürtelbeschläge aus dem iskerer Gehege.

drei Beschläge aus dem tobolsker Museum. Diese Beschläge stammen aus einem, einige Werst von der Stadt entfernten Gorodištje namens «Isker», der dem tobolsker Museum ebenso reiches Material geliefert hat, wie Bolgary dem kasaner Museum. Nr. 1, der Beschlag eines Riemenendes, zeigt dasselbe Laubgewindeornament, welches ein charakteristisches Motiv der sogenannten hunnisch-germanischen Periode unserer Völkerwanderungszeit ist, während der Beschlag Nr. 2 uns die Greifmotive in Erinnerung bringt. Es sind dies zwei Motive, von denen das Laubgewindeornament, wie das Hampel hervorhebt,[1] den ganzen Habitus der ersten Epoche unseres früheren Mittelalters am auffälligsten von jeder anderen,

[1] Hampel: L. c. II. Theil. S. 185—186.

messze jár hazai hun-germán periodusunk ismert indamustráitól. Azonban az egész szíjvégboglár habitusa kétségtelenül mutatja, hogy ugyanoly tradiczióknak késő maradványa, mint a minőkből hazai rokon példáink is sarjadzottak. A 2. sz. boglár állata is jó messze eltávolodott hazai griffjeinktől, de hiszen a 3. sz boglár, mely honfoglaláskori bogláraink rózsájának analogiája, jól megmutatja, hogy milyen meszsze állunk e leletekben hazai népvándorláskorunk szóbanforgó periodusaitól, mert hiszen ez a rózsa még honfoglaláskorunknál is jóval fiatalabb.

Ha a volga-kámai vidék ezen jelenségek szempontjából kelet felé a nyugot-szibériai területtel függ öszsze, az is bizonyos, hogy délnyugat felé a Kaukázus éjszaki lejtői és azzal öszszefüggő síkok területeihez kapcsolódik hasonló jelenségek szempontjából. 210. sz. rajzunkon közöljük a pétervári Császári Eremitage középkori osztályán őrzött egy öv és két övkapocs képét, a melyek a Kaukázus éjszaki lejtőjéről származnak. Egy pillantás a rajzra, meggyőz bennünket arról, hogy az ezen övrészlet mellékszíjain alkalmazott két és egytagú boglárok azon szintén majd két, majd egytagú övbogláraknak felelnek meg, a melyek hazai népvándorláskorunk hun-germán periodusát is olyan erősen jellemzik. A hazai példák, a menynyiben egytagúak, rendesen négyszögletes keretbe zárt áttört griff-vagy indamintát tartalmaznak. A menynyiben pedig kéttagúak, felső tagjuk vagy négyszögletes, vagy paizska alakú, alsó tagjuk pedig mindig pajzsocska formát mutat és úgy a felső, mint az alsó tag keretbe zárt áttört díszítményeket mutat. A felső tag ilyenkor griff- vagy indamintás, az alsó ellenben mindig indamintát mutat. Már most a szóban forgó

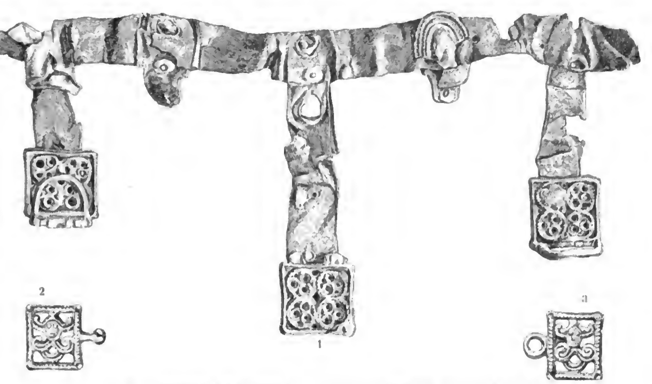
die Völkerwanderungszeit erschliessenden Denkmälergruppe unterscheidet, weil sich mit den germanischen Invasionen das antike Pflanzenmotiv aus den Typen der westlichen Welt fast vollständig verlor. Es blieb nirgends in so reicher Menge erhalten, wie in unserem Vaterlande, in der byzantinischen Kunst und in eigenthümlichen Umformungen im Osten, der Greif aber kommt am allerhäufigsten mit diesem Laubgewindeornament gemeinsam vor.

Sicher ist nur, dass das Laubgewinde vom Beschlage des iskerer Riemenendes von den bekannten Laubgewindemotiven unserer hunnisch-germanischen Methode weit absteht. Der ganze Habitus des iskerer Stückes zeigt aber zweifellos, dass es ein späteres Überbleibsel jener selben Traditionen ist, denen auch unsere heimischen Exemplare entstammt sind. Auch das Thier des Beschlages Nr. 2 steht von unseren heimischen Greifen ziemlich weit ab. Aber die Rosette Nr. 3, welche eine Analogie der Rose von unseren Rosetten der Landnahmezeit ist, zeigt ja sehr gut, wie weit wir in diesen Funden von der in Frage stehenden Periode unserer Völkerwanderungszeit entfernt sind, da ja auch diese Rose noch viel jünger ist als unsere Landnahmezeit.

Wenn mit Rücksicht auf diese Erscheinungen die Wolga-Kamagegend nach Osten zu mit dem westsibirischen Gebiete zusammenhängt, so ist es aber auch sicher, dass sie sich nach Südwesten zu, mit Rücksicht auf ähnliche Erscheinungen, an die nördlichen Abhänge des Kaukasus, und die mit denselben zusammenhängenden ebenen Territorien anschliesst. Auf Abb. 210 reproduziren wir einen Gürtel und zwei Gürtelschliessen, die sich in der mittelalterlichen Abtheilung der petersburger kaiserl. Eremitage befinden, und vom nördlichen Abhange des Kaukasus herstammen. Schon ein Blick zeigt uns, dass die zwei- und eingliedrigen Beschläge an den Nebenriemen des Gürteltheiles jenen ebenfalls bald zwei- bald eingliedrigen Gürtelbe-

kaukázusi övrészlet egy és kéttagú boglárai szintén egy és kéttagú keretbe zárt és áttört indamintát mutatnak, csakhogy ez az inda jó meszsze áll már azoktól az indamintáktól, a melyek hazai hun-germán periodusunkat jellemzik. Ez a körülmény bizonyítja egyúttal a kaukázusi övrészlet és két kapocstag késő voltát is.

schlägen entsprechen, welche auch die hunnisch-germanische Periode unserer Völkerwanderungszeit charakterisien. Die heimischen Exemplare zeigen, soweit sie eingliedrig sind, gewöhnlich in einem viereckigen Rahmen ein durchbrochenes Greif- oder Laubgewindemuster. Bei den zweigliedrigen aber ist das obere Glied entweder viereckig oder schild-

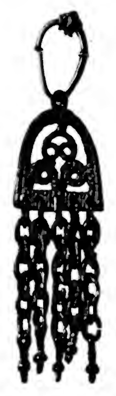

210. rajz. Övrészletek a Kaukázusból. — Abb. 210. Gürteltheile aus dem Kaukasus.

Azok az indamustrák, a melyeket a szóbanforgó kaukázusi öv mellékszíjainak boglárain látunk, világosan filigránt utánzó diszítmények ; tehát olyan korból erednek, a mikor ez a modor a permi területen is uralkodik. Különösen jellemzők e tekintetben azok a kapocstagok, a melyeket ugyanezen rajzunkon 2. és 3. sz. alatt közöltünk, melyeknek mintája a maszk kivételével szorosan egyezik annak a vjátkai kormányzóság területén talált és jelen állapotában elromlott ezüstfüggőre fel-

förmig, das untere Glied hat stets die Form eines Schildes und sowohl das obere wie das untere Glied zeigen in einem Rahmen ein geschlossenes, durchbrochenes Ornament, u. zw. das obere Glied mit Greif- oder Laubgewindemuster, das untere Glied aber stets mit Laubgewindemuster. Nun zeigen die ein- und zweigliedrigen Beschläge des erwähnten kaukasischen Gürteltheiles ebenfalls ein- und zweigliedriges, in einen Rahmen eingeschlossenes und durchbrochenes Laubgewindemuster, nur dass dieses letztere schon sehr weit absteht von jenen Laub-

fűzött csüngőnek mintájával, melyet 211. számú rajzunkon közlünk. Ez utóbbi csüngőt 1895-ben találták a vjátkai kormányzóság glazóvi kerületében. Hogy keretbe zárt díszitményei filigránt utánoznak, arról kétségünk nem lehet. Hiszen áttört mintájának pereczalakú felsőlagja valóságos filigrán műben megvan a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött egyik arany-ékszeren.[1] Szintúgy megvan a závodi sírmező 38-ik sírjában, a mely pedig Constantinus bronzérmével együtt fordult elő.[2] És végül megvan a keszthelyi sírmezőkről ismert nagy filigrános függők kosarának áttört díszítésein, még pedig

211. rajz. Csüngő a vjátkai kormányzóságból.
Abb. 211.
Gehänge aus dem wjatkaer Gouvernement.

[1] Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban LIX. 4.

[2] U. o. CCLVIII. 38 sír 10–11. sz.

gewindemustern, welche unsere hunnisch-germanische Periode charakterisiren. Dieser Umstand beweist auch, dass der kaukasische Gürteltheil und die zwei Schliessenglieder aus späterer Zeit stammen.

Die Laubgewindemuster auf den Beschlägen der Nebenriemen des erwähnten kaukasischen Gürtels sind offenbar Imitationen nach Filigranarbeiten. Sie stammen also aus einer Zeit, in der diese Manier auf dem permer Gebiet herrscht. Besonders charakteristisch in dieser Hinsicht sind die Schliessenglieder (Abb. 210 Nr. 2 und 3), deren Muster, ausgenommen die Maske, genau übereinstimmt mit dem Muster eines Anhängsels, das 1895 im Bezirke Glasow im wjatkaer Gouvernement gefunden worden und jetzt an einem verdorbenen Silberohrgehänge angebracht ist (Abb. 211). Dass die in einen Rahmen eingeschlossenen Ornamente Imitationen von Filigran sind, ist zweifellos. Das bretzenförmige obere Glied des durchbrochenen Musters desselben findet sich sogar in thatsächlicher Filigranarbeit an einem Goldschmuck[1] im ungarischen Nationalmuseum. Ebenso kam es im 38. Grabe des závoder Grabfeldes vor, u. zw. gemeinsam mit einer Bronzemünze des Constantinus,[2] und schliesslich finden wir in den durchbrochenen Ornamenten des Korbes der bekannten grossen Filigranohrgehänge aus den keszthelyer Grabfeldern, nicht nur das obere, sondern auch das untere Glied[3] des Musters des wjatkaer Anhängsels.

Das Muster des erwähnten kaukasischen Gürtelgliedes ist aus denselben Gliedern gebildet, wie bei dem wjatkaer Anhängsel und kommt das untere Glied aus dem Muster dieses letzteren im Muster des kaukasischen Gliedes zweimal vor, das obere Glied aber nur einmal. Wenn aber

[1] Hampel: Die Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban.) LIX. 4.

[2] L. c. CCLVIII. 38. Grab. Nr. 10–11.

[3] L. c. Taf. CXVII und CXVIII.

nemcsak a vjátkai csüngő mintájának felső, de annak alsó tagja is.[1]

De a szóban forgó kaukázusi kapocstagok mintája ugyanazon tagokból alakul, mint a vjátkai csüngődiszé, ez utóbbinak mintájában lévő alsó tag a kaukázusi kapocstag mintájában kétszer ismétlődik, míg a felsőtag csak egyszer. De ha maga az indadisz is, valamint a külső forma, rokonságot, állapit meg a most tárgyalt kaukázusi példák és hazai hun-germánkori leleteink közt, még szorosabbra fűzi e rokonságot, az a két maszk, a mely a közlött kapocstagokon indadíszbe van keretelve. A maszknak hasonló alkalmazásával ugyanis találkozunk a fenéki sírmező leletei közt,[2] a mely leletet különben az is jellemez, hogy egyik bogláron a vjátkai csüngő mustrájának alsó[3], egy másik ugyanezen leletből származó bogláron pedig annak felső[4] tagjával találkozunk.

Az avar periodusunkat jellemző kengyeltypus eddig ismert elterjedési köre tehát arra tanított meg bennünket, hogy a nép, mely azt használta, aránylag rövid ideig tartózkodott a nyugati orosz területeken, sőt azt is láttuk, hogy megmozdulása előtt oly területeken feküdt, a melyeknek gyártási divata a Káma-Volga vidékig terjedt nyugatra. Azok a vonatkozások pedig, a melyek hazai hun-germán periodusunk és a nyugotszibériai terület, valamint az azzal közvetlen öszszefüggő Volga-Káma vidékének leletei közt konstatálhatók voltak és a melyek Szaraj közvetitésével erélyesen délre csaptak le, azt a benyomást teszik reánk, hogy ez a népelem megmozdulása

[1] U. o. CXVII. és CXVIII. tábla.
[2] U. o. LXXXVIII. 8. sz.
[3] U. o. LXXXVIII. 7. sz.
[4] U. o. LXXXVIII. 4. sz.

auch das Laubgewindeornament, sowie die äussere Form schon eine Verwandtschaft herstellen zwischen den eben behandelten kaukasischen Stücken und unseren Funden der hunnisch-germanischen Zeit, so gestalten jene zwei Masken, welche bei den erwähnten Schliessengliedern von dem Laubgewindeornament umrahmt sind, die Verwandtschaft noch enger. Der gleichen Verwendung der Maske begegnen wir auch in dem Funde des fenéker Grabfeldes,[1] für welchen Fund es übrigens charakteristisch ist, dass wir auf der einen Rosette desselben das untere Glied des Musters des wjatkaer Anhängels finden[2] und auf einer anderen Rosette das obere Glied.[3]

Der bisher bekannte Verbreitungskreis des für unsere avarische Periode charakteristischen Steigbügeltypus lehrte uns also, dass das Volk, welches denselben benützte, nur verhältnissmässig kurze Zeit auf den westlichen russischen Gebieten verweilte, ja, wir sehen sogar, dass es vor seiner Wegwanderung auf solchen Gebieten lagerte, deren Fabrikationsart sich westlich bis zur Kama-Wolgagegend erstreckte. Jene Beziehungen aber, welche zwischen den Funden unserer hunnisch-germanischen Periode und jenen des westsibirischen Gebietes, sowie der mit denselben zusammenhängenden Wolga-Kamagegend konstatirt werden konnten und die auch durch Vermittlung von Saraj sich kräftig nach Süden zogen, machen auf uns den Eindruck, dass dieses Volkselement nach seinem Aufbruche in der gekennzeichneten Richtung nach Süden zog und sein Aufenthalt in Russland sich in diesen Gegenden abspielte.

Diese Meinung wird nur bekräftigt, wenn wir den Verbreitungskreis der russländischen Analogien für die ungarländische avarische Periode prüfen. Hiebei müssen wir vor allererst bemerken, dass

[1] L. c. LXXXVIII. Nr. 8.
[2] L. c. LXXXVIII. Nr. 7.
[3] L. c. LXXXVIII. Nr. 4.

után a jelzett vonalban délre vonult és oroszországi tartózkodása ezeken a vidékeken telt el.

Ez a vélelem csak megerősítést nyer akkor, ha a magyarországi avar periodus oroszföldi analogiáinak elterjedési körét vizsgáljuk. Ezen vizsgálatunkban első sorban meg kell jegyeznünk, hogy azt a három leletet, a mely Magyarországban az avar uralom korával a velük talált érmek alapján szorosabb kapcsolatba hozható, t. i. a kúnágotait (melyet I. Justinianus aranyával találtak, a ki 507—563-ig uralkodott), a szentendreit (a melylyel két aranyérem találtatott, t. i. I. Justinianusé 518—527. és Phocasé, 602—610.) s végül a Constantinus Pogonatus aranyával (668.) talált ozorai leletet és a velük rokon, bár érmekkel nem datált hazai leleteket egyebeken kívül az jellemzi erősen, hogy a bennük előforduló boglárok nagy része préselt aranylemezből készült.[1] Ha a préselt aranylemezből készült boglárok elterjedési körét vizsgáljuk, úgy mindenekelőtt utalnunk kell azon már ismert északi kaukázusi leletekre, a melyeket már Chantre és mások közölnek, a melyeknek azonban megvan az a kétségtelenül nagy hátrányuk, hogy javarészt szórványos leletek, pontosabban megfigyelve nincsenek és érmekkel sincsenek datálva. A szentpétervári Császári Archaeologiai Commissio munkálkodásai azonban pontosabban megfigyelt emlékek felfedezésére vezettek. Ezen leletek között első helyen állanak azon aranylemezből préselt boglárok, a melyeket Kulakovszkij A. I. a Szt. Vlagyimir-egyetem

[1] Pulszky Ferencz: A magyarországi avar leletekről. Értekezések a történelmi tudományok köréből. Kiadja a M. Tud. Akadémia a II. osztály rendeletéből. Szerkeszti Frankl Vilmos, III köt. VII. sz. 1874. 6. lap; Hampel: I. m. XLIX - LVII. tábla.

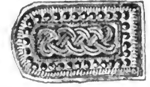
jene drei Funde, die in Folge der mit ihnen gefundenen Münzen mit der Zeit der avarischen Herrschaft in Ungarn in engen Zusammenhang gebracht werden können, ebenso wie die ihnen verwandten, obgleich nicht durch Münzen datirten heimischen Funde, von anderem abgesehen, dadurch kräftig charakterisirt werden, dass ein grosser Theil der Rosetten derselben aus Goldplatten gepresst ist.[1] Die erwähnten drei Funde sind folgende: der kunágotaer, mit welchem man eine Goldmünze von Justinianus I. 507—563 fand; der szentendreer, mit welchem zwei Goldmünzen gefunden wurden, eine von Justinianus I. 518—527, die andere von Phocas 602—610 und schliesslich der ozoraer, der mit einem Dukaten des Constantinus Pogonatus 668 gefunden wurde. Wenn wir den Verbreitungskreis der aus Goldplatten gepressten Rosetten prüfen, müssen wir vor allererst auf jene schon bekannten nordkaukasischen Funde hinweisen, die schon von Chantre und Anderen publizirt worden sind, die aber den zweifellos grossen Nachtheil haben, dass sie meistens nur sporadische Funde, und als solche nicht genau beobachtet wurden und auch nicht mit Münzen datirt sind. Die Arbeiten der petersburger kaiserlichen archäologischen Kommission führten aber auch zur Aufdeckung genauer beobachteter Denkmäler. Unter diesen stehen an erster Stelle jene aus Goldplatten gepressten Rosetten, die der Professor der St. Wladjimir-Universität A. J. Kulakowskij in einer jener beiden Katakomben entdeckte, die er in Kertsch auf dem Grundstücke des Herrn Koropka in der Gospital-

[1] Franz Pulszky: Von den ungarländischen avarischen Funden. Abhandlungen aus dem Kreise der historischen Wissenschaften. Herausgegeben im Auftrage der II. Klasse der ung. Akademie der Wissenschaften. Redigirt von Wilhelm Frankl. Bd. III. Nr. VII. 1874. S 6. (A magyarországi avar leletekről. Értekezések a történelmi tudományok köréből. Kiadja a M. Tud. Akadémia a II. osztály rendeletéből. Szerkeszti Frankl Vilmos. III. köt. VII. sz. 1874. 6. l.); Hampel: L. c. Taf. XLIX—LVII.

tanára fedezett föl azon két katakomba egyikében, a melyeket Kercsben a Goszpitalnája ulicában Koropka úr telkén ásatott ki. Az innen kikerült leleteket teljes egészükben nem volt alkalmam látni és a lelet-körülményeket is csak azon jelentésből ismerem, a mely az Archaeologiai Commissio Отчетъ-jében van közölve.[1] Ezen jelentés szerint az a két préselt arany-boglár, a melyet 212. sz. rajzunkon közlünk, ezen katakombák mellékleteihez tartozott, a mely mellékletek közt volt két agyag amphora, egy aranyszövetrészlet, két aranylemez, valószínűleg a szarkophág díszítéséből, aranyszegecske, kicsiny arany félhold, apró ezüst-töredékek, négy gyöngy, Leo bizanczi császárnak (457—473) bronzérme (conf. Sabatier I. pagina 132. 13.) csont-tárgyak és üvegtárgyak töredékei, két vastőr, mintegy 20 darab vasnyílhegy, két vaskard, melyeknek egyikén a bőrrel áthúzott fatok maradványai is megvoltak, kerek bronztükör, háromlábú bronz-kandelaber talpa, különféle bronztöredékek, két vassisak, melyek közül az egyik öszszetört, a másiknál nyaktakaró háló is volt hozzátapadva; vas lándsacsúcs, vas pánczél nagyszámú töredéke. Kulakovszkij a préselt lemezek ornamentikájára támaszkodva, azt hiszi, hogy e leletek a Kr. u. II. századnál későbbiek nem lehetnek és megvan győződve, hogy a byzanczi érem, mely a sírleletek között előfordult, a sírrablóktól származik. Részünkről nem oszthatjuk Kulakovszkij ezen felfogását, már csak azon analogiák folytán sem, a mely hazai avarkori leleteink és a keresi leletből közlött boglárok technikája között megvan. Ezeknek a boglároknak a byzanczi éremmel való egykorúságát a magyarországi három

[1] Отчетъ за 1891, ст. 59—61. sz.

naja-Uliza ausgrub. Ich hatte keine Gelegenheit, die von dort stammenden Funde in ihrer Gänze zu sehen und auch die Fundumstände kenne ich nur aus jenem Berichte, der in dem Отчетъ der archäologischen Kommission publizirt wurde.[1] Danach gehörten diese beiden gepressten Goldrosetten (Abb. 212) zu den Beilagen dieser Katakomben, unter denen sich auch noch befanden: zwei Thonamphoren, ein Stück von einem Goldstoff, zwei Goldplatten, wahrscheinlich von der Ornamentation des Sarkophages, ein Goldnägelchen, ein kleiner goldener Halbmond, kleine Silberbruchstücke, vier Perlen, eine Bronzemünze

212. rajz. Préselt arany boglárok.
Abb. 212. Gepresste Goldrosetten.

des byzantinischen Kaisers Leo 457—473, (conf. Sabatier I. pag. 132, 13) Bruchstücke von Bein- und Glasgegenständen, zwei Eisendolche, etwa zwanzig Eisenpfeilspitzen, zwei Eisenschwerter, von deren einem auch noch Überbleibsel der mit Leder überzogenen Holzscheide vorhanden waren, ein runder Bronzespiegel, der Sockel eines dreifüssigen Bronzekandelabers, verschiedene Bronzebruchstücke, zwei Eisenhelme, von denen einer zerbrochen war, während an dem anderen auch das Halsschutznetz befestigt war, eiserne Lanzenspitzen, sowie zahlreiche Bruchstücke von eisernen Panzern. Kulakowskij glaubt, gestützt auf die Ornamentik der gepressten Platten, dass diese Funde aus nicht späterer Zeit als aus dem II. Jahrhundert nach Christi stammen können und ist überzeugt, dass die unter den Grabfunden erwähnte byzantinische Münze von Grabräubern her-

[1] Отчетъ за 1891, ст. Nr. 59—61.

lelet sokkal valószinűbbé teszi, semmint azt Kulakovszkij hiszi. Határozott véleményt persze csak akkor mondhatnánk, ha a leletet egészében tanulmányozni alkalmunk lett volna, de anynyit mindenesetre megkoczkáztathatunk tisztán a jelentés értesítéseire támaszkodva is, hogy a két katakomba hoszszabb időn át lehetett használatban. Hogy a közlött boglárok valamivel korábbiak lehetnek, mint idézett hazai analogiáink, az lehetséges, de az időbeli különbség a kettő között aligha lehet több egy századnál.

A második lelet, a melyre hivatkoznunk kell, Jaszinova község mellett fordult elő a chersoni kormányzóság ananyevi kerületében. Ezen leletet a pétervári Eremitage középkori osztálya őrzi és részben közölve van az Archaeologiai Commissio Отчетъ-jében.[1] Az Отчетъ értesítése szerint a leletben volt 11 trébelt aranylemez, két ametiszt-csüngővel ellátott aranyfüggő, egy agyagedény vas-zablákkal, vas-kengyel- és szablyatöredékekkel. Részemről az Eremitage gyűjteményében az agyagedényt nem találtam, a zablák közül szintén csak egy darabra akadtam, valamint, hogy csak egyetlen kengyel-töredéket és egy kardnak két töredékét kaptam ott meg. Ezen nevezetes lelet képét 213. sz. rajzunkon mutatjuk be és szólunk első sorban az 1. sz. alatt közlött függőtypusról.

Ezen függő typus jellemzője egyrészt a kerek karika, másrészt az, hogy csüngője pálczára fűzött gyöngyből alakul és harmadszor az, hogy a csüngő a karika két ütközője közé zárt tengelyen szabadon mozog. Mindezt megtaláljuk a pusztatóti sírlelet egyik függőpárján,[2] még pedig azon

[1] Отчетъ за 1899. годъ 91. lap, β. No 35—39. sz.

[2] Hampel: I. m. LVI. 7—8.

stammt. Wir unsererseits können aber diese Meinung auch schon wegen jener Analogien nicht theilen, welche zwischen den Rosetten aus den Funden unserer heimischen avarischen Zeit und jenen aus dem kertscher Funde hinsichtlich der Technik bestehen. Dass diese letzteren mit der byzantinischen Münze gleichzeitig sind, wird durch die schon erwähnten drei ungarländischen Funde viel wahrscheinlicher gemacht, als Kulakowskij es glaubt. Eine entschiedene Meinung könnten wir allerdings nur dann aussprechen, wenn wir Gelegenheit gehabt hätten, den Fund in seiner Gänze zu studiren; aber wenn wir uns auch nur auf den Bericht stützen, dürfen wir jedenfalls zu behaupten wagen, dass die beiden Katakomben durch längere Zeit hindurch in Benützung standen. Dass die erwähnten Rosetten aus etwas früherer Zeit stammen können, wie die zitirten Analogien aus unserem Vaterlande, ist möglich, aber die zeitliche Differenz zwischen denselben dürfte kaum mehr als ein Jahrhundert betragen haben.

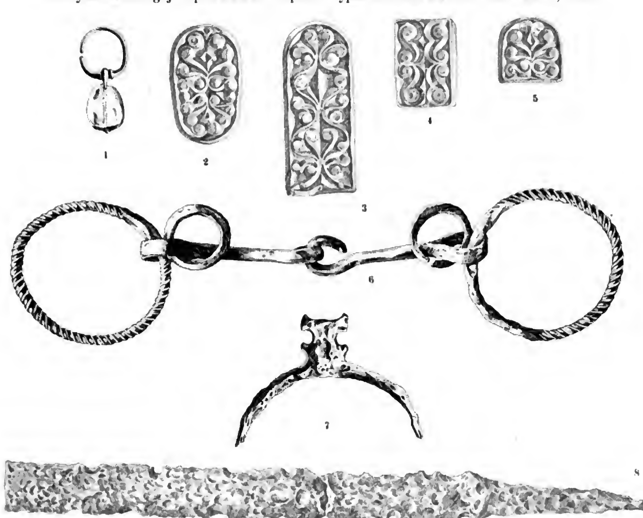
Der zweite Fund, auf den wir uns berufen müssen, kam bei der Gemeinde Jassinowa im ananjewer Bezirke des chersoner Gouvernements zum Vorschein. Dieser Fund, der sich in der mittelalterlichen Abtheilung der petersburger Eremitage befindet, ist zum Theile im Отчетъ der archäologischen Kommission publizirt.[1] Nach dem Berichte des Отчетъ befanden sich in dem Funde elf getriebene Goldplatten, zwei goldene Ohrgehänge mit Amethystanhängseln und ein Thongefäss mit Eisentrensen und Bruchstücken von Eisensteigbügeln und Eisensäbeln. Ich meinerseits fand das Thongefäss in der Sammlung der Eremitage nicht, so wie ich auch nur eine Trense, ein einziges Bruchstück von einen Steigbügel und zwei Bruchstücke von einem Schwert dort vorfand. Auf Abb. 213 reproduziren wir diesen bemerkenswerthen Fund und wollen in erster

[1] Отчетъ за 1899, годъ. S. 91 β. Nr. 35—39.

az analogia szoros voltát még jobban feltüntető tény kiséretében, hogy a pusztatóti leletben van még más két függőpár is, a melyeknek csüngőjét épen ametiszt képezi.

Linie von dem dort sich zeigenden Ohrgehängetypus sprechen. (Nr. 1.)

Charakteristisch für diesen Ohrgehängetypus ist einerseits der runde Reifen, ande-

213. rajz. A jaszinovai lelet. — Abb. 213 Der jassinowaer Fund.

Itt csak azt jegyezzük meg, hogy sem a jaszinovai, sem a pusztatóti leletek függőinek köveiről mineralogus eddig nem nyilatkozott és így arról senki sem állhat jót, hogy a kövek valóban ametisztek. Anynyi azonban bizonyos, hogy a jaszinovai függők világos-kék kövei azonosak a pusztatótiakkal és hogy az ezen kövekkel azonos habitusú gyöngyök hazánkban a rákos-

rerseits, dass das Anhängsel aus einer auf einen Stab gezogenen Perle besteht und drittens, dass das Anhängsel sich auf einer Achse, die zwischen die zwei Endtheile des Reifens eingeschoben ist, frei bewegt. All' dies finden wir auch bei einem Ohrgehängepaar des pusztatóter Grabfundes[1] in Begleitung des, die Analogie in noch

[1] Hampel: L. c. LVI. 7–8.

palotai árpádkori sírmezőkben is előfordultak és ezeket a gyöngyöket dr. Franzenau Ágoston, mint mineralogus hozzávetőleg fluorit-gyöngyöknek határozta meg.

Ha már most ettől eltekintve vizsgáljuk a jaszinovai függőket, bizonyos az, hogy átmenetet képeznek hazai népvándorláskorunk azon függőtypusai közt, a melyek ú. n. hun-germán periodusunkat és azon függőtypusok közt, a melyek ú. n. avar periodusunkat jellemzik és mindenesetre közelebb állanak a hun-germán periodus typusaihoz abban a tekintetben, hogy csüngőjüket tengely körül szabadon mozgó pálczikára fűzött gyöngy képezi és nem szilárdul álló forrasztott gömböcsgula, viszont közelednek avarkori typusainkhoz abban, hogy karikájuk kerek, a karikán négyes tagolás nincs s a csüngő felső vége nem nyúlik be a karikába. S így bár avarkori leleteinkkel szoros rokonságot mutatnak, mégis azokat valamivel megelőzik.

Ezt a jelenséget megállapíthatjuk azon trébelt arany övdíszítő boglároknál is, a melyeknek különböző typusait 213. számú rajzunk 2—5. sz. alatt közöltük. Ha ezeket a boglárokat a mustra tekintetében öszszehasonlítjuk idézett avarkori leleteinkkel, úgy mindenekelőtt konstatálhatjuk azt, hogy a 2. sz. bogláron egy ugyanazon mintának, t. i. a palmettának egy nagyobb vagy teljesebb és egy kisebb alakja van egyugyanazon a darabon egymásnak ellentett állásban fölhasználva. Ezzel az eljárással találkozunk a kúnágotai sírlelet egyik boglárján[1] és a pusztatóti sírlelet egyik boglárján.[2] Ez tehát határozott rokonságot állapít meg.

[1] Hampel, i. m. L. 6.

[2] U. o. LVII. 2.

schärferes Licht stellenden Umstandes, dass im pusztatóter Funde noch zwei andere Ohrgehängepaare vorkommen, deren Anhängsel aus einem Amethyst bestehen. Hier bemerken wir noch, dass sich bisher noch kein Mineralog über die Steine der Ohrgehänge, sei es der jassinowaer, sei es der pusztatóter Funde, geäussert hat, so dass Niemand dafür gut stehen kann, dass diese Steine wirklich Amethyste sind. Sicher ist aber das, dass die lichtblauen Steine der jassinowaer Ohrgehänge identisch sind mit jenen der pusztatóter und dass Perlen von dem gleichen Habitus wie diese Steine bei uns auch in den rákospalotaer Grabfeldern aus der Arpadenzeit vorkamen und dass diese letzteren der Mineraloge Dr. August Franzenau annähend als Fluoritperlen bestimmte.

Wenn wir, hievon abgesehen, die jassinowaer Ohrgehänge prüfen, so ist es sicher, dass sie einen Übergang bilden zwischen jenen Ohrgehängetypen unserer heimischen Völkerwanderungszeit, welche unsere sogenannte hunnisch-germanische Periode charakterisiren und jenen, welche unsere avarische Periode charakterisiren und jedenfalls stehen sie den Typen der hunnisch-germanischen Periode näher dadurch, dass ihr Anhängsel aus einer auf ein Stäbchen gezogenen, sich um eine Achse frei bewegenden Perle besteht, und nicht aus einer feststehenden, aus Kügelchen zusammengelötheten Pyramide. Während sich dieselben unseren Typen aus der avarischen Zeit darin nähern, dass ihr Reifen rund, dass derselbe nicht vierfach gegliedert ist und das obere Ende der Anhängsel nicht in den Reifen hineinreicht. Sie gehen also, trotzdem sie eine enge Verwandtschaft zu unseren Funden aus der avarischen Zeit zeigen, denselben zeitlich ein wenig voraus.

Dies können wir auch bei den getriebenen goldenen Gürtelschmuckbeschlägen constatiren, deren verschiedene Typen wir auf Abb. 213, Nr. 2—5 reproduzirten. Wenn wir diese Beschläge hinsichtlich ihres Musters mit unseren zitirten Funden aus der Avarenzeit vergleichen, so können wir

Abban is rokonság van, hogy a 213. sz. rajzunk 5. sz. alatt közlött boglár a teljesebb mintát némi módosítással, de csak egyszer tartalmazza ép úgy, mint két kúnágotai[1] és egy szentendrei boglár.[2] Már a jaszinovai 3. sz. boglár mustrája nem mutatja azt a megszakítást, a mit a kúnágotai és pusztatóti hosszabb boglárok közepén látunk.[3] Ezzel ellenkezőleg a palmettás mustrának olyan cartoucheos modorban kezelt kifejlését mutatja, a mely egyrészt hun-germánkori övboglárainknak azon indáit jellemzi, a mely a kéttagú övboglároknak alsó szabadon fityegő tagját szokta képezni,[4] másrészt egyik-másik hun-germánkori szíjvégünkön is érvényesül.[5] És itt figyelmeztetnünk kell arra, hogy az e fajta cartoucheos kiképzés alighanem perzsa területről ered, mert meglehetősen közel áll a honfoglaláskori leleteink között előforduló nagyőszi szíjvéghez.[6] Ha már most tekintetbe veszszük azt, hogy a jaszinovai összes boglárok mustrái hazai avarkori analogiáikkal szemben a tisztábban jelentkező és inkább hun-germán korunkat jellemző palmettákból alakulnak, akkor lehetetlen nem látnunk azt, hogy bár a rokonság a jaszinovai lelet és avarkori leleteink között kétségtelen, mégis a jaszinovainak a mi avarkori analog leleteinket időben legalább egy századdal meg kell előznie.

Csakugyan egészen sajátos az a zabla, a melyet a jaszinovai lelet tartalmazott. (213. sz. rajz 6. sz.) Szájvasa kéttagú és az ú. n. karikás zablákhoz tartozik, feltűnő azonban, hogy a kantárszár befogadására

[1] U. o. L. 4–5.
[2] U. o. LVII. 3.
[3] U. o. L. 2. és LVI. 2. sz.
[4] V. ö. Hampel i. m. LXXIII. 7. sz.
[5] V. ö. u. o. CXIII. 2, 4. sz.
[6] Hampel: A honf. kor. hazai eml. 664. l. 1. sz.

vor allererst konstatiren, dass an der Rosette Nr. 2 dasselbe Muster, nämlich die Palmette in einer grösseren oder vollständigeren und in einer kleineren Form in entgegengesetzter Stellung verwendet ist. Diesem Verfahren begegnen wir auch an einer Rosette des kunágotaer[1] und an einer des pusztatóter Grabfundes.[2] Dies konstatirt also entschieden eine Verwandtschaft.

Eine Verwandtschaft besteht auch darin, dass die Rosette auf Abb. 213, Nr. 5 das vollkommene Muster mit einer gewissen Variation aber nur einmal enthält, ganz ebenso wie zwei kunágotaer[3] und ein szentendreer Exemplar.[4] Das Muster der jassinowaer Rosette Nr. 3 zeigt schon jene Unterbrechung, die wir in der Mitte der längeren kunágotaer und pusztatóter Rosetten[5] sehen. Dem entgegen zeigt sie eine solche, in Cartouchemanier gehandhabte Entwicklung des Palmettenmusters, wie sie einerseits jenes Laubgewinde an unseren Gürtelbeschlägen aus der hunnisch-germanischen Zeit charakterisirt, welches das untere frei hängende Glied der zweigliedrigen Gürtelbeschläge zu bilden pflegt,[6] andererseits aber auch an dem einen oder dem anderen Beschlag unserer hunnisch-germanischen Zeit vorkommt.[7] Und hier müssen wir darauf aufmerksam machen, dass die derartige Cartoucheausbildung wahrscheinlich aus persischem Gebiete herstammt, weil sie sehr nahe steht dem unter unseren Funden aus der Landnahmezeit vorkommenden nagyőszer Beschlage.[8] Wenn wir nun berücksichtigen, dass die Muster sämmtlicher jassinowaer Rosetten gegenüber den heimischen Analogien aus der Avarenzeit aus reineren

[1] Hampel: L. c. L. 6.
[2] L. c. LVII. 2.
[3] L. c. L. 4–5.
[4] L. c. LVII. 3.
[5] L. c. L. 2 und LVI. Nr. 2.
[6] L. c. LXXIII. Nr. 7.
[7] L. c. CXIII. Nr. 2. 4.
[8] Hampel: Die heimischen Denkmäler der Landnahmezeit. (A honf. kor hazai eml.) S. 664. Nr. 1.

szolgáló karikák rendkívül nagyok és csavart pálczából vannak készítve. Más jellege e zabláknak az, hogy ezen nagy karikák mellett még egy-egy kisebb karikát is látunk, a melyek világosan arra szolgáltak, hogy segítségükkel a zabla a kantár pofaszíjaihoz csatoltassék. A kantárszár befogadására szolgáló csavart karikák feltűnő nagyságával, mint jellemző tulajdonsággal a La Téne izlés jellemző karikás zabláinál találkozunk és ugyancsak ezen ízlésnek fémtárgyait, úgymint cistafogantyúkat, késnyeleket stb. jellemzi az a torqueálás, a melylyel a szóban forgó jaszinovai zabla karikáján is találkozunk. Ebben a jelenségben tehát ismét olyan ízlés maradványaival van dolgunk, a melyet Középeurópában a La Téne névvel szoktak nevezni. Ez azonban a jaszinovai zabla karikájának méreteire vonatkozik csak, mert a jaszinovai zabla prinezipialiter mégis különbözik a La Téneízlés ismert zabláitól, a menynyiben ez utóbbiaknál egy és ugyanazon karika szolgál a pofaszíjak és a kantárszár felvételére, míg a mint láttuk, a jaszinovainál a pofaszíjak számára külön karika szolgál. Világos tehát, hogy itt egy a La Téne-zablától prinezipialiter különböző zablatypusnak a La Téne-izlés zablatypusai következtében történt átalakításáról van szó, s így szükséges, hogy azon zablatypust keressük meg, a mely princzipium tekintetében is egyezik a jaszinovaival. Ezt a zablatypust pedig vas-példában megtaláljuk egy nevezetes sírmezőben, a mely bennünket a lehető legközelebbről érdekel, már csak azért is, mert oly leletek származnak onnan, a melyek a háromszárnyú nyílhegyek és egyéb jellegek szempontjából hazai ú. n. hun-germánkori leleteinket is megelőzni látszanak. A terület, melyről e leletek szár-

und mehr unsere hunnisch-germanische Periode charakterisirenden Palmetten gebildet sind, ist es unmöglich, nicht einzusehen, dass trotz der zweifellosen Verwandtschaft zwischen dem jassinowaer Fund und unseren Funden aus der Avarenzeit dennoch der jassinowaer Fund den den avarischen Analogien zeitlich wenigstens um ein Jahrhundert vorangehen muss.

Wirklich ganz eigenartig ist die Trense, welche der jassinowaer Fund enthielt (Abb. 213. Nr. 6). Das Gebiss ist zweigliedrig und gehört dieselbe zu den sogenannten Ringtrensen. Auffallend ist jedoch, dass die Ringe für den Halftertheil ausserordentlich gross und aus gewundenen Stäben hergestellt sind. Noch ein Charakteristikon dieser Trensen ist, dass wir neben jenen grossen Ringen noch je einen kleinen sehen, die offenbar dazu dienten, die Trense an den Backenriemen des Halfters zu schnallen. Die auffallende Grösse der gewundenen Ringe für den Halftertheil finden wir als charakteristische Eigenthümlichkeit auch bei den den La Ténestyl charakterisirenden Ringtrensen und ist überdies auch für die Metallgegenstände dieses Styles, Cisten, Messergriffe u. s. w. charakteristisch jene gewundene Form, die wir an dem Ringe der oben erwähnten jassinowaer Trense finden. Wir haben es also in dieser Erscheinung mit den Überbleibseln eines solchen Styles zu thun, den man in Mitteleuropa als den La Téne-Styl bezeichnet. Dies bezieht sich aber nur auf die Maasse des Ringes der jassinowaer Trense, denn prinzipiell unterscheidet sich diese letztere doch von den bekannten Trensen des La Ténestyles, indem bei diesen ein und derselbe Ring zur Aufnahme der Backenriemen und des Halftertheiles dient, während die jassinowaer, wie wir gesehen haben, für die Backenriemen einen besondern Ring hat. Es ist also klar, dass es sich hier um die Umänderung eines von der La Ténetrense prinzipiell verschiedenen Trensentypus handelt, die aber in Konsequenz

maznak, oly fontos reánk nézve, hogy szükségesnek tartjuk itt a pontosság okáért teljesen átvenni mindazt, a mit Zyrjanov I. A. úr, e területek kutatója, arról elmond.[1]

A permi kormányzóság sadrini és a vele határos tobolszki kormányzóság jalutorovi kerületében számos oly hely található, mely régi kurgánokban és sánczos földvárakban bővelkedik. Különösen gazdagok e tekintetben az Iszét, Tecsa, Miasz és Tobol folyók völgyei s az ezen völgyek mentén futó emelkedések. A kurgánok külső alakja egyforma: valamenynyi halmot képez, tetejükön hordott földkúppal s csak relief és méret tekintetében különböznek egymástól. Némelyek magasságuknak hatalmas domborulata és tömege, mások ellenben annak csekélysége által tűnnek ki. A jalutorovi kerületben levők közt hatalmas méretűeket találunk, míg a sadrini kerület kurgánjai javarészt kevésbbé tekintélyesek, vagy épen egészen jelentéktelenek. A sánczos földvárak (gorodistye) sánczczal és árokkal vannak megerősítve. Zyrjanov úr négy ilyet ismer s ezek közt elég tekintélyes az, a mely Mylnyikova község és Sadrinszk város között fekszik. E felől már 1861 vagy 1862-ben jelent meg egy közlemény a pétervári Császári Régészeti Társulat közleményének (Извѣстія) egyik kötetében alaprajzzal együtt. A második Dolmatov város mellett a Szuvaris patak partján (l.

[1] А. И. Зыряновъ, Курганы и городище въ Шадринскомъ уѣздѣ, Пермской губерніи и находки въ нихъ. Записки Уральскаго Общества Любителей Естествознанія, 1883. T. VII. Вып. III. 75—86. l. A Zyrjanov-féle leleteket közölte Axel Heikel is (i. m. 67—70. l. XV. tábla 5—15.) az ő közlése azonban Zyrjanov úr közleményének csak kivonata, még pedig nem is szerencsés, illusztráczlói pedig abban a hibában szenvednek, hogy nem teljesek és a leletek karakterét abszolute nem adják viszsza.

der Trensentypen des La Ténestyles erfolgte, so dass es nothwendig ist, jenen Trensentypus zu suchen, der in prinzipieller Hinsicht mit dem jassinowaer übereinstimmt. Diesen Trensentypus finden wir aber in Eisen, in einem bemerkenswerthen Grabfelde, welches uns auch schon deshalb ausserordentlich interessirt, weil aus demselben Funde stammen, die mit Rücksicht auf ihre dreiflügeligen Pfeilspitzen und andere Eigenthümlichkeiten auch noch unseren Funden aus der hunnisch-germanischen Zeit voranzugehen scheinen. Das Gebiet aus dem diese Funde stammen, ist für uns so wichtig, dass wir es für nöthig halten, der Genauigkeit wegen das, was der Erforscher dieser Gebiete, Herr J. A. Syrjanow von demselben sagt,[1] hier vollständig zu übernehmen.

Im schadriner Bezirke des permer Gouvernements und im jalutorower des benachbarten tobolsker Gouvernements kann man zahlreiche Orte finden, die reich an alten Kurganen und verschanzten Erdburgen sind. Besonders reich sind in dieser Hinsicht die Thäler der Flüsse Isset, Tetscha, Mias und Tobol und die längs dieser Thäler laufenden Erhebungen. Äusserlich sind diese Kurgane gleichförmig. Alle bilden einen Hügel mit einem Erdthurm auf der Spitze und nur im Relief und in den Maassen unterscheiden sie sich von einander. Einige zeichnen sich durch ihre machtvolle Höhe und Masse aus, andere wieder durch ihre Kleinheit. Im jalutorower Bezirke finden wir Kurgane von mächtigen Maassen,

[1] А. И. Зыряновъ, Курганы и городище въ Шадринскомъ уѣздѣ, Пермской губерніи и находки въ нихъ. Записки Уральскаго Общества Любителей Естествознанія, 1883. T. VII. Вып. III. ст. 75—86. Die Syrjanow'schen Funde publizirt auch Axel Heikel (L. c. S. 67—70. T. XV. 5—15). Seine Mittheilung ist aber nur ein Auszug der Syrjanowschen Publikation und nicht einmal ein glücklicher Auszug. Seine Illustrationen leiden nämlich an dem Fehler, dass sie nicht vollständig sind und den Charakter der Funde absolut nicht wiedergeben.

Пермскія Губернскія Вѣдомости 1882. No. 40), a harmadik Makszimova és Korotkova városok közt a sadrini kerületben, a negyedik, a mely sánczai után ismeretes, Mechomszkoje falu mellett a Murzinka hegyen fekszik. Erről Zyrjanov a Пермскій Зборникъ 1860-ban megjelent II. kötetében írt. A kurgánok és sánczos földvárak jelenleg kevés kivétellel erdőtlen hegyes-halmos területeken feküsznek, de nagyon valószinű, hogy egykor rengeteg fenyőerdők borították e folyók partjait, mert azt úgy a homokos, mint a fekete földben fenmaradt nyomok bizonyítják.

Zamarajevszkoje község határában, mely falu Sadrinszktól nyugatra 29 versztnyire, az Iszét folyó egy ágának balpartján fekszik, a falu három oldalán három kurgáncsoport van.

Az első csoport azon helyiérdekű vasút mellett terül el, mely Zamarajevszkojeból Pozonkova község mellett Szuchrinszkoje faluba vezet, egy steppe szögletben, mely egykor legelő volt, 1866 óta pedig művelés alatt áll. Nyugatról az Iszét egy ága, északnyugatról és délről mocsarak, tavak és medenczehorpadások kerítik. Ezen a helyen 21 nagyméretű és 100 kicsiny, alig látható, csaknem a talaj niveaujával egyenlő magasságú kurgán van.

A második csoport egy domblejtőn terül el, mely a fekete útnak (черная дорога) nevezett kocsiút baloldalán fekszik. A fekete út az iszéti országútból ágazik ki Dolmatov városnál, s azt, elhaladva a zamarajevszkojei postaállomás mellett, összeköti Szuchrinszkojeval. Másik határát e csoportnak a Zamarajevszkojeből Jodgoritovába vezető északi út képezi. A nagy tumulusok száma itt 11 és ezek festői halmos területen vannak szétszórva, a mely ma gabnaművelésre használtatik, környékét pedig nem

während die des schadriner Bezirkes zumeist weniger ansehnlich oder ganz unbedeutend sind. Die verschanzten Erdburgen (Gorodištje) sind mit Schanzen und Gräben versehen. Herr Syrjanow kennt vier solche, darunter eine ganz ansehnliche, die zwischen der Gemeinde Mylnjikowa und der Stadt Schadrinsk liegt. Ein Bericht über dieselbe erschien schon 1861 oder 1862 in den Nachrichten (Извѣстія) der petersburger kais. archäologischen Gesellschaft, mit Grundrisszeichnungen. Die zweite liegt bei der Stadt Dolmatow am Ufer des Baches Suwarisch (S. Пермскія Губернскія Вѣдомости 1882 Nr. 40), die dritte im schadriner Bezirke zwischen den Städten Maximowa und Korotkowa und die vierte, die durch ihre Schanzen bekannt ist, auf dem Berge Mursinka bei dem Dorfe Mechomskoje. Über diese schrieb Syrjanow in dem 1860 erschienenen zweiten Bande der Пермскій Зборникъ. Gegenwärtig liegen die Kurgane und die verschanzten Erdburgen mit wenigen Ausnahmen auf unbewaldeten, hügeligen Territorien; einst waren aber die Ufer dieser Flüsse höchstwahrscheinlich von ungeheuren Fichtenwäldern umgeben, wie dies sowohl in dem Sand- wie im Humusboden erhaltene Spuren beweisen.

Im Hotter der Gemeinde Samarajewskoje, 29 Werst westlich vom Dorfe Schadrinsk, am linken Ufer einer Abzweigung des Isset liegen an drei Seiten des Dorfes drei Kurgangruppen.

Die erste Gruppe liegt an jener Vizinalbahn, welche von Samarajewskoje bei der Gemeinde Posonkowa vorüber in das Dorf Suchrinskoje führt, in einem Steppenwinkel, der früher eine Weide war, seit 1866 aber unter Kultur steht. Im Westen ist derselbe von einer Abzweigung des Isset, im Nordwesten und Süden von Sümpfen, Teichen und Bodenvertiefungen begrenzt. Dort befinden sich 21 grosse und 100 kleine kaum über das Bodenniveau sich erhebende Kurgane.

Die zweite Gruppe liegt auf einer Hügellehne, links von dem Wagenweg der so-

művelt, legelőnek használt terület képezi. Erdőnek a közelben semmi nyoma. E csoport egyik-másik kurgánján bevágások látszanak, melyek a sírrablók fosztogatásairól szólanak.

A harmadik kurgánesoport és egy gorodiscse azon a legelőn terül el, mely az egymástól két versztnyire fekvő Korotkova és Maximova községek közé esik, Zamarajevszkojetól 5—7 versztnyire. Az öszszeomlott gorodiscsén kívül 50 kurgán számlálható itt öszsze, melyek ép úgy, mint a gorodiscse, körvonalaikban ma már elmosódottak, bár a gorodiscsén ma is meg lehet különböztetni az árkot és a sánczot, mely körülvette, valamint, hogy a kurgánok földhalmait is fel lehet ismerni, bár sokat szenvedtek az emberek romboló kezétől. A kurgánok által itt elfoglalt terület homokos sík, a mely ki van téve az időjárás minden viszontagságának.

Mindhárom kurgánesoportról készített Zyrjanov úr térképet és pedig az 1. és 2. számúról felmérések, a 3. számúról pedig szemmérték után, azonban ezen térképeknek nyomára jutni nem tudtam. Az Archaeologiai Commissio segélyével egy-két kurgánt meg is ásatott, még pedig a következő eredménynyel.

Az első csoportban (Plan No. 1.) a legnagyobb kurgánok magassága 2·8—3·2 méter, szélességük 19—23 méter, kerületük 53—107 méter. Valamennyi fekete földből van öszszehordva, kúpalakúak, kerekek, kevéssé lejtős oldalakkal. Zyrjanov itt kettőt, t. i. az 5. és 20. számút ásatta meg. Az 5. sz. magassága 3·2, hossza és szélessége 21, kerülete 75 méter, a 20. sz. magassága 1·8, hossza és szélessége 19, kerülete 62 méter. Az 5. számút két ízben u. m. 1866 szept. 29-én és 30-án és 1867

genannten schwarzen Strasse. (черная дорога.) Dieselbe zweigt von der Isseter Landstrasse bei der Stadt Dolmatow ab und verbindet diese, bei der samarajewskojer Poststation vorüberführend, mit Suchrinskoje. Die zweite Grenze dieser Gruppe bildet der von Samarajewskoje nach Jodgoritowa führende nördliche Weg. Dort liegen auf einem malerischen hügeligen Terrain, das heute zur Getreidekultur dient, zerstreut 11 grosse Tumuluse. Die weitere Umgebung bildet nichtkultivirte Weide. Wald gibt es nicht in der Nähe. An dem einen und anderen Kurgan dieser Gruppe sieht man Einschnitte, die von Grabräubern stammen.

Eine dritte Kurgangruppe und ein Gorodischtje liegen auf der Weide zwischen den zwei Werst von einander entfernten Gemeinden Korotkowa und Maximowa, etwa 5—7 Werst von Samarajewskoje. Ausser dem eingestürzten Gorodischtje befinden sich dort noch 50 Kurgane mit ebenso verschwommenen Konturen, wie die des Gorodischtje, obgleich man auch heute noch den Graben und die Schanze des letzteren unterscheiden und die Erdhügel der Kurgane erkennen kann, wenn sie auch von Menschenhand viel gelitten haben. Die Kurgane liegen auf einer sandigen, allen Unbilden des Wetters ausgesetzten Ebene.

Syrjanow machte von allen drei Kurgangruppen Karten, u. zw. von Nr. 1 und 2 mit Messungen, von Nr. 3 nach dem Augenmass, doch konnte ich diese Karten nirgendwo finden. Mit Hilfe der arch. Kommission grub er auch einige Kurgane auf, und zwar mit folgendem Resultat.

In der ersten Gruppe (Plan Nr. 1) beträgt die Höhe der grössten Kurgane 2·8—3·2 Meter, ihre Breite 19—23 Meter, ihr Umfang 53—107 Meter. Alle sind aus schwarzer Erde errichtet, kegelförmig, rund mit wenig abfallenden Seiten. Syrjanow hat dort den 5. und 20. ausgraben lassen. Beim 5. beträgt die Höhe 3·2, die Länge und Breite 21, der Umfang 75 Meter, beim 20. die Höhe 1.8, die Länge

szept. 25-én és 26-án, a 20. számút pedig 1870 május 22—24-én.

A kurgánokat két egymást keresztező árokkal metszette át, melyek közül az egyik délről északnak, a másik nyugatról keletnek haladt. Az 5. számúban a nyugat-keleti árok a kurgán közepén ment keresztül az átmérő irányában, 7·8 cm. hosszúságban, 2·1 m. szélességben és 2·1 m. mélyen, a hol a szűz talajhoz értek. Az észak-déli árok is 7·8 m. hosszú, azonban 3·2 m. széles és csak 1·4 m. mély volt. A kurgán körül fekete föld feküdt 0·27—0·36 mélyen, aztán homokos agyag s végül agyag következett. A kurgán anyaga hasonló természetű, de annak halma csupa fekete földből állott, melyet valószínűleg a kurgánok környékéről vettek. Itt-ott vékony homokréteg is látszik, de ez is odahordott. A kurgán közepén 1·4 m. mélyen a sárga homokban volt egy temetkezés, a melynek egyes részeit azonban a munkások szétszórták és összekeverték a fekete földdel, mely utóbbi sok szenet, agyagcserepet és lócsontot tartalmazott, korhadt famaradványokat is találtak, de ezek, úgy látszik, nem a sír padlatát képezték, mert az egyes darabok szétszórtan, minden rend nélkül találtattak a fekete földdel vegyesen. Csak két, mintegy 1·4 m. hosszú fenyőgerenda feküdt a sír táján, még pedig az egyik kelet-nyugati, a másik ezzel keresztben, azaz dél-északi irányban.

A dél-északi árokban 1·4 m. mélyen két agyagcserép került elő, a mit a munkások összetörtek, ugyan e mélységben egy állati csont, a melyről Zyrjanov nem határozhatta meg, hogy milyen állattól származik. Távolabb minden rend nélkül szétszórt szén, 1·8 m. mélyen agyagra találtak, mely felett a sír déli oldalán egy fadarab tapadt a sír oldalához és e darab táján szintén csont-

und Breite 19 und der Umfang 62 Meter. Nr. 5 wurde zweimal, nämlich am 29. und 30. September 1866 und am 25. und 26. September 1867, Nr. 20 aber nur einmal vom 22—24. Mai 1870 geöffnet.

Er durchschnitt die Kurgane mit zwei einander kreuzenden Gräben, deren einer von Süd nach Nord, der andere von West nach Ost lief. Bei Nr. 5 ging der westöstliche Graben mitten durch den Kurgan, in der Richtung des Durchmessers, in einer Länge von 7·8 Metern, in einer Breite von 2·1 Metern und in einer Tiefe von 2·1 Metern, in welcher der jungfräuliche Boden erreicht wurde. Der nordsüdliche Graben war 7·8 Meter lang, 3·2 Meter breit und nur 1·4 Meter tief. Um den Kurgan lag bis zu einer Tiefe von 0·27 bis 0·36 Metern schwarze Erde, dann folgte sandiger Thon und schliesslich Thon allein. Das Material des Kurgans ist ähnlicher Art, aber die Kuppe besteht nur aus schwarzer Erde, die wahrscheinlich aus der Umgegend der Kurgane genommen wurde. Hier und dort sieht man eine schwache Sandschichte, die aber auch nur hingebracht ist. In der Mitte des Kurgans in einer Tiefe von 1·4 Meter befand sich im gelben Sand ein Grab, dessen einzelne Theile aber von den Arbeitern zerstreut und mit der schwarzen Erde vermengt wurden, welche viel Kohle, Thonscherben und Pferdeknochen enthielt. Auch verfaulte Holzreste wurden gefunden, die aber, wie es scheint, nicht das Gediele des Grabes bildeten, denn die einzelnen Stücke waren zerstreut, ohne jede Ordnung, mit der schwarzen Erde vermengt. Auf dem Boden des Grabes lagen nur zwei etwa 1·4 Meter lange Fichtensparren, der eine in ostwestlicher, der andere in südnördlicher Richtung.

Im südnördlichen Graben kamen in einer Tiefe von 1·4 Meter zwei Thonscherben, welche von den Arbeitern zerbrochen wurden, zum Vorschein, sowie ein Thierskelett, das aber Syrjanow nicht bestimmen konnte. Etwas weiter fand man ganz ohne Ordnung zerstreute Kohle,

darabok fordultak elő. E csontoktól nem meszsze volt egy ismeretlen rendeltetésű vasdarab, mely azonban azóta elveszett.

A kelet-nyugoti árokban a fekete föld vékony finom sárga homokréteggel váltakozott, sok szenet, hamut és lócsontokat tartalmazott. Úgy látszik, hogy itt valamit megégettek, s hogy egy lovat temettek el, akár élve, akár miután már húsát megették. Északnyugaton egy kis kő feküdt, mely azonban azóta elveszett. 35 cm.-rel mélyebben egy kicsiny állat csontváza, melyet Zyrjanov meghatározni nem tudott. Ugyan e mélységben az árok délkeleti szögletén 2·1 m. távolban ugyanazon fajtájú, de kisebb, tán fiatalabb állat maradványai. A délnyugati szögletben 1·4 m. távolra egymástól két, egymáshoz nem tartozó cseréptöredék fordult elő. A kurgán közepén 1·1 m. mélyen a fölszín alatt egy rézalakot találtak, szemekkel, fülekkel, szájjal és két szarvasszarvval. Valamely pogány istenség ábrázolása lehetett, mely azonban azon zavarok közt, a melyek Dolmatovban, a hol Zyrjanov lakott, többszörösen előfordult tűzesetek alkalmával támadtak, elveszett. Nem messze ezen alaktól egy kis kő (lásd 214. sz. rajz 1. sz.), továbbá egy kicsiny szabálytalan gömb agyagból (l. 214. sz. rajz 2. sz.) s végül egy csillámkődarab, mely a tűzvészek alkalmával szintén elveszett. A fekete föld alatt 1·8 m. mélységben finom homok következik, mely a temetkezést tartalmazta és a mely lemegy 4·3 m. mélységig. A temetkezést egy fekete földdel kevert finom homokréteg jelzi. A rendkívül finom homok mozgékonysága folytán a sír határait megállapítani lehetetlen volt, de annak oldalain valami agyagkeverék feküdt. A sír nyugat-keleti irányban volt elhelyezve s felszinén egy állat állkapcsát lelték fogakkal. Zyrjanov nem ismerte fel

in einer Tiefe von 1·8 Meter Thon, über welchem an der Südseite des Grabes ein Holzstück an die Seitenwand geklebt war, bei welchem ebenfalls Knochenstücke vorkamen. Unweit von diesen Knochen lag ein seither verlorenes Eisenstück mit unbekannter Bestimmung.

Im westöstlichen Graben wechselte die schwarze Erde mit einer dünnen, feinen, gelben Sandschicht und enthielt viel Kohle, Asche und Pferdeknochen. Man scheint dort etwas verbrannt und ein Pferd begraben zu haben, entweder lebend oder nachdem das Fleisch desselben verzehrt war. Nordwestlich lag ein kleiner Stein, der aber seither verloren gegangen ist. 35 Centimeter tiefer fand man das Skelett eines kleinen Thieres, welches Syrjanow nicht zu bestimmen vermochte und in derselben Tiefe, im südöstlichen Winkel des Grabens, in einer Entfernung von 2·1 Metern die Überreste eines kleineren, vielleicht jüngeren Thieres von derselben Gattung. In der südwestlichen Ecke fand man, 1·4 Meter von einander entfernt, zwei zu einander nicht gehörige Thonscherben. In der Mitte des Kurgans 1·1 Meter unter dem Niveau fand man eine Kupferfigur mit Augen, Ohren, Mund und Hirschgeweihen. Es mag dies eine heidnische Götzenfigur gewesen sein, doch ist dieselbe bei jenen Wirren, welche anlässlich mehrerer Brände in Dolmatow, wo Syrjanow wohnte, entstanden, verloren gegangen. Nicht weit von dieser Figur fand man einen kleinen Stein (Abb. 214 Nr. 1), ferner eine kleine unregelmässige Thonkugel (Abb. 214 Nr. 2) und schliesslich ein Stück Glanzerz, das aber bei den erwähnten Bränden ebenfalls verloren ging. Unter der schwarzen Erde folgt in einer Tiefe von 1·8 Metern schwarzer Sand, welcher bis zu einer Tiefe von 4·3 Metern reicht. Diese Schicht enthielt die Bestattung. Die Bestattung wird durch eine mit schwarzer Erde gemischte feine Sandschichte charakterisirt. In Folge der Labilität des überaus feinen Sandes war es unmöglich, die Grenzen des Grabes

az állatfajt, a csontot pedig Pervusin I. neves mathematikusnak ajándékozta. 3·2 m. mélyen a sír északi oldalán egy durva mívű vaskést találtak, mely a tűzvészek alkalmával szintén elveszett. Ugyanott találtak még egy késtöredéket, de ez a kés végének csak egy darabja. (214. sz. rajz 11. sz.) E két kés között kis távolságra egymástól hét vastárgy töredéke feküdt, a melyeknek végződései és formája arra mutatnak, hogy nyílhegyek voltak. Ebben Zyrjanov téved, mert a mit e darabokból megkaptam (214. sz. rajz 12—14. sz.), azok inkább egy kés töredékeinek látszanak. Mind e tárgyak magában a sírban kerültek elő, valamint egy kis bőrdarab s még egy nyílhegy is, továbbá egy vasdarab, a melynek felső vége fület alkot. (214. sz rajz 4. sz.) a melynek alsó részét legminutiosusabb keresés után sem lehetett megtalálni.

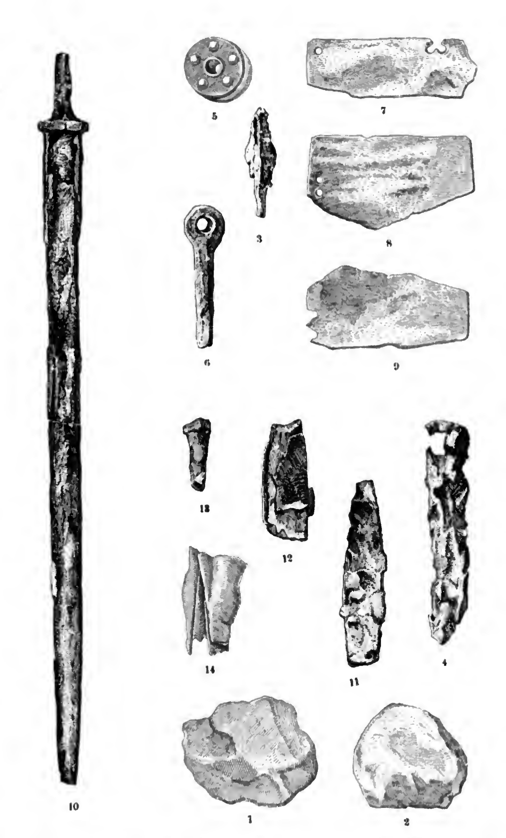
Ugyancsak a sírban találtattak egy férfi vagy nő csontjai, a melyek között volt egy ujj-percez a láb nagyujjából, alsó és felső kar, továbbá lábszárcsontok, nyugatról keletre irányuló helyzetben, a kéz-, láb- és ujjcsontokkal együtt, végül a mellcsontok és a csigolyák. A koponya hiányzott és távolabb sem akadtak rá. Azon a részen, a hol az elhunyt fejének kellene feküdnie, sok hamu volt a sír homokjában. Itt Zyrjanov mélyebbre akart ásni, de akkor a kurgán felső laza fekete földből álló része leomlott s az egész sírt betakarta. 1866 szeptember 26-án történt ez s minthogy másnap és harmadnap Zamarajevszkojeban búcsú volt s így munkásokat nem kaphatott, ezen kurgán továbbásatása abban is maradt.

A következő 1867. évben ugyan e csoportban még hat kis kurgánt ásatott meg, s ennek eredménye a következő volt:

a) Egy kurgán 13 m. körülettel 4·2 m.

festzustellen, aber an den Seiten desselben lag eine Art Thonmischung. Das Grab war in westöstlicher Richtung orientirt und auf seiner Oberfläche fand man den Unterkiefer eines Thieres mit den Zähnen. Syrjanow hat die Thiergattung nicht erkannt und den Knochen dem namhaften Mathematiker J. Perwuschin geschenkt. In einer Tiefe von 3·2 Metern fand man an der nördlichen Seite des Grabes ein rohgearbeitetes Eisenmesser, das aber ebenfalls bei den erwähnten Bränden verloren ging. Ebendort fand man auch ein Stück von dem Ende eines Messers. (Abb. 214 Nr. 11.) Zwischen diesen beiden Messern lagen unweit von einander 7 Bruchstücke von Eisengegenständen, deren Formen dafür sprechen, dass sie von Pfeilspitzen stammen. Mit dieser Behauptung irrt aber Syrjanow, denn jene Stücke, die ich von denselben sah (Abbildung 214 Nr. 12—14) scheinen eher Bruchstücke eines Messers zu sein. All' diese Gegenstände kamen in dem Grabe zum Vorschein, ferner noch ein kleines Lederstück, eine Pfeilspitze und ein Eisenstück, dessen oberes Ende ein Öhr bildet (Abb. 214 Nr. 4), dessen unteren Theil aber man trotz minutiösen Suchens nicht zu finden vermochte.

In demselben Grabe fand man auch die Knochen eines Mannes oder einer Frau, nämlich einen Knöchel von der grossen Zehe des Fusses, einen Unter- und einen Oberarm, ferner Schienbeinknochen in von West nach Ost orientirter Lage zusammen mit den Hand-, Fuss- und Fingerknochen, schliesslich noch die Brustknochen und die Wirbel. Der Schädel fehlte und man fand denselben auch nicht in weiterer Entfernung. An der Stelle, wo der Kopf liegen sollte, war dem Sande viel Asche beigemengt. Syrjanow wollte dort noch tiefer graben, aber dann stürzte der obere, aus lockerer schwarzer Erde bestehende Theil des Kurgans ein und verschüttete das ganze Grab. Es geschah dies am 26. September 1866. Nachdem aber am nächsten und

214. rajz. A zamarajevszkojei kurgán leletei. — Abb. 214. Funde aus dem samarajewskojeer Kurgan.

hoszszú és széles, 1·1 m. magas hordott fekete földből agyagos talapzaton. Ezt 3·2 m. hoszszú, 1·1 m. mély és 1·4 m. széles árokkal metszette át s benne egy ülő helyzetben levő, arczával délnek fordult csontvázat talált, melynek koponyáját a munkások véletlenül összetörték. Sírmellékleteket ez a kurgán nem tartalmazott.

b) Egy második hasonló méretű kurgán szintén emberi csontvázzal, de a csontok igen rossz állapotban voltak. A csontváz helyzetéről Zyrjanov említést nem tesz és sírmellékletekről sem szól.

c) Egy harmadik kurgán az elsőnek oldalán 1·1 m. magas, 10·5 m. kőrületű. Az észak-déli irányban ásott árok hoszsza 2·2 m., szélessége 1·5 m. Két arsin mélységben megszűnt a fekete föld s kezdődött az agyag, a mely felett egy arczával délnek fordult férficsontváz feküdt. A jól konzervált koponyát a pétervári Császári Tudományos Akadémiának küldötte be, sírmellékletek e sírban sem voltak.

d) Más három kisebb kurgánban, melyek az előbbiek mellett feküdtek s melyeknek megásatása hasonló módon történt, szintén fekvő helyzetben voltak a csontvázak, de rendkívül elromlott állapotban, a mit az a körülmény magyaráz meg, hogy igen csekély 0·58—0·70 m. mélységben temettettek el az elhunytak.

Az első csoport 20. sz. nagy kurgánját 1870 június 4—5-én ásatta meg. Ennek hoszsza és szélessége 19 m., magassága 1·8 m., körülete 65 méter. Félgömb formája volt, oldalai hordott földből állottak. Felbontása egy észak-déli és egy nyugat-keleti irányú egymást keresztező árokkal történt. Az első 12 m. hosszú, 2·4 m. széles, a másik 11 m. hoszszú, 2·4 m. széles volt. Csontvázat nem találtak. Ez valószinűleg az árkok oldalain túl feküdt, bár az árkok a

zweitnächsten Tage in Samarajewskoje Kirchweihfest war und deshalb keine Arbeiter zu bekommen waren, unterblieb die weitere Ausgrabung dieses Kurgans

Im folgenden Jahre 1867 wurden noch sechs kleinere Kurgane in dieser Gruppe aufgegraben, u zw. mit folgendem Resultate:

a) Ein Kurgan mit 13 Meter Umfang, 4·2 Meter lang und breit, 1·1 Meter hoch aus zusammengetragener schwarzer Erde, auf einer thonigen Grundlage. Derselbe wurde mit einem 3·2 Meter langen, 1·1 Meter tiefen und 1·4 Meter breiten Graben durchschnitten und darin ein Skelett gefunden in sitzender Stellung, mit dem Antlitz nach Süden gewendet, dessen Schädel die Arbeiter zufällig zerbrachen. Grabbeilagen enthielt dieser Kurgan nicht.

b) Ein zweiter Kurgan von ähnlichen Maassen. Derselbe enthielt gleichfalls ein menschliches Skelett, doch waren die Knochen in sehr schlechtem Zustande. Die Lage des erwähnten Skelettes erwähnt Syrjanow nicht und spricht auch nicht von Grabbeilagen.

c) Ein dritter Kurgan zur Seite des ersten von 1·1 Meter Höhe und 10·5 Meter Umfang. Der in nordsüdlicher Richtung angelegte Graben war 2·2 Meter lang und 1·5 Meter breit. In einer Tiefe von zwei Arschin hörte die schwarze Erde auf und begann der Thon, auf welchem ein mit dem Antlitz nach Süden gerichtetes Skelett lag. Den gut konservirten Schädel sandte er der petersburger kais. Akademie der Wissenschaften. Beilagen waren in diesem Grabe nicht enthalten.

d) In anderen drei kleineren Kurganen, die neben den erwähnten lagen und deren Ausgrabung in ähnlicher Weise erfolgte, befanden sich die Skelette ebenfalls in liegender Situation, aber in ausserordentlich schlechtem Zustande, was durch den Umstand erklärt wird, dass die Leichname nur in der sehr geringen Tiefe von 0·58—0·70 Metern begraben waren.

kurgán közepét szelték át. Mindazonáltal egy pár leletre mégis tettek szert. Nevezetesen találtak egy rézgyöngyöt (Zyrjanov talapzatnak mondja), melynek előlapját öt félgömbalakú dudorodás díszíti, s közepén át van lyukasztva. (214. sz. rajz 5. sz.) egy kerek vaspálczát, egyik végén kerek füllel. Zyrjanov dugónak mondja, de világos, hogy egy zabla szájvasának egyik tagját képezi, a melynek alsó végéről a külső nagyobb fül, mely a karikákat hordozta, letörött (l. u. o. 6. sz.); három darab csontlemezt (214. sz. rajz 7—9. sz.) a melyeknek oldalain kerek lyukak vannak s a melyek kétségtelenül pikkelyes csontpánczél részleteit képezik; és végül egy háromszárnyú nyílhegyet (214. sz. rajz 3. sz.).

1871-ben kezdette meg Zyrjanov a második csoport ásatását, a mely a Zamarajevszkojeból Podgorytovába vezető út mellett, egy délnek fekvő és csaknem egészen földművelési czélokra szolgáló lejtőn fekszik. Ezen kurgánesoportról, mint említettük, Zyrjanov szintén készített helyszínrajzot s azt a kurgánt, a melyet 1871-ben kezdett ásatni, ezen a tervrajzon 5. számmal jelzi. E kurgán területe csak felerészben van megművelve; körülete 70 m., hoszsza 19 m., szélessége 15 m., magassága az északi oldalon 2·1 m., a déli oldalon 3·2 m. E halmocska hordott fekete földből készült s agyagos talajon fekszik; közepén egy, a kincskeresők által vágott árok húzódik 6·5 m. hoszszan, 3·2 m. szélesen, 1·1 m. mélyen. Megásatása három napig tartott. Az ásató árok északnyugatdélkeletnek húzódott 11 m. hoszszan, 2·1 m. szélesen, 3·2 m. mélyen. Ez az árok nem szelte át az egész kurgánt és egy másik, ezt keresztező árkot Zyrjanov nem tudott ásatni, mert a szomszédos községekben a szeptember 27-iki búcsú minden munkának véget

Den grossen Kurgan Nr. 20 der ersten Gruppe grub man am 4—5. Juni 1870 auf. Derselbe war 19 Meter lang und breit, 1·8 Meter hoch und hatte einen Umfang von 65 Metern. Er hatte die Form einer Halbkugel und die Seiten bestanden aus zusammengetragener Erde. Die Erschliessung erfolgte mit einem in nordsüdlicher und einem in westöstlicher Richtung gezogenen Graben, die einander kreuzten. Der erstere war 12 Meter lang, 2·4 Meter breit, der zweite 11 Meter lang und ebenfalls 2·4 Meter breit. Ein Skelett wurde nicht gefunden. Dasselbe lag wahrscheinlich jenseits der Gräben, trotzdem dieselben gerade die Mitte des Kurgans durchschnitten. Einige Funde wurden aber trotzdem gemacht. Speziell wurden gefunden eine Kupferperle (Syrjanow nennt sie Sockel), deren Vorderseite mit fünf halbkugelförmigen Buckeln geziert und die in der Mitte durchlöchert ist (Abbildung 214 Nr. 5); ein runder Eisenstab mit einem runden Öhr an dem einen Ende. Syrjanow nennt denselben einen Pfropfen, aber es ist klar, dass derselbe das eine Glied des Gebisses einer Trense bildete, von dessen unterem Ende aber das äussere grössere Öhr, welches die Ringe trug, abgebrochen ist (Abb. 214 Nr. 6); 3 Stück Knochenplatten (Abb. 214 Nr. 7—9) mit runden Löchern an den Seiten, die zweifellos Theile eines Schuppenknochenpanzers bildeten; und schliesslich eine dreiflügelige Pfeilspitze (Abb. 214 Nr. 3).

1871 begann Syrjanow die Ausgrabung der zweiten Gruppe, die an dem von Samarajewskoje nach Podgorytowa führenden Wege liegt, auf einem nach Süden gerichteten und beinahe in seiner Gänze für Ackerbauzwecke dienenden Abhange. Von dieser Kurgangruppe fertigte, wie schon erwähnt, Syrjanow ebenfalls einen Situationsplan an, und auf diesem ist jener Kurgan, den er 1871 auszugraben begann, mit der Nr. 5 bezeichnet. Das Gebiet dieses Kurgans ist nur zur Hälfte kultivirt. Der Umfang beträgt 70 Meter, die Länge

vetett s magának Zyrjanovnak sem volt ez évben több ideje a kurgán felásatásával foglalkozni. De már az az árok is, a mit húzatott, érdekes leleteket szolgáltatott. Nevezetesen 0·7 m. mélységben a fekete föld között egy bronzfüggő (l. 215. rajz). Karikája egyetlen sodronyból készült tojásdad nyílt karika, melynek alja hurkot képez. Ebbe a hurokba van beléakasztva a csüngő, a mely sodronyra fűzött gyöngyökből és gömböcsös fémgyöngyből áll.

215. rajz. Függő a zamarajevszkojei leletekből.
Abb. 215.
Ohrgehänge aus den samarajewskojeer Funden.

A sodrony alsó vége spirálhengerkét képez, a mely most ugyan el van szakadva, de valamikor mindenesetre szintén karikát képezett. Minthogy aránylag csekély mélységben fordult elő, Zyrjanov azt hiszi, hogy tulajdonosa a kurgán építése alkalmával vesztette el.

A kurgán közepén 4·8 m. mélységben a fekete földtömegben egy 2·1 m. hosszszú, de már korhadt gerendákból álló burkolatra akadt, a mely alatt ismét a fekete föld következett és ebben sor szerint a következő tárgyak feküdtek:

Egy vaskard (214. sz. rajz 10. sz.), a melyet a munkások ketté törtek. Eredetileg hüvelye is volt, de ennek csak némi nyomai maradtak fenn.

19 Meter, die Breite 15 Meter, die Höhe auf der nördlichen Seite 2·1 Meter, auf der südlichen Seite 3·2 Meter. Dieses Hügelchen ist aus zusammengetragener schwarzer Erde hergestellt und liegt auf thonigem Boden. Durch die Mitte zieht sich ein von Schatzgräbern hergestellter Graben, welcher 6·5 Meter lang, 3·2 Meter breit und 1·1 Meter tief ist. Die Ausgrabung dauerte drei Tage. Der Aufschlussgraben zog sich von Nordwest nach Südost und war 11 Meter lang, 2·1 Meter breit und 3·2 Meter tief. Dieser Graben durchschnitt nicht den Kurgan in seiner Gänze, und einen zweiten, diesen kreuzenden Graben konnte Syrjanow nicht mehr anlegen lassen, weil in den benachbarten Gemeinden das am 27. September beginnende Kirchweihfest jeder Arbeit ein Ende machte und auch Syrjanow selbst in jenem Jahre nicht mehr Zeit hatte, sich mit der Ausgrabung des Kurgans zu befassen. Aber auch schon der eine Graben, der gezogen worden war, lieferte interessante Funde. So namentlich in einer Tiefe von 0·7 Meter in der schwarzen Erde ein Bronzeohrgehänge (Abb. 215). Der Reifen ist aus einem einzigen Draht angefertigt, eiförmig und der untere Theil bildet eine Schlinge. In diese Schlinge war das Anhängsel eingehängt, welches aus auf Draht gezogenen Perlen und einer kugeligen Metallperle besteht. Das untere Ende des Drahtes bildet einen kleinen spiralförmigen Cylinder, der jetzt wohl abgebrochen ist, aber einstmals jedenfalls einen Reifen bildete. Nachdem dieses Stück in verhältnissmässig geringer Tiefe vorkam, so meint Syrjanow, dass der Eigenthümer dasselbe beim Bau des Kurgans verlor.

In der Mitte des Kurgans in einer Tiefe von 4·8 Meter stiess er in der schwarzen Erdmasse auf eine 2·1 Meter lange, aus schon verfaulten Balken bestehende Verschalung, unter welcher wieder schwarze Erde folgte, in welcher der Reihe nach folgende Gegenstände lagen:

Ein Eisenschwert (Abb. 214 Nr. 10), welches die Arbeiter entzweibrachen. Ursprünglich hatte dasselbe auch eine Scheide, von

Az előbbi vagy egy más kard elgörbített markolatvége. Ebben Zyrjanov téved, mert az a darab, a melyre vonatkozólag ezt Zyrjanov mondja és a mely általa a 28. számmal jelöltetik meg, nem más, mint egy vascsatt töredéke, a mint azt 216. sz. rajzunk 4. száma mutatja, a hol ezen darabnak képét a kellő kiegészitéssel közöljük.

Egy vas lándzsavég, melynek nyele elkorhadt. (216. sz. rajz 5. sz.)

Egy idomtalan vaskés, mely eredetileg tokban volt, tokja elég valószinűleg fémhálóval volt borítva, nyele letört. (216. sz. rajz 6. sz.) Megjegyezzük, hogy a mit Zyrjanov fémhálónak vél, az a valóságban lenszövet maradványa, a mely a késpengén ma is megvan és valószinűleg a fatok külső vagy belső boritékát képezte.

Három egyforma vaskarika, melyek Zyrjanov szerint a lándsa nyelének megerősítésére szolgáltak. (216. sz rajz 7—9. sz.)

Vaszabla ketté törve. (216 sz. rajz 10. sz.) Ezt Zyrjanov csak az esetben tartja zablának, ha a lyukaikban szabadon mozgó karikáknak más rendeltetésük nem volt, a mi tökéletesen felesleges aggodalom.

Három vasnyílhegy (216. sz. rajz 1—3. sz.)

Egy hasas agyagedény, a melyet a munkások széttörtek. Az egészből csak a felső rész egy darabja maradt meg, mely oldalain díszítve van. (216. sz. rajz 11. sz.)

Egy kerektalpú nagy agyagedény, mely nyílásával lefelé fordítva állott s telve volt égett fű és szintén átégetett finom földdel. Ez edény egészben vétetett ki, de a szentpétervári császári Archaeologiai Commissio-hoz történt beszállítása alatt öszszetört s így csak öt darab töredék maradt meg, melyek együtt nyílásának nagyságát és formáját mutatják. (216. számú rajz 12. sz.)

welcher aber nur wenige Spuren geblieben sind.

Das verkrümmte Griffende des oben erwähnten, oder eines anderen Schwertes. Mit dieser Behauptung irrt aber Syrjanow, denn das Stück, auf welches sich dieselbe bezieht und welches von ihm mit der Nr. 28 bezeichnet ist, ist nichts anderes als das Bruchstück einer Eisenschnalle, wie dies unsere Abb. 216, Nr. 4 zeigt, wo das Stück mit entsprechender Ergänzung reproduzirt ist.

Eine eiserne Lanzenspitze, deren Schaft verfault ist. (Abb. 216, Nr. 5.)

Ein formloses Eisenmesser, das sich ursprünglich in einem Futteral befand, welches sehr wahrscheinlich mit einem Metallnetz umhüllt war. Der Schaft ist abgebrochen (Abb. 216 Nr. 6). Wir bemerken, dass das, was Syrjanow für ein Metallnetz hält, in Wirklichkeit das Überbleibsel eines Leinenstoffes ist, das sich noch heute an der Messerklinge befindet und wahrscheinlich die innere oder äussere Umhüllung der Holzscheide bildete.

Drei gleichförmige Eisenringe, die nach Syrjanow zur Befestigung des Lanzenschaftes dienten. (Abb. 216, Nr. 7—9.)

Eine Eisentrense, entzweigebrochen (Abb. 216, Nr. 10). Syrjanow hält dieses Stück nur dann für eine Trense, wenn die in den Löchern sich frei bewegenden Ringe keine andere Bestimmung hatten, was aber eine vollkommen überflüssige Besorgniss ist.

Drei Eisenpfeilspitzen (Abb 216, Nr. 1—3).

Ein bauchiges Thongefäss, welches von den Arbeitern zerbrochen wurde. Von dem Ganzen blieb nur ein Stück des oberen Theiles erhalten, das an den Seiten ornamentirt ist. (Abb. 216. Nr. 11.)

Ein Thongefäss mit rundem Fuss. Dasselbe war mit der Öffnung nach unten gekehrt und mit verbranntem Gras und ebenfalls durchgebrannter feiner Erde vollgefüllt. Das Gefäss wurde unversehrt ausgegraben, jedoch bei der Einlieferung an die petersburger kais. arch. Kommission zerbrochen und es blieben nur fünf Bruch-

Egy kis bögre agyagból fűhamuval volt telve s nyilásával lefelé fordítva, az előbbi nagy agyagedényben találták (216. sz. rajz 13. sz.)

A Zyrjanov-féle leletek a Természetrajzkedvelők Urali Társaságának jekatyerinburgi múzeumában vannak és azokat Lobanov J. D. a múzeum katalogusának 6412—6457. számai alatt sorolja fel.[1]

Kétségtelen, hogy ezen kurgánok közül a sírmellékletek nélküli kisebb kurgánok más és az aránylag gazdag, sírmellékleteket felmutató nagyobb kurgánok ismét más periodusból származnak. Ez utóbbi kurgánok, a mint a közlött adatokból kitetszik, bizonyára sírrablók által fosztattak ki már korábban, meg aztán Zyrjanov sem fejezte be teljesen az ásatást ezek egyikénél sem. Világos tehát, hogy a kurgánok egykori tartalmának nem egész képe áll előttünk. Azonban az is, a mit Zyrjanov ásatásai napfényre hoztak, nevezetesen segíti elő azt, hogy a jaszinovai lelet zablájának principium tekintetében is megfelelő előzőjével megismerkedhessünk egy olyan leletben, a mely, a mint látni fogjuk, a jaszinovai lelet korát megelőzi.

Vegyük tehát szemügyre a zamarajevszkojei második kurgáncsoport 5. számú zabláját. Ez a zabla is, mint a jaszinovai példa, karikás zabla, melynek szájvasa kéttagú és a melynek ezenfelül külön karikája van a kantárszár felvételére és külön tagja arra a czélra, hogy a kantár pofaszíjaihoz erősíttessék. A zamarajevszkojei zablán azonban nem látjuk a La Téne-ízlés befolyását feltüntető túlnagy karikákat és ez az egyik fontos jelleg, a miben a jaszinovaitól eltér és a mi magában véve is mutatja, hogy

[1] Записки Уральскаго Общества «Любителей Естествознанія, томъ XX. вып. 1. ст. 357—358

stücke erhalten, die zusammen die Grösse der Öffnung und die Form zeigen. (Abb. 216, Nr. 12.)

Ein kleines Töpfchen aus Thon mit Grasasche gefüllt, mit der Öffnung nach unten gekehrt, wurde in dem soeben erwähnten grossen Thongefässe gefunden. (Abb. 216, Nr. 13.)

Die Syrjanowschen Funde befinden sich im jekatjerinburger Museum der uralischen Gesellschaft der Naturfreunde und zählt J. D. Lobanow dieselben im Kataloge des Museums unter den Nummern 6412—6457 auf.[1]

Zweifellos ist, dass unter diesen Kurganen die kleinen ohne Grabbeilagen aus einer anderen Periode stammen, als die grösseren Kurgane, die verhältnissmässig reich an Grabbeilagen sind. Die letzteren Kurgane wurden, wie aus den mitgetheilten Daten ersichtlich, sicherlich schon in früheren Zeiten durch Grabräuber geplündert und dann hat Syrjanow auch in keinem derselben die Ausgrabung vollständig durchgeführt. Es ist also klar, dass wir nicht das ganze Bild der einstmaligen Kurgane vor uns haben. Aber auch das schon, was die Ausgrabungen Syrjanows zum Vorschein brachten, hilft uns wesentlich darin, einem auch hinsichtlich des Prinzipes entsprechenden Vorgänger der Trense des jassinowaer Fundes in einem solchen Funde zu begegnen, der, wie wir noch sehen werden, dem jassinowaer Funde zeitlich vorangeht.

Prüfen wir also die Trense Nr. 5 der zweiten samarajewskojeer Kurgangruppe. Diese Trense ist ebenso wie das jassinowaer Exemplar eine Ringtrense, hat ein zweigliedriges Gebiss und überdies einen besonderen Ring zur Aufnahme des Halfterzügels und ein besonderes Glied zur Befestigung an den Backenriemen des Halfters. Bei der samarajewskojeer Trense sehen wir jedoch nicht die den Einfluss des La Ténestyles verrathenden übergrossen Ringe.

[1] Записки Уральскаго Общества «Любителей Естествознанія, томъ XX. вып. 1. ст. 357—358.

216. rajz. A zamarajevszkojei kurgán leletei. — Abb. 216. Funde aus dem samarajewskojeer Kurgan.

olyan fejlemény, a mely azon a területen tisztán fejlett ki. Még inkább megerősíti ezt az a körülmény, hogy a zamarajevszkojei zabla azon tagjai, a melyek a kantár pofaszíjaihoz való erősítésre szolgáltak, nem karikák, hanem pántok.

Már most ez a körülmény aztán elvezet bennünket azon déli területekre, a hol ennek a tulajdonképen nyugot-szibériai typusnak keveredése a La Téne-ízlésű darabokkal már jóval korábban megtörténhetett, semmint a jaszinovai typus az ő vegyes formájával előállott. Nevezetesen gróf Perovszkijnak 1854-ben eszközölt kercsi ásatásaiból őriz az Eremitage egy pár igen nevezetes régiséget, a melyek együtt találtattak. Fájdalom, Kiezericki úr, a gyűjtemény custosa, nem adhatott ezekről bővebb felvilágosítást, mint azt, hogy Perovszkij gróf kercsi ásatásaiból származnak és egyűvé tartoznak. Állanak pedig ezek 9 darab ezüstpánthól, a melyeknek formáit 217. sz. rajzunk *a* és *b* számai tüntetik föl; továbbá 7 darab csattból, a melyeknek formáit 217. sz. rajzunk *c*, *d*, *e* példái tüntetik föl, megjegyezvén, hogy az *e* szám alatti példából három darabnak szíjszorító nyúlványán 3—3 szeg van.

Tárgyunk szempontjából legfontosabb darabja e leleteknek két összetartozó zablatöredék, a melynek rajzát 217. számú rajzunk *f* betűje alatt közöljük. Ennek a zablatöredéknek karikája ugyanazon méreteket mutatja, mint a melyekkel a jaszinovai zablán találkoztunk, de ebben a karikában két bronzhól készült szorítópántot látunk, a melyek közül egyik a kantárszár, a másik a pofaszijak felvételére szolgál. Nézetünk szerint ez a zablatypus közvetíti az átmenetet a zamarajevszkojei és a jaszinovai typus között, mert a zamarajevszkojeiból megőrzi a pofaszíjak megerősítésére szol-

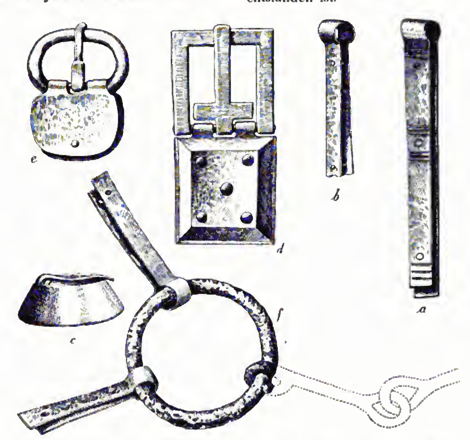
Das ist der eine wichtige Punkt, in welchem das jassinowaer Exemplar abweicht und der auch an sich schon zeigt, dass dies eine solche Entwicklung ist, die sich rein auf jenem Gebiete entwickelt hat. Noch mehr bekräftigt wird dies durch den Umstand, dass jene Theile der samarajewskojeer Trense, welche zur Befestigung an die Backenriemen des Halfters dienten, nicht Ringe, sondern Bänder sind.

Dieser Umstand führt uns nun auf jene südlichen Gebiete, wo die Vermengung dieses eigentlich westsibirischen Typus mit den Stücken im La Ténestyl schon viel früher erfolgt sein dürfte, als der jassinowaer Typus mit seinen gemischten Formen entstanden ist. Hierbei sind zu erwähnen einige sehr bemerkenswerthe Alterthümer in der Eremitage, die gemeinsam gefunden worden sind und aus den kertscher Ausgrabungen stammen, die Graf Perowskij 1854 ausgeführt hat. Leider konnte mir der Kustos der Sammlung, Herr Kiesericki keine weiteren Aufklärungen mehr geben, als dass, wie erwähnt, die Stücke aus den kertscher Ausgrabungen des Grafen Perowskij stammen und zusammengehören. Dieselben bestehen aus neun Silberbändern, deren Formen unsere Abb. 217 unter *a* und *b*, ferner aus sieben Schnallen, deren Formen die auf Abb. 217 unter *c*, *d*, *e* reproduzirten Exemplare zeigen, wobei zu bemerken ist, dass an den drei Stücken, welche den unter *e* reproduzirten gleichen, an der Riemenhülsenverlängerung je drei Nägel sich befinden.

Für unseren Gegenstand sind die wichtigsten Theile des Fundes zwei zusammengehörige Trensenbruchstücke (Abb. 217 *f*). Der Ring derselben zeigt dieselben Maasse, wie bei der jassinowaer Trense, nur sehen wir in diesem Ringe zwei Klemmbänder aus Bronze, das eine zur Aufnahme des Halfterzügels, das andere zur Aufnahme des Backenriemens. Unserer Ansicht nach vermittelt dieser Trensentypus den Übergang zwischen dem samarajewskojeer und dem jassinowaer Typus. Denn der erstere konservirt das Band zur Befestigung der

gáló pántot, csakhogy ezt a pántot is a nagy karikán alkalmazza; a jaszinovaiból pedig tartalmazza azt a nagyméretű karikát, a mely nézetünk szerint a La Téne-ízlésű zablák befolyása következtében állott elő.

Backenriemen, nur dass er auch dieses Band an dem grossen Riemen anbringt. Der jassinowaer aber hat jenen grossen Ring, der unserer Ansicht nach unter dem Einflusse der Trensen des La Ténestyles entstanden ist.

217. rajz. A gróf Perovszkij-féle leletek. — Abb. 217. Die gräflich Perowskij'schen Funde.

Ez a felfogásunk megerősítést nyer akkor, ha tekintetbe veszszük a finn-germán területet. Ezen a területen azt látjuk ugyanis, hogy a Perovszkij-féle kercsi leletek zablatypusának pontos analogiája a finn-germán terület legnyugotibb részén, t. i. épen a mai Finnország fiatalabb vaskori leleteiben, melyek a Kr. u. VIII. század elejétől egészen a XII—XIII. század végeig terjednek, van meg. Ennek bizonyítására szolgáljon az a vaszabla, a melyet 218. sz. rajzunkon a szatakuntai sírmezőből Aspelin műve után

Eine Bekräftigung findet diese unsere Auffassung, wenn wir das finnisch-germanische Gebiet in Betracht ziehen. Dort sehen wir nämlich, dass sich eine genaue Analogie jenes Trensentypus, der in den Perowskijschen kertscher Funden vorkam, auch in dem westlichsten Theile des finnisch-germanischen Theiles findet, u. zw. gerade in, aus der jüngeren Eisenzeit des heutigen Finnland stammenden Funden, die vom Beginne des VIII. Jahrhundertes n. Chr. bis zum XII—XIII. Jahrhundert sich erstrecken. Als Beweis möge die Eisentrense aus dem satakuntaer Grabfelde dienen,

közlünk. A szatakuntai zablatypus kétségtelenül a germán terület fejleménye, mely, bármi késön is jelentkezik a szatakuntai sírmezőben, mégis alig lehet kétséges, hogy benne azon fejleményt kell látnunk, mely a La Téne zablától, mint átmenet, a későbbiekhez vezet át. Ilyenformán az is alig lehet kétséges, hogy ezen zablatypus a délkeletre vonuló északi germán törzsekkel jutott a déli orosz földre, a hol egyéb idegen és más területekről származó zablatypusokkal keveredett.

die wir auf Abb. 218 nach dem Werke Aspelins reproduziren. Dieser Trensentypus ist zweifellos eine Entwicklung des germanischen Gebietes und so spät er auch in dem satakuntaer Grabfelde erscheint, ist doch kaum ein Zweifel, dass man in diesem Trensentypus jenen Übergang sehen muss, der von der La Ténetrense zu den späteren Typen hinüberführt. Solcherart ist es auch kaum zweifelhaft, dass dieser Trensentypus mit den nach Südosten ziehenden nordgermanischen Stämmen in das südliche Russland kam, wo er sich mit anderen fremden und aus

218. rajz. Finn zabla. — Abb. 218. Finnische Trense.

De ha ezt megállapítottuk, szükséges tisztába hoznunk első sorban a zamarajevszkojei, másodsorban a Perovszkij-féle keresi leletek korát.

A zamarajevszkojei leletek kormeghatározóiul szolgálhatnak első sorban a bennük előfordult fegyverrészletek, nevezetesen a háromszárnyú nyílhegyek. Ezen nyílhegyek jellemző formáival hazánk területén azon leletekben találkozunk, a melyeket mi hun-germánkoriaknak szoktunk nevezni és a melyeket legújabban Nagy Géza két részre, ú. m.: a szarmata és a hun-gót csoportra oszt. Nevezetesen előfordul a

anderen Gebieten stammenden Trensentypen vermengte.

Wenn wir dies aber konstatirt haben, müssen wir nun aber auch in erster Linie die Zeit der samarajewskojeer und dann die der Perowskijschen kertscher Funde feststellen.

Bei den samarajewskojeer Funden dienen zur Zeitbestimmung in erster Linie die unter denselben befindlichen Waffentheile, speziell die dreiflügeligen Pfeilspitzen. Die charakteristischen Formen dieser Pfeilspitzen finden wir bei uns in jenen Funden, die wir der hunnisch-germanischen Epoche zuzuschreiben pflegen und die neuestens Géza Nagy in eine sarmatische und eine hunnisch-gothische Gruppe theilt. Speziell kommen diese Formen vor in den keszt-

keszthelyi,[1] nemesvölgyi,[2] kassai,[3] czikói[4] és csúnyi[5] sirmezőkben. Azon typusok, a melyeket a fönt elősorolt leletekben találunk, méreteikre nézve meglehetősen különbözők, már ez okból is világos, hogy nem tartozhatnak egy-ugyanazon periodushoz. Annyi azonban bizonyos, hogy hazánk területén már a római császárkorban kellett jelentkeznie és így van jogunk feltételezni, hogy ha nem korábban, úgy bizonyára a Kr. sz. körüli századokban megvolt már az a mai orosz területen is.

A zamarajevszkojei kard kétélű csúcsba futó egyenes szablya, a melynek jellemzője az a rövid egyenes keresztvas, a melylyel hazai honfoglaláskorunkban már a gávai kardon[6] is találkoztunk és a melyről már akkor, mikor honfoglaláskori szablyáinkról szólottunk, megmondottuk, hogy a honfoglalás koránál jóval korábbi. A zamarajevszkojei példa a gávai szablyával markolatnyúlványának kiképzése tekintetében is egyezik, fájdalom, a markolatgomb letörött róla. Tekintettel azonban a meglevő résznek és a keresztvasnak a gávaival való szoros egyezésére, alig kételkedhetünk, hogy a zamarajevszkojei példának markolatgombját is karika képezte; annál is inkább, mert a terület, a honnan származik, szorosan öszszefügg a nyugatszibériai területtel, a melynek bronzkésein és tőrjein a karikás záródás oly gyakori

[1] Hampel: i. m. XCVIII. 7. sz.

[2] U. o. CXL. 3. sz.

[3] U. o. CXLVI. 7—9. sz.

[4] U. o. CCVIII. 86. sir, 6—8; CCXIV. 191. sir 3—5.

[5] U. o. CCLXV. 10.; CCLXIX. 3.; CCLXXIII. 38. sir, 2—3; CCLXXIV. 44. sir, szám nélkül; CCLXXV. 54. sir, 1.; CCLXXVI. 62. sir, 2, 63. sir, 1—3; CCLXXVII. 68. sir, 4—5; CCLXXIX 103. sir, 3—4; CCLXXXVII. 126. sir, 1. sz.

[6] Hampel: A honfoglalási kor hazai emlékei XV. 1. sz.

helyer,[1] nemesvölgyer,[2] kassaer,[3] czikóer[4] und csúnyer[5] Grabfeldern. Die Typen, denen wir in den hier aufgezählten Funden begegnen, sind in den Maassen ziemlich verschieden und geht auch hieraus schon klar hervor, dass sie nicht in eine und dieselbe Periode gehören. Sicher ist aber, dass sie bei uns schon in der römischen Kaiserzeit erscheinen mussten, so dass wir berechtigt sind, vorauszusetzen, dass sie, wenn nicht früher, so doch sicher in den Jahrhunderten um Christi Geburt auch schon auf dem heutigen russischen Gebiete existirten.

Das samarajewskojeer Schwert hat eine zweischneidige, spitz zulaufende gerade Klinge. Charakteristisch ist die kurze gerade Parirstange, die wir schon bei uns in der Landnahmezeit beim gávaer Schwert finden[6] und von dem wir schon bei Besprechung unserer Schwerter aus der Landnahmezeit sagten, dass es aus viel früherer Zeit stamme. Das samarajewskojeer Exemplar stimmt mit dem gávaer auch in der Ausbildung des Griffdornes überein, doch der Griffknauf selbst ist leider von demselben abgebrochen. Da jedoch der vorhandene Theil und die Parirstange mit dem gávaer genau übereinstimmen, so dürfte zweifellos auch der Griff des samarajewskojeer Exemplares aus einem Reifen bestanden haben, umsomehr, da das Gebiet, aus welchem derselbe stammt, mit dem westsibirischen enge zusammenhängt und an den Bronzemessern und Dolchen des Letzteren der ringförmige Abschluss recht häufig ist. Dieses Schwert kann also als eine Analogie des gávaer betrachtet werden, das

[1] Hampel: L. c. XCVIII. Nr. 7.

[2] L. c. CXL. Nr. 3.

[3] L. c. CXLVI. Nr. 7—9.

[4] L. c. Taf. CCVIII. Grab 86. 6—8; CCXIV. Grab 191, 3—5.

[5] L. c. CCLXV. 10.; CCLXIX. 3.; CCLXXIII. Grab 38. 2—3; CCLXXIV. Grab 44 ohne Zahl; CCLXXV. Grab 54. 1; CCLXXVI. Grab 62, 2; Grab 63, 1—3; CCLXXVII. Grab 68, 4—5; CCLXXIX. Grab 103, 3—4; CCLXXXVII. Grab 126, Nr. 1.

[6] Hampel: Die heimischen Denkmäler der Landnahmezeit. (A honfoglalási kor hazai emlékei.) XV. Nr. 1.

Ez a kard tehát a gávai kard analogiájának tekinthető, a melyet a későbbi ismertetendő oroszországi analogiák alapján tényleg a Kr. sz. körüli századokba lehet helyezni. Ilyenformán a zamarajevszkojei leletek a Kr. sz. körüli századokba volnának helyezendők, a mely kormeghatározásnak nem mondanak ellent a leletek többi darabjai sem. Az agyagművesség, melyet ezen leletekből közöltünk, épen ezen kornak felel meg, a csontlemezek, melyek bizonyára bőrre fűzött pikkelypánczél-darabok, ezen kornak divatához tartoznak és a lándsacsúcs formája is egészen közel áll az ezen korokat megelőző, de hozzájuk csatlakozó korok bronzlándsáinak formájához. A zamarajevszkojei leletek e szerint egy későbbi fejezetünkbe tartoznának, de a jaszinovai lelet zablájának megérthetése szempontjából itt kellett azt tárgyalnunk.

A mi a gróf Perovszkij-féle keresi leleteket illeti, ezekre nézve csak azt jegyezzük meg, hogy bár a jaszinovai lelet zabláinak megérthetése szempontjából már itt közöltük azokat, tulajdonképen ezek is egy későbbi fejezetünkbe tartoznának, abba t. i., a melyben azon leleteket tárgyalandjuk, a melyek a délorosz földön az aláhajtott lábú fibulával s annak legközvetlenebb továbbfejlődésével datáltatnak. És így, ha korra nézve nagyjában egyeznek is a zamarajevszkojei leletekkel, vagyis körülbelül

wieder, auf Grundlage später zu besprechender russischer Analogien, thatsächlich in die Jahrhunderte um Christi Geburt versetzt werden kann. Danach wären denn auch die samarajewskojeer Funde in die Jahrhunderte um Christi Geburt zu versetzen, welcher Zeitbestimmung die übrigen Stücke des Fundes nicht widersprechen. Die keramischen Stücke, die wir aus diesen Funden reproduzirten, entsprechen gerade dieser Epoche. Die Knochenplatten, die wahrscheinlich zu einem auf Leder gearbeiteten Schuppenpanzer gehören, entsprechen der Mode dieser Epoche und auch die Form der Lanzenspitze steht sehr nahe der Form jener Lanzenspitzen, die wohl diesen Zeiten vorangeht, sich aber an dieselben anschliesst. Die samarajewskojeer Funde gehören also in ein späteres Kapitel und mussten wir nur zum Verständniss der jassinowaer Trense dieselben schon hier behandeln.

Bezüglich der Graf Perowskijschen kertscher Funde bemerken wir nur, dass wenn wir dieselben auch zum näheren Verständniss der Trensen des jassinowaer Fundes schon hier reproduzirten, dieselben eigentlich ebenfalls in ein späteres Kapitel gehören, in jenes nämlich, in welchem wir jene Funde werden behandeln müssen, die auf südrussischem Gebiete durch die Fibel mit umgeschlagenem Fuss und deren unmittelbarste weitere Fortentwicklung datirt werden. Wenn also auch die kertscher Funde im Allgemeinen zeitlich mit den samarajewskojeern übereinstimmen, nämlich ungefähr in jene Periode gehören,

219. rajz. Szibériai zabla. — Abb. 219. Sibirische Trense.

azon periodusba tartoznak, a melynek végső határát mintegy a Kr. sz. utáni III századdal jelölhetjük meg, mégis, ha a zamarajevszkojei leleteket ezen periodus felső, azaz korábbi, úgy a Perovszkij-féle kercsi leleteket ugyanezen periodusnak alsó, azaz későbbi határához kell közelebb esőknek tekintenünk.

Már most utalnunk kell arra, hogy a zamarajevszkojei zablatypus tulajdonképen nem más, mint egy igen elterjedt szibériai bronz zablatypusnak továbbfejlődése. Világosság okáért közöljük e zablatypus képét

deren äusserste Grenze etwa das III. Jahrhundert n. Chr. bezeichnet, so glauben wir doch, dass wenn die samarajewskojeer Funde näher der oberen, nämlich früheren Grenze dieser Periode liegen, so die Perowskij'schen kertscher Funde näher der unteren, d. h. späteren Grenze dieser Periode.

Wir müssen nun darauf hinweisen, dass der samarajewskojeer Trensentypus eigentlich nur die Weiterentwicklung eines sehr verbreiteten sibirischen Bronzetrensen-Typus ist, den wir zur Illustration nach dem Werke Radlow's hier reproduziren (Abb. 219). Dieser sibirische Bronzetren-

220. rajz. Szibériai zabla. — Abb. 220. Sibirische Trense.

Radlov művéből 219. sz. rajzunkon. Ez a szibériai bronz zablatypus csak karikás zabla lehetett, mert szélső karikái oly nagyok, hogy abba sem csont, sem bronz oldalpálczát nem képzelhetünk. Ennél a typusnál a kantárszár és a pofaszíjak egyazon karikába kellett, hogy beerősítve legyenek. De hogy ezen karika kettős rendeltetése a szibériai területen csakhamar differencziálódott, azt egy másik szibériai bronz zablatypussal világosítjuk meg, a melyet szintén Radlov műve után 220. sz. rajzunkon közlünk. A differencziálódás elvének továbbfolytatása az a zablatypus, a melyet a mordvin területen találunk, s a melyet Aspelin műve után 221. sz. rajzunkon közlünk. Ez utóbbi zablán a szájvas végén levő karikában ugyanazt a nagyobb és kisebb karikát találjuk, a mely a jaszinovai zablát is jellemzi és

sen-Typus konnte nur zur Gattung der Ringtrensen gehören, denn die äussersten Ringe desselben sind so gross, dass wir uns in dieselben weder Knochen-, noch Bronzeknebel vorstellen können. Bei diesem Typus mussten der Halfterzügel und die Backenriemen an einem Ring befestigt sein. Dass aber dieser Ring mit doppelter Bestimmung auf dem sibirischen Gebiete sich sehr bald differenzirte, könnten wir mit einem zweiten Bronzetrensen-Typus bezeugen, den wir ebenfalls nach dem Werke von Radlow auf Abb. 220 reproduziren. Eine Fortsetzung dieses Differenzirungsprinzipes zeigt jener Trensentypus, den wir auf mordwinischem Gebiete finden und auf Abb. 221 nach dem Werke Aspelin's reproduziren. Bei dieser letzteren Trense finden wir in dem Ringe am Ende des Gebisses denselben grösseren und kleineren Ring, der auch die jassinowaer Trense charakterisirt, und an dieser mordwinischen Trense

ezen a mordvin területről származó zablán látjuk legtisztábban, hogy e két karikával való megtoldás tulajdonképen nem más, mint a 219. sz. rajzunkon közlött szibériai bronz zablatypus legegyszerűbb továbbfejlődése. Nem lehet tehát kétségünk az iránt, hogy a jaszinovai zablatypus oly szibériai fejlemény, melyet egyrészről Nyugatszibériából a permi kormányzóságon át egészen a mordvin területig követhetünk, másrészről ugyancsak Nyugatszibériából s ugyancsak a permi területen át erősen és hirtelen délnek fordulva, Kercsig s bizonyára azon túl is megtalálhatunk, azon különbséggel mégis, hogy a déli fejlemények a La Téne-ízlés befolyását és a pontos felszerelést őrzik meg inkább.

Hogy a jaszinovai typus a déli fejlődést mutatja inkább és pedig különösen a kantárszár karikájának méreteiben, az egybeesik azon jelenségekkel, a melyeket már fentebb is kiemeltünk s a melyek azt bizonyítják,hogy az avarkori kengyeltypusunkat hordozó nép azon aránylag rövid időt, melyet a nyugati orosz területen töltött, ezen területnek déli vidékein élte át. Azok az analogiák pedig, a melyeket a jaszinovai lelet zablája a Perovszkij-féle lelet zablájával mutatott, tekintetbe véve a Perovszkij-féle leletek korát, igazolja azt, a mit a lelet egyéb tárgyaiból is bizonyítottunk, hogy t. i. a jaszinovai lelet avar periodusunkat valamivel megelőzi.

Áttérve a leletben előfordult kengyeltöredékre, az, a mi ebből megmaradt, hatá-

sehen wir am klarsten, dass die Hinzufügung dieser beiden Ringe nichts anderes ist, als die einfachste weitere Entwicklung des auf Abb. 219 reproduzirten sibirischen Bronzetrensen-Typus. Es gibt also keinen Zweifel darüber, dass der jassinowaer Trensentypus eine solche Entwicklung ist, der wir einerseits von Westsibirien durch das permer Gouvernement ganz bis zum mordwinischen Gebiete folgen können und die sich andererseits ebenfalls von Westsibirien durch das permer Gebiet hinziehend, energisch und plötzlich nach Süden wendet und die wir bis Kertsch und sicherlich auch darüber hinaus finden können, allerdings mit der Differenz, dass die südlichen Entwicklungen den Einfluss des La Ténestyles und die genaue Ausrüstung eher konserviren.

Dass der jassinowaer Typus mehr die südliche Entwicklung zeigt, besonders in den Maassen des Ringes der Halfterzügel, stimmt mit den auch schon oben hervorgehobenen Erscheinungen überein, welche beweisen, dass das Volk, welches unseren Steigbügel aus der Avarenzeit benützte, jene verhältnissmässig kurze Zeit, die es auf westrussischem Gebiet verweilte, eben in den südlichen Gegenden dieses Gebietes verbrachte. Die Analogien aber, zwischen der Trense des jassinowaer und jener des Perowskij'schen Fundes bestätigt, wenn wir die Zeit der Perowskij'schen Funde in Betracht ziehen, das, was wir auch von den anderen Gegenständen dieses Fundes bewiesen haben, dass nämlich der jassinowaer Fund unserer avarischen Periode ein wenig vorangeht.

Wenn wir nun zu den im Funde vorgekommenen Steigbügelbruchstücken übergehen, so zeigen dieselben entschieden die Form unseres Steigbügel-Typus aus

221. rajz. Mordvin zabla. — Abb. 221. Mordwinische Trense.

rozottan avarkori kengyeltypusunk formáját mutatja, mert nemcsak, hogy kereknek indul a meglevő darab, mely a keretnek felső részét képezi, de a szíj számára nyúlványnyal rendelkezik. Ez a nyúlvány nagy egészében derékszögű parallelogramma idomúnak indúl és úgy látszik, ugyanilyen alakú nyilása is volt. Hogy az ezen nyúlvány két oldalán látható bemetszések esetlegességek-e vagy a kengyelszíj megerősítésének valamiféle segédeszközei voltak-e, azt a példa erősen sérült volta miatt ma már meg sem állapíthatjuk. (213. sz. rajz 7.)

A jaszinovai leletben levő két kardtöredék annyira sérült, hogy arról mást, minthogy kétélű egyenes szablya volt, meg nem állapíthatunk és ebben a tekintetben szintén valamivel korábbi elemet mutat, mint hazai avarkori leleteink.

der Avarenzeit, denn das vorhandene Stück, welches der obere Theil des Rahmens ist, ist nicht nur gerundet, sondern hat auch eine Verlängerung für den Riemen. Diese Verlängerung hat ungefähr die Form eines Parallelogramms und hatte, wie es scheint, auch eine ebensolche Öffnung. Ob die an den beiden Seiten der Verlängerung sichtbaren Einschnitte Zufälligkeiten sind oder irgend welche Behelfe zur Befestigung des Steigbügelriemens, lässt sich bei dem überaus schlechten Zustande des Exemplars (Abbildung 213) jetzt nicht mehr konstatiren. Die beiden Schwertbruchstücke des jassinowaer Fundes sind so ruinirt, dass wir etwas Anderes, als dass sie zu einer zweischneidigen Klinge gehören und darin ebenfalls ein etwas früheres Element zeigen, als unsere Funde aus der heimischen Avarenzeit, von ihnen nicht konstatiren können.

B) *A hun-germán és jazig-szarmata periodusra vonatkozó emlékek.*

Mint fentebb láttuk, azon leletek is, a melyek az oroszföldi régiségek között hazai ú. n. avar periodusunkkal kapcsolatba hozhatók, bizonyos pontig érintkeznek azon korábbi periodusok emlékeivel, a melyek hazánkban ezt a periodust megelőzték, mindazonáltal lehetséges volt legalább bizonyos leleteket kiválasztani, a melyek szorosabban kapcsolódtak ú. n. avarkori periodusunkhoz. Mikor azonban azon periodusok oroszországi emlékeiről akarunk szólani, a melyek Magyarországon az avar periodust megelőzik, tehát az ú. n. hun-germán periodus emlékeiről, akkor igen sajátságos helyzetben vagyunk. Nem, mintha hiányoznának az orosz földön olyan régiségek, melyek az ú. n. hun-

B) *Auf die hunnisch-germanische und die jazygisch-sarmatische Periode bezügliche Denkmäler.*

Wie wir oben gesehen haben, berühren sich auch jene russländischen Funde, die sich mit unserer heimischen, sogenannten avarischen Periode in Verbindung bringen lassen, bis zu einem gewissen Punkte mit den Denkmälern früherer Perioden, welche derselben bei uns vorangingen. Aber trotzdem war es möglich, wenigstens gewisse Funde auszuwählen, die sich an unsere avarische Periode auch enger anschlossen. Wenn wir aber von den russländischen Denkmälern jener Perioden sprechen wollen, welche der avarischen Periode in Ungarn vorangingen, also von den Denkmälern der sogenannten hunnisch-germanischen Periode, befinden wir uns in einer sehr eigenartigen Situation. Nicht als ob auf russischem Gebiete Alterthümer, die sich mit den heimischen Denkmälern der sogenannten

germán periodus hazai emlékeivel kapcsolatba hozhatók, hanem, mert mindaz, a mit erre vonatkozólag idézhetünk, hogy egy szóval jellemezzük: relictumnak mondható, vagyis olyan elemnek, a mely bizonyára korábbi periodusokból, de későbbi leletekben maradt fenn.

Igy mindenekelőtt figyelmeztetnünk kell arra, hogy a tasebái leletekben az a zablatypus fordult elő, a mely a délorosz földön a skita-szarmata, a magyar földön pedig a hun-germán periodus sajátja. Azonban tudjuk, hogy ezen leletekben az avar kengyelpár fordult elő, még pedig aránylag késő leletek társaságában.

Azt is láttuk, a tasebái leletek méltatásánál, hogy a hun-germán korunkat jellemző kengyel a permi múzeumban permi leletekből megvolt (208. sz. rajz), sőt a tobolszki múzeum leletei közül ismertettünk egy szíjvéget és egy boglárt az iszkeri lelelek közül (209. sz. rajz), a melyek viszont hun-germán periodusunk indás és griffes díszítéseit hozzák emlékezetünkbe, de ezeknél is ki kellett emelnünk, hogy azok sokkal későbbi idők maradványai. Ne felejtsük el itt azt sem, a mire többször utaltunk, hogy az egész finn-germán területen az a kengyeltypus uralkodó, a mely hazai hun-germán periodusunknak képezi sajátját. Erre nézve hivatkozunk első sorban a permi területre, a honnan már is megemlítettük az egyik hun-germánkori kengyeltypus variansát. Ehhez csatlakozva, hivatkoznunk kell még a mordvin területre, a honnan Aspelin közölt egy ilyen kengyeltypust,[1] és ki kell emelnünk a litván területet, a melyen ez a kengyeltypus még a VII—IX. századbeli leletekben is előfordul olyan sírmellékle-

[1] Aspelin: i. m. 863.

hunnisch-germanischen Periode in Verbindung bringen lassen, fehlen würden, sondern weil all' das, was wir hierauf bezüglich zitiren können, mit einem Worte charakterisirt werden kann; es ist: relictum, d. i. ein Element, welches sicherlich aus früheren Perioden, aber in späteren Funden erhalten geblieben ist.

Hier müssen wir vor allererst darauf aufmerksam machen, dass in den taschebaer Funden jener Trensentypus vorkam, der in Südrussland eine Eigenthümlichkeit der skythisch-sarmatischen, in Ungarn aber der hunnisch-germanischen Periode ist Wir wissen aber auch, dass in diesen Funden avarische Steighügel vorkamen, u. zw. in Gemeinschaft mit verhältnissmässig späteren Gegenständen.

Wir sahen auch bei der Besprechung der taschebaer Funde, dass sich im permer Museum der aus permer Funden stammende, unsere hunnisch-germanische Epoche charakterisirende Steigbügel findet (Abb. 208). Ja, unter den Funden des tobolsker Museums lernten wir sogar einen Riemenbeschlag und unter den iskerer Funden eine Rosette (Abb. 209) kennen, die wieder das Laubgewinde und Greifornament unserer hunnisch-germanischen Periode uns in Erinnerung bringen. Doch mussten wir auch bei diesen hervorheben, dass sie Überbleibsel viel späterer Zeiten sind. Vergessen wir übrigens auch nicht, worauf wir ja des Öfteren hingewiesen haben, dass auf dem ganzen finnisch-germanischen Gebiete jener Steigbügeltypus der herrschende ist, der eine Eigenthümlichkeit unserer hunnisch-germanischen Periode bildet. Wir können uns dabei in erster Linie auf das permer Gebiet berufen, von dem wir eine Variante des einen Steigbügeltypus der hunnisch-germanischen Periode auch schon erwähnt haben. Des Ferneren müssen wir uns auf das mordwinische Gebiet berufen, aus welchem Aspelin einen solchen Steigbügeltypus publizirt hat,[1] und müs-

[1] Aspelin: L. c. 863.

tek társaságában, a melyek leginkább azon iparművészet késő maradványaiul tekinthetők, a mely a délorosz területen a Kr. u. I—VI. században volt divatban. Különösen jellemzők e tekintetben a litván kurgánok fibulái, karpereczei és csattjai.[1] Ezen leletekben tehát meglehetősen zavaros képet találunk és azért lépésről-lépésre kell haladnunk, hogy ebbe a képbe mégis némi rendet hozhassunk. Ezt pedig csak úgy tehetjük, hogyha az e nemű leleteket külön-külön méltatjuk figyelmünkre és viszszafelé menő sorban a fiatalabbról a régibbek felé haladunk. Ilyenformán szólanunk kell először arról a leletről, a melyet a permi kormányzóság sadrini kerületében fekvő Muszlyumova község mellett találtak.[2] Ezen lelet képét 222. és 223. számú rajzunk mutatja. Maga a lelet a szentpétervári császári Eremitage középkori osztályán őriztetik, a hol azt fényképezni alkalmum volt. A közlött rajzok szerint áll a lelet mindenekelőtt egy kardpenge-töredékből (222. sz. rajz), a mely csak anynyit mond, hogy kétélű egyenes karddal van dolgunk de a mely, miután épen a markolat és keresztvas jellemző részei hiányoznak, kétségben hagy typusa felől. Jellemző e lelettárgyak között az a zablatöredék, a mely mindöszsze egy zablának ezüstkarikáját mutatja, de a melyen csak a szájvas egy része maradt meg. (223. sz. rajz 1. sz.) Azok után, a miket fentebb a jaszinovai zablának méltatása alkalmával elmondottunk, egészen világos, hogy a muszlyumovai zablarészlet ugyan-

sen das litthauische Gebiet hervorheben, auf welchem dieser Steigbügeltypus noch in Funden des VIII—IX. Jahrhundertes vorkommt, in Begleitung solcher Grabbeilagen, die am ehesten als spätes Überbleibsel jenes Kunstgewerbes betrachtet werden können, das auf südrussischem Gebiete im I—VI. Jahrh. n. Chr. in Mode war. Besonders charakteristisch in dieser Hinsicht sind die Fibeln, Armbänder und Schnallen der litthauer Kurgane.[1] Diese Funde bieten also ein ziemlich wirres Bild und wir müssen deshalb schrittweise vorgehen, um doch wenigstens eine gewisse Ordnung in dasselbe bringen zu können. Dies vermögen wir aber nur, indem wir jeden derartigen Fund gesondert berücksichtigen und, nach rückwärts schreitend, von den jüngeren zu den älteren vorgehen. Demzufolge müssen wir zuerst von jenem Funde sprechen, der in der im schadriner Bezirke des permer Gouvernements gelegenen Gemeinde Musljumowa zum Vorschein kam[2] (Abb. 222 und 223). Der Fund selbst befindet sich in der mittelalterlichen Abtheilung der petersburger kais. Eremitage, wo ich auch Gelegenheit hatte ihn zu photographiren. Nach den publizirten Zeichnungen ist ein Gegenstand des Fundes das Bruchstück einer Schwertklinge (Abb. 222), welches aber nur so viel zeigt, dass wir es hier mit einem zweischneidigen geraden Schwerte zu thun haben, hinsichtlich des Typus aber, nachdem die charakteristischen Stücke des Griffes und der Parirstange fehlen, Zweifel zulässt. Unter den Fundgegenständen ist auch charakteristisch jenes Trensenbruchstück, welches blos den Silberring einer Trense zeigt, an welchem aber nur ein Theil des Gebisses erhalten ist (Abb. 223 Nr. 1). Nach dem

[1] Спицынъ А. А. Предполагаемые Литовскіе Курганы VIII—IX. в. въ Запискахъ Имп. Русск. Археол. Общества, нов. сер. вып. I—II. томъ VIII. ст. 105. рис. 8—11 és ст. 107 рис. 12—22.

[2] A lelet részben közölve van a Szentpétervári Csász. Archaeol. Commissio 1895. évről szóló Отчетъjában 72—73. l. 181—189. rajzok.

[1] Спицынъ А. А. Предполагаемые Литовскіе Курганы VIII—IX в. въ Запискахъ Имп. Русск. Археол. Общества, нов. сер. вып. I—II. томъ VIII. ст. 105. рис. 8—11 und ст. 107 рис. 12—22.

[2] Der Fund ist zum Theil in dem 1895er Отчетъ der petersburger kais. archäologischen Kommission publizirt. S. 72—73. Abb. 181—189.

azon zablának képezi egyik változatát, a melyet a Perovszkij-féle leletekből ismertettünk, (217. rajz), attól azonban jelentékenyen eltér egyrészt az által, hogy karikája aránylag kicsiny, másrészt az által hogy kengyelszár, illetve pofaszíjszorító

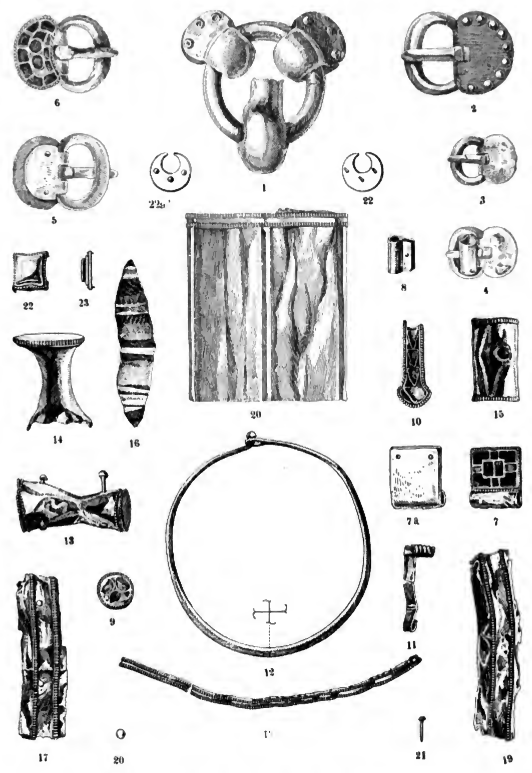

222. rajz. Kard a muszlyumovai leletből.
Abb. 222. Schwert aus dem musljumowaer Funde.

pántjainak nyúlványa nem hosszúkás pálcza, hanem kerek paizska alakú. Mind a két eltérés a mellett szól, hogy a muszlyumovai lelet a Perovszkij-félénél későbbi, a mit különben egyéb jelenségek is mutatnak. Ha ugyanis a leletekben előforduló csattokat, (2—6. sz.), szíjvégeket (7—8. sz.), egy gombot (9. sz.) és egy dísztagot (10. sz.) és egy boglárt (23. sz.) veszszük szemügyre, azt látjuk, hogy az egyik csatt (6. sz.) az egyik szíjvég (7. sz.) a gomb dísztag és a boglár (9—10. sz.) gránátos rekeszötvösművel van díszítve. Megjegyez-

was wir bei Besprechung der jassinowaer Trense gesagt haben, ist es ganz klar, dass das musljumowaer Trensenstück eine Variante jener selben Trense bildet, die wir aus den Perowskij'schen Funden kennen (Abb. 217), von derselben jedoch wesentlich abweicht, einerseits dadurch, dass der Ring verhältnissmässig klein ist, andererseits dadurch, dass die Verlängerung der Bänder zur Aufnahme des Halfterzügels, beziehentlich des Backenriemens nicht die Form eines länglichen Stäbchens, sondern die eines runden Schildchens hat. Beide Abweichungen sprechen dafür, dass der musljumowaer Fund ein späterer ist, als der Perowskij'sche, was übrigens auch andere Erscheinungen bekunden. Wenn wir nämlich die in den Funden vorkommenden Schnallen (Nr. 2—6), Riemenbeschläge (Nr. 7—8), einen Knopf (Nr. 9), einen Prachtstab (Nr. 10), eine Rosette (Nr. 23) in Betracht ziehen, so sehen wir, dass die eine Schnalle (Nr. 6), der eine Riemenbeschlag (Nr. 7), der Knopf, der Prachtstab und die Rosette (Nr. 9—10) mit Granatzellengoldschmiedearbeit ornamentirt sind. Wir bemerken aber erstens, dass diese mit Granatzellengoldschmiedekunst ornamentirten Stücke ebenso, wie die übrigen Stücke, Schnallen, Riemenbeschläge und Knopf, aus Silber sind und dass nur der mit Granaten ornamentirte Theil mit einer Goldplatte bedeckt ist. Zweitens dass an der Schnalle Nr. 6 und am Riemenbeschlag Nr. 7 der rothe Stein mit einem grünen wechselt. (Diese grünen Stücke sind in der Reproduktion durch eine lichtere Schattirung angegeben.) Hinsichtlich der Technik der Granatzellengoldschmiedekunst begegnen wir also im musljumowaer Funde denselben Erscheinungen, die unter unseren heimischen Funden den zweiten szilágy-somlyóer Schatz charakterisiren.[1] Noch genauer be-

[1] Hampel: Die Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban.) XX—XXIV.

223. rajz. A muszlyumovai lelet. — Abb. 223. Der musljumowaer Fund.

zük azonban először azt, hogy ezen gránátos rekeszötvösművel díszített darabok ép úgy, mint a most fölsorolt valamennyi csatt, szíjvég és gomb ezüstből van készítve és csak a gránátos díszítésű rész van aranyplakkal borítva; másodszor azt, hogy a 6. sz. csatton és a 7. sz. szíjvégen a vörös színű kő zöld színűvel váltakozik (e zöld színű darabok a rajzban világosabb árnyalással vannak feltüntetve.) A gránátos ötvösművesség technikai eljárása tekintetében tehát a muszlyumovai leletben ugyanazon jelenségekkel találkozunk, a melyek hazai leleteink között a szilágysomlyói második kincset is[1] jellemzik. De a lelet korát mégis pontosabban jelöli meg az aláhajtott lábú fibula, a melyet a 223. sz. rajzunk 11. száma alatt közlünk. Ez a fibula hazánkban az osztropatakai sírleletet jellemzi, a melyben Herennia Etruscilla érme fordult elő, kinek férje Decius Traianus 249—252 közt volt császár. De a muszlyumovai lelet nemcsak ebben a tekintetben egyez osztropatakai leletünkkel, hanem abban is, hogy egy arany torquist is tartalmazott, ép úgy, mint a muszlyumovai (12. sz.).[2] Mindezek a mellett szólanak, hogy a muszlyumovai lelet kor tekintetében megelőzi azokat a hazai leleteinket, a melyek gránátos rekeszötvösséggel vannak díszítve és így nem csoda, hogy azoknak a csattoknak formái is, a melyek e leletben előfordúlnak, korábbi hazai leleteinkkel egyeznek inkább. Nevezetesen azt a csatt-typust, a mely a muszlyumovai leletnek jellemzője, hazánkban azon ezüstlemezzel borított vassisakon találjuk, a melyet 1898-ban Budapesten az épülő esküléri híd balparti oszlopának

[1] Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban. XX—XXIV.

[2] Arch. Értes. Új f. XIV. 401. l. 1. sz.

stimmt aber die Zeit des Fundes die Fibel mit umgeschlagenem Fuss, die wir auf Abb. 223 Nr. 11 reproduziren. Diese Fibel charakterisirt bei uns den osztropatakaer Grabfund, in welchem eine Münze der Herennia Etruscilla, der Gattin des Kaisers Decius Trajanus (249—252) vorkam. Der musljumowaer Fund stimmt aber nicht nur in dieser Hinsicht mit dem osztropatakaer überein, sondern auch darin, dass er ganz so wie der letztere eine torquis enthält (Abb. 223 Nr. 12).[1] All' dies spricht dafür, dass der musljumowaer Fund jenen unserer heimischen Funden, welche Ornamente in Granatzellengoldschmiedearbeit tragen, zeitlich vorangeht, und ist es derart auch kein Wunder, dass auch die Formen jener Schnallen, die in dem musljumowaer Funde vorkommen, eher mit unseren früheren heimischen Funden übereinstimmen. Speziell jenen Schnallentypus, der ein Charakteristikon des musljumowaer Fundes ist, finden wir bei uns auf jenem mit einer Silberplatte bedeckten Eisenhelm, der 1898 in Budapest beim Bau der Schwurplatzbrücke, im oberen Caisson des linksuferigen Pfeilers gefunden worden ist.[2] Die Zeit dieses Helmes versetzt Hampel schon auf Grundlage der Inschrift desselben in die römische Kaiserzeit und auf Grundlage der kleinen Reliefs der Viktorien und des sitzenden Jupiters, welche die horizontalen Streifen des Helmes schmücken und die vielleicht nach den Reversseiten römischer Münzen gefertigt sind, in das II. oder III. Jahrh. n. Chr., zu welcher Zeit ja die figurale Darstellung in der Stempelschneidekunst und in der römischen Bildhauerkunst überhaupt, noch einen ziemlich guten Styl zeigt, während auf den Münzen des IV. Jahrhundertes der Geschmack schon ziemlich gesunken

[1] Archaeol. Értesítő. N. F. Bd. XIV. S. 401. Nr. 1. (Új f. XIV. 401. l. 1. sz.)

[2] Hampel: Ein antiker Helm. (Ókori sisak.) Arch. Ért. N. F. Bd. XX. S. 361—374. Abb. 1—10 mit einer farbigen Beilage. (Új f. XX. 361—374. l. 1—10. ábra.)

felső caissonjában találtak.[1] Ezen sisak korát Hampel már a sisak fölirata alapján is a római császárkorba teszi, de az apró domborművek, a Victoriák és az ülő Jupiter alakjai nyomán, melyek a sisak vízszintes sávjait ékítik és a melyek talán római érmek hátlapjai után készültek, nagy valószinűséggel a Kr. u. II. vagy III. századba helyezi, a mikor a bélyegmetszésben és a római szobrászatban általán a figurális ábrázolás még meglehetősen jó stylust mutat, míg a IV. század érmein már jelentékenyen alászáll az izlés.[2] Hampel e felfogását mindaz, a mit a muszlyumovai leletről mondottunk, megerősíti, másrészt épen a budapesti sisak bizonyitja azt is, hogy a muszlyumovai lelet azon hazai népvándorláskori leleteinknél, a melyek gránátos rekeszötvösséggel vannak borítva, valamivel korábbi. Épen azért nem mellékes, hogy pontosan megfigyeljük ezen leletnek többi tárgyait is, a melyek között mindenekelőtt a szíjvégek alakja érdemel figyelmet, a melyekből két fajtát látunk a leletben. Az egyik fajtának formáját a 7., a másikét pedig a 4. sz. csatton levő és a 8. sz. példa mutatja. Mind a kettőnek az a jellemzője, hogy a végén hengerded taggal záródik; a különbség a kettő között csak az, hogy míg az egyik (4. és 8. sz.) csakis ebből a hengerded tagból áll, addig a másik (7. sz.) ezt a hengerded tagot egy négyszögűvel toldja meg. Világos, hogy az egyszerűbb változat valamely főszíjnak, míg a teljesebb változat valamely lecsüngő mellékszíjnak végén volt alkalmazva. Ezt a szíjvég-typust hazai leleteinkben nem ismerjük, talán már hozzánk

[1] Hampel: Ókori sisak. Arch. Értes. Új f. XX. 361—374. l. 1—10. ábra s egy külön szines melléklet.

[2] U. o. 372. l.

ist.[1] Diese Auffassung Hampel's wird durch all' das, was wir vom musljumowaer Funde sagten, bekräftigt, während andererseits gerade der budapester Helm auch beweist, dass der musljumowaer Fund jenen unserer heimischen Funden aus der Völkerwanderungszeit, die Granatzellengoldschmiedearbeit zeigen, zeitlich ein wenig vorangeht. Eben deshalb ist es wichtig, auch die übrigen Gegenstände dieses Fundes genau zu beobachten. Unter denselben verdienen vor allererst unsere Aufmerksamkeit, ihrer Form wegen, die Riemenendenbeschläge, von welchen wir zwei Arten in dem Funde sehen. Die Form der einen Art zeigt das an der Schnalle Nr. 7, die Form der anderen Art das an der Schnalle Nr. 4 und 8 befindliche, sowie das Exemplar Nr. 8. Bei beiden ist der Abschluss mit einem cylindrischen Gliede charakteristisch. Darin aber unterscheiden sie sich, dass während die Exemplare Nr. 4 und 8 nur aus diesem cylindrischen Gliede bestehen, bei Nr. 7 dasselbe durch ein Viereck ergänzt ist. Offenbar war die einfachere Variante an irgend einem Hauptriemen und die komplizirtere an dem Ende irgend eines herabhängenden Nebenriemens verwendet. Aus unseren heimischen Funden kennen wir diesen Riemenendenbeschlag-Typus nicht. Vielleicht kam auch die Mode desselben nicht einmal bis zu uns, oder eventuell werden wir demselben erst in später noch zu entdeckenden Funden begegnen.

Bemerkenswerth sind in dem musljumowaer Funde auch die Goldtubuse Nr. 13, 14 und 15, sowie jene Goldplatten und zugehörigen Nägelchen, die wir unter Nr. 16—21 reproduziren. Die Tubuse dienten jedenfalls als Hülsen für Holzschäfte, wie dies ein charakteristisches Stück des kunágotaer Grabfundes bezeugt.[2] Die Goldplatte Nr. 20 bedeckte wahrscheinlich den oberen Theil der Schwertscheide und die übrigen Platten mögen entweder ebenfalls

[1] L. c. S. 372.

[2] Hampel: L. c. L. 1a, 1b.

nem is került a divata, vagy esetleg később felfedezendő leleteinkben fogunk vele találkozni.

Nevezetes darabok a muszlyumovai leletben a 13., 14. és 15. sz. aranytubusok is, valamint azok az aranylemezek és hozzátartozó szegecskék, a melyeket 16—21. számok alatt közlünk. A tubusok mindenesetre fanyelek burkolására szolgáltak, mint azt a kunágotai sírlelet egy igen jellemző darabja mutatja.[1] Az aranylemezek közül a 20. sz. valószinűleg a kard hüvelyének felső részét borította, a többi lemezek vagy szintén a kardhüvely vagy más egyéb fatárgy díszítésére szolgálhattak. Nincs kizárva, hogy valami olyan facista pántolásai, a minővel a második osztropatakai leletben (11. sz. rajz) találkozunk,[2] annál is inkább, mert az aranyszögecskékből hét darab van a leletben. Végül meg kell említenünk, hogy a 22. és 22*a* sz. alatt közlött holdalakú boglárkák, melyek ezüstből vannak, hazánkban szintén nem fordulnak elő a muszlyumovaival teljesen egyező példákban.

A muszlyumovai leletben tehát olyan leletcsoporttal ismerkedtünk meg, a mely a permi területen egyrészt a gránátos rekeszötvösséget hazai leleteinkénél korábbi időkből mutatja be, másrészt az aranytubusok tekintetében olyan divattal ismertet meg, a melynek analogiáira hazai avar periodusunkban akadtunk. Ha már most a muszlyumovai lelet által megismert typusokat követjük, akkor mindenekelőtt egy olbiai leletről kell megemlékeznünk, a mely Maurocordato úrnak odeszszai gyűjteményében őriztetik. Erről a leletről csak annyi bizonyos, hogy a benne foglalt tárgyak együtt

[1] Hampel: i. m. L. 1a, 1b.

[2] Archaeol. Ért. Új f. XIV. 399. l.

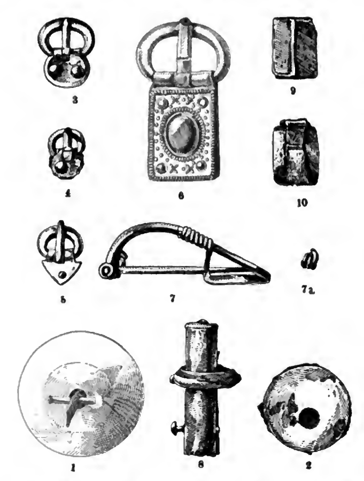
zur Verzierung der Schwertscheide, oder zur Verzierung irgend eines anderen Holzgegenstandes gedient haben. Es ist nicht ausgeschlossen, dass dieselben zu den Beschlägen einer Holzciste gehörten, wie jene im zweiten osztropatakaer Funde, (Abb. 11)[1] umsomehr, da sieben Goldnägelchen in dem Funde vorkommen. Schliesslich müssen wir auch noch die mondförmigen Beschläge Nr. 22 und 22*a*, die aus Silber sind, erwähnen, mit denen vollständig übereinstimmende Exemplare in unserem Vaterlande auch nicht vorkommen.

Wir lernten also im musljumowaer Funde eine solche Fundgruppe kennen, die uns auf dem permer Gebiete einerseits die Granatzellen-Goldschmiedekunst aus einer früheren Zeit als in unseren heimischen Funden zeigt und uns andererseits hinsichtlich der Goldtubuse eine Mode vorführt, auf deren Analogien wir in unserer avarischen Periode gestossen sind. Wenn wir nun die durch den musljumowaer Fund uns bekannt gewordenen Typen weiter verfolgen wollen, müssen wir vor allererst einen olbiaer Fund erwähnen, der sich in der odessaer Sammlung des Herrn Maurocordato befindet. Von diesem Funde ist nur so viel bekannt, dass die Gegenstände desselben gemeinsam gefunden worden sind. Derselbe enthält vier solche vergoldete silberne Riemenbeschläge, wie Nr. 7 des musljumowaer Fundes und eine solche Schnalle, wie Nr. 3 desselben Fundes und führen auch dadurch schon die Maurocordato'schen Funde auf das südrussische Gebiet, wo wir auch den wichtigsten Analogien des musljumowaer Fundes begegnen. In der Reihe der hierher gehörigen Funde müssen wir vor allererst den auf Abb. 224 reproduzirten besprechen. Derselbe stammt aus einem nur zufällig zu Tage gekommenen und eben deshalb ziemlich zerstörten Grabe, welches neben der Ortschaft Tjimoschewskaja Staniza in der Gegend des Kuban gefunden wurde. Drei

[1] Archaeol. Ért. N. F. Bd. XIV. S. 399. (Uj f. XIV. 399. l.)

találtattak és tartalmaz négy olyan aranyozott ezüst szíjvéget, mint a minő a muszlyumovai leletben a 7. számú és egy olyan csattot, mint a minő ugyancsak a muszlyumovai leletben a 3. számú s ilyenformán már a Maurocordato-féle leletek

Stücke sind in dem Отчетъ[1] der petersburger kaiserlichen Kommission publizirt. Das Grab enthielt eine Steinscheibe (Abb. 224, Nr. 1), welche den Knauf eines Schwertgriffes bildet und eine zweite, ebenfalls durchbohrte Steinscheibe (Abb. 224, Nr. 2) und sind, wie es scheint, beide Scheiben

224. rajz. A tyimosevszkaja-sztaniczai lelet. — Abb. 224. Der tjimoschewskaja-stanizaer Fund.

is a dél-orosz területre vezetnek, a hol a muszlyumovai leletnek legfontosabb analogiáival is találkozunk. Az idevonatkozó leletek sorában mindenekelőtt azt a leletet kell ismertetnünk, a melyet 224. sz. rajzunkon közlünk. A lelet egy véletlenül napfényre került s épen azért meglehetősen szétdúlt sírból származik, a melyet a Kubán vidéken fekvő Tyimosevszkaja Sztanicza

aus Chalcedon. Die Silberschnallen Nr. 3 und 4 dieses Fundes stimmen vollkommen mit den musljumowaer überein, während die Silberschnalle Nr. 5 von den Letzteren darin abweicht, dass die Verlängerung der Riemenhülse nicht rund, sondern dreieckig ist. Die Schnalle Nr. 6, welche aus Bronze ist, weicht einerseits dadurch ab, dass die

[1] Отчетъ за 1894 годъ. ст. 37—38. рис. 40—41.

nevű helység mellett találtak. Három darabja közölve van a pétervári Csász. Archaeologiai Commissio Отчетъ-jában [1] és tartalmazott egy kőkorongot (224. rajz 1.), a mely egy kardmarkolatgombját képezte, egy másik szintén átfúrt kőkorongot (2.). Úgy látszik, mind a két kőkorong calcedon. A leletnek a muszlyumovaival feltétlenül egyező darabjai a 3. és 4. sz. ezüstcsattok, míg az 5. sz. ezüst-csatt a muszlyumovaitól annyiban tér el, hogy szijszorító nyúlványa nem kerek, hanem háromszög idomú. A 6. sz. csatt, mely bronzból van, egyrészről szijszorító nyúlványának derékszögű parallelogramma idoma, másrészről azáltal tér el, hogy előlapját préselt díszítésű aranylemez boríťja, a melynek közepébe ékkő van foglalva. Már ennél a jelenségnél meg kell állapodnunk és utalnunk kell egyrészt arra, hogy a muszlyumovai leletnél is találkoztunk az ezüstcsattok és szíjvégek felületének lemezes borításával, vagyis ezen technikai eljárás már maga is bizonyos rokonságot állapít meg a muszlyumovai és a most tárgyalt tyimosevszkaja sztaniczai lelet közt. Ezen rokonság mellett azonban az is kétségtelen, hogy a muszlyumovai leleten a rekeszötvösségnek kifejlettebb szkemájával találkozunk, mint a tyimosevszkaja sztaniczai lelet most tárgyalt esattján. Már maga ez a körülmény kétségtelenné teszi azt, hogy két egymásra következő olyan periodussal van dolgunk, a melyek közül a tyimosevszkaja sztaniczai a korábbi. Messze a két periodus egymástól már csak azért sem eshetik, mert a csattok formája mind a két leletben szorosan egyezik. De hogy a jelzett időbeli különbség mégis megvan közöttük, azt a tyimosevszkajai csatt geometrikus ponczolt díszítése,

[1] Отчетъ за 1894 годъ, ст. 37—38 рис. 40—41.

Verlängerung der Riemenhülse die Form eines rechtwinkeligen Parallelogramms hat, andererseits dadurch, dass die Vorderseite mit einer gepresst-ornamentirten Goldplatte, in deren Mitte ein Edelstein gefasst bedeckt ist. Schon bei dieser Erscheinung müssen wir konstatiren, dass wir auch beim musljumowaer Funde es fanden, dass die Oberfläche der Silberschnallen und Riemenbeschläge mit Platten bedeckt war, dass also schon dieses technische Verfahren eine gewisse Verwandtschaft zwischen dem Funde von Musljumowa und dem von Tjimoschewskaja-Staniza statuirt. Trotz dieser Verwandtschaft ist es aber zweifellos, dass der musljumowaer Fund ein schon entwickelteres Schema der Granatzellengoldschmiedekunst zeigt, als die eben behandelte Schnalle des Fundes von Tjimoschewskaja-Staniza. Schon dieser Umstand allein macht es nun zweifellos, dass wir es hier mit zwei aufeinander folgenden Perioden zu thun haben und dass die von Tjimoschewskaja-Staniza die frühere ist. Weit von einander abliegen können aber diese zwei Perioden schon deshalb nicht, weil die Form der Schnalle bei beiden Funden genau übereinstimmt. Dass die angegebene Zeitdifferenz zwischen beiden aber trotzdem besteht, beweist klar die geometrische, gepunzte Ornamentation der tjimoschewskajaer Schnalle, die im musljumowaer Funde vollständig fehlt. Diese geometrische, gepunzte Ornamentation zeigt eher auf barbarischen als auf römischen Ursprung[1] und ihren Analogien begegnen wir bei uns auf den gepunzten, vergoldeten Silberplatten des zweiten osztropatakaer Fundes und auf dem herpályer Schildbuckel,[2] ebenso wie auf dem früher zitirten antiken Helm, der im oberen Caisson der budapester Schwurplatzbrücke gefunden worden ist. Wir können hier nur auf

[1] Hampel: Ein antiker Helm. (Ókori sisak.) Arch. Ért. N. F. Bd. XX. S. 374. (Uj f. XX. 374. l.)

[2] Arch. Ért. N. F. Bd. XIV. S. 403 und S. 396. (Uj f. XIV. 403. l. és 396. l.)

a mely a muszlyumovai leletben teljesen hiányzik, világosan bizonyítja. Ez a geometriai ponczolt díszítés inkább barbár, mint római eredetre vall[1] és analogiáival hazánkban a második osztropatakai lelet ponczolt, aranyozott ezüstlemezein és a herpályi pajzsdudoron[2] ép úgy találkozunk, valamint azon fentebb idézett ókori sisakon, a melyet az esküléri híd felső caissonjában Budapesten találtak. És itt csak utalhatunk Hampel czikkére,[3] a melyben ő is hivatkozik Reinach Salamon értekezésére,[4] a melyben ezen író kimutatja, hogy az ilyen ponczolt boritó-lemezek analogiái Dániától és a Balti-tengertől a Fekete-tengerig terjedő vidékről erednek s mindezek az emlékek körülbelül egy időből valók, t. i. a Kr. u. III. és IV. századból és hogy ebben a technikában is olyan, a La Téne-ízlés köréből eredő átalakulást kell látnunk, a mely egyrészt a görög, másrészt a római műveltség hatása alatt fejlett. Hampel épen ennek folytán valószinűnek tartja, hogy a Codex Theodosianus-féle passusban (X. 22. 1.) idézett technikai eljárás, mely a sisakoknak aranynyal és ezüsttel való díszítéséről szól, épen erre a technikai eljárásra vonatkoztatható.[5]

Már most bizonyos az, hogy a Reinach által megjelölt területen ez a fémtechnika mindazon országokban, a melyekben Dél-Oroszországtól kezdve egészen a magas éjszakig jelentkezik s a melynek jellemző vonása a befoglalt kövek (carneolok, gránátok stb.) alkalmazása s mindenféle sík

[1] Hampel: Ó-kori sisak. Arch. Ért. Új f. XX. 374. l.

[2] Arch. Ért. Új f. XIV. 403. l. és 396. l.

[3] Hampel: Ó-kori sisak, 374. l.

[4] S. Reinach: A herpályi pajzsdudor. Arch. Ért. XIV. 395—404.

[5] Hampel: Ó-kori sisak. 374. l.

den Artikel Hampel's verweisen,[1] in welchem sich dieser auf eine Abhandlung Salamon Reinach's beruft,[2] in welcher dieser Schriftsteller nachweist, dass Analogien solcher gepunzter Deckplatten aus einem Umkreise stammen, der sich von Dänemark und dem Baltischen Meere bis zum Schwarzen Meere erstreckt und dass all' diese Denkmäler ungefähr aus einer Zeit stammen, nämlich aus dem III. und IV. Jahrhundert n. Chr. und dass wir auch in dieser Technik eine solche, aus dem Kreise des La Ténestyles stammende Umwandlung sehen müssen, die sich einerseits unter dem Einflusse der griechischen, andererseits unter dem der römischen Kultur entwickelt hat. Hampel hält es eben deshalb für wahrscheinlich, dass das in einem Passus des Codex Theodosianus (X, 22. 1.) zitirte technische Verfahren, welches von einer Ornamentation der Helme mit Gold und Silber spricht, auf dieses technische Verfahren bezogen werden kann.[3]

Sicher ist nun, dass auf dem von Reinach bezeichneten Gebiete, in allen Ländern von Südrussland bis zum hohen Norden, diese Metalltechnik, deren charakteristischer Zug die Anwendung gefasster Steine (Karneole, Granaten u. s. w.) ist, so wie das Überziehen von allerlei ebenen Flächen mit gepunzten, goldenen oder vergoldeten Silberplatten, sich auch schon vor dem Jahre 200 n. Chr. zeigt, allerdings nur sporadisch, recht eigentlich aber am kräftigsten jene Epoche charakterisirt, die mit dem Jahre 200 n. Chr. beginnt.[4] Und sicher ist auch, dass jene Anfangsformen der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss, die wir im tjimoschewskajaer Funde sehen (Abb. 224, Nr. 7—7a) und die schon zweigliedrig

[1] Hampel: Ein antiker Helm. (Ókori sisak.) S. 374.

[2] Reinach: Der herpályer Schildbuckel. (A herpályi pajzsdudor.) Arch. Ért. XIV. 395—404.

[3] Hampel: Ein antiker Helm. (Ókori sisak.) S. 374.

[4] Oskar Almgren: Studien über nordeuropäische Fibelformen. I. Text, Seite 125.

felületnek ponczolt arany vagy aranyozott ezüstlemezzel való borítása, már a Kr. u. 200-ik évet megelőzőleg is jelentkezik, bár szórványosan, de tulajdonképen azt a periodust jellemzi legerősebben, a mely a Kr. u. 200-dik évvel kezdődik.[1] És az is bizonyos, hogy az aláhajtott lábú fibula azon kezdő formái, a melyet a tyimosevszkajai leletben is látunk (l. 224. rajz, 7—7a sz.) és a mely már kéttagú, bizonyára meg kell, hogy előzzék a dél-orosz területen azon aláhajtott lábú fibulákat, a melyek az északeurópai területen Nerotól egészen a Kr. u. III. század közepéig terjedő érmekkel forduluak elő és a melyekről Tischler és Almgren egyértelműleg azt hiszik, hogy olyan déli culturáramlat következtében jutottak Észak-Európába, a mely Marcus Aurelius koránál ott nem korábbi.[2]

A muszlyumovai leletben, a mint láttuk, szintén előfordult az aláhajtott lábú fibula (l. 223. rajz 11. sz.), azonban nem abban a kezdő formában, a melyben a tyimosevszkajai leletben láttuk, a hol még a tűtok és a kengyel vége csaknem szabályos háromszöget képez, vagyis a fibulának még nincsen határozottan kifejlett lába, mert a láb és kengyel egyazon vonalba esik. A muszlyumovai lelet aláhajtott lábú fibulája azt a kifejlett formát mutatja, a melyben a külön taggá fejlett láb és a tűtok csaknem egy vonalban futnak és a mely forma egyezik azzal, mely Észak-Európában ennek a fibulának legkorábbi formája és a melyről mondottuk, hogy Észak-Európában Marcus Aurelius koránál, tehát a II. század derekánál elébb nem jelentkezik.

Azok a különbségek, a melyeket a muszlyumovai és tyimosevszkajai leletek közt

[1] Oscar Almgren: Studien über Nordeuropäische Fibelformen. I. Text, Seite 125.
[2] O. Almgren: l. m. 83. l.

sind, auf südrussischem Gebiete vorangehen mussten jenen Fibeln mit umgeschlagenem Fuss, die auf nordeuropäischem Gebiete gemeinsam mit Münzen vorkommen, die sich von der Zeit Nero's bis in die Mitte des III. Jahrhundertes n. Chr. erstrecken, und von denen sowohl Tischler wie Almgren glauben, dass sie in Folge eines solchen südlichen Kulturstromes nach Nordeuropa kamen, der dort vor die Zeit Marc Aurel's nicht zurückgeht.[1]

Im musljumowaer Funde kam, wie wir sahen, ebenfalls die Fibel mit umgeschlagenem Fuss vor (Abb. 223, Nr. 11), aber nicht in jener primitiven Form, wie im tjimoschewskajaer Funde, wo die Nadelhülse und das Bügelende ein beinahe regelmässiges Dreieck bilden, d. h. die Fibel hat noch keinen entschieden entwickelten Fuss, weil dieser mit dem Bügel in eine Linie fällt. Die Fibel mit umgeschlagenem Fuss im musljumowaer Fuude zeigt jene entwickelte Form, in welcher der zum besonderen Gliede entwickelte Fuss und die Nadelhülse in einer Linie verlaufen, welche Form mit der frühesten in Nordeuropa vorkommenden Form dieser Fibel übereinstimmt, welch' Letztere, wie schon gesagt, aber vor der Zeit Marc Aurel's, also vor der Mitte des II. Jahrhundertes in Nordeuropa nicht erscheint.

Die Unterschiede, die wir zwischen den musljumowaer und den tjimoschewskajaer Funden konstatirten, einerseits bezüglich der Technik der Deckplatten, andererseits bezüglich der Entwicklung der Formen der in diesen Funden vorgekommenen Fibeln mit umgeschlagenem Fuss, ermöglichen es die zeitliche Differenz zwischen den Beiden annähernd zubestimmen. Den tjimoschewskajaer Fund müssen wir jedenfalls unter die frühesten russländischen Funde versetzen, so dass, wenn wir annehmen, die im musljumowaer Funde sich zeigende Form der Fibel mit umgeschlagenem Fuss habe in Südrussland schon in der Mitte des II. Jahrhundertes existirt, die im tjimo-

[1] O. Almgren: L. c. S. 83.

egyrészt a borítólemezek technikája, másrészt az ezen leletekben előfordult aláhajtott lábú fibulák formai fejlettsége között találtunk, lehetségessé teszik, hogy a kettő közötti időbeli különbséget hozzávetőleg megállapíthassuk. A tyimosevszkajai leletet az orosz földön mindenesetre a legkorábbiak közé kell tennünk, úgy hogy ha az aláhajtottlábú fibulának azon formájáról, a melyben az a muszlyumovai leletben jelentkezik, felteszszük, hogy az a dél-orosz földön a II. század derekán már megvolt, úgy a tyimosevszkajai leletben levő forma Dél-Oroszországban bizonynyal megvolt a Kr. u. I. század elején, vagyis a tyimosevszkajai leletet legalább is a Kr. u. I. századra kell datálni. Ezzel szemben a muszlyumovai lelet fibula-typusa nem jelentheti az orosz földön ennek a fibula-typusnak kezdőkorát, mert ennek a gránátos rekeszötvösség azon bár korai, de mégis lényeges sajátságaiban már kifejlett formája, a melylyel e leletben találkozunk, ellentmond. És ezt tekintetbe véve, úgy hiszszük, nem tévedünk, mikor ezt a leletet az orosz földön a III. század végére vagy a IV-iknek elejére teszszük.

A tyimosevszkajai leletnek karakterét egyébként a calcedon korongok (1—2. sz.) is egészen más periodusba utalják, mint a muszlyumovait. A calcedon gyöngyök hazai leleteinkben a Kr. u. I—III. századok leleteinek képezik sajátosságát, valamint hogy az ezüstnek túlnyomó használata is, a melylyel nemcsak a csattokon, de azon karikás pálczaborítékon is találkozunk, a melyet 221. rajzunk 8. sz. alatt közöltünk, szintén ezen századok jellemző ismérve.

Azon díszítő pántok, a melyek a tyimosevszkajai leletben előfordultak (9—10. sz.), olyan typusok, a melyek hazai népvándor-

schewskajaer Funde vorkommende Form dort sicherlich schon zu Beginn des I. Jahrhundertes n. Chr. existirte, d. h. der letztere Fund muss zumindest ins I. Jahrhundert n. Chr. datirt werden. Doch kann der Fibeltypus des musljumowaer Fundes nicht in die Anfangszeit dieses Fibeltypus auf russischem Boden gehören, denn dem widerspricht die im Funde vorkommende, wenn auch zeitige, so doch in ihren wesentlichen Eigenthümlichkeiten entwickelte Form der Granatzellengoldschmiedekunst. Mit Rücksicht hierauf glauben wir nicht zu irren, wenn wir diesen russischen Fund in das Ende des III. oder den Anfang des IV. Jahrhundertes versetzen.

Den tjimoschewskajaer Fund verweisen übrigens auch die Chalcedonscheiben (Nr. 1—2) in eine andere Periode, als den musljumowaer. Die Chalcedonperlen bilden eine Eigenthümlichkeit unserer Funde aus dem I—III. Jahrhundert n. Chr., so wie ja auch die überreiche Verwendung des Silbers nicht nur bei den Schnallen, sondern auch bei den auf Abb. 224, unter Nr. 8 reproduzirten ringförmigen Stabbelegen, ein Charakteristikon dieser Jahrhunderte ist.

Jene Ornamentationsbänder, die im tjimoschewskajaer Funde vorkamen (Nr. 9—10), sind solche Typen, wie sie unter unseren heimischen Funden aus der Völkerwanderungszeit aus den fenéker und keszthelyer Grabfeldern bekannt sind.[1] Während der tjimoschewskajaer Fund sich einerseits durch die Form der Schnallen nach unten zu an den musljumowaer anschloss, der sich wieder durch seine Granatzellengoldschmiedearbeit an die Denkmäler unserer heimischen hunnisch-germanischen Periode, denen er aber vorangeht, anschliesst, zeigt der musljumowaer Fund andererseits durch Vermittlung des tjimoschewskajaer Fundes eine Verbindung mit einer solchen Gruppe, die ihre Analogien in unserem Vaterlande in Funden aus dem I—III. Jahrhundert n. Chr. hat, und zwar 1. in den Schnallen, 2. in den gepunzten

[1] Hampel: L. c. LXXXVI. 14 a—b.

láskori leleteink közül a fenéki és keszthelyi sírmezőkből ismeretesek.[1] A tyimosevszkajai lelet, míg egyrészről a csattok formái révén lefelé csatlakozott a muszlyumovaihoz, a mely pedig gránátos rekeszötvössége révén hazai hun-germán periodusunk emlékeihez, azokat megelőzve, csatlakozik, addig a tyimosevszkajai lelet révén egy olyan csoporttal mutat összeköttetést, a mely hazánkban a Kr. u. I—III. századbeli leletekben talál analogiákra, még pedig egyrészt a csattok, másrészt a ponczolt borítólemezek, harmadszor az ezüst gazdag alkalmazása és negyedszer a calcedon korongok jelenléte által. Világos tehát, hogy a dél-orosz földön a periodusoknak szakadatlan egymásba nyúlásáról van szó, a melyeknek szétválasztása csak nagyobb lelettömegek együttes megfigyelése útján lehetséges. Ilyen nagyobb számú lelettömeget a dél-orosz vidékről egyrészt az odeszszai, másrészt a kercsi múzeum nyújt és egy pár érdekes lelet van a tifliszi múzeumban is. Vegyük hát sorra első sorban az odeszszai múzeum idevágó leleteit, megjegyezvén, hogy azoknak legnagyobb része, fájdalom, nem származik rendszeres ásatásból.

225. sz. rajzunkon közlünk egy olbiai sírleletet, a melynek körülményeit nem ismerjük ugyan, de anynyi mégis bizonyos, hogy együtt találtattak. Az 1. sz. ezüstcsatt szíjszorító nyúlványával csatlakozik a tyimosevszkajai 5. sz. csatthoz anynyiban, a menynyiben e nyúlvány nem kerek, de szegletes idom; mégis eltér tőle abban, hogy alakja nem háromszöget, hanem azt a rhombust mutatja, a melyet az ú. n. germán fibulák lábánál megszoktunk.

[1] Hampel: i. m. LXXXVI. 1a—b.

Deckplatten, 3. in der reichen Verwendung des Silbers und 4. in dem Vorkommen der Chalcedonscheiben. In Südrussland gehen also ganz klar die Perioden in einander über, und ist deren Unterscheidung nur durch Beobachtung grösserer Fundmassen möglich. Eine solche grössere Fundmasse aus Südrussland bietet einerseits das odessaer, andererseits das kertscher Museum und einige interessante Funde besitzt auch das tifliser Museum. Wir wollen also vorerst der Reihe nach die hierher gehörigen Funde des odessaer Museums vornehmen, müssen aber hiebei bemerken, dass der grösste Theil derselben leider nicht von systematischen Ausgrabungen herstammt.

Auf Abb. 225 reproduziren wir einen olbiaer Grabfund, dessen Umstände wir wohl nicht kennen, von dem aber doch soviel gewiss ist, dass die Gegenstände gemeinsam gefunden worden sind. Die Silberschnalle Nr. 1 schliesst sich mit ihrer Riemenhülsenverlängerung an die Schnalle Nr. 5 des tjimoschewskajaer Fundes, insofern die Verlängerung nicht rund, sondern eckig ist. Darin aber, dass sie nicht dreieckig ist, sondern jene Rhombusform zeigt, die wir bei dem Fuss der sogenannten germanischen Fibeln für gewöhnlich finden, weicht sie von der Letzteren ab.

Schnallen mit einer solchen rhombusförmigen Riemenhülsenverlängerung finden wir bei uns in dem einen mezőkászonyer Grabfunde. Wohl ist die Riemenhülsenverlängerung bei diesen Schnallen sowohl in der Konstruktion, als in der Ornamentation entwickelter als bei den Olbiaern, aber wenn auch unsere Schnallen später sind als die letzteren, so stammen sie doch aus demselben Formenkreise,[1] der aber kein anderer ist als der, aus dem die erwähnten Fibeln stammen. Von diesem Schnallentypus gibt es zwei Exemplare in diesem Funde. Der mit einem Band versehene Silberring Nr. 2 bringt

[1] Hampel: Die Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban.) CCCXIII. Taf. A. 2—3.

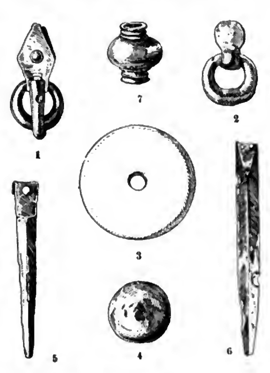
Ilyen rhombusalakú szíjszorító nyúlványnyal ellátott csattokat látunk hazánkban az egyik mezőkászonyi sírleletben, a melyeknek szíjszorító nyúlványa ugyan úgy szerkezet, mint díszítés tekintetében fejlettebb ezen olbiaiaknál, de hogy ugyanazon formakörből erednek, habár későbbiek is, azt mindenesetre igazolják.[1] Ebben a tekintetben tehát azon formakörbe tartozik, a melyből az említett fibulák is erednek. Ebből a csatt-typusból van a leletben két darab. A 2. sz. pántos ezüstkarika a muszlyomovai zablatöredék (223. rajz 1. sz.) pántos karikáját juttatja eszünkbe. Ebből a karika-typusból van a leletben még egy, a melyről azonban a pánt hiányzik. A 3. sz. a leletben előfordult calcedon gyöngy képét, a 4. számú ezüstlemezzel borított pitykegombot mutat, a melyből a leletben 6 darab fordul elő s ezek közt kettő olyan méretű, mint a minőt rajzunk mutat, három annál valamivel kisebb, egy pedig még ezeknél is kisebb. Az 5. és 6. sz. a leletben előfordult két szíjvéget mutatja. Jellemző ezeknél, hogy bár egy alsó és egy felső lemezből vannak összeforrasztva, belsejük mégis nem végig üreges, hanem csak felső részükön van egy rés, a melybe a szíj vége belé volt nittolva és ezen résnek mélysége a felső lapon az egyiknél egy négyszögű, a másiknál egy háromszögű tagolás által van jelezve. Ezzel az elvvel hazánkban csak az adonyi[2] és keszthelyi[3] sírmezők leleteiben találkozunk, a mi mindenesetre útmutatást nyujt arra nézve, hogy a keszthelyi sírmezők ezen darabjait az I—III. századhoz közelebb kell tennünk. Megjegyezzük itt azt is, hogy ennek a

[1] Hampel: A régi középkor eml. Magyarhonban CCCXIII. A. 2—3.

[2] Hampel: I. m. LXXIX. 5.

[3] U. o. CIX. 1., 2., 7.

uns den mit einem Band versehenen Ring des musljomowaer Trensenbruchstückes (Abb. 223 Nr. 1) in Erinnerung. Von diesem Ringtypus befindet sich noch ein Exemplar im Funde, doch fehlt von demselben das Band. Nr. 3 zeigt die im Funde vorgekommene Chalcedonperle, Nr. 4

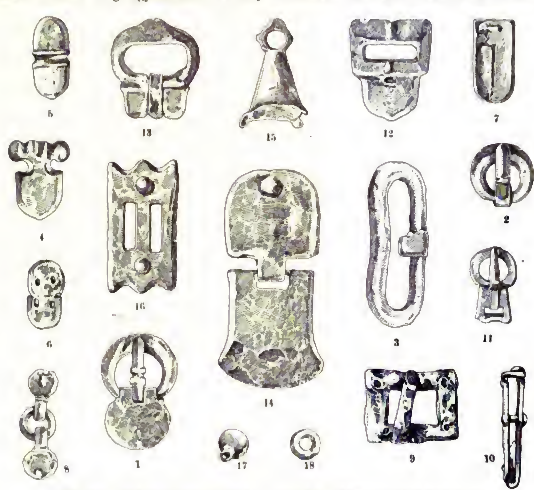

225. rajz. Olbiai sírlelet.
Abb. 225. Olbiaer Grabfund.

einen mit einer Silberplatte bedeckten Schuppenknopf, von denen der Fund sechs Stück enthielt, zwei in derselben Grösse, wie es die Abbildung zeigt, drei kleinere und einen noch kleineren als diese. Nr. 5 und 6 zeigt zwei Riemenbeschläge des Fundes, die dadurch charakteristisch sind, dass trotzdem sie aus einer oberen und einer unteren Platte zusammengelöthet, sie doch nicht ganz hohl sind, sondern nur am oberen Theile eine Scharte haben, in welche das Riemenende eingenietet war und die Tiefe dieser Scharte am oberen Blatte bei dem einen Beschlag durch eine viereckige, bei dem anderen durch eine dreieckige Gliederung angegeben

szerkezetnek továbbfejlődése nyer kifejezést az öntött példákon is.[1] A 7. sz. gyöngy bronzból készült és aranyozva van.

A 226. sz. rajzunkon egyesített szórványos olbiai leletek között mindenekelőtt az 1. sz. csatt érdemli meg figyelmünket, a mely

226. rajz. Olbiai szórványos leletek. — Abb. 226. Olbiaer sporadische Funde.

formájára nézve csatlakozik a tyimosevszkajai csattokhoz s azoktól csak abban tér el, hogy a peczke a tövén rovátkával van tagolva. Ugyanezt a typust mutatja a 2. sz. csatt is, a melynek azonban szíjszorító nyúlványa hiányzik. A peczek tövén alkalmazott tagolással találkozunk egy a Magyar

[1] U. o. CIV. 2, 4., 5, 9, 11.; CV. 1.; CVI. 1., 5., 9.; CVII. 1, 6., 14, stb.

ist. Diesem Prinzipe begegnen wir bei uns nur in den Funden der adonyer[1] und der keszthelyer[2] Grabfelder, was jedenfalls darauf hinweist, dass wir diese Stücke der keszthelyer Grabfelder näher zum I—III. Jahrh. ansetzen müssen. Wir bemerken hier auch, dass diese Konstruktion an den gegossenen Exemplaren eine weitere Entwicklung erfährt.[3] Die Perle Nr. 7 ist aus Bronze und vergoldet.

Unter den auf Abb. 226 vereinigten sporadischen olbiaer Funden verdient vor allererst die Schnalle Nr. 1 unsere

[1] Hampel: L. c. LXXIX. 5.
[2] L. c. CIX. 1, 2, 7.
[3] L. c. CIV. 2, 4, 5, 9, 11. CV. 1; CVI. 1, 5, 9. CVII. 1, 6, 14 u. s. w.

Nemzeti Múzeumban őrzött bronzcsatton,[1] a mely, hogy ugyanezen formakörbe tartozik, az bizonyítja, hogy szíjszorító nyúlványa, bár nyujtott alakban, háromszög alakú, ép úgy, mint a tyimosevszkajai lelet egyik csattja. Legjellemzőbb példájával találkozunk azonban ennek a csatt-typusnak a fenéki temetőben,[2] a mely különben a tekintetben is csatlakozik a most tárgyalt dél-orosz csoporthoz, hogy benne előfordul egy olyan szerkezetű szíjvég,[3] a minő a 225. sz. rajzunkon közlött olbiai sírleletben; és még hozzá olyan a La Téne-ízlés befolyása alatt fejlett késő római csipkézettel, a mely ennek a typusnak korai voltát eléggé bizonyítja. Hozzájárul ehhez az, hogy ugyanezen sírmezőben fordul elő azon nagyméretű csatt karikájának analogiája is,[4] a melyet a 226. sz. rajzunkon 3. sz. alatt közlünk. De ezen rajzunk 4. sz. alatt látunk egy boglárt, a melynek felső végén gömbös és rovátkos tagolás van s ennek a boglárnak analogiáját szintén a fenéki sírmező tartalmazza,[5] a mi különösen fontossá válik azáltal, hogy ennek a boglárnak az analogiáját ugyanazon adonyi leletben[6] kapjuk meg, a melyben föntebb az olbiai szíjvégek analogiáját megkaptuk, a mi ezen csoportnak összszetartozását még erősebben emeli ki.

A 226. sz. rajzunk 3. sz. alatt közlött nagyméretű csatt nevezetessé válik azáltal, hogy ugyanilyen nagyméretű csattot őriz a Magyar Nemzeti Múzeum,[7] a melynek azonban kerek paizska alakú szíjszorító

[1] U. o. LXI. 9.
[2] U. o. LXXXVI. 10a—b.
[3] U. o. LXXXVI. 9a—b.
[4] U. o. LXXXVI. 2.
[5] U. o. LXXXVIII. 9.
[6] U. o. LXXIX. 1.
[7] U. o. CXXVII. 2.

Aufmerksamkeit, die sich in der Form an die tjimoschewskajaer Schnallen schliesst und sich von denselben nur darin unterscheidet, dass der Stift an der Wurzel gekerbt ist. Denselben Typus zeigt die Schnalle Nr. 2, bei der aber die Riemenhülsenverlängerung fehlt. Die Gliederung am Ende des Stiftes finden wir auch bei einer Schnalle im ungarischen Nationalmuseum,[1] welche in denselben Formenkreis gehört, wie dies die Riemenhülsenverlängerung beweist, die, wenn auch in gestreckter Form, doch dreieckig ist, ganz ebenso, wie bei der einen Schnalle des tjimoschewskajaer Fundes. Das charakteristischeste Beispiel dieses Schnallentypus finden wir aber im fenéker Friedhofe,[2] der sich übrigens auch darin der hier behandelten südrussischen Gruppe anschliesst, dass er einen Riemenbeschlag von solcher Konstruktion[3] enthält, wie jener in dem auf Abb. 225 reproduzirten olbiaer Grabfunde, der überdies eine solche, unter dem Einfluss des La Ténestyles entwickelte, spätrömische Zackung hat, die genügender Beweis dafür ist, dass dieser Typus ein zeitiger ist. Hiezu kommt noch, dass in demselben Grabfelde die Analogie des Reifens jener grossen Schnalle gefunden wurde,[4] die wir auf Abb. 226 unter Nr. 3 reproduziren. Unter Nr. 4 derselben Abbildung sehen wir aber einen Beschlag, dessen oberes Ende durch Kugeln und Einkerbungen gegliedert ist, und eine Analogie dieses Stückes enthält auch das fenéker Grabfeld,[5] was besonders wichtig dadurch wird, dass uns eine Analogie dieses Beschlages jener selbe adonyer Fund[6] bietet, der auch eine Analogie der olbiaer Riemenbeschläge lieferte, was die Zusammengehörigkeit dieser Gruppe noch kräftiger hervorhebt.

[1] L. c. LXI. 9.
[2] L. c. LXXXVI. 10a—b.
[3] L. c. LXXXVI. 9a—b.
[4] L. c. LXXXVI. 2.
[5] L. c. LXXXVIII. 9.
[6] L. c. LXXIX. 1.

karikája is megvan. Ennek a csattnak korát aligha tudnók megállapítani, ha nem jönne segítségünkre az a körülmény, hogy az olbiai leletekben a 226. sz. rajzunk 1. sz. alatt közlött csatt peczkének tövén tagolás van, a mi azt bizonyítja, hogy ez a tagolás már a Kr. u. I—III. századokban megvolt. A Káma és Oka menti sírmezők leleteiben, a melyekről később fogunk szólani, igen jellemző typus az a nagyméretű ovális karikájú csatt, a melynek analogiáját képezi a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött és fentebb idézett példa.[1] És miután ezen a példán a peczektagolás erősen kifejlett állapotban megvan, alig lehet kétségünk, hogy az olbiai példa s az azzal analogon Magyar Nemzeti Múzeumi darab szintén a Kr. u. I—III. századba teendő, a minek folytán e nemű leleteink képe ezzel a csattformával is bővül.

Hogy a 226. rajzunkon 5., 6. és 7. sz. alatt közlött hoglárok ugyanazon formakörbe tartoznak, mint a 4. számú, arról meggyőz bennünket nemcsak az a körülmény, hogy az 5. számúnak tagolása szintén rovátkolás által történt, hanem az is, hogy analogiáikra ugyancsak a keszthelyi sírmezőkben és azon leletekben találkozunk, a melyek a keszthelyinek ezen darabok által jellegzett csoportjához tartoznak.[2]

A 8. sz. alatt közlött pántos karikával már a 225. sz. rajzunkon közlött olbiai sírleletben megismerkedtünk (2. sz.). A 9. sz. alatt közlött csatt egyrészt négyszögletes formája, másrészt az ékkövek számára fenhagyott mélyedések által válik jellemzővé. A 10. sz. pánt olyan zablának karikájáról származik, a minővel a zamarajevszkojei

[1] А. А. Спицынъ Древности бассейновъ рѣкъ Оки и Камы, вып. I. таб. XIV. рис. 19.

[2] Hampel: I. m. CXIV. 12—14.

Die auf Abb. 226 unter Nr. 3 reproduzirte grosse Schnalle ist dadurch bemerkenswerth, dass sich eine ebensolche grosse Schnalle im ungarischen Nationalmuseum befindet,[1] an welcher aber auch noch der runde, schildförmige Riemenring erhalten ist. Die Zeit dieser Schnalle könnten wir kaum bestimmen, wenn uns nicht der Umstand helfen würde, dass unter den olbiaer Funden auch die Wurzel des Stiftes der auf Abb. 226 unter Nr. 1 reproduzirten Schnalle gegliedert ist, also diese Gliederung im I—III. Jahrh. n. Ch. schon existirte. In den Funden aus den Grabfeldern an der Kama und der Oka, von denen wir später reden werden, ist die grosse Schnalle mit ovalem Reifen, von der die oben erwähnte grosse Schnalle des ungarischen Nationalmuseums eine Analogie bildet,[2] ein sehr charakteristischer Typus. Nachdem an diesem Exemplare die Stiftgliederung stark entwickelt ist, können wir kaum zweifeln, dass das olbiaer und das ihm analoge Exemplar des ungarischen Nationalmuseums ebenfalls in das I—III. Jahrh. n. Ch. gehören, so dass das Bild unserer Funde dieser Art mit dieser Schnallenform erweitert wird.

Dass die auf Abb. 226 unter Nr. 5, 6 und 7 reproduzirten Schnallen in denselben Formenkreis gehören wie Nr. 4, beweist nicht nur der Umstand, dass die Gliederung von Nr. 5 auch durch Kerbung geschah, sondern auch, dass wir deren Analogien ebenfalls in den keszthelyer Grabfeldern und jenen Funden begegnen, welche zu der, durch diese keszthelyer Stücke charakterisirten Gruppe gehören.[3]

Den unter Nr. 8 reproduzirten platten Reifen lernten wir schon in dem auf Abb. 225 reproduzirten olbiaer Grabfunde kennen (Nr. 2). Die Schnalle Nr. 9 ist einerseits durch ihre viereckige Form, andererseits

[1] L. c. CXXVII. 2.

[2] А. А. Спицынъ Древности бассейновъ рѣкъ Оки и Камы, вып. I. таб. XIV. рис. 19.

[3] Hampel: L. c. CXIV. 12—14.

leletekhen (I. 216. rajz 10. sz.) találkoztunk. Mindezek tehát ezen olbiai leletekben már ismert typusok. Újabb typust képeznek a csattok között a 11—13. számúak, a melyek elválnak az eddig ismertektől az által, hogy egy tagból öntötték. Már most mindenesetre legérdekesebb közöttük a 11. számú, a melyet az tüntet ki, hogy szíjszorító nyúlványa nem szegecsesel volt a szijhoz erősitve, hanem a szijhoz való erősités végett a nyúlvány alján egy nyilás van alkalmazva. Olyan jelenség ez, a melylyel hazai népvándorláskori leleteinkben csak a csontból készült csattokon találkozunk, igy nevezetesen a bölcskei leletben,[1] a melynek a most szóban forgó olbiai leletekkel még abban a tekintetben is rokonsága van, hogy a leletek között egy olyan szoritópántot[2] is találunk, a mely a 226. rajzunk 10. számával közlöttel rokon, sőt ugyancsak a bölcskei leletben látjuk a most szóban forgó rajzon 13 sz. alatt közölt egy tagból öntött csattnak szoros analogiáját is,[3] mely nemcsak forma tekintetében egyezik vele, hanem abban is, hogy peczke vasból van. E tekintetben egyébként 12. sz. csattunk is egyezik vele.

Már most mindenesetre nevezetes jelenség, hogy az olbiai leletek között olyan csatt-typusra találtunk, a mely szerkezetileg hazai népvándorláskori leleteinkben csontból való csatt-példákkal egyez meg. Már a csontnyílhegyeknél kiemeltük azt, hogy főelterjedési körük a szibériai s illetve az azzal összefüggő permi és vjátkai terület északnyugati tartozékaival együtt, s most utalnunk kell arra, hogy azon csontcsattokat, a melyeknek szerkezeti ana-

[1] U. o. LXXXI. 1.
[2] U. o. LXXXI. 5.
[3] U. o. LXXXI. 3.

durch die für Edelsteine bestimmten Vertiefungen charakteristisch. Das Band Nr. 10 stammt vom Ring einer solchen Trense, wie sie im samarajewskojeer Funde (Abbildung 216 Nr. 10) vorkam. All' dies sind also schon aus den olbiner Funden bekannte Typen. Einen neuen Typus bilden die Schnallen Nr. 11—13, welche von den bisherigen darin abweichen, dass sie aus einem Gliede gegossen sind. Am interessantesten ist jedenfalls das Exemplar Nr. 11, welches zeigt, dass die Riemenhülsenverlängerung nicht mit Nägelchen an den Riemen befestigt war, sondern zur Riemenbefestigung am Ende der Verlängerung eine Öffnung angebracht ist. Wir finden dies in unseren heimischen Funden aus der Völkerwanderungszeit nur an den Knochenschnallen, so speziell im bölcskeer Funde,[1] der auch noch darin mit den fraglichen olbiaer Funden verwandt ist, dass wir unter den Funden auch ein solches Riemenband[2] sehen, welches dem auf Abb. 226 unter Nr. 10 reproduzirten verwandt ist. Ja, wir sehen sogar im bölcskeer Funde eine enge Analogie[3] der auf Abb. 226 unter Nr. 13 reproduzirten, in einem Gliede gegossenen Schnalle, u. zw. eine Analogie, die nicht nur hinsichtlich der Form, sondern auch darin übereinstimmt, dass der Stift aus Eisen ist, was übrigens auch bei der Schnalle Nr. 12 zutrifft.

Es ist nun jedenfalls eine bemerkenswerthe Erscheinung, dass wir unter den olbiaer Funden auf einen Schnallentypus gestossen sind, der konstruktiv mit den Knochenschnallen in unseren Funden aus der heimischen Völkerwanderungszeit übereinstimmt. Schon bei den Knochenpfeilspitzen hoben wir hervor, dass das Hauptverbreitungsgebiet derselben das sibirische Gebiet und beziehentlich das damit zusammenhängende permer und wjatkaer Gebiet mit seinem nordwestlichen Zu-

[1] L. c. LXXXI. 1.
[2] L. c. LXXXI. 5.
[3] L. c. LXXXI. 3.

logiáját a most szóbanforgó olbiai példa képezi, ugyancsak a szibériai területen találjuk fel, a hol, úgy látszik, a csontnak még késő időkben is nagy szerepe volt úgy a fegyverek, mint az ékszerek és használati tárgyak előállításánál.

A mi a most szóban forgó csontcsattok szibériai előfordulását illeti, hiteles leletekből megismerhetjük e typust először azon ásatásokban, a melyeket 1894-ben Oszszovszkij O. G. foganatosított a tomszki kormányzóság kaini kerületében a Mysajla tónál fekvő Krasznojarszkaja község közelében, a hol a tó nyugati partján 22 kurgánból álló csoportot talált. E csoportban a kurgánok magassága 1½—2 és 4 arsin között váltakozott. Az itt megásatott hét kurgán közül kettő kisebb volt és ezekben alapozott sírokban fejjel nyugatnak fekvő csontvázakat talált sírmellékletekkel. A többiek árokkal körülvett magasabb halmok voltak, a melyekben vályogból rakott sírokat talált. E sírok tartalmát csaknem a föld szinén rendetlenül elszórt hiányos emberi és lócsontvázrészletek képezték, a melyek közt kevés sírmelléklet fordult elő. A kurgánok tetején tölcséralakú mélyedések voltak láthatók, mi valószinűvé teszi, hogy Oszszovszkijt megelőzőleg sírrablók dolgoztak azokban. Ezen adatokat a szentpétervári Császári Archaeologiai Commissio évi jelentéséhez csatolt mellékletből kiegészíthetjük még azzal, hogy a Mysajla-tó partján Krasznojarszkaja községtől délre a kaini kerület voznyeszeni járásában levő ezen kurgánok az említett tó partja mellett elhúzódó Mysajlovszkaja Griva nevű gerinczen terülnek el a Krasznojarszkájától Szakanba vezető út mentén. A 22 kurgán egy nagyobb 17 kurgánból álló és egy kisebb öt kurgánból álló csoportra oszlik, a melyeket a köztük levő

behöre ist. Und jetzt müssen wir auch darauf hinweisen, dass wir jene Knochenschnallen, deren konstruktive Analogie das eben erwähnte olbiaer Exemplar ist, ebenfalls auf sibirischem Gebiete finden, wo, wie es scheint, die Knochen auch in späterer Zeit noch bei der Herstellung von Waffen sowohl, wie von Schmuck- und Gebrauchsgegenständen eine grosse Rolle spielten.

In Sibirien lernen wir diesen Knochenschnallentypus aus einem beglaubigten Funde zum ersten Male in jenen Ausgrabungen kennen, die O. G. Ossowskij 1894 im kainer Bezirke des tomsker Gouvernements ausgeführt hat, u. zw. in der Nähe der am Myschailasee gelegenen Gemeinde Krasnojarskaja, wo sich am westlichen Ufer des Sees eine Gruppe von 22 Kurganen befindet. Die Höhe der Kurgane in dieser Gruppe variirt zwischen 1½—2 und 4 Arschin. Von den sieben ausgegrabenen Kurganen waren zwei kleiner und in diesen fand man in grundirten Gräbern mit dem Kopf nach Westen orientirte Skelette mit Grabbeilagen. Die übrigen bestanden aus mit Gräben umzogenen höheren Hügeln, in welchen sich aus ungebrannten Ziegeln zusammengestellte Gräber befanden. Diese Gräber enthielten fast knapp unter dem Niveau mangelhafte und unordentlich zerstreute Knochen von Menschen- und Pferdeskeletten und nur wenige Grabbeilagen. Auf dem Dach der Kurgane waren trichterförmige Vertiefungen sichtbar, die es wahrscheinlich machen, dass dort noch vor Ossowskij Grabräuber gearbeitet haben. Diese Daten können wir aus der dem Jahresberichte der petersburger kais. Kommission beigefügten Anlage noch damit ergänzen, dass die am Ufer des Myschailasees südlich von der Gemeinde Krasnojarskaja im wosnjesener Kreise des kainer Bezirkes liegenden Kurgane sich auf dem längs des Seeufers hinziehenden Höhenrücken Myschailowskaja Griwa erstrecken, längs des von Krasnojarskaja nach Sakan führenden Weges.

kurgán nélkül való mintegy 160 szazsennyi térség választ el egymástól. A nagyobb csoport a gerincz keleti, a kisebb ugyanannak nyugati lejtőin terül el s az előbbiben 12 nagyobb, öt kisebb, az utóbbiban pedig két nagyobb, három kisebb kurgán van. A keleti csoportban kettő volt árokkal körülvéve. Az Oszszovszkij által kiásott hét kurgán magában foglal mind a két csoportból egy-egy legnagyobb méretűt, továbbá szintén mind a két csoportból egy-egy legkisebb méretűt s végül három középnagyságút, a melyek közt volt az a kettő is, a melyek árokkal voltak körülvéve.

A keleti csoport legnagyobb kurgánja fekete és sárgás agyagból vert vályogból, függélyes rétegekben volt rakva. A sírban a középponttól $1^1/_2$ arsinra valószinűleg több ló csontvázából származó szárcsont, kisebb csontok, egy pár fog, egy gerinczrészlet került elő szétszórt helyzetben. A sírmellékletekből mindösszse apró ezüst lemezke darabok jutottak Oszszovszkij kezeibe, melyek valamely ezüstplakkal borított ékszer borítékának részletei lehettek. Egyik darabon pontokból álló dísz nyoma, a másikon egy lyuk látszik. Ezen sírmellékleteket nem láthattam, de mindaz, a mit Oszszovszkij leírásából tudunk, arra látszik mutatni, hogy itt is ugyanolyan ponczolt borító-lemezről van szó, a minőről már a tyimosevszkajai lelet egyik csattjának méltatásánál megemlékeztünk.

Az első, árokkal körülvett kurgán ugyanebben a csoportban az előbbitől délre feküdt. Magában a halom földhányásában egy-két rókacsonton (állkapocs és vállperecz) kívül semmi sem találtatott, de ezen rétegek alatt egy pár faszéntöredék és az ez alatt levő rétegben az a csontsztjcsatt és az a csontcső fordult elő, a melyeket 227. sz. rajzunkon *a b* alatt

Die 22 Kurgane theilen sich in eine grössere, aus 17 Kurganen und eine kleinere, aus fünf Kurganen bestehende Gruppe, welche ein zwischen ihnen befindlicher Raum von ungefähr 160 Sažensjen, auf dem sich kein Kurgan befindet, trennt. Die grössere Gruppe befindet sich auf dem östlichen, die kleinere auf dem westlichen Abhange des Rückens und in der ersteren befinden sich 12 grössere und fünf kleinere, in der letzteren zwei grössere und drei kleinere Kurgane. In der östlichen Gruppe waren zwei Kurgane mit Gräben umzogen. Unter den von Ossowskij ausgegrabenen sieben Kurganen befanden sich aus beiden Gruppen je ein allergrösster und je ein allerkleinster Kurgan und drei von mittlerer Grösse, unter diesen auch die zwei mit Gräben Umzogenen.

Der grösste Kurgan der östlichen Gruppe war mit aus schwarzem und gelbem Thon geschlagenen, ungebrannten Ziegeln in vertikalen Schichten angefüllt. Im Grabe fand man $1^1/_2$ Arschin vom Mittelpunkt entfernt, wahrscheinlich von mehreren Pferdeskeletten stammend, ein Schienbein, kleine Knochen, ein paar Zähne und ein Wirbeltheil, alles zerstreut. Von den Grabbeilagen kamen nur kleine Silberplattenstücke, wahrscheinlich Theile eines mit einer Silberplaque bedeckten Schmuckstückes in die Hände Ossowskij's. Auf dem einen Stücke sieht man die Spuren eines aus Punkten bestehenden Ornamentes, auf dem anderen ein Loch. Ich habe diese Grabbeilagen nicht gesehen, aber die ganze Beschreibung Ossowskij's scheint darauf hinzudeuten, dass es sich hier um eine ebensolche gepunzte Deckplatte handelt, wie jene, welche wir bei der Besprechung der einen Schnalle des tjimoschewskajaer Fundes erwähnten.

Der erste mit Graben umzogene Kurgan lag in derselben Gruppe, südlich von dem eben Besprochenen. In dem Erdgemenge des Hügels wurde, von einigen Fuchsknochen abgesehen (Kiefer- und Schlüsselbein), nichts gefunden. Unter diesen Schichten wurden aber einige Holz-

közlünk. A niveau alatt kerek sírüregben összekevert és rendetlenül szétszórt állapotban ló és embercsontok hevertek, de ezekből egy egész csontváz nem volt összeállítható. Ugyan e mélységben kerültek elő vaszabla és kengyeltöredékek és két csonttárgy töredéke. A zabla és kengyelrészletek olyan rossz állapotban voltak, hogy alakjukat Oszszovszkij egyáltalán nem volt képes meghatározni. A csonttárgyak egyike hoszszúkás, 9 cm. hoszszú, 4 cm.

a b

227. rajz. Csontcsatt és cső krasznojarszkajai kurgánleletekből.

Abb. 227. Knochenschnalle und Röhre aus krasnojarskajaer Kurganfunden.

széles lemez, egyik vége le van kerekítve s mély vésetű vonalszegélye van, a másik kissé romlott, végén két kerek lyuk van rajta, az ezek közti rész sima, mintha kötél vagy szij dörzsölte volna le. Egész rajza élénken emlékeztet ló vagy szarvasfejre s Oszszovszkij azt hiszi, hogy ékszerül szolgált. Mindenesetre élénken óhajtottam volna, hogy az ezen sírban előfordult zabla- és kengyeltypusokat, valamint a csontlemezeket, melyeket a jelentés rajzban nem közöl, sem analogiáikra nem hivatkozik, magam is megvizsgáljam; azonban az Отчетъ nem szól arról, hogy a leletek hol őriztetnek s így csak valószínű

kohlenstücke und in der noch darunter befindlichen Schichte die auf Abb. 227*a—b* reproduzirte Knochenschnalle und das Knochenrohr gefunden. Unter dem Niveau lagen in einer runden Grabhöhlung durcheinandergemengt und unregelmässig zerstreut Pferde und Menschenknochen, aus denen aber ein ganzes Skelett nicht zusammengestellt werden konnte. In derselben Tiefe kamen Bruchstücke einer Eisentrense, eines Steigbügels und zweier Knochengegenstände vor. Die Trense und die Steigbügeltheile waren in so schlechtem Zustande, dass Ossowskij ihre Form überhaupt nicht zu bestimmen vermochte. Der eine Beingegenstand ist eine 9 Centimeter lange und 4 Centimeter breite Platte, die an einem Ende abgerundet ist und ein tief eingravirtes Liniensaumornament hat, während der andere, der ein wenig ruinirt ist, am Ende zwei Löcher hat und der zwischen ihnen sich erstreckende Theil so platt ist, als ob er von einem Strick oder Riemen ausgewetzt wäre. Die ganze Zeichnung erinnert lebhaft an einen Pferde- oder Hirschkopf und Ossowskij meint, dass dieses Stück als Schmuckstück gedient hat. Ich hätte natürlich sehr gerne den Trensenund Steigbügeltypus dieses Grabes, sowie die Knochenplatten, die der Bericht nicht reproduzirt und von denen er auch keine Analogien erwähnt, selbst geprüft, aber der Отчетъ sagt nicht, wo die Funde sich befinden, und so ist es nur eine Hypothese, dass sie zur Ossowskij-Sammlung gehören, auf deren Spur ich aber nicht kommen konnte. Wenn wir aber berücksichtigen, dass die Knochenschnallen und Knochenröhren auch charakteristische Eigenthümlichkeiten unserer heimischen Völkerwanderungszeit sind und dass in jenem Grabe auch Steigbügel vorkamen, so irren wir, trotzdem wir den Typus dieser letzteren nicht kennen, wohl kaum, wenn wir die Funde dieses Kurgans für Analogien unserer Völkerwanderungszeit halten und hiezu noch bemerken, dass sie unserer hunnisch-germanischen Periode

feltevés, hogy az Oszszovszkij gyűjteményhez tartoznak, melynek nyomába jönni nem tudtam. Ha azonban tekintetbe veszszük azt, hogy a csontcsattok és csontcsövek hazai népvándorláskorunknak is jellemző sajátjai s viszont azt is, hogy bár a typust nem ismerjük, de azt mégis tudjuk, hogy e sírban kengyelek voltak, aligha tévedünk, mikor ezen kurgán leleteit hazai népvándorláskorunk analogiáinak tekintjük és itt anynyit megjegyzünk, hogy a hungermán periodusunkat megelőzheti, de követheti is.

A másik ugyanezen csoportban lévő árokkal körülvett kurgán minden tekintetben egyezett az előbbivel, lócsontok itt is voltak és csaknem közvetlenül a niveau felett egy vasbalta került elő.

A keleti csoport kis kurgánjában szintén vályogszerű agyagdarabokból készült sír volt. A halomban szórványosan fordultak elő rókacsontok, rágcsálók csontjai és madárcsontok, itt-ott egyes széndarab mutatkozott a niveau felett. A kurgán keleti részén volt a sírgödör, szabálytalan hoszszúkás formában s ebben egymás mellett ló- és embercsontok. Egész csontvázat sem az előbbiek, sem az utóbbiak nem képeztek s Oszszovszkij mindöszsze anynyit figyelt meg, hogy a lócsontok az embercsontoktól keletre feküdtek s köztük teljesen tönkrement kengyelvasdarabok fordultak elő.

A keleti csoport másik kis kurgánjának közepén nyugat-keleti irányú négyszögletes sírgödör s ebben hátán fekvő csontváz kinyujtott s oldalaihoz szorított kezekkel, fejével nyugatra találtatott. A csontváz mellén lófogból készült átfúrt csüngő, e fog mellett borostyán és barna szinű üveggyöngyök. A csontváz derekán gyűrűforma bronzékszerek voltak, melyekben

vorangehen, derselben aber auch folgen können.

Der zweite mit Graben umzogene Kurgan in derselben Gruppe stimmte mit dem eben Besprochenen in jeder Hinsicht überein; er enthielt ebenfalls Pferdeknochen und beinahe knapp unter dem Niveau kam eine Eisenaxt zum Vorschein.

In dem kleinen Kurgan der östlichen Gruppe befand sich ebenfalls ein Grab aus ziegelartigen Thonstücken. Im Hügel kamen zerstreut Knochen von Füchsen, Nagethieren und Vögeln vor und hie und

228. rajz. Agyagtálcza töredéke a krasznojarszkajai kurgánleletből.

Abb. 228. Bruchstück einen Thonschüssel aus den krasnajorskajaer Kurganfunden.

da zeigten sich oberhalb des Niveaus einzelne Kohlenstücke. Im östlichen Theile des Kurgans befand sich die unregelmässig längliche Grabhöhlung und in derselben nebeneinander Pferde- und Menschenknochen. Ein ganzes Skelett bilden weder die Ersteren, noch die Letzteren, und Ossowskij bemerkte nur, dass die Pferdeknochen östlich von den Menschenknochen lagen und sich unter denselben ruinirte Steigbügelstücke befanden.

In der Mitte des anderen kleinen Kurgans der östlichen Gruppe befand sich eine viereckige Grabhöhlung in westöstlicher Richtung und in derselben ein auf dem Rücken liegendes, mit dem Kopf nach Westen orientirtes Skelett, ausgestreckt und mit in die Seiten gestemmten Händen. Auf der Brust des Skeletts lag ein aus einem durchbohrten Pferdezahn hergestelltes Anhängsel und neben demselben Bernstein- und braune Glasperlen. An der Hüfte des Skeletts befanden sich ringförmige Bronzeschmuckstücke,

szíj maradványai látszottak. Jobb kezénél az az agyagtálczatöredék feküdt, a melynek képét 228. sz. rajzunkon közöljük.

A nyugati csoport nagy kurgánjában csak egy embercsontváz szétdult maradványai és egy ismeretlen rendeltetésű vastárgy töredéke kerültek elő.

A nyugati csoport kis kurgánja mindenben a második csoport kis kurgánjával egyezett, a benne talált csontváz melle táján borostyán szinű mastix-gyöngyök,

229. rajz.
Agyagedény a krasznojarszkajai kurgánleletekből.
Abb. 229.
Thongefäss aus den krasnojarskajaer Kurganfunden

jobb oldalán pedig az az agyagedény került elő, a melyet 229. sz. rajzunkon közlünk.

Oszszovszkij megjegyzi, hogy e kurgánok között vannak régiebbek és újabbak. Újabbak szerinte azok, a melyekben vályogszerű építés van; ilyenek a keleti csoport legnagyobb kurgánja és ugyanazon csoport első kis kurgánja, sőt részben a két árokkal körülvett kurgán is. Régibb csoportnak pedig azokat tartja, a melyekben a sír formája pontosan négyszögletes. Mind a két csoport égetetlen temetkezéseket rejt kelet-nyugati orientálással, csakhogy míg az újabb csoportban a csontváz sohasem szabályos fekvésű, de rendetlenül öszszehányt és lócsontokkal kevert és e mellett sem az emberi, sem a lócsontváz sohasem

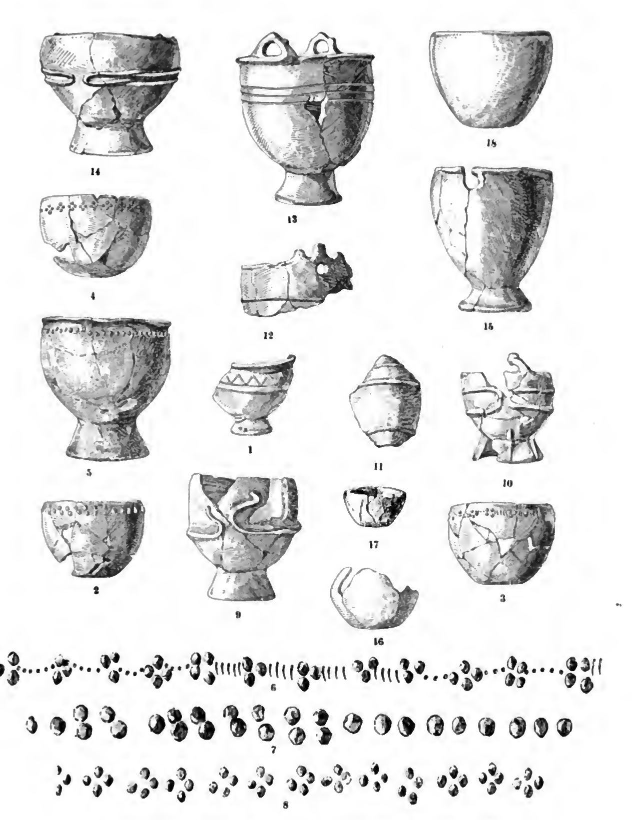
in welchen Riemenreste sichtbar waren. Bei der rechten Hand lag das auf Abb. 228 reproduzirte Bruchstück einer Thonschüssel.

Im grossen Kurgan der westlichen Gruppe kamen nur die zerworfenen Überreste eines menschlichen Skeletts und das Bruchstück eines Eisengegenstandes von unbekannter Bestimmung zum Vorschein

Der kleine Kurgan der westlichen Gruppe stimmt in Allem mit dem kleinen Kurgan der anderen Gruppe überein. Bei der Brust des dort befindlichen Skeletts wurden bernsteinfarbige Mastixperlen und zur rechten Seite desselben jenes Thongefäss gefunden, welches wir auf Abb. 229 reproduziren.

Ossowskij bemerkt, dass sich unter diesen Kurganen ältere und jüngere befinden. Für jünger hält er jene, in denen es Bauten aus ungebrannten Ziegeln gibt, so wie in dem grössten und dem ersten kleinen Kurgan der östlichen Gruppe und zum Theile auch in den beiden von Gräben umzogenen Kurganen. Für älter hält er jene Kurgane, in denen die Form des Grabes genau viereckig ist. Beide Gruppen enthalten Bestattungen ohne Verbrennung, mit ostwestlicher Orientirung. Während aber in der jüngeren Gruppe das Skelett niemals regulär liegt, sondern unordentlich durcheinandergeworfen und mit Pferdeknochen vermengt ist, wobei weder das Menschen-, noch das Pferdeskelett jemals vollständig ist, sondern manchesmal nur insgesammt einige Knochen das Pferde- und das Menschenskelett sozusagen repräsentiren, schliesslich in einigen Kurganen überhaupt kein Knochen vorhanden waren, oder doch nur Pferdeknochen, während die Menschenknochen fehlten, ist in der älteren Gruppe das menschliche Skelett immer vollständig da, und es finden sich dort auch Schmuck- und Thongegenstände, aber kein Pferdeskelett.

Bezüglich der Zeit der Kurgane wollen wir nur darauf hinweisen, dass die Ornamentation der Thongefässe, welche in

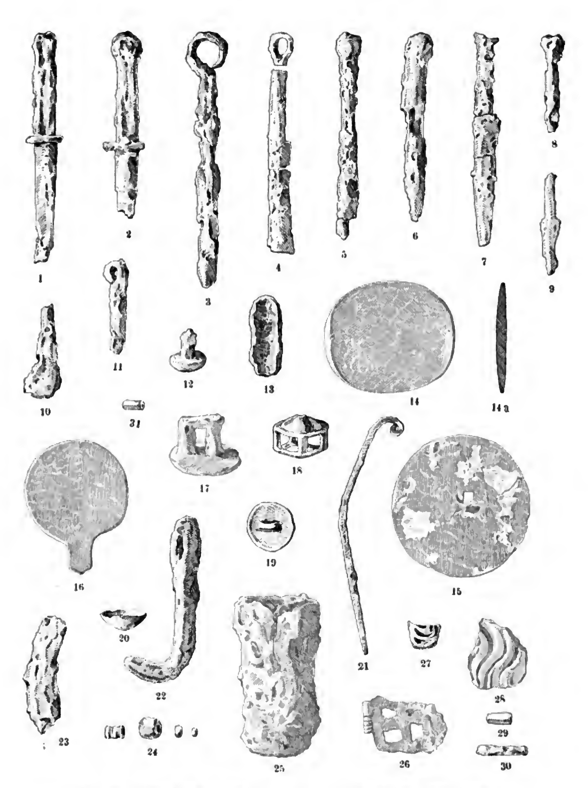

230. rajz. A teszi kurgán leletei. — Abb. 230. Funde aus dem tesser Kurgan.

teljes, a mely körülmény néha odáig megy, hogy mindöszsze pár csont képviseli úgy az ember, mint a lócsontvázat, sőt némely kurgánban egyáltalán nem volt csont vagy csak lócsont van, de az embercsont hiányzik, addig a régiebbekben az embercsontváz teljesen megvan, de lócsontváz nincs s van bennük ékszer és agyagtárgy.

Részünkről a kurgánok korára vonatkozólag csak arra akarunk utalni, hogy az Oszszovszkij által régiebbeknek tartott kurgánokban talált agyagedényeknek díszítése, különösen pedig a 229. számúnak domború lencsékből és mélyített rovátkokból alakuló mustrája legszorosabban az Aspelin által kiásott teszi kurgán agyagművességével egyezik meg, a mely kurgán a Tuba folyó balpartján fekvő síkon ásatott fel s a melynek a helsingforsi múzeumban őrzött leleteiből 230–232. sz. rajzainkon közöljük a legjellemzőbb darabokat. Ezen kurgánnak tüzetes ismertetése az ásatónak elsőségi jogát képezvén, attól tartózkodunk, csak tárgyunk szempontjából említünk fel anynyit, hogy e kurgán kollektivus temetkezéseket tartalmazott, melyeknek javarésze égetetlen volt, de nem hiányzottak a halottégetés példái sem A 230. sz. rajzunkon egyesitett agyagművek közt az 1. sz. talpas edény széldíszítményei egyeznek legjobban az Oszszovszkij-féle ásatásakból származó és 228. sz. rajzunkon közlött edény díszítményeivel, míg a 2., 3., 4. és 5. sz. alatt közlött teszi példák az Ossovszkij-féle ásatásokból 229. sz. rajzunkon közlött edénynyel egyeznek díszítésük tekintetében. Ezen díszítmények sémáját 230. sz. rajzunk 6., 7. és 8. számai tüntetik föl, még pedig a 3-ik számúét a 6-ik, a 4-ik számúét a 8-ik, a 2-ik számúét a 7-ik szám. Kétségtelen, hogy a teszi kurgánban ezek a darabok képezik a legrégiebbe-

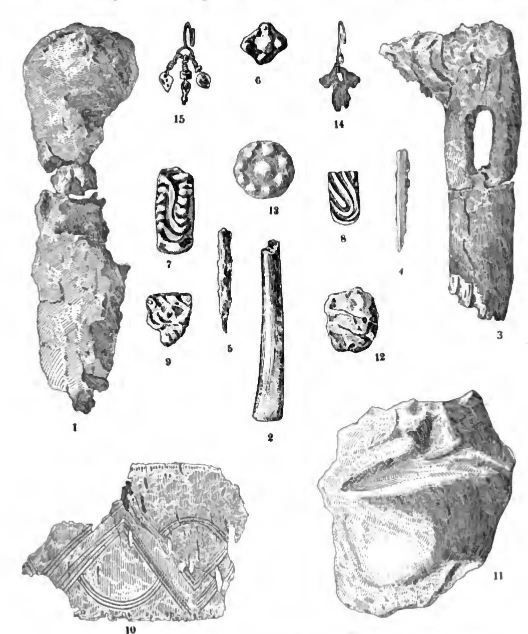
jenen Kurganen gefunden wurden, die Ossowskij für älter hält, so besonders die Ornamentation der auf Abb. 229 reproduzirten, deren Muster aus erhabenen Linsen und vertieften Einkerbungen gebildet ist, aufs Engste übereinstimmt mit der Keramik des von Aspelin ausgegrabenen tesser Kurgans, der in der Ebene am linken Ufer des Tuba liegt und aus dessen, im helsingforser Museum aufbewahrten Funden wir die charakteristischesten Stücke auf unserer Abb. 230—232 reproduziren. Da eine genaue Bekanntmachung dieser Kurgane das Prioritätsrecht des Ausgräbers bildet, unterlassen wir dieselbe hier und bemerken nur mit Hinsicht auf unseren Gegenstand, dass dieser Kurgan Kollektiv-Begräbnisse enthielt, die zum grössten Theile ohne Verbrennung waren, in denen aber auch Beispiele von Verbrennung nicht fehlten. Unter den keramischen Gegenständen auf Abb. 230 stimmen die Bandornamente des Gefässes mit Fuss Nr. 1 am ehesten mit den Ornamenten des auf Abb. 228 reproduzirten Gefässes, welches aus den Ossowkijschen Grabungen stammt, während die unter 2, 3, 4 und 5 reproduzirten tesser Exemplare in der Ornamentation mit dem auf Abb. 229 reproduzirten, aus den Osowskij'schen Ausgrabungen stammenden Gefässe übereinstimmen. Das Schema dieser Ornamentationen zeigen Abb. 230 Nr. 6, 7 und 8, u. zw. das von 3. Nr. 6, das von 4. Nr. 8 und das von 2. Nr. 7. Zweifellos bilden diese Stücke die ältesten Theile im tesser Kurgan, denn dieselben zeigen Verwandtschaft mit der die mitteleuropäische und kleinasiatische Neolithzeit charakterisirenden Bandornamentik. Die Kombination der Bandornamentik mit linsenförmigen Theilen ist ebenfalls aus Funden der mitteleuropäischen Neolithzeit bekannt. Trotzdem ist es klar, dass die im tesser Kurgan vorkommenden und an die Bandornamentik erinnernden Gefässornamente trotz aller dieser Beziehungen von der Neolithzeit ziemlich abseits liegen.

231. rajz. A teszi kurgán leletei. — Abb. 231. Funde aus dem tesser Kurgan.

ket, mert ezek a középeurópai és kis-ázsiai neolith-kor jellemző szalagornamen-

Diese unsere Behauptung wird vorerst dadurch bewiesen, dass die linsenartigen

232. rajz. A teszi kurgán leletei. — Abb. 232. Funde aus dem tesser Kurgan.

tikájával mutatnak rokonságot. A szalag-ornamentikának lencsés tagokkal való kombinácziói szintén ismeretesek közép-európai neolith-kori leletekben. Világos azonban, hogy a teszi kurgánban előfor-

Ornamente der mitteleuropäischen Neolith-zeit immer flach und gewöhnlich auf die mit Einkritzelungen bedeckte Fläche auf-gelegt sind, während bei den tesser Exemplaren die Einkritzelungen und die erhabenen Linsen ein solches einander

dulú és a szalagornamentikára emlékeztető edénydíszítmények minden vonatkozásuk daczára is jó messze esnek a neolith-kortól.

Bizonyítja ezt az állításunkat először az, hogy a középeurópai neolith-kor lencsés díszítményei mindig laposak és rendesen a karczolgatással borított felületre rá vannak téve, míg a teszieknél a karczolgatások és a domború lencsék egymást kiegészítő olyan mustrát adnak, a melynél a lencse és a karczolt rovátka egyenlő értékű motivumok, vagyis a karczolgatás a lencsének nincsen alá, hanem mellérendelve.

Bizonyítja másodszor az, hogy a lencsék vagy négyenként rhombusokban, vagy háromanként csonka rhombusokban, vagy kettenként harántvonal irányában vannak elhelyezve, tehát olyan rhombusos mintára mutatnak, a minővel hazánkban már az ú. n. szkita periodusban találkozunk, de a mely ugyancsak hazánkban ép úgy, mint az orosz földön, későbbi kezelésben különösen a Kr. u. I—III. századnak sajátja. Ennél a későbbi kezelésnél a rhombusos minta négy-négy rhombusból alakul. Hogy ez a modor hazánkban már az ú. n. szkita periodusban megvolt, azt igazolhatjuk az egyik pilini edényczifrázóval,[1] hogy pedig az I—III. századokban is megvolt, azt igazolni fogjuk akkor, a mikor ezen edénydiszitménynek a szibériai területen való előfordulásáról leszen szó.

Bizonyítja harmadszor az a körülmény, hogy a teszi leletek közt előforduló és 230. rajzunkon 9—14. számok alatt közölt edényeken olyan plasztikus diszítést találunk, a mely, míg egyrészt az ú. n. szkita üstöknek sajátja, másrészt hazánkban a

[1] Archaeologiai Értesítő, régi foly. III. köt. 126. l. 4. ábra.

ergänzendes Muster ergeben, bei welchem die Linse und die Einkerbung gleichwerthige Motive sind, d. h. die Einritzung ist der Linse nicht unter-, sondern beigeordnet.

Zweitens ist dies dadurch bewiesen, dass die Linsen entweder zu viert in Rhomben oder zu dritt in abgestumpfte Rhomben oder zu zweit in diagonaler Richtung angebracht sind, also auf ein solches rhombisches Muster hinweisen, wie wir es in unserem Vaterlande schon in der sogenannten skythischen Periode finden, welches aber bei uns ebenso, wie auf russischem Boden in einer späteren Ausführung besonders eine Eigenthümlichkeit des I—III. Jahrh. n. Chr. ist. Bei dieser späteren Ausführung ist das rhombische Muster aus wieder je vier Rhomben gebildet. Dass diese Manier schon bei uns in der sogenannten skythischen Periode existirte, können wir mit dem einen piliner Gefässornamentstempler[1] bezeugen, dass es aber auch im I—III. Jahrh. existirte, werden wir beweisen, sobald wir von dem Vorkommen dieser Gefässornamente auf sibirischem Gebiete sprechen werden.

Drittens wird es durch den Umstand bewiesen, dass auf den Gefässen des tesser Fundes, die wir auf Abb. 230 Nr. 9—14 reproduziren, wir ein solches plastisches Ornament finden, welches, während es einerseits eine Eigenthümlichkeit des sogenannten skythischen Kessels ist, andererseits in unserem Vaterlande die Keramik der Funde im hallstatter Styl charakterisirt.[2] Jedenfalls können und müssen wir daran denken, dass wir in den Funden des tesser Kurgans mit den Denkmälern mehrerer aufeinander folgender Epochen zu thun haben, denn neben den auf Abb. 231 unter Nr. 1—13 reproduzirten Messern und anderen Eisengegenständen, welche den ananjinoer

[1] Archaelogiai Értesitő: Alte Folge. Bd. III. S. 126. Abb. 4. (Régi foly. III. köt. 126 l. 4. ábra.)

[2] Bella: L. Arch. Ért. N. F. Bd. XII. S. 225—226. Bd. XIII. S. 26 (Új f. XII. köt. 225—226. l.; XIII. köt. 26. l.)

hallstadti ízlésű leletek keramikáját jellemzi.[1]

Mindenesetre lehet és kell arra gondolnunk, hogy a teszi kurgán leletei között több egymásra következő kor emlékeivel van dolgunk, mert hiszen 231. sz. rajzunk 1—13. számai alatt közlött kés és egyéb vastárgytypusok mellett, a melyek az ananyinoi typust tüntetik föl és a melyekkel együtt járhatnak a 14—16. számú tükrök, a 17—20. számú pitykék, látunk a teszi kurgánban egyrészt 231. rajzunk 21. sz. alatt egy egészen archaisztikus jellegű tűt, de másrészt 231. rajzunk 22—30. sz. alatt, valamint a 232. rajzunk 1—13. sz. alatt olyan sírmellékleteket, nevezetesen egy vaskampót (231. rajz 22. sz.), egy vaskarika töredéket (231. rajz 23. sz.), gyöngyöket (231. rajz 24, 29, 30, 31. sz.), vas tővágót (231. rajz 25. sz.), bronz csuklós kéttagú csüngőnek részletét (231. rajz 26. sz.), hoglárok bélését képező gipszdarabokat (231. rajz 27, 28 sz. és 232. rajz 6—9, 12, 13. sz.), fa- és csontnyeleket (232. rajz 1, 3, 2. sz.), gipsz maszkrészletet (232. rajz 11. sz.), díszített nyírfakérget (232. rajz 10. sz.), és függőket (232. rajz 14, 15. sz.), a melyek közül a javarész az oroszországi szkita-szarmata kornak felel meg, de más kisebb részük, nevezetesen a gipszbélések hazai ú. n. hun-germán periodusunknak felelnek meg, valaminthogy ennek felelnek meg a csuklós bronztag, a tővágó és a függők is. Azonban ezen korkülönbségek daczára is anynyi kétségtelen, hogy a teszi kurgán keramikus anyagában a régibb és újabb typusok folytonossága meg van. A 230. rajzunk 5. száma alatt közlött edény ugyanis forma tekintetében az ú. n. szkita

[1] Bella L. Arch. Ért. Uj f. XII. köt. 225—226. l.; XIII. köt. 26. l.

Typus zeigen und mit denen die Spiegel Nr. 14—16 und die Knöpfe Nr. 17—20 gemeinschaftlich gehen können, sehen wir in dem tesser Kurgan einerseits eine Nadel von ganz archaistischem Charakter (Abb. 231 Nr. 21) und andererseits auf Abb. 231 Nr. 22—30 und auf Abb. 232 Nr. 1—13 solche Grabbeilagen, wie speziell eine Eisenhacke (Abb. 231 Nr. 22), das Bruchstück eines Eisenringes (Abbildung 231 Nr 23), Perlen (Abbildung 231 Nr. 24, 29, 30 und 31), eine eiserne Wurzelhacke (Abb. 231 Nr. 25), einen Theil eines zweigliedrigen Bronzegehänges mit Scharnier (Abb. 231 Nr. 26), Stücke von Gypsfüllungen von Beschlägen (Abb. 231 Nr. 27, 28 und Abb. 232 Nr. 6—9, 12 und 13), Holz- und Beinschäfte (Abb. 232 Nr. 1, 3 und 2), ein Maskentheil aus Gyps (Abb. 232 Nr. 11), ein ornamentirtes Birkenholzstück (Abb. 232 Nr. 10) und Ohrgehänge (Abb. 232 Nr. 14 und 15), von denen der grössere Theil der russländischen skythisch-sarmatischen Periode entspricht, der andere kleinere Theil aber, speziell die Gypsfüllungen, unserer heimischen, sogenannten hunnisch-germanischen Periode, der auch das in Charnieren gehende Bronzeglied, die Wurzelhacke und die Ohrgehänge entsprechen. Trotz dieser Zeitdifferenzen ist aber soviel zweifellos, dass im keramischen Material des tesser Kurgans sich die Kontinuität der älteren und neueren Typen vorfindet. Das auf Abb. 230 Nr. 5 reproduzirte Gefäss stimmt nämlich in der Form mit dem sogenannten skythischen Kessel überein, ganz ebenso wie die Stücke Nr. 1, 9, 10, 11, 12, 13, 14 und 15 auf Abb. 230 und wir finden trotzdem auf diesem Gefässe die Ornamentation aus erhabenen Linsen, welche jene, in der Form abweichende zweite Gruppe des tesser Kurgans charakterisirt, zu welcher die Gefässe Nr. 2, 3, 4, 16—18 auf Abb. 230 gehören. Das Gefäss (Abb. 230 Nr. 1) zeigt trotz seiner Bandornamentik ebenfalls die Form des sogenannten skythischen Kessels und wir irren deshalb kaum,

üstökkel egyez meg, ép úgy, mint a 230. rajzunk 1, 9, 10, 11, 12, 13, 14 és 15. számú darabjai és ezen edényen mégis azt a domború lencsékből alakított díszítést látjuk, mely a teszi kurgánnak forma tekintetében eltérő azon másik csoportját jellemzi, a melyhez a 230. rajz 2, 3, 4, 16—18. sz. edényei tartoznak. A 230. rajzunk 1. sz. alatt közlött edény, szalagornamentikája daczára, szintén az ú. n. szkita üstök formáját mutatja s így aligha tévedünk, mikor e keramikát az oroszországi ú. n. szkita-szarmata kor elejére helyezzük.

Ha már most azon egyezéseket, a melyek a teszi kurgán és az Oszszovszkij-féle kurgánok keramikája között kétségtelenül megvannak, tekintetbe veszszük, úgy aligha tévedünk akkor, mikor az olbiai leletek között előforduló csattnak csontanalogiáit a szibériai területen szintén az oroszföldi ú. n. szkita-szarmata kor elejére helyezzük, a mi azt bizonyítja, hogy ez a csattforma a szibériai területen már igen korán megvolt.

De nemcsak azt tudjuk bizonyítani, hogy e csattforma oly jelenség, mely Szibériában volt meg aránylag legkorábban, hanem azt is, hogy ott tartotta fenn magát legerősebben, olyan periodusban is, a mely hazánkban ép úgy, mint Déloroszországban a Kr. u. I—III. századokat jellemzi. Bizonyítani tudjuk pedig azon sírmező leleteivel, a melyeket a tomszki kormányzóság kainszki kerületében, az Uszty Tartaszkajai járásában fedeztek föl és a melynek leleteit a pétervári Császári Archaeologiai Commissiónál volt alkalmam látni és fényképezni. Annál fontosabb e körülmény, mert a kainszki kerület azon a területen fekszik, mely Baraba nevet visel és a mely az Ob és Irtis között terül el az 54. és 57. szélességi fok között. Ezt a vidéket

wenn wir diese Keramik in den Anfang der russländischen, sogenannten skythisch-sarmatischen Periode versetzen.

Wenn wir nun jene Übereinstimmungen, die zwischen der Keramik des teser Kurgans und jener der Ossowskij'schen Kurgane bestehen, berücksichtigen, so irren wir wohl kaum, wenn wir die Knochenanalogie zu der Schnalle der olbiaer Funde, auf sibirischem Gebiete ebenfalls in den Anfang der russländischen, sogenannten skythisch-sarmatischen Periode versetzen, was dafür zeugt, dass diese Schnallenform schon sehr frühzeitig auf sibirischem Gebiete existirte.

Wir können aber nicht nur beweisen, dass diese Schnallenform in Sibirien verhältnissmässig sehr früh existirte, sondern dass sie sich dort am kräftigsten erhielt auch in einer solchen Periode, welche bei uns, ebenso wie in Südrussland, das I—III. Jahrh. n. Ch. charakterisirt. Wir können dies beweisen mit den Funden jenes Grabfeldes, welche im kainsker Bezirke des tomsker Gouvernements, u. zw. im Kreise Ustj Tartasknja aufgefunden wurden und die ich bei der petersburger kais. archäologischen Kommission sehen und photographiren durfte. Dies ist umso wichtiger, weil der kainsker Bezirk auf jenem Gebiete liegt, welcher den Namen Baraba trägt und sich zwischen dem Ob und Irtisch zwischen dem 54. und 57. Breitengrad erstreckt. Auf Grund von Detailforschungen theilt Tschugunow diese Gegend in drei Zonen,[1] nämlich in eine nördliche, eine mittlere und eine südliche. Das nördliche Baraba, welches von Norden sich an den wasjuganer Sumpf anschliesst, ist in seinen festeren Theilen mit Urwald bedeckt und in den tieferen Theilen mit Sümpfen und Tundren. In diesem Theile der Baraba gibt es nach dem Berichte des kainsker Försters Iwanow keine Kurgane. Die südliche Zone kann

[1] Собранныя С. М. Чугуновымъ свѣдѣнія о курганахъ въ Каинскомъ округѣ Томской губерніи. Отчетъ за г. 1895. Приложенія V. ст. 138—140.

részletes kutatás alapján Csugunov három övre osztja [1] ú. m. északi, közép és déli övre. Az északi Baraba, mely északról a Vaszjugáni mocsárhoz csatlakozik, szilárdabb részeiben őserdővel van fedve, alacsonyabb részeiben pedig mocsarakkal és tundrákkal. A Baraba ezen részében Ivanov kainszki erdész szerint kurgánok nincsenek. A déli öv hidrografiai szempontból tavi vidéknek mondható. Ezen öv nagyobb tavainak, t. i. a Csan, Szartlan és Tandovnak partjai kétségtelenül alkalmas telephelyül szolgálhattak a legrégibb idők óta, de kurgánok létezéséről való egyenes értesítésünk csak a Szartlan-tó éjszaki partjáról van, azon öt kurgánban, a mely Taszkajevszk falu közelében fekszik és azon kurgánokban, a melyek a Csan tó délkeleti részén fekvő és a Barnauli kerület határai közé eső szigetek partjain ismeretesek. A Baraba középső öve Oszszovszkij szerint az 55—55½ éjszaki szélességi fok közé esik s átmenetet képez az őserdőtől a tavi övhöz és ép úgy, mint ez utóbbi, sikot képez. Ezen övet átszeli a szibériai postaút és a szibériai vasút.

A Baraba keleti fele medenczét képez, melynek keleti határán Kolyvan, a nyugatin pedig Kainszk város áll. Legmélyebb része az Ubinszki-tó vidékéhez tartozik Itkulyszk és Ubinszk községek közt. E barabai medencze szegény volt telepekben a kurgánperiodus idejében, ellenben a Baraba nyugati fele Kainszktól kezdve és a Verchnye Omszki vidéknél végződve, nagy kiterjedésű kurgánövet képez, a melyek közt elszórtan számos telephely van. Csugunov öszszeállítja azon kurgánesoportokat, a melyek ezen a kurgánövön, ha átkutatva

[1] Собранныя С. М. Чугуновымъ свѣдѣнія о курганахъ въ Каинскомъ округѣ Томской губерніи. Отчетъ за г. 1895. Приложенія V. ст. 138—140.

von hydrographischem Gesichtspunkte eine Seegegend genannt werden. Die grösseren Seen dieser Zone, nämlich die Ufer des Tschan, Sartlan und Tandow waren zweifellos seit den ältesten Zeiten geeignete Ansiedlungsplätze, aber von der Existenz von Kurganen besitzen wir direkte Kenntniss nur vom nördlichen Ufer des Sartlansees, durch jene fünf Kurgane, die in der Nähe des Dorfes Taskajewsk liegen und durch jene Kurgane, welche von den Ufern jener Inseln her bekannt sind, die im südöstlichen Theile des Tschansees liegen, im barnauler Bezirk. Die mittlere Zone der Baraba fällt nach Ossowskij zwischen den 59 und 50½ nördlichen Breitengrad und bildet einen Übergang von der Urwald- zur Seezone und ist ebenso wie diese letztere flach. Diese Zone wird vom sibirischen Postweg und der sibirischen Eisenbahn durchschnitten.

Der östliche Theil der Baraba bildet ein Becken, an dessen östlicher Grenze Kolywan und an der westlichen die Stadt Kainsk steht. Der tiefste Theil gehört zur Gegend des Ubinsker Sees zwischen den Gemeinden Itkuljsk und Ubinsk. Dieses Baraba-Becken war in der Kurganenperiodezeit sehr arm an Ansiedlern, aber gegen Westen zu, von Kainsk begonnen, bis Werchnje-Omsk bildet die Baraba einen Kurgangürtel von grosser Ausdehnung und gibt es dort, zwischen Kurganen zerstreut, zahlreiche Ansiedlungsplätze. Tschugunow stellt jene Kurgangruppen zusammen, die in dieser Kurganzone, wenn auch nicht durchforscht, so doch wenigstens ihrer Lage nach bekannt sind, und zählt hiebei insgesammt ungefähr 425 Kurgane auf. Wenn wir berücksichtigen, welch wichtige Rolle die Quellengegend des Ili und Irtisch in den Jahrhunderten um Christi Geburt spielten, dann zeigt sich sofort die hervorragende Wichtigkeit jener Funde, die aus den Kurganen von jenem Gebiete stammen.

Jene Funde, welche im ustj-tartaskajaer Kreise des kainsker Bezirks im tomsker Gouvernement gefunden wurden, die ich,

nincsenek is, de legalább helyük szerint ismeretesek s egészben mintegy 425 kurgánt sorol fel. Ha tekintetbe veszszük, hogy az Ili és Irtis forrásvidéke a Kr. sz. körüli századokban milyen fontos szerepet játszott, akkor azonnal kitünik azon leleteknek elsőrangú jelentősége, melyek az ezen területen előforduló kurgánokból származnak.

Azon leletek, a melyeket a tomszki kormányzóság kainszki kerületében az Uszty Tartaszkajai járásban fedeztek föl és a melyeket, mint említettem, látni és fényképezni alkalmam volt, Csugunov, a tomszki egyetem prosectora ásatta ki, még pedig azon kurgáncsoportban, a mely Szpaszk község táján fekszik. E leletek részben közölve vannak a szentpétervári császári archaeologiai bizottság Отчетъjaiban.[1] Csugunov az említett kurgáncsoportban négy kurgánt ásatott meg. Ezek közül a legnagyobb $4\frac{1}{2}$ arsin magas, 17 százsen átmérőjű volt. A kurgán közepén felhordott föld alatt $4\frac{1}{2}$ arsin hoszszú, ugyanolyan széles és félolyan mélységű gödör s ennek keleti oldalán egy $1\frac{1}{2}$ arsinra lemélyített deszkabélésű fülke volt. A fülkében három szétszórt csontváz maradványa, mellettük gyöngyök, csontnyílhegyek és egy bronzcsatt (?) fordult elő szíjmaradványnyal. Jellemző sírmelléklete volt még e sírnak két csonka kúpalakú bronzharangocska, a melynek képét 233. sz. rajzunkon közöljük, végül pedig egy vaszabla. Magának a gödörnek közepén, fejjel keletnek, bolygatott emberi csontváz feküdt, melyből csak a lábak végei maradtak meg érintetlenül. E körül öszszegörbitgetett aranysodrony töredékei feküdtek és a gödör különböző helyein elszórva nyolcz

[1] Отчеть за г. 1895. ст. 41—12.

wie erwähnt, sehen und photographiren durfte, hatte der Prosektor der tomsker Universität Tschugunow ausgegraben, und zwar in jener Kurgangruppe, die in der Gemeinde Spask liegt. Diese Funde sind zum Theil in dem Отчеть der petersburger kais. archäologischen Kommission publizirt.[1] Tschugunow hat in der erwähnten Gruppe vier Kurgane ausgegraben; unter denselben ist der höchste $4\frac{1}{2}$ Arschin hoch mit einem Durchmesser von 17 Sažen. In der Mitte des Kurgans befindet sich unter zusammengetragener Erde ein Graben von $4\frac{1}{2}$ Arschin Länge, ebensolcher Breite und halb so grosser Tiefe und an der östlichen Seite dessel-

233. rajz.
Bronz harangocska a tomszki kurgánokból.
Abb. 233.
Bronzeglöckchen aus den tomsker Kurganen.

ben eine $1\frac{1}{2}$ Arschin vertiefte, mit Brettern verschalte Nische. In dieser Nische befanden sich die Überreste von drei zerstreuten Skeletten und daneben Perlen, Knochenpfeilspitzen und eine Bronzeschnalle (?) mit Riemenüberresten. Eine charakteristische Grabbeilage bilden noch in diesem Grabe zwei Bronzeglöckchen von stumpfer Kegelform (Abb. 233), sowie schliesslich eine Eisentrense. In der Mitte des Grabens lag, mit dem Kopf nach Osten, ein durcheinandergeworfenes menschliches Skelett, von dem noch die Fussenden unversehrt erhalten sind. Ringsum lagen Bruchstücke von verbogenem Golddraht und an verschiedenen Stellen der Grube zerstreut acht mit gepressten Rosetten verzierte kleine Beschläge (Abb. 234), ferner gekerbte Perlen aus lichtblauer Pasta, das Bruchstück einer Bronzefibel und ein wirtelförmiger Bronzegegenstand. Bemer-

[1] Отчеть за 2. 1895. ст. 41—12.

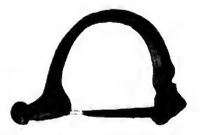
préselt rozettával díszített boglárka feküdt, a melynek rajzát 234. sz. rajzunkon adjuk, továbbá világoskék pasztából készült rovátkos gyöngyök, egy bronz fibula töredéke

234. rajz. Bronz boglárka a tomszki kurgánokból.
Abb. 234.
Kleine Bronzerosette aus den tomsker Kurganen.

és egy pereszlen-alakú bronztárgy. Már itt megjegyezzük, hogy a Csugunov úr által említett bronz fibula-töredéket a leletek között nem találtuk. Csugunov szerint a fülkében talált tárgyak typusa az ananyinoi sírmező leleteihez hasonló, ellenben a gödörben talált tárgyaké a dél-orosz terület klaszszikus leleteivel egyeznek és szerinte csak további ásatások dönthetik el, hogy a különböző typusú tárgyak minő viszonyban vannak egymással.

Részünkről ananyinoi typusú tárgyakat a leletek között nem találtunk. A 233. sz. rajzunkon közlött harangocska nem jellemző ananyinoi typus, még kevésbbé azok a csontnyilhegyek s a bronzcsatt; a gyöngyök pedig nem jellemzők. A mi a

235. rajz. Bronz fibula a tomszki kurgánokból.
Abb. 235. Bronzefibel aus den tomsker Kurganen.

zablát illeti, megjegyezzük, hogy a Commissióban talált tárgyak közt levő töredék, a melyet alább közölni fogunk, annyira csonka, hogy abból az eredeti typusra

ken müssen wir, dass wir das von Tschugunow erwähnte Bronzefibelbruchstück unter den Funden nicht sahen. Nach Tschugunow ist der Typus der in der Nische gefundenen Gegenstände den Funden des ananjinoer Grabfeldes ähnlich, während der Typus der in der Grube gefundenen Gegenstände mit den klassischen Funden des südrussischen Gebietes übereinstimmt, und könnten seiner Ansicht nach nur weitere Ausgrabungen darüber entscheiden, in welchem Verhältnisse die Gegenstände von verschiedenem Typus zu einander stehen.

Wir unsererseits fanden unter den Funden keine Gegenstände vom ananjinoer Typus. Das auf Abbildung 233 reproduzirte Glöckchen ist kein charakteristischer ananjinoer Typus, und noch weniger sind dies die Knochenpfeilspitzen und die Bronzeschnalle. Die Perlen hinwieder sind nicht charakteristisch. Bezüglich der Trense bemerken wir, dass das unter den Fundgegenständen bei der Kommission aufbewahrte Bruchstück, welches wir weiter unten reproduziren werden, so ruinirt ist, dass man aus demselben keine Folgerung auf den ursprünglichen Typus ableiten kann. Im Hügel des Kurgans zeigten sich auch zerstreute menschliche Knochen und wurden übrigens dort auch Pferdeknochen gefunden. Die Ränder des Kurgans waren an allen Seiten mit dicken Balken umgrenzt, die Basis umzog ein Graben und an der westlichen Seite befand sich ein kleinerer Hügel, in welchem sich ein ziemlich grosses ovales, grundirtes Grab befand. (Ostwestliche Länge $1\frac{1}{2}$ Sažen, Breite in der Mitte 1 Sažen.) An der Nordseite blieb unversehrt eine Schichte verfaultes Holz; am Boden des zwei Arschin tiefen Grabes lagen ungeordnet Stücke eines männlichen Skelettes und neben diesem rosafarbige Stofftheile, eine Bronzefibel (Abb. 235), ein Ring von einer Bronzeschnalle, Bruchstücke von Thongefässen mit flachem Boden, darunter auch solche mit origineller Verzierung (Abb. 236), eine Eisen-

következtetni nem lehet. Szétszórt emberi csontok a kurgán halmában is mutatkoztak, a hol különben lócsontokat is találtak. A kurgán szélei minden oldalon vastag gerendákkal voltak határolva, talpát árok vette körül, nyugati oldalán pedig egy kisebb halom volt, a melyben meglehetősen ovális alakú alapozott sír volt (kelet-nyugati hoszsza $1^1/_2$ szazsen, szélessége a közepén 1 szazsen). Északi oldalán épen maradt még egy réteg korhadt fa, a két arsin mélységű sír fenekén rendetlenül fekvő férficsontváz darabok s ezek mellett rózsaszinű szövetrészletek, egy bronzfibula (235. sz. rajz), egy bronzcsattról való gyűrű, laposfenekű agyagedények töredékei, a melyek közt eredeti díszitésűek is vannak (236. rajz), egy vas és három csontnyílhegy, lócsontok és vasedény töredékei. E kisebb halom is árokkal volt körülvéve. A három más mérsékelt magasságú kurgán szintén bolygatott volt. Mindöszsze három gyöngyöt talált az egyikben, a másikban agyagedénykét, két agyag orsógombot és három vasdarabot. Ezen kurgánok egyikének halmában volt egy sír, a melyben fejjel délnek fordult csontvázat találtak. Ezen csontváz mellett a fejtől balra két agyagbögrét, bal kezénél három csontnyílhegyet, jobb kezénél egy kődarabot s bal lába táján madárcsontokat fedeztek föl.

Az előadottakban azon közlésről számoltunk be, a mely ezen kurgánokról az Отчетъ-ban van. Ez a közlés nem meríti ki teljesen a szóbanforgó kurgáncsoport képét és nem emlékezik meg azon leletek nagy részéről, a melyeket ezen kurgáncsoportból Szentpéterváron a Császári Archaeologiai Commissiónál találtam, fel kell tehát téteieznünk, hogy ezen leletek Csugunovnak folytatólagos ásatásaiból szár-

und drei Knochenpfeilspitzen, Pferdeknochen und Bruchstücke eines Eisengefässes. Auch dieser kleinere Hügel war mit Graben umzogen. Auch die anderen drei Kurgane von mässiger Höhe waren schon durchstöbert. Insgesammt wurden in dem einen drei Perlen, in dem anderen ein kleines Thongefäss, zwei Spinnwirtel aus Thon und drei Eisenstücke gefunden. In dem Hügel des einen Kurgans befand sich ein Grab, in welchem ein mit dem Kopf nach Süden gewendetes Skelett lag. Neben dem Skelett fand man links vom Kopfe zwei Thontöpfchen, bei der linken Hand drei Knochenpfeil-

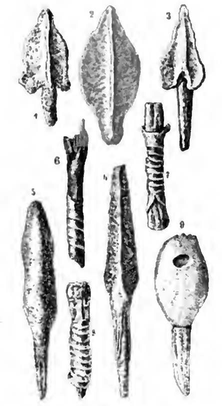

236. rajz.
Agyagedénycserép a tomszki kurgánokból.
Abb. 236.
Thongefässscherben aus den tomsker Kurganen.

spitzen, bei der rechten Hand ein Stück Stein und beim linken Fuss Vogelknochen.

Diese Daten sind der Mittheilung entnommen, welche der Отчетъ bezüglich der Kurgane enthält. Diese Mittheilung gibt aber kein erschöpfendes Bild der Kurgangruppe und erwähnt auch nicht einen grossen Theil jener Funde, die ich aus dieser Kurgangruppe in Petersburg bei der kais. archäologischen Kommission fand. Wir müssen also voraussetzen, dass diese Funde aus den fortsetzungsweisen Ausgrabungen Tschugunow's stammen und von denselben eventuell in dem 1896er Отчетъ der archäologischen Kommission die Rede ist, den ich mir aber nicht beschaffen konnte. Für das Meritum der Sache hat

maznak és esetleg az Archaeologiai Commissió 1896-ik évről szóló Отчетъ-jában lehet róluk szó, a melyet azonban nem volt alkalmam megszerezni. A dolog érdemére azonban ez kevés jelentőséggel bír s legfeljebb azzal a hátránynyal jár, hogy nem jelölhetem meg pontosan e

237. rajz.
Leletek Csugunov tomszkvidéki ásatásaiból.
Abb. 237. Funde aus Tschugunows Ausgrabungen in der Gegend von Tomsk.

lelettárgyak között azokat, a melyeket együtt találtak s viszont a leletek előfordulásának körülményeiről sem szólhatok részletesebben. Minthogy azonban ezen esetleg további ásatásokból származó leletek jellegükre nézve szorosan egyeznek azon leletekkel, a melyek a most ismertetett 1895-iki ásatásokból származnak, nyugodtan föltehetjük, hogy a temetkezési

dies aber wenig Bedeutung und ist höchstens mit dem Nachtheile verbunden, dass ich unter den Fundgegenständen nicht genau jene bezeichnen kann, die gemeinsam gefunden worden sind und auch über die Fundumstände nicht eingehender berichten kann. Nachdem aber diese eventuell aus weiteren Ausgrabungen stammenden Funde im Charakter genau mit jenen Funden übereinstimmen, die aus den schon besprochenen 1895er Ausgrabungen stammen, können wir beruhigt voraussetzen, dass hinsichtlich der Bestattungsart die Umstände der jetzt zu besprechenden Funde nicht wesentlich abweichen von den Umständen jener Funde, die aus den 1895er Ausgrabungen stammen.

Unter den bei der archäologischen Kommission befindlichen und von diesen Fundorten stammenden Funden fand ich vor allererst zahlreiche Knochenpfeilspitzen, ohne aber konstatiren zu können, ob sie aus Kurganen stammen, oder nur auf dem erwähnten Gebiete gesammelt wurden. Deshalb wollen wir uns auch mit denselben nicht eingehender befassen und wollen nur bemerken, dass sich unter denselben jene vierschneidigen, schaftlosen Typen befinden, die in unserem Vaterlande die sogenannte skythische Periode anzeigen, sowie auch vierschneidige Exemplare mit Hülsen, die dieselbe heimische Periode charakterisiren und schliesslich auch Exemplare mit flachem Schaft — diese bilden die überwiegende Mehrzahl —, die genau übereinstimmen mit den Funden jener tomsker Gräber, die wir auf Abb. 172—174 reproduzirten.

Wichtiger als diese Funde sind jene, welche wir auf Abb. 237 reproduziren, wo wir die Eisenpfeilspitzen vereinigt haben. Unter diesen fallen vor allererst jene dreiflügeligen Stücke auf, welche sich mit ihren kürzeren, breiten Flügeln enge an unsere Typen aus der hunnisch-germanischen Zeit anschliessen (Nr. 1—3). Dann müssen wir jene Pfeilspitze mit vierschneidiger Klinge hervorheben, die

mód tekintetében az általunk most ismertetendő leletek előfordulási körülményei nem térnek el lényegesen az 1895-iki ásatásokból származóktól.

Az Archaeologiai Commissiónál talált és ezen lelőhelyről származó leletek közt mindenekelőtt nagyszámú csontnyílhegyet találtam, hogy azonban ezek kurgánokból származnak-e, avagy csak a mondott területen gyűjtettek, azt meg nem állapithatom és épen ezért ezekkel bővebben nem foglalkozunk. Csak anynyit jegyzünk meg, hogy közöttük előfordulnak azok a négyélű szárnélküli typusok is, a melyek hazánkban az ú. n. szkita-periodust jelzik, továbbá az ugyanezen hazai periodusunkat jellemző négyélű köpűs példák, valamint végül azok a lapos nyéllel ellátott darabok is — és ezek képezik a legnagyobb többséget — a melyek szorosan egyeznek azon tomszki sírok leleteivel, a melyeket 172—174. számú rajzunkon közöltünk.

Fontosabbak ezeknél azon leletek, a melyeket 237. sz. rajzunkon közlünk, a hol a vasnyílhegyeket egyesitettük. Ezen vasnyílhegyek közt mindenekelőtt azon háromszárnyú darabok tűnnek fel, a melyek rövidebb széles szárnyaikkal szorosan csatlakoznak hun-germánkori typusainkhoz (1—3), azután azt a nyílhegyet kell kiemelnünk, a mely négyélű pengét mutat, de a mely forma tekintetében legközelebb áll a lapos szárral ellátott csontnyílhegyekhez (4. sz.). Egy vasnyilhegytypus (5. sz.) arra az alakra emlékeztet, a mely honfoglaláskori leleteinkben fordul elő s végül egy (9. sz.) azt a tojásdad csontgyöngyöt hordja a szárán, a mely Oroszországban a mongol periodust jellemzi. A 6., 7. és 8. számu nyilhegyszárak világos képet nem nyujtanak, de világosan mutatják

aber hinsichtlich der Form am nächsten den Knochenpfeilspitzen mit flachem Schaft steht (Nr. 4). Ein Eisenpfeilspitzen-Typus (Nr. 5) erinnert an jene Form, welche in unseren Funden aus der Landnahmezeit vorkommt und noch einer schliesslich (Nr. 9) hat am Schaft jene eiförmige Knochenperle, welche in Russland die mongolische Periode charakterisirt. Die Hülsen unter Nr. 6, 7 und 8 auf unserer Abbildung bieten kein klares Bild, aber zeigen klar dieselbe Befestigungsart an den Schaft, der wir in unserem Vaterlande in der hunnisch-germanischen Periode begegnen. Die Serie der Pfeilspitzen selbst beweist, dass die Kurgane über einen grossen Zeitraum sich erstreckende Bestattungen enthalten, aber innerhalb dieses grossen Zeitraumes liegt auch jene Periode, welche unserer hunnisch-germanischen entspricht, und zwar mit den früheren Erscheinungen dieser Periode. Wenn wir nun den sibirischen Inhalt dieser Periode prüfen und die Funde zusammenstellen, erregt vor allererst jener glockenförmige Goldschmuck (Abb. 238 Nr. 1) unsere Aufmerksamkeit, dem ähnliche Bronze-Exemplare wir schon aus den 1895er Tschugunow'schen Ausgrabungen reproduzirt haben. Ein solches Schmucktheil kam, wenn auch in etwas abweichender Form, im kunágotaer Grabfunde vor,[1] und wenn wir den Umstand berücksichtigen, dass in den Tschugunow-schen Ausgrabungen zwei Exemplare in ein und demselben Grabe gefunden worden sind, müssen wir diesen Typus jedenfalls für häufiger halten. Dass aber eine Analogie desselben in der grossen Masse unserer Funde aus der heimischen Völkerwanderungszeit nur einmal vorkommt und dieses eine Mal nur in einem solchen Funde der für das VI—VIII. Jahrhundert charakteristisch ist, zeigt jedenfalls, dass dieser Typus die Eigenthümlichkeit eines

[1] Hampel: Die Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban.) Lt. 7.

a veszszőre erősítésnek ugyanazt a módját, a melylyel hun-germánkori periodusunkban hazánkban is találkozunk. Maga a nyílhegyek e sorozata bizonyítja azt, hogy a szóbanforgó kurgánok nagy időközre terjedő temetkezéseket rejtenek magukban, azonban ezen nagy időköz magában foglalja azt a periodust is, a mely a mi hun-germán periodusunknak felel meg, még pedig ezen periodusnak korábbi jelenségeivel. Ha már most ennek a periodusnak szibériai tartalmát vizsgálgatjuk és öszszeállítjuk a leleteket, akkor mindenekelőtt az a harangalakú aranyékszer hivja föl figyelmünket (238. sz. rajz 1. sz.), a melyhez hasonló bronzpéldákat már az 1895. évi Csugunov-féle ásatásokból is közöltünk. Ilyen ékszerrészlet, bár kissé eltérő formában fordult elő, a kúnágotai sírleletben[1] és ha tekintetbe veszszük azt a körülményt, hogy a Csugunov-féle ásatásokban két példában találták egyazon sírban, úgy ezt a typust mindenesetre gyakoribbnak kell tekintenünk. Hogy pedig analogiája hazai népvándorláskori leleteink nagy tömegében csak egyszer fordul elő és akkor is olyan leletben, a mely a VI—VIII. századra jellemző, mindenesetre azt mutatja, hogy oly déli terület sajátja, a melyből egy Magyarországra később jött népelem a déli területen tartózkodása alatt merített.

Egymáshoz tartozik az a háromnyílású bronzboglár, a melyet 238. sz. rajzunk 2. és az a csontrészlet, a melyet 3. száma alatt közlünk, minthogy a díszítő motivum mind a kettőnél az oroszlánfej. A boglárt díszítő oroszlánfejeket az orosz földön olyan leletekben találjuk, a melyek

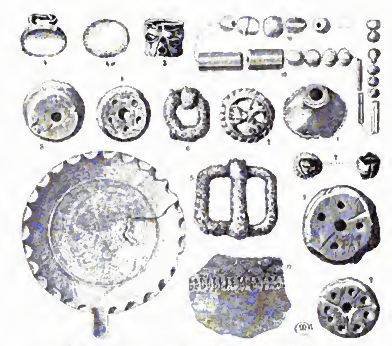
[1] Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban. LI. 7.

solchen Gebietes war, aus welchem ein später nach Ungarn gekommenes Volkselement, während seines Aufenthaltes auf südlichem Gebiete, geschöpft hat.

Zu einander gehören der Bronzebeschlag mit drei Öffnungen auf Abb. 238 Nr. 2 und der Knochentheil ebendort Nr. 3, da bei beiden der Löwenkopf als Ornamentationsmotiv dient. Die den Beschlag ornamentirenden Löwenköpfe finden wir auf russischem Boden in solchen Funden, die das I—III. Jahrh. n. Chr. charakterisiren, und dem entspricht auch der Umstand, dass die Fibel aus den 1895er Tschugunow'schen Ausgrabungen (Abb. 235) eine Eigenthümlichkeit derselben Epoche ist. Dieser Beschlag wird auch charakterisirt durch die massige Behandlung, worin mit ihm auch jene drei Bronzerosetten übereinstimmen, von denen wir eine auf Abb. 238 Nr. 4 reproduziren. Nr. 5 zeigt eine Eisenschnalle, Nr. 6 einen Eisenring, Nr. 7 einen auf einen Riemen gezogenen Bronzering, Nr. 8—9 je ein Spinnwirtel aus Thon, Nr. 10 die in den Funden vorkommenden Perlentypen, unter denen auch die Karneolperle eine Rolle spielt, Nr. 11 einen Bronzespiegel, der mit seinem kurzen Stiel einen Übergang bildet zwischen den langstieligen und den ungestielten Spiegeln und schliesslich Nr. 12 ein Detail von einem Thongefäss, auf welchem unter den eingedrückten Ornamenten das charakteristischeste das aus Rhomben Gebildete ist. Dieses aus Rhomben gebildete Ornament, welches auch unsere Gefässe aus der heimischen Völkerwanderungszeit charakterisirt,[1] ist zweifellos eine Eigenthümlichkeit der römischen Kaiserzeit. Nichts beweist wohl dies besser, als der Umstand, dass diese Ornamentation auf einem bei den Tschugunow'schen 1895er Ausgrabungen gefundenen Gefässe vorkam, welches gemeinschaftlich mit einer die römische Kaiserzeit charakterisirenden Charnierfibel gefunden wurde.

[1] Hampel: L. c. CXXVI 4.

a Kr. sz. utáni I—III. századot jellemzik és ennek megfelel az a körülmény, hogy a Csugunov-féle 1895. ásatásokban előfordult fibula is (l. 235. sz. rajz) ugyanezen időszak sajátja. Jellemzi e boglárt a tömör kezelés is, a melyben egyezik vele az a három bronzboglár, a melyből egy pél-

238. rajz. Leletek Csugunov tomszkvidéki ásatásaiból.
Abb. 238. Funde aus Tschugunows Ausgrabungen in der Gegend von Tomsk.

dát 238. sz. rajzunk 4. sz. alatt közlünk. Az 5. szám egy vascsattot, a 6. sz. egy vaskarikát, a 7. sz. egy szijra fűzött bronzkarikát, a 8—9 egy-egy agyagorsó gombot, a 10. sz. a leletek közt előforduló gyöngytypusokat mutatja, a melyek közt a carneol-gyöngy is szerepet játszik; a 11. sz. egy bronztükröt mutat, a mely átmenetet képez az ő rövid fogantyújával a fogantyús és fogantyútlan tükrök között; végül a 12. sz. egy agyagedényrészletet mutat, a melyen a benyomott díszítések között a rhombusokból alakított díszítés képezi a legjellemzőbbet. E rhombusok-

Wenn wir nun jene Knochengegenstände zusammenstellen, welche in den von mir bei der archäologischen Kommission gefundenen, aus den Tschugunowschen Ausgrabungen stammenden Funden vorkamen (Abb. 239), so ist Nr. 1 ein Stück von einer Knochenhülse, Nr. 2 ein Eberzahn, Nr. 3 und 7 je ein Knebeltheil, Nr. 5 und 6 solche Knochenplatten, wie sie auch im samarajewskojeer Funde vorkamen (Abb. 214 Nr. 7—9) und von denen wir schon nachwiesen, dass sie aus den Jahrhunderten um Christi Geburt stammen. Damit ist jene Umgebung, in welcher der Abb. 239 Nr. 4 reproduzirte Knochenschnallentypus vorkommt, der konstruktiv mit dem aus den olbiaer Funden reproduzirten Schnallentypus übereinstimmt, genügend beleuchtet und ist damit auch bewiesen, dass dieser Schnallentypus nicht blos auf sibirischem Gebiete am zeitigsten auftritt, sondern sich dort auch noch in einer Epoche erhält, die mit dem I—III. Jahrh. n. Chr. bezeichnet werden kann.

ból alakított díszítés, mely hazai népvándorláskori edényeinket is jellemzi,[1] kétségtelenül a római császárkor sajátja. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a körülmény, hogy ez a díszítés előfordult a Csugunov-féle 1895-iki ásatások alkalmával előkerült olyan edényen, a melyet a római császárkort jellemző csuklós fibulával találtak.

Ha már most öszszeállítjuk azon csonttárgyakat, a melyek a Csugunov-féle ásatásokhól az Arch. Commissiónál általam talált leletek közt előfordulnak (239. sz. rajz), úgy az 1. sz. alatt egy csont hüvelyrészletet, a 2. sz. alatt egy vadkanfogat, a 3. és 7. sz. alatt egy-egy zablaoldalrészt, 5. és 6. sz. alatt olyan csontlemezeket látunk, a minők a zamarajevszkojei leletben is előfordultak (l. 214. sz. rajz 7—9. sz.) és a melyekről már ott kimutattuk, hogy a Kr. sz. körüli századokból erednek, akkor teljesen

239. rajz.
Leletek Csugunov tomszkvidéki ásatásaitól.
Abb. 239. Funde aus Tschugunows Ausgrabungen in der Gegend von Tomsk.

[1] Hampel i. m. CXXVI. 4.

Es ist nun sehr natürlich, dass wir alle jene Fundgegenstände unserer heimischen sogenannten hunnisch-germanischen Periode, die mit den jetzt behandelten Funden übereinstimmen, und die zumeist aus den ältesten keszthelyer und den diesen verwandten sonstigen ungarländischen Grabfeldern stammen, aus den Denkmälern der eigentlichen Völkerwanderungszeit herausheben und gesondert gruppiren müssen.

Die auf Abb. 226 reproduzirte olbiaer Schnalle führte uns auf das sibirische Gebiet, das auf derselben Abb. Nr. 14 reproduzirte zweigliedrige Anhängsel mit Charnierverschluss aber führt uns einerseits auf solches Gebiet, welches mit dem sibirischen enge zusammenhängt, nämlich in die Gegend der Oka und der Kama, wo wir diese Form häufig in dem koschibejewer Grabfelde finden, als unteres Saumornament bei weiblichen Schürzen oder Kleidern,[1] sowie auch in den horkower und kusminjer Grabfeldern.[2] Andererseits führt es uns mit seinen späteren, aus Eisen gefertigten Formationen, sowie mit den dazu gehörigen Schnallen auf das sibirische Gebiet. Zum Beweise hiefür fügen wir hier jene dergestalteten zweigliedrigen Anhängsel bei, sammt den dazu gehörigen Beschlägen und Schnallentypen, welche das minusinsker Museum besitzt, die aber leider aus sporadischen Funden stammen und in der im minusinsker Bezirke gelegenen Gemeinde Žerlyk gefunden wurden. (Abb. 240.) Die hier reproduzirten Gegenstände zeigen, trotzdem sie aus sogenannten sporadischen Funden stammen, einen so übereinstimmenden Charakter, dass kaum daran zu zweifeln ist, dass diese Gegenstände entweder gemeinsam oder doch wenigstens in mehreren Gräbern ein und desselben Grabfeldes von den Bauern gefunden worden sind, was auch umso wahrscheinlicher ist, weil ja ein und dieselbe Gemeinde

[1] Спицынъ: „Древности бассейновъ рѣкъ Оки и Камы, таб. XIII 3.
[2] L. c. XXII. 13.

megvilágítottuk azt a környezetet, a melyben előfordul az a csontcsatt-typus, mely 239. sz. rajzunk 4. sz. alatt van közölve és a mely szerkezetére nézve egyezik az olbiai leletekből közlött csatt-typussal bizonyítván ekképen, hogy ezen csatt-typus nemcsak a szibériai területen lép föl legkorábban, de ott fentartja magát olyan időkben is, a mely a Kr. u. I—III. századdal jelölhető meg. Már most nagyon természetes, hogy hazai ú. n. hun-germán periodusunk mindazon lelettárgyait, a melyek a most tárgyalt leletekkel egyeznek és a melyek leginkább a legrégibb keszthelyi és az azzal rokon egyéb magyarországi sírmezőkben fordulnak elő, a tulajdonképeni népvándorláskor emlékei közül ki kell emelnünk és külön csoportosítanunk.

A 226. sz. rajzunkon közlött olbiai csatt a szibériai területre vezetett bennünket, az ugyanazon táblánk 14. sz. alatt közlött kéttagú csuklós kapcsolású fityegő pedig egyrészt olyan területre visz, a mely a szibériai területtel szorosan egybefügg t. i. az Oka és Káma vidékére, a hol ezt a formát bőségesen megtaláljuk a kosibejevi sírmezőben, mint női kötények vagy ruha alsó szegélyének díszítését,[1] valamint a borkovi és kuzminyi sírmezőkben,[2] másrészt késő, vasból készült alakulásaikkal, valamint a hozzájuk tartozó csattokkal megtaláljuk a szibériai területen. Ennek bizonyítására ide mellékeljük azon kéttagú fityegőket s a velük járó szíjvégeket és csatt-typusokat, a melyeket e nemből a minuszinszki múzeum őriz s a melyek, fájdalom, szórványos leletekből származnak s a minuszinszki kerü-

[1] Спицынъ: Древности бассейновъ рѣкъ Оки и Камы, таб. XIII. 3.

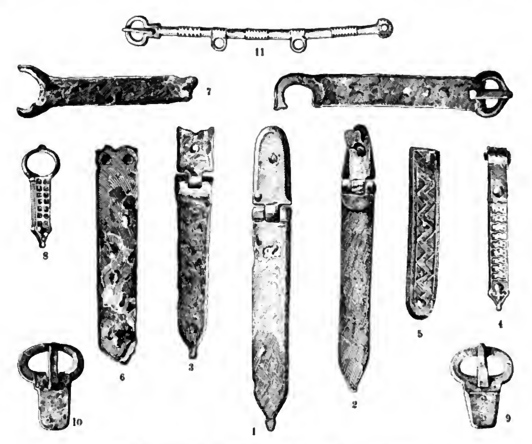
[2] U. o. XXII. 13.

der Fundort aller ist. Dass diese Gegenstände aus viel späterer Zeit stammen, als ihre Analogien aus Olbia oder vom Laufe der Oka und der Kama, beweisen genugsam die zweigliedrigen Anhängsel Nr. 1, 3 und 4, sowie die Profilirung des unteren Theiles der Schnalle Nr. 8. Dass dies aber die späteren Überbleibsel derselben Mode sind, von welcher die Analogien aus Olbia und vom Laufe der Oka und der Kama herstammen, daran kann kaum gezweifelt werden. Ein interessanter Umstand ist es jedenfalls, dass während die Profilirung der Verlängerung der Schnalle Nr. 11 einerseits lebhaft an die Placirung der Riemenhülsenplatten an unseren Schwertern aus der Landnahmezeit erinnert, andererseits das Profil der Schnalle selbst vollkommen auf jenen Formenkreis hinweist, der die römische Zeit vom I—III. Jahrhundert charakterisirt und für welchen auch unsere heimische Völkerwanderungszeit ziemlich reichlich Analogien liefert,[1] ganz ebenso wie die erwähnten Grabfelder der Oka-Kamagegend.

Wenn wir den Verbreitungskreis dieser zweigliedrigen Anhängsel prüfen und gleichzeitig jene Daten suchen, welche auf ihre verhältnissmässige Zeit Licht werfen können, kommen wir wieder nur auf südliches Gebiet, speziell zu den Funden des kertscher Museums. In diesem Museum konnte ich nur die Zeit von der Ankunft des Schiffes bis zur neuerlichen Abfahrt desselben verbringen und konnte so das Material desselben nur mit einigen schnellen Skizzen verwerthen; hiezu kam noch, dass der Leiter des Museums nicht zu Hause war und ich hinsichtlich der Fundumstände von dem mich führenden Diener nur so viel erfahren konnte, dass die von mir skizzirten Fundstücke in Kertsch gefunden worden sind. Was ich dort skizziren konnte, ist aber eben für den Kreis dieser zweigliedrigen Anhängsel wichtig.

[1] Hampel: L. c. Tafel LXI. Nr. 8 und die verwandten Formen.

letben fekvő Zserlyk községben találtattak. (240. sz. rajz). Az ezen táblánkon közlött tárgyak, bár úgynevezett szórványos leletek, annyira egyező karaktert mutatnak, hogy alig lehet kétségünk a felől hogy e leletek vagy együtt, vagy legalább egyazon sírmező több sírjában fedeztettek fel a parasztok által; annál valószinűbb ez, mert a lelőhelye valamenynyinek egy és ugyanaz a község. Hogy ezen tárgyak jóval későbbi időből származnak, mint olbiai vagy oka-kámamenti analogiáik, a felől az 1., 3. és 4. számú kéttagú fityegő, valamint a 8. sz. csatt alsó végének profilálása eléggé meggyőz; de hogy ugyanazon divat későbbi maradvá-

240. rajz. Szíjvégek és csattok a minuszinszki múzeumból.
Abb. 240. Riemenendenbeschläge und Schnallen aus dem minusinsker Museum.

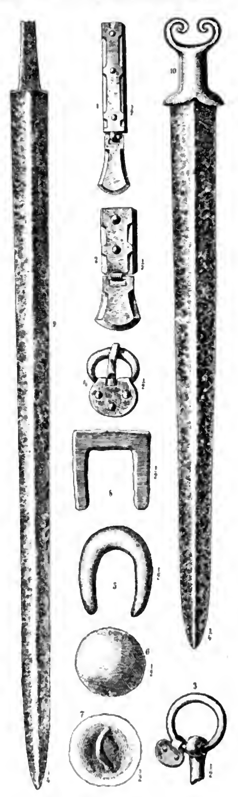
Auf Abb. Nr. 241 reproduziren wir die im kertscher Museum skizzirten Stücke, speziell ein längeres zweigliedriges Gehänge, von dem vier Stücke vorhanden sind (Nr. 1), ein kürzeres aber breiteres zweigliedriges Gehänge, von dem drei Stücke vorhanden sind (Nr 2), ein Trensentheil von dem ein Stück vorhanden ist (Nr. 3), eine Schnalle, von der ein Stück vorhanden ist (Nr. 4), eine ähnliche, aber kleinere Schnalle mit zwei Nägeln an der Riemenhülsenverlängerung von der noch drei, und eine ebenfalls ähnliche kleinere, aber nur mit einem Nagel an der Riemenhülsenverlängerung, von welcher noch zwei Stücke vorhanden sind: ein erhabenes Ornamentationsglied aus einer hufeisenförmigen Platte mit einem Öhr

nyai, mint a minőből olbiai és oka-kámamenti analogiáik erednek, a felől kétségünk alig lehet. Érdekes körülmény mindenesetre, hogy a 11. sz. csatt nyúlványának profilálása, míg egyrészt élénken emlékeztet honfoglaláskori kardjaink szíjszorító lemezeinek elhelyezésére, másrészt magának a csattnak profilja tökéletesen arra a formakörre mutat, a mely az I—III. századbeli római időket jellemzi és a a melyből hazai népvándorláskorunk is elég bőven szolgáltat analogiákat,[1] ép úgy mint az Oka-Káma vidék jelzett sírmezői.

Ennek a kéttagú fityegőnek elterjedési körét vizsgálva s egyúttal keresve azon adatokat, a melyek viszonylagos korára világot vethetnek, ismét csak déli területre jutunk, nevezetesen a kercsi múzeum leleteihez. Ebben a múzeumban épen csak anynyi időt tölthettem, a menynyi a hajó érkezése és annak újból tovább indulása között letelt és így annak anyagát csak gyorsan vázolva értékesíthettem. Ehhez járult az a körülmény is, hogy a múzeum vezetője nem volt odahaza s így a leletkörülmények tekintetében csak anynyit tudhattam meg a kalauzoló szolgától, hogy az általam vázolt leletdarabok Kercsben találtattak. A mit ott vázolnom sikerült, mégis épen ezen kéttagú fityegők körére nézve fontos.

241. sz. rajzunkon közlöm a kercsi múzeumban vázolt darabokat, nevezetesen egy hosszabb, kéttagú csüngős fityegőt, a melyből négy darab van (1. sz.), egy rövidebb, de szélesebb kéttagú csüngős fityegőt, a melyből három darab van (2. sz.), egy zablarészletet, a melyből egy darab van (3. sz.), egy csattot, a melyből egy

[1] V. ö. Hampel i. m. LXI. t. 8. sz. és annak rokonformáit.

241. rajz. Kercsi leletek.
Abb. 241. Kertscher Funde.

darab van (4. sz.), de a melyhez hasonló kisebb és szíjszorító nyúlványán két szeggel ellátott, van még három darab és szintén hasonló kisebb, de szíjszorító nyúlványain egy szeggel ellátott, van két darab, egy patkóidomú lemezből készített domború dísztagot, melynek hátsó lapján a kanyarulat közepén füle van és a melyből a múzeum gyűjteményében négy darab van (5. sz.), egy szintén domború lemezből készült széles pitykét, hátlapján füllel (6. sz.), egy felvarrásra szolgáló hasonló pitykét (7), a melyből van négy darab, sőt van ilyen kisebb méretű három darab; egy szegletes formájú, de domború lemezből készült, hátán füllel ellátott s az 5. számúval rokon dísztagot (8. sz.); a melyből egy darab van, egy vaskardot (9. sz.), a melynek markolatgombja hiányzik; végül egy másik vaskardot (10).

Ha már most e leleteket egészükben vizsgáljuk, fel fog tűnni a zablarészletnek és csattnak kétségtelen rokonsága a Perovszkij-féle leletekkel, a melyeknek egykorúságát a budapesti esküteri híd építésénél talált ókori sisakkal kimutattuk. Az 5., 8. számú darabok nemes fémlemezzel voltak bevonva, a mi valószinűvé teszi, hogy ezek együtt mennek a csattal és zablával. A 9. sz. kardnak nem maradt ugyan meg épen jellemző része, azonban az odeszszai múzeumban van egy lelet, a melyben két épen ilyen kard fordul elő szíjvégek, kés, rokonízlésű csattok és egy germán ízlésű paizsköldök (umbo) társaságában. Ezen lelet Pantikapaionból származik és zárt lelet. Az ezen leletben levő egyik kard markolatának gombját karika helyettesíti és így van jogunk feltételezni, hogy a kercsi kard markolatát is ilyen karika fejezte be, ha ugyan markolata nem egyezett a 10. számúéval. Már most föltételezhetjük, hogy

an der rückwärtigen Seite in der Mitte der Biegung, von denen die Sammlung des Museums vier Stücke besitzt (Nr. 5), ein ebenfalls aus einer erhabenen Platte gearbeiteter Knopf mit einem Öhr an der Rückseite (Nr. 6), ein ähnlicher Knopf zum Aufnähen (Nr. 7), von dem vier Stücke vorhanden sind, sowie auch drei ähnliche kleinere. Ein Ornamentationsglied von eckiger Form. (Nr. 8), aber aus einer gewölbten Platte und mit einem Öhr auf der Rückseite, Nr. 5 verwandt, von dem nur ein Stück vorhanden und ein Eisenschwert (Nr. 9), dessen Griffknauf fehlt; endlich ein anderes Eisenschwert (Nr. 10.)

Wenn wir diese Funde in ihrer Gänze prüfen, so fällt die zweifellose Verwandtschaft des Trensentheiles und der Schnalle mit den Perowskij'schen Funden auf, die, wie wir nachwiesen, gleichzeitig sind mit jenem antiken Helm, der beim Bau der budapester Schwurplatzbrücke gefunden worden ist; die Stücke Nr. 5 und 8 waren mit einer Edelmetallplatte überzogen, sodass dieselben wahrscheinlich mit der Schnalle und der Trense zusammengehörig waren. Vom Schwerte Nr. 9. blieb wohl gerade der charakteristischeste Theil nicht erhalten, aber im odessaer Museum gibt es einen Fund, in welchem zwei ebensolche Schwerter vorkommen, in Gemeinschaft mit Riemenbeschlägen, einem Messer, verwandten Schnallen und einem Umbo von germanischem Styl. Dieser Fund ist ein geschlossener, und stammt aus Pantikapaion. Den Griffknauf des einen Schwertes ersetzt ein Reifen und so dürfen wir voraussetzen, dass auch den Griff des kertscher Schwertes ein solcher Reifen abschloss, wenn nicht etwa der Griff mit dem von Nr. 10. übereinstimmt. Wir können sonach voraussetzen, dass die publizirten Stücke der kertscher Funde zusammengehören und die Frage ist nur, ob die zweigliedrigen Anhängsel zusammengehen mit der Schnalle und dem Schwerte. Nr. 9. Hierauf antwortet uns der Umstand, dass wir ein Schwert mit einem reifenartigen Griffabschluss längs der Oka-Kama in demselben koschibejewer Grabfelde finden, in

a kercsi leletek közlött darabjai együvé tartoznak, csak az a kérdés, ha vajjon a kéttagú fityegők együtt mennek-e a csattokkal és a 9. sz. karddal? Erre a kérdésre megfelel nekünk az a körülmény, hogy karikás markolatzáródású kardot az Oka-Káma mentén találunk ugyanabban a kosibejevi sírmezőben, a melyben a kéttagú csüngőket is megtaláltuk.[1] Igaz, hogy a kosibejevi sírmező kardja keskenyebb pengéjű, rövid keresztvasa is van de ez csak anynyit mond, hogy a kosibejevi példa valamivel későbbi, a kercsi illetve pantikapaioni darabnál, mely utóbbiakat a pantikapaioni umbo segélyével mindenesetre az északi germánságnak a délorosz területre való első benyomulásával datálhatunk.

A kercsi és pantikapaioni leletek tehát megmutatták nekünk azt a déli területet, a melyen a kéttagú csüngők épen úgy otthon vannak, mint a szibériai és Oka-Káma menti területen; persze azt is láttuk hogy némi különbségek vannak, a melyeknek tisztába hozatalához azonban a déli területek sokkal pontosabb megfigyelése volna szükséges, mint a minőre a kercsi és odeszszai múzeumok anyaga nekünk alkalmat nyujtott.

226. sz. rajzunk 15. sz. alatt közlött harang különösen jellemzővé válik az által, hogy négyoldalú gúlaformája van. Ezen formájú harangocskával szintén a kosibejevi sírmező leletei között találkozunk és így semmi kétség, hogy ugyanazon körbe tartozik, mint az eddig tárgyalt többi olbiai leletek. A 16. sz. áttört diszítő lemez szerkezetére nézve a mi hun-germán periodusú leleteink között egyedül a bezenyei[2] sírmező 33. sírjában talált egyik bujtató

[1] Спицынъ i. m. XII. 3.

[2] Hampel: i. m. CLIX. 33. sír 1.

welchem wir auch die zweigliedrigen Anhängsel fanden.[1] Allerdings hat das Schwert des koschibejewer Grabfeldes eine schmälere Klinge und eine kurze Parirstange, aber das bedeutet nur, dass das koschibejewer Exemplar etwas späteren Datums, als das kertscher bez. pantikapaioner Exemplar ist, welch letzteres, mit Hilfe des pantikapaioner Umbo, jedenfalls in die Zeit des ersten Einrückens des nordischen Germanenthums auf südrussisches Gebiet datirt werden kann.

Die kertscher und pantikapaioner Funde zeigten uns also jenes südliche Gebiet, auf welchem die zweigliedrigen Gehänge ebenso heimisch sind, wie auf dem sibirischen und auf dem Oka-Kamagebiete. Allerdings sahen wir auch, dass es gewisse Differenzen gibt, und dass um dieselben ins Reine zu bringen, eine viel genauere Beobachtung des südlichen Gebietes nöthig wäre, als dies auf Grundlage des Materials der kertscher und odessaer Museen uns möglich ist.

Die auf Abb. 226 Nr 15 reproduzirte Glocke wird besonders dadurch charakterisirt, dass sie die Form einer viereckigen Pyramide hat. Glöckchen von dieser Form begegnen wir ebenfalls unter den Funden des koschibejewer Grabfeldes und so gehört es zweifellos in denselben Kreis wie die bisjetzt besprochenen olbiaer Funde. Zur Konstruktion der durchbrochenen Ornamentationsplatte Nr. 16 zeigt unter den Funden unserer hunnisch-germanischen Periode einzig ein Beschlag, der im 33. Grabe des bezenyer Grabfeldes[2] gefunden wurde, eine gewisse, wenn auch entfernte Verwandtschaft. Ausserdem könnten wir höchstens noch jene Beschläge zitiren, die im sziráker Grabfelde[3] zum Vorschein kamen und denen ähnliche auch in den csúnyer Grabfeldern[4] gefunden wurden. Wenn hiefür unsere heimische Völker-

[1] Спицынъ: L. c. XII. 3.

[2] Hampel: L. c. CLIX. 33. Grab 1.

[3] L. c. CCXLVIII. 13—14.

[4] L. c. CCLXXXI. 3—6.

boglárral mutat némi, bár igen távoli rokonságot és legfölebb még azokat a hujtató lemezeket hozhatnók föl, a melyek a sziráki[1] sírmezőben kerültek napfényre, a melyhez hasonlók a csúnyi[2] sírmezőkben is előfordultak. Ha ebben a tekintetben hazai népvándorláskorunk kevés példát nyujt, az Oka-Káma mente szolgál példákkal, a mi ezen hujtató boglárnak ugyanezen körbe tartozását eldönti.[3] A 226. sz. rajzunk 17. sz. pitykéje és 18. sz. karikája kisebb jelentőségű darabok, a melyeket csak a teljesség kedveért közöltünk.

242. sz. rajzunkon ugyanesak olbiai leleteket közlünk az odeszszai múzeumból, melyek ott Bertier de la Garde úr ajándékából kerültek oda. Ezen leletek közt az 1. sz. csattot már ismerjük: a 2. sz. csatt typusára nézve abban különbözik az előbbitől, hogy szíjkeretének előrészén egy, a peczek felső végének felvételére szolgáló csatornácska van alkalmazva, valamint abban is, hogy a peczek tengelye a szíjkeret aljába iktatott külön tagot képez. Ha ennek a csatt-typusnak viszonylagos korát meg akarjuk állapítani, mindenesetre legalkalmasabb azt vizsgálni, hogy minő helyet foglal el ez a csatt hazai népvándorláskori leleteink között. A szíjkeret előrészének csúcsosodása és csatornával való ellátása a Constantinus IV. Pogonatus (668–669) solidusával datált pusztatóti[4] sírleletben megvan, azonban egytagú csatton, holott a mi olbiai csattunk kéttagú volt s így világos, hogy a pusztatóti és vele rokon sírleletekben előforduló csattnál ez a csattforma korábbi. Sokkal nevezetesebbek e tekintetben a

[1] U. o. CCXLVIII. 13–14.

[2] U. o. CCLXXXI. 3–6.

[3] Spicyn, i. m. II. tábla 18. rajz.

[4] Hampel: i. m. LV. 9–10; LVII. 4.

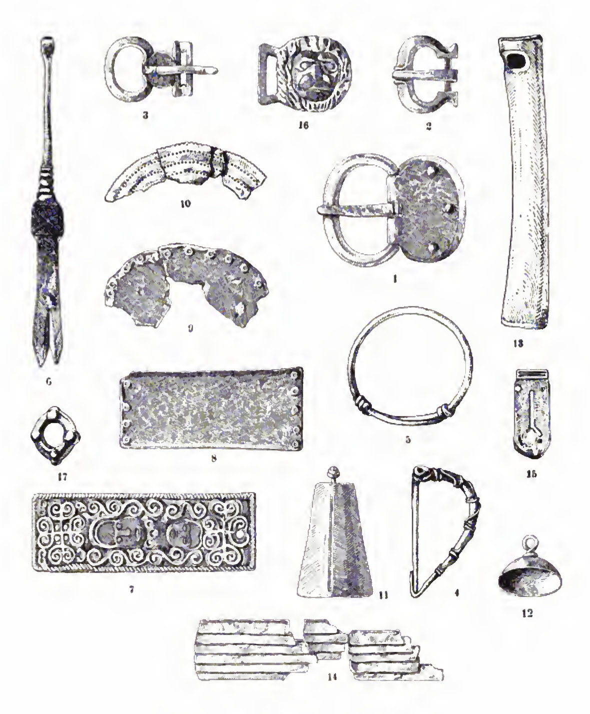
wanderungszeit wenige Beispiele bietet, so liefert die Oka-Kamagegend genügende Exemplare, um zu entscheiden, dass dieser Beschlag in denselben Kreis gehört.[1] Der Knopf Abb. 226 Nr. 17 und der Reifen Nr. 18 sind von geringerer Bedeutung und reproduziren wir dieselben nur der Vollständigkeit wegen.

Auf Abb. 242 reproduziren wir ebenfalls olbiaer Funde aus dem odessaer Museum, die Herr Bertier de la Garde demselben geschenkt hat. Unter diesen Funden kennen wir schon die Schnalle Nr. 1. Der Typus der Schnalle Nr. 2 unterscheidet sich aber von dem der Früheren darin, dass am Vordertheile des Riemenrahmens für den oberen Theil des Stiftes ein kleines Kanälchen angebracht ist, sowie auch darin, dass die Achse des Stiftes ein besonderes in den unteren Theil des Riemenrahmens eingefügtes Glied bildet. Wenn wir die verhältnissmässige Zeit dieses Schnallentypus konstatiren wollen, ist es jedenfalls am rathsamsten zu prüfen, welchen Platz diese Schnalle unter den Funden unserer heimischen Völkerwanderungszeit einnimmt. Die Zuspitzung des Vordertheiles des Riemenrahmens finden wir in dem durch einen Solidus des Constantinus IV. Pogonatus (668—669) datirten pusztatóter Grabfunde,[2] allerdings an einer eingliedrigen Schnalle, während unsere olbiaer Schnalle zweigliedrig war, so dass es klar ist, dass diese letztere Schnallenform jünger ist als die Schnalle, welche in dem pusztatóter und damit verwandten Grabfunden vorkommt. Viel bemerkenswerther sind in dieser Hinsicht die szeged-öthalomer Grabfunde,[3] in welchen die zweigliedrige, zu diesem Typus gehörige Schnallenform, so wie auch die in einem Glied Gegossene vorkommen. Die eingliedrigen Schnallenformen, welche in den szeged-öthalomer Funden vorkommen, weichen von den fraglichen olbiaer noch darin ab, dass

[1] Spizyn: L. c. Taf. II. Abb. 18.

[2] Hampel: L. c. LV. 9—10, LVII. 4.

[3] L. c. LXX. 8, 11–16.

242. rajz. Olbiai leletek. — Abb. 242. Olbiaer Funde.

szeged-öthalmi[1] sírleletek, a melyekben előfordul a kéttagú és ezen typushoz tartozó csattforma, valamint az egy tagban öntött is. Azon egytagú csattformák, melyek a szeged-öthalmiban előfordulnak, mégis eltérnek a szóbanforgó olbiaitól abban a tekintetben, hogy beiktatott peczektengelyük rövidebb, miután czeknek a csattoknak olyan csuklós szerkezete volt, a melynél a szíjszorító nyúlványnak is, meg a keretnek is két-két füle volt a csuklótengely fölvételére. Világos tehát, hogy a szeged-öthalmi egytagú csatt is későbbi fejlemény az olbiainál, a mivel egyezik az a körülmény, hogy a szeged-öthalmi sírokban előfordul az egy tagba öntött csatt is, valamint, hogy az ezen sírokból kikerült kengyeltypus is az avarkori formát mutatja. Nem véletlenség, hogy az olbiai csattnak szoros analogiájával a fenéki sírmezőben találkozunk,[2] mert hiszen a fenéki sírmezőben találkoztunk a most szóbanforgó olbiai leleteknek legtöbb analogiájával eddig is és ebben a sírmezőben találjuk együtt a most ismertetett táblánk 1. és 2. sz. csattypusait és most már, azt hiszszük, nem is szükséges felsorolni mindazon hazai népvándorláskori leleteket, a melyekben ezen csatt-typussal vagy annak változásaival találkozunk. Mert a pusztatóti sírlelet egyrészt és a fenéki másrészt, olyan datumokat adnak, a melyek már is lehetségessé teszik ezen fontos csatt-typus viszonylagos korának megállapítását. Hiszen említettük fentebb, hogy a fenéki sírmezőben III. és IV. századbeli római császároktól származó érmek fordultak elő, a melyek között a legkésőbbi III. Valentinianus (425—455)

[1] U. o. LXX. 8, 11, 16.

[2] U. o. LXXXIII. 14. sz. és az ezzel rokon 17. szám.

ihre eingefügte Stiftaxe kürzer ist, nachdem diese Schnallen eine solche Scharnierkonstruktion haben, bei welcher, sowohl die Riemenhülsenverlängerung, wie der Rahmen je zwei Öhre zur Aufnahme der Scharnieraxe besitzen. Es ist also klar, dass auch die szeged-öthalomer eingliedrige Schnalle eine spätere Entwicklung als die olbiaer ist, womit der Umstand übereinstimmt, dass in den szeged-öthalomer Gräbern auch die in einem Glied gegossene Schnalle vorkommt, sowie dass auch der aus diesen Gräbern stammende Steigbügeltypus die Form der Avarenzeit zeigt. Es ist kein Zufall, dass wir einer genauen Analogie der olbiaer Schnalle in dem fenéker Grabfelde begegnen,[1] denn in dem fenéker Grabfelde fanden wir auch bisher die meisten Analogien der hier in Frage stehenden olbiaer Funde und in diesem Grabfelde finden wir zusammen die soeben besprochenen Schnallentypen Nr. 1 und 2 und jetzt ist es auch, wie wir glauben, nicht mehr nothwendig, all' jene Funde aus der heimischen Völkerwanderungszeit aufzuzählen, in welchen wir diesem Schnallentypus oder Varianten desselben begegnen. Denn der pusztatóter Grabfund einerseits und der fenéker andererseits geben solche Daten, welche es schon ermöglichen, die verhältnissmässige Zeit dieses Schnallentypus festzustellen. Wir haben ja schon erwähnt, dass im fenéker Grabfelde Münzen von römischen Kaisern aus dem III. und IV. Jahrhundert vorkommen, unter denen die späteste, eine Münze Valentinianus III. (425—455) war. Nachdem wir im fenéker Grabfelde die genaueste Analogie unserer hier fraglichen Schnalle gefunden haben und nachdem es mit Rücksicht auf die in diesen Grabfeldern gefundenen Münzen zweifellos ist, dass das fenéker Grabfeld auch frühere Bestattungen enthält, ist es schon auf dieser Grundlage sehr wahrscheinlich, dass dieser Schnallentypus in den olbiaer Fun-

[1] L. c. LXXXIII. Nr. 14, und die damit verwandte Nr. 17.

érme volt. Minthogy a fenéki sírmezőben találtuk most szóbanforgó csattunknak legszorosabb analogiáját és minthogy kétségtelen, mikép a fenéki sírmező korábbi temetkezéseket is tartalmaz az ezen sírmezőkben előfordult érmek koránál, már ez alapon is igen valószinű, hogy ez a csatt-typus az olhiai leletekben a Kr. u. első századokba teendő. De van egy más szempontunk is, a mely a typus viszonylagos korát közelebbről világithatja meg.

Nevezetesen nem hagyható figyelmen kívül az a körülmény, hogy az ezen táblánk 1. sz. alatt közlött csatt-typus milyen sajátos állást foglalt el az eddig ismertetett leletekben. Azt láttuk ugyanis, hogy ez a csatt-typus a muszlyumovai leletben a gránátos ötvösségnek igen korai formájával és az aláhajtott lábú fibula fejlett, aránylag késő alakjával fordul elő. Míg a tyimosevszkaja sztaniczai leletben ugyanezt a csatt-typust együtt láttuk egyrészt olyan csattal, a melynek szíjnyúlványát befoglalt kővel diszitett ponczolt lemez borítja, addig másrészt az aláhajtott lábú fibulának igen korai formájával. A miből következik, hogy ez a csatt-typus annak a periodusnak, a melynek a befoglalt ékkövekkel díszített ponczolt lemezekkel való borítás képezi jellemző sajátját, a legkésőbbi csatt-typusa, míg a rekeszötvösséggel jellemzett periodusnak legkorábbi csatt-typusát képezi. Már most az a kérdés: hogy a 242. sz. rajzunkon 2. sz. alatt közölt csatt az 1. sz. csatt divatát megelőzi-e vagy követi? Erre a kérdésre a csatt szerkezete felel meg. Az ordasi temetőben van egy csatt-typus, a melyet 243. sz. rajzunkon közlünk. Ezt a csatt-typust az jellemzi, hogy szíjszorító nyúlványa és szíjkerete egy tagból van öntve, valamint az is, hogy szíjszorító nyúlványa tulajdonképen nem

den in die ersten Jahrhunderte nach Christi Geburt zu versetzen ist. Wir haben aber auch noch einen anderen Gesichtspunkt, der die verhältnissmässige Zeit, dieses Typus näher beleuchten kann.

Besonders darf der Umstand nicht ausser Acht gelassen werden, welch' eigenthümliche Stellung dieser auf unserer Abb. 242 unter Nr. 1 reproduzirte Schnallentypus in den bisher bekannten Funden einnimmt. Wir sahen, dass dieser Schnallentypus im musljumowaer Funde mit einer sehr zeitigen Form der Granatzellengoldschmiedekunst und mit einer entwickelten, verhältnissmässig späten Form der Fibel mit umgeschlagenem Fuss, vorkommt. Im tjimoschewskaja-stanizaer Funde hinwieder sahen wir diesen Schnallentypus einerseits gemeinsam mit einer solchen Schnalle, deren Riemenverlängerung von einer, mit einem gefassten Stein ornamentirten, gepunzten Platte bedeckt ist, andererseits mit einer sehr frühen Form der Fibel mit umgeschlagenem Fuss. Hieraus folgt, dass dieser Schnallentypus der späteste jener Periode ist, deren Eigenthümlichkeit die mit gefassten Steinen ornamentirten, gepunzten Deckplatten bilden, hingegen aber der früheste Typus, der durch die Zellengoldschmiedekunst charakterisirten Periode. Die Frage ist nun, ob die auf Abb. 242 unter Nr. 2 reproduzirte Schnalle der Mode der unter Nr. 1 reproduzirten Schnalle vorangeht, oder auf dieselbe folgt? Auf diese Frage antwortet die Konstruktion der Schnalle. Im ordaser Friedhof kommt ein Schnallentypus vor, den wir auf Abb. 243 repro-

243. rajz. Bronz csatt az ordasi leletből.
Abb. 243. Bronzeschnalle aus dem ordaser Funde.

arra szolgált, hogy arra a szíj ránitoltassék, hanem a szij felvételére egy nyílás van rajta hagyva, úgy, hogy szerkezet tekintetéhen voltaképen a csont-csattokkal egyezik. Ilyen rendszerű csattal találkozunk a 242. sz. rajzunk 3. sz. alatt közlött olbiai csattban is. Ez az olbiai csatt pedig mást is mutat nekünk, nevezetesen azt, hogy abból az iparművészeti körből származik, a mely a római császárkor kezdetén a La Téne-ízlés befolyása következtében fejlett ki és a melyet különösen a sajátos módon áttört lemezes mű jellemez. Megemlékeztünk már arról, hogy efféle elemek a fenéki temetőben előfordulnak, valamint, hogy találkozunk azzal népvándorláskorunk egyéb leleteiben is, itt azonban csak arra akarunk utalni, hogy az ordasi csatt is ezen iparművességi irány hatása alatt áll. De az ordasi csatt peczektengelye épen olyan külön beiktatott tagot képez, mint a minőt a 242. sz. rajzunk 2. sz. csattja és részünkről épen ez alapon meg vagyunk győződve, hogy ez a csatt-typus az ordasi csatt által képviselt typusnak még az orosz földön kifejlett olyan fejleménye, a mely az aláhajtott lábú fibulának korábbi formájával, tehát a befoglalt ékkővel diszített ponczolt lemezborítással jellemzett csoporttal megy együtt. E felfogásunkat a most tárgyalt olbiai leletek több szempontból megerősitik.

Megerősíti először az ezen leletek között előforduló aláhajtott lábú fibula, mely a korábbi formát mutatja és gazdagon van sodronynyal díszítve (l. 242. sz. rajz 4.); másodszor a 242. sz. rajz 5. sz. alatt közlött karika, a melynek végei egymásra vannak csavarva. Ez a karika különben az aláhajtott lábú fibulák kifejlődésére is világosságot derit, mert lehetetlen félreismerni azt az ízlésbeli rokonságot, a mely

duziren. Bei diesem Typus sind die Riemenverlängerung und der Riemenring aus einem Gliede gegossen und hat auch hier die Riemenverlängerung nicht eigentlich den Zweck, dass der Riemen auf dieselbe aufgenietet werde, da zur Aufnahme des Riemens eine Öffnung in derselben dient, so dass in der Konstruktion dieser Typus eigentlich mit den Knochenschnallen übereinstimmt. Solcher Art ist auch die auf Abb. 242 unter Nr. 3 reproduzirte olbiaer Schnalle. Diese Schnalle zeigt uns aber überdies auch, dass sie aus jenem kunstgewerblichen Kreise stammt, der sich zu Beginn der römischen Kaiserzeit unter dem Einfluss des La Ténestyles entwickelt hat und den besonders die in eigenthümlicher Art durchbrochene Plattenarbeit charakterisirt. Wir erinnerten schon daran, dass solche Elemente im fenéker Grabfelde vorkommen, sowie dass wir denselben auch in anderen Funden unserer Völkerwanderungszeit begegnen, hier wollen wir aber nur darauf hinweisen, dass auch die ordaser Schnalle unter dem Einflusse dieser kunstgewerblichen Richtung steht. Aber die Stiftachse der ordaser Schnalle bildet ein ebensolches, gesondert eingefügtes Glied, wie bei der Schnalle auf Abb. 242 Nr. 2, und eben auf dieser Grundlage sind wir davon überzeugt, dass dieser Schnallentypus eine solche noch auf russischem Boden erfolgte Entwickelung des durch die ordaser Schnalle repräsentirten Typus ist, die mit der zeitigeren Form der Fibel mit umgeschlagenem Fuss, also mit jener Gruppe zusammengeht, die durch die mit gefassten Edelsteinen ornamentirten, gepunzten Deckplatten charakterisirt ist. Diese unsere Auffassung wird in mehreren Gesichtspunkten durch die oben behandelten olbiaer Funde bekräftigt.

Vor allererst wird sie durch die unter den Funden vorgekommene Fibel mit umgeschlagenem Fuss bekräftigt, die die ältere Form zeigt und reich mit Draht verziert ist (Abb. 242, Nr. 4), zweitens durch den auf Abb. 242 Nr. 5 reproduzirten Reifen, dessen Enden aufeinander

abban áll, hogy az aláhajtott lábú fibuláknál a lábnak a kengyelhez erősített része ép úgy rácsavarás által eszközöltetik, mint a hogy a karika végeinek megerősítése a most szóbanforgó karikáknál.

A sodrony végének magára a sodronyra rácsavarása által való tagképzés a déli területeken már igen korán megvan, így pl. Egyptomban látjuk azt egy hurokfejű tűn, a mely a legrégibb időkbe tartozik.[1] Ezt a sajátosságot Cypruson is megtaláljuk.[2]

Azon cyprusi példák, melyeken e sajátsággal találkozunk, állítólag ónszegény bronzból vannak. Hegyük sokszor gyengén meg van görbítve. Fejük egyszeres, igen gyakran azonban többszörös hurokból áll s oly módon állíttatik elő, hogy a fej vége vékony dróttá kalapácsoltatván, kétszer vagy többször hurokká göngyöltetik, a sodrony vége pedig e hurok alatt szorosan tapadó menetekben a tű teste körül felcsavartatik. Ez a tűtypus megvan Középeurópában is. Így Halle mellett Giebichsteinban a Rhoderbergen fedeztek fel egy sírmezőt, a mely ilyen hurkosfejű tűket tartalmazott[3] fájdalom, e fontos sírmező leírása igen hiányos. Egy-két égetetlen temetkezés a kőkor végéről származik, más leletek sokkal későbbiek. Hogy Középeurópában volt-e ennek a hurkoló technikának közvetetlen folytatása, arról ma nem nyilatkozhatunk, de hogy a déli területeken ez a technika soha ki nem veszett, arról számos emlék tanuskodik. Nevezetesen a Nelidov gyűjteményében van egy Mytilenében vásárolt koszorú, a

[1] Flinders Petrie: Nagada and Ballas. LXV. tábla 19. sz.

[2] Much: Die Kupferzeit in Europa. S. 273. Fig. 110, 111.

[3] Montelius: Die Chronologie der ältesten Bronzezeit in Nord-Deutschland etc. 145. l. 358a fig.

gedreht sind. Dieser Reifen beleuchtet übrigens auch die Entwicklung der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss, denn es ist unmöglich die stylistische Verwandtschaft zu verkennen, die darin besteht, dass die Befestigung des Fusses der Fibel an den Bügel ebenso durch Aufdrehen bewerkstelligt ist, wie die Befestigung der beiden Enden des oben erwähnten Reifens.

Die Gliederung durch Aufdrehen des Endes eines Drahtes auf den Draht selbst findet sich auf den südlichen Gebieten schon sehr zeitig, so z. B. sehen wir dies in Egypten an einer Nadel mit einem schlingenartigen Kopf, die in die ältesten Zeiten gehört.[1] Diese Eigenthümlichkeit finden wir auch auf Cypern.[2]

Die cyprischen Exemplare, an denen wir diese Eigenthümlichkeit finden, sind angeblich aus bleiarmer Bronze. Ihre Spitze ist oft schwach gebogen. Der Kopf besteht aus einer einfachen, oft aber auch mehrfachen Schlinge und ist so hergestellt, dass das Ende des Kopfes zu einem dünnen Draht ausgehämmert, und dann zweifach oder dreifach zu einer Schlinge gewunden wird, während das Ende des Drahtes unterhalb dieser Schlinge in engen Gängen um den Körper der Nadel gewunden ist. Dieser Nadeltypus findet sich auch in Mitteleuropa, so fand man auf dem Rhoderberg in Giebichstein bei Halle ein Grabfeld, welches solche Nadeln mit Schlingenkopf enthielt[3], doch ist die Beschreibung dieses Grabfeldes sehr mangelhaft. Einige Bestattungen ohne Verbrennung stammen aus der Steinzeit, die anderen Funde aus viel späterer Zeit. Darüber, ob diese Schlingtechnik in Mitteleuropa eine unmittelbare Fortsetzung hatte, können wir uns heute nicht äussern. Dafür aber, dass diese Technik auf den südlichen Ge-

[1] Flinders Petrie: Nagada and Ballas, Taf. LXV. Nr. 19.

[2] Much: Die Kupferzeit in Europa. S. 273. Fig. 110. 111.

[3] Montelius: Die Chronologie der ältesten Bronzezeit in Nord-Deutschland u. s. w. S. 145. Fig. 358a.

melynek két főágát fölül rácsavart vastag sodrony köti öszsze, alul pedig egy Heracles-csomó. A főágakon ülő 41 olajfalevélre a 30 bogyó sodronyból készült szára szintén úgy van rácsavarva. E koszorú korát Pollak L. a Kr. e. IV. századra teszi.[1] Ugyancsak Pollak közöl kecskefejjel diszített aranyfüggőket, a melyeknek karikája sodronynyal van körülcsavarva és sziriai gránátokkal vannak ékítve,[2] s ezt a hellenisztikus periodusba sorolja. Végül van a Nelidov-gyűjteményben egy galambos függő,[3] a melyen egyenesen olyan karikák vannak, mint a minő a szóbanforgó olbiai példa és ezenkívül még olyan láncztagok is, a minők hazánkban az aszári kincsben, melyről később fogunk szólani, igen jellemzők. Pollak kormeghatározásai, tekintve azt, hogy az egész Nelidov-gyűjtemény vásárlásokból ered, tisztán stilisztikus szempontokra vannak alapítva. Azonban anyuyit mégis mutatnak, hogy ez a technika a görög földön sohasem szűnt meg és legalább a menynyire a legutolsó helyen idézett függők mutatják, a hellenisztikus periodusban annak bőséges használata volt. Öszszeesik ezzel az a körülmény, hogy az aláhajtott lábú fibula a La Téne-fibulából fejlett és ennek a fibulának a délorosz területen jelentkező legkorábbi fejleményei sem képezik a kezdet elejét úgy, hogy nézetünk szerint ennek a fibulának első kezdeteit Görög-

[1] L. Pollak: Sammlung Nelidow: Klassisch-Antike Goldschmiedearbeiten im Besitze S. Excellenz A. J. von Nelidow. Leipzig 1903. Seite 1. I. 1. Taf. 1. A koszorú korát a szerző az analogiákkal való egybevetés útján állapítja meg. (Fontenay les bijoux, p. 389—390; Antiquités du Bosph Cimm. Pl IV. 3; Furtwängler: Bronzen von Olympia. Taf. 66. Nr. 1171.

[2] Pollak: i. m. 56. l. 160., 161. Taf. IX.

[3] U. o. 63. l. 179. Taf. X.

bieten niemals verloren ging, zeugen zahlreiche Denkmäler. So befindet sich in der Sammlung Nelidow ein in Mytilene gekaufter Kranz, dessen beide Hauptzweige oben durch aufgewundenen dicken Draht, unten aber durch einen Herakleskknoten verbunden sind. Auf die 41 Ölbaumblätter, welche an den Hauptzweigen sitzen, sind 30 Beeren an die Drahtstiele in derselben Weise befestigt. L. Pollak datirt diesen Kranz in das 4. Jahrhundert vor Christi.[1] Ebenfalls Pollak publizirt mit Ziegenköpfen ornamentirte Goldohrgehänge, deren Reifen mit Draht umwunden und die mit syrischen Granaten geschmückt sind[2] und datirt dieselben in die hellenistische Periode; schliesslich befindet sich in der Nelidow'schen Sammlung ein Taubenohrgehänge,[3] welches direkt solche Reifen hat, wie das fragliche olbiaer Exemplar und überdies auch solche Kettenglieder, wie sie für den aszárer Schatz, von dem wir noch sprechen werden, sehr charakteristisch sind. Da die Nelidowsammlung nur aus Käufen herstammt, stützen sich die Zeitbestimmungen Pollak's nur auf stylistische Gesichtspunkte, soviel aber zeigen sie jedenfalls, dass diese Technik auf griechischem Boden nie verschwunden ist, und dass sie, wenigstens wie die zuletzt zitirten Ohrgehänge zeigen, in der hellenistischen Periode reichlich verwendet wurde. Damit fällt der Umstand zusammen, dass sich die Fibel mit umgeschlagenem Fuss aus der La Téne-Fibel entwickelt hat und dass auch die frühesten, auf südrussischem Gebiet sich zeigenden Entwicklungen dieser Fibel nicht den Beginn dieser Entwicklung bilden, so dass

[1] L. Pollak: Sammlung Nelidow: Klassisch-Antike Goldschmiedearbeiten im Besitze S. Excellenz A. J. von Nelidow. Leipzig 1903. Seite 1. I. 1. Taf. 1. Die Zeit des Kranzes bestimmt der Verfasser durch Vergleichung mit den Analogien. (Fontenay les bijoux, p. 389—389; Antiquités du Bosph. Cimm. Pl. IV. 3; Furtwängler: Bronzen von Olympia. Taf. 66. Nr. 1171.)

[2] L. c. S. 56. 160. 161. Taf. IX.

[3] L. c. S. 63. 179. Taf. X.

országban kell keresni, a hol kelta törzsek már Nagy Sándornak és atyjának Fülöpnek seregében zsoldos szolgálatot tettek s ilyenformán itt találkozott az a két lényeges sajátság, t. i. a La Téne-szerkezet és a sodronyhurkoló technika, a melyek az aláhajtott lábú fibulának lényeges sajátságai, sőt így azt is megértjük, hogy miért képezi a Hampel által barbarikum opusnak fölismert poncozolt lemezzel borítás az aláhajtott lábú fibulák és azok kisérőinek olyan jellemző díszítését. A mi már most ezen karikáknak hazai leleteinkben való előfordulását illeti, a tekintetben mindenesetre legfontosabbak azon nagy ezüst kincsek, a melyek hazánk területén bőségesen találtattak. Ezeknek javarésze az erdélyi medencze területére esik s itt vannak a korábbiak is. Így például a nagyváradi ezüst kincs ismertetése alkalmából Rómer [1] megállapitja azt, hogy azon ezüstkincsek, a melyeknek jellemző darabjait képezik ezen karikák, a Kr. u. I. században a középdunai tartományokban már divatban voltak. A Rómer által megállapitott ezen datum azonban semmiesetre sem jelenti azt, hogy e karikák divata nem lehetne valamivel korábbi még a dunai tartományokban is. Így pl. az Erdélyi Országos Múzeum érem és régiségtára őriz egy kisebb ezüst kincset e nemből, a melyben az Antestia vagy Antistia-, az Opeimia- és a Maenia-család ezüstérmei is előfordulnak. Ezen családi érmek közül az Antistia-családból való darab (Cohen, Description générale des monnaies de la République Romaine etc. 19. lap 7. sz.) azon tíz első typushoz tartozik, a melyekről nem sikerült eddig megállapitani, hogy ezen plebeiusi család melyik tagjától szár-

[1] Archaeologiai Értesitő Új. f. VI. köt. 204—207.

unserer Ansicht nach die ersten Anfänge dieser Fibel in Griechenland gesucht werden müssen, wo keltische Stämme schon in den Heeren Alexanders des Grossen und seines Vaters Philipp Söldnerdienste leisteten, so dass sich dort jene zwei wesentlichen Eigenthümlichkeiten der Fibel mit umgeschlagenem Fuss, nämlich die La Téne-Konstruktion und die Drahtschlingentechnik begegneten. Ja, so verstehen wir es auch, weshalb die von Hampel als opus barbaricum erkannte Plaquirung mit gepunzten Platten eine so charakteristische Ornamentirung bei der Fibel mit umgeschlagenem Fuss und bei deren Begleitern ist. Für das Vorkommen dieser Reifen in unseren heimischen Funden sind jedenfalls am wichtigsten jene grossen Silberschätze, die bei uns zahlreich gefunden worden sind. Der grösste Theil derselben fällt auf das siebenbürgische Becken, woher übrigens auch die älteren Funde stammen. So z. B. konstatirt Rómer [1] bei Besprechung des nagyvárader Silberschatzes, dass jene Silberschätze, in welchen jene Reifen charakteristische Stücke sind, in dem I. Jahrhundert n. Chr. in den Provinzen an der Donau schon in der Mode waren. Dieses von Rómer konstatirte Datum bedeutet aber keineswegs, dass die Mode dieser Reifen in den Donauprovinzen nicht schon früher bestanden haben mag. So z. B. besitzt die Münz- und Antiquitätenabtheilung des siebenbürgischen Landesmuseums einen kleineren derartigen Silberschatz, in welchem Silbermünzen der Familien Antestia oder Antistia, Opeimia und Maenia vorkommen. Unter diesen Familienmünzen gehört jene der Familie Antistia (Cohen, Description générale des monnaies de la République Romaine etc. S. 19, Nr. 7) zu jenen zehn ersten Typen, von denen es bisher nicht gelungen ist festzustellen, von welchem Mitgliede dieser Plebejerfamilie sie stammen, oder richtiger gesagt, wir wissen nicht,

[1] Archaeologiai Értesitő N. F. Bd. VI. 204—207. (Új f. VI. köt. 204—207.)

mazik, helyesebben nem tudjuk, hogy a hátlapján jelzett Lucius Antestius mikor élt? A Maenia-családból a leletben előforduló érem (Cohen i. m. 195. l. 5. sz.) Publius Maenius Antiaticus nevét viseli hátlapján és ezen érem Cohen szerint Caius Maeniusnak, a ki ab U. c. 416-ban, azaz Kr. e. 338-ban az Antiatok felett győzedelmeskedett és a ki ez alkalommal az Antiaticus melléknevet nyerte, melyet utódaira is átszármaztatott, egyik leszármazója által veretett. Ez a leszármazó valószinüleg Publius Maenius, Marcus Maenius Antiaticus néptribunusnak a fia volt, Cavedoni szerint ezt az érmet ab u. c. 594-ben, azaz Kr. e. 160-ban verték. Az Opeimia-családból származó s a leletben előfordult érem (Cohen i. m. 235. l. 9. sz.) mely hátlapján Lucius Opeimius nevét viseli, Cavedoni szerint Lucius Opeimius Nepostól származik, a ki ab u. c. 633-ban, azaz Kr. e. 121-ben volt konzul.

Nem akarjuk sorra venni az öszszes e nemű erdélyi leleteket, mert valamenynyinek jellegét a most tárgyalt s az Erdélyi Országos Múzeum érem- és régiségtárában őrzött lelet a kor szempontjából eléggé megvilágítja, a mely leletben a legkorábbi érem az Opeimia-családból származó a Kr. e. II. század végétől származik és a melyben a kor szerint pontosan meg nem határozható Antestia-családból származó darab is minden valószinűség szerint az ezen család tagjai által veretett régibb typusok közé tartozik. Az erdélyi medencze területén ezekből kifolyólag anynyit mindenesetre jogunk van föltételezni, hogy ezek a karikák a Kr. sz. előtti I. században is meg voltak már, a délorosz területen meg lehettek azok korábban is, a mi egybeesik azzal a körülménynyel, hogy az olbiai leletekben ez a karika az alá-

wann der am Revers bezeichnete Lucius Antestius gelebt hat. Die im Funde vorkommende Münze der Familie Maenia (Cohen l. c. S. 195 Nr. 5) trägt den Namen Publius Maenius Antiaticus am Revers und führt Cohen diesen Namen auf Cajus Maenius, der im Jahre 416 ab U. c. also 338 v. Chr. über die Antiaten gesiegt hat und bei dieser Gelegenheit den Beinamen Antiaticus bekam, den er dann seinen Nachkommen vererbte, deren einer auch diese Münze prägen liess. U. z. liess nach Cavedoni wahrscheinlich Publius Maenius Antiaticus, der der Sohn des Volkstribunen Marcus Maenius Antiaticus war, diese Münze 594 ab U. c. also 160 v. Chr. prägen. Die im Funde vorgekommene Münze der Familie Opeimia (Cohen l. c. S. 235 Nr. 9), welche am Revers den Namen Lucius Opeimius trägt, stammt nach Cavedoni von Lucius Opeimius Nepos, der 633 ab U. c. also 121 v. Chr. Consul war.

Wir wollen nicht sämmtliche siebenbürgische Funde der Reihe nach vornehmen, weil den Charakter Aller der soeben behandelte, in der Münz- und Antiquitätenabtheilung des siebenbürgischen Landesmuseums aufbewahrte Fund, in welchem die früheste Münze, jene der Familie Opeimia vom Ende des II. Jahrh. v. Chr. stammt und in welchem auch die der Zeit nach nicht genau bestimmbare Antestia-Münze wahrscheinlich unter die von Mitgliedern dieser Familie geprägten älteren Typen gehört, hinsichtlich der Zeit hinreichend beleuchtet. Auf dem Gebiete des siebenbürgischen Beckens dürfen wir aber alldem zu Folge jedenfalls mit Recht voraussetzen, dass dort diese Reifen schon im I. Jahrhundert v. Chr. existirten und auf dem südrussischen Gebiete dürften sie auch schon früher existirt haben, was damit übereinstimmt, dass in den olbiaer Funden sich dieser Reifen mit der minder entwickelten Form der Fibel mit umgeschlagenem Fuss vorfindet.

Wir wollen uns hier nicht eingehender mit dieser Gruppe befassen, darauf aber müssen wir hinweisen, dass in dem aszárer

hajtott lábú fibulának fejletlenebb alakjával fordul elő.

Nem czélunk most bővebben foglalkozni ezzel a csoporttal, de mégis rá kell mutatnunk arra a körülményre, hogy az aszári kincsben, melyet Atta gyalogos katonának Kr. u. 148-ból származó elbocsátási levele datál,[1] van egy láncz, a melyre hengeralakú lemezkarika van fűzve, ezen karikának díszítését érintők által összekötött köröcskék képezik. Oly díszítő mustra ez, mely a hallstatti ízlésű leletekben lép föl legkorábban, átvonul a La Téne-ízlés emlékein, megvan azon leletek között is, a melyeket a Hampel által felismert opus barbarikum jellemez, tehát a Kr. sz. utáni I. századokban,[2] de megvan a keszthelyi sírmezők leleteiben is,[3] a mi már magában is azt mutatja, hogy a keszthelyi sírmező azon darabjai, a melyeken ez a díszítés, bár az idézett példán öntött formában megvan, correspondeálnak a hun-germán periodust megelőző I–III. századbeli leletcsoporttal. Ez a correspondeálás pedig épen a keszthelyi leletekben nem szórványos jelenség, mert példának okáért a keszthelyi sírmezőkről származó és oly igen jellemző nagy kosaras fülrevalók karikáinak lemezzé lapított részein[4] olyan rátett díszítő lapokat találunk, a melyeken az érintők által összekötött körök képezik a díszítő motivumot. Igaz, hogy ezen díszítő lapok mustrái filigránban van-

[1] Hampel József: Adalék Pannonia történetéhez Antoninus Pius korában. Budapest, 1884. Kiadja a M. Tudományos Akadémia.

[2] L. egyik M. Nemzeti Múzeumi cicada fibulán, mely ugyan nincs opus barbaricummal borítva, de ilyen módon borított cicada fibula van a M. Nemzeti Múzeumban, Hampel. A régibb középkor emlékei Magyarhonban IX. 3, 7.

[3] Hampel i. m. CXIV. 9.

[4] Hampel: I. m. CXVII. és CXVIII.

Schatze, der durch den aus dem Jahre 148 n. Chr. stammenden Abschiedsbrief des Infanteristen Atta datirt ist,[1] sich eine Kette befindet, auf welche ein zylinderförmiger Plattenreifen gezogen ist, der mit durch Tangenten verbundenen kleinen Kreisen ornamentirt ist. Dieses Ornamentationsmuster tritt am frühesten in den Funden vom hallstatter Styl auf, zieht sich dann durch die Denkmäler im La Téne-styl, findet sich auch unter jenen Funden, welche das von Hampel erkannte opus barbaricum charakterisirt, also in den ersten Jahrhunderten n. Chr.,[2] findet sich aber auch in den Funden der keszthelyer Grabfelder,[3] was schon an sich zeigt, dass jene Stücke des keszthelyer Grabfeldes, welche diese Ornamentation tragen, obgleich sie an dem zitirten Exemplare in gegossener Form vorkommt, mit der Fundgruppe des der hunnisch-germanischen Periode vorangehenden I—III. Jahrhundertes korrespondiren. Diese Korrespondenz ist gerade in den keszthelyer Funden keine sporadische Erscheinung, denn um nur ein Beispiel anzuführen, finden wir an den zu Platten abgeflachten Theilen der Reifen jener aus den keszthelyer Grabfeldern stammenden und so sehr charakteristischen grossen Ohrgehänge mit korbförmigen Anhängsel,[4] solche aufgelegte Ornamentblätter, deren Ornamentationsmotiv aus Kreisen gebildet ist, die durch Tangenten mit einander verbunden sind. Allerdings sind die Muster dieser Ornamentationsblätter in Filigran ausgeführt, es ist aber auch sicher, dass bei den Ohrgehängen mit korbförmigen An-

[1] Josef Hampel: Beitrag zur Geschichte Pannoniens in der Zeit des Antoninus Pius. (Adalék Pannonia történetéhez Antoninus Pius korában.) Budapest 1884. Herausgegeben von der Ungar. Akademie der Wissenschaften.

[2] Siehe an der einen Cicadenfibel im ungar. Nationalmuseum, die wohl nicht mit opus barbaricum bedeckt ist. Es gibt aber auch eine solche im ung. Nationalmuseum. S. Hampel: Die Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban.) IX. 3. 7.

[3] Hampel: L. c. CXIV. 9.

[4] Hampel: L. c. CXVII und CXVIII.

nak kivive, de az is bizonyos, hogy a kosaras fülrevalókon nemcsak a mustra azonosságában való egyezés konstatálható az I—III. századbeli csoporttal, hanem egy más technikai sajátosságban való egyezés is, nevezetesen az a sodronyrácsavarás, a mely a most szóbanforgó olbiai karikát ép úgy jellemzi, mint az aláhajtott lábú fibulákat. A keszthelyi kosaras fülrevalókon ilyen rácsavarással találkozunk úgy is, mint hurokképző elemmel, úgy is, mint olyan díszítményekkel, melyek a karikát tagolják és úgy is, mint olyan tagokkal, melyek a kosaras csüngőt a karikához fűzik.

Az érintők által öszszekötött körök, mint filigrános díszítő mustra, előfordulnak azokon a jellemző tűkön is,[1] a melyek a keszthelyi sirmezőt anynyira jellemzik és a melyek anynyira hasonlítanak az antik stylushoz. Es itt utalunk 242. sz. rajzunk 6. sz. darabjára, a mely ezen tűkkel rokonságban áll, még pedig nemcsak abban a tekintetben, hogy felső vége lapátocska, vagy kanalacska formában végződik, hanem abban is, hogy alsó tagja alul két ágra válik, a mi bizonyos tekintetben a szóbanforgó keszthelyi tűk négy ágra váló középtagját magyarázza. Nem hallgathatjuk itt el, hogy ez a díszítő mustra ugyanolyan alkalmazásban, mint az aszári kincs lánczának lemezkarikáján előfordul a litván kurgánokban még a VIII—IX. századokban is,[2] míg az Oka és Kámavidék azon leleteiben, a melyek egyebekben a legszorosabban egyeznek úgy a délorosz, mint a hazai terület I—III. századbeli emlékeivel, ez a díszítő mustra teljesen hiány-

[1] U. o. CXIX. 4,

[2] Спицынъ: Предполагаемые литовскіе курганы VIII—IX. в. въ Запискахъ Имп. Русск. Арх. Общества томъ VIII. вып. I—II, новая серія, 107, рис. 20—21.

hängsel nicht blos die Identität des Musters als Übereinstimmung mit der Gruppe des I—III. Jahrhundertes statuirt werden kann, sondern auch eine andere technische Eigenthümlichkeit, so namentlich jene Drahtumwindung, welche den hier fraglichen olbiaer Reifen ebenso charakterisirt, wie die Fibeln mit umgeschlagenem Fuss. Bei den keszthelyer Ohrgehängen finden wir dieses Umwinden ebenso zur Schlingenbildung verwendet, wie als solche Ornamentation, die den Reifen gliedert und schliesslich auch zur Bildung von solchen Gliedern, durch welche das Korbgehänge mit dem Reifen verbunden ist.

Die durch Tangenten verbundenen Kreise kommen als Filigranornamentmuster auch an jenen charakteristischen Nadeln vor,[1] die das keszthelyer Grabfeld so sehr charakterisiren und dem antiken Stylus so sehr gleichen. Wir verweisen hier auf das Exemplar Abb. 242. Nr. 6, welches diesen Nadeln verwandt ist, nicht nur darin, dass das obere Ende die Form einer kleinen Schaufel oder eines kleinen Löffels hat, sondern auch darin, dass das untere Glied sich unten entzweispaltet, was in gewisser Hinsicht das vierfach verzweigte Mittelglied der fraglichen keszthelyer Nadeln erklärt. Wir können hier nicht verschweigen, dass dieses Ornamentationsmuster, in derselben Verwendung, wie an dem Reifen der Kette des aszárer Schatzes, in den lithanischen Kurganen noch im VIII—IX. Jahrhundert vorkommt,[2] während in den Funden der Oka-Kamagegend, die doch im Übrigen mit den südrussischen und unseren heimischen Denkmälern aus dem I—III. Jahrhundert aufs Genaueste übereinstimmen, dieses Ornamentationsmuster vollkommen fehlt.[3] Dies zeigt klar darauf, dass das fragliche Ornamentationsmuster mit der Wanderung der keltischen Stämme sowohl zu

[1] L. c. CXIX. 4.

[2] Спицынъ: Предполагаемые литовскіе курганы VIII—IX, в. въ Запискахъ Имп. Русск. Арх. Общества томъ VIII. вып. I—II новая серія, 107, рис. 20—21.

[3] Спицынъ, „Древности бассейновъ рѣкъ Оки и Камы.

zik.[1] Ez a körülmény világosan arra mutat, hogy a szóbanforgó díszítő mustra a kelta fajú törzsek vándorlásával jutott úgy hazánkba, mint a délorosz területre, de hatása az Oka-Káma vidékig nem terjedt ki s illetve az Oka-Káma felől terjeszkedő népek inventáriumába csak akkor jutott bele, a mikor azok a délorosz földre jutottak. 242. sz. rajzunk 7. száma egy olyan díszítőlapot mutat, a melynek ékítményei indadíszből és maszkokból alakulnak. Ennek a díszítőmódnak analogiájával ugyanazon fenéki sirmező leletei között találkozunk,[2] a melyben már eddig is a legtöbb és a legszorosabb analogiákat konstatáltuk az olbiai leletekkel. Igaz ugyan, hogy az idézett fenéki példa préselt művet mutat, melyben az indadísz meglehetősen elnyomorodott, azonban már volt alkalmunk kiemelni, hogy a fenéki leletek minden analog vonásuk daczára is későbbiek valamivel, mint az olbiaik, de hangsúlyozzuk azt is, hogy a fenéki temető kardja minden jellemző vonása tekintetében csatlakozik azon kardokhoz, a melyeknek markolatvégződése karikás.

A 242. sz. rajzunk 8. sz. alatt közlött derékszögű parallelogramma idomú, 9. és 10. sz. alatt közlött korongalakú lemezek a leletek teljessége végett közöltettek bárha analogiáikat csak ezután felfedezendő, hazai leletekből várhatjuk. A 11. és 12. sz. barangocskák mindketteje a hurkos sodronyfül, illetve fogantyúképzés révén csatlakoznak azon iparművészeti körhöz, a melyből a rácsavart végű karikák és az aláhajtott labú fibulák erednek, másrészt a 11. sz. harangocska négyszögletes formája

[1] Спицынъ, „Древности бассейновъ рѣкъ Оки и Камы.

[2] Hampel: i. m. LXXXVIII. 8.

uns, wie auf das südrussische Gebiet kam, seine Wirkung sich aber nicht bis zur Gegend der Oka-Kama erstreckte, beziehentlich, dass dasselbe in das Inventar jener Völker, die sich bis zur Oka-Kama ausbreiteten, nur damals gelangte, als diese auf südrussisches Gebiet kamen. Abb. 242, Nr. 7 zeigt eine Ornamentationsplatte, deren Ornamentation aus Laubgewinden und Masken besteht. Der Analogie dieser Ornamentationsart begegnen wir unter den Funden jenes selben fenéker Grabfeldes,[1] von welchem wir schon bisher die meisten und engsten Analogien zu den olbiaer Funden konstatirt haben. Wohl zeigt das zitirte fenéker Exemplar eine gepresste Arbeit, in welcher das Laubgewinde ziemlich verkümmert ist, wir hatten aber schon Gelegenheit hervorzuheben, dass die fenéker Funde, bei allen analogen Zügen, aus einer späteren Zeit sind als die olbiaer, betonen aber auch, dass das Schwert des fenéker Grabfeldes sich in jedem seiner charakteristischen Züge an jene Schwerter anschliesst, deren Griffabschluss von einem Reifen gebildet ist.

Die auf Abb. 242, Nr. 8 reproduzirte Platte in Form eines rechtwinkligen Parallelogramms und die unter Nr. 9 u. 10 reproduzirten scheibenförmigen Platten bringen wir hier nur der Vollständigkeit wegen, obgleich wir deren Analogien nur in solchen Funden erwarten können, die noch zu entdecken sind. Die beiden kleinen Glöckchen Nr. 11 und 12 schliessen sich durch ihr schlingenartiges Drahtöhr, beziehentlich durch ihre Griffbildung an jenen kunstgewerblichen Kreis, aus welchem die Reifen mit umgewundenem Ende und die Fibel mit umgeschlagenem Fuss stammen und bringt auch das Glöckchen Nr. 11 mit seiner viereckigen Form uns das auf Abb. 226, Nr. 15 reproduzirte Glöckchen und dessen Analogien in Erinnerung. Auch sagt uns dieses Glöckchen, welcher Art das Öhr oder der Griff jener Bronze-, beziehentlich Goldglöckchen gewesen sein

[1] Hampel: L. c. LXXXVIII. 8.

eszünkbe juttatja az 226. sz. rajzunk 15. sz. alatt közlött harangocskát és annak analogiáit. Ugyancsak ez a harangocska mondja meg nekünk azt is, hogy a Csugunov-féle, Kainszki kerületben folytatott ásatásokból előkerült bronz, illetve aranyharangocskák (l. 233. sz. rajz) füle vagy fogantyúja felszerelésű lehetett.

A 242. sz. rajz 13. sz. alatt közlött csontsíp hazai népvándorláskori leleteinkben nem ismeretlen. A leletcsoport, melyben nálunk előfordult, jellemezhető a fenéki[1] és azzal rokon leletekkel. Mikor tehát ezt a példát az olbiai leletek között megtaláljuk, alig lehet kétségünk a tekintetben, hogy ez is olyan darab, a mely a Kr. u. I—III. század csoportját egészíti ki. A 14. számú pikkelypánczélrészlet szintén e kor képéhez tartozik, a 15. sz. sztjvég pedig, a melyet a közepén végighúzódó rés jellemez, feltalálható hazai leleteink közt a czikói[2] és még inkább a csúnyi[3] sírmező leletei között a melyeket csak jellemzésül említünk fel, mert hisz nem hiányoznak azok egyéb oly leletünkben sem, a melyeket, mint a csúnyit és czikóit, az indadísz és a griffmotivum jellemeznek. Ezen typusnak előfordulása az olbiai leletek között mutatja, hogy hazai leleteink közt ezt a typust is az I—III. századokhoz kell közelebb sorakoztatnunk.

Legrégibb darabjai az e rajzon közlött leleteknek mindenesetre a 16. sz. nőkapocstag és a 17. sz. bütykös karika. Az előbbi az antik művelődési kör jellemző példája, mely legközelebb áll forma tekintetében az ugyanazon rajzunk 3. sz. alatt közlött csatthoz. A 17. sz. bütykös karika azt a

[1] Hampel l. m. LXXXVI. 8.
[2] U. o. CCXXXVIII. 8—9.
[3] U. o. CCLXXX. 13—15.

mag, die aus den Tschugunow'schen Ausgrabungen des kainsker Bezirkes herstammen. (Abb. 233.)

Die auf Abb. 242, Nr. 13 reproduzirte Knochenpfeife ist in den Funden unserer heimischen Völkerwanderungszeit nicht unbekannt. Die Fundgruppe, in welcher sie bei uns vorkommt, kann durch die fenéker und die diesen verwandten Funden charakterisirt werden.[1] Wenn wir nun dieses Stück unter den olbiaer Funden antreffen, so können wir kaum zweifeln, dass auch dieses ein Stück ist, welches die Gruppe des I—III. Jahrh. n. Chr. ergänzt. Der Schuppenpanzertheil Nr. 14 gehört ebenfalls zum Bilde dieser Zeit und der Beschlag Nr. 15, der durch die Scharte in der Mitte charakterisirt ist, kann in unseren heimischen Funden im czikóer[2] und noch mehr im csúnyer Grabfelde[3] angetroffen werden, die wir übrigens nur zur Charakteristik erwähnen, denn er findet sich auch in anderen solchen Funden, die so wie der csúnyer und czikóer durch das Laubgewinde und das Greifmotiv charakterisirt sind. Dass dieser Typus unter den olbiaer Funden vorkommt, beweist, dass wir ihn auch in unseren heimischen Funden näher zum I—III. Jahrhundert reihen müssen.

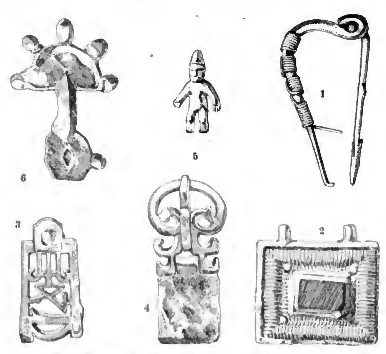
Die ältesten Stücke der auf dieser Abbildung reproduzirten Stücke, sind jedenfalls das weibliche Schliessenglied Nr. 16 und der gebuckelte Reifen Nr. 17. Das erstere ist ein charakteristisches Exemplar des antiken Kulturkreises und steht hinsichtlich der Form am nächsten der oben unter Nr. 3 reproduzirten Schnalle. Der gebuckelte Reifen Nr. 17 repräsentirt in den Funden jenes La Tène-Element, von dem wir schon gesprochen haben.

Von den Funden des odessaer Museums wollen wir nun der Reihe nach erst jene vornehmen, in welchen die Fibel mit umgeschlagenem Fuss vorkommt. Hierher gehört vor allererst jene Fundgruppe,

[1] Hampel: L. c. LXXXVI. 8.
[2] L. c. CCXXXVIII. 8—9.
[3] L. c. CCLXXX. 13—15.

La Téne-elemet képviseli a leletek közt, a melyről már szólottunk.

Az odeszszai múzeumban őrzött leletek közül vegyük már most sorra először azokat, a melyekben az aláhajtott lábú fibula előfordul, akkor mindenekelőtt az a leletcsoport áll előttünk, a melyet 244. sz. rajzunkon közlünk és a mely szórványos olbiai és kercsi vételekből áll. Itt először is az 1. sz. fibula, mint vezéralak, az aláhajtott lábú fibulák csavart sodronyos díszű korábbi alakját mutatja. Ehhez csatlakozik 244. rajz 2. sz. egy olyan csatt szíjszorító nyúlványa, a minővel a tyimosevszkaja sztaniczai sírleletben találkoztunk (l. 224. sz. rajz 6. sz.), a hol ez a csatttypus ugyanolyan fibulával ment együtt, mint a minőt jelen táblánk 1. sz. alatt is közöltünk. Ez a szíjszorító nyúlvány nemcsak azért fontos, mert előlapját rekeszbe foglalt ékkővel díszített ponczolt lemez

244. rajz. Szórványos leletek az odeszszai múzeumból.
Abb. 244. Sporadische Funde aus dem odessaer Museum.

welche wir auf Abb. 244 reproduziren und die aus sporadischen olbiaer und kertscher Käufen besteht. Hier zeigt zu allererst die Fibel Nr. 1 die zeitigere Form der mit gewundenem Draht ornamentirten Fibel mit umgeschlagenem Fuss. Daran schliesst sich die Riemenverlängerung Nr. 2 einer solchen Schnalle, wie wir sie im tjimoschewskaja-stanizaer Funde (Abb. 224. Nr. 6) fanden, wo dieser Schnallentypus gemeinsam mit einer solchen Fibel vorkam, wie jene, die auf Abb. 244 Nr. 1 reproduzirt ist. Diese Riemenverlängerung ist nicht nur wichtig, weil ihr Vorderblatt mit einer gepunzten Platte bedeckt ist, die mit einem in einer Zelle gefassten Edelstein geschmückt ist, sondern auch, weil die Punzirung ein spiralförmiges Drahtmuster nachahmt, zum klaren Beweise dafür, dass zwischen dieser Ornamentation und der Plaquirung mit gepunzten Platten eine Verbindung existirt. Es ist dies eine Übereinstimmung, wie wir sie ähnlich in unseren heimischen

borítja, de azért is, mert a ponczolás mustráját csavart sodronyt utánzó minta képezi, világos bizonyítékául annak, hogy a csavart sodronydíszítés és a ponczolt lemezzel borítás között az öszszeköttetés megvan. Olyan egyezés ez, a melyhez hasonlót hazai leleteinkben a cicadafibuláknál is konstatáltunk.

Más csoportot képez e táblánkon a 3. sz. áttört dísztag és a 4. sz. szintén áttört csatt, a melyek formakör tekintetében csatlakoznak azon csatthoz, a melyet 242. sz. rajzunk 3. sz. alatt közöltünk s a melyből hazai népvándorláskori leleteinkben a czikói 271. sír [1] és a závodi 37. sír [2] szolgáltatnak jellemző példákat. A leletek közt előfordult és 5. számunk alatt közlött szobrocska, mint látni fogjuk, elég gyakori a délorosz leletekben és korát egy alább ismertetendő pantikapaioni sírlelet szabja meg, a melyben III. Riscuporis király (Kr. u. 211—228) ponczolt érem-másolata fordult elő, tehát alig lehet kétségünk, hogy hozzátartozik a most tárgyalt csoporthoz. A 6. sz. fibula mindenesetre a III. századnál későbbi fejlemény.

245. sz. rajzunkon nemcsak az aláhajtott lábú fibulának korábbi formájával találkozunk (1. sz.), hanem egy ezen fibulának határozottan későbbi fejleményével is. (2. sz.) Ezeken kívül előfordul a leletek közt két olyan karperecz is (4. sz.), a melyeknek végei nemcsak, hogy egymásra vannak csavarva, de a rácsavarások spirális korongokkal is végződnek. Ugyanebbe a csoportba tartozik egy kisebb karika, a melynek végei egymásra vannak ugyan csavarva, azonban a spirális korongok hiányzanak róla (3. sz.). Két bütykös

[1] Hampel: i. m. CCXIX. 271. sír, 1.

[2] U. o. CCLVII. 37. sír.

Funden auch bei den Cicadenfibeln konstatirt haben.

Eine andere Gruppe bildet auf unserer Abbildung das durchbrochene Ornamentationsglied Nr. 3 und die ebenfalls durchbrochene Schnalle Nr. 4, die sich hinsichtlich des Formenkreises an jene Schnallen anschliessen, die wir auf Abb. 242 Nr. 3 reproduzirten und von welchen in den Funden unserer heimischen Völkerwanderungszeit das czikóer 271.[1] und das závoder 37. Grab [2] charakteristische Exemplare lieferten. Die aus dem Funde stammende unter Nr. 5 reproduzirte Statuette ist, wie wir sehen werden, in den südrussischen Funden ziemlich häufig und ihre Zeit bestimmt ein später zu besprechender pantikapaioner Grabfund, in welchem die gepunzte Kopie einer Münze des Königs Riscuporis III. (211—228 n. Chr.) vorkam, bei dem es also kaum einen Zweifel geben kann, dass er zu der oben behandelten Gruppe gehört. Die Fibel Nr. 6 ist jedenfalls eine über das III. Jahrhundert hinaus gehende Entwicklung.

Auf Abb. 245 finden wir nicht nur die zeitigere Form der Fibel mit umgeschlagenem Fuss (Nr. 1), sondern auch eine entschieden spätere Entwicklung dieser Fibel (Nr. 2). Überdies kommen unter den Funden zwei solche Armbänder vor (Nr. 4), deren Enden nicht blos übereinander gedreht sind, sondern bei denen diese Übereinanderdrehungen mit Spiralscheiben abschliessen. In dieselbe Gruppe gehört ein kleinerer Reifen, dessen Enden ebenfalls übereinander gedreht sind, bei dem aber die Spiralscheiben fehlen (Nr. 3). Zwei gebuckelte Reifen (Nr. 5 und 6) repräsentiren das La Tène-Element in den Funden, unter welchen sich auch noch zwei solche Statuetten befinden, wie jene, die wir auf Abb. 244, Nr. 5 reproduzirten. Neue Elemente repräsentiren auf unserer Abb. zwei Fibeln, deren Vorderblatt kleine Hermen bilden (Nr. 7—7 *a*) und die zum antiken Element

[1] Hampel: L. c. CCXIX. 271. Grab 1.

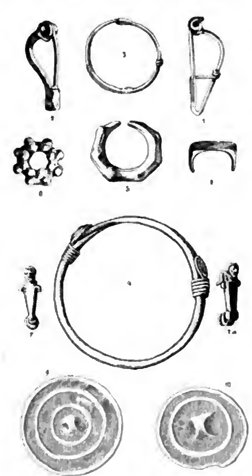
[2] L. c. CCLVII. Grab 37.

karika (5, és 6. sz.) a La Téne-elemet képviseli a leletek között, a melyek közt még két olyan szobrocskát is találunk, a minőt 244. sz. rajzunk 5. sz. alatt közöltünk. Új elemeket képviselnek e rajzunkon két fibula, a melyeknek előlapját kicsiny hermák képezik (7—7*a*. sz.) s a melyek az antik elemhez tartoznak ép úgy, mint az a gyűrűtöredék, a melyet 8. számunk mutat. Ezekkel ellentétben a barbár elemet képviseli azon két bronztükör, a melyeket 9. és 10. számunk alatt közlünk.

Ha ezen leletek képét nagy egészükben tekintjük, úgy mindenekelőtt fel fog tűnni a 2. sz. fibula, a melyet aligha tekinthetünk másnak, mint a leletek legkésőbbi elemének, de fel fog tűnni a karpereczpár is, a melynek rácsavart végei spirális korongokkal végződnek. A rácsavart végű karikáknak ez a fejleménye mindenesetre a későbbiek közé tartozik, azok közé t. i., a melyeken a rácsavart sodrony túlgazdag, sokszor az egész karikán végigmegy és közbe ékköveket szorít le, sőt a hol sokszor az egész karika váltakozó hurkokból áll. Ezen késő fejleményekre a szeged-őthalmi leletek nyujtanak eleven példákat, a hol az aláhajtott lábú fibula társaságában ugyanannak azt a késő fejleményét is megkapjuk, a melyet 244. rajzunk 2. sz. alatt közöltünk és a hol a rácsavarást befejező spirális korong is előfordul, bárha oly példán, a melynél rácsavarás csak az egyik végen van.

A szegedőthalmi leletek ezen karikáinak képe a most tárgyalt olbiaiakkal összehasonlítva, ugyanazt a jelenséget mutatja, a melyet az olbiai leleteknek a magyarországi analogiákkal való összehasonlításánál többször tapasztaltunk. Nevezetesen azt, hogy magyarországi analogiákkal szemben az olbiaiak mindig valamivel

gehören, ganz ebenso, wie das Ringbruchstück, welches Nr. 8 zeigt. Im Gegensatze hiezu repräsentiren jene zwei Bronzespiegel, die wir unter Nr. 9 und Nr. 10 reproduziren, das barbarische Element.

245. rajz. Olbiai és keresi szórványos leletek.
Abb. 245.
Olbiaer und kertscher sporadische Funde.

Wenn wir das Bild dieser Funde im Grossen und Ganzen überblicken, wird uns vor allererst die Fibel Nr. 2 auffallen, die wir wohl als das späteste Element der Funde betrachten müssen, es wird uns aber auch das Armbänderpaar auffallen, dessen übereinander gewundene Enden mit Spiralscheiben abschliessen. Diese Entwicklung der Reifen mit übereinander gewundenem Ende gehört jedenfalls schon zu den späteren, nämlich zu jenen, bei denen der auf-

korábbiaknak látszanak. Így a jelen esetben is, míg az olbiai karikákon a karikaképzés eredeti elve, t. i. a mindkét oldalon való rácsavarás megvan, addig a magyarországi analogián már csak az egyik oldalon van meg ez a sajátosság. Ha mégis tekintetbe veszszük a szeged-öthalmi leleteket, nem kételkedhetünk, hogy a most tárgyalt olbiai leletek közt előfordult két fibulatypus együtt fordulhatott elő.

Az új barbar elem, a mely a most tárgyalt olbiai leletek között a tükrök által van képviselve, olyan jelenség, a melynek magyarországi analogiáiról szólván, már egy korábbi munkánkban[1] kimutattuk, hogy e fajta tükrök előfordulnak már a magyarországi ú. n. gyűjtelékes bronzleletek között, bár ezek meglehetősen eltérnek a most tárgyalt olbiai példáktól, annyiban, hogy hiányzanak róluk a hátlap közepén elhelyezett rövid kiugró csapformájú átfúrt fülek, e helyett azonban maga a tükörkorong van egy vagy több helyütt átlyukasztva. Ez a Magyarországon ilyen korán jelentkező tükörtypus meg van a kisekemezei leletben is,[2] a melyet Reinecke a magyarországi vaskor szkita phasisába sorol. Az a tükörtypus, a melylyel a most tárgyalt olbiai leletekben találkozunk, hazánkban csak az ú. n. népvándorláskori leletekben lép föl, nevezetesen a bökénymindszenti,[3] a csornai[4] és a zalkodi[5] leletben.

Már most bizonyos az, hogy e tükörtypusnak jellemzője, a hátlap közepén elhelyezett átfúrt hütykös fül a kisekemezei

[1] Zichy Jenő gróf kaukázusi és középázsiai utazásai. II. rész. Az archaeologiai gyűjtemény leírása, 505—506. l.

[2] Archaeol. Ért. Új f. XVII. köt. 16. lap.

[3] Hampel: i. m. LXXV. 1.

[4] U. o. 17. lap és XIII. tábla.

[5] U. o. XI. 1—3.

gewundene Draht übermässig reich ist, sich oft über den ganzen Reifen hinzieht und mitunter aufgeschnürte Edelsteine festhält, ja bei denen sogar oft der ganze Reifen wechselnd aus Schlingen besteht. Für diese späteren Entwicklungen bieten sprechende Beispiele die szeged-öthalomer Funde, in denen wir in Gemeinschaft mit der Fibel mit umgeschlagenem Fuss jene spätere Entwicklung derselben finden, die wir auf Abb. 244, Nr. 2 reproduzirten und wo auch die, die Aufdrehung abschliessende Spiralscheibe vorkommt, obzwar bei einem solchen Exemplare, bei dem sich die Aufdrehung nur an einem Ende befindet.

Wenn wir diese Reifen der szeged-öthalomer Funde mit den jetzt eben behandelten olbiaer Funden vergleichen, so zeigt sich uns dieselbe Erscheinung, der wir schon bei der Vergleichung der olbiaer Funde mit ihren ungarländischen Analogien mehrfach begegneten. So besonders, dass gegenüber den ungarländischen Analogien die olbiaer immer etwas früher erscheinen. So auch im gegenwärtigen Falle. Während an den olbiaer Reifen noch das ursprüngliche Prinzip dieser Reifenausbildung, nämlich die Aufwindung auf beiden Seiten vorhanden ist, zeigt sich an der ungarländischen Analogie diese Eigenthümlichkeit nur an der einen Seite. Wenn wir dennoch die szeged-öthalomer Funde in Betracht ziehen, so können wir nicht zweifeln, dass jene beiden Fibeltypen, welche sich unter den oben behandelten olbiaer Funden vorfinden, gemeinsam vorkommen konnten.

Das neue barbarische Element, welches in den eben behandelten olbiaer Funden durch die Spiegel repräsentirt ist, ist eine Erscheinung, von der wir, bei Besprechung der ungarländischen Analogien, schon in einem früheren Werke[1] nachgewiesen haben, dass Spiegel dieser Art schon unter den

[1] Die kaukasischen und mittelasiatischen Reisen des Grafen Eugen Zichy. II. Theil. Beschreibung der archäologischen Sammlung. (Zichy Jenő gróf kaukázusi és középázsiai utazásai. II. rész. Az archaeologiai gyűjtemény leírása.) S. 505—506.

lelet tükrén még nincs meg, míg az idézett bökénymindszenti, csornai és zalkodi példákon már meg van. Világos tehát, hogy ennek a typusnak hazánk területén a kisekemezei lelet által képviselt periodust követő időben kellett föllépnie és az is valószinű, hogy az orosz földön ennek a typusnak korábban kellett föllépnie, mint hazánkban. Itt számba kell venni először azt, hogy a kisekemezei leletben van egy félkör-fibula, a mely, Reinecke szerint, typusára nézve egyez azokkal a fibulákkal, a melyeket a hallstatti periodus régibb szakaszából szoktak származtatni,[1] részünkről ezt a fibulát, helyesebben fibularészletet inkább a La Téne-ízlés emlékei közé soroljuk és olyan töredéknek tartjuk, mint a minő a sopron-bécsidombi leletek között előfordul,[2] továbbá egy karperecz, mely végig egyenletes, hengerded bronzsodronyból áll és különös jellemzője, hogy mindkét végén kúpidomú gombokkal végződik.[3] Ez az alak ilyen változatban a hallstatti sírokban elég ritka, míg ellenben hazánk területén meglehetősen gyakori és már fentebb is említettük, hogy az Erdélyi Országos Múzeum érem- és régiségtárában őrzött piskii sírleletben kigyófibulával (Schlangenfibel) fordul elő. Vegyük ehhez azt, hogy a kisekemezei lelet tükrének valószinűleg fa- vagy csontnyele volt tehát ez a tükörtypus kéttagúnak mondható, vagyis olyannak, a melynél a korong és a nyél két külön darabból készült, akkor megértjük, hogy miért teszi Reinecke ezt a leletet is abba a csoportba, a melynek korául hazánkban a Kr. e. VII—IV. századokat jelöli meg, s azt kellene mondu-

[1] Reinecke Pál: Magyarországi szkita régiségek. Arch. Ért. Uj f. XVII. k. 16. l. 5*d* ábra.
[2] Archaeol. Ért. Új f. VI. k. 104. l. V. tábla 3. sz.
[3] U. o. 16. l. 5c ábra.

ungarländischen sogenannten Depotfunden der Bronzezeit vorkommen, obgleich dieselben von den eben behandelten olbiaer Exemplaren ziemlich abweichen. So fehlten bei denselben die in der Mitte der Rückseite angebrachten, kurzen, vorspringenden, zapfenförmigen, durchbohrten Öhre, wogegen die Spiegelscheibe selbst an einer oder mehreren Stellen durchlöchert ist. Dieser sich in Ungarn so zeitig zeigende Spiegeltypus findet sich nach im kisekemezőer Funde,[1] den Reinecke in die skythische Phase der ungarländischen Eisenzeit versetzt. Jener Spiegeltypus, dem wir in den eben behandelten olbiaer Funden begegnen, tritt bei uns erst in den Funden der sogenannten Völkerwanderungszeit auf, speziell in dem bökénymindszenter,[2] dem csornaer[3] und dem zalkoder[4] Funde.

Das Charakteristikon dieses Spiegeltypus, nämlich das in der Mitte der Rückseite angebrachte, durchbohrte zapfenförmige Öhr, ist am Spiegel des kisekemezőer Fundes noch nicht vorhanden, während es an den bökénymindszenter, csornaer und zalkoder Exemplaren schon vorhanden ist. Es ist also klar, dass dieser Typus auf dem Gebiete unseres Vaterlandes in einer früheren Zeit auftreten musste, als es die durch den kisekemezőer Fund repräsentirte Periode ist, und es ist auch wahrscheinlich, dass dieser Typus auf russischem Boden früher auftreten musste, als bei uns. Hier muss vorerst in Rechnung gezogen werden, dass es im kisekemezőer Funde eine Halbkreisfibel gibt, die, nach Reinecke, im Typus mit jenen Fibeln übereinstimmt, die aus der früheren Zeit der hallstatter Periode zu stammen pflegen.[5] Wir jedoch reihen

[1] Archaeol. Ért. N. F. Bd. XVII. S. 16. (Uj f. XVII. köt. 16. lap.)
[2] Hampel: L. c. LXXV. 1.
[3] L. c. S. 17 und Taf. XIII.
[4] L. c. XI. 1—3.
[5] Paul Reinecke: Ungarländische skythische Denkmäler. (Magyarországi szkita-régiségek.) Arch. Ért. N. F. Bd. XVII. S. 16. Abb. 5*d*. (Uj f. XVII. k. 16. lap, 5*d* ábra.)

nunk, hogy az olbiai leletekben jelentkező tükörforma mindenesetre a Kr. e. IV. század után kellett, hogy hazánkban föllépjen. Ez lenne tehát a felső határ, az alsó határokat a bökénymindszenti, csornai és zalkodi leletekből kellene megállapitani.

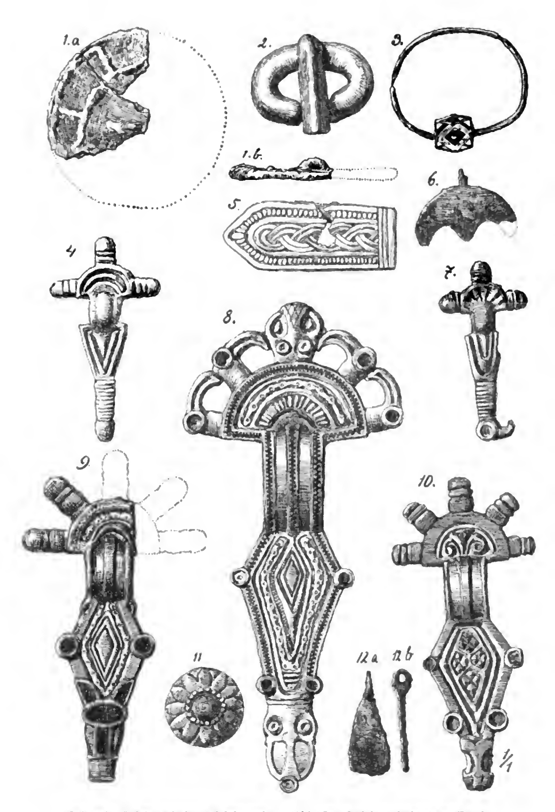
A bökénymindszenti leletek nem rendszeres ásatások eredményei. Egy, a tavaszi áradások alkalmával készitett védőgát legnagyobb erőfeszitéssel folytatott földmunkálatai alkalmával kerültek azok elő, a melynél a rögtönzött és gyors munka lehetetlenné tette, hogy az ásatás szakszerűen történjék meg és hogy szabatosan jegyeztessék föl mindaz, a mi a leletek együvétartozásának megitélésénél szükséges. Így kerültek ott öszsze egy a Maczedoniai Fülöp-féle tetradrachmák mintájára készitett kelta ezüstpénz, római rézpénzek, a melyek anynyira meg voltak rongálva, hogy alig ismerhetők meg, csak az egyik darabon lehetett meghatározni I. Constans veretét. Mindazonáltal a felásott tárgyaknak legnevezetesebb része kétségtelenül népvándorláskori sírmezőből származik, a melyeket különösen a félkorongfejű fibulák jellemeznek. A bökénymindszenti leletek ezen részét Pulszky Ferencz azon leletek közé sorolta, a melyeket nálunk az avarkori leletek nevén ismernek. Akkori ismereteink alapján csakugyan nem is határozhatta meg ezeket másként, mi azonban most utalni akarunk arra a csüngőre, a mely 246. számú rajzunkon, a hol a bökénymindszenti leletek népvándorláskori részét közöljük, 12 a—b számmal van jelölve. Erre a csüngőre nézve Pulszky Ferencz még kénytelen volt azt mondani, hogy nincs reá nézve semmi észrevétele; azóta azonban ismeretes a marosszentannai sírmező,[1] a

[1] Az erdélyi Országos Múzeumban van, azonban még eddig nem publikáltatott.

diese Fibel, oder richtiger gesagt, diesen Fibeltheil eher unter die Denkmäler des La Tènestyles und halten ihn für ein solches Bruchstück, wie jenes, welches unter den sopron-bécsidomber Funden[1] vorkommt, wie auch ein Armband, welches durchaus aus gleichmässigem cylindrischem Bronzedraht besteht, und dessen besonderes Charakteristikon es ist, dass es beiderseits in kegelförmige Knöpfe endigt.[2] In einer solchen Variante ist diese Form in den hallstatter Gräbern ziemlich selten, während sie auf dem Gebiete unseres Vaterlandes ziemlich häufig ist, und in dem, wie wir schon erwähnten, in der Münz- und Antiquitätenabtheilung des siebenbürgischen Landesmuseums befindlichen, piskier Grabfunde mit einer Schlangenfibel vorkommt. Nehmen wir hiezu, dass der Spiegel des kisekemezőer Fundes wahrscheinlich einen Holz- oder Knochenstiel hatte, dieser Spiegeltypus also zweigliederig genannt werden kann, weil die Scheibe und der Stiel gesondert gefertigt sind, so verstehen wir, weshalb Reinecke auch diesen Fund in jene Gruppe versetzt, als deren Zeit er bei uns das VII—IV. Jahrh. v. Chr. bezeichnet und wir müssten sagen, dass die in den olbiaer Funden sich zeigende Spiegelform jedenfalls nach dem IV. Jahrh. v. Chr. in unserem Vaterlande auftreten musste. Dies wäre also die obere Grenze, während man die unteren Grenzen aus den bökénymindszenter, csornaer und zalkoder Funden feststellen müsste.

Die bökénymindszenter Funde stammen nicht aus regulären Ausgrabungen. Bei Gelegenheit von mit grösster Anstrengung gemachten Erdarbeiten zur Herstellung eines Schutzdammes gegen Frühjahrsüberschwemmungen kamen diese Funde zum Vorschein und machte es die improvi-

[1] Archaeol. Ért. N. F. Bd. VI. S. 104. Taf. V. Nr. 3. (Uj f. VI. köt. 104. l. V. tábla, 3. sz.)
[2] L. c. S. 16. Abb. 5c.

246. rajz. Bökénymindszenti leletetek. — Abb. 246. Bökénymindszenter Funde.

melyben az aláhajtott lábu fibulák és azoknak azon fejleményei, a melyeket Almgren ismert művében a VII-ik csoportba soroz, fordulnak elő,[1] s ezen fejlemények közt már a félkorongfejű fibulának meglehetősen kifejlett alakjával is találkozunk. Annak a csoportnak jellemző formáival, a melyeket Almgren a VII-ik csoportba tesz, Déloroszországban is találkozunk oly jellemző leletek társaságában, a melyekről később leszen szó, és itt csak azt akarjuk megjegyezni, hogy a fibula, a mely ezen oroszországi leletekben előfordul, a pyrmonti leletben Domitianus, Traianus és Caracalla ezüst denáraival van meghatározva,[2] vagyis II. és III. századbeli római érmekkel. Azt a csüngőt tehát, a mely a bökénymindszenti leletek közt előfordul, ennek a leletnek legkorábbi darabjául kell tekintenünk, a mely vagy külön csoportban együtt megy a tükörtöredékkel (246. sz. rajz 1.) és egy másik hasonló berendezésű csüngővel (246. sz. rajz 6.) vagy pedig ha a fibulákkal együtt találtatott, olyan elemet képez, a mely egy korábbi divat maradványa, a mely divatnak korát a Kr. u. I—III. századra kell tennünk. Ezt az utóbbi eshetőséget megerősíti az a körülmény, hogy a bökénymindszenti lelet három fibuláján (246. sz. rajz 8—10.) a láb alsó végét oroszlánfejek képezik, még pedig olyan en face kezelésben, a minőben láttuk az oroszlánfejeket, egyrészt a Csugunov-féle leletekben, másrészt mint hydrafejeket látjuk a vozdvizsenszkaja sztaniczai sírban, a melyről később leszen szó, olyan sírmellékletek társaságában, a melyeket legalább is a Kr. e. II. századra kell datálni. Ezen fibulák közül a 8. számúnak fejét

[1] Almgren: Studien über Nordeuropäische Fibelformen. VII. tábla 182.

[2] Almgren i. m. VII. tábla 178.

sirte und rasche Arbeit unmöglich, die Ausgrabung fachgemäss durchzuführen und all das genau aufzuzeichnen, was bei der Beurtheilung der Zusammengehörigkeit der Funde nöthig ist. So kamen dort zusammen eine nach dem Muster der Tetradrachmen Philipps von Macedonien gefertigte keltische Silbermünze, römische Kupfermünzen, die schon bis zur Unkenntlichkeit ruinirt waren und bei denen man nur auf einem Stücke eine Prägung Constans' I. bestimmen konnte. Trotzdem stammt der ansehnlichste Theil der ausgegrabenen Gegenstände, welche besonders durch die Fibeln mit halbscheibenförmigem Kopfe charakterisirt sind, zweifellos aus einem Grabfelde der Völkerwanderungszeit. Diesen Theil der bökénymindszenterFunde reihte Franz Pulszky unter jene Funde, die man bei uns unter dem Namen avarische Funde kennt. Auf Grundlage unserer damaligen Kenntnisse konnte er allerdings dieselben nicht anders bestimmen, wir verweisen aber jetzt auf jene Anhängsel, welche auf unserer Abb. 246, wo wir den aus der Völkerwanderungszeit stammenden Theil der bökénymindszenter Funde publiziren, mit der Nummer 12 *a—b* bezeichnet ist. Fr. Pulszky war noch gezwungen einzugestehen, dass er zu diesem Anhängsel nichts zu bemerken habe. Seither ist aber das marosszentannaer Grabfeld bekannt geworden[1] in welchem Fibeln mit umgeschlagenem Fuss und jene Entwicklungen derselben, welche Almgren in seinem bekannten Werke in die VII. Gruppe reiht,[2] vorkommen, und unter diesen Entwicklungen finden wir schon eine ziemlich entwickelte Form der Fibel mit halbscheibenförmigem Kopf. Die charakteristischen Formen jener Gruppe, die Almgren als die VII. bezeichnet, finden wir auch in Russland, in Gesellschaft sol-

[1] Die Funde aus demselben befinden sich im siebenbürgischen Landesmuseum, wurden aber bisher nicht publizirt.

[2] Almgren: Studien über nordeuropäische Fibelformen. Taf. VII. 182.

és a 7. számúnak lábát azon erősen görbített csőrű madárfejből alakuló tagok képezik, a melyekről már fentebb kimutattuk, hogy a szibériai régiségekben milyen nagy szerepet játszanak, még pedig már a Kr. sz. körüli századokban. Ha mindezeket egybevetjük, nincs abban semmi lehetetlenség, hogy a bökénymindszenti leletek egészükben is közvetetlen folytatásai azon divatnak, a mely a Kr. u. I—III. századokban virágzott s így már a bökénymindszenti leletek alapján is nyugodtan tekinthetjük a szóbanforgó tükörtypust olyan elemnek, a mely az orosz földön különösebb divatban a Kr. u. I—III. században volt. A bökénymindszenti csüngők mégis arra mutatnak, hogy hazai leleteinkben ezt a tükörtypust inkább a Kr. u. III. századtól fölfelé menő időkben kell keresni. Erre mutat mindenekelőtt a csornai sírlelet, a melyben e tükörtypus társaságában a félkorongfejű fibulának azt a korai formáját találjuk, a mely a marosszentannai sírmezőben is megvan és a mely korra nézve jóval megelőzi a bökénymindszenti fibulákat. Ugyancsak egyezik a csornai sírlelet a marosszentannaival abban is, hogy ez apró csattoknak analogon formáit tartalmazza[1]; viszont, ha a már tárgyalt oroszföldi leletekkel vetjük öszsze, úgy emlékeztetnünk kell arra, hogy a csornai sírleletben előfordul a háromszögalakú szíjszorító nyúlványnyal ellátott csatt, valamint hogy a szíjszorító nyúlvány nélküli csornai csattokon meg van a peczek tövét jellemző kiugró tag is. A zalkodi sírlelet, a mely e tükörtypust szintén tartalmazza, az által jellemeztetik, hogy a tükörrel együtt talált csattnak szíj-

[1] Hampel. A régibb középkor emlékei Magyarhonban XIII. tábla 18, 9, 2, 3, 6, 7.

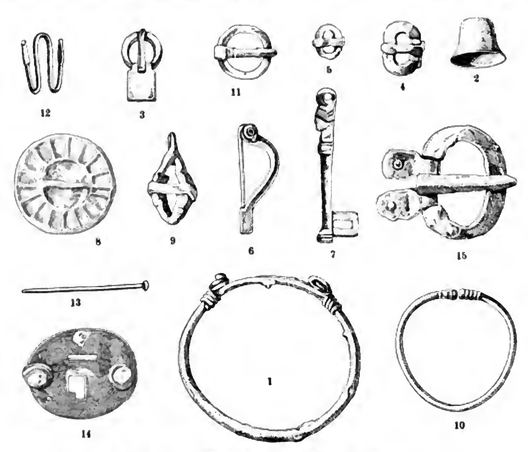
cher charakteristischer Funde, von denen noch später die Rede sein wird, und von denen wir jetzt nur bemerken wollen, dass die Fibel, welche in diesen russländischen Funden vorkommt, in dem pyrmonter Funde durch die Silberdenare des Domitianus, Trajanus und Caracalla,[1] also durch römische Münzen des II. und III. Jahrh. bestimmt ist. Das Anhängsel der bökénymindszenter Funde muss also als frühestes Stück derselben angesehen werden, das entweder in einer besonderen Gruppe mit den Spiegelbruchstücken (Abb. 246 Nr. 1) und einem anderen ähnlich ausgestatteten Anhängsel (Abb. 246 Nr. 6) geht, oder wenn es mit den Fibeln zusammen gefunden wurde, ein solches Element bildet, welches das Überbleibsel einer früheren Mode ist, welche in das I—III. Jahrh. n. Ch. versetzt werden muss. Diese letztere Eventualität wird durch den Umstand bekräftigt, dass bei drei Fibeln (Abb. 246 Nr. 8—10) des bökénymindszenter Fundes Löwenköpfe den unteren Theil des Fusses bilden, u. z. in einer solchen en-face-Stellung, wie wir einerseits die Löwenköpfe in den Tschugunow'schen Funden sehen, andererseits Hydraköpfe in dem wosdwiženskaja-stanizaer Grabe, von dem noch später die Rede sein wird, in Gesellschaft von solchen Grabbeilagen sehen, die wenigstens in das II. Jahrh. v. Chr. datirt werden müssen. Unter diesen Fibeln bilden bei Nr. 8 der Kopf und bei Nr. 7 der Fuss jene aus Vogelköpfen mit stark gebogenem Schnabel geformten Glieder, von denen wir schon früher nachgewiesen haben, welch' grosse Rolle sie bei den sibirischen Alterthümern spielen u. z. in den Jahrhunderten um Christi Geburt. Wenn wir dies alles zusammennehmen, so ist es gar nicht unmöglich, dass die bökénymindszenter Funde auch in ihrer Gänze unmittelbare Fortsetzungen jener Mode sind, welche im I—III. Jahrh. n. Chr. geblüht hat, und so können wir auch schon auf Grundlage der bökénymindszenter

[1] Almgren: L. c. Taf. VII. 178.

szorító nyúlványát az opus barbaricum díszíti; erről a jellemző sajátságról pedig már tudjuk, hogy különösen a Kr. u. I—III. századok jellemző sajátja.

247. sz. rajzunk szintén szórványos odeszszai leleteket mutat az odeszszai múzeumból és ezek közt az 1. sz. karperecz, a 2. sz. harangocska, a 3—5. sz. csattok, a 6. sz. fibula, a 7. sz. hermás tag, a 8. sz. bronztükör olyan elemek, a melyekkel már az előző olbiai leletekben is találkoztunk s a melyeket épen ez okból méltattunk is. Ha azon új elemeket vizsgáljuk, a melyeket ezen rajzon közlünk, úgy két egymástól elváló csoport hívja fel figyelmünket. Az egyik csoportot jellemzi az,

Funde den fraglichen Spiegeltypus ruhig als ein solches Element ansehen, welches auf russischem Gebiete im I—III. Jahrh. n. Chr. besonders in Mode war. Die bökénymindszenter Anhängsel zeigen doch, dass man in unseren heimischen Funden diesen Spiegeltypus eher in den Zeiten jenseits des III. Jhd. n. Chr. suchen muss. Hierauf zeigt vor allererst der csornaer Grabfund, in dem wir gemeinsam mit diesem Spiegeltypus jene frühe Form der Fibel mit halbscheibenförmigem Kopf finden, die auch im marosszentannaer Grabfelde vorkommt und die den bökénymindszenter Fibeln zeitlich ziemlich vorausgeht. Auch darin stimmt der csornaer Grabfund mit dem marosszentannaer überein, dass er die analogen Formen der kleinen Schnallen

247. rajz. Szórványos leletek az odeszszai múzeumból.
Abb. 247. Sporadische Funde aus dem odessaer Museum.

hogy a La Téne ízlés reminiszczencziáit viseli magán. Ide kell sorolni mindenekelőtt a 9. sz. csüngőt, a melynek tagjai ugyanazt a bütykös díszítést viselték, a mely 245. sz. rajzunk 6. sz. karikájának is jellemző díszítése, ide a 10. sz. karpereczet, a melynek végeit a La Téne ízlés sajátosságát képező gümős ékítés fejezi be; ide tartozik a 11. sz. csatt is, mely a csattoknak mindenesetre legrégibb formáját mutatja. Ezen csattformával találkozunk a sopron-bécsidombi vaskori temetőben közép La Téne ízlésű fibulák társaságában,[1] még pedig olyan jellemző formában a mely formának stilisztikus folytatását megtaláljuk a Nelidov-féle gyűjteményben egy lapos arany tűn, a melynek fülében hat felforrasztott aranygolyóval ékes kerek lapos karika mozog.[2] Ez a Nelidov-féle példa, melynek analogiája a Sztroganov-féle gyűjteményben Rómában is megvan, késő antik és mégis a karika formája tekintetében teljesen megtartja azon jellemzetes idomot, melylyel a sopron-bécsidombi csattnál épúgy, mint a most szóban forgó olbiai csattnál találkozunk. Talán legjellemzőbb erre a csoportra nézve a 12. sz. alatt közlött spirális karika. Ezen karikáknak jellemző analogiáit hazánkban a pilini leletek,[3] Kelecsényi József gyűjteménye,[4] és végül a hatvan-boldogi leletek[5] szolgáltatják. Külföldi leletek közül pedig a párizsi Louvreban találunk a Salle A. Origines Comparées-ben Rhodus szigetéről két darab ovalis alakút, mindkét végén egyenesen lemetszve, továbbá L. Vicomte

[1] Archaeol. Ért. Ujf. VI. 107 l. 4. sz.

[2] L. Pollak i. m. S. 17, 38 Taf. VI.

[3] Arch. Ért. Régi foly. III. köt. 127. l. 5. ábra 128. l. 7—8. ábra.

[4] U. o. 168. l. 3. ábra.

[5] Arch. Ért. Uj f. XV. köt. 17. lap II. tábla 19.

enthält.[1] Hingegen müssen wir, wenn wir ihn mit den schon behandelten russischen Funden zusammenhalten, daran erinnern, dass in dem csornaer Grabfunde die Schnalle mit der dreieckigen Riemenverlängerung vorkommt, so wie, dass an jenen csornaer Schnallen, welche keine Riemenverlängerung haben, auch das die Wurzel des Stiftes charakterisirende vorspringende Glied da ist. Der zalkoder Grabfund, der ebenfalls diesen Spiegeltypus enthält, ist dadurch charakterisirt, dass die Riemenverlängerung der mit dem Spiegel gefundenen Schnalle mit opus barbaricum geziert ist. Davon aber wissen wir schon, dass dieses insbesondere eine charakteristische Eigenthümlichkeit des I—III. Jahrhundertes n. Chr. ist.

Unsere Abbildung 247 zeigt ebenfalls sporadische odessaer Funde aus dem odessaer Museum. Unter denselben sind das Armband Nr. 1, das Glöckchen Nr. 2, die Schnallen Nr. 3—5, die Fibel Nr. 6, das Hermenglied Nr. 7, der Bronzespiegel Nr. 8 solche Elemente, denen wir schon früher in den olbiaer Funden begegneten und die wir dort besprochen haben. Wenn wir die neuen Elemente, welche auf dieser Abbildung reproduzirt sind, prüfen, erwecken zwei von einander gesonderte Gruppen unsere Aufmerksamkeit. Die eine Gruppe ist durch Reminiszenzen des La Ténestyles charakterisirt. Hierher gehört vor allerst das Anhängsel Nr. 9, dessen Glieder dasselbe gebuckelte Ornament tragen, welches auch eine charakteristische Ornamentirung des Reifens auf Abb. 245, Nr. 6 ist. Hierher gehört auch das Armband Nr. 10, dessen Enden jenes gebuckelte Ornament zeigen, welches eine Eigenthümlichkeit des La Ténestyles ist. Und hieher gehört auch die Schnalle Nr. 11, welche jedenfalls eine der ältesten Schnallenformen ist. Diese Schnallenform finden wir in dem aus der Eisenzeit stammenden sopron-bécsidomber Friedhofe gemein-

[1] Hampel: Die Denkmäter des früh. Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban.) Taf. XIII. 18, 9, 2, 3, 6, 7.

de Castillon curiumi (Cziprus szigete) ásatásaiból tiz darabot, aranylemezzel behúzva s végül egy darabot Egyptomból. Valamint a piliniek, úgy a curiumiak között is előfordul olyan példa, mely kigyófejjel végződik. A piliniek korára világot egyrészt azon agyagedényczifrázó minták[1] vetnek, melyeket ezekkel rendszerint együtt találtak, mert ilyen mintáju czifrázatokat látunk a sopron-bécsidombi edényeken is, továbbá egy farkasfejes tükörfogantyú,[2] a melyet szintén Pilinben leltek s végül az agyagorsógombok azon jellemző formája, a melyek a hatvan-boldogi leletek közt előfordultakkal mindenben egyeznek.[3]

A hatvan-boldogi ásatásokban előfordult példa kúpos végződésű hengerded vassodronyból van hajlítva és finom aranylemezzel van bevonva. Ennek a példának korára az a fibula vet világot, a mely a hatvan-boldogi leletek közt előfordult[4] és a mely a Tischler felosztása szerinti[5] kora La Ténet (Früh La Téne) képviseli. Nem kell azonban figyelmen kivül hagyni azt sem, hogy a hatvan-boldogi leletek több csoportot képviselnek s ezek között a legkésőbbi olyan temetkezéseket tartalmazott, a melyekben az aláhajtott lábu fibula[6] azon későbbi formája fordult elő, a melynél a tűtok lemeze a láb lemezével párhuzamosan halad, de még egytagú és fejének felső húrja van (umgeschlagene Fibel

[1] Arch. Ért. Régi f. III. 126. l. 1—4.

[2] U. o. 327. 6.

[3] Arch. Ért. Uj f. XV. köt. II. tábla 1—3.

[4] Arch. Ért. Uj f. XV. köt. 17. l. II. tábla 20.

[5] Tischler Otto: Über Gliederung der La Téne-periode und über die Decorirung der Eisenwaffen in dieser Zeit. Correspondenzblatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. XVI Jahrg 1885. S. 157. Abbildungen ebenda S. 172; hiezu Korrekturen zum Karlsruher Berichte.

[6] Arch. Ért. Uj. f. XV. 9. lap. I. tábla 8.

schaftlich mit Fibeln von mittlerem La Ténestyl[1] u. zw. in einer so charakteristischen Form, deren charakteristische Fortsetzung wir in der Nelidow-Sammlung finden, an einer flachen Goldnadel, in deren Öhr sich ein mit 6 aufgelötheten Goldkugeln verzierter, runder, flacher Reifen bewegt.[2] Dieses Nelidow'sche Exemplar, von dem es eine Analogie auch in der Stroganow-Sammlung in Rom gibt, ist spät-antik, hat aber in der Form des Reifens doch vollständig jene charakteristische Art beibehalten, die wir ebenso bei der sopron-bécsidomber, wie bei der jetzt fraglichen olbiaer Schnalle finden. Am charakteristischesten vielleicht für diese Gruppe ist der Spiralreifen Nr. 12. Die charakteristischen Analogien dieser Reifen liefern bei uns die piliner Funde,[3] die Sammlung Josef Kelecsényi[4] und schliesslich die hatvan-boldoger Funde.[5] Unter ausländischen Funden finden wir im «Salle des origines comparées» des pariser Louvre zwei Stücke von ovaler Form, an beiden Seiten gerade abgeschnitten, dann in den curiumer (Insel Cypern) Ausgrabungen des Vicomte L. de Castillon 10 mit Goldplatten überzogene Stücke und schliesslich ein Stück aus Egypten. Wie unter den pilinern, gibt es auch unter den curiumer Funden ein Exemplar, welches in einen Schlangenkopf endigt. Auf das Alter der piliner Stücke werfen jene Thongefässornamentationsstempler Licht,[6] welche mit ihnen gewöhnlich gemeinsam gefunden werden, — denn so gemusterte Ornamente sehen wir auch an den sopron-bécsidomber Gefässen,— ferner ein Spiegelgriff mit einem Wolfskopf,[1]

[1] Archaeol. Ért. N. F. Band VI. S. 107. Nr. 4. (Uj f. VI. köt. 107. l. 4. sz.)

[2] Pollak: L. c. S. 17. 38. Taf. VI.

[3] Arch. Ért. A. F. Bd. III. S. 127. Abb. 5. S. 128. Abb. 7—8. (Régi f. III. köt. 127. l. 5. ábra. 128. l. 7—8. ábra.)

[4] L. c. S. 168. Abb. 3.

[5] Arch. Ért. N. F. Bd. XV. S. 17. Taf. II. 19. (Uj f. XV. köt. 17. lap. II. tábla, 19.)

[6] Arch. Ért. A. F. Bd. III. S. 126. 1—4. (Régi f. III. köt. 126. l. 1—4.)

[7] L. c. 327. S. 6.

mit umgeschlagenem Fuss mit oberer Sehne). A curinmi leleteket a velük együtt lelt ponczolt aranylemez datálja.

Ezek alapján nem lehet kétségünk a felől, hogy ezek a karikák abból a művelődési körből erednek, a melyet a La Téne névvel szoktunk jelölni, és az opus barbaricum alkalmazása talán ezeken jelentkezik legkorábban. Az olbiai példákhoz mindenesetre legközelebb állanak a rhodusiak, melyeknek formája ovalis, de viszont az a körülmény, hogy az olbiai példák mindkét végükön kigyófejjel végződnek, azt is mutatja, hogy az olbiaiban későbbi fejleménynyel van dolgunk. Csak ehhez a csoporthoz sorolhatjuk a 13. sz. bronztűt is.

A második csoportnak jellemző darabjai a 14. sz. zárfedőlap, a mely kétségtelenül az antik művelődési körbe tartozik és a 15. sz. csatt, a melylyel különben a 4. sz. is rokon és a mely egyrészt a peczektengelyen elhelyezett két pánt formájára nézve csatlakozik azon körhöz, a melyből a Perovszkij-féle leletekben előfordult zablák és azok analogonjai tartoznak, másrészt az ezen példán megmaradt két pánt fölvilágosítást ad nekünk arra nézve, hogy mikép lehettek felszerelve azok a csattok, a melyeknek beiktatott peczektengelye van és a melyekről 242. sz. rajzunk 2. sz. csattjának méltatásánál szólottunk.

A 248. sz. rajzunkon közlött olbiai szórványos leteleket egyrészt az 1. sz. hermás tag, másrészt a 2. sz. calcedongyöngy fűzi a már tárgyalt olbiai leletekhez; a 3. sz. kúpos végződésű karika egyrészt a fent ismertetett kúpos végű pilini spirális karikákkal egyez, másrészt szoros analogiája azon példának, melyről fentebb a kisekemezei leletben megemlékeztünk. Világos, hogy ez a példa épen ezen ismérvek folytán a La Téne ízlés köréből ered.

der ebenfalls in Pilin gefunden wurde und schliesslich jene charakteristische Form von Thonspinnwirteln, die vollkommen übereinstimmen mit jenen, die in den hatvan-boldoger Funden vorkamen.[1]

Das Exemplar aus den hatvan-boldoger Ausgrabungen ist aus kegelförmig endendem, cylindrischem Eisendraht gebogen und mit einer feinen Goldplatte überzogen. Auf die Zeit dieses Exemplares wirft jene Fibel Licht, die in den hatvan-boldoger Funden vorkam[2] und die nach der Eintheilung Tischlers[3] Früh-La-Téne repräsentirt Man darf aber nicht vergessen, dass die hatvan-boldoger Funde mehrere Gruppen repräsentiren, unter welchen die späteren solche Bestattungen enthalten, in denen jene spätere Form der Fibel mit umgeschlagenem Fuss[4] vorkommt, bei der die Platte der Nadelhülse mit der Platte des Fusses parallel läuft, die aber noch eingliedrig ist und deren Kopf eine obere Sehne hat. Also die umgeschlagene Fibel mit umgeschlagenem Fuss mit oberer Sehne. Die curinmer Funde werden durch die mit ihnen gefundene gepunzte Goldplatte datirt.

Auf dieser Grundlage können wir nicht daran zweifeln, dass diese Reifen aus jenem Kulturkreise stammen, den wir den La Téne'schen zu nennen pflegen und dass sich bei ihnen vielleicht am frühesten die Verwendung des opus barbaricum zeigt. Den olbiaer Exemplaren stehen vielleicht am nächsten die rhodischen, welche von ovaler Form sind; hingegen zeigt der Umstand, dass die olbiaer Exemplare beiderseits in einen Schlangenkopf enden,

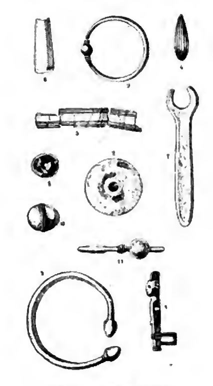
[1] Arch. Ért. N. F. Bd. XV. Taf. II. 1—3. (Uj f. XV. köt. II. köt. 1—3.)

[2] Arch. Ért. N. F. Bd. XV. S. 17. Taf. II. 20. (Uj f. XV. köt. 17. l. II. tábla, 20.)

[3] Otto Tischler: Über Gliederung der La Téne-periode und über die Decorirung der Eisenwaffen in dieser Zeit. Correspondenzblatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. XVI. Jahrg. 1885. S. 157. Abbildungen ebenda S. 172; hiezu Korrekturen zum Karlsruher Berichte.

[4] Arch. Ért. N. F. Band XV. S. 9. Taf. I. 8. (Uj f. XV. 9. lap. I. tábla 8.)

A 4. sz. gyöngyről most csak anynyit jegyzünk meg, hogy ezt egy később tárgyalandó leletben I—III. századbeli példákkal együtt kapjuk. Az 5. sz. ponczolt lemez az opus barbaricum készítésére szolgáló darab a 6. és 7. sz. csonttárgyak különösebb jelleggel nem bírnak, ép úgy mint a

248. rajz. Olbiai leletek.
Abb. 248. Olbiaer Funde.

8. sz. gyöngy sem. A 9. sz. karikának profilált gyöngyalakú végződése teljesen azonos az 225. sz. rajzunk 7. sz. alatt közlött gyöngygyel, a mely körülmény ennek a karikának korát is megadja, a 10. sz. bogyó pedig világosan hasonló gyöngynek középső tagját képezi. A 11. sz. pálczatag, a melyre fémgyöngy van fűzve, analógiáját nyújtja azon fémpálczának, a mely a csornai sírleletben van,[1] és mint-

[1] Hampel I. m. XIII. tábla a 2. számtól jobbra szám nélkül.

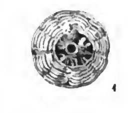
dass der olbiaer eine spätere Entwicklung ist. Nur zu dieser Gruppe können wir auch die Bronzenadel Nr. 13 zählen. Zu den charakteristischen Stücken der zweiten Gruppe gehört das Deckblatt Nr. 14, welches zweifellos in den antiken Kulturkreis gehört, und die Schnalle Nr. 15, der übrigens auch Nr. 4 verwandt ist und die einerseits durch die Form der an der Stiftaxe angebrachten zwei Bänder sich jenem Kreise anschliesst, zu welchem die in den Perowskij'schen Funden vorgekommenen Trensen und deren Analogie gehören, während andererseits die an diesem Exemplare enthaltenen zwei Bänder uns darüber aufklären, wie jene Schnallen konstruirt gewesen sein mögen, welche eine eingefügte Stiftaxe haben und von denen wir schon gelegentlich der auf Abb. 242 Nr. 2 reproduzirten Schnalle sprachen.

Die auf Abb. 248 reproduzirten olbiaer sporadischen Funde sind einerseits durch das Hermenglied Nr. 1, andererseits durch die Chalcedonperle Nr. 2 mit den schon behandelten olbiaer Funden verknüpft. Der kegelförmig endende Reifen Nr. 3 stimmt einerseits mit dem oben besprochenen kegelförmig endenden piliner Spiralreifen, während er andererseits eine strenge Analogie jenes Exemplares ist, das wir früher in dem kisekemezőer Funde erwähnten. Offenbar stammt dieses Exemplar eben in Folge dieser Charakteristiken aus dem Kreise des La Tènestyles. Von der Perle Nr. 4 bemerken wir jetzt nur, dass wir dieselbe in einem später zu behandelnden Funde mit Exemplaren aus dem I.—III. Jahrhunderte wieder vornehmen werden. Die gepunzte Platte Nr. 5 dient zur Herstellung des opus barbaricum Die Knochengegenstände Nr. 6 und 7 haben, so wie Perle Nr. 8 keinen besonderen Charakter. Der profilirte perlenförmige Abschluss des Reifens Nr. 9 ist vollkommen identisch mit der Perle auf der Abb. 225 Nr. 7, womit auch die Zeit dieses Reifens gegeben ist, und die Beere Nr. 10 bildet offenbar das mittlere Glied einer ähnlichen Perle. Das Stabglied Nr. 11,

hogy ezen sírlelet, mint fentebb említettük, ugyanazt a félkorongfejű fibulát tartalmazza, a melyet a marosszentannai leletben is találtunk, semmi kétség, hogy ez a pálczatag is az I—III. századbeli leletcsoporthoz tartozik. Az odeszszai múzeum leletei közül mindenesetre legfontosabb az a pantikapaioni lelet, a melyet 249. sz. rajzunkon mutatunk be. E leletet 1877-ben fedezték föl. Rajzunkon közlött képe nem teljes, mert volt a leletben egy olyan spirális karika is, a minőt 247. sz. rajzunk 12. sz. alatt mutattunk be; volt továbbá

auf welches eine Metallperle gezogen ist, ist eine Analogie jenes Metallstabes der im csornaer Grabfunde vorkommt,[1] und da dieser Grabfund, dieselbe Fibel mit halbscheibenförmigem Kopf enthält, der wir auch im marosszentannaer Funde begegneten, so ist kein Zweifel, dass auch dieses Stabglied zur Fundgruppe des I.—III. Jahrhundertes gehört. Unter den Funden des odessaer Museums ist jedenfalls der wichtigste jener pantikapaioner Fund, den wir auf Abb. 249 reproduziren. Der Fund, welcher 1877 entdeckt wurde, ist hier nicht vollständig reproduzirt, denn in demselben befand sich auch ein solcher

249. rajz. Pantikapaioni lelet. — Abb. 249. Pantikapaioner Fund.

egy olyan szobrocska is, a minőnek példáját 244. sz. rajzunk 5. sz. alatt közöltünk és végül azon herma alakú tagokból, a melyet most szóbanforgó táblánk 1. sz. mutat, volt még két darab, a melyek közül az egyik egészen kicsiny. Egyebekben ez a lelet tartalmazta a 2. és 3. sz. fibulát, a 4. sz. gyöngyöt, az 5. sz. ponczolt lemezt és a 6. sz. lemezt, a melyen ponczolt éremmásolatot látunk. A lelet viszonylagos korát ez utóbbi ponczolt lemez adja meg, a melyen III. Riscuporis király érmének előlapja van kiponczolva. E király Kr. u. 211—228-ig uralkodott, uralkodása tehát nem volt hoszszú, s így alig lehet kétségünk, hogy e ponczolat az ő uralkodásának idejéből származik és pedig annál is inkább, mert a körirat minden hiba nélkül van kiponczolva.

Spiralreifen, wie wir ihn auf Abb. 247 Nr. 12 sehen. Ferner enthielt er eine solche Statuette, wie Abb. 244 Nr. 5 und schliesslich enthielt er von jenen hermenförmigen Gliedern, welche Nr. 1 unserer Abbildung zeigt, noch zwei Stücke, von denen das eine ganz klein war. Im Übrigen enthielt dieser Fund die Fibeln Nr. 2 und 3, die Perle Nr. 4, die gepunzte Platte Nr. 5 und die Platte Nr. 6, welche die gepunzte Kopie einer Münze zeigt. Die relative Zeit des Fundes gibt diese letztere Platte, auf welcher der Avers einer Münze des Königs Riscuporis III. herausgepunzt is. Dieser König herrschte von 211—228 n. Chr., seine Herrschaft dauerte also nicht lange und so können wir kaum daran zweifeln, dass diese Punzung aus der Zeit seiner Herrschaft stammt, umso mehr, da die Inschrift ohne jeden Fehler herausgepunzt ist.

[1] Hampel: L. c. Taf. XIII. rechts von Nr. 2 ohne Nummer.

Már most, ha az 5. sz. ponczolt lemezt tekintjük, és azt öszszehasonlítjuk legfontosabb hazai leleteinkkel, akkor azt látjuk, hogy ezen ponczolt lemez öszszes motivumai szorosan egyeznek azon motivumokkal, a melyeket legfontosabb hazai leleteinken találunk. Nevezetesen a megfordított felkiáltójel alakú motivum megvan a herpályi paizsköldök[1] (umbo) alsó szélén és különösen teljesen azonos kezelésben ezen umbo ormán. A dőlt keresztsor megvan a budapesti ókori sisak szegélydíszítményei közt,[2] ugyancsak ezen sisak szegélydíszítményein látjuk a karikácskákat és a pontokkal végződő félholdakat. A gulába rakott pontok úgy is, mint önálló díszítmények, és úgy is, mint a félholdacskák találkozási pontjain alkalmazott oromdíszítmények ugyancsak a budapesti ókori sisakon fordulnak elő s hogy minél teljesebb legyen az analogia, a budapesti sisakon még ponczolt betűs fölirat is fordult elő, ép úgy, mint a Riskuporis érmet utánzó pantikapaioni darabon; a nagyon is érthető különbség csak abban nyilatkozik, hogy az olbiai példán görög, míg a budapestin latin betűtypusok vannak. Hogy a leletben előfordult és az aláhajtott lábú fibula fejleményeit képező fibulák korát a délorosz területen ez a lelet a III. századra datálja, szintén olyan jelenség, mely az I–III. századbeli leletek kiválogatásánál nem csekély segítségünkre szolgál.

A 250. sz. rajzunkon bemutatott leleteket az 1. sz. bütykös díszitésű csüngő, a minővel már a korábbiakban is megismerkedtünk, kapcsolja az előzőkhöz. Mondottuk, hogy díszítményei alapján a La

[1] Arch. Ért. Uj f. XIV. köt. 396. l.

[2] U. o. XX. köt. 368–369 l.

Wenn wir nun jetzt die gepunzte Platte Nr. 5 mit unseren wichtigsten heimischen Funden vergleichen, so sehen wir, dass sämmtliche Motive dieser gepunzten Platte genau übereinstimmen mit jenen Motiven, die wir an unseren wichtigsten heimischen Funden finden. Speziell das Motiv von der Form eines umgedrehten Ausrufungszeichens findet sich am unteren Rande des herpályer Schildumbo[1] und insbesondere in vollkommen identischer Ausführung an der Spitze des Umbo. Die Reihe von schiefen Kreuzen findet sich unter den Saumornamenten des budapester antiken Helmes[2] und eben dort sehen wir die kleinen Reifen und die mit Punkten abgeschlossenen Halbmonde. Die zu einer Pyramide gelagerten Punkte finden sich ebenso als selbstständige Ornamente, wie als Endornamente bei den Begegnungspunkten der Halbmonde am budapester antiken Helm und damit die Analogie eine je vollständigere sei, kommt an dem budapester Helm auch eine Inschrift mit gepunzten Buchstaben vor, ganz ebenso wie an dem pantikapaioner Stücke, an welchem die Münze des Riscuporis nachgeahmt ist. Eine sehr verständliche Differenz zeigt sich nur darin, dass während an dem olbiaer Exemplar griechische, an dem budapester lateinische Buchstaben vorkommen. Dass die im Funde vorgekommenen Fibeln, welche eine Entwicklung der Fibel mit umgeschlagenem Fuss bilden, auf südrussischem Gebiete durch diesen Fund in das III. Jahrhundert datirt werden, ist ebenfalls eine Erscheinung, die uns bei der Auswahl der ins I—III. Jahrhundert gehörige Funde ziemliche Hilfe bietet.

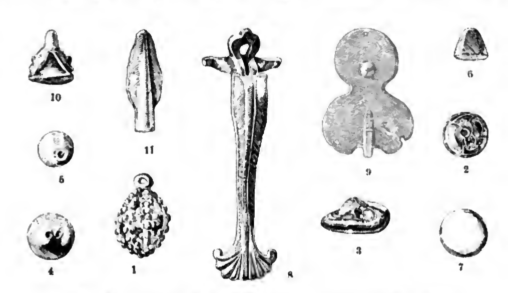
Die auf Abb. 250 reproduzirten Funde werden durch das mit Buckeln ornamentirte Anhängsel Nr. 1, welche Art wir schon früher kennen gelernt haben, an die schon behandelten Funde geknüpft. Wie schon gesagt, betrachten wir dasselbe auf Grund-

[1] Arch. Ért. N. F. Bd. XIV. S. 396. (Uj f. XIV. köt. 396. l.)

[2] L. c. XX. Bd. S 368–369.

Téne-ízlés fejleményének tekintjük; ugyanezen ízlés fantasztikus díszítő motivumaival találkozunk a 2. sz. kétszer átfúrt opálgyöngy vésetein, és azért a 3. sz. opálgyöngyöt is, mely alaktalan, a 2. számúval egykorúnak kell tekintenünk. Már a 4. sz. kétszer átfúrt és az 5. sz. egyszer átfúrt gyöngyök borostyánból készültek. A borostyángyöngyöknek kőgyöngyökkel való vegyes előfordulása hazánkban már csak a fentemlített marosszentannai sírmező tanusága szerint is a Kr. u. I—III. századokat jellemzi. A 6. sz. oldalfurásos kúp előttem ismeretlen fekete ékkőből készült, de volt a leletek közt négy darab kétszer átfúrt calcedongyöngy is, a melyeknek alakját 7. számunk mutatja és azt már csakugyan bőven kifejtettük, hogy a calcedongyöngyök divata különösen a Kr. u. I—III. századokat jellemzi. Ennek a kormeghatározásnak nem mond ellen az a három, határozottan hellenisztikus római készítmény sem, a mely a leletek között előfordul; nevezetesen a lóheralaku bronztag, valószínűleg valamely kapocsnak hím

lage seiner Verzierungen als eine Entwicklung des La Ténestyles. Die phantastischen Ornamentationsmotive dieses Styles finden wir in den Gravirungen der zweimal durchbohrten Opalperle Nr. 2 und wegen dieser Motive müssen wir auch die formlose Opalperle Nr. 3 für gleichzeitig mit Nr. 2 halten. Die zweimal durchbohrte Perle Nr. 4 und die einmal durchbohrte Perle Nr. 5 sind aus Bernstein. Das gemischte Vorkommen der Bernstein- und der Steinperlen charakterisirt in unserem Vaterlande, auch schon nach dem Zeugniss des oben erwähnten marosszentannaer Grabfeldes, das I—III. Jahrhundert nach Chr. Die an den Seiten durchbohrte Pyramide Nr. 6 ist aus einem mir unbekannten schwarzen Edelstein gearbeitet, aber es gab unter den Funden auch vier zweimal durchbohrte Chalcedonperlen, deren Form Nr. 7 zeigt und dass die Mode der Chalcedonperlen speziell das I—III. Jahrh. n. Chr. charakterisirt, haben wir schon ausführlich erörtert. Dieser Zeitbestimmung widersprechen auch nicht die drei hellenistisch-römischen Arbeiten, die zwischen den Funden vorkamen. So speziell das kleeblattartige Bronzeglied, wahrscheinlich das Weibchen von einer Schnalle (Nr. 9),

250. rajz. Prochorovkai leletek. — Abb. 250. Prochorowkaer Funde.

tagja (9. sz.), a madárcsőralakban hajló felső támtaggal ellátott bronz edényfül (8. sz.) és a bronz kosfej (10. sz.) A 11. sz. bronz lándzsacsúcsnak határozottan praehistorikus jellege van, és mégsem tekinthettünk el attól, hogy ezt is ezen leletek között közöljük; nem pedig azért, mert ez az egyetlen bronz lándzsacsúcs, a mit azon a vidéken ismernek és jól tudjuk, hogy az oroszföldi leletek között néha csodálatos konzervativismust észlelhetünk; másrészt pedig hazánkban, az igaz, hogy

der bronzene Gefässhenkel mit dem oberen in Vogelschnabelform gebogenen Stützgliede (Nr. 8) und der Widderkopf aus Bronze (Nr. 10). Die Bronzelanzenspitze Nr. 11 hat entschieden prähistorischen Charakter, wir können aber doch nicht unterlassen, sie unter diesen Funden zu publiziren, einerseits weil dies die einzige Bronzelanzenspitze ist, die wir aus jener Gegend kennen und wir wohl wissen, dass die russländischen Funde manchmal einen bewundernswerthen Konservativismus zeigen. Andererseits kommt in unserem Vaterlande noch unter den Funden eines Reiter-

251. rajz. Olbiai szórványos leletek az odeszszai múzeumból.
Abb. 251. Olbiaer sporadische Funde aus dem odessaer Museum.

nem pontosan megfigyelt leletből, még honfoglaláskori lovassír leletei között is szerepel egy praehistorikus jellegű bronz lándzsacsúcs.[1] A leletet a Kalmiusza folyó völgyében a jekatyerinoszlavi kormányzóság Prochorovka nevű tanyáján (хуторъ) találták, a jekatyerinoszlavi kormányzóság egész területe pedig igen szoros öszszefüggésben van az északi kaukázusi területtel, a hol a bronz fegyvereknek igen hoszszú élete volt.

A most tárgyalt prochorovkai leletek kapcsán említettük, hogy a borostyángyöngyöknek különféle fajú kőgyöngyök-

[1] Nevezetesen a csornacsatári leletben, l. Hampel, A honfoglalási kor hazai eml. I., 4.

grabes aus der Landnahmezeit — allerdings ist das Grab nicht genau beobachtet — eine Bronzelanzenspitze von prähistorischem Charakter vor.[1] Dieser Fund kam im Thale des Flusses Kalmiussa auf dem Prochorowka genannten Gehöft (хуторъ) im Gouvernement Jekatjerinoslaw zum Vorschein. Das ganze Gebiet dieses Gouvernements ist aber in sehr engem Zusammenhang mit dem nordkaukasischen Gebiete, wo die Bronzewaffen sich sehr lange hielten.

In Verbindung mit den jetzt behandelten prochorowkaer Funden erwähnen wir, dass das gemeinsame Vorkommen der Bernsteinperlen mit verschiedenen Arten

[1] Namentlich im csornacsatárer Funde. J. Hampel: Die heimischen Denkmäler der Landnahmezeit. (A honfoglalási kor hazai emlékei.) I., 4.

kel való együttes előfordulása jellemzi, legalább hazánkban, azon sírleleteket, a melyek a Kr. u. I—III. századból erednek. Ezt a jelenséget konstatálhatjuk azon olbiai leleteknél is, a melyeket 1892-ben találtak, és mint szórványos, azaz közelebbről megnem figyelt leletek jutottak az odeszszai múzeumba. Ezen fontos leleteket 251. sz. rajzunkon közölvén, első sorban azt emeljük ki, a mi korukra nézve fontos, hogy t. i. vegyesen fordulnak elő benne opál, egyéb faju kő és különösen karneol gyöngyök. A leletek közt előforduló gyöngyök formáinak két főtypusát az 1. sz. opál és a 2. sz. karneol példa tünteti föl. Az opál gyöngyöket a prochorovkai leletek közt borostyángyöngyök társaságában találtuk és miután a marosszentannai leletek közt viszont a karneolgyöngyöket látjuk borostyángyöngyök társaságában, már ez okon is feltehető, hogy egyazon periodus emlékeivel van dolgunk, de 3. sz. alatt közlünk egy félholdas csüngőt, melynek közeli analogiáját a bökénymindszenti lelet egyik olyan csüngője szolgáltatta, (246. sz. rajz 6. a melynek rokonságát az ugyanazon lelet egy másik csüngőtypusával (246. sz. rajz 12.) megállapítottuk, kimutatván ez utóbbiról, hogy úgy hazánkban, mint az orosz földön a Kr. u. I—III. század divatát képezi. Mindezek alapján a 251. sz. rajzon közlött olbiai leleteknek vonatkozása, a most mondott periodushoz alig vonható kétségbe). Ámde látunk e leletek közt mindenekelőtt olyan függőket (4, 5) a melyeknél a karika hurokját rácsavarás által képezték, olyan rácsavarás által mégis, a melynek az ellenkező végén rácsavarás már csak azért sem felelhet meg, mert a karikának ez az ellenkező vége épen a kampót képezi. Ilyen szerkezetű karikákkal, úgy is, mint függőkkel, úgy is, mint karpereczekkel, a

Steinperlen jene Grabfunde charakterisirt, wenigstens in unserem Vaterlande, welche aus dem I—III. Jahrhundert n. Chr. stammen. Diese Erscheinung können wir auch bei den olbiaer Funden konstatiren, die 1892 zum Vorschein kamen und als sporadische, d. h. nicht des Näheren beobachtete Funde ins odessaer Museum kamen. Diese wichtigen Funde reproduziren wir auf unserer Abb. 251 und heben in erster Linie das hervor, was für die Zeit derselben wichtig ist, dass nämlich in denselben Opal- und sonstige Stein- und besonders Karneolperlen gemengt vorkommen. Die beiden Haupttypen der in den Funden vorkommenden Perlenformen zeigen die Opalperle Nr. 1 und die Karneolperle Nr. 2. In den prochorowkaer Funden sehen wir Opalperlen gemeinsam mit Bernsteinperlen. Nachdem wir jedoch in den marosszentannaer Funden Karneolperlen gemeinschaftlich mit Bernsteinperlen finden, können wir es schon dieserhalb voraussetzen, dass wir es mit den Denkmälern ein und derselben Periode zu thun haben. Überdies aber reproduziren wir unter Nr. 3 ein halbmondförmiges Anhängsel, dessen nahe Analogie ein solches Anhängsel (Abb. 246, Nr. 6) des bökénymindszenter Fundes liefert, dessen Verwandtschaft mit einem anderen Anhängseltypus (Abb. 246, Nr. 12) desselben Fundes wir schon konstatirt haben und von dem wir nachwiesen, dass er sowohl bei uns, wie auf russischem Boden eine Mode des I—III. Jahrhundertes n. Chr. bildete. Auf Grund von all' diesem kann die Beziehung der auf Abb. 251 reproduzirten olbiaer Funde zu der oben besprochenen Periode nicht in Zweifel gezogen werden. Sehen wir doch unter diesen Funden vorallererst solche Ohrgehänge Nr. 4 und Nr. 5, bei denen die Schlinge des Reifens durch Aufdrehen gebildet ist, u. zw. durch ein Aufdrehen, dem am entgegengesetzten Ende nicht dieselbe Weise entspricht, schon deshalb nicht, weil das andere Ende den Haken bildet. So konstruirte Reifen finden wir sowohl an Ohrgehängen, wie an Armreifen in den sze-

szeged-öthalmi leletekben találkozunk,[1] sőt ezen leletek között még olyan cistafogantyút is találtunk, a melynek füleit ilyen rúcsavarás által képzett hurkok alkotják,[2] a szeged-öthalmi leletről pedig már csak a bennük foglalt fibulák alapján is kétségtelen, hogy koruk a Kr. u. I—III. századok közé esik. Vegyük még ehhez azt, hogy a most tárgyalt olbiai leletekben előfordult aranygyűrű (6. sz.) valamint azon nagyszámú gömböcsgúlás mustrájú préselt aranylemezek, a melyekből 7. számunk mutat három példát, ugyanezen kornak képezik jellemző sajátjait, és akkor áttérhetünk az ezen leletek között előforduló másik fontos elemnek, t. i. a 8. sz. függőnek, a 9—11. sz. övboglároknak és a 12. sz. szíjvégnek méltatására.

A 8. sz. függőt és a 9—11. sz. övboglárokat a forrasztott filigrános díszítés teszi azonos jellegűekké. Erről a díszitési módról és technikai eljárásról már volt alkalmunk megjegyezni, hogy a szentendrei sírlelet révén, a melyben I. Justinus és Phocas byzanczi császárok érmeit lelték, hazánk népvándorláskori leleteinek avar periodusába szokás sorozni. Nem akarunk most azzal foglalkozni, hogy a filigrántechnikát magát milyen meszsze lehet viszszavezetni, mert csak arról van szó, hogy annak olyan alkalmazása, mint a minővel a jelen esetben van dolgunk, s illetve az ilyen díszitésű és speczifikus formájú függők és boglárok, milyen viszonylagos állást foglalnak el oroszföldi és hazai leleteinkben. Már a priori is valószinűnek látszik, hogy a most szóbanforgó speczifikus formák és szintén speczifikus

[1] Arch. Ért. Régi f. XIV. köt. LII. tábla 2 *b*, 2 *c* 3, 5 *a*.

[2] U. o. 2 *a*.

ged-öthalomer Funden,[1] ja in diesen Funden kommt sogar auch ein solcher Cistengriff vor, dessen Öhre aus solchen aufgedrehten Schlingen gebildet sind,[2] und beim szeged-öthalomer Funde ist es schon in Folge seiner Fibeln zweifellos, dass er in das I—III. Jahrhundert gehört. Nehmen wir hiezu, dass der Goldring Nr. 6 aus den soeben behandelten olbiaer Funden, so wie die zahlreichen mit Kugelpyramidenmustern gepressten Goldplatten, von denen wir 3 Stück unter Nr. 7 reproduziren, charakteristische Eigenthümlichkeiten dieser Zeit bilden, so können wir zur Besprechung jenes zweiten wichtigen Elementes übergehen, das in diesem Funde vorkommt, nämlich zu dem Ohrgehänge Nr. 8, den Gürtelbeschlägen Nr. 9—11 und dem Riemenbeschlag Nr. 12.

Dem Ohrgehänge Nr. 8 und den Gürtelbeschlägen Nr. 9—11 gibt das gelöthete Filigranornament den identischen Charakter. Bezüglich dieser Ornamentationsart und dieses technischen Verfahrens hatten wir schon Gelegenheit zu bemerken, dass dieselben auf Grundlage des szent-endreer Grabfundes, in welchem Münzen der byzantinischen Kaiser Justinus I. und Phocas gefunden wurden, in die avarische Periode unserer heimischen Funde der Völkerwanderungszeit gereiht zu werden pflegen. Wir wollen uns jetzt nicht mit der Frage befassen, wie weit man die Filigrantechnik selbst zurückführen kann. Denn jetzt handelt es sich nur darum, welche relative Stellung eine solche Verwendung der Filigrantechnik, wie wir sie in dem gegenwärtigen Falle sehen, beziehentlich welche relative Stellung Ohrgehänge und Beschläge von solcher Ornamentation und spezifischen Form, zwischen den russländischen und unseren heimischen Funden einnehmen. Schon a priori erscheint es als wahrscheinlich, dass die hier fraglichen spezi-

[1] Arch. Ért. A. F. Bd. XIV. Taf. LII. 2b, 2c, 3, 5a. (Régi f. XIV. köt. LII. tábla 2b, 2c, 3, 5a.)

[2] L. c. 2a.

díszítései az oroszföldön korábban lépnek föl és az a környezet, a melyben a most tárgyalt olbiai leletekben látjuk, arra látszik mutatni, hogy az orosz földön a Kr. e. I—III. században meg voltak. Annál valószínűbb ez, mert a 12. sz. szíjvég rekeszötvössége fölötte kezdetleges formát mutat; olyat, a melynél a rekeszeket képező kapocsalakú tagok a keszthelyi kosaras fülrevaló hasonló filigrános tagjait juttatják eszünkbe, a mely függőknek korai voltát a rajtuk alkalmazott sodronyhurkolás és az opus barbaricum filigránós fajtája elárulja. A rekeszötvösségnek ezen kezdetleges formájával találkozunk egy a M. Nemzeti Múzeumban őrzött aranykincs egyik nagy tűjén is,[1] a mely lehet, hogy nem magyarországi, ez azonban nagyon mellékes azon körülmény mellett, hogy ezen aranytű korongos fejéről olyan láncz csüng le, a mely fonására nézve az Atta-féle Kr. u. 148-ból származó katonai diplomával datált aszári kincs lánczával szorosan egyezik és a mellett, hogy ezen M. Nemzeti Múzeumi aranykincsben van még egy másik ugyanilyen, de kétágú aranyláncz is,[2] a mely egymásra csavart végű zárt karikára van függesztve. Azt pedig már bőven volt alkalmunk kimutatni, hogy milyen korra mutatnak ezen karikák és a velük együtt járó lánczok. A rekeszes ötvösségnek azon kezdetleges formájával egyébként találkozunk hazai népvándorláskori sírleleteinkben azon csattokon és boglárokon is, a melyek nem gránáttal voltak kitöltve, így nevezetesen a pásztói, nemesvölgyi, sziráki és csúnyi sírmezőkben.[3] Ezek a sírmezők pedig hun-

[1] Hampel: i. m. CCIV. 7.
[2] Hampel i. m. CCIV. 9.
[3] Hampel i. m. CXXXII. 5—6; CXXXIII; CCLIII. 66. sír 1, CCXLVII. 22. sír 3—4; CCLXVIII. 11. sír 1—2.

fischen Formen und Ornamente auf russischem Boden früher auftreten. Und die Umgebung, in welche wir die eben behandelten olbiaer Funde sehen, scheint darauf hinzuweisen, dass sie im I—III. Jahrhundert v. Chr. dort schon existirten. Es ist dies umso wahrscheinlicher, weil die Zellengoldschmiedearbeit des Riemenbeschlages Nr. 12 eine überaus primitive Form zeigt. Derart, dass uns die, die Zellen bildenden schliessenförmigen Glieder, an die ähnlichen Filigranglieder der keszthelyer Ohrgehänge mit korbförmigem Anhängsel erinnern bei denen das verwendete Drahtgeflecht und die Filigranart des opus barbaricum verrathen, dass sie aus früherer Zeit stammen. Diese primitive Form der Zellengoldschmiedekunst finden wir auch bei einer grossen Nadel eines dem ungarischen Nationalmuseum gehörigen Goldschatzes.[1] Es ist allerdings möglich, dass dieser Letztere nicht ungarländisch ist, das ist aber sehr nebensächlich bei dem Umstande, dass von dem Scheibenkopfe dieser Goldnadel eine solche Kette herunterhängt, die im Geflecht vollständig identisch ist mit der Kette des aszárer Schatzes, welche durch das aus dem Jahre 148 n. Chr. stammende, militärische Diplom des Atta datirt ist, sowie bei dem Umstande, dass sich in diesem Goldschatze des ungarischen Nationalmuseums auch noch eine zweite ebensolche, aber zweigliedrige Goldkette befindet,[2] die an einen geschlossenen Reifen mit aufeinander gedrehten Enden gehängt ist. Auf welche Zeit aber dieser Reifen und die mit ihm gefundenen Ketten hinweisen, hatten wir ja schon Gelegenheit genug zu zeigen. Jener primitiven Form der Zellengoldschmiedekunst begegnen wir überdies auch noch an jenen Schnallen und Beschlägen in den Grabfunden unserer heimischen Völkerwanderungszeit, die nicht mit Granaten ausgefüllt waren. So namentlich in den pásztóer, nemesvölgyer, szi-

[1] Hampel: L. c. CCIV. 7.
[2] Hampel: L. c. CCIV. 9.

germán periodusunknak nagyon is az elejéről származnak, a mit elárul az a körülmény, hogy a nemesvölgyi temetőben egy római bronzkulcs fordul elő.[1] Végül utalnunk kell még arra a körülményre, hogy a most tárgyalt olbiai leletek 8. sz. függőjének karikája alul a csüngőhöz való erősítésnél ugyanazt a hurkolást mutatja, a mit a 249. sz. rajzunkon közlött pantikapaioni lelet 2. számú fibulájának rugója. Ez a sajátságos hurkolás meglehetősen állandó és igen sok hasonlókorú fibulán fordul elő, a mivel egybeesik az a körülmény is, hogy ilyen hurkolással a halántékgyűrűknek épen a legkorábbi formáin találkozunk.[2]

252. sz. rajzunkon közlött leletek képe, a melyek szintén szórványos olbiai leleteket mutatnak, a lehető legvegyesebb, nem is szólva most az 1—3. sz. pántokról, melyeket alább akkor lesz alkalmunk méltatni, mikor az Oka-Kámamenti sírmezőkről szólandunk, és a melyeket itt csak a leletek képének teljessége miatt közlünk, ki kell emelnünk, hogy e leletek között van a 4. sz. pálczataghól egy darab, az 5. számúból szintén egy darab, a 6. számúból két darab, a 7. sz. fogantyúból négy darab, a 8. sz. fibulatöredékből egy darab, a 9. sz. harangocskából két darab, a 10. sz. boglárból két darab, a 11. sz. fibulából egy darab és a 12. sz. háromszárnyú nyílhegyből négy darab ezen leletek között. A háromszárnyú nyeles vasnyílhegyekről tudjuk, hogy azok a magyarországi hun-germánkor speczifikus sajátjai, azt azonban még eddig senki sem állapította meg, hogy ezen nyílhegyek mikor lépnek fel

[1] U. o. CXXX.

[2] Dr. A. Lissauer: A szláv halántékgyűrűk idomairól. Arch. Ért. Uj f. XI. köt. 335. l. 13. sz.

ráker und csúnyer Grabfeldern.[1] Diese Grabfelder stammen aber ganz aus dem Anfange unserer hunnisch-germanischen Periode, wie das schon der Umstand bezeugt, dass in dem nemesvölgyer Friedhofe ein Bronzeschlüssel vorkommt.[2] Schliesslich müssen wir auch noch auf den Umstand hinweisen, dass der Reifen des zu den eben behandelten olbiaer Funden gehörigen Ohrgehänges Nr. 8, unten, bei der Befestigung an das Anhängsel dieselbe Schlingentechnik zeigt, wie die Feder der auf Abb. 249 unter Nr. 2 reproduzirten Fibel des pantikapaioner Fundes. Diese eigenartige Schlingentechnik ist ziemlich stabil und kommt bei sehr vielen Fibeln aus der gleichen Zeit vor, womit auch der Umstand übereinstimmt, dass wir dieselbe Schlingentechnik grade bei den frühesten Formen der Schläfenringe finden.[3]

Die auf Abb. 252 reproduzirten Funde, ebenfalls sporadische olbiaer Funde, geben ein möglichst gemischtes Bild, wobei wir jetzt von den Bändern Nr. 1—3 gar nicht sprechen, die wir hier nur reproduziren, um das Bild der Funde zu vervollständigen, da wir noch weiter unten Gelegenheit haben werden dieselben zu behandeln, wenn von den Grabfeldern längs des Laufes der Oka und der Kama die Rede sein wird. Wir müssen hier hervorheben, dass das Stabglied Nr. 4 in einem Exemplar, dasjenige Nr. 5 ebenfalls nur in einem Exemplar, das Nr. 6 in zwei, der Griff Nr. 7 in vier, das Fibelbruchstück Nr. 8 in einem, das Glöckchen Nr. 9 in zwei, der Beschlag Nr. 10 in zwei, die Fibel Nr. 11 in einem, die dreiflügelige Pfeilspitze Nr. 12 in vier Exemplaren in den Funden vorkommt. Von den dreiflü-

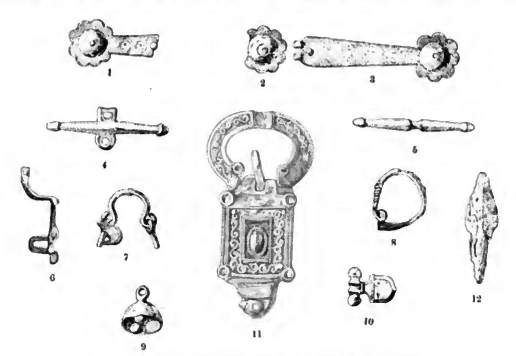
[1] Hampel: L. c. CXXXII. 5—6; CXXXIII; CCLIII. 66. Grab 1; CCLVII. 22. Grab 3—4; CCLXVIII. 11. Grab 1—2.

[2] L. c. CXXX.

[3] D. A. Lissauer: Über die Formen der slavischen Schläfenringe. (A szláv halántékgyűrűk idomairól.) Arch. Ért. N. F. Bd. XI. S. 335. Nr. 13. (Uj f. XI. köt. 335. l. 13. sz.)

legkorábban akár az orosz földön, akár hazánkban. Anynyit láttunk, hogy e nyílhegytypusok meg vannak a Zyrjanov-féle zamarajevszkojei kurgánokban (214. sz. rajz 3), tehát az Iszet, Tecsa, Miasz és Toboly folyók völgyeiben találkozunk velük már a Kr. sz. körüli századokban. A most szó-

geligen, geschafteten Eisenpfeilspitzen wissen wir, dass dieselben spezifische Eigenthümlichkeiten der ungarländischen hunnisch-germanischen Periode sind, wann aber diese Pfeilspitzen am frühesten auftreten, sei es auf russischem Boden, sei es in unserem Vaterlande, hat bisher noch Niemand festgestellt. So viel haben wir

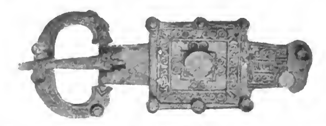

252. rajz. Olbiai szórványos leletek az odeszszai múzeumból.
Abb. 252. Olbiaer sporadische Funde aus dem odessaer Museum.

ban forgó rajzunk 10. sz. alatt közlött boglárról már kimutattuk, hogy hazánk népvándorláskori leletei közt olyan helyet foglal el, a mely valószinűvé teszi, hogy fődivata az I—III. századra esik, de már most alapos kérdés tárgyát képezi, ha vajjon a 11. szám alatt közlött nagy csatt megelőzi-e, vagy követi a III. Kr. u. századot? Ebben a tekintetben, úgy hiszszük, döntő fontossága van annak a körülménynek, hogy ezen csatt szíjszorító nyúlványának középrészét opus barbaricum díszíti, alsó végéből pedig a jellemző erősen görbülő csőrű madárfej nő ki. Mind

schon gesehen, dass diese Pfeilspitzentypen in den von Syrjanow ausgegrabenen samarajewskojeer Kurganen (Abb. 214 Nr. 3) vorkommen, dass wir also dieselben in den Thälern der Flüsse Isset, Tetscha, Mias und Tobolj schon in den Jahrhunderten um Christi Geburt finden. Von dem auf Abb. 252 unter Nr. 10 reproduzirten Beschlage haben wir schon nachgewiesen, dass derselbe unter den Funden unserer heimischen Völkerwanderungzeit einen solchen Platz einnimmt, der es wahrscheinlich macht, dass die Zeit seiner Hauptmode in das I—III. Jahrhundert fällt, hingegen aber bildet es den Gegenstand einer gründlich zu untersuchenden Frage, ob

a két jelenség inkább arra a feltevésre jogosit, hogy e csatttypus az orosz földön mindenesetre megelőzi a III. századot és tekintve azt, hogy e példán a szíjszorító nyúlvány széleit legalább a két hoszszoldalon az opus barbaricumra emlékeztető ponczolt és ékkövekkel élénkített díszítésnek öntött utánzata látható, részünkről ebben a példában látnók az átmenetet az opus barbaricumról a tiszta öntött műben kivittazon díszítésre, a mely a hasonló nagy csattok és velük egyazon styluskörbe tartozó kisebb-nagyobb fibulák előlapját dí-

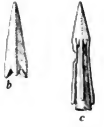
253. rajz. A koreizi csatt. — Abb. 253. Die koreiser Schnalle.

szíti. Ennek igazolására hivatkozunk egy hasonló typusú csattra, a melyet a tauri kormányzóság jaltai kerületében fekvő Koreiz községben találtak. (L. 253. sz. rajz.) Ezen csatt szíjszorító nyúlványán az opus barbaricum már teljesen eltűnt és mindöszsze az ékkövek helyei mutatják, hogy a díszítés előképe az volt, bár már a díszítmények jellege is teljesen megváltozott. A környezet, a melyben a most tárgyalt olbiai csattot látjuk, a 8. sz. fibulatöredék, a 9. sz. harangocska, a 10. sz. zárótag és a 7. sz. edényfogantyú tekintetében, egyrészt a már eddig tárgyalt olbiai leleteket, másrészt a szegedőthalmiakat hozza emlékezetünkbe, viszont a 4. és 5. sz. tagok megvannak hazánkban nemcsak népvándorláskori, hanem honfoglaláskori leletekben is. Mikor azonban, mint ez esetben is, a déli orosz területről van szó, akkor

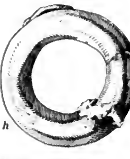
die unter Nr. 11 reproduzirte grosse Schnalle aus früherer oder späterer Zeit als dem 3. Jahrhundert n. Chr. stammt. In dieser Hinsicht ist, wie wir glauben, von entscheidender Bedeutung der Umstand, dass der Mitteltheil der Riemenverlängerung dieser Schnalle mit opus barbaricum geziert ist, während aus dem unteren Theile der Vogelkopf mit dem charakteristischen stark gebogenen Schnabel herauswächst. Beide Erscheinungen berechtigen vielmehr zu der Annahme, dass dieser Schnallentypus auf russischem Boden jedenfalls dem III. Jahrh. vorangeht. Und mit Rücksicht darauf, dass wir an diesem Exemplare, an den Rändern der Riemenverlängerung, oder wenigstens an den beiden Längsseiten derselben, eine gegossene Imitation jener gepunzten und mit Edelsteinen belebten Ornamentation sehen, welche an das opus barbaricum erinnert, so möchten wir unsererseits, in diesem Exemplare den Übergang sehen vom opus barbaricum zu jener in rein gegossener Arbeit ausgeführten Ornamentation, welche die ähnlichen grossen Schnallen und das Vorderblatt der kleineren und grösseren Fibeln ziert, welche in denselben Stylkreis gehören, wie diese Schnallen. Zur Bekräftigung hiefür berufen wir uns auf eine Schnalle von ähnlichem Typus, die in der Gemeinde Koreis, welche im jaltaer Bezirke des taurischen Gouvernements liegt, gefunden wurde (Abb. 253). An der Riemenverlängerung dieser Schnalle ist das opus barbaricum schon vollständig verschwunden und nur mehr die Plätze der Edelsteine zeigen, dass, wenngleich

nem szabad elfeledkezni arról, hogy az északi kaukazusi területen ezek a tagok megvannak olyan leletekben, a melyekről későbben leszen szó, de a melyek minden ízükben a Kr. u. I—III. század divatát mutatják. Eltekintve tehát az ezen rajzunk 1—3. sz. alatt közlött daraboktól, az ezen rajzon egyesített többi emléket részünkről csak a Kr. u. I—III. század emlékeihez sorozhatjuk, és hazai leleteink közül mindazon typusokat, a melyek az ezen rajzunkon egyesítettekkel mutatnak rokonságot, olyan emlékeknek kell hogy

auch der Charakter der Ornamente schon vollständig verändert ist, doch noch das opus barbaricum als Vorbild für dieselben gedient hat. Die Umgebung, in welcher wir die eben behandelte olbiaer Schnalle sehen, nämlich das Fibelbruchstück Nr. 8, das Glöckchen Nr. 9, das Schlussglied Nr. 10, und der Gefässhenkel Nr. 7, bringen uns einerseits die schon bisher behandelten olbiaer Funde und andererseits jene von Szegedöthalom in Erinnerung, während die Glieder Nr. 4 und 5 in unserem Vaterlande, nicht nur in den Funden aus der Völkerwanderungszeit, sondern auch in jenen aus der Land-

254. rajz. Olbiai szórványos leletek az odeszszai múzeumból.
Abb. 254. Olbiaer sporadische Funde aus dem odessaer Museum.

tekintsük, a melyek a mondott periodus emlékeihez állanak közel, a mi különösen a nagyméretű csattokra s azokkal rokon díszítésű fibulákra vonatkozólag áll, illetve olyan typusoknak, a melyek bármi soká is tartották fenn magukat hazánk területén, kezdeteikben a Kr. u. I—III. században az orosz földön, sőt valószínűleg hazánkban is már meg voltak.

Azt a háromszárnyú vasnyílhegyet 254. sz. rajzunkon (*a*) az odeszszai múzeumban sajátságos környezetben látjuk. A közölt rajzon olyan olbiai szórványos leletek vannak, a melyek a múzeumban mint egy helyen talált leletek vannak kiállítva. A táblán, melyen azon leletek, a melyekből

nahmezeit vorkommen. Wenn aber, so wie hier, vom südrussischen Gebiete die Rede ist, so darf man nicht vergessen, dass auf dem nordkaukasischen Gebiete diese Glieder in solchen Funden vorkommen, von denen später noch die Rede sein wird, die aber durchwegs die Mode des I—III. Jahrh. nach Chr. zeigen. Abgesehen also von den auf unserer Abb. Nr. 1—3 reproduzirten Stücken, können wir die übrigen auf dieser Abbildung vereinigten Gegenstände nur zu den Denkmälern des I—III. Jahrh. nach Chr. zählen, und alle jene Typen in unseren heimischen Funden, welche Verwandtschaft zeigen mit den auf unserer Abbildung vereinigten Gegenständen, müssen wir als solche Denkmäler betrachten, die den Denkmälern der genannten Periode näher stehen,

a jellemző typusokat közöltük, kiállítva vannak, 22 csont-, illetve bronznyílhegyet látunk s ezeknek jellemző typusait tüntetik föl 254. sz rajzunk *b—e* számai. Azon pitykékből, melyeket 254. sz. rajzunkon *f* alatt mutatunk be, van hét darab, a *g* alatt közlött példából pedig egy, végül a *h* alatti tömör bronzkarikából van két teljesen egyező és egy kisebb példa. Semmi támpontunk nincs, hogy azt a vasnyílhegyet, a melyet 254. sz. rajzunkon közöltünk, összeköttetésbe hozhatjuk-e ezen rajzunkon adott többi kétségtelenül a szkitaszarmata periodusba tartozó tárgyakkal, leszámítva azt, hogy a tárgyak lelőhelye egy és ugyanaz. De másrészről nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a körülményt sem, hogy az oroszföldi szkitaszarmata periodus jellemző nyílhegyei különösen a délorosz földön igen messze nyúlnak le, az pedig kizárva egyáltalában nincs. hogy a szóban forgó háromszárnyú vasnyílhegytypusok a Kr. e. II. évszázad végén már megvoltak és pedig annál kevésbbé, mert bronzanalogiáik a szibériai területen együtt élnek azon köpüs typusokkal, a melyek 254. sz. rajzunkon *b—e* alatt vannak feltüntetve. Az se figyelmen kívül hagyandó dolog, hogy a szkitaszarmata periodus egyes jellemző darabjai, a minők például az üstök, jóval ezen periodus lezáródása után is tovább élnek, a mint erre honfoglaláskori leleteink orosz földi analogiáinak tárgyalásakor már rámutattunk, és lesz alkalmunk ugyanerre a csörgők szempontjából is bizonyítékokat felhozni. A háromszárnyú vasnyílhegyek első fölléptének kérdése pedig sokkal fontosabb, semhogy bármi körülményt, a mi e kérdésre esetleg világot deríthet, elhallgatnánk. Ebben leli okát az, hogy 254 rajzunkon közlött háromszárnyú vasnyíl-

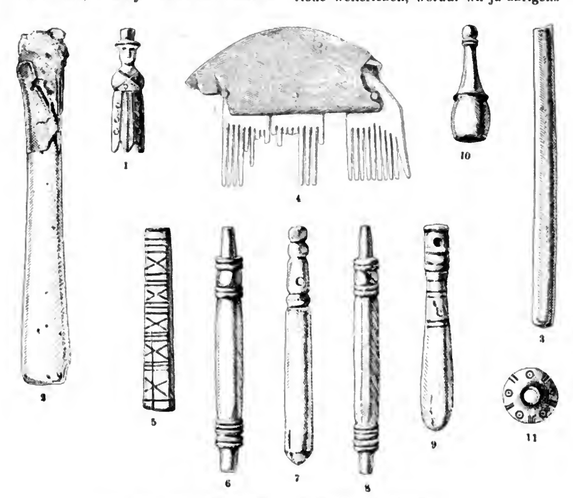
was besonders für die grossen Schnallen, sowie für die denselben verwandt ornamentirten Fibeln gilt bzw. als solche Typen betrachten, die so lange sie sich auch auf dem Gebiete unseres Vaterlandes erhalten haben mögen, doch in ihren Anfängen im I—III. Jahrh. nach Chr. auf russischem Boden, ja wahrscheinlich auch schon sogar bei uns vorhanden waren.

Jene dreiflügelige Eisentheilspitze aus dem odessaer Museum, auf Abb. 254 Nr. *a*, finden wir in einer eigenthümlichen Umgebung. Auf der erwähnten Abbildung sehen wir solche sporadische olbiaer Funde vereint, die in dem Museum als auf einem Platze vorgekommene Funde ausgestellt sind. Die Tafel, auf welcher jene Funde, aus denen wir die charakteristischen Typen reproduzirt haben, ausgestellt sind, zeigt 22 Knochen- beziehentlich Bronzepfeilspitzen, deren charakteristische Typen die Nummern *b—e* auf Abb. 254 wiedergeben. Von jenen Knöpfen, die wir auf Abb. 254 unter *f* reproduziren, gibt es sieben Exemplare, von dem unter *g* reproduzirten nur eines und von dem unter *h* reproduzirten Bronzereifen zwei vollkommen gleiche, und ein kleineres Exemplar. Wir haben gar keinen Stützpunkt, um jene auf Abb. 254 reproduzirte Eisenpfeilspitze mit den übrigen auf dieser Abbildung reproduzirten Gegenständen, die zweifellos aus der skythisch-sarmatischen Periode stammen, in Verbindung bringen zu können, abgerechnet natürlich davon, dass diese Gegenstände von einem und demselben Fundorte stammen. Andererseits darf eben auch nicht ausser Acht gelassen werden, dass die charakteristischen Pfeilspitzen der russländischen skythisch-sarmatischen Periode, insbesondere in Südrussland sehr tief hinabreichen und dass es überhaupt nicht ausgeschlossen ist, dass die fraglichen Typen der dreiflügeligen Eisenpfeilspitzen schon am Ende des II. Jahrh. v. Chr. dort vorhanden waren, und das umso weniger, weil ihre Bronzeanalogien auf sibirischem Gebiete gemeinsam vorkommen mit jenen

hegyet abban a környezetben adtuk, a melyben azt az odeszszai múzeumban kaptuk.

255. sz. rajzunkon olyan csonttárgyakat közlünk, a melyek olbiai szórványos leletekből származnak. Ezen tárgyakat az 1. sz. szobrocska, a melyhez hasonló fémszob-

hülsigen Typen, die wir auf Abb. 254 unter *b—e* zeigen. Ebenso darf nicht ausser Acht gelassen werden, dass einzelne charakteristische Stücke der skythisch-sarmatischen Periode, wie z. B. der Kessel, auch noch ziemlich lange nach Abschluss dieser Periode weiterleben, worauf wir ja übrigens

255. rajz. Olbiai csonttárgyak az odeszszai múzeumból.
Abb. 255. Olbiaer Knochengegenstände aus dem odessaer Museum.

rocskákat már közöltünk, csatolja a korábbiakhoz. A 2. sz. késnyelet és a 3. sz. pálczatöredéket, a 4. sz. fésűt, az 5. sz. nyélrészletet leszámítva, úgy az 1. sz. szobrocska, mint a 6—9 sz. nyelek, a 10. sz. dísztárgy és a 11. sz. gyöngy esztergályozott darabok. A 2. sz. késnyél olyan példa, a mely ebben a formában úgyis mint

schon hingewiesen haben bei der Besprechung der russländischen Analogien zu unseren Funden aus der Zeit der Landnahme, und wofür wir auch noch Gelegenheit haben werden, mit Hinsicht auf die Schellen, Beweise vorzubringen. Die Frage des ersten Auftretens der dreiflügeligen Eisenpfeilspitzen ist aber viel wichtiger, als dass wir welchen Umstand immer, der

késnyél, úgyis mint tükörfogantyú igen gyakori a délorosz ú. n. szkita-szarmata leletekben és tekintve azt, hogy hazánkban, különösen a hatvan-boldogi leletekben előfordult egy sima tükörkorong,[1] a melynek kétségtelenül fa- vagy csontfogantyúja volt, viszonylagos korát nem is lenne túlságosan nehéz a Kr. sz. utáni I. századokra datálni, különösen, ha tekintetbe veszszük a hatvan-boldogi leletek közt előfordult aláhajtott lábu fibulákat.

Azonban van e leletek datálására egy más támasztékunk is: nevezetesen a 4. sz. fésű. Csontfésűk hazai népvándorláskori leleteink között előfordulnak azon csoportban, a melyet a keszthelyi és fenéki sírmezőkkel jellemezhetünk[2] és előfordulnak abban a csoportban is, a melynek vezérleletét eleddig a második osztropatakai sírlelet képezi. A két különböző csoportban előforduló fésű lényegesen eltér egymástól és pedig abban, hogy míg a keszthelyi és fenéki sírmezők által jellemzett csoport typusa a mai sűrű fésűkhöz hasonló kettős fogazatú, vagyis mindkét hoszszoldalán el van látva fésűfogazattal, addig az osztropatakai lelet fésűje teljesen egyező azzal, a mely 255. sz. rajzunk 4. sz. alatt is közölve van, vagyis csak egy sor fogazattal van ellátva és felső része rászegezett elliptikus fogantyúba van beeresztve. Az osztropatakai sírleletről mondottuk, hogy a Kr. u. III. század derekáról származó éremmel van datálva; ez a kor azonban nem jelzi még hazánk területén sem a szóbanforgó fésűtypus felléptének korát, a mit az a körülmény is mutat, hogy az aláhajtott lábú fibulának az osztropatakai sírokban előforduló for-

[1] Arch. Ért. Uj. f. XV. köt. 19. l. III. 7.

[2] Hampel i. m. XCVI. 4. és LXXXV. 13

eventuell auf diese Frage Licht werfen könnte, verschweigen dürften. Das ist auch die Erklärung dafür, dass wir die auf Abb. 254 reproduzirte dreiflügelige Eisenpfeilspitze in jener Umgebung beliessen, in der wir sie im odessaer Museum gefunden haben.

Auf Abb. 255 reproduziren wir Knochengegenstände, welche aus olbiaer sporadischen Funden stammen. Diese Gegenstände werden durch die Statuette Nr. 1, welche einer von uns schon reproduzirten Metallstatuette ähnlich ist, an die früheren Funde angeschlossen. Abgesehen von dem Messergriff Nr. 2, dem Bruchstücke eines Stabes Nr. 3, dem Kamm Nr. 4 und dem Pfeil Nr. 5 sind die übrigen Stücke, nämlich die Statuette Nr. 1, die Griffe Nr. 6—9, das Zierstück Nr. 10 und die Perle Nr. 11 gedrechselte Gegenstände. Der Messergriff Nr. 2 kommt in dieser Form sowohl als Messergriff, wie auch als Spiegelgriff sehr häufig in den südrussischen, sogenannten skythisch-sarmatischen Funden vor. Und mit Rücksicht darauf, dass in unserem Vaterlande, speziell in den hatvan-boldoger Funden, eine glatte Spiegelscheibe vorkam,[1] welche zweifellos einen Holz- oder Knochengriff hatte, wäre es gar schwer, die relative Zeit jenes Stückes in die ersten Jahrhunderte nach Christi Geburt zu datiren, insbesondere, wenn wir auch noch die in den hatvan-boldoger Funden vorgekommenen Fibeln mit umgeschlagenem Fuss berücksichtigen.

Wir haben aber auch noch eine andere Stütze zur Datirung dieser Funde, nämlich den Kamm Nr. 4. Unter unseren heimischen Funden aus der Völkerwanderungszeit kommen Knochenkämme unter jener Gruppe vor, die wir mit den keszthelyer und fenéker Grabfeldern charakterisiren können,[2] so wie weiters auch in jener Gruppe, in welcher bisher der zweite osztropatakaer Grabfund den Hauptfund bildet. Die in diesen

[1] Arch. Ért. N. F. Bd. XV. S. 19. III. 7. (Uj f. XV. köt. 19. l. III. 7.)

[2] Hampel: L. c. XCVI. 4 und LXXXV. 13.

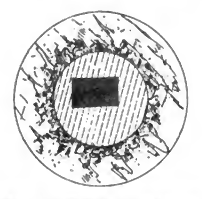
mája már nagyon fejlett. A többször idézett marosszentannai sírmező sírjaiban egyre-másra fordultak elő a most szóban forgó fésűhöz hasonló typusnak, ez a sírmező pedig az aláhajtott lábú fibuláknak egyszerűbb typusait is tartalmazza, a mi világosan bizonyítja azt, hogy e fésűtypus még hazánkban is korábban jelentkezik a III. század derekánál, annál inkább valószinűvé lesz az a körülmény, hogy a délorosz földön ennek a typusnak fellépte még korábbi. A fentebb tárgyalt késnyél azon szoros rokonságánál fogva, a melyben a tükörfogantyúkkal áll, körülbelül megmutatja nekünk azt is, hogy milyen meszsze mehetünk viszsza az orosz földön, úgy a kés- és tükörnyelek, mint a most szóbanforgó fésűk déloroszföldi föllépte tekintetében, mert Bohrinszkij grófnak nevezetes szmjelai ásatásaiban két sirban ilyen sima korongú csontfogantyús tükör igen jellemző sírmellékletek társaságában került elő.

Az egyik kurgán, a mely egy ilyen sírt rejtett magában, a Chaladnij Járon fekvő azon kurgáncsoportban, a melyhez a Bobrinszkij-féle XVIII—XXXI. kurgánok tartoznak, a 28-ik volt. E kurgánról Bobrinszkij gróf a következő leirást adja[1]: «Igen kisméretű kurgán, mely a központi kurgántól keletre fekszik; harántos magassága 1·5 arsin. A kurgán halmában egy pár emberi csontvázból származó apró csonttöredék, a halom alján ép négyszögű (helyesebben derékszögű parallelogramma idomú) fekete földből készitett sírüreg (l. 256. sz. rajz). E sírüreg hoszsza 6, szélessége 3, mélysége $2^3/_4$ arsin. A sirüregben famaradványok fordultak elő, a melyek-

[1] Курганы и случайныя археологическія находки близъ Мѣстечка Смѣлы. Томъ I. ст. 74—76.

beiden Gruppen vorkommenden Kämme weichen wesentlich von einander ab, u. zw. darin, dass während der Typus jener Gruppe, welche durch die keszthelyer und fenéker Grabfelder charakterisirt ist, ähnlich den heutigen dichten Kämmen doppelt gezahnt ist, d. h. an beiden Längsseiten Kammzähne hat, ist der Kamm des osztropatakaer Fundes vollkommen übereinstimmend mit jenem Kamm, der auf Abb. 255, Nr. 4 reproduzirt ist, d. h. er hat nur eine Reihe Zähne und der obere Theil trägt einen aufgenagelten elliptischen Griff. Von dem osztropatakaer Grabfunde sagten wir, dass er durch eine aus dem III. Jhd. n. Chr. stammende Münze datirt ist. Diese Zeit bezeichnet noch nicht auf dem Gebiete unseres Vaterlandes das Auftreten dieses fraglichen Kammtypus, wie das ja auch der Umstand beweist, dass die in den osztropatakaer Gräbern vorkommende Form der Fibel mit umgeschlagenem Fuss eine schon sehr entwickelte ist. In den Gräbern des schon des Öfteren zitirten marosszentannaer Grabfeldes kamen sehr häufig Kämme vor von ähnlichem Typus, wie der hier Fragliche. Dieses Grabfeld enthält aber auch einfachere Typen der Fibel mit umgeschlagenem Fuss, was klar dafür spricht, dass dieser Kammtypus auch in unserem Vaterlande sich früher zeigt als um die Mitte des III. Jahrhundertes, wodurch wieder der Umstand umso wahrscheinlicher wird, dass dieser Typus auf südrussischem Boden noch früher aufgetreten ist. Der weiter oben behandelte Messergriff zeigt uns zufolge jener engen Verwandschaft, in welcher er zu den Spiegelgriffen steht, ungefähr auch, wie weit wir auf russischem Boden zurückgehen können, in Hinsicht des Auftretens der Messer- und Spiegelgriffe sowohl, wie des jetzt fraglichen Kammes auf südrussischem Boden. Denn in den smjelaer Ausgrabungen des Grafen Bobrinskij kamen in zwei Gräbern solche Spiegel mit glatten Scheiben und Knochengriff zum Vorschein, in Gesellschaft von sehr charakteristischen Grabbeilagen.

nek fekvési irányából arra lehet következtetni, hogy a sír egykor fatetőzettel volt fődve, a mely a sírüreg oldalfalai mellett felállított fatámasztékokon nyugodott. A sírüreg fenekén kinyujtóztatott helyzetben hátán feküdt az emberi csontváz, egyenesen kinyujtott lábakkal és a törzszsel párhuzamosan fekvő kezekkel. Feje északnak volt irányítva s a mögött tehéncsontok és azok mellett csontnyelű vaskés az ismert formában. A fej mögött balra nagyobb méretű hoszszúkás kőlap

256. rajz. A Chaladnij Jar-i kurgán alaprajza.
Abb. 256. Grundriss des chaladnij-jarer Kurgans.

feküdt s ezen öt darab kicsiny kőgolyó (l. 257. sz. rajz 1)[1] és egy hoszszúkás kődarab volt elhelyezve, mely utóbbinak közepén kifaragott mélyedés látszik és ebben valami fekete festék nyomai maradtak meg. (l. 257. sz. rajz 2.)[2] Ugyanott volt két agyag orsógomb is (257. sz. rajz 3–4).[3] A fej két oldalán lyraalakú ezüstfüggők voltak, melyek közül az egyik eltörött (257. sz. rajz 5—6)[4] a fej jobb oldalán feküdt egy fafogantyúval ellátott lapos bronztükör (257. sz. rajz 7),[5] a csontváz

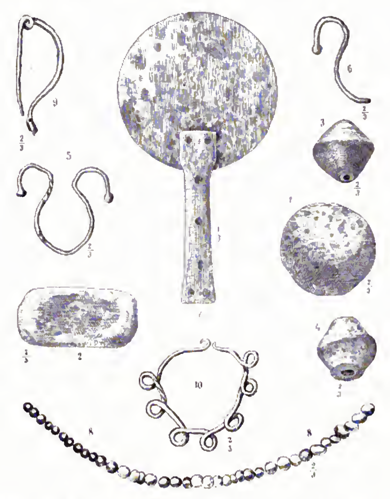
[1] U. o. XVII. tábla 11.
[2] U. o. IV. tábla 10.
[3] Bobrinszkij i. m. I. V. tábla 3, 9.
[4] U. o. X. tábla 1, 3.
[5] U. o. X. tábla 2.

Der eine Kurgan, der ein solches Grab enthielt, war der 28. in jener Kurgangruppe, die auf dem Chaladnij Jar liegt und zu welcher die Bobrinskij'schen Kurgane 18—31 gehören. Von diesem Kurgan gibt Graf Bobrinskij folgende Beschreibung[1]; „Es ist ein sehr kleiner Kurgan, der östlich von dem Zentralkurgan liegt. Seine Höhe schief gemessen beträgt 1·5 Arschin. Im Hügel des Kurgans befanden sich einige kleine, von einem menschlichen Skelett stammende Knochenbruchstücke, am Boden des Hügels eine gerade, viereckige (richtiger gesagt in Form eines rechteckigen Parallelogramms), aus schwarzer Erde hergestellte Grabhöhlung (Abb. 256). Die Länge dieser Grabhöhlung beträgt 6, die Breite 3, die Tiefe 2³/₄ Arschin. In der Grabhöhlung fanden sich Holzüberreste, aus deren Lage darauf geschlossen werden kann, dass das Grab einmal mit einem Holzdach überdeckt war, welches auf einem an den Seitenwänden der Grabhöhlung errichteten Holzgerüste ruhte. Auf dem Boden der Grabhöhlung lag in ausgestreckter Stellung am Rücken ein menschliches Skelett mit gerade ausgestreckten Füssen und zum Torso parallel liegenden Händen. Der Kopf war nach Norden orientirt und hinter demselben Kuhknochen und neben diesen ein Eisenmesser, in der bekannten Form, mit Knochengriff. Hinter dem Kopfe nach links zu lag eine grosse längliche Steinplatte, auf welcher fünf kleine Steinkugeln (Abb. 257, Nr. 1)[2] und ein längliches Steinstück placirt waren, an welch' Letzterem in der Mitte eine ausgemeisselte Vertiefung sichtbar ist, in welcher sich Spuren von schwarzer Farbe erhalten haben (Abb. 257, Nr. 2).[3] Eben dort befanden sich auch zwei Spinnwirtel (Abb. 257, Nr. 3—4).[4] Zu beiden Seiten des Kopfes lagen zwei lyraförmige Silberohrgehänge, von denen

[1] Курганы и случайныя археологическія находки близъ Мѣстечка Смѣлы. Томъ I. ст. 74—76.
[2] L. c. Taf. XVII. 11.
[3] L. c. Taf. IV. 10.
[4] Bobrinskij: L. c. I. Taf. V. 3, 9.

nyakán apró kék és egyéb szinű gyöngyökből álló nyakék volt, (257. sz. rajz 8);[1] jobb kezén a könyök felett egy vékony bronzfibula (257. sz. rajz 9);[2] e fibula mellett egy igen érdekes tárgy feküdt, t. i. egy lapos igen vékony üvegkorong, kö-

eines zerbrochen war (Abb. 257, Nr. 5—6),[1] zur rechten Seite des Kopfes lag ein flacher Bronzespiegel mit Holzgriff (Abb. 257, Nr. 7),[2] am Nacken des Skeletts befand sich ein Halsschmuck aus kleinen blauen und andersfarbigen Perlen (Abb. 257, Nr. 8),[3] an der rechten Hand, oberhalb des Ell-

257. rajz. A Chaladnij Jar-i 28. kurgán leletei. — Abb. 257. Die Funde des 28. chaladnij-jarer Kurgans.

rülbelül egy ezüstrubel nagyságban. Ezen korong egyik lapján valami fehér mastix féle réteg volt, és ezen a rétegen rendkívül finom vonalakkal igen szépen megrajzolt női alak látszott félig fekvő hely-

[1] U. o. XII. tábla 12.
[2] U. o. III. köt. I. tábla 1.

bogens lag eine schmale Bronzefibel (Abb. 257, Nr. 9)[4] und neben dieser Fibel ein sehr interessanter Gegenstand, nämlich eine flache, sehr dünne Glasscheibe, un-

[1] L. c. Taf. X. 1, 3.
[2] L. c. Taf. X. 2.
[3] L. c. Taf. XII. 12.
[4] L. c. Bd. III. Taf. I. 1.

zetben, bal könyökére támaszkodva. Mellette állott egy nagy madár, olyan helyzetben, mintha a nő enyelgett volna vele. A madáralak hattyúra vagy lúdra emlékeztetett. A nőalak előtt valami ágas faalakú növény látszott. Ez az üvegkorong a földből való kivétele után lassan-lassan kezdett széthullani és rövid idő alatt apró darabokra esett szét. Valamivel lejebb egy pár vastű töredéke került elő, a balkezen pedig a csukló felett egy vésett díszítésekkel boritott bronzkarperecz (257. sz. rajz 10).[1] Az ujjaktól balra feküdt egy második, vékony üvegkorong, a mely az elsőnél valamivel nagyobb méretű volt. Egyik lapját ennek is a fehér mastixréteg borította, s ezen is volt valamiféle ábrázolás, melyet azonban, minthogy e tárgy teljesen elpusztult állapotban került napfényre, kivenni nem lehetett. Ép úgy teljesen porrá vált egy más itt talált fehéres anyagú és piskótaalakú tárgyacska is.

A másik, tárgyunkra vonatkozó sírt a Tyenyetyinka (Popovka) folyó balpartján elterülő kurgánok CCXXIV. számú kurgánja rejtette, melyről Bobrinszkij következőleg ír:[2] «A kurgán harántos magassága 2·1 m., kerülete 82 m., átmérője az ásatási bevágás irányában 10 m. A halom felső részében az emberi csontváznak egy pár elég jó állapotban megmaradt darabja fordult elő. 1½ m. mélységben két emberi csontváz hátukon fekve kinyujtóztatott helyzetben sorban egyik a másik mellett. Mindkettőnek feje a sír északi oldalán feküdt. Mindkettő férfi és mindenesetre teljesen felnőtt egyén volt. A jobboldali csontváz valamivel kisebb a baloldalinál; ennek feje ráhajlott a jobboldali csontváz

[1] U. o. X. tábla 12.

[2] I. m. томъ II. ст. 62.

gefähr in der Grösse eines Silberrubels. Auf der einen Seite dieser Scheibe befand sich irgend eine weisse Mastixschicht und auf dieser eine, mit ausserordentlich feinen Linien, sehr schön eingezeichnete, weibliche Figur in halb liegender Stellung auf den linken Ellbogen gestützt. Neben derselben stand ein grosser Vogel in einer solchen Stellung, als ob die Frau denselben geliebkost hätte. Die Vogelfigur erinnerte an einen Schwan oder eine Gans. Vor der Frauenfigur sah man eine baumartige Pflanze mit Zweigen. Diese Glasscheibe begann, nachdem sie aus der Erde genommen war, langsam auseinander zu fallen und war schon nach kurzer Zeit in lauter kleine Stückchen zerstäubt. Etwas tiefer kamen die Bruchstücke von einigen Eisennadeln zum Vorschein und an der linken Hand oberhalb des Gelenkes ein mit gravirten Ornamenten bedecktes Bronzearmband (Abb. 257, Nr. 10).[1] Links von den Fingern lag eine zweite dünne Glasscheibe, die etwas grösser war als die erste. Auch bei dieser war die eine Seite mit einer dünnen Mastixschicht bedeckt, welche ebenfalls irgend eine Zeichnung trug, nachdem aber dieser Gegenstand in vollkommen zerstörtem Zustande ans Tageslicht kam, konnte man die Zeichnung nicht erkennen. Ebenso zerfiel auch ein anderer dort gefundener Gegenstand, der aus weisslichem Material war und Bisquitform hatte, ganz zu Staub.

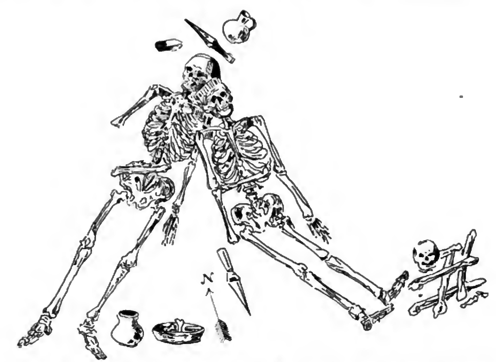
Das zweite auf unseren Gegenstand bezügliche Grab enthielt der CCXXIV. Kurgan, der am linken Ufer des Flusses Tjenjetjinka (Popowka) sich hinziehenden Kurgane. Von diesem schreibt Bobrinskij Folgendes:[2] «Die Höhe des Kurgans schief gemessen beträgt 2·1 Meter, der Umfang 82 M., der Durchmesser in der Richtung des Ausgrabungseinschnittes 10 Meter. Im oberen Theile des Hügels kamen einige in ziemlich gutem Zustand erhaltene Stücke des menschlichen Skelettes zum Vorschein. In

[1] L. c. Taf. X. 12.

[2] L. c. томъ. II. ст. 62.

bal vállára (l. 258. sz. rajz.)[1] A jobboldali csontváz szemmelláthatólag kimozdittatott eredeti helyéről, mert bár kezei a törzszsel párhuzamosan vannak kinyujtóztatva, mégis jobbkezének alsó karcsontja és kézcsontjai kimozdultak helyükből és a medenczecsonton feküdtek; csípőcsontjai pe-

einer Tiefe von $1^1/_2$ M. lagen zwei menschliche Skelette am Rücken in ausgestreckter Stellung neben einander. Der Kopf beider lag an der nördlichen Seite des Grabes. Beide Skelette stammen von Männern, und jedenfalls von vollständig erwachsenen Individuen. Das rechtseitige Skelett ist ein wenig kleiner als das linkseitige, und der

258. rajz. A popovkai kurgán alaprajza. — Abb. 258. Grundriss des popowkaer Kurgans.

dig a medencze táján el vannak törve. A második csontváz jobbkezének kézcsontjai ugyanily módon mozdultak ki helyükből. Ennél a kéz- és alsó karcsontok különválva és szerteszórtan találtattak. E csontváz lábai erősen elhajlanak a jobb oldal felé s lábainál egy csomóban harmadik emberi csontváz csontjai is találtattak, a melyhez tartoztak azon szórványosan előforduló emberi csontok is, a melyek a halom felső részében kerültek elő.

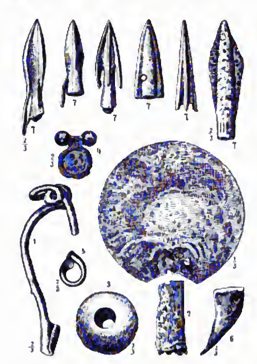
A leírt két emberi csontváz mellett a következő tárgyak találtattak: a jobboldali csontváz feje mögött egy kisebbfajta agyag-

Kopf dieses Letzteren auf die linke Schulter des rechtseitigen Skelettes geneigt. (Abb. 258). Das rechtseitige Skelett ist sichtbar aus seiner ursprünglichen Stellung gebracht, denn obgleich die Hände parallel zum Torso ausgestreckt sind, sind doch der untere Armknochen der rechten Hand und die Handknochen aus ihrer Lage gebracht und lagen auf dem Beckenknochen. Die Hüftknochen aber sind beim Becken zerbrochen. In eben solcher Weise sind auch die Handknochen der rechten Hand des anderen Skeletts aus ihrer Lage gebracht. Die Hand- und unteren Armknochen dieses Skeletts sind gesondert und zerstreut gefunden worden. Die Füsse dieses Skeletts neigen

edény, mely darabokra törött s egy nagyobb vasländzsacsúcs; fejétől jobbra egy kisebb fajta szabálytalan alakú fenőkő. Lábainál darabokra tört és festett igen szép és szabályos alakú nagyobb agyagmedencze vörös színben s ebben juhcsontok maradványai voltak. A második csont-

259. rajz. A popovkai kurgán leletei.
Abb. 259. Funde des popowkaer Kurgans.

váz fejénél egy eredetileg valószinűleg szőrméből készült sapka teljesen tönkrement maradványai találtattak; továbbá egy az idő által erősen megrongált bronzfibula[1] (l. 259. sz. rajz 1.) A jobbkéz könyöke mellett egy szétmállott bronztárgy maradványai tüntek elő s ugyanitt feküdt egy tönkrement vasländzsacsúcs is. A halom oldalsó részén, 2 m. mélységben együtt találtattak: egy kisebbfajta síma bronztükör, a melyen azon fafogantyu nyomai látszottak, a melyre annak idején

[1] Bobrinszkij i. m. II. köt. III. 7. és III. köt. I. 2.

sich stark nach rechts zu, und bei den Füssen desselben wurden in einem Haufen die Knochen eines dritten menschlichen Skeletts gefunden, zu welchem auch jene zerstreut vorgekommenen Menschenknochen gehörten, die in dem oberen Theile des Hügels zum Vorschein kamen.

Neben den beschriebenen zwei menschlichen Skeletten wurden folgende Gegenstände gefunden: Hinter dem Kopfe des rechtseitigen Skeletts ein kleineres in Stücke gebrochenes Thongefäss und eine grössere Eisenlanzenspitze. Rechts vom Kopfe ein kleinerer Schleifstein von unregelmässiger Form. Bei den Hüften ein in Stücke gebrochenes, bemaltes, sehr schön und regelmässig geformtes Thonbecken von rother Farbe und darinnen Überreste von Schafknochen. Bei dem Kopfe des zweiten Skeletts wurden die vollkommen zerstörten Überreste einer Mütze gefunden, die wahrscheinlich aus Filz gefertigt war. Ferner eine sehr stark ruinirte Bronzefibel (Abb. 259 Nr. 1).[1] Beim Ellbogen der rechten Hand kamen die Überbleibsel eines zerbröckelten Bronzegegenstandes zum Vorschein, und eben dort lag auch eine ruinirte Eisenlanzenspitze. In dem Seitentheile des Hügels wurden in einer Tiefe von 2 Meter gefunden: ein kleinerer glatter Bronzespiegel, bei welchem noch die Reste jenes Holzgriffes erkenntlich waren, auf welchen seinerzeit der Spiegel mit Bronzenägeln befestigt war.[2] (Abb. 259 Nr. 2). Ein durchbohrter Bronzeknopf (Abb. 259 Nr. 3),[3] eine Bronzenadel und ein kleineres Bronzeornament, (Abb. 259 Nr 4),[4] von eben dort kamen zum Vorschein, das kleinere Stück eines Silbergegenstandes und ein kleiner Silberreifen (Abb. 259 Nr 5),[5] ferner einige kleine Glasperlen, darunter einige blaue und einige von brauner Grundfarbe mit weissem, welligem Geäder belebt. Schliesslich kam eben dort ein Vogelschnabel zum Vorschein, der

[1] Bobrinskij: L. c. Bd. II. 7 u. Bd. III. I, 2.
[2] L. c. Bd. II. V. 2.
[3] L. c. Bd. II. III. 21.
[4] L.c. Bd. II. III. 20.
[5] L. c. Bd. II. III. 15.

bronzszegekkel volt a tükör felerősítve[1] (259. sz. rajz 2), egy átfúrt bronzgomb[2] (259. sz. rajz 3), egy bronztű és egy kisebb bronzékitmény[3] (259. sz. rajz 4.) Ugyanonnan kerültek elő: egy ezüst tárgy kisebb darabja és egy kicsiny ezüst karika (259. sz. rajz 5),[4] továbbá egy pár kicsiny üveggyöngy, melyek közt egy pár kék szinű és egy pár fehér hullámos erezéssel élénkített barnás alapszinű volt. Végül ugyanitt került elő egy madárcsőr, mely valószinűleg amulettül szolgált (259. sz. rajz 6.)[5] Azon hely alatt, a hol a két csontváz feküdt, rétegesen elhelyezett famaradványok kerültek elő, továbbá egy vaskés töredékei, négy darab nagy bronznyílhegy, a melyekben még a fanyílveszsző maradványai is meg voltak[6] (259. sz. rajz 7.) és széttört agyagedény cserepei.

A mint láttuk, mind a két kurgánban előfordult a síma korongos csont- vagy fafogantyús tükör, még pedig mind a két kurgánban ugyanilyen fogantyús kés társaságában. Ha egyelőre minden egyébtől elvonatkozlatva, pusztán csak az ásató Bobrinszkij grófnak a délorosz területen legjobban megbízható vezetésére bízzuk magunkat, akkor is a leletek koránl azt a periodust kell tekintenünk, a melyet Bobrinszkij művének II. kötetében neoszkita periodusról való átmeneti periodusnak nevez[7] és a mely Bobrinszkij által fölállított periodus megfelel a Szamokvaszov által szarmat periodusnak nevezett időszaknak. Ez a periodus a délorosz területen a Kr. sz. e. II. századról a Kr. u.

[1] U. o. II. köt. V. 2.
[2] U. o. II. köt. III. 24.
[3] U. o. II. köt. III. 20.
[4] U. o. II. köt. III. 15.
[5] U. o. II. köt. V. 1 e.
[6] U. o. II. köt. V. 4.
[7] U. o. томъ II. ст. XXVII—XXVIII.

wahrscheinlich als Amulett gedient hat (Abb. 259 Nr. 6).[1] Unter jenem Platze, wo die zwei Skelette lagen, kamen schichtweise placirte Holzüberreste zum Vorschein, ferner die Bruchstücke eines Eisenmessers, 4 grosse Bronzepfeilspitzen, in denen noch die Überreste des Holzschaftes sich befanden (Abb. 259 Nr. 7)[2] und die Scherben eines zerbrochenen Thongefässes.

Wie wir sehen, kam in beiden Kurganen der Spiegel mit glatter Scheibe und Knochen- oder Holzgriff vor, und zwar in beiden Kurganen in Gemeinschaft mit einem Messer mit ebensolchem Griff. Wenn wir vorläufig von allem Anderen abstrahiren und uns der auf südrussischem Gebiete vertrauenswürdigsten Führung des Ausgräbers Grafen Bobrinskij anvertrauen, müssen wir ebenfalls als Zeit der Funde jene Periode ansehen, welche Bobrinskij im zweiten Bande seines Werkes als Übergangsperiode von der neoskythischen bezeichnet,[3] und welche der von Samokwasow als sarmatische Periode bezeichneten Epoche entspricht. Diese Periode erstreckt sich auf südrussischem Gebiete vom II. Jahrhundert v. Chr. bis zum VI. Jahrhundert n. Chr. Natürlich bedeuten solche Zeitbestimmungen keine starren Zeitgrenzen und so ist es auch hinsichtlich der Funde aus den beiden Kurganen, von denen der an erster Stelle behandelte unbedingt auch der frühere ist, nicht nothwendig, sich strenge an die Anfangszeitgrenze zu halten. Eine entscheidende Rolle in dieser Frage haben jedenfalls die Fibeln und unter den in den beiden Kurganen vorgekommenen Fibeln ist jedenfalls die Fibel aus dem an erster Stelle behandelten Kurgan die ältere. Dieses Exemplar zeigt nämlich noch in konstruktiver Hinsicht die Tradition der hallstatter Zeiten, indem es nur an einer Seite eine Feder hat, während die Konstruktion der Nadelhülse die spätere hallstatter Ent-

[1] L. c. Bd. II. V. 1. e.
[2] L. c. Bd. II. V. 4.
[3] Bobrinsky: L. c. томъ II. ст. XXVII—XXVIII.

VI. századig terjed. Nagyon természetes, hogy az efféle kormeghatározások nem jelentenek merev időhatárokat és így a két kurgán leleteire nézve, a melyek közül az első helyen ismertetett feltétlenül korábbi, sem szükséges szorosan alkalmazkodnunk a kezdőidőhatárhoz. A kérdésben mindenesetre döntő szerepük a fibuláknak van és a két kurgánban előfordult fibulák közül kétségtelenül az első helyen ismertetett kurgán fibulája a korábbi. Ez a példa ugyanis szerkezetére nézve még a hallstatti idők hagyományát mutatja, a menynyiben rugója csak egyik oldalon van, tűtokszerkezete pedig a késő hallstatti fejlődést mutatja. Vessük öszsze e körülményt azzal, hogy a leletben előfordult két karikán, a melyet Bobrinszkij lyra alakú függőknek nevez (257. sz. rajz 5–6), azt a kúpalakú gombot látjuk végződésül, a mely a már fönt említett piskii leletben hallstatti izlésű kigyófibula társaságában fordult elő, akkor világos lesz, hogy ezen leletnek koránl a Kr. e. II. századot aligha fogadhatjuk el. Bizonyos, hogy a fibula, mely e sírban előfordult, a hallstatti ízlésnek késő fejleménye, a mely különösen a kengyelnek a félkör alaktól való erős eltérése következtében és a tűtok szerkezetét tekintve már az átmenetet mutatja az utána következő periodushoz, mindazonáltal a La Tène-jelleget még teljesen nélkülözi; és ha öszszevetjük ezt a formát azzal, a mely az általunk második helyen ismertetett kurgánban fordult elő (259. sz. rajz 1) és a mely már sokkal fejlettebb, de azért egy csöppet sem La Tène-ízlésű, akkor anynyit mindenesetre mondhatunk, hogy a két fibula kora között legalább egy félszázad különbség van. Ha már most a hallstatti izlés virágzását a szokásos mó-

wicklung zeigt. Nehmen wir hiezu den Umstand, dass an den beiden im Funde vorgekommenen Reifen, welche Bobrinskij lyraförmige Ohrgehänge nennt, (Abb. 257, Nr. 5–6) wir als Abschluss den kegelförmigen Knopf sehen, der in dem schon oben erwähnten piskier Funde in Gesellschaft einer Schlangenfibel von hallstatter Styl vorkam, dann wird es klar, dass wir kaum das II. Jahrhundert v. Chr. als Zeit dieses Fundes annehmen können. Sicher ist, dass die Fibel, welche in diesem Grabe vorkam, eine späte Entwicklung des hallstatter Styles ist, die insbesondere in Folge der starken Abweichung des Bügels von der Halbkreisform, und in Rücksicht auf die Konstruktion der Nadelhülse, schon den Übergang zu der folgenden Periode zeigt, dabei aber trotzdem den La Tène-Charakter vollständig entbehrt. Und wenn wir diese Form mit jener vergleichen, welche in dem von uns an zweiter Stelle besprochenen Kurgan vorkam, (Abb. 259 Nr. 1) die schon viel entwickelter ist, aber noch immer keine Spur vom La Ténestyl verräth, können wir jedenfalls soviel sagen, dass zwischen der Zeit der beiden Fibeln wenigstens eine Differenz von einem halben Jahrhundert ist. Wenn wir nun jetzt die Blüthezeit des hallstatter Styles in gewohnter Weise in das X–IV. Jahrhundert v. Chr. verlegen, so müssen wir auch die Anfangszeit der fraglichen Spiegel wenigstens in das V–IV. Jahrhundert v. Chr. verlegen, d. h. wir müssen voraussetzen, dass die Fibel des von uns an erster Stelle besprochenen Kurgans sich sehr lange auf russischem Boden erhalten hat. Diese Annahme wird durch den Umstand bekräftigt, dass der Inhalt des CCXXIV. tjenjetjinkaer Kurgans in jeder Hinsicht solche Beilagen enthält, welche eine direkte und ungestörte Fortsetzung jener Funde bilden, die wir in dem 28. am Chaladni Jar aufgedeckten Kurgan gesehen haben. Für diesen Kurgan ist ausserordentlich wichtig jener spiralförmig gebogene Reifen (Abb. 259 Nr. 5), von dem wir schon weiter oben, auf Grund-

don a Kr. e. X—IV. századok közé teszszük, úgy a szóbanforgó tükrök kezdőkorát is legalább a Kr. e. IV—V. századra kelt tennünk, vagy pedig azt kell feltételeznünk, hogy az általunk első helyen ismertetett kurgán fibulája nagyon sokáig fenmaradt az orosz földön. Ezt a föltevést megerősíti az a körülmény, hogy a Tyenyetyinkai CCXXIV. kurgán tartalma minden tekintetben olyan mellékleteket tartalmaz, a melyek egyenes és zavartalan folytatását képezik azon leleteknek, a melyeket a Chaladni Járon feltárt 28-ik kurgánban láttunk. Ezen kurgánra nézve pedig rendkívül fontos az a spirális alakban hajlított karika (259. sz. rajz 5) a melyről már fentebb kimutattuk magyarországi és déli analogiái alapján, hogy abból a művelődési körből erednek, a melyet a La Tène-névvel szoktunk jelölni. Ezen karikának szoros analogiáját pedig azon hatvan-boldogi leletek között találtuk meg, a melyeket az jellemez, hogy a kezdő La Tène-fibulától egészen az aláhajtott lábú fibuláig terjedő fibulatypusokat mutat föl, még pedig olyan keramikus anyag társaságában, a mely a tiszta La Tène agyagművesség mellett tartalmaz olyan agyagműveket is, a melyek az antik agyagművességre való zavartalan átmenetet mutatják, sőt olyanokat is, a melyek tiszta római jellegűek. Ehhez hozzá kell tennünk még azt is, hogy a hatvan-boldogi leletek között egy olyan kardtypus is fordult elő,[1] a melyet magyarországi analogiái nyomán a hallstatti periodusba kellett tennünk.[2] Vegyük még ehhez azt, hogy az általunk tárgyalt tyenyetyinkai kurgán leletei között előfordult egy olyan bronzbog-

[1] Arch. Ért. Uj f. XV. köt. 19. l. III. tábla 2.
[2] U. o. 18. l.

lage von ungarländischen und südlichen Analogien nachgewiesen haben, dass er aus jenem Kulturkreise stammt, den wir mit dem Namen La Téne zu bezeichnen pflegen. Eine genaue Analogie dieses Reifens finden wir aber unter jenen hatvan-boldoger Funden, die dadurch charakterisirt sind, dass sie Fibeltypen enthalten, die sich von der primitiven La Ténefibel bis zur Fibel mit umgeschlagenem Fuss erstrecken und noch dazu in Gesellschaft eines solchen keramischen Materials, welches neben den reinen La Ténekeramiken auch solche Thonarbeiten enthält, die einen ungestörten Übergang zur antiken Keramik zeigen, und sogar auch solche Thonarbeiten, die von rein römischem Charakter sind. Hiezu müssen wir noch nehmen, dass unter den hatvan-boldoger Funden auch ein solcher Schwerttypus vorkommt,[1] den man auf Grundlage seiner ungarländischen Analogien in die hallstatter Periode verlegen muss.[2] Nehmen wir hiezu an, dass unter den von uns besprochenen Funden des tjenjetjinkaer Kurgans auch ein solcher Bronzebeschlag vorkam (Abb. 259 Nr. 4), der wahrscheinlich als Vorbild für jene Beschläge diente, denen wir zur Zeit unserer Völkerwanderung in ihrer charakteristischesten Form unter den Funden der adonyer[3] und fenéker[4] Grabfelder begegnen, d. h. also, dass in diesem Kurgan auch ein verhältnissmässig spätes Stück vorkommt, dann wird die Identität des von den hatvanboldoger Funden gebotenen gemischten Bildes, mit dem von diesem Kurgan gebotenen gemischten Bilde vollkommen klar. So wie in den hatvan-boldoger Funden die Fibel mit umgeschlagenem Fuss, so bildet in den tjenjetjinkaer Kurganfunden jener Fibeltypus, der in Mitteleuropa der provinzial-römische ist, die untere Grenze;

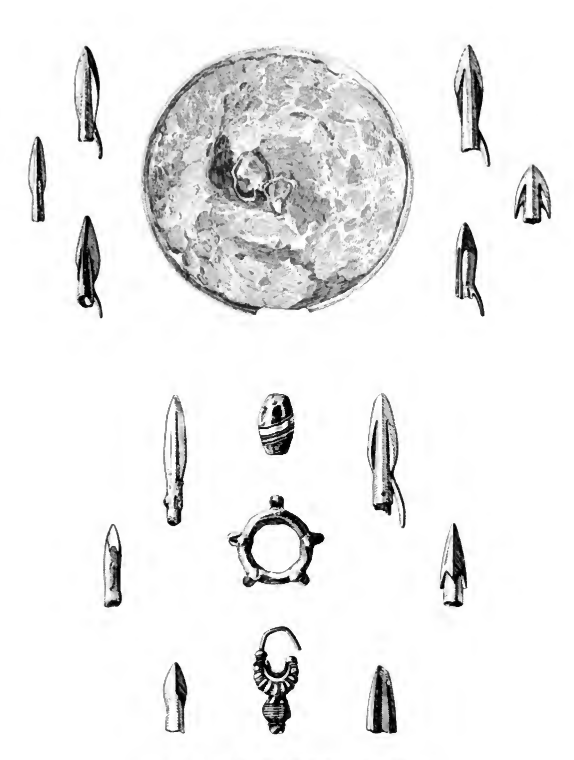
[1] Arch. Ért. N. F. Bd. XV. S. 19. Taf. III. 2. (Uj. f. XV. köt. 19. l. III. tábla. 2.)
[2] L. c. S. 18.
[3] Hampel: L. c. LXXIX. 1.
[4] L. c. LXXXVIII. 9.

lár (259. sz. rajz 4), a mely nagyon valószinűen azon boglárok előképét képezi, a melyeket népvándorláskorunkban az adonyi[1] és fenéki[2] sírmezők leletei között találunk legjellemzőbb formában, vagyis ebben a kurgánban aránylag késő darab is fordul elő, akkor a hatvan-boldogi leletek és ezen, a hatvan-boldogi leletek által nyújtott vegyes képnek azonossága az ezen kurgán által nyújtott vegyes képpel nyilvánvalóvá lesz. Mint a hatvan-boldogi leletekben az aláhajtott lábú fibula, úgy a tyenyetyinkai kurgánleletekben az a fibulatypus, mely Középeurópában provincziális római, az alsó határt jelzi; viszont a Chaladni Járon fekvő 28-ik kurgán fibulája és a hatvan-boldogi leletek hallstatti ízlésű kardja a felsőt, a melyek közé öszszekötő kapocsnak a tyenyetyinkai CCXXIV. kurgánban ép úgy, mint a hatvan-boldogi leletek között előforduló spirális alakban hajlított karikát (259. sz. rajz 5) kell tekintenünk. A tyenyetyinkai kurgánt a provincziális római typusu fibula alapján lehet a Kr. sz. körüli századokba tenni, de ezen kurgán leletei és a chaladni jári 28-ik kurgán leletei közt az időkülönbség, a mint mondottuk, már csak a tükrök közös előfordulása alapján sem lehet túlságosan nagy, úgy hogy ha a tyenyetyinkai kurgánleleteket egy korszak kezdő, úgy a chaladni jári kurgán leleteit egy előző korszak végződő képviselőinek kell tekintenünk; épen úgy, mint a hatvan-boldogi leletek között a hallstatti és La Tène-ízlésű kardokat s a tiszta La Tène-ízlésű keramikát egyfelől, a tiszta római keramikát és aláhajtott lábú fibulákat másfelől. A jelenség tehát a délorosz terü-

[1] Hampel i. m. LXXIX. 1.

[2] U. o. LXXXVIII. 9.

während hinwieder die Fibel des 28. am Chaladni Jar gelegenen Kurgans und das im hallstatter Styl gearbeitete Schwert der hatvan-boldoger Funde die obere Grenze bilden, zwischen denen wir als Bindeglied den ebenso im CCXXIV. tjenjetjinkaer Kurgan, wie in den hatvan-boldoger Funden vorkommenden in Spiralform gebogenen Reifen (Abb. 259 Nr. 5) betrachten müssen. Den tjenjetjinkaer Kurgan kann man auf Grundlage der Fibel von provinzial-römischem Typus in die Jahrhunderte um Christi Geburt verlegen. Aber die Zeitdifferenz zwischen den Funden dieses Kurgans, und den Funden des 28. chaladni jarer Kurgans, kann, wie gesagt, schon wegen des gemeinsamen Vorkommens der Spiegel nicht übermässig gross sein, so dass wenn wir die tjenjetjinkaer Kurganfunde als die Anfangsrepräsentanten ansehen, wir die Funde des chaladni jarer Kurgans als die Endrepräsentanten der vorhergehenden Periode ansehen müssen. So müssen wir auch einerseits die in den hatvan-boldoger Funden vorkommenden Schwerter im hallstatter und La Tènestyl, so wie die Keramik im reinen La Tènestyl, und andererseits die rein römische Keramik und die Fibeln mit umgeschlagenem Fuss eintheilen. Es gilt dies also ebenso für die soeben behandelten Alterthümer des südrussischen Gebietes, wie für die hatvan-boldoger Funde. Eine Differenz gibt es aber dennoch zwischen den Beiden, dieselbe bezieht sich aber nur auf die Zeit. Bei den südrussischen Funden ist nämlich die Vermengung eine frühere, d. h. sie stammt aus jener Zeit, in welcher die tjenjetjinkaer Fibel auf dem südrussischen Gebiete in Mode ist. Bei den hatvan-boldoger Funden ist die Vermengung eine spätere, d. h. sie stammt aus jener Zeit, in welcher die in diesen Funden repräsentirte Form der Fibel mit umgeschlagenem Fuss auf dem Gebiete von Ungarn in Mode ist. Dies ist auch nicht auffallend, sondern eine auch bei anderen Gruppen konstatirte Erscheinung, die darin besteht, dass die spezifischen

260. rajz. Kurgánleletek a poltavai kormányzóságból.
Abb. 260. Kurganfunde aus dem poltawaer Gouvernement.

let most tárgyalt régiségei és a hatvan-boldogi leleteknél azonos; de különbség mégis van a kettő között, ez azonban csak az időre vonatkozik. A déloroszföldi leleteknél ugyanis a vegyülés korábbi, t. i. olyan időből származó, a melyben a tyenyetyinkai fibula dívik a délorosz földön. A hatvan-boldogi leletek között a vegyülés későbbi, t. i. olyan időből származó, a melyben az aláhajtott lábu fibulának az ezen leletekben képviselt formája van Magyarország területén divatban és ez nem feltűnő, de más csoportoknál is konstatált jelenség, mely abban áll, hogy a hazánk területén jelentkező régiségcsoportok speczifikus sajátosságai az orosz területen korábban jelentkeznek és tovább nyúlnak le. Ennek bizonyítására szolgáljanak azon leletek, a melyeket a poltavai kormányzóságból mutatunk be és pedig az egyiket 260. sz. a másikat 261. sz. és 262. sz. rajzunkon. Ezen leleteket részben parasztok találták, részben pedig Bobrinszkij gróf és Avenarius ásatásaiból származnak.[1] Ezen kurgánleletek, a melyekben a már ismertetett tükrök bronznyílhegyekkel, bronztűkkel, üveg- és karneolgyöngyökkel stb. fordulnak elő, egyrészt olyan a La Tène-ízlésből fejlett bütykös karikát, másrészt a félkörfibulának állatfejekkel díszített igen korai formáját tartalmazván, leghelyesebb illusztráczióját képezik állításunknak. A hallstatti és La Tène-ízlés rudimentumaival a most tárgyalt déloroszföldi leletekben a korábbi szkitatypusokkal rokon későbbi szarmata időkből származó elemek és provinciális római elemek vegyülnek, a hatvan-boldogi leletekben pedig ugyanesak

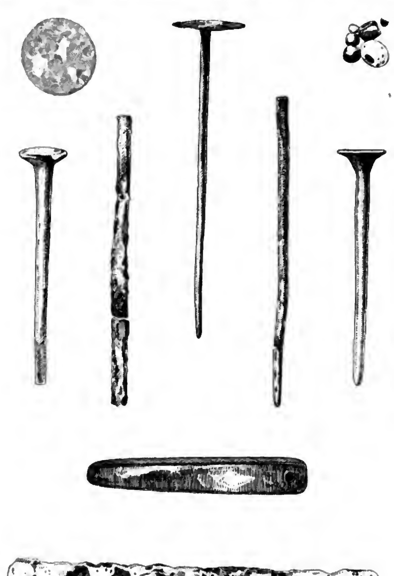
[1] Отчетъ за г. 1895. ст. 23–24. és Записки Имп. русс. арх. общ. Т. VIII. вып. I—II, новая серія 178. és köv. l.

Eigenthümlichkeiten der auf dem Gebiete unseres Vaterlandes sich zeigenden Gruppen von Alterthümern, auf russischem Gebiete sich früher zeigen und auch länger andauern. Zum Beweise hiefür mögen jene Funde dienen, die aus dem poltawaer Gouvernement stammen, und von denen wir den einen auf Abbildung 260 und den andern auf den Abbildungen 261 und 262 reproduziren. Diese Funde wurden zum Theile von Bauern gemacht, zum Theile aber stammen sie von den Ausgrabungen des Grafen Bobrinskij und des Avenarius. Diese Kurganfunde, in denen die schon besprochenen Spiegel, Bronzepfeilspitzen, Bronzenadeln, Glas- und Karneolperlen u. s. w. vorkommen, bieten die besten Illustrationen zu unserer Behauptung, nachdem sie einerseits die bekannten aus dem La Ténestyl entwickelten gebuckelten Reifen, und andererseits eine sehr frühe Form der mit Thierköpfen geschmückten halbkreisförmigen Fibel enthalten.[1] Mit den Rudimenten des hallstatter und des La Ténestyles mengen sich in den jetzt behandelten südrussischen Funden die mit den skythischen Typen verwandten, aber aus den späteren sarmatischen Zeiten stammenden Elemente, so wie auch die provinzialen römischen Elemente. Auch in den hatvan-boldoger Funden vermengen sich mit den Elementen des hallstatter und des La Ténestyles solche Elemente, die sich auf südrussischem Gebiete in jenen Zeiten entwickeln, die durch das Übergewicht der sarmatischen Völker charakterisirt sind. Unter solchen Umständen kann wohl hier von nichts Anderem die Rede sein, als von jenem ersten sarmatischen Eindringen, dessen Einwirkung wir in den Jahrhunderten um Christi Geburt erst in den östlichen und dann später auch in den mittleren Theilen unseres Vaterlandes fühlen. Und wir können auch daran nicht zweifeln, dass die aus den olbiaer Funden stammen-

[1] Отчетъ за г. 1895 ст. 23–24 und Записки Имп. русс. арх. общ. Т. VIII. вып. I—II. новая серія 178. und ff. S.

hallstatti és La Tène-elemekkel keveredнek oly elemek, a melyek a délorosz földön épen a szarmata népek túlsúlya által

den, auf Abb. 255 reproduzirten Knochengegenstände auf südrussischem Boden jedenfalls eine frühere Epoche bezeich-

261. rajz. Kurgánleletek a poltavai kormányzóságból.
Abb. 261. Kurganfunde aus dem poltawaer Gouvernement.

jellemzett időkben fejlenek ki. Miről lehetne itt másról szó, mint azon első szarmata benyomulásról, a melynek hatását a Kr. sz. körüli századokban előbb hazánk keleti, később annak középrészein is érez-

nen, als es die ungarländische Epoche ist. Zur näheren Charakteristik dieser Periode hat unter den im odessaer Museum befindlichen Funden besonderes Interresse der tyraspoler Fund, der einen zusamm-

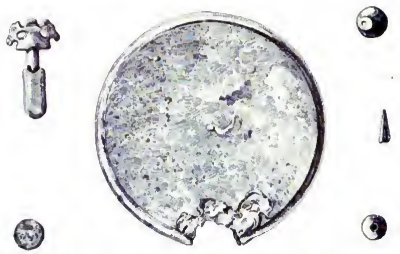

zük és nem is lehet kétségünk a tekintetben, hogy az olbiai leletekből 255. sz. rajzunkon közlött csonttárgyak a délorosz földön ezen korszaknak a magyarországinál mindenesetre korábbi periodusait jelzik.

Ezen periodus közelebbi megismerésére az odeszszai múzeumban őrzött leletek közül különösebb érdekkel bír az a tyraspoli lelet, a mely egyhefüggő leletet képez és a melyet 263. sz rajzunkon mutatunk be. A gyöngyök, melyeknek főbb typusait 1—20. szám alatt közöljük, a leletnek legtekintélyesebb részét képezik, a menynyiben mintegy 300 darab van a leletek közt. Legkarakterisztikusabb vonásukat az képezi, hogy váltakoznak közöttük az üveggyöngyök a kő- és kagylógyöngyökkel s ez utóbbiak között az átfúrt cyprea kagyló is szerepel. (3 sz.) A mi a gyöngyök formáit és díszitését illeti, találunk közöttük olyanokat, a melyek a hallstatti és La Tène-ízlésnek is jellemző kisérői; ilyenek különösen az erezett és a petytyekkel élénkitett tarka gyöngyök (9—16. sz.), továbbá az apró pánt- és hen-

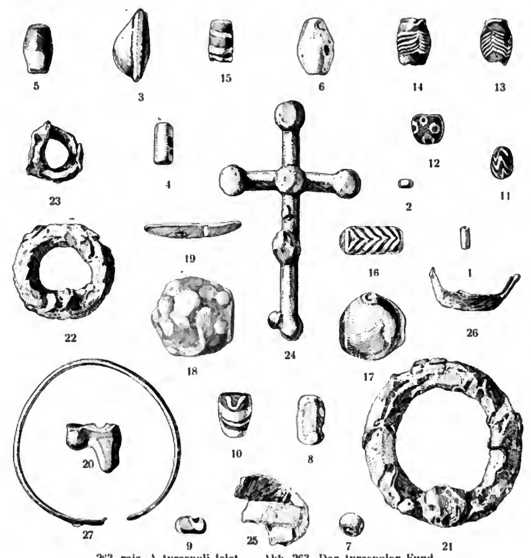
gehörigen Fund bildet, den wir hier auf Abb. 263 reproduziren. Die Perlen, deren Haupttypen man unter Nr. 1—20 findet, bilden den ansehnlichsten Theil des Fundes, der etwa 300 Stücke von denselben enthält. Der charakteristischeste Zug derselben ist, dass unter denselben Glas- mit Stein- und Muschelperlen wechseln und dass unter den letzteren auch die durchbohrte Cypreamuschel vorkommt. (Nr. 3) Was nun die Formen und die Ornamentation der Perlen betrifft, so finden wir hier solche, die charakteristische Begleiter des hallstatter und des La-Tènestyles sind. So finden wir besonders die geäderten und mit Pünktchen belebten bunten Perlen (Nr. 9—16), sowie die kleinen band- und cylinderförmigen Muschelperlen (Nr. 1, 2). Es fehlten unter denselben auch nicht die mehrseitigen herzförmig-tropfenartigen Glasperlchen, in deren durchbohrtem Loch feine Bronzeplattencylinderchen als Futterung verwendet sind und die eine so charakteristische Eigenthümlichkeit unserer heimischen Völkerwanderungszeit bilden. (Nr. 8) Um nur ein Beispiel zu nennen, wo diese Perlen am besten beobachtet werden konnten, erinnern wir an das sziráker Grabfeld.[1] Also auch schon in den Perlen sehen

262. rajz. Kurgánleletek a poltavai kormányzóságból.
Abb. 262. Kurganfunde aus dem poltawaer Gouvernement.

[1] Hampel: L. c. CCXLVII. 22. Grab 15—20.

geralakú kagylógyöngyök (1, 2). De nem hiányzik közöttük az a többlapú szívalakú csepp formáju üveggyöngyöcske sem, a

263. rajz. A tyraspoli lelet. — Abb. 263. Der tyraspoler Fund.

melynek furatában finom bronzlemezhengerke van bélésül alkalmazva és a mely hazai népvándorláskorunknak anynyira jellemző sajátját képezi. (8. sz.) Hogy csak egy példát említsünk, a hol e gyöngyök legjobban megfigyelhetők voltak, említjük a sziráki sírmezőt.[1] Már tehát a gyöngyök-

[1] Hampel i. m. CCXLVII. 22. sír 15—20.

wir jene Mengung der verschiedenen Elemente, die wir in den Funden der eben jetzt behandelten zwei südrussischen Kurgane konstatirt haben. Allerdings ist es wahr, dass wir auch in den Funden aus unserer heimischen Völkerwanderungszeit jene Perlen finden, die wir in dem tyraspoler Funde als die Typen der hallstatter und La Téneperiode charakterisirten, aber dafür gibt es in unserem Vaterlande kein Beispiel, dass tropfenförmige Perlen in Gemeinschaft von Funden des hallstatter oder La Tènestyles vorgekommen wären.

ben is látjuk a különböző elemeknek azt a keveredését, a melyet az épen most tárgyalt két délorosz kurgán leleteiben konstatáltunk, mert igaz ugyan, hogy hazai népvándorláskori leleteinkben is megtaláljuk azokat a gyöngyöket, a melyeket a tyraspoli leletben hallstatti és La Tène-periodusbelitypusoknakjellemeztünk, azonban arra hazánkban nincs példa, hogy a cseppalakú gyöngyöt hallstatti vagy La Tène-izlésű leletek társaságában kapták volna. Erre azt lehetne mondani, hogy akkor a tyraspoli leletet is hazai népvándorláskorunk azon leleteinek szoros analogiájaként kell tekintenünk, a melyekben a két különböző periodust jellemző üveggyöngytypusok együtt fordultak elő. Ennek azonban ellentmondanak a tyraspoli lelet többi tárgyai. Nevezetesen, ha mindenekelőtt azon vaskarikákat, illetve pántot veszszük szemügyre, a melyek a leletben előfordulnak (21—23), úgy minden valószinűség a mellett szól, hogy ezek a karikák zablarészleteket képeznek a leletben, az legalább kétségtelen, hogy a 23. sz. pánt teljesen azonos a zamarajevszkojei zablatypus pántjával, a mely typusról pedig kimutattuk, hogy a Kr. u. I—III. század jellemző szibériai typusát képezi. Ezek a darabok tehát ellene mondanak annak, hogy a leletet a Kr. u. III. századon túl eső időbe tegyük.

Meg jellemzőbb darabja a leleteknek a 24. sz. keresztalakú kapocstag. Ezt a kapocstagot az jellemzi, hogy az öv szíjához való fölerősítésre a háti lapján alkalmazott egy vagy két ütköző gomb szolgál, valamint az is, hogy kapcsoló kampója a hátilap felé lefelé görbül. Ezt a typust, bár nem egészen érthető, mert kissé kiegyenesitett formában megkapjuk a szi-

In Bezug hierauf könnte man sagen, dass man dann auch den tyraspoler Fund als eine genaue Analogie jener Funde unserer heimischen Völkerwanderungszeit betrachten muss, in denen die charakteristischen Glasperlentypen der beiden verschiedenen Perioden gemeinsam vorkommen. Dem aber widersprechen die übrigen Gegenstände des tyraspoler Fundes, namentlich wenn wir vor allererst jene Eisenreifen, beziehentlich Bänder, in Betracht ziehen, die in dem Funde vorkommen, (Nr. 21—23), dann spricht jede Wahrscheinlichkeit dafür, dass diese Reifen in dem Funde Trensentheile darstellen und es ist zumindestens zweifellos, dass das Band Nr. 23 vollkommen identisch ist mit dem Bande des samarajewskojeer Trensentypus, von dem wir aber nachgewiesen haben, dass er den charakteristischen sibirischen Typus des I—III. Jahrh. n. Chr. bildet. Diese Stücke sprechen also dagegen, dass wir diesen Fund in eine über das III. Jahrh. n. Ch. hinaus liegende Zeit versetzen. Ein noch charakteristischeres Stück der Funde ist das kreuzförmige Schliessenglied Nr. 24. Für dieses Schliessenglied ist es charakteristisch, dass zur Befestigung an den Gürtelriemen ein oder zwei an der Rückseite angebrachte Druckknöpfe dienen, so wie auch, dass der Schliessenhaken gegen die Rückseite zu heruntergebogen ist. Diesen Typus finden wir auch, allerdings in nicht ganz verständlicher, weil ein wenig ausgegradeter Form, unter den sibirischen Bronzen[1] und so ist es ganz wahrscheinlich, dass sich dieser Typus über jenes Gebiet in dieser spezifisch profilirten Form verbreitete u. z. in jener Zeit, welche ungefähr der Blüthe des hallstatter Styles entspricht, denn Gürtelschliessen von solcher Konstruktion finden wir thatsächlich in den hallstatter Gräbern.[2] Thatsache ist, dass so konstruirte Schliessen auch in den späteren römischen Zeiten vorkommen, so wie es Thatsache ist, dass solche Schliessen-

[1] Radlow: L. c. XXI. 9. a—b.

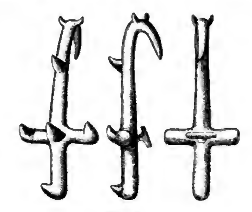
[2] Sacken: Das Grabfeld von Hallstatt. Taf. XI. 10—11.

bériai bronzok között[1] s így egészen valószinű, hogy ebben a speczifikusan profilált formájában azon terület felől terjedő typus, még pedig olyan időből, a mely körülbelül a hallstatti ízlés virágzásának felel meg, mert ilyen szerkezetű övkapcsokkal a hallstatti sírmezőkben csakugyan találkozunk.[2] Tény az, hogy ilyen szerkezetű kapcsok a késő római időkben is előfordulnak, de az is tény, hogy e kapocsformák Kinában még ma is divatban vannak. Már most bennünket nem az érdekel, hogy e kapocstypus déli területekről jutott-e el Szibériába és Kinába, hanem az, hogy kétségtelenül a hallstatti ízlés körének idejéből eredő darab, a melynek analogiáit a déloroszföldi ú. n. szkita-szarmata periodusban megkapjuk egyrészt a híres nagy szkita kurgánokban olyan leletek társaságában, a minők a háromszárnyú bronznyílhegyek stb., másrészt igen fontos egyéb délorosz leletekben is. Itt mindenekelőtt megemlítjük, hogy a Chvojka-féle kievi gyűjteményben találtunk egy ilyen typust, a mely a kievi kormányzóság Cserasz nevű helységéből származik (264. sz. rajz), azután pedig közöljük főbb typusaikban azon leleteket, a melyek ezen kapocstypus egyik legjellemzőbb környezetét mutatják, megjegyezvén, hogy e leletek a pétervári Császári Archaeologiai Commissio Отчетъjában közöltettek először.[3]

Kulakovszkij A. Ju. a Sz. Vlagyimir egyetem tanára 1897-ben kutatásokat folytatván Szimferopol és Karaszubazar környékén, Popov V. J.-nak «Tavely» nevű birtokán 15 versztnyire északkeletnek Szim-

[1] Radlov I. m. XXI. 9 a—b.
[2] Sacken: Das Grabfeld von Hallstatt, Taf. XI 10—11.
[3] Отчетъ за годъ, 1897 ст. 37–38.

formen auch heute noch in China in Mode sind. Nun interessirt es uns jetzt nicht, ob dieser Schliessentypus aus den südlichen Gebieten nach Sibirien und nach China kam, sondern uns interessirt es, dass derselbe zweifellos aus der Zeit und dem Kreise des hallstatter Styles stammt, dass wir die Analogien desselben in Südrussland in der sogenannten skythisch-sarmatischen Periode finden, einerseits in den berühmten grossen skythischen Kurganen, in Gesellschaft solcher Funde, wie die dreiflügeligen Bronzepfeilspitzen u. s. w., andererseits auch in anderen sehr wichtigen süd-

264. rajz.
Cseraszi kapocs a Chvojka-féle gyűjteményből.
Abb. 264. Tscheraser Schliesse aus der Sammlung Chwojka.

russichen Funden. Hier erwähnen wir vor allererst, dass wir in der Chwojkaschen Sammlung in Kiew einen solchen Typus fanden, der aus der Ortschaft Tscheras im kiewer Gouvernement stammt (Abb. 264). Des Ferneren reproduziren wir in ihren Haupttypen jene Funde, die eine sehr charakteristische Umgebung dieses Schliessentypus zeigen, wobei wir bemerken, dass diese Funde zuerst in dem Отчетъ der petersburger kais. Kommission publizirt worden sind.[1]

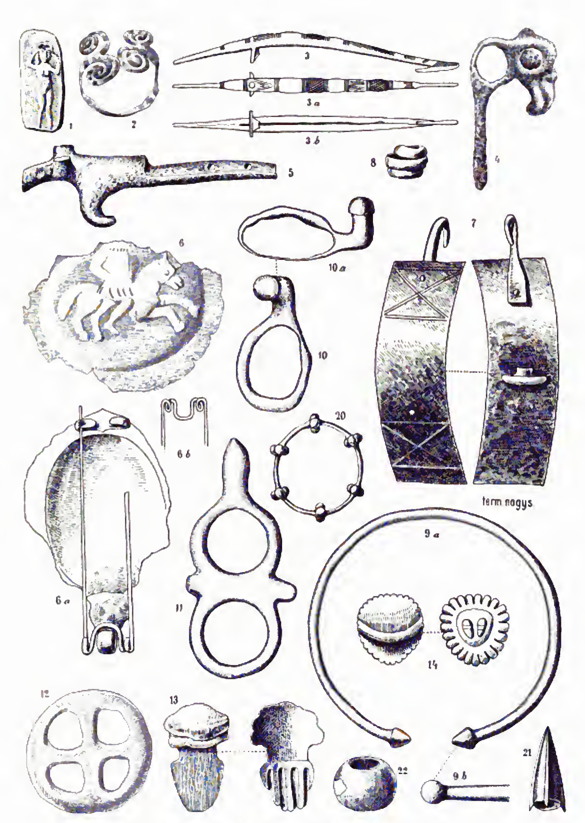
Der Professor der St. Wladjimir-Universität A. Ju. Kulakowskij, der 1897 seine Forschungen in der Umgebung von Sim-

[1] Отчетъ за годъ 1897 ст. 37—38.

feropoltól a Csatyrdag lábánál négy alacsony kurgánt kutatott át, a melyek közül azonban csak kettő szolgáltatott világosabb eredményeket, minthogy a másik kettő már korábban feldúltnak bizonyult. «A két sértetlen kurgán, mely egymástól egy versztnyi távolságban feküdt, egyforma szerkezetű és magasságú volt (mintegy 1·45 m.): javarészben kövekből voltak összeállítva és közepükön az egyik esetben terjedelmes ovális sír (3·55 m. keskeny és 6 m. hoszszátmérővel) volt függélyesen felállított és ezen helyzetükben durva kődarabokkal megerősített kőlapokból összeállítva, a másik esetben a sír négyszögletű volt (hoszsza a talpnál 4 m.), a melynek mintegy 1·65 m magasságig menő falai faragatlan és különböző méretű kövekből voltak összeállítva, még pedig úgy, hogy kissé a sír belseje felé hajlottak. Mind a két sír kollektivus temetkezéseket tartalmazott, vagyis a férfi-, női és gyermekcsontvázak különböző irányokban elhelyezve és egy pár rétegben egymás fölött feküdtek, úgy hogy az első sírban mintegy száz csontváz, a másikban valamivel kevesebb feküdt. Mind a két sírnak volt a déli oldalon egy kövekből összerakott bejáró folyosója, t. i. az első kurgánban megmaradt a hozzávezető (0·57 m.) szűk bejárás, a melynek falai szintén függélyesen felállított és 3·55 m. hoszszúságban épen maradt kőlapokból voltak összeállítva. Azt kell feltételeznünk, hogy mindkét esetben a sírok fölé boltozat borult, valószinűleg fából, a mely azután a föléje hányt kőrakás súlya alatt összeomolván, a kő megtöltötte az egész sírt. Hogy mind a két sír egy és ugyanazon kulturális epochába tartozik, azt a sírmellékletek egyöntetűsége bizonyítja, a melyek közt Kulakovszkij szerint vannak

feropol und Karasubazar fortsetzte, durchforschte auf dem Gute «Tawelj» des W. I. Popow, 15 Werst nordöstlich von Simferopol, am Fusse des Tschatyrdag vier niedere Kurgane, von denen aber nur zwei sichtbarere Resultate lieferten, weil die beiden anderen, wie es sich herausstellte, schon früher zerstört worden waren. «Die zwei unversehrten Kurgane, die von einander eine Werst entfernt liegen und eine gleichförmige Konstruktion und Höhe haben (ungefähr 1·45 Meter), waren hauptsächlich aus Steinen zusammengestellt und in der Mitte befand sich in dem einen Falle ein geräumiges Grab, horizontal aufgestellt (3·55 Meter Quer- und 6 Meter Längsdurchmesser). Und dieses Grab war aus Steinplatten, die mit unbehauenen Steinstücken befestigt waren, zusammengestellt. In dem zweiten Falle war das Grab viereckig (Länge bei der Sohle 4 Meter) und waren die ungefähr 1·65 Meter hohen Wände aus unbehauenen Steinen verschiedener Grösse zusammengestellt, und zwar so, dass die Wände gegen das Innere des Grabes zu ein wenig geneigt waren. Beide Gräber enthielten Kollektivbestattungen, d. h. es befanden sich in denselben Männer-, Frauen- und Kinderskelette in verschiedenen Richtungen plaeirt und in mehreren Schichten übereinander gelagert, so dass in dem ersten Grabe ungefähr 100 Skelette, in dem anderen etwas weniger lagen. Beide Gräber hatten an der Südseite einen aus Steinen konstruirten Eingangsflur, d. h. in dem ersten Kurgan sind der zu demselben führende enge Eingang (0·57 Meter) und dessen Wände, die aus ebenfalls senkrecht aufgestellten und aus in einer Länge von 3·55 Metern unversehrt erhalten gebliebenen Steinplatten zusammengestellt waren, noch erhalten geblieben. Wir müssen voraussetzen, dass in beiden Kurganen sich über den Gräbern eine Wölbung erhob, die wahrscheinlich aus Holz war und dann unter dem Gewichte der auf dieselbe geschütteten Steinmengen ein-

265. rajz. A lavelyi leletek. — Abb. 265. Die laweljer Funde.

scarabeusok, átfúrt gyöngyök, melyek talapzatra helyezett fekvő oroszlánokat ábrázolnak, más gyöngyök reliefben kivitt mezítelen női alakkal (265. sz. rajz 1) és bronzfibulák. Ezenkívül fibulák egész sorozata az ú. n. római typusból, különböző vékony lapos kar- és lábpereczek, gyűrűk (265. sz. rajz 2), boglárok, kapcsok (265. sz. rajz 3), függők, harangocskák, madárfejjel díszített bronztárgyak (265. sz. rajz 4), hasonló tárgy állatfejjel díszítve (265. sz. rajz 5), finom bronzlemezből készült tojásdad tárgy domborműves ugrató lovaggal díszítve (265. sz. rajz 6) négy darab kerek síma ezüst boglár stb. Aranytárgyak közül csak egy kicsiny sapkácska alakú fölvarrásra szolgáló boglár került elő, agyagedény aránylag kevés volt és az is javarészt öszszetörve a sírba hullott kövek által s ezért különös érdekkel bír az a három erősen megrongált érem, a melyek a második sírban találtattak és a melyek közül az egyik olbiai, a másik chersonesosi éremnek bizonyult be a Kr. e. III. századból.»

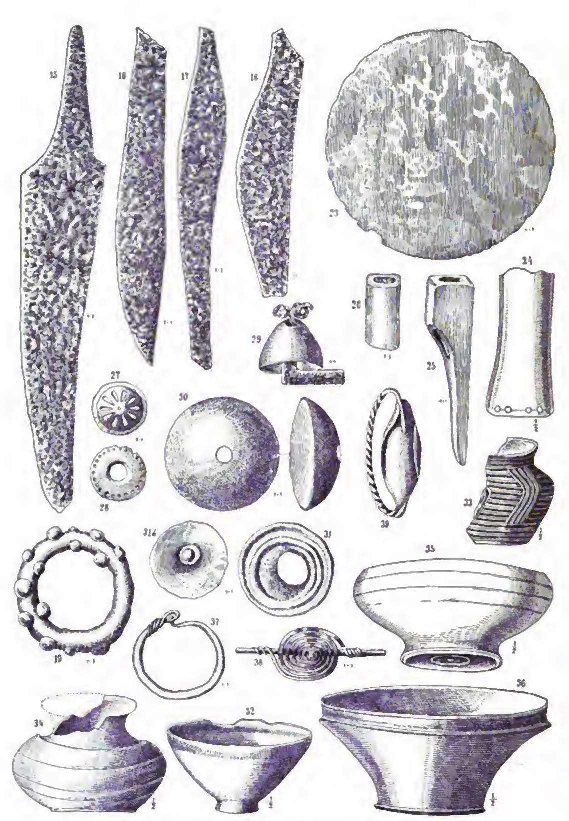
A fentiekben közölvén az Отчетъban foglalt közlést, áttérhetünk a lelet bővebb ismertetésére azon rajzok alapján, a melyeket a szentpétervári Császári Archaeologiai Commissio gyűjteményében készítettünk, megjegyezvén, hogy ezen rajzok sem merítik ki teljesen a lelet képét. Mindenekelőtt arról a kapocsról kell szólanunk, a mely az Отчетъban is közölve van s a melyet mi három nézetben közöltünk. (265. sz. rajz 3, 3 *a*, 3 *b*.) Egy tekintet e kapocs főtagjának szerkezetére, mindenkit meggyőz arról, hogy itt ugyanazon taggal van dolgunk, a mely a hallstatti ízlésű félkörfibulákat, különösen pedig azoknak kobáni példáit jellemzi. Ennek a körnek felelnek meg azon horizontális és vertikális geometrikus díszítőmustrák is, a me-

stürzte, so dass die Steine das ganze Grab ausfüllten. Dass beide Gräber in ein und dieselbe Kulturepoche gehören, wird durch die Gleichförmigkeit der Grabbeilagen bewiesen, unter denen sich, nach den Angaben von Kulakowskij, Skarabaeuse befinden, durchbohrte Perlen, die auf einen Sockel gelagerte Löwen darstellen, andere Perlen mit in Relief ausgeführten nackten weiblichen Figuren (Abb. 265 Nr. 1), und Bronzefibeln. Des Ferneren eine ganze Serie Fibeln vom sogenannten römischen Typus, verschiedene dünne, flache Arm- und Fussreifen, Ringe (Abb. 265 Nr. 2), Beschläge, Schliessen (Abb. 265 Nr. 3), Ohrgehänge, Glöckchen, mit Vogelköpfen verzierte Bronzegegenstände (Abb. 265 Nr. 4), ein mit einem Thierkopf geschmückter ähnlicher Gegenstand (Abb. 265 Nr. 5), ein aus einer feinen Bronzeplatte eiförmig gearbeiteter Gegenstand mit einem springenden Reiter in Reliefarbeit geziert (Abb. 265 Nr. 6), vier runde, platte, silberne Rosetten u. s. w. Von Goldgegenständen kam nur ein kleiner mützenförmiger, zum Aufnähen dienender Beschlag zum Vorschein, Thongefässe fanden sich verhältnissmässig nur wenige und auch die waren zumeist durch die in das Grab gefallenen Steine zerbrochen, weshalb denn auch ganz besonderes Interesse jene drei stark ruinirten Münzen verdienen, die in dem zweiten Grabe gefunden worden sind, von denen sich die eine als eine olbiaer und die andere als eine chersonesoser, aus dem III. Jahrhunderte v. Chr. stammende Münze erwies.»

Nachdem wir mit diesen Zeilen die im Отчетъ enthaltene Mittheilung wiedergegeben haben, können wir nun auf Grundlage jener Zeichnungen, die wir in der Sammlung der petersburger kaiserlich archäologischen Kommission anfertigten, zu einer eingehenderen Besprechung des Fundes übergehen, wobei wir aber bemerken müssen, dass auch diese Zeichnungen noch nicht gänzlich das Bild des Fundes erschöpfen. Vor allererst müssen

lyek ezen tag felső részét borítják, hogy tehát ez a kapocstypus eredetét ebben a művelődési körben veszi, az alig lehet kétség tárgya. Ha már most ezen kapocstypusnak a leletek között előforduló második képviselőjét veszszük tekintetbe (265. sz. rajz 5), fel fog tűnni először az, hogy nyúlványáról hiányzik a szíjhoz erősitésre szolgáló ütközőgomb és e helyett nittoló szeglyukakat látunk a nyúlványon, de fel fog tűnni másodszor az is, hogy a kampón túl állatfejet látunk, a mi kétségtelen rokonságba hozza ezt a darabot a Chvojka gyűjteményből közlöttel (264. rajz), a mely pedig forma tekintetében a tyraspolival egyezik. Ámde úgy a tyraspoli, mint a Chvojka-féle példák tekintve, hogy erősen profilált darabok, eltávolodnak a hallstatti művelődési körtől s inkább a La Tène-jelleget viselik magukon, sőt a Chvojka-féle példának kúpos díszítése egyenesen azokat a spirális karikákat hozza eszünkbe, a melyekről fentebb hazai és déli analogiák segélyével mutattuk ki, hogy a La Tène-ízléshez esnek közelebb. Világos tehát, hogy ha a 265. sz. rajzunk 3. sz. alatt közlött példa a legkorábbi typus, úgy az utána következő későbbi typust a tyraspoli és Chvojka-félék képviselik, de az is bizonyos, hogy az 5. sz. alatt közlött tavelyi példa fejlettebb állatfejes díszítésével a harmadik fejlemény, mely azonban a Chvojka-féle példa közvetitésével szorosan csatlakozik a második fejleményhez. Végül a 265. sz. rajzon 7. sz. alatt közlött példa, melynél a kampó és az ütközőgomb külön tagból van felnittolva, kétségtelenül a Kr. sz. körüli századok fejleményét mutatja, a mit kétségtelenné tesz az előlapon alkalmazott vízszintes vonalak közé zárt dőlt keresztet mutató azon vésett díszítményminta, a mely a Kr. sz. körüli

wir von jener Schliesse sprechen, die schon im Отчетъ publizirt ist und die wir in drei Ansichten reproduziren (Abb. 265 Nr. 3, 3a, 3b). Ein Blick auf das Hauptglied dieser Schliesse muss Jedermann davon überzeugen, dass wir es hier mit demselben Glied zu thun haben, welches für die Halbkreisfibeln des hallstatter Styles, besonders aber für die kobaner Exemplare charakteristisch ist. Diesem Kreise entsprechen auch jene horizontalen und vertikalen geometrischen Ornamentationsmuster, welche den oberen Theil dieses Gliedes bedecken, so dass kaum daran gezweifelt werden kann, dass wir in diesem Kulturkreise das Original dieses Schliessentypus suchen müssen. Wenn wir nun den zweiten unter diesen Funden vorgekommenen Repräsentanten dieses Schliessentypus in Betracht ziehen (Abb. 265 Nr. 5), so wird vor allererst auffallen, dass am Griff der zur Befestigung an den Riemen dienende Druckknopf fehlt und an dessen Stelle sich am Griffe Löcher für Nietnägel befinden; es wird aber des Weiteren auch auffallen, dass wir über dem Haken einen Thierkopf sehen, was dieses Stück zweifellos mit jenem Stück, das wir aus der Chwojkaschen Sammlung reproduzirt haben (Abb. 264) und das in der Form mit dem tyraspoler Exemplar übereinstimmt, in Verwandtschaft bringt. Allerdings entfernen sich sowohl das tyraspoler, wie das Chwojka'sche Exemplar mit Rücksicht darauf, dass sie stark profilirt sind, von dem hallstatter Kulturkreise und tragen eher den La Téne-Charakter an sich, ja die kegelartige Ornamentation des Chwojkaschen Exemplares bringt uns direkt jene Spiralreifen in Erinnerung, von denen wir weiter oben, mit Hilfe von heimischen und südlichen Analogien nachgewiesen haben, dass sie näher dem La Ténestyl liegen. Es ist also klar, dass wenn das auf Abb. 265 unter Nr. 3 reproduzirte Exemplar der früheste Typus ist, das tyraspoler und das Chwojka'sche Exemplar den darauffolgenden Typus repräsen-

266. rajz. A tavelyi leletek. — Abb. 266. Die taweljer Funde.

századok apró fémkészítményeit különösen pedig a fibulákat jellemzi.

Maga a szóbanforgó kapocstypusnak ezen leletben előforduló három változata megmutatja, hogy a Szimferopol vidéki Kulakovszkij-féle két kurgánban milyen elemek vannak képviselve. A legrégibb elem, melyet a 3. sz. kapocs jellemez, képviselve van még a spirális hengerekkel (265. sz. rajz 8). Azon karikák, a melyeknek kúpos gomb képezi a végződését (265. sz. rajz 9*a*, 9*b*), már mindenesetre későbbi fejlemények. A kúpos gomb alkalmazása alapján ezekhez sorolhatjuk azon karikákat, a melyekből egy példát 10. számunk alatt közlünk, mint a melyek erős profilálásukkal a La Tène-ízlés korát jelzik. A hallstatti és La Tène-ízlés közé ékelődő darabok a 11. sz. bronztag, a 12. sz. áttört bronzdíszítmény, a 13. és 14. sz. boglárok és az öszszes késtypusok. (266. rajz 15—18) Többször kiemeltük, hogy a La Tène-ízlésből származtatjuk a bütykös karikákat is (265. r. 20 és 266. rajz 19). A 265. rajz 6. sz. alatt közlött fibula, melyet Kulakovszkij domborműves tárgynak ír le, de a melyről részletrajzaink (6 *a*, 6 *b*) kétségtelenné teszik, hogy két tűvel ellátott kéttagú fibula, csak anynyit jegyzünk meg, hogy ovalis felső tagja megvan már a hallstatti sírmezőkben, a hol azonban rugó képződése még ismeretlen. Világos tehát, hogy ezt is inkább a La Tène-körbe kell soroznunk. A 265. rajz 21. sz. nyílhegy kor tekintetében azért nem döntő, mert láttuk, hogy divata igen hoszszú időre terjed. A 265. rajz 22. sz. bronzgyöngy előfordult a fent közlött tyenyetyinkai kurgánban és így annak korát a tyenyetyinkai fibula megadja. A leletek többi jellemző tárgyai közül, melyeket folytatólag 266. számú rajzunkon közlünk a 23. sz. vékony tükör-

tiren, es ist aber auch sicher, dass das unter Nr. 5 reproduzirte taweljer Exemplar mit seiner entwickelteren Thierkopfornamentation das dritte Entwicklungsstadium ist, das sich aber durch Vermittlung des Chwojka'schen Exemplars genau an das zweite Stadium anschliesst. Das auf Abb. 265 unter Nr. 7 reproduzirte Exemplar schliesslich, bei dem der Haken und der Druckknopf als besondere Glieder aufgenietet sind, zeigt zweifellos die Entwicklung der Jahrhunderte um Christi Geburt, was auch zweifellos gemacht wird durch das an der Vorderseite angebrachte gravirte Ornamentationsmuster, welches ein zwischen horizontale Linien geschlossenes, schiefes Kreuz zeigt und welches die kleinen Metallarbeiten und speziell die Fibeln aus den Jahrhunderten um Christi Geburt charakterisirt.

Die drei in dem Funde vorkommenden Varianten des in Frage stehenden Schliessentypus zeigen, was für Elemente in den beiden in der Gegend von Simferopol gelegenen Kulakowskij'schen Kurganen repräsentirt sind. Das älteste Element, welches durch die Schliessen Nr. 3 charakterisirt wird, ist auch noch durch die Spiralwalzen vertreten (Abb 265 Nr. 8). Jene Reifen, deren Endungen aus kegelförmigen Knöpfen gebildet sind (Abb. 265 Nr. 9*a*, 9*b*), sind jedenfalls schon spätere Entwicklungen. Wegen der Verwendung des kegelförmigen Knopfes können wir an diese Reifen auch jene anreihen, von denen wir unter Nr. 10 ein Exemplar reproduziren und die mit ihrer starken Profilirung die Zeit des La Ténestyles anzeigen. Zwischen dem hallstatter und dem La Ténestyl keilen sich das Bronzeglied Nr. 11, das durchbrochene Bronzeornament Nr. 12, die Beschläge Nr. 13 und 14 und sämmtliche Messertypen (Abb. 266 Nr. 15—18). Wie wir wiederholt hervorgehoben haben, leiten wir auch die gebuckelten Reifen (Abbildung 265 Nr. 20 und Abbildung 266 Nr. 19) vom La Ténestyle ab. Bezüglich der unter Nr. 6 reproduzirten Fibel, die Kulakowskij als einen

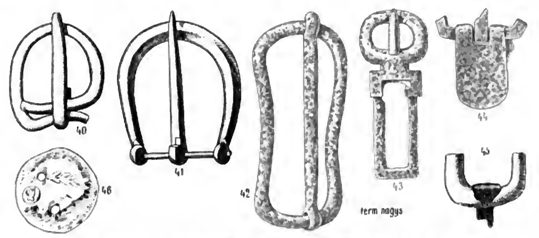
fémből készült tükörlapok, a 24. sz. csontlap, a 25. sz. csonttárgy, a 26. sz. kagylógyöngy, a 27. és 28. sz. bronzboglár és gyöngy határozatlanabb jellegűek, ellenben a 29. sz. harangocska analogiáit már bőven ismerjük, a 30. sz. gömbszeletidomú bronzpéldák pedig világosan a 29. sz. harangocskával azonos rendeltetésű díszítmények. Az ngyagtárgyak közűl a régibb csoporthoz tartozik a 31. sz. orsógomb, a 32. sz. csésze kézzel formált és feketére égetett példa s ugyanilyen a 33. sz. edénytöredék is; már a 34. sz. edény római terra sigillata anyagú és égetésű darab ép úgy, mint a 35. és 36. sz. edények.

Különösebben még azt a függőt akarjuk kiemelni (37. sz.) a melyet a rácsavarással képezett hurok jellemez, továbbá a 38. sz. karikarészletet, a mely a rácsavarás által képzett záródásnak spirálkorongból induló formáját mutatja.

Szintén különösebb figyelmünket érdemli meg a 39. sz. fülreváló karika, mely ugyanazt a gömbkétszögalakú lemezbetoldást mutatja, a melyet keszthelyi sírmezőnk nagy kosaras fülrevalóin is észleltünk,[1]

[1] Hampel: i. m. CXVII–CXVIII.

Reliefgegenstand beschreibt, von dem es aber unsere Detailzeichnungen (Nr. 6*a*) und 6*b*) zweifellos machen, dass es eine mit zwei Nadeln versehene zweigliedrige Fibel ist, bemerken wir nur soviel, dass ihr ovales oberes Glied sich schon in den hallstatter Grabfunden vorfindet, dass aber dort die Ausbildung der Feder noch unbekannt ist. Es ist also klar, dass wir diese Fibel eher in den La Tènekreis reihen müssen. Die Pfeilspitze Nr. 21 ist in zeitlicher Hinsicht nicht entscheidend, weil, wie wir schon gesehen haben, ihre Mode sich über eine sehr lange Zeit erstreckt. Die Bronzeperle Nr. 22 kam auch in dem oben publizirten tjenjetjinkaer Kurgan vor, so dass die Zeit derselben durch die tjenjetjinkaer Fibel bestimmt wird. Unter den übrigen charakteristischen Gegenständen der Funde, die wir fortsetzungsweise auf Abb. 266 reproduziren, sind die aus dünnem Spiegelmetall gefertigten Spiegelplatten Nr. 23, die Knochenplatte Nr. 24, der Knochengegenstand Nr. 25, die Muschelperle Nr. 26, der Bronzebeschlag und die Perle Nr. 27 und 28 von unbestimmterem Charakter. Hingegen kennen wir die Analogien des Glöckchens Nr. 29 schon hinreichend und die kugelsegmentförmigen Bronzestücke Nr. 30 sind offenbar Ornamente von der gleichen Bestimmung wie das Glöckchen Nr. 29. Zu

267. rajz. A tavelyi leletek. — Abb. 267. Die taweljer Funde.

csakhogy míg a keszthelyi kosaras fülbevalóknál a karika lemezes kiszélesedése tisztán díszítményes elem, addig ezen Kulakovszkij-féle ásatásokban előforduló példánál a lemezes kiszélesedésnek szerkezeti oka van, nevezetesen az, hogy a kiszélesedés szabadon álló végének felhajlított szélei által képezett hüvelybe a karika vége beléeresztessék.

Nevezetes a leletek közt előforduló csattok sorozata is, a melyeket 267. sz. rajzunk 40—45. számai alatt közlünk. Ezek közül a 40. sz. meglepően primitivus, a 41. sz. pedig azt a formát mutatja, a melynél a peczek tengelye külön beigtatott tagot képez és a melyről már fentebb szólottunk. Ismerjük a 43. számunak typusát is, és tudjuk, hogy egyrészt a szibériai csontpéldákkal egyez szerkezetileg, másrészt egész profilálása tekintetében azon áttört készítmények körébe tartozik, a melyek a római időkben a La Tène-formák behatása alatt fejlődtek ki.

Végül még csak azt akarjuk megjegyezni, hogy a leletekben előfordult egyik bronzérmen császárfejet mutató kicsiny contre marque van beütve és hogy ez az érem két helyen át van lyukasztva, a mi azt mutatja, hogy ékszerül szolgált (267. sz. rajz 46. sz.) Továbbá, hogy a leletekben egy római bronzkulcs is fordult elő.

Ha csak a most közlött rajzok alapján vizsgáljuk is e leleteket, akkor sem kell soká magyarázni, hogy a Kulakovszkij-féle két kurgánban ugyanazon vegyes képet találjuk, a melyet hazánkban a hatvan-boldogi leletek nyujtanak. A rétegzés itt is korábbi, sőt tartalmaz bizonyos olyan elemeket is, a melyek hazánk területén eddig nem ismeretesek; ha pedig a tyraspoli lelet kapocstagját ezen leletekkel öszszevetjük, anynyit látunk, hogy a tyras-

der älteren Gruppe der Thongegenstände gehören der Spinnwirtel Nr. 31, die mit der Hand geformte und schwarz gebrannte Schale Nr. 32 und die ebensolchen Gefässscherben Nr. 33. Das Gefäss Nr. 34 ist schon von demselben Material und ebenso gebrannt wie die römische terra sigillata und ebenso sind auch die Gefässe Nr. 35 und 36.

Besonders wollen wir noch jenes Ohrgehänge hervorheben (Nr. 37), für welches die durch Aufdrehen gebildete Schlinge charakteristisch, ferner den Reifentheil (Nr. 38), welcher die Form des aus einer Spiralscheibe abzweigenden, durch Aufdrehen gebildeten Abschlusses zeigt.

Unser besonderes Interesse verdient auch noch der Ohrgehängereifen Nr. 39, der denselben ellipsoidförmigen Platteneinschub zeigt, den wir an den grossen Ohrgehängen mit korbförmigen Anhängsel des keszthelyer Grabfeldes beobachteten,[1] nur dass bei den keszthelyer Exemplaren die plattenartige Verbreiterung des Reifens ein rein ornamentales Element ist, während bei dem aus den Kulakowskij'schen Ausgrabungen stammenden Exemplar die plattenartige Verbreiterung einen konstruktiven Grund hat, es dient nämlich die von den umgebogenen Rändern des freistehenden verbreiteten Endes gebildete Hülse zum Einhängen des anderen Endes des Reifens.

Bemerkenswerth ist die unter den Funden vorkommende Serie von Schnallen, die wir auf Abb. 267 unter Nr. 40—45 reproduziren. Unter diesen Stücken ist Nr. 40 überraschend primitiv. Nr. 41 zeigt jene Form, bei welcher die Achse des Stiftes ein besonders eingefügtes Glied bildet und von der wir weiter oben schon gesprochen haben. Wir kennen auch den Typus von Nr. 43 und wissen, dass er einerseits konstruktiv mit den sibirischen Knochenexemplaren übereinstimmt, andererseits mit Rücksicht auf seine ganze Profilirung in den Kreis jener durchbrochenen Arbeiten gehört, die sich in den

[1] Hampel: L. c. CXVII—CXVIII.

poli kapocstag maga is későbbi fejlemény, a mely legkorábban is csak a La Tène-ízlés korában léphetett föl, de a melynek divata elég soká megmaradhatott. Viszszatérve a tyraspoli lelet ismertetésére, szólnunk kell még a 263. sz. rajzunk 25—26. sz. alatt közlött ékszerekről és ki kell emelnünk, hogy hasonló ékszerek a tyimosevszkaja sztaniczai leletben is előfordultak (221. sz. rajz 9—10), még pedig ott az aláhajtott lábú fibulának korábbi formája társaságában, a mi azt jelenti, hogy ezek az ékszerek, a melyekről fentebb kimutattuk, hogy hazánk népvándorláskori sírmezőiben is meg vannak, nem abban a periodusban lépnek föl legkorábban, a melyet a tyimosevszkaja sztaniczai leletek képviselnek, hanem meg voltak már azt megelőzőleg is, mert a tyraspoli leletben

268. rajz. Olbiai leletek az odeszszai múzeumban.
Abb. 268. Olbiaer Funde im odessaer Museum.

römischen Zeiten unter dem Einfluss der La Téne-Formen entwickelt haben.

Schliesslich wollen wir nur noch bemerken, dass auf der einen in den Funden vorgekommenen Bronzemünze eine kleine, einen Kaiserkopf zeigende Contremarke eingeschlagen ist und dass diese Münze an zwei Stellen durchlöchert ist, was darauf hinweist, dass dieselbe als Schmuckstück gedient hat. (Abb. 267, Nr. 46.) Auch kam in den Funden ein römischer Bronzeschlüssel vor.

Auch wenn wir diese Funde nur auf Grundlage der jetzt publizirten Zeichnungen prüfen, bedarf es keiner weitläufigen Erklärung, um in den beiden Kulakowskij-schen Kurganen dasselbe gemischte Bild zu finden, welches in unserem Vaterlande die hatvan-boldoger Funde bieten. Die Schichtung ist auch hier eine ältere, ja sie enthält sogar auch gewisse solche Elemente, die bisher auf dem Gebiete unseres Vaterlandes unbekannt waren; wenn wir aber das Schliessenglied des tyraspoler Fundes mit diesen Funden vergleichen, so erkennen wir, dass das tyraspoler Schliessenglied selbst eine spätere Entwicklung ist, die frühestens in der Zeit des La Téne-Styles aufgetreten sein kann, deren Mode sich aber ziemlich lange erhalten haben mag. Wenn wir nun zur Würdigung des tyraspoler Fundes zurückkehren, müssen wir auch noch von den auf Abb. 263 unter Nr. 25—26 reproduzirten Schmucksachen reden und hiebei hervorheben, dass ähnliche Schmuckstücke auch in dem tjimoschewskaja-stanizaer Funde vorkamen (Abb. 224, Nr. 9—10), u. zw. dort in Gesellschaft einer früheren Form der Fibel mit umgeschlagenem Fuss, womit gesagt ist, dass diese Schmuckstücke, von denen wir weiter oben nachgewiesen haben, dass sie auch in unseren heimischen Grabfeldern aus der Völkerwanderungszeit vorkommen, nicht in jener Periode am frühesten auftreten, welche durch die tjimoschewskaja-stanizaer Funde repräsentirt wird, sondern dass sie auch früher vorhanden waren, weil das im tyraspoler

előforduló kapocstag a tyímosevszkaja sztaniczai leleteknél mindenesetre korábbi. Mégis az a körülmény, hogy azonos ékszertypusok fordulnak elő a tyraspoli és tyimosevszkaja sztaniczai leletekben, azt mutatják, hogy a tyraspoli lelet annak a periodusnak, a melyet a benne előforduló kapocstag képvisel, nagyon késő képviselője, a mit különben a népvándorláskorunkat jellemző szívalakú cseppformájú gyöngy jelenléte is sejtetett.

Préselt arany lemezből készültek azok a tárgyak, a melyeket 268. sz. rajzunkon közlünk és a melyeket az odeszszai múzeum gyűjteménye őriz ajándékból származó olbiai leletekből. Az 1. és 2. szám szíjvég, a 3. sz. csatt, a 4—7. sz. felvarrásra szolgáló pikkelydísz. Semmi kétség, hogy az ezen leletek között előforduló valamenynyi tárgy temetkezési czélokra készült, mert a szijvégek és csatt, tekintve azt, hogy finom aranylemezből készültek, már csak vékonyságuknál fogva sem felelhettek meg valamely praktikus czélnak. Hogy lehetőleg szabatosak legyünk, megemlítjük, hogy az 1. és 2. sz. szijvégből, valamint a 3. sz. csattból két-két darab van a leletek között, az 5. sz. pikkelyből pedig tizennyolcz darab. A leletek korára kétségtelenül az 1. sz. szíjvég és a 3. sz. csatt vetnek leghatározottabban világot. A díszítésminta, a mely a 3. sz. csatt nyúlványát és az 1. sz. szíjvég felső felét díszíti, teljesen azonos és nem lehet félreismerni, hogy ezen díszítő mustrák préselt műben ugyanazt az áttört mustrát utánozzák, a mely hazánkban a provincziális római időket jellemzi és a melyről azt mondottuk, hogy a La Téne-ízlés befolyása alatt fejlődött ki. És itt figyelmeztetnünk kell arra, hogy ezen mustrának valóságos áttört műben való alkalmazá-

vorkommende Schliessenglied jedenfalls älter ist als die tjimoschewskaja-stanizaer Funde. Trotzdem zeigt der Umstand, dass in dem tyraspoler und in den tjimoschewskaja-stanizaer Funden identische Schmucktypen vorkommen, dass der tyraspoler Fund ein sehr später Repräsentant jener Periode ist, welche durch das in diesem Funde vorkommende Schliessenglied repräsentirt ist, was übrigens auch die Anwesenheit der unsere Völkerwanderungszeit charakterisirenden, herzförmigen, tropfenartigen Perle vermuthen lässt.

Jene Gegenstände, welche wir auf Abb. 268 reproduziren, die aus olbiaer Funden stammen und sich in der Sammlung des odessaer Museums als Geschenk befinden, sind aus gepressten Goldplatten gefertigt. Nr. 1 und 2 sind Beschläge, Nr. 3 eine Schnalle, Nr. 4—7 Schuppenornamente zum Aufnähen. Es ist zweifellos, dass alle in diesen Funden vorkommenden Gegenstände zu Bestattungszwecken dienten, denn die Beschläge und die Schnalle, die doch aus einer feinen Goldplatte gearbeitet sind, konnten schon wegen ihrer Dünne keinerlei praktischem Zweck entsprechen. Um möglichst genau zu sein, erwähnen wir noch dass je zwei Exemplare von den Beschlägen Nr. 1 und 2 und von der Schnalle Nr. 3 und 18 Stücke von den Schuppen Nr. 5 in den Funden vorkommen. Auf die Zeit der Funde werfen zweifellos am entschiedensten der Beschlag Nr. 1 und die Schnalle Nr. 3 Licht. Das Muster, mit welchem die Verlängerung der Schnalle Nr. 3 und die obere Hälfte des Beschlages Nr. 1 ornamentirt ist, ist vollkommen identisch und es lässt sich nicht verkennen, dass hier in gepresster Arbeit jenes selbe durchbrochene Muster imitirt ist, welches in unserem Vaterlande die provinzial-römischen Zeiten charakterisirt und von dem wir schon gesagt haben, dass es sich unter dem Einflusse des La Téne-Styles entwickelt hat. Und hier müssen wir auch darauf aufmerksam machen, dass wir der Ausführung dieses Musters in wirklich durchbrochener Arbeit schon unter den

sával találkoztunk már az olbiai leletek közt (244. sz. rajz 3). Ennek a diszítő-mustrának ugyancsak préselt műben való de mindenesetre későbbi és épen azért romlottabb alkalmazásával találkozunk a fenéki sirmezőnek már többször idézett egyik szíjvégén, a hol ez a mustra maszk-motivumok kereteléseűl szolgál.[1] Ugyancsak a római időkre mutat a 2. sz. szíjvég felső részének díszítő mustrája, mely levélmintát mutat. Ez a minta is olyan, mely a római időkben rendkívűl használatos és különösen az edények benyomott díszítésein találkozunk vele. E két a barbarhoz csatlakozó, de mégis a római időket jellemző motivum a most tárgyalt olbiai szíjvégeken a perzsa területet jellemző indadíszítéssel van kombinálva, ha ugyan ennél is nincs szerepe ugyanazon áttört mívű provincziális római technikának. A 4. sz. felvarrásra szolgáló pitykе kétségtelenűl éremmásolat, a minőnek alkalmazását láttuk már a III. Riscuporis érem-másolatával datált olbiai leleteknél. Ha ezt a körűlményt a szíjvégeken s illetve csatton alkalmazott motivumokkal egybevetjük, alig lehet kétségünk, hogy ezen leletekben is a Kr. sz. körűli századok hagyatékával van dolgunk.

269. sz. rajzunkon egy keresi leletet mutatunk be, melyet szintén az odeszszai múzeum őriz. Volt e leletben négy darab szíjboglár abból a typusból, a melyet most tárgyalt rajzunk *a* száma mutat, abból a boglárból pedig, a melyet rajzunk *b* száma mutat, nyolcz meglehetősen ép és két töredékes példa fordult elő. Mind e boglárok ezüst lemezből készűltek, a mely az előlapon finom pounczolt aranylemezzel van borítva és az *a* szám alatt közölt

[1] Hampel i. m. LXXXVIII. 8.

olbiaer Funden begegneten (Abb. 244, Nr. 3). Einer Ausführung dieses Musters in ebenfalls gepresster Arbeit, die aber jedenfalls später und deshalb entarteter ist, begegnen wir an dem einen schon wiederholt zitirten Beschlage des fenéker Grabfeldes, wo dieses Muster als Umrahmung für Maskenmotive dient.[1] Auf die römischen Zeiten verweist auch das Ornamentationsmuster des oberen Theiles des Beschlages Nr. 2, welches ein Blattmotiv zeigt. Dieses Motiv ist in den römischen Zeiten überaus gebräuchlich und finden wir dasselbe besonders auf den eingedrückten Ornamenten der Gefässe. Diese beiden an das Barbarenthum sich anschliessenden, aber trotzdem die römischen Zeiten charakterisirenden Motive sind auf den eben behandelten olbiaer Beschlägen mit dem das persische Gebiet charakterisirenden Rankenornament kombinirt, wenn nicht etwa auch bei diesen dieselbe provinzial-römische Technik der durchbrochenen Arbeit eine Rolle hat. Das zum Aufnähen dienende Schuppenornament Nr. 4 ist zweifellos eine Münzkopie, deren Verwendung wir ja schon bei den durch eine Münzkopie des Riscuporis III. datirten olbiaer Funden gesehen haben. Wenn wir diesen Umstand mit den an den Beschlägen, beziehentlich an der Schnalle verwendeten Motiven zusammennehmen, so können wir kaum daran zweifeln, dass wir es auch in diesen Funden mit einem Nachlasse der Jahrhunderte um Christi Geburt zu thun haben.

Auf Abb. 269 reproduziren wir einen kertscher Fund, der sich ebenfalls im odessaer Museum befindet. Es befanden sich in dem Funde vier Riemenbeschläge von jenem Typus, welchen Nr. *a* auf unserer Abbildung zeigt. Und von jenen Beschlägen, welche Nr. *b* zeigt, kamen acht ziemlich unversehrte und zwei zerbrochene Exemplare vor. Alle diese Beschläge sind aus Silberplatten gearbeitet und auf der Vorderseite mit einer feinen gepunzten Goldplatte überzogen und die

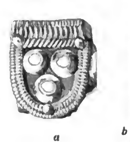
[1] Hampel: L. c. LXXXVIII. 8.

boglárok előlapját ezenkívül még három-három kerek rekeszbe foglalt karneol ékíti. Sokkal többször hivatkoztunk már az opus barbariäum jellemző sajátosságaira, sem hogy kétségünk lehetne az iránt, hogy ezen olbiai leletekben is az opus barbaricumnak jellemző alkalmazásával van dolgunk, a mi egyúttal eldönti azt a kérdést is, hogy milyen periodusba kell soroznunk ezen olbiai leleteket. Hazai emlékeink szempontjából el nem kerülhetjük, hogy rá ne mutassunk arra a szoros rokonságra, mely ezen lelet és a rékasi sírlelet között van.[1] Ezen lelet ismertetője dr. Könyöki A. azt hiszi,[2] hogy a rékási sírleletben előforduló szíjboglárok a pusztatóti és kúnágotai sírleletekben előfordult aranylemezekhez hasonlók és ez alapon teszi azokat a Kr. u. VI—VII századokba. Részünkről Könyöki úrnak ezen felfogásával nem érthetünk egyet; nem pedig azért, mert a pusztatóti és kúnágotai lemezek nem szolgáltak fémlap borítására, holott a rékasi boglárok, mint azt épen Könyöki úr írja, bronzlemezzel voltak bélelve, a mit helyesebben úgy kell érteni, hogy a bronzlemez, mely a rékasi boglárok alapját képezte, ponczolt aranylemezzel volt borítva, vagyis valóságos opus barbaricum volt. De figyelembe kell venni azt is, hogy a rékasi sírlelet boglárainak ponczolt mustrája a Könyöki úr által idézett pusztatóti és kúnágotai boglárok mustrájával egyáltalán nem egyezik meg, míg ellenben különösen a szegélydíszítések szempontjából határozottan egyezik a most tárgyalt kercsi boglárok mustrájával. És itt jó lesz figyelni arra is, hogy a kercsi boglárok mustrája szoros analogiát mutat

[1] Hampel: i. m. CCCXXIX. 1—9.

[2] Arch. Ért. Új f. XVII. köt. 360. l.

Vorderseite der Beschläge Nr. *a* ist überdies auch noch mit je drei in runde Zellen gefassten Karneolsteinen geschmückt. Wir haben uns schon viel zu oft auf die charakteristischen Eigenheiten des opus barbaricum bezogen, als dass uns ein Zweifel aufsteigen könnte, ob wir es in diesen olbiaer Funden mit einer charakteristischen Anwendung des opus barbaricum zu thun haben. Was auch gleichzeitig über die Frage entscheidet,

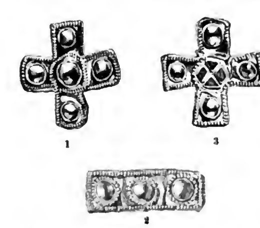
269. rajz. Kercsi lelet az odeszszai múzeumból.
Abb. 269. Kertscher Fund im odessaer Museum.

in welche Periode wir diese olbiaer Funde zu reihen haben. Vom Gesichtspunkte unserer heimischen Funde aus können wir es nicht umgehen, auf jene enge Verwandtschaft hinzuweisen, welche zwischen diesem Funde und dem rékaser Grabfunde besteht.[1] Dr. A. Könyöki, der diesen Fund beschreibt,[2] meint, dass die im rékaser Grabfunde vorkommenden Riemenbeschläge ähnlich seien den Goldplatten aus den pusztatóter und kunágotaer Grabfunden und versetzt dieselben auf dieser Grundlage in das VI—VII Jahrh. nach Chr. Wir unsererseits können mit dieser Auffassung des Herrn Könyöki nicht übereinstimmen. Nicht etwa, weil die pusztatóter und kunágotaer Platten nicht als Deckplatten gedient hätten, während die rékaser Beschläge, wie dies eben Herr

[1] Hampel: L. c. CCCXXIX. 1—9.

[2] Arch. Ért. N. F. Bd. XVII. S. 360. (Uj f. XVII. köt. 360 l.)

azon csatt szíjszorító nyulvány diszítésével, a melyet 244. sz. rajzunk 2. sz. alatt közöltünk s a melynek közlése alkalmával rámutattunk arra, hogy e mustra a csavart sodronydíszítésnek ponczolt műben való utánzását tünteti föl és épen azért az aláhajtott lábu fibulákkal technikai rokonságban áll. Nem tagadjuk mereven hogy a rékasi sírlelet és a kúnágotai és pusztatóti leletek között valami távoli vonatkozás ne lehetne. Azonban ez a vonatkozás korántsem olyan közeli, mint a minő

270. rajz. Krymi lelet. — Abb. 270. Krymer Fund.

a rékasi sírleletek és a most tárgyalt kercsi lelet közt van. Bizonyos azonban másrészt, hogy a rékasi sírleletek sem tökéletesen egykorúak a most tárgyalt kercsi lelettel. Kitűnik ez abból, hogy míg a most tárgyalt kercsi leletben megvan az opus barbaricumnak az a jellemző sajátja, hogy a ponczolt borítólap befoglalt karneolokkal van ékítve, addig a rékasi sírleletben ezen ékköveknek már csak reminiszczencziája van meg a megerősítésre szolgáló szögecsek fejeiben. De vajjon nem tapasztaltuk e már többször, hogy azon oroszföldi leletek, a melyek hazai leleteink egyik vagy másik csoportjával egyező jellegeket mutatnak, ezen

Könyöki schreibt, mit einer Bronzeplatte gefüttert waren. Dies muss man aber richtiger dahin verstehen, dass die Bronzeplatte, welche den Grund der rékaser Beschläge bildete, mit einer gepunzten Goldplatte überzogen, also ein wahrhaftiges opus barbaricum war. Man muss aber auch berücksichtigen, dass das gepunzte Muster des rékaser Grabfundes mit dem Muster der von Herrn Könyöki zitirten pusztatóter und kúnágotaer Beschläge überhaupt nicht übereinstimmt, während dasselbe besonders in den Saumornamenten ganz entschieden mit dem Muster der jetzt behandelten kertscher Beschläge übereinstimmt. Und hier wird es gut sein, darauf zu achten, dass das Muster der kertscher Beschläge eine genaue Analogie bietet zur Ornamentation der Riemenverlängerung jener Schnalle, die wir auf Abb. 244 unter Nr. 2 reproduzirt haben, wo wir auch darauf schon hingewiesen haben, dass dieses Muster eine Nachahmung des gewundenen Drahtornamentes in gepunzter Arbeit ist und eben deshalb den Fibeln mit umgeschlagenem Fuss technisch verwandt ist. Wir längnen nicht starr, dass nicht zwischen dem rékaser Grabfunde und den kúnágotaer und den pusztatóter Funden irgend welche entfernte Beziehung bestehen könne. Aber diese Beziehung kann keineswegs eine so nahe sein, wie jene zwischen den rékaser Grabfunden und dem oben behandelten kertscher Funde. Sicher ist aber andererseits, dass auch die rékaser Grabfunde nicht vollkommen gleichzeitig sind mit dem oben behandelten kertscher Funde. Es geht dies daraus hervor, dass während in dem oben behandelten kertscher Funde jene charakteristische Eigenthümlichkeit des opus barbaricum, dass die gepunzte Deckplatte mit gefassten Karneolsteinen geschmückt ist, sich vorfindet, es in dem rékaser Grabfunde nur mehr eine Reminiscenz dieser Schmucksteine gibt, in den Köpfen der zur Befestigung dienenden Nägel. Wir haben ja schon oben wiederholt die Erfahrungen gemacht, dass jene russländischen

jellegek szempontjából mindig valamivel korábbiak, mint velük egyező hazai leleteink? Ez az eset forog fenn most is, és ha helyesen akarjuk értelmezni az öszszefüggést, úgy a sorozat élére a most tárgyalt kercsi, annak közepére a rékasi és jó távoli végére a kúnágotai és pusztatóti leleteket kell helyeznünk.

Funde, die gemeinsame Charakterzüge mit der einen oder der anderen Gruppe unserer heimischen Funde zeigen, vom Gesichtspunkte dieser Charakterzüge aus immer etwas älter sind, als unsere mit ihnen übereinstimmenden heimischen Funde. Dieser Fall liegt nun auch hier vor, und wenn wir den Zusammenhang richtig interpretiren wollen, so müssen wir an den Anfang der Reihe den jetzt behandelten kertscher Fund setzen, in die Mitte derselben den rékaser und an ihr ziemlich fernes Ende die kúnágotaer und pusztatóter Funde.

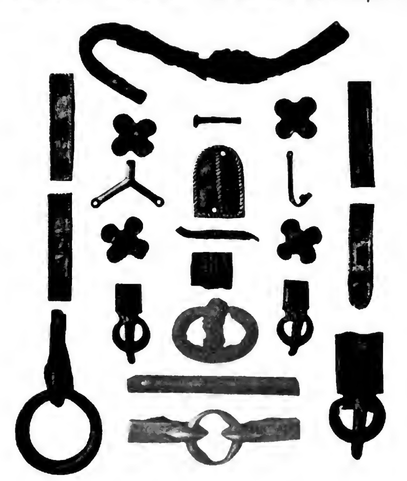

271. rajz. Zdvizsenszki lelet. — Abb. 271. Zdwiženskеr Fund.

Azon átmenetekre vonatkozólag, a mely az opus barbaricum és a gránátos rekeszötvösség között van, alig nevezhetünk meg fontosabb leletet, mint azon krimi leletet, melyet ez odeszszai múzeum őriz és a melyet 270. sz. rajzunkon közlünk. Ebben a leletben azon keresztalakú tagokból, melyet ezen táblánk 1. sz. alatt mutatunk be, van egy darab, a 2. számúból szintén egy, a 3. sz. keresztalakú tagból pedig egy ép és két töredékes példa. A mi az 1—2. számokat illeti, azok annyira magukon viselik az opus barbaricum minden jellemző vonását, hogy azzal bővebben foglalkozni igazán nem szükséges; ellen-

Hinsichtlich jener Übergänge, die zwischen dem opus barbaricum und der Granatzellengoldschmiedekunst bestehen, können wir kaum einen wichtigeren Fund anführen, als jenen krymer Fund, der sich im odessaer Museum befindet, und den wir auf Abb. 270 reproduziren. In diesem Funde kommt jenes kreuzförmige Glied, welches Nr. 1 dieser Abbildung zeigt, in einem Exemplare vor, jenes, welches Nr. 2 zeigt, ebenfalls in einem Exemplar, und jenes, welches Nr. 3 zeigt, in einem un-

ben a 3. sz. a leletben három példával képviselt typusnál csak a keresztalak szárain látjuk a tiszta opus barbaricumot, míg a kereszt középtagján egy sajátságos rekeszművet látunk, háromszögekből és rhombusokból egybeállítva. Ezen rekeszmű

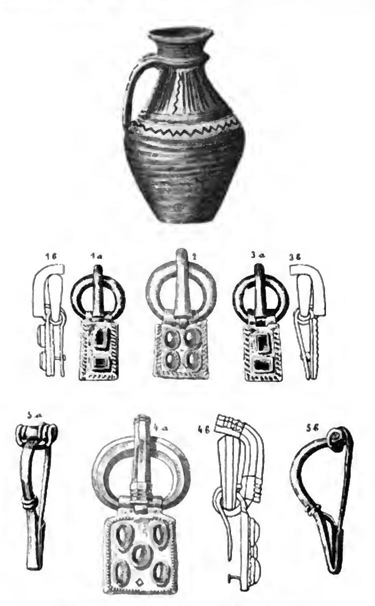
272. rajz. Szagai lelet. — Abb. 272. Sagaer Fund.

sajátosságát az képezi, hogy a rekeszek nem képeznek egybefüggő ötvösmunkát, hanem minden rekesz egymástól függetlenül önállóan van az alapra forrasztva. Ugyanezt a jelenséget látjuk egy másik leleten, mely a sztavropoli kormányzóság novogrigorjevi kerületében Zdvizsenszk községben fordult elő és a melyet 271. sz. rajzunkon közlünk a szentpétervári Csá-

versehrten und zwei zerbrochenen Exemplaren vor. Die Nummern 1 und 2 tragen so sehr jeden charakteristischen Zug des opus barbaricum an sich, dass es wohl nicht nothwendig ist, sich mit denselben eingehender zu befassen. Hingegen sehen wir bei dem durch drei Exemplare vertretenen Typus Nr. 3 nur an den Armen der Kreuzfigur das reine opus barbaricum, während sich am Mittelgliede des Kreuzes eine eigenthümliche, aus Dreiecken und Rhomben zusammengestellte Zellenarbeit befindet. Die Eigenthümlichkeit dieser Zellenarbeit ist es, dass die Zellen kein zusammenhängendes Netz bilden, sondern dass jede Zelle von der anderen unabhängig, selbständig auf die Grundlage aufgelöthet

szári Archaeologiai Commissio Отчетъ-ja után.[1] Az a körülmény, hogy mind a két most közlött leletben a tiszta opus barbaricum együtt fordul elő a rekeszötvösségnek ezzel a sajátos formájával, valószínűvé teszi, hogy itt az opus barbaricumnak késő és a rekeszötvösségnek kezdő

ist. Dieselbe Erscheinung sehen wir an einem anderen Funde, der in der Gemeinde Zdwiżensk im Bezirke Nowogrigorjew des Stauropoler Gouvernements zum Vorschein kam, und den wir auf Abb. 271 nach dem Отчеть der petersburger k. arch. Kommission reproduziren.[1]

273. rajz. Murgai lelet. — Abb. 273. Murgaer Fund.

[1] Отчеть за г. 1890. ст. 122 Nr. 82—87.

[1] Отчеть за г. 1890. ст 122 Nr. 82—87.

jelenségeivel állunk szemben. Még fontosabb e csoportra egy másik lelet, mely mindenesetre lovas temetkezésből származik és a melyet 272. sz rajzunkon közlünk. Ezt a leletet lócsontváz kiséretében a tavri kormányzóság dnyeprovi kerületében fekvő Szaga község mellett találták Alesek várostól hat versztnyire.[1] E leletnek a most jelzett csoporthoz való tartozása kétségtelen és csak a kor meghatározása okoz némi nehézséget. Azonban ez is eltávolítható lesz, mihelyt a magyarországi leletek közül csak egyetlen egynek t. i. a murgai leletnek képét közöljük. (273. sz. rajz). Ennek a leletnek magyarázására kevés szót kell vesztegetnünk, mert hiszen a puszta egybevetés meggyőz bennünket arról, hogy az ezen leletekben előforduló csattok szíjnyúlványát a rekeszötvösségnek ugyanaz a formája díszíti, mint a minő jellemzi a fentebbiekben közlött délorosz leleteket is. A murgai lelet kormeghatározói az aláhajtott lábú fibulák és tekintettel mindarra, a mit ezen fibulák szerepéről és koráról eddig mondottunk, maga e fibulák jelenléte elegendő, hogy tisztán lássuk azt, mikép sem a murgai, sem a vele analog oroszföldi leletek nem datálhatók a Kr. u. III. századon túl.

Hátra volna még, hogy azon leleteket ismertessük, a melyeket az odeszszai múzeumból 274. sz. rajzunkon gyűjtöttünk egybe. Ezek a leletek Pantikapaionban kerültek napfényre és bár kétségtelenül egybetartoznak, közelebbi leletkörülményeik ezeknek sem ismeretesek. Mégis már az eddig elmondottak alapján van jogunk föltételezni, hogy mindaz, a mit e táblán összegyűjtöttünk, a Kr. u. I—III. századok

[1] Отчетъ за г. 1899. ст. 127—128. рис. 250.

Der Umstand, dass bei den jetzt hier publizirten Funden das reine opus barbaricum gemeinsam vorkommt mit der beschriebenen eigenthümlichen Art der Zellengoldschmiedearbeit, macht es wahrscheinlich, dass wir es hier mit späten Erscheinungen des opus barbaricum und frühen Erscheinungen der Zellengoldschmiedekunst zu thun haben. Noch wichtiger ist für diese Gruppe ein anderer Fund, der jedenfalls aus einem Reitergrabe stammt, und den wir hier auf Abbildung 272 reproduziren. Dieser Fund wurde in Gemeinschaft mit einem Pferdeskelett bei der im dnjeprower Bezirke des taurer Gouvernements gelegenen Gemeinde Saga, 6 Werst von der Stadt Aleschek gefunden.[1] Dass dieser Fund zu der eben gekennzeichneten Gruppe gehört, ist zweifellos und nur die Bestimmung der Zeit verursacht gewisse Schwierigkeiten. Aber auch diese Schwierigkeit kann sofort überwunden werden, sobald wir nur einen einzigen ungarländischen Fund, den wir auf Abb. 273 reproduziren, zum Vergleiche heranziehen. Zur Erklärung dieses Fundes müssen wir nicht viel Worte verlieren, denn schon der blosse Vergleich überzeugt uns davon, dass die Riemenhülse der in diesen Funden vorkommenden Schnallen mit derselben Art von Zellengoldschmiedearbeit geschmückt ist, wie jene, welche die weiter oben publizirten südrussischen Funde charakterisirt. Als Zeitbestimmer dient bei dem murgaer Funde die Fibel mit umgeschlagenem Fuss und mit Rücksicht darauf, was wir von der Rolle und der Zeit dieser Fibel bisher gesagt haben, genügt schon die Anwesenheit dieser Fibel, um uns klar erkennen zu lassen, dass weder der murgaer, noch die ihm analogen russländischen Funde in die Zeit diesseits des III. Jahrhundertes n. Chr. datirt werden können.

Rückständig ist jetzt noch die Besprechung jener Funde aus dem odessaer

[1] Отчетъ за г. 1899. ст. 127—128. рис. 250.

maradéka, mert hiszen e rajzunk 1—3. sz. alatt közlött és éremutánzatot mutató ponczolt lemezek ugyanazon divatra mutatnak, a melynek a fentebb említett III. Riscuporis-féle éremmásolat is köszöni létrejöttét. A 4. sz. rhombusalakú pikkely szerepéről már akkor szólottunk, a mikor ennek a motivumnak mint edénydíszítménynek szerepét méltattuk. Az 5. sz. liliomszerű virág hazai népvándorláskori leleteinkben mint préselt díszítmény meg van a mártélyi leletekben,[1] a mi, tekintettel a mártélyi lelet állására, mindenesetre a mellett szól, hogy az orosz földön ez a díszítmény a Kr. e. I—III. századokban megvolt. A 6—7. sz. lemezek közül igazán jellemző csak a háromcsúcsú levél, mely bizonyára valamely hellenisztikus stemmából származik. Ebben a környezetben egészen természetes a 8. számú szíjboglár is, mert hisz ezt a boglárt eddig épen azokban a hazai leleteinkben találtuk, nevezetesen az adonyiban[2] és a fenékiben,[3] a melyekről többszörö-

[1] Hampel: i. m. CLIV. 2—3
[2] U. o. LXXIX. 10.
[3] U. o. LXXXVIII. 4—9.

Museum, die wir auf Abb. 274 vereinigt haben. Diese Funde kamen in Pantikapaion zum Vorschein, die näheren Fundumstände derselben sind aber nicht bekannt, trotzdem diese Funde zweifellos zusammengehören. Dennoch dürfen wir aber, schon auf Grundlage des bisher Gesagten, voraussetzen, dass all das, was wir auf dieser Tafel gesammelt haben, Überbleibsel des I—III. Jahrhundertes nach Chr. sind, zumal ja die auf dieser Abbildung unter Nr. 1—3 reproduzirten gepunzten Platten, welche Nachahmungen von Münzen sind, auf dieselbe Mode hinweisen, der auch die weiter oben erwähnte Kopie der Münze des Riscuporis III. ihre Entstehung verdankt. Von der Rolle der rhombusförmigen Schuppe Nr. 4 sprachen wir schon damals, als wir dieses Motiv als Gefässornament besprachen. Die lilienförmige Blume Nr 5 kommt unter unseren Funden aus der heimischen Völkerwanderungszeit als gepresstes Ornament in den mártélyer Funden vor,[1] was, mit Rücksicht auf die Stellung dieser Funde, jedenfalls dafür spricht, dass auf russischem Boden dieses Ornament in dem I—III. Jahrhundert v. Chr. vorkam. Unter den Platten Nr. 6 und 7 ist nur das dreispitzige Blatt, welches wahrscheinlich von irgend

[1] Hampel: L. c CLIV. 2—3.

274. rajz. Pantikapaioni lelet az odeszszai múzeumban.
Abb. 274. Pantikapaioner Fund im odessaer Museum.

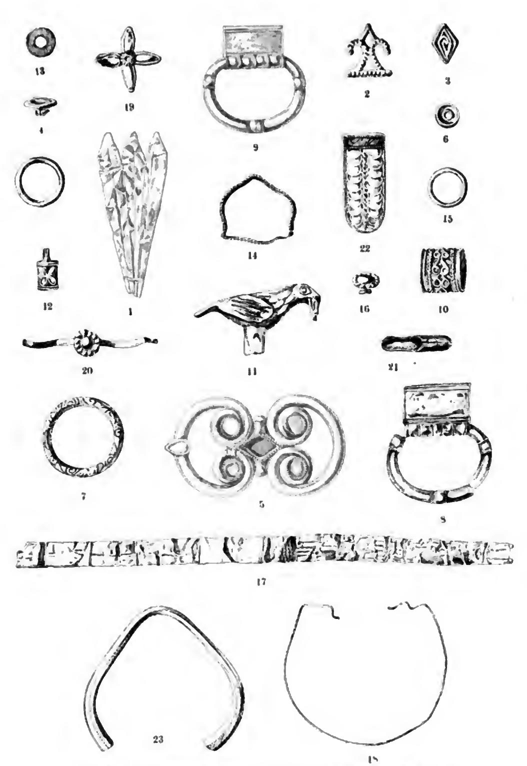
sen kiemeltük, hogy sokkal közelebb állanak ahhoz a periodushoz, melynek határait a Kr. u. I—III. századba tettük, mint ahhoz, a melynek határa fölfelé a Kr. u. IV. századdal kezdődik.

A legutóbb tárgyalt rajzunkon közlött pantikapaioni leletek két irányban vezetnek bennünket és bővítik tudásunkat annak a korszaknak hagyatéka tekintetében, a mely nézetünk szerint, az I—III. századok közé esik. Az egyik irányt a 274. sz. rajzunkon közlött háromélű aranylevél (7) és az ugyanazon rajzon közlött liliomszerű díszítmény (5) nyitja meg, a mely jellemző formája egy nagy sírleletnek, melyet a kievi kormányzóság Izvjesztnoje községében parasztok találtak egy csontváz mellett és a melyet Bobrinszkij gróf szerzett meg. E rendkívül gazdag kincslelet pompás aranytárgyakat tartalmazott több százra menő számban, melyeknek javarészét felvarrásra szolgáló aranykészítmények képezik. 275. sz. rajzunkon közöljük ezen gazdag leletnek jellemzőbb formáit. Ezen táblánkon az 1. szám a háromcsúcsú stemmalevelet, a 2. sz. a liliomszerű virágot, a 3—4. sz. a rhombusalakú pikkelyt mutatja, a melylyel már megelőző rajzunkon megismerkedtünk. Az új elemek közül emeljük ki első sorban azt a zöld zománczezal díszitett aranydísztagot, a mely ezen rajzunk 5. sz. alatt van közölve és a melynek közepén egy rhombusalakú tag van. Hogy ez az aranydísztag milyen mívelődési körből ered, arra könnyen válaszolhatunk azzal, hogy bármelyik jellemző La Tène-ízlésű leletből közlünk egy pár kardhüvelyt. Mi a hatvan-boldogi leletet választjuk, annál is inkább, mert ennek a leletnek vonatkozásait Kr. u. I—III. századbeli leleteinkhez többszörösen volt már alkalmunk kiemelni. Közöljük tehát

einem hellenistischen Stemma herstammt, wirklich charakteristisch. In dieser Umgebung erscheint auch als ganz natürlich der Riemenbeschlag Nr. 8, da wir ja doch diesem Beschlag bisher gerade in jenen heimischen Funden begegnet sind, so namentlich im adonyer[1] und im fenéker,[2] von denen wir wiederholt hervorgehoben haben, dass sie viel näher jener Periode stehen, deren Grenzen wir in das I—III. Jahrhundert n. Chr. versetzt haben, als jener, deren Grenze nach oben zu mit dem IV. Jahrhundert n. Chr. beginnt.

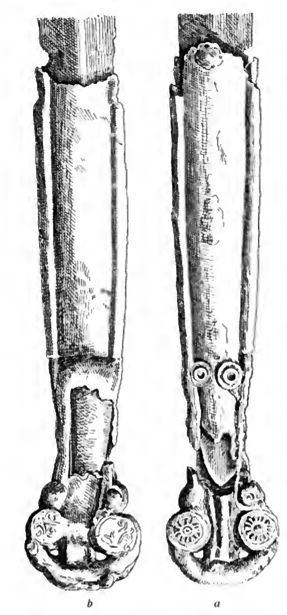
Die auf Abbildung 274 reproduzirten pantikapaioner Funde führen uns nach zwei Richtungen, und erweitern unsere Kenntnisse über die Hinterlassenschaft jener Epoche, die unserer Ansicht nach zwischen das I. und das III. Jahrhundert fällt. Die eine Richtung wird von dem auf Abb. 274 unter Nr. 7 reproduzirten, dreispitzigen Goldblatte, und von dem ebendort unter Nr. 5 reproduzirten lilienförmigen Ornament angezeigt, welches die charakteristische Form eines grossen Grabfundes ist, den Bauern in der Gemeinde Iswjestnoje im kiewer Gouvernement neben einem Skelett entdeckten und den Graf Bobrinskij erworben hat. Dieser ausserordentlich reiche Schatzfund enthielt mehrere hundert prächtige Goldgegenstände, deren grössten Theil zum Aufnähen dienende Goldstücke bilden. Auf Abb. 275 reproduziren wir die charakteristischeren Formen dieses reichen Fundes. Dort zeigt Nr. 1 das dreispitzige Stemmablatt, Nr. 2 die lilienförmige Blume und Nr. 3—4 die rhombusförmige Schuppe, der wir auch schon in der vorhergehenden Abbildung begegnet sind. Unter den neuen Elementen heben wir vor allererst das mit grünem Email geschmückte goldene Ornamentationsglied hervor, das unter Nr. 5 reproduzirt ist und das in der Mitte ein rhombusförmiges Glied hat. Die Antwort auf die Frage, aus welchem Kulturkreise die-

[1] L. c. LXXIX. 10.
[2] L. c. LXXXVIII. 4—9.

275. rajz. Az izvjesztnojei lelet. — Abb. 275. Der iswjestnojeer Fund

276. sz. rajzunkon *a* és *b* sz. alatt egyik hatvan-boldogi kardvég alsó részét, 277. sz. rajzunkon pedig ugyanazon kardnak felső

276. rajz. Kardhüvely vég a hatvan-boldogi leletből.
Abb. 276. Ende einer Säbelscheide aus dem hatvan-boldoger Fund.

részét *a b c* alatt elő-, háti- és oldalnézetben.

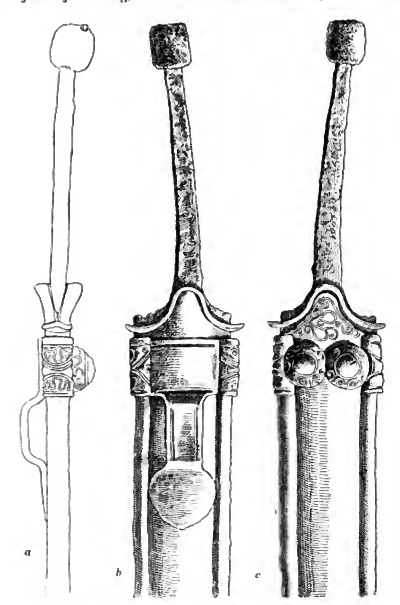
A ki a hatvan-boldogi kardhüvely alsó részének sarutagját (Ortband) egy pillan-

ses goldene Ornamentationsglied stammt, können wir leicht geben, wenn wir aus irgend einem charakteristischem Funde des La Tènestyles einige Schwertscheiden reproduziren. Wir wählen hiezu den hatvan-boldoger Fund, besonders deshalb, weil wir schon wiederholt Gelegenheit hatten, die Beziehungen dieses Fundes zu unseren Funden aus dem I—III. Jahrhundert n. Chr. hervorzuheben. Wir reproduziren also auf Abb. 276 Nr. *a* und *b* den unteren Theil eines hatvan-boldoger Schwertes und auf Abb. 277 Nr. *a*, *b*, *c* die Vorder-, Rücken- und Seitenansicht des oberen Theiles desselben Schwertes.

Wer das Ortband des unteren Theiles der hatvan-boldoger Schwertscheide auch nur ansieht, für den bedarf es keiner weiteren Erklärung, um zu wissen, dass dasfragliche iswjestnojeer Ornamentationsglied (Abb. 275, Nr. 5) nichts anderes ist, als die Verdoppelung des Ortbandes vom unteren Theile deshatvan-boldoger Schwertes. Und wenn Jemand doch Zweifel darüber hätte, ob danach das iswjestnojeer doppelte Ornamentationsglied in den La Tènekreis gehört, so machen wir denselben vor allererst auf jene kleine Perle aufmerksam, die auf Abb. 275 unter Nr. 6 reproduzirt ist, denn zwei dieser kleinen Perle entsprechende Ornamentationsglieder sind als Abschlussornament am Vorderblatt des Ortbandes der hatvan-boldoger Schwertscheide angebracht. (Abb. 276 Nr. *a*). Zweitens machen wir auf den auf Abb. 275 unter Nr. 7 reproduzirten Goldreifen aufmerksam, dessen zweifellos im La Tènestyl gehaltenen Ornamente identisch sind mit den Ornamenten der zwei Knöpfe, welche das Vorderblatt des oberen Theiles der hatvan-boldoger Schwertscheide schmücken (Abb. 277 Nr. *a*). All dies lässt, wie wir glauben, keinen Zweifel darüber aufkommen, dass wir es in den bisher behandelten Typen des iswjestnojeer Fundes mit Arbeiten zu thun haben, die in den Kulturkreis des La Tènestyles gehören. Wenn wir jetzt auch noch jene enge Verwandtschaft berücksichtigen,

lásra méltatja, annak nem kell bővebben magyarázni, hogy ez a szóbanforgó (275. sz. rajz 5) izvjesztnojei disztag, semmi más

welche zwischen den Ornamentationsgliedern Nr. 8 und 9 auf Abb. 275 und dem Ornamentationsgliede Abb. 275 Nr. 5 dessel-

277. rajz. A hatvan-boldogi kard felső része.
Abb. 277. Der obere Theil des hatvan-boldoger Schwertes.

mint a hatvan-boldogi kardvég sarutagjának megkettőzése. És ha valakinek mégis kétsége támadna a felől, hogy ezek szerint az izvjesztnojei kettős dísztag a La Tène-ízlés körébe tartozik, azt figyelmeztetjük

ben Fundes besteht, müssen wir keine weiteren Beweise dafür suchen, dass diese Glieder, die übrigens aus Silber sind, in denselben Kulturkreis gehören.

Nicht nebensächlich ist auch, besonders mit Rücksicht auf die Zeit des Fundes, der

először is arra a gyöngyöcskére, a mely 275. razjunk 6. sz. alatt van közölve, mert ezen gyöngyöcskének megfelelő két dísztag van elhelyezve a hatvan-boldogi kardhüvely sarutagjának előlapi záródiszitéseül (276. sz. rajz *a*). Figyelmeztetjük másodszor a 275. rajzunk 7. sz. alatt közlött aranykarikára, a melynek kétségtelenül La Tène izlésű díszítményei azonosak a hatvan-boldogi kardhüvely felső részének előlapját díszítő két gomb ékítményeivel. (277. sz. rajz *a*) Mindezek, azt hiszszük, kétséget nem hagynak fenn az iránt, hogy az izvjesztnojei lelet eddig tárgyalt typusaiban a La Tène művelődési körbe tartozó produktumokkal van dolgunk. És ha most tekintetbe veszszük azon szoros rokonságot, a mely a 275. rajzunk 8. és 9. sz. dísztagjai és ugyanezen lelet 5. sz. dísztagja között félreismerhetetlen, akkor nem kell tovább bizonyitgatni, hogy ezek a tagok is, a melyek különben ezüsthől vannak, ugyanazon művelődési körhöz tartoznak.

Nem mellékes, különösen a lelet kora szempontjából, a 275. rajzunk 10. sz. alatt közlött aranyhengerke sem. Ezen hengerkén ugyanis ugyanazt az érintők által öszszekötött körökből álló díszítést látjuk, a melyet a fentebb már említett és Atta gyalogosnak Kr. u. 148-ban kelt katonai diplomájával datált aszári kincs egyik lánczára húzott hasonló hengerded karikán találtunk. Ime az izvjesztnojei lelet ezen darabja nemcsak hogy megerősiti az egész leletnek a La Tène művelődési körhöz való tartozóságát, de egyúttal körülhelül megjelöli azt az időpontot is, a melyből a lelet származhatik. Csakugyan a lelet egész képe nem mutat a La Tène ízlésnek, hogy úgy mondjuk, klaszszikus korára.

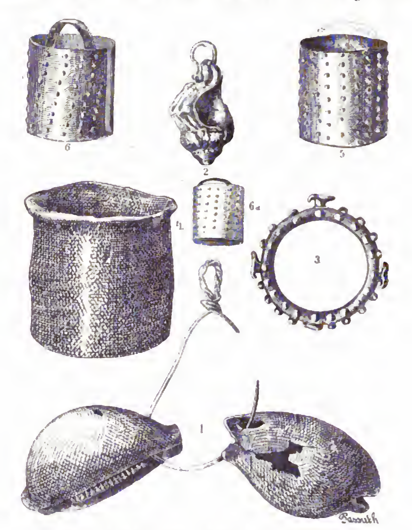
auf Abb. 275 unter Nr. 10 reproduzirte kleine Goldcylinder. Auf demselben sehen wir nämlich dieselbe aus Kreisen, die durch Tangenten verbunden sind, gebildete Ornamentation, der wir schon auf den ähnlichen walzenförmigen Reifen begegneten, die auf die eine Kette des aszárer Schatzes gezogen waren, der, wie wir schon weiter oben erwähnten, durch das aus dem Jahre 148 n. Chr. stammende Militärdiplom des Infanteristen Atta datirt ist. Dieses Stück des iswjestnojeer Fundes bekräftigt nicht blos, dass der ganze Fund zum Kulturkreise des La Ténestyles gehört, sondern gibt auch von ungefähr jenen Zeitpunkt an, aus welchem der Fund stammen dürfte. Thatsächlich zeigt das ganze Bild des Fundes nicht auf die, um uns so auszudrücken, klassische Zeit des La Tène-Styles.

Prüfen wir nun aber die auf Abb. 275 Nr. 11 reproduzirte Vogelfigur, zu deren Verständniss wir übrigens ebenfalls das Gebiet unseres Vaterlandes nicht verlassen müssen. Es genügt hiezu, dass wir auf Abb. 278 einen Theil des rákoser Fundes reproduzieren, von dem wir übrigens auch noch einen zweiten und dritten Theil bringen (Abb. 279 u. 280), weil wir uns auf diesen Fund auch noch von anderen Gesichtspunkten aus werden berufen müssen. Wir sehen nun die hier fragliche Vogelfigur in derselben Auffassung, wie an dem auf Abb. 275, Nr. 11 reproduzirten Exemplare des iswjestnojeer Fundes, an dem einen gebuckelten Armband des rákoser Fundes (Abb. 278, Nr. 3), was schon an sich dafür spricht, dass die iswjestnojeer Vogelfigur in denselben Kulturkreis gehört, wie die ähnliche Figur des rákoser gebuckelten Reifens. Dies aber kann kein anderer sein, als der Kreis des La Tènestyles. Schon der Umstand allein, dass wir die iswjestnojeer Vogelfigur in dem Funde selbst in einer Umgebung von La Tènecharakter fanden, ist eine Bekräftigung hiefür. Noch mehr Bekräftigung hiefür ist aber der Umstand, das wir in dem rákoser Funde mehrere solche kleine Cisten mit Henkel finden, (Abb. 278 Nr. 5—6, Abb. 279 Nr. 1—3)

De vizsgáljuk azt a madáralakot, mely a 275. rajz 11. sz. alatt van közölve és ennek megértése végett se mozduljunk ki hazánk területéről Hogy ezt megtehessük, 278. rajzunkon közöljük a rákosi lelet egy részét és mert ezen leletre még

wie sie auch im iswjestnojeer Funde, allerdings in Miniaturform vorkommen (Abb. 275 Nr. 12).

Die übrigen Typen des iswjestnojeer Fundes, so die Perle Nr. 13, das mit gewundenem Draht genagelte Band Nr. 14, der Reifen Nr. 15, der Nagel mit einem roset-

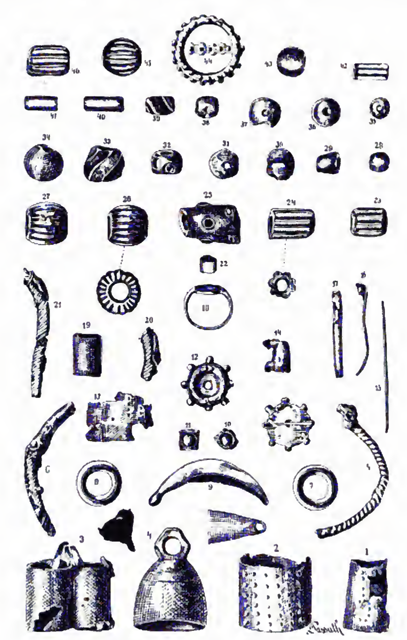

278. rajz. A rákosi lelet. — Abb. 278. Der rákoser Fund.

egyéb szempontokból is hivatkoznunk kell, közöljük annak második és harmadik részét is (279. és 280. sz. rajz). Már most a madáralakot ugyanabban a felfogásban, mint az izvjesztnojei lelet 11. sz. példája, látjuk a rákosi lelet egyik bütykös karikáján (278. sz. rajz 3) a mi már maga is

tenartigen Knopf Nr. 16, der goldene Plattenstreifen Nr. 17, das goldene Drahtstück Nr. 18 und die Rosette Nr. 19 haben keinen besonderen Charakter. Aber der auseinander gebogene Fingerring Nr. 20, dessen Kopf durch eine ebensolche aufgelöthete, gepresste Rosette gebildet wird, wie wir sie auf dem Kopfe des Nagels Nr. 16 sehen,

a mellett szól, hogy az izvjesztnojei madáralak ugyanabba a művelődési körbe tartozik, a melybe a rákosi bütykös kari-

bringt uns lebhaft die in unseren Funden aus der Völkerwanderungszeit ziemlich häufig vorkommenden, ähnlichen Ringe in

279. rajz. A rákosi lelet. — Abb. 279. Der rákoser Fund.

kának hasonló alakja. Ez pedig más, mint a La Tène-ízlés köre, valóban nem lehet. Már maga az a körülmény, hogy az izvjesztnojei madáralakot magában a leletben is

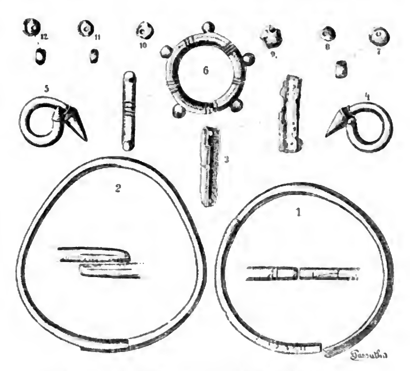
Erinnerung, von denen es wohl, um nur den allerspätesten zu zitiren, genügen wird den Kunágotaer zu erwähnen,[1] so wie das

[1] Hampel: L. c. XLIX. 6.

La Tène-jellegű környezetben találtuk, megerősíti ezt, még inkább megerősíti azonban az a körülmény, hogy a rákosi sírleletben több olyan kis füles cistát találunk (278. sz. rajz 5—6, 279. sz. rajz 1—3), mint a minő az izvjesztnojei leletben is, bár miniature formában előfordul. (275. sz. rajz 12.)

sziráker Exemplar[1] welches vielleicht die früheste Erscheinung derselben in unseren Funden aus der Völkerwanderungszeit ist.

Schon die cylinderische Walze Nr. 10 brachte den iswjestnojeer Fund in Verbindung mit Denkmälern, die in die Mitte des II. Jahrh. n Chr. datirt sind, also in unserem Vaterlande zweifellos zu den barbarischen Denkmälern gehören. Der Ring Nr. 20

280. rajz. A rákosi lelet. — Abb. 280. Der rákoser Fund.

Az izvjesztnojei leletnek többi typusai közül a 13. sz. gyöngynek, a 14. sz. csavart sodronynyal szegett pántnak, a 15. sz. karikának, a 16. sz. rozettás fejű szegnek, a 17. sz. arany lemezszalagnak, a 18. sz. arany sodronydarabnak s a 19. sz. rozettának különösebb karaktere nincs. Már a 20. sz. szétnyitott ujjgyűrű, melynek fejét ugyanaz a ráforrasztott préselt rozetta képezi, a melyet a 16. sz. szeg fején is látunk, élénk emlékezetünkbe hozza a népvándorláskori leleteink között elég sűrűn szereplő hasonló gyűrűket, melyek-

führt auf eine in unseren Funden aus der Völkerwanderungszeit vorhandene Analogie, und der kleine Schuh Nr. 21 ebenfalls wieder zu einem solchen Gegenstande, den wir schon in unsere Völkerwanderungszeit einzureihen pflegen. Speciell dieser kleine Schuh bringt uns jene Kette des ersten szilágy-somlyóer Fundes in Erinnerung,[2] an deren Enden eine geschliffene Kugel aus Rauchtopas hängt, und an welche Rebenblätter, sowie kleine Muster von allerlei Werkzeugen und Gebrauchsgegen-

[1] L. c. CCXLIX. Grab. 33. 3.
[2] Hampel: L. c. Taf. XIV.

ből, hogy csak a legkésőbbit idézzük, elegendő lesz a kúnágotait fölemlítenünk[1] és valószinűleg népvándorláskori leleteinkben való legkorábbi jelentkezéseiül a sziráki példát.[2]

Már a 10. sz. hengerkarika is a Kr. n. II. század derekáról datált, tehát hazánkban kétségtelenül rómaikori barbár emlékekkel hozta öszszeköttetésbe az izvjesztnojei leletet és a 20. sz. gyűrű meg épen népvándorláskori leleteinkben lelt analogiára a 21. sz. kicsiny saru pedig ismét olyan emlékhez vezet bennünket, a melyet már népvándorláskorunkba szoktunk sorolni. Nevezetesen ez a sarucska a szilágysomlyói első kincs azon lánczát hozza[3] emlékezetünkbe, a melynek két végén füstös topázból csiszolt gömb lóg és a melyen karikákra függesztett szőlőlevelek és mindenféle szerszám és használati tárgynak apró mintái vannak karikákra felfüggesztve. A szilágysomlyói első kincset 14 darab a Kr. n. IV. századból származó római medaillon, továbbá Valens császár más tiz medaillonja és egy közönséges nagyságú aureus datálják és mégis félreismerhetetlen ezen lánczuak rokonsága egyrészt most tárgyalt izvesztnojei emlékünkkel, másrészt azon hazai nagyobb ezüst kincsleletekkel, a melyekből az aszári kincs is származik.

Az izvjesztnojei lelettel épen a 275. rajz 21. sz. miniature papucsmintája hozza öszszeköttetésbe, a melyhez legközelebb áll a szóban forgó szilágysomlyói lánczuak azon apró teknője a melyben gyermek ül;[4] az emlitett nagy ezüst leletekkel

[1] Hampel: i. m. XLIX. 6.
[2] U. o. CCXLIX. 33. sir 3.
[3] Hampel: I. m. XIV. tábla.
[4] U. o. XIV. tábla alul balról az első figura.

ständen mittelst Reifen angehängt sind. Der erste szilágy-somlyóer Fund ist durch 14 Stück, aus dem IV. Jahrh. n. Chr. stammende, römische Medaillons, ferner durch weitere 10 Medaillons des Kaisers Valens und einen Aureus von gewöhnlicher Grösse datirt und dennoch ist die Verwandtschaft dieser Kette, einerseits mit dem soeben behandelten iswjestnojeer Stücke, andererseits mit jenen heimischen grösseren Schatzfunden, von denen auch der aszárer Schatz herstammt, nicht zu verkennen.

Den iswjestnojeer Fund bringt eben das erwähnte Miniaturpantöffelchen (Abb. 275 Nr. 21) mit dem szilágy-somlyóer in Verbindung, da diesem Pantöffelchen am nächsten der kleine Trog mit einem darin sitzenden Kinde[1] an der szilágysomlyóer Kette steht. Mit den erwähnten grossen Silberfunden wird diese Kette in Verbindung gebracht durch das Flechtmuster einzelner Glieder der Kette, durch die Zusammenfassung der Doppelkette mittels Reifen, sowie schliesslich durch die Form jener Reifen, welche zum Aufhängen der Miniaturgegenstände dienen und welche die beiden Theile der Kette zusammenfassen. Diese Reifen haben nämlich ebensolche, übereinander gedrehte Enden, wie sie eine Eigenthümlichkeit der erwähnten grossen Silberfunde bilden, bei deren Besprechung wir weiter oben nachgewiesen haben, dass das Übereinanderdrehen eine solche uralte Eigenthümlichkeit der südlichen Kulturen bildet, die sich wohl ziemlich zeitig auch schon in Mitteleuropa zeigt, aber trotzdem auf dem südöstlichen antiken Gebiete in ungestörter Kontinuität bis zu den hellenistisch-römischen Zeiten nachweisbar ist. Es befindet sich aber unter den Anhängseln dieser Kette auch ein kleines, rundes Schildchen,[2] das Hampel auf der zitirten Tafel seines erwähnten Werkes in Vergrösserung reproduzirt. An der Rückseite

[1] L. c. Taf. XIV. Links onten die erste Figur.
[2] Hampel: L. c. Taf. XIV. Das Anhängsel aufwärts nach dem in dem Trog sitzenden Kinde.

a láncz egyes szemeinek fonásmintája a kettős lánczнak karikákkal való egybefoglalása, valamint a miniature tárgyakat felfüggesztő és a láncz két szárát egybefoglaló karikáknak formája hozza öszszeköttetésbe. Ezek a karikák ugyanis ugyanolyan zárt karikák egymásra csavart végekkel, a minők az említett nagy ezüst leleteknek is sajátosságát képezik és a melyekről föntebb kimutattuk, hogy a rácsavarás a déli kulturák olyan ősi sajátosságát alkotja, a mely ugyan jó korán jelentkezik már Középeurópában is, de a mely mégis a délkeleti antik területen volt zavartalan folytonosságban kimutatható, egészen a hellenisztikus római időkig. Van azonban ezen láncz felfüggesztett csüngői között egy kicsiny kerek paizsocska is,[1] a melyet Hampel idézett művének lent idézett tábláján külön megnagyított alakban is közöl. Ennek a paizsnak háti lapján olyan fogantyút látunk, a mely kétségtelenül a La Tène-ízlésnek római császárkori hasonló emlékeivel azonos, a paizs előlapján pedig csillagalakba elhelyezve ugyanazt a levéldíszítést látjuk, a mely a 268. sz. rajzunk 2. sz. alatt közlött szijvég felső részét is díszíti. Mindezek kétségtelenné teszik, hogy az izvjesztnojei lelet a La Tène-ízlés körének igen késő emléke, a mit bizonyít az is, hogy a leletben még két olyan darabot találunk, a melyek hazai leleteinkben ép úgy, mint a déloroszföldi leletek között aránylag késő emlékek. Ilyenek a 22. sz. szíjvég és a 23. sz. karpereez. A 22. sz. szíjvégen sötétkék és szürke zománczot látunk, előlapjának díszítését két sor kerek pikkely képezi, a melyek között olyan csavart

[1] Hampel: i. m. XIV. a teknőbe ültetett gyermek után fölfelé következő csüngő.

dieses Schildes sehen wir einen solchen Griff, der zweifellos identisch ist mit den aus der römischen Kaiserzeit stammenden Denkmälern des La Ténestyles. Auf der Vorderseite des Schildes aber sehen wir dasselbe in Sternform arrangirte Blattornament, welches auch den oberen Theil des auf Abb. 268 unter Nr. 2 reproduzirten Riemenbeschlages schmückt. All' dies macht es zweifellos, dass der iswjestnojeer Fund ein sehr spätes Denkmal des La Ténestyles ist, was auch dadurch bewiesen ist, dass wir in dem Funde noch zwei solche Stücke haben, welche sowohl in unseren heimischen Funden, wie unter den südrussischen Funden zu den späten Denkmälern gehören. Hierher gehören der Riemenbeschlag Nr. 22 und das Armband Nr. 23. An dem Riemenbeschlag Nr. 22 sehen wir dunkelblaues und graues Email, das Vorderblatt ist mit zwei Reihen runden Schuppen ornamentirt, zwischen denen sich ein solches gewundenes Säulenglied durchzieht, wie wir es an den länglich viereckigen Beschlägen des kertscher Fundes (Abb. 269 Nr. *b*) zweimal wiederholt, und an den Riemenbeschlägen, die die Form eines kleinen Schildes haben (Abb. 269, Nr. *a*) einmal finden. Diese Übereinstimmungen statuiren auch die Zeit des hier in Frage stehenden Riemenbeschlages, und damit auch die Zeit des Fundes selbst. Das schuppenartige Ornament des Riemenbeschlages hilft uns einerseits, um den Ursprung dieses Ornamentes welches auch in den Denkmälern unserer Völkerwanderungszeit häufig vorkommt, zu bestimmen, andererseits um unter unseren Denkmälern aus unserer heimischen Völkerwanderungszeit jene auszuwählen, die sich an die früheren Denkmäler der Völkerwanderungszeit anreihen lassen, denn dieses schuppenartige Ornament finden wir in gegossener Form auch unter den Funden des ordaser Grabfeldes,[1] wo übrigens nicht blos dieses Ornament vorkommt, sondern auch das gewundene Säulen-

[1] Hampel: L. c. LXXVII. 7.

oszloptag vonul végig, a minőt a keresi lelet hossznégyszögű boglárjain kétszer ismétlődve (269. sz. rajz *b*) paizska alaku szíjvégein pedig (269. sz. rajz *a*) egyszer találunk. Ezen egyezések meg is szabják a most szóbanforgó szíjvég és ezzel a lelet korát, a szíjvégen látható pikkelyes díszítés pedig segitségünkre jő egyrészt a tekintetben, hogy megállapítsuk ezen népvándorláskori emlékeinkben is sűrűn szereplő díszítés eredetét, másrészt, hogy kiválogathassuk hazai népvándorláskori emlékeink közül azon emlékeket, a melyek a népvándorlási kor korábbi emlékeihez sorolhatók, mert ezt a pikkelyes díszítést öntött formában megtaláljuk az ordasi [1] sírmező leletei közt, a hol nemcsak ez a díszítés van meg, hanem a sodrott oszloptag is [2] és itt emlékeznünk kell, hogy ugyanebben a leletben volt meg annak a csattnak prototypusa is, a melyet a beiktatott peczektengely jellemez. Aztán azt sem kell figyelmen kívül hagyni, hogy az ordasi temetőben van meg az a levéldisz, mely 269. rajzunk 2. sz. szíjvégének felső részét jellemzi. Így látjuk ezt az ordasi leletben egy csatt szíjszorító nyúlványán [3] egy szíjvégen,[4] a mihez még hozzá kell tennünk, hogy az ordasi lelet egyik csattjának szíjszorító nyúlványa finom pléhből készült és vésetes díszt mutat, a mi szintén korai vonás.

A levéldísz alkalmazása tekintetében, még pedig csavart sodronykeretben csatlakozik az ordasi lelethez az adonyi[5] is, a melyről már kiemeltük, hogy előfordul benne olyan szíjboglártypus, a mely a

[1] Hampel: I. m. LXXVII. 7.
[2] U. o. 11. sz.
[3] U. o. 3. sz.
[4] U. o. LXXVIII. 7. sz.
[5] U. o. LXXIX. 4. sz.

glied.[1] Hier müssen wir auch erwähnen, dass sich in demselben Funde auch das Prototyp jener Schnalle vorfand, die durch die eingefügte Stiftaxe charakterisirt ist. Ferner darf nicht ausser Acht gelassen werden, dass im ordaser Friedhof auch jenes Blätterornament vorkommt, welches den oberen Theil des Riemenbeschlages auf Abb. 269 Nr. 2 charakterisirt. Wir sehen dasselbe an der Riemenverlängerung[2] und an einem Riemenbeschlag[3] des ordaser Fundes, wozu noch kommt, dass die Riemenverlängerung der einen Schnalle des ordaser Fundes aus feinem Blech gearbeitet ist, und gravirtes Ornament zeigt, was ebenfalls ein früher Zug ist.

Durch Anwendung des Blätterornamentes, und zwar in einem gewundenen Drahtrahmen, schliesst sich an den ordaser Fund auch der adonyer,[4] von dem wir schon erwähnt haben, dass in demselben ein solcher Riemenbeschlagtypus vorkommt, der eine charakteristische Eigenthümlichkeit des südrussischen Gebietes im I—III. Jahrh. ist.[5] Und nun nehmen wir hiezu noch, dass in dem Funde auch ein solcher Riemenbeschlag vorkommt,[6] auf dessen Vorderblatt das Ornament aus jenen schliessenförmigen Gliedern zusammengestellt ist, die auch den Beschlag auf Abbildung 251 Nr. 12 charakterisiren. Der schuppenförmigen Ornamentation in Guss, und noch dazu in vollkommen identischer Komposition mit dem iswjestnojeer Exemplar begegnen wir auch im keszthelyer Grabfelde[7] und wir können kaum daran zweifeln, dass die wellenförmige Schuppung der in diesem Grabfelde vorkommenden Riemenbeschläge auch in der Weise entstanden ist, dass das die Schuppen trennende Mittelglied wegblieb.[8] Eine

[1] L. c. Nr. 11.
[2] L. c. Nr. 3.
[3] L. c. LXXVIII. Nr. 7.
[4] L. c. LXXIX. Nr. 4.
[5] L. c. Nr. 1, 5, 10.
[6] L. c. Nr. 7.
[7] Hampel: L. c. CIV. Nr. 11.
[8] L. c. CVI. Nr. 9.

délorosz területen az I—III. századok jellemző sajátja.[1] És most még hozzáteszszük, hogy ugyanebben a leletben van egy olyan szíjvég is,[2] a melynek előlapi díszítése azon kapocsalakú tagokból van öszszeállítva, mely 251. rajzunk 12. sz. szíjvégét is jellemzi. A pikkelyes díszítésnek öntött formájával még pedig az izvjesztnojei példával teljesen azonos kompozíczióban találkozunk a keszthelyi sírmezőn[3] is és alig lehet kétségünk, hogy az ezen sírmezőben előforduló szíjvégek hullámos pikkelyezése is oly módon állott elő, hogy a pikkelyeket elválasztó középtag elmarad.[4] A pikkelyek más alkalmazását, mely azonban kétségtelenül szintén ezen formakörből ered, mutatják a keszthelyi sírmezők sajátos apró boglárai is.[5] Azt hiszszük, hogy e tekintetben szükségtelen tovább folytatnunk a hazai analogiák további öszszeállítását, mert magára a tényre utalva megjelöltük a kiválogatás útját is.

Végül a 23. sz. karpereczet az jellemzi, hogy végei felé fokozatosan vastagszik. A karpereczeknek ezen typusa jelentkezik hazánkban már az osztropatakai második sírleletben[6] és maga az izvjesztnojei lelet bizonyítja, hogy ez a karpereczty pus az orosz földön korábban is meg volt. De lesz alkalmunk rámutatni erre a typusra egy más oroszföldi leletben is.

Az izvjesztnojei sírlelet tartalmazott egy miniature füles cistát, a minő a tavri kormányzóságban foganatosított ásatások alkalmával úgy egyszerű, mint kettős formában az I—III. Kr. u. századokat jelző

[1] U. o. 1., 5., 10. sz.
[2] U. o. 7. sz.
[3] Hampel: i. m. CIV. 11. sz.
[4] U. o. CVI. 9. sz.
[5] U. o. CVI. 7—8. sz.
[6] Arch. Ért. Uj. f. XVI. 401. l. 2. sz.

andere Verwendung der Schuppen, die aber zweifellos aus diesem Formenkreise stammt, zeigen die eigenartigen kleinen Rosetten[1] der keszthelyer Grabfelder. Wir glauben nun, dass wir die weitere Zusammenstellung der heimischen Analogien nicht weiter fortsetzen müssen, da wir ja mit dem Hinweise auf die Thatsache selbst den Weg, auf dem dies zu geschehen hat, bezeichnet haben.

Das Armband Nr. 23 schliesslich wird dadurch charakterisirt, dass es sich den Enden zu allmälig verdickt. Dieser Armbandtypus zeigt sich in unserem Vaterlande schon in dem zweiten osztropatakaer Grabfunde.[2] Der iswjestnojeer Fund selbst bezeugt, dass dieser Armbandtypus auf russischem Boden existirte. Wir werden aber Gelegenheit haben, auf diesen Typus auch noch in einem anderen russländischen Funde hinzuweisen.

Der iswjestnojeer Grabfund enthielt auch eine Miniaturciste mit Öhr, wie sie bei den im taurer Gouvernement durchgeführten Ausgrabungen auch in anderen Grabfunden vorkam, sowohl in einfacher, wie in doppelter Form, in Gesellschaft von Münzen, die das I—III. Jahrhundert n. Chr. anzeigen.[3] Diese kleinen Cisten sind geeignete Führer zum Verständniss solcher russländischer Funde, wie sie ähnlich auch auf dem Gebiete unseres Vaterlandes vorkamen. Unter diesen Funden müssen wir an erster Stelle den lipowezer Fund (kiewer Gouvernement, kiewer Bezirk) erwähnen der aus den 1893 von I. O. Makarjewitsch durchgeführten Ausgrabungen herstammt. In den Kurganen, die derselbe aufgrub, fand man: in dem ersten in einer Tiefe von 7 Werschok ein sehr stark ruinirtes weibliches Skelett, das in ausgestreckter Stellung lag, mit dem Kopf nach Norden orientirt und das bis zu den Ellbogen vernichtet worden ist, als ein

[1] L. c. CVI. Nr. 7—8.
[2] Arch. Ért. N. F. Bd. XIV. S. 401. Nr. 2. (Uj f. XIV. 401. l. 2.
[3] Отчетъ за г. 1895, ст. 8, рис. 25 и 26.

érmek társaságában más sírleletekben is előfordult.[1] Ezek az apró cistácskák alkalmas vezetőül szolgálnak olyan oroszföldi leletek megértésére, a melyekhez hasonlók hazánk területén is fordultak elő. Ezen leletek között első helyen kell említenünk, a lipoveczi leletet (a kievi kormányzóság, kievi kerület) a mely Makarjevics I. O. 1893-ban foganatosított ásatásaiból származik. Az általa itt megásott kurgánok közül az elsőben hét versok mélyen egy igen erősen megrongálódott csontvázat talált, mely női csontváz fejjel északnak kinyujtóztatott helyzetben feküdt és könyökéig elpusztult akkor, mikor egy másik későbbi sírt készítettek; kezein gyöngysorokhól készült karpereczek, talpa mellett szétszórt gyöngyök. A karpereczből és a talpnál talált gyöngyökből származó főbb typusokat 281. rajzunk 1—5. számai tüntetik fel. A jobb kéz ujjai és a térd között egy csomóban került elő: egy nagyobb kagyló a csüllőrtypusból (cyprea), (281. sz. rajz 6), e mellett elég nagy ovális alakú átfúrt kő (281. sz. rajz 7), a melyben egy bronzcső (281. sz. rajz 8), és egy bütykös díszítésű 5 cm, átmérőjű bronzkarika volt (281. sz. rajz 9). Ezen tárgyak fölött egy kettős füles cistácska (281. sz. rajz 10, 10 *a*) csatlakozott hozzájuk, a mely finom bronzpléhből volt hajlítva és ponczolt emberalakokkal díszítve (magasságuk 4·5 cm.). A cistácskák felett félgömbalakú harangocska (281. sz. rajz 11) feküdt.[2] Ezen kurgán leletei jelenleg a kievi egyetem múzeumában őriztetnek, a hol azokat tanulmányozván és fényképezvén, azt találtam, hogy Szpicyn úr leírása nem egészen

[1] Отчеть за г. 1895. ст. 8, рис. 25 и 26.

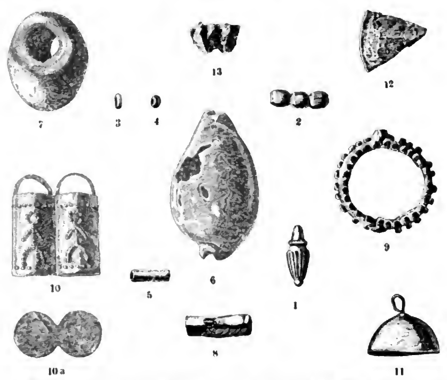
[2] А. А. Спицынъ, Археологическіе матеріалы и мелкія замѣтки въ Запискахъ Импер. Русск. Археол. Общества. Т. XII. 1902. ст. 23—24. рис. 82—85.

zweites späteres Grab dort hergerichtet wurde. Das Skelett trägt an den Händen Armbänder aus Perlenreihen und neben der Sohle waren Perlen zerstreut. Die Haupttypen von den Perlen des Armbandes und von jenen, die bei der Sohle gefunden wurden, zeigen Abb. 281 Nr. 1—5. Zwischen den Fingern der rechten Hand und dem Knie kamen in einem Haufen zum Vorschein: eine grössere Muschel vom Typus Cyprea (Abb. 281 Nr. 6), daneben ein ziemlich grosser durchbohrter Stein von ovaler Form (Abb. 281 Nr. 7), in welchem sich ein Bronzerohr (Abb. 281 Nr. 8) und ein mit Buckeln gezierter Bronzereifen von 5 Centimeter Durchmesser (Abb. 281 Nr. 9) befand. Über diesen Gegenständen lag eine kleine Doppelcisten mit Henkel (Abb. 281 Nr. 10 und 10a), die aus feinem Bronzeblech gearbeitet und mit gepunzten menschlichen Figuren (4·5 Centimeter hoch) ornamentirt war. Über den Cisten lag eine halbkugelförmige kleine Glocke[1] (Abb. 281 Nr. 11). Die Funde dieses Kurgans befinden sich gegenwärtig im Museum der kiewer Universität, und fand ich, als ich dieselben studirte und photographirte, dass die Beschreibung des Herrn Spizyn nicht ganz vollständig ist, denn unter den Funden kamen auch das Bruchstück einer Spiegelscheibe (Abb. 281 Nr. 12) und das Bruchstück einer Bronzeplatte (Abb. 281 Nr. 13) vor. Ich muss wohl nicht des Weiteren erklären,[2] dass dieser Fund ein vollkommenes Analogon zum rákoser Funde bietet, in welchem von den grossen Cypreamuscheln zwei Stücke (Abb. 278 Nr. 1) und von der Cistenart Nr. 10 vier einfache und ein Doppelexemplar vorkamen (Abbildung 278 Nr. 5, 6, 6a und 279 Nr. 1—3). Wahrscheinlich waren auch die in dem rákoser Funde gesondert gezeichneten Cisten ur-

[1] А. А. Спицынъ, Археологическіе матеріалы и мелкія замѣтки въ Запискахъ Импер. Русск. Археол. Общества. Т. XII. 1902. ст. 23—24. рис. 82—85.

[2] Herr Spizyn weist in seinem zitirten Werke selber darauf hin, dass ähnliche Funde in Ungarn vorkommen.

teljes, mert a leletek között egy tükörkorong töredéke is fordult elő (281. sz. rajz 12) és egy bronzlemeztöredék is (281. sz. rajz 13). Alig szükséges bővebben magyaráznom,[1] hogy ez a lelet tökéletesen analogon a rákosi lelettel, a melyben a nagy cyprea kagylókból két darab (278. sz.

281. rajz. Lipoveczi kurgánleletek. — Abb. 281. Lipowezer Kurganfunde.

rajz 1), a 10. sz. cistából négy egyes és egy kettős példány fordult elő (278. sz. rajz 6, 6*a*, 5, 279. sz. rajz 1—3), valószinű, hogy a rákosi leletben külön rajzolt cisták is eredetileg kettős edénykék voltak. A 9. sz. bütykös karika analogiára szintén a rákosi leletek között talál (278. sz. rajz 3, 279. sz. rajz 44) a 11. sz. harangocska pedig szintén előfordul a rákosi leletek közt (279. sz rajz 4). Igaz, hogy a rákosi harangocska

[1] Spizyn úr idézett munkájában maga is utal arra, hogy Magyarországon fordulnak elő hasonló leletek.

sprünglich Doppelgefässe. Auf die Analogie des gebuckelten Reifens Nr. 9 stossen wir ebenfalls unter den rákoser Funden (Abb. 278 Nr. 3 und 279 Nr. 44) und auch das Glöckchen Nr. 11 kommt unter denselben vor (Abb. 279 Nr. 4). Wohl weicht das rákoser Glöckchen in der Form und im Griff von der Glocke des lipowezer Fundes ab, wir haben aber auch schon in russländischen Funden eine solche Glockenform besprochen, wie es jene im rákoser Funde ist (Abb. 252 Nr. 9) und auch schon eine solche, wie sie im lipowezer Funde vorkommt (Abbildung 242 Nr. 11—12), und beide Typen bilden nach dem Zeugniss der Funde die Eigenthümlichkeit ein und derselben Periode. Weiter oben haben wir schon darauf hingewiesen, dass die Spiegel, die keinen Griff haben, die beziehentlich in der Mitte der Rückseite ein durchbohrtes, knollenartiges Öhr haben, ebenfalls eine Eigenthümlichkeit dieser Periode bilden. Und deshalb ist es

formája és füle tekintetében eltér a lipoveczi lelet harangjától, de már volt alkalmunk az oroszföldi leletekben ismertetni olyan harangocska formát is, mint a minő a rákosi leletben van (252. sz. rajz 9), de ismertettünk olyan harangot is, a minő a lipoveczi leletben van (242. sz. rajz 11—12) és mindkét typus a leletek tanusága szerint egyazon periodus sajátságát képezi. Fentebb volt alkalmunk rámutatni, hogy a

282. rajz.
Kettős agyagedényke az éjszaki Kaukázusból.
Abb. 282. Kleines Doppelthongefäss aus dem nördlichen Kaukasus.

fogantyútlan, illetve a hátioldal közepén elhelyezett átfúrt bütyökfüllel ellátott tükrök ezen periodus sajátosságát képezik és azért egyáltalán nem feltűnő, hogy a lipoveczi leletben egy ilyen tükörnek töredékére találunk.

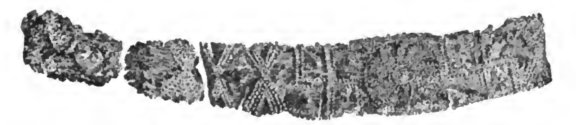
Mindenesetre feltűnő sajátosságát képezi a lipoveczi és vele analogon rákosi leleteknek egyrészt a kettős edénykék (cistácskák), másrészt az a sajátságosan ponczolt pléhmunka, a melyből ezen edények készítvék. Ha ezeknek analogiáit keressük, akkor mindenekelőtt az északi Kaukázus területe lép előtérbe. Erről a területről szerzett Dolbezsev Chabos Chanukovtól, a ki köztudomás szerint a kobáni sírmezők kiaknázásában igen nagy, bár meglehető- durchaus nicht auffallend, dass wir in dem lipowezer Funde einem Bruchstück eines solchen Spiegels begegnen.

Jedenfalls bilden eine auffallende Eigenthümlichkeit des lipowezer und des ihm analogen rákoser Fundes, einerseits die kleinen Doppelgefässe (kleine Cisten), andererseits das eigenthümlich gepunzte Blech, aus welchem diese Gefässe gearbeitet sind. Wenn wir die Analogien derselben suchen, so tritt vor allererst das Gebiet des nördlichen Kaukasus in den Vordergrund. Dolbežew kaufte von Chabosch Chanukow, der bekanntlich in der Ausbeutung der kobaner Grabfelder eine sehr grosse, wenngleich ziemlich traurige Rolle gespielt hat, eine von diesem Gebiete stammende doppelte kleine Thonciste, die wir auf Abb. 282 reproduziren. Allerdings ist der Henkel dieser kleinen Ciste seitlich von dem Berührungspunkte der beiden Gefässe angebracht, aber dies ist mit Rücksicht auf das Material des Gegenstandes keine so wesentliche Abweichung, dass sie etwa die Analogie stören würde.[1] Die gepunzten Gürtel des nördlichen kaukasischen Gebietes sind ziemlich bekannt. Aber jene Technik des Punzens, welche die Gefässe des lipowezer Doppelkurgans charakterisirt, zeigt kein einziges Exemplar so lebhaft, wie jenes, welches wir auf Abb. 283 reproduziren, und welches Dolbežew ebenfalls von Chanukow erworben hat, aus einem neben der Gemeinde Tli aufgedeckten Grabfeld.[2] Wir bemerken noch, dass aus den Ausgrabungen, welche ebenfalls Dolbežew im tifliser Gouvernement gemacht hat, noch ein anderer solcher Gürtel bekannt ist. Das Gebiet des nördlichen Kaukasus ist also das eine Gebiet, auf welchem wir den beiden charakteristischen Eigenthümlichkeiten begegnen. Das andere Gebiet liegt wohl von diesem ziemlich weit ab, ist aber nicht weniger charakteristisch. Es ist dies der minusinsker Bezirk im Gouvernement Jenisei, und reproduziren wir aus diesem

[1] Отчетъ за г. 1889. ст. 75 рис. 27.
[2] L. c. рис 28.

sen szomorú szerepet játszott, egy kettős agyagczisztácskát, a melyet 282. sz. rajzunkon közlünk. Igaz, hogy ennek a czisztácskának a füle a két edény találkozási pontján oldalt van elhelyezve, de ez a körülmény, tekintettel a tárgy anyagára, nem olyan lényeges eltérés, hogy analogiául ne szolgálhatna.[1] Az északi kaukázusi terület ponczolt övei elég ismeretesek, mégis a ponczolásnak azt a technikáját, a mely épen a lipoveczi kettős kurgán edénykéit jellemzi, egyetlen darab se tünteti fel élénkebben, mint az a példa, a melyet

Gebiete auf Abb. 284 eine mit ähnlicher Punzirung ornamentirte Platte. Wenn wir bedenken, dass diese eigenartige Punzirungstechnik, oder beziehentlich jene charakteristischen Gegenstände, welche aus in dieser Weise ornamentirtem Blech gearbeitet sind, auf den südrussischen Gebieten und im nördlichen Kaukasus am lebhaftesten das I—III. Jahrhundert n. Chr. charakterisiren und wenn wir ferner nicht ausser Acht lassen, dass jene mächtigen Volksbewegungen, welche von den nördlichen Grenzen Chinas ausgehen, dies gerade in den Jahrhunderten um Christi Geburt thun, so wird auch der Umstand nicht neben-

283. kép. Ponczolt bronzlemez az éjszaki Kaukázusból.
Abb. 283. Gepunzte Bronzeplatte aus dem nördlichen Kaukasus.

283. rajzunkon közlünk. Ezt a példát szintén Dolbezsef szerezte Chaunkovtól egy Tli község mellett felfedezett sírmezőből.[2] Megjegyezzük, hogy ugyancsak Dolbezsevnek a tifliszi kormányzóságban folytatott ásatásaiból van közölve egy más ilyen öv. Az északi Kaukázus területe tehát az egyik terület, a melyen mind a két jellemző sajátossággal találkozunk; a másik terület jó meszsze esik ettől, de nem kevésbbé jellemző és ez a terület a Jeniszei kormányzóság minuszinszki kerülete. Innen közlünk egy hasonló ponczolással ékített lemezt 284. sz. rajzunkon.

Ha tekintetbe veszszük, hogy ez a sajátságosan ponczolt technika s illetve azon

[1] Отчетъ за г. 1889. ст. 75. рис. 27.
[2] U. o. рис. 28.

sächlich sein, dass wir diese eigenartige Blechpunzirung gerade auf jenem Gebiete fanden, wo die späten Analogien der das I—III. Jahrhundert n. Chr. so sehr charakterisirenden südrussischen Riemenbeschläge auch vorkamen (Abb. 240), nämlich im minusinsker Bezirk.

Im Museum der kiewer Universität hatten wir Gelegenheit einen anderen Fund zu studiren und zu photographiren, der ebenfalls vom Gebiete des kiewer Gouvernements herstammt.[1] Dieser Fund, den wir auf Abb. 285 reproduziren, schliesst sich durch das Cyprea-Schmuckstück Nr. 1 und den Spiegel Nr. 2 an den lipowezer Grabfund. Zur Erklärung der Tafel genügt wohl die Bemerkung, dass sich unter den Perlen Nr. 3—20 lauter solche Glas-

[1] Da der Direktor abwesend war, konnte ich von dem Funde nur so viel erfahren, dass derselbe im Museum die Nummern 6838—6845 trägt.

jellemző tárgyak, a melyek ilyen módon díszített pléhből készültek, a délorosz területeken és az északi Kaukázusban a Kr. u. I—III. századokat jellemzik legélesebben és ha nem hagyjuk figyelmen kívül azt a körülményt sem, hogy azon hatalmas népmozgalmak, a melyek Kina északi határai felől indulnak, épen a Kr. sz. körüli századokban indulnak meg, úgy nem lesz mellékes az a körülmény, hogy ezen sajátságos pléhponczolást épen azon a területen találtuk meg, a melyen a Kr. u. I—III. századokat olyanynyira jellemző délorosz-

284. rajz. Ponczolt lemez a minuszinszki kerületből.
Abb. 284. Gepunzte Platte aus dem minusinsker Bezirke.

földi szíjvégek késő analogiáit is megkaptuk (240. sz. rajz) t. i. a minuszinszki kerületben.

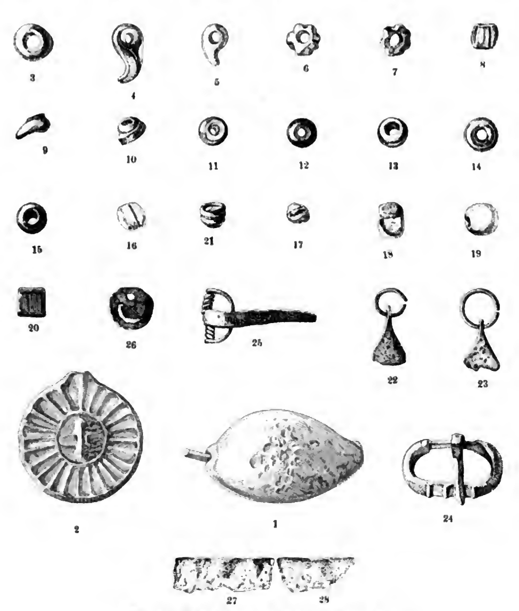
A kievi egyetem múzeumában volt alkalmunk tanulmányozni és fényképezni egy másik leletet is, a mely szintén a kievi kormányzóság területéről származik.[1] Ez a lelet, melyet 285. sz. rajzunkon közlünk, az 1. sz. cyprea-ékszer és a 2. sz. tükör révén csatlakozik a lipoveczi sírlelethez. A tábla magyarázatára nézve elegendő lesz anynyit jegyezni meg, hogy a 3—20. sz. gyöngyök között csupa olyan üveggyöngytypusok vannak, a melyek egyéb leletek alapján is az I—III. századra datálandók. A 21. sz. spirális henger analogiáját, a többször említett hallstatti ízlésű

[1] A leletről az igazgató távollétében csak anynyit jegyezhettem föl, hogy az a múzeumban 6838—6845. sz. alatt őriztetik.

perlentypen befinden, die auch auf Grundlage anderer Funde in das I—III. Jahrh. zu datiren sind. Eine Analogie der Spiralwalze Nr. 21 sehen wir in dem piskier Funde, der durch die wiederholt erwähnte Fibel im hallstatter Styl datirt ist. Die Anhängsel Nr. 22 und 23 kommen im bökénymindszenter Funde vor einerseits, (Abb. 246, Nr. 12 *a—b*) und andererseits in den durch die Fibel mit umgeschlagenem Fuss datirten und ebenfalls wiederholt erwähnten Funden des marosszentannaer Grabfeldes. Von der Schnalle Nr. 24, welche einerseits durch die besonders eingefügte Stiftaxe, andererseits durch den an der Riemeneinfassung angebrachten Stiftkanal charakterisirt ist, haben wir schon bei der Besprechung der auf Abb. 242, Nr. 2 reproduzirten Schnalle nachgewiesen, dass dies eine das I—III. Jahrhundert charakterisirende Schnallenform ist und wird diese unsere Behauptung durch den vom Gebiete des kiewer Gouvernements stammenden und in den jetzt behandelten Funden vorkommenden Fibeltypus (Abb. 285, Nr. 25) auch bekräftigt. Das Anhängsel Nr. 26 ist vorläufig eine neue Form, deren Zeit aber durch die Umgebung gut bestimmt wird und die Gegenstände unter Nr. 27 und Nr. 28 sind Bruchstücke eines Eisenmessers.

Der gebuckelte Reifen des lipowezer Fundes leitet uns zu solchen Funden hinüber, die auf dem Gebiete längs der Wolga sehr namhafte Analogien bieten zu der vom Laufe des Dnjeper stammenden Gruppe, die wir in den jetzt behandelten Funden kennen gelernt haben. Diese Funde wurden von I. A. Wolkow aus den dmitrijewer

fibulával datált piskii leletben látjuk. A 22. és 23. sz. csüngők megvannak a bökénymindszenti leletben (I. 246. sz. rajz

285. rajz. Sírlelet a kievi egyetem gyűjteményéből.
Abb. 285. Grabfund aus der kiewer Universitätssammlung.

12 *a*—*b*) egyrészt, másrészt pedig az aláhajtott lábú fibulával datált és szintén többször említett marosszentannai sírmező leletei közt. A 24. sz. csattról, melyet egyrészt a külön beiktatott peczektengely,

Kurganen ausgegraben und befinden sich gegenwärtig im Museum der saratower gelehrten Archiv-Kommission.[1]

Die Arbeiten der saratower gelehrten Archiv-Kommission bieten folgende Auf-

[1] К. П. Медоксъ, Каталогъ музея Саратовской ученой архивной коммиссіи, Саратовъ, 1893, ст. 31–33. No. 1–20.

másrészt a szíjkereten alkalmazott peczekcsatorna jellemez, már 242. rajzunk 2. sz. csattjának méltatásánál kimutattuk, hogy az I—III. századokat jellemző csattforma, a mely állításunkat a kievi kormányzóság területéről származó és most tárgyalt leletekben előforduló fibulatypus is (285. sz. rajz 25) megerősíti. A 26. sz. csüngőtag egyelőre új forma, melynek korát azonban a környezet jól jelöli meg, a 27—28. sz. darabok pedig egy vaskés töredékeit képezik.

A lipoveczi lelet bütykös karikája átvezet bennünket olyan leletekhez, a melyek a most tárgyalt leletekben megismert dnyepermenti csoportnak igen nevezetes analogiáit képezik a volga-menti területen. E leletek a dmitrijevi kurgánokból I. A. Volkov által ásattak ki és jelenleg a szaratovi tudós levéltári bizottság múzeumában őriztetnek.[1]

A dmitrijevi kurgánokról a szaratovi tudós levéltári bizottság munkálatai a következő felvilágosításokat nyújtják:[2] „E kurgánok a szaratovi kormányzóság atrakszki kerületében fekvő Bolysaja Dmitrijevkaja és Dvojenkaja község között terülnek el a Karamys és Latryka folyó összefolyásánál.[3] Ezen folyó partjain elég gyakoriak a földhalmokból álló kurgánok, a mi valószínűleg azzal magyarázható, hogy ezen helyek igen szép árteres ligetekkel és erdőkkel lévén borítva, a régi időkben nagy becsben álltak és sűrűn vol-

[1] К. И. Медоксъ, Каталогъ музея Саратовской ученой архйвной коммиссіи, Саратовъ, 1893, ст. 31—33, No. 1—20.

[2] Труды Саратовской Ученой Архивной Коммиссіи 1888, г. Т. I. вып. 3.

[3] Talán nem lesz fölösleges megjegyezni, hogy a Latryka folyónév a magyar Latorczának (Латерица) felel meg, mely a Latrykának kicsinyített alakja.

klärungen über die dmitrijewer Kurgane:[1] «Diese Kurgane erstrecken sich zwischen den im atraksker Bezirke des saratower Gouvernements gelegenen Gemeinden Boljschaja Dmitrijewkaja und Dwojenkaja, beim Zusammenlauf der Flüsse Karamysch und Latryka.[2] An den Ufern des letzteren Flusses kommen die aus Erdhügeln bestehenden Kurgane ziemlich häufig vor, was wahrscheinlich damit zu erklären ist, dass diese Orte die mit schönen Hainen und Wäldern bedeckt waren, in alten Zeiten sehr geschätzt wurden und dicht bevölkert waren. Der grösste Theil der Kurgane liegt auf der am rechten Ufer der Latryka sich hinziehenden Erhöhung. Das äussere Bild der Kurgane ist ziemlich gleichförmig. Dieselben zeigen die Form von grösseren oder kleineren Kegeln mit runder oder ovaler Basis und die Längsachse derjenigen, die eine ovale Basis haben, ist von Ost nach West orientirt. Der Gipfel einiger Kurgane ist abgestumpft, der anderer eingedrückt, vielleicht deshalb, weil die Spitze des Hügels in Folge des Zusammensturzes des inneren Organismus sich ganz langsam senkte. Hier und dort zeigen sie sich auch wie Spuren einer äusseren Verstärkung und in vielen Fällen findet man auch noch die Spuren der Wirksamkeit der Grabräuber. Es gibt auch Kurgane, u. zw. unter den allergrössten, bei denen die eine Seite des Kegels steiler ist, und bei solchen Kurganen zeigt die der steilen Seite gegenüber liegende Seite Spuren eines hinaufführenden Weges, der in einigen Fällen mit einem seichten Graben eingefasst ist und zum höchsten Punkte gleichsam wie zu einem Beobachtungsorte, der die weiteste Aussicht bietet, führt. Die Erdaufschüttung der Kurgane ist gleichartig und ist in den oberen Schichten auch identisch mit der oberen Schichte der

[1] Труды Саратовской Ученой Архивной Коммиссіи 1888. 2. T. I. вып. 3.

[2] Es ist vielleicht nicht überflüssig zu bemerken, dass der Flussname Latryka dem ungarischen Latorcza (Латерица) entspricht, das ein Diminutiv von Latryka ist.

tak benépesítve. A kurgánok java része a Latryka folyó jobb partján húzódó emelkedésen van. A kurgánok külső képe meglehetősen egyforma: kisebb-nagyobb magasságú kúpalakot mutatnak, kerek vagy tojásdad alappal, a tojásdad alappal bírók nak hosszttengelye kelet-nyugati irányban fekszik. Egynémelyik kurgánnak teteje le van tompítva, másoké be van horpadva, a mi lehet annak a következménye is, hogy a halom belső organizmusának szétomlása következtében a halom csúcsa lassan-lassan lesülyedt vagy itt-ott valami külső megerősítés nyomaiként jelentkeznek, végül pedig szintén sok esetben a sírrablók működésének nyomait mutatják. Vannak ismét kurgánok, még pedig a legnagyobb méretűek közt, a melyeknél a kúp egyik oldala meredekebb és az ilyen kurgánokon a meredek oldalnak ellentett harántos oldalon valami felvezető út nyoma látszik, mely egy pár esetben sekély árokkal van szegve s a legmagasabb ponthoz, mint egy megfigyelési helyhez vezet, a mely a legtágabb kilátást nyújtja. A kurgánok földhányása egynemű és a felső rétegekben is azonos a kúpot környező földnek felső rétegével. A kurgánok magassága kilencz arsinig megy, kerületük pedig 60 százsenig. A környéken Maramaknak és régi síroknak nevezik őket. A Dmitrijevszkája községet környező mezőt a nagyszámú kurgánokról Marovszki mezőnek nevezik s valójában kurgántemetőnek lehet mondani, minthogy a lehető legsűrűbben van elborítva kurgánokkal.

A múzeumban őrzött tárgyak közül három edény és a koponyacsontok abban a kurgánban találtattak, a mely a Latryka folyó felé lejtő magaslaton fekszik. Ennek a kurgánnak alapja észak-déli irányban

Erde rings um den Kegel. Die Kurgane sind bis zu 9 Arschin hoch und ihr Umfang beträgt bis zu 60 Sažen. In der dortigen Gegend nennt man sie Marama oder alte Gräber. Das Feld rings um die Gemeinde Dmitrijewskaja nennt man wegen der zahlreichen Kurgane Marowski-feld und wirklich könnte man es einen Kurganfriedhof nennen, da es so dicht wie nur möglich mit Kurganen bedeckt ist.

Von den im Museum aufbewahrten Gegenständen wurden 3 Gefässe und die Schädelknochen in jenem Kurgan gefunden, welcher auf der gegen die Latryka abfallenden Lehne liegt. Die Basis dieses Kurgans misst in nordsüdlicher Richtung 14½ und in ostwestlicher Richtung 15 Sažen. Die Höhe beträgt 2 Arschin 8½ Werschok. In einer Tiefe von 1 Arschin und 14 Werschok wurde ein Skelett in schiefer Lage entdeckt, das mit dem Kopf nach Westen, mit dem Gesicht nach Süden gewendet war. Beim Kopf wurden 3 Thongefässe gefunden. Nachdem die Erde des Kurgans sehr fest war, konnte man aus derselben weder die Gefässe noch das Skelett ganz herausbringen. Eine Prüfung der Erde des Kurgans ergab, dass dieselbe aus der ringsum liegenden Erde genommen ist. Alle übrigen im Museum befindlichen Gegenstände wurden in jenem Kurgan gefunden, der in der Mitte des Platzes zwischen den Flüssen Latryka und Dwojenka und dem Dorfe Solotaja-Gora gefunden wurden. Der Umkreis dieses Kurgans beträgt bei der Sohle 30 Sažen, die Höhe 3 Arschin. Der Hügel besteht aus sandiger Erde. Die Grabhöhlung selbst ist im Kurgan durch einen schwarzen Flecken angezeigt und das in der Grabhöhle befindliche Skelett liegt mit dem Kopf nach Osten. Nach den Beckenknochen zu urtheilen, war es ein weibliches Skelett und lagen ringsum die zur weiblichen Beschäftigung und zum Haushalt gehörigen Grabbeilagen.»

In den Funden der dmitrijewer Kurgane handelt es sich also offenbar um zwei verschiedene Kurgane. Den einen Kurgan

14½, kelet-nyugati irányban 15 szazsén, magassága 2 arsin 8½ versok volt. 1 arsin 12 versok mélyen fedeztetett fel egy ferde helyzetben fekvő csontváz, fejével nyugatnak, arczával délnek; feje táján találtatott három agyagedény. Minthogy a kurgán földje nagyon szilárd volt, nem lehetett sem az edényeket, sem a csontvázat egészben kiszedni; a kurgán földjének vizsgálatánál kitűnt, hogy azt a környező földből vették. A múzeumban őrzött tárgyak közül valamenynyi többit abban a kurgánban lelték, a mely a Latryka és

können wir nur mit jenen Gefässen charakterisiren, die, wenn auch zerbrochen, ins saratower Museum gelangten. Wie wir gesehen haben, kamen in dem an erster Stelle beschriebenen Kurgan drei Gefässe vor, von denen ich aber im saratower Museum nur zwei fand, die ich auch hier auf Abb. 286 unter Nr. *a* und *b* reproduzire. Beide sind mit der blossen Hand gefertigt und bestehen aus ausserordentlich mangelhaft geschlemmtem, lockerem Material und das eine ist so mangelhaft gebrannt, dass es der Katalog des Museums als ungebrannt bezeichnet, was aber offenbar ein Irrthum ist und nur so viel be-

a

b

286. rajz. Agyagedények az egyik dmitrljevi kurgánból.
Abb. 286. Thongefässe aus dem einen dmitrijewer Kurgan.

Dvojenka folyó és a Zolotája-Gora nevű falu közti tér közepén fekszik. Ezen kurgán kerülete talpánál 30 százsen, magassága pedig 3 arsin volt; halma homokos földből állott. Magát a sírüreget fekete folt jelezte a kurgánban és a sírüregben fekvő csontváz fejével keletnek feküdt; medencze csontja után ítélve női csontváz volt és körülötte feküdtek a női foglalkozáshoz és háztartáshoz tartozó sírmellékletek.»

Világos tehát, hogy a dmitrijevi kurgánok leleteiben tulajdonképen két különböző kurgánról van szó. Az egyik kurgánt pusztán csak azon edényekkel jellemezhetjük, a melyek bár töredékesen a sza-

sagt, dass es am offenen Feuer und nur grau gebrannt ist. Das andere ist schon etwas besser gebrannt, weil seine Farbe roth ist. Wenn wir die Ornamente dieser Gefässe betrachten und sehen, dass auf dem Einen schwebende Dreiecke und ein Besenornament (Abb 286 Nr. *a*), auf dem anderen aber eine aus Punkten gebildete, in das horizontale System gehörige Bandornamentik angebracht ist, wären wir geneigt, an die prähistorische Keramik zu denken. Doch dürfen wir auch nicht vergessen, dass in dem wiederholt zitirten marosszentannaer Grabfelde Gefässe von derselben Technik gemeinsam mit keramischen Arbeiten vorkamen, die zweifellos ins I—III. Jahrh. gehören.

Diese Gesichtspunkte müssen wir jedenfalls berücksichtigen, wenn wir die viel

ratovi múzeumba jutottak. Mint láttuk, három edény fordult elő az első helyen ismertetett kurgánban, melyek közül azonban a szaratovi múzeumban csak kettőt találtam. E kettőnek képét közöljük 286. rajzunk *a b* sz. alatt. Mind a kettő puszta kézzel készült rendkívül hiányosan iszapolt laza öszszefüggésű anyagból van s az egyik anynyira hiányos égetésű, hogy a múzeum katalogusa égetetlennek mondja, a mi azonban világos tévedés és csak anynyit jelent, hogy szabad tűzön és csak szürkére égett. A másiknak égetése már valamivel tökéletesebb, mert színe vörös. Ha ezen edények díszítményeit tekintjük és azt látjuk, hogy az egyiken (286. *a*) lebegő háromszögek és seprős dísz, a másikon pedig (286 *b*) a horizontális rendszerbe tartozó pontokból alakított szalagornamentika van, akkor hajlandók lennénk a praehistorikus agyagművességre gondolni. Azonban azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a többször idézett marosszentannai sírmezőben ugyanilyen technikájn edények kétségtelenül I—III. századbeli keramikával fordultak elő.

Ezeket a szempontokat mindenesetre figyelembe kell venni, a mikor a második kurgán sokkal gazdagabb leleteit méltatjuk figyelmünkre. Ennek a kurgánnak leleteit 287. rajzunkon állítottuk egybe, még pedig ugyanazon sorrendben, a mint azt a múzeum katalogusa leírja. 1 *a* és 1 *b* sz. alatt egy bronz füles csészét, fenekén esztergályozott diszitésekkel két nézetben, egy ezüstözött bronzszűrő töredékét (2 sz.), egy ezüst lapátkát (3. sz.), egy bronzlemezből készült üstöt két nézetben (4 *a*, 4 *b* sz.), egy bütykös díszítésű bronzkarpereczet (5. sz.), két sajátságos tárgyat, a mely karikaalakú talapzatból kinövő két-két tevét ábrázol (6—7. sz.), egy sok-

reicheren Funde des zweiten Kurgans besprechen wollen. Wir haben die Funde dieses Kurgans auf Abb. 287 zusammengestellt, und zwar in jener Reihenfolge, in welcher der Katalog des Museums dieselben beschreibt. Wir sehen auf dieser Abbildung eine Bronzeschale mit Griff und gedrechselten Ornamenten am Boden, in doppelter Ansicht (Nr. 1 *a* und 1 *b*), ein Bruchstück von einem versilberten Bronzeseiher (Nr. 2), eine kleine silberne Schaufel (Nr. 3), einen aus einer Bronzeplatte gearbeiteten Kessel, in doppelter Ansicht (Nr. 4 *a* und 4 *b*), ein mit Buckeln ornamentirtes Bronzearmband (Nr. 5), zwei eigenthümliche Gegenstände, die je zwei aus einem reifenförmigen Sockel herauswachsende Kameele darstellen (Nr. 6 und 7), eine vielseitige, spaltenförmige Perle aus schwarzgeflecktem, grauem Stein (Nr. 8), eine andere Perle aus grauem Granit, die vielleicht eher als Anhängsel gedient hat, (Nr. 9), eine Perle aus rothem, opakem Glas, mit blauen und weissen Punkten und bunt geädert (Nr. 10), eine Perle aus blauer Pasta (Nr. 11), ein kleines Glöckchen aus Bronze (Nr. 12) und drei auf der Scheibe gearbeitete Thongefässe beziehentlich Theile derselben, von denen Nr. 13 schwarz ist mit glänzender Oberfläche, Nr. 14 lebhaft roth und Nr. 15, von dem nur Scherben vorhanden sind, grau. Schliesslich sehen wir auf dieser Abbildung noch die Bruchstücke eines Bronzekessels von skythischem Typus (Nr. 16 und 16 *a*).

Wenn wir den Inhalt dieses Kurganfundes übersehen, so müssen wir vor allererst die verschiedenen Elemente, aus denen er gebildet ist, auseinander halten. Namentlich müssen wir hervorheben, dass der Reifen Nr. 5 ein Überbleibsel des La Tènestyles ist, dass das Schöpfgefäss Nr. 1, der Seiher Nr. 2 und das schaufelförmige Instrument Nr. 3 zweifellos in den antiken Kulturkreis gehören, was auch schon dadurch angedeutet ist, dass gemeinschaftlich mit dem Schöpfgefäss ein Seiher vorkam, der zum regulären Inventar jener Metallgefässfunde gehört, die aus den frü-

lapú hasábformáju gyöngyöt fekete foltos szürke kőből (8 sz.), egy másik inkább tán csüngőül szolgáló gyöngyöt szürke gránitból (9. sz.), egy vörös opak üvegből készült kék és fehér petytyekkel és erekkel tarkított gyöngyöt (10. sz.), egy kék pasztagyöngyöt (11. sz.), egy bronz harangocskát (12. sz.) és három korongon készült agyagedényt, illetve edényrészletet, a melyek közül a 13. sz. fénylő felületű fekete színű, a 14. sz. élénk vörös színű, a 15. sz. szürkés s ennek csak cserepei vannak meg. Végül egy u. n. szkita typusú bronzüst töredékeit (16., 16. *a* sz.).

Ha e kurgánlelet tartalmát áttekintjük, akkor mindenekelőtt kell, hogy szétválaszszuk annak különböző alkotó elemeit Nevezetesen ki kell emelnünk, hogy az 5. sz. karika a La Tène ízlés maradványa, az 1. sz. merítőedény, a 2. sz. szűrő és a 3. sz. lapátkaalakú eszköz kétségen kívül az antik művelődési körbe tartozik, a melyet jellemez az is, hogy a merítőedény társaságában szűrő fordult elő, a mely a kora római császári időkből származó fémedényleleteknek rendes inventariumához tartozik. Középeurópára nézve Williers H. megállapította, hogy ezen edényeknek gyártási középpontja a délitaliai Capua, Campaniának fővárosa.[1] Ezen edények korának megállapításánál a Publius Cipius Polybius bélyegével ellátottak szolgáltak segítségül, a melyek Kr. e. 79-ből származnak.[2] Mikor azonban a dmitrijevi

[1] H. Williers : Die Römischen Bronzeeimer von Hemmsor, 1901. S. 203. ff.

[2] Legutóbb Hubert Schmidt állította öszsze ezen fémedényleletek irodalmát. L. Die römischen Bronzgefässe aus der Sammlung des Fürsten Clary-Aldringen auf Schloss Teplitz. In den Nachrichten über deutsche Alterthumsfunde, Heft 6. 1902. S. 88–94.

hen römischen Kaiserzeiten stammen. Hinsichtlich Mitteleuropas hat H. Williers konstatirt, dass der Fabrikationsmittelpunkt für diese Gefässe das süditalienische Capua, die Hauptstadt von Campanien war.[1] Bei der Bestimmung der Zeit dieser Gefässe, dienten die mit dem Stempel des Publius Cipius Polybius versehenen Exemplare, die aus dem Jahre 79 vor Chr. stammen, als Wegweiser.[2] Wenn wir aber in den dmitrijever Kurganen, die zweifellos antiken Gefässe in Gesellschaft eines gebuckelten Reifens sehen, der aus dem Kulturkreise des La Tènestyles stammt, so dürfen wir nicht vergessen, dass ausser den capuaner Gefässchmieden auch die Namen solcher gallischer Gefässchmiede bekannt sind, die an den verschiedensten Orten arbeiteten und mit ihren Waaren Germanien und Skandinavien überschwemmten. Ferner müssen wir bemerken, dass diese Gefässe gewöhnlich die Überbleibsel eines weissen Metallüberzuges zeigen, weshalb denn auch der Katalog des saratower Museums von einem silbernen Seiher und einer silbernen Schaufel spricht. Schliesslich ist es auch hinsichtlich der Zeit wie des Ursprunges nicht nebensächlich, dass um das Ende des II. Jahrh. nach Chr. der Import der unteritalienischen Fabrikanten aufhörte. Das Schöpfgefäss Nr. 1 kann kaum eine aus einer rein klassischen Werkstatt stammende Arbeit sein, nachdem an die Rückseite des Griffes ein solches in der Mitte durchbohrtes Glied gelöthet ist, welches mit sieben hervorspringenden Halbkugeln geziert ist. Dieses Glied kennen wir nicht bei Gefässen, die aus dem antiken Kulturkreise stammen, wohl aber kennen wir aus dem samarajewskojeer Funde ein analoges, aber vollstän-

[1] H. Williers: Die römischen Bronzeeimer von Hammsor, 1901. S. 203 ff.

[2] Zuletzt hat Hubert Schmidt die Literatur über diese Metallgefässfunde zusammengestellt. S. Die römischen Bronzegefässe aus der Sammlung des Fürsten Clary-Aldringen auf Schloss Teplitz. in den Nachrichten über deutsche Allherthumsfunde, Heft 6. 1902. S. 88–94.

287. rajz. A dmitrijevi második kurgán leletei.
Abb, 287. Funde aus dem zweiten dmitrijewer Kurgan.

kurgánokban ezeket az antik edényeket kétségtelenül a La Tène művelődési körből származó hűtykös karikával együtt látjuk, nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy a capuai gyárosokon kívül ismeretesek olyan galliai gyárosok nevei is, a kik a legkülönbözőbb helyen dolgoztak, és a kik árúikkal Germániát és Skandináviát elárasztották. És azt is meg kell jegyeznünk, hogy ezek az edények rendesen fehér fémáthúzat maradványait mutatják, a mi megmagyarázza azt, hogy miért beszél a szaratovi múzeum katalogusa ezüst szűrőről és ezüst lapátkáról? Végül úgy a kor, mint az eredet szempontjából az sem mellékes, hogy a Kr. u. II. század vége táján az alsó-itáliai gyárosok importja megszűnt. Az 1. sz. merítőedény aligha lehet tiszta klaszszikus műhelyből származó készítmény, mintán fogantyújának hátilapjára egy olyan közepén átfúrt kerek tag van forrasztva, a melyet hét kiugró félgömb díszít. Ezt a tagot az antik művelődési körből származó edényeken nem ismerjük, ellenben a zamarajevszkojei leletből ismerünk egy analog, de teljesen önálló tagot (214. sz. rajz 5). Már most vegyük ehhez azt a pléhből készült edényt, a mely a dmitrijevi kurgánban ezen merítőedénynyel együtt előfordult és ne felejtsük el, hogy az edénykészitésnek az a technikája, mely ezen edénynél annyira jellemzetes, épen a karjalai vaskor sírjait jellemzi,[1] tehát azon finn területről származik, a mely az északi germán terület hatását legerősebben érezte, akkor alig lehet kétségünk a felől, hogy a dmitrijevi kurgán antik ízű mellékletei valamely a délorosz területen

[1] Theodor Schwindt: Tietoja Karjalan Rautakaudesta. Taf. XIII. 98.

dig selbständiges Glied (Abb. 214 Nr. 5). Nehmen wir nun hiezu das Blechgefäss, welches gemeinsam mit diesem Schöpfgefässe in dem dmitrijewer Kurgan vorkam, und wenn wir nicht vergessen, dass die Technik des Gefässmachens, welche bei diesem Gefässe so charakteristisch ist, gerade die Gräber der karjalaer Eisenzeit charakterisirt,[1] dass sie also aus jenem finnischen Gebiete stammt, welches die Einwirkung des nordgermanischen Gebietes am kräftigsten fühlte, dann können wir kaum daran zweifeln, dass die im antiken Styl gehaltenen Beilagen des dmitrijewer Kurgans von irgend einem Metallarbeiter herstammen, der nordgermanische Einflüsse erlitten und auf südrussischem Gebiet gearbeitet hat. Bezüglich der Zeit des Fundes kann man eben wegen der Anwesenheit dieser antiken Elemente keine Zweifel hegen, auf welche übrigens auch die gleichen Gefässe des aszárer Schatzes Licht werfen, der durch das Diplom des Infanteristen Atta datirt ist.

Und nun wollen wir noch darauf hinweisen, dass alle in diesem dmitrijewer Kurgan gefundenen Thongefäse den Charakter des La Tènestyles an sich tragen, dass also auch sie das einheitliche Bild des Fundes nicht alteriren. Da die Analogie des auf Abb. 287, Nr. 12 reproduzirten Glöckchens im rákoser Funde vorkommt (Abb. 279, Nr. 4), so ist es klar, dass auch dieses Stück zur selben Gruppe gehört.

Ein wichtiges Element in dem Funde sind einerseits die mit Kameelen geschmückten Reifen Nr. 6 und 7, die thatsächlich nur aus dem östlichen Gebiete gekommen sein können, und andererseits der Bronzekessel von sogenanntem skythischem Typus Nr. 16.

Weiter oben hatten wir schon Gelegenheit hervorzuheben, dass diese Kessel keineswegs in ein und denselben Kulturkreis gehören und wiesen auch darauf hin, dass dieselben sehr lange in Mode waren. Gelegentlich der istjezker Funde sprachen wir

[1] Theodor Schwindt: Tietoja Karjalan Rautakaudesta, Taf. XIII. 98.

működött és az északi germán hatásokat érző fémművestől eredhetett. A lelet kora tekintetében azonban kétség nem lehet épen ezen antik elemek jelenléte folytán a melyeknek korára különben az Atta gyalogos diplomájával datált aszári kincsben előforduló hasonló edények is világot vetnek.

És most utalunk még arra, hogy ezen dmitrijevi kurgánban előforduló agyagedények valamenynyien a La Tène-ízlés jellegeit viselik magukon, tehát a lelet egységes képét semmiben nem alterálják. A 287. rajzunk 12. sz. alatt közlött harangocskának analogiája a rákosi leletben meglévén (279. sz. rajz 4) világos, hogy ez is ugyanazon csoporthoz tartozik.

Fontos elem a leletben egyrészt a 6. és 7. sz. tevékkel díszített karika, mely valóban csak keleti területről jöhetett, másrészt a 16. sz. u. n. szkita typusú bronzüst.

Fentebb már volt alkalmunk kiemelni, hogy ezen üstök világért sem tartoznak egy és ugyanazon művelődési körhöz és rámutattunk arra, hogy igen hoszszú életűek. Az isztyeczki leletekben szólottunk egy eltűnt példáról, a mely IX—XI. századbeli leletek társaságában fordult elő és most megismerkedhetünk egy példával olyan leletek közt, a melyek kétségtelenül a Kr. u. I—III. századok jellegét viselik magukon. Fontos tehát, hogy kiemeljük mindazon jellegeket, a melyek az ezen kori üstöknek typikus sajátjai. A dmitrijevi példa megtanít arra, hogy az ú. n. szkita üst I—III. századbeli egyik typusa az által jellemeztetik, hogy talpa nincs, háromnegyed tojásalakja van, még pedig olyan tojásalak, a melyből épen a tojás alsó, szélesebb egynegyedrésze van levágva. Másik jellemzője, hogy a fülek

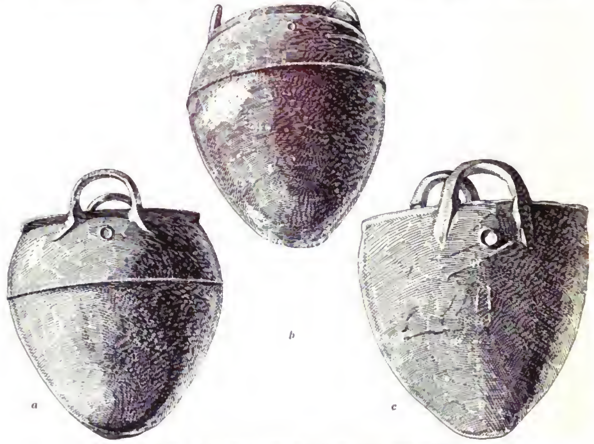
von einem verschwundenen Exemplar, welches in Gemeinschaft von Gegenständen vorkam, die in das IX—XI. Jahrh. gehören und jetzt lernen wir ein Exemplar unter solchen Funden kennen, die zweifellos den Charakter des I—III. Jahrh. n. Chr. an sich tragen. Es ist also wichtig, alle jene Charakterzüge hervorzuheben, die die typischen Eigenthümlichkeiten der Kessel jener Zeit bilden. Das dmitrijewer Exemplar zeigt uns, dass der eine Typus des sogenannten skythischen Kessels aus dem I—III. Jahrh. dadurch charakterisirt wird, dass derselbe keinen Sockel und die Figur eines $^3/_4$ Eies hat u. z. so, dass das untere breite Viertel des Eies abgeschnitten ist. Das andere Charakteristikon ist, dass die Henkel dieses Gefässes nicht aus dem Rande, sondern aus den Seiten herauswachsen, als ob sie dorthin angelöthet wären. Das dritte Charakteristikon ist ein reliefirtes Reifenornament, das auf dem Raum unter und zwischen den Henkeln angebracht ist, und das vierte Charakteristikon ist schliesslich eine horizontale Gliederung, die immer in Form eines geflochtenen Drahtes rings um den Körper des Kessels, dort, wo derselbe am weitesten ausgebuchtet ist, herumläuft.

Diese Merkmale zeigt der sogenannte skythische Kessel des dmitrijewer Kurgans und wir glauben, dass es nicht nebensächlich ist, dass dieser Kesseltypus eben auf dem Gebiete des saratower Gouvernements so häufig ist. Auf Abbildung 288 können wir unter *a—c* zwei solche Kessel eben aus dem Gebiete des saratower Gouvernements publiziren, die sich im saratower Boguljubow-Museum befinden. Der eine, den wir in zwei Ansichten zeigen (*a* und *b*) wurde im serdobsker Bezirke und der andere (*c*) wurde im nowousensker Bezirke des saratower Gouvernements gefunden.

Wenn wir sehen, dass wir in den Funden aus den I—III. Jahrh. n. Chr. dem sogenannten skythischen Kessel begegnen, muss es uns unwillkürlich auch in den Sinn kommen, jene Kessel zu prüfen, die auf dem Gebiete unseres Vaterlandes vorkommen, ob wir nicht auch an ihnen solche Merkmale finden,

nem az edény széléből nőnek ki, hanem annak oldalaiból, mintha csak rá lennének forrasztva. Harmadik jellemzője a fülek alatt és a fülek közé eső tér közepén elhelyezett domború karikadísz, negyedik jellemzője pedig a test legszélesebb

auf deren Grundlage sie genauer datirt werden könnten. Unter unseren heimischen Kesseln steht jedenfalls an erster Stelle der durch den törteler oder czakóer und der durch den kaposvölgyer (Komitat Tolna) Kessel repräsentirte Typus (Abb. 289). Wenn wir die Form dieser Kessel und beziehent-

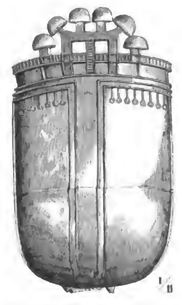

288. rajz. Bronzüstök a szaratovi Bogolyubov-múzeumból.
Abb. 288. Bronzekessel aus dem saratower Bogoljubow-Museum.

öblözetén körülfutó horizontális tagolás, mely mindig fonott sodronyt utánoz.

Ezeket a jellegeket mutatja a dmitrijevi kurgán ú. n. szkita üstje és úgy hiszszük, nem mellékes, hogy ez az üsttypus épen a szaratovi kormányzóság területén oly gyakori. 288. sz. rajzunkon (*a—c*) ugyanis épen a szaratovi kormányzóság területéről közölhetünk két ilyen üstöt, a melyek

lich jener ihrer russländischen Analogien, die auch Hampel aus dem in der Gegend des Altai gelegenen Büschk (Abb. 290) zitirt, in Betracht ziehen, so fällt uns sofort jene wesentliche Differenz auf zwischen diesen Typen und den gewöhntesten südrussischen und altaischen Typen und die darin besteht, dass im Vergleich zu dem proportionirt gebildeten eiförmigen Körper der Sockel sehr nieder ist, derselbe zeigt nämlich nicht jene hohe Postamentform in der Art eines

a szaratovi Bogulyubov múzeumban őriztetnek. Az egyik, a melyet két nézetben mutatunk be, (*a*, *b*) a szaratovi kormányzóság szerdobszki kerületében, a másik

289. rajz. A törteli vagy czakói bronzüst.
Abb. 289. Der törteler oder czakóer Bronzekessel.

(288. *c*) ugyane kormányzóság novouzenszki kerületében találtatott.

Mikor azt látjuk, hogy a Kr. u. I—III. századi leletek közt az ú. n. szkita üstre találunk, akkor önkéntelenül is eszünkbe jut, hogy megvizsgáljuk azokat az üstpéldákat, a melyek hazánk területén fordulnak elő, ha vajjon nem találhatnánk e azokon is olyan jellegeket, a melyeknek alapján ezeket pontosabban lehetne datálni. Ezek közt mindenesetre első helyen a törteli vagy czakói és a tolnamegyei kaposvölgyi üst által képviselt typus áll (289. sz. rajz). Ha ezen üstöknek s illetve azok azon oroszföldi analogiájának, a melyet Hampel is idézett az Altaj vidékén fekvő Büskből (290. sz. rajz), formáját veszszük tekintetbe, azonnal feltűnik az a lényeges különbség, a melylyel ezek

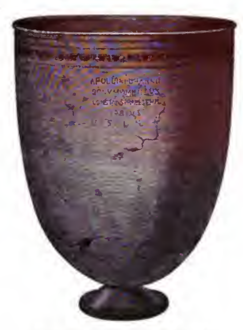
walzenförmigen Rohres, die wir bei dem grössten Theile dieser Gefässe zu finden pflegen. Unserer Ansicht nach zeigt schon diese Ausgestaltung der Form selbst auf die hellenistisch-römischen Zeiten hin, wie das ein hier beigefügtes Abbild einer römischen Bronzevase beweist, die man in Gemeinschaft mit einer Eisenaxt, in einem Grabhügel fand, neben der Gemeinde Kångsgård im höger Bezirke des nördlichen Helsingland. (Abb. 291.) Das büschker Exemplar bewahrt am besten diese antike Form, was darauf hinweist, dass diese Form in der Gegend des Altai schon in Folge der Kriegszüge Alexanders des Grossen heimisch geworden sein mag und sich dort, auf jenem Gebiete, das dem Wechsel der kulturellen Einflüsse weniger ausgesetzt war, länger erhalten hat, als auf den beweglicheren südlichen Gebieten. Hierauf weist auch der Umstand, dass sich diese Kesselform in der Gegend der Sirdarja auch noch damals erhalten hat, als sie in der Anordnung der Henkel grosse Veränderun-

290. rajz. A büski bronzüst.
Abb. 290. Der büschker Bronzekessel.

gen erlitt (Abb. 292). Der törteler Kessel ist offenbar eine spätere Variante dieser antiken Form. In den Verhältnissen des Körpers und des Sockels behält er die

a typusok a legszokottabb déloroszföldi és altaji typusoktól eltérnek és ez abban áll, hogy az arányosan képzett tojásdad alakú testhez képest a talp igen alacsony lehetett, vagyis nem mutathatta azt a hengerded csőalakú magas állványformát, a melyet ezen edények legnagyobb részénél megszoktunk. Nézetünk szerint a formának ez az alakulása már maga is a hellenisztikus római időkre mutat, a minek bizonyítása végett ide mellékeljük egy római bronz vázának képét, a melyet egy vasbalta társaságában leltek északi Helsinglandban a högi kerületben fekvő Kångsgård község mellett levő egyik sírhalomban (291. sz. rajz). A büski példa ezt az antik formát a legjobban őrzi meg, a mi arra mutat, hogy az Altaj vidékén ez a forma már Nagy Sándor hadjáratai következtében meghonosodhatott és ott a kulturális befolyások változásainak kevésbbé kitett területen tovább tarthatta

291. rajz. A kånsgårdi bronzváza.
Abb. 291. Die kånsgårder Bronzevase.

antike Form, und nur in der eliptischen Ausbildung des Körpers weicht er von den gewählten Formen der antiken Muster ab. Auch dieser Umstand an sich weist schon auf die Kaiserzeiten hin, in welchen wir aber nicht blos diese Form, sondern auch die Ornamente des Gefässes an charakteristischen Mustern finden können.

Die ganze Oberfläche des Körpers des törteler Gefässes ist mit einem ringsum laufenden Streifen umsäumt, und unter dem Streifen ist das ganze Feld in vier, von einem doppelten reliefirten Linienornament umsäumte Felder gegliedert. Wenn man ein wenig den wiederholt zitirten budapester antiken mit Silber überzogenen Helm, der bei der Grundirung der Schwurplatzbrücke gefunden wurde, ansieht, so wie den ebenfalls schon zitirten herpályer Schildnabel (Umbo), wird man sofort damit im Reinen sein, dass man es bei dem törteler Kessel und bei den jetzt zitirten zwei Denkmälern mit der gleichen Art der Raumeintheilung und auch mit den gleichen, zur Eintheilung dienenden Mitteln zu thun hat. Damit aber keinerlei Zweifel darüber sei, dass der törteler Kessel in denselben Kulturkreis gehört, wie der herpályer Schildnabel und der budapester Helm, können wir auf die Identitäten in den Details der Ornamentationen hinweisen, indem die Kerbung des Saumes hier zu finden ist, wenn auch nicht mit geraden Linien und wir am oberen Theile der vier Felder des pfefferseer Helms[1] ein solches aus kleinen Kreisen und Linien zusammengestelltes Ornamentationsmuster sehen, das nur aus jener Punzirungstechnik herstammen kann, die so charakteristisch ist für die ganze durch den herpályer Schildnabel und den budapester Helm repräsentirte Denkmälergruppe.

Wenn wir aber unter den Funden vom Laufe der Wolga, welche für das I—III. Jahrhundert nach Christi charakteristisch sind,

[1] Arch. Ért. N. F. Bd. XX. S. 370. Abb. 12. (Uj. f. XX. k. 370. l. 12. ábra.)

fenn magát, mint a mozgalmasabb déli területeken. Erre mutat az a körülmény is, hogy ez az üstforma a Szirdarja vidékén még akkor is fenntartotta magát, a mikor a fülek elhelyezése tekintetében nagy változáson ment keresztül (292. sz. rajz). A törteli üst világosan ennek az antik formának késő változata, a mely a test és talp arányaiban megtartja az antik formát és csak a test elliptikus kiképzésében tér el az antik minták választékos formáitól. Maga ez a körülmény is a császárkori időkre utal, a melyben azonban nemcsak e formát, de az edény díszítéseit is jellemző mintákon találhatjuk fel.

A törteli edény testének egész felülete először is egy körülfutó sávval van beszegve, a mely sáv alatt az egész mező kettős domború vonaldísz által szegett négy mezőre van tagolva. A ki egy pillantásra méltatja a többször idézett budapesti ókori ezüsttel borított sisakot, a melyet az esküteri híd alapozásánál találtak és a ki megtekinti a már szintén idézett herpályi paizsköldököt (umbo), az rögtön tisztában lesz azzal, hogy a törteli üstön és a most idézett két emléken a térbeosztásnak és a beosztásra szolgáló eszközöknek ugyanazonos fajtájával van dolga, mint a minővel a törteli üstön is találkozunk. Hogy pedig semmi kétség ne legyen a felől, hogy a törteli üst ugyanazon művelődési körbe tartozik, mint a herpályi paizsköldök és a budapesti sisak, még a részletdíszítésekben is utalhatunk azonosságokra, a mennyiben a szegély rovátkolása megvan, bár ha nem is egyenes vonalakból, a pfefferseei sisakon[1] a négy mező felső részében pedig köröcskékből és vonalakból öszszeállított olyan

[1] Arch. Ért. Uj. f. XX. k. 370 l. 12. ábra.

die Anwesenheit des Kessels vom sogenannten skythischen Typus konstatiren können, so dürfen wir nun auch an den Umstand nicht vergessen, dass wir unter den Funden, welche aus dem I—III. Jahrhundert n. Chr. stammen, wiederholt auch solche Elemente konstatirt haben, welche die Eigenthümlichkeiten der beiden charakteristischen Perioden der mittel-

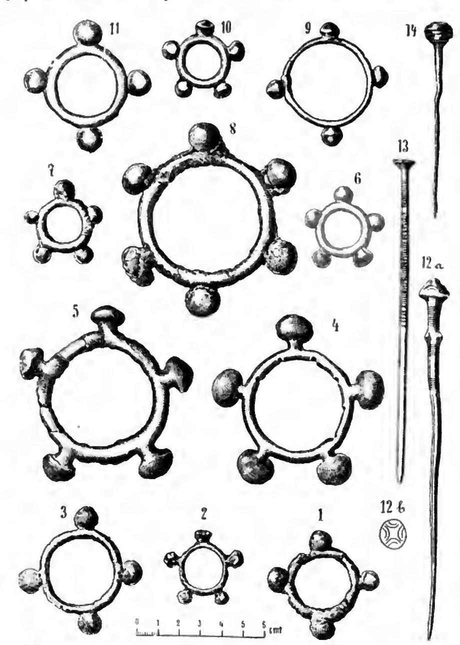
292. rajz. A szirdarjai bronzüst.
Abb. 292. Der sirdarjaer Bronzekessel.

europäischen Eisenzeit, nämlich der hallstatter und der La Têneperiode bilden. Dabei ist es auch sicher, dass auch die sogenannten skythischen Kessel aus dem südlichen Kulturkreise stammen, und dass wir ihre Urformen jedenfalls in den mesopotamischen Gegenden zu suchen haben. So wäre es denn eigenthümlich, wenn wir an diesen Kesseln nicht die Überbleibsel jener südlichen Kulturen finden würden, aus denen das mitteleuropäische Hallstatt und La Tène geschöpft haben.

Die Aufmerksamkeit Florian Romer's erregten jene Knöpfe, welche die Henkel des ezakóer oder törteler Kessels schmücken und er macht auf die Verwandtschaft aufmerksam, die zwischen den auf die-

díszítésmustrát látunk, a mely csak azon poncozoló technikából eredhetett, mely a herpályi paizsköldök és a budapesti sisak

sen Griffen strahlenförmig angebrachten Knöpfen und den Knöpfen der sogenannten germanischen Fibel mit halbscheibenför-

293. rajz. Szárazdvidéki leletek. — Abb. 293. Funde aus der Gegend von Szárazd.

által képviselt egész emlékcsoportra nézve olyan jellemző.

De mikor a Kr. u. I–III. századokat jellemző volgamenti leletek közt konsta-

migem Kopf besteht.[1] Ob diese Vermuthung Romer's richtig war oder nicht,

[1] Arch. Ért. Alte F. Bd. II. S. 292. (régi f. II. k. 292. l.

táljuk az ú. n. szkita typusú üst jelenlétét, akkor nem szabad elfelednünk még egy más körülményt sem. Nevezetesen azt, hogy a Kr. u. I—III. század leletei közt többszörösen konstatáltuk olyan elemek maradványait, a melyek a középeurópai vaskor két jellemző periodusának, t. i. a hallstattinak és La Tènenek képezik sajátosságait. E mellett az is bizonyos, hogy az ú. n. szkita üstök is déli művelődési körből erednek és ősi formáikat mindenesetre a mesopotamiai vidékeken kell keresnünk. Furcsa lenne, ha ezen üstökön nem találnók fel azon déli kulturák maradványait, a melyekből a középeurópai Hallstatt és La Tène merített.

Rómer Flóris figyelmét megragadták azok a gombok, a melyek a czakói vagy törteli üst füleit díszítik és figyelmeztetett arra a rokonságra, a mely ezen füleken levő sugáralakban elhelyezkedő gombok és a félkorong fejű u. n. germán fibulák gombjai között van.[1] Jól sejtett e Rómer, vagy nem, azt eldönteni azért nincs módunkban, mert igazában azt sem tudjuk, hogy az említett félkorongfejű fibuláknak sugár alakban elhelyezett gombjai minek köszönik eredetüket? Anynyi azonban bizonyos, hogy ezen gombok alkalmazása szorosan egybefügg két olyan jelenséggel, a melyeknek mindkettejét hazánk Kr. u. I—III. századbeli leleteiben a La Tène művelődési körből való maradványként ismertük föl. Az egyik jelenség az ú. n. szkita üstök fülén alkalmazott nyeles gomboknak kúpformája. Ezt a kúpformát megfigyeltük először azon spirális karikák végein, a melyek a 247. rajzunk 12. sz. alatt közlött spirális karikának hazai és külföldi analogiáit képezik, (Pilin, Kele-

[1] Arch. Ért. régi f. II. k. 292. l.

können wir deshalb nicht entscheiden, weil wir nicht wissen, woher dieses strahlenförmige Arrangement der Knöpfe auf den erwähntenFibelnmithalbscheibenförmigem Kopf herstammt. Sicher ist es aber, dass die Anwendung dieser Knöpfe mit zwei solchen Erscheinungen enge zusammenhängt, die wir beide, in unseren heimischen, aus dem I—III. Jahrhundert n. Chr. stammenden Funden, als Überbleibsel des

294. rajz. Bronzüst. — Abb. 294. Bronzekessel.

Kulturkreises des La Ténestyles erkannt haben. Die eine Erscheinung ist die Kegelform der am Griff der skythischen Kessel angebrachten gestielten Knöpfe. Diese Kegelform beobachteten wir zuerst an den Enden jener Spiralreifen, welche die heimischen und ausländischen Analogien (Pilin, Sammlung Josef Kelecsényi, Hatvan-Boldog, Cypern, Rhodus, Curium und in den russländischen Funden Popowka, s. Abb. 259, Nr. 5) des auf Abb. 247 unter Nr. 12 reproduzirten Spiralreifens bilden, und von dem wir eben auf Grundlage dieser Analogien nachgewiesen haben, dass er aus dem Kulturkreise des La Ténestyles stammt. Die zweite Erscheinung bilden jene gebuckelten Reifen, deren Buckel ebenfalls kegelförmig endende, auf Stielen aufsitzende Knöpfe sind (Abb. 293). Diese Erscheinung

csényi József gyűjteménye, Hatvan-Boldog, Cyprus, Rhodus, Curium és az oroszföldi leletekben Popovka l. 259. sz. rajz 5. sz.) s a melyről ép ez analogiák alapján kimutattuk, hogy a La Tène művelődési körből ered. A másik jelenséget azon bütykös karikák képezik, a melyeknek

findet eine Fortsetzung auch an jenen Armbändern, deren Enden ebenfalls von solchen kegelförmigen Knöpfen gebildet sind (Abb. 248 Nr. 3), und von denen wir schon nachgewiesen haben, dass sie sowohl bei uns, wie auf russischem Boden eine charakteristische Eigenthümlichkeit der Zeit vom I—III. Jahrhundert n. Chr. sind.

295. rajz. Bronzüst. — Abb. 295. Bronzekessel.

bütykei szintén száron ülő kúpos végű gombok (293. rajz). Ez a jelenség folytatást nyer azokon a karpereczeken is, a melyeknek végeit szintén ilyen kúpos gomb képezi (248. sz. rajz 3.) és a melyekről már kimutattuk, hogy úgy hazánkban, mint az orosz földön a Kr. u. I—III. század közé eső időknek is jellemző sajátjai.

Ha pontosan megfigyeljük a 293. sz. rajzunkon közlött bütykös karikákat, akkor azt tapasztaljuk, hogy ezeken a karikákon a bütykök által a kör az átlók irányában négy részre, vagy pedig a sugarak irá-

Wenn wir die auf Abb. 293 reproduzirten gebuckelten Reifen genau beobachten, so sehen wir, dass der von den Reifen gebildete Kreis in der Richtung der Diagonalen durch die Buckel in vier Theile oder in der Richtung der Strahlen in fünf, bzw. sechs Theile getheilt ist. Im ersteren Falle liegt in der Mitte des Halbkreises ein Buckel, im zweiten und dritten Falle sind je drei Buckel proportionirt auf den Halbkreis vertheilt, ein Fall ist aber, wo der Halbkreis durch zwei Buckeln proportionirt getheilt wäre, ist nicht vorgekommen. Von diesem Gesichtspunkte können wir zwei Gruppen der sogenannten skythischen Kessel unterscheiden.

nyában öt részre s illetve hat részre osztatik. Az első esetben a félkör közepére egy bütyök, a második és harmadik esetben pedig a félkörre mindig három-három bütyök esik arányosan; olyan eset pedig nem fordul elő, a hol a félkör két bütyök által volna arányosan osztva. Ha

Die erste Gruppe wird dadurch charakterisirt, dass der Halbkreis des Griffes mit einem kegelförmig endenden, gestielten Knopf geziert ist Ein Exemplar von solchem Typus aus der Sammlung des tobolsker Museums[1] zeigt die Abb. 294. Gefunden wurde dasselbe in der Gemeinde Kljutschewsk in der kamyschener Gegend des

295 a rajz. Bronzüst. — Abb. 295 a. Bronzekessel.

már most az ú. n. szkita typusú üstöket ebből a szempontból vizsgáljuk, úgy két elváló csoportot különböztethetünk meg köztük, melyek közül az első csoportot az jellemzi, hogy fülének félkörét egy-egy kúpos végű nyeles gomb díszíti. Ilyen typust mutatunk be 294. sz. rajzunkon a tobolszki múzeum gyűjteményéből,[1] melyet a tobolszki kormányzóság kurgánszki kerületének kamyseni vidékén Klyucsevszk

[1] Lytkin i. m. 12. l. 606.

kurgansker Bezirkes des Gouvernements Tobolsk. Ferner zeigt Abb. 295 u. 295a (in zwei Ansichten) ein Exemplar aus dem omsker Museum,[2] welches in der Nähe der im ischimer Bezirke gelegenen Gemeinde Karagaj gefunden wurde. Wobei wir bemerken, dass diese beiden Kessel auch von anderem Gesichtspunkte aus zusammengehören und dass einen ähnlichen Kessel, den I. P. Kusujezow[3]

[1] Lytkin: L. c. S. 12. 606.
[2] Отд. XII. No. 140. по общей описи зап. Спб. отдѣл. Имп. Русс. Геогр. Общества.
[3] Отчетъ за г. 1890. ст. 114. No 63.

községben találtak, továbbá 295. és 295a. rajzunkon két nézetben az omszki múzeumból,[1] melyet az isimi kerületben fekvő Karagaj község közelében leltek, megjegyezvén, hogy ez a két üst más szempontból is egybetartozik és hogy hasonló üstöt közöl a szentpétervári Csász. Arch. Bizottság, melyet a jeniszei kormányzóság minuszinszki kerületében fekvő Szabinszk községben talált Kuznyeczov P. I.[2] Ugyanezt

296. rajz. Bronzüst. — Abb. 296. Bronzekessel.

a jellemző vonást mutatja két más üst is, nevezetesen az a példa, a melyet 296. sz. rajzunkon közlünk (a tobolszki múzeumban őriztetik, lelőhelye ugyanaz, mint a 294-é, (Lytkin i. m. 12. l. 608.) és az, melyet 297. sz. rajzunkon mutatunk be s a melyet Ivanov Dagyl szerzett meg sok utánjárással a jeniszei kormányzóság Turuchanszk nevű városában a Dein folyó mellett lakó tunguzoktól, a kiknek még akkor is áldozati edénye volt. A szóban forgó üstök ezen első csoportjának fülén tehát a félkör arányos beosztásának ugyanazon elvé-

[1] Отд. XII. No. 140. по общей описи зап. Спб. отдѣл. Имп. Русс. Геогр. Общества.

[2] Отчетъ за г. 1890. ст. 114. No. 63.

in der im minusinsker Bezirke des jeniseer Gouvernements gelegenen Gemeinde Sabinsk gefunden hat, die petersburger kais. archäologische Kommission publizirte. Denselben charakteristischen Zug zeigen auch zwei andere Kessel, speziell jenes Exemplar aus dem tobolsker Museum, welches wir auf Abb. 296 reproduziren. Der Fundort desselben ist der gleiche, wie der des Exemplars auf Abb. 294. (Lytkin: L. c. S. 12. 608.) Das zweite Exemplar ist jenes, welches wir auf Abb. 297 reproduziren und wurde dasselbe von Iwanow Dagil mit viel Mühe in der Stadt Turuchansk des jeniseer Gouvernements von den am Flusse Dein wohnenden Tungusen erworben, die dasselbe auch damals noch als Opfergefäss benützten. An dem Griff dieser ersten Gruppe der fraglichen Kessel finden wir also dasselbe Prinzip der proportionirten Eintheilung des Halbkreises, wie auf jenen Exemplaren der auf Abb. 293 Nr. 1, 3, 9 und 11 reproduzirten gebuckelten Reifen, die durch 4 in diagonaler Richtung angebrachte Buckel getheilt sind.

Die zweite Gruppe der Kessel hinwieder wird durch jenes Prinzip der Gliederung der Henkel charakterisirt, das wir an jenen Exemplaren der oben erwähnten gebuckelten Reifen finden, die durch fünf oder sechs Buckel gegliedert sind. (Abb. 293 Nr. 2, 4—8, 10). Denn der Henkel der in diese zweite Gruppe gehörigen Gefässe wird immer durch je drei kegelförmig endende, gestielte Knöpfe gegliedert. Sowohl bei dieser Gruppe, wie bei der früheren, müssen wir aber aus einem noch weiter unten zu besprechenden Gesichtspunkte zwei Untergruppen unterscheiden. In die erste derselben gehört jener Kessel aus dem jekatjerinburger Museum, den die Abb. 298 und 298a in zwei Ansichten zeigt. Dieses Exemplar fand 1889 Stefan Schilow Tjimofejewitsch neben der Gemeinde Samarajewskoje im schadriner Bezirke, von wo ja, wie wir wissen, auch die Syrjanow'schen Kurganfunde herstammen.[1]

[1] Записки Уральск. Общ. Люб. Естествознанія. Т. XX. вып. I. ст. 360. No 6639. 2916.

vel találkozunk, a minővel a 293. sz. rajzunkon (1, 3, 9, 11) közlött bütykös karikák azon példáinál, a melyek az átlók irányában elhelyezett négy bütyökkel vannak tagolva.

Az üstök második csoportját ismét a fülek tagolásának az az elve jellemzi, a mely a most

Wir bemerken, dass die petersburger kaiserl. archäologische Kommission einen mit demselben vollkommen übereinstimmenden Typus publizirt, von dem man in der im tschistopolsker Bezirke des kasaner Gouvernements gelegenen Gemeinde Biljarsk zwei Exemplare fand.[1] Ein zu dem-

297. rajz. Bronzüst. — Abb. 297. Bronzekessel.

említett bütykös karikák azon példáin érvényesül, a melyeken öt, vagy hat tagoló bütyköt találunk (293. sz. rajz 2. 4—8. 10. sz.) a menynyiben ezen második csoport edényeinek fülét mindig három-három kúpos végű nyeles gomb tagolja. Ennél a csoportnál ép úgy, mint az előbbinél egy más, alább méltatandó szempontból felfogott, két alcsoportot kell megkülönböztetnünk, mely alcsoportok közül az elsőbe soroljuk azt

selben Typus gehöriges Exemplar aus dem alexandrijsker Bezirke im chersoner Gouvernement, das auch schon die petersburger kaiserl. archäologische Kommission publizirt hat,[2] reproduziren wir auf Abb. 299. In die zweite Untergruppe gehört vor allererst jenes Exemplar aus dem tobolsker

[1] Отчетъ за г. 1889. ст. 92—93. рис. 45. Ebendort wird auch jenes samarajewskojeer Exemplar erwähnt, welches wir auf Abb. 298 und 298a. reproduziren.

[2] Отчетъ за г. 1890. ст. 115. рис. 64.

az üstöt, a melyet 298. rajzunkon két nézetben mutatunk be s a melyet a jekatyerinburgi múzeum őriz. Ezt a példát Silov Tyimofejevics István 1889-ben találta a sadrini kerületben fekvő Zamarajevszkoje község mellett, a mely területről,

Museum (Fundort Tobolsk, Vorstadt Schirkowok), welches wir auf Abb. 300 u. 300a ebenfalls in zwei Ansichten reproduziren. Ferner jenes aus Sibirien oder Mittelasien stammende Exemplar auf Abb. 301, ferner auch das Exemplar auf Abb. 302, welches bei der im ischimer Bezirke des tobolsker

298. rajz. Bronzüst. — Abb. 298. Bronzekessel.

mint tudjuk, a Zyrjanov-féle kurgánleletek is származnak.[1] Megjegyezzük, hogy ezzel teljesen egyező typust közöl a szt.-pétervári Csász. Arch. Bizottság, a melyből két példát találtak a kazáni kormányzóság Csisztopolszki kerületének Bilyarszk községében[2] Ugyancsak e typushoz tartozó

[1] Записки Уральск. Общ. Люб. Естествознанія, T. XX. вып. I. ст. 360. No. 6639. 2016.

[2] Отчеть за г. 1889. ст. 92—93. рис. 45. Ugyanitt említés tétetik azon zamarajevszkojei példáról, melyet 298. és 298a. rajzunkon közlünk.

Gouvernements gelegenen Gemeinde Karagaj gelegentlich von Ausgrabungen, welche 1852 dort gemacht worden sind, gefunden wurde.

Nun wollen wir vor Allem darauf hinweisen, dass auch den Henkel des törteler Kessels drei gestielte Knöpfe gliedern. Doch sehen wir auch, dass noch zwei gestielte Knöpfe zu beiden Seiten des Griffes angebracht sind, was vielleicht die einzige Reminiszenz an die bei den gebuckelten Reifen vorkommende Gliederung mittelst fünf Knöpfen ist. Des Ferneren sehen wir an dem törteler Kessel, dass sowohl

példát közlünk a chersoni kormányzóság alekszandrijszki kerületéből, melyet a Szt.-Pétervári Csász. Arch. Bizottság szintén közlött (299. sz. rajz).[1] A második alcsoportba teszszük először azt a példát, a melyet 300. és 300a. rajzunkon szintén két nézetben közlünk (a tobolszki múzeumból, lelőhelye Tobolszk, Sirkovok külváros) továbbá azt a Szibériából vagy Középázsiából származó példát, a melyet 301. rajzunkon mutatunk be, valamint azt a példát is, a melyet a tobolszki kormányzóság Isimi kerületének Karagaj nevű községe mellett találtak azon ásatások alkalmával, a

[1] Отчетъ за г. 1890. ст. 115. рис. 64.

der Griff, wie der um die Öffnung laufende Streifen, so wie auch die Felder, mittelst deren die Oberfläche in vier Theile gegliedert ist, mit plastischen Linien umsäumt sind. Diese plastische Linienumsäumung finden wir an jenen Exemplaren der ersten und zweiten Gruppe der weiter oben besprochenen russländischen Kessel, die wir bei beiden Gruppen in die zweite Untergruppe einreihten. (Abb. 296, 297, 300, 300a, 301 u. 302.) Ja, etwas Ähnliches sehen wir auch unter den Griffen des Gefässes auf Abb. 295, welches wir aber in die erste Untergruppe der ersten Gruppe eingereiht haben, weil wir an dem Griff die plastische Umsäumung nicht sehen. Wir sehen also, dass die zu beiden Untergruppen beider Gruppen gehörigen Exemplare auch ge-

298a rajz. Bronzüst. — Abb. 298a. Bronzekessel.

melyeket ott 1852-ben folytattak (302. sz. rajz).

Már most mindenekelőtt arra akarunk utalni, hogy a törteli üst fülét szintén három nyeles gomb tagolja, azonban azt is látjuk, hogy még két nyeles gomb a fül két oldalán van elhelyezve, a mi talán egyetlen reminiscentiája a bütykös karikák öt gombos tagolásának, de a törteli üstön mást is látunk. Nevezetesen azt, hogy úgy a fül, mint a nyilását körítő sáv, nemkülönben a felületének négyes tagolását eszközlő mezők plastikus vonalakkal vannak szegve. Ezt a plasztikus vonalszegést látjuk az oroszföldről fentebb ismertetett üstök első és második csoportjának azon példáin a melyeket mind a két csoportnál a második alcsoportba tettünk (296, 297, 300, 301, 302) sőt valami efélét látunk a 295. sz. edény fülei alatt is, a melyiket pedig az első csoport első alcsoportjába tettünk azért, mivel a fülön ezt a plasztikus szegést nem látjuk. Ha tekintetbe veszszük, hogy mindkét csoport mindkét alcsoportjához tartozó példák bizonyos közös vonásokat is mutatnak föl, a mint azt már a 295. sz. példán is mutattuk, és a mely közös vonásokhoz sorolhatjuk azt is, hogy példának okáért a 300a. sz. példán a test öble fölött körülfutó, de egészen öszsze nem érő három vonalból alakított sáv tulajdonképen szintén a plasztikus vonalakkal való beszegések csoportjába tartozik, holott ezen üstnek fülei határozottan azokat a szegéseket mutatják, a mely a törteli üstöt is jellemzi; akkor alig lehet kétségünk az iránt, hogy az általunk közlött példák első és második csoportjának első és második alcsoportjába sorozott üstök körülbelül egy periodusba tartoznak, jóllehet mindkét csoport második alcsoportján az

wisse gemeinsame Züge zeigen, wie wir dies auch schon an dem Exemplar 295 nachgewiesen haben. Zu diesen gemeinsamen Zügen können wir auch den Umstand zählen, dass z. B. an dem Exemplare auf Abb. 300 u. 300a, der um den Bauch des Körpers ringsumlaufende, aus drei Linien gebildete, aber nicht ganz geschlossene Streifen eigentlich auch in die Gruppe der Einsäumungen mit plastischen Linien gehört, während doch die Griffe dieses Kessels entschieden jene Einsäumungen zeigen, welche auch den törteler Kessel charakterisiren. Wenn wir all' dies berücksichtigen, so können wir kaum daran zweifeln, dass jene Kessel, welche von den von uns reproduzirten Exemplaren in die erste und zweite Untergruppe der ersten und zweite Gruppe einzureihen sind, ungefähr in eine Periode gehören, obgleich bei der zweiten Untergruppe beider Gruppen der Umstand, dass die plastisch umsäumte Gliederung der Henkel fehlt, einen archaistischen Zug bildet.

In welche Periode diese Kessel gehören können, dafür bilden in erster Reihe jene Reifenornamente einen Wegweiser, die ebenso auf dem unter und zwischen den Henkeln befindlichem Raume der auf Abb. 298 reproduzirten Kessel zu sehen sind, wie auf dem aus dem dmitrijewer Kurgan stammende Exemplare. Dieses charakteristische Ornament weist auf das I—III. Jahrh. n. Chr., in welche Zeit wir auch den törteler Kessel datiren müssen. Auf dieselbe Zeit weisen die beiden unteren bandförmigen Henkel des auf Abb. 302 reproduzirten Kessels hin, die nicht aus dem Rand des Gefässes, sondern aus den Seiten herauswachsen, und die durch Scheibensegmente gegliedert sind, welche Gliederung vollkommen identisch ist mit der am Bügelende jener Fibeln, welche Almgren in die vierte Gruppe einreiht und kräftig profilirte Fibeln nennt.[1] All dies schliesst natürlich nicht aus, dass sich die Zeit dieser Kessel nicht auch über das I—III. Jahrh.

[1] L. c. Taf. IV. 86, 83 u. s. w.

a körülmény, hogy a fülek plasztikus szegélyű tagolása hiányzik, archaisztikusabb vonást képez.

Hogy melyik időszakba tartozhatnak ezen üstök, arra nézve első sorban azok a karikadíszítések adnak útmutatást, a melyek a 298. sz. rajzunkon közlött üst fülei alatt és a fülek közti téren ép úgy megvannak, mint a dmitrijevi kurgánból származó darabon. Ez a jellemző díszítés a Kr. u. I—III. századokra mutat, a hova a törteli üstöt is kellett tennünk. Ugyanerre a korra mutat 302. sz. rajzunkon közlött üst alsó két pántfülének, melyek nem az edény nyilásszegélyéből, hanem annak oldalaiból nőnek ki, korongszeletekből álló tagolása is, a mely tökéletesen azonos azon fibulák kengyeltövén alkalmazott tagolással, a melyeket Almgren a IV. csoportba sorol és erőteljesen profilált fibuláknak (kräftig profilirte Fibeln) nevez.[1] Mindez természetesen nem zárja ki, hogy a Kr. sz. u. I—III. századon túl lefelé ne terjedne ezen üstök kora, sőt épen a permi kormányzóság területén előfordult darabok kitűnnek a sodronyt utánzó díszítések alkalmazásában (298. sz. rajz); az pedig ismeretes, hogy a sodronyt utánzó öntött díszítés alkalmazása milyen gyakori a permi területen. Az a nőkapocsalakú sodronydíszítést utánzó motivum, a melyet a 302. sz. rajzunkon közlött üstön látunk, nagyon is megerősíteni látszik azt a föltevést, hogy a zsinórdíszítéseknek ezen edényeken való alkalmazása és a filigrános technika között valami összefüggés van.

Már a törteli üstnél kiemeltük, hogy annak díszítése szoros rokonságban van az I—III. századot különösen jellemző

[1] I. m. Taf. IV. 86, 83 stb.

n. Chr. hinaus ausdehnt. Ja, gerade die im permer Gouvernement vorgekommenen Stücke zeichnen sich durch die Verwendung der die geflochtenen Drahtarbeit imitirenden Ornamente aus (Abb. 298), und wie häufig auf dem permer Gebiete diese das Filigran nachahmende gegossene Ornamentation sich vorfindet, ist ja bekannt. Jenes, ein Filigranornament imitirende Motiv von der Form einer weiblichen Schliesse, welches wir an dem auf Abb. 302 reproduzirten Kessel sehen, scheint die Voraussetzung, dass zwischen der Verwendung

299. rajz. Bronzüst. — Abb. 299. Bronzekessel.

des Schnurornamentes bei diesen Gefässen und der Filigrantechnik ein Zusammenhang besteht, zu bekräftigen.

Schon bei dem törteler Kessel haben wir hervorgehoben, dass die Ornamentation derselben in enger Verwandtschaft steht mit jenen, speziell das I—III Jahrh. charakterisirenden gepunzten Ornamentationsmustern, welche an den Gold- und Silberplatten, mit welchen die Metallgegenstände überzogen sind, verwendet werden. Wir hoben auch hervor, dass jener über den Bauch des Körpers ringsum laufende, aber nicht ganz geschlossene aus 3 Linien gebildete Streifen an dem Exemplar auf Abb. 300 u. 300a eigentlich ebenfalls zur Gruppe der Einsäumungen mit plastischen Linien gehört. Nun reproduziren wir auf Abb. 216 zwei aus weissem Metall gegossene Anhängsel aus der Sammlung des tobolsker Museums.

ponczolt díszítések mustráival, a melyek a fémtárgyakat borító arany vagy ezüst lapokon alkalmaztatnak. Azt is kiemeltük,

Auf dem einen *a*) sehen wir ein aus parallelen Linien gebildetes plastisches Ornament, mit drei kleinen, erhaben gearbeiteten

300. rajz. Bronzüst. — Abb. 300. Bronzekessel.

hogy az a körülfutó, de egészen össze nem érő három vonalból alakított sáv, a mely a 300 és 300a. sz. példán a test öble fölött fut körül, tulajdonképen szintén a plasztikus vonalakkal való beszegések csoportjába tartozik. Már most a tobolszki múzeum gyűjteményéből mutatunk be 303. sz. rajzunkon két fehér fémből öntött csüngőt.

Kugeln darunter. Unter diesen reliefirten Linienornamenten zeigt das mittlere einen ebensolchen aus 3 Linien gebildeten Streifen, wie der Kessel auf Abb. 300 u. 300*a*. Bei dem Exemplar *b*) bildet die gegossene Ornamentation der Vorderseite ein solches Motiv, welches zweifellos eine Nachahmung der mit gefassten Edelsteinen belebten Deckplatte, also des opus barbaricum ist. Dieses

Az egyiken (*a*) párhuzamos vonalakból alakított plasztikus öntött diszt látunk, alul három domború gömböcscsel, ezen

300a. rajz. Bronzüst. — Abb. 300a. Bronzekessel.

domború vonaldíszítmények közül a középső ugyanolyan három vonalból alakított sávot mutat, a minő a 300. 300a sz. üstön is van; a *b* alatt bemutatott darab előlapjának öntött diszítését olyan mustra képezi, a mely kétségtelenül a keretbe

Exemplar und noch 49 in denselben Stylkreis gehörige Stücke fanden die Einwohner der im tobolsker Bezirk des tobolsker Gouvernements gelegenen Gemeinde Samarowsk, 30 Werst von dieser Gemeinde entfernt am linken Ufer des Flusses Ob, wo sich nach der Meinung der Bauern einst eine alte Stadt befunden hat.[1] Auf die Zeit der-

[1] Lytkin: L. c. S. 3, 261—310.

foglalt ékkövekkel élénkített ponczolt borítólemeznek, tehát az opus barbaricumnak utánzata. E két példát 49 más és ugyanezen styluskörbe tartozóval együtt a tobolszki kormányzóság tobolszki kerületében fekvő Szamarovszk község lakosai ezen községtől 30 versztnyire az Ob folyó bal partján találták, a hol a parasztok

selben kann eine entfernte permer Analogie Licht werfen,[1] die in Rozdjestwenskoje gefunden worden ist und von Herrn Spizyn ins III—IV. Jahrh. datirt wird. Wir müssen jedoch bemerken, dass von diesem Fundorte auch solche Gegenstände herstammen, die Herr Spizyn ins VIII—IX. Jahrh. datirt hat, was zweifellos beweist, dass diese Kessel weit über die ersten

301. rajz. Bronzüst. — Abb. 301. Bronzekessel.

302. rajz. Bronzüst. — Abb. 302. Bronzekessel.

szerint régi város volt.[1] Korukra nézve egy távoli permi analogiájuk vethet világot,[2] melyet Rozsgyesztvenkojeban találtak és a melyet Spiczyn úr a XIII—XIV. századra datál; meg kell azonban jegyeznünk, hogy ugyancsak ezen lelőhelyről Spiczyn úr által VIII—IX. századokra datált darabok is származnak, a mi kétségtelenül igazolja, hogy ezen üstök a Kr. u. első századokon túl is meszsze lenyúlnak. A 299. sz. rajzon közlött edénynek az edény nyílásszegélyéből kinövő két fülén

[1] Lytkin I. m. 3. lap 261—310.

[2] Древности Камской Чуди въ матерiалахъ по археологiи Россiи No. 26. таб. XXIV. рис. 5.

Jahrhunderte n. Chr. hinaus sich erstrecken. An den beiden aus dem Rande der Öffnung herauswachsenden Henkeln des auf Abb. 299 reproduzirten Gefässes sehen wir, an Stelle der drei gestielten Knöpfe dieselbe aus Scheibensegmenten bestehende Gliederung, die wir an den unteren beiden Henkeln des auf Abb. 302 reproduzirten Kessels hervorgehoben haben. Dies statuirt eine engere Verwandtschaft zwischen beiden Kesseln und das ist umso wichtiger, weil den Körper des auf Abb. 299 reproduzirten Kessels jenes Wellenlinienornament schmückt, welches auf rohen, henkellosen Thontöpfen in unserem Vaterlande schon

[1] Древности Камской Чуди въ матерiалахъ по археологiи Россiи No 26. таб. XXIV. рис. 5.

a három nyeles gomb helyett ugyanazt a korongszeletekből álló tagolást látjuk, a melyet a 302. sz. rajzon közlött üst alsó két fülén kiemeltünk, a mi e két üst között szorosabb rokonságot állapít meg, és ez annál fontosabb, mert a 299. számúnak testét az a hullámvonalas dísz ékíti, a mely durva fületlen agyagbögréken hazánkban már a Kr. u. századokban megjelenik és népvándorláskori leleteink hosszú sorát jellemzi.

Végül utalni akarunk arra is, hogy a 295., 299. és 302. sz edényeken négy fület látunk, a melyek közül kettő mindig az edénynyilás pereméből nő ki, kettő pedig az edény testének oldalaiból. Ez utóbbiak a 299. sz. példán közvetlenül az edény nyiláspereméből kinövő fülek alatt, míg a 295. és 302. számúnál az edény széléből kinövő fülek közti tér közepén vannak elhelyezve, és míg ez utóbbi kettőnél ez utóbbi fülek a függélyes síkban, addig az előbbi egynél a vízszíntes síkban feküsznek. A fülek ezen kétféle rendszere azon antik edénytypusokat juttatja eszünkbe, a melyeknél két fül a hordásra, kettő pedig az edény tartalmának kiöntésére szolgál (hydria).

A fentiekben megismerkedvén azon egyik iránynyal, a melyet a 274. sz. rajzunkon közölt pantikapaioni leletek három csúcsú aranylevele (7. sz.) és az ugyanazon rajzunkon (5. sz.) közlött liliomszerű díszítmények nyitottak meg számunkra és lehetségessé tették, hogy a nézetünk szerint a Kr. u. I—III. századok közé eső periodus tartalmát bővíthessük — hátra volna még, hogy megismerkedjünk azon második iránynyal, a melyet ugyanezen pantikapaioni lelet egyik szíjvégboglárja (274. sz. rajz 8) nyit meg számunkra.

in den Jahrh. n. Chr. erscheint und die lange Serie unsere Funde aus der Völkerwanderungszeit charakterisirt.

Schliesslich wollen wir auch noch darauf hinweisen, dass wir an den Gefässen auf Abb. 295, 299 und 302 vier Henkel sehen, von denen je zwei immer aus dem Rande der Gefässöffnung herauswachsen und je zwei aus den Seiten des Gefässkörpers. An dem Exemplare auf Abbildung 299 befinden sich die letzteren unmittelbar unter den aus dem Rande der Gefässöffnung herauswachsenden Henkeln, während sie auf den Exemplaren Abb. 295 und 302

a

b

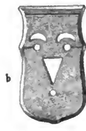
303. rajz. Bronzcsüngő. — Abb. 303. Bronzegehänge.

in der Mitte angebracht sind, zwischen den aus dem Rande herauswachsenden Henkeln. Auch liegen bei den zwei letzteren Exemplaren die aus dem Rande herauswachsenden Henkel in einer vertikalen Fläche, bei dem ersterwähnten Exemplare aber in einer horizontalen Fläche. Dieses doppelte System der Henkel bringt uns jene antiken Gefässtypen in Erinnerung, bei denen zwei Henkel zum Tragen dienten und zwei beim Ausgiessen des Inhaltes des Gefässes Verwendung fanden (hydria).

Nachdem wir in dem Obigen jene erstere Richtung besprochen haben, welche durch das dreispitzige Goldblatt der pantikapaioner Funde, welches wir auf Abb. 274 Nr. 7 reproduzirt haben, und das ebendort unter Nr. 5 reproduzirte linienartige Ornament für uns eröffnet haben, und die es ermöglichten, dass wir den Inhalt der in das I—III. Jahrh. n. Chr. fallenden Periode erweitern konnten, ver-

Többszörösen volt alkalmunk kiemelni, hogy azon szíjvégboglárok, a melyek a most említett pantikapaioni példának szoros analogiáit képezik, hazai leleteinkben az adonyi[1] és a fenéki[2] sírmezőkben fordulnak elő, és hogy ezen boglárpéldákat olyan átmeneti daraboknak tartjuk, a melyek a Kr. u. I—III. századból a későbbi népvándorláskori periodusokba átvezetnek.

304. rajz. Saraji (?) ezüst boglárok a szentpétervári cs. Eremitage gyűjteményéből.

Abb. 304. Sarajer (?) Silberbeschläge aus der Sammlung der petersburger kaiserl. Eremitage.

Ha ezen typusoknak oroszföldi analogiái után kutatunk, fájdalom, csaknem csupa szórványos leletekkel állunk szemben, a melyek közül még aránylag legjobban van datálva úgy a stilisztikus támpontok, mint a ponczolt éremmásolatok segélyével a pantikapaioni lelet (274. sz. rajz).

A szentpétervári Császári Eremitage gyűjteményében találjuk e boglárokból először azt a két példát, a melyet 304. sz. rajzunkon *a b* alatt közlünk. Ezekről a boglárokról csak anynyit tudhattam meg, hogy azok valószínűleg a régi Sarajból

[1] Hampel i. m. LXXIX. 1 és 10.

[2] U. o. LXXXVIII. 4—8.

bleibt uns noch die Besprechung jener zweiten Richtung, welche für uns durch den einen Riemenbeschlag desselben pantikapaioner Fundes (Abb. 274 Nr. 8) eröffnet wurde.

Wir haben schon wiederholt Gelegenheit gehabt, hervorzuheben, dass jene Riemenbeschläge, welche genaue Analogien des eben erwähnten pantikapaioner Exemplars bilden, in unseren heimischen Funden in den adonyer[1] und fenéker[2] Grabfeldern vorkommen, und dass wir diese Beschläge für solche Übergangsstücke halten, welche von der Periode des I—III. Jahrhundertes n. Chr. zu den späteren völkerwanderungszeitlichen Perioden hinüberleiten. Wenn wir nach den russländischen Analogien dieser Typen forschen, so finden wir dieselben leider nur in sporadischen Funden, unter denen verhältnissmässig noch am besten der pantikapaioner Fund datirt ist (Abb. 274), sowohl durch stylistische Stützpunkte, wie durch die gepunzten Münzkopien.

In der Sammlung der petersburger kaiserlichen Eremitage finden wir von diesen Beschlägen vor allererst jene beiden Exemplare, die wir auf Abbildung 304 unter *a* und *b* reproduziren. Von diesen Beschlägen konnte ich nur soviel erfahren, dass dieselben wahrscheinlich aus dem alten Saraj stammen, von woher auch jene Beschläge und Schnallen stammen, die wir auf Abb. 305, sowie auch jene, die wir auf Abbildung 306 gemeinschaftlich mit einigen en relief gearbeiteten Denkmälern reproduziren, die sich ebenfalls in der mittelalterlichen Abtheilung der petersburger kaiserlichen Eremitage befinden. Die Beschläge- und Schnallentypen auf beiden Abbildungen werden durch die starken Profile charakterisirt, die sich an den geranfteten Konturen zeigen. Viele werden auch durch die in der Oberfläche angebrachten Kreise, Dreiecke, halbmond- oder schildförmigen Durchbrechungen cha-

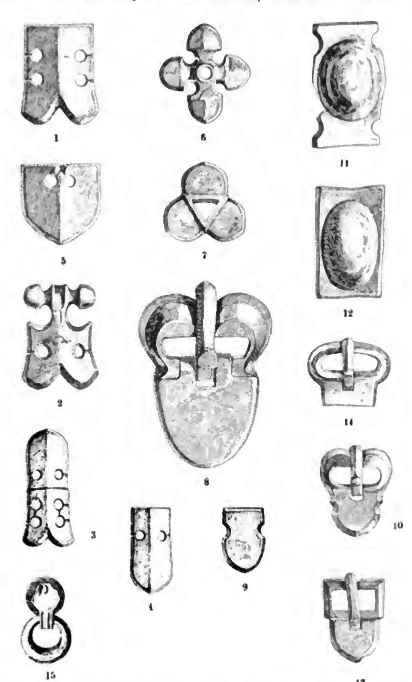
[1] Hampel: L. c. LXXIX. 1 und 10.

[2] L. c. LXXXVIII. 4—8.

valók, a honnan származnak azok a boglárok és csattok is, a melyeket 305. sz. rajzunkon és azok is, a melyeket 306. sz. rajzunkon egy pár domborműves emlék társaságában közlünk és a melyek szintén

rakterisirt, einzelne auch durch die in der Mitte angebrachten, einen grossen Edelstein imitirenden Erhöhungen.

Wenn wir vor allererst die durchbrochene Arbeit in den Oberflächen in Betracht ziehen, muss uns in erster Reihe jene

305. rajz. Saraji (?) ezüstboglárok és csattok. — Abb. 305. Sarajer (?) Silberbeschläge und Schnallen.

a szentpétervári Császári Eremitage középkori osztályán őriztetnek. Mindkét táblánk boglár és csatt-typusait jellemzik az erős profilok, a melyek a különböző karajos körvonalakban jelentkeznek, sokat közülök a felületükbe alkalmazott kör, háromszög, félhold és paizskaalakú áttörések, egyiket másikat a közepükön alkalmazott nagy ékkövet utánzó kidomborodások.

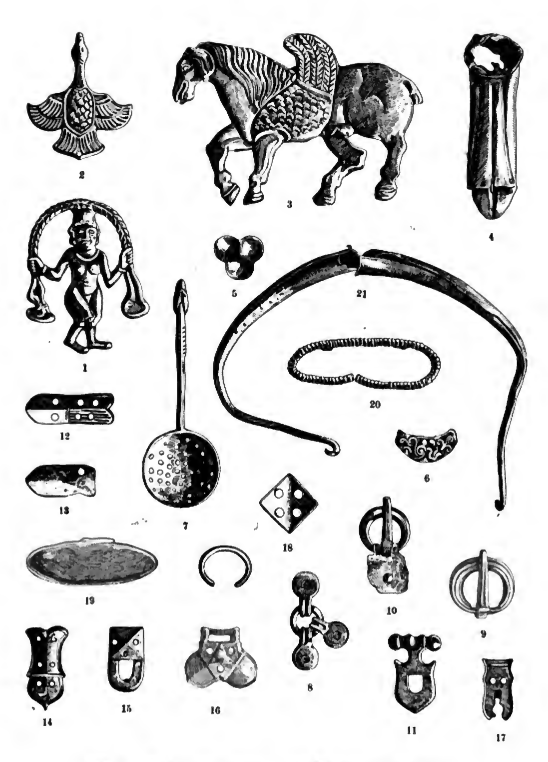
Vegyük figyelembe először a felületekbe alkalmazott áttöréseket és akkor első sorban fel fog tűnni az a félholdacskákból és köröcskékből s illetve háromszögből és köröcskéből öszszeállított áttörés, a melyet a 304. sz. rajzunkon *b* alatt közlött szíjvégbogláron ép úgy, mint annak pantikapaioni analogiáján (274 sz. rajz 8) és magyarországi adonyi és fenéki analogon darabjain megtalálunk és akkor nem térhetünk ki azon föltevés elől, hogy ezen áttörések előképét azok a ponczolt mustrák képezik, a melyek az opus barbaricumnak is jellemzőbb sajátosságai. Annál valószínűbb ez, mert ezen díszítő mustrákat, melyeket a most szóban forgó saraji boglárokon áttört műben látunk, a pantikapaioni példán, adonyi és fenéki példákon még valósággal ponczolt műben látjuk.

Ha aztán azokat az áttöréseket veszszük figyelembe, a melyek köröcskéből és egyenes vonalból alakulnak és mintegy fonalon függő karikát mutatnak (305 sz. rajz 1—4), akkor meg lehetetlen nem emlékeznünk a törteli vagy czakói üst teljesen analog ékítményeire. De ha pusztán és egyedül a köralakú áttöréseket veszszük is tekintetbe, jól tudjuk, hogy ez is milyen szerepet játszik az opus barbaricumban.

Nem támaszkodnánk különösebben erre a jelenségre, ha a köröknek alkalmazása nem járna együtt olyan jelenséggel, a durchbrochene Arbeit auffallen, welche aus kleinen Halbmonden und kleinen Kreisen, oder aus Dreiecken und kleinen Kreisen zusammengestellt ist und die wir an dem auf Abb. 304 unter *b* reproduzirten Beschlag eines Riemenendes, wie auf der pantikapaioner Analogie desselben (Abb. 274 Nr. 8) und auch an den ungarländischen adonyer und fenéker analogen Stücken finden. Dann können wir der Vermuthung nicht ausweichen, dass das Vorbild für diese durchbrochenen Arbeiten jene gepunzten Muster bilden, die auch zu den charakteristischeren Eigenthümlichkeiten des opus barbaricum gehören. Es ist dies umso wahrscheinlicher, weil wir jene Ornamentationsmuster, die wir an den hier in Frage stehenden sarajer Beschlägen in durchbrochener Arbeit, auf dem pantikapaioner, sowie auf den adonyer und fenéker Exemplaren noch in wirklich gepunzter Arbeit finden.

Wenn wir ferner jene durchbrochenen Arbeiten in Betracht ziehen, welche aus einem kleinen Kreise und einer geraden Linie gebildet sind, und gleichsam einen an einem Faden hängenden Reifen zeigen, (Abb. 305 Nr. 1—4) ist es unmöglich, sich nicht an die vollkommen analogen Ornamente des törteler oder czakóer Kessels zu erinnern. Aber wenn wir auch einzig und allein die kreisförmig durchbrochenen Arbeiten in Betracht ziehen, wissen wir auch sehr wohl, welche Rolle dieselben beim opus barbaricum spielen.

Ich würde auf diese Erscheinung kein grösseres Gewicht legen, wenn die Verwendung der Kreise nicht Hand in Hand ginge mit einer solchen Erscheinung, die vollständig im Zusammenhange ist mit jenem Streben nach kräftiger Profilirung, das wir bei all' diesen Beschlägen und Schnallen gleichsam als typisch hervorheben mussten. Bevor wir aber das gemeinsame Vorkommen dieser eigenartigen, durchbrochenen Arbeit und das Streben nach kräftiger Profilirung, wie wir es bei dieser Denkmälergruppe finden, einer eingehenderen Besprechung unter-

306. rajz. Saraji (?) ezüst leletek. — Abb. 306. Sarajer (?) Silberfunde.

mely teljesen összhangban van azon erős profilálásra való törekvéssel, a melyet mindezen boglárok és csattoknál szintén typikusnak kellett kiemelnünk. Mielőtt azonban ezen sajátságos áttöréseknek meg a profilálásra való erős törekvésnek együttes előfordulását ezen emlékcsoporton bővebben méltatnók, legyen szabad közölnünk a permi kormányzóság solikampi kerületében talált azon négy boglárt, a melyet 307. sz. rajzunk *a—e* jegyei mutatnak. Ezen leletben ugyanis az *a* alatti kettős boglár és a *b*, *c* alatti egyes boglárokon a köröcske alakú áttörés valósággal két emberszem módjára van elhelyezve. És most vegyük elő azokat a fibulákat, a melyeket Almgren a III. csoportba sorol[1] és a melyeknek olyan feltűnő ismertető jeleit képezik a kengyel fején alkalmazott szemek (Augen), a melyek majd mint lyukak és pedig részint külső oldalukon fölnyitva,[2] részint egészen zárva,[3] majd mint kicsi kerek mélyedések, majd végre mint beütött körök szerepelnek. Ezen fibulatypus kezdetét az a fibula képezi, a melyet Almgren III. táblája 45. sz. alatt közöl és világosan abból a késő La Tène-fibulából származik, a melyet ugyanő III. táblájának 44. sz. alatt ad. Már most, ha azokat az áttöréseket veszszük tekintetbe, a melyek köröcskékből és egyenes vonalból állanak, (305. 1—4) és nem tévesztjük szem elől azt sem, hogy az áttörések ezen mintájánál csak a köröcske van teljesen áttörve, míg az egyenes vonal maga csak be van vésve, akkor lehetetlen meg nem emlékeznünk azon szemekről, a melyeket az Almgrentől idézett művének III. táb-

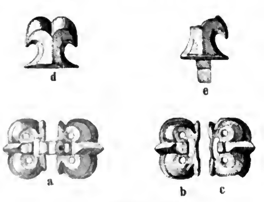
[1] I. m. II. Taf. III. 1. Band S. 21 ff.
[2] U. o. Taf. III. 45.
[3] U. o. Taf. III. 46—50, 54, 55.

ziehen, wollen wir vorher jene vier grossen Beschläge auf Abb. 307 *a—e*, die im solikamper Bezirke des permer Gouvernements gefunden worden sind, besprechen. In diesem Funde sind an dem Doppelbeschlage *a*, sowie an den einfachen Beschlägen *a*, *b*, *c*, die kleinen Kreise der durchbrochenen Arbeit förmlich nach Art von zwei menschlichen Augen angebracht. Und jetzt wollen wir auch jene Fibeln vornehmen, welche Almgren in die dritte Gruppe einreiht[1] und bei denen eines der auffallendsten Erkennungszeichen die am Kopfe des Bügels angebrachten Augen sind, die bald die Form von Löchern haben, und zwar an den äusseren Seiten zum Theile von geöffneten,[2] zum Theile von ganz geschlossenen,[3] bald wieder die Form von kleinen runden Vertiefungen oder schliesslich von kleinen Kreisen. Den Beginn dieses Fibeltypus kennzeichnet jene Fibel, welche Almgren auf Tafel III, Nr. 45 publizirt und die offenbar von jener späten La Téne-Fibel abstammt, welche er auf Tafel III, unter Nr. 44 gibt. Wenn wir nun jene durchbrochene Arbeit in Betracht ziehen, die aus einem kleinen Kreis und einer geraden Linie besteht (Abb. 305, Nr. 1—4) und auch nicht ausser Acht lassen, dass bei diesem Muster nur der kleine Kreis vollkommen durchbrochen, während die gerade Linie selbst nur eingravirt ist, ist es unmöglich, sich nicht jener Augen zu erinnern, die wir am Kopfe des Bügels der von Almgren auf Tafel III, Nr. 47 seines zitirten Werkes reproduzirten Fibel sehen und die in Allem identisch sind mit der durchbrochenen Arbeit der hier in Frage stehenden Beschläge. Und wenn wir nur diese Verwendung der durchbrochenen Arbeit an der aus dem La Téne-Styl entwickelten Provinzialfibel sehen würden, könnte vielleicht noch von einem Irrthum die Rede sein. Aber die Sache verhält sich gar nicht so. Denn gerade an

[1] L. c. II. Taf. III. 1. Bd. S. 21. ff.
[2] L. c. Taf. III. 45.
[3] L. c. Taf. III. 46—50. 54. 55.

láján 47. sz. alatt — közlött fibula kengyelének fején látunk s a melyek minden ízükben azonosak a most szóban forgó boglárok áttöréseivel. És ha csak ezt az alkalmazását látnók az áttöréseknek a La Tèneből fejlett provincziális fibulákon, akkor tán lehetne szó tévedésről. De a dolog nem úgy áll, mert épen az Almgren III. csoportjában levő egyik fibulán a tűtok lemezén is látunk ilyen áttörést,[1] még pedig olyan szegletes áttöréssel kombinálva, a minőt egy alább közlendő oroszföldi leletnek ugyanezen emlékcsoportba tartozó boglárján látunk, sőt az Almgren-féle negyedik csoportban is uralkodik az áttörésnek ugyanez a jellemző formája, csakhogy ez utóbbi csoportban már rendesen a tűtok lemezére szorítkozik.[2] Most pedig ne feledjük el, hogy a 302. sz. rajzunkon közlött üst két fülének tagolását olyan korongszeletek képezik, a melyeknek analogiáira ugyancsak az Almgren-féle IV. csoportba tartozó fibulákon akadtunk. Itt tehát kétség sem lehet a felől, hogy ezen szíjboglár és csattypusoknak kifejlődésénél ép úgy egy a La Tène-ízlés köréhe tartozó csatt s illetve boglártypus játszott szerepet, mint az említett fibuláknál is, a mint azt Almgren megdöntő bizonyossággal kimutatta. Hogy szorosabban megjelöljük azt a csoportot, a melynek jellemző formái a most jelzett kifejlődés alapjául szolgálhattak, 308. sz. rajzunkon közöljük egy olyan áttört csatt képét, a melyen a La Tène-ízlés hagyományai még igen határozottan érvényesülnek és a melyet az 1894-iki Cher onesosi ásatások alkalmával az 528. sz. női sírban találtak egy olyan sírmezőn, a mely csupa I—III. szá-

der Platte der Nadelhülse einer Fibel, die in die dritte Gruppe von Almgren gehört, sehen wir eine solche durchbrochene Arbeit[1] und noch dazu kombinirt mit einer solchen eckigen durchbrochenen Arbeit, wie wir sie an dem Beschlage eines in diese selbe Denkmälergruppe gehörigen russländischen Fundes sehen, den wir weiter unten publiziren werden. Ja selbst in der vierten Gruppe Almgrens herrscht diese selbe charakteristische Form der durchbrochenen Arbeit, nur dass sie in dieser letzteren Gruppe schon gewöhnlich auf

307. rajz. Solikampi boglárok.
Abb. 307. Solikamper Beschläge.

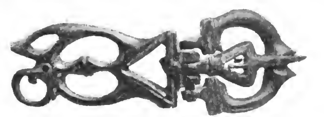
die Platte der Nadelhülse beschränkt ist.[2] Auch dürfen wir nicht vergessen, dass die Gliederung der beiden Henkel an dem auf Abb. 302 reproduzirten Kessel von solchen Scheibensegmenten gebildet ist, deren Analogien wir ebenfalls an solchen Fibeln finden, die in die vierte Almgren'sche Gruppe gehören. Hier kann also kein Zweifel darüber obwalten, dass bei der Entwicklung dieser Beschlag- und Schnallentypen ein in den Kreis des La Téne-Styles gehöriger Schnallen-, beziehentlich Beschlagtypus eine Rolle gespielt hat, ganz ebenso wie bei den erwähnten Fibeln, wie das ja Almgren mit unumstösslicher Gewissheit nachgewiesen hat. Wenn wir jene Gruppe, deren charakteristische Formen als Grundlage für die eben gekenn-

[1] U. o. Taf. III. 54.
[2] U. o. Taf. IV. 68.

[1] L. c. Taf. III. 54.
[2] L. c. Taf. IV. 68.

zadból származó leleteket tartalmazott.[1] Ez pedig fontos körülmény, mert kétségtelenné teszi, hogy a most szóban forgó emlékcsoport arra az emlékcsoportra következik, a melyet 308. sz. rajzunkon közlött csattal jellemeztünk s a melyben a La Téne-ízlés hagyományai határozottabban érvényesülnek még. Ennélfogva a hazai népvándorláskorunkban ebből a csoportból feltalálható emlékek, a mint arra különben már egyéb szempontokból is rámutattunk, sokkal közelebb állanak a Kr. u. I—III. század emlékeihez, mint a III. századot követő emlékekhez.

zeichnete Entwicklung gedient haben mochten, genauer bezeichnen sollen, so verweisen wir auf die auf Abb. 308 reproduzirte durchbrochene Schnalle, an welcher sich die Traditionen des La Téne-Styles noch sehr entschieden geltend machen und die man gelegentlich der 1894er chersonesoser Ausgrabungen in dem weiblichen Grabe Nr. 528, in einem solchen Grabfelde fand, welches blos aus dem I—III. Jahrhundert stammende Funde enthielt.[1] Es ist dies ein wichtiger Umstand, weil er zweifellos macht, dass die hier in Frage stehende Denkmälergruppe auf jene Denkmäler folgt, die wir mit der auf Abbildung 308 reproduzirten Schnalle charak-

308. rajz. Chersonesosi bronzcsatt. — Abb. 308. Chersonesoser Bronzeschnalle.

De ne hagyjuk figyelmen kívül azon többi körülményt sem, a melyek ezen felfogásunk támogatására a közlött leletekből érvényesíthetők. A 305. rajzunk 1—10. sz. csattjai és boglárai csak a már kiemelt szempontokat erősítik, de a 305. rajz 11—12. sz. boglárai, melyekről mondottuk, hogy a középükön levő tojásdad kidudorodások az opus barbaricumnál alkalmazott ékkövek reminiszczencziái, épen ezzel a reminiszczencziával erősítik meg felfogásunkat. A 13. sz. csattnak szíjkerete szorosan analogon a 268. rajzunk 3. sz. alatt közlött csattéval, a melyről pedig volt alkalmunk kiemelni, hogy szíjszorító nyúlványán ugyanazon áttört díszítésmustra van, a melyen a La Téne-ízlés hatása

terisirten und in welcher sich die Traditionen des La Téne-Styles noch entschiedener geltend machen. In Folge dessen stehen jene zu dieser Gruppe gehörigen Denkmäler, die aus unserer heimischen Völkerwanderungszeit stammen, worauf wir übrigens auch schon von anderen Gesichtpunkten aus hingewiesen haben, viel näher den Denkmälern des I—III. Jhd. n. Chr. wie jenen Denkmälern, welche aus der Zeit nach dem III. Jhd. stammen.

Lassen wir aber auch nicht jene übrigen Umstände ausser Acht, welche uns die reproduzirten Funde zur Unterstützung unserer Auffassung bieten. Die Schnallen und Beschläge auf Abb. 305 Nr. 1—10 bekräftigen nur die schon hervorgehobenen Gesichtspunkte. Und auch die Beschläge auf Abb. 305 Nr. 11—12, von denen wir gesagt haben, dass die in ihrer

[1] Отчетъ за г. 1894. ст. 74. рис. 107.

[1] Отчетъ за г. 1894. ст. 74. рис. 107.

érzik. És itt utalnunk kell arra, hogy az ugyanazon rajzunk 1—2. sz. szíjvégboglárainak alsó felét olyan áttört díszítményt utánzó mustra borítja, a mely lehet ugyan szintén ugyanezen ízlés hagyománya, de a melyen már a perzsa terület hatása megérzik. Mikor pedig erre utaltunk, akkor figyelmeztetnünk kell 306. rajzunk 1. sz. tánczosnőre, annak 2. sz. alatt közlött lúdra, ugyanannak 3. sz. alatt adott Pegazusra, a 4. sz. fogantyúra, 5. sz. alatt közlött felforrasztásra szánt hármas pikkelyre, 6. sz. indadíszes boglárra, és 7. sz. alatt adott szűrőre. Mindezeken az antik és perzsa terület iparművészetének azon egybeolvadását észleljük, mely a római császárkori időket olyanynyira jellemzi és a mely tárgyakon, nevezetesen a lúdon és Pegazuson azt a pikkelyes mustrát látjuk, a melyről 275. rajzunk 22. sz. szíjvégének méltatásánál megemlékeztünk, még pedig a Pegazus szárnyán öszszeköttetésben azzal a levéldíszítéssel, a melylyel 268. rajzunk 2. sz. szíjvégboglárján is találkoztunk és itt még azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a most említett szíjvégbogláron két különböző motivumnak ugyanazon egybekapcsolásával van dolgunk, mint a minővel 306. sz. rajzunk 3. sz. Pegazusának szárnyán és 2. sz. lúdjának testén is találkozunk.

Viszszatérve 305. rajzunkra, még csak annyit akarunk megjegyezni, hogy a 14. sz. csatt az egész styluskörnek ellent nem mond, a 15. sz. pántos karika pedig ismeretes már a Perovszkij-féle leletek óta és csak a pántjának karikáján levő kettős hornyolat lép föl új elemként. Ez a kettős hornyolat jelentkezik a 306. rajzunk 8. sz. hárompántos karikáján ugyanazon rajzunk 9. számú csattjának szíjkeretén és peczkén, a mely csattal a 306.

Mitte befindlichen ovalen Erhöhungen Reminiszenzen sind an die beim opus barbaricum verwendeten Edelsteine, bekräftigen gerade mit dieser Reminiszenz unsere Auffassung. Die Riemeneinfassung bei der Schnalle Nr. 13 ist eine genaue Analogie zu der auf Abbildung 268 Nr. 3 reproduzirten Schnalle, von der wir schon bei Gelegenheit hervorgehoben haben, dass ihre Riemenverlängerung ebendasselbe durchbrochene Ornamentationsmuster trägt, bei welchem man den Einfluss des La Ténestyles fühlt. Und hier müssen wir darauf hinweisen, dass der untere Theil der Riemenbeschläge auf derselben Abb. Nr. 1 und 2 mit einer solchen Ornamentation bedeckt ist, welche ein durchbrochenes Motiv nachahmt, das wohl aus der Tradition desselben Styles hervorgegangen sein mag, an dem sich aber schon die Einwirkung des persischen Gebietes fühlbar macht. Als wir hierauf hinwiesen, mussten wir auch auf die auf Abb. 306 Nr. 1 reproduzirte Tänzerin aufmerksam machen, sowie auf die unter Nr. 2 reproduzirte Gans, auf den Pegasus Nr. 3, auf den Griff Nr. 4, auf die zum Auflöthen bestimmte dreifache Schuppe Nr. 5, auf den mit Gewindeornament verzierten Beschlag Nr. 6 und auf den Seiher Nr. 7. An all' diesen Stücken bemerken wir jene Verschmelzung des Kunstgewerbes des antiken und des persischen Gebietes, die für die römischen Kaiserzeiten so sehr charakteristisch ist. Auch sehen wir an diesen Gegenständen, speziell an der Gans und an dem Pegasus, jenes Schuppenmuster, das wir schon bei Besprechung des Riemenbeschlages auf Abbildung 275 Nr. 22 erwähnten, und zwar sehen wir dasselbe am Flügel des Pegasus in Verbindung mit jenem Blätterornament, dem wir auch an dem Riemenbeschlage auf Abb. 268 Nr. 2 begegneten. Hiebei dürfen wir auch den Umstand nicht ausser Acht lassen, dass wir es bei dem erwähnten Riemenbeschlage mit derselben Verschlingung zweier verschiedener Motive zu thun haben, wie wir sie auch

rajzunk 10. sz. csattja is rokon; sőt e hornyolás megmagyarázza nekünk a 306. rajz 11. sz. jellemző boglár vízszintes nyúlványán levő hornyolásokat is. Ezen hornyolatokkal ékitett csattok körét a hazánkban lelt és már hivatkozott murgai lelet állapítja meg a mely az opus barbaricumnak a rekeszötvösségre való átmenetét mutatja és a melyben a most tárgyalt csattokkal analogon csattypusok az aláhajtott lábu fibula fejlettebb formájával együtt fordulnak elő.[1]

306. rajzunk 11—18. sz. boglárjai ugyanazon csoporthoz tartoznak, a melyet 305. rajzunk 1—10. sz. példái is képviselnek. A 19. sz. boritólap világosan ugyanebbe a csoportba tartozik. Hazai analogiáiul idézhetjük a pusztatóti sírleletben előfordult hasonló darabokat,[2] a mely körülmény ismét olyan jelenséggel állit bennünket szembe, a minővel már 269. sz rajzunkon közlött kercsi leletnél is találkoztunk, a hol azt a leletet az általa képviselt leletcsoport elejére, a vele analogon rékasi sírleletet ugyanazon csoport fejlődési fázisának közepére, pusztatóti és kúnágotai analogiáit pedig annak végére kellett helyeznünk. Ilyenformán itt is a saraji leletek között előforduló példát a fejlődési sorozat elejére, a pusztatóti avarkori analogiákat pedig annak végére helyezvén, a közbeeső tagokat egy alább közlendő lelethen fogjuk ismertetni.

306. rajzunk 20. sz. alatt közlött karika ép úgy lehet a La Tène-ízlés gümős karikáinak késő fejleménye, mint akár az antik, akár a perzsa gyöngysoros mustrák hatása alatt előállott darab. De már a 21. sz. lemezből hajlított és közepe felé testesedő nyakperecz feltétlenül emlékeztet a 265.

[1] Hampel i. m. CCI.
[2] U. o. LV. 15. LVII. 14—16.

an den Flügeln des Pegasus auf Abb. 306 Nr. 3 und an dem Körper der Gans auf Abb. 306 Nr. 2 finden.

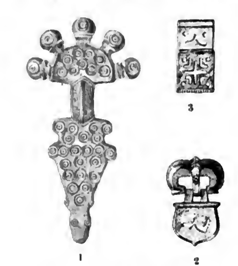
Indem wir nun zu unserer Abb. 305 zurückkehren, wollen wir nur noch bemerken, dass die Schnalle Nr. 14 dem ganzen Stylkreise nicht widerspricht und dass der Bandreifen Nr. 15 schon von den Perowskij'schen Funden her bekannt ist und nur die doppelte Kannelirung des am Reifen befindlichen Bandes als neues Element erscheint. Diese doppelte Kannelirung zeigt sich auch an dem dreibänderigen Reifen auf Abbildung 306 Nr. 8, an der Riemeneinfassung und dem Stifte der eben dort unter Nr. 9 reproduzirten Schnalle, mit der auch die Schnalle auf Abb. 306 Nr. 10 verwandt ist. Ja diese Kannelirung erklärt uns auch die Kannelirungen auf der horizontalen Verlängerung des charakteristischen Beschlages Abb. 306 Nr. 11. Den Kreis der mit diesen Kannelirungen gezierten Schnallen bestimmt der bei uns gefundene murgiaer Fund, auf den wir uns auch schon berufen haben, der den Übergang des opus barbaricum zur Zellengoldschmiedekunst zeigt und in welchem Analogien der eben behandelten Schnallentypen gemeinschaftlich vorkommen mit der entwickelteren Form der Fibel mit umgeschlagenem Fuss.[1]

Die Beschläge auf Abb. 306 Nr. 11—18 gehören zur selben Gruppe, welche durch die Exemplare auf Abb. 305 Nr. 1—10 repräsentirt ist. Das Deckblatt Nr. 19 gehört offenbar in dieselbe Gruppe. Als heimische Analogie können wir die in dem pusztatóter Grabfunde vorgekommenen ähnlichen Stücke zitiren,[2] welcher Umstand uns wieder einer solchen Erscheinung gegenüberstellt, wie diejenige, der wir auch bei dem auf Abb. 269 reproduzirten kertscher Funde begegneten. Wir mussten nämlich jenen Fund an den Anfang der durch denselben reproduzirten Fundgruppe stellen, den ihm analogen rékaser Grabfund in die Mitte der Ent-

[1] Hampel: L. c. CCI.
[2] L. c. LV. 15. LVII. 14—16.

rajzunk 3, 3 *a*, 3 *b* számai alatt közlött kapocstagra, mint a melylyel technikai előállítása és formája tekintetében egyez. Ebben a darabban tehát ismét csak azt a reminiszczencziát kell látnunk, a mely a hallstatti idők formaköréig vezet.

Semmi esetre sem lehet mellékes, hogy ezen typusok elterjedési körét az orosz területen megismerjük és azért minden esetre megérdemli figyelmünket az a lelet,

309. rajz. Koloszkovai leletek.
Abb. 309. Koloskowaer Fund.

a melyet a varonyezsi kormányzóságban az Oszkola folyó partján a valuinszki kerületben fekvő Koloszkova község mellett találtak. Volt ebben a leletben öt darab bronz fibula (309. rajz 1. sz.) egy ezüst csatt (2. sz.), egy szíjboglár (3. sz.) Ugyanott volt 18 sima, de végeiken vastagodó bronz karperecz, öt darab bronzsodronyból készült pápaszemspirál, két vasnyílhegy és különféle bronz töredékek.[1] Minden valószinűség szerint sírleletet képez ez a varonyezsi lelet, a melyben mindenekelőtt azt emeljük ki, hogy a 3. számú boglár áttörésének mustrájában azon szög-

[1] Отчетъ за г. 1895. ст. 55. рис. 111—114.

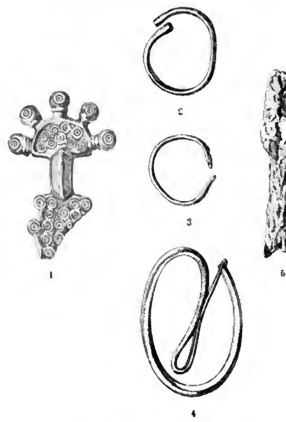
wicklungsphase derselben Gruppe und die pusztatóter und kunagotaer Analogien an das Ende. So müssen wir auch das hier in den sarajer Funden vorkommende Exemplar an den Beginn der Entwicklungsreihe und die pusztatóter aus der Avarenzeit stammenden Analogien an das Ende derselben stellen. Die dazwischen liegenden Glieder werden wir in einem weiter unten zu reproduzirenden Funde noch weiter besprechen.

Der auf Abb. 306 unter Nr. 20 reproduzirte Reifen kann ebenso eine späte Entwickelung der gehackelten Reifen des La Ténestyles sein, wie ein unter dem Einflusse der antiken oder der persischen Perlenreihe-Motive entstandenes Stück. Aber schon das Halsband Nr. 21, das aus einer Platte herausgearbeitet ist und gegen die Mitte zu sich verdickt oder verbreitet, erinnert unbedingt an das auf Abb. 265 unter Nr. 3, 3*a* und 3*b* reproduzirte Schliessenglied, mit dem es in der technischen Herstellung und der Form übereinstimmt. In diesem Stücke müssen wir also wieder jene Reminiszenz sehen, welche zum Formenkreis der hallstatter Zeiten führt.

Den Verbreitungskreis dieser Typen auf russischem Gebiete kennen zu lernen, ist für uns keineswegs nebensächlich und deshalb verdient jedenfalls jener Fund unsere Aufmerksamkeit, der bei der Gemeinde Koloskowa am Ufer des Flusses Oskola im waluinsker Bezirke des waronježer Gouvernements zum Vorschein kam. In diesem Funde gab es fünf Stück Bronzefibeln (Abb. 309 Nr. 1), eine Silberschnalle (Abb. 309 Nr. 2) einen Riemenbeschlag (Abb. 309 Nr. 3). Auch fanden sich in demselben 18 glatte, aber an den Enden sich verdickende Bronzearmbänder, fünf Stück Brillenspiralen aus Bronzedraht, zwei Eisenpfeilspitzen und verschiedene Bronzestücke.[1] Aller Wahrscheinlichkeit nach bildet dieser waronježer Fund einen Grabfund.

[1] Отчетъ за г. 1895. ст. 55. рис. 111—114.

letes elemeket találjuk meg, a melyek az Almgren III. csoportjában a III. táblán 54. szám alatt közlött fibula tűtok lemezén is megvannak. Mint a saraji leletek között a lemezből hajlított nyakperecz, (306. sz. rajz 21) úgy ebben a leletben is az öt pápaszemspirál képviseli az

310. zajz. Koloszkovai leletek.
Abb. 310. Koloskowaer Funde.

ősi elemet. Az Отчетъ a lelet korának meghatározására a fibulát használja és ennek alapján körülbelől a Kr. u. V. századra datálja azt s valóban a skandináv területen az e fajta fibulákat a fiatalabb vaskorszakba szokták tenni, mely a skandináv régészek szerint az V. század kezdetétől a VIII. század kezdetéig tart.[1]

[1] Montelius i. m. 127. l. 130. ábra; 128—129. l. 131—132. ábra.

Bei Besprechung desselben heben wir vor allererst hervor, dass wir in dem Motiv der durchbrochenen Arbeit des Beschlages Nr. 3 dieselben eckigen Elemente finden, wie an der Platte der Nadelhülse jener Fibel, die Almgren in seiner dritten Gruppe auf Taf. III Nr. 54 reproduzirt. Wie in den sarajer Funden der aus einer Platte gebogene Halsreifen (Abb. 306 Nr. 21), so repräsentiren in diesem Funde die fünf Brillenspiralen das uralte Element. Der Отчетъ benützt zur Bestimmung der Zeit des Fundes die Fibel und datirt denselben auf dieser Grundlage ungefähr in das V. Jahrh. nach Chr., thatsächlich pflegt man auch auf skandinavischem Gebiete diese Art Fibel in die jüngere Eisenzeit zu datiren, die nach den skandinavischen Archäologen vom Beginne des V. bis zum Beginne des VIII. Jahrh. dauert.[1]

Wir unsererseits müssen nochmals auf das hinweisen, was wir schon bei Besprechung der auf Abb. 252 unter Nr. 11 reproduzirten Schnalle gesagt haben. Wir haben dort erörtert, dass dieser Schnallentypus und die mit ihm in den gleichen Stylkreis gehörigen grösseren oder kleineren Fibeln auf russischem Boden jedenfalls dem Ende des III. Jahrh. vorangehen und dass es eben deshalb nicht nebensächlich sei, die koloskowaer Funde je eingehender kennen zu lernen. Eben deshalb reproduziren wir von diesen Funden jene charakteristischen Typen, die der Отчетъ publizirt, die wir aber nach den photographischen Aufnahmen der petersburger kais. arch. Kommission studiren konnten. Man findet hier diese Typen auf Abb. 310 Nr. 1—5 und auf Abb. 311 Nr. 1—16.

Das Fibelbruchstück auf Abb. 310 Nr. 1 ist identisch mit dem auf Abb. 309 reproduzirten. Die blätterförmige Klinge der Eisenlanzenspitze Nr. 5 erinnert entschieden an die Lanzenspitzen des La Ténestyles. Das unter Nr. 4 reproduzirte

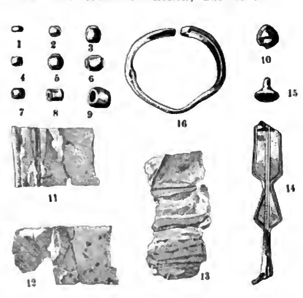
[1] Montelius: L. c. S. 127. Abb 130; S. 128—129. Abb. 131—132.

Részünkről utalnunk kell arra, a mit a 252. rajzunk 11. sz. alatt közlött csatt méltatása alkalmával mondottunk, a hol kifejtettük, hogy e csattypus és a vele egyazonos styluskörbe tartozó kisebb-nagyobb méretű fibulák az oroszföldön mindenesetre megelőzik a Kr. u. III. század végét és épen ezért nem mellékes, hogy a koloszkovai leletekből mentül többet ismerjünk meg. Azért közöljük e leletekből azon jellemző typusokat, a melyek az Отчетъban közölve nincsenek, de a melyeket a szentpétervári Császári Archaeologiai Bizottság fényképi felvételei közt tanulmányozni alkalmunk volt. Közöljük pedig 310. rajzunk 1—5. és 311. rajzunk 1—16. számai alatt.

A 310. rajzunk 1. sz. fibulatöredéke azonos a 309. sz. rajzunk 1. sz. alatt közlöttel; az 5. sz. vaslándzsavég levélalakú pengéje határozottan emlékeztet a La Tène-ízlésű lándzsacsúcsokra; a 4. sz. nyakperecztöredék a végén alkalmazott hurok révén csatlakozik ahhoz a nyakpereczhez, melyet 306. rajzunk 21. sz. alatt közöltünk és pedig, vagy egy ilyennek pálczás végét, vagy pedig egy egészen tömör pálczából készült hasonló darabnak részletét képezi. A 3. sz. karikának különös jellege nincs. Az ugyanezen rajzunk 2. sz. alatt és 311. rajzunk 16. sz. alatt közlött karpereczek typusát ismerjük már a 275. rajzunkon 23. sz. alatt közlött példában, a melyet egyrészt teljesen a La Tène-ízlés körébe tartozó környezetben találtunk, másrészt pedig már ott utaltunk rá, hogy analogiája az osztropatakai sírleletben[1] megvan, a mihez most még azt teszszük hozzá, hogy megvan a többek közt egy jó késő formája a szentendrei sírleletben

[1] Arch. Ért. Uj f. XIV. k. 104. l. 2.

Bruchstück eines Halsreifens schliesst sich durch die an den Enden angebrachten Schlingen an jenen Halsreifen, den wir auf Abb. 306 unter Nr. 21 reproduzirt haben. Und zwar bildet dieses Bruchstück entweder das stabförmige Ende eines solchen Exemplares, oder dasselbe ist ein Theil von einem ähnlichen, aus einem

311. rajz. Koloszkovai leletek.
Abb. 311. Koloskowaer Funde.

ganz massiven Stab gearbeiteten Exemplare. Der Reifen Nr. 3 hat kein besonderes Kennzeichen. Den Typus der auf derselben Abbildung unter Nr. 2 und auf Abb. 311 unter Nr. 16 reproduzirten Armbänder kennen wir schon aus dem Exemplare auf Abb. 275 Nr. 23, das wir einerseits in einer Umgebung fanden, die vollkommen in den Kreis des La Ténestyles gehört, während wir andererseits schon dort darauf hingewiesen haben, dass sich im osztropatakaer Grabfunde[1] eine Analogie zu diesem Stücke befindet, wozu wir noch bemerken, dass eine gute, späte Form desselben auch im szentendreer Grabfunde vorkommt,[2] den wir, wie ja

[1] Arch. Ért. N. F. Bd XIV. S. 104. 2. (Uj. f. XIV. k. 104. l. 2.)
[2] Hampel: L. c. LIII 1—3.

is,[1] a melyet pedig mint már említettük, a leletben előfordult byzanczi érmek alapján hazánk avarkori periodusába szoktunk tenni. Nem mulaszthatjuk itt el még azt is megjegyezni, hogy a szentendrei példáknál a karpereczeknek csak a közepe pálczás tag, míg végei lemezből vannak hajlítva ép úgy mint azon nyakperecznek közepe, a melyet 306. rajzunk 21. sz. alatt közöltünk. A 311. rajzunkon közlött gyöngytypusok mind üvegből vannak (1—10), az ugyanott közlött lemeztöredékeknek (11—13) egész jellege arra mutat, hogy olyan fucista abroncsnak töredékeit képezik, a minőt a Herennia Etruscilla érmével datált osztropatakai sírleletek másodikában látunk.[2] Az ugyanott 5. sz. alatt közlött bronzpítyke szintén nem nyújt határozottabb támpontot, ellenben a 4. sz. alatt közlött profilált tag, mely valószinűleg nagyobb karspirálisból származik, igen is határozottan emlékeztet azon nagyobb ezüst kincsekre, minők a nagyváradi, aszári stb., a melyekben nagy számmal fordulnak elő olyan karspirálisok, melyeknek végeit hasonló módon profilált tagok képezik.[3] Sőt olyan meritőedényt is találunk az aszári kincsben, a melynél a nyélnek sajátságos és az antiktól eltérő profilját csakis ezen koloszkovai tag segítségével érthetjük meg.[4]

Ha már most mindenekelőtt ezen tag révén vizsgáljuk a koloszkovai lelet korát, akkor emlékeznünk kell arra, hogy a hivatkozott magyarországi ezüst kincsleletekről kimutattuk, hogy Erdélyben római családi érmekkel fordulnak elő, tehát már a Kr. sz. előtti I. században is meg volt

[1] Hampel i. m. LIII. 1—3.

[2] Arch. Ért. Uj f. XIV. k. 399. l. 1.

[3] Arch. Ért. Uj f. VI. k. 205. l. 1.

[4] U. o. Uj f. V. k. 26. l. 2—3.

schon erwähnt, auf Grundlage der in demselben enthaltenen byzantinischen Münzen in die avarische Periode unseres Vaterlandes zu versetzen pflegen. Wir können nicht verabsäumen, hier noch zu bemerken, dass bei den szentendreer Exemplaren nur die Mitte der Armbänder stabförmig ist, während die Enden aus einer Platte gebogen sind, ganz ebenso, wie die Mitte jenes Halsreifens, den wir auf Abb. 306 unter Nr. 21 reproduzirt haben Die Perlentypen auf Abb. 311 sind durchwegs aus Glas (Nr. 1—10) und der ganze Charakter der dort reprodnzirten Plattenbruchstücke (Nr. 11—13) weist darauf hin, dass sie die Bruchstücke des Reifens einer solchen Holzeiste sind, wie wir sie in dem zweiten durch die Münze des Herennia Etruscilla datirten osztropatakaer Grabfunde gesehen haben.[1] Der eben dort unter Nr. 5 reproduzirte Bronzeknopf bietet ebenfalls keinen bestimmteren Stützpunkt, während das profilirte Glied Nr. 4, welches wahrscheinlich von einer grösseren Armspirale herstammt, allerdings an jene grösseren Silberschätze erinnert, wie z. B. der nagyvárader, aszárer u. s. w., in welchen solche Armspiralen, deren Enden aus in ähnlicher Weise profilirten Gliedern gebildet sind,[2] in grösster Zahl vorkommen. Ja in dem aszárer Schatze finden wir auch ein solches Schöpfgefäss, bei dem wir das eigenthümliche und von der Antike abweichende Profil des Styles nur mit Hülfe dieses koloskowaer Stückes verstehen können.[3]

Wenn wir nun vor allererst mit Hilfe dieses Stückes die Zeit des koloskowaer Fundes prüfen, so müssen wir uns daran erinnern, dass wir von den berufenen ungarländischen Silberschatzfunden nachgewiesen haben, dass sie in Siebenbürgen mit römischen Familienmünzen vorkom-

[1] Arch. Ért. N. F. Bd. XIV. S. 399. 1. (Uj. f XIV. k. 399. l. 1.)

[2] Arch. Ért. N. F. Bd. VI. S. 205. 1. (Uj f. VI. k. 205 l. 1.)

[3] L. c. N. F. Bd. V. S 26. 2—3. (Uj. f. V. k. 26. l. 2—3.).

a tartalmukat képező tárgyak divatja. De azt is láttuk, hogy az aszári kincsben Atta gyalogosnak Kr. u. 148-ból származó diplomája fordult elő, sőt az említett nagy ezüst kincsleletek egyik jellemző typusa az egymásra csavart végű karika a nyéki leletben Trajanustól egészen Liciniusig terjedő érmekkel fordult elő, tehát Kr. u. 263-nál fiatalabb nem lehet.[1] Ezekből egyrészt bizonyos, hogy a 311. rajzunk 14. sz. alatt közlött tag a La Tène művelődési körből ered, másrészt, hogy a koloszkovai lelet korának megállapítására meglehetősen tág határokat szab. De ha tekintetbe veszszük azon analogiákat, a melyeket ezen lelet és az osztropatakai sírleletek között megállapítottunk és számba veszszük, hogy ez utóbbi lelet a Kr u. 249—252 évnél korábbi ép úgy nem lehet, mint a hogy a nyéki lelet sem lehet a Kr. u. 263-nál fiatalabb, akkor jogunk van felhasználni a nyéki leletben előfordult csontlemezt,[2] a melyen a koncentrikus kördíszítésnek ugyanazt a szabálytalan elrendezését látjuk, a mely a koloszkovai fibulák lábának előlapját is jellemzi, és jogunk van föltételezni, hogy ezen fibulatypusok a Kr. u. III. század vége előtt a délorosz földön már meg voltak és bizonyára még legalább egy századdal azon túl is éltek. Ilyenformán joggal tekinthetjük ezt a leletet azon közbeeső fejlődési fokozatnak, a melyet a saraji és a pusztatóti, illetve szentendrei leletek közé be kell iktatni.

Az általunk most tárgyalt leletcsoportra talán az öszszes leletek közül nincs fontosabb, mint az az ezüst lelet, a melyet a Szmjelától északkeletre mintegy 10 versztnyi távolságban a Tyaszmin folyó völgyé-

[1] U. o. Uj f. V. k. 87. l. 5.
[2] U. o. Uj f. V. k. 87. l. 3.

men, dass also die Gegenstände, die ihren Inhalt bilden, schon im I. Jahrh. n. Chr. in Mode waren. Wir sehen aber auch, dass im aszárer Schatze das aus dem Jahre 148 n. Chr. stammende Diplom des Infanteristen Atta vorkommt, ja der eine charakteristische Typus der erwähnten silbernen grossen Schatzfunde, nämlich der Reifen mit übereinander gedrehten Enden, kommt im nyéker Funde mit Münzen vor, die sich von Trajan bis Licinius erstrecken, so dass dieser Fund nicht vor das Jahr 263 n. Chr. gehören kann.[1] Hieraus geht einerseits mit Sicherheit hervor, dass das auf Abb. 311 Nr. 14 reproduzirte Glied aus dem Kulturkreise des La Ténestyles stammt, und andererseits, dass es für die Bestimmung der Zeit des koloskowaer Fundes ziemlich weite Grenzen steckt. Wenn wir aber jene Analogien berücksichtigen, die wir zwischen diesem Funde und den osztropatakaer Grabfunden statuirt haben, sowie dass dieser letztere Fund so wenig aus einer früheren Zeit stammen kann, als 249—252 n. Chr., wie auch der nyéker Fund nicht jünger sein kann als 263 n. Chr., dann sind wir berechtigt, die im nyéker Funde vorgekommene Knochenplatte zu benützen,[2] auf welcher wir dasselbe unregelmässige Arrangement des konzentrischen Kreisornamentes sehen, welches auch das Vorderblatt des Fusses der koloskowaer Fibeln charakterisirt und haben das Recht vorauszusetzen, dass diese Fibeltypen schon vor dem Ende des III. Jahrh. n. Chr. in Südrussland existirten und sich sicherlich noch wenigstens ein Jahrhundert darüber hinaus erhielten. Solcher Art können wir mit Recht diesen Fund als eine Zwischenstufe der Entwicklung ansehen, die man zwischen die sarajer und die pusztatóter, beziehentlich szentendreer Funde einfügen muss.

Für die eben behandelte Fundgruppe ist unter allen Funden keiner wichtiger,

[1] L. c. N. F. Bd. V. S. 87. 5. (Uj. f. V. k. 87. l. 5.)
[2] L. c. N. F. Bd. V. S. 87. 3. (Uj. f. V. k. 87. l. 5.)

ben fekvő Chaczki és Malyj Buzokov község közt leltek.[1] Közöljük e lelet képét Bobrinszkij műve után egész teljességében (312. sz. rajz), mert ha valami kétségünk lett volna a felől, hogy azok a jellemző áttörések, a melyekkel a saraji leletek kapcsán foglalkozni alkalmunk volt, csakugyan öszszefüggenek az opus barbaricummal, úgy ezen lelet 7. sz. boglárja ezt a kétségünket teljesen eloszlatja, mert hisz ezen a bogláron olyan motivummal ismerkedünk meg a köröcskék és félholdak kombinálásában, a mely végképen jellemzi az opus barbaricumot, a 12—13. sz. boglárokon pedig azokkal az S alakú áttörésekkel ismerkedünk meg, a melyek a fentebb ismertetett pfefferseei sisaknál anynyira jellemzők. E mellett pedig a kagylóékszer (17. sz.), a sajátosan pouczolt lemezek (15—16. sz.) bőséges okulást nyújtanak arra, hogy a rákosi és vele analogon hazai leletekben nem véletlenség ezen tárgyak előfordulása; a 10. sz. boglár formája, a 12. sz. boglár felső csücsában alkalmazott áttörés, mely egy kör által megszakított félholdat mutat, azt is megmutatja, hogy nem tévedés, mikor a kúnágotai sírlelettel jellemzett magyarföldi leleteket ezen ízlés folytatásának tekintjük, annál is inkább, mert hisz épen a kúnágotai sírleletben fordul elő a 306. rajzunk 11—12. sz. alatt közlött boglároknak szoros analogiája is.[2] És aztán kell-e fontosabb bizonyíték arra, hogy a 251 sz. rajzunk 9—11. sz. alatt közlött forrasztott filigrános gömböcsökkel díszített szívvégboglárok és a velük egy styluskörbe tartozó (251. sz. rajz 8) függő együtt megy

als jener Silberfund, auf den man etwa 10 Werst nordöstlich vom Smjela zwischen den Gemeinden Chazki und Malyj Busokow, die im Thale des Flusses Tjasmin liegen, gestossen ist.[1] Wir reproduziren das Bild dieses Fundes in seiner Gänze (Abb. 312) nach dem Werke von Bobrinskij. Wenn wir noch irgend einen Zweifel hätten, dass jene charakteristische durchbrochene Arbeit, mit der wir schon anlässlich der sarajer Funde Gelegenheit hatten uns zu beschäftigen, wirklich mit dem opus barbaricum zusammenhängt, so würde der Beschlag Nr. 7 dieses Fundes diesen Zweifel vollständig beseitigen, denn auf diesem Beschlage lernen wir ein Motiv der kleinen Kreise und Halbmonde kennen, welches endgiltig das opus barbaricum charakterisirt und an den Beschlägen Nr. 12—13 lernen wir jene S-förmige durchbrochene Arbeit kennen, die für den weiter oben besprochenen pfefferseeischen Helm so überaus charakteristisch ist. Das Muschelschmuckstück Nr. 17 und die eigenartig gepunzten Platten Nr. 15 und 16 belehren uns überdies darüber, dass es keine Zufälligkeit ist, wenn in dem rákoser und den diesem analogen heimischen Funden diese Gegenstände vorkommen. Die Form des Beschlages Nr. 10 und die durchbrochene Arbeit in der oberen Spitze des Beschlages Nr. 12, welche aus einem durch einen Kreis getheilten Halbmond besteht, zeigen auch, dass es kein Irrthum ist, wenn wir die durch den kunágotaer Grabfund charakterisirten ungarländischen Funde als eine Fortsetzung dieses Styles ansehen, umso mehr, da ja gerade im kunágotaer Grabfunde auch eine genaue Analogie[2] jener Beschläge vorkommt, die auf Abb. 306 unter Nr. 11 und 12 reproduzirt sind Braucht es etwa eines besseren Beweises dafür, dass die mit gelötheten Filigran-

[1] Курганы и случайныя археологическія находки близъ мѣстечка Смѣли, гр. Алексея Бобринскаго, Т. III. ст. 147. таб. XIV.

[2] Hampel i. m. LI. 3.

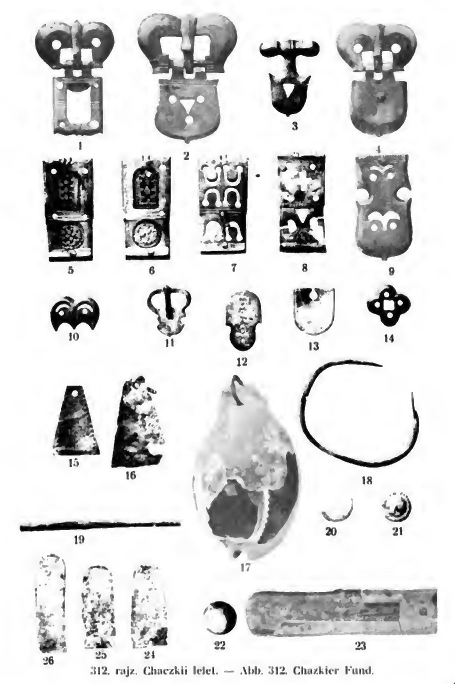
[1] Курганы и случайныя археологическія находки близъ мѣстечка Смѣли, гр. Алексея Бобринскаго. Т. III. ст. 147. таб. XIV.

[2] Hampl: L. c. LI. 3.

ezen leletcsoporttal, mint az, hogy a chaczkii lelet 5., 6. sz. boglárján épen ilyen lemezek képezik az opus barbaricumot helyettesítő díszítést.

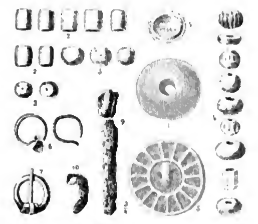
Ha pedig a 23—26. sz. szíjvégeket veszszük tekintetbe, a melyeknek végső foly-

kügelchen ornamentirten Riemenbeschläge auf Abb. 251 Nr. 9—11 und das in denselben Stylkreis gehörige Ohrgehänge auf Abb. 251 Nr. 8 zu dieser Fundgruppe gehört, als den Umstand, dass auf den Beschlägen Nr. 5 und 6 des chazkier Fundes die an die Stelle des opus barbaricum

312. rajz. Chaczkii lelet. — Abb. 312. Chazkier Fund.

tatásait a pusztatóti sírleletben kapjuk meg,[1] akkor hazai népvándorláskorunknak leletei közül nem lesz nehéz kiválogatni azon korai elemeket, a melyek ezen lemezből készült szíjvégtypussal jellemeztetnek, a minőket különösen a keszthelyi és fenéki sirmezőkben, bár kissé módosult formában találunk és a melyeknek

313. rajz. A Komarov-féle kurgán leletei.
Abb. 313. Funde des Komarowschen Kurgans.

szintén rendes kisérője az a karpereczforma, a mely két végén lapított kigyófejben végződik (312. sz. rajz 18).

Megismervén az odeszszai és kercsi múzeumban őrzött leletek vezetése mellett azon egymásba fonódó leletcsoportokat, a melyek a délorosz területet jellemzik és hazai népvándorláskori leleteink szempontjából fontosak, áttérhetünk azon leletekre, a melyek az éjszaki Kaukázus területéről a tifliszi múzeumban vannak, hogy aztán ezek vezetésével szóljunk az éjszaki Kaukázus idevonatkozó leleteiről. A tifliszi múzeumból ide vonatkozólag csak két rajzot óhajtunk közölni, a melyek Cilossani I. azon ásatásaiból származnak, a melyeket a déli Dagestanban folytatott

[1] U. o. LVI. 18.

getretene Ornamentation durch ebensolche Platten gebildet wird

Wenn wir uber die Riemenbeschläge Nr. 23—26 in Betracht ziehen, deren äusserste Fortsetzung wir im pusztatóter Grabfelde bekommen,[1] dann ist es nicht schwer, unter den Funden aus der Zeit unserer heimischen Völkerwanderung jene frühern Elemente auszuwählen, welche durch diesen aus Platten gefertigten Beschlagtypus charakterisirt werden. Wir finden dieselben insbesondere in den keszthelyer und fenéker Grabfeldern, wenn auch in einer ein wenig modifizirten Form und ist ihr förmlich regelmässiger Begleiter das Armband von jener Form, welche an beiden Enden in einen abgeplatteten Schlangenkopf ausgeht (Abb. 312, Nr. 18).

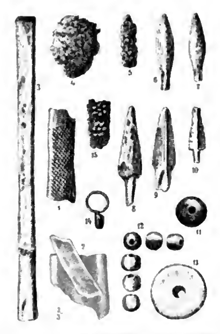
Nachdem wir nun unter Führung der im odessaer und kertscher Museum befindlichen Funde jene sich in einander flechtenden Fundgruppen kennen gelernt haben, welche das südrussische Gebiet charakterisiren und für unsere Funde aus der Zeit der Völkerwanderung wichtig sind, können wir nun zu jenen Funden übergehen, die vom Gebiete des nördlichen Kaukasus ins tifliser Museum kamen, um dann unter der Leitung derselben, von den hierher gehörigen Funden des nördlichen Kaukasus zu sprechen. Aus dem tifliser Museum reproduziren wir nur zwei auf unsere Sache bezügliche Abbildungen. Die Gegenstände derselben stammen aus jenen Ausgrabungen, welche I. Cilossani im südlichen Dagestan gemacht hat und die im Museum unter dem Namen des Kurgans des Generals W. A. Komarow aufbewahrt werden. Auf der einen Abb. 313 zeigt Nr. 1 eine Thonperle, Nr. 2 sieben cylinderförmige Knochenperlen, Nr. 3 fünf runde Knochenknöpfe, Nr. 4 neun Glasperlen, Nr. 5 einen in eine Zelle gefassten Karneol, Nr. 6 Bruchstücke von zwei Ohrgehängen, Nr. 7 eine Bronzeschnalle, Nr. 8 einen Bronzespiegel, Nr. 9 Bruchstücke eines Eisenstäbchens, Nr. 10 ein Bruchstück von einem Eisenreifen.

[1] L. c. LVI. 18.

és a melyek a múzeumban Komarov V. A. tábornok kurgánjának neve alatt őriztetnek. Az egyik rajzunkon (313. sz. rajz) 1. sz. alatt egy agyag, 2. sz. alatt hét hengeralakú csontgyöngyöt, 3. sz. alatt öt kerek csontpitykét, 4. sz. alatt kilencz üveggyöngyöt, 5. sz. alatt egy rekeszbe foglalt carneolt, 6. sz. alatt két függőtöredéket, 7. sz. alatt egy bronzcsattot, 8. sz. alatt egy bronztükröt, 9. sz. alatt egy vaspálczika töredékeit, 10. sz. alatt egy vaskarika töredékét mutatjuk be.

314. rajzunkon 1—2. sz. alatt egy csontfésű töredékeit, 3. sz. alatt egy csont késnyelet, 4—5. számunk alatt egy vaskés töredékeit, 6—9. sz. alatt négy csont, 10. sz. alatt egy háromszárnyú vasnyílhegy 11—12. sz. alatt hat darab üveggyöngyöt, 13. sz. alatt egy kőgyöngyöt, 14. sz. alatt egy bronzfüggőt és 15. sz. alatt egy vaskés töredékét mutatjuk be. Világos, hogy e leletek között a legrégibb typust az a bronzcsatt képezi (313. sz. rajz 7), a melynek a 247. rajzunk 11. sz. alatt közlött analogiájáról már kimutattuk, hogy a La Tène művelődési körből ered. Hogy ezen leletek között egyrészt a bronztükör sajátos formáját, másrészt rekeszbe foglalt carneolt, csontgyöngyökkel váltakozó üveggyöngyöket, hárompántos bronzkarikát, csontfésű töredéket, csontnyílhegyeket és a szibériai bronztypushoz közelálló háromszárnyú vasnyílhegyet találtunk, az az előbbiekből kifolyólag mind a mellett szól, hogy ezen déli dagestáni leletek a fentebb tárgyalt délorosz leletekkel egyazon periodusból származnak és épen azért reánk nézve fontosságukat különösen abban lelik, hogy ezen leletek társaságában találunk egy függőt (314. sz. rajz 14), a mely formájára nézve a keszthelyi sírmezőkben előfordult egyik azon

Abb. 314, Nr. 1—2 zeigt die Bruchstücke eines Knochenkammes, Nr. 3 einen Messergriff aus Knochen, Nr. 4—5 die Bruchstücke eines Eisenmessers, Nr. 6—9 vier Knochenpfeilspitzen, Nr. 10 eine dreiflügelige Eisenpfeilspitze, Nr. 11—12 sechs Glasperlen, Nr. 13 eine Steinperle, Nr. 14 ein Bronzeohrgehänge und Nr. 15 ein Bruchstück von einem Eisenmesser. Offenbar

314. rajz. A Komarow-féle kurgán leletei.
Abb. 314. Funde des Komarowschen Kurgans.

repräsentirt unter diesen Funden den ältesten Typus jene Bronzeschnalle (Abb. 313, Nr. 7), von deren auf Abb. 247 unter Nr. 11 reproduzirten Analogie wir schon nachgewiesen haben, dass sie aus dem Kulturkreise des La Ténestyles stammt. Dass wir unter diesen Funden einerseits die eigenartige Form des Bronzespiegels, andererseits den in eine Zelle gefassten Karneol, abwechselnd Knochen- und Glasperlen, den dreibänderigen Bronzereifen, Bruchstücke von einem Knochenkamm, Knochenpfeilspitzen und die dem sibirischen Bronzetypus nahestehende dreiflügelige Eisenpfeilspitze gefunden haben, all' dies spricht zu Folge des bisher Mitgetheil-

függőtypussal egyezik,[1] a melyet Lissauer a halántékgyűrűk korai formájának tart.[2] Fontosnak tartjuk ezt a körülményt épen azért, mert ezen az alapon az idézett keszthelyi függőtypust is olyan alaknak tartjuk, a mely hazai népvándorláskori leleteink közt a Kr. u. I—III. századheli leletekhez áll közelebb.

Tulajdonképeni zárt leleteket, a melyek a most tárgyalt periodust közelebbről érintenék, ugyancsak a déli Dagestánból és ugyancsak Cilossani ásatásaiból tartalmaz még a tifliszi múzeum még más két táblán is, azonban ezek csak a már ismertetetteket ismétlik. A Bayern Frigyes és mások ásatásaiból származó és ezen múzeumban őrzött leletek sokkal ismertebbek, semhogy azokra most kitérni szükségesnek tartanám, annál is inkább, mert ezek többszörösen publikálva vannak, legutóbb pedig Uvarov grófné közölt az idevágó leletekből igen gazdag sorozatokat. Uvarov grófné munkáját készülőfélben volt alkalmam látni, azonban maga a mű kezeimnél nem lévén, annak anyagát most nem használom, pótlom azonban ezt egy pár rajznak közlésével, a melyeken olyan leleteket mutatok be, a melyet a Terszki vidék nalcsiki kerületében gyűjtött össze Vlagyimirov olyan formán, mint a Bakszan és Csegem völgyi leletek is őszszekerültek.[3] Ha már most ezen leleteket és egyúttal a Bakszan és Csegem völgyieket is tekintetbe veszszük, figyelemmel lévén mindig a fentebbiekben kifejtettekre, akkor az

[1] Hampel i. m. XCVI. 10.

[2] Lásd Lissauer fentebb idézett czikkét.

[3] L. Ziehy Jenő gróf kaukázusi és középázsiai utazásai. A gyűjtemények leírása. II. köt. Dr. Pósta Béla: Az archaeologiai gyűjtemény leírása XIII—XXVII. tábla.

ten dafür, dass diese südlichen dagestaner Funde aus ein und derselben Periode stammen, wie die weiter oben behandelten südrussischen Funde. Deshalb liegt auch für uns die Wichtigkeit dieser Funde hauptsächlich darin, dass wir gemeinschaftlich mit denselben ein Ohrgehänge finden (Abb. 314 Nr. 14), welches hinsichtlich seiner Form mit einem jener Ohrgehängetypen übereinstimmt, die in den keszthelyer Grabfeldern vorkamen,[1] u. zw. mit jenem Typus, den Lissauer für eine frühe Form der Schläfenringe hält.[2] Wir halten diesen Umstand deshalb für wichtig, weil wir auf dieser Grundlage auch den erwähnten keszthelyer Ohrgehängetypus für eine solche Form halten, die in unseren aus der heimischen Völkerwanderungszeit stammenden Funden den in das I—III. Jahrhundert n. Chr. gehörigen Funden näher steht.

Eigentliche geschlossene Funde, welche die eben behandelte Periode näher berühren würden, besitzt das tifliser Museum auch noch auf zwei anderen Tafeln, die allerdings ebenfalls aus dem südlichen Dagestan und aus den Ausgrabungen des Cilossani stammen. Diese Funde sind aber eigentlich nur eine Wiederholung der schon bekannten Funde. Jene Funde, welche aus den Ausgrabungen von Friedrich Bayern und Anderen herstammen und sich ebenfalls im tifliser Museum befinden, sind viel zu bekannt, als dass ich es für nöthig halten würde, auf dieselben jetzt einzugehen, zumal ja dieselben wiederholt publizirt worden sind und auch letzthin wieder die Gräfin Uwarow eine sehr reiche Serie von den hierher gehörigen Funden publizirt hat. Ich hatte Gelegenheit das Werk der Gräfin Uwarow zu sehen, als es noch in Arbeit war, das fertige Werk selbst aber habe ich nicht in Händen und benütze deshalb nicht das Material desselben, sondern ersetze dies durch die Publizirung einiger Zeichnungen, welche solche Funde zeigen, die

[1] Hampel: L. c. XCVI. 10.

[2] S. Lissauer's weiter oben zitirten Artikel.

éjszak-kaukázusi idevágó leletek képe a következő módon alakul.

A saraji leletek közt láttunk egy csattot, a melynek szijkeretén hornyolatos tagolás volt (306. sz. rajz 9) és ott megemlékeztünk arról, hogy hasonló hornyolt tagolásos szijkeret telellátott csattok hazánkban a murgai leletben is előfordultak. A bakszan- és csegemvölgyi leletek között látunk egy félkör-fibulát,[1] a melynek kengyelén ugyanezzel a hornyolással találkozunk. Világos tehát, hogy ezen hornyolásban ugyanazon La Tène, illetve hallstatti reminiszczencziát kell látnunk, a melyet a most szóban forgó leletre nézve már többszörösen konstatáltunk. Vlagyimirov gyűjteményében levő leletek legrégibb darabját egy pápaszem spirál-töredéke képezi (315. sz. rajz 1), a minő a koloszkovai leletben is előfordult és a minő a bakszan- és csegemvölgyi leleteknek is egyik tartozékát képezi.[2] Erre a typusra következnek a Vlagyimirov-féle gyűjteményben azok a bütykös karikák, a melyekről kimutattuk, hogy ezen leletcsoportban a La Tène ízlés maradékát képezik (315. sz. rajz 2—3) és a melyekből a bakszan- és csegemvölgyi leletek is szolgáltattak példákat.[3] Szorosan csatlakoznak ezekhez egyrészt a küllős kerékalakú csüngők. (315. sz. rajz 4—6) nemcsak azért, mert a kerekek mint ékszerek a La Tène-ízlés jellemző leletei között előfordulnak, mint azt a regölyi leletekben láttuk (27. sz. rajzunk),[4] hanem azért is, mert a bakszán- és csegemvölgyi leletek között előforduló hasonló csüngők között vannak olyanok is, a melyeknek keretét a

[1] Pósta i. m. XIII. 2.

[2] U. o. XIV. 19.

[3] U. o. XVI. 4—5.

[4] Arch. Ért. Uj f. XI. köt. 27°. l.

Wladjimirow im naltschiker Bezirke der tersker Gegend in ebensolcher Weise zusammengesammelt hat, wie auch die Funde aus dem Thale des Baksan und Tschegem zusammenkamen.[1] Wenn wir nun diese Funde und mit ihnen gemeinsam jene aus dem Thale des Baksan und des Tschegem in Betracht ziehen und dabei immer berücksichtigen, was wir bisher erörtert haben, dann gestaltet sich das Bild der hierher gehörigen nordkaukasischen Funde in folgender Weise:

Unter den sarajer Funden sahen wir eine Schnalle, deren Riemeneinfassung mit einer kannelirten Gliederung versehen war (Abb. 306 Nr. 9). Und dort erinnerten wir auch daran, dass Schnallen, deren Riemeneinfassung mit einer ähnlichen kannelirten Gliederung versehen war, in unserem Vaterlande auch in dem murgaer Funde vorkamen. Unter den Funden aus dem Thale des Baksan und des Tschegem sahen wir eine Halbkreisfibel,[2] auf deren Bügel wir dieselbe Kannelirung finden. Es ist also offenbar, dass wir in dieser Kannelirung dieselbe La Téne-, beziehentlich hallstatter Reminiszenz sehen müssen, die wir für den hier in Frage stehenden Fund schon zu wiederholten Malen konstatirt haben. Das älteste Stück unter den in der Wladjimirow-Sammlung befindlichen Funden ist das Bruchstück einer Spiralbrille (Abb. 315 Nr. 1), ähnlich derjenigen, welche auch in dem koloskowaer Funde vorkommt und auch ein Zubehör der Funde bildet welche aus dem Thale des Baksan und des Tschegem stammen.[3] Auf diesen Typus folgen in der Wladjimirow-Sammlung jene

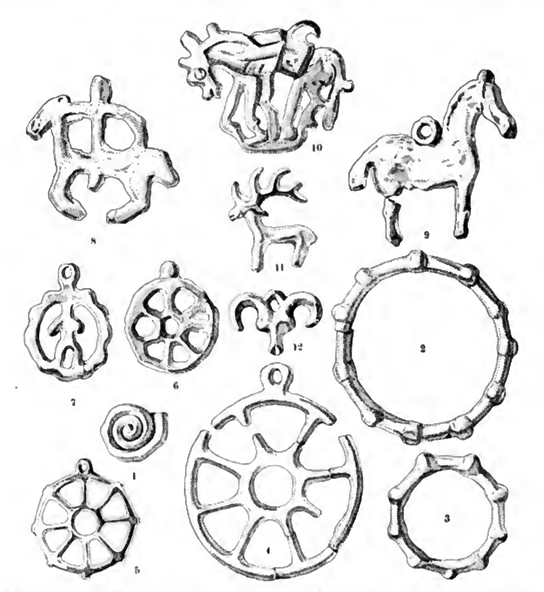
[1] S. Die kaukasischen und mittelasiatischen Reisen des Grafen Eugen Zichy. Beschreibung der Sammlungen. Bd. II. Dr. Béla Pósta. Die Beschreibung der archäologischen Sammlung. Tafel XIII—XXVII. (Zichy Jenő gróf kaukázusi és középázsiai utazásai. A gyűjtemények leírása. II. köt. Dr. Pósta Béla: Az archaelogiai gyűjtemény leírása XIII—XXVII. tábla.)

[2] Pósta: L. c. XIII. 2.

[3] L. c. XIV. 19.

La Tène-ízlést jellemző bütykös karika képezi.[1] Másrészt ezekhez csatlakoznak azok a csüngők, a melyek áttört műben

gebuckelten Reifen, von denen wir nachgewiesen haben, dass sie in dieser Fundgruppe das Überbleibsel des La Tène-

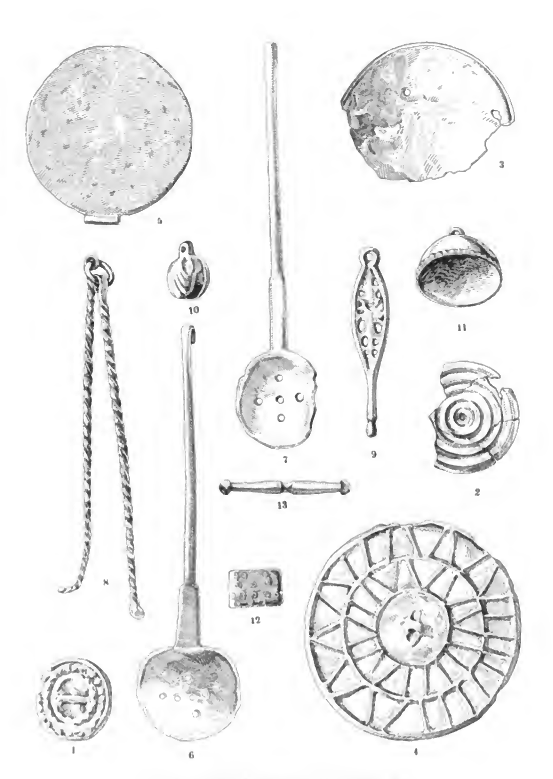

315. rajz. Leletek a Vlagyimirov-gyűjteményből. — Abb. 315. Funde aus der Wladjimirow-Sammlung.

durva emberalakot mutatnak s ezek is azon a réven, hogy a bakszán- és csegemvölgyi hasonló daraboknak foglalatját bütykös karikák képezik.[2] Rendeltetésük szerint

Styles bilden (Abb. 315 Nr. 2—3) und von denen auch die Funde aus dem Baksan- und Tschegemthale Beispiele lieferten.[1] An diese Reifen schliessen sich einerseits die räderförmigen, mit Speichen ver-

[1] Pósta i. m. XVI. 6.
[2] U. o. XVI. 11.

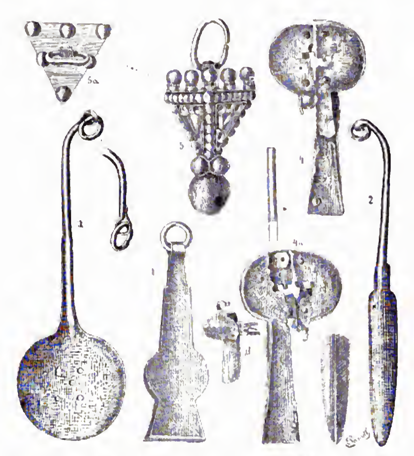
[1] L. c. XVI. 4—5.

316. rajz. Leletek a Vlagyimirov-gyűjteményből.
Abb. 316. Funde aus der Wladjimirow-Sammlung.

ide tartoznak a ló és lovas alakok (315. sz. rajz 8—10), a melyek a perzsával vegyes római császárkori időknek ép oly jellemző typusai, mint azok az apró szarvas-alakocskák és ökörkoponyát példázó csüngők, a melyeket 11., illetve 12. számunk alatt közöltünk.

sehenen Gehänge (Abb. 315 Nr. 4–6) enge an, nicht blos weil die Räder als Schmuckstücke in jenen Funden vorkommen, welche den La Ténestyl charakterisiren, wie wir das in den regölyer Funden gesehen haben (Abb. 27),[1] sondern auch, weil sich unter jenen ähnlichen Gehängen, welche in den Funden aus dem Baksan- und Tschegem-

317. rajz. Peszeradácsi lelet. — Abb. 317. Peszeradácser Fund.

Sajátságosan fűzi öszsze ezt a csoportot a tükrökkel az a tükörtypus, a melyet 316. rajzunk 1. sz. mutat, a menynyiben e tükörnek hátlapját olyan gombsor szegélyzi, mely élénken emlékeztet a bütykös karikák profiljára. Az ezen rajzunk 2. sz. alatti korong, melynek előlapját körülfutó koncentrikus hornyolatok díszítik s a melyeknek analogiájára a bakszán-

thale vorkommen, auch solche Exemplare finden, deren Rahmen durch den für den La Ténestyl charakteristischen gebuckelten Reifen gebildet wird.[2] Andererseits schliessen sich an die oben erwähnten Reifen jene Gehänge, welche eine rohe Menschenfigur in durchbrochener

[1] Arch. Ért. N. F. Bd. XI. S. 279. (Uj f. XI. köt. 279. l.)
[2] Pósta: L. c. XVI. 6.

és csegemvölgyi leletek között találunk,[1] ép oly élénken emlékeztet a bronzkor virágzó szakaszában dívó hasonló korongokra,[2] mint a római császárkori fémedények esztergált díszítéseire. A 3—4. sz. tükör analogiáit jól ismerjük az eddigi leletekből, az 5. számúról azonban, melynek hengerded füle vagy csuklós tagja van, valóban nem dönthetjük el, hogy csüngőnek vagy tükörnek használták-e? Fontos elemét képezik a Vlagyimirov-féle gyűjteményben levő kaukazusi leleteknek azon csüngőtagok is, a melyeket szintén ezen rajzunkon csoportosítottunk. Mindenekelőtt a 6. és 7. sz. alatt közlött azon kanálalakú csüngőkről kell szólanunk, a melyeknek merítőjén kerek lyukalakú áttöréseket látunk. Ez a kanálalakú csüngő hazánkban a peszeradácsi leletben fordul elő, (317. sz. rajz), a hol rajta kivül még egy kés- és egy pincetta-alakú csüngőt is találunk. Jellemzője a peszeradácsi példáknak az, hogy karikára vannak felfüggesztve és már ez alapon is ezen csüngők közé kell sorolnunk a 316. rajzunk 8. sz. *a* közlött csüngőt is.

Hogy a peszeradácsi kanalas csüngő ép úgy, mint most tárgyalt kaukázusi analogiái ugyanabba a körbe tartoznak, mint a saraji szíjboglárok és csattok, a melyek közt különben szintén előfordult egy ilyen kanalas csüngő (306. sz. rajz 7), azt semmi sem bizonyítja jobban, mint a köröcskékkel való áttörésnek ezen kanalacskák merítőjén alkalmazott azon jellemző formája, a melyet a saraji emlékek tárgyalásánál méltattunk. Hozzájárul ehhez a peszeradácsi pincettás csüngőnek az erős

[1] U. o. XV. 6.

[2] Például hazánkban a rákospalotai leletben Hampel: Trouvailles de l'âge de bronze en Hongrie. LXXXVII. 8.

Ausführung zeigen, wobei gebuckelte Reifen die Umfassung der ähnlichen Stücke aus dem Baksan- und Tschegemthale bildet.[1] Ihrer Bestimmung nach gehören hierher die Pferde- und Reiterfiguren (Abb. 315 Nr. 8—10), welche ebenso charakteristische Typen der von persischen Motiven beeinflussten römischen Kaiserzeit sind, wie jene Gehänge, welche kleine Hirschfiguren und Oehsenköpfe darstellen und die wir auf Nr. 11, bezw. Nr. 12 reproduzirt haben.

In eigenartiger Weise mit den Spiegeln verbunden wird diese Gruppe durch jenen Spiegeltypus, den Abb. 316 Nr. 1. zeigt, insoweit die Rückseite dieses Spiegels von einer solchen Kugelreihe umsäumt wird, die lebhaft an das Profil der gebuckelten Reifen erinnert. Die unter Nr. 2 auf dieser Abbildung reproduzirte Scheibe, deren Vorderblatt mit ringsum laufenden, konzentrischen Kannelirungen ornamentirt ist, und deren Analogie wir unter dem Funde aus dem Baksan und Tschegemthale begegnen,[2] erinnert ebenso lebhaft an jene ähnlichen Scheiben, welche in der Blüthe der Bronzezeit in Mode waren,[3] wie an die gedrechselten Ornamente der Metallgefässe der römischen Kaiserzeit. Die Analogien des Spiegels Nr. 3—4 kennen wir aus den bisherigen Funden gut, hinsichtlich des unter Nr. 5 reproduzirten Stückes aber, welches ein walzenförmiges Öhr oder Scharnierglied hat, können wir wirklich nicht entscheiden, ob es als Anhängsel, oder als Spiegel benützt worden ist. Ein wichtiges Element der kaukasischen Funde, die sich in der Wladjimirow-Sammlung befinden, bilden auch jene Gehängeglieder, die wir auf derselben Abbildung gruppirt haben. Vor allererst müssen wir von jenen unter Nr. 6 und 7 reproduzirten löffelförmigen Anhängseln sprechen, an deren Schöpfer wir ein runde, lochartige, durchbrochene Arbeit sehen.

[1] L. c. XVI. 11.

[2] L. c. XV. 6.

[3] Z. B. in unserem Vaterlande im rákospalotaer Funde. Hampel: Trouvailles de l'age de bronze en Hongrie. LXXXVII. 8.

profilálásra való törekvése, a mely formájával még azt is megmondja nekünk, hogy hazai népvándorláskorunk bizonyos igen jellemző csattjai, illetve csattnyúlványai és szíjvégboglárjai, a melyekre különösen a keszthelyi sírmezők szolgáltatnak jellemző példákat,[1] ugyanezen a La Tène formakörbe tartozó hagyományok által befolyásolt styluskörbe tartoznak. Végül La Tène hagyományokról szól a 316. rajzunk 8. sz. alatti csüngőnek csavart díszítése is. A csüngőknek egy másik változatát képezi az a példa, a melyet a most tárgyalt kaukázusi leletekből e rajzunk 9. sz. alatt közlünk. Hogy ez a csüngő a Kr. sz. körüli századok perzsa iparművességéből ered, azt valószínűvé teszi az a példa, a melyet egy egri leletből 188. sz. rajzunkon közöltünk. A kaukázusi példa mindenesetre jóval korábbi annál, a mit az is mutat, hogy az egri példa kéttagú. A 10. sz. csörgőről és a 11. sz harangocskáról azok után, miket fentebb e typusokról szólottunk, nem szükséges bővebben beszélni. A 12. sz. lemeznek szabálytalanul elhelyezett konczentrikus kördíszítése már csak a nyéki lelet alapján is a Kr u. I—III. századokba sorolja azt. A 13. sz. pálczatagról már 252. rajzunk 1—5 számainak méltatásánál kiemeltük, hogy hazánkban úgy népvándorláskori, mint honfoglaláskori leletekben megvannak, jelenlétük tehát ezen kaukázusi leletek közt, a melyek minden izükben a Kr. u. I—III. századok jellegét viselik magukon, azt bizonyítja, hogy ez a typus is jóval korábban volt meg a délorosz területen, mint hazánkban.

318. rajzunkon egyesítettük a Vlagyimirov gyűjteményében előforduló csattypu-

[1] Hampel i. m. CIX. 8–12.

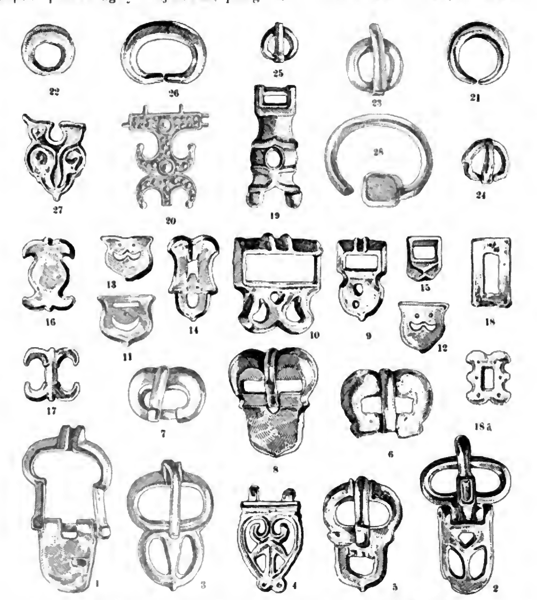
Dieses löffelförmige Gehänge kommt in unserem Vaterlande in dem peszeradácser Funde vor (Abb. 317), wo sich ausserdem auch noch ein Messer- und ein pincetteförmiges Anhängsel finden. Ein Charakteristikon der peszeradácser Exemplare ist, dass sie auf einen Reifen aufgehängt sind, und müssen wir auch schon auf dieser Grundlage unter diese Anhängsel das auf Abb. 316 Nr. 8 reproduzirte Anhängsel einreihen.

Dass das peszeradácser löffelförmige Anhängsel ebenso wie dessen jetzt behandelten kaukasischen Analogien in denselben Kreis gehören, wie die sarajer Riemenbeschläge und Schnallen, unter denen übrigens ebenfalls ein solches löffelförmiges Anhängsel vorkam (Abb. 306 Nr. 7), dafür spricht nichts besser, als jene charakteristische Form der aus Kreisen gebildeten durchbrochenen Arbeit, die an den Schöpfern dieser kleinen Löffel verwendet ist, und die wir bei der Behandlung der sarajer Denkmäler behandelt haben. Hierzu kommt noch das Bestreben nach starker Profilirung bei dem peszeradácser pincetteartigen Anhängsel, dass mit seiner Form auch noch bekundet, dass gewisse, aus unserer heimischen Völkerwanderungszeit stammende Schnallen, bez. Schnallenverlängerungen und Riemenendenbeschläge, für welche besonders die keszthelyer Grabfelder charakteristische Exemplare liefern,[1] in jenen selben Stylkreis gehören, welcher durch Traditionen beeinflusst ist, die in den Formenkreis des La Ténestyles gehören. Von La Ténetraditionen berichtet auch das gewundene Ornament des Anhängsel auf Abb. 316 Nr 8. Eine andere Variante der Anhängsel repräsentirt jenes, aus den eben behandelten kaukasischen Funden stammende Exemplar, welches wir auf dieser Abbildung unter Nr. 9 reproduziren. Dass dieses Anhängsel aus dem persischen Kunstgewerbe der Jahrhunderte um Christi Geburt stammt, wird wahrscheinlich gemacht durch jenes Exemplar, welches wir auf Abb. 188 aus dem egerer Funde reproduzirt haben. Das kaukasische

[1] Hampel: L. c. CIX. 8–12.

sokat. Ezek közt az 1. sz. azon typust mutatja, a melynek külön beiktatott tagot képező peczektengelye szíjkeretén, pedig peczekcsatornája van. Fentebb volt alkalmunk bővebben szólani arról, hogy e csatttypus milyen helyet foglal el a most tárgyalt emlékcsoportban; csak azt nem tudjuk egyelőre eldönteni, hogy milyen viszonyban van a 2. sz. alatti példa ezen

Exemplar scheint jedenfalls aus viel früherer Zeit, als dieses, wofür auch der Umstand spricht, dass das egerer Exemplar zweigliedrig ist Von der Klapper Nr. 10 und dem Glöckchen Nr. 11 ist es nach dem, was wir weiter oben von diesen Typen gesagt haben, nicht nothwendig, eingehender zu sprechen. Die unregelmässig angebrachte konzentrische Kreisornamentation der Platte Nr 12 reiht dieselbe auch schon auf

318. rajz. Leletek a Vlagyimirov-gyűjteményből. — Abb. 318. Funde aus der Wladjimirow-Sammlung.

csattypussal? Az a körülmény, hogy ez utóbbinak ovális szíjkerete van és a peczek tövén kiugró tag foglal helyet, ahhoz a typushoz sorolja a melyről a 226. rajzunk 1. sz. alatt közlött olbiai példa méltatásakor kimutattuk különösen az Oka-Káma menti analogiái alapján, hogy az I-III. Kr. u. századok jellemző sajátja. Szíjszorító nyúlványa azonban olyan ennek a csattnak és a 3—4. sz. alatt közlött analogiáinak, a mely azt sejteti velünk, hogy ez a csattypus az a közbeeső fejlemény, a mely azon csattoktól, melyeken még a La Tène-ízlés befolyása teljes határozottsággal érvényesül (308. sz. rajz), átvezet azokhoz a csattokhoz, a melyeknek jellemző példáit a saraji és vele analogon leletekben méltattuk és a La Tène művelődési körhöz kapcsolódásukat kimutattuk. Ebből a csattypusból a bakszan- és csegemvölgyi leletek között is találunk jellemző példákat.[1]

318. rajzunk 5—20. számai mutatják a csattoknak és szíjboglároknak azon typusait, melyek abba a formakörbe tartoznak, a melyet a saraji példákkal jellemeztünk. Ezt a formakört most már jól megértvén, utalunk arra, hogy e formakör a bakszan- és csegemvölgyi leletekben is előfordul,[2] sőt ott e formakör változatos typusait még ki is bővíthetjük. Nevezetesen a bakszan- és csegemvölgyi példák közül lent idézett munkám XXVI. tábláján közlött 2. és 28. sz. szíjvégboglárjának egybevetése megtanít bennünket arra, hogy a 226. rajzunk 7. sz. alatt közlött szíjvégboglár is ugyanehhez a formakörhöz tartozik, valamint hogy a bakszán- és csegemvölgyi példák tanítanak meg arra is, hogy

[1] Pósta i. m. XXVI. 1.

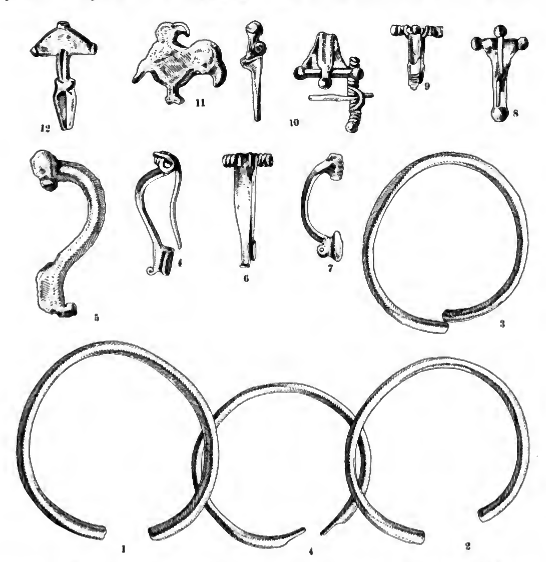
[2] U. o. XXVI. 2—5, 7, 8, 10, 13. 16, 25, 26—30, 35.

Grundlage des nyéker Fundes in das I—III. Jahrh. n. Chr. Von dem Stabgliede Nr. 13 haben wir schon bei Besprechung der Gegenstände auf Abb. 252 Nr. 4—5 hervorgehoben, dass solche Glieder in unserem Vaterlande sowohl in Funden aus der Völkerwanderungszeit, als in solchen aus der Landnahmezeit vorkommen, dass also ihre Anwesenheit in den kaukasischen Funden, die in Allem den Charakter des I—III. Jahrh. n. Chr. an sich tragen, beweist, dass auch dieser Typus auf dem südrussischen Gebiete viel früher existirt hat, als in unserem Vaterlande.

Auf Abb. 318 vereinigten wir die in der Wladjimirow-Sammlung vorkommenden Schnallentypen. Unter diesen zeigt Nr. 1 jenen Typus der eine Stiftaxe hat, die ein besonders eingefügtes Glied bildet, und an der Riemeneinfassung einen Stiftkanal hat. Weiter oben haben wir schon eingehender von jenem Platze gesprochen, welchen dieser Schnallentypus in der jetzt behandelten Denkmälergruppe einnimmt. Nur das Eine können wir vorläufig nicht entscheiden, in welchem Verhältniss das Exemplar Nr. 2 zu diesem Schnallentypus steht. Der Umstand, dass das letztere eine ovale Riemeneinfassung hat, und an der Wurzel des Stiftes ein hervorspringendes Glied sich befindet, reiht dieses Stück zu jenem Typus, von dem wir bei der Besprechung jenes olbiaer Exemplares, das auf Abb. 226 unter Nr. 1 reproduzirt ist, nachgewiesen haben, u. zw. speziell auf Grundlage der Analogien vom Laufe der Oka und der Kama, dass es eine charakteristische Eigenthümlichkeit des I—III. Jahrhundertes, nach Chr. ist. Die Riemenverlängerung ist aber bei dieser Schnalle und bei den unter Nr. 3—4 reproduzirten Analogien eine solche, dass sie uns vermuthen lässt, dass dieser Schnallentypus jene Zwischenstufe der Entwicklung ist, welche von jenen Schnallen, an denen sich noch der Einfluss des La Ténestyles mit voller Entschiedenheit geltend macht (Abb. 308), hinüberleitet zu jenen Schnallen, deren charakteristische Exemplare

az apró félhold és szívalakú tagok is ennek a formakörnek sajátosságát képezik.

Azok a csattkarikák és csattok, a melyeket 318. rajzunk 21—26. számai alatt

319. rajz. Leletek a Vlagyimirov-gyűjteményből. — Abb. 319. Funde aus der Wladjimirow-Sammlung.

közlünk, ahhoz a formakörhöz tartoznak, melyet 226. rajzunk 1—2. sz. alatt adott typus képvisel, a melyről kimutattuk, hogy korra nézve egyezik a most tárgyalt csoporttal. Ki kell még emelnünk az ugyanezen rajzunk 27. sz. szíjvégboglárját, a melyet az előlapján alkalmazott lombdísz

wir in den sarajer und den diesen analogen Funden besprochen, und von denen wir auch nachgewiesen haben, dass sie sich an den Kulturkreis des La Ténestyles anschliessen. Auch von diesem Schnallentypus finden wir charakteristische Exemplare unter den Funden aus dem Baksan- und Tschegemthale.[1]

Nr. 5—20 auf Abbildung 318 zeigt jene Typen der Schnallen- und Riemen-

[1] Pósta: L. c. XXVI. 1.

abba az emlékcsoportba sorol, a melyet hazánkban körülbelül a keszthelyi sírmezők egyik csattjával[1] jellemezhetünk, de a melyről meg kell jegyeznünk, hogy lombdísze sokkal közelebb áll a perzsa művészet által befolyásolt római császárkori művészet előmintáihoz, mint a mi hazai példánké. Végül 318. rajzunk 28. sz. alatt egy függőt közlünk, mely az éjszaki Kaukázus leleteiben rendkivül jellemző. Nyilt karika ez, a melynek egyik végét csonkított csúcsú koczka képezi, élénken emlékünkbe hozva ezzel a hasonló typusú magyarországi, gránátokkal díszített függőket. Ez a typus a kaukázusi területen mindig olyan leletek társaságában fordul elő, a melyek az I—III. Kr. u. századokat jellemzik. 319. rajzunkon a Vlagyimirov-féle gyűjteményben előfordult karpereczeket és fibulákat mutatjuk be. A karpereczek tekintetében csak annyit akarunk megjegyezni, hogy az 1—3. sz. alatt bemutatott példák a végek felé vastagodó azon typust mutatják, a melyet volt már alkalmunk a koloszkovai lelet kapcsán méltatni (311. sz. rajz 16). A 4—12. sz. fibulák csupa olyan typusok, a melyek az orosz földön az I—III. századokat jelzik és itt csak azt óhajtjuk kiemelni, hogy a 11. sz., mely két erősen hajlott csőrű egymáson keresztbe fektetett madárból alakul, kétségtelenné teszi, hogy azon félkörű fibulatypusaink, a melyeket, mint a bökénymindszentieket is ugyanez az erősen hajlott madárfej díszít és a melyeknek analogiáit a koloszkovai leletben méltattuk, közelebb állanak a Kr. u. III. század végéhez, semmint az azt követő időkhöz. Megjegyezzük még, hogy mindezen fibulatypusok az aláhajtott lábú fibulának leg-

[1] Hampel i. m. CXI. 9.

beschläge, die in den Formenkreis gehören, welchen wir mit den sarajer Exemplaren charakterisirten. Nachdem wir diesen Formenkreis jetzt schon gut verstehen, verweisen wir darauf, dass derselbe auch in den Funden aus dem Baksan- und Tschegemthale vorkommt.[1] Ja dort können wir sogar die Varianten der Typen dieses Formenkreises auch noch vermehren. Namentlich die Vergleichung der Riemenendenbeschläge, welche von den aus dem Baksan- und Tschegemthale stammenden Exemplaren in meiner unten zitirten Arbeit, auf Taf. XXVI. unter Nr. 2 und 28 reproduzirt sind, belehrt uns darüber, dass auch der auf Abb. 226 unter Nr. 7 reproduzirte Riemenendenbeschlag zu eben demselben Formenkreis gehört. So wie uns die Exemplare aus dem Baksan- und Tschegemthale auch noch darüber belehren, dass die Glieder in Form eines kleinen Halbmondes und in Herzform ebenfalls eine Eigenthümlichkeit dieses Formenkreises bilden.

Jene Schnallenreifen und Schnallen, die wir auf Abb. 318 unter Nr. 21—26 reproduziren, gehören zu jenem Formenkreise, den der Typus auf Abb. 226 Nr. 1—2 repräsentirt und von dem wir nachgewiesen haben, dass er hinsichtlich der Zeit mit der jetzt behandelten Gruppe übereinstimmt. Wir müssen noch den Riemenendenbeschlag auf Abbildung 318 Nr. 27 hervorheben, dessen am Vorderblatt angebrachtes Laubornament dasselbe in jene Denkmälergruppe reiht, die wir so ungefähr mit einer Schnalle[2] der keszthelyer Grabfelder charakterisiren können, von der wir aber bemerken müssen, dass ihr Laubornament den Vorbildern der durch die persische Kunst beeinflussten Kunst der römischen Kaiserzeit viel näher steht, als unseren heimischen Exemplaren. Schliesslich reproduziren wir auf Abb. 318 Nr. 28 ein Ohrgehänge, welches für die nordkaukasischen Funden ausser-

[1] L. c. XXVI. 2—5, 7, 8, 10, 13, 16, 25, 26—30, 35.
[2] Hampel L. c. CXI. 9.

régibb typusaival együtt előfordulnak a bakszán- és csegemvölgyi leletek között is.[1]

A Vlagyimirof-féle gyűjteményben fog-

ordentlich charakteristisch ist. Es besteht aus einem offenen Reifen, bei dem das eine Ende von einem Würfel mit abgestumpf-

320. rajz. Vozdvizsenszkaja-sztaniczai lelet. — Abb. 320. Wosdwiženskaja-stanizaer Fund.

lalt leletek ép úgy, mint a bakszán- és csegemvölgyiek megerősítik azokat a tanulságokat, a melyeket az előttük is tárgyalt

[1] Pósta i. m. XX. tábla.

ten Ecken gebildet ist, und uns damit die ungarländischen, mit Granaten geschmückten Ohrgehänge von ähnlichem Typus lebhaft in Erinnerung bringt. Dieser Typus kommt auf kaukasischem Gebiete immer

déloroszföldi leletekből nyertünk, de az is bizonyos, hogy úgy a Vlagyimirov-féle, mint az Uruzbiev-féle bakszán- és csegem-völgyi gyűjtés ép úgy, mint az északi Kaukázus leleteinek legnagyobb tömege abban a hibában leledzik, hogy nem rendszeres kutatás eredménye és a mint láttuk, az innen származó leletekben a csoportok szétválasztása csak a többi déloroszföldi leletek által nyújtott támasztékok segélyével volt lehetséges. Épen azért kétszeresen meg kell becsülnünk minden oly kaukázusi vidékről származó leletet, a mely rendszeres ásatásból származik. Tárgyunk szempontjából épen a most hangoztatott tények következtében ilyen fontos lelet az, a mely Veszelovszkij I. N.-nek 1899-iki ásatásaiból származik és a mely a Kubán vidékén lévő Vozdvizsenszkaja Sztanicza község mellett fekvő magánosan álló kurgán leleteit tartalmazza.[1]

E kurgánban Veszelovszkij négy különböző magasságban akadt temetkezésekre, úgy mint 1·80 m. a fölszín alatt egy temetkezésre, 2·85 m. a fölszín alatt egy temetkezésre, 3·20 m. mélyen négy temetkezésre és végül még mélyebben egy temetkezésre az anyatalajon. Ezek közül a legfelső mellett csak egy kovadarab volt s a csontváz zsugorított helyzetben feküdt. A legalsónak sírmelléklete nem volt és a csontváz szintén zsugorított helyzetben volt. Az egy szintben fekvő négy csontváz hasonlóképen a zsugorított helyzetű temetkezésekhez tartozott és itt az első három csontváz mellett durva agyagedények, egy bronz vagy réz lapos véső, egy hasonló anyagú keskeny véső és egy hasonló anyagú rézfokos képezték a sírmellékleteket. A tárgyunk szempontjából legfontosabb t. i.

[1] Отчетъ за г. 1899. ст. 43–47.

in Gesellschaft solcher Funde vor, die für das I—III. Jahrh. n. Chr. charakteristisch sind. Abb. 319 zeigt uns die in der Wladjimirow-Sammlung vorgekommenen Armbänder und Fibeln. Hinsichtlich der Armbänder wollen wir nur bemerken, dass die Exemplare unter Nr. 1—3 jenen nach den Enden zu sich verdickenden Typus zeigen, den wir schon im Zusammenhange mit dem koloskowaer Funde besprochen haben (Abb. 311 Nr. 16). Die Fibeln Nr. 4—12 repräsentiren lauter solche Typen, die auf russischem Boden das I—III. Jahrh. charakterisiren, und hier wollen wir nur hervorheben, dass die Fibel Nr. 11, welche aus zwei übers Kreuz gelegten Vögeln mit stark gebogenem Schnabel gebildet ist, es unzweifelhaft macht, dass die Typen jener Fibeln mit halbkreisförmigem Kopf, die, wie z. B. im bökénymindszenter Funde, durch denselben Vogelkopf mit stark gebogenem Schnabel ornamentirt sind und deren Analogien wir im koloskowaer Funde besprochen haben, näher dem Ende des III. Jahrh. n. Chr. stehen, als den hierauf folgenden Zeiten. Wir bemerken noch, dass all' diese Fibeltypen gemeinschaftlich mit den ältesten Typen der Fibel mit dem umgeschlagenen Fuss auch unter den Funden im Baksan- und Tschegemthale vorkommen.[1]

Die Funde in der Wladjimirow-Sammlung sowohl, wie die aus dem Baksan- und Tschegemthale bekräftigen jene Lehren, die wir aus den auch vor ihnen behandelten südrussischen Funden gewonnen haben. Sicher ist aber auch, dass die Wladjimirow-Sammlung ebenso, wie die aus dem Baksan- und Tschegemthale stammende Urusbiew-Sammlung, wie nicht minder der grössere Theil der nordkaukasischen Funde an dem Fehler leiden, dass sie nicht das Ergebniss einer systematischen Forschung sind. Und war auch, wie wir gesehen haben, die Trennung der Gruppen in den von dorther stammenden Funden nur mit Hilfe jener Stütz-

[1] Pósta: L. c. Taf. XX.

321. rajz. Vozdvizsenszkaja-sztaniczai lelet. — Abb. 321. Wosdwiženskaja-stanizaer Fund.

a 2·85 m. mélységben fekvő temetkezésnél a csontváz egy deszkatetővel fedett sírban, melyet a sírüreg négy sarkán egy-egy fagerenda tartott, — kinyújtóztatott helyzetben szorosan oldalaihoz tapadó karokkal, fejjel nyugatnak, de kissé észak felé elhajolva feküdt. Az elhunyt nyilván díszes takaróval volt betakarva, a mit abból lehetett következtetni, hogy az egész sírüregben meglehetősen szabályos elhelyezésben talált Veszelovszkij felvarrásra szolgáló arany ékességeket és pedig kétféle formában. Az egyik forma korong alakú volt és ezeken préselt műben ugyanazon conczentrikus köröket találjuk, a melyek a nyeletlen kicsiny bronztükrök hátlapját is jellemzik (320. sz. rajz 1); a másik formát Veszelovszkij kétfülű edénykéhez hasonlítja (320. sz. rajz 2). A csontváz feje mellett pánczél feküdt vas- és bronzpikkelyekkel fedve, valamint háromszárnyú vasnyilhegyek (320. sz. rajz 3). Mellén filigrános díszítésű arany ékszer, közepén csipkés keretbe foglalt nagy carneollal (320. sz. rajz 4); medenczecsontján csonka háromszög alakú és két sor kék zománczos préselt gömbbel díszített övhoglár (320. sz. rajz 5); sarkai alatt két ezüst korong feküdt, melyen ponczolt domborműben két kisebb pontkör közé zárt nagyobb pontkörbe keretelt fonott kör látszik és ebben egy jelenet, melynek themája, hogy egy hatfejű hydra zergét támad meg. (320. sz. rajz 6). A csontváz jobboldalán a fejnél két vaskés és fenőkő (320. sz. rajz 7), könyökénél kerek nyeletlen bronztükör és ez alatt alabastromedényke. Az övnél egy vaskard, (320 sz. rajz 8), a melyen a térd mellett ruhalenyomatok látszottak, a kard alatt egy agyagedény feneke, a csontváz baloldalán a balkéz könyökénél széttört egyfülű ezüstedény kivert virágdiszítményekkel; az öv táján kétfülű üvegedény (321. sz.

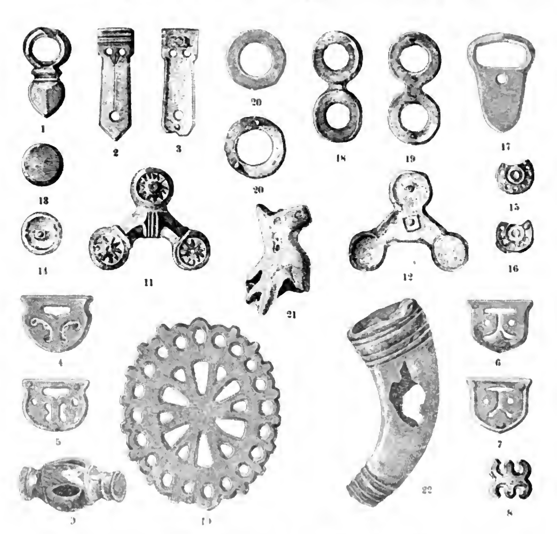
punkte möglich, die uns von den übrigen südrussischen Funden geboten wurden. Und eben deshalb müssen wir jeden solchen, aus der Gegend des Kaukasus stammenden Fund, den wir einer systematischen Ausgrabung verdanken, doppelt schätzen. Ein solcher wichtiger Fund ist mit Rücksicht auf unseren Gegenstand gerade in Folge der jetzt betonten Thatsachen jener, der aus den 1899er Ausgrabungen des I. N. Wesselowski stammt und der die Funde jenes alleinstehenden Kurgans enthält, der in der Gegend des Kuban bei der Gemeinde Wosdwiženskaja Staniza liegt.[1]

In diesem Kurgan stiess Wesselowskij in vier verschiedenen Höhen auf Bestattungen. 1·8 M. unter dem Niveau fand er eine Bestattung, 2·85 M. unter dem Niveau noch eine Bestattung, in einer Tiefe von 3·20 M. 4 Bestattungen, und schliesslich noch tiefer eine Bestattung auf dem Mutterboden. Bei der obersten fand sich nur ein Stück Kieselstein und das Skelett in kauernder Stellung. Die unterste Bestattung hatte keine Grabbeilagen und das Skelett war ebenfalls in kauernder Stellung. Die in einem Niveau liegenden vier Skelette waren auch in kauernder Stellung und dort fanden sich neben den ersten drei Skeletten rohe Thongefässe, ein flacher Bronze- oder Kupfermeissel, ein schmaler Meissel von ähnlichem Material und ein Kupferstreithammer als Grabbeilagen. Für unseren Gegenstand am wichtigsten ist aber die in einer Tiefe von 2·85 Meter liegende Bestattung, bei welcher das Skelett in einem mit einem Bretterdache überdeckten Grabe liegt, welches in den Ecken der Grabhöhlung je ein Holzbalken hielt. Das Skelett lag ausgestreckt, mit knapp an den Körper anliegenden Armen und der Kopf war nach Westen orientirt, oben ein wenig nach Norden zu geneigt. Der Leichnam war offenbar mit einer Prunkdecke zugedeckt, was daraus geschlossen werden kann, dass Wesselowskij in der ganzen Grabhöhlung

[1] Отчетъ за г. 1899 ст. 43—47.

rajz 1) és fenőkő (321. sz. rajz 2), a sír falához közel egy kicsiny vas hajító dárda, csúcsával a lábak felé. A baltérdnél egyfülű agyagedény (321. sz. rajz 3), a lábakhoz közelebb két pár vaszabla (321. sz.

in ziemlich gleichmässiger Lage goldene Schmuckstücke fand, die zum Aufnähen gedient haben, u. zw. zweierlei Formen. Die eine Form war scheibenförmig, und an derselben finden wir in gepresster Arbeit dieselben konzentrischen Kreise, welche

322. rajz. Permi leletek a permi Arch. Commissio gyűjteményéből.
Abb. 322. Permer Funde aus der Sammlung der permer archäologischen Kommission.

rajz 4—5) és arany foglalatba tett vasboglár, mely körbecsavarodott állatot ábrázol, szélein csillag alakban elhelyezett türkiszhez hasonló ékkövekkel. A sír keleti falánál három ú. n. szkitatypusú edény (321. sz. rajz 6 és 7) állott.

auch für die Rückseite der ungestielten kleinen Bronzespiegel charakteristisch ist. (Abb. 320 Nr. 1). Die zweite Form vergleicht Wesselowskij mit doppelhenkeligen kleinen Gefässen. (Abb. 320 Nr. 2). Beim Kopfe des Skelettes lag ein Panzer, bedekt mit Eisen- und Bronzeknöpfen, sowie drei-

Az e kurgánban felfedett temetkezések közül valamenynyi leszámítva azt, a melyből 320. és 321. sz. rajzunkon közöltük a jellemzőbb darabokat, a sírmellékletek

323. rajz.
Halántékgyűrű a pjanoborszki sírmezőről.
Abb. 323.
Schläfenring aus dem pjanoborsker Grabfelde.

után ítélve abba a korba tartozik, a melyet Bobrinszkij aeneolithikus kornak nevez.[1] Az a sír azonban, a melyet most említett két rajzainkon közöltünk, öszszes jellegei tekintetében a Kr. sz. körüli századokat jelzi. Nevezetes a leletben az, hogy benne a

324 rajz. Övtag a pjanoborszki sírmezőről.
Abb. 324.
Gürtelglied aus dem pjanoborsker Grabfelde.

magyarországi gávai kardtypus fordul elő, a melyet Szabolcsmegyében leltek, még pedig olyan halomban, melyben 10—20 cm.

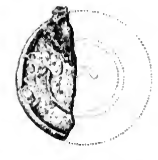
[1] I. m. T. III. cm. III.

flügelige Eisenpfeilspitzen (Abb. 320 Nr. 3). Auf der Brust lag ein mit Filigran ornamentirtes goldenes Schmuckstück mit einem grossen Karneol in gezackter Fassung in der Mitte (Abb. 320 Nr. 4). Auf den Beckenknochen lag eine Gürtelrosette von der Form eines abgestumpften Dreieckes, die mit zwei Reihen von gepressten, blau emaillirten Knöpfen geziert war (Abb. 320 Nr. 5). Unter den Fersen lagen zwei silberne Scheiben, auf welchen man in gepunzter Reliefarbeit einen geflochtenen Kreis sah, der von einem grösseren Punktkreis umrahmt war, der wieder zwischen zwei kleineren Punktreihen eingeschlossen ist. Der innerste Kreis zeigt eine Scene, wie eine sechsköpfige Hydra eine Gemse angreift (Abb. 320 Nr. 6). Zur rechten Seite des Skelettes lagen beim Kopf zwei Eisenmesser und ein Schleifstein (Abb. 320 Nr. 7), beim Arm ein ungestielter Bronzespiegel und darunter ein kleines Alabastergefäss. Beim Gürtel lag ein Eisenschwert (Abb. 320 Nr. 8), an welchem beim Knie Kleiderabdrücke sichtbar waren. Unter dem Schwert lag der Boden eines Thongefässes, zur Linken des Skelettes beim Ellbogen der linken Hand ein zerbrochenes einhenkeliges Silbergefäss mit getriebenen Blumenornamenten. In der Gegend des Gürtels befand sich ein zweihenkeliges Glasgefäss (Abb. 321 Nr. 1) und ein Schleifstein (Abb. 321 Nr. 2). Nahe zur Wand des Grabes ein kleiner eiserner Wurfspiess, mit der Spitze den Füssen zugekehrt. Beim linken Knie lag ein Thongefäss (Abb. 321, Nr. 3) und näher zu den Füssen zwei Paar Eisentrensen. (Abb. 321 Nr. 4—5) und ein in eine goldene Fassung gelegter Eisenbeschlag, der ein in einem Kreis gewundenes Thier darstellt mit sternförmig arrangirten türkisähnlichen Edelsteinen an den Rändern. Bei der östlichen Wand des Grabes standen 3 Gefässe von sogenanntem skythischen Typus. (Abb. 321 Nr. 6 und 7).

Alle in diesem Kurgan aufgedeckten Bestattungen gehören, abgesehen von jenen, von welchen wir die charakteristischeren Stücke auf Abbildung 320 und 321 re-

átmérőjű tölgyfagerendákra is akadtak[1] és így kétségtelen, hogy az idézett gávai sír is olyan periodusból származik, mely a Kr. u. I—III. századokhoz áll közelebb.

Igaz, a gávai kard pengéje hosszabb, mint a vozdvizsenszkaja sztaniczai, tehát ez utóbbi korra nézve mindenesetre megelőzi a gávai

325. rajz.
Bronztükör-töredék a kosibejevi sírmezőről.
Abb. 325. Bruchstück eines Bronzespiegels aus dem koschibejewer Grabfelde.

példát, de vajjon nem tapasztaltuk-e ugyanezt a jelenséget egyéb hazai emlékeink szempontjából is? Különben a gávai kardtypus a mai orosz földön sem pusztán a vozdvizsenszkaja sztaniczai példával van képviselve, mert annak analogiájával találkozunk az oka-kámamenti területen is.[2] Az oka-kámamenti példának pengéje is, markolata is, hoszszabb, mint a gávaié, úgy hogy itt is azt mondhatjuk, hogy ezen kardtypus fejlődésében a fejlődési sorozat élén áll a vozdvizsenszkajai példa, közepén a gávai és végén a oka-kámamenti.

Mikor ezt a tényt megállapítottuk, egyben föl is hívtuk a figyelmet az Oka-Káma menti területre, a melynél fontosabb terület, leszámítva a déloroszországit, épen most

[1] Hampel, A honfoglalási kor emlékei Magyarhonban. 619. A.

[2] Спицынъ, „Древности бассейновъ рѣкъ Оки и Камы, въ матеріалахъ по Археологіи Россіи, No. 25, табл. XII. рис. 3.

produzirt haben, nach den Grabbeilagen zu urtheilen, in jene Epoche, welche Bobrinskij die aeneolithische nennt.[1] Alle Kennzeichen jenes Grabes aber, dessen Beilagen wir auf den eben erwähnten zwei Abbildungen reproduzirt haben, charakterisiren die Jahrhunderte um Christi Geburt. Bemerkungswerth ist für den Fund, dass in demselben der ungarländische gávaer Schwerttypus vorkommt, der im Komitat Szabolcs gefunden worden ist, u. zw. in einem solchen Hügel, in welchem man auch auf Eichenholzbalken von 10—20 cm. Durchmesser stiess,[2] so dass es zweifellos ist, dass auch das zitirte gávaer Grab aus einer Periode stammt, die näher dem I—III. Jahrh. n. Chr. steht.

Allerdings ist die Klinge des gávaer Schwertes länger, als jene des Exemplares von Wosdwiženskaja Staniza, und geht also dieses letztere jedenfalls dem gávaer Exemplar zeitlich vor. Diese Erscheinung

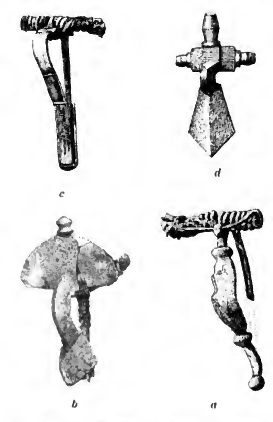
326. rajz.
Bronz harangocska a kosibejevi sírmezőről.
Abb. 326. Bronzeglöckchen aus dem koschibejewer Grabfelde.

haben wir ja oben auch hinsichtlich unserer anderen heimischen Denkmäler beobachten können. Übrigens ist der gávaer Schwerttypus auf dem heutigen russischen Boden

[1] L. c. T. III cm. III.

[2] Hampel: Die Denkmäler der Landnahme in Ungarn. (A honfoglalási kor emlekei Magyarhonban) 619. A.

tárgyalt csoportunk szempontjából nincs is. Erre a területre már a szentpétervári császári Archaeologiai Commissio fénykép-gyűjteményének tanulmányozása közben felhívta figyelmemet az a permi leletcsoport, mely a permi Archaeologiai Commissio múzeumában őriztetik és a melyből a leg-

327. rajz. Bronz fibulák a kosibejevi sírmezőről.
Abb. 327.
Bronzefibeln aus dem koschibejewer Grabfelde.

jellemzőbb példákat a 322. sz. rajzunkon mutatjuk be. Világos, hogy az e rajzon közlött 1—8. sz. boglárok, illetve kapocstag teljesen ahhoz a leletcsoporthoz tartoznak, a melynek jellegeiről a saraji boglároknál szólottunk. A 9. sz. taggal megismerkedtünk már a 225. sz. rajznuk 7. sz. alatt, az is bizonyos, hogy a 10 sz. áttört korong a hasonló kaukázusiaknak rokona

nicht allein durch das wosdwiženskaja stanizaer Exemplar repräsentirt, denn wir finden eine Analogie desselben auf dem Territorium längs der Oka und der Kama.[1] Sowohl die Klinge wie der Griff des von dorther stammenden Exemplares sind länger als bei dem gávaer, so dass wir auch hier sagen können, dass in der Entwicklung dieses Schwerttypus am Beginn der Entwickelungsreihe das wosdwiženskajaer Exemplar steht, in der Mitte das gávaer und am Ende das vom Laufe der Oka und der Kama.

Indem wir diese Thatsache konstatirten, haben wir gleichzeitig auch die Aufmerksamkeit hingelenkt auf das Gebiet längs der Oka und der Kama, welches wohl hinsichtlich der oben behandelten Gruppe, vom südrussischen Gebiete abgesehen, das wichtigste ist. Auf dieses Gebiet lenkte schon beim Studium der Photographiensammlung der petersburger kais. archäologischen Kommission, jene permer Fundgruppe meine Aufmerksamkeit, die sich im Museum der permer archäologischen Kommission befindet und deren charakteristischeste Exemplare wir auf Abb. 322 reproduziren. Es ist klar, dass die Beschläge, beziehentlich das Schliessenglied auf Nr. 1—8 dieser Abb. vollständig zu jener Fundgruppe gehören, von deren Kennzeichen wir gelegentlich der sarajer Beschläge sprachen. Das Glied Nr. 9 lernten wir schon in der Nr. 7 der Abb. 225 kennen und ist auch sicher, dass die durchbrochene Schnalle Nr. 10 den ähnlichen kaukasischen verwandt ist, so wie dass schliesslich das Email champlevé der Beschläge Nr. 11 und 12 sich in Allem jenem Kulturkreise anschliesst, den die übrigen Gegenstände des Fundes kennzeichnen. Bemerkenswerth sind aber auch die Beschläge Nr. 13—14, schon deshalb, weil wir diesen Beschlägetypus auch in den Gürtelbeschlägen des zagrebinjer Fundes begegneten und es so ganz klar ist,

[1] Спицынъ, Древности бассейновъ рѣкъ Оки и Камы, въ матеріалахъ по Археологіи Россіи, No. 25, табл. XII. рис. 3.

s végül, hogy a 11. és 12. sz. boglárok vésett aljú zománcza mindenképen csatlakozik ahhoz a művelődési körhöz, a melyet a lelet többi tárgyai megjelölnek. De figyelemre méltó a 13—14. sz. boglár már csak azért is, mert e boglártypussal a zagrebinyi lelet övboglárain is találkoztunk és így egészen világos, hogy az Oka-Káma mentén még a IX—X. századokban is érezzük azon formák hatását, a melyeket a saraji boglárokkal jellemeztünk. A 15—16. boglárok, a 17. sz. csatt, a 18—20. sz. boglárok, valamint a 21—22. sz. tagok részben már méltatott, részben pedig olyan új typusok, a melyek alkalmasak e leletcsoport képének teljessé tételére.

Szpiczyn úr tizenegy sírmező ismertetését egyesíti e területről,[1] a melyek közül az I—III. századokra vonatkozó és a fentebbiekben kiemelt jellegek leghalványabban a pjanoborszki, legerősebben pedig a kosibejevi és borkovszki sírmezőben lépnek előtérbe.

A pjanaborszki sírmezőben jellemzők mindenekelőtt azon halántékgyűrűk, a melyeknél a csüngőt ép úgy mint egy keszthelyi példánál,[2] spirálkúp képezi (323. sz. rajz); másodszor azok az övtagok (324. sz. rajz), a melyek hazánkban a La Tène-ízlés legjellemzőbb darabjai lévén,[3] világos, hogy itt is azon La Tène befolyásról tesznek tanuságot, a melyet a déloroszföldi leletekben már többször volt alkalmunk konstatálni. Meg van e sírmezőben az a csoport is, a melyet a kaukázusi leletek közt 318. sz. rajzunk 2—4. számai által jellemeztünk,[4]

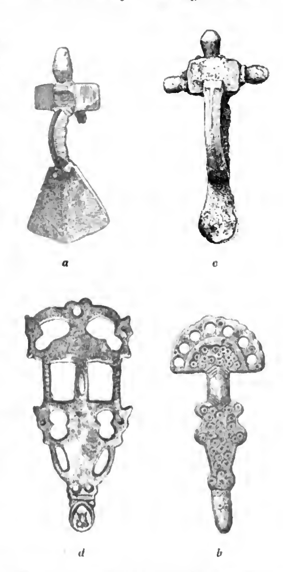
[1] Szpiczyn most idézett műve.

[2] Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban CXVI. 10.

[3] Vosinszky: Tolna vármegye története CXXXII. 2—4.

[4] Szpiczyn i. m. таб. I. рис. 2—3.

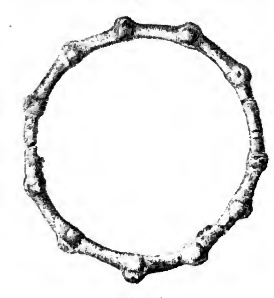
dass wir längs des Laufes der Oka und der Kama auch noch im IX—X. Jahrh. die Einwirkung jener Formen verspüren, die wir mit den sarajer Beschlägen charakte-

328. rajz. Bronzfibulák a borkovszki sírmezőről.
Abb. 328.
Bronzefibeln aus dem borkowsker Grabfelde.

risirten. Die Beschläge Nr. 15—16, die Schnalle Nr. 17, die Beschläge Nr. 21—22 sind zum Theile schon besprochen worden, zum Theile aber sind es solche neue Typen, die geeignet sind, das Bild dieser Fundgruppe zu vervollständigen.

meg továbbá az a csoport is, a melyet a saraji csattokkal és a szíjboglárokkal tettünk szemléltetővé,[1] azonban olyan távoli reminiszczentiákban, a melyek kétségtelenné teszik, hogy e sírmezők kora a Kr. u. I—III. századtól igen messze van. Már a kosibejevi és borkovszki sírmezőben erő teljesebbek a jellegek. Itt is megvannak azok az övtagok, a melyeknek példáját 324. sz. rajzunk adja, meg a pjanoborszki sírmezőből idézett saraji typusok, de ezen kívül megvan a nyeletlen bronztükör (325. sz. rajz), a négyoldalu gúlaalakú harangocska (326. sz. rajz), az I—III. századot jellemző fibulatypusok (327. sz. rajz *a*, *b*, *c*, *d*) és azoknak jellemző továbbfejleményei (328. sz. rajz *a*, *b*, *c*, *d*), a melyek közül különös érdekkel bír a 328. sz. rajzunkon *d*-vel jelzett darab, a melynek állatfejes díszítménye világosan azt a fibulát hozza emlékezetünkbe, a melyet a poltavai kormányzóságból 262. sz.

329. rajz.
Bütykös bronzkarika a kosibjevi sírmezőről.
Abb. 329. Gebuckelter Bronzereifen aus dem koschibejewer Grabfelde.

[1] Spicyn: i. m. таб. II. рис. 18, 28 29, 31.

Herr Spizyn vereinigt die Besprechung von 11 Grabfeldern aus diesem Gebiete,[1] unter welchen die auf das I—III. Jahrh. bezüglichen und im Obigen hervorgehobenen Kennzeichen sich am verschwommensten im pianoborsker, am kräftigsten aber in dem koschibejewer und in dem borkowsker Grabfelde zeigen.

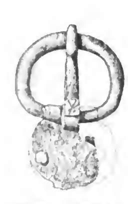
Im pianoborsker Grabfelde sind vor allererst charakteristisch jene Schläfenringe, bei denen ebenso wie bei einem keszthelyer Exemplar[2] ein Spiralkegel das Anhängsel bildet, (Abb. 323), zweitens jene Gürtelglieder (Abb. 324), die in unserem Vaterlande die charakteristischesten Stücke des La Ténestyles sind,[3] so dass sie offenbar auch hier Zeugniss ablegen für jenen Einfluss des La Ténestyles, den wir schon wiederholt Gelegenheit hatten in den südrussländischen Funden zu konstatiren. In diesem Grabfelde findet sich auch jene Gruppe, die wir unter den kaukasischen Funden mit Nr. 2—4 in der Abb. 318 charakterisirt haben,[4] sowie ferner auch jene Gruppe, die wir mit den sarajer Schnallen, und Riemenbeschlägen veranschaulicht haben,[5] aber in solchen entfernten Reminiszenzen, die es zweifellos machen, dass die Zeit dieser Grabfelder vom I—III. Jahrh. nach Chr. sehr weit abliegt. Kraftvoller sind schon die Kennzeichen in dem koschibejewer und in dem borkowsker Grabfelde. Auch hier kommen jene Gürtelglieder vor, deren Muster Abb. 324 gibt, sowie die aus dem pianoborsker Grabfelde zitirten sarajer Typen. Überdies kommt aber auch noch der ungestielte Bronzespiegel vor, (Abb. 325), die vierseitige pyramidenförmige kleine Glocke (Abb. 326), die das I—III. Jahrh. charakterisirenden Fibeltypen (Abb.

[1] Spizyn: L. c.
[2] Hampel: Die Denkmäler des früheren Mittelalters in Ungarn. (A régibb középkor emlékei Magyarhonban) CXVI. 10.
[3] Vosinszky: Geschichte des Komitates Tolna (Tolna vármegye története) CXXXII. 2—4.
[4] Spicyn: L. c. таб. I. рис. 2—3.
[5] Spicyn: L. c. таб. II. рис. 18, 28, 29, 31.

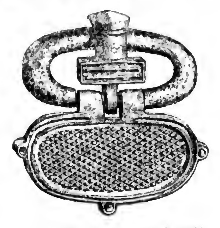

rajzunkon (c) ismertünk meg Ugyancsak e sírmezőben látjuk a La Tèneízlést jellemző bütykös karikát (329. sz. rajz) továbbá azon csattokat, a melyeket már a muszlynnovai leletben 223. sz. rajzunk 2—4. számai alatt jellemeztünk (330. sz. rajz), a melyeket jellemez a peczek tövén alkalmazott kiugró tag is, a melynek jelentőségéről 226. sz.

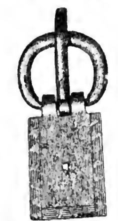
327 *a*, *b*, *c*, *d*), sowie deren charakteristischen Weiter entwicklungen(Abb. 328 *a*, *b*, *c*, *d*), unter welchen besonderes Interesse das auf unserer Abb. 328 mit *d* bezeichnete Stück besitzt, dessen vogelkopfartige Ornamentation uns offenbar jene Fibel in Erinnerung bringt, die aus dem poltawaer Gouvernement stammt, und die wir auf Abb. 262 (*c*) kennen gelernt haben.

330. rajz. Bronzcsatt a kosibejevi sírmezőről.
Abb. 330. Bronzeschnalle aus dem koschibejewer Grabfelde.

331. rajz. Bronzcsatt a borkovszki sírmezőről.
Abb. 331. Bronzeschnalle aus dem borkowsker Grabfelde.

332. rajz. Bronzcsatt a cholujski sírmezőről.
Abb. 332. Bronzeschnalle ausdem cholujsker Grabfelde.

rajzunk 1—2. sz. alatt közlött csattjaink méltatásánál szólottunk. És itt kell közölnünk azon nagyméretű csattot is (331. sz. rajz), a melynek segélyével a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött hasonló typusú csatt[1] korát megállapítottuk.

332. sz. rajzunkon közöljük azon csattok analogiáját, a melyet a tyimosevszkajai leletben jellemeztünk (224. sz. rajz 6) és a melynek szoros hazai analogiáit a murgai csattok képezik. 333. sz. rajzunkon azon kéttagú csüngők volga-kámamenti analogiáját látjuk, a melyekről 226. sz. táblánk 14. számának méltatásánál emlékeztünk meg, felemlítvén keresi és odeszszai analogiáikat is. Ezen csüngőtypusokból szükségesnek látjuk már itt közölni még egy

[1] Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban CXXVII 1—2.

Ebenfalls in diesem Grabfelde sehen wir den, den La Ténestyl charakterisirenden gebuckelten Reifen (Abb. 329), ferner jene Schnallen (Abb. 330), die wir schon in dem musljnmowaer Funde (Abb. 223 Nr. 2—4) charakterisirt haben. Diese Schnallen kennzeichnet auch das an der Wurzel des Stifts angebrachte vorspringende Glied, dessen Bedeutung wir bei der Besprechung jener Schnallen behandelt haben, die auf Abb. 226 Nr. 1—2 reproduzirt sind. Und hier müssen wir auch jene grosse Schnalle reproduziren (Abb 331), mit deren Hilfe wir die Zeit der im ung. Nationalmuseum befindlichen Schnalle von ähnlichem Typus[1] konstatirten.

Auf Abb. 332 reproduziren wir die Analogie jener Schnallen, die wir im tjimoschewskajaer Funde charakterisirt haben

[1] Hampel: Die Denkmäler d. früh. Mittelalters in Ungarn (A régibb középkor emlékei Magyarhonban) CXXVII. 1—2.

példát a kuzminszki sírmezőről (334. sz. rajz), a mely példának alsó tagjai tökéletesen azonos képződést mutatnak azon tagokkal, a melyeket 252. sz. rajzunk 1—3. sz. alatt olbiai szórványos leletekből közöltünk s a melyet már ott igen késői darabnak jeleztünk. A kuzminszki példa nyomán ugyanis alig lehet kétségünk, hogy az ol-

(Abb. 224 Nr. 6) und deren genaue heimische Analogien die murgaer Schnallen bilden. Auf Abb. 333 sehen wir eine vom Laufe der Wolga und der Kama stammende Analogie jener zweigleidrigen Gehänge, deren wir bei der Besprechung des auf Abb. 226 Nr. 14 reproduzirten Stückes gedacht haben, wo wir gleichzeitig kertscher und odessaer Analogien er-

333. rajz. Kéttagú bronzfityegők a kosibejevi sírmezőről.

Abb. 333. Doppelgliederige Bronzeanhängsel aus dem koschibejewer Grabfelde.

334. rajz. Kéttagú bronzcsüngők a kuzminszki sírmezőről.

Abb. 334. Doppelgliederige Bronzegehänge aus dem kusminsker Grabfelde.

335. rajz Övrészlet a kuzminszki sírmezőről.

Abb. 335. Gürteltheil aus dem kusminsker Grabfelde.

biai példák, bárha valamivel későbbiek is, a mit a végükön alkalmazott csuklós tag mutat, ugyanolyan rendeltetéssel bírtak, mint a most közlött oka-kámamentiek, a mit az is bizonyít, hogy ugyancsak a kuzminszki sírmezőkből származó övboglárokkal (335. sz. rajz) tudjuk megmagyarázni a 252. sz. rajzunk 2. sz. alatt közlött kerek boglárnak rendeltetését is. És ez eléggé

wähnten. Wir finden es schon für nöthig, noch ein Exemplar dieser Anhängseltypen aus dem kusminsker Grabfelde zu reproduziren (Abb. 334), dessen untere Glieder eine vollständig identische Ausbildung mit jenen Gliedern zeigen, die wir auf Abb. 252 unter Nr. 1—3 aus den olbiaer sporadischen Funden reproduzirt und schon dort als sehr späte Stücke bezeichnet haben. An der Hand des kusminsker Exem-

fontos körülmény, ha tekintetbe vesszük, hogy Magyarországon van egy leletcsoport, a melyet csupa szórványos, tehát közelebbről igen nehezen meghatározható leletekből ismerünk. 336. sz. rajzunkon közlünk e csoportból egy jellemző példát vagyis olyan csipkés szélű bronzboglárt, a mely rendesen aranyozás nyomait mutatja.

336. rajz. Csipkés szélű boglárok.
Abb. 336. Beschläge mit gezacktem Saum.

Nem akarunk most e leletcsoport közelebbi méltatásába menni, csak jelezni akarjuk azt az összefüggést, a mely ezen leletcsoport és egyfelől a kuzminszki darabok, másrészt az olbiai példák között kétségtelenül megvan.

Viszszatérve a kosibejevi és borkovszki sírmezőkre, 337. sz. rajzunkon közlünk egy szíjvégboglárt, a mely teljesen azonos a 225. sz. rajzunk 5—6. sz. alatt közlött olbiai példákkal. 338. sz. rajzunk *a—g.* számai alatt egyesítettük a borkovszki és kuzminszki sírmezőről származó azon boglártypusokat, a melyek a sarajiakkal (305—306. sz.) egyeznek, 339. sz. rajzunkon pedig egy olyan boglárt közlünk, a mely a pálczából és gömbből alakított díszítést még trébelt műben mutatja, megerősítvén azon felfogásunkat, a melyet az opus barbaricumnak és a saraji boglárokkal jellemzett csoportnak sajátos áttörései közt levő összefüggésre nézve fentebb kifejtettünk. Az ezen csoportba tartozó csattok közül még

plares kann es uns nämlich kaum zweifelhaft sein, dass die olbiaer Exemplare, wenn sie auch aus etwas späterer Zeit stammen, wie dies das an ihren Enden angebrachte Scharnierglied zeigt, dieselbe Bestimmung hatten, wie die jetzt reproduzirten Stücke vom Laufe der Oka und der Kama. Dies beweist, dass wir mit den ebenfalls aus den kusminsker Grabfeldern stammenden Gürtelbeschlägen (Abb. 335) auch die Bestimmung jener runden Beschläge erklären können, die auf Abb. 252 unter Nr. 2 reproduzirt sind. Und dies ist ein genug wichtiger Umstand, wenn wir berücksichtigen, dass es in Ungarn eine Fundgruppe gibt, die wir aus lauter sporadischen, also des Näheren sehr schwer zu bestimmenden Funden kennen. Auf Abb. 336 reproduziren wir einen sehr charakteristischen Typus aus dieser Gruppe, nämlich solche Bronzebeschläge mit gezacktem Saum, die gewöhnlich Spuren von Vergoldung zeigen. Wir wollen jetzt nicht in eine nähere Besprechung dieser Fundgruppe eingehen und nur auf jenen

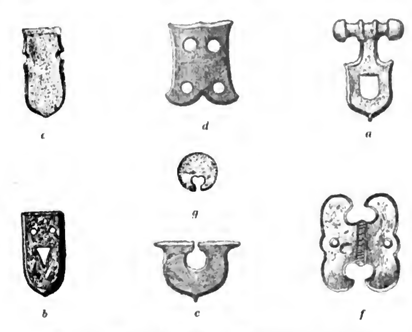
337. rajz. Szíjvég a borkovszki sírmezőről.
Abb. 337. Riemenbeschlag aus dem borkowsker Grabfelde.

Zusammenhang hinweisen, der zwischen dieser Fundgruppe und den kusminsker Stücken einerseits und den olbiaer Exemplaren andererseits zweifellos besteht.

Wir kehren nun zu den koschibejewer und borkowsker Grabfeldern zurück und

csak egy igen jellemző példát óhajtunk közölni a kuzminszki sírmezőről (340. sz. rajz.) Ennek a csattnak szíjszorító nyúlványát a profilálásra való ugyanaz az erős törekvés jellemzi, a melyet a keszthelyi[1] és adonyi[2] sírmezők bizonyos csattjain és szíjboglárjain olyan jellemzőknek találunk. De jellemzi másrészt az a zegzugvonalas karczolás is, a melylyel előlapjának díszítő mustrája van előállítva és a mely azonos az ordasi temető egyik csattjának[3] szíjszorító nyúlványán alkalmazott díszítésminta technikai kivitelével, a mely sírmezőnek leletei pedig, mint már volt alkalmam kiemelni, ép úgy mint a keszthelyi, fenéki és adonyi sírleletek épen azon hazai népvándorláskori leleteinkre jellemzők, a melyekben azt tapasztaltuk, hogy

reproduziren auf Abb. 337 einen Riemenendenbeschlag, der vollkommen identisch ist mit den auf Abb. 225 unter Nr. 5—6 reproduzirten olbiaer Exemplaren. Auf Abb. 338*a—g* vereinigten wir jene aus den koschibejewer und borkowsker Grabfeldern stammenden Beschlägetypen, die mit jenen aus Saraj (Abb. 305—306) übereinstimmen, während wir auf Abb. 339 einen solchen Beschlag geben, der das aus einem Stab und einer Kugel gebildete Ornament noch in getriebener Arbeit zeigt und so unsere Auffassung bekräftigt, die wir weiter oben bezüglich jenes Zusammenhanges erörterten, der zwischen dem opus barbaricum und der eigenthümlichen durchbrochenen Arbeit der durch die sarajer Beschläge charakterisirten Gruppe besteht. Unter den in diese Gruppe gehörigen Schnallen wollen wir nur noch ein charakteristisches Exemplar aus dem kusminsker Grabfelde reproduziren (Abbildung 340). Die Riemenverlängerung dieser Schnalle wird durch dasselbe kräftige Streben nach Profilirung

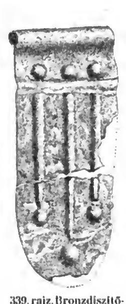

338. rajz. Boglárok a borkovszki és kuzminszki sírmezőről.
Abb. 338. Beschläge aus dem borkowsker und kusminsker Grabfelde.

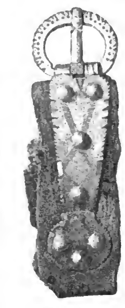
[1] Hampel i. m. CIX. 8—12.
[2] U. o. LXXIX. 5.
[3] U. o. LXXVII. 13.

inkább a Kr. u. I—III. századhoz állanak közelebb.

A most ismertetett oka-kámamenti sírmezők kétségtelenül igazolják azt, hogy az Oka-Káma mente a Kr. u. I—III. századokban közvetlenül érezte a délorosz területek hatását. Mikor ezt a körülményt

339. rajz. Bronzdíszítőlemez a borkovszki sírmezőről.
Abb. 339. Bronze-ornamentationsplatte aus dem borkowsker Grabfelde.

340. rajz. Bronzcsatt a kuzminszki sírmezőről.
Abb. 340 Bronzeschnalle aus dem kusminsker Grabfelde.

megállapitjuk, élesen ki akarjuk emelni először azt a tényt, a mit már fentebb volt alkalmunk megállapítani, hogy a Volga felső folyásának vonalával délfelé elhatárolt s általunk finngermánnak nevezett terület és az ettől délre eső déli orosz területek közt a szoros összeköttetés a VI—VIII. századokban megszakad; másodszor pedig azt a nem kevésbbé fontos jelentőségű tényt, a mit ezen csoportunk áttanulmányozása közben állapítottunk meg és a mely abban áll, hogy a délorosz területen az I—III. századokat jellemző sajátos ipar-

charakterisirt, welches wir an gewissen Schnallen und Riemenbeschlägen der keszthelyer[1] und adonyer[2] Grabfelder für so charakteristisch gefunden haben. Andererseits werden sie aber auch durch jene Zickzackeinritzung charakterisirt, mit welcher das Ornamentationsmotiv des Vorderblattes hergestellt ist und die identisch ist in der technischen Ausführung, mit jener des Ornamentationsmusters auf der Riemenverlängerung einer Schnalle[3] aus dem ordaser Friedhofe, dessen Funde, wie wir schon Gelegenheit hatten hervorzuheben, ebenso wie die keszthelyer, fenéker und adonyer Grabfunde gerade für jene unsere Funde aus der heimischen Völkerwanderungszeit charakteristisch sind, bei denen wir gesehen haben, dass sie näher dem I—III. Jahrh. n. Ch. stehen.

Die jetzt besprochenen Grabfelder vom Laufe der Oka und der Kama beglaubigen zweifellos, dass die Gegend am Laufe der Oka und der Kama die Einwirkung der südrussischen Gebiete unmittelbar verspürte. Indem wir diesen Umstand konstatiren, wollen wir erstens scharf die Thatsache hervorheben, die wir schon früher Gelegenheit hatten festzustellen, dass nämlich zwischen dem durch den Lauf der Wolga nach Süden zu begrenzten, von uns als finnisch-germanisch bezeichneten Gebiete und den von demselben südlich liegenden, südlichen russischen Gebieten die enge Verbindung im VI—VIII. Jahrhundert aufhört; und zweitens die Thatsache von nicht minder wichtiger Bedeutung, die wir beim Studium dieser unseren Gruppe konstatirt haben und die darin besteht, dass die Entwicklungen jener eigenthümlichen kunstgewerblichen Erzeugnisse, welche auf dem südrussischen Gebiete das I—III. Jahrh. charakterisiren, in unserem Vaterlande gerade

[1] Hampel: L. c. CIX. 8—12.
[2] L. c. LXXIX. 5.
[3] L. c. LXXVII. 13.

készítmények végső fejleményei hazánkban éppen a VI—VIII. századokban, vagyis abban a periodusban vannak meg, a melyet nálunk avarnak szokás nevezni.

*

Sáfárkodásunkról beszámoltunk. Megfigyeléseinket és hozzávetéseinket annyiban, a mennyiben ez a régésznek feladatát képezheti, minden egyes leletnél igyekeztünk megtenni. Nem tagadjuk, hogy lelkünkben ezen tanulmányozás alatt megszületett bizonyos rendszernek képe, óvakodunk azonban attól, hogy ezen alapvonalaiban előttünk álló rendszernek a mai anyag alapján formát adjunk, mert nálunknál jobban senki sem érzi, hogy bármely végleges rendszerezésnek manapság útját állja egyrészt az általunk áttekinthetett anyag hiányos volta, másrészt az a tudat, hogy új területen járván, sok lehet az, a mit teljesen át nem érthettünk, vagy a mit félreismertünk.

A mi kérdés felvetése utunkba került, azt felvetettük; igyekeztünk ezen kérdéseket lehetőleg előtérbe állítani és a továbbkutatásnak rendelkezésére bocsátani. Hogy ez nekünk menynyiben sikerült, azt nem mi döntjük el.

in dem VI—VIII. Jahrh., also in jener Periode existiren, die man bei uns die avarische zu nennen pflegt.

*

Wir haben über unsere Studien Rechenschaft abgelegt. So weit es die Aufgabe des Archäologen bilden kann, waren wir bestrebt, bei jedem einzelnen Funde unsere Beobachtungen und unsere Bemerkungen zu machen. Wir leugnen nicht, dass während dieses Studiums in unserer Seele das Bild eines gewissen Systems entstand, wir hüten uns aber diesem in den Grundlinien schon vor unseren Augen stehenden Systeme auf Grundlage des heutigen Materials Form zu verleihen. Denn Niemand fühlt mehr als wir, dass heute jedem endgiltigen Systeme einerseits die Mangelhaftigkeit des von uns übersehbaren Materials im Wege steht und andererseits das Bewusstsein, dass, nachdem wir uns auf einem neuen Gebiete befinden, es Vieles geben kann, was wir nicht vollständig erfassen konnten oder was wir missverstanden haben.

Jene Fragen, die uns entgegentraten, haben wir aufgenommen; wir waren bestrebt, diese Fragen nach Möglichkeit in den Vordergrund und der Weiterforschung zur Verfügung zu stellen. Inwieweit uns das gelungen ist, haben nicht wir zu entscheiden.

TARTALOMJEGYZÉK.

ELSŐ RÉSZ.

MÁSODIK RÉSZ.

INHALTSVERZEICHNISS.

ERSTER THEIL.

ZWEITER THEIL.

KÉPEK JEGYZÉKE.

[1] A rajzok magyarázó aláírásaiban Hampel *A* műve alatt mindig dr. Hampel Józsefnek „A magyar honfoglalás kútfői. Budapest 1900.“ czímű mű VI-ik fejezetét képező s „A honfoglalási kor hazai emlékei“ czím alatt megjelent dolgozatát —, Hampel *B* műve alatt pedig ugyanannak „A régibb középkor (IV—X. század) emlékei Magyarhonban“ I. rész, Budapest 1894. II. rész Budapest 1897“ czímű művét értjük.

VERZEICHNISS DER ABBILDUNGEN.

[1] In diesen erklärenden Unterschriften der Abbildungen wird unter dem Werke *A* Hampels stets verstanden: Dr. Josef Hampels Arbeit „Die heimischen Denkmäler aus der Zeit der Landnahme“ (A honfoglaláskori kor hazai emlékei), welches den VI. Abschnitt des Werkes „Die Quellen der ungarischen Landnahme (A magyar honfoglalás kútfői), Budapest 1900“ bildet. Unter dem Werke *B* Hampels ist stets verstanden desselben Autors „Die Denkmäler des früheren Mittelalters (IV—X. Jhd.) in Ungarn (A régibb középkor (IV—X. század) emlékei Magyarhonban) Theil I Budapest 1894, Theil II Budapest 1897“.

